

e-ISSN: 2687-2811

IBAD

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

YIL / YEAR : 6

SAYI / ISSUE: 9

KIŞ
WINTER

2021

DOI: 10.21733/ibad.

Jenerik / Jenerik File

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi	Dergi adı	Journal Title	IBAD Journal of Social Sciences
IBAD	Kısa Adı	Short Name	IBAD
2687-2811	e-ISSN	e-ISSN	2687-2811
Türkçe, İngilizce	Yayın Dili	Language	Turkish, English
Yılda üç kez	Periyot	Frequency	Three times a year
Yıldız Teknik Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü A-124 PK.34220 Esenler-İstanbul, TÜRKİYE	Adres	Address	Yıldız Technical University Department of Turkish and Social Sciences Education A-124 PK. 34220 Esenler-Istanbul, TURKEY
ibadjournaleditor@gmail.com	e-posta	e-mail	ibadjournaleditor@gmail.com
0902123834887	Telefon	Telephone	0902123834887
https://dergipark.org.tr/tr/pub/ibad	Ana Sayfa	Webpage	https://dergipark.org.tr/en/pub/ibad
Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)	Derginin Önceki Adı (2016-2019)	Journal Previous Name (2016-2019)	Journal of the International Scientific Researches (IBAD)
2536-4642	Dergi Önceki e-ISSN	Journal Previous e-ISSN	2536-4642

• YIL/YEAR: 2021 • SAYI/ISSUE: 9 • KIŞ/WINTER •

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve yayıncının görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

Amaç ve Kapsam

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi (IBAD) sosyal bilimler alanındaki özgün ve üstün nitelikli makaleleri bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası katılıma açık hakemli bir e-dergidir. Alanında öncü bir dergi olup Türkiye hakkında nitelikli çalışmalarını yayımlamayı amaçlar. Türkiye'yi ilgilendiren konulardaki bilgiyi toplamak ve yaymak çabasıdır.

IBAD, sosyal bilimler alanında Türkiye'yi ilgilendiren tarihî ve güncel konuları bilimsel bir bakış açısıyla ele alan, bu konuda çözüm önerileri getiren yazılara yer verir. Bu yüzden Türkiye odaklı ekonomik, siyasi, edebî, tarihî, dilbilimsel, psikolojik, eğitimsel ve sanatsal konularla ilgili özgün ve nitelikli çalışmalara yer vermektedir. Türk araştırmacılar tarafından sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarını da kapsamına alır. Türkiye ile yakın ilişkileri olduğundan Kıbrıs ve Avrupa ülkelerini ele alan çalışmalara da açıktır.

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi (IBAD) aşağıdaki ulusal ve uluslararası indekslerce taranmaktadır.

• [MLA International Bibliography](#)

- ERIHPLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences)

• DOAJ

• SOBIAD

• Google Scholar

• ASOS Index

• DRJI (Directory of Research Journals Indexing),

• ResearchBib (Academic Resource Index),

• I2OR (International Institute of Organized Research

• COSMOS IF

• IdealOnline

• Rootindexing (RT)

• InfoBase

• Index Copernicus International (ICI)

• Scilit

Aim and Scope

IBAD Journal of Social Sciences (IBAD) is published in order to release high-quality original articles and reviews that outline the topics regarding Turkey and the Turks within the scope of scientific dimensions in the field of social sciences to the public.

IBAD is published tri-annually in March, August and December and in Turkish and English languages.

IBAD includes studies that address current and historical issues regarding Turkey and the Turks in the field of social sciences from a scientific point of view, and suggest solutions in this regard. The journal also includes the studies conducted by Turkish researchers in the field of social sciences. In addition, it is also open to submissions from and about Cyprus and European countries, since they have close relations with Turkey.

IBAD Journal of Social Sciences (IBAD) has been indexed by the following national and international database.

• [MLA International Bibliography](#)

- ERIHPLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences)

• DOAJ

• SOBIAD

• Google Scholar

• ASOS Index

• DRJI (Directory of Research Journals Indexing),

• ResearchBib (Academic Resource Index),

• I2OR (International Institute of Organized Research

• COSMOS IF

• IdealOnline

• Rootindexing (RT)

• InfoBase

• Index Copernicus International (ICI)

• Scilit

Baş Editör Editor-in-chief

Doç. Dr. Hayrullah KAHYA,
Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye,
hayrullahkahya@hotmail.com

Assoc. Prof. Dr. Hayrullah KAHYA,
Yildiz Technical University, Turkey
hayrullahkahya@hotmail.com

Alan Editörleri Editors

Arkeoloji

Prof. Dr. Asuman BALDIRAN
Selçuk Üniversitesi, Türkiye

Archaeology

Prof. Dr. Asuman BALDIRAN
Selçuk University, Turkey

Antropoloji

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI
Indiana Üniversitesi, Amerika Birleşik Devletleri

Anthropology

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI
Indiana Üniversitesi, Amerika Birleşik Devletleri

Sosyoloji

Doç. Dr. Zafer DURDU
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye

Sociology

Assoc. Prof. Dr. Zafer DURDU
Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey

Eğitim

Doç. Dr. D. Neslihan BAY
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yeşim ÖZER ÖZKAN,
Gaziantep Üniversitesi, Türkiye

Education

Assoc. Prof. Dr. D. Neslihan BAY
Eskişehir Osmangazi University, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Yeşim ÖZER ÖZKAN,
Gaziantep University, Turkey

Spor ve Turizm Bilimleri

Doç. Dr. Süleyman Murat YILDIZ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye

Sports & Turizm Sciences

Assoc. Prof. Dr. Süleyman Murat YILDIZ
Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey

Dil, Edebiyat ve Tarih

Dr. Öğr. Üyesi Hülya KAYA HASDEMİR
Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Necmettin ÖZMEN
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye

Language & Literature & History

Assist. Prof. Dr. Hülya KAYA HASDEMİR
Muş Alparslan University, Turkey
Assist. Prof. Dr. Necmettin ÖZMEN
İstanbul Sabahattin Zaim University, Turkey

İşletme, Ekonomi

Prof. Dr. Meltem ONAY
Celal Bayar Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ebrucan İSLAMOĞLU
Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türkiye

Economics & Business

Prof. Dr. Meltem ONAY
Celal Bayar University, Turkey
Assist. Prof. Dr. Ebrucan İSLAMOĞLU
Hacı Bektaş Veli University, Turkey

Dil Editörleri

Dr. Eda Ermagan Çağlar, Türkiye
Yasemin Temirci, Almanya

Language Editors

Dr. Eda Ermagan Çağlar, Turkey
Yasemin Temirci, Germany

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Asuman BALDIRAN
Selçuk Üniversitesi, TÜRKİYE

Prof. Dr. John WENDEL
Dokkyo Üniversitesi, JAPONYA

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI
Indiana Üniversitesi, AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Advisory Board

Prof. Dr. Asuman BALDIRAN
Selçuk University, TURKEY

Prof. Dr. John WENDEL
Dokkyo Üniversitesi, JAPONYA

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI
Indiana University, USA

Prof. Dr. Meltem ONAY

Celal Bayar Üniversitesi, TÜRKİYE

Prof. Dr. Wan Ahmad Jaafar WAN YAHAYA

Sains Malaysia Üniversitesi, MALEZYA

Doç. Dr. Ahmet EKŞİ

Kocaeli Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ

Marmara Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Nazile ABDULLAZADE

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, AZERBAIJAN

Doç. Dr. Senija TAHIROVIC

International University of Sarajevo, BOSNA HERSEK

Doç. Dr. Toğrul HALİLOV

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, AZERBAIJAN

Dr. Öğr. Üyesi Admir MULAOSMANOVIĆ

International University of Sarajevo, BOSNA HERSEK

Dr. Öğr. Üyesi Ali YILDIZ

Yıldız Teknik Üniversitesi TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Elena TILOVSKA-KECHEDJI

"St.Kliment Ohridski" Üniversitesi, MAKEDONYA

Dr. Öğr. Üyesi Fatma YAŞAR EKİCİ

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Nalan SINAY

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, KKTC

Dr. Öğr. Üyesi Selvira DRAGANOVIĆ

International University of Sarajevo, BOSNA HERSEK

Hakem Kurulu

Prof. Dr. Arda ARIKAN, Türkiye

Prof. Dr. Artun AVCI, Türkiye

Prof. Dr. C. Gazi UÇKUN, Türkiye

Prof. Dr. Hacer HÜSEYNOVA, Azerbaycan

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU, Türkiye

Prof. Dr. John WENDEL, Japonya

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI, Amerika Birleşik Devletleri

Prof. Dr. Medine YILMAZ, Türkiye

Prof. Dr. Meltem ONAY, Türkiye

Prof. Dr. Nasip DEMİRKUŞ, Türkiye

Prof. Dr. Nigar PÖSTEKİ, Türkiye

Prof. Dr. Oğuz YILDIRIM, Türkiye

Prof. Dr. Şahmurat ARIK, Türkiye

Prof. Dr. Wan Ahmad Jaafar WAN YAHAYA, Malezya

Doç. Dr. Ahmet EKŞİ, Türkiye

Doç. Dr. Ebru KARAMAN, Türkiye

Prof. Dr. Meltem ONAY

Celal Bayar University, TURKEY

Prof. Dr. Wan Ahmad Jaafar WAN YAHAYA

Sains Malaysia University, MALAYSIA

Assoc. Prof. Dr. Ahmet EKŞİ

Kocaeli University, TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ

Marmara University, TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Nazile ABDULLAZADE

Azerbaycan Devlet Pedagoji University, AZERBAIJAN

Assoc. Prof. Dr. Senija TAHIROVIC

International University of Sarajevo,
BOSNIA&HERZEGOVINA

Assoc. Prof. Dr. Toğrul HALİLOV

Azerbaijan National Sciences Academia, AZERBAIJAN

Assist. Prof. Dr. Admir MULAOSMANOVIĆ

International University of Sarajevo,
BOSNIA&HERZEGOVINA

Assist. Prof. Dr. Ali YILDIZ

Yıldız Teknik University, TURKEY

Assist. Prof. Dr. Elena TILOVSKA-KECHEDJI

"St.Kliment Ohridski" University, MACEDONIA

Assist. Prof. Dr. Fatma YAŞAR EKİCİ

İstanbul Sabahattin Zaim University, TURKEY

Assist. Prof. Dr. Nalan SINAY

Uluslararası Kıbrıs University, CYPRUS

Assist. Prof. Dr. Selvira DRAGANOVIĆ

International University of Sarajevo,
BOSNIA&HERZEGOVINA

Referees Board

Prof. Dr. Arda ARIKAN, Turkey

Prof. Dr. Artun AVCI, Turkey

Prof. Dr. C. Gazi UÇKUN, Turkey

Prof. Dr. Hacer HÜSEYNOVA, Azerbaijan

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU, Turkey

Prof. Dr. John WENDEL, Japan

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI, USA

Prof. Dr. Medine YILMAZ, Turkey

Prof. Dr. Meltem ONAY, Turkey

Prof. Dr. Nasip DEMİRKUŞ, Turkey

Prof. Dr. Nigar PÖSTEKİ, Turkey

Prof. Dr. Oğuz YILDIRIM, Turkey

Prof. Dr. Şahmurat ARIK, Turkey

Prof. Dr. Wan Ahmad Jaafar WAN YAHAYA, Malaysia

Assoc. Prof. Dr. Ahmet EKŞİ, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Ebru KARAMAN, Turkey

Doç. Dr. Eray YAĞANAK, Türkiye	Assoc. Prof. Dr. Eray YAĞANAK, Turkey
Doç. Dr. Hasip SAYGILI, Türkiye	Assoc. Prof. Dr. Hasip SAYGILI, Turkey
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ, Türkiye	Assoc. Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ, Turkey
Doç. Dr. Nurten KİMTER, Türkiye	Assoc. Prof. Dr. Nurten KİMTER, Turkey
Doç. Dr. Senija TAHIROVIC, Bosna Hersek	Assoc. Prof. Dr. Senija TAHIROVIC, Bosnia&Herzegovina
Doç. Dr. Toğrul HALİLOV, Azerbaycan	Assoc. Prof. Dr. Toğrul HALİLOV, Azerbaijan
Dr. Öğr. Üyesi Ali FİDAN, Türkiye	Assist. Prof. Dr. Ali FİDAN, Turkey
Dr. Öğr. Üyesi Benan YÜCEBALKAN, Türkiye	Assist. Prof. Dr. Benan YÜCEBALKAN, Turkey
Dr. Öğr. Üyesi Elena TILOVSKA-KECHEDJI, Makedonya	Assist. Prof. Dr. Elena TILOVSKA-KECHEDJI, Macedonia
Dr. Öğr. Üyesi Esin SEZGİN, Türkiye	Assist. Prof. Dr. Esin SEZGİN, Turkey
Dr. Öğr. Üyesi Fatma CESUR, Türkiye	Assist. Prof. Dr. Fatma CESUR, Turkey
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Emre GÖKTÜRK, Türkiye	Assist. Prof. Dr. İbrahim Emre GÖKTÜRK, Turkey
Dr. Öğr. Üyesi Nalan SINAY, KKTC	Assist. Prof. Dr. Nalan SINAY, Cyprus
Dr. Öğr. Üyesi Ömer GEDİK, Türkiye	Assist. Prof. Dr. Ömer GEDİK, Turkey

Özgün Araştırmalar Original Articles

<i>Ahmet UYAR, Barış ÇİÇEK</i> Farklı Branşlardaki Öğretmenlerin 21. Yüzyıl Becerileri 21st Century Skills of Different Field Teachers	1-11
<i>Gülsüm PAMUK, Serap ALTUN, Utku ŞENDURUR</i> Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Muhasebe Eğitimcilerinden Beklentileri: Ağrı ve Erzurum İli Örneği Expectations of Accounting Students from Accounting Educators: The Ağrı and Erzurum Case	12-27
<i>Anıl ÇELİK</i> Türkiye Türkçesinde 1930'lu Yıllardan Sonra Türetilen veya Canlandırılan Yeni Sözcüklerin Ağz Metinlerine Etkisinin Bir Örneklem Üzerinden Değerlendirilmesi Evaluation of the Effects of the New Words Derived or Revived Turkish after the 1930s on the Dialectical Texts over a Sample	28-62
<i>Hazal TOPTAŞ, Barış ERDAL, Yeliz KINDAP TEPE, Burhanettin ÇİĞDEM, Suat TOPAKTAŞ</i> Hüzünlü ve neşeli müziklerin kısa süreli bellek üzerine etkisi The Effect of Sad and Cheerful Music Samples on Short Term Memory	63-79
<i>Fidan KORKUT-OWEN</i> Büyük Beşli Modeli ve Psikolojik Danışman Adaylarının Mesleğe İlişkin Kişilik Eğilimleri The Big Five Model and the Professional Dispositions of Prospective Psychological Counselors	80-99
<i>İsmail SEZGİN</i> Vekil Dinin Uygulamadaki Görünümü: KKTC Güzelyurt Örneği Appearance of Vicarious Religion in the Practice: Example of TRNC Morphou	100-116
<i>İmam Bakır KANLI, Nahide Nur FALCIOĞLU</i> Barcelona Sözleşmesi Kapsamında Akdeniz ve Kıyıların Korunmasında Çevresel İşbirliğinin Önemi The Importance of the Environmental Cooperation in Protection of the Mediterranean Sea and its Coasts through the Barcelona Convention	117-142
<i>Çiğdem İNCE AYAYDIN</i> İşyerinde Psikolojik Şiddetin İş Tatmini, İşe Yabancılaşma ve İşten Ayrılma Niyeti İle İlişkisi Relationship of Mobbing (Psychological Violence) at Work with Job Satisfaction, Job Alienation and Intention to Quit	143-176
<i>Neslihan KARAKUŞ, Züleyha ER</i> Türkçe Öğretmeni Adaylarının Web 2.0 Araçlarının Kullanımıyla İlgili Görüşleri Opinions of Pre-service Turkish Teachers on the Use of WEB 2.0 Tools	177-197
<i>Çimen BAYBURLU</i> Farklı Kültürlerde Kullanılan Motiflerin ve Giysi Formlarının Günümüz Giysi Tasarımlarına Yansıması; Peru Örneği The Reflection of Patterns and Clothing Forms of Various Cultures on Contemporary Clothing Design; The Peruvian Example	198-226
<i>Dilek GÖNÇER DEMİRAL</i> Endüstri 4.0'ın Lojistik Boyutu: Lojistik 4.0 Logistics Dimension of Industry 4.0: Logistics 4.0	231-251

<i>Ahmet Cem ESENLIKCI, Mehmet Ali ENGİN</i>	252-266
Sosyal Demokrat Refah Devletlerinde Evrensel Temel Gelir: Finlandiya Örneği Universal Basic Income in Social Democrate Welfare States: The Example of Finland	
<i>Mustafa RİMAZ, Yıldız AYANOĞLU</i>	267-290
Serbest Nakit Akışları İle Sermaye Yapısının İşletme Etkinliği Üzerindeki Etkisinin BİST 100'de Uygulanması The Effect of Free Cash Flow and Capital Structure on The Company's Efficiency and an Application in ISE 100	
<i>Ela Ayşe KÖKSAL, Muhammet Ali BABACAN</i>	311-335
Farklı Sınıf Seviyesindeki Ortaokul Öğrencilerinin Sıvıların Kaldırma Kuvvetine İlişkin Kavramsal Anlamaları Conceptual Understanding of Different Grade Level Middle School Students regarding Buoyancy of Liquids	
<i>Yunus Emre GÜL</i>	336-346
'Sahada Askerlerin Bulunması' Yükümlülüğü İşgal İçin Hala Gerekli Midir? Is The Requirement Of 'Boots On The Ground' Necessary Anymore For An Occupation?	
<i>Emine YARIMDAÇ, Jade Cemre ERCİYES</i>	347-373
Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Sorunları ve Kaygılarının Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında İncelenmesi Examining the Problems and Concerns of Parents with Disabled Children in the Context of Gender Roles	
<i>Melih İÇİGEN, Ercan GEÇGİN</i>	391-414
Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü Öğrencilerinin Meslek Seçimlerinde Etkili Olan Aile ve Yakın Çevre Faktörlerinin İncelenmesi Analysis of Family and Close Environmental Factors Affecting the Professional Choices of Gastronomy and Culinary Arts Department Students	
<i>Ibrahim ALKARA</i>	415-446
Sosyal Medya Kullanımının Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi: Bilecik Bursa Eskişehir Örneği The Impact of Social Media Usage on Consumer Behaviour: Example of Bilecik - Bursa – Eskişehir	
<i>Vesile ALBAYRAK SAK</i>	447-461
Divan Şiirinde "Nân-pâre" Kavramı ve Bu Kavramın Divan Şairleri Tarafından Kullanımı The Concept of "Nân-pâre" in Divan Poetry and Its Use by Divan Poets	
<i>Mustafa BADA, Cevdet KIRPIK</i>	462-480
Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Yapılandırmacı Yaklaşımına Dair Öz Yeterlik Algıları ve Buna Etki Eden Faktörlere İlişkin Görüşleri Self Efficacy Perception of Social Studies Teachers about Constructivism and their Opinion about the Factors Affecting It	
<i>Fulya YÜKSEL ŞAHİN</i>	496-522
Psikolojik Danışmanların Covid-19'a, Yüz Yüze ve Çevrimiçi Psikolojik Danışma Yapmaya, Yüz Yüze ve Çevrimiçi Eğitim Almaya İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi A Study on Counselors' Views about the Covid-19, Performing In-Person and Online Counseling, and Receiving In-Person and Online Training	

Derlemeler
Review Articles

<i>Mehmet Seçkin ADAY, Serpil ADAY</i>	291-310
Gıda Kayıp ve İsrafının Azaltılmasında Gıda Bankacılığı Food Banking in Reducing Food Loss and Waste	
<i>Canan TİFTİK</i>	374-390
İnsan Kaynakları Yönetiminde Yapay Zekâ Teknolojileri ve Uygulamaları Artificial Intelligence Technologies and Practices in Human Resources Management	

Neslihan YAMAN

481-495

Terapide Dirençle Çalışmak: Teorik Bir Değerlendirme

Working with Resistance in Therapy: A Theoretical Evaluation

Tanıtım/İnceleme
Book Reviews

Ercan GÜROVA

227-230

Kitap İncelemesi: Eralp, Osman Nuri. (2020). Başka dünyalarda canlı mahlukât var mıdır? İstanbul: Karakarga Yayınları, 96s.

Book Review: Eralp, Osman Nuri. (2020). Başka dünyalarda canlı mahlukât var mıdır? İstanbul: Karakarga Yayınları, 96p.

Farklı Branşlardaki Öğretmenlerin 21. Yüzyıl Becerileri

21st Century Skills of Different Field Teachers

Ahmet Uyar^{1*}

Barış Çiçek²

* Sorumlu yazar

Corresponding author

¹Öğr. Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye,
Lec., Hatay Mustafa Kemal University, Turkey,
ahmet_uyar23@hotmail.com
ORCID ID 0000-0001-9694-8629

²Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye,
Teacher, Ministry of Education, Turkey
bariscicek1985@hotmail.com
ORCID ID 0000-0003-1680-9739

1

Makale geliş tarihi / First received : 06.11.2020

Makale kabul tarihi / Accepted : 21.12.2020

Bilgilendirme / Acknowledgement:

1. Makalede isim sıralaması katkı oranına göre yazılmıştır.
2. Makalenin verileri 2019 yılı Ekim ayında toplanıp yorumlanmıştır.
3. Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.
4. Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *Turnitin*. Similarity Index 22%

Atıf bilgisi/Citation:

Uyar, A., Çiçek, B. (2021). Farklı branşlardaki öğretmenlerin 21. yüzyıl becerileri. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 1-11.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı öğretmenlerin 21. yüzyıl beceri düzeylerinin belirlenmesi ve bu becerilerin bazı değişkenlere göre değişiminin incelenmesidir. Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın örnekleminde Hatay ilinde görev yapan farklı branşlardan 207 öğretmen yer almaktadır. Çalışmanın verileri Orhan-Göksün (2016) tarafından geliştirilen "21. Yüzyıl Öğreten Becerileri Ölçeği" kullanılarak elde edilmiştir. Çalışmada betimsel istatistiklerin yanı sıra bağımsız gruplar t-testi, ANOVA Testi ve Scheffe kullanılmıştır. Çalışmada öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Hizmet içi eğitim kurslarına katılan öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin hizmet içi eğitim kurslarına katılmayanlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. İlkokulda görev yapan öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin ortaokul ve lisede görev yapan öğretmenlere göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bunların yanı sıra öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin cinsiyet, hizmet yılı ve çalışılan ortam memnuniyeti açısından değişim göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Hizmet içi eğitim kurslarının niteliği artırılarak öğretmenlerin hizmet içi eğitim kurslarına katılımı teşvik edilmelidir şeklinde öneri getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 21. yüzyıl becerileri, öğretmen, 21. yüzyıl öğretmen becerileri.

ABSTRACT

This study aims to determine the 21st century skill levels of teachers and to examine the changes of these skills according to some variables. Of the quantitative research methods, survey was used in the study. The sample of the study includes 207 different field teachers who were working in the province of Hatay. The data of the study was obtained by using "21st Century Teaching Skills Scale" developed by Orhan-Göksün (2016). Independent groups t-test, ANOVA Test and Scheffe were used in the study along with descriptive statistics. In the study, the teachers' 21st century skill levels were found high. It was determined that the 21st century skills of teachers who attended in-service training courses were higher than those who did not attend in-service training courses. It was also revealed that the 21st century skill levels of primary school teachers were higher than secondary and high school teachers. In addition, it was concluded that 21st century skills of teachers did not change in terms of gender, service period and satisfaction in the working environment. It was recommended that teachers' participation in in-service training courses should be encouraged by increasing the quality of in-service training courses.

Keywords: 21st century skills, teacher, 21st century teacher skills

1.GİRİŞ

Günümüzde rekabet halinde olan toplumlar, ekonomik koşulların iyileştirilmesi, sürdürülebilir bir sosyokültürel yapının oluşturulması, refah düzeylerinin artırılması ve kültürel değerlerin özümsemesi için yaşadığımız çağın bilgi ve becerilerine sahip insan gücüne ihtiyaç duymaktadır. Bu insan gücünün sahip olması gereken beceriler ise bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere paralel olarak değişim göstermiştir. Bu değişime uyum sağlamak hem bireyin topluma uyumu hem de toplumsal yarar açısından önemlidir. Şüphesiz bunu gerçekleştirmenin en önemli yollarından biri de bireylere verilecek etkili bir eğitimidir. Eğitim, bireylere çağın gerektirdiği becerilerin kazandırılmasında, toplumun refah seviyesinin yükseltilmesinde, toplumun sosyal ve ekonomik yönden gelişiminde, toplumun dinamiklerine yön veren bireylerin yetiştirilmesinde oldukça büyük öneme sahiptir. Bireylere eğitim yoluyla kazandırılması gereken çağın gerektirdiği beceriler, genel olarak 21. yüzyıl becerileri şeklinde ifade edilmektedir.

Lai ve Viering (2012, s. 4) 21. yüzyıl becerilerini; üst bilişsel beceriler, iş birliği, eleştirel düşünme, güdüleme ve yaratıcılık şeklinde ifade etmiştir. Kennedy ve Odell (2014, s. 248) 21. yüzyıl becerilerinin; eleştirel düşünme, evrensel farkındalık, yaratıcılık, teknoloji ve medya okuryazarlığı ve üretkenlik gibi becerilerden oluştuğunu belirtmiştir. Bunların yanı sıra 21. yüzyıl becerileri, eleştirel düşünme, problem çözme ve yaratıcılık şeklinde bilişsel beceriler; ekip çalışması, iletişim becerileri, kültürel duyarlılık, sosyal beceriler, zorluklarla baş etme şeklinde kişilerarası beceriler; kişisel gelişim, öz yönetim, uyumluluk, zaman yönetimi, yaşam boyu öğrenme ve öz düzenleme şeklinde içsel beceriler olarak sınıflandırılmıştır (Binkley, Erstad, Herman, Kylonen, 2012; Raizen ve Ripley, 2010; Soland, Hamilton ve Stecher, 2013; Yalçın, 2018). 21. Yüzyıl Öğrenme Ortaklığı (Partnership for 21st Century Learning, 2015, s. 1) ise 21. yüzyıl becerilerini şu şekilde ifade etmiştir:

- **Öğrenme ve Yenilik Becerileri:** Problem Çözme Becerileri, Yenilik ve Yaratıcılık, İş birliği, İletişim.
- **Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri:** Bilgi Okuryazarlığı, Medya Okuryazarlığı, Teknoloji Okuryazarlığı.
- **Yaşam ve Kariyer Becerileri:** Esneklik ve Uyum, Girişkenlik ve Özyönetim, Üretkenlik ve Yükümlülük, Sosyal ve Kültürlerarası Beceriler, Liderlik ve Sorumluluk.

Özetle çağımız bireylerinin; sorumluk alan, lider, girişimci, esnek, üretken, yaratıcı, problem çözen, yenilikçi, iş birliğine açık, iletişim becerileri gelişmiş, bilgi, teknoloji ve medya okuryazarı bireyler olmaları beklenmektedir. Belirtilen 21. yüzyıl becerilerinin öğrencilere kazandırılması için öğrenme-öğretme sürecinde gerçekleştirilecek etkinlikler ve bunların niteliği oldukça önemlidir. Öğretmenler öğrencileri akademik, sosyo-kültürel ve ahlaki bakımdan yetiştirmedeki rolleriyle bilinirler. Fakat öğretmenler bu rollerinin yanı sıra olumlu bir sınıf atmosferi oluşturarak etkili bir öğrenme ortamı oluştururlar (Kozikoğlu ve Özcanlı, 2020, s. 271). Ayrıca öğretmenler sahip oldukları bilgi ve becerileri de öğrencilerine aktarırlar. Bu sebeple öğretim faaliyetlerini gerçekleştirecek olan öğretmenlerin sahip olması gereken 21. yüzyıl becerileri oldukça önemlidir. Günümüz öğretmenlerinin 21. yüzyıl öğrenenlerine hitap ettiği düşünüldüğünde, öğretmenlerin bu çağın yeterlilik ve becerilerine sahip olması gerekmektedir (Yalçın-İncik, 2020, s. 1100). Öğrencilerin kariyerlerini ve yaşamlarını önemli ölçüde etkileyecek

olan 21. yüzyıl becerilerinin kazandırılması ilköğretim seviyesinden yükseköğretime kadar öğretmenlerin sorumluluğundadır (Anagün, Atalay, Kılıç ve Yaşar, 2016, s. 164).

Literatür incelendiğinde; öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerine yönelik çalışmaların bulunduğu tespit edilmiştir (Gürültü, Aslan ve Avcı, 2018; Gürültü, Aslan ve Avcı, 2020; Kozikoğlu ve Özcanlı, 2020; Yalçın-İncik, 2020). Bu çalışmaların bazılarının lise öğretmenlerine (Gürültü, Aslan ve Avcı, 2020; Yalçın-İncik, 2020) bazılarının ise ilköğretim öğretmenlerine (Gürültü, Aslan ve Avcı, 2018) yönelik olduğu görülmektedir. Farklı okul türü (fen lisesi, anadolu lisesi, meslek lisesi, ilkokul, ortaokul), kademeleri (ilköğretim ve ortaöğretim) ve branşlarından (sınıf, psikolojik danışmanlık ve rehberlik, bilişim teknolojileri, matematik, Türkçe, okul öncesi, İngilizce, fen bilimleri, özel eğitim, din kültürü ve ahlak bilgisi, beden eğitimi, teknoloji ve tasarım, biyoloji, ilköğretim matematik, tarih, sosyal bilgiler, coğrafya, müzik, moda tasarım, görsel sanatlar, felsefe, Türk dili ve edebiyatı, fizik) öğretmenlerden görüş alınarak gerçekleştirilen bu çalışma diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Bunun yanı sıra diğer çalışmalarda genellikle 21. yüzyıl yeterlilik düzeyi ve bu düzeyin cinsiyet, hizmet yılı ve çalışılan okul kademesine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir (Gürültü, Aslan ve Avcı, 2018; Gürültü, Aslan ve Avcı, 2020; Kozikoğlu ve Özcanlı, 2020; Yalçın-İncik, 2020). Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin hizmet içi eğitime katılım durumu ve çalışılan ortamdan memnun olma durumu değişkenleri açısından değişimine bakılmıştır. Bu noktada çalışmadan elde edilen bulguların öğretmenlere yönelik gerçekleştirilecek hizmet içi eğitim faaliyetlerinin planlanması ve yürütülmesinde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin incelenmesidir. Bu amaç kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğretmenlerin 21. yüzyıl beceri düzeyleri nedir?
2. Öğretmenlerin 21. yüzyıl beceri düzeyleri ortalama puanı cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Öğretmenlerin 21. yüzyıl beceri düzeyleri ortalama puanı hizmet yılı değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermekte midir?
4. Öğretmenlerin 21. yüzyıl beceri düzeyleri ortalama puanı okul kademesi değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermekte midir?
5. Öğretmenlerin 21. yüzyıl beceri düzeyleri ortalama puanı hizmet içi eğitime katılım durumu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
6. Öğretmenlerin 21. yüzyıl beceri düzeyleri ortalama puanı çalışılan ortamdan memnun olma durumu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama yöntemi kullanılmıştır. Tarama yöntemi olgu, olay, tutum ve görüşlerin olduğu gibi betimlenmeye çalışıldığı araştırmalardır (Tanrıoğen, 2014, s. 59). Bu çalışmada öğretmenlerin 21. yüzyıl becerileri şartlara ve örnekleme müdahale edilmeden olduğu gibi betimlenmiştir.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evreninde Hatay ilinde görev yapan tüm öğretmenler yer almaktadır. Örneklem ise evren içerisinde uygun örnekleme yöntemine göre seçilen 207 öğretmenden oluşmaktadır. Seçkisiz olmayan örnekleme türlerinden olan uygun örnekleme, güvenilirlik, zaman ve parasal açıdan en uygun olan ve araştırmaya gönüllü bireylerin seçildiği bir örnekleme yöntemidir (Koç-Başaran, 2017, s. 489). Çalışmaya katılan öğretmenlere yönelik betimsel veriler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. *Örnekleme Yeri Alan Öğretmenlerin Betimsel Verileri*

Değişkenler	N	%
Cinsiyet		
Erkek	111	53,6
Kadın	96	46,4
Hizmet Yılı		
1-5 Yıl	38	18,4
6-10 Yıl	47	22,7
11-15 Yıl	54	26,1
16-20 Yıl	28	13,5
20 Yıl Üstü	40	9,3
Okul Kademesi		
İlkokul	114	55,1
Ortaokul	64	30,9
Lise	29	14,0
Hizmet İçi Eğitime Katılma Durumu		
Evet	161	77,8
Hayır	46	22,2
Çalışılan Ortam Memnuniyeti		
Evet	157	75,8
Hayır	50	24,2

Tablo 1 incelendiğinde çalışmada yer alan öğretmenlerin 111’inin (%53,6) erkek, 96’sının (%46,4) kadın olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin 38’i (%18,4) 1-5 yıl, 47’si (%22,7) 6-10 yıl, 54’ü (%26,1) 11-15 yıl, 28’i (%13,5) 16-20 yıl, 40’ı (%9,3) 20 yıl üstü mesleki deneyime sahiptir. Öğretmenlerin 114’ü (%55,1) ilkokulda, 64’ü (%30,9) ortaokulda ve 29’u (%14,0) ise lisede görev yapmaktadır. Öğretmenlerin 161’i (%77,8) daha önce hizmet içi eğitime katılmışken, 46’sı (%22,2) hizmet içi eğitime katılmamıştır. Öğretmenlerin 157’si (%75,8) çalıştığı ortamdaki memnunken, 50’si (%24,2) çalıştığı ortamdaki memnun değildir.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada öğretmenlerin demografik verilerini elde edebilmek amacıyla araştırmacılar tarafından oluşturulan “*Kişisel Bilgi Formu*” kullanılmıştır. Öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerine yönelik verilerin elde edilmesinde Orhan-Göksün (2016) tarafından geliştirilen “*21. Yüzyıl Öğreten Becerileri*” ölçeği kullanılmıştır. 5’li likert tipindeki ölçek 27 maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki puanlama, Her zaman: 5, Genellikle: 4, Ara sıra: 3, Nadiren: 2, Hiçbir zaman: 1 şeklindedir. Ölçek 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar “*yönelimsel beceriler, teknopedagojik beceriler, onamacı beceriler, esnek öğretim becerileri ve üretimsel beceriler*” şeklindedir. Ölçeğin orijinalinde

ölçek alt boyutlarının Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı sırasıyla 0.852, 0.629, 0.419, 0.752, 0.714 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tümünün Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı ise 0.870 olarak hesaplanmıştır (Orhan-Göksün, 2016). Yapılan bu çalışmada ise ölçeğin alt boyutlarında Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı sırasıyla 0.886, 0.729, 0.653, 0.830, 0.646 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin tümünün Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısının da 0.913 olduğu tespit edilmiştir. Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0.80 ile 1.00 arasında olduğundan ölçeğin yüksek güvenirlikte bir ölçek olduğu söylenebilir (Alpar, 2013, s. 848-851).

Bu çalışmanın verileri 2019 yılı Ekim ayında Google Form uygulaması kullanılarak elde edilmiştir. Google Form uygulamasına kişisel bilgi formu ve ölçek soruları eklenerek erişim linki oluşturulmuştur. Erişim linki WhatsApp uygulaması ile okul yöneticilerine gönderilmiştir. Erişim linkinin okul Whatsapp gruplarında paylaşımı sağlanmıştır. Araştırmanın veri toplama süreci yaklaşık üç ay sürmüştür.

Verilerin Analizi

Çalışmada öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin hesaplanmasında aritmetik ortalama, min, max ve standart sapma gibi istatistiksel verilerden yararlanılmıştır. Öğretmenlerin ölçekten elde ettiği puan ortalamalarının 1,00 ile 2,33 arasında olması düşük düzey, 2,34 ile 3,66 arasında olması orta düzey, 3,67 ile 5,00 arasında olması ise yüksek düzey 21. yüzyıl becerilerine sahip olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Veri analizi öncesinde verilerin dağılımına bakılmış çarpıklığın -,510, basıklığın ise -,374 olduğu görülmüştür. Değerlerin -1 ile +1 arasında bir değer olması verilerin normal dağılım gösterdiği şeklinde yorumlanabilir (Büyüköztürk, 2012, s.8). Bu sebeple verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır. Öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin cinsiyet, hizmet içi eğitime katılma durumu, çalışılan ortam memnuniyeti değişkenleri açısından değişimine bağımsız örneklem t-testi kullanılarak bakılmıştır. Hizmet yılı ve okul kademesi değişkenleri açısından anlamlı farklılığın olup olmadığının tespitinde ise ANOVA testi kullanılmıştır. ANOVA testi sonucu fark tespit edilen grupların belirlenmesinde örneklem sayısı eşit olmadığından Scheffe testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde öğretmenlerin 21. yüzyıl becerileri ile bu becerilerinin bazı değişkenlere göre değişimi incelenmiştir. Elde edilen veriler araştırmanın alt amaçlarına uygun bir biçimde tablolar halinde sunulmuştur. Öğretmenlerin 21. yüzyıl beceri düzeylerine ilişkin betimsel istatistik sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. 21.Yüzyıl Becerileri Puan Ortalamasına Ait Betimsel Veriler

Değişken	Alt Boyutlar	N	Min	Max	\bar{X}	ss
21. Yüzyıl Becerileri	Yönetmel Beceriler	207	2,42	4,58	3,85	,53
	Teknopedagojik Beceriler	207	2,63	5,00	4,07	,54
	Onamacı Beceriler	207	3,67	5,00	4,80	,27
	Esnek Öğretme Becerileri	207	1,00	5,00	3,58	1,00
	Üretimsel Beceriler	207	1,50	5,00	4,14	,83
	21. Yüzyıl Becerileri	207	3,04	5,00	4,19	,48

Tablo 2’ye göre öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin ($\bar{X}=4,19$) yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin yönetmel beceriler ($\bar{X}=3,85$), teknopedagojik beceriler ($\bar{X}=4,07$), onamacı beceriler ($\bar{X}=4,80$) ve üretimsel beceriler ($\bar{X}=4,14$) gibi becerilerinin

de yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Fakat öğretmenlerin esnek öğretme becerilerinin ($\bar{X} = 3,58$) orta düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Öğretmenlerin 21. yüzyıl beceri düzeylerinin cinsiyete göre değişimine ilişkin bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. 21.Yüzyıl Becerilerinin Cinsiyete Göre Değişimi

Değişken	Cinsiyet	N	\bar{X}	S	sd	t	p
21. Yüzyıl Becerileri	Erkek	111	4,16	,49	205	-,835	,405
	Kadın	96	4,22	,46			

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin cinsiyete göre anlamlı değişim göstermediği tespit edilmiştir ($t_{(205)} = -,835, p > ,05$).

Öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin hizmet yılına göre değişimine ilişkin veriler Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. 21.Yüzyıl Becerilerinin Hizmet Yılına Göre Değişimi

Değişken	Hizmet Yılı	N	\bar{X}	S	Varyans Kay.	KT	sd	KO	F	p	Fark
21. Yüzyıl Becerileri	1-5 Yıl	38	4,26	,43	Gruplar	2,116	4	,529	2,307	,059	
	6-10 Yıl	47	4,15	,49	Arası						
	11-15 Yıl	54	4,21	,48	Gruplar	46,317	202	,229			
	16-20 Yıl	28	3,96	,53	İçi						
	20 Yıl Üstü	40	4,29	,44	Toplam	48,433	206				

1- 1-5 Yıl, 2- 6-10 Yıl, 3- 11-15 Yıl, 4- 16-20 Yıl, 5- 20 Yıl Üstü

Tablo 4'teki bulgular incelendiğinde ortalamalar arasında farklılıklar olmasına rağmen öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin hizmet yılına göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($F_{(4,202)} = 2,307, p > ,05$).

Öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin okul kademesine göre değişimine ilişkin veriler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. 21.Yüzyıl Becerilerinin Okul Kademesine Göre Değişimi

Değişken	Okul Kademesi	N	\bar{X}	S	Varyans Kay.	KT	sd	KO	F	p	Fark
21. Yüzyıl Becerileri	İlkokul	114	4,27	,45	Gruplar	1,870	2	,935	4,097	,018	1-2 1-3
	Ortaokul	64	4,10	,51	Arası						
	Lise	29	4,04	,47	Gruplar	46,562	204	,228			
	Toplam				İçi	48,433	206				

1- İlkokul, 2- Ortaokul, 3- Lise

Tablo 5'teki veriler incelendiğinde öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin okul kademesine göre anlamlı değişim gösterdiği söylenebilir ($F_{(2,204)} = 4,097, p < ,05$). Ortalamalar incelendiğinde bu farkın ilkökulda görev yapan öğretmenlerin lehine olduğu görülmektedir. Buna göre ilkökulda görev yapan öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin ortaokul ve lisede görev yapan öğretmenlere göre daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

Öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin hizmet içi eğitime katılma durumuna göre değişimine ilişkin veriler Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. 21.Yüzyıl Becerilerinin Hizmet İçi Eğitime Katılma Durumuna Göre Değişimi

Değişken	Hizmet İçi	N	\bar{X}	S	sd	t	p
	Eğitime Katılım						
21. Yüzyıl Becerileri	Evet	161	4,27	,45	205	4,534	,000*
	Hayır	46	3,91	,47			

*p<,05

Tablo 6 incelendiğinde hizmet içi eğitime katılma durumuna göre öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinde anlamlı farklılığın olduğu görülmektedir ($t_{(205)} = 4.534$, $p<,05$). Ortalamalar incelendiğinde hizmet içi eğitime katılan öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin ($\bar{X}=4,27$), hizmet içi eğitime katılmayan öğretmenlere ($\bar{X}=3,91$) göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin çalışılan ortam memnuniyetine göre değişimine ilişkin veriler Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. 21.Yüzyıl Becerilerinin Çalışılan Ortam Memnuniyeti Durumuna Göre Değişimi

Değişken	Çalışılan Ortam	N	\bar{X}	S	sd	t	p
	Memnuniyeti						
21. Yüzyıl Becerileri	Evet	157	4,21	,47	205	,994	,321
	Hayır	50	4,13	,50			

Tablo 7'deki bulgulara göre öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin çalışılan ortam memnuniyetine göre anlamlı değişim göstermediği tespit edilmiştir ($t_{(205)} = ,994$, $p>,05$).

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin incelendiği çalışmada, öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kozikoğlu ve Özcanlı (2020) öğretmenlerin 21. yüzyıl becerileriyle mesleğe adanmışlıkları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin yüksek düzeyde olduğunu tespit etmiştir. Yalçın-İncik (2020) öğretmenlerin 21. yüzyıl becerileri ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Gürültü, Aslan ve Avcı (2018) ilköğretimde görev yapan öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerini incelediği çalışmada öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin yüksek düzeyde olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmalarda bulgular çalışmadan elde edilen bulguyu destekler niteliktedir. Gürültü, Aslan ve Avcı (2020) liselerde görev yapan öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerini çeşitli değişkenlere göre incelediği çalışmada öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin orta düzeyde olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmadaki bulgu ise bulgumuza göre farklılık göstermektedir. 2005 yılında güncellenen öğretim programlarında yapılandırmacı yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşımla birlikte öğrencilerin kazanmaları gereken yeterliliklerde de değişimler yaşanmıştır. Bu değişimle birlikte bireylerin problem çözebilen, yaratıcı, eleştirel düşünebilen, girişimci, iletişimi güçlü, bilgi ve teknoloji okuryazarı bireyler olmaları beklenmektedir. Bireylerin çağın gerektirdiği bu becerilere sahip olabilmesinde öğretmenlerin önemli bir rolü bulunmaktadır. 21. yüzyıl öğrenenlerine hitap eden öğretmenlerin bunu gerçekleştirebilmesi için öncelikle kendilerinin bu becerilere sahip olması oldukça önemlidir. Öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin yüksek olduğu tespit edilen

bu çalışma mesleki gelişimini çağın gerektirdiği şekilde güncelleyen ve bunu da derslerinde uygulayan öğretmenlerin varlığı açısından umut verici olduğu söylenebilir.

Çalışmada öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin cinsiyete göre anlamlı değişim göstermediği belirlenmiştir. Literatürdeki benzer çalışmalar bulgumuzu destekler niteliktedir (Yalçın-İncik, 2020; Kozikoğlu ve Özcanlı, 2020; Gürültü, Aslan ve Avcı, 2020; Gürültü, Aslan ve Avcı, 2018). Bulgumuzdan farklı olarak Orhan-Göksun (2016) kadın öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerinin erkek öğretmen adaylarına göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çalışmada öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin hizmet yılına göre anlamlı değişim göstermediği belirlenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulguya benzer biçimde öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin hizmet yılına göre anlamlı değişim göstermediği çalışmaların yanı sıra (Yalçın-İncik, 2020; Gürültü, Aslan ve Avcı, 2020; Gürültü, Aslan ve Avcı, 2018) anlamlı farklılığın tespit edildiği çalışma (Kozikoğlu ve Özcanlı, 2020) da bulunmaktadır. Kozikoğlu ve Özcanlı (2020) çalışmasında hizmet yılı 1-5 yıl ve 16 yıl ve üzeri olanların 21. yüzyıl becerilerinin hizmet yılı 6-10 yıl olanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çalışmada ilkokulda görev yapan öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin ortaokul ve lisede görev yapan öğretmenlere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kozikoğlu ve Özcanlı (2020) ilkokulda görev yapan öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin lisede görev yapan öğretmenlere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Gürültü, Aslan ve Avcı (2018) ilkokulda görev yapan öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin ortaokulda görev yapan öğretmenlere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmalardaki bulgular çalışmadan elde edilen bulgu ile paralellik göstermektedir. Öğrencilerin öğrenim hayatlarının ilk dönemlerini teşkil eden ilkokullarda verilecek eğitimin niteliği önemlidir. Nitelikli bir eğitim, öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişiminin yanı sıra devam eden öğrenim hayatında da önemli avantajlar sağlar. Elde edilen bulguya göre ilkokulda görev yapan öğretmenlerin çocuklarla daha etkili iletişim kurmak, onların kişilik gelişimlerine katkıda bulunmak, mesleki gelişimlerini artırmak ve 21. yüzyıl becerilerine sahip olmada gayret gösterdikleri söylenebilir (Kozikoğlu ve Özcanlı, 2020).

Çalışmada hizmet içi eğitim kurslarına katılan öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin bu kurslara katılmayan öğretmenlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Literatürde 21. yüzyıl becerilerinin hizmet içi eğitim kursuna katılım durumuna göre değişimini inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Hizmet içi eğitim kursları öğretmenlerin alanları ile ilgili eksikliklerini gidermesi ve alanları ile ilgili güncel bilgileri edinmeleri bakımından önemlidir. Hizmet içi eğitime katılımın içsel bir motivasyon gerektirdiği düşünüldüğünde bu kurslara katılan öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin de olduğu söylenebilir. Bu sebeple hizmet içi eğitime katılım ve yaşam boyu öğrenme prensibine sahip olan öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin daha yüksek olacağı söylenebilir.

Çalışmada öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin çalışılan ortam memnuniyetine göre anlamlı değişim göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde 21. yüzyıl becerilerinin çalışılan ortam memnuniyetine göre değişimini inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda şu öneriler getirilebilir:

1. Çalışmada hizmet içi eğitime katılan öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin hizmet içi eğitime katılmayanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim kurslarının sayısı ve niteliği artırılabilir.

2. Öğretmenlerin hizmet içi eğitim kurslarına katılımı teşvik edilebilir.
3. Mesleki deneyimi 16-20 yıl olan öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin diğer öğretmenlere göre daha az olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada bu deneyime sahip öğretmenlerin hizmet içi eğitime katılımı zorunlu hale getirilebilir.
4. Öğretmenlerin 21. yüzyıl becerileri ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar yapılabilir.
5. Ortaokul ve lisede görev yapan öğretmenlerin 21. yüzyıl becerileri yüksek olmakla birlikte ilkokulda görev yapan öğretmenlere göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bu durumun nedenlerine yönelik ortaokul ve lisede görev yapan öğretmenlerle görüşmeler yapılabilir.
6. Farklı illerde ve geniş katımlı örneklerle öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerine yönelik araştırma yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Alpar, R. (2013). *Uygulamalı çok değişkenli istatistik yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Anagün, Ş. S., Atalay, N., Kılıç, Z., ve Yaşar, S. (2016). Öğretmen adaylarına yönelik 21. yüzyıl becerileri yeterlik algıları ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(40), 160-175.
- Binkley, M., Erstad, O., Herman, J., Raizen, S., Ripley, M., ve Rumble, M. (2010). *Defining 21st century skills*. White Paper commissioned for the Assessment and Teaching of 21st Century Skills Project (ATC21S). Melbourne, Australia: Assessment and Teaching of 21st Century Skills. 13.10.2020 tarihinde <https://www.intel.com.tr/content/dam/www/public/emea/tr/tr/pdf/education/tools-and-resources/century21-skills-report.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pagem Akademi Yayınları.
- Gürültü, E., Aslan M. ve Alcı B. (2018). İlköğretim öğretmenlerinin yeterliklerinin 21. yüzyıl becerileri ışığında incelenmesi. *The Journal of Academic Social Sciences*. 6(71), 543-560.
- Gürültü, E., Aslan, M., ve Alcı, B. (2020). Ortaöğretim öğretmenlerinin 21. yüzyıl becerileri kullanım yeterlikleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(4), 780-798.
- İncik Yalçın, E. (2020). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve 21. yüzyıl öğrenen becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 1099-1112.
- Kennedy T. J., ve Odell M. R. L. (2014). Engaging students in STEM education. *Journal of Science Education International*, 25(3), 246-258.
- Koç Başaran, Y. (2017). Sosyal bilimlerde örnekleme kuramı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 47, 480-495.
- Kozikoğlu, İ., ve Özcanlı, N. (2020). Öğretmenlerin 21. yüzyıl öğrenen becerileri ile mesleğe adanmışlıkları arasındaki ilişki. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 9(1), 270-290.

- Kylonen, P. C. (2012). *Measurement of 21st century skills within the common core state standards*. Paper presented at the Invitational Research Symposium on Technology Enhanced Assessments, May 7-8.
- Melvin, L. (2011). *How to keep good teachers and principals: practical solutions to today's classroom problems*. USA: R&L Education.
- Lai, E. R. ve Viering, M. (2012). *Assessing 21st century skills: Integrating research findings*. Vancouver, B.C.: National Council on Measurement in Education. 01.10.2020 tarihinde http://images.pearsonassessments.com/images/tmrs/Assessing_21st_Century_Skills_NC_ME.pdf adresinden erişildi.
- Orhan-Göksun, D. (2016). *Öğretmen adaylarının 21. yy. öğrenen becerileri ve 21. yy. öğreten becerileri arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Orhan-Göksun, D. ve Kurt, A. A. (2017). Öğretmen adaylarının 21. yüzyıl. öğrenen becerileri kullanımları ve 21. yüzyıl. öğreten becerileri kullanımları arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 42(190), 107-130.
- Partnership for 21st Century Learning (21. Yüzyıl Öğrenme Ortaklığı) (2015). *Framework for 21st Century Learning*. 01.10.2020 tarihinde <http://www.p21.org/ourwork/p21-framework> adresinden erişildi.
- Soland, J., Hamilton, L. S., ve Stecher, B. M. (2013). *Measuring 21st century competencies guidance for educators*. Santa Monica, CA: RAND Corporation.
- Tanrıöğen, A.(2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yalçın, S. (2018). 21. yüzyıl becerileri ve bu becerilerin ölçülmesinde kullanılan araçlar ve yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 51(1), 183-201.

Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Muhasebe Eğitimcilerinden Beklentileri: Ağrı ve Erzurum İli Örneği

Expectations of Accounting Students from Accounting Educators: The Ağrı and Erzurum Case

Gülsüm Pamuk¹

Serap Altun²

Utku Şendurur^{3*}

* Sorumlu yazar /Corresponding author

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Türkiye
Stu., Ağrı İbrahim Çeçen University, Turkey
glmpamuk@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-6083-1357

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Türkiye
Stu., Ağrı İbrahim Çeçen University, Turkey
serap_1903_bjk@hotmail.com
ORCID ID 0000-0002-4991-7253

³ Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Türkiye
Assist. Prof. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen University, Turkey
usendurur@agri.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-8303-4315

Makale geliş tarihi / First received : 08.12.2020

Makale kabul tarihi / Accepted : 21.12.2020

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar:

- 1- Çalışmaya katılan tüm öğrencilere özellikle teşekkür ediyoruz
- 2- Yazarların katkı oranı eşittir.
- 3- Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- 4- Makalemizde ki veriler 1 Mart – 1 Haziran 2019 tarihleri arasında toplanmış ve yorumlanmıştır.
- 5- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *Turnitin*. Similarity Index 21%

Atıf bilgisi/Citation:

Pamuk, G., Altun, S., Şendurur, U. (2021). Muhasebe eğitimi alan öğrencilerin muhasebe eğitimcilerinden beklentileri: Ağrı ve Erzurum ili örneği. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 12-27.

ÖZ

Ülkemizde muhasebe eğitimi bazı meslek liselerinde ve birçok üniversitede verilmektedir. Bu kurumlarda verilen muhasebe eğitiminin başarılı olabilmesi için, muhasebe eğitimi alan öğrencilerin muhasebe eğitimcilerinden beklentilerinin bilinmesi önem arz etmektedir. Muhasebe eğitimi alan öğrencilerin muhasebe eğitimcilerinden beklentileri bilinir, karşılanır ve sorunlara çözüm önerileri aranır, öğrencilerin muhasebe derslerini daha iyi anlamaları ve daha başarılı olmaları beklenir. Bu çalışmanın amacı, muhasebe dersi alan lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin muhasebe eğitimcilerinden beklentileri belirlemek, ayrıca bu bağlamda lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin görüşleri arasında farklılık olup olmadığını tespit etmektir. Çalışmada kullanılan veriler 2019 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi ve Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri'nde öğrenim gören 359 lisans ve yüksek lisans öğrencisine anket uygulanarak elde edilmiştir. Elde edilen veriler, frekans, yüzde analizi ve ortalamalar yöntemleriyle SPSS 25 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada ayrıca lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin görüşleri ile katılımcıların demografik özelliklerine göre görüşleri arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek için varyans testleri uygulanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, öğrencilerin dersi en iyi anladıkları yöntem tahtada anlatma yöntemidir. Lisans öğrencilerinin eğitimcilerinden en önemli beklentileri çekinmeden soru sorabilmeleri, yüksek lisans öğrencilerinin en önemli beklentileri ise teorik bilgi verildikten sonra soru ve örnekler çözülmesi ile öğreticinin, öğretme kabiliyeti olması gerektiğidir. Lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin verdikleri cevaplara göre yapılan t-testi sonucunda gruplar arasında istatistikî olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe eğitimi, Muhasebe eğitimcisi, Muhasebe eğitiminden beklentiler

ABSTRACT

In our country, accounting education is given in some vocational high schools and many universities. For a successful accounting education in these institutions, it is important to know the expectations of the students who receive accounting education from their accounting educators. It is expected that accounting students will understand accounting courses better and be more successful, if their expectations from accounting educators are known and met and solutions are sought for the problems. This study aims to determine the expectations of the undergraduate and graduate level students who receive accounting courses from the accounting faculty members, and, in this context, to determine whether there is a difference between the opinions of undergraduate and graduate students. The data in the study were obtained by survey method and analyzed by using the SPSS 25 package program with the methods of frequency, percentage analysis and average. In the study, variance tests were applied to determine whether both there was a difference between the views of both undergraduate and graduate students and, between the views of the participants according to other demographic characteristics (age, gender, etc.). The results of the study, shows that the method by which the students understand the course better is the method of teaching on the white board. The most important expectation of undergraduate students from their instructors is their being able to ask questions without hesitation. And the most important expectation of graduate students is the instructor's being able to teach the topic by solving questions and giving examples after theoretical knowledge. The result of the t-test conducted according to the answers given by undergraduate and graduate students shows that there was no statistically significant difference found between the groups.

Anahtar Kelimeler: Accounting education, Accounting educator, Expectations from accounting education

GİRİŞ

Muhasebe, geçmişten bugüne hayatımızın her alanında karşımıza çıkan bir bilim dalıdır. Günlük hayatımızda yaptığımız en küçük bir hesaplama, büyük bir şirketin muhasebe ile ilgili işlemlerine kadar geniş bir yelpazeye sahip olması muhasebenin hayatımızın her alanında etkili olduğunu gösteren bir örnektir. Muhasebe, işletmelere geçmişe yönelik finansal durumları hakkında sağlıklı, tam ve doğru bilgiler sunmasının yanı sıra bu bilgilerle geleceğe yönelik planların hazırlanmasında etkin karar almak için yol göstericidir (Karasioğlu ve Duman, 2011, s. 165). Bu sürecin başarılı olması için de günümüzde muhasebecilerin bilgileri değerlendiren, yorumlayan ve gerekli bilgilerin zamanında ortaya konmasını sağlayacak özelliklere sahip, teknolojiyi iyi kullanan, sorumluluk sahibi ve iyi eğitim almış olmaları gerekmektedir (Büyükarıkan ve Büyükarıkan, 2014, s. 65).

Geçmişte işletmelerde muhasebe bilgisi temel düzeyde yeterli olurken giderek gelişen teknoloji ve artan rekabet ortamında muhasebe de gelişim göstermiş ve daha karmaşık bir hal almıştır. Günümüzde iş dünyasının hızlı bir değişim geçirmesiyle birlikte uygulamada bu kadar hızlı değişim yaşanmasına rağmen, eğitim bu değişime ayak uyduramamaktadır (Erol ve Erkan, 2008, s. 284). Muhasebe, gelişen teknoloji ve iş ortamındaki rekabete ayak uyduracak yeniliğe ve gelişime sahip olmalıdır. Bu amaca yönelik ilk adım öğrencilere verilen muhasebe derslerindeki kaliteyi artırmak olmalıdır. Öğrenciler, aldıkları bu eğitimleri mezun olduktan sonra iş hayatında kullanabilecek seviyeye getirebilmelidir. Bilinmelidir ki muhasebe meslek mensuplarının iş hayatındaki başarıları aldıkları eğitimlerle doğru orantılıdır. Burada da en büyük görev eğitimcilerdir.

Muhasebe dersinin anlaşılabilmesi için en önemli etmenler dersin verilme şekli, sınıf ortamı ve eğitimcilerin nitelikleridir (Kutluk ve diğerleri, 2011, s. 77). Ülkemizde çeşitli bölümlerde farklı muhasebe dersleri eğitici veya öğrenci odaklı olarak verilmektedir. Eğitici odaklı işlenen dersler; genellikle klasik yöntem olan tahtada anlatımın ağırlıklı olmasının yanı sıra, MS PowerPoint sunumu ve örnek çözümü gibi öğrencinin pasif bir dinleyici konumunda olduğu, öğrenci odaklı işlenen dersler ise; öğrencilerin ders öncesi bir ön hazırlık yapması, grup çalışmalarında yer alması, sunumlarla dersi anlatması şeklinde, öğrencinin aktif olarak derse katıldığı öğretim tekniğidir. Öğrenci odaklı derslerde, öğrenci aktif bir şekilde derse katıldığı için genel olarak daha başarılıdır. Eğitici odaklı derslerde ise bu başarının yakalanması için öğreticinin, ders verdiği öğrenci profilinden haberdar olması ve öğrencileri tanıması gerekir (Atmaca ve Çoşgun, 2014, s. 167). Türkiye'de eğitimin genel olarak eğitici odaklı verilmesi, eğitimcilerin sorumluluklarını artırmaktadır (Ertuğrul ve Özdemir, 2014:204).

Muhasebe eğitiminin başarıya ulaşabilmesi, öğrencilerin teorik bilgileri öğrendikten sonra, bu bilgileri uygulamada eksiksiz olarak yerine getirebilmesine bağlıdır (Kurnaz ve Ağgöl, 2018, s. 332). Geleneksel eğitim modelinde, muhasebenin hem teorik hem de pratik kısmı, kısıtlı bir zaman içerisinde öğrencilere aktarılmaya çalışılmaktadır. Bu da öğreticinin anlatıcı, öğrencinin ise pasif dinleyici olduğu, ezberci ve iletişimsiz bir eğitimi doğurmaktadır (Acar ve Köse, 2017:1049). Geleneksel eğitim modellerinde yaşanan pasif öğrenme ile öğrenciler bu derslerde bol uygulama yapma imkanından daha az yararlanmaktadırlar. Ayrıca muhasebe eğitiminin teknolojiye ve Dünyada yaşanan diğer gelişme ve güncellemelere ayak uydurabilmesi için ders içeriklerinin ve eğitim modellerinin sürekli bir şekilde güncellenmesi gerekmektedir. Bütün bu bilgiler ışığında, etkin bir muhasebe eğitimi için, muhasebe

eğitiminden beklentiler, öğrenci odaklı çalışma, öğrencileri derse motive etme, dersi daha çok vaka çalışması ile işleme ve günlük hayattan örnekler verme olarak nitelendirilebilir.

Bu çalışma, öğrencilerin muhasebe derslerini daha iyi anlamaları ve daha başarılı olmaları için, muhasebe öğreticilerinden beklentilerini öğrenmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada Atatürk Üniversitesi ve İbrahim Çeçen Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde muhasebe dersi alan 359 lisans ve yüksek lisans öğrencisine anket uygulanarak görüşleri alınmış ve elde edilen veriler analiz edilmiştir. Çalışmada ilk olarak muhasebe eğitiminden beklentiler, daha sonra bu konuyla alakalı daha önce yapılmış olan çalışmaların yer aldığı literatür araştırmasına yer verilmiş, ardından anket verilerinin analizi yapılmış ve son olarak da verilerin analizinden elde edilen sonuçlara değinilmiştir.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Çukacı ve Elagöz (2006)'ün Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF)'nde öğrenim gören 120 lisans öğrencisine, muhasebe derslerinin öğretilmesinde kullanılan yöntemlerin, bilimsel araştırmalarla elde edilen öğrenme stilleri ile karşılaştırılması amacıyla anket uygulayarak yaptıkları çalışmalarında, muhasebe derslerinin mutlaka tahta veya yansı yardımıyla görerek anlatılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Hatunoğlu (2006)'nın 23 devlet ve 7 vakıf üniversitesinin İİBF'lerinde 951 kişiye anket uygulayarak ülkemizde lisans seviyesinde muhasebe eğitiminde öğretme teknikleri ve bilgi teknolojisi kullanımını belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada, eğitimcilerin dersi anlatırken multimedya araçlarını kullanmasının fakat öğrencilere bu araçlardan yararlanma imkanının çok fazla verilmemiş olmasının, gençlerin yeni iş ortamına hazırlanmasında bir eksiklik olarak görüldüğü sonucu ortaya çıkmıştır.

Erol ve Erkan (2008) Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF'nde lisans düzeyinde muhasebe eğitimi alan 219 öğrenciyi kapsayan bir çalışma yapmışlardır. Öğrencilerin başarılarını etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik yaptıkları araştırmanın sonuçlarına göre eğitimcilerin dersi anlatırken takındığı tutum ve davranışlar ile öğretme tekniğinin, muhasebe dersindeki başarıyı olumlu etkilediği, eğitim kurumunun fiziki şartlarının yetersizliğinin ise başarıyı olumsuz etkilediği görülmüştür.

Gençtürk, Demir ve Çarıkçı (2008) Meslek Yüksek Okulu'nda muhasebe ve işletme bölümlerinde okuyan öğrencilere, muhasebe finans eğitimine bakış açıları ve farkındalıklarına yönelik anket çalışması yapmışlardır. Araştırma Süleyman Demirel Üniversitesi ile Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinde faaliyet gösteren Meslek yüksekokullarının işletme eğitimi ile muhasebe eğitimi bölümlerinde okuyan toplam 1012 öğrenci ile yüz yüze anket yöntemi uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Anketin sonucuna göre, öğrenciler aldıkları derslerin teorik bilgi yoğunluklu olmasının, mesleklerini yaparken karşılaştıkları durumlarda yetersiz kalacağını düşünmektedirler. Ayrıca muhasebe mesleği ile ilgili seminer, konferans, panel ve kurslar gibi etkinlikler yapılmasının faydalı olacağını belirtmişlerdir.

Köse ve Gürbüz (2009)'ün Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF'nde öğrenim gören 556 lisans öğrencisine muhasebeye giriş dersine ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla yaptığı anket çıktıları sonucunda, öğrencilerin yoğun teorik bilgi yerine, genel düzeyde muhasebe bilgisi verilmesi gerektiği ve öğrencilerin motivasyonunu artırmak için ödül sisteminin artırılması gerektiği belirlenmiştir.

Tekşen, Tekin ve Gençtürk (2010)'ün Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'ndeki meslek yüksekokullarında eğitim gören muhasebe bölümü öğrencilerinin muhasebe eğitimlerinin değerlendirilmesi için toplam 1010 öğrenciye uyguladıkları anket çalışmasında, öğrenciler için her alanda ihtiyaç duyacakları muhasebe derslerinin sayılarının artırılması ve derslerde anlatılan bilgilerin yeterli hale getirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Aydın ve Er (2011), 75 İİBF öğrencisi ile 4 ay süren deneysel çalışmalarında, iş birliğine dayalı öğrenme yöntemlerinin, genel muhasebe derslerindeki etkinliğinin değerlendirilmesi konusu üzerinde durmuşlardır. Çalışma sonuçlarına göre, öğrencilerin, eğitici ile belirlenen soruları tartışıp çözümler üreterek o hafta öğrendikleri ile ilgili geri bildirim almaları ve öğrencilerin küçük gruplar halinde birbirlerinin öğrenmelerini teşvik ederek çalışmaları, öğrenme sürecinin etkinliğini artırdığı görülmüştür.

Karasioğlu ve Duman (2011) meslek yüksekokullarındaki öğrencilerin okula başlamasından, mezun oluncaya kadar geçen süreçte, muhasebe eğitimini etkileyen faktörleri belirlemeye ve muhasebe eğitimi kalitesini artırmaya yönelik yaptıkları nitel araştırmalarında, bir eğitim modeli geliştirmeye çalışmışlardır. Çalışmanın sonucunda başarılı bir eğitimde en önemli rolün eğiticiye düştüğü ve bu kapsamda eğiticinin gerekli mesleki bilgiye sahip olması, teorik-uygulama odaklı eğitim anlayışı ile her türlü öğretme teknikleri kullanarak bilgi aktarması gerektiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca eğiticinin ekonomideki gelişmeleri takip ederek öğrencilere aktarması gerektiği düşünülmektedir.

Kutluk v.d, (2011)'nin çalışmasında muhasebe dersi alan farklı bölümlerdeki öğrencilerin, dersin işlenme şekli ve eğitimcilerde aradıkları özelliklerle ilgili görüşleri alınarak, muhasebe dersinin daha iyi anlaşılma koşulları ve eğitimcilerden beklentileri araştırılmak üzere işletme bölümü öğrencilerine anket çalışması uygulanmıştır. Yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, öğrencilerin dersi en iyi anladıkları yöntem tahtada açıklama yöntemidir. Eğitimcilerle ilgili en önemli beklentileri ise öğrettiği konuya hakimiyeti, öğretme kabiliyeti ve konuyu iyi sunmasıdır.

Ay (2011)'in Meslek Yüksekokulu'ndaki muhasebe bölümü öğrencilerinin, muhasebe dersini anlama zorlukları ve nedenlerini değerlendirmek üzere yaptığı çalışmada, öğrencilerin birbirinden farklı görüşleri olduğunu saptamıştır. Muhasebe dersini anlamada yaşanan güçlüklerin sebebi olarak görsel araçların kullanılmaması, eğitimcilerin yetersizliği, konuların ezbere dayalı olması gösterilmiştir.

Erol (2012)'un Bilecik Üniversitesi İİBF'nde 391 öğrenciye anket uygulayarak ve muhasebe derslerini MS PowerPoint sunumu ve klasik usulde alan öğrencilerin, algı ve yargı açısından aralarında istatistiki bir fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla yaptığı çalışmada, klasik usulde ders alan öğrencilerin, MS PowerPoint sunumu ile ders alan öğrencilere göre muhasebe dersi hakkında daha olumlu düşüncelere sahip oldukları belirlenmiştir.

Otlu, Durmuş ve Solak (2012)'in Malatya Meslek Yüksekokulu'nda 252 öğrenciye anket uygulayarak yaptıkları araştırmanın amacı, meslek yüksekokullarındaki muhasebe ve vergi bölümü öğrencilerinin bu program ile ilgili düşüncelerini saptamaktır. Araştırmanın sonuçlarına göre öğrenciler, bölümlerindeki teorik ve uygulamalı eğitim seviyesinin yetersiz olduğunu, fiziki, teknik ve sosyal imkanlardan memnun olmadıklarını ve eğitimciler ile iletişimlerinden memnun olmadıklarını belirtmişlerdir.

Büyükarıkan ve Büyükarıkan (2014)'in Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Büyükkutlu Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu, Muhasebe ve Finansal Yönetim bölümündeki toplam 87 öğrenciye anket uygulayarak yaptıkları çalışmalarında, lisans düzeyinde muhasebe eğitimi alan öğrencilerin muhasebe derslerine ve bu derslerin işlenmesine yönelik tutumları analiz edilmiştir. Analizin sonucunda öğrencilerin modern yöntemlerle anlatılan muhasebe derslerine karşı daha olumlu tutuma sahip oldukları görülmüştür.

Ertuğrul ve Özdemir (2014)'in Ege Bölgesi'nde bulunan 9 üniversitede ön lisans Muhasebe Programı bulunan 35 Meslek Yüksekokulunda ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinde öğrenim gören toplam 12.000 üniversite öğrencisi arasından, kolayda örnekleme yoluyla seçilen 821 muhasebe dersi alan ön lisans ve lisans öğrencisinin, muhasebe dersine yönelik tutumlarının tespiti amacıyla yaptıkları çalışmanın sonucuna göre, eğitimcilerin başarılı olabilmeleri için ilk koşulun öğrencilerin muhasebe derslerine karşı tutumlarının bilmesi ve ona göre planlamalar yapması olduğu ortaya çıkmıştır.

Olpak ve Korucu (2014)'nin Ahi Evran Üniversitesi Mucur Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören 256 öğrenci üzerine yaptığı araştırmalarında, öğrencilerin ders çalışma yaklaşımlarının belirlenmesi ve farklı değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada derin yaklaşım ve yüzeysel yaklaşım olarak iki farklı ders çalışma yaklaşımı ele alınmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, öğrencilerin büyük bir bölümünün ders çalışmaya istekli olabilmeleri için, muhasebe eğitimcilerinin daha öğrenci merkezli öğrenme ortamları yaratmaları, yüzeysel yaklaşıma sahip olan öğrencilere, derin yaklaşıma uygun stratejileri kullanmaları yönünde rehberlik etmeleri ve öğrencileri motive etmeleri gerektiği belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin bireysel farklılıklarının da dikkate alındığı dersler planlanmalı ve bu öğrencilerin ilgisi canlı tutulmaya çalışılmalıdır.

Erol, Dönmez ve Kutluk (2015)'in çalışmasının amacı çeşitli muhasebe dersi alan farklı bölümlerdeki lisans ve lisansüstü öğrencilerinin, muhasebe eğitimcilerden beklentileri ve muhasebe öğretim teknikleri ile ilgili görüşleri alınıp muhasebe dersinin daha iyi anlaşılma koşulları, buna etki eden etmenler ve lisans ile lisansüstü öğrencilerinin görüşleri arasında fark olup olmadığının tespit edilmesidir. 638 öğrenciye anket uygulanarak yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, öğrencilerin dersi en iyi anladıkları yöntem tahta ve MS PowerPoint sunumunun birlikte kullanılması, öğrencilerin eğitimciyle ilgili en önemli beklentisi öğretme kabiliyetinin olması ve en çok benimsedikleri öğretim tekniği, teorik ders anlatıldıktan sonra soru ve örnekler çözülmesidir.

Erol, Aslan ve Subaşı (2015)'nin 7 devlet üniversitesinin işletme bölümünde öğrenim gören toplam 566 öğrenciye anket uygulayarak yaptıkları çalışmalarında, geleceğin muhasebe mesleği adayı olan öğrencilerin, lisans eğitimleri süresince gördükleri muhasebe derslerinde bilişim teknolojilerinden ne kadar faydalandıklarını ve bu konudaki görüşlerini öğrenmeyi amaçlamıştır. Öğrenciler, muhasebe derslerinde mutlaka bilgisayar, projeksiyon cihazları ve muhasebe yazılım programlarının kullanılması gerektiğini belirtmiştir.

Kızıl ve Gencer (2016)'in muhasebe dersi alan öğrencilerin başarısına etki eden faktörlerin belirlenmesi ve gerekli çözüm yolları üretilerek öneri sunulmasını amaçlayan Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne bağlı İşletme, İktisat ile Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümünde öğrenim gören 155 öğrenciden anket metodolojisi aracılığı ile veri topladığı çalışmada, öğrenci başarısını artıran faktörler; üniversitelerde yeterli çalışma ortamı olması, dersi veren eğiticinin dersi sevdirmesi ve eğiticinin derse devamı

olarak belirlenmiştir. Buna karşın eğiticinin etkili öğretme yöntemlerini bilmemesi, not vermede adil davranmaması, dersi monoton ve sınırlı işlemesi, muhasebe mantığının ilk derslerde oturmaması, sınav sorularının açık ve anlaşılır olmaması öğrenci başarısını düşürdüğü belirlenmiştir.

Kutlu v.d, (2017)'nin Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ile üniversiteye bağlı Meslek Yüksekokullarında muhasebe dersi alan lisans ve ön lisans öğrencilerinin, muhasebe derslerinin işlenişine ve muhasebe eğitiminde uygulanan ölçme değerlendirme yöntemlerine dair görüşlerini tespit etmek üzere 317 öğrenciye anket uygulayarak yaptıkları çalışmada, öğrencilerin muhasebe derslerinin işlenişine ilişkin görüşleri şöyledir; Sınıf dışında çok daha fazla uygulama yapılması gerekir, uygulama yapılırsa öğrenme daha kalıcı olur, teorik bilgi yeterlidir ancak uygulamada sorunlar yaşanmaktadır, dersler işlenirken farklı öğretim tekniklerinin kullanılması dersin sıkıcılığını azaltacaktır ve derslerin slayt sunumları şeklinde anlatılması daha faydalı olacaktır.

Şerbetçi ve Yardımcıoğlu (2017)'nin Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF'nde öğrenim gören 180 öğrenci üzerinde yaptıkları çalışmalarında, öğrencilerin muhasebe dersindeki başarılarını etkileyen faktörleri tespit ederek, elde edilen sonuçlar doğrultusunda bireyin akademik eğitim kalitesinin artırılması amaçlamıştır. Çalışmanın sonucunda dersin işlenişine ilişkin olarak; eğiticinin yararlanacağı kaynağın anlaşılabilir olması, dersin yeterli sayıda örnek problemler dahilinde işlenmesi, dersin öğrencilerin bilgisi ve seviyesi göz önüne alınarak işlenmesi, derste verilen bilgilerin gelecekte çalışma hayatında kullanılabilecek ve güncel nitelikte olması, dersin erken saatlerde yapılması ve dersin teori kısmıyla edinilen bilgileri pekiştirebilecek özgün nitelikteki uygulamalar yapılması gerektiği görüşlerine yer verilmiştir. Eğitici ile ilgili görüşler ise şöyledir; eğiticinin konulara hâkim olması ve tecrübeli olması, eğiticinin sınıf üzerinde otorite sağlaması, derste zamanı etkili ve verimli kullanması, ders süresince öğrencilerle etkileşimini yitirmemesi ve dersi sınıf tahtasını kullanarak ve slaytlar yardımıyla işlemesi gerekir.

Ezin, Bilen ve Aslan (2017)'in Adıyaman Üniversitesi, Dicle Üniversitesi ve Gaziantep Üniversitelerinde eğitim gören İşletme bölümü öğrencileri ve Meslek Yüksekokullarında İşletme ve Muhasebe ve Vergi Uygulamaları program/bölümünde eğitim gören 984 öğrenciye anket uyguladıkları çalışmalarında, lisans ve ön lisans programlarındaki muhasebe eğitiminin, öğrencilerin bakış açıları doğrultusunda etkinliği araştırılmıştır. Çalışma sonucunda, muhasebe eğitiminde ders materyallerinin az olduğu, teorik derslerin yetersiz olduğu ve uygulamalı dersler için fiziksel ortam şartlarının uygun olmadığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin muhasebe derslerindeki başarısızlıklarında, dönem içinde fazla ders almaları ve eğitimcilerin dersi monoton anlatmasının etkili olduğu gözlemlenmiştir.

Zeytin (2017)'in çalışması, lisans düzeyinde muhasebe eğitimi alan işletme bölümü öğrencilerinin, eğitimcilerden beklentilerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışma Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İİBF İşletme bölümünde öğrenim gören 187 öğrenciye anket uygulanarak yapılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, eğitimcilerin derslere hakimiyeti ve öğretme kabiliyeti öğrenci başarısını olumlu etkilerken, dersi teorik olarak işlemesi ve not değerlendirme yöntemi öğrenci başarısını olumsuz etkilemektedir. Öğrenciler, muhasebe derslerindeki başarısızlıklarının sebeplerini eğitici olarak görmektedir. Bu konuda eğitimcilerden en önemli beklentileri ise, not vermede adaletli olmalarıdır.

METODOLOJİ

Çalışmada analiz yöntemi olarak, yüzde, frekans analizi ve varyans testleri gibi yöntemler kullanılarak, muhasebe dersi alan lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin muhasebe eğitimcilerden beklentileri ve ayrıca bu bağlamda lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin görüşleri ve katılımcıların demografik özelliklerine göre görüşleri arasında farklılık olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde, çalışmanın amacı, önemi, sınırlılıkları, veri seti ve yönteminden bahsedilecektir.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin muhasebe eğitimcilerden beklentileri ile ilgili görüşleri alınarak öğrencilerin muhasebe dersini daha iyi anlamaları, bu derste daha başarılı olmaları için gerekli olan koşulları belirlemek ve lisans ile yüksek lisans öğrencilerinin görüşleri, ayrıca katılımcıların demografik özelliklerine göre görüşleri arasında farklılık olup olmadığını tespit etmektir.

Literatürde lisans ve yüksek lisans muhasebe öğrencilerinin muhasebe öğretimcilerinden beklentilerine ilişkin az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Çalışmanın literatürdeki bu boşluğu doldurmasına katkı sağlayabileceği için önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmada, frekans ve yüzde dağılımı, ortalamalar ve varyans testleri gibi istatistiksel yöntemlerle analizler yapılmıştır. İleriki çalışmalarda ortalamaların farklı değişkenlere göre farkı ve faktör analizleri gibi daha ayrıntılı analizler yapılabilir. Çalışmada kullanılan veriler sadece Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi ve Erzurum Atatürk Üniversitesi İİBF'nde öğrenim gören öğrencilerden elde edilmiştir. Çalışmada anketlerden yola çıkarak sadece öğrenci görüşlerine yer verilmiştir. İleriki çalışmalarda örneklem büyüklüğü genişletilebilir ve öğrenciler dışında öğretimcilerin de görüşleri de alınabilir.

Çalışmanın Veri Seti ve Yöntemi

Çalışmada İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde muhasebe dersi alan lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin, muhasebe öğretimcilerinden beklentileri ve bu beklentiler açısından lisans ile yüksek lisans öğrencileri arasında farklılık olup olmadığı anket yöntemiyle araştırılmış, ortaya çıkan sonuçlar SPSS 25 paket programıyla, frekans, yüzde analizi, ortalamalar ve tanımlayıcı istatistik yöntemleriyle analiz edilmiştir. Çalışmadaki anket soruları daha önceki çalışmalardan (Fay ve Hardin, 2000; Chonko ve diğerleri, 2002; Jinkens, 2003; Krom ve Williams, 2011; Kutluk ve diğerleri, 2011; Abhayawansa ve diğerleri, 2012; Bandura ve Lyons, 2012; Braun ve Sellers, 2012; Grotkke ve diğerleri, 2013; Erol ve diğerleri, 2015) yararlanılarak demografik özellikler ve eğitimciyle ilgili beklentiler şeklinde iki bölüm olarak hazırlanmıştır.

Çalışmada kullanılan veriler 2019 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi ve Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri'nde öğrenim gören lisans ve yüksek lisans öğrencilerine anket uygulanarak elde edilmiştir. Çalışmanın yapıldığı yılda, çalışmanın evrenini oluşturan bu iki fakültede öğrenim gören toplam lisans öğrenci sayısı 2874, yüksek lisans öğrenci sayısı ise 344'tür. Kolayda örnekleme yolu ile toplamda 373 kişiye uygulanan ankette 14 anket eksikliklerden dolayı çıkarılmış, geriye kalan 359 anket analize dahil edilmiştir. Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004)'a göre 5000 evren büyüklüğünde 0.05 anlamlılık düzeyine göre gereken örneklem sayısının 357 olduğu düşünüldüğünde, çalışmanın örneklem

büyükliğünün (359/3218) yeterli olduğu düşünülmektedir. Ankete katılan öğrencilerin 46'sı yüksek lisans 313'ü ise lisans öğrencisidir. Çalışmada ankete katılan öğrencilerin demografik özellikleri, muhasebeye ilgi düzeyleri, muhasebe dersini anlama yöntemleri, muhasebe dersine çalışma sebepleri ve çalışma süreleri hakkında 7 soru; muhasebe öğretilerinden beklentilerine ilişkin 5'li likert tipi ölçek kullanılarak hazırlanan 18 soru bulunmaktadır. Anketin güvenilirlik analizi için yapılan Cronbach Alpha analiz değeri 0,786'dır. Bu da anketin %79 güvenle kullanılabilirliğini göstermektedir.

BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmanın bulguları iki bölümden oluşmaktadır. Bunlar demografik özellikler ile ilgili frekans analizleri ve lisans ile yüksek lisans öğrencilerinin eğitimcilerden beklentileri ile ilgili tanımlayıcı istatistikler olarak sınıflandırılmıştır. Söz konusu bölümler ayrı ayrı değerlendirilmiş ve karşılaştırılmıştır. Anketlerden elde edilen demografik bilgilerin frekansları alınarak tablo halinde sunulmuş ve yapılan değerlendirmeler tablonun altında verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Bulgular

		Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kız	178	49,6
	Erkek	181	50,4
	Toplam	359	100
Eğitim durumu	Lisans	313	87,2
	Yüksek Lisans	46	12,8
	Toplam	359	100
Bölüm	İşletme	98	27,3
	Diğer	261	72,7
	Toplam	359	100
Muhasebeye ilgi düzeyi	Düşük	79	22
	Orta	225	62,7
	Yüksek	55	15,3
	Toplam	359	100
Mezun olunan lise	Lise	104	29
	Mesleki Anadolu Lisesi	109	30,3
	Diğer	146	40,7
	Toplam	359	100
Muhasebe dersini en iyi anladığınız yöntem	Tahta	305	85
	PowerPoint	54	15
	Toplam	359	100

Muhasebe dersine çalışmanın sebebi	Sınıf geçmek	113	31,5
	Dersle ilgili kendi bakış açınızı geliştirmek	13	3,6
	Teorik bilginizi geliştirmek	32	8,9
	İş deneyiminize yardımcı olmak	121	33,7
	Akademik kariyer perspektifinizi artırmak	31	8,6
	İş deneyiminizdeki kariyer perspektifinizi artırmak	49	13,6
	Toplam	359	100
Muhasebe dersine çalışmak için haftada harcadığınız zaman	Sadece Sınav Öncesi	169	47,1
	1 Saatten Az	45	12,5
	1-3 Saat	93	25,9
	4-6 Saat	37	10,3
	6Saatten Fazla	15	4,2
	Toplam	359	100

Ankete katılan öğrencilerin %49,6'sı kız, %50,4'ü ise erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Ankete katılan öğrencilerin %27,3'ü işletme, %72,7'si ise diğer bölümlerde öğrenim gördüğünü belirtmiştir. Muhasebeye ilgi düzeyi %78 oranla orta ve yüksek düzeydedir. Ankete katılan öğrencilerin %29'u düz lise, %30,3'ü mesleki Anadolu lisesi ve %40,7'si ise diğer liselerden mezun olduğunu belirtmiştir. Muhasebe dersini en iyi anladığınız yöntem sorusuna %85 ile tahta cevabı verilmiştir. Ankete katılan öğrencilerin %31,5'i muhasebe dersine çalışma sebebini sınıf geçmek olarak belirtirken, %33,7'si ise ilerideki iş deneyimine katkısı olmak olarak belirtmiştir. Öğrencilerin %47,1'i muhasebe dersine çalışmak için harcanılan zaman sorusuna sadece sınav öncesi cevabını vermiştir. Ankete verilen cevaplar ile katılımcıların demografik özellikleri karşılaştırılmış fakat yapılan varyans testleri sonucunda gruplar arasında istatistik olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0,05$). Sonuçlar istatistik olarak anlamsız çıktığı için ayrı bir tablo ile gösterilmemiştir.

Tablo 2. Lisans Öğrencilerinin Eğitimcilerden Beklentileri

	Ortalama	Standart Sapma
Öğretici, her bir öğrenciye ayrı ilgi göstermeli ve öğrenciyi tanımalıdır.	4,06	1,210
Gerektiğinde öğrenciler ders dışında da öğreticiye ulaşabilmelidir.	4,44	0,897
Öğretici, gerektiğinde öğrencilere uyacak öğretim tekniği seçmelidir.	4,45	0,767
Öğretici, öğrettiği konuya hâkim olmalı ve hazırlanmış olmalıdır.	4,59	0,792
Öğretici, öğrencilerini motive edebilmeli ve desteklemelidir.	4,66	0,708
Öğretici, öğretmeyi sevmelidir.	4,65	0,654
Öğreticinin öğretme kabiliyeti olmalıdır.	4,67	0,718
Ders sırasında öğrencilerin dikkatleri dağıldığında öğreticinin dikkatleri tekrar toplama kabiliyeti olmalıdır.	4,52	0,789

Öğrenciler, öğreticiye çekinmeden soru sorabilmelidir.	4,70	0,605
Öğretici, öğrenciyi soru sormaya ve çözmeye teşvik etmelidir.	4,48	0,832
Teorik ders anlatıldıktan sonra soru ve örnekler çözülmelidir.	4,65	0,632
Teoriyle günlük hayattan problemler birlikte sunulmalıdır.	4,42	0,917
Vak'a (örnek olay) çalışmaları yapılmalıdır.	4,40	0,868
Öğrencilerden grup oluşturarak, öğrencilerin ders konuları ve örneklerle ilgili sunum yapması sağlanmalıdır.	3,83	1,282
İş hayatından uzmanlar getirilip, deneyimlerini aktarmaları sağlanmalıdır.	4,41	0,847
Ödev verilip, öğrencinin tahtada çözmesi sağlanmalıdır.	3,81	3,166
Düzenli ders çalışmasını sağlamak için arada habersiz minik sınavlar (quiz) yapılmalıdır.	3,45	1,489
Alanla ilgili teknik gezi yapılmalıdır.	4,26	1,068

Tablo 2'de lisans öğrencilerinin, eğitimcilerden beklentileri analiz edilerek her bir sorunun ortalaması ve standart sapması belirlenmiştir. Tabloda görüldüğü üzere, lisans öğrencilerinin eğitimcilerden en önemli beklentisi eğitimcilere çekinmeden soru sorabilmeleridir (4,70). Bunu sırasıyla "öğreticinin öğretme kabiliyeti olmalıdır" (4,67), "öğretici, öğrencilerini motive edebilmeli ve desteklemelidir" (4,66), "teorik ders anlatıldıktan sonra, soru ve örnekler çözülmelidir" (4,65), "öğretici, öğretmeyi sevmelidir" (4,65) ve "öğretici, öğrettiği konuya hâkim olmalı ve hazırlanmış olmalıdır" (4,59) ifadeleri takip etmektedir. Lisans öğrencilerinin eğitimcilerden en az önem verdikleri beklentiler ise "düzenli ders çalışmasını sağlamak için arada habersiz minik sınavlar (quiz) yapılmalıdır" (3,45), "ödev verilip, öğrencinin tahtada çözmesi sağlanmalıdır" (3,81) ve "öğrencilerden grup oluşturarak, öğrencilerin ders konuları ve örneklerle ilgili sunum yapması sağlanmalıdır" (3,83) ifadeleridir.

Tablo 3. Yüksek Lisans Öğrencilerinin Eğitimcilerden Beklentileri

	Ortalama	Std. Sapma
Öğretici, her bir öğrenciyi ayrı ilgi göstermeli ve öğrenciyi tanımalıdır.	3,98	1,145
Gerektiğinde öğrenciler ders dışında da öğreticiye ulaşabilmelidir.	4,43	0,834
Öğretici, gerektiğinde öğrencilere uyacak öğretim tekniği seçmelidir.	4,57	0,544
Öğretici, öğrettiği konuya hâkim olmalı ve hazırlanmış olmalıdır.	4,63	0,532
Öğretici, öğrencilerini motive edebilmeli ve desteklemelidir.	4,63	0,488
Öğretici, öğretmeyi sevmelidir.	4,70	0,511
Öğreticinin öğretme kabiliyeti olmalıdır.	4,72	0,544
Ders sırasında öğrencilerin dikkatleri dağıldığında öğreticinin dikkatleri tekrar toplama kabiliyeti olmalıdır.	4,59	0,541
Öğrenciler, öğreticiye çekinmeden soru sorabilmelidir.	4,63	0,679
Öğretici, öğrenciyi soru sormaya ve çözmeye teşvik etmelidir.	4,57	0,779
Teorik ders anlatıldıktan sonra soru ve örnekler çözülmelidir.	4,72	0,455
Teoriyle günlük hayattan problemler birlikte sunulmalıdır.	4,48	0,752
Vaka (örnek olay) çalışmaları yapılmalıdır.	4,59	0,717

Öğrencilerden grup oluşturarak, öğrencilerin ders konuları ve örneklerle ilgili sunum yapması sağlanmalıdır.	3,80	1,185
İş hayatından uzmanlar getirilip, deneyimlerini aktarmaları sağlanmalıdır.	4,35	0,822
Ödev verilip, öğrencinin tahtada çözmesi sağlanmalıdır.	4,11	0,948
Düzenli ders çalışılmasını sağlamak için arada habersiz minik sınavlar (quiz) yapılmalıdır.	4,04	0,988
Alanla ilgili teknik gezi yapılmalıdır.	3,91	1,170

Tablo 4'te yüksek lisans öğrencilerinin, eğitimcilerden beklentileri analiz edilerek her bir sorunun ortalaması ve standart sapması belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre yüksek lisans öğrencilerinin, eğitimcilerden en önemli beklentileri "teorik ders anlatıldıktan sonra soru ve örnekler çözümlenmelidir" (4,72) ve "öğreticinin öğretme kabiliyeti olmalıdır" (4,72) ifadeleridir. Bunları sırasıyla "öğretici öğretmeyi sevmelidir" (4,70), "öğretici, öğrencilerini motive edebilmeli ve desteklemelidir" (4,63), "öğretici, öğrettiği konuya hâkim olmalı ve hazırlanmış olmalıdır" (4,63) ve "öğrenciler, öğreticiye çekinmeden soru sorabilmelidir" (4,63) ifadeleri takip etmektedir. Yüksek lisans öğrencilerinin eğitimcilerden en önemsiz gördükleri beklentiler ise "öğrencilerden grup oluşturarak, öğrencilerin ders konuları ve örneklerle ilgili sunum yapması sağlanmalıdır" (3,80), "alanla ilgili teknik gezi yapılmalıdır" (3,91) ve "öğretici her bir öğrenciye ayrı ilgi göstermeli ve tanınmalıdır" (3,98) ifadeleridir.

Lisans ve yüksek lisans öğrencileri için sonuçlar karşılaştırıldığında ise öğrencilerin muhasebe eğitimcilerinden en önemli beklentisi lisans öğrencileri için "öğrencinin öğreticiye çekinmeden soru sorabilmesi" iken yüksek lisans öğrencileri için bu cevabın "teorik ders anlatıldıktan sonra soru ve örnekler çözümlenmelidir" olarak farklılık gösterdiği görülmektedir. Yine sonuçlara göre öğrencilerin muhasebe eğitimcilerinden en önemsiz gördüğü beklentiler lisans öğrencileri için "düzenli ders çalışılmasını sağlamak için arada habersiz minik sınavlar (quiz) yapılmalıdır" cevabı iken bu soruya yüksek lisans öğrencilerinin "öğrencilerden grup oluşturarak, öğrencilerin ders konuları ve örneklerle ilgili sunum yapması sağlanmalıdır" cevabını verdiği görülmektedir. Lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin verdikleri cevapların karşılaştırılması için yapılması planlanan t-testi öncesi verilerin normal dağılıp dağılmadığına bakılmış; verilerin normal dağıldığı belirlendikten sonra yapılan t-testi sonucunda gruplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0.05$). Sonuçlar istatistiki olarak anlamsız çıktığı için ayrı bir tablo ile gösterilmemiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ankete cevap veren toplam 359 öğrencinin %49,6'sı erkek, %50,4'ü ise kızdır. Ankete katılan 359 öğrencinin 313'ü lisans, 46'sı ise yüksek lisans öğrencisidir. Öğrencilerin %27,3'ü işletme bölümünde eğitim aldığını belirtmiştir. Araştırmanın sonucuna göre öğrencilerin %62,7'si genel olarak muhasebeye ilgi düzeylerinin orta olduğunu belirtmiştir. Ankete katılan öğrencilerin %33,7'si muhasebe dersine çalışma sebebi olarak ilerideki iş deneyimine katkısı olmak cevabını seçerken bunu %31,5 ile sınıf geçmek cevabı takip etmektedir. Anket sonucuna göre muhasebe dersine çalışmak için harcanılan zaman sorusuna öğrencilerin %47,1'i sadece sınav öncesi cevabını verdiği görülmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, dersi en iyi anlama yöntemi sorusuna öğrencilerin %85'i Çukacı ve Elagöz (2006) ile Kutluk v.d, (2011)'nin araştırmalarındaki sonuçlara paralel olarak, tahta

cevabını vermiştir. Daha önce yapılan birçok çalışmada da bu sonuca varıldığı görülmektedir. Bu çalışmaya paralel olarak, Erol (2012)'un çalışmasında da öğrencilerin, tahtada anlatılan dersi, MS PowerPoint ile anlatılan derse tercih ettikleri görülmektedir. Bunun sebebinin muhasebe dersinin teorik ve sayısal bir ders olması ve tahtada örnek ve soru çözerek daha iyi anlaşılması olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın sonuçlarına göre, önem sırası değişse bile hem lisans hem de yüksek lisans öğrencilerinin üzerinde hemfikir oldukları konular; eğiticinin teorik ders anlatıldıktan sonra mutlaka soru ve örnekler çözmesi, öğretme kabiliyetinin yeterli olması, öğretmeyi sevmesi, öğrencilerini motive edebilmesi, öğrettiği konuya hâkim olması ve çekinmeden soru sorulabilir bir kişi olmasıdır. Bu sonuçlar, Gençtürk, Demir ve Çarıkçı (2008)'nın, Karasioğlu ve Duman (2011)'in, Olpak ve Korucu (2014)'nun ve Kutlu v.d, (2017)'nin çalışmalarında ortaya çıkan sonuçlarla da uyumludur.

Araştırmada, Gençtürk, Demir ve Çarıkçı (2008) ile Kutlu v.d, (2017)'nin çalışmalarına paralel olarak ortaya çıkan sonuçlara göre, öğrenciler, eğitimcilerin muhasebe derslerini teorik bilgi yoğunluklu işleminin ileride mesleklerini yaparken karşılaştıkları durumlarda yetersiz kalacağını düşünmektedirler. Eğitimciler muhasebe derslerini daha çok örnek olay ve vaka analizi şeklinde işlerlerse ve tahtada bol bol soru çözerlerse, öğrencilerin bu dersi daha iyi anlayacağı düşünülmektedir. Öğrencilerin bu endişesini azaltmak için ayrıca muhasebe mesleği ile ilgili daha çok seminer, konferans, panel ve kurslar gibi etkinlikler de yapılabilir.

Araştırmada Karasioğlu ve Duman (2011)'in çalışmalarındaki bulgulara paralel olarak ortaya çıkan bir başka sonuca göre, öğrenciler eğitimciden anlatacağı konuya hakim olmasını ve öğretme kabiliyetinin yeterli olmasını istemektedirler. Öğrencilerin bu talepleri, eğitimcinin gerekli mesleki bilgiye sahip olması ve uygulama odaklı eğitim anlayışı ile dersi işleme ile karşılanabilir.

Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin eğitimcilerden diğer beklentileri, Olpak ve Korucu (2014)'nun da çalışma sonuçlarına paralel olarak, öğretmeyi sevmesi ve öğrencileri motive edebilmesidir. Eğitimcilerinin daha öğrenci merkezli öğrenme ortamları yaratmaları, öğrencileri motive etmede önemli bir rol oynayabilir. Ayrıca öğrencilerin bireysel farklılıklarının da dikkate alındığı dersler planlanabilir ve öğrencilerin derse ilgisi canlı tutulabilir.

Araştırmanın sonuçlarına göre Lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin verdikleri cevaplar karşılaştırılmış fakat yapılan t-testi sonucunda gruplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0.05$). Fakat ortalamalara bakıldığında, öğrencilerin muhasebe eğitimcilerinden en önemli beklentisi lisans öğrencileri için "öğrencinin öğreticiye çekinmeden soru sorabilmesi" iken yüksek lisans öğrencileri için bu cevabın "teorik ders anlatıldıktan sonra soru ve örnekler çözümlenmelidir" olarak farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu farklılığın yüksek lisans öğrencilerinin eğitimciler ile daha yakın olmasından ve birbir iletişim kurabilmesinden, fakat lisans öğrencilerinin eğitimcilerden çekindiği için rahat iletişim kuramamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Yine sonuçlara göre öğrencilerin muhasebe eğitimcilerinden en önemsiz gördüğü beklentiler lisans öğrencileri için "düzenli ders çalışmasını sağlamak için arada habersiz minik sınavlar (quiz) yapılmalıdır" cevabı iken bu soruya yüksek lisans öğrencilerinin "öğrencilerden grup oluşturarak, öğrencilerin ders konuları ve örneklerle ilgili sunum yapması sağlanmalıdır" cevabını verdiği görülmektedir. Bu sonuçlardan da lisans öğrencilerinin daha çok eğitici odaklı öğretim tekniğini benimsedikleri ve derse aktif olarak katılmaktansa pasif konumda dinleyici olmayı tercih

ettikleri görülmektedir. Bu sorunun çözümü için öğrencilerin, derse daha aktif katılımının desteklenmesi gerekebilir.

Çalışmanın sonuçlarına genel olarak bakıldığında, etkin bir muhasebe eğitimi için, öğrenci odaklı çalışan, öğrencilerinin seven ve motive eden teorinin yanında bol bol soru ve örnek çözen ve günlük hayattan örneklerle dersi anlatan muhasebe eğitimcilerinin varlığı gerekmektedir diyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Abhayawansa, S., Tempone, I., & Pillay, S. (2012). Impact of entry mode on students' approaches to learning: a study of accounting students. *Accounting Education: An International Journal*, 21(4), 341-361
- Acar, E., & Köse, Y. (2017). Muhasebe eğitiminde modern yaklaşımlar: ters yüz edilmiş sınıflar ve öğrencilerin yaklaşımı. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi(ICMEB17 Özel Sayısı)*, 1049-1065.
- Atmaca, M., & Çoşgun, N. (2014). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'ne bağlı meslek yüksek okullarında muhasebe eğitimi alan öğrencilerin motivasyonlarının ve beklentilerinin değerlendirilmesine yönelik bir araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 167-184.
- Ay, M. (2011). Öğrencilerin muhasebe derslerinde yaşadıkları anlama zorlukları ve nedenleri üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, (31), 263-277.
- Aydın, S., & Er, H. (2011). İşbirliğine dayalı öğrenme yönteminin genel muhasebe derslerindeki etkinliği. *World of Accounting Science*, 13(2), 19-38.
- Bandura, R., & Lyons, P. (2011). Instructor care and consideration toward students-what accounting students report: a research note. *Accounting Education: An International Journal*, 21(5), 515-527.
- Braun, K. W., & Sellers, R. D. (2012). Using a 'daily motivational quiz' to increase student preparation, attendance and participation. *Issues in Accounting Education*, 27(1), 267-279.
- Büyükarıkan, B., & Büyükarıkan, U. (2014). Lisans düzeyinde muhasebe eğitimi alan öğrencilerin başarılarını etkileyen faktörlerin analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 65-79.
- Chonko, B. L., Tanner, J. F., & Davis, R. (2002). What are they thinking? students' expectations and self assessments. *Journal of Education for Business*, 77(5), 271-281.
- Çukacı, Y. C., & Elagöz, İ. (2006). Muhasebe derslerinde kullanılan öğretim yöntemleri ile öğrenme stillerinin ilişkisinin ortaya konulması ve Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(1), 147-164.

- Erol Fidan, M. (2012). Üniversitelerde muhasebe dersini powerpoint sunumu ve klasik yöntem ile alan öğrenciler arasındaki farklılıklar: Bilecik Üniversitesi örneği. *Journal of Yasar University*, 25(7), 4281-4306.
- Erol Fidan, M., Aslan, Ü., & Subaşı, Ş. (2015). Muhasebe derslerinde teknoloji kullanımı ile ilgili öğrenci görüşleri. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 1(2), 34-61.
- Erol, İ., Dönmez, A., & Kutluk, F.A., (2015). Muhasebe Öğrencilerinin muhasebe öğreticilerinden beklentileri: lisans ve yüksek lisans öğrencileri üzerine Akdeniz Üniversitesi İİBF'de karşılaştırmalı bir araştırma. *XXXIV. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, 37-52.
- Erol, M., & Erkan, G. (2008). Lisans düzeyinde muhasebe eğitimi alan öğrencilerin başarılarını etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde bir araştırma. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(14), 140-165.
- Ertuğrul, İ., & Özdemir, S. (2014). Muhasebe dersi alan ön lisans ve lisans öğrencilerinin derse yönelik tutumlarının tespiti: Ege bölgesinde bir uygulama. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 204-214.
- Ezin, Y., Bilen, A., & Aslan, R. (2017). Üniversitelerde öğrenim gören öğrencilerin muhasebe eğitimi hakkındaki görüşleri üzerine bir araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(47), 468-479.
- Fay, J. R., & Hardin, R. J. (2000). The qualities of a good accounting professor: student perceptions. *Proceedings of the American Society of Business and Behavioral Sciences*, 7(1), 432-437.
- Gençtürk, M., Demir, Y., & Çarıkçı, O. (2008). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin muhasebe-finans eğitimine bakış açıları ve farkındalıkları üzerine bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(1), 209-228.
- Grottke, M., Pelger, C., & Schmiedeberg, C. (2013). Firm or faculty? evidence on characteristics of german-speaking accounting phd students and their career preferences. *Accounting Education: An International Journal*, 22(1), 66-84.
- Hatunoğlu, Z. (2006). Muhasebe eğitiminde bilgi teknolojisi kullanımının sunum kalitesine olan etkilerinin tespitine ilişkin bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi (MUFAD)*, (30), 190-200.
- Jinkens, R. C. (2003). *Faculty and student perspectives on the teaching of nontraditional accounting students*. Yayımlanmamış doktora tezi, University of Hawai, ABD. ProQuest Dissertations and Theses Database'den alındı.
- Karasioğlu, F., & Duman, H. (2011). Meslek yüksekokullarında muhasebe eğitimi ve kalitesi üzerine bir not. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 165-180.
- Kızıl, C., & Gencer, K. (2016). Muhasebe dersi alan öğrencilerin başarısına etki eden faktörlerin tespiti: Yalova Üniversitesi'nde bir uygulama. *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (İSMUS)*, 1(2), 67-110.
- Köse, T., & Gürbüz, H. (2009). Muhasebeye giriş dersine ilişkin görüşleri belirlemeye yönelik bir araştırma: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF örneği. *World of Accounting Science*, 11(4), 107-146.

- Krom, C. L., & Williams, S. V. (2011). Tell me a story: using creative writing in introductory accounting courses to enhance and assess student learning. *Journal of Accounting Education*, 234-249.
- Kurnaz, E., & Ağgöl, S. (2018). Ters yüz edilmiş sınıf modeline muhasebe eğitimi alan öğrencilerin bakış açıları: Bayburt Üniversitesi ve Kafkas Üniversitesi örneği. *BMIJ*, 6(2), 332-344.
- Kutlu, H. A., Öztürk, S., Yılmaz, T., & Gerekan, B. (2017). Muhasebe eğitiminde ölçme ve değerlendirme: öğrencilerin bakışı üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (74), 15-36.
- Kutluk, F.A., Dönmez, A., Terzioğlu, M., & Ağyar, E. (2011). Öğrencilerin muhasebe eğitimcilerden beklentileri üzerine bir araştırma. *World of Accounting Science*, 2, 77-98.
- Olpak, Y. Z., & Korucu, A. T. (2014). Öğrencilerin ders çalışma yaklaşımlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 15(1), 333-347.
- Otlu, F., Durmuş, A. F., & Solak, B. (2012). Meslek yüksekokulları muhasebe ve vergi bölümlerindeki muhasebe eğitimi ve bölümün geleceği hakkında bir araştırma: Malatya meslek yüksekokulu uygulaması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 55, 35-49.
- Özcan, İ., Ünal, G. F., & Helhel, Y. (2009). Muhasebe programı öğrencilerinin cinsiyet ve öğretim durumunun muhasebe mesleğine yönelik tutumları ile ilişkilendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (41), 170-181.
- Şerbetçi, A., & Yardımcıoğlu, M. (2017). Muhasebe dersinde başarıyı etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (2), 41-62.
- Tekşen, Ö., Tekin, M., & Gençtürk, M. (2010). Muhasebe eğitiminin değerlendirilmesi: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'ne bağlı meslek yüksekokulları öğrencileri üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (46), 100-112.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *Spss uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Zeytin, M. (2017). Lisans düzeyinde muhasebe eğitimi alan işletme bölümü öğrencilerinin başarılarını etkileyen faktörler ve öğretim elemanının dan beklentileri üzerine bir araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(54), 214-232.

Türkiye Türkçesinde 1930'lu Yıllardan Sonra Türetilen veya Canlandırılan Yeni Sözcüklerin Ağız Metinlerine Etkisinin Bir Örneklem Üzerinden Değerlendirilmesi

Evaluation of the Effects of the New Words Derived or Revived Turkish after the 1930s on the Dialectical Texts over a Sample

Anıl Çelik*

* Sorumlu yazar
Corresponding author

¹Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Assist. Prof. Dr., Bartın University, Turkey
acelik@bartin.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-6035-5303

Makale geliş tarihi / First received : 04.12.2020
Makale kabul tarihi / Accepted : 23.12.2020

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır:

- 1- Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur. Makalemizde 2020 yılı öncesinde yürütülmüş çalışmalara ait bazı araştırma verileri kaynak gösterilerek kullanılmıştır.
- 2- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *iThenticate*. Similarity Index 05%

Atıf bilgisi / Citation:

Çelik, A. (2021). Türkiye Türkçesinde 1930'lu yıllardan sonra türetilen veya canlandırılan yeni sözcüklerin ağız metinlerine etkisinin bir örneklem üzerinden değerlendirilmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 28-62.

ÖZ

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasının Türkiye Türkçesi ağızlarını yoğun bir biçimde etkilediği birçok kaynakta ifade edilmektedir. Bununla birlikte, ağız derlemelerinin kaynak kişilerinde bulunması gereken özellikler sıralanırken; öğrenim durumu, yöreden ayrılmamış olma, yaş, yörenin ağız özelliklerini taşıma, cinsiyet, meslek, büyük yerleşim merkezleriyle iletişim durumu gibi nitelikler ön plana çıkarılır. Zira ilgili kaynaklara göre bu nitelikler, ağızların yaşadığı etkileşimleri önemli ölçüde yansıtır. Söz konusu düşünceleri bilimsel bir yöntemle sınamak adına Türkiye Türkçesinde 1930'lu yıllardan sonra türetilen veya canlandırılan yeni sözcüklerin ağız metinlerine etkisinin ölçülmeye çalışılması birtakım yönlendirici veriler sağlayabilir. Çünkü yeni türetilen sözcüklerin halk diline geçmesi konusunda yazı dili, kitle iletişim araçları ve teknoloji son derece etkilidir. Bu yeni sözcüklerin ağız metinlerinin söz varlığındaki yeri ve sıklığı tespit edilirse yazı dilinin ve teknolojinin ağızlara yapmış olduğu etkiye dair birtakım çıkarımlarda bulunmak mümkün olacaktır. Bu düşünceden hareketle bu çalışmada Türkiye Türkçesi ağızlarından temsili olarak seçilen dört örnek ağız çalışmasının söz varlığı yeni sözcükler üzerinden değerlendirilmiştir. Batı Grubu ağızlarından Yalova ili yerli ağızı, Doğu Grubu ağızlarından Yusufeli ağızı, Kuzeydoğu Grubu ağızlarından Arhavi ilçesi Derecik köyü ağızı ve Rumeli ağızlarından Lüleburgaz ağızları üzerine yapılmış çeşitli lisansüstü tez çalışmalarından yola çıkılarak bu dört örnek ağız bölgesi söz konusu bağlamda karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Bu karşılaştırmalar sonucunda, örnekleme dâhil olan tüm yaş, cinsiyet ve tahsil gruplarına mensup kaynak kişilerin ölçünlü dilden benzer oranlarda etkilendiklerine dair birtakım veriler ortaya konmuştur.

Anahtar kelimeler

Türkiye Türkçesi Ağızları, Yeni Sözcük Türetme, Sözcük Canlandırma.

ABSTRACT

Since the interaction that revealed as a result of advanced technology and the mass media reaching almost every corner of the regions where Turkish dialects are spoken begins to spread in these dialects intensively, Turkish dialectology has been mentioned in many sources. However, while listing the characteristics that dialect compilations should have in source people, the qualifications such as educational status, not leaving the region, age, having the dialect characteristics of the region, gender, occupation, and communication status with metropolitan settlements were brought into the forefront. Because these qualities have been thought to have significant effects on how much the mentioned interaction will reflect on the dialect. At this point, in order to test the relevant thoughts with a scientific method, attempting to measure the impact of new words which were derived or revived from Turkish after the 1930s on the dialectal data, can provide the leading data. Because the literary language, mass media and technology are extremely effective in transferring newly derived words into the folk speech. The reason is that the written language, mass media and technology have been extremely effective in transmitting newly derived words into the public language. If the place and frequency of these new words in the vocabulary of dialectal texts are determined, it will be possible to make some inferences about the effect of written language and technology on dialects. With reference to this idea, in this study, the vocabulary of four sample dialects selected representatively from Anatolian and Rumelian dialects were evaluated over new words. Based on various graduate thesis conducted on Yalova Province Local Dialect from Western Group Dialects, Yusufeli Dialect from Eastern Group Dialects, Arhavi County Derecik village Dialect from Northeast Group Dialects and Lüleburgaz Dialect from Rumeli Dialects, these four sample dialects have been compared in the relevant context.

Keywords

Dialects of Turkish, Derivation of New Words, Revival of Words.

GİRİŞ

Türkçede sözcük hazinesini geliştirme yöntemleri olarak türetme (ekleme, birleştirme, örnekleme, ses değiştirme), derleme ve tarama, ödünçleme, eğretileme, özel adları varlık veya kavram adı olarak kullanma ve kısaltma gibi yöntemler sıralanabilir (Alibekiroğlu, 2017, s. 44-45). Türk dili eklemeli bir dil olduğundan kelime türetiminde en çok başvurulan yol tabii olarak ekleme yöntemi olmuştur (Balyemez, 2018, s. 243). Birleştirme ile derleme ve tarama yöntemleri de yine ön plana çıkan tercihlerdendir.

Bu noktada, Türkiye Türkçesi ağızlarının, söz varlığı bakımından bilim diline ve ölçünlü dile önemli katkılar yaptığını hatırlatmakta fayda vardır (Şahin, 2019). Türetimde eklerin yanlış kullanımı (Bayar, 2004; Bulak, 2013), kapalı gövdelerden sözcük türetimi (Balyemez, 2018), Türkçe sözcüklere Batı kaynaklı ön ekler getirilerek yeni terim türetimi (Çelik, 2018a) vb. birtakım tartışmalı yönelimler morfolojik sorunları beraberinde getirmiştir. *Dilimize geçen yabancı ön ekli kelimelere Türkçe karşılıklar bulunması sırasında karşımıza çıkan ve ilk anda ön ekli kelime olduğu izlenimini uyandıran birleşik kelimeler* (Şahin, 2006, s. 67) ile Türkiye Türkçesinde kelime olarak kullanılan Batı kaynaklı ön ekler (Ersoylu, 1993; Çelik, 2015) bahsi geçen ön ekli türetimlerle karıştırılmamalıdır.

Bu çalışmada “yeni sözcük” terimi ile Cumhuriyet’in ardından belli bir tarihten başlayarak ölçünlü dilde kullanıma sokulan sözcükler kastedilmektedir. Osmanlı’da III. Selim devrinde başlayan Batılılaşma akımı ve ardından Tanzimat hareketi ile yazı dilinin sadeleştirilmesi çalışmaları gündeme gelmiştir. Ancak Tanzimat devrinden Cumhuriyet öncesine değin süren dilin sadeleştirilmesi denemeleri arzulan başarıyı yakalayamamıştır.

Cumhuriyet’in ilanından sonra Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde konuyla ilgili sistemli atılımlar gerçekleştirilmiştir. 1928 yılı yılında yeni Türk yazısının kabul edilmesiyle hız kazanan dilde sadeleşme süreci, 1932 yılında Türk Dili Tedkik Cemiyeti’nin kurulmasıyla yoğun gelişmelerin yaşanacağı bir döneme girmiştir.

26 Eylül-6 Ekim 1932 tarihleri arasında I. Türk Dil Kurultayı toplanmış ve dil konusunda yapılacak olan sistematik çalışmaların programı düzenlenmiştir. 1933 yılında Türk Dili Tedkik Cemiyeti tarafından halk ağzından söz derleme seferberliği başlatılmış ve bunun sonucunda 125 bini aşkın fiş kayıt altına alınmıştır. Yine aynı yıl yabancı sözcüklere karşılık bulunması için Kurum tarafından bir anket düzenlenmiş ve 1382 Arapça ve Farsça sözcüğe karşılık aranmıştır. 1934 yılında çıkarılan *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi* de Türk Dili Tedkik Cemiyeti’nin konuyla ilgili önemli atılımlarından biridir. 1934 yılında II. Türk Dil Kurultayı toplanır ve Cemiyet’in ismi “Türk Dili Araştırma Kurumu” olarak değiştirilir. Bu kurultayda ele alınan konulardan birisi de terimler konusu olur. 25 Mart 1935’te *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*, 19 Temmuz 1935’te *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu* yayımlanır. 1936 yılında III. Türk Dil Kurultayı toplanır ve kurumun adı “Türk Dil Kurumu” olarak değiştirilir. Bu kurultayda okul terimleri üzerinde bilhassa durulmuştur. 1940’larda özleştirme işi tekrar ele alınarak çok sayıda yabancı sözcük yerini Türkçe köklerden yapılmış sözcüklere bırakır, çalışmalarına uzun süredir devam edilen *Türkçe Sözlük* tamamlanır. Dilde özleşme hareketi 1930’lu yıllardan sonra özellikle 1940’lı yıllarda ivme kazanmış ve günümüze değin konu hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar esnasında dil açısından uygun ve doğru

kullanımların yanı sıra şekil ve anlamca hatalı birçok yapı da Türk diline girmiştir (Korkmaz, 1963; TDK, 1972; Bayar, 2006).

AMAÇ, YÖNTEM VE SINIRLILIKLAR

Bu çalışmanın, “Coğrafya ve kaynak kişilerle bağlantılı nitelikler, ağızların ölçünlü dille etkileşimine hangi oranda tesir etmiştir?”, “Ölçünlü dil ve teknolojinin ağızlara yapmış olduğu etki ne boyuttadır?” gibi araştırma soruları vardır. Çalışmanın amacı ise bu soruların yanıtlarına dair bazı veriler sunabilecek olması dolayısıyla Türkiye Türkçesinde 1930'lu yıllardan sonra türetilen veya canlandırılan yeni sözcüklerin ağız metinlerine etkisinin bir örneklem üzerinden ölçülmesidir. Çalışma yapılırken ağız metinleri ile karşılaştırılmaya tabi tutulan eser Bayar'ın (2006) *Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü* olmuştur. Bu sözlüğün konusu 1930'lu yıllarda bilhassa Türk Dili Tedkik Cemiyetince (Bugünkü adıyla “Türk Dil Kurumu”) yürütülen çalışmalar nihayetinde gerek şahısların türettiği gerekse gazete ve dergilerce yapılan anketlerle belirlenen Arapça ve Farsça sözcüklere karşılık olarak türetilmiş olan yeni sözcüklerdir. Bunlarla beraber eskiden de kullanılıp sonradan canlandırılan, Türkiye Türkçesi ağızlarından ölçünlü dile aktarılan ve yabancı sözcük karşılığı olmayıp belirli bir kavramı karşılayan sözcükler de aynı eser kapsamında ele alınmıştır, 1935 yılında yayımlanan *Türkçeden Osmanlıcaya ve Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzları* söz konusu kelimelerin ana kaynağı olarak kullanılmıştır. Eserde modern Türkçede yer alan sözcüklerden hangilerinin yeni kelime olduğu, bunların gramer yapıları, kullanım sahaları tespit edilmiş konuyla ilgili bir literatür taraması yapılarak bu sözcükler hakkındaki dil tartışmalarına yer verilmiştir (Bayar, 2006, s. 8-9).

Bu çalışmada ise Türkiye Türkçesi ağızlarından temsilî olarak seçilen dört örnek ağız çalışmasının söz varlığı yeni sözcükler üzerinden değerlendirilmiştir. Batı Grubu ağızlarından Yalova ili yerli ağzı (Çelik, 2018b), Doğu Grubu ağızlarından Yusufeli ağzı (Koruk, 2019), Kuzeydoğu Grubu ağızlarından Arhavi ilçesi Derecik köyü ağzı (Bayramın, 2014) ve Rumeli ağızlarından Lüleburgaz ağızları (Mutlu, 2018) üzerine yapılmış çeşitli lisansüstü tez çalışmalarından ve bu çalışmalardan üretilen yayımlardan yola çıkılarak bu dört örnek ağız bölgesi söz konusu bağlamda karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Bu ağız çalışmaları örneklem için seçilirken, derleme metotlarının istenen verilere ulaşmayı kolaylaştıracak şekilde uygulanmış olup olmaması ve çalışmaların güncelliği temel kriter olarak değerlendirilmiştir. Çalışmayla birlikte, kaynak kişilerin yukarıda bahsedilen niteliklerinin yeni sözcüklerin ağızlara yansımaları etkileyip etkilemediği ve etkilediyse hangi açılardan etkilediği irdelenmiştir. Bu yapılırken; grafikler, tablolar ve çeşitli görseller aracılığıyla bulgular çalışmaya yansıtılmış, veriler anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır. Böylelikle yeni kelimelerin ağızlara olan etki derecesi, yeni kelimelerden hangilerinin ağızlarda daha çok tercih edildiği, yazı dilinin ağızlara tesir düzeyi gibi pek çok konuda fikir verebilecek bir örneklem ortaya konmuştur. İncelenen çalışmalarda yer alan ağız metinlerinin kaynak kişileri genelde yaşlı kişilerdir ve bu kişilerin tahsil durumu çoğunlukla okuma yazma bilmeme ya da ilkökul seviyesindedir. Genç ve tahsilli kaynak kişilerden derlenen metinlerin boyutu ve kelime sayısı da yaşlı kişilere oranla sınırlıdır. Yaş ve tahsil durumundaki bu benzerlik, bahsi geçen bağlamda karşılaştırmalar yapılırken araştırma evreni açısından bir kısıtlılık olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kısıtlılık, karşılaştırma yönünün kaynak kişilerin niteliklerine uygun şekilde düzenlenmesiyle giderilmeye çalışılmıştır. Türkiye Türkçesi ağızları çok geniş coğrafyalarda

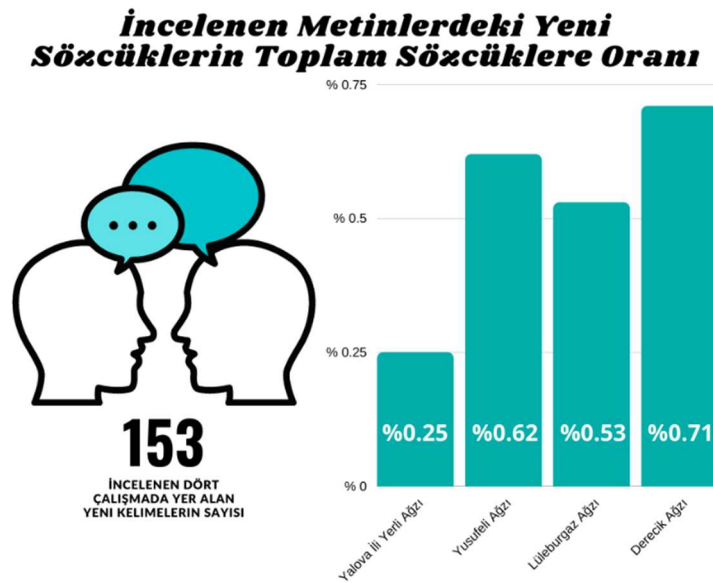
konuşulan ve söz varlığı açısından son derece zengin ağızlardır. Örneklem olarak seçilen dört ağız yöresinin söz varlığı bu ağızlar içinde çok küçük bir alanı temsil etmektedir. Ancak çalışmanın boyutu böyle bir kısıtlandırmayı gerekli kılmıştır. Bu kısıtlılık ise her bir ana gruptan seçilen ağız çalışmalarının bu grupların karakteristik özelliklerini bünyesinde barındırması ve derleme metotlarının istenen verilere ulaşmayı kolaylaştıracak şekilde uygulanmış olup olmasına dikkat edilmesi sonucu mümkün olan ölçüde devreden çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırma, ilgili konuda tutarlı ve genel veriler ihtiva edecek şekilde düzenlenmiş, verilerin istatistiksel analizi ile yeni kelimelerin ağızlara etkisi konusunda gerçekçi çıkarımlar yapmaya olanak sağlayacak çıktılarını araştırmacıların ilgisine sunmayı hedeflemiştir.

BULGULAR

Dört ağız çalışmasında yer alan metinlerdeki incelenen 127.416 sözcükten 557 adeti yeni kelime olarak tespit edilmiştir. Bu da toplam sözcük sayısının %0,43'üne tekabül eder. Bu yeni sözcüklerden 30 tanesi derleyicilerin sordukları sorularda geçen ve kaynak kişilerce sorulara cevaben söylenmiş yapılarıdır.

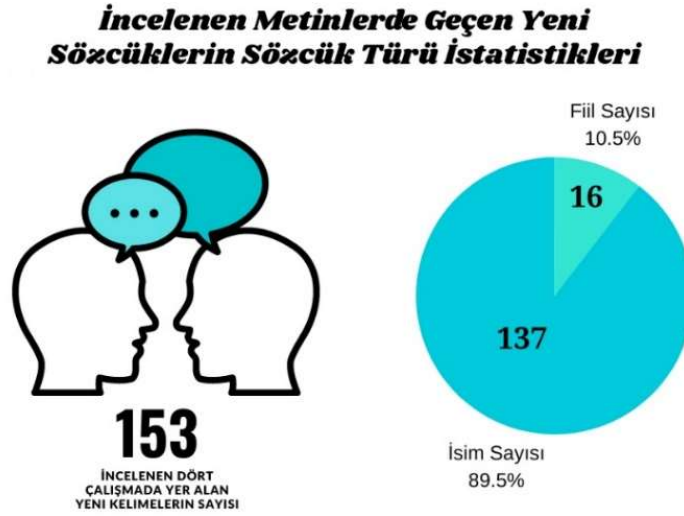
Yeni kelimelerin ağız metinlerine oranları ayrı ayrı incelendiğinde ise şu sonuçlarla karşılaşılır: Yusufeli ağzında incelenen 18.312 sözcükten 115 tanesi (%0,62) yeni sözcüktür. Lüleburgaz ağızlarında incelenen 12.681 sözcükten 68'i (%0,53), Derecik ağızlarında incelenen 27.035 sözcükten 194'ü (%0,71) ve Yalova ili yerli ağzında incelenen 69.388 sözcükten 180'i (%0,25) yeni kelime olarak saptanmıştır.

Tablo 1. İncelenen Metinlerdeki Yeni Sözcüklerin Toplam Sözcüklere Oranı

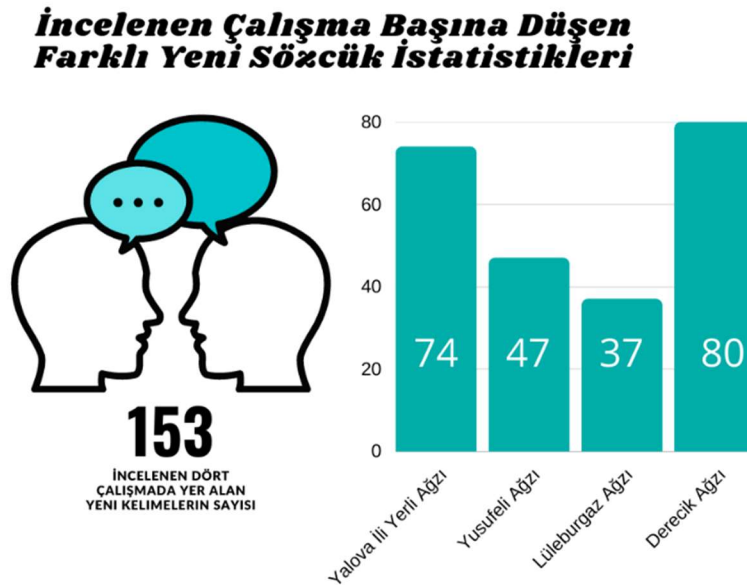
İncelenen dört çalışmada yer alan birbirinden farklı yeni kelimelerin sayısı ise 153'tür. Bu 153 kelimedenden 16 adedi (%10,5) fiil ve 137 adedi (%89,5) isim ve isim soylu sözcüklerdir.

Tablo 2. İncelenen Metinlerde Geçen Yeni Sözcüklerin Sözcük Türü İstatistikleri

Metinler dâhilinde Yalova ili yerli ağzında 74 farklı yeni sözcük, Derecik ağzında 80 farklı yeni sözcük, Yusufeli ağzında 47 farklı yeni sözcük ve Lüleburgaz ağızlarında 37 farklı yeni sözcük gözlenmiştir. Bahsi geçen yeni sözcüklerden birçoğunun köy dışı yaşamla yahut devlet kurumlarına bağlı resmî isimlendirmelerle bağlantılı terimler olduğu görülür. Örnek vermek gerekirse metinlerde rastlanan 153 farklı yeni sözcükten 15 tanesi askerlikle ilgili terimdir.

Tablo 3. İncelenen Çalışma Başına Düşen Farklı Yeni Sözcük İstatistikleri

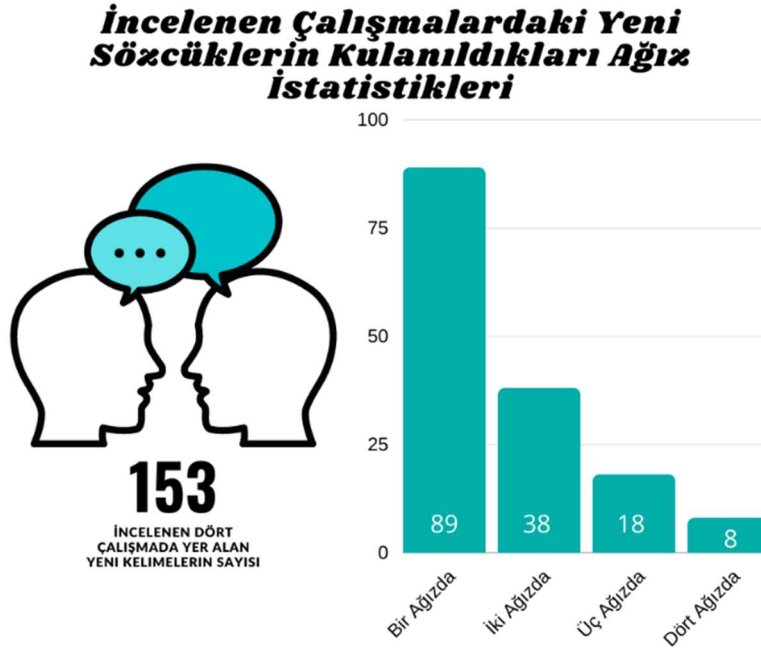
Bu yeni sözcükler arasında en çok kullanılanlardan bazıları ile bunların kendileri karşılığında türetildikleri eski sözcüklerin ağızlardaki kullanımları ise şu şekildedir: Yeni sözcük: okul (47 ayrı kullanım), eski sözcük: mektep (1 ayrı kullanım); yeni sözcük: durum (30 ayrı kullanım),

eski sözcük: hâl (6 ayrı kullanım), eski sözcük: vaziyet (11 ayrı kullanım); yeni sözcük: türlü (28 ayrı kullanım), eski sözcük: muhtelif (0 ayrı kullanım); yeni sözcük: genel (24 ayrı kullanım), eski sözcük: umumi (0 ayrı kullanım); yeni sözcük: subay (21 ayrı kullanım), eski sözcük: zabıt (0 ayrı kullanım); yeni sözcük: öğretmen (17 ayrı kullanım), eski sözcük: muallim (0 ayrı kullanım); yeni sözcük: emekli (16 ayrı kullanım), eski sözcük: mütekaıt (0 ayrı kullanım), tekaüt (0 ayrı kullanım); yeni sözcük: geçim (15 ayrı kullanım), eski sözcük: maişet (0 ayrı kullanım); yeni sözcük: özel (15 ayrı kullanım), eski sözcük: hususi (1 ayrı kullanım); yeni sözcük: ekim (ay), (14 ayrı kullanım) eski sözcük: teşrinievvel (0 ayrı kullanım).

Bu noktada çalışmada yer alan tüm yeni sözcüklerden 30 tanesinin derleyicilerin sordukları sorularda geçen ve kaynak kişilerce sorulara cevaben söylenmiş yapılar olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Böyle sözcükler çalışmanın “Ek 1 – İncelenen Çalışmalardaki Yeni Sözcüklere Dair Bilgiler” kısmında ilgili tablonun “Notlar” başlığı dâhilinde belirtilmiştir.

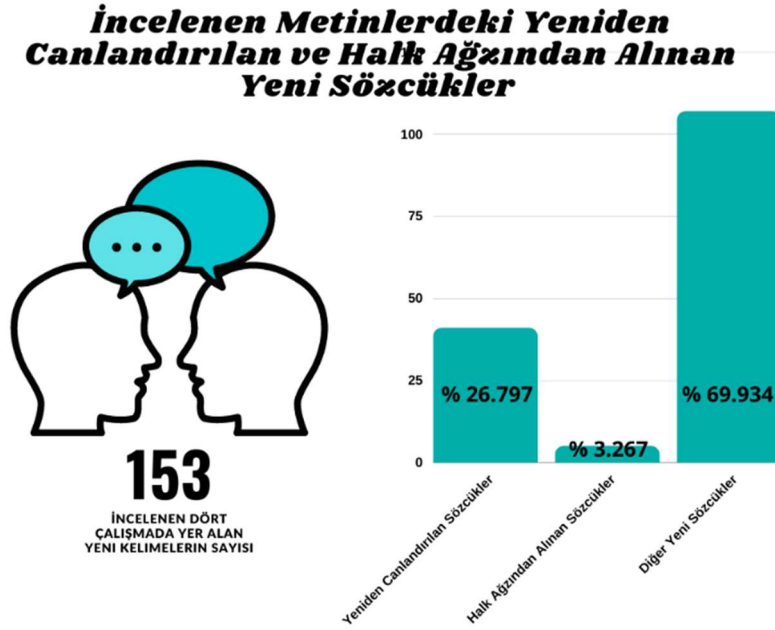
İncelenen dört çalışmada yer alan 153 farklı yeni sözcükten 89 tanesi ağızlardan birinde, 38 tanesi ikisinde, 18 tanesi üçünde, 8 tanesi ise dördünde birden geçmektedir. İlgili sözcükler “Ek-1”de yer alan tabloda listelenmiştir. Bu çalışmalardaki metinlerin dördünde birden geçen sözcükler şunlardır: dönem, geçim, genel, okul, öğretmen, özel, türlü, yaşam.

Tablo 4. İncelenen Çalışmalardaki Yeni Sözcüklerin Kullanıldıkları Ağız İstatistikleri

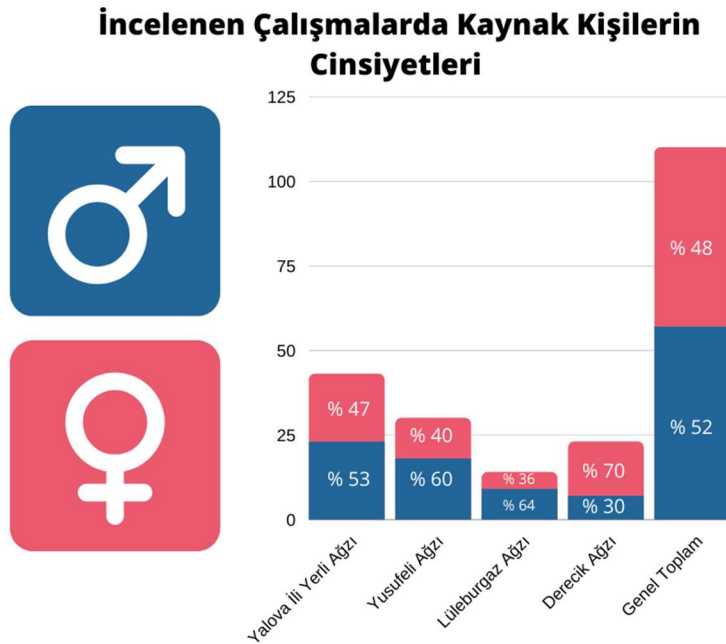
İncelenen dört çalışmada yer alan 153 farklı yeni sözcükten 41 tanesi (%26,79) yeniden canlandırılmış sözcük iken 5 tanesi (%3,26) ise halk ağzından ölçünlü dile kazandırılan sözcüklerdendir.

Tablo 5. İncelenen Metinlerdeki Yeniden Canlandırılan ve Halk Ağzından Alınan Yeni Sözcükler

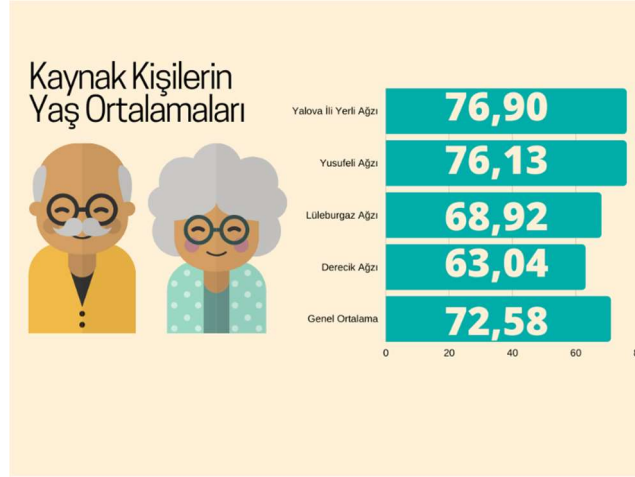
İncelenen dört eserdeki kaynak kişilerin cinsiyetleriyle ilgili istatistiklere bakıldığında Yalova ili yerli ağız kapsamında yapılan derlemelerde 23 erkek, 20 kadın kaynak kişi (%53-%47); Yusufeli ağzında 18 erkek, 12 kadın kaynak kişi (%60-%40); Lüleburgaz ağızlarında 9 erkek, 5 kadın kaynak kişi (%64-%36) ve Derecik ağzında 7 erkek, 16 kadın kaynak kişinin (%30-%70) yer aldığı görülür. Bu dört çalışmadaki toplam kaynak kişi sayısı 57 erkek, 53 kadın kaynak kişi (%52-%48) olarak karşımıza çıkar.

Tablo 6. İncelenen Çalışmalarda Kaynak Kişilerin Cinsiyetleri

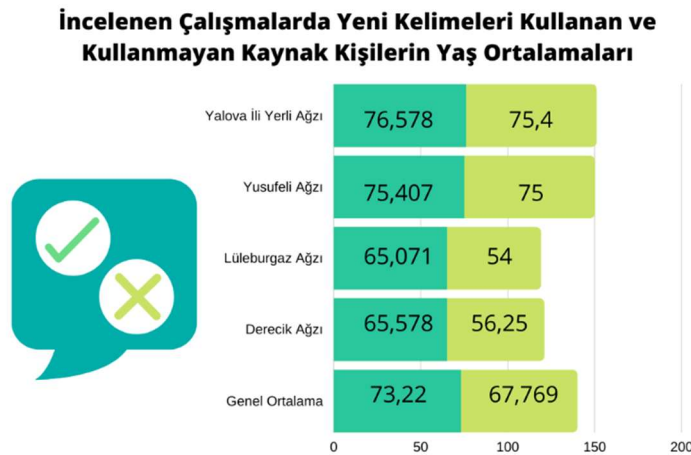
Bu dört çalışmadaki kaynak kişilerin yaş ortalamaları Yalova ili yerli ağzında 76,90; Yusufeli ağzında 76,13; Lüleburgaz ağzlarında 68,92 ve Derecik ağzında 63,04 şeklindedir. Genel yaş ortalaması ise 72,58'dir.

Tablo 7. İncelenen Çalışmalarda Kaynak Kişilerin Yaş Ortalamaları

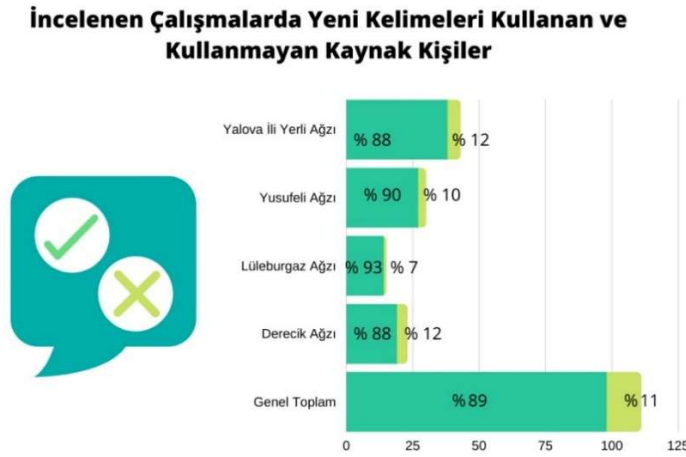
Yeni kelimeleri en az bir kere kullanan kaynak kişilerin yaş ortalaması Yalova ili yerli ağzında 76,578; Yusufeli ağzında 75,40; Lüleburgaz ağzlarında 65,07; Derecik ağzında 65,57 iken hiç kullanmayanların yaş ortalaması Yalova ili yerli ağzında 75,4; Yusufeli ağzında 75; Lüleburgaz ağzlarında 54; Derecik ağzında 56,25'tir. Genel ortalamaya bakıldığında yeni kelimeleri en az bir kere kullanan kaynak kişilerin yaş ortalaması 73,22 iken yeni kelimeleri hiç kullanmayan kaynak kişilerin yaş ortalaması 67,76 şeklindedir.

Tablo 8. İncelenen Çalışmalarda Yeni Kelimeleri En Az Bir Kere Kullanan ve Hiç Kullanmayan Kaynak Kişilerin Yaş Ortalamaları

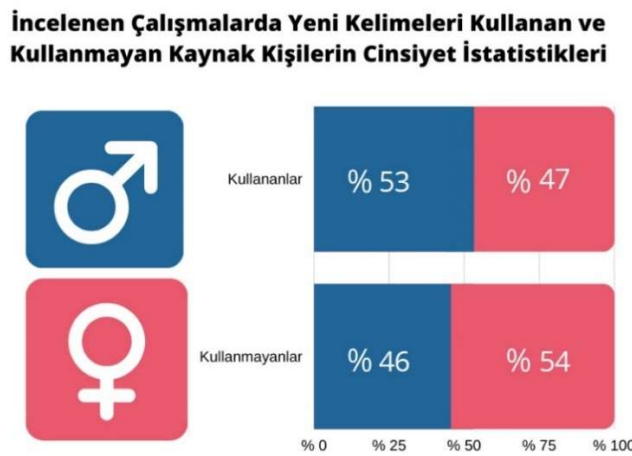
İncelenen çalışmalarda yeni kelimeleri en az bir kere kullanan ve hiç kullanmayan kaynak kişi sayılarının birbirine oranı ise aşağıdaki gibidir: Yalova ili yerli ağzı “kullanan”: %88 (38 kişi) – “kullanmayan”: %12 (5 Kişi); Yusufeli ağzı “kullanan”: %90 (27 Kişi) – “kullanmayan”: %10 (3 Kişi); Lüleburgaz ağızları “kullanan”: %93 (13 Kişi) – “kullanmayan”: %7 (1 Kişi) ve Derecik ağzı “kullanan”: %88 (19 Kişi) – “kullanmayan”: %12 (4 Kişi). Genel olarak kullananların kullanmayanlara oranı ise %89'a %11'dir.

Tablo 9. İncelenen Çalışmalarda Yeni Kelimeleri En Az Bir Kere Kullanan ve Hiç Kullanmayan Kaynak Kişiler

Yeni kelimeleri en az bir kere kullanan ve hiç kullanmayan kaynak kişilerin genel cinsiyet istatistiklerinde bakıldığında kullananlardan %47,42'sinin kadın (46 Kişi) ve %52,57'sinin erkek (51 Kişi); kullanmayanlardan ise %46,15'inin erkek (6 Kişi) ve %53,84'ünün kadın (7 kişi) olduğu görülür.

Tablo 10. İncelenen Çalışmalarda Yeni Kelimeleri En Az Bir Kere Kullanan ve Hiç Kullanmayan Kaynak Kişilerin Cinsiyet İstatistikleri

Yukarıdaki istatistiklere kaynaklık eden veriler araştırmacıların yararlanabilmesi adına “Yeni Sözcük”, “Eski Sözcük / Anlam”, “Ağız Örneklemindeki Kullanım” ve “Notlar” düzeninde tablolaştırılarak çalışmanın sonundaki Ek-1 kısmında dikkatlere sunulmuştur.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

İncelenen metinlerdeki toplam sözcük sayısının %0,43'ü “yeni sözcükler”dir. Ağız başına düşen oranlar ise %0,25 ila %0,71 arasında değişir. Bunlar düşük oranlar gibi gözüküyorsa da dört ağız bölgesinden derlenen 153 farklı yeni sözcükten en az birini kullanan kaynak kişilerin istatistiklerine bakıldığında bu tablonun değiştiği görülür. Bu sözcükleri en az bir kere kullanan kaynak kişilerin oranı %89 iken hiç kullanmayanların oranı %11'de kalır. Ağız temelindeki istatistikler ele alındığında da bu sözcükleri kullananların oranlarının %88 ila %93 arasında seyrettiği saptanır. Bu veriler göstermektedir ki örneklemdaki tüm ağız bölgelerinde, anlamlı değişiklikler bulundurmaksızın yeni sözcükler kaynak kişilerin ağızlarına benzer ölçülerde etkiye bulunmuştur. Her 10 kaynak kişiden yaklaşık 9'u konuşmalarında yeni sözcükleri kullanmıştır. Bu da hem yeni kelimelerin genel dile yerleşmedeki başarısını göstermesi hem de ölçünlü dilin ağızlara etkisinin ne boyutta olduğuna dair fikir vermesi açısından önemlidir. Metinler dâhilinde Yalova ili yerli ağızında 74 farklı yeni sözcük, Derecik ağızında 80 farklı yeni sözcük, Yusufeli ağızında 47 farklı yeni sözcük ve Lüleburgaz ağızlarında 37 farklı yeni sözcük görülmesi de benzer bilgiler sunar. Bu yeni sözcükler arasında en çok kullanılan örneklerin kendileri karşılığında türetildikleri eski sözcüklerin ağızlardaki kullanımına oranla çok daha fazla tercih edilmiş olması ve hatta çoğunlukla eski karşılıklarının ağızlarda hiçbir şekilde bulunmaması, birçok yeni sözcüğün türetilme amacına ulaştığına hatta bu sözcüklerin ölçünlü dilin sınırını aşarak ağız konuşurlarının dilinde dahi açık bir şekilde yer edindiğine işaret eder. Söz konusu 153 farklı yeni sözcükten 64 adedinin birden fazla ağızda gözlemlenmesi de aynı doğrultuda bir göstergedir. Bu çalışmalardaki metinlerin dördünde birden geçen sözcükler olan; “dönem, geçim, genel, okul, öğretmen, özel, türlü, yaşam” sözcüklerinden “dönem”, “geçim”, “okul” ve “öğretmen” gibi yapılar köy dışı yaşamla yahut devlet kurumlarına bağlı resmî isimlendirmelerle bağlantılı yapılar “genel”, “özel”, “türlü”, “yaşam” gibi sözcükler daha geniş kullanımlı ifadelerdir. Bu 153 farklı yeni sözcükten 41 tanesinin (%26,79) yeniden canlandırılmış sözcük ve 5 tanesinin (%3,26) de halk ağızından ölçünlü dile kazandırılan sözcüklerden olması bunlardan bazılarının belki de söz konusu ağızlarda ölçünlü dilin etkisi dışında eskicil şekilde de barınmış olabileceğini düşündürmesi açısından ilgi çekicidir. İncelenen metinlerde geçen yeni sözcüklerin sözcük türü istatistikleri Türkçede yer alan tüm yeni kelimelerin istatistikleriyle paralel şekilde isim ve isim soylu sözcüklerin ağırlıkta olduğu, fiillerin ise azınlıkta olduğu bir yönelim izler. Bu çalışmalardaki 153 farklı yeni sözcükten 16 adedi (%10,45) fiil; 137 adedi (%89,54) isim ve isim soylu olarak kaydedilmiştir. Dilin doğası gereği alıntı sözcükler büyük çoğunlukla fiillerden ziyade isimler karşılığında ödünçlendiğinden bunların yerine türetilen yeni sözcükler de benzer bir sıklık göstermiştir.

Ağız derlemelerinin kaynak kişilerinde bulunması gereken özellikler sıralanırken; öğrenim durumu, yöreden ayrılmamış olma, yaş, yörenin ağız özelliklerini taşıma, cinsiyet, meslek, büyük yerleşim merkezleriyle iletişim durumu gibi nitelikler ön plana çıkarılır (Demir, 1998). Bu araştırmanın kaynak kişileri benzer eğitim durumlarından olduğu için elde edilen verilerle bu konuda çıkarımlar yapmak güçtür. Ancak bu veriler, yaş unsurunun yeni kelimelerin

ağızlardaki kullanımıyla ve dolayısıyla kaynak kişilerin bu konudaki etkileşim düzeyiyle ilişkisi konusunda birtakım ipuçlarını bünyelerinde barındırmaktadır. İncelenen ağızlardaki kaynak kişilerin yaş ortalamaları ve yeni kelimeleri en az bir kere kullanan ve hiç kullanmayan kaynak kişilerin istatistikleri incelendiğinde Yalova ili yerli ağız genel yaş ortalaması "76,90", yeni kelimeleri kullananların yaş ortalaması "76,57", kullanmayanların yaş ortalaması "75,4"; Yusufeli ağız genel yaş ortalaması "76,13", yeni kelimeleri kullananların yaş ortalaması "75,40", kullanmayanların yaş ortalaması "75"; Lüleburgaz ağızları genel yaş ortalaması "68,92", yeni kelimeleri kullananların yaş ortalaması "65,07", kullanmayanların yaş ortalaması "54"; Derecik ağız genel yaş ortalaması "63,04", yeni kelimeleri kullananların yaş ortalaması "65,57", kullanmayanların yaş ortalaması "56,25"; genel ortalamada yeni kelimeleri kullananların yaş ortalaması "73,22", kullanmayanların yaş ortalaması "67,76" şeklinde ortaya çıkar. Bu verilere göre tüm ağızlarda yeni kelimeleri en az bir kere kullanan kaynak kişilerin yaş ortalamaları kullanmayanlara oranla daha yüksek gözükmektedir. Ancak bu veriler yanıltıcı olmamalıdır. Tüm ağızlarda yaşları küçük kaynak kişilerden yapılan derleme sayısı az tutulmaya çalışılmıştır. Bu kişilerden derleme yapıldığında ise derlenen metinlerin kısa tutulması eğilimi gözlenmektedir. Dolayısıyla az sayıdaki sözcük örnekleminde yeni kelimelerin derlenmesi her zaman mümkün olmamaktadır. Bu da yeni kelimeleri hiç kullanmayan kaynak kişi istatistiklerine yansımakta ve bu kişilerin yaş ortalamasını daha düşükmüş gibi göstermektedir. Bunun istatistiklerine daha az yansıdığı Yalova ili yerli ağız ve Yusufeli ağızına bakıldığında tüm yaş kategorilerinde oranların birbirine çok yakın olduğu, söz konusu durumun istatistiklere daha çok yansıdığı Lüleburgaz ağızları ve Derecik ağızında ise oranların yaşı küçükler lehine birbirinden biraz daha uzaklaştığı görülür. Genç kaynak kişilerden daha uzun metinler derlendiğinde yeni kelimelerin bu metinlerde de benzer sıklıkta yer aldığı tespit edilebilmektedir. Tüm bu veriler bu bağlamda değerlendirildiğinde aslında her yaş grubunda yeni sözcüklerin kullanıldığı, en azından orta yaş ve yaşlı kimselerin bu kelimeleri kullanım sıklığı hususunda birbirinden çok büyük farklılıklar taşımadığı fark edilir. Bu çalışma, ağız metinlerindeki kaynak kişilerin yaşları dolayısıyla 18 – 40 yaş grubundaki kimselerin istatistiklerini yansıtmada eksik kalsa da günlük yaşamdan yapılan gözlemlere dayanılarak gerek tahsil durumu ve gerekse yaşayış ve etkileşim fazlalığı dolayısıyla bu sıklıkların söz konusu yaş ortalamalarında daha yüksek oranlarda olacağı tahmin edilebilir. Konu "yöreden ayrılmamış olma" açısından değerlendirildiğinde ağızların kaynak kişilerinin mümkün olduğu ölçüde yöreden ayrılmamış olan kimselerden seçilmeye çalışıldığı hatırlanmalıdır. Tabii ki bu her zaman mümkün olmamıştır. Kişilerin yörelerinden ayrı kaldığı sürelerin etkileri çok büyük oranlarda değilse de yeni kelimelerin kullanım sıklıklarına yansımıştır. Örneğin tüm ağızlar içinde yeni sözcükleri en fazla sayıda kullanan kaynak kişi, Yalova ili yerli ağız konuşuru "O.G." 67 yaşındadır. Bu kişinin yaş ortalamasının kaynak kişilerin genel ortalamasının altında olduğu, iki dönem muhtarlık yapan ve şehirle ilişki içinde olan bir kişi olduğu ve de cinsiyetinin erkek olduğu görülmektedir.

Cinsiyet ve yeni sözcük kullanımı ilişkisine göz atıldığında kadınlarla erkekler arasında, genel beklentinin aksine büyük farklar olmadığı da saptanmıştır. Oranlar erkekler yönünde az miktarda yüksek gözükse de aradaki farklılıklar çok küçüktür. Söz konusu metinlerdeki kaynak kişilerin cinsiyet istatistikleri %52 erkek %48 kadın şeklindedir. Yeni kelimeleri en az bir kere kullananlardan %47'sinin kadın (46 Kişi) ve %53'ünün erkek (51 Kişi); kullanmayanlardan ise %46'sının erkek (6 Kişi) ve %54'ünün kadın (7 kişi) olduğu göz önüne

alındığında ölçünlü dilden kadınların da erkeklere benzer oranda etkilenmeye başladığı çıkarımı yapılabilir. Kaynak kişilerin meslekleriyle ilgili pek çok yeni sözcüğe söz dağarcıklarında yer verdiği de yine bu araştırma dâhilinde gözlenenler arasındadır. Bununla beraber bu yeni sözcüklerden 30 tanesi derleyicilerin sordukları sorularda geçen ve kaynak kişilerce sorulan sorulara cevaben söylenmiş yapılarıdır. Bu noktada derleyicilerin mümkün olduğu ölçüde konuşurların ağızlarına yakın sözcük dağarcığıyla onlarla iletişim kurmasının önemi ortaya çıkar. Çünkü bu türden kimi kullanımlarda kaynak kişiler ölçünlü dilden uzaklaşma kaygısıyla bazı sözcüklerin anlamlarını tam olarak bilmeseler de derleyicileri taklit yoluna giderek sözcük dağarcıklarını doğru yansıtmayabilmektedir. Buna örnek olarak Yalova ili yerli ağızdaki şu diyalog gösterilebilir; “Derleyici: Bu köye özgü bir geleneğiniz var mı aklınıza gelen? – Kaynak Kişi: yoK bizim be yoK öle özgür mözgür böle bi şelē yaPmayoz biz hani” (Çelik, 2018, s. 527). Burada derleyicinin kullandığı yeni sözcüğü anlamayan kaynak kişi, bildiği bir başka yeni sözcükle yanıt vermiş ve iki sözcüğün birbirine karıştırıldığı görülmüştür.

Tüm bu veriler dikkate alınarak bu çalışmanın çıktılarıyla ilgili şu sonuç ve önerilere ulaşılabilir: İncelenen örneklerdeki yeni sözcüklerin toplam sözcüklere oranı %0.43 ise de her 10 kaynak kişiden yaklaşık 9'u konuşmalarında yeni sözcükleri en az bir kere kullanmıştır, bu ve bu doğrultudaki diğer veriler yeni sözcüklerin ölçünlü dilin yanı sıra Türkiye Türkçesi ağızlarında da kalıcı bir şekil yer edindiğini gösterir. Yaş unsurunun yeni sözcüklerin kullanımına yansıma oranı en azından orta yaş ve üzeri yaş grupları arasında büyük farklılıklar göstermez. Yani yaşlı kimselerin ağızlarında da genel beklentinin aksine yeni kelimeler çok canlı bir şekilde yer alır. Bu da ölçünlü dilin ağızlara etkisi noktasında önemli bir veri ihtiva eder. Benzer bir durum yeni sözcük kullanımların cinsiyete göre dağılımı istatistiklerinde de söz konusudur. Erkek kaynak kişilerle kadın kaynak kişilerin bu sözcükleri kullanım oranları beklentilerin aksine birbirine yakındır. Yani kadın kaynak kişiler de ölçünlü dilden yeni sözcük anlamında neredeyse erkek kaynak kişiler kadar etkilenmiştir. Mesleklere dair sözcükler yeni sözcükler bağlamında ağızların söz dağarcığına önemli etkilerde bulunmuş, devlet kurumlarına bağlı resmî isimlendirmelerle bağlantılı terimler de yine ağızların söz dağarcığını yeni sözcük bağlamında etkilemiştir. Meslekleri gereği büyük yerleşim yerleriyle daha çok iletişimde bulunanların ölçünlü dilden etkilenmesi hususu yeni kelimeler aracılığıyla da tanıklanabilmektedir. Yine de hemen her ağız bölgesi, her yaş ve cinsiyet grubu, tahsil durumu yüksek olanların yanı sıra tahsil durumu düşük olanların, ufak oran farklılıkları dışında aralarında çok yüksek farklılıklar olmaksızın ölçünlü dilden kayda değer oranda etkilendikleri yeni sözcükler aracılığıyla ortaya konabilmektedir. Derleyiciler kaynak kişi seçiminde tüm bu etkileşimi göz önünde bulundurmalı, kaynak kişilerden derleme yaparken kullanacakları yöntemi söz konusu etkileşimi asgari düzeye indirecek biçimde seçmelidir.

KAYNAKÇA

- Alibekiroğlu, S. (2017). Türkçede sözcük türetme yolları. *G.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 35- 46.
- Balyemez, S. (2018). Türkiye Türkçesinde kapalı gövde örnekleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 63, 243-266.
- Bayar, N. (2006). *Açıklamalı yeni kelimeler sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bayar, N. (2004). Türkçede yanlış türetmeye sebep olan bazı ekler. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri-I*, 405-429, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Bayramın, N. (2014). *Artvin ili Arhavi ilçesi Derecik köyü ağzı (inceleme, metinler ve sözvarlığı)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimagusa.
- Bulak, Ş. (2013). Türkçenin sadeleştirilmesinde yanlış ek kullanımı veya eklerin yanlış kullanılması. *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, 6(3), 57-76.
- Çelik, A. (2015). Türkçede kelime olarak kullanılan batı kaynaklı ön eklerin bugünkü durumu üzerine. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, 6, 82-99.
- Çelik, A. (2018a). Türk dilinde bir modernleşme sorunu: türkçe kelimelere batı kaynaklı ön ekler getirilerek türetilen yeni terimler. *Dil ve Edebiyat Yazıları* içinde. 53-77. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Çelik, A. (2018b). *Yalova ili yerli ağzı (İnceleme-metinler-sözlük)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Demir, N. (1998). Ağız araştırmalarında kaynak kişi meselesi. 171-180. *Dursun Yıldırım Armağanı* içinde. Ankara: TDK.
- Ersoylu, H. (1993). Batı kökenli ön ek'lerin Türk dilinde kelime olarak kullanılması. *Türk Dili Dergisi*, 497, 326-334.
- Korkmaz, Z. (1963). *Türk dilinin tarihî akışı içinde Atatürk ve dil devrimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Koruk, Ö. (2019). *Yusufeli ağzı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Mutlu, M. (2018). *Lüleburgaz ağızları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Şahin, H. (2006). Türkçede ön ek. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(10), 65-77.
- Şahin, H. (2019). Türkiye Türkçesi ağızlarının söz varlığı bakımından bilim diline katkısı. *Oğuztad Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi*, 1, 208-214.
- TDK (1972). *Türk Dil Kurumu'nun 40 yılı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklamalar
Örn. (AADKA – S.G. K/45) (2)	Örn. (Ağız Çalışması – Kaynak Kişi Kaynak Kişinin Cinsiyeti/Kaynak Kişinin Yaşı) (Sözcüğü Kullanma Sayısı)
AADKA	Artvin ili Arhavi ilçesi Derecik köyü ağzı
LA	Lüleburgaz ağızları
TDK	Türk Dil Kurumu
YA	Yusufeli ağzı
YYA	Yalova ili yerli ağzı

EK 1 – İNCELENEN ÇALIŞMALARDAKİ YENİ SÖZCÜKLERE DAİR BİLGİLER

Yeni Sözcük	Eski Sözcük / Anlam	Ağız Örneklemindeki Kullanımları	Notlar
açı	"Zâviye; görüş, bakım, yön"	"karar verdim kendi <u>açımdan</u> o zamanın şartlarına göre yani" (AADKA – S.G. K/45).	
adaylık	"Namzetlik"	"undan sona bütün bölü şöför şiyine soğdulā <u>adaylına</u> " (YYA – M.B. E/76) (2).	Askerlikle ilgili olarak kullanılmıştır.
alan	"Orman içindeki açık yer"	"böle biz <u>alan</u> deriz köyümüzün oğasında yüssek bi ye boşluk vā" (YYA - S.B. K/80) "bizum yaşam <u>alanumuz</u> çok çetin idi yavrum" (YA – P.D. K/87).	Not1: (<Eski Türkçe alang > Eski Türkiye Türkçesi alan/alan "orman içindeki açık yer". Halk ağzında kullanılan sözcük dil devrimiyle canlandırılmıştır. (Bayar, 2006:31)
amaç	"Gâye, hedef"	"yoğ, almak <u>amaçlı</u> gideriz yāni, satmak için deyil" (LA - G.A. K/52) " <u>amaç</u> nedir biliyo musun" (AADKA - A.G. E/54) (2) "öyle görme <u>amacından</u> yani" (AADKA – S.G. K/45) (2)	(<Farsça âmâc) Eskiden beri kullanılan sözcük dil devrimiyle canlandırılmıştır. "Gâye, hedef". (Bayar, 2006:34) Not2: Bu kullanımlardan üç tanesi AADKA isimli çalışmada derleyicinin söz konusu kelimeyi kullanarak sorduğu sorulara cevaben söylenmiştir ve bu sorularda kullanılan sözcüklerin tekrar niteliğindedir.
anı	"Hatıra"	"askerlik <u>anılarım</u> işta çok ey idi dedim ya" (YA – E.G. E/84).	Bu kullanım YA isimli çalışmada sorulan "Var mı öyle askerlik anılarım?" sorusuna cevaben söylenmiştir ve soruda kullanılan sözcüğün tekrar niteliğindedir.
anlam	"Mânâ"	"köygöçüren deriz bu ekinin içinde çıkar <u>annamı</u> da şu çoğ pis bi oTdur" (YYA – H.A.Ç. E/70).	
anlayış	"Telâkki, zihniyet, ferâset"	"ğâyınmam <u>annayışlı</u> bi kadındı" (YYA - S.Y. K/77) (2) "önden şindi böle <u>annayış</u> mı vâdı" (YYA – E.E. K/73).	Eskiden de kullanılan sözcük dil devriminden sonra canlandırılmıştır. (Bayar, 2006:37)
aracı	"Vâsita, mutavassıt, şefaathçı"	"o <u>aracılık</u> yaptı" (AADKA - B.A. K/79) (2) "kendi kendine yoğ <u>aracılan</u> " (YYA- A.G. E/93) (2).	

Türkiye Türkçesinde 1930'lu Yıllardan Sonra Türetilen veya Canlandırılan Yeni Sözcüklerin Ağız Metinlerine Etkisinin Bir Örneklem Üzerinden Değerlendirilmesi

araç	"Vâsita, taşıt"	" <i>yoğ, biş ital veya birinci araç kullanıyus</i> " (LA - S.G. E/61). " <i>bi araç, araba na kada benzin yağı, onların şeylerini kilometrelerini ben ayarlardım</i> " (YA - E.G. E/84).	YA'daki kullanımı askerlikle ilgilidir.
astsubay	"Orduya özel bir yasa ile onbaşı, çavuş ya da başçavuş olarak katılan asker"	" <i>benum askerluğum, ben <u>assubay</u>idim</i> " (YA - E.G. E/84) (2).	Askerlikle ilgili bir terim olarak kullanılmıştır.
aşama	"Mertebe, derece, rütbe, merhale"	" <i><u>aşama</u> öncesi ağaçta silkeliyosun</i> " (AADKA - A.G. E/54).	Bu kullanım AADKA isimli çalışmada derleyicinin sorduğu " <i>Nasil ama o aşama nasil?</i> " sorusuna cevaben söylenmiştir ve soruda kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğindedir.
atasözü	"Darb-ı mesel"	" <i>iyilik yap kötülük bul diye laf var bunnar meşur laflar bunnar <u>atasösleri</u></i> " (YYA - O.G. E/67).	
ayırım	"Tefrik, fark, yol kavşağı, bölüm, bölük, parça"	" <i>öküzüne de ineine de sîr <u>ayırım</u> yoğ</i> " (YYA - H.T. K/79) " <i>hiç <u>ayırım</u> yoğ heş deşmedi yemekte</i> " (YYA - H.E. K/79) (2) " <i>hiç <u>ayırım</u> gayırım yapmazla</i> " (YYA - H.D.Y. E/80) " <i>dilde <u>ayırım</u> yoğ da</i> " (LA - R.K. E/68) " <i>burda <u>ayırım</u> yoğdur</i> " (LA - Z.B. E/65) " <i>üle <u>ayırım</u> yogtu buralarda</i> " (LA - N.A. K/76).	Sık kullanılan " <i>ayırım gayırım</i> " ikilemesi dikkat çekicidir.
bakan	"Nâzır"	" <i>ismet İnönü <u>başbakan</u></i> " (YA - R.K. E/94).	Başbakan yapısının içinde kullanılmıştır.
bakanlık	"Nezâret"	" <i>o <u>tarım</u> bakanlığından</i> " (LA - R.K. E/68)	Bir devlet kuruluşu isminin içinde kullanılmıştır.
başarı	"Muvaffakiyet"	" <i>iyi günler yaşamayı nasib eda, <u>başarılar</u> dılarım</i> " (YA - R.D. E/67).	
başkan	"Reis, ser"	" <i>yanında unun şimdiki gibi hatırlıyorum genelkurmay <u>başkanı</u> memduh tâmaç o da beraber geldiler</i> " (YYA - H.B. E/80) <i>bizim dernek <u>başkanı</u> u cenâze öldüyu aKşamı defteri alı geli</i> (YYA - H.G. E/68) " <i>belediye <u>başkanı</u> gitdi</i> " (AADKA - A.G. E/54) (2) " <i>şeyin ağbisi işde ufuğun ağbisi parti <u>başkanı</u> var yâ</i> " (AADKA - S.K. E/58).	Not1: Eskiden de var olan ve zaman içinde kullanımdan düşmüş bir sözcük iken Dil Devrimiyle birlikte canlandırılmıştır. (Bayar, 2006:52). Not2: Örnekler resmî unvan belirten ifadelerde kullanılmıştır.

bayan	"Kadınların adları yerine kullanılır, hanım"	<p>"<i>avdâ bayan yoktur</i>" (AADKA – S.K. E/58) (4)</p> <p>"<i>bayan mi</i>" (AADKA – S.K. K/45) (2)</p> <p>"<i>rüyeyle iki kelime konuşacağız sen bir kalkar mısın bayan bayana</i>" (AADKA – F.T. K/68)</p> <p>"<i>babam da demiş ki yalnız anlama ama bayanlen ahiret kardeş olinmaz demiş</i>" (AADKA – H.A. K/60) (2)</p> <p>"<i>erkek mi, bayan mıydı</i>" (AADKA – F.T. K/68)</p> <p>"<i>bayanlar da yapardı yerduk</i>" (YA – S.I. E/85)</p> <p>"<i>baK şimdi ben bayannara giTdimi söliyorum</i>" (YYA – F.P. K/67) (2)</p> <p>"<i>yârmdan itibâren bu bayanı muhtar yapın diyo</i>" (YYA – H.B. E/80).</p>	AADKA'da yer alan S.K.'nin ve H.A.'nin kullandığı örnekler derlemecinin sorduğu "bayan" sözcüğünü içeren sorulara cevaben söylenmiştir ve sorularda kullanılan sözcüklerin tekrarı niteliğindedir. YYA'da yer alan H.B.'nin kullanımında ise sözcüğün kaynak kişi tarafından bir başkasının cümlesi iletilirken kullanıldığı belirtilmelidir.
belgele-	"Tevsik etmek"	" <i>tabi belgeleniyo</i> " (AADKA – S.B. E/54).	
bencil	"Hodkâm, Egoist"	" <i>çok benculdürler</i> " (AADKA – F.T. K/68).	
biçim	"Şekil"	" <i>böle çoÇüm böle çiçek_aym işde dokumuyunuz yâ aym onun biçiminde çiçein</i> " (YYA – H.D. K/84).	Eskiden beri kullanılan sözcük "şekil" karşılığıyla yeni kelime olarak kullanılmıştır (Bayar, 2006:58)
bilgisayar	"Kompütür, elektronik beyin"	" <i>az_okudum_ama senden fazla bilirim bilgisayar gibi</i> " (YYA- M.Y. K/86).	Teknolojik alet adıdır.
bitki	"Nebat"	<p>"<i>ne bileyim yani bitki çeşidi</i>" (AADKA – S.K. E/58)</p> <p>"<i>bu dere kenarında, hiç bişe bitki</i>" (AADKA – Z.T. E/72).</p>	<p>Halk ağzında var olan kelime "nebat" karşılığında canlandırılmıştır (Bayar, 2006:63).</p> <p>Bu kullanım AADKA isimli çalışmada derleyicinin sorduğu "<i>Peki bu derelerin kenarlarında ne gibi bitkiler yetişiyor?</i>" sorusuna cevaben söylenmiştir ve soruda kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğindedir.</p>
bölge	"Mıntka"	<p>"<i>bizim bu bölgede kafkas arisi meşhur</i>" (AADKA - S.K. E/58) (2)</p> <p>"<i>biz burda şeydeyiz mahrumiyet bölgesinde</i>" (AADKA – N.A. K/63)</p> <p>"<i>dülgerli dediğimiz zaman tabi çok uzak bölge</i>" (AADKA – S.B. E/54) (2)</p> <p>"<i>yalova tarafında o bölgede</i>" (YA – Z.A. E/73) (2)</p> <p>"<i>bizim bu ege bölgesinde ege, sâyil boylarında işimiz çok olurdu</i>" (LA - S.G. E/61).</p>	<p>Not1: Eskiden de kullanılmış, zaman içinde kullanımdan düşmüşken canlandırılmış bir sözcüktür. (Bayar, 2006:64)</p> <p>Not2: LA'da yer alan S.G.'nin kullanımı bir özel ismin parçasıdır.</p>

Türkiye Türkçesinde 1930'lu Yıllardan Sonra Türetilen veya Canlandırılan Yeni Sözcüklerin Ağız Metinlerine Etkisinin Bir Örneklem Üzerinden Değerlendirilmesi

buzdolabı	“Yiyecek ve içecekleri soğuk tutup bozulmasını önlemek için kullanılan dolap”	“ <u>buzdolabının</u> üstüne döru baK gızım” (YYA – F.P. K/67) “yandaki odalar yan oda, o <u>buzdolabi</u> olan” (AADKA – H.G. K/82) (2)	Teknolojik alet adıdır.
çabala-	“Cehdetmek, gayret etmek”	“o zamanda bele yoksulluk vardı işte çalıştuK <u>çabaladuk</u> oldi” (YA – İ.Y. E/84) “çalıştuK o gınlarda <u>çabaladuk</u> ” (YA – R.K. E/94) “çalışsıla <u>çabaladıla</u> hepsi hâne sâbi oldu şindi” (YYA – A.L. E/85).	Not 1 : Eskiden de kullanılan sözcük, ölçünlü Türkçede canlandırılmıştır (Bayar, 2006:71) Not 2 : Sözcük incelenen ağızlarda yer alan tüm örneklerde “çalışmak çabalamak” ikilemesi içerisinde kullanılmıştır.
çoğunluk	“Ekseriyet”	“tabi ama çoğunluktan ise azalma oldu şimdi” (AADKA – S.G. K/45).	
çoğunlukla	“Ekseriyetle, ekseriya, çoğu zaman”	“ <u>çoğunlukla</u> çasıda kalıyoıriz” (AADKA – Ş.Ö. K/72) (2) “bi da istiriç olur ufak tefek yâni <u>çoğunluklen</u> ” (AADKA – Z.T. E/72).	
dağıtım	“Tevzi”	“ <u>tağıtım</u> oldi uçak savar bölüğündayduK” (YYA- A.T. E/78).	Askerlikle ilgili bir terim olarak kullanılmıştır.
değişim	“Tahavvül, bir süreç içindeki değişikliklerin tümü”	“hava <u>değişimi</u> oldi” (AADKA - B.A. K/79).	Tıp ya da askerlikle ilgili olarak kullanılabilen “hava değişimi” yapısının içinde yer almıştır.
dene-	“Tecrübe etmek, teşebbüs etmek”	“ben işi Tdim ama <u>denediyimiz</u> yoK” (YYA – H.Y. E/84).	Eskiden de kullanılan sözcük “tecrübe etmek” karşılığında teklif edilmiştir. (Bayar, 2006:85-86)
dernek	“Cemiyet”	“bizim <u>dernek</u> başkanı u cenâze öldüyu aKşamu defteri alı geli” (YYA – H.G. E/68).	Eskiden de kullanılan sözcük “cemiyet” karşılığında canlandırılmıştır. (Bayar, 2006:88-89)
deyim	“Tâbir”	“bi <u>deyim</u> vardı” (AADKA – A.B. K/43).	

Türkiye Türkçesinde 1930'lu Yıllardan Sonra Türetilen veya Canlandırılan Yeni Sözcüklerin Ağız Metinlerine Etkisinin Bir Örneklem Üzerinden Değerlendirilmesi

doğal	"Tabii"	<p>"<u>doğal</u> olarak yeduk" (AADKA - A.G. E/54) "her şey <u>doğaldı</u>" (AADKA - A.G. E/54); "yok, er şey <u>doğaldı</u>" (LA - M.T. K/88) "bizim sâda <u>doal</u> bi çim vardı" (YYA - F.K. E/70).</p>	<p>LA kaynak kişilerinden M.T. bu sözcüğün geçtiği cümleyi derleyicinin sorduğu "E her şeyi doğal yapıyor musunuz zaten. Kendiniz büyütüyorsunuz, kendiniz yiyorsunuz." yorumuna cevaben kurmuştur ve bu kullanımın yorumda kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğinde olduğu söylenebilir.</p>
doğu	"Şark"	<p>"baK iki sene askerlik yaptım men <u>dōuda</u> yaptım" (YYA - H.Y. E/84).</p>	<p>Not 1 : Eskiden de kullanılan kelime "şark" karşılığında canlandırılmıştır. (Bayar, 2006:97) Not 2: Askerlikle ilgili olarak kullanılmıştır.</p>
doruk	"Şahika, zirve"	<p>"dā <u>durūnda</u> kilittli sandıK" " (YYA - E.P. K/47).</p>	<p>Not1: Eskiden de kullanılan kelime "şahika" karşılığında canlandırılmıştır (Bayar, 2006:97). Not2: Kalıp yapı olan bir bilmecenin içinde kullanılmıştır.</p>
dönem	"Devre"	<p>"şimdiki <u>dönem</u> evet" (AADKA - S.B. E/54) "bir <u>dönem</u> kenan, ben, ozcan" (AADKA - S.K. E/58) "benim çocukluğum <u>dönemindā</u> üç gün dūn yapıyādm" (LA - S.G. E/61) "konyali bi arçaşumuz vardı bizdan bi <u>dönem</u> bi devre ilari" (YA- N.H. E/59) "futbolumuz köwde u <u>dönemde</u> çoK oldu" (YYA - F.K. E/70) (2) "iki <u>dönem</u> muhtarliyim vādı" (YYA - O.G. E/67).</p>	<p>YA kaynak kişilerinden N.H.'nin kullanımı askerlikle ilgilidir ve aynı anlama gelen "devre" ve "dönem" sözcüklerini birlikte kullanması dikkat çekicidir. Dile yeni alınan kelimenin aynı cümlede dile önceden yer alan eş anlamıyla birlikte kullanılması, yeni sözcüklerin dile girme aşamalarında sıklıkla görülür.</p>
dönüş	"Avdet, rücu"	<p>"iki senede <u>dönüş</u> yaPdım ben _ordan" (YYA - O.G. E/82) "<u>dönüşde</u> geldi baKdı evine" (YYA - A.A. E/68).</p>	<p>Eskiden de kullanılan sözcük canlandırılmıştır (Bayar, 2006:100).</p>

durum	“Vaziyet, hal, mevki, keyfiyet”	<p>“şimdi maalesef ağlanacak <u>durumdayıs</u>” (AADKA - A.G. E/54)</p> <p>“maddi <u>durumları</u> o zaman” (AADKA - H.A. K/60)</p> <p>“boyle bu <u>durumlará</u> geldük” (AADKA - K.K. E/79) (5)</p> <p>“ işta <u>durum</u> bu” (YA- A.T. E/78) (2)</p> <p>“tahsil <u>durumumuz</u> da orağ biçtuğ” (YA- F.A. K/73)</p> <p>“işta <u>durum</u> böyle bundan ibarát” (YA- E.G. E/84)</p> <p>“maddi <u>durumi</u> bizdan ey” (YA- Z.G. K/81)</p> <p>“bi iş yapacağ bi <u>durumumuz</u> kalmadı anadun mi” (YA- İ.Y. E/84)</p> <p>“tahsil <u>durumum</u> ilkokul” (YA - Z.A. E/73) (3)</p> <p>“heç bi <u>durumum</u> yok” (YA - Y.Ö. E/80)</p> <p>evelki <u>durumda</u> ektuğumuz zaman yol yoğ idi” (YA - A.B. E/67) (2)</p> <p>“yerim <u>durumum</u> çok iyiydi” (YA - İ.G. E/73)</p> <p>“bizda ela bi <u>durum</u> yok” (YA - M.A. K/64)</p> <p>“anasına annağmış <u>durumi</u>” (YA - A.E. K/60)</p> <p>“tahsil <u>durumu</u> birinci ikinci sınıf tahsilim var” (YA - S.U. K/78) (2)</p> <p>“yani öle bi <u>durum</u> yaşamaşlar bunnar” (YYA - A.A. E/68)</p> <p>“geliyo diyo kun <u>durum</u> böyle böyle” (YA - H.E. K/79)</p> <p>“şöle bi bakıyo <u>duruma</u>” (YYA - O.G. E/67) (2)</p> <p>“yañi itdalı <u>durumda</u> yañi” (YYA - F.K. E/70)</p> <p>“baKalım köw ne <u>durumda</u>” (YYA - M.B. E/76).</p>	<p>YY’de F.A. , Z.A., Y.Ö., A.B., S.U. isimli kaynak kişilerin kullandığı söz konusu kelimelerin geçtiği cümlelerdeki kullanımlar, derleyicinin sorduğu “Tahsil durumunuz nedir?” sorusuna cevaben söylenmiştir ve soruda kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğindedir.</p>
eğitim	“Terbiye, eğitmek işi”	<p>“ağşama kadar <u>eğitim</u>” (YA - R.D. E/67) (3)</p> <p>“hem de gece <u>egitimi</u> varidi bizim devrimizde” (YA - Y.Ö. E/80) (2)</p> <p>“eşim da milli eğitimdan emekli oldi” (YA - M.A. K/64)</p> <p>“<u>eytim</u> ilkokul yavrum” (YYA - F.P. K/67)</p> <p>“bornovada kırk beş gün bi şey <u>iyitimi</u> gördük piyağe” (YYA - M.B. E/76).</p>	<p>YA kaynak kişilerinden R.D. ve YYA kaynak kişilerinden M.B.’nin kullanımları askerlikle ilgilidir. YA kaynak kişilerinden M.A.’nın kullanımı özel bir adın içinde geçen ifade iken YYA kaynak kişilerinden F.P.’nin kullanımı derleyicinin “eğitim durumunuz nedir?” sorusuna cevaben verilmiştir ve soruda kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğindedir. YA kaynak kişilerinden Y.Ö. ise tahsil durumuyla alakalı bilgi verirken bahsi geçen sözcüğü kullanmıştır.</p>
eğitmen	“Mürebbi, öğretmen”	<p>“o zaman öğretmen yoğ idi <u>egitmen</u> idi <u>egitmen</u>” (YA - Y.Ö. E/80) (2).</p>	<p>Eğitimle alakalı resmi bir meslek adı belirtilirken kullanılmıştır.</p>
ekim (ay)	“Teşrinievvel”	<p>“<u>ekim</u>, kasım ayında” (AADKA - S.K. E/58) (2)</p> <p>“hangi ay diyim yani <u>ekim</u>” (AADKA - S.G. K/45) (5)</p> <p>“efendıma söyleyeyim <u>ekim</u> ayındaydı” (AADKA - A.G. E/54) (3)</p> <p>“bizim da <u>ekim</u> ayında üzüm oluyo” (AADKA - H.A. K/60)</p> <p>“ondan sora eylül, eylül <u>ekimde</u>” (AADKA - S.K. E/58) (2)</p> <p>“eylül, <u>ekimda</u> yetişiyo zaten misir” (AADKA - A.B. K/43)</p>	

Türkiye Türkçesinde 1930'lu Yıllardan Sonra Türetilen veya Canlandırılan Yeni Sözcüklerin Ağız Metinlerine Etkisinin Bir Örneklem Üzerinden Değerlendirilmesi

emek	“Sa’y”	“ <u>emek</u> o altı yüs tane” (AADKA – S.G. K/45)	Eskiden beri kullanılan sözcük farklı bir anlamda canlandırılmıştır. (Bayar, 2006:112-113).
emekli	“Mütekâit, tekaüt”	<p>“epsi <u>emekli</u> oldu şu anda” (LA – Z.B. E/65)</p> <p>“<u>emeklisi</u> yok” (LA – B.K. E/80)</p> <p>“çifçiydum işta şindi da <u>emekliyam</u>” (YA – A.B. E/63)</p> <p>“biri burdadu kocasi tukancidu <u>emekli</u>” (YA – S.I. E/85)</p> <p>“milli eğitimdan <u>emekli</u> oldi” (YA – M.A. K/64)</p> <p>“esnaf <u>emeklisiyim</u>” (YA – H.Y. E/70)</p> <p>“<u>emekli</u>” (YA – N.H. E/59) (2)</p> <p>“<u>emekli</u> oldum doşsan beşte” (YA – M.D. E/77)</p> <p>“elehtirik işinden <u>emekli</u> olmişim” (YA – Z.A. E/73)</p> <p>“köyda çifçiydum işta şindi da <u>emekliyam</u>” (YA – A.B. E/63)</p> <p>“ben <u>emeKli</u> diyilim” (YYA – H.Y. E/84)</p> <p>“<u>emekli</u> olmuş buraya gelmiş” (YYA – H.B. E/80)</p> <p>“bi de <u>emekli</u> oluP geliyolar” (YYA – O.G. E/67) (2)</p> <p>“ördan <u>emeKli</u> oldu” (YYA – Y.U. E/88)</p> <p>“çalışdıK <u>emeKli</u> olduK” (YYA – A.A. E/68) (2)</p>	<p>Not1: YYA kaynak kişilerinden H.Y. ve YA kaynak kişilerinden N.H.’nin kullanımlarından birer tanesi derleyicilerin sorduğu “Nereden <u>emekli</u> oldunuz?” sorusuna cevaben söylenmiştir ve soruda kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğindedir.</p> <p>Not2: Bu sözcüklerden tümü kaynak kişilerin meslekleriyle ilgili bir terim olarak kullanılmıştır.</p>
engel	“Mâni, müşkil, mahzur”	“ne yapabiliriz <u>engel</u> olamıyoruz” (AADKA – G.D. E/67).	Aslı Farsçadır, eskiden “rakip” anlamında kullanılmış ve daha sonra “mâni” karşılığından canlandırılmıştır. (Bayar, 2006:113-114).
eşit	“Müsâvi”	<p>“bütun ağlara <u>eşit</u> vurur” (AADKA – S.K. E/58)</p> <p>“iki tane <u>eşit</u> ip koymış” (YA – H.Y. K/67) (2)</p> <p>“ğara sovannarı böle <u>eşit</u> yapıyolaadı” (YYA – E.E. K/73)</p> <p>“âyni şehâr yerine <u>eşit</u>” (YYA – H.D. K/84).</p>	
etkilen-	“Müteessir olmak”	<p>“<u>etkilenmiş</u> gülüm” (YYA – R.T. E/80)</p> <p>“<u>eeh etkilenme</u> biz bişe anlayamaduk ta yani” (AADKA – K.K. E/79).</p>	Bu kullanımlar AADKA ve YA isimli çalışmada derleyicilerin sorduğu “Yalova Katliamı döneminde bu köy de etkilenmiş mi?” ve “Etkilenme olayı nasıldı?” sorularına cevaben söylenmiştir ve sorularda kullanılan sözcüklerin tekrarı niteliğindedir.
geçerli	“Yürürlükte olan, sürümü olan”	“baK_o zamanın zamañında bi para <u>geçerli</u> di” (YYA – A.G. E/93).	

geçim	"Maişet, imtizaç"	<p>"köylü vatandaş orda <u>geçimini</u> sağlıyordu" (AADKA - A.G. E/54)</p> <p>"<u>geçim</u> oyle işde" (AADKA - K.K. E/79)</p> <p>"köyde artık <u>geçim</u> derdi kalmadı" (LA - Z.B. E/65)</p> <p>"<u>geçimler</u> buradan kaynaqlanıyü" (LA - R.Ç. E/64)</p> <p>"neden zor dersin <u>geçimler</u> çok ağırlaşdı" (LA - B.K. E/80) (2)</p> <p>"yâni öle <u>geçimimişi</u> sâladık" (LA - N.A. K/76)</p> <p>"ya şimdi eski hekiyalâra <u>geçim</u> çok zor idi" (YA- M.D. E/77) (4)</p> <p>"<u>geçim</u> yapamazsın hüziür bulamazsın" (YA - Y.Ö. E/80)</p> <p>"<u>geçim</u> sâlasa uıraşıyoduK" (YYA - M.F. E/77)</p> <p>"yâni herkezde vardı yâni <u>geçim</u> kaynâ olarak üç dörT hâne" (YYA - N.Ö. E/56)</p> <p>"ölê <u>geçimsiS</u> bi eltidi" (YYA - S.A. K/81).</p>	<p>Not1: Eskiden de kullanılan sözcük "maişet" karşılığında canlandırılmıştır. (Bayar, 2006:129).</p> <p>Not2: AADKA kaynak kişilerinden K.K. ve YYA kaynak kişilerinden N.Ö.'nün kullanımları derleyicilerin sorduğu "Peki nasıl <u>geçiminizi</u> sağladınız?" ve "Köyün <u>geçim</u> kaynağı nedir?" sorularına cevaben söylenmiştir ve sorularda kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğindedir.</p>
geçmiş	"Mâzi"	<p>"bén ikaye diyil, ben <u>geçmişimi</u> söylüyorum sadece" (LA - S.G. E/61).</p>	<p>Eskiden de kullanılan sözcük "mâzi" karşılığında canlandırılmıştır. (Bayar, 2006:130).</p>
gelecek	"İstikbal"	<p>"<u>gelişte</u> mi?" (LA - S.G. E/61) (2)</p> <p>"sen şini şok güşel bi soru sordun bize, <u>gelecekte</u> bi şey sordun da" (LA - R.Ç. E/64).</p>	<p>Not1: Eskiden de kullanılan sözcük "istikbal" karşılığında canlandırılmıştır. (Bayar, 2006:130).</p> <p>Not2: LA kaynak kişilerinden R.Ç.'nin kullanımı derleyicinin sorduğu "Gelecekle ilgili bir kaygınız var mı?" sorusuna cevaben söylenmiştir ve soruda kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğindedir.</p>
gelenek	"Anane"	<p>"bizim memleket <u>geleneklerinden</u> en değerli bir úrúndür" (AADKA - S.B. E/54) (2)</p> <p>"yoK öle fazla <u>gelenek</u> yoK" (YYA - F.G. K/70).</p>	<p>YYA kaynak kişilerinden F.G.'nin kullanımı derleyicinin sorduğu "Bu köye özgü bir <u>gelenğiniz</u> var mı aklınıza gelen?" sorusuna cevaben söylenmiştir ve soruda kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğindedir.</p>
geleneksel	"Ananevi"	<p>"ondan sora <u>geleneksel</u> şeyler var" (AADKA - A.B. K/43)</p> <p>"atmaca bi <u>geneleksenel</u> evvelden beri bi <u>geneleksenel</u> bi şey gibi sanat gibi galmış" (AADKA - Ş.Ö. K/72)</p> <p>"en önemli özelliği, <u>geleneksel</u> tohum yöntemine, tarım yapıyo" (LA - G.K. E/49).</p>	

gelir	"İrat, vâridat"	" <u>gelirini</u> fazla miktardaki insanlar çaylân sağlamaktadır" (AADKA – Z.T. E/72) "beyazıt Çāmisinin u <u>geliri</u> bizim bu kövün şeysi" (YYA – G.K. K/70) (2) "ama <u>gelirimis</u> balıKçılıK" (YYA – G.G. K/67).	
geliş-	"İnkışâf etmek"	"teknolojinin kendilinden <u>geliştinden</u> " (LA - S.G. E/61).	Eskiden de kullanılan sözcük "inkışâf etmek" karşılığında canlandırılmıştır. (Bayar, 2006:131).
genel	"Umûmi"	"evlerin <u>genel</u> yapisi şu anda değişti" (AADKA – Z.T. E/72) "o lasca alima diyorlar ama <u>genel</u> onun şeyi iç yağı veya kuyruk yağı" (AADKA – A.B. K/43) (10) "şey <u>genel</u> müdir, çay-kur <u>genel</u> müdiri dedi ki" (AADKA - K.K. E/79) " <u>genelde</u> solucana çok güzel geliyo alabalık" (AADKA – S.B. E/54) (3) "yani <u>genelde</u> hani dediğim şekilde yani" (AADKA – S.G. K/45) "tatlı, <u>genelde</u> tatlı" (LA – A.Y. E/80) " <u>genelde</u> gacal saylıyız ya" (LA – E.S.K E/54) (2) "verane yerlarda oludı <u>geneli</u> " (YA- N.H. E/59) "oni oynarız işta <u>genelde</u> " (YA- İ.G. E/73) (2) "oyn <u>genelde</u> bu kenar köşeda evlarda yüzüg oyunu diya bi oyun var idi" (YA – H.Y. E/70) " <u>genelde</u> arı Kız evinde de kadınlar yapardı" (YYA – A.A. E/68).	
genellikle	"Umumiyetle"	" <u>genellikle</u> idare ediyö yani" (AADKA - A.G. E/54) (2) " <u>genellikle</u> pilav olur bizim mevlidlerde" (LA – G.Ö. K/52) " <u>genellikle</u> pazertasi veya perşembe gecaları gidardılar" (YA – A.B. E/67)	
genelkurma y	"Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye"	" <u>genelkurmay</u> başkanı memduh tâmaç o da berâber, geldiler" (YYA – H.B. E/80)	Askerlikle ilgili bir terim olarak kullanılmıştır.
gerçek	"Hakikat, realite"	"daKım fenerbaççe hemen hemen millî takım <u>gerçek</u> fenerbaççe" (YYA – F.K. E/70) " <u>gerçek</u> diyorum" (AADKA - A.G. E/54) (3)	Eskiden de kullanılan sözcük 'hakikat' karşılığında canlandırılmıştır. (Bayar, 2006:133).
gerçekten	"Fihakika, sâhi"	"hoş <u>gerçekten</u> atti deyincâ da hoş" (AADKA – A.B. K/43) " <u>gerçekten</u> dünyaca ünlü bi balık yani" (AADKA – S.B. E/54) (3) " <u>gerçekten</u> burada tarım olarak zirai çay üreticisiyiz" (AADKA – Z.T. E/72) (2) " <u>gerçekten</u> gidemedim" (AADKA - A.G. E/54) "tükül la <u>gerçekten</u> dedi" (YA- N.H. E/59).	YA kaynak kişilerinden N.H. tercih ettiği örneği başka birinin söylediği bir sözü aktardığı sırada kullanılmıştır.

Türkiye Türkçesinde 1930'lu Yıllardan Sonra Türetilen veya Canlandırılan Yeni Sözcüklerin Ağız Metinlerine Etkisinin Bir Örnek Üzerinden Değerlendirilmesi

gerilim	"Tevettür, tansiyon"	"afiyon'la şey arasında yüksek <u>gerilim</u> götürdük elehtirik" (YA- M.D. E/77)	YA kaynak kişilerinden M.D. sözcüğü mesleğiyle ilgili bir terim olarak kullanmıştır.
giriş	"Methal"	"bizum yok mahallenun <u>girişinde</u> başudıt var ya kayaluk varya" (AADKA – S.K. E/58) bizim bu <u>girişde</u> büyük aşılarımız vadı (YYA – H.G. E/68)	Eskiden de kullanılan sözcük 'methal' karşılığında canlandırılmıştır. (Bayar, 2006:133).
göçmen	"Muhacir"	"onlar dā başka <u>göçmen</u> " (LA – R.Ç. E/64) (2) "elli birde gelen <u>göçmenlerimiz</u> var" (LA S.T. E/86) (2) "benim ānne, anne tarafım <u>göçmen</u> " (LA – G.Ö. K/52) " <u>göçmenlerden</u> biyendim" (LA – B.K. E/80) " <u>göçmen</u> " (LA – A.K. K/73) "drama <u>göçmeni</u> " (LA – M.T. K/88)	LA kaynak kişilerinden G.Ö. ve A.K.'nin kullandığı örnekler derlemecinin sorduğu "göçmen" sözcüğünü içeren soruya cevaben söylenmiştir ve soruda kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğindedir.
görenek	'Âdet'	"koyumuzdan eski <u>göreneklardan</u> mi?" (YA – R.K. E/94) "ne bilem hırdellezin u şeysi <u>göreneyi</u> " (YYA – S.Y. K/77) (2).	Not1: Eskiden de kullanılan sözcük 'Âdet' karşılığında canlandırılmıştır. (Bayar, 2006:133). Not2: YA kaynak kişilerinden R.K.'nin kullandığı örnek derlemecinin sorduğu "Amcacığım köylerinizdeki gelenek göreneklerden biraz bahseder misiniz?" sorusuna cevaben söylenmiştir ve soruda kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğindedir.
görev	"Vazife"	"ben <u>görevimi</u> yapıyorum dedi" (AADKA – S.K. E/58) " <u>görevi</u> çaya bakiyo, çay aliyodi" (AADKA – Ş.Ö. K/72) "o tahtanın <u>görevi</u> nedir biliyo musun" (AADKA - A.G. E/54) (2) "asgerda nöbet tutmak vatan <u>görevi</u> du" (YA- N.H. E/59) (2) "piyade alayında <u>görevimi</u> orda bitirdim" (YA – Z.A. E/73) "on tene evladın <u>görevini</u> yaptım" (YA – Y.Ö. E/80) "baba anne <u>görevi</u> nan değil" (YA – M.A. K/64) u vaziyede bi askerın <u>görev</u> yapması zañen maķbuı da deyil yani (YYA – F.K. E/70) "herkes <u>görev</u> başında" (YYA – F.K. K/77)	Not1: AADKA kaynak kişilerinden Ş.Ö.'nin kullandığı örnek derlemecinin sorduğu "görev" sözcüğünü içeren soruya cevaben söylenmiştir ve soruda kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğindedir. Not2: AADKA kaynak kişilerinden S.K. tercih ettiği örneği başka birinin söylediği bir sözü aktardığı sırada kullanmıştır. Not3: YA kaynak kişilerinden N.H. ve Z.A. ile YYA kaynak kişilerinden F.K.'nin kullanımları askerlikle ilgilidir.
görünüm	"Manzara"	"o <u>gorunumler</u> güzeldi" (AADKA – S.G. K/45).	

görüş	"Fikir"	"gençler gendi görüşlerine göre o parayı alur harcardiler" (YA – Z.A. E/73).	Eskiden de kullanılan sözcük "fikir" anlamında canlandırılmıştır (Bayar, 2006:148).
gündem	"Ruznâme"	"onları da <u>gündeme</u> alır" (LA – R.Ç. E/64).	
güney	"Cenup"	" <u>güneylik</u> bi yer olur" (AADKA – S.K. E/58).	Eskiden de kullanılan sözcük "cenup" anlamında canlandırılmıştır (Bayar, 2006:147).
güven-	"İtimat etmek"	"inanamıyusun ki rüye kime <u>güveneceksin</u> " (AADKA – F.T. K/68) (2) "sen çok <u>güveniyo</u> sun ki benim bahçemde koparıyosun" (AADKA – H.A. K/60) "dedum bana <u>güvenme</u> " (AADKA – S.K. E/58) "atına <u>güvenisen</u> sen de yarışa atını koyeriyosun" (YYA – M.P. E/80) (2).	Eskiden de kullanılan sözcük "itimat etmek" anlamında canlandırılmıştır (Bayar, 2006:148).
ışık-	"Tenevvür etmek, ışık saçmak"	"atıK ortalıK <u>ışımā</u> şey oldu giTdim ben" (YYA – H.E. K/79)	Eskiden de kullanılan sözcük "tenevvür etmek" anlamında canlandırılmıştır (Bayar, 2006:154).
ileri gelen	"Eşraf"	" <u>ileri gelen</u> lere yemek ısmarlamış yemeK getirin demiş" (YYA – R.T. E/80)	
ilgilen-	"Alâkadar olmak"	"boyle <u>ilgileniyuruz</u> işte" (AADKA - K.K. E/79) "bélki de <u>ilgilendirebilir</u> " (LA – R.Ç. E/64) (2) şimdi herkes <u>ilgileniyo</u> gelimen (YYA – E.E. K/73) (3) "kadımsa kadımla <u>ilgileniyodu</u> " (YYA – H.T. K/79).	Eskiden de kullanılan sözcük "alâkadar olmak" anlamında canlandırılmıştır (Bayar, 2006:160).
ilgili	"Alâkah, alâkadar, müteallık"	"tarımla <u>ilgili</u> mı senin de"(LA - S.G. E/61).	
ilginç	"Enteresan, alâkabahş"	"böle fazla <u>ilginş</u> şeler yok" (YYA – O.G. E/67) (4).	Bu kullanımlardan üçü derlemecinin sorduğu "ilginç" sözcüğünü içeren soruya cevaben söylenmiştir ve soruda kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğindedir.
ilkın	"İptidâ, başta"	" <u>ilkın</u> bi söyüş dèrdiK" (YYA – H.T. K/79) (2).	Eskiden de kullanılan sözcük KT'de yer almaktadır (Bayar, 2006:163).

ilkel	"İbtidâî, eğitimsiz"	"burda işTe <u>ilkel</u> aletlerlen" (YYA – N.Ö. E/56) (2).	
inanç	"İman, itikat, öneri"	"böyle işde batıl <u>inanç</u> ama" (YYA – F.P. K/67).	Eskiden de kullanılan sözcük "iman, itikat" anlamında canlandırılmıştır (Bayar, 2006:165).
işlem	"Muamele"	"fabrika da işleme geçmesi lazım" (AADKA – Z.T. E/72).	
izle-	"Takip etmek, seyretmek"	"bahmış, <u>izlamiş</u> birkaç defa" (YA – Y.T. E/79) "işde oyle dizi <u>izleduğum</u> dizi işde" (AADKA – H.G. K/82).	Not1: Eskiden de kullanılan sözcük "seyretmek" anlamında canlandırılmıştır (Bayar, 2006:168). Not2: AADKA kaynak kişilerinden H.G.'nin kullandığı örnek derlemecinin sorduğu "Televizyon izlemeyi seviyor musun?" sorusuna cevaben söylenmiştir ve soruda kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğindedir.
kasım	"Teşrinisâni"	" <u>kasım</u> aylarıydı böyle" (AADKA – S.G. K/45) "ekim, <u>kasım</u> ayında" (AADKA – S.K. E/58) (2)	Arapça "kâsım" sözcüğünden gelmektedir ve KT'de de yer alır (Bayar, 2006:175).
kazı	"Hafriyat"	"hamamın meseİa yerini çıkarıyo meydana <u>ğazıda</u> " (YYA-A.G. E/93).	
kesin	"Kat'î"	" <u>kesin</u> olurdu" (AADKA – E.B. K/49) " <u>kesin</u> dönüş mi yaptın" (AADKA – S.B. K/82) (2) "para da demiştir <u>kesin</u> " (YA – H.Y. K/67) "belli mi <u>kesin</u> " (YA – Y.Ö. E/80).	
kimlik	"Hüviyet, kimlik belgesi"	"sizin <u>kimliK</u> nerde" (YYA – N.Ö. E/56).	
komutan	"Kumandan"	"ben tabur <u>komutanıyım</u> diyo" (AADKA – S.K. E/58) (3) "kolay mi dedim bu askerlik yani burada bu cahel <u>komutanlarla</u> " (YA – R.D. E/67).	Askerlikle ilgili bir terim olarak kullanılmıştır.
konut	"Mesken, ikametgâh"	"dedik ki bi <u>konudumuz</u> olsun" (YA – R.D. E/67).	

kutla-	"Tesit etmek"	" <u>ğutlardı</u> K köyde ne kadar kağa var" (YYA – M.Ö. E/79).	YYA kaynak kişilerinden M.Ö.'nün kullandığı örnek derlemecinin sorduğu "Hidrellez kutlar mıydınız burada?" sorusuna cevaben söylenmiştir ve soruda kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğindedir.
kuzey	"Şimal"	" <u>kuzeyde</u> olmaz" (AADKA – S.K. E/58).	Eskiden de kullanılan sözcük "şimal" anlamında canlandırılmıştır (Bayar, 2006:191).
mutlu	"Mesut"	" <u>tatli</u> yaşıyasin <u>mutlu</u> yaşıyasin" (YA – F.K. K/94) " <u>mutlu</u> olunurdu yani" (AADKA – S.G. K/45).	Eskiden de kullanılan bir sözcüktür.
mutluluk	"Saadet"	"hala daha <u>mutluluk</u> beşundayız" (AADKA – H.E. K/89).	
okul	"Mektep"	"burci şeyi kazandı İzmit' da mühendis <u>okuli</u> " (5) (AADKA – K.K. E/79) " <u>okul</u> da vardı böyle tatillerde falan" (AADKA – S.G. K/45) "cici kız ne <u>okul</u> okudun mi" (AADKA – H.A. K/60) "sen bitirdun mi <u>okuli</u> " (AADKA – H.E. K/89) "bitirmedun <u>okulu</u> " (AADKA – G.D. E/67) " <u>okul</u> bāçesine giremeyis" (LA – Z.B. E/65) (2) "biz yedi yaşındayduk <u>okul</u> yoğ idi heç" (YA – P.D. K/87) " <u>okul</u> ilkokuldan çıktık iyiyinan" (YA – A.E. K/60) (2) " <u>okul</u> da, ikinci sınıftan terk" (YA – N.D. K/65) (6) " <u>okul</u> okumaduk da kuran okuduk" (YA – H.Y. E/70) "bin dokuz yús otuz ikida <u>okul</u> açılmıştur" (YA – E.G. E/84) (4) " <u>okul</u> diplomasini aldım" (YA – Y.Ö. E/80) (3) "igirmi beş gün <u>okula</u> gettim" (YA – F.K. K/94) "hangi <u>okula</u> gidem" (YA – E.K. K/90) "var var, <u>okula</u> gettum" (YA – Z.G. K/81) " <u>okula</u> getmedim kızım" (YA – İ.Y. E/84) "o zaman biz <u>okuldayduk</u> " (YA – M.D. E/77) " <u>okula</u> gıtdim de okumadım işde" (YYA – S.B. K/80) "resim çeKdiricez <u>okula</u> kayıt_oluçaz" (YYA – O.G. E/67) (2) "o <u>okula</u> gıdiyüdu" (YYA – S.A. K/81) "mesele <u>okula</u> gıdeğiK" (YYA – H.T. K/79) " <u>okula</u> gıdiyodu" (YYA – Ş.Y. K/71) "saba <u>okula</u> gıdeken demirji babann_önünden geçiyomuş" (YYA – H.E. K/79) "tarayo giydiriyi <u>okula</u> yolayo" (YYA – G.K. K/70).	Bu kullanımlardan beş tanesi LA, YA ve YYA isimli çalışmalarda derleyicilerin söz konusu kelimeyi kullanarak sorduğu sorulara cevaben kaynak kişiler Z.B., N.D., E.K., S.B., O.G. tarafından bu sorulara cevaben ve sorularda kullanılan sözcüklerin tekrarı niteliğinde söylenmiştir.

Türkiye Türkçesinde 1930'lu Yıllardan Sonra Türetilen veya Canlandırılan Yeni Sözcüklerin Ağız Metinlerine Etkisinin Bir Örnek Üzerinden Değerlendirilmesi

olay	"Hâdise"	"bu arada makas <u>olayı</u> çıktı" (AADKA - A.G. E/54) (4) "ağıt <u>olayları</u> yaşlılar genelde yaşlılar ağıt yakarlar" (AADKA - A.B. K/43).	AADKA kaynak kişilerinden A.B.'nin kullandığı örnek derlemecinin sorduğu "Ağıt olayları nasıldır?" sorusuna cevaben söylenmiştir ve soruda kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğindedir.
onarım	"Tâmirat, tâmir"	" <u>onarımını</u> hükümetimiz yapıyor" (AADKA - Z.T. E/72).	
ortam	"İçinde bulunulan çevre, şartlar, durum"	"oyleydi <u>ortam</u> oyleydi" (AADKA - K.K. E/79) "şimdi o <u>ortam</u> yok" (LA - S.G. E/61).	
öğretmen	"Muallim, muallime"	"çankiri'de <u>öğretmen</u> okulu dört yıllık" (AADKA - K.K. E/79) "öğretmen vardı ya lise hocası" (AADKA - S.K. E/58) "öğretmen çuçuqları okutma" (LA S.T. E/86) (2) "öğretmenler da bekâr" (YA - N.D. K/65) "öğretmen bizi kâpiya çiğardi" (YA - E.G. E/84) "bi tene <u>öğretmen</u> duremiş" (YA - Z.G. K/81) "o zaman <u>öğretmen</u> yoğ idi" (YA - Y.Ö. E/80) "bi <u>öreTmen</u> vardı üç smif vardı" (YYA- A.G. E/93) (2) "o hocanın <u>öreTmenin</u> verdi dersi ezberle tekrardan okudum" (YYA - O.G. E/67) (2) "bu <u>öreTmenner</u> de beni çok seviyodu" (YYA - Z.U. K/91) "mesela <u>öretmennerlen</u> gonuşuyudu" (YYA - S.Y. K/77) " <u>öretmeni</u> ablasınan haber yollamış" (YYA - Ş.Y. K/71) "olumun gızı <u>öretmen</u> ıstanbulda" (YYA - G.K. K/70) (3)	LA kaynak kişilerinden S.T.'nin kullandığı örneklerden biri derlemecinin kullandığı "Öğretmen çıkacağım." cümlesinin ardından söylenmiştir ve bahsi geçen cümlede kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğindedir.
ölçü	"Vezin"	"ona göre <u>ölçüyle</u> korum" (LA - M.T. K/88) (2) "kimisi <u>ölçüyle</u> yaPıyo" (YYA - F.K. K/77) "ekiyorus tarlaya böle <u>ölçülen</u> " (YYA - A.L. E/85) "at semer <u>örçüsü</u> verdi mi" (YYA - O.G. E/67).	"Eskiden de kullanılan sözcük "vezin" karşılığında canlandırılmıştır (Bayar, 2006:217).
önemli	"Mühim, ehemmiyetli"	"evet şans çok <u>önemli</u> " (AADKA - H.A. K/60) "en <u>önemli</u> özelliği geleneksel tohum yöntemle tarım yapıyo" (LA - G.K. E/49) " <u>önemni</u> insanınarı da at arabalarıyla yahut öküz arabalarıyla getiriler" (YYA - M.Ö. E/79).	
önemse-	"Mühimsemek"	"heralda <u>önemsemedim</u> " (AADKA - S.G. K/45).	
örnek	"Misal, numune"	"ben <u>örnek</u> diyim bu kışın yaptım" (AADKA - S.G. K/45) "mısır sırası örgü <u>örneyi</u> de yaS böyle" (YYA - F.P. K/67)	"Kaynağı hakkında muhtelif görüşler mevcuttur. Fakat Türkçede daha önce de kullanılmaktaydı (Bayar, 2006:224).
örneğin	"Meselâ"	" <u>örneğin</u> poturcu diyuz" (AADKA - A.G. E/54)	

özel	"Husûsi"	<p>"balık ağları değil da kuş ağları var <u>özel</u>" (AADKA – S.K. E/58)</p> <p>"bi de <u>özel</u> giyeceğini" (AADKA – S.G. K/45) (2)</p> <p>"<u>özel</u> davetiye basturacaksın iki kişilik diye" (AADKA – E.B. K/49)</p> <p>"şimdi âşçı <u>özel</u> tutulur" (LA - R.K. E/68)</p> <p>"<u>özel</u> böyle yerlere giderim" (LA - S.G. E/61)</p> <p>"bénim yemeklerim hep <u>özeldir</u>" (LA – M.T. K/88)</p> <p>"<u>özel</u> yémén gelenin olursa olur" (LA- E.P. K/69)</p> <p>"<u>özel</u> işlerde çalışmışım" (YA – Z.A. E/73)</p> <p>"unun da taşı <u>özeldir</u>" (YYA – F.P. K/67)</p> <p>"bizim öle yoK <u>özel</u> yemeK yaPmayola" (YYA – F.G. K/70)</p> <p>"vallâyi <u>özel</u> yemēi mantı olur hınkal olur" (YYA – K.B. K/73)</p> <p>"öle <u>özel</u> yemeyimiz yoK" (YYA - S.Y. K/77) (2)</p> <p>"<u>özel</u> bi aTı yoKdu ya" (YYA – A.L. E/85)</p>	LA kaynak kişilerinden M.T. ve E.P ile YYA kaynak kişilerinden F.G., K.B. ve S.Y'nin kullanımları derleyicilerin söz konusu kelimeyi kullanarak sordukları sorulara cevaben söylenmiştir ve sorularda kullanılan sözcüklerin tekrarı niteliğindedir.
özellik	"Hususiyet"	<p>"laz börenün <u>özelliği</u> muhallebisindedir"(AADKA – A.B. K/43)</p> <p>"en önemli <u>özelliği</u> geleneksel tohum yönteminle, tarım yapıyo" (YYA – G.K. K/70).</p>	
özen-	"İtinâ etmek, birini taklit hevesine düşmek."	"yani <u>ozenildi</u> " (AADKA – Z.T. E/72).	"Eskiden de kullanılan sözcük "itinâ etmek" karşılığında canlandırılmıştır (Bayar, 2006:230).
özgü	"Has, mahsus"	"bizim şeyde yetişiyo, bize <u>özgü</u> " (AADKA – A.B. K/43).	
özgür	"Hür serbest, bağımsız"	" <u>özgür</u> mözgür böle bi şele'yaPmayoz" (YYA – F.G. K/70).	YYA kaynak kişilerinden F.G.'nin kullanımı derleyicinin sorduğu "Bu köye özgü bir geleneğimiz var mı aklınıza gelen?" sorusundaki kelimenin yanlış anlaşılmasına binaen söylenmiştir ve soruda kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğindedir.
savcı	"Müddeiumûmi"	"adliyede duruyo <u>savcı</u> yanında"(YYA – G.K. K/70).	Halk ağzından alınarak canlandırılmıştır.
saygıdeğer	"Muhterem"	" <u>saygıdeğer</u> kişiler işta yani sözü geçen kişileri çağururdi" (YA – A.B. E/67)	
sığın-	"İlticâ etmek, güvenmek, yardım istemek"	"kız oraya <u>sınıms</u> " (YYA – F.P. K/67).	"Eskiden de kullanılan sözcük canlandırılmıştır" (Bayar, 2006:252).

Türkiye Türkçesinde 1930'lu Yıllardan Sonra Türetilen veya Canlandırılan Yeni Sözcüklerin Ağız Metinlerine Etkisinin Bir Örneklem Üzerinden Değerlendirilmesi

sınır	"Hudut"	"vih deruğ erzürum artvin il <u>sınırı</u> hayvan sırtında"	"Aslı Yunancadır. Eskiden de kullanılmaktaydı. Tekrar canlandırılmıştır."
sonuç	"Netice, nihayet, en son, âkibet, en sonra, sonunda"	"ıştadum vermedi <u>sonuc</u> orya vardı" (YA – A.B. E/67) (2) "misket miskeTdir gene miskeTdir <u>sonuşda</u> yañi" (YYA – N.Ö. E/56).	
sorun	"Mesele, problem"	" su çıktı mı şey.yok, <u>sorun</u> yok" (LA- E.P. K/69).	
soyadı	"Herkesin öz adından başka anıldığı aile adı"	"merhaba adım recep <u>soyadım</u> kırimli" (YA – R.K. E/94) "adum firdeş <u>soyadım</u> da albayrak" (YA- F.A. K/73) "adum elif <u>soyadım</u> da kara" (YA – E.K. K/90) " <u>siyadımı</u> bilmeyom ama lütfiye bunun adı" (YYA – H.D. K/84).	YA kaynak kişilerinden R.K., F.A. ve E.K.'nin kullanımları derleyicinin sorduğu soruda geçen kelimenin tekrarı niteliğindedir.
sözde	"Sanki, güya"	"çaktirmuyurum ona <u>sözde</u> " (AADKA – S.K. E/58) "gelinin yanına gidiyular gelin <u>omnara sözde</u> artıK yalan mı sayi mi onu allah bilir bilemem" (YYA – S.A. K/81).	
subay	"Zâbit"	"oğ lu deniz <u>subay</u> " (LA – M.T. K/88) (2) "yani <u>subaylarım</u> bani sevardi" (YA – E.G. E/84) (3) "bana bi <u>subay</u> gönderin diyu" (YYA – M.P. E/80) (11) "inzibat topçu <u>subayı</u> soKımuyo bizi" (YYA – M.Y. E/88) "dereköyün kızları <u>subaylara</u> baKıyor" (YYA – F.P. K/67) "bi deniS <u>subayınman</u> mı birimnen nişanlımış işTe" (YYA – S.A. K/81).	Not1: Askerlikle ilgili bir terim olarak kullanılmıştır. Not2: YYA kaynak kişilerinden F.P.'nin kullanımı bir maninin parçasıdır.
süre	"Müddet"	"bütün fu arları gezerim aşā yukarı imkanım oldu <u>sürede</u> " (LA - S.G. E/61).	
süreç	"Vetfire"	"on üç lira bozuK para olarak <u>süreçte</u> " (YA – Z.A. E/73).	
sürekli	"Dâimi, devamlı"	" <u>sürekli</u> yanında olan anlayamazmış" (AADKA – G.D. E/67).	Eskiden de kullanılan sözcük "dâimi, devamlı" karşılığında canlandırılmıştır (Bayar, 2006:264).
tarım	"Ziraat"	"o <u>tarım</u> başkanlığından" (LA - R.K. E/68) "gerçekten burada <u>tarım</u> olarak zirai çay üreticisiyiz" (AADKA – Z.T. E/72).	LA Kaynak kişilerinden R.K.'nin kullanımı bir devlet kuruluşu isminde geçmektedir.

Türkiye Türkçesinde 1930'lu Yıllardan Sonra Türetilen veya Canlandırılan Yeni Sözcüklerin Ağız Metinlerine Etkisinin Bir Örneklem Üzerinden Değerlendirilmesi

temel	"Esas, bir şeyin yerleşmesi için gerekli ilk ve mühim unsurlar"	"şini esas <u>temelini</u> arayacak olursan" (LA – B.K. E/80) "biri da <u>temeli</u> burali da gendi Bursa'da oturmuş" (YA – M.A. K/64) "bunun <u>temelleri</u> atıldı" (YA – İ.Y. E/84) (2) "bu dört <u>temel</u> maddeyle insanınar şe yapadı" (YYA – A.A. E/68) "bizim <u>evi</u> ya ^ı kmışla <u>temenleri</u> duruyomuş" (YYA- M.Y. K/86).	Eskiden de kullanılan Yunanca kökenli sözcük yeniden canlandırılmıştır (Bayar, 2006:275).
tepki	"Aksülamel, reaksiyon"	"hani <u>tepki</u> bekliyorum bi şey söylesin diye de" (AADKA – G.D. E/67) "bi şeye öle bi <u>tepki</u> veriyorus" (YYA – O.G. E/67).	
toplantı	"İçtima"	"şeye gittuk rize'de <u>toplanti</u> oldi" (AADKA - K.K. E/79) "yine burda bi <u>toplantıda</u> anlattım" (YA – İ.G. E/73) "bilmiyom öle <u>toplantı</u> moplantı oluyo mudu" (YYA – M.B. E/76).	
toplum	"Cemiyet, topluluk"	" <u>toplum</u> deyişdi" (LA - S.G. E/61).	
töre	"Âdetler ve görenekler"	"bizim <u>evelki töremiS</u> ta ^ı ıydı" (YYA – G.K. K/70).	"Eskiden de kullanılan sözcük canlandırılmıştır" (Bayar, 2006:279).
tören	"Merâsim"	"ta ^ı <u>törenimiz</u> <u>u</u> ıydı" (YYA – G.K. K/70) (2).	YYA kaynak kişilerinden G.K.'nin kullanımı derleyicinin sorduğu "Takı törenini de anlatır mısınız?" sorusuna cevaben söylenmiştir ve soruda kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğindedir.
tüketim	"İstihlâk"	"millet yani <u>tüketim</u> yapsin" (AADKA - K.K. E/79).	
tür	"Çeşit, bölüm."	"o <u>tür</u> sandık eşyası ille de almırdı" (AADKA – S.G. K/45).	"Eski Türkçede de kullanılmaktaydı (Bayar, 2006:285).

türlü	"Muhtelif, nevi, mütenevvi, müteferrik, kâbil"	<p>"her <u>türlü</u> sebze koyabiliyosun" (AADKA – A.B. K/43) (2)</p> <p>"her <u>Türlü</u> madde katıyosun" (YYA – S.B. K/80)</p> <p>"başka <u>türlü</u> yapamazsunuz" (AADKA – S.K. K/45)</p> <p>"kesik azlı derdiler başka <u>türlüsüydü</u>" (LA – M.T. K/88) (2)</p> <p>"meyvaların <u>türlüşü</u> var" (LA S.T. E/86)</p> <p>"onların işi bitmedi bi <u>türlü</u>" (LA – G.K. E/49)</p> <p>"daha başka <u>turli</u> da vaziyetini da fazlasini da bilamam" (YA – S.U. K/78)</p> <p>"her <u>türlü</u> insan vâ" (YYA – M.B. E/76)</p> <p>"karğalar var iki <u>türlü</u>" (YYA – O.G. E/67) (2)</p> <p>"her <u>türlü</u> balıK çıkıyo" (YYA – G.G. K/67) (2)</p> <p>"öbür <u>türlü</u> kesme yannardan böle hortom gibi çıkarır" (YYA – S.A. K/81)</p> <p>"oluşdu her <u>türlü</u>" (YYA – Y.U. E/88)</p> <p>"toplārıS beş_ altı <u>türlü</u> çiçek" (YYA – S.Y. K/77)</p> <p>"her <u>türlü</u> reçel yapılır" (YYA – Ş.Y. K/71)</p> <p>"kaş <u>türlü</u> reçel bekmez" (YYA – H.E. K/79) (2)</p> <p>"başka <u>türlü</u> yā böle ev nerde görceKsin" (YYA – M.F. E/77)</p> <p>"ben bunu bi <u>türlü</u> deyo aldaTdramadım deyo" (YYA – F.P. K/67)</p> <p>"üç <u>türlü</u> adam geldi oraya" (YYA – H.Y. E/84)</p> <p>"üç <u>türlü</u> elma var" (YYA – M.Y. K/86) (4).</p>	
uçak	"Tayyare"	<p>"<u>uçak</u> kazasında oldu ya o" (LA S.T. E/86) (3)</p> <p>"<u>uçak</u> mı yollaycak" (LA – M.T. K/88)</p> <p>"orda <u>uçaktan</u> enduğ" (YA – S.I. E/85).</p>	
uçak savar	"Hava hedeflerine karşı kullanılan silahlara verilen genel ad."	"tağtım oldı <u>uçak savar</u> bölüğündayduğ" (YA- A.T. E/78).	Askerlikle ilgili olarak kullanılmıştır.
uygulan-	"Tatbik edilmek"	"aslındá boğaz yapsák <u>uygulanurdi</u> o tepede" (AADKA – S.K. E/58) (2).	
uzman	"Mütehassis"	"babam onun <u>uzmanıydı</u> " (AADKA – A.G. E/54).	
üretici	"Müstahsil"	"zirai çay <u>üreticisiyiz</u> " (AADKA – Z.T. E/72) (2)	
üretim	"İstihsal"	"işleme geçmesi lazım yani <u>üretime</u> " (AADKA – Z.T. E/72)	

Türkiye Türkçesinde 1930'lu Yıllardan Sonra Türetilen veya Canlandırılan Yeni Sözcüklerin Ağız Metinlerine Etkisinin Bir Örneklem Üzerinden Değerlendirilmesi

ürün	"Mahsul, eser"	"korumak haşerelerden <u>üründen</u> " (AADKA - A.G. E/54) (2) "elde edilen <u>ürün</u> da hiç bi işe yaramaz" (AADKA - Z.T. E/72) "en değerli bir <u>üründür</u> " (AADKA - S.B. E/54) "tatmer gözleme süt <u>ürünlerine</u> " (LA S.T. E/86).	Not1: Eski Anadolu Türkçesi ve halk ağzında yaşayan sözcükten anlam genişlemesiyle türetilmiştir (Bayar, 2006:301). Not2: AADKA kaynak kişilerinden A.G.'nin kullanımları derleyicinin sorduğu sorulara cevaben söylenmiştir ve sorularda kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğindedir
verimli	"Mümbit, velut"	"toprak <u>yâni verimli</u> " (AADKA - Z.T. E/72).	Halk ağzından alınarak canlandırılmıştır (Bayar, 2006:304).
yapım	"İnşa, îmal, prodüksiyon"	"Ersis'te oralarda yol <u>yapımına</u> gidârduğ" (AADKA - A.B. K/43).	
yaklaşık	"Takrîbi"	" <u>yaklaşık</u> o kada var mi?" (AADKA - A.G. E/54) (9).	
yarbay	"Orduda aşaması binbaşı ile albay arasında olan üstsubay; kaymakam."	" <u>yarbay</u> vardı alay kumandanı" (YYA - F.K. E/70).	Askerlikle ilgili olarak kullanılmıştır.
yarış	"Müsâbaka, rekâbet"	"bu çayırdâ bi <u>yarışlar</u> yapıldı" (YYA - F.K. E/70) (3) "beygir, <u>yarışları</u> olurdu" (YYA - M.P. E/80) (5) "mâni atalâdi <u>yarış</u> yapalâdi" (YYA - İ.Y. E/98)	Eskiden de kullanılan sözcük "müsâbaka" karşılığında canlandırılmıştır (Bayar, 2006:315).
yaşam	"Ömür, hayat"	"buralardâ <u>yaşam</u> zordur" (AADKA - Z.T. E/72) "kõ <u>yaşamı</u> bundan dâ şeydi" (LA - Z.B. E/65) "bizum <u>yaşam</u> alanumuz çok çetin idi" (YA - P.D. K/87) "u günkü giyim u günkü <u>yaşam</u> şarTları" (YYA - F.K. E/70) "urdan <u>yaşama</u> sa'kalıyu" (YYA - M.P. E/80)	AADKA kaynak kişilerinden Z.T. ve LA kaynak kişilerinden Z.B.'nin kullanımları derleyicinin sorduğu sorulara cevaben söylenmiştir ve sorularda kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğindedir
yaşantı	"Hayat tecrübesi, hayatın bir bölümü, hayat"	" <u>yaşantı</u> yokdu" (LA S.T. E/86) "eski <u>yaşantilerden</u> unutulmuş yani vardır" (YA - Z.A. E/73) (2) "yani zor <u>yaşantıdayız</u> " (YA - R.D. E/67).	

Türkiye Türkçesinde 1930'lu Yıllardan Sonra Türetilen veya Canlandırılan Yeni Sözcüklerin Ağız Metinlerine Etkisinin Bir Örneklem Üzerinden Değerlendirilmesi

yatırım	"Mevduat, investisman"	" <u>yatırım</u> varısa eğer kızını veriyo" (YA – R.D. E/67).	
yaygın	"Münteşir, birçoklarınca duyulmuş ya da kullanılmış"	"el işi <u>yaygındı</u> tabi bizim zamanımızda" (AADKA – S.G. K/45) (4).	
yeterli	"Kıfayetli, ehliyetli, ehil"	"bu kadar <u>yeterli</u> mi" (LA – G.K. E/49) "o da <u>yeterli</u> cevap veremiyu" (AADKA – A.G. E/54).	
yetkili	"salâhiyettar, mezun"	"sesimizi da <u>yetkililere</u> duyuramıyoruz" (YA – R.D. E/67) (3) "köyde biz <u>yetkiliydi</u> K ablanlan _ikimiz" (YYA – F.P. K/67).	
yitir-	"Kaybetmek"	"alla <u>yitirmedik</u> den sôna annayışıydı" (YYA – S.Y. K/77).	Eskiden de kullanılan sözcük canlandırılmıştır (Bayar, 2006:327).
yoğunluk	"Kesâfet"	"fazla <u>yoğunluk</u> olmadığı için tabi burda çay fazla tabi" (AADKA – S.B. E/54) (2).	Eskiden de kullanılan sözcük canlandırılmıştır (Bayar, 2006:328).
yorumla-	"Tefsir etmek, tabir etmek, icrâ etmek"	"kötüye bi <u>yorumlanıyo</u> yani" (AADKA – A.B. K/43).	
yönet-	"İdâre etmek, tedvir etmek"	"tercümanı vasıtasıyla durduru takımı <u>yönetirdi</u> " (YYA – F.K. E/70).	
yönetici	"İdâreci"	"onun bi <u>yöneticisi</u> var" (YA – Z.A. E/73).	
yöntem	"Sistem, usul, metot"	"geleneksel tohum <u>yönteminle</u> tarım yapıyo" (LA – G.K. E/49).	
yöre	"Havâli, dolay"	"yañi <u>yörelere</u> n şeleri denişıyo" (YYA – N.Ö. E/56).	Eskiden de kullanılan sözcük "civar, muhit" anlamlarında canlandırılmıştır (Bayar, 2006:331).
yöresel	"Mahalli"	" <u>yöresel</u> olarak buranın sarmasını yaptım" (AADKA – S.G. K/45) " <u>yöresel</u> oyunumuz yoK" (YYA – G.G. K/67)	YYA kaynak kişilerinden G.G.'nin kullanımı derleyicinin sorduğu "Yöresel bir oyununuz var mı?" sorusuna cevaben söylenmiştir ve soruda kullanılan sözcüğün tekrarı niteliğindedir.

Hüzünlü ve neşeli müziklerin kısa süreli bellek üzerine etkisi

The Effect of Sad and Cheerful Music Samples on Short Term Memory

Hazal Toptaş¹, Barış Erdal^{2*}, Yeliz Kındap Tepe³, Burhanettin Çiğdem⁴, Suat Topaktaş⁵

* Sorumlu yazar

Corresponding author

¹ Yüksek Lisans öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Müzik Bilimleri A.B.D., Türkiye
Graduate student, Sivas Cumhuriyet University, Department of Music Sciences, Turkey
toptashazal@gmail.com

ORCID ID 0000-0001-8268-4810

² Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Müzik Bilimleri A.B.D., Türkiye
Assoc. Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet University, Department of Music Sciences, Turkey
berdalan@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-9503-761X

³ Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Türkiye
Assoc. Prof. Dr., Ondokuz Mayıs University, Department of Psychology, Turkey
yelizkindap@gmail.com

ORCID ID 0000-0003-0963-810X

⁴ Dr. Öğr. Üy. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Nöroloji A.B.D., Türkiye
Assist. Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet University, Department of Neurology, Turkey
drbcigdem@gmail.com

ORCID ID 0000-0003-4941-9497

⁵ Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Nöroloji A.B.D., Türkiye
Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet University, Department of Neurology, Turkey
suattopaktas@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-4463-3366

Makale geliş tarihi / First received : 07.12.2020

Makale kabul tarihi / Accepted : 22.12.2020

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar:

- 1- Birinci yazar fizyolojik ölçüm verilerini toplamıştır (%20), ikinci yazar araştırma tasarımı ve makalenin yazımını gerçekleştirmiştir (%20), üçüncü yazar istatistik testleri ve değerlendirmeleri yapmıştır (%20), dördüncü ve beşinci yazar nörolojik ölçüm sonuçlarını birbirinden bağımsız olarak değerlendirmişlerdir (%20).
- 2- Bu makale birinci yazarın aynı isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.
- 3- Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- 4- Bu makalenin etik kurulu izni Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlüğü Hukuk Müşavirliğinden 04/12/2020 tarih ve 60263016-050-06-04-E.48153 sayılı karar ile alınmıştır.
- 5- Makaledeki deneysel çalışmalar, uluslararası deklarasyon, kılavuz vb.'ye uygun gerçekleştirilmiştir.
- 6- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *Turnitin*. Similarity Index 17%

Atf bilgisi / Citation:

Toptaş, H., Erdal, B., Kındap Tepe, Y., Çiğdem, B., Topaktaş, S. (2021). Hüzünlü ve neşeli müziklerin kısa süreli bellek üzerine etkisi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 63-79.

ÖZ

Araştırmada neşeli ve hüzünlü müzik dinlemenin Kalp Hızı Değişkenliği (KHD) ve kısa süreli bellek performansı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu amaçla araştırmaya müzik eğitimi alan 33'ü erkek (%50,8) ve 32'si (%49,2) kadın toplam 65 üniversite öğrencisi tesadüfi yolla seçilmiştir. Katılımcıların yaş ortalaması 21.68'dir (ranj = 18-30, S = 2,48). Araştırmada bellek performanslarını belirlemek için Sayı Dizisi Öğrenme Testi ters ve düz kodlama yoluyla; otonom sinir sistemi aktivasyonu Kalp Hızı Değişkenliği (KHD) ölçümüyle değerlendirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda neşeli müzik dinleme sırasındaki kalp hızının ve LF/HF'nin hüzünlü müzik dinleme sırasındaki kalp hızı ve LF/HF değerlerinden yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca hüzünlü müzik dinleme sırasındaki HF'nin neşeli müzik dinleme sırasındaki HF'den yüksek olduğu görülmüştür. Müzik dinleme öncesindeki KHD değerlerinin ise birbirinden farklılaşmadığı belirlenmiştir. Hüzünlü müzik dinleme sırasında yüksek frekans (HF) değerlerinin artması parasempatik aktivasyonun bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Neşeli müzik dinledikten sonraki KHD değerlerinin cinsiyete göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Ancak hüzünlü müzik dinledikten sonraki KHD değerlerinin cinsiyete göre farklılaştığı yani erkeklerin hüzünlü müzik dinleme sonrası LF ve LF/HF skorlarının kadınlardan yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulgu erkeklerin kadınlara göre sempatik aktivasyon derecesinin daha yüksek olduğunu, dolayısıyla hüzünlü müziklerden daha fazla etkilendiğini göstermektedir. Katılımcıların sayı dizisini düz kodlama skorlarında müzik öncesi ile müzik dinleme sonrası değerlerin birbirinden farklılaşmadığı görülmüştür. Ancak müzik dinleme öncesindeki sayı dizisini ters kodlama skorlarının hüzünlü müzik ve neşeli müzik dinledikten sonraki ters kodlama skorlarından düşük olduğu belirlenmiştir. Bulgular iki müzik türünün de bellek performansı üzerinde pozitif etkiler uyandırdığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Otonom Sinir Sistemi, Kısa Süreli Bellek.

ABSTRACT

The study investigated listening cheerful versus sad music samples on Heart Rate Variability (HRV) and short-term memory performance. For this purpose, a random sample comprised of 65 university students (33 males (50.8%) and 32 females (49.2%)) enrolled in music education programs was gathered. The average age of the participants is 21.68 (S = 2.48, range = 18-30). To assess memory performance, the study utilized Number Sequence Learning Test with reverse and straight coding, coupled with Heart Rate Variability (HRV) analysis to assess the autonomic nervous system activation. The analyses led to the observation that the heart rate and LF/HF levels when listening to cheerful music were higher than the heart rate and LF/HF levels when listening sad music. Furthermore, HF when listening to sad music was found to be higher than HF when listening to cheerful music. HRV figures prior to listening to music, on the other hand, did not vary. The increase in high frequency (HF) figures when listening to sad music is deemed to be an indicator of parasympathetic activation. The HRV values after listening to cheerful music did not exhibit variation based on gender. However, the HRV values after listening to sad music were found to vary based on gender, with men exhibiting LF and LF/HF scores higher than those of women. This observation suggests that men had higher levels of sympathetic activation and were thus affected more by sad music. The participants' straight coding results for the number sequence did not vary between the time frame before listening to music, and the time frame after listening sad as well as cheerful music. However, variation between reverse coding scores before listening to music and after listening sad as well as cheerful music were observed with the number sequences. The reverse coding scores regarding the number sequence before listening to music were found to be lower than the comparable scores after listening sad as well as cheerful music. All these findings suggest that both cheerful and sad music samples have certain positive effects on short term memory performance.

Key words: Music, Autonomic Nervous System, Short Term Memory.

GİRİŞ

Bir zihinsel işlevler bütünü olan insan belleği ve belleğin işleyişi konusundaki merak çok eski zamanlara kadar uzanmaktadır. Geçmiş ile gelecek arasında bir köprü olarak değerlendirilen bellek, insanın yaşamı boyunca elde ettiği deneyimleri-bilgileri sakladığı ve ihtiyaç duyduğunda kullandığı bir beyin mekanizması olarak tanımlanmaktadır. (Goldstein 2013, s. 215). Ancak bu işlevler sadece öğrenilen bilgilerin kaydını tutarak zamanı gelince ortaya çıkarmakla sınırlı değildir. Uzmanlara göre bellek, konuşma, problem çözme ve karar verme gibi anlık etkinliklerin gerçekleştirilmesinde yaşamsal işlevlere sahiptir. Smith ve Kosslyn'in (2010, s. 148) ifade ettiği gibi hem insanların hem hayvanların yaşamda kalmaları (konuşma yeteneğinden motor becerilere kadar) bellek sayesinde mümkün olur. Belleğin çeşitli çalışma evreleri bulunmaktadır. Bu evreler, çevremizden gelen her türlü verinin duyu organlarıyla alınması, gelen bu veriler içinde hangi bilgilerin seçileceğinin kararlaştırılması (denetim), hangi bilgilerin uzun süreli belleğe aktarılarak depolanacağı (kodlama) ve zamanı gelince hatırlanacağı (geri çağırma) gibi süreçlerden oluşmaktadır. Farklı yaklaşım ve teorilerin varlığı söz konusu olmakla birlikte günümüzde oluşan yaygın görüşe göre bilgi işleme sürecinde üç çeşit bellek türü kullanılmaktadır.

1) Duyusal Bellek (immediate memory): Uyarı çok kısa bir süre içinde saniyeler ya da saniyenin daha küçük bir bölümü boyunca tutan belleğin ilk evresidir.

2) Kısa Süreli Bellek (short term memory): Duyusal belleğe kıyasla daha uzun süreli fakat sınırlı kapasitesi bulunan bellek türüdür.

3) Uzun Süreli Bellek (long term memory): Devamlılık ve sürekliliğe sahip olan bellek türüdür. Uzun süreli bellekte tutulan bilgiler haftalar, aylar, yıllar boyunca saklanabilir. Sınırsız kapasiteye sahiptir. Kısa süreli bellekte tekrar edilen, ezberlenen bilgiler uzun süreli belleğe aktarılır ve unutmaya kolay kolay gerçekleşmez (Goldstein 2013, s. 218).

Bu araştırmanın odak noktası olan kısa süreli bellek, bilginin kısa süreli olarak depolanmasında rol oynayan önemli bir sistemdir (Baddeley vd. 2009, s. 112). Fiziksel çevreden alınan tüm uyarıların bilgiye dönüşme süreci kısa süreli bellek ile ilişkilidir. Dış dünyadan gelen uyarıların birçoğu denetim mekanizmasına bağlı olarak kaybolmaktadır ve yalnızca bir bölümü daha kalıcı olan uzun süreli belleğe aktarılmaktadır. Bu nedenle uzun süreli belleğin yapı taşlarından biri olarak değerlendirilebilecek kısa süreli bellek zihinsel yaşamın büyük bölümünden sorumludur. İlgili alanyazında, kimi zaman kısa süreli bellek yerine de kullanılan çalışma belleği (working memory) kısa süreli belleğin bir bileşeni olarak kabul edilmektedir. Aralarındaki fark kısa süreli belleğin pasif (bilgilerin kısa süreli depolanması), çalışma belleğinin ise aktif (örneğin bir paragrafı okurken sayıların hatırlanması) olarak kullanılmasıdır (Wechsler 1997; akt. Ant 2005, s. 12). Uzmanlara göre kısa süreli belleğin en önemli işlevi, bilginin hatırlanması, uzun süreli belleğe aktarılması ve gerektiğinde uzun süreli bellekten tekrar geri çağırılmasını içermektedir. Bu nedenle konuşma, düşünme, öğrenme vb. bilişsel işlemlerde can alıcı bir öneme sahiptir. Konuya yönelik güncel bilimsel literatürde, yani bellek geliştirme yöntemleri, bellek kapasitesi, yaş bellek arasındaki ilişki vb. çok sayıda çalışma mevcuttur.

Müziğin uyarıcı niteliği ile duygu durumu üzerindeki etkisine bağlı olarak bilişsel yetenekleri geliştirebileceğini ileri süren teoriler bulunmaktadır. Günlük yaşamda müzik kullanımı, duygu durumu, bellek ve yaratıcı biliş vb. arasındaki ilişkilere odaklanan bu çalışmalar farklı

veri toplama yöntemleriyle ciddi bir alan genişlemesi yaratmıştır. Bilindiği gibi insanlar arasında bilişsel becerilere yönelik çalışma alışkanlıkları büyük ölçüde değişmektedir. Günlük yaşamda bazı insanlar tamamen sessiz bir ortamı tercih ederken, bazıları müzikle çalışmayı tercih eder. Bu bağlamda özellikle öğrenme gibi dikkat ve konsantrasyon gerektiren bilişsel süreçlerde müzik kullanımının (örn. ders çalışan öğrenciler arasında) oldukça yaygın olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın amacı hangi ortamın (müzikli ve müziksiz) bireyin bilişsel performansı ve belleğini daha iyi etkilediğini saptamak, daha spesifik olarak sevilen hüzünlü ve neşeli müziklerin kısa süreli bellek üzerinde ne tür etkiler oluşturduğunu değerlendirmektir.

MÜZİK BELLEK İLİŞKİSİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Müziğin öğrenmeyi ve belleği tam olarak nasıl etkilediğini araştıran çeşitli çalışma sonuçları, müziğin insanların bilgiyi hatırlama şeklini nasıl etkilediğiyle ilişkili birçok farklı faktör olduğunu göstermektedir. Görüşüne göre müziğin bellek üzerindeki etkisine yönelik bilimsel literatürde çelişkili tespitler bulunmaktadır. Bellek ve müzik üzerine Balch ve Lewis (1996) tarafından yapılan bir araştırma, belirli müzik türlerini dinlerken bellek genişlemesinin nedeni olarak (örneğin çalışırken aynı zamanda müzik dinlemenin) beynin sol ve sağ hemisferlerinin eşzamanlı aktivasyonundan kaynaklandığını öne sürmüştür. Çalışma aynı zamanda dinlenen müziklerde bir tempodan diğerine geçmenin (hızlıdan yavaşta veya yavaşta hızlıya) hatırlamayı azalttığını ortaya çıkarmıştır. Klasik bilişsel psikoloji teorileri, dikkat kaynaklarını bilişsel görevden çıkaran herhangi bir faaliyetin (örn. müzik dinlemek) katılımcının bilişsel görevdeki performansını kötüleştirmediğini gerektirdiğini öngörmektedir (Kahneman 1973, s. 79). Brooker ve Wheatley (1994), farklı tempolara sahip klasik müzik örnekleri kullanarak yaptıkları bir çalışmada müzikal temponun reklam içeriği hatırlanması üzerinde önemli bir etkisi olmadığını bildirmiştir. Ancak yine de arka plan müziğinin bilişsel performans üzerindeki etkisini araştıran çalışmalar karışık sonuçlar bildirmektedir (Schellenberg ve Weiss, 2013). Müziğin bilişsel performans ve kısa süreli bellek üzerindeki etkisine yönelik yapılan bazı araştırmalar, fon müziğinin bu tür fon müziğine alışkın kişilerin bellekleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu ancak arka plan müziğine alışkın olmayanları olumsuz yönde etkileyebileceğini ileri sürmektedir (Su ve Wang, 2010).

Cauchard, Cane ve Weger (2012), bir göz izleme metodolojisi aracılığıyla katılımcıların okuma sürelerinin hızı üzerine arka planda konuşma ve müziğin etkilerini araştırmışlardır. Çalışmada özellikle, müzik veya arka plan konuşmasının okuma eylemi sırasında önemli anlama süreçlerini kesintiye uğrattığı ve uğratmayacağı ile ilgilenmişlerdir. Bulgular çoğu katılımcının okuma sırasında kesintiye uğramasına rağmen, sadece gürültü sırasında kesilen cümleleri yavaşlattığını ve yeniden okuduğunu göstermiştir. Aynı zamanda, müzikle yaşanan kesinti sırasında hiçbir bilginin kaybolmadığı bulunmuştur. Dahası, kesintiden sonra okunan materyallerin anlaşılması hiç kesinti yaşamayan katılımcıların sonuçlarına kıyasla daha iyi sonuç vermiştir.

Uzmanlara göre akıcılık (çabuk karar verme) görevleri, anlamsal bellek depolarına erişim, izleme, düzenleme, kural uygulama, engelleme, adaptasyon ve yürütme süreçlerini kullanma gibi çeşitli bilişsel süreçlere dayanmaktadır. Bu nedenle akıcılık görevlerinde semantik bilginin işlenişine karşı yönetici kontrol özelliklerinin katkılarını anlamak önemlidir. Bu eksende Eskine ve arkadaşlarının (2018) gerçekleştirdikleri bir deneyde müzik dinledikten sonra semantik bellekteki geri kazanımın geliştiği, ancak yaratıcı biliş ve semantik belleğin duygu

durumu ile önemli ölçüde ilişkili olmadığı gözlenmiştir. Genel değerlendirmede katılımcıların müzik dinlediğinde yaratıcı biliş, anlamsal geri kazanım ve duygu durumu üzerinde paralel olumlu etkiler gösterdiği bulunmuştur.

Rauscher ve arkadaşları (1993), klasik müzik dinlemenin soyut uzamsal muhakeme görevlerinde performansı artırdığını ileri sürmektedir. Bu konuya ilişkin bir çalışmada, müziğin çalışma belleği performansı üzerindeki etkisinin olumlu bir duygu durumu oluşturan müzikle sınırlı olup olmadığı incelenmiştir. Başka bir deyişle, tempo, uyarılma ve duygudurum indüksiyonunda farklılık gösteren iki farklı klasik müzik örneği dinlemenin (genç ve yaşlı yetişkinler) yaşa bağlı farklılıklar üzerindeki etkisi, katılımcıların dinlediği müzikle duygusal olarak tutarlı olan kelimelerin kodlanmasını (ve ardından hatırlanmasını) kolaylaştırıp kolaylaştırmadığı değerlendirilmiştir. Bulgularda, hem genç hem de yaşlı erişkinlerde çalışma belleği performansına yönelik olumsuz sözcükler olumlu ve nötr olanlara göre daha fazla hatırlanmıştır. Düşük performans gösteren genç katılımcılar, hüzünlü müzik örneğinden daha çok etkilenmiştir. Böyle bir sonuç, çalışma belleği performansındaki bireysel farklılıkların, en azından genç yetişkinler düşünüldüğünde müzik türünden etkilenebileceğini göstermektedir.

Başka çalışmalarda bu sonuçlar desteklenmiştir. Temposu ve modu (majör-minör) farklı müziklerle yapılan bir uzamsal görevdeki performans değerlendirmesinde, hızlı tempo ve majör modda dinlenen müziğin yavaş tempo ve minör modda dinlenen müziğe göre daha fazla pozitif etkiler oluşturduğu gözlenmiştir (Husain vd. 2002). İlişkili bir şekilde Anderson ve Fuller (2010), sessizliğin hafızayı artırmadığını veya azaltmadığını bulmuşlardır. Hallam, Price ve Katsarou (2002), ilkokul çocukları üzerinde yapılan bir çalışmada, katılımcıların agresif müzik durumu veya sessizlikten ziyade sakinleştirici bir müzik durumunda ipuçlu hatırlama görevinde daha iyi performans gösterdiklerini bulmuşlardır. Bu bulgular, müzik etkisinin uyarılma ve duygu durumundaki değişikliklerin bir sonucu olduğu görüşü ile tutarlıdır. Ancak bunun neden diğer gruplar için değil de sadece genç yetişkin ya da çocuklar için olduğu açık değildir ve bu konuyu araştırmak için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

Mammarella ve arkadaşları (2007), Vivaldi'nin Dört Mevsim'inden "Bahar" bölümünü kullandıkları bir çalışmada katılımcılardan müzik sonrası sayı dizisi ve kelime akıcılığı testlerini tamamlamaları istenmiştir. Yazarlar ayrıca katılımcıların her iki testi beyaz gürültü ve sessizlik ortamında gerçekleştirdiği bir kontrol koşulu da oluşturmuşlardır. Sonuçlar müziğin, müziksiz durum ve beyaz gürültü durumuna kıyasla bellek performansını önemli ölçüde artırdığını göstermiştir. Yazarlara göre müzik uyarılmayı artırdığı ve katılımcıların duygu durumunu daha olumlu hale getirdiği için diğer koşullara göre daha iyi performans göstermiştir.

Diğer yandan bazı çalışmalar, bir bellek testinde müzik varlığının anında hatırlama üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğu sonucuna varmaktadır. Bu araştırmalar müziğin içinde bulunan farklı uyaranların bir sonucu olarak dikkat dağıtıcı bir etki yarattığını öne sürmektedir (Furnham ve Bradley 1997). Smith ve Morris (1977), aşırı uyarıcı müziklerin sakinleştirici müziklere göre duygusallığı daha fazla artırdığı için katılımcıların daha düşük performans gösterdiğini öne sürmüştür. Salamé ve Baddeley'e (1982) göre, örneğin alakasız konuşma çalışma belleğinin bir bileşeni olan fonolojik deponun sınırlı kapasitesi nedeniyle sözlü materyalin kodlanmasını engellemektedir. Öğrenme sırasında işitsel ve görsel olarak sunulan sözlü bilgiler belleğe eklenme süreciyle erişmektedir (Baddeley 2001, s. 57). Bu nedenle

görsel-sözel bilgi üzerine çalışırken şarkı sözü içeren bir müzik duyulduğunda hem fonolojik depodaki ikili yük hem de eklemesal baskılama sözlü bilgi öğreniminin azalmasına yol açmaktadır. Literatürde bu tespitleri açıkça destekleyen bulgular mevcuttur.

Örneğin Oakes ve North (2006), fon müziği temposu ve tınısının radyo reklamlarına verilen bilişsel tepkileri etkileyip etkilemediğini incelemiştir. Sonuçlar, hızlı tempolu müzik uygulamasının yavaş tempolu ve müziksiz uygulamalara kıyasla reklam içeriği hatırlanmasını önemli ölçüde azalttığını ortaya koymuştur.

DuCharme ve arkadaşları (2013) çalgısal müzik ve sözlü müziğin kısa süreli hafıza üzerine etkilerini karşılaştıran bir çalışma yapmıştır. Araştırmada katılımcılar müzik dinleme alışkanlıklarına göre nadiren müzik dinleyenler, ara sıra müzik dinleyenler, sıklıkla müzik dinleyenler ve her zaman müzik dinleyenler olmak üzere dört gruba ayrılmışlardır. Katılımcılara özel olarak hazırlanan powerpoint sunumunda görsel olarak belirli kelimeler ve bu kelimelerin yanında 1'den 9'a kadar sayılar verilmiştir (4 gitar, 1 elma, 3 kuş, 2 balık vb.). Daha sonra katılımcılardan kendilerine karışık halde verilen sayı ve kelimeleri, doğru sırasıyla söylemeleri istenmiştir. Bu arada şarkıların her katılımcı için yeni bir şarkı olmasına dikkat edilmiştir. Elde edilen sonuçlarda istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç çıkmamasına rağmen, sözlü müzikler dinlerken bütün katılımcıların bellek skorlarında bir düşüş olduğu gözlenmiştir.

Musliu ve arkadaşları (2017) bir deneyde katılımcıları üç gruba ayırmışlardır. Sonra sırasıyla birinci gruba müziksiz ve sessiz bir ortam sağlanmış, ikinci gruba sözlü bir müzik ve üçüncü gruba rahatlatıcı sözsüz bir müzik dinletilmiştir. Ardından katılımcılardan 5 dakika boyunca 1. aşamada 50 tane anlamsız hece, 2. aşamada 12 farklı şiirden alıntı dizeleri ve 3. aşamada 50 farklı numara sunulmuş ezberlemeleri istenmiştir. Deneyin sonucunda sessiz bir ortama maruz kalan ilk grup testin her aşamasında daha başarılı olurken, özellikle anlamsız hece ezberlemede daha başarılı sonuçlar elde etmiştir. Bu çalışma bulgusuna göre müziğin hafızayı olumlu etkilemediği, sessiz ortamın hafıza üzerinde daha olumlu etkiler yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yine müziğin hafıza üzerinde etkisini incelemek için yapılan benzer bir çalışmada Dodge ve Mensink (2014), birinci gruba sessizlik, ikinci gruba popüler müzik ve üçüncü gruba klasik müzik dinletmişlerdir. Sonra katılımcılara bir metin verilmiş ve beş dakika boyunca bu metni dikkatli bir şekilde okumaları istenmiştir. Ardından katılımcılara metinde yer alan bilgiler doğrultusunda 10 adet soru sorulmuştur. Bulgular müzik dinlemeyen grubun (sessizlik) daha iyi sonuçlar elde ettiğini ve doğru sayısının daha fazla olduğu göstermiştir.

Kang ve Lakshmanan (2012) sözel öğrenmenin arka planda kullanılan vokal (sözlü müzik) müziğin normal bir tempoda ve hızlı tempolu olduğunda ne tür etkiler yarattığını incelemiştir. Bulgular vokal fon müziği özellikle tekrarlı olduğunda engellemenin daha büyük olduğunu göstermiştir. Diğer bir deyişle sözlü müziklerin sözlü öğrenme ve hatırlamayı azalttığı anlaşılmıştır. Bu araştırmalar sözlü müziklerin dikkat dağıtmada daha yüksek etki yarattığını ima etmektedir. Anlaşılacağı gibi farklı müzik türleri ile farklı koşulların değerlendirmesine yönelik yapılan müzik-bellek çalışmaları sonuç olarak birbirine zıt iki ana kutupta yer almaktadır. Bu anlamda müziğin bilişsel beceriler ve belleğe bazen olumlu bazen olumsuz etkiler oluşturması hem uygulamaların yapıldığı bağlamla, hem de katılımcı profilinin bilişsel beceri düzeyleriyle ilişkili görünmektedir. Bu araştırmada müzik dinlemenin etkileri otonom

sinir sistemi aktivasyonu ölçülerek değerlendirileceği için araştırma sorularına geçmeden önce otonom sinir sistemini özetlemek yerinde olacaktır.

OTONOM SİNİR SİSTEMİ

Otonom sinir sistemi beyin içerisinde yer alan ve genel anlamda kendiliğinden-bilinç dışı çalışan bir sistemdir. Oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Kalp, iç organlar ve salgı bezlerimizin çalışmasını, iç ortamımızın sabitliğini sağlar. Otonom sistem sempatik ve parasempatik sinirlerden oluşmaktadır. Bu sistemler sıralı bir şekilde çalışır. Yani bir sistem aktifken diğeri çalışmaz. Sempatik sistem genellikle hızlı yanıtlar gerektiren eylemlerde çalışır. Parasempatik sistem anında tepki gerektirmeyen eylemlerle çalışır. Sempatik sistem genellikle "savaş ya da kaç" sistemi olarak kabul edilirken, parasempatik sistem genellikle "dinlen ve sindir" veya "beslenme ve üreme" sistemi olarak kabul edilir. Örneğin sempatik sistem aktive olduğunda kalp hızlanır, akciğer bronşları ve göz bebeği genişler, mide, pankreas ve safra kesesinin etkinliklerini, tükürük bezlerinin salgısını azaltır, nörotransmitterleri noradrenalindir. Diğer yandan parasempatik sistem aktive olduğunda kalp yavaşlar, bronşlar ve göz bebeği daralır, tükürük bezlerinin salgısı, pankreas, mide ve bağırsak aktivitesi artar, idrar kesesinin boşalmasını uyarır, nörotransmitterleri asetilkolindir. Kısaca her organda bir sempatik, bir parasempatik sinir bulunmaktadır. Bedenin herhangi bir durumda iç ya da dış etkenlerle uyarılması sonucu, sinir sistemi hipotalamus aracılığı ile devreye girmekte ve organların düzenini sağlamak üzere gerekli kimyasalların salgılanmasını sağlayacak diğer sistemleri aktive etmektedir. Otonom sinir sisteminin kontrolünde bulunan bütün iç organ faaliyetleri hipotalamus tarafından yönetilir. Susuzluk, açlık/tokluk, vücut ısısı, kan basıncı, cinsel uyarım, korku, öfke, heyecan vb. duygular bunlar arasındadır. Bedensel bir tepki olarak herhangi bir duygu oluşumu söz konusu olduğunda, bu beyin mekanizmaları devreye girerek organlar arasındaki gerekli düzenlemeleri sağlar (Appenzeller 2000, s. 243; Schmidt ve Thews 1989, s. 354).

Kalp hızı değişkenliği (KHD), sempatik ve parasempatik sistemin kalp hızı üzerine olan etkilerini gösteren otonomik bir testtir. KHD'nin ölçümü sıklıkla iki yöntemle yapılmaktadır. Bunlardan birincisi zaman bazında (Time Domain) yapılan ölçümlerdir. Bu yöntem 24 saatlik EKG kayıtlarındaki normal atımlar arasındaki intervallerin analiz edilmesi esasına dayanır. İkinci yöntem ise frekans bazında yapılan ölçümlerdir. Bu yöntem kalp hızı sinyallerini frekanslarına ve yoğunluklarına göre ayırır. Bu ayırım için "Fourier" analizi veya oto regresif analiz kullanılır. Frekans bazında yapılan ölçümlerde beş dakikalık kayıta alınan EKG ya da nabız sinyali bilgisayara gönderilir. Uygun program ile sinyal burada sayısallaştırılır ve hesaplanan sinyal sayısından R-R interval takogramı denilen grafik elde edilir. Bu grafik, x sütununda sayı şeklinde tüm atımları, y sütununda her iki atım arasında -milisaniye olarak -süreyi gösterir. Bu takogram uygun matematiksel algoritmalar kullanılarak frekans verilerine çevrilir. Böylece toplam R-R interval değişiminin, frekansın fonksiyonu olarak dağılımı gösterilir. Bu frekans dağılımları şunlardır:

1. Toplam Güç (TP, Total Power): Sempatik aktivite öncelikli katkıda bulunmak üzere tüm otonomik aktiviteyi yansıtır.
2. Düşük frekanslı güç (LF, Low Frequency Power): Frekans bandı 0,04-0,15 Hz'dir. Hem sempatik hem parasempatik etkiyi yansıtır. Genel olarak sempatik aktivitenin güçlü bir göstergesidir.

3.Yüksek frekanslı güç (HF, High Frequency Power): Frekans bandı 0,15-0,4 Hz'dir. Bu ölçüm parasempatik (vagal) aktiviteyi yansıtır.

4. Çok düşük frekanslı güç (VLF, Very Low Frequency Power): Frekans bandı 0,04 Hz'den düşüktür. Kısa dönem analizlerde fazla öneme sahip değildir çünkü bulunduğu bant anlamsız gürültü sinyalini yansıtır .

5. LF/HF (Low Frequency/High Frequency): Düşük ve yüksek frekans bantları arasındaki orandır. Sempatik ve parasempatik sistemler arasındaki dengeyi gösterir.

Bu çalışmada literatürü genişletmek ve yukarıda sunulan çelişkili bulguların hangi yönden destekleneceğini tespit etmek amacıyla aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır.

- Katılımcıların neşeli ve hüzünlü müzik dinleme sırasındaki Kalp Hızı Değişkenliği (KHD) değerleri birbirinden farklılaşmakta mıdır?
- Katılımcıların neşeli ve hüzünlü müzik dinleme sırasındaki Kalp Hızı Değişkenliği (KHD) değerleri cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
- Katılımcıların müzik dinlemeden önce ve müzik dinledikten sonraki Sayı Dizisi öğrenme testi puanları farklılaşmakta mıdır?
- Katılımcıların müzik dinlemeden önce ve müzik dinledikten sonraki Sayı Dizisi öğrenme testi puanları cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
- Sayı Dizisi öğrenme testi puanları ile neşeli ve hüzünlü müziğin temposu arasında bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmada nicel ve nitel veri toplama yöntemleri kullanılmıştır. Bu nedenle Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlüğü Hukuk Müşavirliğinden 04/12/2020 tarih ve 60263016-050-06-04-E.48153 sayılı karar ile etik kurulu izni alınmıştır.

ÖRNEKLEM

Araştırmaya Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Müzik Ana Bilim Dalı öğrencilerinden gönüllü olarak seçilen 65 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların 33'ü erkek (%50,8) ve 32'si (%49,2) kadındır. Katılımcıların yaş ortalaması 21,68'dir (ranj = 18-30, S = 2,48).

VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

KALP HIZI DEĞİŞKENLİĞİ

Araştırmada otonom sistem ile kalp hızı değişkenliği ölçümleri BioTrace NeXus-4 aygıtıyla gerçekleştirilmiştir. NeXus-4, biofeedback ve neurofeedback için giriş seviyesi bir sistemdir. Sistem dört kanala kadar EEG, EMG, EKG ve EOG sinyallerinin yanı sıra kalp atış hızı, bağıl kan akışı, cilt iletkenliği, solunum ve vücut ısısı ölçümlerinde çevresel sinyal sunar.

DEPRESİF BELİRTİLER ÖLÇEĞİ

Radloff (1977) tarafından geliştirilen ölçek 12 maddeden oluşmakta ve 5 derece üzerinden puanlanmaktadır (1-nadiren ya da hiçbir zaman, 5-çoğunlukla ya da her zaman). Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Sayıl ve Kındap (2016) tarafından yapılmış olup Cronbach Alphası 0,85 olarak bulunmuştur. Bu araştırma kapsamında ise ölçeğin Cronbach Alphası 0,83'tür.

SAYI DİZİSİ ÖĞRENME TESTİ

İlk defa Wechsler (1945) tarafından geliştirilen Wechsler bellek testleri günümüze kadar farklı sürümleriyle (1973, 1997, 2009) belirli değişikliklere uğramıştır. Uzmanlara göre Wechsler ölçeği, belleğin belirli boyutlarda performansını değerlendirmek için tasarlanmış en kapsamlı psikometrik ölçüm araçlarından biridir. Ölçek, dikkat, kontrasyon, sözel ve görsel bellek, kopyalama, anlık hatırlama, gecikmeli hatırlama ve tanıma olmak üzere yedi farklı alt testten oluşmaktadır. Sayı dizisi öğrenme testinin iki formu vardır. Klinik gruplar ve çocuklar için olan formda sekiz sayıdan oluşan diziler kullanılırken sağlıklı yetişkinlerde dokuz sayıdan oluşan diziler kullanılmaktadır. Testte katılımcılardan verilen sayı dizisini en fazla iki tekrarda aynı sırayla söylemeleri istenmektedir. Testin Türkçeye uyarlaması Karakaş ve arkadaşları (2004) tarafından yapılmış olup test tekrar güvenirliliği $r = ,59$ olarak bulunmuştur.

KULLANILAN MÜZİK ÖRNEKLERİ

Araştırmada kullanılan müzik örnekleri katılımcıların kendileri tarafından belirlenmiştir. Deneye başlamadan iki hafta önce, katılımcılardan en sevdikleri bir hüzünlü bir neşeli müzik örneği seçmeleri istenmiş, sonra belirlenen bu örnekler ilk 2 dakikası kullanılacak şekilde düzenlenmiş ve kişiye özel klasörler haline getirilmiştir. Müzik seçiminin katılımcılara bırakılmasının nedeni müziğin oluşturacağı duygusal etkinin doğal bir yolla gerçekleşme beklentisidir. Böylece bellek testinde, müziğin oluşturduğu etkiyle elde edilecek skorların daha doğal olacağı varsayılmıştır. İstatistik aşamasında, birim vuruş dörtlük değere göre 110 bpm değerinin üzerinde olanlar hızlı tempolu, 110 bpm değerinin altında olanlar yavaş tempolu müzikler olarak kategorize edilmiştir.

DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU

Araştırmada katılımcıların yaşı, cinsiyeti, medeni durumu, yakın zamanda bir kaza/ölüm gibi travmatik bir olay yaşayıp yaşamadığı, herhangi bir kronik rahatsızlığı olup olmadığı, herhangi bir psikolojik rahatsızlığı olup olmadığı, sürekli kullandığı bir ilacı olup olmadığı (ağrı kesici, ritalin vb.) ve madde kullanıp kullanmadığını (sigara, alkol, kafein vb.) belirlemek için on maddelik bir demografik bilgi formu kullanılmıştır.

İŞLEM

Çalışma iki aşamalı bir uygulamayla gerçekleştirilmiştir. Kısa süreli bellek performansını değerlendirmek amacıyla üç farklı sayı dizisi öğrenme testi hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra çalışmada katılımcıların müzik dinleme durumunda sempatik-parasempatik sinir sistemi değerlerini belirlemek için müzik dinlemeden önce ve müzik dinlerken kalp hızı değişkenliği ölçümü alınmıştır.

Deney Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Müzik Bilimleri Ana Bilim Dalı müzik-nöropsikoloji laboratuvarında gerçekleştirilmiştir. 34 katılımcının ilk 17'si deneye ilk olarak neşeli müzik örneğini, diğer 17 katılımcı ise deneye önce hüzünlü müzik örneğini dinleyerek başlamıştır. İkinci ölçümlerde, 32 katılımcıdan 17'si önce hüzünlü müzik örneğini diğer 15 katılımcı neşeli müzik örneğini dinleyerek başlamışlardır. Bunun nedeni deneydeki uygulama sırasını dengelemektir. Diğer bir deyişle ilk dinletilen müziğin yarattığı etkinin diğer müziğe taşma etkisini sınırlandırmaktır.

Deney ilk olarak katılımcının demografik form doldurmasıyla başlamış daha sonra müzik dinlemeden önceki ilk sayı dizisi öğrenme testi düz ve ters olarak uygulanmıştır. Testte iki birimden başlayarak dokuz birime kadar karışık olarak seçilmiş sayılar her katılımcıya 70 bpm metronom hızında verilmiştir. Bunun nedeni, sayılar her katılımcıya aynı hızda söylenmez ise ezberlenme koşullarının değişecek olmasıdır. Dolayısıyla sayılar peşi sıra söylenirken her katılımcının aynı koşullara tabi tutulması amaçlanmıştır. Ardından katılımcıların sayıları verilen sırayla doğru bir şekilde tekrar etmesi istenmiştir. İki birim ile başlayan testin birim sayısı birer birer artırılmış ve en son birim sayısı dokuz olarak belirlenmiştir. Sayılar yanlış tekrar edildiği takdirde katılımcıya sadece bir hak daha tanınmış ve tekrar denemesi istenmiştir. Katılımcı kaç birime kadar gelebildiyse skor ona göre kaydedilmiştir. Sonra bu işlemin aynısı sayı dizisinin ters sorulması ile tamamlanmıştır. Yani örneğin katılımcıdan "2, 5, 8, 1" sayı dizisini tekrar etmesi istendiyse sonrasında bu diziyi "1, 8, 5, 2" şeklinde cevaplama beklenmiştir.

Sayı dizisi öğrenme testinden sonra katılımcıdan rahat bir pozisyonda oturması istenmiştir. Kalp hızı değişkenli için NeXus 4 ile ilk 2 dakika boş (base) çekim alınmıştır. İki dakika sonra program katılımcının seçtiği müzik örneğini (neşeli ya da hüzünlü) otomatik olarak başlatmıştır. NeXus 4'ün sağladığı sinyal değerleri kaydedildikten sonra bellek testine başlanmıştır. Çalışmadan toplanan veriler SPSS (v.22) programında değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Kalp Hızı Değişkenliği (KHD) Değerlerinin Karşılaştırılması

Araştırmanın bu bölümünde hüzünlü ve neşeli müzikleri dinleme sırasındaki ve müzik dinlendikten sonraki Kalp Hızı Değişkenliği (KHD) değerlerinin karşılaştırılmasıyla ilgili bulgulara yer verilmiştir. Bu amaçla hüzünlü ve neşeli müziklerin Kalp Hızı Değişkenliği (KHD) değerlerinin (kalp hızı, LF, HF ve LF/HF) karşılaştırılması için bir dizi eşleştirilmiş gruplar için t testi yapılmıştır.

Neşeli ve Hüzünlü Müzik İçin Kalp Hızı Değişkenliği (KHD) Değerlerinin Karşılaştırılması

Katılımcıların neşeli ve hüzünlü müzik dinleme sırasındaki ve müzik dinlendikten sonraki kalp hızı değişkenliği gösterge puanlarının farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için eşleştirilmiş gruplar için t testi yapılmış ve sonuçlar toplu olarak Tablo 1'de verilmiştir. Analiz sonucunda neşeli müzik dinleme sırasındaki kalp hızının ve LF/HF'nin hüzünlü müzik dinleme sırasındaki kalp hızı ve LF/HF'den yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca hüzünlü müzik dinleme sırasındaki HF'nin neşeli müzik dinleme sırasındaki HF'den yüksek olduğu görülmüştür. Müzik dinleme öncesindeki KHD değerlerinin ise birbirinden farklılaşmadığı belirlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların neşeli ve hüzünlü müzik dinlemeden önce ve müzik dinleme sırasındaki kalp hızı değişkenliği değerlerinin karşılaştırılması.

		Ort.	N	S	t (64)
Çift 1	Hüzünlü müzik öncesindeki kalp hızı	86,31	65	11,89	-,52
	Neşeli müzik öncesindeki kalp hızı	86,67	65	11,54	
Çift 2	Hüzünlü müzik öncesindeki LF	56,31	65	10,46	1,33
	Neşeli müzik öncesindeki LF	54,64	65	10,50	

Çift 3	Hüzünlü müzik öncesindeki HF	34,18	65	8,69	-,53
	Neşeli müzik öncesindeki HF	34,77	65	8,64	
Çift 4	Hüzünlü müzik öncesindeki LF/HF	2,49	65	1,21	,99
	Neşeli müzik öncesindeki LF/HF	2,35	65	1,09	
Çift 1	Hüzünlü müzik sırasındaki kalp hızı	88,07	65	12,65	-2,65**
	Neşeli müzik sırasındaki kalp hızı	90,06	65	11,00	
Çift 2	Hüzünlü müzik sırasındaki LF	51,90	65	13,87	-1,14
	Neşeli müzik sırasındaki LF	53,50	65	14,11	
Çift 3	Hüzünlü müzik sırasındaki HF	34,65	65	10,96	2,73*
	Neşeli müzik sırasındaki HF	31,97	65	9,58	
Çift 4	Hüzünlü müzik sırasındaki LF/HF	2,26	65	1,19	-2,69**
	Neşeli müzik sırasındaki LF/HF	2,72	65	1,70	

* $p < ,05$, ** $p < ,01$, *** $p < ,001$.

Neşeli ve Hüzünlü Müzik Dinledikten Sonraki KHD Değerlerinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Katılımcıların neşeli ve hüzünlü müzik dinleme sırasındaki ve müzik dinlendikten sonraki kalp hızı değişkenliği değerlerinin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için depresyon skorlarının kontrol edildiği iki ayrı MANOVA analizi yapılmıştır. Neşeli müzik dinledikten sonraki KHD değerlerinin cinsiyete göre farklılaşmadığı belirlenmiştir [Wilks' = ,85; $F(4, 59) = 2,47$, $p > ,05$]. Ancak hüzünlü müzik dinledikten sonraki KHD değerlerinin cinsiyete göre farklılaştığı bulunmuştur [Wilks' = ,81; $F(4, 59) = 3,35$, $p < ,01$]. Yapılan ileri analizler sonucunda erkeklerin hüzünlü müzik dinledikten sonraki LF [$F(1, 62) = 5,24$, $p < ,01$] ve LF/HF değerlerinin [$F(1, 62) = 5,54$, $p < ,01$] kadınlardan yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Katılımcıların neşeli ve hüzünlü müzik dinledikten sonraki KHD değerlerinin cinsiyete göre karşılaştırılması

	Cinsiyet	Ort.	S	N
Hüzünlü müzik	Kadın	89,39	14,31	32
	Erkek	86,79	10,88	33
	Tolam	88,07	12,65	65
Train LF	Kadın	48,13	13,26	32
	Erkek	55,55	13,65	33
	Tolam	51,9	13,87	65
Train HF	Kadın	34,95	10,91	32
	Erkek	34,35	11,17	33
	Tolam	34,65	10,96	65
Train LF/HF	Kadın	1,94	,96	32
	Erkek	2,58	1,32	33
	Tolam	2,26	1,19	65

Sayı Dizisi Öğrenme Testiyle İlgili Analiz Sonuçları

Neşeli ve hüzünlü müzik dinlemeden önceki ve müzik dinleme sırasındaki Sayı Dizisi Öğrenme Testi puanlarının birbirinden farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Tekrarlı Ölçümlerde Varyans Analiz Testi (ANOVA) yapılmıştır. Katılımcıların sayı dizisini ters kodlama puanları için yapılan analiz sonucunda katılımcıların müzik öncesi, hüzünlü müzik dinledikten sonraki ve neşeli müzik dinledikten sonrasındaki skorlarının birbirinden farklılaştığı görülmüştür $F(2, 63) = 3,55, p < ,05$. Yapılan ileri karşılaştırmalara göre müzik dinleme öncesindeki sayı dizisini ters kodlama skorlarının (Ort. = 4,26, $S = 1,37$) hüzünlü müzik (Ort. = 4,56, $S = 1,10$) ve neşeli müzik dinledikten sonraki (Ort. = 4,50, $S = 1,18$) skordan düşük olduğu görülmüştür. Ancak katılımcıların sayı dizisini düz kodlama skorları için yapılan analiz sonucunda müzik öncesi, hüzünlü ve neşeli müzik dinledikten sonrasındaki kodlama skorlarının birbirinden farklılaşmadığı görülmüştür $F(2, 63) = ,26, p > ,05$.

Sayı Dizisi Öğrenme Testi Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Neşeli ve hüzünlü müzik dinlemeden önce ve müzik dinleme sırasındaki Sayı Dizisi Öğrenme Testi puanlarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için katılımcıların depresyon skorlarının da kontrol edildiği MANOVA analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda katılımcıların kısa süreli bellek performansının cinsiyete göre farklılaşmadığı bulunmuştur [Wilks' = ,89; $F(6, 57) = 1,14, p > ,05$].

Sayı Dizisi Öğrenme Testi Puanlarının Müziğin Temposuyla İlişkinin İncelenmesi

Katılımcıların sayı dizisini ters kodlama puanları ve düz kodlama puanlarının dinlenen müziğin temposuyla ilişkisi Pearson Momentler çarpımı korelasyon katsayısı hesaplanarak incelenmiştir. Katılımcıların neşeli müzik dinledikten sonraki sayı dizisini ters kodlama puanları ($r = 18, p > ,05$) ve düz kodlama puanlarının ($r = 15, p > ,05$) müziğin temposuyla pozitif yönde ilişkili olduğu ancak ilişkinin anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Aynı şekilde hüzünlü müzik dinledikten sonraki sayı dizisini ters kodlama puanları ($r = -06, p > ,05$) ve düz kodlama puanlarının ($r = -,02, p > ,05$) müziğin temposuyla negatif yönde ilişkili olduğu ancak ilişkinin anlamlı olmadığı görülmüştür. Ayrıca katılımcıların seçtikleri neşeli müziklerin tempo değeri hızlı ve yavaş şeklinde iki gruba ayrılmıştır. Neşeli müzik dinledikten sonraki katılımcıların sayı dizisini ters kodlama puanları ve düz kodlama puanlarının yüksek ve düşük tempoya göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü MANOVA yapılmıştır. Sonuçta katılımcıların neşeli müzik dinledikten sonraki sayı dizisini ters kodlama puanları ve düz kodlama puanlarının yavaş ve hızlı tempoya göre farklılaşmadığı belirlenmiştir [Wilks' = ,95; $F(2, 62) = 1,39, p > ,05$].

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada katılımcıların neşeli ve hüzünlü müzik dinleme sırasındaki Kalp Hızı Değişkenliği (KHD) değerlerinin birbirinden farklılaşıp farklılaşmadığı, neşeli ve hüzünlü müzik dinleme sırasındaki Kalp Hızı Değişkenliği (KHD) değerlerinin cinsiyete göre etkisi, müzik dinlemeden önce ve müzik dinledikten sonraki kısa süreli bellek performansı arasındaki olası farkların varlığı, müzik dinlemeden önce ve müzik dinledikten sonraki kısa süreli bellek performansının cinsiyete göre bir fark yaratıp yaratmadığı ve müziğin temposu

ile sayı dizisi öğrenme arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bulgular belirli değişkenler arasında anlamlı farkların ortaya çıktığını göstermiştir.

Birinci ve ikinci soruya yönelik analiz sonucunda, neşeli müzik dinleme sırasındaki kalp hızının ve LF/HF'nin hüzünlü müzik dinleme sırasındaki kalp hızı ve LF/HF değerlerinden yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca hüzünlü müzik dinleme sırasındaki HF'nin neşeli müzik dinleme sırasındaki HF'den yüksek olduğu görülmüştür. Müzik dinleme öncesindeki KHD değerlerinin ise birbirinden farklılaşmadığı belirlenmiştir. İlk bulgu, her şeyden önce sempatovagal dengenin sempatik sistem lehine değiştiğini, dolayısıyla neşeli müziklerin hüzünlü müziğe göre daha fazla canlılık ve coşku gibi pozitif duygular yarattığını ima etmektedir. Benzer şekilde hüzünlü müzik dinleme sırasında yüksek frekans (HF) değerlerinin artması, sempatovagal dengenin parasempatik sistem lehine değiştiğinin bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Bilindiği gibi sempatik aktivasyon vücudu kaç ya da savaş moduna hazırlarken, yani canlılık ve enerji verirken, parasempatik aktivasyon sakinleşme ve dinginleşmeyi getirmektedir. Bu anlamda neşeli müzikler katılımcılar üzerinde bir canlılık yaratırken, hüzünlü müziklerin gerçekten belirli bir düzeyde hüznün ve bu bağlamda dinginlik-durgunluk etkisi yarattığı yorumu yapılabilir. Bunun yanı sıra neşeli ve hüzünlü müziklerin genel etkisi karşılaştırıldığı zaman hüzünlü müziklerin neşeli müziklere göre daha yoğun bir duygusal uyarılma yarattığı anlaşılmaktadır. Hüzünlü müziklerin daha uyarıcı olduğuyla ilgili bu sonuç Huron (2011) ve Panksepp'in (1995) ölçümleriyle tutarlı görünmektedir. Genel olarak bu bulgular katılımcıların kendi belirlediği müziklerden beklendiği gibi etkilendiğini göstermektedir. Dolayısıyla müziğin oluşturduğu bu fizyolojik etkiler bellek testi için anlamlı bir zemin oluşturmuştur.

Üçüncü olarak neşeli müzik dinledikten sonraki KHD değerlerinin cinsiyete göre farklılaşmadığı ancak hüzünlü müzik dinledikten sonraki KHD değerlerinin cinsiyete göre farklılaştığı bulunmuştur. Yapılan ileri analizler sonucunda erkeklerin hüzünlü müzik dinledikten sonraki LF ve LF/HF skorlarının kadınlardan yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulgu, sempatovagal dengenin sempatik sistem lehine değiştiğini ve erkeklerin kadınlara göre sempatik aktivasyon derecesinin daha yüksek dolayısıyla hüzünlü müziklerden daha fazla etkilendiklerini göstermektedir. Bu sonuçlar Türkiye'de gerçekleştirilen önceki kapsamlı iki çalışmada ortaya çıkan (Erdal ve Kındap Tepe 2017; 2021, yayında), yani erkeklerin hüzünlü müziklerden daha çok etkilendiğini gösteren bulgularla anlamlı bir tutarlık oluşturmuştur.

Dördüncü olarak katılımcıların sayı dizisini müzik öncesi tersten kodlama ile hüzünlü ve neşeli müzik dinledikten sonra tersten kodlama puanları arasında farklılaşma bulunduğu tespit edilmiştir. Buna göre müzik dinleme öncesindeki sayı dizisini ters kodlama skorlarının hüzünlü müzik ve neşeli müzik dinledikten sonraki ters kodlama skorlarından düşük olduğu görülmüştür. Katılımcıların sayı dizisini düz kodlama puanları için yapılan analiz sonucunda müzik öncesi, hüzünlü ve neşeli müzik dinledikten sonrasındaki değerlerin birbirinden farklılaşmadığı görülmüştür. Bu bulgu, neşeli ve hüzünlü müziklerin bir anlamda bellek skorları üzerinde pozitif etkiler uyandırdığını ima etmektedir ve batı kaynaklı belirli araştırma sonuçlarıyla tutarlık göstermiştir (Balch ve Lewis, 1996; Eskine vd. 2018; Husain vd. 2002; Mammarella vd. 2007; Rauscher vd. 1993). Eskine ve diğerlerinin (2018) vurguladığı gibi, anlamsal bellek (semantik memory) mevcut fikirleri birleştirmek ve mevcut bilgilerden yararlanmak gerektiğinde yaratıcı biliş için oldukça önemli bir mekanizmadır. Dolayısıyla bu

araştırma sonuçlarında müziğe maruz kalmanın uzamsal yetenekler, duygu durum (mood) ve uyarılma üzerindeki etkisi bellek kapasitesini pozitif yönde etkilemiş gözükmektedir.

Son olarak, katılımcıların neşeli müzik dinledikten sonraki sayı dizisini ters kodlama ($r = 18, p > ,05$) ve düz kodlama puanlarının ($r = 15, p > ,05$) müziğin temposuyla pozitif yönde ilişkili olduğu ancak ilişkinin anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Aynı şekilde hüzünlü müzik dinledikten sonraki sayı dizisini ters kodlama ($r = -06, p > ,05$) ve düz kodlama puanlarının ($r = -02, p > ,05$) müziğin temposuyla negatif yönde ilişkili olduğu ancak ilişkinin istatistiksel boyutta anlamlı olmadığı görülmüştür. Buna ek olarak neşeli müzik dinledikten sonraki sayı dizisini ters kodlama ve düz kodlama puanlarının yavaş ve hızlı tempoya göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Tempo değerinin bellek skorlarıyla ilişkili anlamlı bir sonuç vermemesi çalışmadaki katılımcı sayısına bağlanabilir. İlişkili literatürde, özellikle hızlı tempolu vokal müziklerin bellek düzeyini hem pozitif hem de negatif etkilediğini gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Balch ve Lewis, 1996; Husain vd. 2002; Oakes ve North, 2006). Aslında bu çalışmanın bulguları da korelasyonel olarak bir ilişki göstermiştir ancak bu zayıf bir ilişkidir. Muhtemelen daha yüksek katılımcı sayısı ile yapılacak yeni bir çalışmada arada oluşan ilişki daha gözlemlenebilir net bir sonuç verecektir.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak, ilgili literatürde ortaya çıkan çelişkili sonuçlar, muhtemelen başka değişkenlerin etkisiyle oluşmaktadır denebilir. Alanla ilgili çalışmalarda farklı bulguların ortaya çıkması, bu tarz araştırmalara dahil olan katılımcıların genel bellek kapasiteleri, kişilik özellikleri (örneğin içedönükler müziksel uyarılardan daha fazla etkilenirken, dışadönüklerin çevresel uyarılara daha yatkın olması gibi), araştırmalarda kullanılan müziklerin niteliksel özellikleri, araştırmanın yapıldığı ortam vb. gibi nedenlerle ilişkilenebilir gözükmektedir. Bu çalışmada neşeli müziklerin yanı sıra hüzünlü müziklerin de bellek skorlarını olumlu etkilemesi, çalışmada kullanılan müziklerin katılımcılar tarafından belirlenmesine ve bu anlamda müziğin uyarıcı özelliklerine bağlanabilir. Çünkü araştırma başlangıcında katılımcılardan özellikle kendilerini etkileyen müzikleri belirlemeleri istenmiştir. Ancak yine de literatürdeki önceki çelişkili sonuçlar düşünüldüğünde şu anki bulguları genellemek pek mümkün gözükmemektedir. Yeni yapılacak araştırmalarda çevresel ve bireysel faktörlerin daha dikkatli değerlendirilmesi gerektiği, bu bağlamda değişkenlerin standardize edilerek elenmesinin önemli olduğu söylenebilir. Müzik her bireyin hayatında belirli bir anlama sahiptir. Bu sanat kişisel gelişimimize katkılar sağlıyorsa, gerekli olabilecek ortamlarda kullanılmasını teşvik etmek anlamlı bir yaklaşım olacaktır.

KAYNAKÇA

Anderson, S. A., ve Fuller, G. B. (2010). Effect of music on reading comprehension of junior. *School Psychology Quarterly*, 25, 178-187.

- Ant, E. S. (2005). *Wechsler bellek ölçeği-III Sözel çağrışım çiftleri ve işitsel gecikmeli tanıma alt testlerinin Türkçe geçerlik, güvenilirlik ön çalışması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Appenzeller, O. (2000). The autonomic nervous system. In *Handbok of clinical neurology*. Eds: Vimnken PJ, Bryun GW. Amsterdam: Elsevier.
- Baddeley, A. D. (2001). Is working memory still working? *American Psychologist*, 56(11),51-64.
- Baddeley, A. D., Eysenck, M. ve Anderson, M. C. (2009). *Memory*. New York: Psychology Press.
- Balch, W.R. ve Lewis, B.S. (1996). Music – dependent memory: the roles of tempo change and mood mediation. *Journal of Experimental Psychology*, 22, 1354-1363.
- Brooker, G., ve Wheatley, J. J. (1994). Music and radio advertising effects. *Advances in Consumer Research*, 21, 286–290.
- Cauchard, F., Cane, J.E. ve Weger, U.W. (2012). Influence of background speech and music in interrupted reading: An eye-tracking study. *Applied Cognitive Psychology*, 26(3), 381-390.
- DuCharme, B., Funk, R., Ma, Y., Mahlum, J. ve Werner, L. R. (2013). The effect of musical lyrics on short term memory. *Physiology*, 435 - Lab 603 – Group 1.
- Erdal, B. ve Kındap Tepe, Y. (2017). Ruh halinin içedönük ve dışadönüklerde tercih edilen müziğe etkisi ve müziğin uyandırdığı duygular üzerine bir araştırma. *The Journal of Academic Social Science*, 57, 54-75.
- Erdal, B. ve Kındap Tepe, Y. (2021). *Bireylerin duygu durumu, içedönük-dışadönük kişilik özelliği ve müzik tercihleri arasındaki ilişkiler*. Yayın aşamasında.
- Eskine, K. E., Anderson, A. E., Sullivan, M. ve Golob, E.J. (2018). Effects of music listening on creative cognition and semantic memory retrieval. *Psychology of Music*, 1–16.
- Furnham, A. ve Bradley, A. (1997). Music while you work: the differential distraction of background music on the cognitive test performance of introverts and extraverts. *Applied Cognitive Psychology*, 11, 445-455.
- Goldstein, E. B. (2013). *Bilişsel psikoloji*. İstanbul: Kaknüs yayınları.
- Gomez, P. ve Danuser, B. (2004). Affective and physiological responses to environmental noises and music. *International Journal of Psychophysiology*, 53, 91-103.
- Hallam, S, Price, J. ve Katsarou, G. (2002) The effects of background music on primary school pupil's task performance. *Educational Studies*, 28, 111-122.
- Huron, D. (2011). Why is sad music pleasurable? A possible role for prolactin. *Musicae Scientiae*, 15(2) 146–158.
- Husain, G., Thompson, W. F., ve Schellenberg, E. G. (2002). Effects of musical tempo and mode on arousal, mood, and spatial abilities. *Music Perception*, 20(2), 151–171.
- Kahneman, D. (1973). *Attention and effort*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice- Hall.
- Kang, E. and Lakshmanan, A. (2012). Thank you for the music! A working memory examination of the effect of musical elements on verbal learning. *Advances in Consumer Research*, 40, 819-820.

- Karakaş, S., Eski, R., Oktem-Tanor, O., Bekci, B., Irak, M., ve Kafadar, H. (2004). Sayı dizisi öğrenme testi, çizgi yönünü belirleme testi, işaretleme testi, Raven standart progresif matrisler testi uygulama ve puanlama yönergesi. In Karakaş S., editor.(Ed.). *Bilrot bataryası el kitabı: Nöropsikolojik testler için araştırma ve geliştirme çalışmaları*. 257–302. Ankara: Dizayn Ofset.
- Mammarella, N., Fairfield, B., ve Cornoldi, C. (2007). Does music enhance cognitive performance in healthy older adults? The Vivaldi effect. *Aging Clinical and Experimental Research*, 19, 394–399.
- Mensink, M. C. ve Dodge, L. (2014). Music and memory: effects of listening to music while studying in college students. *Journal of Student Research*, 203-215.
- Musliu, A., Berisha, B., Latifi, D. ve Peci, D. (2017). The impact of music on memory. *European Journal of Social Sciences Education and Research*, 10(2), 222.
- Oakes, S ve North, A.C. (2006). The impact of background musical tempo and timbre congruity upon ad content recall and affective response. *Applied Cognitive Psychology*, 20, 505–520.
- Panksepp, J. (1995). The emotional sources of “chills” induced by music. *Music Perception*, 13, 171–207.
- Radloff, L. S. (1977). The CES-D scale: A self-report depression scale for research in the general population. *Applied Psychological Measurement*, 1, 385-401.
- Rauscher, F., Shaw, G.L. ve Ky, K.N. (1993). Music and spatial task performance. *Nature*, 365, 611(1993).
- Roediger, H., ve Butler, A.C. (2011). The critical role of retrieval practice in long-term retention. *Trends in Cognitive Science*, 15, 20-27.
- Salamé, P. ve Baddeley, A. D. (1982). Disruption of short term memory by unattended speech: implications for the structure of working memory. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 21(2), 15-64.
- Sayıl, M. ve Kindap Tepe, Y. (2016). *Ana baba ergen ilişkilerinde kontrol, özerklik ve çatışmanın sosyal alan kuramı ve sosyal değişim bağlamında incelenmesi: Ebeveyn ve ergen açısından sonuçlar*. Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu tarafından desteklenmiş proje.
- Schellenberg, E. G. ve Weiss, M.W. (2013). *Music and Cognitive Abilities. Psychology of Music Edition: 3rd Chapter: Music and cognitive abilities*. Amsterdam: Elsevier.
- Schmidt, A; Thews, G. (1989). Autonomic nervous system. 333–370. In Janig, W. (ed.). *Human physiology*. (2 ed.). New York, NY: Springer-Verlag.
- Smith, C., ve Morris, L. (1977). Differential effects of stimulative and sedative music on anxiety, concentration, and performance. *Psychological Reports*, 41, 1047-1053.
- Smith, E.E. ve Kosslyn, S.M. (2010). *Bilişsel psikoloji: zihin ve beyin*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Su, Q. ve Wang, F. (2010). Study the effect of background music on cognitive memory. *Applied Mechanics and Materials*, 37-38, 1368-1371.

Wallace, W.T. (1994). Memory for music: effect of melody on recall of text. *Journal of Experimental Psychology*, 20, 1471-1485.

Wechsler, D. (1997). *WAIS-III, WMS-III Technical Manual*. SanAntonio: The Psychological Corporation.

Büyük Beşli Modeli ve Psikolojik Danışman Adaylarının Mesleğe İlişkin Kişilik Eğilimleri

The Big Five Model and the Professional Dispositions of Prospective Psychological Counselors

Fidan Korkut-Owen^{1*}

* Sorumlu yazar

Corresponding author

¹Prof. Dr., Bahçeşehir Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr., Bahçeşehir University, Turkey

fidan.korkut@es.bau.edu.tr

ORCID ID 0000-0003-0144-1521

Makale geliş tarihi / First received : 17.11.2020

Makale kabul tarihi / Accepted : 24.12.2020

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır:

1- Bu çalışmaya verdikleri destek için Doç. Dr. Meliha Tuzgöl-Dost ile Prof. Dr. Serap Nazlı'ya teşekkür ederim

2- Makaledeki veriler 2018-2019 öğretim yılı güz ve bahar döneminde toplanmış ve yorumlanmıştır.

3- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *iThenticate*. Similarity Index 13%

Atıf bilgisi/Citation:

Korkut Owen, F. (2021). Büyük beşli modeli ve psikolojik danışman adaylarının mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 80-99.

ÖZ

Bu çalışmada ayrırcı kişilik özelliklerinin mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri yordama gücü araştırılmıştır. Kişilik bireydeki psikolojik sistemler, ayrırcı özellikler, mekanizmalar ve bu özelliklerin etkileşimleri olarak tanımlanabilmektedir. Bireylerin ayrırcı özelliklerinin beş faktörde gruplanabileceğini savunan Büyük Beşli Kişilik Modeli en bilinen kişilik modellerinden biridir. Mesleğe ilişkin kişisel eğilim kavramı ise, psikolojik danışman adaylarının akademik olmayan özellikleriyle ilgilidir. Katılımcılar iki devlet üniversitesinde psikolojik danışma alanında öğretim gören öğrencilerden (N= 431) oluşmaktadır. Veriler, farklılıklara saygı, kişilerarası ilişkilerde özen; insanlara ve yardım etmeye yönelik olma, yaşama karşı olumlu tavır, kendinin farkında olma ve kendini kontrol etme ve yeniliklere açık olma adlarında alt boyutları olan Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilimleri Değerlendirme Ölçeği (MİKEDÖ) ve dışadönüklük, uyumluluk, sorumluluk, deneyimlere açıklık ve duygusal dengesizlik alt boyutları olan Beş Faktör Kişilik Ölçeği (BFKÖ) ile toplanmıştır. Veriler doğrusal çoklu regresyon analiz ve aşamalı regresyon analizi ile değerlendirilmiştir. Analiz sonuçları MİKEDÖ'nün alt boyutlarının BFKÖ'nün alt boyutları tarafından yordandığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

kişilik, Büyük Beşli Modeli, mesleğe ilişkin kişisel eğilim, psikolojik danışman eğitimi.

ABSTRACT

In this study, the personal disposition predictive power of distinctive personality traits towards profession was investigated. Personality can be defined as an individual's psychological systems, distinctive traits, mechanisms and interactions of these characteristics. The Big Five Personality Model, which argues that the distinctive characteristics of individuals can be grouped in five factors, is one of the most well-known personality models. The concept of personal tendency regarding the profession is related to the non-academic characteristics of prospective psychological counselors. Participants consist of the students (N=431) at the psychological counseling department of two state universities. Data was collected through the Professional Disposition Scale for Counselor Candidates (PDSCC), which has sub-dimensions of being respectful for diversity, caring in interpersonal relationships, being oriented towards people and help, positive attitude towards life, self-awareness and self-controlling, and being open to innovations; and through The Five Factor Personality Inventory (FFPI), which has sub-dimensions of being extraversion, adaptable, responsible, open to experiences, and emotionally unstable. Data were evaluated by linear multiple regression analysis and gradual regression analysis. Analysis results show that the sub-dimensions of PDSCC are predicted by the sub-dimensions of FFPI.

Keywords

personality, Big Five Model, professional disposition, counselor education

GİRİŞ

Bireylerle yakından ilişki içinde olmayı gerektiren hizmet alanlarından birisi psikolojik danışmadır. Psikolojik danışma alanı, farklı bireylerin, ailelerin ve grupların ruh sağlığı, iyilik hali, eğitim ve kariyerle ilgili amaçlarına ulaşabilmeleri için güçlendirilmelerine dayalı olan profesyonel bir ilişki biçiminde tanımlanmaktadır (Kaplan Tarvydas ve Gladding, 2013). Bu hizmeti verecek olanlar, psikolojik danışma eğitimleri boyunca bir dizi kuramsal bilgi ve becerileri öğrenmektedirler. Ancak etkili psikolojik danışman olmak için ayrıca bazı akademik olmayan özelliklere de sahip olmaları gerekmektedir. O nedenle psikolojik danışman adaylarının eğitimleri sırasında sadece alan bilgilerinin ve becerilerinin değil akademik olmayan özelliklerinin de değerlendirilmesinin gerekliliği alanyazında uzun zamandır vurgulanmaktadır. İlk olarak Johnson, Shertzer, Linden ve Stone (1967) tarafından önerilen bu fikir daha sonra başkalarının da vurgulanmaya başlanmıştır (Örn., Duba, Paez ve Kindsvatter, 2010; Kelly, 2011; McCaughan ve Hill, 2015). Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) psikolojik danışman eğitiminin nasıl verilmesi gerektiğine ilişkin standartları belirleyen Psikolojik Danışma ve İlgili Eğitim Kurumlarının Akreditasyonu Kurulu (Council for Accreditation of Counseling and Related Educational Programs - CACREP) psikolojik danışman eğitiminde akademik olmayan bu özellikleri, mesleğe ilişkin kişilik eğilimler (dispositions) olarak ele almaktadır. Kurul, mesleğe ilişkin kişilik eğilimleri (MIKE) psikolojik danışmanın profesyonel gelişimini, danışanları ve meslektaşları ile etkileşimini etkileyen özellikleri, adanmışlıkları, değerleri, kişilerarası işlevleri ve davranışları olarak tanımlamaktadır (CACREP, 2015). Öte yandan psikolojik danışman adaylarında olması beklenen MIKE'nin hangi özelliklerden oluştuğuna ilişkin fikir birliği bulunmamaktadır. Spurgeon, Gibbons ve Cochran (2012) bu özelliklerin bağlılık / sorumluluk, açıklık, saygı, dürüstlük ve öz farkındalık olduğunu belirtmektedirler.

Christensen, Dickerman ve Dorn-Medeiros, (2018) CACREP tarafından onaylı 224 psikolojik danışmanlıkla ilgili yüksek lisans programlarını incelediklerinde en fazla gelişmeye açıklık, öz farkındalık ve diğerlerinin de farkında olma, duygusal olarak dengeli olma, dürüstlük, esneklik, şefkat ve kişisel stil özelliklerinin vurgulandığını saptamışlardır. Öğrenmeye istekli olma, bilişsel zorlukları değerli bulma, kendi iyi oluşuna dikkat etme, duygusal sağlıklarının yaptıkları işe etkisinin farkında olma, güçlü kişilerarası ilişki becerilerine sahip olma olarak özetlenebilecek etkili terapistlerin özellikleriyle (Jenning ve Skovholt, 1999), mesleğe ilişkin kişisel eğilimler (Christensen ve ark., 2018; Spurgeon ve ark., 2012) karşılaştırıldıklarında aralarında benzerlikler olduğu görülmektedir. Chapman, Talbot, Tatman ve Britton (2009) iyi bir psikoterapistin özellikleri ile ilgili çalışmaları, Büyük Beşli Modeli'nin (BBM) iyi organize edebileceğini düşünmektedirler. Bireyin sahip olduğu kişisel eğilimler arasındaki ilişkileri araştırmak için de bu model kullanışlı bir kuramsal çerçeve sunmaktadır (Örn., Bartley ve Roesch, 2011; Garner, Freeman ve Lee, 2016; Lamers, Westerhof, Kovács ve Bohlmeijer, 2012). Buradan yola çıkarak MIKE'lerin, BBM ile açıklanan bireyin ayırıcı kişilik özellikleriyle yakından ilişki olabileceği düşünülmektedir.

İçinde çok sayıda özelliği barındıran, çok geniş ve karmaşık bir kavram olan kişiliği (Caprara ve Cervone, 2000; Henriques, 2017) pek çok kuramcı tanımlamaya çalışmıştır. Alanyazında yer alan bir çok kişilik tanımları arasında ortaklıkların yanı sıra bazı çatışmalar da bulunmakta, dolayısıyla kişiliğin tanımında fikir birliği bulunmamaktadır (Kandler, Zimmermann ve McAdams, 2014). Kişilik bireylerin düşünme, hissetme ve davranma örüntüleri ve bu

örüntülerin ardındaki gizli ya da açık psikolojik sistemler ve mekanizmalar (Henriques, 2017) ya da bireylerin kendileriyle, fiziksel ve sosyal çevreleriyle etkileşimde olmalarını ve uyumlarını etkileyen, örgütlü, görece kalıcılığı olan ayırıcı özellikler (traits) ve mekanizmalar seti (Larsen ve Buss, 2005) olarak tanımlanabilmektedir. Son zamanlarda kişiliğin ayırıcı özelliklerden oluşan faktörler/boyutlar olarak açıklanması büyük kabul görmektedir. Bu konuda John ve Srivastava (1999) tarafından geliştirilen BBM'in sıkça kullanıldığı görülmektedir. BBM kapsamlı bir kişilik kuramı olmaktan çok kişiliğin ayırıcı özelliklerini organize etmek amacıyla geliştirildiği için (John ve Srivastava, 1999) bu çalışmada kuram yerine model kavramı kullanılmıştır. Bu model, bireyin neden belli biçimde davrandığını anlamaya çalışmaktan çok, bireyin kişiliğini tanımlamaya ve gelecekteki davranışını kestirmeye odaklanmaktadır. BBM'na göre, tüm bireyler beş temel boyutta sınıflanabilen, duygu, düşünce ve davranış örüntülerini etkileyen bazı ayırdedici özellikler taşımaktadırlar (McCrae ve Costa, 2006). Deneyimlere açıklık, sorumluluk, dışadönüklük, uyumluluk ve duygusal dengesizlik olarak adlandırılan bu beş boyut içlerinde iki ucu da barındırmaktadır. Örneğin; dışadönüklük boyutunun bir ucu dışadönüklük iken diğer ucu içedönüklüktür. Dolayısıyla bir birey içe ve dışadönüklük çizgisi üzerindeki herhangi bir noktada olabilmektedir. Aşağıda bu boyutlar kısaca tanıtılmıştır.

Deneyimlere açıklık boyutunun yüksek olan ucundaki bireylerin özellikleri arasında hoşgörülü olma, analitik düşünme, entelektüel meraka sahip olma, yaratıcılık, hayallerinin peşinden gitmeyi sevme, yenilik ve farklılık arayışı içinde olma yer almaktadır. Bu boyutun diğer ucundaki bireylerin geleneksel olma, rutinleri yeğleme, tutucu olma ve hayal kurmama gibi özellikler gösterdikleri belirtilmektedir (John ve Srivastava, 1999; McCrae ve Costa, 2003; McCrae ve Costa, 2006). Bu boyut ayrıca, bireylerin entellektüel etkinliklere katılmayı sevmelerini, yeni duygu ve düşüncelere açık olmalarını da içermektedir (Chamorro-Premuzic, 2007). **Sorumluluk** özelliği yüksek olan bireyler sorumluluk sahibi, çalışkan, sebatkar, dakik ve hevesli olma özellikleri gösterirken bu özelliği düşük olanlar özensiz, çabuk vazgeçen, tembel, amaçsız, dakik olmama ve ihmalkar olma eğilimi göstermektedirler (McCrae ve Costa, 2006). Bazı çalışmalar bu özelliği yüksek olanların planlı, görev ve amaç odaklı, norm ve kurallara uyan, hazlarını erteleyebilen (Dale ve Harrison, 2017; Roberts, Jackson, Fayarad, Edmonds ve Meints, 2009) özelliklere de sahip olduklarını göstermektedir. **Dışadönüklük** faktörünün bir ucunda konuşkan, hırslı, neşeli, katılımcı, insanlarla iletişim arayışı içinde olan, fiziksel olarak aktif olan bireyler yer alırken diğer ucunda mesafeli davranan, yalnız kalmayı tercih eden, ağırbaşlı, mütevazı, içedönük özellikler gösteren bireyler yer almaktadır (McCrae ve Costa, 2006). Dışadönüklüğün sıcaklık, açık sözlü olma, sosyallik, girişkenlik, enerjik olma, heyecan arama ve olumlu duygular yaşama eğilimiyle ilgili olduğu belirtilmektedir (John ve Srivastava, 1999; Watson, Clark ve Harkness, 1994). **Uyumluluk** faktörünün bir ucunda yer alan bireylerin genel olarak, yardımsever, çıkarıcı olmayan, insanlara güvenebilen, başkalarına karşı saygılı, nazik ve işbirliği yapabilen gibi özellikler taşıdıkları, diğer ucundaki bireylerin ise, ben merkezci, şüpheli, eleştirel, sınırlı ve muhalif özellikleri gösterme eğiliminde oldukları belirtilmektedir (McCrae ve Costa, 2006). Uyumluluğu yüksek olan bireyler, insanlara ve etkileşim içinde olmaya yönelik (Ackerman, 2017; Graziani, Bruce, Sheese ve Tobin, 2007) affedici (Steiner, Allemand ve McCullough, 2011), alçakgönüllü, şefkatli ve arkadaşıl (Crowe, Lynam ve Miller, 2018) olma özellikleri de göstermektedirler. **Duygusal dengesizlik** boyutunun bir ucundaki bireylerin özellikleri, duygusal olarak dengesiz, gergin, umutsuz, gergin, kaygılı, kendine acıyan, değişkenlik gösteren ve kırılabilir gibi sıfatlarla ifade edilmektedir. Diğer uçtaki

bireylerin özellikleri için ise duygusal olarak dengeli, tutarlı, sakin, rahat, kendinden memnun, psikolojik olarak güçlü ve duygularına yenilmeyen gibi sıfatlar kullanılmaktadır (McCrae ve Costa, 2006). Duygusal olarak dengesiz olanlar kaygı, depresyon, güvensizlik, kendini kontrolde zorlanma, kendini suçlama, stres ve öfke gibi olumsuz duyguları daha fazla yaşama eğilimindedirler (Chamorro-Premuzic, 2007; Goldberg, 1990; Gunthrt, Cohen ve Armelli, 1999).

McCrae ve Costa (1995) davranışların sadece ayırıcı özelliklerle açıklanmadığını, bunun için çevresel etmenler gibi diğer etmenlerin de dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedirler. Alanyazında ayırıcı özellikler ve kişisel eğilimleri kavramları farklı biçimlerde ele alınmaktadır. Örneğin McCrae ve Costa (1995) ayırıcı özellikleri mizaca benzer değişkenler olarak ele almakta ve her ayırıcı özelliğin bir dizi kişisel eğilimden oluştuğunu belirtmektedirler. Öte yandan modeldeki faktörlerde yer alan ayırıcı özellikler, bir kişilikteki tüm kişisel eğilimleri barındırmamaktadır. Alanyazında bu iki kavramın ilişkili ancak farklı olduğunu savunulmaktadır (Howell, Dopko, Turowski ve Buro, 2011; Sockett, 2009). Kişiliğin onu oluşturan yapılardan sadece genel ayırıcı özellikler dikkate alınarak tanımlanmasını tartışmalı bulunmaktadır (Kandler, Zimmermann ve McAdams, 2014). Kandler ve arkadaşlarına (2014) göre kişilik çok daha karmaşık ve daha büyük bir yapı gösterdiği için kişiliğin tanımının yapılmasında sadece zaman ve duruma göre büyük oranda tutarlı olan düşünme, hissetme ve davranma örüntüleri olarak tanımlanan küçük bir grup temel özelliklerin dikkate alınması bir eksikliklerdir. BBM'ndeki kişiliği açıklayan, ayırıcı özellikler, aslında bu temel özellikler setinden oluşmaktadır (McAdams ve Pals, 2006; McCrae ve Costa, 2008). Bu temel özelliklerin kalıtsal yanının olduğu (Jang, McCrae, Angleitner, Riemann ve Livesley, 1998; Yamagata ve ark., 2006) ve çoğu kişinin yaşamı boyunca görece kalıcı oldukları farklı kuramcılar tarafından ifade edilmektedir (Soto ve John, 2012).

Kişilik, sadece ayırıcı özellikleri değil değerler, amaçlar, ilgiler, sosyal tutumlar ve kendini değerlendirmeler olarak özetlenen görünen (surface) özellikleri de barındırmaktadır (McCrae ve Costa, 2008). Kandler ve arkadaşları (2014) bu görünen özelliklerin çevre tarafından daha kolay değiştirilebilen, öznel, görece daha az durağan yapıları nedeniyle ayırıcı özellik olarak ele alınmadıklarını savunmaktadır. Bazı kuramcılar görünen özelliklerin ayırıcı özelliklerinden sonra geliştiğini ya da temel özelliklerin çevresel deneyimlerle etkileşimlerinin ürünü olarak ele alınabileceğini (McCrae, 2009) belirtmektedirler. Görünen özellikler BBM'nin ayırıcı özelliklerinden daha öteye geçip bireyin tutumları, değerleri, güdülenmeleri, hedefleri, olumlu ya da olumsuz gibi belli bilişsel, güdüsel ve duygusal özelliklerine odaklanmaktadır (Mischel ve Shoda, 1995). Bu açıklamalar, görünen özelliklerle kişisel eğilimler kavramlarının benzerlik gösterdiklerine işaret etmektedir. Buss ve Craik (1989) kişisel eğilimlerin, davranışa geçmekte önemli olduğunu belirtirken Tellegen ise (1991) kişisel eğilimleri, ayırıcı özelliklerin davranışa dönüşmesi eğilimleri olarak ele almaktadır. Sockett (2009) kişilikle kişisel eğilimlerin farklı olduklarına değinerek kişisel eğilimlerin, bireylerin engellerle karşılaştığında ortaya çıktıklarını, sadece niyetlenilmiş eylemleri gösterdiklerini bireylerin eylemlerinin yordayıcısı olarak işlev görseler de eylemlerin nedeni olmadıklarını savunmaktadır. Kişisel eğilimler, umut, hedef oluşturma (Klockner ve Hicks, 2008), iyi oluş, affetme, benlik saygısı (Howell ve ark., 2011) gibi pek çok konuda olabildiği gibi mesleğe ilişkin de olmaktadır. Psikolojik danışmanlığa ilişkin MİKEler, gelişmeye açıklık, öz farkındalık ve diğerlerinin de farkında olma, duygusal olarak dengeli olma, dürüstlük, esneklik, şefkat ve kişisel stil olarak

özetlenebilmektedir (Christensen ve ark., 2018). MİKE'ler öğretilbilir ve değiştirilebilir oldukları için (Bulger, Jones, Taliaferro ve Wayda, 2015; Knopp ve Smith, 2005), bireylerin görece kalıcı olan ayırıcı kişilik yapılarından farklı özellikler göstermektedir.

Sonuç olarak kişilik, içinde ayırıcı kişilik özelliklerini, kişisel eğilimleri ve diğer psikolojik yapıları içermektedir. Bu durumda kişiliği ayırıcı özellikler olarak ele alan BBM'nin boyutlarıyla, psikolojik danışmanların MİKE'leri arasında ilişkinin olması beklenebilir. Öte yandan bu ilişkinin hangi yönde olduğunun araştırılması gerekmektedir. Bu çalışmada BBM'a göre kişiliği oluşturan ana ayırıcı özelliklerin, MİKE'leri ne kadar yordayabilecekleri sorusuna yanıt aranmıştır. Böylece bu çalışmanın sonuçlarının ana ayırıcı özelliklerle mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerin bağlantılarını ortaya koyma anlamında kavramsal olarak alanyazına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Psikolojik danışma adaylarının MİKE'leri ile kişilikleri arasındaki ilişkilerle ilgili olan bu araştırma betimsel tarama yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bağımsız değişkenleri Beş Faktör Kişilik Ölçeği'nin alt boyutları, bağımlı değişkenleri ise Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilimi Değerlendirme Ölçeği'nin alt boyutlarıdır.

Katılımcılar: Katılımcıları, İç Anadolu Bölgesi'ndeki iki devlet üniversitesi'ndeki 364 kadın (%84,45) ve 67 erkek (%15,55) olmak üzere toplam 431 psikolojik danışma ve rehberlik programı öğrencisi oluşturmaktadır. Öğrencilere uygun örnekleme yöntemi ile ulaşılmıştır. Sınıflara göre dağılımlarına bakıldığında 142 katılımcının birinci sınıf (%33), 94 katılımcının ikinci sınıf (%22), 99 katılımcının üçüncü (%23) ve 96 katılımcının ise son sınıf (%22) öğrencisi olduğu görülmektedir.

Ölçme araçları: Bu çalışmada veri toplamak amacıyla Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilimi Değerlendirme Ölçeği ve Beş Faktör Kişilik Ölçeği kullanılmıştır. Ölçme araçları için geliştirenlerden izin alınmıştır.

Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilimi Değerlendirme Ölçeği (MİKEDÖ): Korkut-Owen, Tuzgöl-Dost ve Bugay-Sökmez (2018) tarafından geliştirilen ölçek için verilere açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Açıklayıcı faktör analizine göre ölçeğin 40 maddelik altı faktörlü bir yapı gösterdiği ve bu yapının varyansın %45,46'sını açıkladığı görülmüştür. Yapılan doğrulayıcı faktör analizinin sonuçlarına göre de ölçeğin tanımlanan modele ait uyum indekslerinin kabul edilebilir aralıkta olduğunu göstermektedir [$\chi^2(725) = 1447,76; p < ,0001; \chi^2/serbestlik\ derece-oran = 1,99; CFI = ,91, IFI = 0,92, TLI = ,90, RMSEA = ,065, SRMR = ,077$]. Ölçeğin altı alt boyutuna farklılıklara saygı (FS); kişilerarası ilişkilerde özen (KİÖ); insanlara ve yardım etmeye yönelik olma (İYEYO); yaşama karşı olumlu tavır (YKOT), kendinin farkında olma/kendini kontrol etme (KFO/KKE) ve yeniliklere açık olma (YA) adları verilmiştir. MİKEDÖ'nün güvenilirliği için hesaplanan iç tutarlılık katsayısı toplam puan için ,89; alt boyutlar için ,64 ile ,82 arasında elde edilmiştir. Bu çalışma için yeniden hesaplanan MİKEDÖ'nün iç tutarlılık katsayıları toplam puan için ,90; FS için ,83; KİÖ için ,67; İYEYO için ,74; YOT için ,67, KFO/KKE ,69 ve YA için ,56 biçimindedir. Ölçek, beşli yanıtlama sistemine sahip olduğu için ölçeğin alt boyutlardan alınabilecek puan aralıkları FS için (8-40); KİÖ için (7-35); İYEYO için (8-40); YOT için (7-35); KFO/KKE (7-35) ve YA için (3-15) biçimindedir. Alt boyutlardan alınan puanların yüksekliği bireyin o boyuttan beklenen özelliklere daha fazla sahip olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.

Beş Faktör Kişilik Ölçeği (BFKÖ): John ve Srivastava (1999) tarafından geliştirilen BFKÖ'nün Türk kültürüne uyarlama çalışması Sümer ve Sümer (2005) tarafından yapılmıştır. Türkçeye uyarlanan ölçeğin geçerlik çalışmalarına göre ölçek orijinal çalışmadaki yapıyı göstermektedir. Ölçeğin alt boyutları; dışadönüklük, uyumluluk, sorumluluk, duygusal dengesizlik ve deneyimlere açıklık olarak belirlenmiştir. BFKÖ'nün yapı geçerliğini ortaya koymak üzere Basım, Çetin ve Tabak (2009) tarafından yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ölçeğin beş faktörlü yapıya ilişkin uyum iyiliği indekslerinin [χ^2/sd (1397/584)=2,39, RMSEA= 0,059, CFI= 0,82, TLI= 0,79] kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Ayrıca oluşturulan modelin toplam varyansın %48,46'lık kısmını açıkladığı rapor edilmiştir. Sümer ve Sümer'in (2005) yaptıkları güvenilirlik çalışması sonucuna göre alt boyutların güvenilirliği, 0,64 ve 0,77 arasında bulunmuştur. Bu araştırma için hesaplanan iç tutarlılık katsayıları deneyimlere açıklık için ,81, sorumluluk için ,71, dışadönüklük için ,85, uyumluluk için ,67 ve duygusal dengesizlik için ,80 olarak bulunmuştur. BFKÖ, beşli yanıtlama sistemine sahiptir. Alt ölçeklerden alınan yüksek puanlar bireyin o kişilik özelliğine yüksek derecede sahip olduğunu göstergesi olarak ele alınmaktadır.

Verilerin toplanması: Veriler 2018-2019 öğretim yılı güz ve bahar döneminde iki devlet üniversitesindeki PDR bölümü öğrencilerinden toplanmıştır. Öncelikli olarak ders hocalarında izin alınmış, araştırma tanıtılmış ve sadece gönüllü öğrencilerin ölçekleri doldurabilecekleri ve onların da istedikleri zaman ölçekleri doldurmaktan vazgeçebilecekleri bilgisi verilmiştir.

Verilerin analizi: Araştırmanın verilerinin normal dağılıp dağılmadığını anlamak için basıklık ve çarpıklık testleri ve homojen dağılıp dağılmadığını anlamak için Levene testi yapılmıştır. Normallik testlerinde çarpıklık ve basıklık değerlerinin Tabachnick ve Fidell (2013) tarafından önerildiği gibi -1,5 ile +1,5 arasında olması gerekliliği göz önünde bulundurulmuş ve verilerin normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Homojenlik testi sonucunda verilerin homojen dağıldığı saptanmıştır. Analizlere başlamadan regresyon analizi yapabilmek için verilerin, normal dağılım göstermesi, bağımsız değişkenlerin kendi aralarında yüksek derece ilişkinin bulunmaması, değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal olması gibi temel varsayımları yerine getirip getirmediğine bakılmıştır. Değişkenler arasında yüksek düzeyde ilişkinin olduğu saptandığında regresyon tolerans değeri (VIF) ve durum indeksi (CI) değerleri incelenmiştir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010). Bağımsız değişken olarak ele alınan BBF beş alt boyutunun MİKEDÖ'nün altı alt boyutlarını yordayıcılığını belirlemek için çoklu regresyon analizi (ÇRA) yapılmıştır. Çoklu regresyon sonuçlarına bakılmış ve eğer birden fazla bağımsız değişkenin yordayıcı olduğu anlaşılmış ise o durumlarda her bir bağımsız değişkenin modeli açıklama düzeyini belirlemek için aşamalı (stepwise) regresyon analizi (ARA) yönteminden yararlanılmıştır. Analizler, SPSS 13 programı kullanılarak yapılmıştır.

BULGULAR

Bu kısımda önce, değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren bulgular sunulmuştur. Ardından BFKÖ'nün beş alt boyutunun, MİKEDÖ'nün altı alt boyutunu yordama gücüne ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Regresyon analizi yapılabilmek için değişkenler arasında anlamlı düzeyde bir ilişkinin olması gerektiği için MİKEDÖ'nün boyutları ile BFKÖ'nün alt boyutları arasındaki korelasyon katsayıları Pearson korelasyon katsayı ile hesaplanmış ve Tablo 1'de verilmiştir. Tabloda da görüleceği gibi yeniliklere açıklık alt boyutu puanı ile duygusal

dengezsizlik alt boyutu puanları arasındaki korelasyon hariç diğer 29 korelasyonun anlamlı olduğu bulunmuştur.

Tablo 1. MİKEDÖ ile BFKÖ'nün Alt Boyutları Arasındaki Korelasyonlar

	FS	KİÖ	IYOYE	YKOT	KFO	YA
Dışadönük	,27(**)	,29(**)	,36(**)	,67(**)	,16(**)	,40(**)
Uyumluluk	,35(**)	,38(**)	,53(**)	,45(**)	,56(**)	,23(**)
Sorumluluk	,29(**)	,46(**)	,47(**)	,50(**)	,39(**)	,11(*)
Duygusal dengezsizlik	-,25(**)	-,41(**)	-,26(**)	-,39(**)	-,48(**)	-,05
Deneyimlere açıklık	,35(**)	,28(**)	,23(**)	,39 (**)	,17(**)	,41(**)

*,01; **,000

MİKEDÖ'nün alt boyut puanları ile BFKÖ'nün alt boyutları arasında elde edilen korelasyonlar duygusal dengezsizlik alt boyutuyla olumsuz yönde iken diğer dört alt boyut ile olumlu yöndedir. Duygusal dengezsizlik MİKEDÖ'nün alt boyutlarıyla olumsuz yönde ilişkide olması beklenen bir durumdur. Korelasyonlar ,11 ile ,67 arasında yayılsa da çoğunun ,40 altında olduğu görülmektedir. Aşağıda BFKÖ'nün alt boyutlarının MİKEDÖ'nün alt boyutlarını yordama gücüne ilişkin bulgular verilmiştir.

Farklılıklara saygı: Yapılan ÇRA sonuçlarına göre standardize edilmiş regresyon katsayıları (β) incelendiğinde deneyimlere açıklık ($\beta = 0,27$; $p < ,001$) uyumluluk ($\beta = 0,22$; $p < 0,001$) ve sorumluluk ($\beta = 0,11$; $p < 0,02$) boyutlarının FS alt boyutunu anlamlı ölçüde yordadıkları belirlenmiştir ($F_{(5, 425)} = 27,13$; $p < 0,0001$). Bu kişilik boyutlarının FS alt boyutunu yordayıcılıklarını belirleyebilmek amacıyla ARA gerçekleştirilmiş ve sonuçları Tablo 2'de verilmiştir. Sonuçlara göre FS boyutunun %12'si uyumluluk, %9'u deneyimlere açıklık ve % 2'si sorumluluk boyutları tarafından (toplam %23,3) açıklanmaktadır ($F_{(3,427)} = 43,25$; $p < 0,0001$)

Tablo 2. FS'nin Yordanmasına İlişkin Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	SH	β	t	p	R	R2	F
Sabit	23,86	1,38		17,52	0,000			
Uyumluluk	,29	,04	,35	7,76	0,000	,35	,123	60,36
Sabit	17,74	1,55		11,44	0,000			
Uyumluluk	,26	,04	,31	7,19	0,000	,46	,216	59,03
Den. Açık.	,19	,03	,30	7,12	0,000			
Sabit	16,33	1,60		10,19	0,000			

Uyumluluk	,21	,04	,25	5,37	0,000	,48	,233	43,25
Den. Açık.	,19	,01	,29	6,91	0,000			
Sorumluluk	,10	,03	,14	3,06	0,002			

Kişilerarası ilişkilere özen: BFKÖ'nün beş alt boyutunun MİKEDÖ'nün KİÖ alt boyutunu yordayıcılığını belirlemek amacıyla yapılan ÇRA yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre standardize edilmiş regresyon katsayıları (β) incelendiğinde sorumluluk ($\beta = 0,28$; $p < ,001$), duygusal dengesizlik ($\beta = -0,21$; $p < 0,001$) deneyimlere açıklık ($\beta = 0,17$; $p < 0,001$) ve uyumluluk boyutlarının ($\beta = -0,15$; $p < 0,001$) KİÖ alt boyutunu anlamlı ölçüde yordadıkları belirlenmiştir ($F_{(5, 425)} = 43,88$; $p < 0,0001$). Bu kişilik boyutlarının KİÖ alt boyutunu yordayıcılıklarını belirleyebilmek amacıyla yapılan ARA sonuçları, Tablo 3'de verilmiştir. Buna göre KİÖ alt boyutunun %21'i sorumluluk %6'sı duygusal dengesizlik, %5'i deneyimlere açıklık ve %2'si uyumluluk boyutları (toplam %34) tarafından açıklanmaktadır ($F_{(4,426)} = 53,95$; $p < 0,000$).

Tablo 3. KİÖ'nün Yordanmasına İlişkin Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	SH	β	t	p	R	R2	F
Sabit	19,25	,83		23,08	0,000			
Sorumluluk	,27	,02	,46	10,78	0,000	,46	,21	116,20
Sabit	24,23	1,13		21,30	0,000			
Sorumluluk	,21	,02	,35	8,07	0,000	,53	,27	82,08
Duygu. Den .	-,12	,02	-,27	-6,16	0,000			
Sabit	20,55	1,33		15,41	0,000			
Sorumluluk	,19	,02	,34	7,81	0,000	56	,32	65,96
Duygu. Den.	-,12	,02	-,25	-5,88	0,000			
Den. Açık	,10	,02	,20	4,97	0,000			
Sabit	17,50	1,57		11,14	0,000			
Sorumluluk	,17	,03	,29	6,34	0,000			
Duygusal D.	-,11	,02	-,22	-4,97	0,000	58	,34	53,95
Den. Açık.	,10	,02	,19	4,78	0,000			
Uyumluluk	,11	,03	,16	3,54	0,000			

İnsanlara ve yardım etmeye yönelik olma: Yapılan ÇRA sonuçlarına göre standardize edilmiş regresyon katsayıları (β) incelendiğinde uyumluluk ($\beta = 0,36$; $p < ,001$), sorumluluk ($\beta = 0,27$; p

< 0,001) dışadönüklük ($\beta = 0,17$; $p < 0,001$) ve deneyimlere açıklık ($\beta = 0,10$; $p < 0,02$) İYEYO alt boyutunu anlamlı ölçüde yordadıkları belirlenmiştir ($F_{(5, 425)} = 55,61$; $p < 0,0001$). Bu kişilik boyutlarının İYEYO alt boyutunu yordayıcılıklarını belirleyebilmek amacıyla ARA gerçekleştirilmiş ve sonuçları Tablo 4'te verilmiştir. Buna göre İYEYO alt boyutunun %27'si uyumluluk; %8'si sorumluluk %3'ü dışadönüklük ve %1'i deneyimlere açıklık boyutları (toplam %39) tarafından açıklanmaktadır ($F_{(4,426)} = 69,55$; $p < 0,000$).

Tablo 4. İYEYO'nun Yordanmasına İlişkin Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	SH	β	t	p	R	R2	F
Sabit	20,05	1,13		17,82	0,000			
Uyumluluk	,40	,03	,53	12,83	0,000	,53	,27	164,35
Sabit	16,95	1,15		14,68	0,000			
Uyumluluk	,31	,03	,40	9,34	0,000	,59	,35	116,04
Sorumluluk	,20	,03	,30	6,99	0,000			.
Sabit	15,85	1,15		13,83	0,000			
Uyumluluk	,27	,03	,36	8,37	0,000			
Sorumluluk	,18	,03	,27	6,41	0,000	,62	,38	89,90
Dışadön.	,11	,02	,19	4,97	0,000			
Sabit	14,38	1,29		11,10	0,000			
Uyumluluk	,27	,03	,35	8,36	0,000			
Sorumluluk	,17	,03	,26	6,34	0,000	,62	,39	69,55
Dışadön.	,09	,02	,17	4,02	0,000			
Den. Açık.	,05	,02	,09	2,38	0,02			

Yaşama karşı olumlu tavır: Yapılan ÇRA sonuçlarına göre standardize edilmiş regresyon katsayıları (β) incelendiğinde dışadönüklük ($\beta = 0,49$; $p < 0,001$), sorumluluk ($\beta = 0,25$; $p < 0,001$), deneyimlere açıklık ($\beta = 0,16$; $p < 0,001$) uyumluluk ($\beta = 0,15$; $p < ,001$) ve duygusal dengesizlik ($\beta = 0,10$; $p < ,002$) boyutlarının YKOT alt boyutunu anlamlı ölçüde yordadıkları belirlenmiştir ($F_{(5, 425)} = 144,03$ $p < 0,0001$). Bu kişilik boyutlarının YKOT'u yordayıcılıklarını belirleyebilmek amacıyla ARA gerçekleştirilmiş ve sonuçları Tablo 5'te verilmiştir. Buna göre YKOT'un %45,6'sı dışadönüklük, %12'si sorumluluk, %2'si deneyimlere açıklık, %2'si uyumluluk ve %1'i duygusal dengesizlik boyutları (Toplam %62,9) tarafından açıklanmaktadır ($F_{(5,425)}= 144,03$; $p < 0,000$).

Tablo 5. YKOT'ın Yordanmasına İlişkin Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	SH	β	t	p	R	R2	F
Sabit	15,72	,59		26,51	0,000			
Dışadönük	,40	,02	,67	18,95	0,000	,67	,45	359,05
Sabit	8,71	,83		10,47	0,000			
Dışadönük	,35	,02	,59	18,11	0,000	,76	,57	287,30
Sorumluluk	,25	,02	,35	10,85	0,000			
Sabit	5,84	,98		5,93	0,000			
Dışadönük	,32	,02	,53	16,02	0,000			
Sorumluluk	,25	,02	,34	10,88	0,000	,77	,60	211,37
Den.Açık.	,10	,02	,17	5,10	0,000			
Sabit	2,90	1,12		2,58	0,01			
Dışadönük	,30	,02	,50	15,23	0,000			
Sorumluluk	,20	,02	,26	8,46	0,000	,79	,62	173,90
Den. Açık.	,10	,02	,16	5,13	0,000			
Uyumluluk	,14	,03	,17	5,03	0,000			
Sabit	5,98	1,46		4,03	0,000			
Dışadönük	,29	,02	,49	14,93	0,000			
Sorumluluk	,18	,02	,25	7,49	0,000	,79	,63	144,03
Den. Açık.	,10	,02	,16	5,09	0,000			
Uyumluluk	,12	,03	,15	4,31	0,000			
Duy. Den	-,06	,02	-,10	-3,15	0,002			

Kendinin farkında olma/kendini kontrol etme: Yapılan ÇRA sonuçlarına göre standardize edilmiş regresyon katsayıları (β) incelendiğinde uyumluluk ($\beta = 0,42$; $p < ,0001$), duygusal dengesizlik ($\beta = -0,29$ $p < ,0001$), sorumluluk ($\beta = 0,12$; $p < 0,005$), dışa dönüklük ($\beta = 0,10$; $p < 0,03$) ve deneyimlere açıklık ($\beta = 0,09$; $p < 0,02$) KFO alt boyutunu anlamlı ölçüde yordadıkları belirlenmiştir ($F_{(5,425)} = 62,54$, $p < 0,0001$). Bu kişilik boyutlarının KFO alt boyutunu yordayıcılıklarını belirleyebilmek amacıyla ARA gerçekleştirilmiş ve sonuçları Tablo 6 verilmiştir. Bu analizde üç değişkenin KFO/KKE değişkenini yordadığı saptanmıştır. Buna

göre KFO alt boyutunun %31'i uyumluluk, %9'u duygusal dengesizlik ve %1'i sorumluluk boyutları (toplam %41) tarafından açıklanmaktadır ($F_{(3,427)}=100,56$; $p < 0,000$).

Tablo 6. KFO/KKE'nin Yordanmasına İlişkin Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	SH	β	t	p	R	R2	F
Sabit	9,01	1,25		7,16	0,000			
Uyumluluk	,49	,03	,56	14,05	0,000	,56	,31	197,58
Sabit	17,10	1,55		11,00	0,000			
Uyumluluk	,39	,03	,44	11,17	0,000	,63	,40	144,68
Duygu. Den.	-,20	,03	-,32	-7,95	0,000			
Sabit	14,98	1,73		8,65	0,000			
Uyumluluk	,36	,04	,41	9,73	0,000	,64	,41	100,56
Duygu. Den	-,18	,02	-,29	-6,98	0,000			
Sorumluluk	,09	,03	,11	2,72	0,007			

Yeniliklere Açıklık: Gerçekleştirilen ÇRA sonuçlarına göre standardize edilmiş regresyon katsayıları incelendiğinde deneyimlere açıklık ($\beta = 0,31$; $p < 0,0001$), dışa dönüklük ($\beta = 0,28$; $p < 0,0001$), uyumluluk ($\beta = 0,15$; $p < ,001$), duygusal dengesizlik ($\beta = 0,19$ $p < 03$), YA alt boyutunu anlamlı ölçüde yordadıkları belirlenmiştir ($F_{(5, 425)} = 30,69$, $p < 0,0001$). Bu kişilik boyutlarının YA alt boyutunu yordayıcılıklarını belirleyebilmek amacıyla ARA gerçekleştirilmiş ve sonuçları Tablo 7'de verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre YA alt boyutunun %17'si deneyimlere açıklık, %7'si dışa dönüklük, % 1'i uyumluluk ve % 1'i duygusal dengesizlik boyutları (Toplam %26) tarafından açıklanmaktadır ($F_{(4,426)} = 38,38$; $p < 0,000$).

Tablo 7. YA'nın Yordanmasına İlişkin Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	SH	β	t	p	R	R2	F
Sabit	8,46	,46		18,41	0,000			
Den.Açık	,11	,01	,41	9,26	0,000	,41	,17	87,77
Sabit	7,43	,46		15,94	0,000			
Den. Açık	,08	,01	,31	689	0,000	,49	,24	68,75
Dışadönük	,07	,01	,29	658	0,000			
Sabit	6,21	,65		9,851	0,000			
Den. Açık.	,08	,01	,30	6,83	0,000			

Dışadönük	,07	,01	,26	5,73	0,000	,50	,25	48,80
Uyumluluk.	,04	,02	,11	2,64	0,009			
Sabit	5,00	,82		6,06	0,000			
Den. Açık.	,08	,01	,31	6,95	0,000			
Dışadönük	,72	,01	,28	6,04	0,000	,51	,26	38,38
Uyumluluk	,05	,02	,15	3,26	0,001			
Duygu. Den	,03	,01	,11	2,38	0,02			

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, kişiliğin, psikolojik danışman adaylarında mesleğe ilişkin kişisel eğilimi yordayıp yordamadığı sorusuna yanıt aranmıştır. Elde edilen sonuçlara göre FS, uyumluluk, deneyimlere açıklık, sorumluluk; KİÖ, sorumluluk, duygusal denge, deneyimlere açıklık, uyumluluk; İYÖ, uyumluluk, sorumluluk, dışadönüklük, deneyimlere açıklık; YKOT, dışadönüklük, sorumluluk, deneyimlere açıklık, uyumluluk, duygusal denge; KFO, uyumluluk, duygusal denge, sorumluluk ve YA ise deneyimlere açıklık, dışadönüklük, uyumluluk, duygusal denge kişilik boyutları tarafından yordanmaktadır.

Kişisel eğilimlerin, ayırıcı kişilik özelliklerinin davranışa dönüşmesi eğilimleri (Tellegen, 1991), bireylerin engellerle karşılaştıklarında ortaya çıkan niyetlenilmiş eylemleri (Sockett, 2009) olarak ele alındıkları dikkate alındığında BBM'ndeki boyutların MİKEDÖ'de yer alan boyutların davranışlara dönüşmesi olasılığını yorduyor görünmektedir. Bu çalışmanın bu yanıyla kişilik, ayırıcı kişilik özellikleri ve kişilik eğilimi kavramları arasındaki ilişkileri göstermesi nedeniyle alanyazına katkı getirebileceği düşünülmektedir. Ayrıca Türkiye'de bu iki kavramı birlikte alan bir çalışmanın olmaması bu çalışmanın o konudaki açığı kapatmaya yarabilir. Bulgulara genel olarak bakıldığında uyumluluk kişilik boyutunun, MİKE'lerle ilgili üç alt boyutun en güçlü yordayıcısı olduğu ve diğer üç alt boyutun açıklanmasında da yer aldığı görülmektedir. Bu durumda uyumluluk kişilik boyutu, psikolojik danışman adaylarının MİKE'lerini yordamada daha belirgin bir rol oynuyor görünmektedir. Ayrıca tüm kişilik boyutlarınca açıklanması nedeniyle YKOT'un psikolojik danışmanlar için farklı bir önemi var gibi görünmektedir. Psikolojik danışman eğitiminde, özellikle lisansüstü öğrenci seçiminde ve değerlendirilmesinde bu özelliklere dikkat çekilmesinde fayda olabilir. Bunun yanı sıra psikolojik danışman adaylarında özellikle uyumluluk kişilik özelliği ile mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerden YKOT daha ayrıntılı olarak araştırılabilir. Lisans eğitimindeki uygulama dersleri aracılığı ile psikolojik danışman adaylarının yaşama karşı olumlu tavır geliştirmelerine yönelik özel etkinlikler düzenlenebilir.

Her araştırma gibi bu çalışmanın da sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlardan ilki araştırmaya dahil edilen psikolojik danışman adaylarının sadece tek ildeki devlet üniversitelerinde öğrenci olmalarıdır. Gelecek çalışmalarda farklı özelliklerdeki üniversitelerden öğrencilerin çalışmaya dahil edilmesi iyi olabilir.

KAYNAKÇA

- Abdel-Khalek, A. M. (2019). Optimism, pessimism and the Big Five personality model among Egyptian college students. *Mankind Quarterly*, 60(2), 214–230.
- Abdullahi, A. M., Orji, R., Rabiou, A. M., & Kawu, A. A. (2020). Personality and subjective well-being: towards personalized persuasive interventions for health and well-being. *Online Journal of Public Health Informatics*, 12(1), 1-24.
- Ackerman, C. (2017, June 23). *Big five personality traits: The OCEAN model explained*. PositivePsychology.com. 11 Aralık 2020 tarihinde <https://positivepsychology.com/big-five-personality-theory> adresinden erişildi.
- Ackermann, K. & Ackermann, M. (2015). The Big Five in context: personality, diversity, and attitudes toward equal opportunities for immigrants in Switzerland. *Swiss Political Science Review*, 21(3), 396-418.
- Ahadi, S. A., & Rothbart, M. K. (1994). Temperament, development, and the Big Five. In C. F. Halverson, Jr., G. A. Kohnstamm, & R. P. Martin (Eds.), *The developing structure of temperament and personality from infancy to adulthood*. 189–207. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Andrei, F., Mancini, G., Trombini, E., Baldaro, B., & Russo, P.M. (2014). Testing the incremental validity of trait emotional intelligence: Evidence from an Italian sample of adolescents. *Personality and Individual Differences*, 64, 24–29.
- Arthur, W. & Graziano, W. G. (1996). The five-factor model, conscientiousness, and driving accident involvement. *Journal of Personality*. 64(3), 593-618.
- Ashton, M. C. (2013). *Individual differences and personality* (2nd ed.). New York, NY: Elsevier.
- Avey, J. B., Reichard, R. J., Luthans, F., & Mhatre, K. H. (2011). Meta-analysis of the impact of positive psychological capital on employee attitudes, behaviors, and performance. *Human Resource Development Quarterly*, 22(2), 127–152.
- Ayodele, O, K. (2013). *The influence of Big Five personality factors on lecturers – students' interpersonal relationship*. The African Symposium: An online journal of the African Educational Research Network. 11 Aralık 2020 tarihinde <https://publication.babcock.edu.ng/asset/docs/publications/EDFO/9454/3279.pdf> adresinden erişildi.
- Barrick, M.R., Mount, M.K, & Judge, T.A. (2001). Personality and performance at the beginning of the new millennium: What do we know and where do we go next? *International Journal of Selection and Assessment*, 9(1–2), 9–30.
- Bozgeyikli, H. (2017). Big Five personality traits as the predictor of teachers' organizational psychological capita. *Journal of Education and Practice*, 8(18), 125-135.
- Brislin, R. W., & Kevin, D. L. (2006). Culture, personality and people's uses of time: Key interrelationships. In M. Hersen, J. C. Thomas, and D. L. Segal (Eds.). *Comprehensive handbook of personality and psychopathology*, 44-64. New Jersey: John Wiley and Sons.

- Bulger, S., Jones, E.M., Taliaferro, A.R. & Wayda, V. (2015). If you build it, they will come (or not): going the distance in teacher candidate recruitment. *Quest*, 67(1), 73-92.
- Buss, D. M. & Craik, K.H. (1989). On the cross-cultural examination of acts and disposition. *European Journal of Personality*, 3, 19-30.
- Butrus, N. & Witenberg, R.T. (2013). Some personality predictors of tolerance to human diversity: the roles of openness, agreeableness, and empathy. *Australian Psychologist*, 48(4), 290-298.
- Council for Accreditation of Counseling and Related Educational Programs. (2015). Professional dispositions. 1 Aralık 2019 tarihinde <http://www.cacrep.org/glossary/professional-dispositions> adresinden erişildi.
- Caprara, G. V., & Cervone, D. (2000). *Personality: Determinants, dynamics, and potentials*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Carlo, G., Okun, M. A., Knight, G. P., & de Guzman, M. T. (2005). The interplay of traits and motives on volunteering: Agreeableness, extraversion and prosocial value motivation. *Personality and Individual Differences*, 38, 1293–1305.
- Chamorro-Premuzic, T. (2007). *BPS textbooks in psychology. Personality and individual differences*. New Jersey: Blackwell Publishing.
- Chapman, B. P., Talbot, N., Tatman, A. W., & Britton, P. C. (2009). Personality traits and the working alliance in psychotherapy trainees: An organizing role for the Five Factor model? *Journal of Social and Clinical Psychology*, 28, 577-596.
- Christensen, J. K., Dickerman, C. A., & Dorn-Medeiros, C. (2018). Building a consensus of the professional dispositions of counseling students. *The Journal of Counselor Preparation and Supervision*, 11(1). 11 Aralık 2019 tarihinde <https://repository.wcsu.edu/jcps/vol11/iss1/2> adresinden erişildi.
- Correa, A., Hinsley, W. & de Zúñiga, H.G (2010). Who interacts on the Web?: The intersection of users' personality and social media use. *Computers in Human Behavior*, 26, 247–253.
- Crowe, M.L., Lynam, D.R., & Miller, J.D. (2018). Uncovering the structure of agreeableness from self-report measures. *Journal of Personality*, 86(5), 771-787.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dale, L. & Harrison, D. (2017). *How the Big Five personality traits in CPSQ increase its potential to predict academic and work outcomes A literature-based approach*. UK: Cambridge Assessment Admissions Testing.
- DeNeve, K. M., & Cooper, H. (1998). The happy personality: A meta-analysis of 137 personality traits and subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 124, 197–229
- Diener, E., & Biswas-Diener, R. (2008). *Happiness: Unlocking the Mysteries of Psychological Wealth*. Malden: Blackwell Publishing.

- Dong , R. & Ni, S.G.(2020), Openness to experience, extraversion, and subjective well-being among chinese college students: the mediating role of dispositional awe. *Psychological Reports*, 123(3), 903-928.
- Duba, J. D., Paez, S. B., & Kindsvatter, A. (2010). Criteria of nonacademic characteristics used to evaluate and retain community counseling students. *Journal of Counseling and Development*, 88(2), 5-12.
- Duckworth, A. L., Weir, D., Tsukayama, E., & Kwok, D. (2012). Who does well in life? Conscientious adults excel in both objective and subjective success. *Frontiers in Psychology*, 3, Article 356.
- Eisenberg, N., Duckworth, A. L., Spinrad, T.L. & Valiente, C. (2012), Conscientiousness: Origins in childhood? *Development Psychology*, 50 (5), 1331-1349. 11 Aralık 2020 tarihinde <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3610789/> adresinden erişildi.
- Ellis, A. P. J., Hollenbeck, J. R., Ilgen, D. R., Porter, C., West, B. J., & Moon, H. (2003). Team learning: Collectively connecting the dots. *Journal of Applied Psychology*, 88, 821–835.
- Ferguson, E. (2004). Conscientiousness, emotional stability, perceived control and the frequency, recent, rate and years of blood donor behavior. *British Journal of Health Psychology*, 9, 293-314.
- Garner, C. M., Freeman, B. J. & Lee, L. (2016). Assessment of student dispositions: The development and psychometric properties of the Professional Disposition Competence Assessment (PDCA). *VİSTAS Online*. 11 Aralık 2020 tarihinde http://www.counseling.org/docs/defaultsource/vistas/article_5235f227f16116603abcacff0000bee5e7.pdf?sfvrsn=4 adresinden erişildi.
- Gelade, G. A. (1997). Creativity in conflict: The personality of the commercial creative. *The Journal of Genetic Psychology*, 158(1), 67-78.
- Glomb, T. M., Bhawe, D. P., Miner, A. G., & Wall, M. (2011). Doing good, feeling good: Examining the role of organizational citizenship behaviors in changing mood. *Personnel Psychology*, 64, 191–223.
- Goldberg, L.R. (1990). An alternative “description of personality”: The big-five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(6), 1216-1229.
- Graziano, W.G., Bruce, J., Sheese, B.E., & Tobin, R.M. (2007). Attraction, personality, and prejudice: Liking none of the people most of the time. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93, 565–582.
- Grohol, J.M. (2019). *The Big Five personality traits*. 11 Aralık 2020 tarihinde <https://psychcentral.com/lib/the-big-five-personality-traits/> adresinden erişildi.
- Gunther, K. C., Cohen, L. H., & Armeli, S. (1999). The role of neuroticism in daily stress and coping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 1087-1100.
- González –Gutiérrez, J.L., Moreno-Jimenez, B., Garrosa-Hernandez, E. & Pencoba-Puente, C. (2005). Personality and subjective well-being: Big Five correlates and demographic variables. *Personality and Individual Differences*, 38(7), 1561-69.

- Ha, S. E., & Kim, S. (2013). Personality and subjective well-being: Evidence from South Korea. *Social Indicators Research*, 111(1), 341–359.
- Henriques, G. (2017). Character adaptation systems theory: A new Big Five for personality and psychotherapy. *Review of General Psychology*, 21(1), 9–22.
- Howell, A. J., Dopko, R. L., Turowski, J. B., & Buro, K. (2011). The disposition to apologize. *Personality and Individual Differences*, 51, 509–514.
- Jang, K. L., McCrae, R. R., Angleitner, A., Riemann, R., & Livesley, W. J. (1998). Heritability of facet-level traits in a cross-cultural twin sample: Support for a hierarchical model of personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6), 1556–1565.
- Jennings, L., & Skovholt, T. M. (1999). The cognitive, emotional, and relational characteristics of master therapists. *Journal of Counseling Psychology*, 46(1), 3–11.
- John, O. P., & Srivastava, S. (1999). The Big-Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research (Vol. 2, 102–138)*. New York: Guilford Press.
- Johnson, D., Shertzer, B., Linden, J. E., & Stone, S. C. (1967). The relationship of counselor candidate characteristics and counselor effectiveness. *Counselor Education and Supervision*, 6, 397-304.
- Jurado, M.M.M., Perez-Fuentes, M.C., Martin, A.B.B., Marquez, M.M.S., Martinez, A.M. & Linares, J.J.G. (2018). Personality and the moderating effect of mood on a verbal aggressiveness risk factor from work activities. *Journal of Clinical Medicine*, 7(12), 525.
- Kail, R.V., & Cavanaugh, J.C. (2008). *Human development: A life-span view*. (5th edition). Belmont, CA: Wadsworth/ Cengage Learning.
- Kandler, C., Zimmermann, J., & McAdams, D. P. (2014). Core and surface characteristics for the description and theory of personality differences and development. *European Journal of Personality*, 28(3), 231–243.
- Kaplan, D. M., Tarvydas, V. M., & Gladding, S. T. (2013). 20/20: A vision for the future of counseling: The new consensus definition of counseling. 11 Aralık 2020 tarihinde <http://www.counseling.org/docs/david-kaplan's-files/consensus-definition-ofcounseling.docx?sfvrsn=2> adresinden erişildi.
- Kelly, V. A. (2011). Assessing individual student progress: Meeting multiple accreditation standards and professional gatekeeping responsibilities. *Journal of Counselor Preparation and Supervision*, 3(2), 111-122.
- Kim, H., Schimmack, U., Oishi, S. & Tsutsui, Y. (2018). Extraversion and life satisfaction: A cross-cultural examination of student and nationally representative samples *Journal of Personality*, 86(4), 604-618.
- Klockner, K. D., & Hicks, R. E. (2008). My next client: Understanding the Big Five and positive personality dispositions of those seeking psychosocial support interventions. *International Coaching Psychology Review*, 3(2), 148–163.

- Knopp, T. Y., & Smith, R. L. (2005). A brief historical context for dispositions in teacher education. In R. L. Smith, D. Skarbak, & J. R. Hurst. (Eds.) *The passion of teaching: Dispositions in the schools*, 1-14. Lanham, Maryland: Scarecrow Education.
- Korkut-Owen, F., Tuzgöl Dost, M. ve Bugay-Sökmez, A. (2018). Psikolojik danışman eğitiminde mesleğe ilişkin (profesyonel) kişisel eğilimi değerlendirme: Ölçek geliştirme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(49), 173-191.
- Kumar, N. & Bhushan, B. (2006). Can personality dimensions predict emotional intelligence and interpersonal communication? *XVI Annual Conference of the National Academy of Psychology*, Indian Institute of Technology Bombay, during December 14-16, 2006. 11 Aralık 2020 tarihinde http://www.iitg.ac.in/scifac/nachi/public_html/internet/nkumar/abs.p1.nk.htm adresinden erişildi.
- Lamers, S. M. A., Westerhof, G. J., Kovács, V., & Bohlmeijer, E. T. (2012). Differential relationships in the association of the Big Five personality traits with positive mental health and psychopathology. *Journal of Research in Personality*, 46(5), 517-524.
- Larsen, R. J., & Buss, D. M. (2005). Personality dispositions over time: Stability, change, and coherence. In *Personality psychology: Domains of knowledge about human nature* (2nd ed., 126-157). Boston: McGraw-Hill.
- Lincoln, K.D. (2008). Personality, negative interactions, and mental health. *Social Service Review*, 82(2), 223-252.
- Mao, T., Pan, W., Zhu, Y., Yang, J., Dong, Q., & Zhou, G. (2018). Self-control mediates the relationship between personality trait and impulsivity. *Personality and Individual Differences*, 129, 70-75.
- Mawalim, C.O., Okada, S., Nakano, Y.I. & Unoki, M (2019). Multimodal Big Five personality trait analysis using communication skill indices and multiple discussion types dataset. *International Conference on Human-Computer Interaction HCII 2019: Social Computing and Social Media. Design, Human Behavior and Analytics*, 370-383.
- McAdams, D. P., & Pals, J. L. (2006). A new Big Five: Fundamental principles for an integrative science of personality. *American Psychologist*, 61(3), 204-217.
- McCaughan, A. M., & Hill, N. R. (2015). The gatekeeping imperative in counselor education admission protocols: The criticality of personal qualities. *International Journal for the Advancement Counselling*, 37, 28-40.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (1995). Trait explanations in personality psychology. *European Journal of Personality*, 9(4), 231-252.
- McCrae, R.R., & Costa, P.T. (2006). *Personality in adulthood, a five-factor theory perspective*. (2nd Ed.), New York: Guilford Press.
- McCrae, R.R. & Costa Jr., P.T. (2008). Handbook of personality theory and research. In O.P. John, R.W. Robbins & L.A. Pervin (Eds.), *The five-factor theory of personality* (159181). New York: The Guilford Press.

- McCrae, R. R. (2009). *The five-factor model of personality traits: Consensus and controversy*. In P. J. Corr & G. Matthews (Eds.), *The Cambridge handbook of personality psychology* (148–161). United Kingdom: Cambridge University Press.
- Mischel, W., & Shoda, Y. (1995). A cognitive-affective system theory of personality: Reconceptualizing situations, dispositions, dynamics, and invariance in personality structure. *Psychological Review*, 102(2), 246–268.
- Neff, K.D., Rudea, S.S. & Kirkpatrick, K.L. (2007) Brief report An examination of self-compassion in relation to positive psychological functioning and personality traits. *Journal of Research in Personality*, 41, 908–916.
- Nysted L & Ljungberg A. (2002). Facets of private and public self-consciousness construct and discriminant validity. *European Journal of Personality*, 16(2), 143–159.
- Oda, R., Machii, W., Takagi, S., Kato, Y., Takeda, M., Kiyonari, T., et al. (2014). Personality and altruism in daily life. *Personality and Individual Differences*, 56, 206–209
- Onyekuru, B.U & Ibegbunam, J. (2015). Personality traits and socio-demographic variables as correlates of counselling effectiveness of counsellors in Enugu State, Nigeria, *Journal of Education and Practice*, 6(35), 64-70.
- Parks-Leduc, L., Feldman, G., & Bardi, A. (2015). Personality traits and personal values: A meta-analysis. *Personality and Social Psychology Review*, 19(1), 3-29.
- Patrick, C. L. (2011). Student evaluations of teaching: Effects of the Big Five personality traits, grades and the validity hypothesis. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 36(2), 239–249.
- Pavot, W., Diener, E., & Fujita, F. (1990). Extraversion and happiness. *Personality and Individual Differences*, 11, 1299-1306.
- Realo, A. & Allik, J. (1998) The Estonian Self-Consciousness Scale and its relation to the five-factor model of personality, *Journal of Personality Assessment*, 70(1), 109-124.
- Roberts, B.W., Jackson, J.J., Fayard, J.V., Edmonds, G.W., & Meints, J. (2009). Conscientiousness. In: Leary MR, Hoyle RH, eds. *Handbook of individual differences in social behavior*, 369–381. New York: Guilford Press.
- Rothbart, M., Ellis, L., Rueda, M. & Posner, M. (2004). Developing mechanisms of temperamental effortful control. *Journal of Personality*, 71, 1113-43.
- Sharpe, J. P., Martin, N. R., & Roth, K. A. (2011). Optimism and the Big Five factors of personality: Beyond neuroticism and extraversion. *Personality and Individual Differences*, 51(8), 946–951.
- Socket, H. (2009). Dispositions as virtues: The complexity of the construct. *Journal of Teacher Education*, 60(3), 291-303.
- Soto, C. J., & John, O. P. (2012). development of big five domains and facets in adulthood: Mean-level age trends and broadly versus narrowly acting mechanisms. *Journal of Personality*, 80(4), 881–914.

- Soto, C.J. (2015). Is happiness good for your personality? Concurrent and prospective relations of the Big Five with subjective well-being. *Journal of Personality*, 83(1), 45-55.
- Spurgeon, S., Gibbons, M. & Cochran, J. (2012). Creating personal dispositions for a professional counseling program. *Counseling and Values*, 57(4), 96-108.
- Stavrova, O., & Kokkoris, M. D. (2017). Struggling to be liked: The prospective effect of trait self-control on social desirability and the moderating role of agreeableness. *International Journal of Psychology*. 11 Aralık 2020 tarihinde <https://psycnet.apa.org/record/2017-30735-001> adresinden erişildi.
- Steiner, M., Allemand, M., & McCullough, M. E. (2011). Age differences in forgivingness: The role of transgression frequency and intensity. *Journal of Research in Personality*, 45(6), 670-678.
- Sümer, N. ve Sümer, H. C. (2005). *Beş faktör kişilik özellikleri ölçeği*. (Yayınlanmamış çalışma).
- Swickert, R., Abushanab, B., Bise, H., & Szer, R. (2014). Conscientiousness moderates the influence of a help-eliciting prime on prosocial behavior. *Psychology*, 5, 1954-1961.
- Tabachnick, B.G & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (Vol. 6). Boston, U.S.A.: Pearson
- Tellegen, A. (1991). Personality traits: Issues of definition, evidence, and assessment. In D. Cicchetti & W. M. Grove (Eds.), *Thinking clearly about psychology: Essays in honor of Paul E. Meehl, Vol. 1. Matters of public interest; Vol. 2. Personality and psychopathology* (p. 10-35). U.S.A.: University of Minnesota Press.
- Watson, D., Clark, L. A., & Harkness, A. R. (1994). Structures of personality and their relevance to psychopathology. *Journal of Abnormal Psychology*, 103(1), 18-31.
- Weiten, W. (2010). *Psychology themes and variations* (8th ed.). Belmont, Wadsworth, USA: Cengage Learning.
- Yamagata, S., Suzuki, A., Ando, J., Ono, Y., Kijima, N., Yoshimura, K., . . . Jang, K. (2006). Is the genetic structure of human personality universal? A cross-cultural twin study from North America, Europe, and Asia. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(6), 987-998.
- Zimmerman, B.J. (2001). Theories of self-regulated learning and academic achievement: An overview and analysis. In B. J. Zimmerman, & D. H. Schunk (Eds.), *Self-regulated learning and academic achievement: Theoretical perspectives* (2nd ed. 1-37). Mahwah, N.J., USA: Lawrence Erlbaum Associates.

Vekil Dinin Uygulamadaki Görünümü: KKTC Güzelyurt Örneği

Appearance of Vicarious Religion in the Practice: Example of TRNC Morphou

İsmail Sezgin¹

* Sorumlu yazar

¹ Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Türkiye
PhD Student, Erciyes University, Turkey
sezgin1571@hotmail.com
ORCID ID 0000-0003-3470-7760

Makale geliş tarihi / First received : 20.11.2020

Makale kabul tarihi / Accepted : 24.12.2020

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır:

- 1- Bu makalede kullanılan veriler 2019'da Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde sunulan 'Kıbrıslı Türklerin Dini Yaşayışları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma (Güzelyurt Örneği)' adlı yüksek lisans tezinden alınmıştır.
- 2- Makalemizdeki veriler 2019 yılında toplanıp yorumlanmıştır.
- 3- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *Turnitin*. Similarity Index 27%

Atf bilgisi/Citation:

Sezgin, İ. (2021). Vekil dinin uygulamadaki görünümü: KKTC Güzelyurt örneği. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 100-116.

ÖZ

Osmanlı'dan ayrı düştükten sonra İngiliz kolonyal yönetimine geçen Kıbrıs adasında Müslüman Türkler için iki seçenek vardı: Ya bu duruma alışıp İngiliz vatandaşı olacaktılar ya da anavatana göç edecekler. Elbette her iki durumu tercih edenler de olmuştur. Hatta ilerleyen süreçte İngiliz yönetiminde bulunan diğer memleketlere bile göç yaşanmıştır. Müslüman ahaliden uzakta tecrübe edilen bu dönem Kıbrıslı Türklerin maddi ve manevi hayatında geri dönülmez değişikliklere yol açmıştır. Daha sonra bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti döneminde yaşanan sıkıntılar da eklenmiştir. Günümüzde ise KKTC sınırları içerisinde dini sosyal hareketlilik söz konusudur. Türkiye'nin adadaki pozisyonu bu durumu anlaşılır kılmaktadır. Ancak bu çalışmada dikkat çekilen temel husus ise birçok akademisyenin farklı teorilerle ortaya koymaya çalıştığı dini canlanmanın bireyselleştirilmiş modern tezahürleridir. 2019 Ocak ayında KKTC'nin Güzelyurt ilçesinde yapılan bir saha çalışmasında elde edilen veriler, vekil din teorisi nazarında analiz edilmeye çalışılmıştır. Vekil din isminden de anlaşılacağı gibi dini ritüellerin ve pratiklerin profesyonel ellerde halk adına gerçekleşmesidir. 92 erkek, 56 kadın, toplam 148 kişiyle anket yapılmıştır. Çalışmada birçok farklı değişkene bağlı olarak veri elde edilmiştir. Ancak bu makale bağlamında değerlendirilen veriler ise Allah'a iman, ahirete iman, fatiha suresini bilme durumu, namaz kılma durumu, halk inanışları, dindarlığın göstergeleri, dini etkinliklere katılma durumu, açıktan günah işleyen din adamları hakkında katılımcıların görüşleridir.

Anahtar kelimeler

Din sosyolojisi, Sekülerleşme, Vekil din, Dini sosyalleşme, KKTC Güzelyurt.

ABSTRACT

There were two options for Muslim Turks on the island of Cyprus, which passed under British colonial rule after separating from the Ottoman Empire: They either got used to this situation and became British citizens or immigrated to the homeland. Of course, there were those who preferred both situations. Even that in the following process, there was even immigration to other countries under British rule. This period, experienced away from the Muslim population, led to irreversible changes in the material and spiritual life of Turkish Cypriots. Later, the problems experienced in the period of the independent Republic of Cyprus were added. Today, there is religious social mobility within the borders of the TRNC. Turkey's position on the island makes it understandable in this case. However, the main point in this study is the individualized modern manifestations of the religious revival that many academics have tried to put forward with different theories. The data obtained in a field study conducted in Güzelyurt district of TRNC in January 2019 was tried to be analyzed in terms of vicarious religion theory. As the name of vicarious religion suggests, it is the realization of religious rituals and practices in professional hands on behalf of the people. The survey was conducted with 92 men, 56 women, a total of 148 people. In the study, data were obtained depending on many different variables. However, the data evaluated in the context of this article are the opinions of the participants about belief in God, belief in the afterlife, knowing the Surah of Fatiha, prayer status, folk beliefs, indicators of religiosity, participation in religious activities and sinful clergyman.

Keywords

Sociology of religion, Secularization, Vicarious religion, Religious socialization, TRNC Morphou.

GİRİŞ

Aydınlanma dönemi sonrasında modernleşmenin bir tezahürü olarak Batı dünyasında hayatın her alanında sekülerleşme meydana gelmişti. İlerlemeye dayalı pozitivist ve evrimci bilim anlayışı ile din kamusal alandan atılarak bireyin vicdanına hapsedilmişti. Ne kadar modernleşirse o kadar seküler olunacağı düşünülmekteydi. Hatta dine son kullanım tarihi veren teorisyenler bile vardı. Bazı sosyal bilimcilere göre XXI. yüzyılda din tamamen ortadan kalkacaktı. Küresel çapta yapılan dünya savaşları ve de sonrasında yaşanan soğuk savaş dönemi insanlığı modernleşmenin niteliği ve niceliği hakkında yeniden düşünmeye sevk etti. 1960'lı yıllardan başlayarak modernleşmenin, sekülerleşmenin ve dahi hakikatin ne olduğu tekrardan sorgulanmaya başlandı. Dünya tekrardan kutsalın dönüşüne tanıklık etmekteydi. Ancak bu durum iki yüz yıl önceki durumun aynısı değildi.

Bu çalışmada Grace Davie'nin kavramsallaştırdığı '*vekil din*' teorisinin Kıbrıs Türk toplumundaki yansımaları verisel değerler ışığında analiz edilmeye çalışılmıştır. KKTC'nin dördüncü büyük kenti olan Güzelyurt ilçesinde 2019 Ocak ayında saha araştırması olarak yapılmış bir çalışmadan (Sezgin, 2019) elde edilen veriler kullanılmıştır. 148 katılımcının (56 kadın, 92 erkek) olduğu bu çalışmada, katılımcıların hepsi 'yerli Kıbrıslı'dır. Yerli Kıbrıslı ifadesi II. Barış Harekâtından önce adada bulunan Osmanlı'dan beri ada halkı olan Türkleri betimlemek için kullanılan bir tabirdir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nden ayrı, İngiliz kolonyal dönemini tecrübe etmiş, II. Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık askeri olan, Hıristiyanlarla iç içe yaşamış Müslüman Türkler.

Betimlemeleri çoğaltmanın mümkün olduğu bu toplum takdir edilir ki Türkiye'de yaşayan toplumdaki farklı bir Türk toplumdur. İngiliz sömürge döneminin bir asır sürdüğü adada iç savaş, ambargo, kitlesel kıyım vb. tarihi sosyal trajik hadiseler de hesaba katıldığında değişimin ve dönüşümün ne kadar hızlı olabileceği gözler önüne serilmektedir. Değişime uğrayan kurumlar arasında dinin de olacağı aşikârdır. Bu çalışma, seküler temayüller gösteren Kıbrıslı Türklerin sosyal ve kültürel açıdan ne denli dindar olduklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Girizgâh olabilmesi açısından kısa bir sekülerleşme tanımı yapıldıktan sonra vekil din kavramı ele alınmıştır. Sonrasında ise elde edilen verilerde dini vekâletin niteliği ve niceliği ortaya konulmuştur.

A. SEKÜLERLEŞMENİN MAHİYETİ

En genel anlamda sekülerizm, Batı'da aydınlanma çağından sonra Hıristiyan toplumunun kiliseden yaşadığı kopuşu ifade etmektedir. Rönesans ve Reform hareketleri ile başlayan aydınlanma çağına Batı toplumunu modern bir hale getirdiğini düşünen filozoflar ve sosyal teorisyenler, dinden arınmış veya kilisenin tahakkümünü bertaraf edecek bir söyleme ve eyleme muhtaçtı. Bilim insanları kilisenin tahakkümünden kurtulmak için, dini ele alırken; ilkel veya arkaik tipolojilerden modern tipolojilere doğru ilerlemeci bir söylem etrafında söz birliği yapmışçasına teoriler ortaya koydular. Bunun yanı sıra mezhepler arası çekişmelerde de kendi lehlerine tedbirler aldılar (Bayet, 2016, s. 68).

İlerlemeci pozitivistin beslediği modern olanın seküler olması gerektiği görüşü hayatın her alanına yayılan bir düşüncedir. Bu durumdan dini kurumlar da nasibini almıştır. Bazılarına göre kilise artık insanların evlendikleri, çocuklarını yetiştirdikleri, boş zamanlar için değerlendirdikleri sosyal bir kurum haline gelmiştir (Turner, 2017, s. 280). Ancak bu ifade bile dinî kurumların tamamen terk edilmediğini göstermekte ve de ihtiyaçları gideren bir yer olarak görülmesi açısından önem arz etmektedir. Kişisel ilgilerin çeşitlendiği veya

karmaşıklıştığı bir dönemde din de bundan etkilenmiştir. Kişisel olarak gelişen bir dini sosyal hareketlilik söz konusudur.

Dini kurumların öneminin azaldığı, toplumsal bağların çözüldüğü gerçeğine rağmen, beklenenin aksine, XXI. yüzyılda modern toplum seküler veya pozitivist bir topluma tamamıyla dönüşmemiştir. Hatta Berger geçmiş dönemde savunduğu sekülerleşme teorisi için 'gençliğimizde hepimiz aptalca işler yapmadık mı' sorusuyla mizahi bir açıklama yapmıştır (Berger, 2009, s. 247). Berger, sekülerizmin gerilediğini 'secularism in retreat' adlı makaleyi yazarak ilan etmiş ve modern dünyada önceden din kriz yaşarken şimdi de sekülerizmin kriz yaşayacağını belirtmiştir (Dereli, 2016, s. 235). Yine Berger, 1968'de New York Times gazetesinde bulunan röportajında XXI. yüzyılda dine inananların çok az olacağını hatta sekülerizme karşı koyabilmek için beraber bir arada yaşaması gerekeceğini söylemişti. Ancak milenyuma birkaç sene kala iddiasından vazgeçmiş ve sekülerleşme teorisinin yanlış olduğunu ve dinin hala daha hayatın birçok yönünde etkisinin olduğunu kabul etmiştir. Amerika'nın olabildiğince dindar olduğunu söyleyen Berger'e göre Amerika'da Chicago Üniversitesi'nin seküler eğilimli olması, İran'da Kum şehrinde dini medreseler olmasından daha ilginçtir (Köse, 2001, s. 154).

Modernleşme neticesinde dine hayatın hiçbir alanında yer vermeyen sosyal bilimciler, şimdilerde ise dini göstergeleri futbolda, rock konserinde, sanatta vb. alanlarda tekrardan keşfetmeye başlamıştır (Hervieu-Leger, 2009, s. 113). Kamusal dinin önemini yitirdiği vurgulanmakla birlikte bireysel olarak dinin yeniden şekillendiği yapılan çalışmalarla ortaya konulmaktadır. Dindarlığın yenilenen ya da göze çarpmayan boyutlarını ortaya koymak için görünmeyen din, sivil din, popüler din, halk dini, vekil din, yamalı din vb. kavramlar ileri sürülmüştür. Bu kavramlar incelendiğinde görülecektir ki hâlihazırdaki evrensel dinlerin pratikleri ya da toplumda bulunan eski kültürler, gelenekler modern simalarda yeniden teşekkül etmektedir. Örneğin Avrupa'da Hıristiyan öğretiyi benimsemediği halde kendini kültürel olarak Hıristiyan görenlerin sayısı azımsanamayacak boyutlardadır. Ateistliği ile meşhur olan ve 'Niçin Hıristiyan Değilim' adlı eseri yazan İngiliz filozofu Bertrand Russell, kendisini "Protestan agnostik" olarak tanımlamıştır (Solmaz, 2011, s. 50). Buna benzer söylemleri ülkemizde 'Ateist Alevi' ya da 'Deist Müslüman' kavramlarında görebilmekteyiz. Günay, evrimci bir anlayış ile toplumun modernleştiğçe dinden ve gelenekten uzaklaşacağı yönündeki beklentinin, tranzisyonel yani geçiş dönemindeki ülkelerde -Türkiye gibi- bunun tersi bir şekilde işlemekte olduğunu ifade etmektedir (Günay, 2017, s. 408). Ayrıca farklı dini sembollere bezenmiş senkretik, eklektik, ezoterik veya mistik karakterli yeni dini akımların da artarak devam etmesi, dini olana duyulan ihtiyacın giderilemediğine bir işaret olarak önümüzde durmaktadır.

Batı orjinli bir kavram olan sekülerleşmenin tanımı hakkında ortak bir uzlaşıya varılmış değildir. Sekülerleşme teorisi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler genel olarak üç başlık altında toplanabilmektedir: Eski paradigma, yeni paradigma ve eklektik paradigma. Eski paradigmayı savunanlar klasik sekülerleşme teorisini kabul etmektedir. Yani kilise ile dini eş değer görmektedir. Bu nedenledir ki kiliseye katılımın düşük olması, onların nazarında dinin gerilemesi olarak görülmüştür. Yeni paradigmayı savunanlar ise sekülerleşmeyi Batı özelinde kabul etmektedir. Bununla birlikte bireysel olarak yaşanan dindarlığı ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca yeni paradigma, yeni dini hareketlerin çoğalmasını modern çağda dini olana ihtiyaç olarak yorumlamaktadır. Eklektik paradigmayı savunan

sosyologlar ise yeni paradigma savunucularının eski paradigmayı tam olarak anlamadıklarını söylemektedir. Eklektik paradigma ise sekülerleşme tezinde otorite kavramını esas alarak dinin kamusal alanda sekülerleştiğini ileri sürmektedir. Aşağıdaki başlıkta ele alınan vekil din teorisi ise yeni paradigma içerisinde yer almaktadır. Bu bağlamda pratikten ayrılrsa bile iman tek başına yeterli görülmektedir. Ayrıca yeni paradigma sosyologları dünyanın yeniden doğaüstüyle etkileşimini benimsemektedir (Özay, 2020, s. 143-150).

B. VEKİL DİN TEORİSİ

Grace Davie, vekil din teorisini ortaya koyan kişidir. Yine ona ait olan bir başka kavram ise 'ait olmadan inanma-believing without belonging' ifadesidir. 1994 yılında yayınladığı 'Religion in Britain Since 1945: Believing Without Belonging' kitabında ait olmadan inanma kavramını kurumsal dinin dışında kalan %50'lik bir grubu betimlemek için ortaya atmıştır. Daha sonrasında bu düşüncesi onu vekil din kavramına ulaştırmıştır (Davie, 2010, s. 261). Davie ait olmadan inanma kavramını kiliseye ait olmadan Allah'ın varlığına inanma olarak yorumlamaktadır. Hatta ateistlerin bile kabul etmedikleri tanrı hakkında çok bilgi sahibi olduklarını söylemektedir (Davie, 2012, s. 3). Ona göre Avrupalı laik olduğu için değil Avrupalı olduğu için moderndir (Davie, 2012, s. 6).

'Vicarius religion' ifadesinin Türkçeleştirilmiş hali olan 'vekil din' ifadesinde, vicarius kelimesi vekil olarak çevrilse de, esasında *papaz* manasını ihtiva etmektedir (Davie, 2008, s. 32-33). Bu ifadeyi böyle yorumlayacak olursak din adamlarının ya da profesyonellerin halkın yapması gereken eylemleri vekâleten yaptığı manası ortaya çıkmaktadır.

Avrupa'da modernleşmenin zorunlu bir parçası kabul edilen sekülerleşme neticesinde din yok olmaya mecbur görülmüştür. Davie ise sekülerleşmenin dini tamamen ortadan kaldırmadığını düşünmektedir. Ona göre sekülerleşme ile Avrupa'nın ekonomik ve siyasi yaşamı gelişirken din kamusal alandan uzaklaştırılmıştır (Davie, 2005, s. 31-41; Davie, 2006, s. 229-237). Davie'ye göre vekil dinde temel görünüm kilise etrafında şekillenmiş bir Avrupalı dinidir. Bayramları, festivalleri, takvimleri vb. sosyal etkinlikleri Avrupa'nın tarihi kiliseleri tarafından şekillendirilmiştir (Davie, 2010, s. 262). Hristiyan geleneğindeki tüm tatiller ya da haftalar, Hristiyanlığa uygun olarak takvimde kendini hissettirmektedir. Pazar günü alışveriş yapıp yapılamayacağını Avrupa'da tartışılırken Cuma günü için böyle bir şeyin yapılmadığını söylemektedir (Davie, 2008, s. 32).

Avrupa toplumunu daha iyi anlamak adına toplumu oluşturan kitlelerin geçmişlerine ve ortak değerlerine bakmakta yarar vardır. Davie'ye göre Avrupa'nın kolektif hafızasını oluşturan temeller arasında Hristiyan-Yahudi kültürü/monoteizmi, Roma hukuk sistemi, Antik Yunan felsefesi ve de Laik Avrupa Aydınlanması vardır (Davie, 2012, s. 3). Ayrıca Avrupa'yı tek parça düşünmek de elverişsizdir. Avrupa'yı oluşturan ülkeleri: Katolik ülkeler (İspanya, İtalya, İrlanda), Protestanlığın hâkim olduğu ülkeler (Danimarka, Büyük Britanya, Kuzey İrlanda, Batı Almanya), Laik ülkeler (Fransa, Belçika, Hollanda) olarak kabaca tasnif etmek mümkündür. Davie'nin burada dikkat çektiği bir diğer husus ise Batı Avrupa'nın - özellikle Protestan Kuzey ülkelerinde- sekülerden ziyade kiliseleştirilememiş toplumlar olarak kalmaya devam ettikleridir (Davie, 2005, s. 10).

Avrupa'nın kolektif hafızasını oluşturan temellerden biri de dini eğitimidir. Laikliğin koyu bir halde yaşadığı Fransa'da bile Katolik dini okullara devlet yardımı esirgenmemektedir. Velilerinin talepleri siyaseten önemli bir etkiye sahiptir. Ancak Müslümanlar için aynı hoşgörü

gösterilmemektedir. Avrupa'da özellikle Fransa'da başörtü meselesi problemleri bir şekilde devam etmektedir. Müslümanlar artan terör olayları ve islamofobi nedeniyle negatif ayrımcılığa tabi tutulmaktadır. Avrupa Birliği'nin ilk 15 ülkesine baktığımızda seçmeli veya zorunlu din derslerinin var olduğunu, ilgili devletlerin tümünün dini okullara ödenek ayırdığını görmekteyiz (Davie, 2005, s. 108-112; Birekul, 2009, s. 54).

Davie, Avrupa'nın ılımlı seküler kesimlerinde bile doğum, evlenme ve en önemlisi de cenaze törenlerinde dini ritüellere insanların ihtiyaç duyduğunu söylemektedir. Vaftiz oranları geçmişe nazaran artmış; ancak bu olağan bir halde değildir. Hıristiyan inancına göre her insan günahkâr doğar ve vaftizle temizlenir. Ancak günümüzde bebekler doğar doğmaz vaftiz edilmemektedirler. İnsanlar belli bir yaşa geldiği zaman istediklerinde gidip vaftiz olmaktadır. Doğum esnasında yükümlülük olan ritüel değişerek belli bir yaş seviyesinde isteğe bağlı bir ritüel haline dönüşmüştür. Vaftiz oranlarının düşüşünün görünmeyen bir sosyolojik yanı daha vardır. O da doğum esnasında ölüm oranlarının ve doğurganlık oranının düşüşüdür. Vaftiz edilen bebeklerin kutsanması aynı zamanda onların erken ölmemesi için bir ümit taşımaktaydı. Ömrün uzaması, doğum oranlarının azalması ve bebek ölüm oranlarının düşmesi ile beraber insanlarda artık vaftiz talebi daha sonraki yıllarda bireysel bir tercih haline gelmektedir. Her ne kadar vaftiz olma bir tercih haline gelse de, Yunan milliyeti ve Ortodoks kilisesi arasındaki bağlılığın neticesinde vaftiz oranları ciddi bir derecede devam etmektedir. Ayrıca Kuzeyli Lutheryan Avrupa'da ve Katolikliğin yoğunlukta olduğu Güney Avrupa'da vaftiz uygulaması evrensel bir görünüme sahiptir (Davie, 2005, s. 91-92).

Davie'ye göre Kraliyet Ailesi'nde yaşanan aile geçimsizlikleri de halkın nazarında önem taşımaktadır. İnsanlar kendi ailesinde dikkat etmediği şeyleri kraliyet ailesinde veya piskoposlarda, kiliseyi temsil eden bu insanlarda görmek istemektedirler. İnsanlar inançlı olmasalar da din adamlarından inançlı olmalarını beklemektedirler. Durham piskoposu David Jenkins verdiği bir röportajda Hz. İsa'nın doğumunun mucize olduğunu söylemiş, medyada bu olay Hz. İsa'nın dirilişinin bir sihirbazlık olarak lanse edilmişti. Magazin ve halkın diline düşen piskopos, herkes tarafından kınanmıştır. Davie'ye göre insanlar Hazreti İsa'ya inanmasalar bile papazın şüpheli olmaması gerektiğini ve Hz. İsa'nın doğumunun mucizevi olduğuna inanmasını istemektedir (Davie, 2008, s. 33).

Kraliyet ailesinin de dini bir kurum olarak işlev gördüğü Britanya'da Prenses Diana'nın cenazesi de önemli bir örnektir. Prens Charles'tan boşanıp Müslüman bir iş adamı olan Dodi el Fayed ile aşk yaşayan Diana, sevgilisiyle beraber geçirdiği trafik kazasında ölmüştü. Ölümünün üzerinden yıllar geçmesine rağmen Prenses Diana haberleri her yıl adından sıkça söz ettiren ve magazin haberlerini süsleyen bir olaydır. Burada dikkat çekilmek istenense prensten boşanan asi prensesin toplumun normlarını yıkmasına ve de Müslüman bir kişiyle sevgili hayatı yaşamasına rağmen nasıl öldüğünün ayıplanmamış olmasıdır. Cenaze töreninin ulusal kanallarda naklen yayınlanması, cenazesinde çalan şarkıların haftalarca müzik piyasasında en çok dinlenenler arasına girmesi, ölümünün popülerleşen yanındı. Prenses Diana'nın ölümü nedeniyle birçok kişi kendi bulunduğu şehirlerdeki katedrallerde ve kiliselerde gıyabında cenaze törenlerine iştirak etmişti. Çiçeklerin bırakıldığı, mumların yakıldığı ve de hatıra defterlerine taziye mesajları yazıldığı sembolik cenaze törenleri tertip edilmişti. Bir diğer cenaze ise Fransız Cumhurbaşkanı François Mitterrand'a aitti. O ciddi manada seküler veya dinsiz kabul edilebilecek biriydi. Dindar bir gruba göre, ölümlerinde Katolik ayinini hak etmemişti. Laik gruba göre ise cenaze töreninin Katolik usullere göre yapılması

gereksizdi. Yine de Katolik kilisesinde tören yapılmıştı. Cenazeden bir gün önce ise alternatif olarak vefa töreni de düzenlenmişti. Yaşantılarında dindar sayılmayacak bu iki şahsiyetin cenaze törenlerinin olanca dindar özelliklere bezenmesi Davie'ye göre dinin halen toplumun kolektif hafızasında yer eden, vekil dinin önemli göstergeleri arasındadır (Davie, 2005, s. 99-102).

Davie, ortaya attığı vekil din teorisinin XXI. yüzyılın ortalarına kadar yaşayacağını, ancak daha sonrasında sona ereceğini düşünmektedir. Dinin pazardaki bir meta gibi uygun bir şekilde insanların istediği zaman alıp istediği zaman bırakacağı bir pazar modeli haline geleceğine inanmaktadır (Davie, 2008, s. 42). Davie ilerleyen süreçte Avrupa'da çok dinli bir pazardan söz etmiştir. Ancak İslam hakkında ise oryantalist bir söylemi benimsemektedir. Kamusal politikalar açısından İslam'ın Avrupa'da sorunlara yol açacağını söyleyen Davie'ye göre İslam'ın Yahudi-Hristiyan geleneğinin ürünü olan Avrupa içinde barış içinde yaşaması mümkün değildir. Çünkü Müslümanlar, inançları gereği Avrupalıların benimsediği gibi seküler tutumlar sergileyemeyecektir. Buna örnek olarak da Salman Rüşdi'nin Şeytan Ayetleri etrafındaki tartışmalarını ve Fransa'da yaşanan başörtüsü tartışmalarını göstermiştir (Davie, 2005, s. 164-171).

C. VEKİL DİNİN UYGULAMADAKİ GÖRÜNÜMÜ

Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs jeopolitik ve stratejik öneminden dolayı tarih boyunca çok farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. 1571 yılında Osmanlı hâkimiyetine girince ada Anadolu'dan getirilen Müslüman Türklere vatan olmuştur. 1878 yılında İngilizlere kiralandığında ise adanın mülkü Osmanlı'ya ait olmakla birlikte yönetimi İngilizlere geçmiştir. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın İngiltere karşısında savaşa girmesi sonucunda ise 1914 yılında İngiltere tarafından tek taraflı ilhak edilmiştir. Lozan Anlaşması neticesinde ise resmi olarak İngiltere'nin kolonisi haline gelmiştir.

Ada üzerinde yaşayan en büyük dini grup Hristiyanlardır. Özelde ise Rumların tabii olduğu Ortodoks Kilisesi ilk sıradadır. Ortodoks Rumlar haricinde Hristiyan gruplar arasında Levant asıllı Maronitler, Ermeniler, İngilizler ve Latinler yer almaktadır. Ada 1974 Barış Harekâtı ile kuzey ve güney olarak ikiye ayrılınca kuzey kısmı Türklere, güney kısmı ise Rumlara kalmıştır. Ada bölündükten sonra kuzeye yerleşen Kıbrıslı Türklerin dışında adanın kalkınması için 1974 yılından sonra Türkiye'den Kıbrıs'a iskân ettirilen Türkler vardır. KKTC sınırları içerisinde az sayıda Maronit -Maroni ya da Marûni- (Şengil, 2010, s. 3-4), Rum ve İngiliz yaşamaktadır. Ermeniler ise ada bölündükten sonra güneye geçmiştir. Günümüzde GKRY meclisinde Ermeni, Latin ve Maronit halkları adına birer azınlık temsilcisi bulunmaktadır (Dayıoğlu, 2014, s. 89). 1959 yılında yapılan Londra ve 1960 yılında yapılan Zürih Anlaşmaları neticesinde adanın doğusunda bulunan Dikelya üssü ile güneyinde bulunan Ağrotur üssü İngilizlerin kontrolüne bırakılmıştır. İngiliz üsleri günümüze değin varlığını sürdürmektedir.

Adanın çokuluslu ve kültürel yapısı, İngiliz sömürgeci yakın geçmişte tecrübe etmesi, batılılaşma ve modernleşme vb. faktörler göz önünde bulundurulduğunda bu küçük adada farklı dini uygulamaların olması olağan bir durumdur. Bu makale kapsamında makalenin sınırlarını zorlamasından dolayı değinilmeyen birçok faktör daha bulunmaktadır. Osmanlı Kıbrıs'ında Müslümanlar üzerinde etkili olan mistik tasavvufi hareketler, Osmanlı'dan kopuş, İngiliz yönetimine geçtikten sonra Anadolu'ya farklı zamanlarda yaşanan göç dalgaları, yeni

kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ndeki jakoben siyasi söylemin Kıbrıslı Türk yöneticiler tarafından benimsenmesi, bağımsız müftülük makamının İngiliz memuru pozisyonundaki fetva eminliğine dönüştürülmesi, din eğitimin sağlıklı ve eşit koşullarda yapılamaması, Türk liderliği arasında vakıfçı-cumhuriyetçi çekişmesi vb. birçok faktör Kıbrıslı Türklerin dini hafızasını ve dini pratiklerini etkilemiştir.

Bu çalışma kapsamında değerlendirilen veriler zamanla sekülerleşen Kıbrıslı Türklerin yeniden şekillendirdiği dini pratikler olarak görülebilir. Bu durum Levi-Strauss'un deyimiyle brikolaj etkisi yapan bir olgudur. Brikolaj mevcut bulunan şeyleri değişen şartlara göre yeniden yapılandırmaktır (Levi-Strauss, 1996, s. 43-44). Turner ise bu durumu DIY dinleri olarak yorumlamaktadır. DIY ifadesinin açılımı 'do it yourself-kendin yap'tır. DIY, yapı marketten demonte olarak alınan bir eşyayı kişinin belli bir plan üzerine kurmasıdır. Dini uygulamada ise birey elinde bulunan şeyleri yeniden kendi şartlarına göre yapmaktadır. Elindeki nesnelere aynı dini öğeler olabileceği gibi farklı kültürlerle de ait olabilmektedir (Turner, 2012, s. 217). İster brikolaj denilsin isterse DIY dinleri, sonuçta elde edilen malzeme ezoterik, senkretik, eklektik ya da yamalı bohça gibi duracaktır.

2019 Ocak ayında Güzelyurt ilçesinde yapılan çalışmaya 156 kişi katılmış olup anketin geçerlilik şartlarından geçen 148 kişinin anketi çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Erkek katılımcı sayısı 92, kadın katılımcı sayısı 56'dır. Çalışmada birçok veri elde edilmiştir. Bu makale bağlamında değerlendirilen veriler ise Allah'a iman, ahirete iman, Fatıha suresini bilme durumu, namaz kılma durumu, halk inanışları, dindarlığın göstergeleri, dini etkinliklere katılma durumu, açıktan günah işleyen din adamları hakkında katılımcıların görüşleridir.

Tablo 1. İman esasları

	Allah'ın varlığına iman	Ahiretin varlığına ve öldükten sonra dirilmenin hak olduğuna iman
Kesinlikle inanıyorum	%84,5	%51,4

Kısaca iman esasları; Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kadere, öldükten sonra dirilmenin hak olduğuna, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna imandır. Her şeyin yaratıcısı olan Allah'tır. Bu inancı ölçen sorulardaki iki ifade konu bağlamında değerlendirilmiştir. 'Kesinlikle inanıyorum' ifadesi dışında 'inanıyorum ama bazı şüphelerim var, Kararsızım/fikrim yok, İnanmıyorum, Beni ilgilendirmiyor' şıkları ölçekte mevcuttur. Ayrıca bu soruları cevapsız bırakanlar için bu sorular 'cevapsız' veri olarak değerlendirilmiştir. İman esaslarının başı olan Allah'ın varlığına şüphesiz bir şekilde kesinlikle iman ettiğini söyleyenlerin oranı %84,5'tir. Bu dünyadan göçtükten sonra ahirete gidip, dünyada yaptıklarının karşılığını göreceğine kesinlikle iman ettiğini söyleyenler ise %51,4'tür. Görülüyor ki Allah'ın varlığını kabul etmekle birlikte yaşamın bu dünyadan ibaret olduğu algısı bazı katılımcılarda mevcuttur. Anket esnasında katılımcılar arasında cennetin ve cehennemin bu dünyada olduğunu ifade edenler olduğu gibi reenkarnasyona benzeyen açıklamalar da yapanlar gözlemlerime göre mevcuttu. Denilebilir ki Kıbrıslı Türkler arasında deizm adı konulmamış bir olgu olarak varlığını korumaktadır.

Tablo 2. Namaz ile ilgili Bulgular

	Hiç
Cuma namazı	%64,2
Beş vakit namaz	%60,8
Teravih namazı	%54,1
Bayram namazı	%52,7

Namaz İslam dininde en önemli pratiklerden biridir. Hicri takvime göre farz olan oruç Ramazan ayı geldiğinde, hac ibadeti ise Zilhicce ayında yapılır. Kelime-i şehadetin yeri ve zamanı tayin edilmezken zekât ibadeti ise yılda bir kere yapılır. Hac ve zekât için zengin olmak gerekirken oruç için sağlıklı olmak şarttır. Farz namazı, günde beş defa vakti tayin edilmiş bir şekilde emredilmiştir. Zengin veya sağlıklı olma şartı aranmaksızın kadın erkek her müminin temel ödevidir. Cuma namazı ise erkekler için farz ibadettir. Bir Müslümanın Cuma namazı ile yükümlü olabilmesi için erkek, hür, mukim ve mazeretsiz olması gerekmektedir. Bayram namazı da erkeklere özel olmakla birlikte, Hanifilere göre vacip diğer mezheplere göre de sünnet bir ibadettir. Teravih namazı ise Ramazan ayının olmazsa olmazı nafil bir ibadettir. Ayrıca cemaatle kılınması teşvik edilmiştir. Cemaat olmanın teşvik edilmesi nedeniyle denilebilir ki namaz toplumsal değeri olan bir ibadettir. Katılımcılara namaz ile ilgili sorular sorulmuş, karşılığında ise 'Her zaman, genellikle, ara sıra, nadiren, hiç' cevapları alınmıştır. Ayrıca bu soruları cevapsız bırakanlar için 'cevapsız' veri olarak değerlendirilmiştir. Araştırmanın detaylara saplanmaması için burada 'hiç' şıkkı üzerinden genel bir değerlendirme yapılmıştır. Tablo 2'den de görüleceği gibi katılımcıların yarısından fazlası hiçbir şekilde namaz kılmamaktadır. Bayram namazı ve Cuma namazı erkeklere özel olduğu düşünülürse Cuma namazına katılım oranı daha düşüktür. Yılda iki kere olan bayram namazı ise diğer namaz çeşitlerine göre uygulanma açısından daha iyimser bir tablo çizmektedir. Davie'nin ait olmadan inanma tezi burada kendini hissettirmektedir. Camiye veya cemaate ait olmadan dini pratiklerden yoksun bir inanç kendini göstermektedir.

Tablo 3. *Fatiha suresini bilme durumu*

	Cinsiyet		
	Kadın	Erkek	Toplam
Evet	53	69	122
	%94,6	%75,0	%82,4
Hayır	2	19	21
	%3,6	%20,7	%14,2
Unuttum	1	4	5
	%1,8	%4,3	%3,4
Toplam	56	92	148
	%100,0	%100,0	%100,0

p:0,009 p<0,05

Fatiha Suresi Kuran-ı Kerim'in ilk sırasında yer alan ve Kuran'ın özeti mahiyetinde bir suredir. Fatiha açılış anlamındadır. Ayrıca bu sure cenazelerde, kabirlerde ve farklı birçok duanın sonunda okunur. Namazın rükünlerinden olan kıraat yani Kuran'dan bir parça okunmasının asgari şartı Fatiha Suresi'ne ek olarak en az bir satırlık bir ayet okunmasıdır. Bu sureyi ezbere bilme durumuna bakıldığında zaman %82,4 oranında ezbere bilenler ilk sırada yer almaktadır. %14,2 oranında katılımcı ise bu sureyi ezbere bilmediklerini ifade etmektedir. Unuttum diyen 5 kişinin oranı ise %3,4 oranındadır. Yıldırım, tamamı 25 yaş altı katılımcılardan oluşan

örnekleminde ise Fatıha Suresi'ni bilenlerin %81,9 olduğunu tespit etmiştir (Yıldırım, 2016, s. 84).

Fatıha Suresi'ni ezbere bilme durumu ile cinsiyet durumunun ilişkisine bakıldığı zaman anlamlı (p:0,009) derecede farklılık bulunmuştur. Kadınlar %94,6 oranında sureyi ezbere bilmektedir. İki kadının ise bu sureyi ezbere bilmedikleri görülmüştür. Bir kişi ise unuttuğunu ifade etmiştir. Erkeklerde ise oranlar kadınlara oranla düşmektedir. Ezbere bilenler %75 oranında iken, bu sureyi ezbere bilmediğini ifade edenlerin oranı ise %20,7 oranındadır. Unuttuğunu ifade eden 4 erkek katılımcının oranı ise %4,3 oranındadır. Örnekleme katılan erkek katılımcılardan her dört kişiden biri Fatıha Suresi'ni ezbere bilmemektedir.

Foto 1. Mermer Fatıha Kitabesi

Fotoğraf: İbrahim Sezgin

Foto 1'e bakıldığında Fatıha Suresi'nin Latin harflerle mermer tabletlere yazıldığı görülecektir. Güzelyurt ilçe sınırları içerisinde bulunan Yuvacık Mezarlığı'nda yeni yapılan mezarların birçoğunda Fatıha kitabesini görmek olağan hale gelmiştir. Ayrıca bu durum popüler bir uygulama olarak benimsenmiş ve restore edilen eski mezarlara da eklenmeye başlanmıştır. Yapılan araştırmada her dört erkekten biri Fatıha Suresi'ni bilmezken, kadınlar da dâhil edildiğinde bu oran neredeyse her beş kişiden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplu yapılan dualarda 'Adı unutulmuş, soyu kesilmiş, bana da bir Fatıha yok mu diyen cümle mümin müminâtın ruhlarına' ifadesi meşhur bir ifadedir. Güzelyurt'ta metfun bulunan kişiler her ne kadar adı unutulmamış, soyu kesilmemiş olsa da günümüzde arkasından Fatıha okuyacak nesiller bırak(a)mamıştır. Bu yüzden olsa gerek Latin harflerle olsa dahi Fatıha Suresi mezarların yanı başında bilmeyenler için durmaktadır. Vekil dinin uygulama sahasında cisimleştiği en bariz örneklerden biri profesyoneller tarafından hazırlanmış Fatıha Suresi'nin mermer tabletlere yazılmasıdır. Bu mermer tabletlere sureyi bilmeyenler için vekâleten orada durmaktadır. Foto 1'e dikkatle bakıldığı zaman göze çarpan yeni sayılacak bir popüler uygulamadan bahsetmek mümkündür. Güneş enerjisi ile çalışan floresan gece lambaları kabirlerde görülmeye başlanmıştır. Yeni bir uygulama olduğu için kabrin üzerine konma motivasyonunun ne olduğu verilerde mevcut değildir. Tahminen söylemek gerekirse 'ışıklar içinde uyu' kelimesinin cisimleştiği bir uygulama denebilir. Ayrıca kabrin iki yanında bulunan mermer vazoların içine de tutsü ya da çiçek konulduğu görülmüştür.

Tablo 4. Dini törenlere katılma durumu

Toplumsal hayatınızda önemli bir yeri olan (Mevlit, Hatim, Cenaze, yıl dönümü vb.) dini törenlere katılır mısınız?

	Frekans	Yüzde
Dini bir vazifedir. Bu yüzden katılıyorum	86	%58,1
Adettir. Herkes katıldığı için katılıyorum	47	%31,8
Bana ölümü hatırlatır. Bu yüzden katılmak istemem	3	%2,0
Hayır, katılmam. Günümüz itibariyle bu etkinlikler çağ dışı kalmaktadır	3	%2,0
Diğer (Belirtiniz)	4	%2,7
Sevdiklerimi anmak/ ölünün anısını yaşatmak için katılıyorum	5	%3,4
Toplam	148	%100,0

Bireyler üyesi oldukları toplumların belirli aktivitelerine katılarak toplumun bir parçası olmaktadır. Bu aktiviteler çeşitli anlamlar yüklenmektedir. Mevlit, hatim, cenaze vb. dini törenler toplum üyeleri belirli zamanlarda bir araya getiren aktivitelerin başında gelmektedir (Köse, 2015, s. 10). Toplumsal hayatta önemli yeri olan dini törenlere katılıp katılmama durumu katılımcılara sorulmuştur. 'Dini bir vazifedir. Bu yüzden katılıyorum' diyen %58,1 oranındaki katılımcı en kalabalık grubu oluşturmaktadır. Adet olduğunun düşünen ve bu yüzden katılan %31,8 oranındaki grup ise ikinci sırada yer almaktadır. 'Bana ölümü hatırlatır. Bu yüzden katılmak istemem' diyen üç kişi ile 'Hayır katılmam. Günümüz itibariyle bu etkinlikler çağ dışı kalmaktadır' diyen diğer üç kişi %2'şer orandadır. 'Sevdiklerimi anmak/ ölünün anısını yaşatmak için katılıyorum' tercihi anket cevaplarında yer almazken diğer tercihinde yer kaplaması nedeniyle ayrıca belirtilme ihtiyacı duyulmuştur. Bu tercihi söyleyenlerin genel olarak kullandıkları söylemler göz önünde bulundurulursa dini törenlerin toplumsal anlamından veya dini anlamından öte sadece kişiye saygı amaçlı tören olarak ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Yani dinden ve adetlerden soyutlanmış bir ifade olduğu söylenebilir. Bu cevabı verenlerin oranı da %3,4 oranındadır. Diğer tercihindeki iki kişi sebep belirtmemiştir. Öteki iki kişi ise şıklarda yer alanların aksine genel olarak dini törenler katılmadıklarını belirtmiştir. Genel olarak değerlendirildiği zaman dini törenler (özellikle cenaze merasimleri) Kıbrıs Türkü için toplumsal bir işleve sahiptir. Davie'nin de dikkat çektiği gibi cenaze törenleri seküler toplumlarda bile en önemli etkinlikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 5. Halk inanışlarını ve pratiklerini uygulama durumu

Aşağıdakilerden hangilerini yaparsınız?	Sayı*	Yüzde
Mezarlığa giderken okunmuş su götürmek	86	%58,1
Buhur, tütsü yakmak	71	%48,0
Mevlit okumak (veya okutmak)	69	%46,6
Türbe ziyaret etmek	57	%38,5
Nazar boncuğu takmak	41	%27,7
Türbelere mum dikmek	19	%12,8
Muska yazdırmak / Muska takmak	18	%12,2
Kurşun döktürmek	15	%10,1
Hatim indirtmek için birini görevlendirmek	11	%7,4

Hatim indirmek	8	%5,4
Dini motifli yüzük, kolye vb. takmak	8	%5,4
Ağaçlara çaput bağlamak	1	%0,7
Hiçbiri	20	%13,5

*Çoklu yanıt verildiğinden dolayı tablo sayısı örneklemin hacminden büyüktür.

Halk arasında rağbet gören birtakım uygulamalardan hangilerini yaptıkları katılımcılara sorulmuştur. En yüksek oranda tercih edilen %58,1 ile mezarlığa giderken okunmuş su götürme adeti olduğu saptanmıştır. Kıbrıs'ta yaygın olan bu uygulama genellikle Kur'an okumayı bilmeyen kişilerin başvurduğu bir adettir. Mezarlığa gitmeden önce su ile doldurdukları şişeleri Kur'an okumasını bilen birilerine götürerek Yasin, Fatiha, İhlas vb. sureleri okutulur. Daha sonrasında ise ziyaret edilen kabrin üzerine dökülür. İkinci en çok yapılan uygulama ise nazardan koruduğuna inanılan tütsü veya buhur yakma âdetidir. Buhur zeytin yapraklarının yakılmasıyla ortaya çıkan kokulu dumanı etrafa dağıtmak suretiyle nazardan koruduğuna inanılan uygulamadır. Mevlit okutma ise Süleyman Çelebi'nin Hz. Muhammed (sav) için yazmış olduğu nâatın kutsal gün ve gecelerde, düğünlerde ve özellikle cenazelerde okunmasıdır. Mevlit okutmak cenaze törenlerinde ve onu takip eden perşembesi, haftası, kırkı ve yıl dönümlerinde en çok yapılan uygulamadır. Mevlit okutmak %46,6 ile en çok yapılan uygulamaların başında gelmektedir. Ermiş'in Mesarya Ovası'nda yaptığı alan çalışmasında ise mevlit okutanların oranı %58,9'dur (Ermiş, 2016, s. 228).

Türbe ziyaret etmek ise %38,5 sıklığında yapılmaktadır. Anket yaparken gözlemlediğim kadarıyla türbe ziyareti Hala Sultan, Kırklar vb. din büyüklerinin kabirleri olarak algılandığı gibi yakınlarının mezar ziyareti olarak da algılanmaktadır. Nazardan korunmanın bir diğer yolu olduğuna inanılan nazar boncuğu takma %27,7; türbelere mum dikme %12,8; Muska takma veya yazdırma %12,2; Kurşun döktürme %10,1 oranındadır. Hatim indirmek için birini görevlendirenlerin oranı %7,4 iken şahsen hatim indirenler ise %5,4 oranındadır. Dini motifli yüzük, kolye vb. aksesuarları takınanların oranı da %5,4'tür. Ağaçlara çaput bağladığını söyleyen bir kişi de %0,7 oranındadır. Hiçbirini yapmadığını söyleyenlerin oranı ise %13,5'tir.

Foto 2. Yeni gömülen birine ait mezarın üzerindeki su ve yanan tütsü çubukları

Fotoğraf: İbrahim Sezgin

Mezarlığa giderken okunmuş su götürmek farklı bir açıdan bakıldığında Kuran okumayı bilmeyen kişiler için vicdani bir rahatlama olduğu söylenebilir. Mezara gömülen kişinin arkasından Yasin okutmak, dini ve örfi bir uygulama olduğu için, okunmamış olması akrabalarının vicdanını rahatsız etmektedir. Bu yüzden okunmuş su uygulaması Kıbrıs özelinde, Davie'nin de söylediği gibi 'vekâleten' icra edilen dini bir pratik haline dönüşmüştür (Davie, 2005, s. 91-92). Okunmuş sudan kasıt Kur'an okumayı bilen profesyonel biri (genelde din görevlisi) tarafından mezarlıkta okunması gereken sureler okunduktan sonra içi su dolu şişeye üflenmesidir. Bu su daha sonrasında cenaze sahipleri tarafından mezarlığın üzerine dökülmektedir. Foto 2'ye bakıldığında yeni yanan tütsü çubukları göze çarpmaktadır. Ayrıca içi su dolu bir şişe de hazırda bekletilmektedir.

Sosyal hayatta dinle ilişkinin neredeyse cenaze törenlerine indirgenen bir toplumda mevlit okutmak, Kıbrıs özelinde çok önemli bir adettir. Doğum, sünnet, düğün ve cenaze törenlerinde okunan mevlit, toplum için 'anchoring'-çığa- (Köse, 2015, s. 10) görevi görmektedir. 'Anchoring' kavramı, geminin savrulmasını engelleyen demirleme veya karaya tutunmasını sağlayan çıpalama olayına benzetilmektedir. Dinle ilişkisi en aza inmiş toplumlarda bile doğum, sünnet, düğün ve cenaze merasimleri nedeniyle mevlid-i şerif, Yasin, İhlas, Fatıha vb. sureler okunmakta, dualar edilmektedir.

Kilise ayinlerinde ayini yöneten kişinin buhurdanlık ile etrafa koku yayma uygulaması, Kıbrıslı Türklerde de nazardan korunmanın ve bereketin sembolü olarak algılanmaktadır. Yine türbelere mum dikme âdetinin de Hristiyan temelli bir uygulama olduğunu söyleyebiliriz. Hatim indirmek için birini görevlendirme yapılan pratikler açısından alt sıralarda yer alırken kendisi hatim indirenler ise daha azdır. Yine aynı şekilde dini motifli kolye ve yüzük takmak da az rastlanan bir uygulamadır. Bir kişi ise ağaçlara çaput bağladığını söylemektedir. Anlaşılacağı üzere Kıbrıslı Türklerde ağaçlara çaput bağlama uygulaması çok rastlanan bir uygulama değildir.

Tablo 6. Katılımcıların Din Görevlisinin Günah İşlemesi Hakkındaki Düşünceleri

Cami görevlisini herhangi bir barda veya night clubta görseniz ne düşünürdünüz?	Frekans	Yüzde
Din görevlisi ise bu tür durumlardan uzak durmalıdır	54	%36,5
Din görevlisi olduğu için yakıştırmazdım	35	%23,6
Din görevlisi ama o da insan. Hata yapabilir	12	%8,1
Din görevlisi olması eğlenemeyeceği anlamına gelmez	34	%23,0
Bu konuda fikrim yok	12	%8,1
Toplam	147	%99,3
Kayıp veri	1	%0,7
Toplam	148	%100,0

Fâsık alenen günah işleyen kişi demektir. Dini açıdan fâsık bir kimse imam olma hüviyetine sahip değildir. Cemaat imamın fâsık olduğunu bilirse arkasında namaz kılmayabilir. Katılımcılara 'Cami görevlisini herhangi bir içki içilen barda ya da zina yapılan gece kulüplerinde (night club) görseniz ne düşünürdünüz?' diye sorulmuştur. Bu soruyu da bir kişi yanıtlamamıştır. Verilen cevaplar arasında en yüksek oran %36,5 ile 'Din görevlisi ise bu tür durumlardan uzak durmalıdır' yanıtıdır. Din görevlisine bu tür durumları yakıştıramayanlar ise ikinci sırada yer alarak %23,6 oranındadır. Din görevlisinin açıkça günah işlememesi gerektiğini düşünenlerin toplam oranı %60,1'e tekabül etmektedir. Daha ılıman bir bakış

açısıyla din görevlisinin de insan olduğu ve hata yapabileceği görüşüne sahip olanlar %8,1 oranındadır. Din görevlisinin açıkça günah işlemesine aldırış etmeyenlerin oranı ise %23'tür. Toplumun belirgin bir kısmı din görevlisinin fâsık olmasını kabul etmemektedir. Ancak azımsanmayacak oranda bu duruma aldırış etmeyenler de mevcuttur. Piskopos David Jenkins'in başına geldiği gibi KKTC'de de alenen günah işleyen imamlar medya önüne atılıp ayıplanmaktadır. Ayrıca alınan bu cevapların içkinin ve gece kulüplerinin çokça ve ulu orta her yerde olduğu bir yörede alındığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 7. Dindarlığın göstergesi sayılan davranışlar

Aşağıda sayılan davranış kalıplarından hangileri size göre dindarlığın göstergeleri arasında yer alır?

	Frekans	Yüzde
Kalbi temiz olmak	108	%74,5
Merhametli olmak	102	%70,3
Yardım faaliyetlerine katılmak	71	%49,0
Ahlaki ilkelere bağlı olmak	63	%43,4
Dini kitaplar okumak	56	%38,6
İbadethaneler için bağışta bulunmak	53	%36,6
Dini pratiklere ve inançlara değer vermek	53	%36,6
Yetimin başını okşamak	52	%35,9

*Çoklu yanıt verildiğinden dolayı tablo sayısı örneklemin hacminden büyüktür.

İbadet etmenin dışında kişiyi dinle alakalı, dine meyilli olduğunu gösteren birtakım pratikler bulunmaktadır. Dinin sadece mabetlere yaşandığını düşünmek olanaksızdır. Özellikle de İslam gibi hayatın her alanında kuralları olan bir dinden bahsediliyorsa bu durum olanaksızdır. Katılımcılara dindar olan bir kişinin hangi davranışları sergileyeceği sorulmuş ve üç kişiden yanıt alınamamıştır. Bu kişiler kayıp veri olarak işlenmiştir. Ayrıca seçenekler arasında birden çok cevap verebilecekleri söylenmiştir.

Kalp temizliği Kıbrıslı Türklerde en önemli dindarlık göstergelerinden biridir. %74,5 ile en çok tercih edilen yanıt kalp temizliğidir. Merhametli olmak da %70,3 gibi yüksek bir oranda tercih edilmiştir. Örneklemin yarıya yakını %49 oranında yardım faaliyetlerine katılmayı da dindarlığın göstergesi olarak saymaktadır. Ahlaki ilkelere bağlı olmak ise %43,4 oranındadır. Sıralama da ilk dört gösterge soyut ve manevi duygularla alakalıdır. Geri kalan dört gösterge bireyin aktif olarak müdahalesinin bulunduğu göstergelerdir. Beşinci sırada yer alan dini kitaplar okumak tercihi %38,6 oranındadır. İbadethaneler için bağışta bulunmak ile dini pratiklere ve inançlara değer vermek %36,6 oranındadır. Yetimin başını okşamak ifadesi ise %35,9 oranındadır.

Verilen cevaplara baktığımız zaman ilk dört sırada bireyin vicdanı ile olan seçeneklerin yer aldığı görülmektedir. Kalp temizliği yaygın kullanılan bir ifade olsa da hangi kalbin ne kadar temiz olduğu ya da niçin temiz olduğu kişilere göre değişebilmektedir. Yine merhametli olmak ifadesi de kalp temizliği ifadesindeki gibi kişinin mizacıyla alakalı bir durumdur. Merhametli olma ve kalbi temiz olma durumları fiziki olarak ölçülebilecek bir durum değildir. Yardım faaliyetlerine katılmak mali bir yardım olabileceği gibi manevi bir destek de olabilir. Ayrıca kimin ne oranda yardım yapacağı kişinin kendi vicdanını bağlayan bir durumdur. Ahlaki ilkelere bağlı olmak ise biraz daha sınırları belli bir ifadedir. İnsan doğduğu toplumun özellikleriyle anlam bulur (Mardin, 1993, s. 24). Anlam, toplumda var olan etik kuralları, ahlaki

ilkeler, gelenek ve görenek vb. manevi aktarımlardır. Bunun yanında dinin de ortaya koymuş olduğu ahlak kuralları vardır. Din ile kurulan dünyanın idamesi ve düzeni, yine din ile olacaktır (Ekinci, 2018, s. 325). Tablodan ve önceki verilerden de anlaşılacağı gibi Kıbrıslı Türkler dini yeniden anlamlandırmıştır. Ancak bu yeni anlam dünyasında bireysellik ön plana çıkmaktadır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Kıbrıs küçük bir memleket olmasına rağmen tarihin her döneminde egemen güçleri kendine çekmeyi başarmış ender yerlerden biridir. Konum itibariyle Kuzey Afrika, Levant ve Anadolu'nun kesiştiği bir kavşakta yer alması bunun başlıca nedenidir. Adaya gelen her devlet burayı vatan bilmiş, kendinden bir şeyler bırakmıştır. Bu yüzden tarihi, kültürel ve sosyolojik açıdan zengin bir adadır. Adanın çokuluslu yapısının temeli de bu zenginliğe dayanmaktadır.

İslam'ın ilk yıllarından beri Müslümanlara, Osmanlı'nın fethinden beri de Müslüman Türklere ev sahipliği yapmış olan ada, emperyal güçlerin birtakım çekişmeleri nedeniyle el değiştirmiş ve İngilizlere kiralanmıştır. Zamanla İngiliz sömürmesine dönüşünce adada Müslümanlar için zor günler başlamıştır. Siyasi otorite kaybı, dini eğitimin yokluğu, Müslüman ahaliden uzak oluşu, İngiliz sömürgeciliği, çokuluslu yapısı vb. daha sayamadığımız birçok faktörün etkisiyle sosyo-kültürel dinamikler değişmeye başlamıştır. Bunlara ek olarak bu çalışmada vurgulandığı gibi dünyadaki modern-seküler hareketlilik adalı Müslümanları da derinden etkilemiştir. Bu çalışma kapsamında değerlendirilmeyen ama adadaki sosyo-dini yapıyı etkileyen hususlar elbette vardır. Makalenin kapasitesi doğrultusunda önemli gördüğümüz bazı hususlar özellikle belirtilmiştir.

Allah'ın varlığına kesinlikle inanan %84,5 iken ahiretin varlığına inanan %51,4 oranına gerilemektedir. Tablo 2'de ise örneklemin yarısından fazlası hiçbir surette namaz kılmadığı tespit edilmiştir. Bu iki örnek bile pratikten ayrılan bir dindarlığı gözler önüne sermektedir. Allah'ı bilme durumu başlıca iman göstergesi iken dini pratikler göz ardı edilmektedir. Ayrıca Fatıha suresinin mermer tabletlere aktarılma durumu da verilere göre anlamlılık arz etmektedir. Tablo 3'te örneklemin %82,4'ü Fatıha Suresini ezbere bildiğini beyan etmiştir. Bilmeyenlerde ise erkeklerin çokluğu göze çarpılmaktadır. Bu konuyla alakalı olarak okunmuş su uygulamasına müracat edenlerin oranı da %58,1 ile en çok yapılan uygulamadır. Her ne kadar adet olarak toplumda anlam kazanmış olsa da pratikte Kur'an okumayı bilmeyen bir toplum için okunmuş su uygulaması '*anchoring*'-çipa görevi görmektedir. Kıbrıslı Türkler açısından dinin sosyal hayatta en görünür olduğu yerlerden biri de cenaze merasimleridir. Davie'nin dediği gibi seküler toplumlarda bile cenaze merasimleri hala önem arz etmektedir.

Özetle vekil dinin mahiyeti, dini pratiklerin halk adına profesyoneller tarafından icra edilmesidir. Okunmuş su, Fatıha suresinin mermer tablete aktarılması, kalbi temiz olmak vb. örneklerde görüleceği gibi alışılmışın dışında farklı dini pratikler çalışmada kendini göstermektedir. Bu çalışmada profesyonel ellerde dönüşüme uğrayan, özelleşen ve de bireyselleşen bazı dini pratiklerin yansması analiz edilmiştir. Burada bahsettiğimiz profesyonellik Strauss'un da değimiyle brikolaj yapan insanınki kadardır. Ortaya çıkan durum ise mevcut şartları kendine uyarlayan, yok olmayan ancak dönüşen bir dindarlıktır.

KAYNAKÇA

- Bayet, A. (2016). *Dine karşı düşüncenin tarihi*. (C. Süreyya, Çev.) İstanbul: İnkılap Kitapevi Yayınları.
- Berger, P. L. (2009). Günümüz din sosyolojisi üzerine düşünceler (İ. Çapçioğlu, Çev.). B. Solmaz ve İ. Çapçioğlu (Ed.). *Din Sosyolojisi Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar* (s. 245-262). içinde (2 b.). Konya: Çizgi Kitapevi.
- Birekul, M. (2009). *Avrupa Birliği'ne üyeliğin Türk toplumunun dînî hayatına yansımaları: gelecekle ilgili beklentiler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Davie, G. (2006). Avrupa: Kuralı doğrulayan istisna mı? (İ. Toker, Çev.) *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(1), 219-238.
- Davie, G. (2012). Belief and unbelief: two sides of a coin. *Approaching Religion*, 2(1), 3-7.
- Davie, G. (2008). Din ve toplum: Avrupa deneyimi bir istisna mı? (T. Küçükcan, Çev.). A. Köse ve T. Küçükcan (Ed.). *Avrupa Birliği ülkelerinde din devlet ilişkisi* (s. 31-42) içinde. İstanbul: İSAM Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Davie, G. (2005). *Modern Avrupa'da din*. (A. Demirci, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Davie, G. (2010). Vicarious religion: A response. *Journal of Contemporary Religion*, 25(2), 261-266.
- Dayioğlu, A. (2014). *Kuzey Kıbrıs'ın "Ötekileri" Rumlar, Marunîler, Romanlar, Aleviler, Kürtler*. Lefkoşa: Kıbrıslı Türk İnsan Hakları Yayınları.
- Dereli, M. D. (2016). Bir din sosyoloğu olarak Peter L. Berger'in entelektüel portresi. *Bilimname*, 31(2), 227-244.
- Ekinci, İ. (2018). Sekülerleşme ve din. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 320-337.
- Ermış, H. (2016). *Kuzey Kıbrıs Türk toplumunda sosyal ve dini hayat (Mesarya örneği)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Günay, Ü. (2017). *Din sosyolojisi*. (14 b.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Hervieu-Leger, D. (2009). Sekülerleşme, gelenek ve dindarlığın yeni şekilleri: bazı teorik öneriler. (H. Aydınalp, Çev.). B. Solmaz ve İ. Çapçioğlu (Ed.). *Din sosyolojisi klasik ve çağdaş yaklaşımlar* (s. 109-124) içinde (2 b.). Konya: Çizgi Kitapevi.
- Köse, A. (2001). Modernleşme-sekülerleşme ilişkisi üzerine yeni paradigmlar. *Liberal Düşünce Dergisi*, 24(Güz), 150-165.
- Köse, A. (2015). XXI. yüzyıl Türkiye'sinde gelenekle modernite arasında din algıları ve dindarlık formları: sosyolojik bir bakış. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49(Aralık), 5-27.
- Levi-Strauss, C. (1996). *Yaban düşünce*. (T. Yücel, Çev.) (2 b.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mardin, Ş. (1993). *Din ve ideoloji*. (6 b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özay, M. (2020). *Sekülerleşme ve din: Batı'da sekülerleşme teorileri ve tartışmaları*. (2 b.). İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları.

- Sezgin, İ. (2019). *Kıbrıslı Türklerin dini yaşayışları üzerine karşılaştırmalı bir çalışma (Güzelyurt örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Solmaz, B. (2011). Dine sosyolojik bakış açılarındaki gelişmeler. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31, 29-54.
- Şengil, V. (2010). *Dinler tarihi açısından Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki Marunîler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Turner, B. (2012). Post-seküler toplumda din. (Ö. Güngör, Çev.) *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(3), 199-224.
- Turner, B. (2017). Sivil din. (Y. Aktay, Çev.). Y. Aktay ve M. E. Köktaş (Ed.). *Din sosyolojisi* (s. 277-291) içinde. (4 b.). İstanbul: Vadi Yayınları.
- Yıldırım, E. (2016). *Mağusa'da dini hayat*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Barselona Sözleşmesi Kapsamında Akdeniz ve Kıyılarının Korunmasında Çevresel İşbirliğinin Önemi

The Importance of the Environmental Cooperation in Protection of the Mediterranean Sea and its Coasts through the Barcelona Convention

İmam Bakır Kanlı^{1*}
Nahide Nur Falcioğlu²

* Sorumlu yazar
Corresponding author

¹Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Türkiye,
Assoc. Prof. Dr., Marmara University, Turkey,
ulkanli@yahoo.com,
ORCID ID 0000-0002-5715-8752

²Öğrenci, Marmara Üniversitesi, Türkiye,
Student, Marmara University, Turkey,
nahidefalcioğlu@marun.edu.tr,
ORCID ID 0000-0003-1539-8093

Makale geliş tarihi / First received : 10.09.2020
Makale kabul tarihi / Accepted : 27.12.2020

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar:

- 1- Araştırmacıların katkı oranı eşittir.
- 2- Bu çalışma, 1-2 Eylül 2020 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirilen, 5th International Scientific Research E-Congress (IBAD - 2020)'de sözlü sunum olarak sunulmuştur.
- 3- Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- 4- Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur.
- 5- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *iThenticate*. Similarity Index 14%

Atıf bilgisi / Citation:

Kanlı, İ.B., Falcioğlu, N.N. (2021). Barselona Sözleşmesi kapsamında Akdeniz ve kıyılarının korunmasında çevresel işbirliğinin önemi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 117-142.

ÖZ

Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının kesişim bölgesinde yer alan stratejik önemi haiz olan Akdeniz Havzası, gerek ulaşım modlarının odak merkezinde yer alması sebebiyle ticaret bağlamında, gerek deniz altı enerji potansiyeli ve gerekse insanoğlunun bu havza üzerinde gerçekleştirdiği kirletici faaliyetler nedeniyle küresel gündemdeki yerini hep korumuştur. Havzanın bu çekici yapısı sadece ticaretin gelişmesinde değil aynı zamanda sanayinin de bölgede yoğunlaşmasında önemli rol oynamıştır. Bu yoğunlaşmaların olumsuz sonuçlarından birisi, öncelikle yerel ölçekte kıyıların kirlenmesi, sonrasında ise Akdeniz Havzasını bütünüyle etkileyebilecek bir çevre kirliliği ile karşı karşıya kalması olmuştur. Plansız kentleşme ve sanayileşmeye koşut olarak, deniz taşımacılığı esnasında yaşanan kazaların neden olduğu atıklar ile petrol ve türevlerinin ekosisteme zarar vermesi de havzanın karşı karşıya kaldığı sorunların artmasına, çözüm süreçlerinin zorlaşmasına neden olmaktadır. Böylesine zengin bir sosyo-ekonomik ekosistemi barındıran alanın pek çok ülkeye ev sahipliği yaptığı düşünüldüğünde, çözümlerin de ancak çoklu işbirliği unsurları ile çözülebileceği kaçınılmaz olmaktadır. Bu bağlamda 1976'da imzalanan Barselona Sözleşmesi kirliliğin önlenmesi konusundaki deniz ticaretine ilişkin hususları ele alması açısından son derece önemli adım olmuştur. İşte bu çalışmanın konusu Akdeniz Havzasında yer alan ülkelerin bölge ölçeğinde oluşturacakları inisiyatif ve çalışmalarını Barselona Sözleşmesi çerçevesinde ele almasıdır. İklim değişikliğine uyumlu ve yerleşimleri güvenli olan ülkelerin nasıl bir politika inşa etmesi gerektiğine ilişkin öneri sunması, Akdeniz ve kıyılarının korunması konusunda gelecek çalışmalara yön vermesi ve literatürde tamamlayıcı unsur olması çalışmayı önemli kılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı Barselona Sözleşmesi kapsamı içerisinde Akdeniz'in korunmasına yönelik politikaların etkinliğinin analiz edilmesidir. Çalışmada akitin uygulama alanları Akdeniz'de Özel Koruma Alanları ve Biyolojik Çeşitliliğe İlişkin Protokolü çerçevesinde İspanya ve Türkiye ülkeleri özelinde sınırlandırılmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş; literatür taraması yapılarak, uluslararası kurum ve kuruluşlarının yayınladığı teknik raporlardan faydalanılmıştır. Çalışmada, elde edilen bulgular üzerinden yapılan değerlendirme ve analiz sonucunda Türkiye'nin Akdeniz Havzasındaki bölgesel çalışmalarda avantajlar sunduğu anlaşılmıştır. Barselona Sözleşmesi'nin hedefleri doğrultusunda güç sağlamanın Türkiye'nin büyük ölçüde yardımlar sağladığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akdeniz, Akdeniz Havzası, Barselona Sözleşmesi, çevre, çevresel işbirliği.

ABSTRACT

The Mediterranean Basin, located on the intersection of the continents Europe, Asia and Africa, has always been on the global agenda due to its location in the centre of transportation modes, its underwater energy potential and the polluting activities carried out by people on this basin. The attractive structure of the basin played an important role not only in the development of trade but also in the concentration of industry in the region. First of all, one of the negative consequences of these concentrations was the pollution of the coasts at the local scale, and then an environmental pollution that could affect the entire Mediterranean Basin. Parallel to unplanned urbanisation and industrialisation, the toxic matter and oil released during maritime transportation and accidents damage the ecosystem, cause problems faced by the basin to be more hazardous and the solution processes to be more difficult. Considering that the area, which has such a rich socio-economic ecosystem, is home to many countries, it is inevitable that solutions can only be made with multiple cooperation elements. In this context, the Barcelona Convention signed in 1976 has been a very important step in terms of addressing the issues related to maritime trade in the prevention of pollution. The subject of this study is to deal with the initiatives and activities of the countries at the region scale through the Barcelona Convention. The fact that it offers suggestions on what kind of policies should be made by countries that are compatible with climate change and have safe settlements, guides future studies on the protection of the Mediterranean and its coasts, and it is a complementary element in the literature. In this context, the purpose of the study is to analyse the effectiveness of policies for the protection of the Mediterranean within the scope of the Barcelona Convention. Application areas for Specially Protected Areas in the study contracts and the countries of Spain and Turkey in the framework of the Protocol on Biological Diversity in the Mediterranean in particular has been limited. In this study, qualitative research method was adopted; literature review was performed and technical reports published by international institutions and organisations were used. In the study, as a result of the evaluation and analysis made on the findings obtained, it is clear that Turkey has contributed to the works performed in the Mediterranean Basin at regional level. Turkey has been observed to provide substantial contribution in line with the objectives of the convention.

Keywords: The Mediterranean Sea, the Mediterranean Basin, Barcelona Convention, environment, environmental cooperation.

1. GİRİŞ

Akdeniz Havzası; Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını içine alan farklı sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel toplulukların odağındadır. Englehardt'ın çalışmasından aktaran Güneş, (2016, s. 1-2) medeniyetlerin hayat alanı Akdeniz'i, yakın tarihte Ortadoğu petrolünü Avrupa'ya taşıyan, Hint Okyanusu'ndaki taşımacılığı dünyanın her noktasıyla bir araya getiren, Karadeniz'deki ticaretin iktisadi boyutunu farklı boyutlara yönlendiren, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nü (NATO) Uzakdoğu ve Ortadoğu ile yakınlaştıran havza olarak tanımlar. Bugün yaşanan siyasi, ekonomik, enerji alanındaki gelişmeler bölgenin önemini daha da artırmıştır. Özellikle enerji taşımacılığı konusunda Doğu Akdeniz Havzası, 2008'de keşfedilen petrol ve doğalgaz rezervlerinden itibaren stratejik olarak yeniden zirve haline gelmiştir (Aksoy, 2016, s. 1). Fakat bir başka açıdan Akdeniz, sanayileşme, hızlı kentleşme, deniz taşımacılığı, kontrolsüz büyüme gibi çevre için önem teşkil edecek tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır. Çevresel tehditler kapsamına, havzada sanayi ve ticaretin yoğunluğu sebebiyle taşımacılık esnasında yaşanan petrol ve türevlerinin ekosisteme zarar vermesi örnek olarak verilebilmektedir (Paker, 2012, s. 157). Tablo 1'de, dünyada yaşanan bazı tanker kazaları sonucu denize dökülmüş petrol miktarları gösterilmektedir (Budak, t.y., s. 127-128). Bu kapsamda petrol taşımacılığının deniz kirliliğine verdiği belki de en önemli zararlardan birisi olarak, uluslararası çevreyi etkilemesi bakımından 1967'de gerçekleşen Torrey Canyon kazası gösterilmektedir. Kaza sonrasında uluslararası alanda petrol kirliliği ve deniz kirliliği gibi kavramlar dikkat çekmeye başlamıştır (Ünal, 2014, s. 9). Küresel ölçekli çevre sorunları, doğası gereği sınır ötesi sorunları da içerdiği için, bu sorunların çözümü için gerçekleştirilecek çabalarda; anlaşmalar, politikalar ve örgütlenmeler tam da bölgesel ölçekte işbirliğine dayalı anlaşmayı oluşturmaktadır (Paker, 2012, s. 157).

Tablo 1. *Denizlerde Meydana Gelen Kaza Sonucu Denize Dökülen Petrol Oranları* (CNN Türk Web Sitesi'nden aktaran Budak'ın çalışmasından (t.y., s. 127-128) faydalanılarak hazırlanmıştır)

Yıl	Gemi ismi	Kaza yeri	Petrol Miktarı
1991	Gulfkriken	İran Körfezi	910.000
1983	Nowruz	İran Körfezi	303.000
1983	Castillo de Belver	Güney Afrika	260.000
1978	Amoco Cadiz	Fransa	230.000
1980	Irene's Serenade	Yunanistan	102.000
1992	Agean Sea	İspanya	80.000
1994	Nassia	İstanbul Boğazı	20.000

Akdeniz Havzası konusunda çevresel işbirliği önceliğinde bölgesel hedeflerin hayata geçirilmesi noktasında devletler, uluslararası kuruluşlar ve diğer paydaşlar birlikte hareket etmişlerdir. Bu zengin havzanın korunması için pek çok çalışmalar, işbirlikleri, entegrasyonlar yapılmıştır. Bunun bir örneği, Şubat 2016 yılında, Barselona Sözleşmesi çerçevesinde kabul edilen '2016-2025 Akdeniz Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi'dir (Birleşmiş Milletler Çevre

Programı [UNEP], 2020). Benzer şekilde çevre sorunlarının neden olabileceği sosyo-ekonomik çalışmalar ile sürdürülebilirlik konusuna katkı sağlayan oluşumlardan biri de 'Akdeniz Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu (MCSD)' dir. Komisyon sivil toplum kuruluşlarını, hükümetleri ve yerel yetkilileri temsilen kırk paydaşı içermesi bakımından önemli bir konumdadır. Stratejik açıdan önemli olduğu düşünülen örneklerden biri de 'Barcelona Sözleşmesi'dir. Resmi adıyla 'Akdeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi', Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerin taraf olduğu bir akit (Birleşmiş Milletler Çevre Programı Akdeniz Eylem Planı [UNEPMAP], 2020).

Uluslararası alanda çevre sorunlarına çözüm bulmak amacıyla 5-16 Haziran 1972'de 'Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı'nda (Stockholm Konferansı) Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) öncülüğünde Bölgesel Deniz Programları çalışmaları başlatılmıştır. Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler ile Avrupa Ekonomik Topluluğu tarafından kabul edilerek uygulanmaya başlayan Akdeniz Eylem Planının (MAP) onaylanmasından sonra Şubat 1976'da bir araya gelen kıyı devletleri planın hukuki çerçevesini oluşturan Barcelona Sözleşmesini kabul etmişlerdir. Türkiye'nin de akite taraf olduğu bu hukuki belgeler 1978'de yürürlüğe girmiştir (Algan, 2011, s. 38). Barcelona sözleşmesinin adı 'Akdeniz Deniz Ortamı ve Kıyı Bölgesinin Korunması Sözleşmesi' olarak değiştirilmiş olup, 2002/4545 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla; 22 Ağustos 2002 tarihinde 24854 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır (Milletlerarası Andlaşma, 2020). Sözleşme kapsamında çalışmalar, 21 ülke ve Avrupa Birliği (AB) öncülüğünde yapılmaktadır. Bu ülkeler Harita 1'de görüldüğü üzere Arnavutluk, Cezayir, Bosna Hersek, Hırvatistan, Kıbrıs, Mısır, Fransa, Yunanistan, İsrail, İtalya, Lübnan, Libya, Malta, Monako, Karadağ, Fas, Slovenya, İspanya, Suriye, Tunus ve Türkiye'dir (UNEP, 2020).

Harita 1. Akdeniz Eylem Planı Koordinasyon Birimi Barcelona Konvansiyonu ve Protokolleri (UNEP'in sitesinden faydalanılarak hazırlanmıştır)

Akdeniz'de sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda çalışmalar genişleyerek yenilenmektedir (Arat, Türkeş ve Saner, 2002, s. 17). Bu noktada bir diğer önemli akit, deniz kirliliğini engellemek amaçlı oluşturulan 'Denizlerin Gemiler Tarafından Kirlenmesinin Önlenmesine ait Uluslararası Sözleşme (MARPOL-73/78)' dir. Deniz çevresindeki önleyici tedbirler alınmasını sağlamış ve kirlilik konusunda dünya ölçeğinde kurallar getirilmesini sağlamıştır (Kara, 2004, s. 55-56 ve s. 160-161). Bu süreçte ülkeler, sivil inisiyatifler, uluslararası kuruluşlar etkili olmaktadır. Özellikle Greenpeace Akdeniz; havzadaki kirliliğe karşı Barcelona

Sözleşmesi'nin varlığının gerekliliğine dikkat çekmiştir. Bu ölçüde bölgesel alanda çalışmalar yapmıştır. Aynı zamanda havzadaki ülkeler, Barselona Sözleşmesi'ni onaylama sürecinde etkili olmuştur. Çevre Bakanlığı ile iletişim kurarak bilgi akışı, yoğun lobi çalışmaları ile bağlantıyı sağlamıştır (Paker, 2012, s. 168). Sözleşme kapsamında bulunan 7 protokol; Akdeniz Eylem Planı'nın yasal çerçevesini oluşturmakta ve havzanın farklı konularına çözüm bulmayı amaçlamaktadır (UNEP, 2020). Bu protokoller aşağıda belirtilmiştir:

- Akdeniz'de Gemilerden ve Uçaklardan Boşaltma veya Denizde Yakmadan Kaynaklanan Kirliliğin Önlenmesi ve Ortadan Kaldırılması Protokolü (Dumping Protocol)
- Akdeniz'in Kara Kökenli Kirlenici Kaynaklara ve Faaliyetlere Karşı Korunması Protokolü (The Protocol on Land-Based Sources)
- Akdeniz'de Özel Koruma Alanları ve Biyolojik Çeşitliliğe İlişkin Protokol (Specially Protected Areas (SPA) Protocol)
- Olağanüstü Hallerde Akdeniz'in Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Yapılacak Mücadele ve İşbirliğine Ait Protokol (Prevention and Emergency Protocol)
- Akdeniz'in Tehlikeli Atıkların Sınırötesi Taşınması ve Bertaraf Edilmesinden Kaynaklanan Kirliliğe Karşı Korunması Protokolü (Hazardous Wastes Protocol)
- Açık Deniz Protokolü (Offshore Protocol)
- Entegre Kıyı Alanları Yönetimi Protokolü (Protocol on Integrated Coastal Zone Management (ICZM))

Akitin çalışma ve uygulamaları incelendiğinde; Akdeniz Havzasında meydana gelen ve taşıtlardan kaynaklanan kirliliğin önlenmesi, bölgede özel koruma alanlarının oluşturulması ve biyolojik çeşitliliğin sağlanması, Akdeniz'de bütünleşik kıyı alanları yönetiminin gerçekleştirilmesi ve Akdeniz'in ticari faaliyetlerden dolayı kirlenmeye karşı korunması gibi hususlar protokollerin temel amaçları olarak ortaya çıkmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2020). Tablo 2'de görüldüğü üzere her protokolün kabulü ve yürürlüğe girişi farklı tarihlerde olmasına rağmen bazı protokoller yıllar içinde değişikliğe uğramıştır. Offshore Protokolü, Tehlikeli Atıklar Protokolü ve ICZM Protokolü'nde yürürlüğe giriş tarihinden sonra değişiklik yapılmamıştır. Damping Protokolü'nde ise yapılan değişiklik sonrasında protokolün henüz yürürlüğe girmediği Humphrey ve Lucas (2015, s. 9) çalışmasında ifade edilmiştir.

Tablo 2. *Barcelona Sözleşmesi Kapsamında Yürürlüğe Giren Protokoller* (Humphrey ve Lucas (2015, s. 9) çalışmasından ve UNEP sitesinden faydalanılarak hazırlanmıştır)

Protokoller	Kabul Tarihi	Yürürlüğe Giriş Tarihi	Değiştirilme Tarihi	Yürürlüğe Giriş Tarihi
Damping Protokolü	16 Şubat 1976	12 Şubat 1978	10 Haziran 1995	-
Önleme ve Acil Yardım Protokolü	16 Şubat 1976	11 Mart 1978	25 Ocak 2002	17 Mart 2004
LBS Protokolü	17 Mayıs 1980	17 Haziran 1983	7 Mart 1996	18 Mayıs 2006
SPA Protokolü	3 Nisan 1982	6 Kasım 1986	10 Haziran 1995	12 Aralık 1999
Offshore Protokolü	14 Ekim 1994	24 Mart 2011		
Tehlikeli Atıklar Protokolü	1 Ekim 1996	19 Ocak 2008		
ICZM Protokolü	21 Ocak 2008	24 Mart 2011		

Akdeniz ve kıyıların korunması konusunda gelecek çalışmalara yön vermesi, havzanın korunmasına yönelik politikaların etkinliği, literatürde tamamlayıcı unsur olması, Barcelona Sözleşmesi kapsamında yapılan bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Literatür incelendiğinde, özellikle Türkçe literatürde bu konunun yeterince ele alınmadığının görülmesi de çalışmayı önemli kılan hususlardan bir diğeridir. İklim değişikliği sorunsalına koşut olarak, ülkelerin nasıl bir politika izlemesi gerektiğine ilişkin tespitlerin ortaya konulması bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bölgesel ölçekte çevre konusunda yaşanan sorunların, Barcelona Sözleşmesi'nin getirdiği çözüm önerilerinin etkinliği incelenmekte ve sözleşme hem Akdeniz Havzası özelinde hem de Türkiye özelinde ele alınmaktadır. Türkiye'nin tarafı olduğu diğer uluslararası sözleşmeler bağlamında ilişkisine bakılmakta, hangi ülkelerin çalışmalarının daha çok katkısı olduğu, özellikle hangi alanlarda etkili olduğu incelenmektedir. Fakat sözleşmenin alanı çok geniş olduğu için çalışma, akitin uygulama alanı '*Akdeniz'de Özel Koruma Alanları ve Biyolojik Çeşitliliğe İlişkin Protokolü*' çerçevesinde İspanya ve Türkiye ülkeleri özelinde sınırlandırılmıştır. Çalışmada nitel yöntem kullanılmış, literatür taraması ağırlıklı olarak gerçekleştirilen çalışmada, uluslararası kurum ve kuruluşların analiz ve raporlarında da istifade edilmiştir. Elde edilen bulgular üzerinden yapılan analiz ve değerlendirmeler sonucunda uluslararası ölçekte yapılan önerilerle araştırma sonlandırılmıştır.

2. Teorik Çerçeve ve Temel Kavramlar

Bu bölümde, teorik bir çerçeve çizilmekte ve konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bazı temel kavramlar detaylıca ele alınmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası çözümler odağında akitin etkinliğini analiz edebilmek ve etkinliğini ortaya koyabilmek için çevre ve çevre kirliliği kavramları açıklanmakta, bu kavramlarla ilişkili olarak uluslararası ölçekte Barcelona Sözleşmesi'nin tarihsel gelişimi anlatılmaktadır. Ayrıca, Akdeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması

Sözleşmesi'nin hangi konferans, toplantı ve sözleşmeler kapsamında revize edildiğine ilişkin süreç de incelenmektedir.

2.1. Çevre ve Çevre Kirliliği

Çevre kavramının kolay ölçüde anlaşılabilir bir tanımını yapmak çok da mümkün değildir. Anlama atfedilen yorumlara göre tanımlar değişmektedir. Bilhassa zengin anlam içeriği olan bir kavram olduğundan her alanda farklı tanımları yapılmaktadır (Gürkan, 2019, s. 526). Sadece Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından sekiz farklı tanımı yapılmıştır. Bu tanımlardan toplum bilimi alanında en yaygın kullanılan tanımı: '*hayatın gelişmesinde etkili olan doğal, toplumsal, kültürel dış faktörlerin bütünlüğü*' şeklindedir (Türk Dil Kurumu [TDK], 2020). Eski Türkçe etimolojisine baktığımızda çevre kelimesi 'çevür' eyleminden evrilmiştir (Etimoloji Türkçe, 2020). Çevre kavramının İngilizce etimolojisini incelediğimizde ise 'Environment' yani Fransızca 'environ' kelimesinden türemiştir (Etymology Dictionary, 2020).

1983 tarihli Çevre Kanunu'nda ise çevre, bireylerin yaşamlarını devam ettirdikleri ve zincir misali birbirleriyle etkileşim halinde oldukları fiziki, biyolojik, iktisadi ve sosyal ortam olarak tanımlanmaktadır (Çevre Kanunu, 2020). Diğer taraftan çevrenin çeşitli yazarlar tarafından farklı tanımlamaları da yapılmıştır. Örneğin, Kaypak (2012, s. 8) kavramı '*canlıların ortak yaşama alanlarını oluşturan hava, su ve toprak*' şeklinde ifade etmektedir. Hilal ve Doğan'a (2018, s. 99) göre canlıların yaşadığı ve önemli faaliyetlerini devam ettirdiği habitattır. Büyükgüngör (2006, s. 1) ise çevreyi '*canlıların yaşamı boyunca ilişkilerini sürdürdüğü dış ortam*' olarak açıklamaktadır. Çevre '*çeşitli ölçeklerde ve miktarlarda bir kaynaklar bütünü*' olarak ifade edilmektedir (Baykal ve Baykal, 2018, s. 12). Kelimenin geniş bir anlamı olduğu için hayat boyu organizmaları etkileyen her şeyi ele aldığından aslında bir nevi yalnızca kişinin çevresi olarak da gösterilmektedir (Chauhan, 2008, s. 6). Çevre kelimesi konuya, gündeme, bakış açısına göre ortaya çıkıp değiştiklerinde ve tartışıldıklarında gündemin dinamiklerini göstermektedir (Myerson ve Rydin, 1996, s. 6).

Bu kapsamda çevre kirliliğinin de birçok tanımı bulunmaktadır. TDK'nin yaptığı çevre kirliliği tanımı '*doğal kaynakların aşırı ve yanlış kullanılması, tahrip edilmesi sonucunda çevrede dengenin olumsuz yönde bozulması ve birtakım sorunların ortaya çıkması*' şeklindedir (TDK, 2020). Çevre Kanununda ise çevre kapsamında '*canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etki*' olarak açıklanmaktadır (Çevre Kanunu, 2020). Kaypak (2012, s. 209) ise çevre kirliliğini, tabiatın kendini arındırma yetisinin üstünde olan işlerin çevrede oluşturduğu yığılımlar olarak ifade etmektedir. Çevre kirliliği, sanayi atıkları, kontrolsüz kentleşme ve atıkların tabiata atılması şekilde oluşmaktadır (Güven vd., 2005, s. 3). Kirlilik, olağanüstü hızla yayılmaktadır (Dobson, 2016, s. 19).

Kuşkusuz, çevre sorunları yirmi birinci yüzyılın en mühim sorunlarından biridir. Küresel ölçeğe ulaşmış bu sorunlara yine bu ölçekte yer alan paydaşlarca tepkiler verilmektedir (Tuna, 2011, s. 8). Uluslararası ölçekte baktığımızda kirlilikle mücadele, en önemli uğraş alanlarından biridir (Baykal ve Baykal, 2008, s. 4). Çevre kirliliğinin sınır tanımaması bunun yanı sıra çevre kavramının tüm insanlık için ortak bir miras olarak algılanması, çevre sorunlarına küresel bir boyut getirmiştir (Kılıç, 2001, s. 135). Örneğin uluslararası alanlardaki boyutlarına bakıldığında 1970'lerden itibaren '*iklim değişikliği, küresel ısınma, ozon tabakasının ve ormanların tahribatı*' meseleleri ile karşılaşmaktadır (Gürkan, 2019, s. 534). Geline bu nokta, doğa için tehlikeli durum oluşturmaktadır (Abdulahakimoğulları, Sezer ve Akpınar, 2011, s. 63). Bu sorunların

aşılabilmesinin bir gereği olarak da, küresel ölçekte sorunlar, uluslararası platformda çözüm öneren sözleşmelerin doğmasına sebep olmuştur (Kılıç, 2001, s. 135).

Akdeniz, Avrupa Birliği'nin yanı sıra birçok kıyı ülkesini de kapsayan yarı kapalı bir denizdir. Havzayı oluşturan ülkeler; Arnavutluk, Bosna Hersek, Cezayir, Fas, Filistin, Fransa, İspanya, İsrail, İtalya, Kıbrıs Rum Kesimi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Libya, Lübnan, Malta, Mısır, Slovenya, Suriye, Tunus, Türkiye ve Yunanistan'dır. Özellikle son dönemde havza; enerji, ticaret, ekonomi ve çevre gibi birçok alanda karşılıklı etkileşimin yaşandığı bir bölge olmuştur (Yıldız, 2016, s. 616-617). Kara kökenli kirlilikler, uluslararası deniz ticaret hacmi kirliliği, fırsatçı istilacı türlerin gelmesi ve petrol taşımacılığın yol açtığı kirlilik türleri pek çok deniz canlısını etkilemekte ve bölgenin ekosistemi üzerinde baskılara neden olmaktadır (UNEP, 2020). Geçmişte, Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerde yaşanan su kıtlığı yüzünden pis su kaynaklı atık su kullanımı etkinlik sağlayamamış, gün geçtikçe bu sorun, Akdeniz Havzasında yaşanan kirliliğe karşı bir farkındalık algısı oluşmasını sağlamıştır (Özoğuz, 2005, s. 3-4).

Küresel ticaretin gelişmesine koşul olarak, günümüzde, gemi ve tankerlerden kaynaklanan petrol ve türevlerinin kirliliği de önemli boyutlara ulaşmıştır (Abdullahzade, 2009, s. 696-697). Örneğin 19 Mart 1994'te Sarıyer-Beykoz açıklarında Güney Kıbrıs bayraklı yük gemisi ve Rum bayraklı petrol tankerinin çarpışması sonucu iki geminin yanması esnasında oluşan petrol atıkları sebebiyle havzada geniş çapta çevre kirliliği meydana gelmiştir (Kara, 2004, s. 127). Petrol taşımacılığının %20'si Akdeniz Havzası aracılığıyla yapılmakta olduğundan bölgede 82 merkez petrol limanı ve rafinerisi bulunmaktadır. Havzada günlük işlenmiş varil miktarı ise 8.780.326'dır. UNEP MAP verilerine bakıldığında Akdeniz'de her yıl 100-150.000 ton petrolün taşıma esnasında denize döküldüğü görülmektedir. 1985-2007 yılları arası incelendiğinde ise havzada 27 büyük kaza olduğunda bahsedilmektedir (Legambiente and the Civil Protection Department, 2007). Yarı kapalı bir deniz olan Akdeniz; sahip olduğu ticaret hacmi, enerji ve deniz ulaşımında düğüm noktası olması nedeniyle, geçmişte de bugün de, petrol kirliliğine maruz kalması anlamında tehlikeli durumlarla karşı karşıya kalmış ve halen de kalmaktadır. Bu sebeple Türkiye de bu havzanın önemli bir paydaşı olarak bu sorunla çok daha dikkatli şekilde ilgilenmek zorunda kalmıştır (Abdullahzade, 2009, s. 697- 698).

Çevre kirliliğini mümkün olduğunca kaynağında ve oluşmadan önlemek, mümkün olamıyorsa en aza indirmek için gerekli politikaları üretmek, ekolojik dengeyi sürdürülebilir kılmak belki de en önemli yaklaşımlarından biridir. Bu bağlamda, farklı ölçeklerde ve farklı boyutlarda çözüm önerilerinin geliştirilmesi kaçınılmazdır. Baykal ve Baykal (2008, s. 14) çalışmasında bu hususla ilgi olarak; atık miktarlarının düşük seviyelerde tutulabileceğini, çevre kirliliğinin önlenmesinde teknolojik önlemler alınıp uygulanabileceğini ve başka bir yol olarak gerçekçi boyutunu da ele alan çevresel bağlamı odak alan bir planlama düzenlenebileceğine vurgu yapar. İşte bu bağlamda, Akdeniz Havzası özelinde çevre kirliliğini önlemek, deniz kirliliğini azaltıp denetlemek amacıyla bölgesel ölçekte işbirliği planlaması yoluna gidilmiş ve Akdeniz'e kıyısı olan devletlerin taraf olduğu Barselona Sözleşmesi imzalanarak yürürlüğe girmiştir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016, s. 95).

2.2. Uluslararası Çözümler Bağlamında Barselona Sözleşmesi

Çevre konusunun uluslararası bir gündem haline gelmesinde 1972'de İsveç'in Stockholm şehrinde gerçekleştirilen ve ilk çevre zirvesi olan '*Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı*' toplantısı etkili olmuştur (Arat, Türkeş ve Saner, 2002, s. 7). Konferansta çevre ölçeğinin küresel bir problem olduğundan bahsedilmiş, tüm devletlerin birlikte tedbir alması gerektiği

düşünülmüş, hatta bu kapsamda uluslararası antlaşmalar yöntemine gidilmiştir (Taze ve Güneş, 2012, s. 76). Toplantıda alınan kararlar kapsamında 'Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 15 Aralık 1972 tarihli 2997 sayılı kararıyla Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)' örgütü kurulmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020). UNEP kılavuzluğunda Bölgesel Deniz Programı çalışmalarına başlanmış (Güneş, 2001, s. 56) ve bu kapsamda Akdeniz Havzasının korunması, önde gelen hedeflerden biri olmuştur. Bu doğrultuda 1974'te 'Bölgesel Denizler Programı Faaliyet Merkezi' oluşturularak 'Akdeniz Eylem Planı (AEP)' hazırlanması sağlanmıştır (Arat, Türkeş ve Saner, 2002, s. 14).

AEP 1975'te Akdeniz Havzasındaki ülkeler ile AET tarafından onaylanarak uygulamaya geçilmiştir. Kabulünden sonra planın hukuki çerçevesini meydana getiren 'Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi (Barselona Sözleşmesi)' 16 Şubat 1976'da imzalanmış ve 1978'de yürürlüğe girmiştir (Algan, 2011, s. 38). Sözleşme, UNEP Bölgesel Deniz Programları'nın da en önemli örneğini meydana getirmiştir (Güneş, 2001, s. 75). Türkiye sözleşmeye 1982 yılında taraf olmuş ve 2014-2015 yıllarında dönem başkanlığını yerine getirmiştir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020).

Şekil 1. Barselona Sözleşmesi'nin Tarihsel Gelişimi (UNEP'in ve T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın sitelerinden faydalanılarak hazırlanmıştır)

Çevre alanında küresel ölçekte önemli diğer bir konferans ise 3-14 Haziran 1992'de Rio şehrinde düzenlenen 'Çevre ve Kalkınma Konferansı' dır. Toplantıda beş temel belge ele alınmıştır. Bunlar: 'Rio Deklarasyonu, Gündem 21, Orman Prensipleri, İklim Değişikliği Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi' belgeleridir (Arat, Türkeş ve Saner, 2002, s. 6). Zirvede ayrıca AEP ve Barselona Sözleşmesi belgelerinde de yenilik yapma isteği duyulmuştur. Bu bağlamda Barselona'da bir araya gelen sözleşme tarafları yeni belgeleri kabul etmiştir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020). AEP'nin 1995'te genişletilmiş yeni hali (MAP II), Barselona Sözleşmesi'nin yapılandırılmasıyla desteklenmiştir (Paker, 2012, s. 162). AEP yalnızca denizlerin korunması konulu bir belge olmaktan ziyade Akdeniz Havzası'nda sürdürülebilir kalkınmayı amaçlamıştır (Arat, Türkeş ve Saner, 2002, s. 6). Diğer yandan, Akdeniz özelinde düşünüldüğünde Barselona Sözleşmesi ise Akdeniz Havzası'nın korunması için çok düzlemli ve kapsamlı yasal bir çerçeve oluşturmuştur.

Barselona Sözleşmesi ve bünyesinde bulunan protokoller çevre alanında farklı konulara değinmektedir. Her protokolün paydaşları bundan dolayı farklıdır. Türkiye bütün protokollere taraf ülke konumunda değildir (UNEP, 2020). Sözleşme protokolleri, Akdeniz'deki kirliliği önlemek, havzayı kontrol etmek ve korumak için bir çerçeve

sunmaktadır (U.S. Department of The Interior, The Office of Water Research and Technology, 1978, s. 78).

- **Damping Protokolü**, Akdeniz Havzası'ndaki gemilerin ve uçakların sebep olduğu kirliliği yok etmek ve azaltmak için ihtiyaç duyulan tüm tedbirlerin alınması gayesiyle imzalanmıştır (Convention for the Protection of the Mediterranean Sea against Pollution, t.y., s. 3-4). Akit tarafları bazı hususlarda fikir birliğine varmıştır. Örneğin atıkların atılması ya da yakılmasıyla deniz kirliliğinde oluşan tehlikenin farkındalığı boyutunda anlaşmışlardır (Protocol for the Prevention and Elimination of Pollution of the Mediterranean Sea, t.y., s. 23).
- **LBS Protokolü**, akarsuların, kıyı yerleşimlerin ve kara kökenli kaynakların neden olduğu Akdeniz'deki kirliliği hafifletmek için önlemler noktasında çalışmaktadır (Convention for the Protection of the Mediterranean Sea against Pollution, 2020, s. 4). Akdeniz Havzası'ndaki sanayileşme ve şehirleşmeye paralel olarak artan nüfus çerçevesinde kara kökenli kaynakların sebep olduğu zararları engellemek amacıyla hazırlanmıştır (Arat, Türkeş ve Saner, 2002, s. 18). Türü açısından gözlemlendiğinde en mühim protokoldür. Protokol sorumluluk ve işbirliği konusunda bir çerçeve sunmaktadır. Örneğin kanalizasyon meselesinde bölgeye özgü atık su kullanımını incelemektedir (UNEP, 2020).
- **SPA Protokolü**, Akdeniz Havzası'ndaki özel koruma alanları ve biyoçeşitlilik konularıyla ilgilenmektedir (UNEP, 2020). Akdeniz'deki doğal sit alanlarının, tabiat varlıklarının ve kültürel değerlerin, çevre ve deniz alanlarının korunması gayesiyle imzalanmıştır (Arat, Türkeş ve Saner, 2002, s. 19). SPA Protokolü, 'kıyı ve deniz biyoçeşitliliğinin yerinde sürdürülebilir yönetimi' ile ilişkili 1992 Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'ni yerine getirmek için Akdeniz'in ana vasıtasıdır (Regional Activity Centre for Specially Protected Areas [RAC/SPA], 2020).
- **Önleme ve Acil Yardım Protokolü**, olağanüstü durumlarda petrol ve türevlerinin neden olduğu kirlilikle mücadele noktasında çalışmaktadır (UNEP, 2020). Denizlerde yaşanan kaza sonrasında paydaşlar arasındaki entegrasyonlar vasıtasıyla alınacak gerekli tedbirlerin neler olduğu noktasında incelemeler yapmaktadır (Arat, Türkeş ve Saner, 2002, s. 19).
- **Tehlikeli Atıklar Protokolü**'nün çalışma alanı Akdeniz Havzası'ndaki zararlı atıkların sınır dışına gitmesi ve bertaraf edilmesidir (UNEP, 2020). Tehlikeli atıklar protokolünün konferansı 1996 yılında İzmir'de yapılmıştır (Birleşmiş Milletler Çok Taraflı Çevre Anlaşmaları Bilgi Portalı [InforMEA], 2011).
- **Açık Deniz Protokolü**'nün çalışma kapsamı Akdeniz Havzası'nın kıta sahanlığı ve topraklarının keşfinin neden olduğu kirliliğe karşı muhafaza edilmesi noktasıdır (UNEP, 2020). Bu protokol ötekilerinin yanı sıra 'izin gerekliliklerini, terk edilmiş veya kullanılmayan tesislerin kaldırılmasını, zararlı maddelerin uzaklaştırılmasını, sorumluluk ve tazminat yükümlülüklerini' ve Barcelona Sözleşmesi'nin başka yerlerle bağlantısını sağlamaktadır (Avrupa Yasal Veri Portalı [EUR-Lex], 2014). Türkiye bu protokole taraf değildir (UNEP, 2020).
- **ICZM Protokolü**, bütünleşik kıyı alanları yönetimi konularıyla ilgilenmektedir (UNEP, 2020). Kıyı kesiminin önemi sözleşmeye taraf ülkelerin politik odağında olduğundan

bu protokol önemli noktadadır (Öncelikli Eylemler Programı/ Bölgesel Faaliyet Merkezi [PAP/RAC], 2020). Türkiye bu protokole taraf değildir (UNEP, 2020).

Görüldüğü gibi tüm bu protokoller havzanın barındırdığı sorunlar ve bu sorunların büyüme kapasitesine göre farklı fakat birbirleriyle ilişkili olabilecek alanlarda hazırlanarak ele alınmıştır. Parker (2012: s. 167)'de bu konunun altını çizerek, protokollerin her birinin, Akdeniz'deki farklı meselelere çözüm bulmayı amaçladığını vurgular.

3. Barselona Sözleşmesinin Uygulama Performansının İspanya Özelinde Değerlendirilmesi

Akdeniz'in korunması bütüncül bir bakış açısıyla küresel ölçekte çevrenin korunmasına bağlıdır. Diğer taraftan, gerek küresel ölçekte olsun gerekse ulusal ve ulusaltı ölçeklerde olsun, çevrenin korunması ve imzalanan çevre sözleşmelerinin uygulanmasındaki esas görev ise ulusal ölçekte devletindir. Bu sistemin işleyebilmesi, güçlü bir iradenin oluşuna ve bu iradenin süreci etkin bir şekilde yürütmesine bağlıdır (Kaya, 2011, s. 457). Örneğin İspanya'ya bakıldığında; çevrenin, bölgenin ve habitatın korunması süreci için bölgesel ve ulusal nitelikte mevzuatını düzenlediği ve bu bağlamda hukuki bir altyapı hazırladığı görülür. Bu bağlamda, Akdeniz Havzası'ndaki ülkeler, yeni koruma bölgeleriyle ilgili pek çok teklifin ve tehlike altındaki türlere ait çizelgelerin gösterildiği Barselona Sözleşmesi aracılığıyla paydaş bir yasal sınıra sahip olmuşlardır (López Ornat, 2014, s. 25-26).

Barselona Sözleşmesi'nin uygulama performansının ortaya konulması açısından çalışma, 'Akdeniz'de Özel Koruma Alanları ve Biyolojik Çeşitliliğe İlişkin (SPA/BD) Protokolü' ile sınırlandırılmıştır. Bu açıdan ele alındığında SPA Protokolü için López Ornat (2014, s. 50), özellikle kıyı kesimi ve deniz bağlamında Akdeniz Havzasını korumak için en önemli sınır ötesi araç olduğuna vurgu yapar. Şekil 2'de de görüleceği üzere; Cenevre şehrinde 1982'de kabul edilen 'Akdeniz'de Özel Koruma Alanları Protokolü (AÖKA)'nın yerini 1995'te Barselona'da imzalanan 'SPA/BD Protokolü (Specially Protected Areas and Biological Diversity)' almıştır. Yürürlüğe 1999'da giren bu protokol, canlı çeşitliliğini muhafaza etmeyi ve doğal yapının kültürünü korumayı amaçlamıştır (RAC/SPA, 2020). AÖKA 2001'de kamuya duyurulmuş olup 2003'te de on dört AÖKA açıkça bildirilmiştir. Bu protokol kapsamında '140'tan fazla deniz ve kıyı koruma alanı' on dokuz Akdeniz Havzası ülkesi tarafından tanınmıştır (López Ornat, 2014, s. 23-50).

Şekil 2. SPA/BD Protokolü Tarihsel Süreci (RAC/SPA'nın sitesinden ve López Ornat (2014, s. 23) çalışmasından faydalanılarak hazırlanmıştır)

Barselona Sözleşmesi'nin Bölgesel Aktivite Merkezleri'ne bakıldığında 'Özel Koruma Alanları Bölgesel Faaliyet Merkezi (RAC/SPA)'nin genel merkezi Tunus'ta bulunmaktadır (T.C. Çevre ve

Şehircilik Bakanlığı, 2020). Tunus' ta SPA protokolü toplantısında yeni bir araç olarak 'Akdeniz Açısından Önemli Olan Özel Koruma Alanları (AÖKA)' açıklanmıştır. SPA/BD Prokolü' ne ait ek, Monako şehrinde 24 Kasım 1996'da tasdik edilmiştir. Aynı zamanda Ek II ve Ek III kararları sırasıyla 30 Mart 2014 ve 16 Nisan 2015 tarihlerinde uygulamaya konulmuştur (UNEP, 2017). Protokolün ekleri ölçeğinde farklı konular incelenmiştir. Örneğin Ek 2'de 15 tür kuş çeşidinin korunması için eylem planı hazırlanmıştır (RAC/SPA, 2011).

İspanya özelinde incelendiğinde, hükümet, Barselona Sözleşmesi SPA Protokolünü 3 Nisan 1982'de imzalamış, 22 Aralık 1987'de onaylanmıştır. SPA/BD Protokolü ise 10 Haziran 1995'te imzalanmış ve 23 Aralık 1998'de onaylanmıştır (RAC/SPA, 2010). Harita 2'de görüldüğü üzere sözleşmenin Bölgesel Aktivite Merkezlerine bakıldığında Temiz Üretim Bölgesel Aktivite Merkezi (CP/RAC), İspanya'da bulunmaktadır. Diğer bölgesel merkezler ise Yunanistan, Hırvatistan, Fransa, İtalya, Tunus ve Malta ülkeleridir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020).

Harita 2. Barselona Sözleşmesi Sekreteryaya ve Bölgesel Aktivite Merkezleri (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, t.y.)

Her ülkede farklı koruma alanları türleri vardır. 'Deniz Koruma Alanları' nın (DKA)' gayesi mühim olan doğal türlerin muhafaza edilmesidir. 'Akdeniz Özel Koruma Alanları (SPAMIs)' ise deniz ve kıyı canlı hayatlarını korumaktadır (RAC/SPA, 2020). Harita 3'te Kasım 2017'de güncellenmiş SPAMI listesine bakıldığında 35 alan görülmektedir (UNEP, 2017). Listede Arnavutluk, Cezayir, Kıbrıs, Fransa, İtalya, Lübnan, Fas, Tunus ve İspanya ülkelerinin koruma alanları bulunmaktadır (RAC/SPA, 2020).

Harita 3. Akdeniz Özel Koruma Alanları (SPAMI) Listesi (UNEP)

Tablo 3'te görüldüğü üzere İspanya özelinde sekiz adet koruma alanı bulunmaktadır ve bu koruma alanları 2001 yılından itibaren belirlenerek yürürlüğe girmişlerdir.

Tablo 3. İspanya'da Bulunan Özel Koruma Alanları (SPAMI) Listesi (RAC/SPA'nın sitesinden faydalanılarak hazırlanmıştır)

Koruma Alanı	Yıl
Maro-Cerro Gordo Kayalıkları (ES1)	2003
Cabrera Takımadaları Milli Parkı (ES2)	2003
Cabo De Gata-Nijar Doğal Parkı (ES3)	2001
Cap De Creus Doğal Parkı (ES4)	2001
Almeria Levante Denizaltı (ES5)	2001
Alboran Adası (ES6)	2001
Columbretes Adaları (ES7)	2001
Medes Adaları (ES8)	2001

Koruma alanları akit taraflarının belli bir ölçü doğrultusunda verdikleri karara göre listeye dahil olmaktadır (RAC/SPA, 2020). İspanya'ya baktığımızda birçok Milli Parkı, Habitat Parkı, Tabiat Anıtı ve deniz rezervi bulunmaktadır. Örneğin İspanya'da bulunan Cabo De Gata-Nijar Doğal Parkı biyosfer rezervidir. (Ornat, 2014, s. 24-50). Valencia şehrinde bulunan 1,754 hektarlık alana sahip Tabarca Adası, deniz rezervlerine örnektir. İspanya hükümeti Tarım, Balıkçılık ve Gıda Bakanlığı faaliyet alanlarını güncel olarak yenileyip halka sunmaktadır (İspanya Hükümeti Tarım, Balıkçılık ve Gıda Bakanlığı, 2020).

4. Barselona Sözleşmesi'nin Uygulama Performansının Türkiye Özelinde Değerlendirilmesi

Dünya ülkeleri, çevrenin korunması ve küresel ekosistemin sürdürülebilirliğinin sağlanması konusunda hemen hemen her ölçekte, çok çeşitli inisiyatifler oluşturmuşlar ve bu konudaki kararlılıklarını da göstermişlerdir. Türkiye de bu inisiyatifin önemli bir parçası olarak; çevreyi, biyoçeşitliliği ve habitatı korumak gayesiyle sorumluluk almış ve bu sorumluluklarını da uluslararası anlamda en iyi şekilde devam ettiren ülkelerden biridir. Öyle ki, Taze ve Güneş (2012: s. 76)'in de söylediği gibi, Türkiye bu bağlamda hazırlanan pek çok antlaşmada taraf ülke konumundadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin korunması gerekli olan alanlar ölçeğinde taraf olduğu uluslararası sözleşmeler aşağıda belirtilmiştir (Güler ve Çobanoğlu, 2001, s. 26-27):

- 'Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi (Bern Sözleşmesi)' ölçeğinde korunmaya alınan bölgeler
- 'Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi (Barselona Sözleşmesi)' kapsamında belirlenen korunma bölgesi alanları
- 'Dünya Kültür ve Tabiat Mirasının Korunması Sözleşmesi'nin gereğince Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınan Kültürel Miras ve Doğal Miras statüsü verilen alanlar' (Güler ve Çobanoğlu, 2001, s. 26-27).

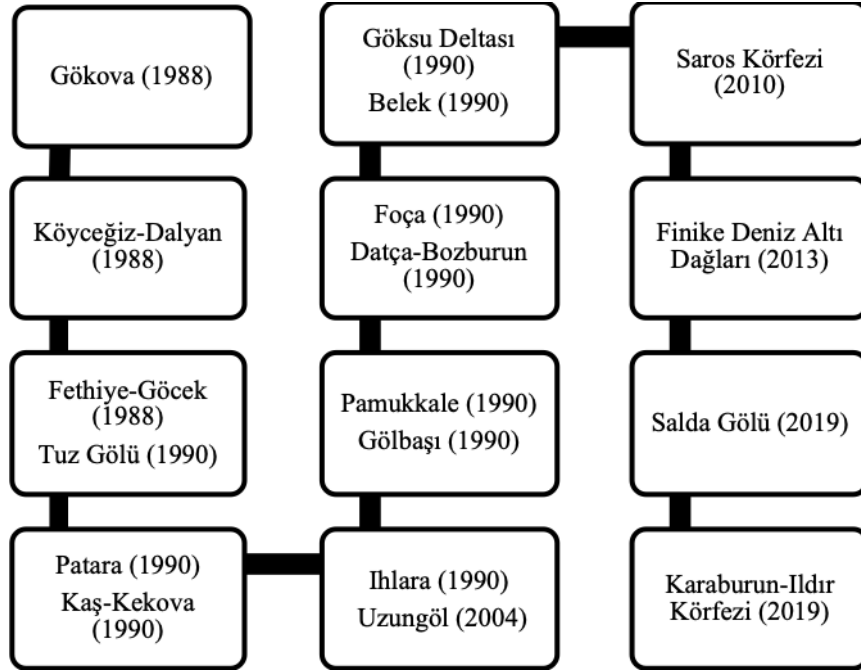
Barselona Sözleşmesi'nin odak noktasında yer alan bir ülke olarak Türkiye, denizlerde oluşan kirliliğin önlenmesine yönelik olarak uyguladığı yöntem ve politikalara bağlı olarak, ölçüm ve analizler yapmakta ve bu veriler her iki yılda bir Barselona Sözleşmesi Sekreteriyasına gönderilerek raporlanmaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020). Çevre kirliliği konusu, bilhassa deniz kirliliği, Türkiye için stratejik önemi haiz bir konuda bulunduğundan, Kara (2004: s. 85-86)'nın da vurguladığı gibi, alınacak önlemlerin bütünsel bir yaklaşım içinde ele alınması ve uygulanması gerekmektedir.

Yukarıda, bu çalışmanın, SPA/BD Protokolü çerçevesinde sınırlandırılmış olduğu söylenmişti. Bu bağlamda Özel Koruma Alanları Protokolü (SPA) 1982'de kabul edilmiş, Türkiye'de 6 Kasım 1986'da yürürlüğe girmiştir. Sonrasında adı revize edilen Özel Koruma Alanları ve Biyoçeşitlilik Protokolü (SPA/BD) 1995'te onaylanmış, Türkiye'de ise 18 Eylül 2002'de tasdik edilmiştir (UNEP/MAP, 2013, s. 25). Türkiye, biyoçeşitlilik açısından ele alındığında Akdeniz Havzası'ndaki en verimli mıntıklardan biridir. Akdeniz'in Türkiye sınırlarında 388 çeşit balık yer almaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016, s. 192). Biyoçeşitliliği muhafaza etmek için birbirinin eksikliklerini gideren 'ex-citu (doğal yaşam alanı dışında koruma ya da yapay koruma) ve in-situ (doğal yaşam alanında koruma ya da yerinde koruma) yaklaşımları' benimsenmektedir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016, s. 203).

Özel Koruma Alanları, tarihi, sosyal ve doğaya ait olan gerek bölgesel gerek küresel bazda ekolojik değeri yüksek olan bölgelerdir (Atmaca ve diğerleri, 2006, s. 25). UNEP'in Akdeniz Özel Koruma Bölgeleri listesine bakıldığında Türkiye'nin koruma alanı bulunmamaktadır (UNEP, 2020). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 'Türkiye'de ilan edilen Özel Çevre Koruma Bölgesi (ÖÇKB)' listesine bakıldığında ise 18 adet bölge bulunmaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, t.y.). Bu alanlar 'deniz kaplumbağalarının yumurtlama alanları ve Akdeniz Foklarının yerleşim bölgeleri olmalarından dolayı biyolojik çeşitliliğin korunması' noktasında önemlidir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016, s. 206). Harita 4 incelendiğinde bu alanlar kırmızı renklerde gösterilmektedir. Şekil 3'te de görüldüğü üzere ilan tarihine göre sırasıyla bu bölge isimleri:

Gökova (1988), Köyceğiz-Dalyan (1988), Fethiye-Göcek (1988), Tuz Gölü (1990), Patara (1990), Kaş-Kekova (1990), Göksu Deltası (1990), Belek (1990), Foça (1990), Datça-Bozburun (1990), Pamukkale (1990), Gölbaşı (1990), İhlara (1990), Uzungöl (2004), Saros Körfezi (2010), Finike Deniz Altı Dağları (2013), Salda Gölü (2019) ve Karaburun-İldır Körfezi (2019)'dir. Her bölgenin ilan tarihi, 1988 yılından itibaren, geniş bir zaman diliminde gerçekleşerek günümüze kadar gelmiştir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, t.y).

Şekil 3. İlan Edilme Tarihine Göre Özel Çevre Koruma Bölgeleri (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nun sitesinden faydalanılarak hazırlanmıştır

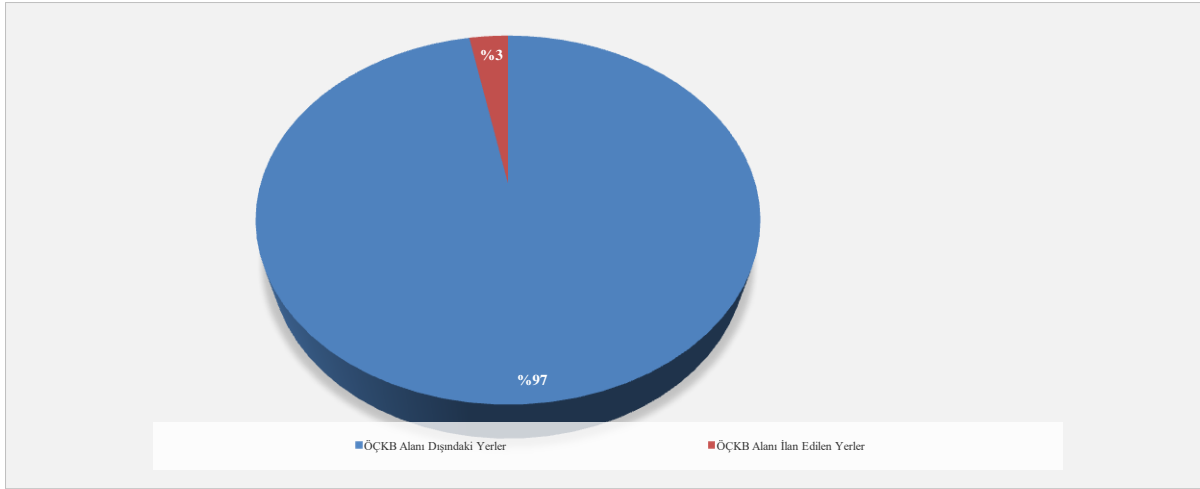

Harita 4. Türkiye'de Yer Alan Özel Çevre Koruma (ÖÇKB) Bölgeleri (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, t.y.)

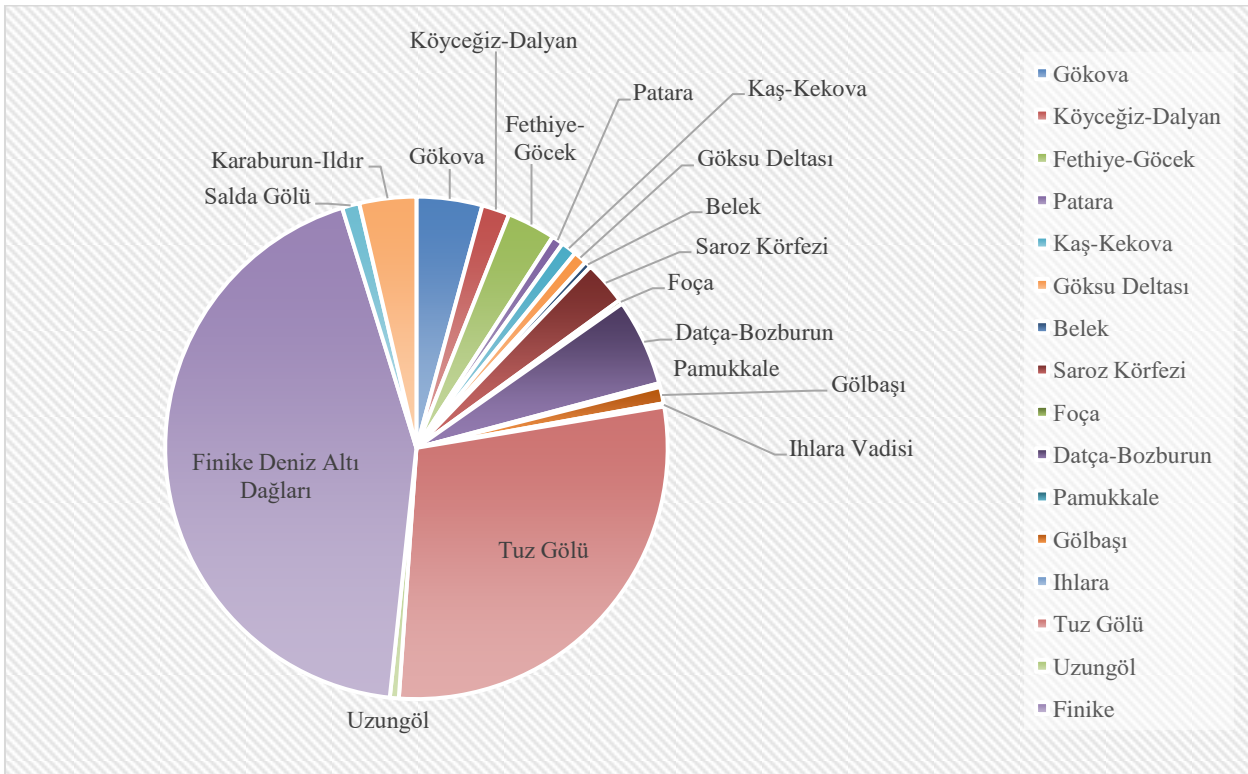
Bu ÖÇKB bölgelerinin toplam alanı 25.829.68 km²'dir. Türkiye'nin yüzölçümü ise 779.452 km²'dir. Grafik 1 incelendiğinde Türkiye'de yer alan koruma alanlarını, Türkiye'nin yüzölçümüne oranladığımızda ÖÇKB alanı %3'lük dilimi kapsamaktadır.

Grafik 1. Türkiye’de Yer Alan Özel Koruma Alanları Oranı ve ÖÇKB Alanları Dışındaki Yerlerin Oranı (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığının sitesinden faydalanılarak hazırlanmıştır)

Bölgenin yüzölçümlerinin büyüklüğüne göre Türkiye’de yer alan koruma alanının yüzdelik değeri değişmektedir. ÖÇKB alanının %3’lük dilimini Grafik 2’de incelendiğinde, Türkiye’deki ÖÇKB’nin en büyük payını Finike Deniz Altı Dağları ve Tuz Gölü oluşturduğu görülmektedir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, t.y.).

Grafik 2. Türkiye’de Yer Alan Özel Koruma Alanları (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Çevre Durum Raporundan (2016, s. 214-220) faydalanılarak hazırlanmıştır)

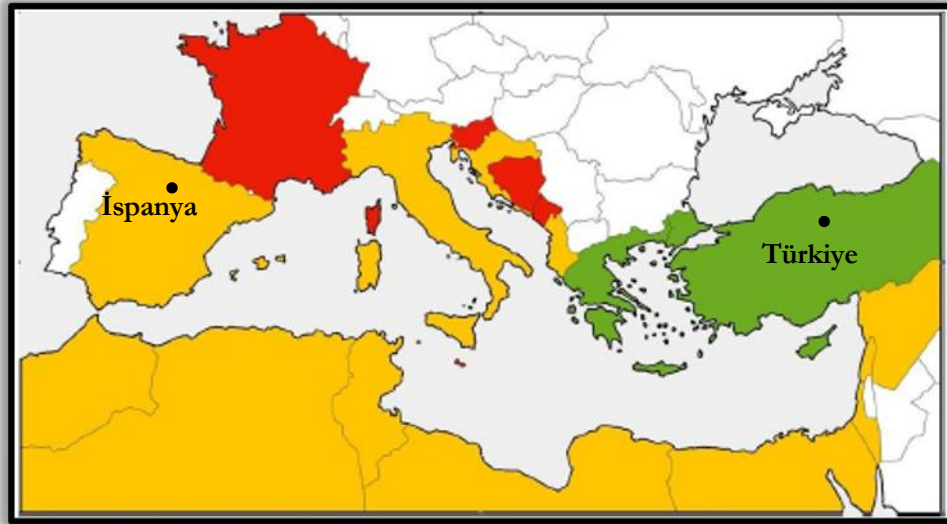

2873 sayılı Milli Parklar Kanunu kapsamında bakıldığında ise; Türkiye’de, ‘Milli Park, Tabiatı Koruma Alanı, Tabiat Parkı ve Tabiat Anıtı Koruma Alanları’ bulunmaktadır. Bu bağlamda, 2015 yılından itibaren 40 Milli Park, 31 adet Tabiatı Koruma Alanı, 112 Tabiat Anıtı ve 2016 yılından

itibaren de 208 adet Tabiat Parkı Türkiye’de yer almaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016, s. 204-206).

Diğer taraftan, Akdeniz’de Keşiş Foklarının korunması için bölge çapında geliştirilen bir stratejik plan çerçevesinde havzadaki ülkelerin performanslarına bakıldığında Harita 5’te, bu ülkelerin plana ilişkin yükümlülüklerini yerine getirme sorumlulukları bağlamında farklı gruplara ayrıldığı görülür. Yeşil renkle gösterilen Grup A ülkeleri 2007 yılından sonra Keşiş Foku yetiştiriciliğinin rapor edildiği ülkeleri, Sarı renkle gösterilen Grup B ülkeleri Keşiş Foku varlığına ilişkin kanıtı olan ancak 2000 yılından sonra rapor bildirmeyen ülkeleri, Kırmızı renkle gösterilen Grup C ülkeleri ise 2000 yılından itibaren Keşiş Foku’nun rapor edilmediği ülkeleri göstermektedir. Çalışma kapsamında ele alınan ülkeler bağlamında bakıldığında; İspanya Grup B ülkeleri arasında yer alırken, Türkiye ise Grup A ülkeleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, her ne kadar B Grubu ülkeler yaşayan Keşiş Foku alanlarına sahip olan ülkeler olarak önemli olsa da, A Grubu ülkelerin eylemin en etkin şekilde uygulandığı yerler olduğu ve türlerin hayatta kalması için en umutlu ve en elverişli grubu oluşturduğu ifade edilmektedir (UNEP/MAP, 2013, s. 88-89).

Harita 5. 2011 yılında ülkelere göre fok koruma statüsü (UNEP/MAP, 2013, s. 88)

3-6 Aralık 2013’te iki yıl içinde alınan kararların tasdik edildiği ‘18. Taraf Ülkeler (COP18) Toplantısı (Ordinary Meeting Contracting Parties)’ İstanbul’da gerçekleşmiştir. Bu toplantı sonucunda Barselona Sözleşmesi’nin ‘2014-2015 Dönem Başkanlığı’ Türkiye tarafından yürütülmüştür (UNEP, 2013). Çevre ve şehir kavramının ön planda olduğu ‘İstanbul Deklarasyonu’ yayınlanmıştır. Bu bağlamda Türkiye, kıyı kentlerin yerel yönetimlerle entegrasyonunun geliştirilmesi kapsamında, kıyı kentlere ‘Çevre Dostu Şehirler Ödülü’ fikrini sunmuş ve tasdik edilmiştir. Bu ödül düşüncesi, İstanbul Deklarasyonu’ nun ana konularından biri olarak Barselona Sözleşmesi’nin kayıtlarına geçmiştir. Bu doğrultuda 9-11 Şubat 2016’da Yunanistan’da gerçekleşen COP19 toplantısında önemli kararlar alınmıştır. Toplantıda ‘İstanbul Çevre Dostu Şehirler Ödülü (Istanbul Award)’ görüşmeleri bitirilmiş ve ödülün iki yılda bir Akdeniz’e kıyısı olan ülkelerin şehirlerine bırakılmasına karar verilmiştir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020 ve UNEP, 2020). Bu şehirler aynı zamanda, iklim değişikliklerinin ve çevre konularının odağında bulunan kentlerdir (Türkiye Ulusal Rapor, 2014, s. 24). Türkiye 2016’da, ödülün adının, sponsorluk vasıtasıyla bir Türk kentinin isminin verilmesi fikrini

ortaya atmış ve bu ödül ilk kez Arnavutluk'ta COP20 toplantısında verilmiştir. İkinci kez ise Napoli'de olan COP21 toplantısında verilmiştir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020).

Yunanistan'ın Atina şehrinde gerçekleşen COP19 toplantısından sonra Türkiye, denizlerin istikbalinin teminat altına alınması, sürdürülebilirliğinin sağlanması, kirliliğin minimum seviyeye indirilmesi ve biyoçeşitliliğin muhafaza edilmesi gerektiği konusunda çalışmalar yapmaya başlamıştır. 'Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 14' çerçevesinde kirliliği önleme ve biyoçeşitliliği koruma boyutunda uygulamalar yapmıştır. Diğer yandan, ABD'de Haziran 2017'de gerçekleşen 'Birleşmiş Milletler Okyanuslar Konferansı'nda da kirlilik konusu ele alınmış, Türkiye, 'Deniz Çöplü Stratejik Eylem Planları'nın 2018 yılı sonuna kadar tüm kıyı kentlerinde uygulanması için gerekli her çalışmayı üstleneceğini dile getirmiştir. Bu kararını Ekim 2017'de Malta'da gerçekleşen 'Bizim Okyanuslarımız Konferansı'nda da yinelemiştir. 'Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Gündemi' çevre konusunda atılan diğer önemli bir adım olmuştur. Türkiye uygulama sürecinde büyük bir çaba göstermiş ve doğa içinde etkisi geniş olan 'Geride Kimse Kalmayacak' ilkesini özümsemiştir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020).

Türkiye'de Akdeniz ve Karadeniz Bölgesi'nde çevre konuları hakkında kurulmuş olan komisyonlar birbiri ile işbirliği içindedir. Bu çalışmanın en güzel örneklerinden biri de, COP19 toplantısında 'Karadeniz Komisyonu Daimi Sekreteryasının' ve 'Barselona Sözleşmesi Sekreteryasının' imzaladığı ön anlaşmadır. Deniz çöpleri ve deniz kirliliği hakkında hazırlanan 'Deniz Çöpleri Eylem Planı ve Deniz Çöplerine İlişkin İzleme Kılavuzu' iki bölge komisyonunun kararlılığını göstermiştir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020). Türkiye'nin gerek stratejik konumu, gerekse; yerel, bölgesel ve küresel bağlamda uyguladığı stratejilerle, diğer ülkeler arasındaki önemini giderek arttırmaktadır. Akdeniz Havzası'ndaki bu bölgesel çalışma da Türkiye'ye önemli avantajlar sunmaktadır (Mehter Aykın, 2000, s. 121). Barselona Sözleşmesi'nin 'sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda değiştirilerek' yeni bir güç sağlamasında Türkiye büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Bu kapsamda, Akdeniz Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu Türkiye'nin öncülüğünde oluşturulmuştur (Algan, 2011, s. 52).

5. SONUÇ

Medeniyetlerin buluştuğu Akdeniz; jeo-stratejik ve jeo-politik kapasitesi ile ticaret ve enerji ağlarının önemli odaklarından birini oluşturmaktadır. Bölge, küresel ölçüde gerek deniz taşımacılığındaki rolü, gerekse sanayi ve ticaretin yoğunlaştığı çekim merkezi olmasıyla hep anahtar rolünde olmuştur. Öyleki son zamanlarda, Doğu Akdeniz Havzası'nda keşfedilen petrol ve doğalgaz rezervleri enerji noktasında bölgenin değerini yeniden gündeme getirmiştir. Günümüzde yaşanan enerji taşımacılığı, sanayileşme ve kontrolsüz büyüme gibi etkenler, bölgenin ekolojik yapısına karşı tehdit oluşturmaktadır. Akdeniz havzası bu tehditten bazen bölgesel boyutta bazense ulusal boyutta etkilenmiş, bu çevresel tehdit kendini daha çok petrol ve türevlerinin taşınması sırasında oluşan deniz kazalarında göstermiştir. Kazalar sonucunda kirlilik ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bölgenin çevresel bağlamda korunması için paydaşlar birlikte hareket etmiş, Stockholm Konferansı'ndan itibaren başlayan bu süreci paydaşlar iyi yönetmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda; çok çeşitli sayıda işbirlikleri, bölgesel eylem planları, anlaşmalar ve örgütlenmeler gerçekleştirilmiştir.

Bu zengin havzanın korunması için yapılan işbirliklerinden biri olan ve 1976'da imzalanan Barselona Sözleşmesi, resmi adıyla Akdeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi'dir. Akit, 1975 yılında imzalanan Akdeniz Eylem Planı'nın hukuki boyutunu oluşturmasının yanı sıra UNEP Bölgesel Deniz Programlarının da en önemli örneğini meydana getirmiştir. Havzadaki

faaliyetlerin yürütülmesindeki önemli organlardan biri olan akit, Akdeniz'deki deniz kirliliğinin önlenmesi ve biyoçeşitliliğin muhafaza edilmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Akdeniz kıyıları ile ilgili olarak gelecek çalışmalara yön vermesi de sözleşmeyi değerli kılmaktadır. Sözleşme kapsamında bulunan yedi protokol, çevre sorunlarına farklı perspektiften baktığı için her protokolün paydaşı da farklı olmaktadır. Protokollerin gayesi Akdeniz Havzasında meydana gelen ve taşıtlardan kaynaklanan kirliliğin önlenmesi, özel koruma alanlarının oluşturulması ve biyoçeşitliliğin muhafaza edilmesidir. Protokoller, bazen bölgedeki kara kökenli kirliliği engellemeye çalışırken bazen de tehlikeli atıkların bertaraf edilmesini sağlamakta, bu bağlamda aslında bir ölçüde havzanın farklı meselelerine çözüm aramaktadırlar. Türkiye bu sözleşme protokollerinden sadece Açık Deniz Protokolüne ve Bütünleşik Kıyı Alanları Yönetimi Protokolüne taraf değildir.

İspanya çevrenin ve habitatın korunması konusunu hem bölgesel hem de ulusal boyutta önemsemiştir. Bu çabası Barcelona Sözleşmesi kapsamında da gözlemlenmiştir. Barcelona Sözleşmesi'nin "Akdeniz'de Özel Koruma Alanları ve Biyolojik Çeşitliliğe İlişkin (SPA/BD) Protokolü" kapsamında Akdeniz Özel Koruma Alanları listesine bakıldığında 35 koruma alanından İspanya'nın 8 özel koruma alanı bulunmaktadır. Koruma alanları belirlenirken tarafların değerlendirme kriterlerine göre listeye karar verilmektedir. Aynı zamanda İspanya birçok Milli Parkına, Habitat Parkına, Tabiat Anıtına ve deniz rezervine sahip bulunmaktadır. İspanya, bu koruma alanlarını ve rezervlerini güncel olarak yenileyerek bakanlığının sitesinde halka sunmaktadır.

Türkiye'nin Akdeniz özelinde yaptığı çalışmalara bakıldığında ise; denizlerde oluşan kirliliğin önlenmesi konusunda geliştirilecek politikaların şekillenmesine katkı sağlayan ölçüm ve analizler yaptığı görülmektedir. Aynı zamanda elde edilen bu veriler her iki yılda bir Barcelona Sözleşmesi Sekreteryası'na raporlanmaktadır. Bu bağlamda çevre kirliliği Türkiye'nin uluslararası alanda önem verdiği bir konu haline gelmiştir. Bu perspektifte hazırlanan, gerek bölgesel gerek ulusal boyuttaki uluslararası sözleşmelere taraf olmuştur. Türkiye, çevre korumasının değerinin ve sorumluluğun bilincinde olan bir ülkedir. Akdeniz Havzası özelinde önemli pozisyonda olan Barcelona Sözleşmesi'nin de hem taraf ülkesidir hem de sözleşmenin odak noktasında yer almaktadır. Fakat çevrenin korunması için atılan adımlarda öncü konumunda bulunduğu halde SPA/BD Protokolü kapsamında oluşturan UNEP Akdeniz Özel Koruma Alanları listesine bakıldığında dokuz ülkenin koruma alanı bulunurken Türkiye'nin koruma alanı bulunmamaktadır. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yayınladığı, Türkiye'de yer alan Özel Çevre Koruma Bölgesi (ÖÇKB) listesi gözden geçirildiğinde ise 18 adet koruma bölgesi bulunmaktadır. Bu koruma bölgelerinin alanını Türkiye'nin yüzölçümü alanına oranladığımızda ülkenin %3'lük dilimi ÖÇK alanını kapsamaktadır. Aynı zamanda Türkiye'de de çok sayıda Milli Park ve Tabiat Parkı yer almaktadır. Hem İspanya'nın hem Türkiye'nin biyoçeşitlilik ve koruma alanları noktalarına önem verdiği gözlemlenmiştir. Örneğin Akdeniz'de Keşiş Foklarının Korunması için bölge çapında geliştirilen strateji planını incelendiğinde Türkiye ve İspanya'nın farklı gruplarda yer almasına rağmen iki ülkenin de başarılı bir konumda olduğu ancak Türkiye'nin daha iyi durumda olduğu söylenebilir.

Türkiye, Akdeniz Havzası'nda kirliliği önleme ve biyoçeşitliliği muhafaza etme konusunda yaptığı çalışmalarla 1976 yılından itibaren önemli nitelikte yol almıştır. Barcelona Sözleşmesi'nin belirlemiş olduğu hedefler doğrultusunda uluslararası platformda yardımlar sağlamış ve bu ölçüde çalışmalar da yapmıştır. Ancak bu çabaların daha etkin ve verimli bir

çevre politikası ve uygulamalarına dönüşebilmesi için daha çok çabaya gerek duyulmaktadır. Bu bağlamda öncelikle, hukuk sistemi kapsamında, çevre hukukunun ve bilincinin küresel ölçekte yaygınlaşması son derece önemlidir. Benzer şekilde, çevre sorunlarına çözüm geliştirme konusunda yapılan işbirliği çalışmaları sadece havza ya da kıyı ülkelerine yönelik planları içermemelidir. Çünkü günümüzde çevre sorunları sınır aşan bir boyuta ulaşmış durumdadır. Kirliliğin önlenmesinde teknolojiye de en üst düzeyde istifa edilebilir. Bu bağlamda havza sorunları yapay zeka ortamında nicel ve nitel verilerin bütünleşik olarak analizleri yapılarak, riskler ve buna uygun alternatifli en uygun eylem planları oluşturulabilir. Bu çerçevede, yapay zeka kullanan bir politika geliştirme merkezi kurulabilir. Ayrıca, çevre olgusunun yerleştirilmesi ve bilincin artırılması için havza ülkeleri özelinde, gerek akademik düzeyde gerekse toplum kesimleri nezdinde çeşitli etkinlikler ve programlar yapılabilir. Diğer taraftan, STK'larla işbirliği ise sözleşmenin etkinliğinin artırılmasında anahtar misyonu yerine getirebilir. Bu yüzden havzada yer alan konu ile ilgili sivil inisiyatif, yönetim ortamı sağlama adına daha çok çalışmalara dahil edilebilir. Kamu yönetimi disiplini bağlamında incelendiğinde, Kara Kökenli Kirlilik Protokolü öncülüğünde, havzada oluşabilecek kirlilik için; bölgedeki kentleşme, endüstrileşme, tarım ve balıkçılık arasındaki ilişkinin sürdürülebilirliğinin sağlanması için uzun erimli stratejik bir kıyı planı ve programı oluşturulabilir. Ayrıca, Entegre Kıyı Alanları Yönetimi Protokolü kılavuzluğunda ise çevre yönetimine daha çok önem verilebilir ve biyolojik çeşitliliğin korunması kapsamında alınacak önlemler bir bütünsel bakış içinde ele alınabilir. Sonuç olarak, biyoçeşitliliğin ancak yaşam alanlarının iyileştirilmesi ile sağlanabileceği ve biyoçeşitliliğin muhafazası sağlanırken tabiatın da korunması gerektiği anlayışı unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Abdulahkimoğulları, E., Sezer, Ö. ve Akpınar, M. (2011). Küresel ulusal ve yerel düzeyde bir insan hakkı olarak çevre hakkının gelişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(14), 61-88. 15 Mayıs 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/pub/sbe/issue/23234/248080> adresinden erişildi.
- Abdullahzade, C. (2009). Gemilerden kaynaklanan petrol kirliliği: Türk hukukundaki son gelişmelerin değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 58(4), 693-710. 26 Nisan 2020 tarihinde <http://static.dergipark.org.tr:8080/article-download/6696/b717/8a26/imp-JA93TK42MN-0.pdf?> adresinden erişildi.
- Aksoy, M. (2016). Doğu Akdeniz enerji rekabeti (teknik rapor). *İnsani ve Sosyal Araştırma Merkezi*, 1-15. 25 Nisan 2020 tarihinde https://insamer.com/tr/dogu-akdeniz-enerji-rekabeti_366.html adresinden erişildi.
- Algan, N. (2011). Akdeniz eylem planı. Sürdürülebilir kalkınma ve Türkiye. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 17, 37-54. 1 Mayıs 2020 tarihinde <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/99516> adresinden erişildi.
- Arat, G., Türkeş, M. ve Saner, E. (2002). Uluslararası sözleşmeler ön rapor, 2-29. Çevre ve sürdürülebilir kalkınma paneli. Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi. 24 Nisan 2020 tarihinde http://www.konsec.com.tr/Resources/Mevzuat/UluslararasıSozl/CEVRE_VE_SURDURULEBILIR_KALKINMA_PANELI.pdf adresinden erişildi.

- Atmaca, M., Akkiprik, A., Aktoklu, E., Demirsoy, A., Doğanlar, M., Ergün, N.,... ve Yolcu, H. (2006). Hatay'da 10 sıcak gün, korunan alanlar ve koruma statüleri. 22-25. Y. Ergün (Yay. haz.). Hatay: *Mustafa Kemal Üniversitesi Yayını*. 31 Mayıs 2020 tarihinde <http://doczz.biz.tr/doc/107455/hatay-da-on-sicak-g%C3%BCn--edi%CC%87t%C3%B6r-ya%C5%9Far-erg%C3%BCn-> adresinden erişildi.
- Baykal, H. ve Baykal, T. (2008). Küreselleşen dünyada çevre sorunları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 1-15. 28 Nisan 2020 tarihinde <http://static.dergipark.org.tr:8080/article-download/imported/1038000510/1038000299.pdf?> adresinden erişildi.
- Budak, S. (t.y.). *Çevre politikası ve hukuku*. İstanbul: *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Kamu Yönetimi Lisans Programı Kaynak Yayını*. *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi*. 28 Nisan 2020 tarihinde <https://yokdersleri.yok.gov.tr/#ders> adresinden erişildi.
- Büyükgüngör, H. (2006). Çevre kirliliği ve çevre yönetimi. *Toprak İşveren Dergisi*, 1-15. 28 Nisan 2020 tarihinde <http://dosya.toprakisveren.org.tr/makale/2006-72-hanifebuyukgungor.pdf> adresinden erişildi.
- Chauhan, B.S. (2008). *Environmental studies*. Delhi: Univercity Science Press. 28 Nisan 2020 tarihinde <https://books.google.com.tr/books?id=Pw6WiYiHPhIC&printsec=frontcover&dq=environment+studies&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwj23MuysJbpAhVLxMOBHYL8DQkQ6AEIKjAA#v=onepage&q&f=false> adresinden erişildi.
- Çevre Kanunu (1983). (Sayı: 2872). 24 Nisan 2020 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2872.pdf> adresinden erişildi.
- Dobson, A. (2016). *Ekolojizm*. (C. Yücel, Çev.). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi. 26 Ekim 2020 tarihinde https://www.academia.edu/24837079/Ekolojizm_Andrew_Dobson adresinden erişildi.
- Englehardt, J. P. (1990). The strategic importance of the Mediterranean. 1-29. 1 Mayıs 2020 tarihinde <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a223276.pdf> adresinden erişildi.
- EtimolojiTürkçe (2020). Çevre kelime kökeni. 8 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/%C3%A7evre> adresinden erişildi.
- EUR-Lex (2014, 21 Şubat). The offshore protocol helps protect the Mediterranean Sea from pollution. 14 Mayıs 2020 tarihinde https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:20060401_1, adresinden erişildi.
- Güler, Ç. ve Çobanoğlu, Z. (2001). Çevresel etki değerlendirmesi. Ankara: Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi.
- Güneş, M. (2016). Avrupa Birliği'nin çevre ve enerji politikalarında Doğu Akdeniz gazının tehdit ve imkanları. *Uluslararası Akdeniz'de çevresel güvenlik konferansı*, 1, 79-100.
- Güneş, Ş. (2001). Karadeniz'de çevresel işbirliği. 1992 Bükreş Sözleşmesi. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi*, 28(3-4), 311-337. 2 Mayıs 2020 tarihinde http://www.cevreciyiz.com/Upload/Docs/CevreAkademisi/CevreKoruma/KAradenizde%20cevreselisbirligi_makale.pdf adresinden erişildi.

- Gürkan, S. (2019). Küresel çevre sorunları ve Türkiye’de çevre eğitiminin durumu. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(43), 525-537. 15 Mayıs 2020 tarihinde <file:///C:/Users/TOSHIBA/Downloads/sobidermakale.pdf> adresinden erişildi.
- Güven, K.C., Öztürk, B., Ergin, M., Balkıs, N., Algan, O., Topçuoğlu, ve Gezgin, T. (2005). *Deniz kirliliği analiz yöntemleri ilgili uluslar arası sözleşmeler*. İstanbul: Türk Deniz Vakfı Yayınları. 1 Mayıs 2020 tarihinde http://tudav.org/wp-content/uploads/2018/04/deniz_kirliligi.pdf adresinden erişildi.
- Hilal, E. ve Doğan, B. (2018). Çevre kirliliği ve çevre duyarlılığı. 98-121. *Disiplinlerarası çevre araştırmaları içinde*. Türkiye: İKSAD.
- Humphrey, S. ve Lucas, S. (2015). *Outcome evaluation of Barcelona convention/ United Nations Environment Programme - Mediterranean Action Plan (UNEP-MAP) five year programme of work 2010-2014*. Evaluation Office. 2 Mayıs 2020 tarihinde [https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/273/Outcome Evaluation of B arcelona Convention UNEP MAP Five Year Programme of Work 2010-2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/273/Outcome_Evaluation_of_Barcelona_Convention_UNEP_MAP_Five_Year_Programme_of_Work_2010-2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y) adresinden erişildi
- InforMEA (2011, 27 Ekim). *Hazardous wastes protocol*. 14 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.informe.org/en/treaties/hazardous-wastes-protocol> adresinden erişildi.
- Kara, H. (2004). *Uluslararası sözleşmeler ve Türk hukukuna göre gemilerin sebep olduğu deniz kirliliği zararlarından hukuki sorumluluk*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul. 8 Mayıs 2020 tarihinde <https://katalog.marmara.edu.tr/eyayin/tez/T0050371.pdf> adresinden erişildi.
- Kaya, Y. (2011). Çok taraflı çevre anlaşmalarına uyum sorunu ve Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 439-462. 25 Mayıs 2020 tarihinde <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423912722.pdf> adresinden erişildi.
- Kaypak, Ş. (2012). Çevre hukukunun ulusal ve uluslararası boyutları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 205-242. 1 Mayıs 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/15195> adresinden erişildi.
- Kaypak, Ş. (2012). Güvenlikte yeni bir boyut; çevresel güvenlik. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8, 1-22. 3 Mayıs 2020 tarihinde [https://www.academia.edu/29269436/G%C3%BCvenlikte Yeni Bir Boyut %C3%87evresel G%C3%BCvenlik](https://www.academia.edu/29269436/G%C3%BCvenlikte_Yeni_Bir_Boyut_%C3%87evresel_G%C3%BCvenlik) adresinden erişildi.
- Kılıç, S. (2001). Uluslararası çevre hukukunun gelişimi üzerine bir inceleme. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 131-148. 3 Mayıs 2020 tarihinde <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/123.pdf> adresinden erişildi.
- Legambiente and the Civil Protection Department (Mayıs 2007). *Report drawn up within clean up the Med 2007. Pollution from hydrocarbons in the Mediterranean Sea*. 11 Mayıs 2020 tarihinde https://www.legambiente.it/sites/default/files/docs/dossier_petrolio_en_0000000441.pdf adresinden erişildi.

- López Ornat, A. (2014). Akdeniz'de deniz ve kıyı koruma alanlarının oluşturulması ve yönetilmesi için rehber. *MedMPA Akdeniz Bölgesi'ndeki Deniz ve Kıyı Koruma Alanlarının Geliştirilmesi Bölgesel Projesi*. 26 Mayıs 2020 tarihinde https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/environment_energy/director-y-for-establishing-and-managing-sea-protection-areas-in-.html adresinden erişildi.
- Mehter Aykın, S. (2000). Akdeniz Havzası'nda barış, istikrar ve refahın sağlanmasına yönelik bir bölgesel işbirliği önerisi: turizm endüstrisinde Pan-Akdeniz ideali. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 11, 107-123. 1 Haziran 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atad/issue/53028/701976> adresinden erişildi.
- Milletlerarası Andlaşma (2002, 22 Ağustos). T.C. Resmi Gazete (Sayı: 24854). 10 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/08/20020822.htm> adresinden erişildi.
- Ministerio De Agricultura, Pesca y Alimentacion, Gobierno de España (t.y.). *Reservas marinas de España*. 26 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.mapa.gob.es/es/pesca/temas/proteccion-recursos-pesqueros/reservas-marinas-de-espana/isla-de-tabarca/caracteristicas/> adresinden erişildi.
- Myerson, G. ve Rydin, Y. (1996). *The language of environment: A new rhetoric*. Oxon: Routledge. 3 Mayıs 2020 tarihinde <https://books.google.com.tr/books?id=BJ8AAwAAQBAJ&pg=PA37&dq=environment+word&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKewiBgezRypbpAhWtllsKHRhxADAQ6AEIOzAC#v=onepage&q&f=false> adresinden erişildi.
- Online Etymology Dictionary (2020). *Environment*. 8 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.etymonline.com/search?q=environment> adresinden erişildi.
- Özoğuz, Y. (2005). Akdeniz ülkelerinde atık suların etkili yönetimi, işlenişi ve tekrar kullanımı. *Avrupa Birliği fon destekli proje*, 3-50. 5 Mayıs 2020 tarihinde https://cgi.tu-harburg.de/~awwwweb/wbt/emwater/documents/summary_turkish.pdf adresinden erişildi.
- Paker, H. (2012). Çevre rejimleri ve Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin rolü: Akdeniz'de sürdürülebilirlik. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 20(1), 151-175. 7 Mayıs 2020 tarihinde <http://dspace.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/3670/6.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden erişildi.
- Regional Activity Center/Specially Protected Areas (RAC/SPA) (2010). *Signatures and ratifications of the Barcelona Convention and the SPA/BD Protocol as at april 2010*. 26 Mayıs 2020 tarihinde https://www.rac-spa.org/sites/default/files/signatures_ratification_bc_spabd.pdf adresinden erişildi.
- RAC/SPA (2011). *SPA/BD Protokolün ek 2'sinde listelenen kuş türlerinin korunması için eylem planı*. 7-41. 26 Mayıs 2020 tarihinde http://dcm.dka.gov.tr/App_Upload/7.KUS_EYLEM_PLANI.pdf adresinden erişildi.
- RAC/SPA (2017). *Specially Protected Areas of Mediterranean Importance (SPAMIs)*. 26 Mayıs 2020 tarihinde http://www.rac-spa.org/sites/default/files/doc_spamis/spamis2018.pdf adresinden erişildi.

- RAC/SPA (2019, Temmuz). *Report of the fourteenth meeting of SPA/BD thematic focal points*. 1-15. 26 Mayıs 2020 tarihinde https://www.rac-spa.org/nfp14/documents/01_working_documents/wg_461_28_en.pdf adresinden erişildi.
- RAC/SPA (2020). *The marine biodiversity centre at the service of the Mediterranean countries*. 26 Mayıs 2020 tarihinde https://www.rac-spa.org/sites/default/files/doc_spa/brochure_institutionelle.pdf adresinden erişildi.
- RAC/SPA (Regional Activity Center for Specially Protected Areas) (2020). *SPA/BD Protocol*. 26 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.rac-spa.org/background> adresinden erişildi.
- Regional Activity Center (RAC) for SPA (2020). *SPA/BD Protocol*. 14 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.rac-spa.org/protocol> adresinden erişildi.
- Taze, F. ve Güneş, Y.(2012). Türkiye’de çevre ve doğal kaynaklar konusunda imzalanan uluslararası sözleşmelerin iç hukuka uyarlanmasında karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *İÜHFİM C. 70(1)*, 69-82. 6 Mayıs 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/97702> adresinden erişildi.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (t.y.). *Özel çevre koruma*. 4 Haziran 2020 tarihinde <https://csb.gov.tr/ss/ozel-cevre-koruma> adresinden erişildi.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (t.y.). *Özel çevre koruma bölgeleri harita*. 4 Haziran 2020 tarihinde <https://ockb.csb.gov.tr/ock-bolgeleri-harita-i-55> adresinden erişildi.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (t.y.). *Akdeniz’in deniz ortamı ve kıyı bölgelerinin korunması sözleşmesi (Barselona Sözleşmesi)*. (PowerPoint slayt). 27.04.2020 tarihinde Huri Eyüboğlu elektronik postasından Nahide Nur Falcioğlu elektronik postasına iletilmek suretiyle temin edilmiştir.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (t.y.). *Barselona ve Bükreş Sözleşmelerinin kara kökenli kirleticilere ilişkin yükümlülükleri*. (PowerPoint slayt). 27.04.2020 tarihinde Huri Eyüboğlu elektronik postasından Nahide Nur Falcioğlu elektronik postasına iletilmek suretiyle temin edilmiştir.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2014, Aralık). *Türkiye ulusal rapor (Türkiye Habitat III Ulusal Raporu)*. Ankara : T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Kaynak Yayını. 1-55. *Üçüncü Birleşmiş Milletler Konut ve Sürdürülebilir Yerleşmeler Konferansı*. 30 Mayıs 2020 tarihinde [https://webdosya.csb.gov.tr/db/habitat/editedordosya/file/HABITAT_III_ULUSAL_RAPO_R_\(turkce\).pdf](https://webdosya.csb.gov.tr/db/habitat/editedordosya/file/HABITAT_III_ULUSAL_RAPO_R_(turkce).pdf) adresinden erişildi.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2016, Aralık). *Türkiye çevre durum raporu*. Ankara : Çevre Envanteri ve Bilgi Yönetimi Dairesi Başkanlığı Kaynak Yayını. Çevresel etki değerlendirmesi izin ve denetim genel müdürlüğü. 1 Haziran 2020 tarihinde https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/editedordosya/tcdr_tr_2015.pdf adresinden erişildi.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2020). *Çevre ve şehircilik alanında taraf olunan uluslararası protokoller*. 13 Mayıs 2020 tarihinde <https://ab.csb.gov.tr/sozlesmeler-i-98916> adresinden erişildi.

- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2020). Çevre. 23 Nisan 2020 tarihinde <https://webdosya.csb.gov.tr/db/bolu/icerikler/cevre-20180222082618.pdf> adresinden erişildi.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2020). *Barselona sözleşmesi*. 23 Nisan 2020 tarihinde <http://www.mfa.gov.tr/barselona-sozlesmesi.tr.mfa> adresinden erişildi.
- Tuna, M. (2011). Çevresel sorunların küreselleşmesi. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 1(2), 1-13. 27 Nisan 2020 tarihinde <http://static.dergipark.org.tr:8080/article-download/31a6/df13/2e4e/imp-JA53MH66UT-0.pdf?> adresinden erişildi.
- Türk Dil Kurumu (2020). *Çevre*. 8 Mayıs 2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türk Dil Kurumu (2020). *Çevre kirliliği*. 8 Mayıs 2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türkiye Barolar Birliği (2014). *Uluslararası çevre koruma sözleşmeleri*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları. 27 Nisan 2020 tarihinde <http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/472.pdf> adresinden erişildi.
- UNEP (t.y.). *Convention for the protection of the Mediterranean Sea against pollution*. 13 Mayıs 2020 tarihinde http://wedocs.unep.org/bitstream/id/53143/convention_eng.pdf adresinden erişildi.
- UNEP (t.y.). *Status of signatures and ratifications of the Barcelona Convention and its protocols*. 13 Mayıs 2020 tarihinde http://wedocs.unep.org/bitstream/id/7f04ff0f-8108-40d5-be9a-ddc95bab248d/StatusOfSignaturesAndRatifications_20190424.doc adresinden erişildi.
- UNEP (t.y.). *Protocol for the prevention and elimination of pollution of the Mediterranean Sea by dumping from ships and aircraft or incineration at sea*, 22-27. 14 Mayıs 2020 tarihinde http://wedocs.unep.org/bitstream/id/53220/consolidated_dumping_eng.pdf adresinden erişildi.
- UNEP (t.y.). *ICZM Protocol, PAP/RAC*. 14 Mayıs 2020 tarihinde <http://paprac.org/iczm-protocol> adresinden erişildi.
- UNEP/MAP (2013, 16 Aralık). *Report of the 18th ordinary meeting of the countries parties*. Athens. 31 Mayıs 2020 tarihinde http://rac-spa.org/nfp12/documents/reference/13ig21_9_eng.pdf adresinden erişildi.
- UNEP (2017, 16 Ağustos). *Success story: Mediterranean*. 25 Nisan 2020 tarihinde <https://www.unenvironment.org/news-and-stories/speech/success-story-mediterranean> adresinden erişildi.
- UNEP (2017, 19 Ekim). *Emergency Protocol / Prevention and Emergency Protocol*. 14 Mayıs 2020 tarihinde <https://web.unep.org/unepmap/3-emergency-protocol-prevention-and-emergency-protocol> adresinden erişildi.
- UNEP (2017, 19 Ekim). *Barcelona Convention and amendments*. 25 Nisan 2020 tarihinde <https://web.unep.org/unepmap/1-barcelona-convention-and-amendments> adresinden erişildi.

- UNEP (2017, 19 Ekim). *Specially Protected Areas Protocol / SPA and Biodiversity Protocol*. 26 Mayıs 2020 tarihinde <https://web.unep.org/unepmap/5-specially-protected-areas-protocol-spa-and-biodiversity-protocol> adresinden erişildi.
- UNEP (2019, 24 Nisan). *Coordinating unit for the Mediterranean action plan secretariat to the Barcelona Convention and its protocols*. 25 Nisan 2020 tarihinde <https://web.unep.org/unepmap/contracting-parties/> adresinden erişildi.
- UNEP (2020). *What is our pollution or LBS Protocol?* 14 Mayıs 2020 tarihinde <http://cep.unep.org/cartagena-convention/lbs-protocol/protocol-concerning-pollution-from-land-based-sources-and-activities> adresinden erişildi.
- UNEP (2020). *Mediterranean action plan*. 25 Nisan 2020 tarihinde unenvironment.org/explore-topics/oceans-seas/what-we-do/working-regional-seas/regional-seas-programmes/mediterranean adresinden erişildi.
- UNEP (2020). *UNEP/MAP Mid-Term strategy 2016-2021*. 3 Mayıs 2020 tarihinde <https://web.unep.org/unepmap/what-we-do/mid-term-strategy-2016-2021> adresinden erişildi.
- UNEP (2020). *COP (Contracting Parties)*. 31 Mayıs 2020 tarihinde <https://web.unep.org/unepmap/fr/document-keywords/cop> adresinden erişildi.
- U.S. Department of the interior, The office of water research and technology (1978). *Selected Water Resources Abstracts. Field 5: Water Quality Management and Protection, 11(13), 78-83*. Washington, DC, A Semimonthly Publication. 29 Mayıs 2020 tarihinde <https://books.google.com.tr/books?id=LDCMOKPEbyUC&pg=RA1-PA78&lpg=RA1-PA78&dq=The+Barcelona+convention+and+its+protocols> adresinden erişildi.
- Ünal, E. (2014). *Torrey canyon deniz kazası ve sonuçları*. 8 Mayıs 2020 tarihinde https://www.academia.edu/10807718/TORREY_CANYON_D%C9%99niz_q%C9%99zas%C4%B1_TORREY_CANYON_Deniz_Kazas%C4%B1 adresinden erişildi.
- Yıldız, D. (2016). Akdeniz Havzası'nın hidrojeopolitiği ve Türkiye. *Su Politikaları Kongresi*, Ankara, 616-626. [25 Nisan 2020 tarihinde http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/9163.pdf](http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/9163.pdf) adresinden erişildi.

İşyerinde Psikolojik Şiddetin İş Tatmini, İşe Yabancılaşma ve İşten Ayrılma Niyeti İle İlişkisi

Relationship of Mobbing (Psychological Violence) at Work with Job Satisfaction, Job Alienation and Intention to Quit

Çiğdem İnce Ayaydın^{1*}

* Sorumlu yazar
Corresponding author

¹ Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye
Gümüşhane University, Turkey
ak.kardelen@hotmail.com
ORCID ID 0000-0003-4984-8881

Makale geliş tarihi / First received : 10.12.2020

Makale kabul tarihi / Accepted : 28.12.2020

143

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır:

- 1-Bu çalışma Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim dalında Prof.Dr. M.Ferhat Özbek'in danışmanlığında yazılmış, yayınlanmamış yüksek lisans tezinden uyarlanmıştır.
- 2-Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır. Tez çalışmasında danışmanlık yapan Prof.Dr. M.Ferhat ÖZBEK yazarlık hakkından feragat etmiştir.
- 3- Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur. Araştırma 2020 yılı öncesi araştırma verileri kullanılmış olan tez çalışmasından uyarlanmıştır.
- 4-Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *Turnitin*. Similarity Index 23%

Atıf bilgisi / Citation:

İnce Ayaydın, Ç. (2021). İşyerinde psikolojik şiddetin iş tatmini, işe yabancılaşma ve işten ayrılma niyeti ile ilişkisi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 143-176.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı işyerinde psikolojik şiddet ile iş tatmini, işe yabancılaşma ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu yönüyle çalışmanın literatürdeki boşluğu doldurması beklenmektedir. Çalışma Trabzon ve Gümüşhane’de 194 çalışan üzerinde anket yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışmada açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi ve hipotezleri test etmek için regresyon analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçları teori ve beklentilerle uyumlu bir şekilde, işyerinde uygulanan psikolojik şiddet ile iş tatmini arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif yönlü bir ilişki tespit edildiğini göstermektedir. Çalışma sonuçları ayrıca psikolojik şiddet ile işe yabancılaşma ve işten ayrılma niyeti ile arasında ise istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü bir ilişki tespit edildiğini göstermektedir. Çalışmada iş tatmini ile işe yabancılaşma arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yapısal eşitlik modeli sonuçları psikolojik şiddetin davranışlarının iş tatmini ile olan ilişkisinde işe yabancılaşmanın aracı bir değişken olduğu bulgusuna işaret etmektedir. Bulgular yöneticilerin psikolojik şiddete maruz kalmanın ortaya çıkaracağı olumsuz sonuçlarını göz önüne alarak, işyerinde psikolojik şiddetin oluşumunu engelleme çabası içerisinde olmaları gerektiğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler

İşyerinde Psikolojik Şiddet, İşten Ayrılma Niyeti, İş tatmini, İşe Yabancılaşma, Yapısal Eşitlik Modeli

ABSTRACT

This study aims to examine the relationship between mobbing at the workplace and job satisfaction, job alienation and intention to quit. In this respect, it is expected this study to fill the gap in the literature. The study was conducted with 194 employees in Trabzon and Gümüşhane through the survey method. In the study, exploratory and confirmatory factor analysis was used, and to test the hypotheses, regression analysis was used. The results of the analysis indicate that in line with the theory and expectations, a statistically significant negative correlation was determined between the mobbing in the workplace and job satisfaction. The study results also show that there is a statistically significant positive relationship between mobbing (psychological violence) and job alienation and intention to quit. In the study, it was found that there is a negative relationship between job satisfaction and job alienation. The results of the structural equation model indicate the finding that job alienation is a mediating variable in the relationship of psychological violence behaviors with job satisfaction. Findings show that administrators should put in effort to prevent the occurrence of psychological violence at the workplace, considering the negative consequences that will occur after being exposed to psychological violence.

Keywords

Workplace Psychological Violence, Intent to Quit, Job Satisfaction, Work Alienation, Structural Equation Model

GİRİŞ

Son yıllarda yönetim ve çalışma psikolojisi alanında yapılan araştırmalarda, çalışanların iş hayatından şikâyet etme nedenleri arasında, işyeri bağlantılı psikolojik bir davranışsal sorundan bahsedilmektedir (Fitzpatrick vd., 2011, s. 479). Önceleri küreselleşmenin beraberinde getirdiği rekabet ortamından kaynaklandığı varsayılan ve geçici bir problem olduğu düşünülen bu olgunun (Tınaz, 2008, s. 7-10), zaman içerisinde örgütleri ve bireyleri derinden etkileyen bir sorun olduğu anlaşılmıştır. Bu sorunun dilimizde en basit şekilde ifadesi “*işyerinde psikolojik şiddet*”tir.

Literatürde “*mobbing*” ve son zamanlarda ön plana çıkan adı ile “*bullying*” olarak ifade edilen psikolojik şiddet, giderek tüm dünyada en önemli yönetim sorunlarından biri haline gelmiştir (Fitzpatrick vd., 2011, s. 1-2; Bentley vd., 2012, s. 1-2). Psikolojik şiddetin ne kadar önemli bir sorun olduğu ve hangi boyutlara ulaştığı Batı literatüründeki çalışmalarda ortaya konmuştur (Bjorkqvist vd., 1994, s. 173-184; Einarsen ve Skogstad, 1996, s. 185-201). İş yaşamında değişik biçimlerde ortaya çıkan psikolojik şiddet davranışları, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de önemli bir sorundur (Köse ve Uysal, 2010, s. 262). Türkiye’deki literatür incelendiğinde; Tiğrel ve Kokalan (2009, s. 91-99), Öztürk vd. (2008, s. 435-442), Yıldırım ve Yıldırım (2007, s. 1444-1453), Aydın ve Özkul (2007, s. 69-186), Cemaloğlu (2007, s. 77-87), Cemaloğlu ve Ertürk (2007, s. 345-362), Gündüz ve Yılmaz (2008, s. 269-282)’in çalışmaları, psikolojik şiddetin Türkiye’de önemli bir sorun olduğunu göstermektedir. Psikolojik şiddetin bu kadar yaygın olması, çalışma hayatında bireye ve örgüte zarar vermesi, konunun ciddiyetini ortaya koymakta ve onun sonuçları hakkında araştırma yapılması gereğine işaret etmektedir. Çünkü örgütlerde yaşanan psikolojik şiddet, iş görenleri kısa ve uzun dönemde olumsuz etkilediği gibi, örgütsel faaliyetlerde çalışanlarında verimliliğini ve performansını da olumsuz yönde etkilemektedir. Örgüt içerisinde bir veya birden fazla bireye karşı bir kişi veya bir grup tarafından sistematik olarak uygulanan saldırı anlamına gelen psikolojik şiddet (Einarsen, 2000, s.381; Tınaz, 2008, s. 8; Leymann, 1996, s. 165-166), hem bireylere hem de örgütlere zarar vermektedir.

Psikolojik şiddetin örgütler açısından büyük önem taşıması ve çalışma hayatında önemli bir stres kaynağı olarak algılanması (Jiménez vd., 2009, s. 359) onun son on yıldır akademik olarak birçok boyutuyla incelenen bir konu olmasını sağlamış ve pek çok araştırmacı bu konuya ilgi göstermiştir. Bu çalışma ise psikolojik şiddetin iş ile ilgili bireysel etkilerini (iş tatmini, işe yabancılaşma ve işten ayrılma niyeti) ortaya koymak amacındadır. Bu çalışma *psikolojik şiddetin alt boyutları ile iş tatmini* ile olan ilişkisini teorik temel içerisinde kurmaya çalışarak, daha ileri düzeyde test ederek ve daha önceden inşa edilmiş bir teoriyi geliştirerek (Colquitt ve Zapata-Phelan, 2007, s. 1281-1303) ilgili bilim dalına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada psikolojik şiddetin etkisi olduğu düşünülen diğer bir işle ilgili bireysel sonuç değişkeni *işe yabancılaşmadır*. Yapılan literatür taramasında psikolojik şiddetin işe yabancılaşma ile ilişkisi olduğu konusundaki herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak psikolojik şiddete yakın olarak ifade edilebilecek işyerinde taciz davranışları ile işe yabancılaşmanın semptomları arasındaki ilişkiler araştırılan Camerino vd.’nin (2005, s. 61-66) çalışması literatürde yer almaktadır. Fakat Camerino’nun çalışması psikolojik şiddet ile işe yabancılaşma arasındaki ilişkileri doğrudan incelememekte, sadece semptomlar üzerine odaklanmaktadır. Dolayısı ile bu araştırma, *psikolojik şiddet ve işe yabancılaşma* ilişkisini alt boyutları ile ortaya koyarak literatüre katkı sağlama amacındadır.

Bu çalışmada ayrıca psikolojik şiddet ile *işten ayrılma niyeti arasındaki* ilişki araştırılmıştır. Psikolojik şiddet ile işten ayrılma niyeti ilişkisini açıklayan çalışmalar olmak ile birlikte, *psikolojik şiddetin alt boyutlarından hangisinin neden işten ayrılma niyetli ile ilişkili olabileceğine yönelik literatürde yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır*. Dolayısıyla bu çalışma psikolojik şiddet → işten ayrılma niyeti ilişkisini teorik olarak alt boyutları ile ortaya koyan ve test eden çalışmalardan birisi niteliğini taşımaktadır. İlgili literatür incelemesinde *işe yabancılaşma ile iş tatmini arasındaki ilişkiler* araştırılmış, ancak herhangi bir bulguya ulaşılamamıştır. Dolayısı ile bu çalışma söz konusu ilişkileri test eden araştırmalar arasında gösterilebilir. Bu çalışmada etkisi araştırılan diğer bir ilişki de iş tatmini ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilidir. Yapılan çalışmalar iki değişken arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir (Gül vd., 2008, s. 72-83; Scott vd., 2006, s. 519-540; Takase vd., 2005, s. 209-217). Bu çalışma iki değişken arasındaki ilişkileri tekrar test ederek, daha önce yapılmış çalışmalarda elde edilen bulguların geçerliliğini kuvvetlendirmek amacındadır. Son olarak bu çalışmada psikolojik şiddetin iş tatmini ile olan ilişkisinde işe yabancılaşmanın aracı (mediatör) rolünün olup olmadığını araştırmaktadır. Bilindiği üzere iki değişken arasındaki ilişki ortaya konulduktan sonra moderatör veya mediatör değişkenlerin araştırılması gerekmektedir (Bono ve McNamara, 2011, s. 657-660). Dolayısı ile bu çalışma söz konusu ilişkileri mantıksal bir çerçeve içerisinde (Whetten, 1989, s. 490-495) araştırmakta ve test etmektedir.

TEORİ VE HİPOTEZLER

Çalışmanın bu bölümünde, psikolojik şiddetin iş tatmini, işe yabancılaşma, işten ayrılma niyeti ile ilişkisi üzerine yapılan çalışma sonuçlarına değinilmiş ve araştırma modelinde yer alan değişkenlere ilişkin hipotezler geliştirilmiştir.

Psikolojik Şiddet ve İş Tatmini İlişkisi

Psikolojik şiddetin iş tatmine etkisi üzerine gerçekleştirilen pek çok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalarda ortaya çıkan ortak sonucun; psikolojik şiddetin iş tatminini azalttığı söylenebilir (Elvira vd., 2003; Einarsen vd., 1994; Zapf vd., 1996). Psikolojik şiddet ile iş tatmini ilişkisini gösteren literatüre bazı örnekler şu şekilde ifade edilebilir: Niedl (1996, s. 239-240) araştırmasında, psikolojik şiddetin iş tatminini azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Benzer bir şekilde, Hoel ve Cooper, 2000, s. 14) psikolojik şiddet ve iş tatminsizliği arasında pozitif yönlü ilişki olduğunu saptamışlardır. Tınaz (2006, s. 13-28) işyerinde psikolojik şiddet sonucunda, örgüt içinde iş tatmininde azalma olduğunu belirlemişlerdir. Çalışkan (2005) psikolojik şiddet davranışları ile iş tatmini arasında negatif bir ilişki bulmuştur. Benzer şekilde, Einarsen vd. (1994, s. 381-401), Zapf vd. (1996, s. 215-237) psikolojik şiddet ve iş tatmini değişkenleri arasında anlamlı ve negatif yönlü ilişkinin varlığını ortaya koymuşlardır. Bu çalışmalardan ortaya çıkan ortak sonuç, psikolojik şiddet ile iş tatmini arasında negatif yönlü bir ilişki bulunduğunu göstermektedir (Elvira vd., 2003, s. 1-20). Ancak yapılan çalışmalarda, psikolojik şiddetin alt boyutlarından hangisinin iş tatmini ile ilişkili olduğu konusundaki yeterli sayıda literatür bulunmamaktadır. Bu çalışma ilgili alandaki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. İlgili literatür incelenmesinde Rayner ve Hoel, 1997, s. 183) tarafından tanımlanan beş tür psikolojik şiddet davranışının olabileceği ortaya konulmuştur. Bunlar sırası ile *mesleki statü ile ilgili tehditler, kişisel saygınlık ile ilgili tehditler, dışlanma davranışları, aşırı iş yüküne tabi tutma ve istikrarsızlaştırma davranışlarıdır*. Quine (2001, s. 79) psikolojik şiddetin beş boyutunun iş tatmini ile ilişkisini araştırmıştır. Elde edilen

sonuçlar psikolojik şiddetin beş boyutunun da iş tatmini ile negatif bir ilişkisini göstermektedir. Acaba bu bulgu Türkiye için geçerli midir? Quine (2001, s. 79) yaptığı çalışmasında, psikolojik şiddetin istikrarsızlaştırma boyutunun iş tatmini ile ilişkisinin diğer boyutlardan fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır. Acaba bu sonuç farklı bir örnekleme ve farklı bir kültürde nasıl ortaya çıkmaktadır? Quine (2001, s. 79) ayrıca yaptığı çalışmasında regresyon analizi yaparak iş tatmini üzerinde psikolojik şiddetin hangi boyutunun etkili olduğunu araştırmamıştır. Dolayısı ile bu çalışma kendinden önce gelen çalışmaları geliştirici niteliğe sahip olduğu ifade edilebilir. Sonuç olarak, bu çalışma *psikolojik şiddet → iş tatmini* ilişkisini, regresyon analizini kullanarak daha ileri düzeyde test ederek ve daha önceden inşa edilmiş bir teoriyi geliştirerek (Colquitt ve Zapata-Phelan, 2007, s. 1281-1303) ilgili bilim dalına katkı yapmayı amaçlamaktadır. Psikolojik şiddetin alt boyutları ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi gösteren hipotezler aşağıdaki şekilde geliştirilmiştir.

Mesleki statü ile ilgili tehditler ile iş tatmini ilişkisi: Kişinin yaptığı iş sürekli olarak küçümsenmesi, sabote edilmesi ve kişi sürekli olarak haksız yere eleştirilmesi ve gereksiz yere kontrol edilmesi, çalışma ortamında meslektaşları önünde küçük düşürülürse, ona gözdağı verilmesi ve onun baş edemeyeceği bir rekabet ortamı içerisine sürüklenmesi mesleki statü ile ilgili tehditlerdir. Bu tehditler, kişinin onun mevcut işinde hissetmiş olduğu tatminini olumsuz etkiler mi? Bu durum bir örnekle daha iyi anlaşılabilir. Eğer kişi çalışma arkadaşları veya yöneticisi tarafından “sürekli hata yapıyorsun, böyle çalışırsan bize katkı sağlaman mümkün değil” gibi sözlerle eleştirilirse bu durum kişinin moralini bozacak, kendisini kötü hissetmesini sağlayacak ve işinden almış olduğu tatmin azalacaktır. Kısaca ifade etmek gerekirse, *mesleki statü ile ilgili tehditler* arttıkça iş tatmini de azalacaktır. Araştırmanın bu bağlamda geliştirilen hipotezi aşağıdaki şekildedir:

Hipotez 1a: İşyerinde mesleki statü ile ilgili tehditler ile iş tatmini arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Kişisel saygınlık ile ilgili tehditler ve iş tatmini ilişkisi: İşyerinde kişinin dürüstlüğü, doğruluğu konusunda yanlış kanaatler oluşursa, kişiye çalışma arkadaşları önünde iğneleyici ve hakaret edici sözler söylenirse, kişi sözlü ya da sözsüz olarak tehdit edilirse, bu durum onun hem mevcut işindeki kariyer beklentilerinin karşılanmasını zorlaştırabilir ve bu kişinin işinde elinden gelenin en iyisini yapmasının önünde bir engel olarak ortaya çıkar. Örneğin, çalışma arkadaşları veya yöneticisi tarafından uygunsuz şakalar yapılarak sürekli rahatsız edilen, kızdırılan ve alay edilen kişi işyerinde kendisini kötü hissedecek ve bu durum kişinin işinden almış olduğu tatmini azaltacaktır. Özetle ifade edilirse, *kişisel saygınlık ile ilgili rahatsız edici davranışlar* arttıkça iş tatmini de azalacaktır. Araştırmanın bu bağlamda geliştirilen hipotezi şu şekildedir;

Hipotez 1b: İşyerinde kişisel saygınlık ile ilgili tehditler arttıkça iş tatmini azalır.

Dışlanma ve iş tatmini ilişkisi: Kişi çalışma arkadaşları ya da yöneticisi tarafından işi ile ilgili gerekli bilgilere ulaşamıyor ise, dışlandığını, yok sayıldığını ya da görmezden geldiğini düşünüyorsa ve yöneticileri tarafından nedensiz yere işiyle ilgili eğitim görme ve terfi ettirilme isteği reddediliyorsa, bu durum onda değersiz bir çalışan olduğu izlenimi uyandıracak ve işinden almış olduğu tatmin azalacaktır. Bu durumu bir örnek ile açıklamak mümkündür; eğer kişi çalışma arkadaşları önünde yöneticisi tarafından “terfi etme isteğini yöneticisine veya çalışma arkadaşlarına iletğinde olumsuz bir geri bildirim alırsa” bu

durum onun işine yoğunlaşmasını zorlaştıracak, işi için yapacak bir şey olmadığını düşünmeye başlayacak ve dolayısıyla işinden almış olduğu tatmin düzeyi azalacaktır. Özetle, *çalışanlar işyerinde dışlandığını düşündükçe iş tatminleri de azalır*. Araştırmanın bu bağlamda geliştirilen hipotezi aşağıdaki şekildedir;

Hipotez 1c: işyerinde dışlama davranışları iş tatminini azaltır.

Aşırı çalıştırılma ve iş tatmini ilişkisi: Kişiye normal yaptığı iş dışında olanaksız tarihlere bitirmek üzere fazla iş yüklenirse ya da mevcut yaptığı işi yapması için aşırı baskı uygulanırsa, bu durum kişinin işindeki beklentilerini göz önüne alarak mevcut işiyle tatmin olamamasına yol açabilir. Örneğin, kişi yöneticisi tarafından “işine daha fazla odaklan, işini daha kısa sürede halletmelisin, daha sırada bekleyen çok iş var” gibi sözlerle eleştirilirse, bu durum kişinin moralini bozacak ve işinden almış olduğu tatmin azalacaktır. Özetle söylemek gerekirse, *eğer iş gören gereksiz yere fazla çalıştırıldığını düşünürse, bu durum onun iş tatminini azaltır*. Araştırmanın bu bağlamda geliştirilen hipotezi aşağıdaki şekildedir;

Hipotez 1d: İş gören gereğinden fazla çalıştırılması onun iş tatminini azaltır.

İstikrarsızlaşma davranışları ve iş tatmini ilişkisi: Kişinin iş ile ilgili göstermiş olduğu çabaları sürekli olarak değersiz görülürse, moralinin bozulması için çaba harcanırsa, buna ilave olarak kişiye danışmaksızın sorumluluk alanları değiştirilirse veya ona haber vermeksizin hedefler değiştirilirse, bu durum kişinin mevcut işinde hissetmiş olduğu tatmini olumsuz yönde etkileyebilir. Bir örnek vermek gerekirse; kişi çalışma arkadaşları veya yöneticisi tarafından “hedefine ulaşman gerekir, yoksa bu işte kalman zor” gibi sözlerle eleştirilirse bu durum kişinin moralini bozacak, kendisini kötü hissetmesini sağlayacak ve işinden aldığı tatmin azalacaktır. Kısacası *çalışanı işyerinde istikrarsızlaşma davranışlarına maruz kalması onun iş tatminini azaltır*. Araştırmanın bu bağlamda geliştirilen hipotezi aşağıdaki şekildedir;

Hipotez 1e: İşyerinde istikrarsızlaşma davranışlarının artması iş tatminini azaltır.

Psikolojik Şiddet ve İşe Yabancılaşma İlişkisi

Psikolojik şiddet nedeniyle çalışanların örgüte karşı bağlılık ve sadakat duyguları kaybolur. Bu nedenle, psikolojik şiddet davranışlarının varlığına müsaade eden işletmeler, yüksek orandaki iş devamsızlığı, istifaların yarattığı maliyetler ve sabotajlar gibi nedenlerle verimliliklerini ve etkinliklerini kaybedecektir (Aydın ve Özkul, 2007, s. 175; Gündüz ve Yılmaz, 2008, s. 273). Böyle bir durumda çalışanlar iş yapmak yerine mesai yapmaya başlarlar. Dolayısı ile psikolojik şiddet, çalışanların işe yabancılaşmalarını üzerinde etkili olur. Yapılan literatür taramasında psikolojik şiddete yakın olarak ifade edilebilecek işyerinde taciz davranışları ile işe yabancılaşmanın belirtileri arasındaki ilişkileri araştırılan bir çalışma literatürde tespit edilmiştir. Fakat bu çalışma psikolojik şiddet ile işe yabancılaşma arasındaki ilişkilerin doğrudan incelememektedir. Bu çalışmada elde edilen bulgular şu şekildedir: Çalışma *işyerinde taciz davranışları* (harassment at work) ile işe yabancılaşmanın belirtileri arasında gösterilen işe karşı gereğinden fazla bağlılık, hastalara karşı muamelede belirsizlik ve işin anlamı arasındaki ilişkiler araştırılmıştır (Camerino vd., 2010, s. 61-66). Benzer şekilde, Demirel, Ötken ve Kuntay (2012) İstanbul’da farklı şirketlerde çalışan 182 beyaz yakalı çalışan üzerinde yapılan analizler sonucunda psikolojik tacizin işe yabancılaşmayı etkilediği ortaya konulmuştur. Kerse ve Babadag (2019) çalışmasında işyerinde zorbalığın iş yabancılaşması üzerindeki etkisini ve bu etkideki siyasi davranış algısı ve örgütsel yabancılaşmanın rollerini

tanımlamaya çalışmaktadır. Araştırmanın bulguları, işyerinde zorbalığın iş yabancılaşmasına etkisinde siyasi davranış algısının aracılık rolü üstlendiğini, ayrıca örgütsel yabancılaşmanın iş yabancılaşmasına siyasi davranış algısının etkisinde aracılık rolü oynadığını göstermektedir. Aşağıda psikolojik şiddet ile işe yabancılaşma arasında neden ilişki olduğu mantıksal olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Mesleki statü ile ilgili tehditler ile işe yabancılaşma ilişkisi: Kişinin yaptığı iş küçümsenmesi, onun haksız yere eleştirilmesi ve yöneticisi tarafından gereksiz yere kontrol edilmesi, ilave olarak da kişi çalışma ortamında meslektaşları önünde küçük düşürülmesi, ona gözdağı verilmesi gibi durumlar, onun mevcut işini yapamayacak gibi hissetmesine yol açabilir. Bu durum da beraberinde işe yabancılaşmayı getirebilir. Bir örnek vermek gerekirse kişi çalışma arkadaşları veya yöneticisi tarafından “bu işyerine katkın yok, çalışmandan memnun değiliz” gibi sözlerle eleştirilirse bu durum kişinin işindeki coşkuyu ve hevesi azaltacak, onun moralini bozacak ve işini sevmemesine, sadece geçimimi sağlamak için çalışmasına yol açabilecektir. Kısaca ifade edilirse; mesleki statü ile ilgili tehditler arttıkça işe yabancılaşma artacaktır. Araştırmanın bu bağlamda geliştirilen hipotezi aşağıdaki şekildedir.

Hipotez 2a: İşyerinde mesleki statü ile ilgili tehditler ile işe yabancılaşma arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Kişisel saygınlık ile ilgili tehditler ile işe yabancılaşma ilişkisi: İşyerinde kişiye çalışma arkadaşları önünde iğneleyici ve hakaret edici sözler söylenirse, kişi kendisini aşağılanmış hissedecektir. Bu durum kişinin işine yabancılaşmasına yol açabilir ve işinde elinden gelenin en iyisini yapmaya çabalamamasına sebep olabilir. Örneğin, çalışma arkadaşları veya yöneticisi tarafından uygunsuz şakalar yapılarak sürekli rahatsız edilen, kızdırılan ve alay edilen kişinin işindeki coşkuyu ve hevesi azalır. Sonuç olarak kişisel saygınlık ile ilgili rahatsız edici davranışlar arttıkça işe yabancılaşma da artacaktır. Araştırmanın bu bağlamda geliştirilen hipotezi aşağıdaki şekildedir.

Hipotez 2b: İşyerinde kişisel saygınlık ile ilgili tehditler ile işe yabancılaşma arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Dışlama ve işe yabancılaşma ilişkisi: Kişi, çalışma arkadaşları ya da yöneticisi tarafından ihtiyaç duyduğu bilgilere ulaşma konusunda engellendiğini, dışlandığını, yok sayıldığını ya da görmezden gelindiğini düşünürse ve yöneticisi tarafından nedensiz yere işiyle ilgili eğitim görme ve terfi ettirilme isteği reddedilirse, bu durum kişinin yaptığı işin değerli olmadığını düşünmesine yol açabilir. Bu durumu bir örnek ile açıklamak mümkündür; Kişi terfi etme isteğini yöneticisine veya çalışma arkadaşlarına iletğinde bu konuda olumsuz bir geri bildirim alırsa, bu durumda ne kadar çok çalışırsam çalışayım işimdeki amacıma ulaşmam zor gibi bir hissiyata kapılacak, dolayısıyla kişide işe yabancılaşma belirtileri ortaya çıkacaktır. Kısaca ifade etmek gerekirse; çalışanlar işyerinde dışlandıklarını düşündükçe işe yabancılaşma artar. Araştırmanın bu bağlamda geliştirilen hipotezi aşağıdaki şekildedir.

Hipotez 2c: Çalışanların işyerinde dışlanma davranışlarına maruz kalmaları, onların işe yabancılaşmasını arttıracaktır.

Aşırı çalıştırılma ve işe yabancılaşma ilişkisi: Kişiye işini yaparken yöneticisi tarafından aşırı baskı uygulanırsa, bu durum kişinin strese girmesine ve işindeki coşkuyu ve hevesi kaybetmesine yol açar. Örneğin, kişi yöneticisi tarafından “işini hemen bitir, yavaş

çalışıyorsun, daha sırada yapacağın çok iş var” gibi bir eleştiriye muhatap olursa bu durum kişide “hem işler bana yaptırılıyor hem de tembel olduğum düşünülüyor” gibi bir izlenime sahip olmasına yol açarak, kişinin yaptığı işin yapılamayacak kadar rahatsız edici olduğunu düşünmesine sebep olacaktır. Kısaca, eğer iş gören gereğinden fazla çalıştırılırsa, bu durum onun işe yabancılaşmasını artırır. Araştırmanın bu bağlamda geliştirilen hipotezi aşağıdaki şekildedir.

Hipotez 2d: İş gören gereğinden fazla çalıştırılırsa, bu durum onun işe yabancılaşmasını artırır.

İstikrarsızlaştırma ve işe yabancılaşma ilişkisi: İşyerinde kişinin moralinin bozulması için sürekli çaba harcanırsa, buna ilave olarak kişiye danışmaksızın ona farklı görevler verilirse veya haber vermeksizin hedefler değiştirilirse, bu durum onun mevcut işinde hiçbir söz hakkı olmadığını düşünmesine yol açar. Bunun sonucunda, kişi işinde elinden gelenin en iyisini yapmamaya başlar. Bu durum da beraberinde işe yabancılaşmayı getirebilir. Bir örnek vermek gerekirse, kişi çalışma arkadaşları veya yöneticisi tarafından “hedefine ulaşman gerekir, yoksa bu işte kalman zor” gibi sözlerle eleştirilirse ya da kişiyle bu anlamlara gelen başka sözlerle imalı konuşulursa bu durum kişinin “çalışıyorum ama sürekli çalışmalarım değersiz görülüyor, hangi amaç uğruna çalıştığımı bilemiyorum, iş hayatım anlamsız oldu” düşüncelere kapılmasına yol açar. Sonuç olarak da kişi işine yabancılaşmaya başlar. Kısaca ifade etmek gerekirse çalışanlara yönelik işyerinde istikrarsızlaşma davranışlarının artması, işe yabancılaşmayı artırır. Araştırmanın bu bağlamda geliştirilen hipotezi aşağıdaki şekildedir.

Hipotez 2e: İşyerinde iş görene yönelik istikrarsızlaşma davranışlarının artması, işe yabancılaşmayı artırır.

Psikolojik Şiddet ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi

Yapılan araştırmalarda, işyerinde sistematik psikolojik şiddet sonucunda mağdurlarda büyük ölçüde işten ayrılma niyeti olduğu bulgusuna rastlanmıştır. Tınaz (2006, s. 13-28), işyerinde psikolojik şiddet sonucunda işgücü devir oranında gözle görülür bir artış olduğunu belirtmektedir. Rayner ve Cooper’in (1997, s. 213) yarı zamanlı çalışan öğrenciler üzerinde yaptıkları araştırmalarında, katılımcıların yaklaşık olarak %27’sinin işyerinde psikolojik şiddete maruz kalmaları nedeniyle işten ayrıldıkları saptanmıştır. Zapf ve Gross (2001, s. 497-522) işyerinde psikolojik şiddete maruz kalan mağdurların en sonunda çareyi işten ayrılmakta bulduklarını tespit etmişlerdir. Djurkovic vd. (2004, s. 469-497) işyerinde psikolojik şiddet varlığı ile işten ayrılma niyeti arasında pozitif bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Niedl (1996, s. 239-240), psikolojik şiddetin çalışanlarda işten ayrılma niyeti oluşturduğu, buna bağlı olarak iş gören devir hızını arttırdığı bulgusuna ulaşmıştır. Çalışkan ve Tepeci (2008, s. 135-148)’nin çalışması psikolojik şiddet davranışlarının çalışanların özellikle işte kalma niyeti üzerinde olumsuz etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Yukarıda tanımlanmış olan literatür psikolojik şiddet algılamasının çalışanların işten ayrılma niyetini artırdığını ortaya koymaktadır. Psikolojik şiddet ile işten ayrılma niyetini arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalar olmakla birlikte, psikolojik şiddetin alt boyutlarından hangisinin işten ayrılma niyeti ile ilgili olabileceğine yönelik literatürde yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışma *psikolojik şiddet → işten ayrılma niyeti* ilişkisini nedensel bir çerçeve içerisinde alt boyutları ile ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aşağıda bu ilişkiler mantıksal bir çerçeve içerisinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Mesleki statü ile ilgili tehditler ile işten ayrılma niyeti ilişkisi: Kişinin yaptığı iş küçük görülürse ve işinde yöneticisi tarafından gereksiz yere kontrol edilirse durum onun mümkün olan en kısa zamanda mevcut işinden ayrılmayı düşünmesine ya da her ne olursa olsun işten ayrılma konusunda istekli olmasına sebep olabilir. Bir örnek vermek gerekirse, kişi çalışma arkadaşları veya yöneticisi tarafından “sürekli problem çıkarıyorsun, burada olduğun müddetçe bize katkı sağlaman mümkün değil” gibi sözlerle eleştirilirse bu durum kişinin “madem öyle ben de bu işten ayrılalım ya da kendime başka iş bulayım” gibi benzer düşüncelerin oluşmasına yol açacak ve kişinin işten ayrılma niyetini artıracaktır. Kısaca ifade etmek gerekirse, mesleki statü ile ilgili tehditler arttıkça işe yabancılaşma artacaktır. Araştırmanın bu bağlamda geliştirilen hipotezi aşağıdaki şekildedir.

Hipotez 3a: İşyerinde mesleki statü ile ilgili tehditler ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Kişisel saygınlık ile ilgili tehditler ile işten ayrılma niyeti ilişkisi: İşyerinde kişiye çalışma arkadaşları önünde iğneleyici ve hakaret edici sözler söylenirse, bu durum kişinin mevcut işinden ayrılma konusunda istekli olmasına yol açabilir. Örneğin, çalışma arkadaşları veya yöneticisi tarafından uygunsuz şakalar yapılarak sürekli rahatsız edilen, kızdırılan ve alay edilen kişi işyerinde kendisini kötü hissedecek ve bu durum kişide işten ayrılma niyeti uyandıracaktır. Özetle ifade etmek gerekirse kişisel saygınlık ile ilgili rahatsız edici davranışlar arttıkça, işten ayrılma niyeti de artacaktır. Araştırmanın bu bağlamda geliştirilen hipotezi aşağıdaki şekildedir.

Hipotez 3b: İşyerinde kişisel saygınlık ile ilgili tehditler ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Dışlanma ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: Kişi çalışma arkadaşları ya da yöneticisi tarafından engellendiğini, dışlandığını, görmezden gelindiğini düşünürse ve onlar tarafından yükselme isteği reddedilirse, bu durum kişide işten ayrılma eğilimi uyandırabilir. Bir örnek ile açıklanacak olunursa; kişi terfi etme isteğini yöneticisine veya çalışma arkadaşlarına iletğinde, istediği cevabı alamaz ise veya aldığı cevap kendisinde hayal kırıklığı yaratırsa, kişide işten ayrılma niyeti oluşacaktır. Kısaca ifade etmek gerekirse çalışanlar işyerinde dışlandıklarını düşündükçe, onların işten ayrılma niyeti de bu duruma bağlı olarak artar. Araştırmanın bu bağlamda geliştirilen hipotezi aşağıdaki şekildedir.

Hipotez 3c: Çalışanların işyerinde dışlama davranışlarına maruz kalmaları, onların işten ayrılma niyetini artıracaktır.

Aşırı çalıştırılma ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: Kişiyeye normal yaptığı iş dışında fazla iş yüklenirse ya da mevcut yaptığı işi yapması için ona gereğinden fazla baskı uygulanırsa, bu durum kişinin şartlar olgunlaştığında işten ayrılmasına yol açabilir. Örneğin, kişi kasıtlı olarak sürekli geç saatlere kadar çalıştırılırsa, bu durum onda kendisine karşı bir art niyet olduğunu düşünmesine yol açabilir ve kişi de işten ayrılma konusunda bir eğilim ortaya çıkabilir. Sonuç olarak, eğer iş gören gereğinden fazla çalıştırılırsa durum onun işten ayrılma niyetini artırır. Araştırmanın bu bağlamda geliştirilen hipotezi aşağıdaki şekildedir.

Hipotez 3d: İş gören gereğinden fazla çalıştırılırsa, onun işten ayrılma niyetini artırır.

İstikrarsızlaşma ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: Kişinin göstermiş olduğu çabaları önemsenmezse ve kişiye danışmaksızın görev alanları değiştirilirse, bu durum kişinin

mevcut işinden ayrılması için haklı bir gerekçe sayılabilir. Bir örnek vermek gerekirse, kişi geç saatlere kadar çalışır ancak hiçbir olumlu gelir bildirim alamazsa işinden soğumaya başlar ve işten ayrılma isteyebilir. Kısaca ifade edilirse, çalışanı işyerinde istikrarsızlaşma davranışlarına maruz bırakmak, onun işten ayrılma niyetini artırır. Araştırmanın bu bağlamda geliştirilen hipotezi aşağıdaki şekildedir.

Hipotez 3e: İşyerinde iş görene yönelik istikrarsızlaşma davranışlarının artması, onun işten ayrılma niyetini artırır.

İşe Yabancılaşma ve İş Tatmini İlişkisi

İşine yabancılaşmış insan, yaşamının anlamını ve nedenini kaybetmiş olarak görür. Bu durum, çalışanın iş tatminini azaltır (Tutar, 2004, s. 119-120). İşe yabancılaşma ve iş tatmini ilişkisine yönelik literatüre bakıldığında çok az çalışmanın olduğu dikkate çekicidir. Yumuk ve Koyuncu (2011) Nevşehir ilinde faaliyet gösteren otel işletmeleri çalışanlarının işe yabancılaşma düzeylerinin iş tatminleri üzerine olan etkilerini belirlemek ve çalışanların demografik özellikleri açısından işe yabancılaşma ve iş tatmini düzeylerinde anlamlı farklılıklar olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışma sonucunda işe yabancılaşmanın alt boyutları ile iş tatmini arasında negatif yönlü ilişki olduğu bulunmuştur. Eğer çalışan hangi amaç uğruna çalıştığını bilemiyorsa, iş hayatının çoğunun anlamsız aktivitelerle geçtiğini düşünüyorsa, buna ilave olarak çalışan işinde coşkulu ve hevesli olmanın zor olduğunu düşünüyorsa bu durum çalışanın işteki mevcut pozisyonunda amacını gerçekleştirmesini zorlaştırır. Bununla birlikte, kişi bir işin yapılamayacak kadar sıkıcı olduğunu düşünüyorsa, işini sevmiyorsa, sadece geçimini sağlamak için çalıştığını düşünüyorsa, kısacası işine yabancılaşmışsa işinin kariyer beklentilerini karşılayamadığını düşünür ve mevcut işinden tatmin olamaz. Özetle, çalışanın işe yabancılaşma düzeyinin artması iş tatminini azaltır. Araştırmanın bu bağlamda geliştirilen hipotezi aşağıdaki şekildedir;

Hipotez 4: İşe yabancılaşma ile iş tatmini arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi

Rusbelt vd. (1988, s. 601)'e göre bireyler iş tatminsizliğine karşı ya negatif bir davranış olan işten ayrılma ya da pozitif bir davranış olan sorunları dile getirme ve çözüm bulma gibi aktif davranışlarda bulunabilirler. Literatürde işten ayrılma niyeti ile iş tatmini arasında negatif bir ilişkinin olduğu yönünde hem teorik hem de ampirik bulgular bulunmaktadır. Örneğin, Gül vd. (2008, s. 72-83) sağlık sektöründe yaptıkları çalışmada, iş tatmini ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Buna ilave olarak, Scott vd. (2006, s. 519-540), Takase vd. (2005, s. 209-217), Karatepe vd. (2006, s. 547-560), Shalley vd. (2000, s. 215-223) tarafından yapılan çalışmalarda, iş tatmininin yüksek olduğu durumlarda işten ayrılma oranının daha düşük olduğu saptanmıştır. İş tatmininin işten ayrılma niyeti üzerine etkisi şu şekilde açıklanabilir; eğer kişi işindeki mevcut pozisyonuyla geleceğe dönük olarak amacını gerçekleştirmek açısından tatmin olamıyorsa ya da işinin kariyer beklentilerini karşılayamayacağını düşünüyorsa, bu durum kişinin işten ayrılmayı düşünmesine sebep olabilir. Bu varsayımlar ışığında araştırmanın diğer bir hipotezi aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

Hipotez 5: İş tatmini ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki

bulunmaktadır.

İşe Yabancılaşma ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi

İlgili literatür dikkate alındığında, işe yabancılaşma ile işten ayrılma eğilimi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların az oluşu dikkat çekicidir. Örneğin, Ünsar ve Karahan (2011, s. 361-378)'nin çalışmasında iş görenlerin yabancılaşma duyguları ile işten ayrılma niyeti arasındaki anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ancak burada ifade edilen yabancılaşma, genel anlamda bir yabancılaşma şeklindedir. Bu çalışmada ise incelenen konu işe yabancılaşmadır. Dolayısı ile işe yabancılaşma ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki çok az sayıda çalışmada ortaya konulmuştur. Aşağıda bu iki değişken arasında neden bir ilişki olabileceğine dair hipotez geliştirilmiştir. İş hayatının çoğunun anlamsız aktivitelerle geçtiğini düşünen, ne kadar çok çalışırsa çalışsın işteki amacına ulaşmanın zor olduğunu, işinde coşkulu ve hevesli olamayan çalışanlar bu durumdan kurtulmak için işinden ayrılmayı isteyebilirler. Bu sebeple, işe yabancılaşma duygusu yaşayan çalışanlar, belli bir süre sonra görev yaptıkları iş yerlerinden ayrılma niyetini taşıyabilirler. Buna ilave olarak, normal bir işi yapılamayacak kadar sıkıcı bulan, işini sevmeyen, sadece geçimini sağlamak için çalışan kişilerin işlerinden ayrılma konusunda istekli olmaları beklenebilir. İşine yabancılaşan birey işindeki coşkuyu, hevesi kaybetmiştir, artık işini sevmemekte, işini sadece geçimini sağlayan bir araç olarak görmektedirler. Bu bireyler kendilerine coşku katacak, sıkıcı olmayan ve sevecekleri bir iş bulmanın daha mantıklı olacağını düşünerek işten ayrılma eğilimine girebilirler. Bu görüşler ışığında işe yabancılaşma ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunduğu söylenebilir. Bu bağlamda çalışmanın altıncı hipotezi şu şekilde kurulabilir;

Hipotez 6: İşe yabancılaşma ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

153

Psikolojik Şiddetin İş Tatmini ile Olan İlişkisinde İşe Yabancılaşmanın Aracı Rolü

Eğer kişi devamlı olarak aşağılanırsa ve kişi devamlı olarak haksız yere tenkit edilirse ve yöneticisi tarafından gereksiz yere kontrol edildiğini düşünürse, ona gözdağı verilirse, bu durum onun işinden soğumasına yol açabilir ve beraberinde kişinin işinde elinden gelenin en iyisini yapmaya uğraşmamasına sebep olabilir. Özetle, psikolojik şiddet ile ilgili tehditler arttıkça işe yabancılaşma artacaktır. İşine yabancılaşmış insan, yaşamının anlamını ve amacını kaybettiği için, onun iş tatminini düşüktür (Tutar, 2004, s. 119-120). Bu durumu şöyle ifade etmek mümkündür: Eğer çalışan hangi amaç uğruna çalıştığını bilemiyorsa, iş hayatının çoğunun anlamsız aktivitelerle geçtiğini düşünüyorsa, buna ilave olarak çalışan işinde istekli olmanın zor olduğunu düşünüyorsa, bu durum onun işinden tatmin olamamasına yol açar. Ayrıca, kişi bir işin çok sıkıcı olduğunu düşünüyorsa, sadece hayatını idame ettirmek için çalışıyorsa, kısacası işine yabancılaşmışsa, mevcut işinde tatmin olamaz. Dolayısıyla psikolojik şiddetin iş tatmini ile olan ilişkisinde işe yabancılaşmanın aracılık rolü var olduğu iddia edilebilir. Diğer bir ifade ile psikolojik şiddet işe yabancılaşmaya yol açarak iş tatminini düşürür. Araştırmanın bu bağlamda geliştirilen hipotezi aşağıdaki şekildedir:

Hipotez 7: Psikolojik şiddet ve iş tatmini ilişkisinde işe yabancılaşmanın aracılık rolü vardır.

YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın problem durumu, araştırmanın amacı, araştırmanın modeli, araştırmanın kapsamı, veri toplama araçları ve yöntem üzerinde durulmuştur.

Problem Durumu

Son yıllarda yönetim ve çalışma psikolojisi alanında yapılan araştırmalarda, çalışanların iş şikâyet etme nedenleri arasında, işyeri bağlantılı psikolojik bir davranışsal sorundan bahsedilmektedir (Fitzpatrick vd., 2011, s. 479). Önceleri küreselleşmenin beraberinde getirdiği rekabet ortamından kaynaklandığı varsayılan ve geçici bir problem olduğu düşünülen bu olgunun (Tınaz, 2008, s. 7-10), zaman içerisinde örgütleri ve bireyleri derinden etkileyen bir sorun olduğu anlaşılmıştır. Bu sorunun dilimizde en basit şekilde ifadesi “işyerinde psikolojik şiddet”tir. Literatürde “mobbing” ve son zamanlarda ön plana çıkan adı ile “bullying” olarak ifade edilen psikolojik şiddet, giderek tüm dünyada en önemli yönetim sorunlarından biri haline gelmiştir (Fitzpatrick vd., 2011, s. 1-2; Bentley vd., 2012, s. 1-2).

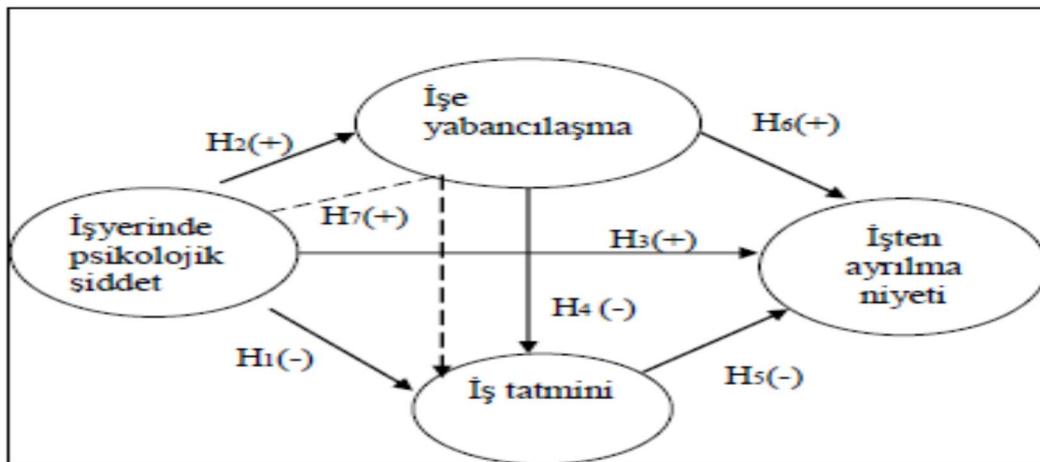
Araştırmanın Amacı

Bu çalışma psikolojik şiddetin iş ile ilgili bireysel etkilerini (iş tatmini, işe yabancılaşma ve işten ayrılma niyeti) ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu çalışma *psikolojik şiddetin alt boyutları ile iş tatmini* ile olan ilişkisini teorik temel içerisinde kurmaya çalışarak, daha ileri düzeyde test ederek ve daha önceden inşa edilmiş bir teoriyi geliştirerek (Colquitt ve Zapata-Phelan, 2007, s. 1281-1303) ilgili bilim dalına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada psikolojik şiddetin etkisi olduğu düşünülen diğer bir işle ilgili bireysel sonuç değişkeni işe yabancılaşmadır. Bu çalışmada ayrıca psikolojik şiddet ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki araştırılmıştır. Psikolojik şiddet ile işten ayrılma niyeti ilişkisini açıklayan çalışmalar olmak ile birlikte, psikolojik şiddetin alt boyutlarından hangisinin neden işten ayrılma niyetli ile ilişkili olabileceğine yönelik literatürde yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Son olarak bu çalışmada psikolojik şiddetin iş tatmini ile olan ilişkisinde işe yabancılaşmanın aracı (mediatör) rolünün olup olmadığını araştırmaktadır. Bilindiği üzere iki değişken arasındaki ilişki ortaya konulduktan sonra moderatör veya mediatör değişkenlerin araştırılması gerekmektedir (Bono ve McNamara, 2011, s.657-660). Dolayısı ile bu çalışma söz konusu ilişkileri mantıksal bir çerçevede içerisinde (Whetten, 1989, s. 490-495) araştırmakta ve test etmektedir.

Araştırmanın Modeli

Araştırmada kullanılan teorik model, Şekil 1’de görülmektedir. Araştırma modelinde 4 değişken kullanılmıştır. Bu değişkenler; işyerinde psikolojik şiddet, işe yabancılaşma, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti değişkenleridir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın Kapsamı

Trabzon ve Gümüşhane'deki kamu ve özel sektöre ait işyerlerindeki çalışanlar bu araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Yer ve zaman kısıtlamalarından dolayı bu şehirler tercih edilmiştir. Bu iş verileri bankacılık, çağrı merkezi alanlarında faaliyet gösteren hizmet sektörüne aittir. Dolayısı ile araştırma verileri hizmet sektöründe çalışan iş görenlerden 06 Mayıs-15 Mayıs 2012 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırmada 2020 yılı öncesi araştırma verileri kullanılmış olan tez çalışmasından uyarlandığı için geriye dönük etik kurul onayı alınmasına gerek duyulmamıştır.

Veri Toplama Araçları ve Yöntem

Literatürden elde edilen ölçeklere dayanarak oluşturulan anket formu, ön test amacıyla ilk olarak 50 kişilik bir grup çalışana dağıtılmış ve alınan yanıtlar incelenmiştir. Bazı ifadelerin yeterince anlaşılmadığı yönündeki kanaat üzerine çeviriler tekrar gözden geçirilmiştir. Nihai şekli verilen anket formları 230 kişilik bir örnekleme dağıtılmıştır. Katılımcılar ile ilgili demografik özellikler, Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcılar ile İlgili Demografik Özellikler

	Kisi	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Sapma
Cinsiyet	194	1	2	1,55	0,49
Yaş	194	19	41	28,17	4,75
Eğitim	194	1	5	2,33	0,89
Çalışma Süresi	194	1	20	4,23	3,30
Statü	194	1	4	1,67	0,88
Yıllık Gelir	194	6000	90000	15811,91	9128,01
Birim	194	1	11	4,88	3,75

Anket verilerinin dağılımına göre katılımcıların %44,8'i (n=87) erkek, %55,2'si (n=107) kadındır. Katılımcıların %20,6'sı (n=40) lise veya yüksekokul mezunu, %32 si (n=62) meslek yüksekokulu mezunu, %41,8 i (n=81) fakülte mezunu, %4,6' sı (n=9) yüksek lisans mezunu ve %1 i (n=2) doktora derecesine sahiptir. Ankete katılanların %60,3'ü (n=117) iş gören, %12,4 ü (n=24) işçi yöneticisi, %26,8 i (n=52) orta kademe yöneticidir. Ankete katılanlara "şirket içerisinde ait olduğunuz birim hangisi? Sorusu yöneltilmiş olup örneğin, araştırma geliştirme, pazarlama/satış, kalite kontrol ve diğer birimlerden birini cevaplaması istenmiştir. Ankete katılanların %1'i (n=2) araştırma-geliştirme, %53,1 i (n=103) pazarlama satış, %4,1 u (n=8) kalite kontrol, %14,4 u (n=28) finans muhasebe, %1'si (n=2) insan kaynakları, %2,1 i (n=4) halkla ilişkiler, %1,0 u (n=2) genel idare yönetim, %23,2 u (n=45) ise diğerleri birimlerinde çalışmaktadırlar.

Araştırmada kullanılan ölçekler aşağıda açıklanmıştır: İşyerinde psikolojik şiddet algılarının ölçümünde Quine (2001, s. 73-84)'nin 5 boyutlu şiddet ve 20 ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Bu psikolojik şiddet boyutları sırası ile mesleki statü ile ilgili tehditler (1-4), kişisel saygınlık ile ilgili tehditler(5-11), dışlama davranışları "izolasyon" (12-14), aşırı iş yüküne tabi tutma (15-16) ve istikrarsızlaştırma davranışlarıdır (17-20). Psikolojik şiddet ölçeğinde yer verilen ifadeler 5'li Likert ölçeğine göre değerlendirilmiştir (1-Hiçbir zaman, 2-Nadiren, 3- Bazen, 4- Sıklıkla, 5- Her zaman) şeklindedir. İşten ayrılma niyeti değişkeninin ölçümü için Kim vd. (1996, s. 947-976)' nin geliştirdiği 5 ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır.

İşten ayrılma niyeti ölçeğinde yer alan ifadeler 5'li Likert ölçeğine göre değerlendirilmiştir (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3-Fikrim Yok, 4-Katılıyorum ve 5-Kesinlikle Katılıyorum) şeklindedir. *İşe yabancılaşmayı* ölçmek için Maddi vd. (1979, s.73-76) tarafından geliştirilen 10 ifadeden oluşan bir ölçek kullanılmıştır. Bu ölçekte yer alan ifadeler (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Biraz Katılmıyorum, 4-Biraz Katılıyorum, 5-Katılıyorum, 6-Kesinlikle Katılıyorum) şeklindedir. *İş tatmininin* ölçümünde Bacharach vd. (1991, s. 39-53)'in geliştirdiği 5 ifadeden oluşan iş tatmini ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçekte yer alan ifadeler (1- Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Biraz Katılmıyorum, 4- Kararsızım, 5-Biraz Katılıyorum, 6-Katılıyorum, 7-Kesinlikle Katılıyorum) şeklindedir.

Formların dağıtılması aşamasında yüz yüze görüşme yoluyla katılımcılara ulaşılmıştır. Anket formunda 5 bölümlük sorular bulunmaktadır. Her bir ifadeye ilişkin cevaplar alınmıştır. Anket formunun birinci bölümünde çalışanın *iş tatminine* ilişkin ifadeler, ikinci bölümünde çalışanın *işe yabancılaşmasına* ilişkin ifadeler, üçüncü bölümünde çalışanın *işten ayrılma niyetine* ilişkin ifadeler, dördüncü bölümünde çalışanın *işyerinde psikolojik şiddet algılamasına* ilişkin ifadeler, beşinci bölümünde çalışanların *demografik özelliklerine* ilişkin ifadeler yer almaktadır. Dağıtılan 230 anket formlarından 200 adeti geri toplanmış, yapılan inceleme sonucunda hatalı işaretlendiği veya eksik doldurulduğu belirlenen 6 adet anket formu analiz dışı bırakılmıştır. Analize tabi tutulan nihai anket sayısı 194 adettir (geri dönüş oranı %84).

VERİLERİN ANALİZİ ve BULGULAR

Bu bölümde araştırmada kullanılan ölçeklerin faktör, geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Buna ilave olarak çalışmanın bu bölümünde elde edilen bulgular yer almaktadır. Bu kapsamda çalışmanın bu bölümünde ölçeklere yönelik *faktör analizi*, hipotezleri test etmek için *regresyon analizi* ve son olarak aracı modeli test etmek için *yapısal eşitlik modeli* sonuçlarına yer verilmiştir.

Faktör Analizi Sonuçları

Çalışma kapsamında yer alan her bir ölçeğe ilişkin açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçları aşağıdaki gösterilmiştir.

İşyerinde Psikolojik Şiddet Ölçeğinin Açıklayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Araştırmada kullanılan işyerinde psikolojik şiddet ölçeğinin varimax rotasyona tabi tutularak temel bileşenler yöntemi ile kullanılarak açıklayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Değişkenlere ilişkin faktör yükleri, açıklanan varyans ve eigenvalue (öz değer) rakamlarını Tablo 2'de görmek mümkündür. Yapılan faktör analizi sonucunda faktör yük değerleri 0,5 ve daha altında olan maddeler ölçekten çıkartılmış (Costello ve Osborne, 2005, s. 4) ve bundan sonraki analizlerde değerlendirilmeye alınmamıştır.

Tablo 2. Psikolojik Şiddet Ölçeğinin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	Bileşenler		
	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3
PST1			0,811
PST 2			0,839
PST 3			0,572
PST 4			0,587
KST 5			
KST 6	0,613		
KST 7	0,654		
KST 8	0,733		
KST-9	0,854		
KST 10	0,813		
KST 11	0,823		
İZ 12	0,795		
İZ13	0,857		
AÇ15		0,838	
AÇ 16		0,791	
İST 17		0,847	
İST 18		0,652	
İST 19		0,672	
İST 20		0,724	
Açıklanan Varyans	31,297	25,312	17,185
Öz değer	11,351	2,088	1,320
Güvenilirlik (Cronbach Alfa)	0,959	0,917	0,793
Not: PST: Profesyonel Statü ile ilgili tehditler, KST: Kişisel Saygınlıkla ilgili tehditler, İZ: İzolasyon, AÇ: Aşırı Çalıştırma, İST: İstikrarsızlaştırma			

İşyerinde psikolojik şiddet ölçeğine ilişkin açıklayıcı faktör analizi sonuçları göstermektedir ki, işyerinde psikolojik şiddeti açıklayan toplam üç adet faktör tespit edilmiştir. Bu üç adet faktör açıklanan toplam varyansın %73,79'unu açıklamaktadır. Faktörlerin açıklanan varyansları sırası ile %31,29, %25,31 ve %17,18 şeklindedir. Öz değerler ise sırasıyla 11,35, 2,09 ve 1,32 şeklinde gerçekleşmiştir. Literatürdeki beş faktör; Profesyonel Statü ile ilgili tehditler (PST), Kişisel Saygınlıkla ilgili tehditler (KST), İzolasyon (İZ), Aşırı Çalıştırma (AÇ), İstikrarsızlaştırma (İST) şeklindedir. Ancak bu çalışmadaki sonuçlar üç faktörün varlığına işaret etmektedir. Elde edilen sonuçlara göre kişisel saygınlıkla ilgili tehditler ve izolasyon tek faktöre yüklenmiştir. Buna ilave olarak aşırı çalıştırma ve istikrarsızlaştırma faktörleri de tek bir faktöre yüklenmiştir. Her bir alt faktörün güvenilirliği (Cronbach Alfa değerleri) ise sırasıyla profesyonel statü ile ilgili tehditler: 0,793; kişisel statü ile ilgili tehditler ve izolasyon: 0,959; aşırı çalıştırma ve istikrarsızlaştırma: 0,917 şeklindedir.

Açıklayıcı faktör analizinden sonra kavramsal teorik model ile elde edilen veriler arasındaki tutarlılığı görmek ve araştırmada kullanılan ölçeklerinin faktör yapısını ortaya çıkarmak için ile doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde sırası ile önce bütün gözlenen değişkenler tek bir faktöre yüklenmiş ve uyum indeksi sonuçlarına

bakılmıştır (Model A). Daha sonra ise bütün gözlenen değişkenler iki faktöre yüklenmiş ve uyum indeksi sonuçlarına bakılmıştır (Model B). Son olarak da açıklayıcı faktör analizi sonuçları doğrultusunda gözlenen değişkenler üç faktöre yüklenmiştir (Model C).

Tablo 3. Doğrulayıcı Faktör Analizinin Uyum Endeksleri Sonuçları

	χ^2/df	GFI	CFI	IFI	AGFI	RMR	RMSEA
Model A (Tek Faktör)	6,964	0,551	0,729	0,730	0,446	0,157	0,176
Model B (İki Faktör)	6,011	0,616	0,773	0,775	0,523	0,156	0,161
Model C (Üç faktör)	2,152	0,897	0,966	0,966	0,824	0,080	0,077

Model A bütün gözlenen değişkenlerin tek bir faktöre nasıl yüklendiğini görebilme imkânını vermektedir. Elde edilen sonuçlar "Model A" ile veri arasında yeterli bir uyum olmadığını göstermektedir ($\chi^2/df=6,964$; GFI=0,551; CFI=0,729; IFI=0,730; AGFI=0,446; RMR=0,157; RMSEA=0,176). "Model B" gözlenen değişkenlerin iki adet faktöre yüklendiği varsayımına dayanmaktadır. Tablo 3'te görüleceği gibi Model B, Model A'ya göre daha iyi uyum endekslerini ortaya koymakla birlikte model ile veri arasında yeterli bir uyum bulunmamaktadır ($\chi^2/df=6,01$, GFI=0,616; CFI=0,773; IFI=0,775; AGFI=0,523; RMR=0,156; RMSEA= 0,161). Model C gözlenen değişkenlerin üç adet faktöre yüklendiği varsayımına dayanmaktadır. Model C, Model B'ye göre daha iyi uyum endekslerini ortaya koymakta ve model ile veri arasında yeterli bir uyuma olduğunu göstermektedir ($\chi^2/df=2.152$; GFI=0,897; CFI=0,966; IFI=0,966; AGFI=0,824; RMR=0,080; RMSEA= 0,077).

İş Tatmini Ölçeğinin Açıklayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Araştırmada kullanılan iş tatmini ölçeğinin varimax rotasyona tabi tutularak temel bileşenler yöntemi ile kullanılarak açıklayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Değişkenlere ilişkin faktör yükleri, açıklanan varyans ve öz değer rakamlarını Tablo 4'te görülmektedir. Yapılan faktör analizi sonucunda faktör yük değerleri 0,5 ve daha altında olan maddeler ölçekten çıkartılmış (Costello ve Osborne, 2005, s.4) ve bundan sonraki analizlerde değerlendirilmeye alınmamıştır.

Tablo 4. İş Tatmini (İŞT) Ölçeğinin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	Faktör 1
İŞT1	0,821
İŞT2	0,847
İŞT3	0,822
İŞT4	0,867
İŞT5	0,833
Açıklanan Varyans	70,22
Öz değer	3,511
Güvenilirlik (Cronbach Alfa)	0,894

İş tatmini ölçeğine ilişkin açıklayıcı faktör analizi sonuçları göstermektedir ki, iş tatminini açıklayan sadece bir faktör vardır. Bu faktör açıklanan toplam varyansın %70,22'ini açıklamaktadır. Öz değer 3,511 şeklinde gerçekleşmiştir. Bu faktörün güvenilirliği (Cronbach

Alfa değerleri) ise 0,894 şeklindedir. Açıklayıcı faktör analizinden sonra kavramsal teorik model ile elde edilen veriler arasındaki tutarlılığı görmek ve araştırmada kullanılan ölçeğin faktör yapısını ortaya çıkartmak için doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre Model ile veri arasında yeterli bir uyum olduğu vardır ($\chi^2/df=0,853$; GFI=0,995; CFI=1,00; IFI=1,00; AGFI=0,973; RMR=0,042; RMSEA=0,000).

Tablo 5. Doğrulayıcı Faktör Analizinin Uyum Endeksleri Sonuçları

	χ^2/df	GFI	CFI	IFI	AGFI	RMR	RMSEA
Model	0,853	0,995	1,00	1,00	0,973	0,042	0,000

İşe Yabancılaşma Ölçeğinin Açıklayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Araştırmada kullanılan işe yabancılaşma ölçeğinin varimax rotasyona tabi tutularak temel bileşenler yöntemi ile kullanılarak açıklayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Değişkenlere ilişkin faktör yükleri, açıklanan varyans ve öz değer rakamları Tablo 6'da görülmektedir. Yapılan faktör analizi sonucunda, faktör yük değerleri 0,5 ve daha altında olan yedinci madde ölçekten çıkartılmış (Costello ve Osborne, 2005, s. 4) ve bundan sonraki analizlerde değerlendirilmeye alınmamıştır.

Tablo 6. İşe Yabancılaşma (İY) Ölçeğinin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	Faktör 1
İY1	0,558
İY2	0,686
İY3	0,701
İY4	0,701
İY5	0,712
İY6	0,777
İY8	0,677
İY9	0,768
İY10	0,815
Açıklanan Varyans	50,983
Öz değer	4,588
Güvenilirlik (Cronbach Alfa)	0,877

İşe yabancılaşma ölçeğine ilişkin açıklayıcı faktör analizi sonuçları göstermektedir ki, işe yabancılaşmayı açıklayan tek faktör vardır. Bu faktör açıklanan toplam varyansın %50,983'ünü açıklamaktadır. Öz değer 4,588 şeklinde gerçekleşmiştir. Bu faktörün güvenilirliği (Cronbach Alfa değerleri) ise 0,877 şeklindedir.

Açıklayıcı faktör analizinden sonra kavramsal teorik model ile elde edilen veriler arasındaki tutarlılığı görmek ve araştırmada kullanılan ölçeklerinin faktör yapısını ortaya çıkarmak için ile doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen analiz sonuçları model ile veri arasında yeterli bir uyum olduğunu göstermektedir ($\chi^2/df=2,056$; GFI=0,950; CFI=0,968; IFI=0,969; AGFI=0,903; RMR=0,108; RMSEA=0,074).

Tablo 7. Doğrulayıcı Faktör Analizinin Uyum Endeksleri Sonuçları

	χ^2/df	GFI	CFI	IFI	AGFI	RMR	RMSEA
Model	2,056	0,950	0,968	0,969	0,903	0,108	0,074

İşten Ayrılma Niyeti Ölçeğinin Açıklayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Araştırmada kullanılan işten ayrılma niyeti ölçeğinin varimax rotasyona tabi tutularak temel bileşenler yöntemi ile kullanılarak açıklayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Değişkenlere ilişkin faktör yükleri, açıklanan varyans ve öz değer rakamları Tablo 8’de görülmektedir. Yapılan faktör analizi sonucunda faktör yük değerleri 0,5 ve daha altında olan beşinci madde ölçekten çıkartılmış (Costello ve Osborne, 2005, s. 4) ve bundan sonraki analizlerde değerlendirilmeye alınmamıştır. İşten ayrılma niyeti ölçeğine ilişkin açıklayıcı faktör analizi sonuçları göstermektedir ki, işten ayrılma niyetini açıklayan tek faktör bulunmaktadır. Bu faktör açıklanan toplam varyansın %49,696’sını açıklamaktadır. Öz değer 1,988 şeklinde gerçekleşmiştir. Bu faktörün güvenilirliği (Cronbach Alfa değerleri) ise 0,656 şeklindedir.

Tablo 8. İşten Ayrılma Niyeti (İAN) Ölçeğinin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	Faktör 1
İAN1	0,667
İAN2	0,757
İAN3	0,604
İAN4	0,778
Açıklanan Varyans	49,696
Öz değer	1,988
Güvenilirlik (Cronbach Alfa)	0,656

Açıklayıcı faktör analizinden sonra kavramsal teorik model ile elde edilen veriler arasındaki tutarlılığı görmek ve araştırmada kullanılan ölçeklerinin faktör yapısını ortaya çıkarmak için ile doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde sırası ile önce bütün gözlenen değişkenler tek bir faktöre yüklenmiş ve uyum indeksi sonuçlarına bakılmıştır. Elde edilen sonuçlar Model ile veri arasında yeterli bir uyum olduğunu göstermektedir ($\chi^2/df=0,700$; GFI=0,998; CFI=1,000; IFI=1,002; AGFI=0,982; RMR=0,021; RMSEA=0,000).

Tablo 9. Doğrulayıcı Faktör Analizinin Uyum Endeksleri Sonuçları

	χ^2/df	GFI	CFI	IFI	AGFI	RMR	RMSEA
Model	0,700	0,998	1,00	1,00	0,982	0,021	0,000

Regresyon Analizi Sonuçları

Regresyon analizi sonuçları işyerinde psikolojik şiddetin iş tatmini üzerine etkileri, işyerinde psikolojik şiddetin işe yabancılaşma üzerine etkileri, işyerinde psikolojik şiddetin işten ayrılma niyeti üzerine etkileri, işe yabancılaşmanın iş tatmini üzerine etkisi, iş tatminin işten ayrılma niyeti üzerine etkisi, işe yabancılaşmanın işten ayrılma niyeti üzerine etkisi başlıkları

altında incelenmiştir. Bu analizlere kontrol değişkenler de dahil edilmiştir.

Psikolojik Şiddetin İş Tatmini Üzerine Etkileri

Aşağıdaki modelde psikolojik şiddetin iş tatmini üzerine etkileri iki adımda araştırılmıştır. Birinci adımda modeldeki bağımsız değişkenler; psikolojik şiddetin alt boyutları olan profesyonel statü ile ilgili tehditler, kişisel saygınlıkla ilgili tehditler ve izolasyon, aşırı çalıştırma ve istikrarsızlaştırma şeklindedir. Modeldeki bağımlı değişken ise iş tatminidir. İkinci adımda ise kontrol değişkenler olan yaş, eğitim düzeyi, çalışma süresi, gelir ve cinsiyet modele dahil edilmiş ve regresyon analizi tekrar yapılmıştır. Birinci adımda elde edilen çoklu regresyon analizi sonuçları göstermektedir ki, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerine etkisini araştıran model istatistiksel olarak anlamlıdır ($R^2= 0,291$, $p=0,001$). VIF değerleri 1,85 ile 3,00 arasındadır. Dolayısı ile multicollinearity (çokludoğrusal bağlantı) problemi bulunmamaktadır. Sonuçlara göre psikolojik şiddet iş tatmini üzerine etki etmektedir. Bu etkinin yönünü ve boyutlarını yukarıdaki tabloda görmek mümkündür. Tablo 4,10'a göre, psikolojik şiddetin alt boyutu olan kişisel saygınlıkla ilgili tehditler ve izolasyon iş tatmini üzerine en fazla etkiyi yapmaktadır (Beta= -0,368; $p=0,001$). Bu sonuca göre araştırmamanın işyerinde kişisel saygınlık ile ilgili tehditler arttıkça iş tatminini azalır ve çalışanlar işyerinde izole edildiklerini (dışlandığını) düşündükçe iş tatmini azalır şeklindeki *öngörüler doğrulanmıştır*.

Bununla birlikte, mesleki statü ile ilgili tehditler de iş tatmini üzerinde etkilidir (Beta= -0,200; $p=0,017$). Bu sonuca göre araştırmamanın işyerinde mesleki statü ile ilgili tehditler ile iş tatmini arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır şeklindeki *öngörü kabul edilmiştir*. Buna karşın aşırı çalıştırma ve istikrarsızlaştırma davranışları iş tatmini üzerine etki etmekle birlikte, bu etki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p = 0,806$). Dolayısı ile araştırmamanın eğer işgören gereğinden fazla çalıştırılırsa durum onun iş tatminini azaltır ve İşyerinde istikrarsızlaşma davranışlarının artması iş tatminini azaltır şeklindeki *hipotezler reddedilmiştir*.

Tablo 10. Psikolojik Şiddetin İş Tatmini Üzerine Etkileri Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Adım 1: İş tatmini (Bağımlı Değişken)			Adım 2: İş tatmini (Bağımlı Değişken)		
	Beta	t değeri	p	Beta	t değeri	p
Yaş	--	--	--	-0,245	-2,874	0,005
Eğitim	--	--	--	-0,269	-4,340	0,000
Çalışma Süresi	--	--	--	0,129	1,661	0,098
Gelir	--	--	--	0,189	2,798	0,006
Cinsiyet	--	--	--	-0,044	-0,709	0,479
Mesleki Statü ile ilgili tehditler	-0,200	-2,408	0,017	-0,209	-2,647	0,009
Kişisel Saygınlıkla ilgili tehditler ve İzolasyon	-0,368	-3,473	0,001	-0,420	-4,055	0,000
Aşırı Çalıştırma ve İstikrarsızlaştırma	-0,022	-0,246	0,806	-0,021	-0,247	0,805
R^2	0,291		0,000	0,389		0,000

R	0,539	0,623
F	25,973	14,615

Kontrol değişkenlerin dahil edildiği ikinci adımda elde edilen çoklu regresyon analizi sonuçları da göstermektedir ki, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerine etkisini araştıran model istatistiksel olarak anlamlıdır ($R^2= 0,389$, $p=0,001$). VIF değerleri 1,12 ile 3,22 arasındadır. Dolayısı ile multicollinearity problemi bulunmamaktadır. Kontrol değişkenler olan yaş, eğitim ve gelir düzeyi iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkiye sahipken diğer kontrol değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Tablo 4,10'a göre, psikolojik şiddetin alt boyutu olan kişisel saygınlıkla ilgili tehditler ve izolasyon iş tatmini üzerine en fazla etkiyi yapmaktadır (Beta = -0,420; $p=0,001$). Bu sonuca göre araştırmamızın işyerinde kişisel saygınlık ile ilgili tehditler arttıkça iş tatminini azalır ve çalışanlar işyerinde izole edildiklerini (dışlandığını) düşündükçe iş tatmini azalır şeklindeki *H1b ve H1c hipotezleri kabul edilmiştir*. Bununla birlikte, mesleki statü ile ilgili tehditler de iş tatmini üzerinde etkilidir (Beta = -0,209; $p=0,01$). Bu sonuca göre araştırmamızın işyerinde mesleki statü ile ilgili tehditler ile iş tatmini arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır şeklindeki *H1a hipotezi kabul edilmiştir*. Buna karşın aşırı çalışma ve istikrarsızlaştırma davranışları iş tatmini üzerine istatistiksel olarak anlamlı etki yapmamaktadır ($p= 0,805$). Dolayısı ile araştırmamızın eğer iş gören gereğinden fazla çalıştırılırsa durum onun iş tatminini azaltır ve işyerinde istikrarsızlaşma davranışlarının artması iş tatminini azaltır şeklindeki *H1d ve H1e hipotezleri reddedilmiştir*.

Psikolojik Şiddetin İşe Yabancılaşma Üzerine Etkileri

Aşağıdaki modelde psikolojik şiddetin işe yabancılaşma üzerine etkileri iki adımda araştırılmıştır. Birinci adımda, modelde bağımsız değişkenler psikolojik şiddetin alt boyutları olan profesyonel statü ile ilgili tehditler, kişisel saygınlıkla ilgili tehditler ve izolasyon, aşırı çalışma ve istikrarsızlaştırma şeklindedir. Modeldeki bağımlı değişken ise işe yabancılaşmadır. İkinci adımda ise modele kontrol değişkenler eklenmiş ve regresyon analizi tekrar yapılmıştır.

Birinci adımda elde edilen çoklu regresyon analizi sonuçları göstermektedir ki, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerine etkisini araştıran model istatistiksel olarak anlamlıdır ($R^2=0,206$, $p=0,001$). VIF değerleri 1,85 ile 2,99 arasındadır. Dolayısı ile multicollinearity problemi bulunmamaktadır. Sonuçlara göre, mesleki statü ile ilgili tehditler işe yabancılaşma üzerinde etkilidir (Beta= 0,260; $p= 0,004$). Bu sonuca göre araştırmamızın işyerinde mesleki statü ile ilgili tehditler ile işe yabancılaşma arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır şeklindeki öngörüsü doğrulanmıştır. Buna karşın, psikolojik şiddetin alt boyutu olan kişisel saygınlıkla ilgili tehditler ve izolasyon işe yabancılaşma üzerine etki etmekle birlikte, bu etki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p= 0,131$). Bu sonuca göre araştırmamızın işyerinde kişisel saygınlık ile ilgili tehditler arttıkça işe yabancılaşma artar ve çalışanlar işyerinde izole edildiklerini (dışlandığını) düşündükçe işe yabancılaşma artar şeklindeki *öngörülerini reddedilmiştir*. Bununla birlikte, aşırı çalışma ve istikrarsızlaştırma davranışları işe yabancılaşma üzerine etki etmekle birlikte, bu etki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p=0,377$). Dolayısı ile araştırmamızın eğer iş gören gereğinden fazla çalıştırılırsa durum onun işe yabancılaşmasını artırır ve İşyerinde istikrarsızlaşma davranışlarının artması işe yabancılaşmasını artırır şeklindeki *varsayımları reddedilmiştir*.

Tablo 11. Psikolojik Şiddetin İşe Yabancılaşma Üzerine Etkileri Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Adım 1: İşe yabancılaşma (Bağımlı Değişken)			Adım 2: İşe yabancılaşma (Bağımlı Değişken)		
	Beta	t değeri	p	Beta	t değeri	p
Yaş	--	--	--	0,113	1,193	0,235
Eğitim	--	--	--	0,008	0,112	0,911
Çalışma Süresi	--	--	--	0,120	1,393	0,165
Gelir	--	--	--	-0,136	-1,812	0,072
Cinsiyet	--	--	--	-0,098	-1,412	0,160
Mesleki Statü ile ilgili Tehditler	0,260	2,944	0,004	0,247	2,813	0,005
Kişisel Saygınlıkla ilgili tehditler ve İzolasyon	0,171	1,517	0,131	0,192	1,671	0,097
Aşırı Çalıştırma ve İstikrarsızlaştırma	0,083	0,885	0,377	0,116	1,240	0,216
R ²	0,206		0,000	0,255		0,000
R	0,453			0,505		
F	16,220			7,796		

İkinci adımda kontrol değişkenler ilave edilerek çoklu regresyon analizi tekrar yapılmıştır. Kontrol değişkenlerin dahil edildiği ikinci adımda elde edilen çoklu regresyon analizi sonuçları da göstermektedir ki, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerine etkisini araştıran model istatistiksel olarak anlamlıdır ($R^2= 0,255$, $p=0,001$). VIF değerleri 1.17 ile 3.22 arasındadır. Dolayısı ile multicollinearity problemi bulunmamaktadır. Elde edilen sonuçlara göre hiçbir kontrol değişkenleri bağımlı değişken üzerine anlamlı bir etkide bulunmamaktadır. Kontrol değişkenin ilave edildiği modelde sadece mesleki statü ile ilgili tehditler işe yabancılaşma üzerinde etkilidir (Beta= 0,470; $p= 0,005$). Bu sonuca göre araştırmanın işyerinde mesleki statü ile ilgili tehditler ile işe yabancılaşma arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır şeklindeki *H2a hipotezi kabul edilmiştir*. Buna karşın, psikolojik şiddetin alt boyutu olan kişisel saygınlıkla ilgili tehditler ve izolasyon işe yabancılaşma üzerine etki etmekle birlikte, bu etki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p= 0,097$). Bu sonuca göre araştırmanın *H2b ve H2c hipotezleri reddedilmiştir*. Bununla birlikte, aşırı çalıştırma ve istikrarsızlaştırma davranışları işe yabancılaşma üzerine etki etmekle birlikte, bu etki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p = 0,216$). Dolayısı ile araştırmanın *H2d ve H2e hipotezleri reddedilmiştir*.

Psikolojik Şiddetin İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri

Aşağıdaki modelde işyerinde psikolojik şiddetin işten ayrılma niyeti üzerine etkileri iki adımda araştırılmıştır. Birinci adımda, modeldeki bağımsız değişkenler işyerinde psikolojik şiddetin alt boyutları olan profesyonel statü ile ilgili tehditler, kişisel saygınlıkla ilgili tehditler ve izolasyon, aşırı çalıştırma ve istikrarsızlaştırma şeklindedir. Modeldeki bağımlı değişken ise işten ayrılma niyetidir. İkinci adımda ise modele kontrol değişkenleri eklenerek regresyon analizi tekrar yapılmıştır.

Birinci adımda elde edilen çoklu regresyon analizi sonuçları göstermektedir ki, bağımsız

değişkenlerin bağımlı değişken üzerine etkisini araştıran model istatistiksel olarak anlamlıdır ($R^2= 0,197$, $p=0,001$). VIF değerleri 1,84 ile 3,00 arasındadır. Dolayısı ile multicollinearity problemi bulunmamaktadır. Bu sonuçlara göre işyerinde psikolojik şiddet işten ayrılma niyetine üzerine etki etmektedir. Bu etkinin yönünü ve boyutlarını yukarıdaki tabloda görmek mümkündür. Tablo 12'ye göre, işyerinde psikolojik şiddetin alt boyutu olan mesleki statü ile ilgili tehditler işten ayrılma niyetine en fazla etkiyi yapmaktadır (Beta= 0,228, $p=0,011$). Bu sonuca göre araştırmamızın işyerinde mesleki statü ile ilgili tehditler ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır şeklindeki varsayım doğrulanmıştır. Bununla birlikte, aşırı çalıştırma ve istikrarsızlaştırma davranışları işten ayrılma niyeti üzerinde etkilidir (Beta=0,187, $p=0,049$). Dolayısı ile araştırmamızın eğer iş gören gereğinden fazla çalıştırılırsa durum onun işten ayrılma niyetini artırır ve İşyerinde istikrarsızlaşma davranışlarının artması işten ayrılma niyetini artırır şeklindeki varsayım doğrulanmıştır. Buna karşın, psikolojik şiddetin alt boyutu olan kişisel saygınlıkla ilgili tehditler ve izolasyon işten ayrılma niyeti üzerine etki etmekle birlikte, bu etki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p = 0,364$). Bu sonuca göre araştırmamızın işyerinde kişisel saygınlık ile ilgili tehditler arttıkça işten ayrılma niyeti artar ve çalışanlar işyerinde izole edildiklerini (dışlandığını) düşündükçe işten ayrılma niyeti artar şeklindeki varsayımlar doğrulanmamıştır.

Tablo 12. Psikolojik Şiddetin İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Adım 1: İşten Ayrılma Niyeti (Bağımlı Değişken)			Adım 2: İşten Ayrılma Niyeti (Bağımlı Değişken)		
	Beta	t değeri	p	Beta	t değeri	p
Yaş	--	--	--	0,164	1,734	0,085
Eğitim	--	--	--	-0,061	-0,883	0,379
Çalışma Süresi	--	--	--	-0,077	-0,892	0,374
Gelir	--	--	--	0,155	2,075	0,039
Cinsiyet	--	--	--	0,032	0,469	0,640
Mesleki Statü ile ilgili tehditler	0,228	2,582	0,011	0,260	2,964	0,003
Kişisel Saygınlıkla ilgili tehditler ve İzolasyon	0,102	0,909	0,364	0,103	0,899	0,370
Aşırı Çalıştırma ve İstikrarsızlaştırma	0,187	1,980	0,049	0,186	1,989	0,048
R ²	0,197		0,000	0,248		0,000
R	0,444			0,498		
F	15,545			7,565		

İkinci adımda da elde edilen çoklu regresyon analizi sonuçları göstermektedir ki, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerine etkisini araştıran model istatistiksel olarak anlamlıdır ($R^2= 0,248$, $p=0,001$). VIF değerleri 1,15 ile 3,22 arasındadır. Dolayısı ile multicollinearity problemi bulunmamaktadır. Elde edilen sonuçlara göre kontrol değişkenlerinden sadece "gelir" değişkeni bağımlı değişken üzerinde etkilidir. Sonuçlar ayrıca işyerinde psikolojik şiddetin alt boyutu olan mesleki statü ile ilgili tehditler işten ayrılma niyetine en fazla etkiyi yaptığını göstermektedir (Beta= 0,260, $p= 0,003$). Bu sonuca

göre araştırmanın işyerinde mesleki statü ile ilgili tehditler ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır şeklindeki *H3a hipotezi kabul edilmiştir*. İlave olarak, aşırı çalıştırma ve istikrarsızlaştırma davranışları işten ayrılma niyeti üzerinde etkilidir (Beta= 0,186, p = 0,048). Dolayısı ile araştırmanın eğer iş gören gereğinden fazla çalıştırılırsa durum onun işten ayrılma niyetini artırır ve İşyerinde istikrarsızlaşma davranışlarının artması işten ayrılma niyetini artırır şeklindeki *H3d ve H3e hipotezleri kabul edilmiştir*. Buna karşın, psikolojik şiddetin alt boyutu olan kişisel saygınlıkla ilgili tehditler ve izolasyon işten ayrılma niyeti üzerine etki etmekle birlikte, bu etki istatistiksel olarak anlamlı değildir (p = 0,370). Bu sonuca göre araştırmanın işyerinde kişisel saygınlık ile ilgili tehditler arttıkça işten ayrılma niyeti artar ve çalışanlar işyerinde izole edildiklerini (dışlandığını) düşündükçe işten ayrılma niyeti artar şeklindeki *H3b ve H3c hipotezleri reddedilmiştir*.

Yabancılaşmanın İş Tatmini Üzerine Etkisi

Aşağıdaki modelde işe yabancılaşmanın iş tatmini üzerine etkisi iki adımda araştırılmıştır. Birinci adımda sadece işe yabancılaşmanın iş tatmini üzerindeki etkisi incelenirken, ikinci adımda modele kontrol değişkenler eklenmiş ve regresyon analizi tekrar gerçekleştirilmiştir. Birinci adımda elde edilen regresyon analizi sonuçları göstermektedir ki, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerine etkisini araştıran model istatistiksel olarak anlamlıdır ($R^2= 0,343$, $p=0,001$). VIF değeri ise 1,00'dır. Dolayısı ile multicollinearity problemi bulunmamaktadır. Sonuçlara göre işe yabancılaşma iş tatmini üzerine etki etmektedir.

Tablo 13. İşe Yabancılaşmanın İş Tatmini Üzerine Etkileri Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Adım 1: İş tatmini (Bağımlı Değişken)			Adım 2: İş tatmini (Bağımlı Değişken)		
	Beta	t değeri	p	Beta	t değeri	p
Yaş	--	--	--	-0,102	-1,165	0,246
Eğitim	--	--	--	-0,227	-3,543	0,001
Çalışma Süresi	--	--	--	0,110	1,356	0,177
Gelir	--	--	--	0,108	1,538	0,126
Cinsiyet	--	--	--	-0,215	-3,484	0,001
İşe Yabancılaşma	-0,484	-7,618	0,000	-0,496	-7,993	0,000
R ²	0,343		0,000	0,331		0,000
R	0,484			0,576		
F	58,028			15,205		

Kontrol değişkenlerin modele ilave edildiği ikinci adımda edilen regresyon analizi sonuçları göstermektedir ki, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerine etkisini araştıran model istatistiksel olarak anlamlıdır ($R^2= 0,331$, $p=0,001$). VIF değerleri 1,05 ile 2,11 arasındadır. Dolayısı ile multicollinearity problemi bulunmamaktadır. Kontrol değişkenlerden ise sadece eğitim düzeyi iş tatmini arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Sonuçlara göre işe yabancılaşma ile iş tatmini arasında anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmaktadır şeklindeki *H4 hipotezi kabul edilmiştir*.

İş Tatminin İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi

Aşağıdaki modelde iş tatmininin işten ayrılma niyeti üzerine etkisi iki adımda araştırılmıştır. Birinci adımda kontrol değişkenleri yer almazken ikinci adımda kontrol değişkenleri bağımsız değişkenler olarak modele eklenmiştir. Modeldeki bağımsız değişken iş tatmini ve bağımlı değişken ise işten ayrılma niyettir.

Tablo 14. İş Tatmininin İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Adım 1: İşten ayrılma niyeti (Bağımlı Değişken)			Adım 2: İşten ayrılma niyeti (Bağımlı Değişken)		
	Beta	t değeri	p	Beta	t değeri	p
Yaş	--	--	--	0,010	0,110	0,913
Eğitim	--	--	--	-0,203	-2,944	0,004
Çalışma Süresi	--	--	--	0,005	0,063	0,950
Gelir	--	--	--	0,242	3,234	0,001
Cinsiyet	--	--	--	0,054	0,815	0,416
İş Tatmini	-0,415	-6,316	0,000	-0,458	-6,850	0,000
R ²	0,172		0,000	0,245		0,000
R	0,415			0,495		
F	39,897			10,065		

Birinci adımda, lineer regresyon analizi sonuçları göstermektedir ki, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerine etkisini araştıran model istatistiksel olarak anlamlıdır ($R^2= 0,172$, $p=0,001$). VIF değeri ise 1,00'dır. Dolayısı ile multicollinearity problemi bulunmamaktadır. İş tatmini işten ayrılma niyeti üzerine etki etmektedir. Bu etkinin yönünü ve boyutlarını yukarıdaki tabloda görmek mümkündür. Tablo 14'e göre, iş tatmini işten ayrılma niyeti üzerinde negatif yönlü etkilidir (Beta= -0,415 $p = 0,000$). İkinci adımda ise modele kontrol değişkenler eklenerek analiz tekrar gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre eğitim (Beta= -0,203) ve gelir (Beta= 0,242) işten ayrılma niyeti üzerinde etkili değişkenlerdir. VIF değerleri 1,10 ile 2,12 arasındadır. Dolayısı ile multicollinearity problemi bulunmamaktadır. Birinci modelde olduğu gibi iş tatmini ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki devam etmektedir (Beta= -0,458, $p=0,000$). Dolayısıyla iş tatmini ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmaktadır şeklindeki H5 hipotezi kabul edilmiştir.

Yabancılaşmanın İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi

Aşağıdaki modelde işe yabancılaşmanın işten ayrılma niyeti üzerine etkileri iki adımda regresyon analizi yapılarak araştırılmıştır. Birinci adımda, modeldeki bağımsız değişken işe yabancılaşma ve bağımlı değişken ise işten ayrılma niyettir. İkinci adımda ise kontrol değişkenler bağımsız değişken olarak modele eklenmiştir.

Tablo 15. İşe Yabancılaşmanın İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Adım 1: İşten ayrılma niyeti (Bağımlı Değişken)			Adım 2: İşten ayrılma niyeti (Bağımlı Değişken)		
	Beta	t değeri	p	Beta	t değeri	p
Yaş	--	--	--	0,061	0,604	0,546
Eğitim	--	--	--	-0,106	-1,426	0,156
Çalışma Süresi	--	--	--	-0,050	-0,530	0,597
Gelir	--	--	--	0,189	2,315	0,022
Cinsiyet	--	--	--	0,144	2,008	0,046
İşe Yabancılaşma	0,218	3,077	0,002	0,226	3,138	0,002
R ²	0,047		0,002	0,102		0,003
R	0,218			0,320		
F	9,470			3,488		

Erkek=0 ve Kadın= 2 olarak kodlanmıştır.

İkinci adımda ise kontrol değişkenlerden gelir (Beta= 0,189 p = 0,022) ve cinsiyet (Beta= 0,144 p = 0,046) değişkenlerinin işten ayrılma niyeti üzerine etki ettikleri görülmektedir. İlave olarak da işe yabancılaşmanın işten ayrılma niyeti üzerine etki ettiği görülmektedir (Beta= 0,226 p = 0,002). Regresyon analizi VIF değerleri 1,05 ile 2,12 arasındadır. Dolayısı ile multicollinearity problemi bulunmamaktadır. Dolayısıyla *İşe yabancılaşma ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır şeklindeki H6 hipotezi kabul edilmiştir.*

Yapısal Eşitlik Modeli Sonuçları

Çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki dolaylı ilişkileri görebilmek için yapısal eşitlik modeli kullanılarak regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Yapısal eşitlik modelinde yapılan analizlerin geçerliliği için bazı değerleri elde etmek gerekmektedir. Uyum istatistikleri sonuçlarına göre ki-kare /serbestlik derecesinin 3'ten küçük ve 1'e yakın olması iyi bir uyumu göstermektedir (Reisinger ve Mavondo, 2006, s. 57). GFI (Goodness of Fit Index) değeri ise "sıfır" ile "bir" arasında bir sayıyı ifade eder. Bu değer 0.90 ve üzerinde olması model ile veri arasında kabul edilebilir bir uyumu gösterirken 0.95 ve daha üzeri sonuçlar iyi bir uyum anlamına gelmektedir (Hu ve Bentler, 1998, s.449; Hu ve Bentler, 1999, s.4). Buna ilave olarak AGFI (Adjusted Goodness of Fit Index) değerinin 0.8'den yüksek olması kabul edilebilir değeri gösterirken 0.9'dan büyük olması iyi bir uyumu ifade etmektedir (Hopko, 2003, s. 341). Model ile veri arasındaki uyumda kullanılan diğer bir değer ise Kök Ortalama Kare Artığı "RMR" (Root Mean square Residual) dır. Bu değer sıfıra yaklaşması mükemmel bir uyumu gösterirken, değer 0.05'ten küçük olması iyi bir uyumu göstermekte, 0.08 veya daha küçük olması ise model ile veri arasında kabul edilebilir bir uyumu göstermektedir.

Psikolojik Şiddetin İş Tatmini ile Olan İlişkisi

Aracı modeli test etmeden önce bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde etkili olduğunun ortaya konulması gerekmektedir (Baron ve Kenny, 1986, s. 1173-1182). Psikolojik şiddetin iş tatmini ile olan ilişkisini gösteren model genel uyumu için Ki-kare/serbestlik derecesi=0,572, GFI=0,996, AGFI=0,982 ve RMR=0,030 değerleri hesaplanmıştır. Ortaya çıkan

değerler model ile veri arasında yeterli uyumu göstermektedir. Yapısal eşitlik modelinde örtük değişkenler, psikolojik ve iş tatminidir. Model yolları için standartlaştırılmış değerler, hipotezleri test etmek amacıyla kullanılmış ve standartlaştırılmış regresyon ağırlıkları hesaplanmıştır. Psikolojik şiddetin iş tatmini ile olan ilişkisini araştıran yapısal eşitlik modeli sonuçları göstermektedir ki psikolojik şiddet ile iş tatmini arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre psikolojik şiddetin iş tatmini üzerine etkisi “-0,560” olarak gerçekleşmiştir.

Psikolojik Şiddetin İş Tatmini ile Olan İlişkisinde İşe Yabancılaşmanın Aracı Rolü

Bu çalışmada test edilen aracı modelin genel uyumu için Ki-kare/serbestlik derecesi=3,000, GFI=0,938, AGFI=0,860 ve RMR=0,079 değerleri hesaplanmıştır. Ortaya çıkan değerler, model ile veri arasında yeterli uyumu göstermektedir. Yapısal eşitlik modelinde örtük değişkenler, psikolojik şiddet, işe yabancılaşma ve iş tatminidir. Model yolları için standartlaştırılmış regresyon değerleri, hipotezleri test etmek amacı ile kullanılmış ve standartlaştırılmış regresyon ağırlıkları hesaplanmıştır.

Psikolojik şiddetin iş tatmini ile olan ilişkisinde işe yabancılaşmanın aracı rolünü araştıran model sonuçları aşağıdaki tabloda verilmektedir. Tablo 16’da değişkenler arasındaki doğrudan, dolaylı ve toplam etkileri içeren standartlaştırılmış regresyon ağırlıkları değerlerini görmek mümkündür. Elde edilen sonuçlara göre psikolojik şiddetin iş tatmini üzerine toplan etkisi “-0,575” olarak gerçekleşmiştir. Bu etkinin “-,340”ı doğrudan ve “-0,235” kadarı ise dolaylı şekildedir. Psikolojik şiddetin işe yabancılaşma üzerine etkisi ise “0,581” olarak gerçekleşmiştir. İşe yabancılaşmanın iş tatmini üzerine etkisi ise “-0,404” olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 16. Psikolojik Şiddetin İş Tatmini ile Olan İlişkisinde İşe Yabancılaşmanın Aracı Rolüne İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli Sonuçları

Değişkenler	Doğrudan Etki	Dolaylı Etki	Toplam Etki
Psikolojik şiddet → İş tatmini	-,340**	-0,235**	-0,575**
Psikolojik şiddet → İşe yabancılaşma	,581**	,000	,581**
İşe yabancılaşma → İş tatmini	-0,404**	,000	-,404**

N= 194. * $p < .05$; ** $p < .01$

Hem doğrudan hem de aracı model sonuçlar göstermektedir ki, psikolojik şiddet iş tatmini üzerinde etkili bir değişkendir. İşe yabancılaşma ise bu ilişkide aracı bir değişkendir. Dolayısı ile araştırmanın H7 hipotezi kabul edilmiştir.

TARTIŞMA

Çalışmada son olarak tartışma, sonuç ve öneriler üzerinde durulmuştur. Bu bölümde çalışmanın teorik katkıları, çalışma sonuçlarının uygulamacılar açısından önemi ve araştırmanın kısıtları üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın Teorik Katkıları

Çalışmanın temel değişkenleri olan psikolojik şiddet, iş tatmini, işe yabancılaşma ve işten ayrılma niyeti araştırılmış ancak herhangi bir sonuca ulaşılamamıştır. Bu sonuç göstermektedir ki; bu kavramlar arasındaki ilişkileri bir model içerisinde araştıran daha

önceki bir çalışma sosyal bilimler literatüründe yer almamaktadır. Bu sonuçlar yapılan bu araştırmanın literatüre katkısını ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın teorik katkılarını beş ana başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar:

- i. Bilindiği üzere daha önceden araştırılmamış ilişkileri test etmek ilgili bilim dalına yapılacak olan üst düzey katkıyı ifade etmektedir (Colquitt ve Zapata-Phelan, 2007, s. 1281–1303). Buna ilave olarak elde edilen sonuçlara göre mesleki statü ile ilgili tehditler kişinin işine yabancılaşma üzerinde etkili bir değişken iken diğer değişkenler işe yabancılaşma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip değildir. Neden sadece mesleki statü ile ilgili tehditler işe yabancılaşmaya yol açmıştır? Veya izolasyon, aşırı çalıştırma, istikrarsızlaştırma ve kişisel saygınlıkla ilgili tehditler neden işe yabancılaşma üzerine etkili değildir? Sonuçların neden böyle çıktığı psikolojik şiddetin alt boyutları dikkate alındığında daha iyi anlaşılabilir. Kişisel saygınlıkla ilgili tehditler daha çok kişinin yaptığı işin küçük görülmesi ve değersiz olarak ifade edilmesi ile ilgilidir. Dolayısı ile bu durum kişinin işine yabancılaşmasına yol açan psikolojik şiddetin en önemli ve tek boyutu olması anlaşılabilir bir sonuçtur. Dolayısı ile bu değişkenlerin belki kişide madde kullanımı eğiliminin artması veya depresyona girmesi gibi sonuçlara yol açması söz konusu olabilir. İleride yapılacak çalışmalarda bu konular üzerinde durulabilir.
- ii. Daha önceden ortaya koyulmuş ilişkilere ilave olarak moderatör ve aracı değişken eklemek: Daha önce yapılan çalışmalar göstermektedir ki; psikolojik şiddet ile iş tatmini arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Ancak bu değişkenler arasındaki ilişkilere işe yabancılaşmanın aracılık etkisini ortaya koyan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bono ve McNamara'ya göre iki değişken arasındaki ilişki bir defa ortaya konulduktan sonra aracı değişkenler araştırılmalıdır (Bono ve McNamara, 2011, s. 657-660). Böylelikle teori oluşturulmuş, test edilmiş ve genişletilmiş olur. İlgili literatür taramasında psikolojik şiddet iş tatmini ilişkisini araştırmış olmakla birlikte, bu konudaki çalışmalar sınırlı sayıdadır. Bu durum bu iki değişken arasındaki ilişkileri araştıran çalışmaların kıtlığına işaret etmektedir. Ayrıca bu iki değişken arasındaki ilişkide işe yabancılaşma değişkenlerinin aracı değişkenler olarak araştırılmaması “psikolojik şiddet → işe yabancılaşma → iş tatmini” bu çalışmanın ilgili bilim dalına olan katkısını göstermektedir. Buna ilave olarak Colquitt ve George (2011, s. 432–435) yapılan bir çalışmanın yeni ve araştırılmamış bir konu olmasının araştırmanın değerini ve önemini artıran bir konu olarak görmekteyiz. Bu çalışmada ilgili literatürde sınırlı bir şekilde araştırılan psikolojik şiddet → iş tatmini arasındaki ilişkiye ilave olarak, işe yabancılaşmanın bu ilişkide aracı rolleri ortaya konulmuştur. Bu aracı değişken yeni ve araştırılmamış bir konu olarak ifade edilebilir.
- iii. Daha önceden pek çok bilim adamı tarafından araştırılmış ilişkileri tekrar araştırmak: Yukarıda da belirtildiği gibi işyerinde psikolojik şiddet → iş tatmini ilişkisi daha önceden yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur. Dolayısı ile bu çalışma var olan ilişkileri yeniden test ederek bu değişkenler arasındaki ilişkileri tekrar ortaya koymuştur. Bu özellikleri ile çalışma bilimsel olarak düşük düzeyde teorik katkı yapmıştır. Bununla birlikte elde edilen sonuçlar göstermektedir ki psikolojik şiddetin mesleki statü ile ilgili tehditler, kişisel saygınlıkla ilgili tehditler ve izolasyon boyutları iş tatmini üzerinde etkili iken aşırı çalıştırma ve istikrarsızlaştırma davranışları iş

tatmini üzerinde etkili değildir. Acaba bu sonuçlar nasıl yorumlanabilir? Bu sonuçların yorumlanmasında Türk toplumunun temel kültürel özelliklerine bakılabilir. Kültürel özellikler konusunda en iyi bilenen araştırmacı Hofstede'dir. Hofstede'in araştırmasının sonuçlar göstermektedir ki Türk toplumunda güç mesafesi oldukça yüksektir. Bu demektir ki otorite konumunda olan kişi oldukça yüksek yetkilere sahiptir (Hofstede, 2012) ve ast konumunda olan kişi kendisini güçsüz görür. Bu durum ise normal olarak kabul edilir. Belki de çalışanlar, aşırı çalıştırma ve istikrarsızlaştırma davranışlarını, yöneticilerin hakkı olarak görmekte ve bu durumu doğal olarak kabul etmektedirler. Dolayısı ile bu durum onların iş tatminlilerini olumsuz etkilememektedir.

- iv. İşyerinde psikolojik şiddet → işten ayrılma niyeti ilişkisini araştıran çalışmalara literatürde rastlanmaktadır. Dolayısı ile bu çalışma var olan ilişkileri yeniden test ederek bu değişkenler arasındaki ilişkileri tekrar ortaya koymuştur. Bu özellikleri ile çalışma düşük düzeyde bilimsel teorik katkı yapmıştır. Bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre psikolojik şiddetin alt boyutu olan kişisel saygınlıkla ilgili tehditler işten ayrılma üzerinde etkili değil iken, mesleki statü ile ilgili tehditler, aşırı çalıştırma ve istikrarsızlaştırma işten ayrılma niyetinin oluşmasında etkili olmaktadır. Acaba bu sonuçlar nasıl yorumlanabilir? Neden kişisel saygınlıkla ilgili tehditler ve izolasyon işten ayrılma niyeti üzerinde etkili değildir? Belki de çalışanlar diğer çalışanların kendisi ile alay etmesini, kendisi de aynı davranışları sergilemekte, onunla şakalar yapmasını doğal olarak görmekte ve bu durum onların işten ayrılma niyetine etki etmemektedir.

Çalışmanın Sonuçlarının Uygulamacılar Açısından Önemi

İşyerinde psikolojik şiddet → iş tatmini ilişkisi: Bu çalışmanın sonuçları göstermektedir ki psikolojik şiddet iş tatminini olumsuz etkilemektedir. Psikolojik şiddetin iş tatmini üzerine etkilerini alt boyutları açısından incelendiğinde mesleki statü ile ilgili tehditler, kişisel saygınlık ile ilgili tehditler ve çalışanın dışlanması anlamına gelen izolasyon iş tatmini üzerinde olumsuz etkilere sahip iken aşırı çalıştırma ve istikrarsızlaştırmanın iş tatmini üzerine istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi saptanamamıştır. Dolayısı ile çalışanlarının iş tatminine önem veren yöneticiler, onların yaptıkları işin asla küçümsenmesine izin vermemeli, onları haksız yere eleştirmemeli, onları diğer çalışanlar önünde küçük düşürmemeli ve onlara gözdağı vermemelidir. Aksi takdirde düşük iş tatminine sahip olan iş görenlerle yüksek başarıları elde etmeleri mümkün görünmemektedir. Aynı şekilde, bu çalışmanın sonuçlarına göre çalışanların sözlü ve sözsüz olarak tehdit edilmesi, ona iğneleyici sözler söylenmesi ve uygunsuz şakaların yapılması iş görenlerin iş tatminlerini olumsuz etkilemektedir. Dolayısı ile yöneticiler, eğer çalışanların iş tatmininin yüksek olmasını istiyorlar ise onların kişisel saygınlığını zedeleyici davranışlardan uzak durmalıdırlar. Buna ilave olarak iş görenlerin dışlanması, ihtiyaç duyduğu bilgiye ulaşma imkânının olmaması ve kendini geliştirme ve ilerleme fırsatlarına sahip olamaması onların iş tatminlerini azaltmaktadır. Dolayısı ile yöneticiler çalışanları kendilerini geliştirebilecekleri ortamları yaratmaya özen göstermeli, onlar terfi imkânları sunmalı ve onları asla dışlamamalıdırlar ve psikolojik şiddet davranışlarının diğer çalışanlar tarafından da kurum içerisinde sergilenmesine müsaade etmemelidirler.

İşyerinde psikolojik şiddet → işe yabancılaşma ilişkisi: Bu çalışmanın sonuçları psikolojik şiddetin işe yabancılaşmayı artırdığını göstermektedir. Psikolojik şiddetin işe yabancılaşma üzerine

etkilerini alt boyutları açısından incelendiğinde mesleki statü ile ilgili tehditler işe yabancılaşma üzerinde olumsuz etkilere sahip iken, kişisel saygınlık ile ilgili tehditler ve çalışanın dışlanması anlamına gelen izolasyon ve aşırı çalıştırma ve istikrarsızlaştırmanın işe yabancılaşma üzerine istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi saptanamamıştır. Dolayısıyla çalışanlarının işe yabancılaşmasını istemeyen yöneticilerin onları yaptığı işi küçümsememeli, onları haksız yere eleştirmemeli, onları çalışma ortamında meslektaşları önünde gözdağı vermemelidir. Bu durum da beraberinde işe yabancılaşmayı getirmektedir. Özetle ifade edilirse; yöneticiler eğer çalışanların işe yabancılaşmasını istemiyor ise onların mesleki statülerini tehdit edici davranışlardan kaçınmaya özen göstermelidirler.

İşyerinde psikolojik şiddet → işten ayrılma niyeti ilişkisi: Bu çalışmanın sonuçları psikolojik şiddetin işten ayrılma niyetini artırdığını göstermektedir. Psikolojik şiddetin işten ayrılma niyeti üzerine etkileri alt boyutları açısından incelendiğinde, mesleki statü ile ilgili tehditler, aşırı çalıştırma ve istikrarsızlaştırma işten ayrılma niyetini artırır iken, kişisel saygınlık ile ilgili tehditler ve çalışanın dışlanması anlamına gelen izolasyon işten ayrılma niyeti arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi saptanamamıştır. Dolayısı ile özellikle başarılı çalışanlarının işten ayrılmalarını istemeyen yöneticiler, onları yaptıkları işi taklit etmeli, onları haksız yere eleştirmemeli, onları diğer çalışanlar önünde küçük düşürmemeli ve onlara gözdağı vermemelidir. Aksi takdirde yönetimin işten ayrılma niyetine sahip olan iş görenlerle yüksek başarıları elde etmeleri mümkün görünmemektedir. Aynı şekilde, eğer yöneticiler çalışanlarının motivasyonunu düşüren işten ayrılma niyetine taşımamalarını istiyorlarsa; onlara normal yaptığı iş dışında olanaksız tarihlerde bitirmek üzere fazla iş yüklememeli ya da mevcut yaptığı işi yapması için aşırı baskı uygulamamalıdır. Buna ilave olarak, çalışan işyerinde çalışma arkadaşları ya da yöneticisi tarafından dışlanmamalı, yok sayılmamalı ya da görmezden gelinmemeli, nedensiz yere işiyle ilgili istekleri reddedilmemelidir. Çünkü bu durum çalışanın işten ayrılma niyetini artırmaktadır.

İşe yabancılaşma → işten ayrılma niyeti ilişkisi: Bu çalışmanın sonuçları işe yabancılaşmanın işten ayrılma niyetini artırdığını göstermektedir. Dolayısı ile çalışanlarının işten ayrılmalarını istemeyen yöneticiler çalışanın iş hayatına anlam kazandırmaya çalışmalı, işinde coşkulu ve hevesli olmasını sağlamalıdır. Çünkü işe yabancılaşma duygusu yaşayan çalışanların belli bir süre sonra görev yaptıkları iş yerlerinden ayrılma niyetini taşımaya başlamaktadırlar. Buna ilave olarak, yöneticileri iş görenlerin sadece geçimini sağlamak çalışması yerine, onlar için işi zevkli hale getirmek için uğraşmalıdır. İşine yabancılaşan bireyler işindeki coşkuyu, hevesi kaybetmiştir. Bu bireyler kendilerine coşku katacak, sıkıcı olmayan ve sevecekleri bir iş bulmanın daha mantıklı olacağını düşünerek işten ayrılma eğilimine girebilirler. Dolayısıyla yöneticiler çalışanlarının işe yabancılaşmasına sebep olan davranışlardan uzak durmalıdır.

Araştırmanın sınırlılıkları/kısıtları

Bu çalışmanın örneklemini hizmet sektöründe çalışanlarından oluşmuştur. Dolayısı ile ileride yapılacak çalışmalarda psikolojik şiddetin etkileri diğer sektörlerde de araştırılması gerekmektedir. Böylelikle elde edilen bulguların genellenebilirliği arttırılmış olacaktır. Elde edilen veriler bir defa toplanmıştır ve cross-sectional (kesitsel) datadır. Bu özellik çalışma bu eksikliğe karşın araştırma sorularının sonuçlarının genellenebilirliğini ve neden sonuç ilişkilerini test etmede yetersiz kalmaktadır. Bu eksikliğe karşın araştırma sorularını cevaplayan kişilerin genel olarak yeterli eğitim düzeyine sahip oldukları, anlayıp cevaplayacak kadar donanıma sahip oldukları söylenilebilir. Bununla birlikte ileride yapılacak

çalışmalarda değişkenler arasındaki ilişkiler incelenirken, demografik faktörlere yönelik güçlü teorilerin geliştirilmesi, psikolojik şiddetin etkilerinin farklı özelliklere sahip olan kişiler için farklı düzeyde olabileceğini ortaya koyacaktır. Bu çalışmadaki veriler kişinin kendisini ifade ettiği (self-reported data) verilerdir. Dolayısı ile kişiler kendilerine ilişkin psikolojik şiddete maruz kalmalarını veya işten ayrılma niyetlerini tam olarak yansıtmamış olabilirler. Bu durum araştırmanın diğer bir kısıtı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada sadece psikolojik şiddet, iş tatmini ilişkisinde işe yabancılaşmanın aracılık etkisi araştırılmıştır. İlerde yapılacak çalışmalarda işe yabancılaşmanın dışındaki aracı değişkenlerin de etkilerinin araştırılması gerekmektedir. Bununla birlikte bu çalışmada psikolojik şiddetin bireysel sonuçları üzerinde durulmuştur. İleride yapılacak çalışmalarda psikolojik şiddetin örgütsel sonuçları üzerinde de durulabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İşyerinde psikolojik şiddet, iş görenlerin işyerinde birbirlerine yönelik zarar verici, kırıcı ve haksız davranışlarda bulunması çalışma barışını tehdit eden ve örgüt yöneticilerinin çözmek zorunda oldukları önemli bir problemdir. Dolayısıyla yöneticiler, psikolojik şiddete maruz kalmanın ortaya çıkaracağı olumsuz sonuçların dikkate, onun oluşumunu engelleme çabası içerisinde olmalıdır. Bu çalışma işyerinde *psikolojik şiddet* → *iş tatmini ilişkisini*, *işyerinde psikolojik şiddet* → *işe yabancılaşma ilişkisini*, *işyerinde psikolojik şiddet* → *işten ayrılma niyeti ilişkisini* alt boyutları ile inceleyerek ve test ederek kısıtlı olan literatüre katkı sağlamayı ve ilgili alandaki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Elde edilen sonuçlar göstermektedir ki; işyerinde psikolojik şiddete maruz kalmak iş tatminini olumsuz etkilemektedir. İşyerinde psikolojik şiddetin alt boyutları olan kişisel saygınlıkla ilgili tehditlerin artması ve çalışanın izole edilmesi (dışlanması) ile mesleki statü konusundaki tehditlerin artması iş tatminini azaltmaktadır. Sonuçlara göre işyerinde psikolojik şiddete maruz kalmak işe yabancılaşmayı artırmaktadır. Psikolojik şiddetin alt boyutu olan mesleki statü ile ilgili tehditlerin artması işe yabancılaşmayı artırmaktadır. Psikolojik şiddetin alt boyutları olan mesleki statü ile ilgili tehditler ile aşırı çalışma ve istikrarsızlaştırmanın artması işten ayrılma niyetini artırmaktadır. Bu bulgulara ilave olarak elde edile sonuçlara göre, işe yabancılaşma iş tatminini azaltmakta ve işten ayrılma niyetini artırmaktadır.

Dolaylı etkiyi araştırmak için yapılan yapısal eşitlik modeli kullanılarak yapılan analiz sonuçları göstermektedir ki, işyerinde psikolojik şiddetin iş tatmini ile olan ilişkisinde işe yabancılaşma aracı bir değişkendir. Diğer bir ifade ile psikolojik şiddetin iş tatmini ile olan ilişkisinin bir kısmı işe yabancılaşma üzerinden gerçekleşmektedir. Yani, bu çalışma işyerinde *psikolojik şiddet* → *iş tatmini ilişkisinin* bir kısmının, *işyerinde psikolojik şiddet* → *işe yabancılaşma* → *iş tatmini* şeklinde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada ortaya çıkan diğer sonuçlara göre ise, işe yabancılaşma iş tatminini azaltmakta ve işten ayrılma niyetini artırmaktadır.

KAYNAKÇA

Aydın, Ş. ve ÖzküL, E. (2007). İş yerinde yaşanan psikolojik şiddetin yapısı ve boyutları: 4-5 yıldızlı otel işletmeleri örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 69-186.

Bacharach, S., Bamberger, P. ve Conley, S. (1991). Workhome conflict among nurses and

- engineers: mediating the impact of role stress on burnout and satisfaction at work. *Journal of Organizational Behavior*, 12, 39–53.
- Baron, R.M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Bentley, T. A., Catley, B., Cooper-Thomas, H., Gardner, D., Driacol, M.P., Dale, A. ve Trenberth, L. (2012). Perceptions of workplace bullying in the New Zealand travel industry: Prevalence and management strategies. *Tourism Management*, 33(2), 351-360.
- Bjorkqvist, K., Osterman, K. ve Hielt-Bdck, M. (1994). Aggression among university employees. *Aggressive Behaviour*, 20, 173-184.
- Bono J. E. ve Mcnamara, G. (2011). From the editors: publishing in amj— part 2: research design. *Academy of Management Journal*, 54(4), 657– 660.
- Camerino, D., Conway, P.M., Van Der Heijden, B. ve Hasselhorn, H.M. (2005). The role of job alienation in work ability deterioration and unhealthy ageing. *International Congress Series*, 1280, 61– 66.
- Cemaloğlu, N. (2007). Okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile yıldırma arasındaki ilişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 77-87.
- Cemaloğlu, N. ve Ertürk, A. (2007). Öğretmenlerin maruz kaldıkları yıldırma eylemlerinin cinsiyet yönünden incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 345-362.
- Colquitt J. A. ve George, G. (2011). From the editors: publishing in amj— part 1: topic choice. *Academy of Management Journal*, 54(3), 432–435.
- Colquitt, J. A. ve Zapata-Phelan, C.P. (2007). Trends in theory building and theory testing: a five-decade study of academy of management journal. *Academy of Management Journal*, 50, 1281–1303.
- Costello A.B. ve Osborne, J.W. (2005). Best practices in exploratory factor analysis: four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical Assessment Research & Evaluation*, 10(7), 1-9.
- Çalışkan, O. (2005). *Turizm işletmelerinde çalışanlara yapılan yıldırma davranışları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Çalışkan, O. ve Tepeci, M. (2008). Otel işletmelerinde ortaya çıkan yıldırma davranışlarının iş tatmini ve işte kalma niyetlerine etkileri. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19(2), 135-148.
- Demirel, G., Ötken, B. ve Kuntay, Ö. (2012). Mobbing and Work Alienation: Support from Colleagues as A Moderator. *HÜ. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 2012, 1-28.
- Djurkovic, N., McCormack, D. ve Casimir, G. (2004). The physical and psychological effects of workplace bullying and their relationship to intention to leave: a test of the psychosomatic and disability hypotheses. *International Journal of Organization Theory and Behavior*, 7(4), 469-497.

- Einarsen, S. (2000). Harassment and bullying at work: a review of the Scandinavian approach. *Aggression and Violent Behavior, 5*(4), 379-401.
- Einarsen, S., Raknes, B.I. ve Matthiesen, S.B. (1994). Bullying and harassment at work and their relationships to work environment quality: an expletory study. *European Work and Organizational Psychologist, 4*(4), 381-401.
- Einersen, S. ve Skogstad, A. (1996). Bullying at work: epidemiological findings in public and private organizations. *European Journal of Work and Organizational Psychology, 5*, 185-201.
- Elvira, K., Filakovıç, P., Muzinic, L., Matek M. ve Vondracek, S. (2003). Mobbing. *Rad sigur, 7*(1), 1-20.
- Fitzpatrick, M., Cotter, E.V., Bernfeld, S.J., Carter, L.M., Kies, A. ve Fouad, A. (2011). The importance of workplace bullying to vocational psychology: implications for research and practice. *Journal of Career Development, 38*(6), 479-499.
- Gül, H., Oktay, E. ve Gökçe, H. (2008). İş tatmini, stres, örgütsel bağlılık, işten ayrılma niyeti ve performans arasındaki ilişkiler: sağlık sektöründe bir uygulama. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, 15*, 72-83.
- Gündüz, H. B. ve Yılmaz, Ö. (2008). Ortaöğretim kurumlarında mobbing (yıldırma) davranışlarına ilişkin öğretmen ve yönetici görüşü (Düzce ili örneği). *Millî Eğitim, 179*, Yaz, 269-282.
- Hoel, H. ve Cooper, C. (2000). *Destructive conflict and bullying at work*. Manchester School of Management, University of Manchester Institute Science and Technology (UMIST). 12 Mart 2012 tarihinde <http://www.rowleyassoc.com/wp-content/uploads/Conflict-Bullying-at-Work.pdf> adresinden erişildi.
- Hofstede, G. (2012). What about Turkey. 5 Mayıs 2012 tarihinde <http://geert-hofstede.com/turkey.html> adresinden erişildi.
- Hopko, D. R. (2003). Confirmatory factor analysis of the math anxiety rating scale–revised. *Educational and Psychological Measurement, 63*(2), 336- 351.
- Hu, L. ve Bentler, P. M. (1998). Fit indices in covariance structure modeling: sensitivity to under parameterized model misspecification. *Psychological Methods, 3*(4), 424-453.
- Hu, L. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling, 6*(1), 1-55.
- Jiménez, B.M., Muñoz, A.R., Pastor, J.S., Vergel, A.I. ve Garrosa, E. (2009). The moderating effects of psychological detachment and thoughts of revenge in workplace bullying. *Personality and Individual Differences, 46*, 359–364.
- Karatepe, O. M., Uludağ, O., Menevis, İ, Hadzimehmedagic, L. ve Baddar, L. (2006). The effects of selected individual characteristics on frontline employee performance and job satisfaction. *Tourism Management, 27*, 547-560.
- Kerse; G. ve Babadag, M. (2019). A path from bullying at work to alienation: a multi-level view. *Management Research Review, 42*(10), 1201-1215.
- Kim, S.W., Price, J.L., Mueller, C.W. ve Watson, T.W. (1996). The determinants of career intent

- among physicians at a U.S. air force hospital. *Human Relations*, 49, 1996, 947-976.
- Köse, S. ve Uysal, Ş. (2010). Kamu personelinin yıldırma (mobbing) ve boyutları hakkındaki düşünceleri üzerine bir çalışma: Manisa tarım il müdürlüğü örneği. *Sosyal Bilimler*, 8(1), 267-276.
- Leymann, H. (1996). The content and development of mobbing at work. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(2), 165-184.
- Maddi, S., Kobasa, S.C. ve Hoover, M. (1979). An alienation test. *Journal of Humanistic Psychology*, 19, 73-76.
- Niedl, K. (1996). Mobbing and wellbeing: economic and personnel development implications. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(2), 239-249.
- Öztürk, H., Sökmen, S., Yılmaz, F. ve Çilingir, D. (2008). Measuring mobbing experiences of academic nurses: development of a psychological violence scale. *Journal of the American Academy of Nurse Practitioners*, 20, 435-442.
- Quine, L. (2001). Workplace bullying in nurses. *Journal of Health Psychology*, 6(1), 73-84.
- Rayner, C. ve Cooper, C. (1997). Workplace bullying: myth or reality - can we afford to ignore it? *Leadership & Organization Development Journal*, 18(4), 211-214.
- Rayner, C. ve Hoel, H. (1997). A summary review of literature relating to workplace bullying. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 7(3), 181-191.
- Reisinger, Y. ve Mavondo, F. (2006). Structural equation modeling: critical issues and new developments. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 21(4), s.41-71.
- Rusbult, C., Farrell, D., Roger, D. ve Mainous, A.G. (1988). Impact of exchange variables on exit, voice, loyalty, and neglect: an integrative model of responses to decline job satisfaction. *Academy of Management Journal*, 31(3), 599-627.
- Scott, A., Gravelle, H., Simoens, S., Bojke, C. ve Sibbald, B. (2006). Job satisfaction and quitting intentions: a structural model of British general practitioners. *British Journal of Industrial Relations*, 44(3), 519-540.
- Shalley, C., Gilson, L.L. ve Blum, T.C. (2000). Matching creativity requirements and the work environment: effects on satisfaction and intentions to leave. *Academy of Management Journal*, 43(2), 215-223.
- Takase, M, Maude, P. ve Manias, E. (2005). Nurses' job dissatisfaction and turnover intention: methodological myths and an alternative approach. *Nursing and Health Sciences*, 7, 209-217.
- Tınaz, P. (2006). İşyerinde psikolojik taciz (mobbing). *Çalışma ve Toplum*, 4, 13-28.
- Tınaz, P. (2008). *İşyerinde psikolojik taciz (mobbing)*. (2. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Tiğrel, E. Y. ve Kokalan, Ö. (2009). Academic mobbing in Turkey. *International Journal of Behavioral, Cognitive, Educational and Psychological Sciences*, 1, 91-99.
- Tutar, H. (2004). *İş yerinde psikolojik şiddet sarmalı*. (1. Baskı). Ankara: Platin Yayınları.

- Ünsar, S. ve Karahan, D. (2011). Yabancılaşmanın işten ayrılma eğilimine etkisini belirlemeye yönelik bir alan araştırması. *Selçuk Üniversitesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15(21), 361-378.
- Whetten, D. A. (1989). What constitutes a theoretical contribution? *Academy of Management Review*, 14(4), 490-495.
- Yıldırım, A. ve Yıldırım, D. (2007). Mobbing in the workplace by peers and managers: mobbing experienced by nurses working in healthcare facilities in turkey and its effect on nurses. *Journal of Clinical Nursing*, 16, 1444-1453.
- Yumuk, Y. ve Koyuncu, M. (2011). *Otel işletmelerinde işe yabancılaşmanın iş tatmini üzerine etkisi: Nevşehir ilinde bir uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Zapf, D, Knorz, C. ve Kulla, M. (1996). On the relationship between mobbing factors and job content, social work environment and health outcomes. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(2), 215-237.
- Zapf, D. ve Gross, C. (2001). Conflict escalation and coping with workplace bullying: a replication and extension. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 10(4), 497-522.

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Web 2.0 Araçlarının Kullanımıyla İlgili Görüşleri

Opinions of Pre-service Turkish Teachers on the Use of WEB 2.0 Tools

Neslihan Karakuş^{1*}

Züleyha Er²

¹Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye,
Assoc. Prof. Dr., Yıldız Technical University, Turkey
neslihankarakush@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-7808-1099

²Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye,
Yıldız Technical, Turkey
erzuleyha55@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-6328-7657

Makale geliş tarihi / First received : 7.12.2020

Makale kabul tarihi / Accepted :29.12.2020

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar:

1-Araştırmacıların katkı oranı eşittir.

2- Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

3- Makalemizin etik kurulu izni 23.06.2020 tarih 2020/4 sayı numarası ile Yıldız Teknik Üniversitesi Araştırma ve Planlama Rektör Yardımcılığı'ndan alınmıştır.

4- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *iThenticate*. Similarity Index 17%

Atıf bilgisi/Citation:

Karakuş, N., Er, Z. (2021). Türkçe öğretmeni adaylarının WEB 2.0 araçlarının kullanımıyla ilgili görüşleri .
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (9), 177-197.

ÖZ

Değişen dünya düzeni, eğitim sisteminde yeni gelişmeleri beraberinde getirmektedir. Bu süreçte en büyük görev öğretmenlere düşmektedir. Müstakbel öğretmenler olarak 21.yüzyıl öğrencilerini şekillendirecek günümüz öğrencilerinin Web 2.0 araçlarını ne kadar bildiğine ve ne kadar kullandığı geleceğin eğitim sisteminde daha büyük öneme sahip olacaktır. Bir öğretmen bu araçların kullanımına ne kadar vakıfsa ve onları kullanmak hususunda ne kadar mahirse, mesleğinde de o kadar başarılı sayılacağı bir döneme girilmektedir. Bu çalışmanın amacı Türkçe öğretmeni adaylarının Web 2.0 araçlarını kullanımıyla ilgili durumlarını tespit etmektir. Araştırmada, Türkiye genelinde bir sonuca ulaşabilmek için 2019-2020 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Türkiye'nin 7 bölgesinde yer alan 9 farklı üniversitenin Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim dalında lisans düzeyinde 1, 2, 3 ve 4. sınıfta öğrenim görmekte olan 149 Türkçe öğretmeni adayındangoogole form aracılığıyla veri toplanmıştır. Araştırma kapsamında gönüllülük esası ile 149 öğretmen adayınınankete katılımı sağlanmış ve toplanan veriler içerik analizi ile yorumlanmıştır. Bu üniversiteler şöyledir: 1. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, 2.Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 3. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, 4.Yıldız Teknik Üniversitesi, 5.Gaziantep Üniversitesi, 6.Kilis 7 Aralık Üniversitesi, 7.Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, 8.Trabzon Üniversitesi, 9. Uşak Üniversitesi. Sonuçlara bakıldığında öğretmen adaylarının, web 2.0 araçlarının bazılarını bildiği, bazılarını ise hiç duymadığı; bazılarını kullandığı, bazılarını ise hiç kullanmadığı görülmüştür. En çok bilinenler: Zoom (55), Google Dokümanlar (48), Edmodo (31), Kahoot (28), Google Classroom (26), Prezi (24), Google Forms (22), Google Hangout (21), Blogger (17), Duolingo (16) dur. Bu araçların bir kısmının çok biliniyor olması; geride bırakılan pandemi döneminde gerçekleştirilen uzaktan eğitimde kullanılmasından dolayı olduğu düşünülmektedir. Geneli düşünüldüğünde, geleceğin eğitim sisteminde büyük rol oynayacak olan bu araçların öğretmen adayları tarafından pek bilinmediği tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler

Türkçe Eğitimi, öğretmen adayları, Web 2.0 araçları, 21. yüzyıl eğitimi, uzaktan eğitim.

ABSTRACT

It has been recently experienced that distance education started as a necessity both in our country and all over the world. This process had its positive and negative sides and it was observed that the most duty fell to the teachers. As prospective teachers who will shape 21st century students, that today's students know and use Web 2.0 tools will be of greater importance in the education system of the future. The more a teacher is familiar with the use of these tools and the more skillful s/he is in using them, the more successful s/he will be in her/his profession in the future. In the study, in order to reach a conclusion all across Turkey, the data were collected from 9 different university located in 7 different regions of Turkey in the 2019-2020 academic year spring semester via google form. Participants were 149 pre-service teachers studying their 1st,2nd,3rd and 4th years at the department of Turkish Education at Faculty of Education. Within the scope of the study, these 149 pre-service teachers participated in the survey on a voluntary basis and the collected data were interpreted with content analysis. Participants' universities are as follows: 1. Erzincan Binali Yıldırım University, 2. Van Yüzüncü Yıl University, 3. Hatay Mustafa Kemal University, 4. Yıldız Technical University, 5. Gaziantep University, 6. Kilis 7 Aralık University, 7. Konya Necmettin Erbakan University, 8. Trabzon University, 9. Uşak University. According to the results, it was found that the pre-service teachers knew some of the web 2.0 tools, while others had never heard of them and some of them used these tools, some of them never used. Best known tools are: Zoom (55), Google Docs (48), Edmodo (31), Kahoot (28), Google Classroom (26), Prezi (24), Google Forms (22), Google Hangout (21), Blogger (17), Duolingo (16). The reason that some of these tools are well known is thought to be due to its use in distance education during the pandemic period left behind. Considering as a whole, it has been determined that these tools, which will play a major role in the education system of the future, are not well known by prospective teachers.

Keywords

Turkish Education, teacher candidates, Web 2.0 tools, 21st century education, distance education.

GİRİŞ

Eskiden bilgisayarlara ve internete erişimi olan ve olmayanlar arasındaki fark tartışılırken (VanDijk, 2006) günümüzde interneti ve bilgisiyarı verimli kullanan ve kullanamayanlar arasındaki fark tartışılmaktadır. Değişen toplum yapısı, bireylerin bazı bilgi ve beceriler kazanmasını ve bazı özelliklere sahip olmasını gerekli kılmaktadır (Günüç, Odabaşı ve Kuzu, 2013, s. 437). Farklı bir dünya düzeni, küreselleşme, dünyaya açılma, yeniden yapılanma gibi değişme ve gelişmelerden söz edilirken; bu değişime ayak uydurabilmek için eğitim yoluyla yetiştirilecek bireylerin de araştıran, sorgulayan, problem çözebilen, kritik düşünebilen, öğrenmeyi öğrenen, bilgiyi üretebilen, yaratıcı, esnek, teknolojiden faydalanabilen, düşündüklerini kolayca ifade edebilen, takım çalışması yapabilen özelliklere sahip olmaları beklenmektedir (Şen ve Erişen, 2002).

Değişim eğitim sisteminin en önemli öğelerinden olan öğretmen ve öğrencilerden bağımsız düşünülemez. Geçmiş ve günümüz arasındaki değişim ve farklılıklar, bilginin öğretmenden öğrenciye aktarılan bir nesne olarak görüldüğü bir eğitim yaklaşımından; öğrencilerin öğretmenin kılavuzluğunda bilgiyi hep birlikte yapılandırdıkları bir eğitim yaklaşımına doğru ilerlemiştir (Keser, 2005). Bu anlamda hem kendilerinin hem de öğrencilerinin çağın gerektirdiği niteliklere sahip olması bakımından öğretmenlere ve öğretmen adaylarına büyük sorumluluklar düşmektedir (Yaman, Akkoyunlu, 2015).

Teknoloji her geçen gün insan hayatına daha çok hakim olmaktadır. Tüm bu değişimler insanın yeniye uyum sağlamasını zorunlu kılmaktadır. Yeniye uyum sağlamak da büyük ölçüde iletişim becerilerini daha etkili kullanmaktan geçmektedir. Değişen bu yeni dünya insanoğlunu sürekli yeni şeyler üretmeye teşvik etmektedir. Yaşanan bu değişimler, başarılı olmak için belli becerilere sahip olmayı zorunlu kılmaktadır. 21. yy. becerileri olarak bilinen bu beceriler literatürde farklı şekilde belirtilmiştir (AASL, 2007; OECD, 2012; DiCerbo, 2014; Trilling B. ve Fadel, 2009). 21.yy. becerilerini genel olarak öğrenme ve yenilenme becerileri (yaratıcılık ve yenilenme, eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim ve iş birliği); bilgi, medya ve teknoloji becerileri (bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, bilgi ve iletişim teknolojileri okur-yazarlığı), yaşam ve meslek becerileri (esneklik ve uyum, girişimcilik ve öz-yönelim, sosyal ve kültürlerarası beceriler, üretkenlik ve sorumluluk, liderlik ve sorumluluk) oluşturmaktadır.

21. yüzyıl öğretmen becerileri, değişen sosyal yaşam ve eğitim ortamı, öğretmen becerilerinin belirlenmesini önemli ölçüde etkilemektedir. Pedagojik beklentilerin yanında teknolojinin öğrenme ortamına olan etkisinin yoğun bir şekilde hissedilmesi, eğitimcilerin teknoloji ve buna bağlı olan değişimleri yakından takip ediyor olmasını önemli hâle getirmiştir. 21. yüzyılda öğretmenin kazanması gereken beceriler söz konusu olduğunda eleştirel düşünme, problem çözme, iletişim, iş birliği, yaratıcılık, liderlik ilk sırada sayılan beceriler arasında olurken etkin rehberlik, karakter gelişimi ve meslek etiği gibi bazı kavramlar da öne çıkmaktadır (Gümüş, 2019). Son yapılan araştırmalarda öğretmenlerin teknolojik olarak zengin bir ortamda problem becerisi iyiyse öğrencilerin problem çözme becerileri de o oranda iyi olduğu görülmüştür (OECD, 2019).

Milli Eğitim Bakanlığı'nın (2017) öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri çalışmasında "yüksek nitelikli iyi yetişmiş ve mesleğe uygun bireylerin öğretmen olarak istihdamını sağlamak", "öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişimini sürekli kılmak" ve "öğretmenlik mesleğine

yönelik algıyı iyileştirmek ve mesleğin statüsünü güçlendirmek” olmak üzere üç temel amaç bulunmaktadır. Aynı şekilde belgede bu amaçlarla ilişkili toplamda sekiz hedef ve bu hedeflerin hayata geçirilmesi için planlanmış 35 eylem bulunmaktadır. Her bir eyleme ilişkin açıklamalar ile birlikte bu eylemlerin gerçekleştirilmesinde hangi kurumların sorumluluk sahibi olduğu ve bunlara yönelik performans göstergeleriyle planlanan gerçekleştirme süreleri de belgede yer almaktadır (MEB, 2017).

21. yüzyılda, yapılandırmacı ve araştırma ve sorgulama yaklaşımlarıyla birlikte “nitelikli öğretmen” kavramı önem kazanmıştır (Artvinli, 2010). Öğretmenler, bilginin kazanılmasında rehberlik eden ve yönlendiren, teknolojiyi kullanma konusunda yeterli olan ve bilgiyi çeşitli teknolojilerden (e-mail, blog sayfaları vb.) yararlanarak paylaşan bireyler olmalıdır (Akpınar, 2006). Geleceğin öğretmenlerinin sahip olması gereken özelliklerden biri de 2023 Eğitim Vizyon Belgesi’nde “Dijital içerikleri etkin olarak kullanma ve geliştirme kültürü edinmiş lider öğretmenler” olarak yer almıştır (MEB, 2018).

21. yüzyılda okulları ve eğitim kurumlarını dinamik küresel pazarda rekabet edebilir öğrenciler yetiştirmeye hazırlamak gerekmektedir. 21.yüzyılın küresel sınıflarında öğretmenlerin pedagojik becerilerinin inovatif stratejilerle dönüştürülmesi amaçlanmalıdır. Öğretmen ve öğrenciler, dijital teknolojiler ve dijital öğrenme ortamlarını kullanması ve buna uygun müfredat geliştirilmelidir (Özçelik ve Tuğluk, 2019). 21.yy. öğretmenlerinin teknolojik gelişmelere açık olması gerekmektedir. Öğretmen güncel olmazsa öğrenci ile arasında güçlü bir bağ kuramaz, onu anlayamaz. Son yıllarda sıkça kullanılan tabirle dijital yerli nesil için öğretmen verimli çalışmalı ki gelecek kuşaklar daha iyi yetişebilsin. Dijital göçmen öğretmenler bu açığı kapatmak için teknolojiye daha da hâkim olmalıdır. Böylece öğretmen meslekte uzun süre verimli çalışabilecektir. Öğrencileri geleceğe hazırlamak için sadece öğretim tekniklerini bilmek, teknolojiyi takip etmek yeterli değildir. Önemli olan teknolojiyi müfredata entegre etme konusunda başarılı olmaktır.

Entegrasyon, öğretmen eğitimi olmadan bilgisayarları sınıfa koymak veya elektronik ansiklopediler, elektronik tablolar, veri tabanları vb. gibi uygulama yazılımlarını amaçsız olarak sunmak değildir. Teknoloji entegrasyonu, öğrencilerin bilgisayar becerilerini anlamlı şekillerde nasıl uygulayacaklarını öğrenmelerini sağlamak için bilgisayarları etkili ve verimli bir şekilde kullanmaktır. Entegrasyon, teknolojiyi öğrencinin öğrenmesini geliştirecek şekilde birleştirmektir. Teknolojiyi eğitime entegre etmek gerektiğinin nedenleri arasında şunlar gösterilebilir: İçerik-alan müfredatına daha fazla derinlik, bilgi çağında daha fazla teknolojik öğrenmeye ihtiyaç duyulması, öğrencilerin teknolojiyle motive olması, öğrencilerin bilginin ötesine (uygulama ve analiz) geçebilmesi, öğrencilerin bilgi açısından zengin bir dünyada bulunması, öğrenme sürecinin bir parçası olarak çeşitli bilgisayar becerilerini uygulayarak bilgisayar okuryazarlığını geliştirebilmeleri (Dockstader, 1999).

Teknolojik araçlar, eğitim sistemine katkısı sorgulandıktan sonra (Kayaduman, Sırakaya; Seferoğlu, 2011) kullanılmalıdır. Çünkü teknolojiyi sorgulamadan kullanmak son derece zararlı olabilir. Bu araçlar mutlaka pedagojik açıdan incelenmeli, öğrencilerin yaratıcılıklarına katkı sağlayacak nitelikte olmalıdır.

Milli Eğitim Bakanlığı’nun Eğitimde FATİH Projesi kapsamında 21. yüzyıl vatandaşlığı becerileri olarak tarif edilen “teknoloji kullanımı, etkili iletişim, analitik düşünme, problem çözme, birlikte çalışma ve işbirliği” becerilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca Bakanlık,

2023 Vizyon Belgesi'nde teknolojik araçlara ve dijitalleşmeye önemli bir yer ayırmıştır. Bu anlamda “içerik normları ve kalite standartları tüm olası kullanım senaryolarını destekleyecek şekilde Ulusal Dijital İçerik Arşivi oluşturulması, dijital içerikler kullanılarak, kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimlerinin yaşanabildiği platformlar hazırlanması, içerik çeşitliliğini desteklemek için ülke çapında içerik geliştirme ekosistemi oluşturulması, öğrencilerin PISA gibi uluslararası sınavlarda arzu edilen sonuçları alabilmeleri için üst bilişsel becerileri destekleyen yeni nesil dijital ölçme materyalleri geliştirilmesi, dijital materyaller ile basılı materyaller ilişkilendirilmesi, öğretmenlere bunların etkin kullanımıyla ilgili destek materyaller sunulması, dijital materyallerin ana öğretim materyali olarak kullanılması yaygınlaştırılması, Türk Eğitim Sistemi'nde farklı aktör ve kurumların katılımıyla, dijital eğitim ve öğretim içeriği geliştirme ekosistemi oluşturulması” hedeflerine yer vermiştir (MEB, 2018).

Dijital içerikler; pedagojik yaklaşımı kuvvetli, kavramsal derinliği önde tutan, konu bütünlüğü taşıyan, yüksek etkileşimli materyallerdir. Gerçek yaşamla bağlantılı bu içerikler; fiziksel ortamda gerçekleştirilmesi zor olan interaktif deneyler, soyut kavramların görselleştirildiği canlandırmalar, simülasyonlar, çoklu disiplinlerin harmanlanmasını gerektiren büyük projeler içeren oyunlar, tüm bunların değerlendirme amacıyla kullanıldığı yeni nesil ölçme materyalleridir (MEB, 2018, s. 73).

Öğretmenlerin teknolojik açıdan desteklenmesi gerekliliği ve materyal hazırlarken farklı tasarımları ve farklı araçları kullanmaları gerekecektir. Bu araçlar arasında web 2.0 araçları çok önemli bir yer tutmaktadır. Ders tasarımlarında belli ölçülerde bu web 2.0 araçlarını kullanmaları konusunda desteklenmelerini ve eğitilmeleri gereklidir (Elmas ve Geban, 2011). Web 2.0 araçları bireysel sistemler sunucularda barındırılır ve web üzerinden bir tarayıcı aracılığıyla erişilir; bunlar birbirlerinin yerine web 2.0 sistemleri, web 2.0 hizmetleri veya web 2.0 uygulamaları olarak adlandırılabilir. Web 2.0 araçları verilerin yeniden kullanılmasında esneklik sağlayan, içeriği paylaşmak için kullanılan mevcut web veri paylaşım mekanizmalarına dayanan sistemlerdir. Bu özellikleri ile veri paylaşımı ile web aynı zamanda kullanıcı gruplarının sosyalleşmesine, iş birliği yapmasına ve birbiriyle çalışmasına olanak tanıyan bir sosyal yazılım platformu haline gelmektedir. Bu araçlarının tohumları 1980'de Tim Berners-Lee'nin prototip web yazılımında ortaya çıkmıştır (Franklin, 2007).

Web 2.0 teknolojileri yeni çıktığı dönemlerde yaşanan bazı erişilebilirlik sorunları çözümler üretilmiştir (Franklin, 2007). Ayrıca web 2.0 teknolojilerinin daha etkin kullanılması için özellikle eğitim alanında finansal projeler üretilmektedir. Web 2.0 aracı tasarlanırken pedagojiyi nasıl etkileyeceğine yönelik araştırmalar yapılmalı ve bu araştırma sonuçlarına göre düzenlenmelidir. Web 2.0 teknolojilerini sınıflarında aktif olarak kullanmamalarının 3 temel nedeni vardır: Bunlar, öğretmenlerin bu tip teknolojileri kullanmaları için teşvik edilmemeleri; bu teknolojilerin derslerde kullanılmalarının sağladığı olumlu eğitim çıktılarına gösteren akademik çalışmaların öğretmenler tarafından yeterince etkili bulunmaması ve eski, baskın eğitim kültürü bariyerinden çıkmakta zorlanmaları ve teknoloji ile zenginleştirilmiş ders tecrübelerinin ve teknolojiyi derslere katmanın sağlayacağı faydaları tam olarak idrak edememiş olmaları olarak sıralanabilir (OECD, 2009). Kullanıcıların bir araya gelmesi, sistemleri kişiselleştirmesi ve kendi ihtiyaçlarına göre yapılandırması sistemiyle çalışan Web 2.0 araçları, telefon ve yayın medyasının gelişmesiyle eşzamanlı olarak gerçekleşir. Bu durum bu araçların gelecekte daha fazla ilgi göreceğini gösterebilir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması ile desenlenmiştir. Durum çalışması, sınırlı sistemin çoklu bilgi kaynakları aracılığı ile toplanan bilgilerin (Creswell, 2016, s. 97) derinlemesine betimlenmesi ve incelenmesidir (Merriam, 2018, s. 40). Araştırma, "Bir durum bütünsel bir biçimde tek parça olarak incelendiğinde" (Saban ve Ersoy, 2017, s. 164) kullanılan bütüncül tek durum deseni ile yapılandırılmıştır. Araştırmada Türkiye'nin yedi farklı bölgesinde yer alan dokuz üniversitenin Türkçe Öğretmenliği Bölümünde öğrenim gören öğretmen adaylarının Web 2.0 araçları hakkındaki görüşleri incelenmiştir.

Makalemizin etik kurulu izni 23.06.2020 tarih 2020/4 sayı numarası ile Yıldız Teknik Üniversitesi Araştırma ve Planlama Rektör Yardımcılığı'ndan alınmıştır.

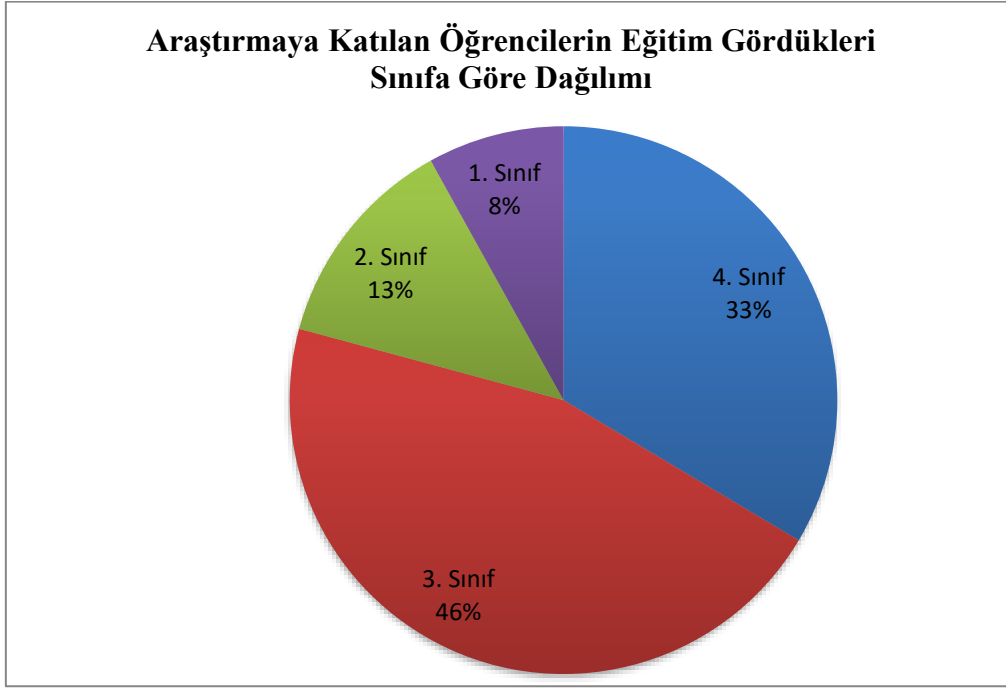
Araştırmanın Çalışma Grubu

Nitel araştırmalarda genellikle kendi bağlamlarında derinlemesine analiz edilen küçük örneklerle çalışılır (Miles ve Huberman, 2016, s. 27). Bu nedenle araştırmanın çalışma grubu oluşturulurken amaçlı örnekleme yönteminden faydalanılmıştır. Amaçlı örneklemede araştırmacılar ana olgu hakkında bilgi edinmek veya onu anlamak için bireyleri ve araştırma mekânlarını maksatlı bir biçimde seçerler (Creswell, 2017, s. 267).

Araştırmanın çalışma grubu belirlenirken "belli ölçütleri sağlayan durumların çalışma öncesinde belirlenip seçildiği" (Patton, 2014, s. 243) ölçüt örnekleme stratejisi kullanılmıştır. Araştırmada temel olarak iki ölçüt belirlenmiştir. Bunlardan ilki öğretmen adaylarının çalışmaya gönüllülük esasına uygun şekilde katılmaları, ikincisi ise Türkçe öğretmenliği bölümünde eğitim görmeye devam ediyor olmalarıdır.

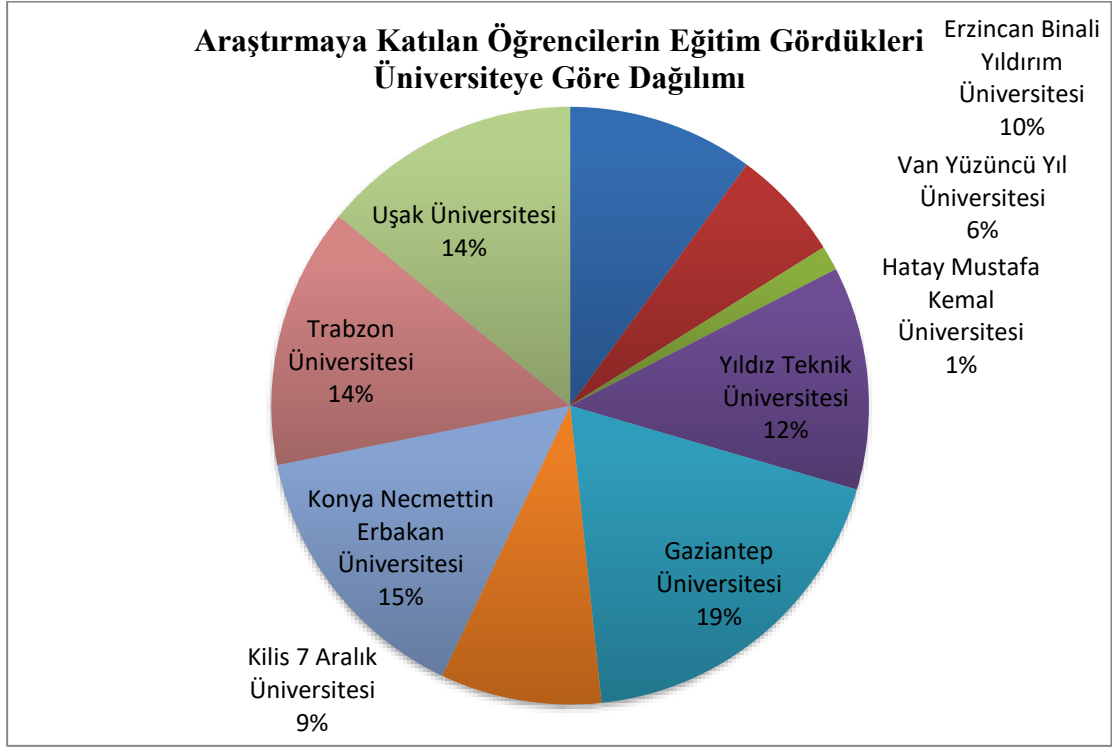
Araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Türkiye'nin 7 bölgesinde yer alan 9 farklı üniversitenin Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim dalında lisans düzeyinde 1, 2, 3 ve 4. sınıfta öğrenim gören 149 Türkçe öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Bu üniversiteler şöyledir: 1. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, 2. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 3. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, 4. Yıldız Teknik Üniversitesi, 5. Gaziantep Üniversitesi, 6. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, 7. Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, 8. Trabzon Üniversitesi, 9. Uşak Üniversitesi. Araştırmanın inceleme nesnelere ise bu üniversitelerin Türkçe Öğretmenliği bölümünde eğitim gören öğretmen adayları tarafından elektronik ortamda doldurulan formlardır. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının sınıf düzeylerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de belirtilmiştir:

Grafik 1. Katılımcıların Sınıf Düzeyleri

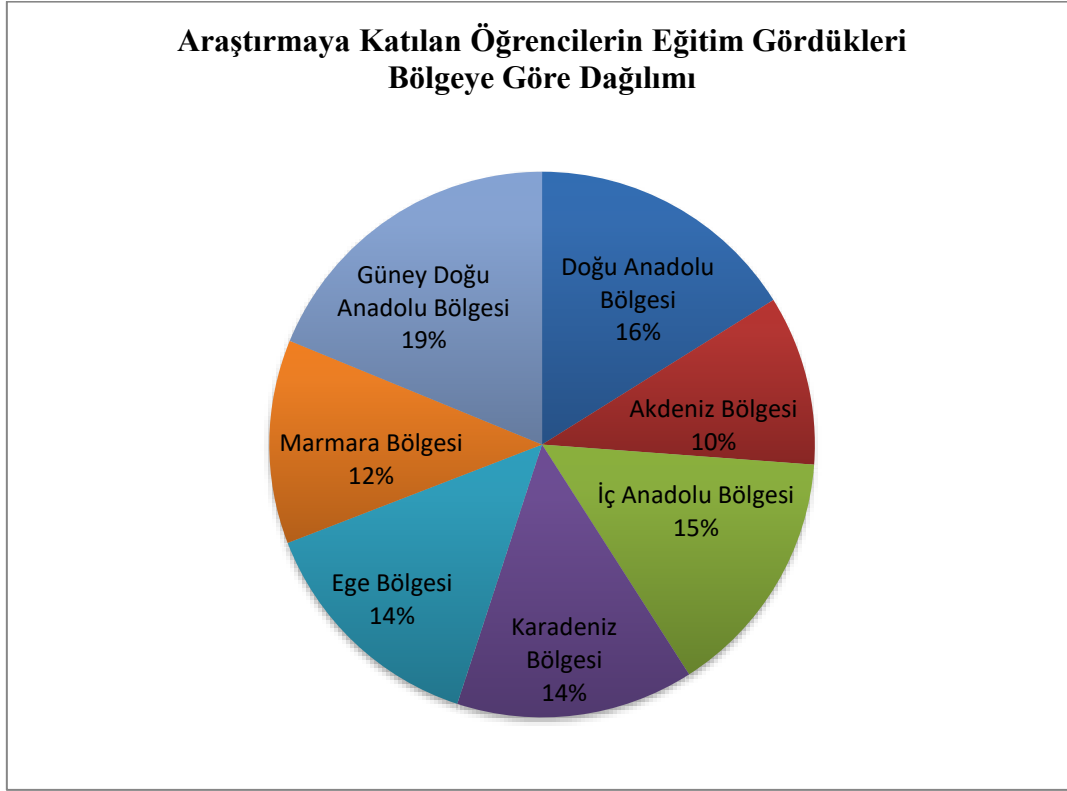
Grafik 1’de görüldüğü gibi öğretmen adaylarının %79’luk bir bölümü 3.ve 4.sınıf öğrencisidir.Bu durum çalışma için olumlu bir durumdur. Çünkü öğretmen adaylarının Web 2.0 araçlarının kullanımına yönelik dersleri almış oldukları zaman dilimine tekabül eder. Google form, bütün sınıflara benzer şekilde ulaştırılmış olmasına rağmen ankete katılım;1.ve 2.sınıflarda 3. ve 4. sınıflara göre daha az olmuştur.

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının eğitim gördükleri üniversitelere ilişkin bilgiler Grafik 2’de belirtilmiştir:

Grafik 2. Katılımcıların Üniversitelere Göre Dağılımı

Çalışmanın başında veri toplama amacı ile 7 farklı bölgeden 7 üniversite seçilmesi kararlaştırılmış, fakat gönüllülük esasına dayalı olarak veri toplandığı için sayısal yönden bazı bölgelerin diğerlerine göre eksik kaldığı görülmüştür. Bu nedenle bu bölgelerde yer alan 2. bir üniversiteden daha veri toplanması yoluna gidilmiş ve sonuç olarak 7 bölgede yer alan 9 üniversiteden veri toplanmıştır.

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının eğitim gördükleri üniversitelerin hangi bölgede yer aldığına ilişkin bilgiler Grafik 3'te belirtilmiştir:

Grafik 3. Katılımcıların Bölgelere Göre Dağılımı

Grafik 3'e bakıldığında 7 bölgeden de birbirine yakın sayıda görüşmeciye ulaşıldığı görülmektedir. Bu durum çalışmanın nesneliliği açısından önem arz etmektedir.

Veri Toplama Araçları, Verilerin Toplanması ve Analizi

Ağ sayfaları, dosya transfer protokolü yoluyla mevcut raporlar, elektronik yazılar, görsel programlar; kolayca ulaşılabilen elektronik veri kaynağı, veri toplama aracı, belge ve veri olarak kabul edilirler (Merriam, 2018, s. 149). Araştırmada veri toplama aracı olarak çevrim içi ortamda Google Forms üzerinde geliştirilen ve alan uzmanlarının görüşleri doğrultusunda yapılandırılan 16 maddelik bir görüşme formu kullanılmıştır. Bu görüşmelerde sorular önceden belirlenmiştir. Aynı sorular tüm katılımcılara aynı anda sorulur. (Patton, 2018, s. 349)

Hazırlanan görüşme formunun ilk 4 maddesinde öğretmen adaylarının demografik bilgilerine ait sorular yer almaktadır. Geri kalan 12 madde ise öğretmen adaylarının Web 2.0 araçlarının kullanımına ilişkin görüşlerini sorgulayan derecelendirme ölçekleri ve bunların sebeplerine ilişkin açık uçlu sorulardır. Hazırlanan görüşme formu 3 farklı alan uzmanının görüşüne sunulmuş, alınan dönütlerle düzeltmeler yapılmış ve on öğretmen adayı ile yapılan pilot uygulamanın ardından forma son şekli verilmiştir. Öğretmen adaylarının Web 2.0 araçlarının kullanımına yönelik hazırlanan 16 maddelik görüşme formu Google Forms üzerinden öğretmen adayları ile paylaşılmış ve adayların görüşleri toplanmıştır.

Verilerin analiz sürecinde ise içerik analizinden faydalanılmıştır. İçerik analizinde araştırmacı öncelikli olarak araştırma konusu ile ilgili kategoriler geliştirmektedir. İçerik analizi ile kategorilendirilen veriler betimsel analizle yorumlanmıştır. Betimsel analizde veriler, önceden belirlenmiş temalara göre özetlenir ve yorumlanır (Özdemir, 2010, s. 335).

BULGULAR

Araştırmada öğrencilerin yüzyüze eğitim ve uzaktan eğitim ile ilgili görüşleri alınmaya, bakış açıları belirlenmeye çalışılarak aldıkları eğitimin bu duruma katkısı olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Web 2.0 araçları gerek yüzyüze ve gerekse uzaktan eğitimde kullanılan bir takım bilgisayar programları veya uygulamalarıdır. Öğretmenlerin pek çok yönden tercih ettiği bu araçlar sosyalleşme, iş birlikçi çalışma, yaratıcılık, özgünlük, paylaşma, somutlaştırma, görselleştirme, öğrenmede kalıcılığı sağlama gibi pek çok özelliğinden dolayı öğretmenler tarafından tercih edilmektedir. Çalışma kapsamında öğretmen adaylarına sorulan sorular ve sorulara verdikleri cevaplar aşağıda yer almaktadır.

Soru 1. Yüz yüze eğitim ile uzaktan eğitim arasında kullanacağınız öğretim materyalleri yönünden çok farklılık olduğunu düşünüyor musunuz?

Grafik 4. Katılımcıların yüzyüze eğitim ile uzaktan eğitimde kullanılacak materyaller arasında farklılık olup olmadığına yönelik görüşleri

Grafik 4'te görüldüğü gibi %67 oranındaki öğretmen adayı uzaktan eğitim ile yüz yüze eğitimde kullanılacak materyaller arasında farklılık olduğunu düşünmektedir. %22'si bu konuda emin değilken %11'i fark olmayacağı görüşündedir. Hayır diyen öğretmen adaylarının kaçınıcı sınıfta eğitim gördüklerine bakıldığında her sınıf kategorisinde "hayır" cevabı veren bulunmakla birlikte çoğunluğun 1.sınıfta olduğu görülmektedir. 12 tane 1.sınıf öğrencisinden 7 si "hayır" ve "kısmen" cevabı vermiştir. Genel içerisinde "hayır" diyen öğrencilerin %42'si 1.sınıftadır. Bu durumun 1.sınıfta eğitim gören öğretmen adaylarının henüz bu araçları tanımadıkları ve lisans eğitimleri sürecinde henüz bu tür materyalleri geliştirecekleri dersleri almadıklarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Diğer öğretmen adaylarının ise bu araçların her iki eğitim şeklinde de kullanılabileceği için fark olmadığını düşündükleri anlaşılmaktadır.

Fark olduğunu düşünen öğretmen adaylarının görüşlerine bir kaç örnek verilebilir:

Ö1. Sınıf içerisinde kullanılabilecek materyaller uzaktan eğitimde etkisiz birer öge olabilir. Sınıf ortamında yapılan bir etkinlikle öğrenci yaparak-yaşayarak öğrenebilirken uzaktan eğitimde tamamen pasif duruma geliyor.

Ö2. Yüz yüze eğitim yaparken hazırlanan ya da kullanılan materyalleri aynı şekilde ve canlı olarak görüp daha doğru anlayabiliriz.Uzaktan eğitim ise bizlere bilgisayar başında, kitaplara ve konulara daha kolay ulaşmamızı sağlayarak derste ek kitaplardan, görsellerden ve yeri geldiğinde not tutmak açısından kolaylık sağlıyor.

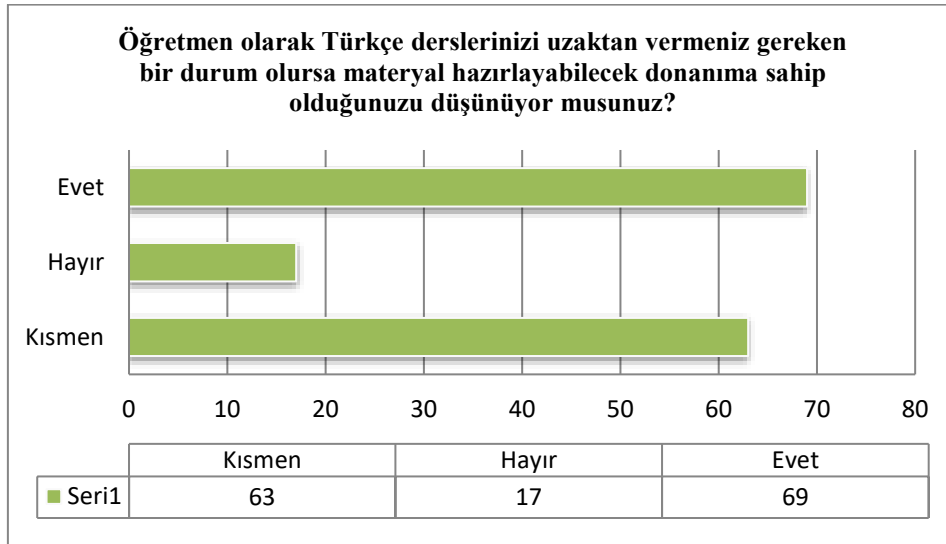
Ö3. Evdeyken pek uzaktan eğitimden de faydalandığımı düşünmüyorum.Gerek memlekete döner dönmez işe gidip gelmek olsun gerekse de uzaktan eğitime girerken internetin ağır olması, bulunduğum konumun internet için elverişli olmaması gibi.Ama yine de her şey öğrenen kişinin kendisinde bitiyor. Öğrenen kişi hiçbir şeyi bahane etmemelidir.

Ö4. Yüzyüze eğitimde herhangi bir veri sunmuyordu hocalar ama uzaktanda illaki sunmak zorunda oluyorlardı.Bu katkısından dolayı uzaktan eğitim öğrenciye veriye ulaşım açısından avantaj sağladı.

Ö5. Farklılık olacağını düşünmüyorum. Sonuçta öğretim materyallerinin içindeses kayıtları, video, resim, grafik ve yazılı materyaller yer almaktadır.Bu materyallere sınıf ortamındabir bilgisayar veya akıllı tahtadan ulaşılabilir.Uzaktan eğitime katılmak için de bilgisayar ve telefon ekranlarındanulaşabilir, lakin iki farklı durumda aynı etki olup olmayacağını bilmiyorum.Verilen bir kaç örnekten de anlaşıldığı gibi öğrencilerin yüzyüze eğitim ve uzaktan eğitimde kullanılan materyaller ile ilgili fikirleri sorulduğunda çok farklı cevaplar gelmiştir.Her öğrencinin kendi yaşanmışlığı doğrultusunda farklı tecrübeleri ve fikirleri olduğu görülmektedir.

Soru 2. Öğretmen olarak Türkçe derslerinizi uzaktan vermeniz gereken bir durum olursa materyal hazırlayabilecek donanımına sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?

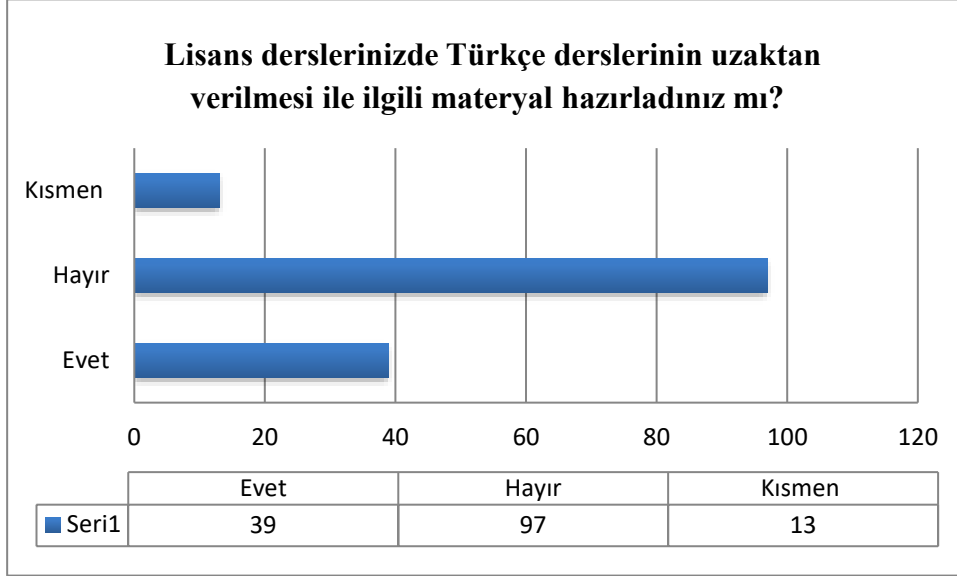
Grafik 5. Öğretmen adaylarının Türkçe derslerini uzaktan vermedurumunda materyal hazırlayabilecek donanımına sahip olup olmadıklarına yönelik görüşleri

Bu soruya öğretmen adaylarının genel olarak cevabı olumlu olmuştur.Sadece %11 (17)'lik bir kısmı hazır olmadığını düşünmektedir.Hayır diyen öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığında ise ilginç bir tablo ile karşılaşmıştır.1 öğrenci 1.sınıf, diğer öğrenciler ise 3.ve 4. sınıf öğrencisidir. Uzaktan ders verebilecek materyal hazırlama donanımına sahip olmadığını düşünen 3.ve 4. sınıfta eğitim gören öğretmen adaylarının kendini hazır hissetmedikleri öngörülmektedir.

Soru 3. Lisans derslerinizde Türkçe derslerinin uzaktan verilmesi ile ilgili materyal hazırladınız mı?

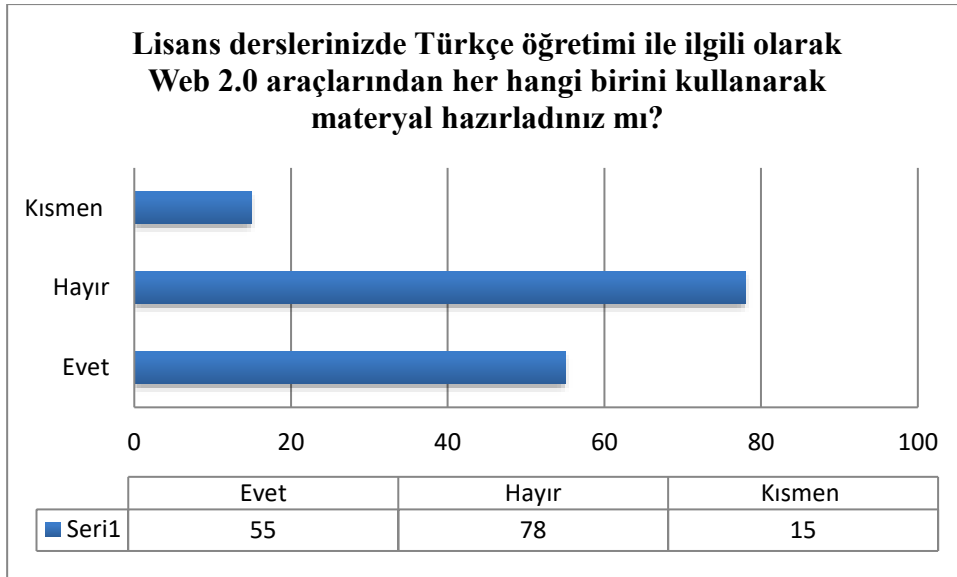
Grafik 6. Öğretmen adaylarının lisans derslerinde Türkçe derslerinin uzaktan verilmesine yönelik materyal hazırlama durumları

6. Grafiğe bakıldığında % 65’lik bir oranla 97 öğretmen adayının Türkçe derslerinin uzaktan verilmesine yönelik materyal hazırlamadığı görülmektedir.%9’u (13) kısmen diyerek emin olmadığını dile getirirken, %26 ‘sı (39) materyal hazırladığını belirtmiştir.

Soru 4. Lisans derslerinizde Türkçe öğretimi ile ilgili olarak Web 2.0 araçlarından her hangi birini kullanarak materyal hazırladınız mı?

Grafik 7. Öğretmen adaylarının lisans derslerinde Türkçe öğretimi ile ilgili olarak Web 2.0 araçlarından her hangi birini kullanarak materyal hazırlama durumları

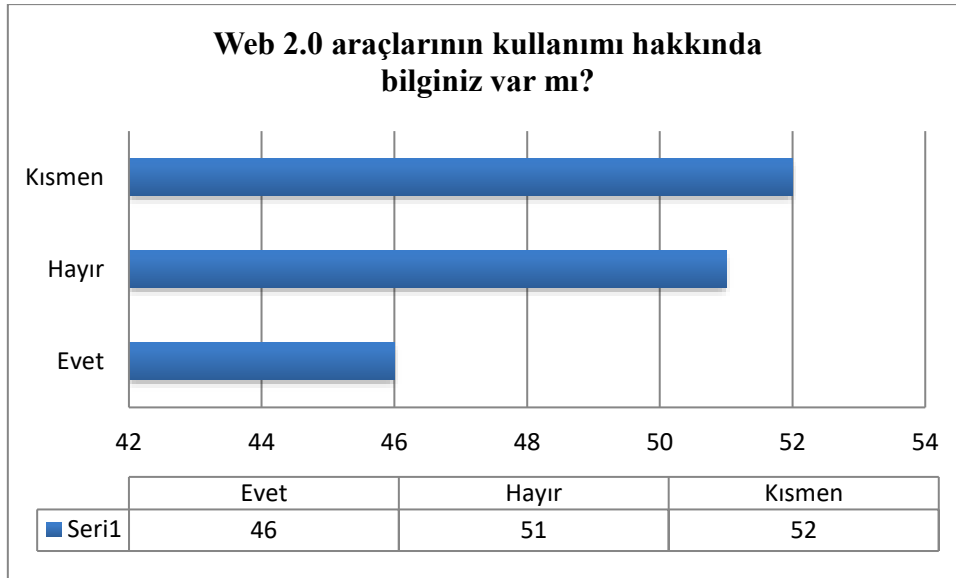

Türkçe öğretmeni adaylarının Web 2.0 araçları ile materyal hazırlayıp hazırlamadıklarına yönelik sorulan soruya “hayır” cevabı veren öğrenci sayısı 78, “evet” cevabı veren öğrenci

sayısı ise 55'tir. Yüzdeler oranlara bakıldığında %52'lik bir öğrenci diliminin bu araçları kullanmadığı, %37'sinin kullandığı, %10'unun ise emin olmadığı tespit edilmiştir. Aslında bu cevap bile öğretmen adaylarının web 2.0 araçlarını tanımadığı sonucunu ortaya koymaktadır. Çünkü bu araçlardan en az bir kaçını eğitim hayatları boyunca görmüş olmaları kuvvetli ihtimaldir.

Soru 5. Web 2.0 araçlarının kullanımı hakkında bilginiz var mı?

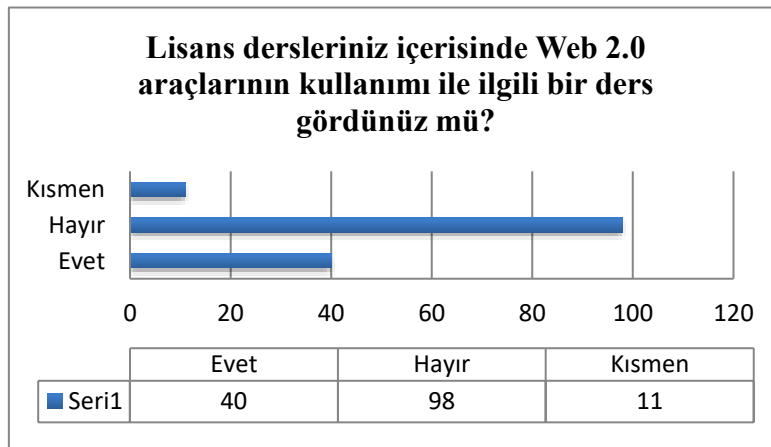
Grafik 8. Öğretmen adaylarının Web 2.0 araçları hakkında bilgilerinin olup olmaması durumu

Bu soru karşısında öğretmen adaylarının cevapları incelendiğinde pek emin olmadıkları düşünülmektedir. %34'ü (51) bilgisinin olmadığını, %35'i (52) kısmen bilgisinin olduğunu, %31'i (46) ise bilgisinin olduğunu belirtmiştir.

Soru 6. Lisans dersleriniz içerisinde Web 2.0 araçlarının kullanımı ile ilgili bir ders gördünüz mü?

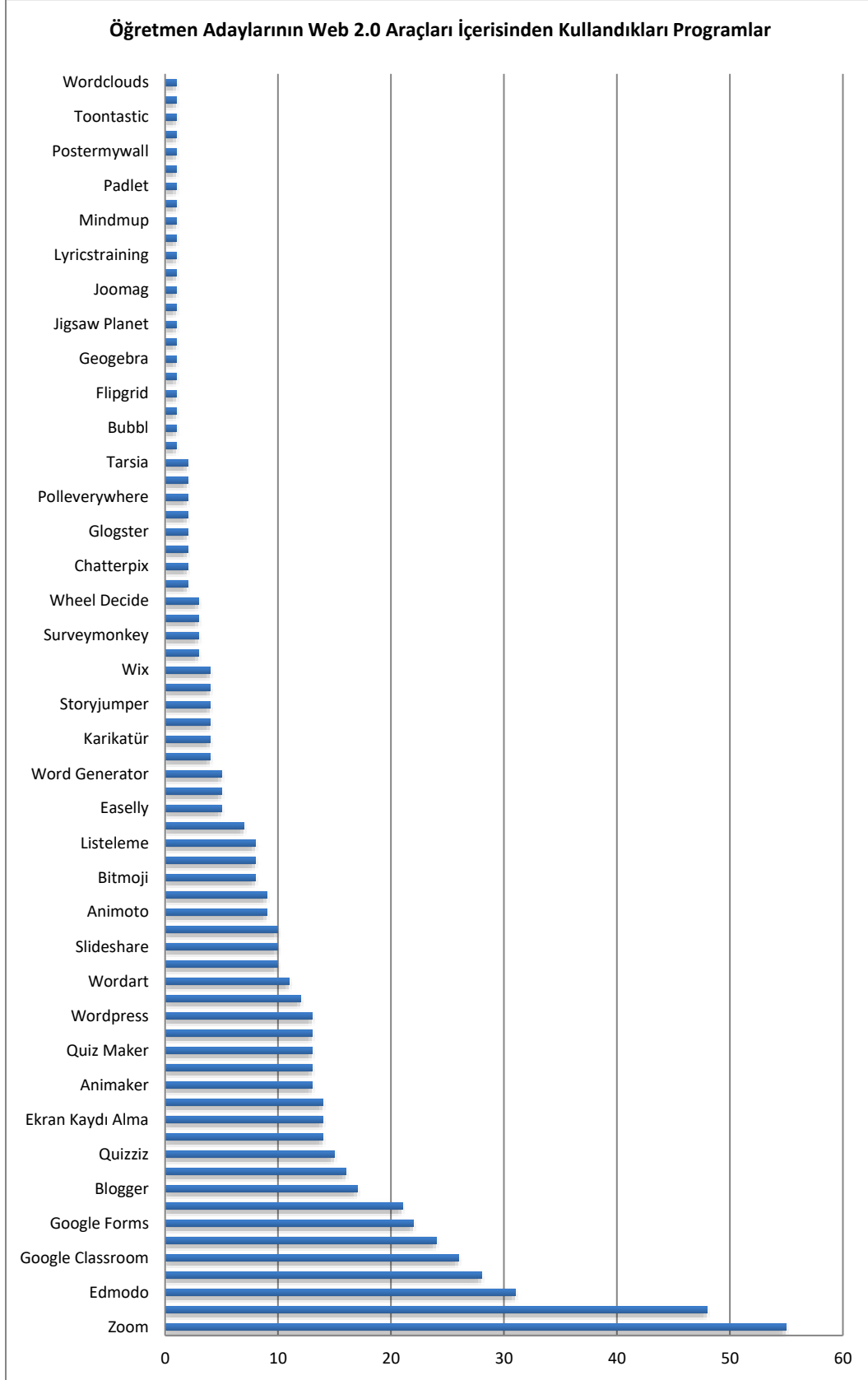
Grafik 9. Öğretmen adaylarının lisans derslerinde Web 2.0 araçlarının kullanımı ile ilgili bir ders görüp görmeme durumu

Grafik 9 incelendiğinde öğretmen adaylarının %66'sının lisans derslerinde Web 2.0 araçlarının kullanımı ile ilgili bir ders almadığını belirttiği görülmektedir. Bu soruya %27'si olumlu cevap verirken %7'si ise "kısmen" cevabını vermiştir.

Soru 7. Web 2.0 araçları içerisinde kullandığınız programlar hangileridir? İşaretleyiniz!

Grafik 10. Öğretmen Adaylarının Web 2.0 Araçları İçerisinden Kullandıkları Programlar

En çok kullanılan Web 2.0 araçları içerisinde ilk 10 sırada Zoom(55), Google Dokümanlar (48),Edmodo (31), Kahoot (28), Google Classroom (26), Prezi (24), Google Forms (22), Google Hangout (21), Blogger (17), Duolingo (16) gelmektedir.

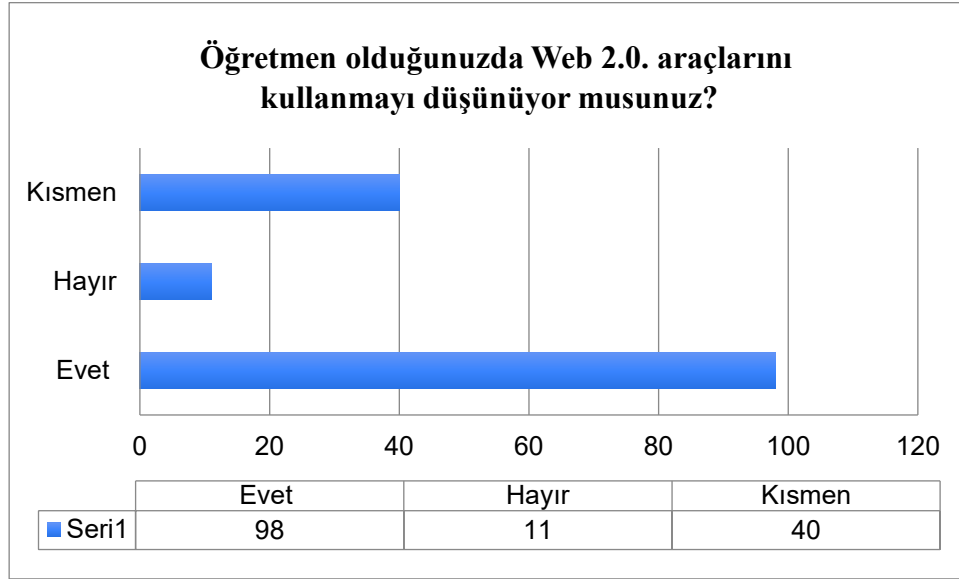
İkinci 10'da yer alan Web 2.0 araçları: Quizziz (15), Camtasia (14), Ekran Kaydı Alma (14), Quizlet (14), Animaker (13), Google Sites (13), Quiz Maker (13), Voki (13), Wordpress (13), Emaze (12).

Üçüncü 10 şöyledir: Quizziz (15), Camtasia (14), Ekran Kaydı Alma (14), Quizlet (14), Animaker (13), Google Sites (13), Quiz Maker (13), Voki (13), Wordpress (13), Emaze (12), Wordart (11), Canva (10), Slideshare (10), Teams (10), Animoto (9), Powtoon (9), Bitmoji (8), Google Keep (8), Listeleme (8), Learning Apps (7).

Web 2.0 araçlarından bazılarının hiç bilinmediği ve kullanılmadığı veriler incelendiğinde tespit edilen bulgular arasındadır. Bu araçlar şöyledir: Blabberize, Bubbl, Cram, Flipgrid, Flixpress, Geogebra, Google Quick Draw, Jigsaw Planet, Jitsi Meet, Joomag, Kizoa, Lyricstraining, Matematik, Mindmup, Moovly, Padlet, Playposit, Postermiywall, Thinglink, Toontastic, Typeform, Wordclouds.

Soru 8. Öğretmen olduğunuzda Web 2.0 araçlarını kullanmayı düşünüyor musunuz?

Grafik 11. Öğretmen adaylarının öğretmen olduklarında Web 2.0 araçlarını kullanmaya yönelik görüşleri

Grafik 11 incelendiğinde öğretmen adaylarının %66'sı (98) bu araçları kullanma yönünde karardır.%27'si (40) "kısmen" cevabını verirken, %7'si (11) "hayır" cevabını vermiştir.Öğretmen adaylarının konu ile ilgili görüşlerine yönelik bir kaç örnek verilebilir.

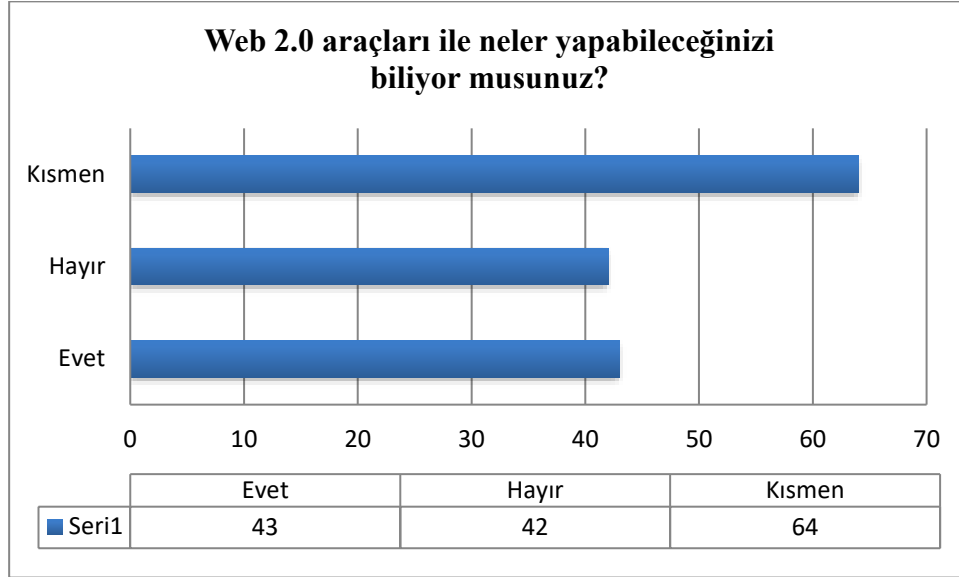
Ö27. Teknoloji çağında olmamızın gerekliliğinden dolayı öğrencilerin ilgisini çekecek ve farklı zekalara sahip öğrencilerin dersleri daha iyi anlayabilmeleri için gerekli olduğunu düşünüyorum.

Ö115. Teknoloji kullanımı her zaman eğitimde olmalıdır.Eğitimi ve öğretimi daha cazip kılar ve daha kalıcı izler bırakır.

Ö45. Böyle araçlar çocuğu motive eder ve eğlenerek öğretmeyi sağlar. Bu da öğrencinin ders başarısını etkiler diye düşünüyorum.

Soru 9. Web 2.0 araçları ile neler yapabileceğinizi biliyor musunuz?

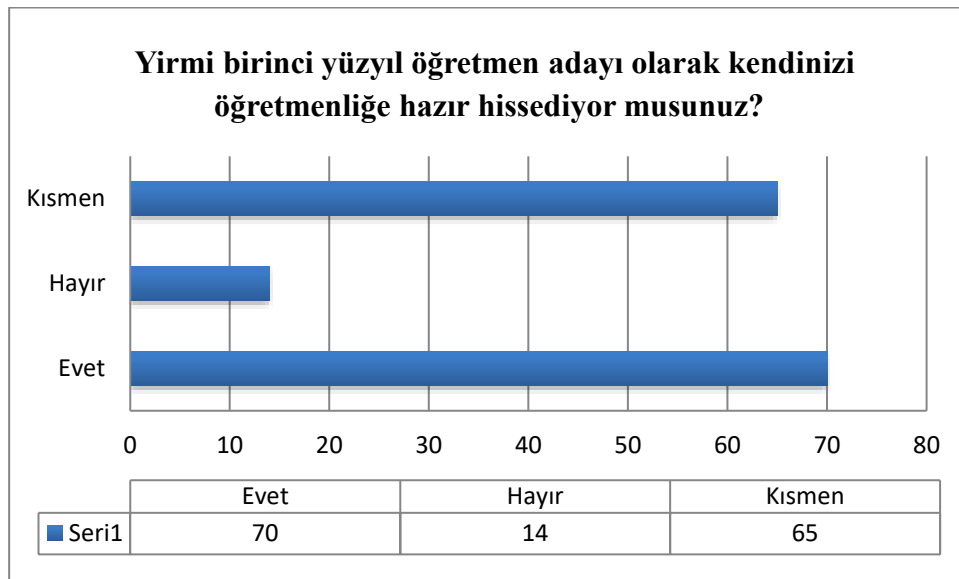
Grafik 12. Öğretmen adaylarının Web 2.0 araçları ile neler yapacaklarına yönelik görüşleri

Bu soruya yönelik olarak öğretmen adaylarının vermiş olduğu cevaplara bakıldığında yine bir kararsızlık göze çarpmakta; %43'ünün (64) "kısmen" cevabını verdiği görülmektedir.

Soru 10. Yirmi birinci yüzyıl öğretmen adayı olarak kendinizi öğretmenliğe hazır hissediyor musunuz?

Grafik 13. Öğretmen adaylarının kendilerini öğretmenliğe hazır hissetme durumlarına yönelik görüşleri

Öğretmen adaylarının bu soruya cevabı %47'lik bir oranla (70) "evet" olmuştur. Hazır olmadığını düşünenler ise alacakları öğretmenlik uygulaması dersi ile kendilerini hazır hissedeceklerini düşünmektedir. Öğretmen adaylarının görüşlerinden bazıları şöyledir:

Ö4. Uygulama derslerine girdikten sonra tamamen hazır hissedeceğimi düşünüyorum.

Ö7. Öğretmenlik yeterlilik seviyesine ulaştığımı düşünmüyorum.

Ö8. İdealist biri olduğum için mesleğimde en iyisi olmaya çalışıyorum daima. Her şeyin bir öğretmenle başlağının farkındayım. Öğrencilerimin kötü bir öğretmenle tanışmaması için iyi bir öğretmen olmak ve kendimi sürekli geliştirmek zorundayım.

Ö12. Çünkü okula başladığımdan beri kendimi öğretmen olabilecek donanıma sahip olmak için elimden gelen çabayı gösterdim. Fakülteye girdiğimden beri içinde bulunduğumuz yüzyılı da dikkate alarak öğrencilerime nasıl daha faydalı olabileceğim hakkında araştırmalar yapıyorum.

Ö15. Öncelikle bütün eğitim kurumlarımızın öyle bedbaht ve içinden çıkılmaz halde olduğunu düşünmüyorum hatta birazcık özverinin artışıyla ülkemizdeki her kurumun bütün organları titizlikle davranırsa daha güzel seviyede olacağına inancım tamdır. Eğitim fakültelerinde bütün öğretmen adaylarının en geç ikinci sınıftan itibaren stajlara gönderilmesi gerekirdi. Ben teori ile uygulamanın bir arada götürülmesi taraftarıyım. Teori bile uygulamaya dönük olmayınca zihinde bomboş bir yer kaplamaktadır. Bizim sisteminizdeki en büyük eksik budur. Ben de yaklaşık 16 yıldır bu eğitimin çeşitli aşamalarını tamamlamış bir birey olarak kendimi bu işe tamamen hazır hissetmemekteyim. Burada suçlu olan asla üniversite hocalarımız değildir. Bana emeği geçen bütün hocalarıma saygım sonsuzdur lakin biz ülke olarak yaptığımız işi sadece yapmaktayız. Nedenlerini ve sonuçlarını başka güzel yöntemlerle süslemeyerek, sorgulamayarak ve dönüştürmeyerek o güzelim bilgileri çocukların zihninde havada bırakmaktayız. Bence ülkece bu ruh halinden çıkarsak çok daha güzel yerlerde olacağımıza inancım her zaman tamdır. Değiştirip güzellikler ekeceğimiz çok fazla alan bulunmaktadır biz yeter ki biraz inançlı ve titizlikle bakmayı bilelim.

Ö20. Üniversitedeki hocalarımdan güzel bir eğitim aldığımı ve bu doğrultuda kendimi geliştirdiğimi düşünüyorum.

Ö29. Staj görmediğim için kendimi çok hazır hissetmiyorum. Aslında çoğu şeyi bildiğimi, anlatabileceğimi biliyorum ama neyi nerde kullanacağıma dair tereddüt yaşıyorum. Geleneksel modeli takip eden bir öğretmen olmak istemiyorum. Eğlenen, düşünen, yaratıcılığını kullanan ve öğrenen vb. bireyler yetiştirmeyi istiyorum. Staj görünce her şeyin yerine oturacağını ve kendimi öğretmenliğe hazır hissedeceğimi düşünüyorum.

Ö30. 21. yüzyıl biraz zor bir yüz yıl, o yüzden öğretmenlik sorumluluğunu yerine getirip getirememem konusunda biraz tedirginim.

Ö44. Aldığım kaliteli eğitim en önemli sebeplerinden biri ve bu mesleği yapma isteğim.

Ö45. Çünkü okula başladığımdan beri kendimi öğretmen olabilecek donanıma sahip olmak için elimden gelen çabayı gösterdim. Fakülteye girdiğimden beri içinde bulunduğumuz yüzyılı da dikkate alarak öğrencilerime nasıl daha faydalı olabileceğim hakkında araştırmalar yapıyorum.

Ö62. Sınıf ortamında nasıl hissedeceğim hakkında pek bilgim yok.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

2019-2020 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Türkiye'nin 7 bölgesinde yer alan 9 farklı üniversitenin Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim dalında lisans düzeyinde 1, 2, 3 ve 4. sınıfta öğrenim görmekte olan 149 Türkçe öğretmeni adayından google form aracılığıyla veriler toplanmıştır. Araştırmada öğrencilerin yüzyüze eğitim ve uzaktan eğitim ile ilgili görüşleri alınarak aldıkları eğitimin bu duruma katkısı olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında öğretmen adaylarından toplanan veriler içerik analizi ile yorumlanmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar öğretmen adaylarının bazı web 2.0 araçlarını bildiklerini, bazılarını ise hiç bilmediklerini; bazılarını kullandıklarını, bazılarını ise hiç kullanmadıklarını ortaya göstermiştir. Öğretmen adayları tarafından en çok bilinen Web 2.0 araçlarının "Zoom (55), Google Dokümanlar (48), Edmodo (31), Kahoot (28), Google Classroom (26), Prezi (24), Google Forms (22), Google Hangout (21), Blogger (17), Duolingo (16)" olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları genel olarak geleceğin eğitim sisteminde büyük rol oynayacak olan Web 2.0 araçlarının öğretmen adayları tarafından pek bilinmediğini göstermiştir.

Araştırma sonuçlarını benzer çalışmaların sonuçları ile karşılaştırmak sonuçları yorumlamayı kolaylaştıracaktır. NCES (1999) tarafından yapılan çalışmada devlet okulu öğretmenleriyle okulda ve sınıflarında eğitim teknolojilerini kullanma konusunda bir anket gerçekleştirildi. Buna göre: Okullarında bilgisayar veya internet bulunan devlet okulu öğretmenlerinin yaklaşık yarısının sınıflarında eğitim teknolojilerini kullandıkları ortaya çıktı. Öğretmenler arasındabilgisayar ve interneti en fazla kullanan öğretmenlerin en az tecrübeli öğretmenler olduğu belirlendi. Öğretmenlerin interneti ve bilgisayarı en sık kullandığı alanlar: etkileşimli etkinlikler ve elektronik tablolar, internet araştırması, problem çözme ve verileri analiz etme, öğretim materyali hazırlama, bilgi toplama (Becky ve diğerleri, 2000).

Van Deursen ve Van Dijk'in (2010) çalışmasında gençler arasında internet becerilerinin verimliliği araştırıldı. Bu çalışmanın sonuçlarıyla benzer sonuçlar elde edildi. Buna göre gençlerin interneti çok fazla kullanmalarına rağmen verimli kullanmadıkları ortaya çıktı. Bilgi ve stratejik becerilerin yıllarca süren internet deneyimi ile gelişemeyeği belirlendi.

Günüç, Odabaşı ve Kuzu'nun (2013) çalışmasında, bu çalışmada olduğu gibi öğretmen adaylarından 21.yy öğrenci özellikleri ile ilgili veriler toplandı. Ortaya çıkan sonuçlara göre 21. Yüzyıl öğrenci özellikleri: kişisel beceriler (bilişsel, içsel/öz ve sosyal), araştırma ve bilgi edinme becerileri (araştırma, öğrenme ve bilgiyi edinme), yaratıcılık, yenilik ve kariyer becerileri (kariyer ve yenilik) ve teknoloji becerileri (kullanım ve yaygınlaştırma) olarak 4 ana tema ve 10 alt tema altında tanımlanmıştır.

JISC tarafından yapılan araştırmada (2007) yüksek öğretimde içerik oluşturma için Web 2.0 teknolojilerinin kullanımı incelenmiştir. Sonuçlara göre Web 2.0 teknolojilerinin kullanımında dikkat edilmesi gereken en önemli noktalar kurumsal sistemlerle entegrasyon, ulaşılabilirlik, görünürlük ve mahremiyet, veri sahipliği, içerik üzerinde kontrol, verilerin uzun ömürlü olması, veri koruma, bilgi okuryazarlığı, personel ve öğrenci eğitimi olarak belirlenmiştir.

Şen ve Değişen (2002) tarafından yapılan araştırmada etkili öğretmen özellikleri konusunda öğretim elemanlarının ve öğretmen adaylarının görüşleri alınmıştır. Buna göre öğretim elemanlarının görüşleri açısından bakıldığında, öğretmen yetiştiren fakültelerde hizmetlerin kalitesini artırmak için etkili öğretmenlik özellikleri konusunda çok fazla bir önlem almaya

gerek kalmayacağı düşünülürken; öğretmen adaylarının görüşleri açısından bakıldığında bu konuda bazı çalışmaların yapılması ve eksikliklerin giderilmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Öğretmen adaylarının görüşleri bakımından farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışmaya göre öğretmen adayları kendilerini geliştirmek için Web 2.0 araçlarını kullanma konusunda fazla çaba göstermemektedir.

Kozikoğlu ve Özcanlı'nın (2020) yaptığı araştırma bu çalışmanın sonuçlarıyla farklılık göstermiştir. Öğretmenlerin 21.yy öğretmen becerilerinin ve mesleğe adanmışlıklarının yüksek düzeyde olduğu, öğretmenlerin mesleğe adanmışlıkları ile 21.yy öğretmen becerileri arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı ilişkilerin olduğu, kadın öğretmenlerin mesleğe adanmışlıklarının erkeklere oranla daha yüksek düzeyde olduğu, lisansüstü eğitim yapmak isteyen ve ilkokulda görev yapan öğretmenlerin 21.yy. öğretmen beceri düzeylerinin daha yüksek olduğu, 1-5 yıl arası deneyime sahip öğretmenler ile 16 yıl ve üzeri deneyime sahip öğretmenlerin mesleğe adanmışlık ve 21.yy öğretmen becerilerinin daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Teknoloji ve getirdiği sürekli değişim insanları da değiştirmektedir. Yeni nesil öğrenciler karşısında öğretmenlerin de değişmesi ve gelişmesi gerekmektedir. Web 2.0 araçları gelecekte daha çok kullanılacak olan teknolojilerdir. Öğretmenlerin bu araçları daha etkin kullanması gerekmektedir. Konuyla ilgili daha fazla araştırma yapılması ve sonuçlarının paylaşılması öğretmenlerin farkındalığını da arttıracaktır.

KAYNAKÇA

- 2023 Eğitim Vizyonu (2018). 1 Ekim 2020 tarihinde http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf adresinden erişildi.
- A. D. Ö., Özçelik ve Tuğluk, M. N. (2019). *Eğitimde ve endüstride 21. yüzyıl becerileri*. Ankara: Pegem Akademi.
- A. J. A. M., van Deursen & J. A. G. M., van Dijk (2010). Measuring internet skills. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 26(10), 891-916,
- AASL (American Association of School Librarians) (2009). *Standards for the 21st century learner in action*. Chicago: ALA.
- Akpınar, E. (2006). *Fen öğretiminde soyut kavramların yapılandırılmasında bilgisayar desteği: yaşamımızı yönlendiren elektrik ünitesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Akpınar, E., Aktamış, H., & Ergin, O. (2005). Fen bilgisi dersinde eğitim teknolojisi kullanılmasına ilişkin öğrenci görüşleri. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 4(1), 93-100.
- Artvinli, E. (2010). *Coğrafya derslerini yapılandırmak: aksiyon (eylem) araştırmasına dayalı bir ders tasarımı*. Marmara Coğrafya Dergisi, 21, 184-218.
- Akkoyunlu, B. ve Yaman, O. (2015). 21. yüzyıl öğrenci ve öğretmen özellikleri öğretmenlik uygulaması dersi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Bilgisayar ve Öğretim*

- Teknolojileri Eğitimi Bölümü*. 1 Ekim 2020 tarihinde <https://docplayer.biz.tr/12362647-21-yuzyil-ogrenci-ve-ogretmen-ozellikleri.html> adresinden erişildi.
- Çelen, F. K., Çelik, A., & Seferoğlu, S. S. (2011). *Türk eğitim sistemi ve PISA sonuçları*. Malatya: Akademik Bilişim.
- DiCerbo, K. (2014). Assessment and teaching of 21st century skills. *Assessment in Education: Principles, Policy and Practice*, 21(4), 502-505.
- Dijk, J.A.G.M.V. (2006). 21st century digital skills. Digital divide research, achievements and shortcomings. *Poetics*, 34(4-5), 221-235.
- Dockstader, J. (1999). Teachers of the 21st century know the what, why, and how of technology integration. *T.H.E. Journal*, 26(6), 73-74.
- Elmas, R., Demirdöğen, B., & Geban, Ö. (2011). Preservice chemistry teachers' images about science teaching in their future classrooms. *Hacettepe University Journal of Education*, 40, 164-175.
- Frank T. ve Harmelen M.V.(2007). *Web 2.0 for content for learning and teaching in higher education*.UK: Independent Consultant and University of Manchester.
- Gümüş. A. (2019). *Geleceğin eğitiminde yeni öğretmen becerileri (Analiz Raporu: 2019/04)*. İstanbul: İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı.
- Günüç, S., Odabaşı, H.& Kuzu, A. (2013). 21. yüzyıl öğrenci özelliklerinin öğretmen adayları tarafından tanımlanması: bir twitter uygulaması.*Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 9(4), 436-455.
- Kayaduman, H., Sırakaya, M., & Seferoğlu, S. S. (2011). *Eğitimde FATİH projesinin öğretmenlerin yeterlilik durumları açısından incelenmesi*. Malatya: Akademik Bilişim.
- Keser, Ö. F. (2005). Recommendations towards developing educational standards to improve science education in Turkey.*The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 4(1), 46-53.
- Kıyıcı, F. B. (2010). The definitons and preferences of science teacher candidates concerning web 2.0 tools: A phenomological research study.*Turkish Online Journal of Educational Technology*,9(2), 185-195
- Kozikoğlu, İ, Özcanlı, N. (2020). Öğretmenlerin 21.yüzyıl öğreten becerileri ile mesleğe adanmışlıkları arasındaki ilişki. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 9(1), 270-290.
- OECD (Organization of Economic Cooperation and Development) (2009). *The new millennium learners: Main findings*. Paris: OECD
- Öğretme Strateji Belgesi, (2017). Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. 30 Ekim 2020 tarihinde https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/26174415_Strateji_Belgesi_RG-Ylan-26.07.2017.pdf adresinden erişildi.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (1. Basım). M. Bütün ve S. Beşir Demir (Çev. Edt.). Ankara: Pegem Akademi.

- Savaş, M., Elmas, R., Öztürk, N. (2011). *A curriculum reflection: New science and technology curriculum in Turkey*. Lyon, France: ESERA.
- Smerdon, B., Cronen, S.; Lanahan, L.; Anderson, J.; Iannotti, N.; Angeles, (2000). *Teachers' tools for the 21st century: a report on teachers' use of technology. statistical analysis report*. USA: U.S. Department of Education.
- Şen, Ş.H. ve Erişen, Y. (2002). *Öğretmen yetiştiren kurumlarda öğretim elemanlarının etkili öğretmenlik özellikleri*. G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22(1), 99-116.
- Trilling, B. ve Fadel, C. (2009). *21st century skills: Learning for life in our times: Learning for life in our times*. New York: John Wiley & Sons.
- Türkmen, H., Pedersen, J. E. & McCarty, R. (2007). Exploring Turkish pre-service science education teachers' understanding of educational technology and use. *Research in Comparative and International Education*, 2(2), 16.

Farklı Kültürlerde Kullanılan Motiflerin ve Giysi Formlarının Günümüz Giysi Tasarımlarına Yansıması; Peru Örneği

The Reflection of Patterns and Clothing Forms of Various Cultures on Contemporary Clothing Design; The Peruvian Example

Çimen Bayburtlu*

* Sorumlu yazar
Corresponding author

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Türkiye
Assist. Prof. Dr., Marmara University, Turkey
cimen.bayburtlu@marmara.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-9284-665X

Makale geliş tarihi / First received : 06.09.2020

Makale kabul tarihi / Accepted : 29.12.2020

198

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır:

- 1- Makale herhangi bir sempozyumda sunulmamış, tezden türetilmemiş ve BAP desteği almamıştır
- 2- Peru Commercial Attache (Ticari Ateşe) Fernando Manuel Albareda del Castillo, Trade Specialist (Ticaret Uzmanı) Hugo Juan Guevara Vásquez, Peru İhracat Meclisi (ADEX) teşekkür ederim.
- 3- Alan araştırması yöntemiyle gerçekleştirilen çalışma, literatür taraması ve uygulama bölümlerinden oluştuğundan etik kurul izni alınmasına gerek yoktur.
- 4- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *Turnitin*. Similarity Index 10%

Atıf bilgisi/Citation:

Bayburtlu, Ç . (2021). The reflection of patterns and clothing forms of various cultures on contemporary clothing design; The Peruvian example. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 198-226.

ÖZ

El dokuması kumaşlar ve taşıdıkları motifler; toplumların kültürünü, gelenek ve göreneklerini, dokuyanın duyu ve düşüncelerini yansıtan önemli kültürel miras değerlerindedir. Peru; geleneksel dokuma kumaşlar, kullanılan renkler ve özgün dili ve anlamı olan motifler nedeniyle dokuma ve örme kumaşlar tarihinde saygın bir konuma sahiptir. Güçlü bir ulusal kültürel kimliği yansıtan öğelerden biri olan bu dokuma kumaşlar; ekonomik, sosyal, politik ve dini gelişimleri yansıtmaktadır. Ekonomik, sosyal ve sanatsal dönüşümün bir ifadesi olarak tanımlanan ve geçmişten bugüne kuşaktan kuşağa miras kalan el sanatlarının devamlılığının sağlanması; bilgilerin korunması, geliştirilmesi ve paylaşarak desteklenmesi ile mümkündür. Bu makalede farklı kültürlerden gelen geleneksel motifler ve renklerin günümüzün giysi formlarını nasıl etkilediği incelenmiş ve farklı bir bakış açısı ile Peru kültüründe yer alan motiflerden ve giysi formlarından yola çıkılarak yeni giysi tasarımları yapılmıştır. Çalışma kapsamında yer alan ürünlerde, esin kaynağı olan geleneksel biçimlerin karakteristik özellikleri korunmaya çalışılmış, ancak kullanılan hammadde, teknik, renk ve giysi tasarımını oluşturan unsurlar estetik düşünce çerçevesinde değişim göstermiştir. Motif bilincinin akılda kalıcılığı göz önüne alınarak tasarımlar evrenselleştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler

Peru, Dokuma kumaşlar, Motif, Giysi, Tasarım, Esinlenme.

ABSTRACT

Hand woven fabrics and the patterns that they bear, are important examples of cultural heritage; reflecting the culture, customs and traditions of the communities, and the thoughts and emotions of the weaver. Peru, on account of the traditional woven fabrics, the colors used and the patterns with their unique language and meaning, has an esteemed stance in the history of woven and knitted fabrics. These woven fabrics, reflecting a strong national cultural identity; echo economic, social, political and religious developments. Establishing the continuity of the handicrafts; which exemplify the expression of economic, social and artistic transformation and are passed on through past and future generations; is possible by supporting knowledge by protecting, developing and sharing it. In this article, the manner of how traditional patterns and colors from different cultures affect current forms of garments are examined. In addition to this, along with a different perspective, novel clothing designs have been made based on the patterns and clothing forms present in Peruvian culture. Regarding the work within the scope of the study, the inspirational characteristic features of the traditional forms have been intended to be preserved, but the raw materials used, the techniques, colors and elements that make up the clothing design have been altered within the framework of aesthetic cognition. The designs have been attempted to be made universal, keeping in mind the memorability of pattern oriented consciousness

Keywords

Peru, Woven fabrics, Pattern, Clothing, Design, Inspiration.

INTRODUCTION

Inter-communal relationships (political, economic, social, ethnic, etc.), along with cultural interaction, has provided diverse perspectives. As a consequence of the change of conditions in our world; the interaction between countries and their cultures are at their historical pinnacle. This enables the research of different cultures, the rediscovery of unique colors and designs, and increasingly echoing them onto their applications. The transfer of colors and patterns pertaining to different societies to contemporary clothing forms, stems from interaction between cultures.

The unique aesthetic content and visual qualities of differing cultures are critical references. This is one of the imperative manners of convergence between cultures (Karkin, 2014). According to Arslan (2016, p. 370); *“The more people discover worlds other than their own, the more they learn about other people and societies, and the more they use the knowledge and experience acquired from them, the more they can restructure themselves and the society they live in”*. Cultural influences are visible in all branches of art within multiple historical epochs. Traditional handicrafts are one of the efficient means of getting to know a society within the cultural and artistic context. Handicrafts also contribute to other cultures at a universal level (Hünerel & Birnaz, 2012, p. 180).

Peruvian textiles, which are known to be among the most diverse handicrafts in the world, have a very paramount economic value at the Andes Mountains for thousands of years. In the present day, handmade garments reflecting racial, ethnic and cultural identity is an important source of income. Geometric and representational images are the leading forms of basic culture for the indigenous women (Zorn, 2004, p. 5-6). The growing network of exporters that showcase each year the creativity of Peruvian artists in European, Asian and North American markets is an indicator of this situation (Zorn, 2004, p. XIV).

The cultural attention attained by Peruvian textiles; stems from their use of identities, as a means of support for the representation social hierarchies and civil states and as a symbol of social prestige. These woven fabrics, as being elements reflecting a strong national cultural identity; reflect economic, social, political and religious developments. The use of natural dyes in woven fabrics, currently continuing to being an expression of ethnic identity, is increasing by the day. Sheltering the traditions and maintaining the ancestral heritage is possible by preserving, developing and sharing of knowledge. In this context, the responsibility for young people lays in conveying the knowledge they acquire from their elders to future generations by continuing to weave and wear traditional textiles (Heckman, 2006, p. 395).

1. PERU

The Peruvian landscape is home to the Incan empire as named in 1430s; the biggest civilization that was discovered to have originated in caves around 13000 BC. During the course that initiated with the discovery of Peru by the Spaniard Francisco Pizarro in 1524, Spain conquered the Inca empire in 1532 and colonized Peru (Italia, 2002, p. 8). Today, most of the Peruvian population consists of people of Spanish origin, along with various different cultures, including Italian, Chinese, Japanese and African (Italia, 2002, p. 18).

Peru is the third largest country in South America. Its vast lands consist of three main regions. These are Costa, Sierra and Montaña. The Costa (coastal) region is a narrow strip of land located at the western coast of Peru. This territory is a desert plain. The oases providing rich farmlands, are formed by rivers flowing through the desert. The Sierra region, which encompasses the

Andes, is located below central Peru and contains glacier covered high peaks. In the southern part of the Sierra region, lays Lake Titicaca. This lake, which shapes a part of the Peruvian-Bolivian border, is sacred to the Incas (Italia, 2002, p. 12). Montaña is the forest covered part of the upper Amazon basin, where the southern slopes of the Andes Mountains are situated. Peru has a diverse vegetation encapsulating many different terrains, ranging from coastal plains to mountain ranges, deserts, lakes and rainforests. It can be observed that due to this diversity in geographical terrains, Peruvians are skilled in weaving, ceramics and metal works. In this context, Peru possesses examples of some of the world's treasured and admired historical woven and knitted fabrics. The products dated in ancient times have been preserved in the burial areas for centuries courtesy of the dry conditions of the climate. Peruvians, being under the rule of many cultures throughout their extensive history, carry on the traditions of textile arts to this day (Anonymous, 2019, p. 10).

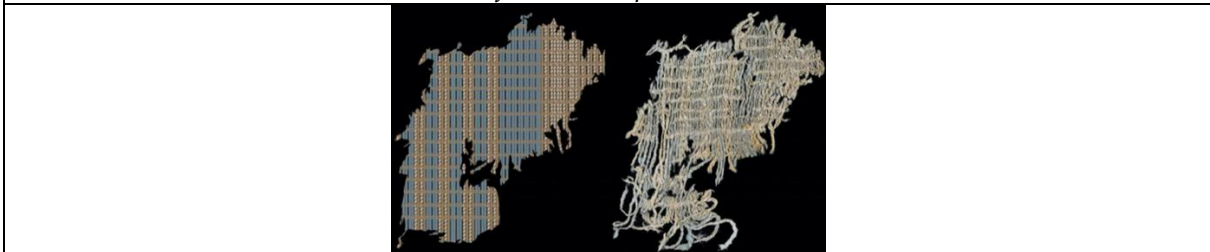
Woven fabrics had an important role in the life of pre-Columbian¹ Peruvian people. Both textile production and the use of textile products made up a part of the life of the population (Schroeder, 1976, p. 9). With a rich history, evidence of the existence of Peruvian woven fabrics can be traced back to 2500 BC. This lengthy course brought the ability to master almost every single weaving technique known today. Although there were no weaving looms until after 2000 BC, there are fabrics that resemble those that are produced on weaving looms in later periods. Some textiles are identified by their location. This shows that certain styles exist (Schroeder, 1976, p. 3). These are; Lima and its surroundings, the Huancayo and the Mantaro Valley, and the regions of Cuzco and Puno. Apart from these three separate regions of Peru with their different textile styles, there are other regions that are effective and important in textile production (Schroeder, 1976, p. 10). Located in the north of Peru, Chota is famous for its high quality cotton and woolen textile products. Ayacucho is known for mass production of wool carpets. San Pedro de Cajas are the innovative weaver villages of the Sierras. In addition to these, there are countless small villages at high altitudes where the most exquisite historical weavings were produced (Schroeder, 1976, p. 11). Colca Valley is a rural area in proximity of Arequipa, Peru's second largest city. Over the past century, the thick and shiny alpaca fiber has been an important source of commercial wealth (Photographs 1-2-3-4), (Femenías, 1994, p. 332).

<p>Photograph 1. <i>Woman weaving, Arequipa.</i></p>	<p>Photograph 2. <i>Women weaving, Arequipa.</i></p>	<p>Photograph 3. <i>Coloring process using natural dyes, Arequipa.</i></p>	<p>Photograph 4. <i>Coloring process using natural dyes, Arequipa.</i></p>
			

¹ Pre-Columbian term covering large civilizations emerged mainly in America; such as the Olmac, Toltec, Teotihuacan, Zapotec, Mixtec, Aztec, Maya, Inca (Andean Mountains).

The fibers used in textiles at different times in history have also changed. The evidence found in favor of the processing of wool indicates that animals such as alpacas and llamas had been domesticated in the early stages of the pre-Columbian period (Schroeder, 1976, p. 7). Cotton and wool were used in all periods. However, all woolen textiles were used in earlier periods, products in which wool and cotton were both used together were used in the middle periods, and all cotton fabrics were widely used during later periods. Fiber selection varied generally depending on the technique and natural cotton was generally utilized for the backgrounds (Schroeder, 1976, p. 6). Nowadays, natural dyes (Photographs 3-4) are also used in combination with aniline and other industrial dyes. In the prominent weaving regions of Ayacucho, Cuzco, Puno, Junín, Apurímac and Lima, vertical looms and pedal looms are still the most commonly used instruments for weaving blankets and garments. To define the textile applications and aesthetics of pre-Columbian cultures in a nutshell; the establishment of a myriad of empires that have flourished over many millennia in the coastal and mountainous regions of Peru, many of which have developed unique applications and aesthetic perspectives in textile. Sacred fabrics were woven for specific purposes (Femenías, 1994, p. 331). Many traditional examples, which have been appreciated for centuries thanks to the diversity of materials, techniques, designs and decorative elements, have survived until today owing to the good documentation of the utilized methods and processes (Anonymous, 2019, p. 11). Excavations conducted by Tom Dillehay of Vanderbilt University between 2007 and 2010 have confirmed that Huaca Prieta had produced the oldest known textile products decorated with indigo blue (Photograph 5). In addition to indigo blue, the people of Huaca Prieta have adorned their textiles with red, yellow, and milky white fibers (Splitstoser and others, 2016, p. 4).

Photograph 5. Dated at 6,200 years ago; the oldest known piece of fabric colored with Indigo dye. It was discovered on the site of an old temple at the Huaca Prieta settlement.

Throughout the Inca Empire, textiles were produced not only as decoration and representation, but also to record events and tell stories. For example, the Quechua knot was used to record the information on the census and taxes. Wool ropes were knotted in various ways to tell stories recorded by Spanish chronicles, family trees, poems and songs (Urton, 1998, p. 410). For the people of Quechua², who play an integral role in Peruvian culture and are one of the ethnic groups, weaving is both a social and a communal event. Babies are wrapped in thick cloths and carried in hand-woven cloths on the back of their mother. Beginning from the ages of three to four, children learn to spin yarn, eight-year-old girls begin to weave belts and then more intricate products such as women's shoulder cloths, ponchos and carrying cloths. Implementing the stories of their lives and important cultural traditions on woven fabrics, this is the way the

² The Quechua people are an ethnic group living in the Andes region of South America. There are various ethnic groups that speak the Quechua language. The history of the Quechua people began years before the Inca civilization came to power and continued to evolve even after the Spanish conquest of the 16th century.

Quechua women keep their memories alive (Heckman, 2003, p. 82). Relaying memories of many generations onto the clothes and the fabrics that they weave, the elders knit bearing all their heart and soul. This is the reason why they had thought that they had to honor their ancestors by paying respect to the fabric (Heckman, 2006, p. 392). In this context, for centuries long, textile products have been an inherent aspect of Quechuan daily life from birth till death. Even though local Quechua weavers keep on weaving their ancestral designs, they also use contemporary materials to keep up with the times (Heckman, 2006, p. 390).

The fibers used by the ancient Peruvians are obtained from local animals such as llama, alpaca, guanacos³ and vicuña⁴. The most commonly used techniques are tapestry weaving, feathers sewn during weaving, embroidery, appliqué and Quechua's knotted cord structure. Examples from the Huari (Wari)⁵, Paracas⁶, Chimú⁷ and Nazca⁸ civilizations each have their unique traits reflecting the Peruvian culture. Techniques, materials and patterns observed here in their historical form, continue to enlighten and inspire Peruvian designers, artists and craftsmen (Anonymous, 2019, p. 11).

2. TRADITIONAL PERUVIAN WOMEN'S CLOTHES

As of today, it is observed that, countless embroidered clothes, skirts, blouses, jackets, shawls, belts, hats made by putting to use the techniques traced by pre-Columbian manufacturers. They all have technical and design elements in common to an extent, but few have semblance to pre-Columbian models (Femenías, 1994, p. 332). Although most of the clothes take up utilitarian purposes such as protecting or to carrying loads, they have been the means of conveying knowledge regarding their traditions, social hierarchies, religious beliefs, and the cultural revolution of humanity, starting from very early times (Del Solar Dibós, 2016, p. 45). Fabrics and clothing are an expression of individual identity as well as a form of communication, and also explain the social relationships between those who produce them. The clothes of the ancient Peruvian people, known as people who had mastery in dressing well and loved being decorated, preserve the ancient heritage and reflect historical continuity (Planas, 2013, p. 11). Clothes are not only produced for protection against the cold, but also have a ceremonial aspect to them (Planas, 2013, p. 17). The beauty and intricacy of the clothing is the result of high levels of technical perfection and creativity (Del Solar Dibós, 2017, p. 21). Although the main components of Peruvian women's clothing differ from region to region, they also convey the characteristics of the specific region or village. Peru's highly authentic national costume is multicolored, bright and thick. Peruvian clothing is handmade even to this day and are very similar to traditional

³ The guanaco are a wild species of the camel family and are related to the llamas.

⁴ Vicuña, (*Vicugna vicugna*) is from the camel family closely related to alpaca, guanaco and llama.

⁵ Huari (Wari) (650-1000 AD) was the first empire to emerge among the Central Andean civilizations of South America.

⁶ Paracas is an Andean society that existed between about 800 BC and 100 BC, has a broad knowledge of irrigation and water management and made significant contributions to the textile arts.

⁷ Chimú are South American natives who maintained the largest and most significant Peruvian political system before the Inca. Chimú, with its capitals in Chan Chan, flourishing on the northern coast of Peru between the 12th and 15th centuries AD, has the largest and richest culture of the late interim period. It is the second largest empire in the history of the Andes.

⁸ The Nazca civilization developed on the southern coast of Peru between 200 BC and 600 AD. The Nazca culture is known for its unique pottery and textiles. The Nazca civilization has been described as a community of chiefdoms rather than a single united states, acting together at times for mutual benefit.

clothing used from centuries back. One of the predominant characteristics of this nation is that they are known to be accomplished craftsmen. On the streets of Peru, therefore, women can be seen working on handicrafts in front of their shops or homes. Although most of them are considered to be of touristic intent, it has been observed that they have a real custom around the subject. It is common to come across many people dressed in traditional clothes on the streets. The principle material of Peruvian clothing, which bears geometric patterns and vibrant colors, is alpaca wool. All these render the traditional clothes of Peru extremely bright and unique.

<p>Photograph 6. <i>Traditional Peruvian women and children's clothes, (URL 1).</i></p>	<p>Photograph 7. <i>Traditional Peruvian women's clothes and women with children.</i></p>	<p>Photograph 8. <i>Traditional Peruvian women's clothes and llamas.</i></p>	<p>Photograph 9. <i>Traditional Peruvian women's clothes and children.</i></p>
			

Peruvian traditional women's clothing varies widely (Photographs 6-7-8-9). Blouse (camisa / blusa), wool coat (juyuna), shoulder cloths (lliclla, k'eperina, awayu), skirt (polleras, bayeta, melkkhay), woven belts (chumpi, sarita), shawl, hat (monteras), pin (tupu), coca bag (unkuna) and sandals (ojotas/yankees) are among the most widespread elements. Sandals being worn by women and men are generally not a common sight in city centers. Considering contemporary Andean clothing, it can be observed that ethnic identity, although being produced with European technology, is prominently at the foreground. Still, traditional clothing continues to be worn in the Andes and the countryside. These sandals, which were used in the past in line with the demands poverty brings, are made of tires coming off of vehicles or recycled truck tires. These sandals are still commonly seen today, getting widely noticed by visiting tourists. (Photographs 10-11-12). (Snodgrass, 2017, p. 538), (Steele, 2005, p. 47).

<p>Photographs 10. <i>Man and woman in traditional attire, wearing sandals made of truck tires.</i></p>	<p>Photographs 11. <i>Sandals made of truck tires, (URL 2).</i></p>	<p>Photographs 12. <i>Sandals made of truck tires, (URL 3).</i></p>
		

Wool Coat (Juyuna): These are wool jackets sporting front panels that are decorated with buttons and worn under the women's shoulder cloths/shawls. The tight sweaters they wear underneath,

are mostly produced from colored, synthetic fibers that are nowadays cost effective (Photograph 13).

Photograph 13. <i>Woolen woman's coat (juyuna), Peru, Culture: Quechua, 1900-1950, (URL 4).</i>	Photograph 14. <i>Shoulder cloth, (lliclla), (URL 5).</i>	Photograph 15. <i>Shoulder cloth, "k'eperina", "awayu" and "unkuna", (URL 6).</i>	Photograph 16. <i>Skirt, Polleras and puyto, (URL 7).</i>
			

Shoulder Cloths: The Peruvian women use several types of shoulder cloths called "lliclla" (Photograph 14), "k'eperina" and "awayu" (Photograph 15) that can be tied at the back or front. Lliclla is a very common shoulder cloth used mostly in the villages. Awayu is similar to lliclla but has a larger knot on the front and is used for carrying babies or objects. K'eperina (Photograph 15) is a large carrying cloth generally used for carrying babies or different objects (Anonymous, 2019, p.4).

Woolen Skirt (Polleras/ Melkkhay): These are colored skirts produced by using the traditional hand-woven wool fabric called Bayeta (Photograph 16). Women wear three or four skirts to give an effect of gradual layering (Anonymous, 2019, p. 4). That's the reason for women's skirts being very fluffy. Indigenous skirts in Peru are always colorful and bright. On special occasions such as festivals, women wear 15 skirts on top of each other that are tied around the waist. Usually the adornment of each skirt is achieved through a handmade colored puyto⁹ (Photograph 16). Polleras/skirt and lliclla/shawl, two important elements of women's clothing, have survived through the centuries. Each reflect the inter-cultural effects of colonialism. Polleras skirts can be traced back to eighteenth century Spain (Beaule, 2015, p. 62).

Woven Belts (chumpi, sarita):¹⁰ An integral piece of everyday or festive attire in many rural areas of the Peruvian people of the Andes (Photograph 17). The waistband is a garment charged with knowledge in which aspects representing one particular cultural identity are reconstructed in an artistic manner in the varied communities of the Peruvian mountains and coasts. In many rural and urban areas, the belt carries the basic characteristics of the represented culture and has been a component of the ethnic signifier. These belts, which are wrapped around the newborn for ensuring their sturdy growth, are also tied around the waist of women and men. If it should be read figuratively or symbolically; the belt can also be attributed to having other functions of protection while forming a closed circular space that wraps around the waist and encompasses the person inside this circle, thus providing them with strength and security while maintaining their identities (Del Solar Dibós, 2016; 5). The belts worn by pregnant women to swaddle babies, to support their bellies and brace their backs when working in the field are also known as

⁹ The puyto is multi-colored band attached to the hem of the skirt.

¹⁰ Woven belts called "chumpi" in the Quechua language, "waka" in Aymara, "wathraku" in the local Quechua of the southern valley of Mantaro, "faja" or "bel" in the central and northern highlands.

“sarita” belts. These hand-woven belts used by both genders are typically worn by women under blouses, sweaters and shawls (Meisch 2006, p. 382-384).

<p>Photograph 17. Woven belts (waist band).</p>	<p>Photograph 18. Hat and straps, (URL 8).</p>	<p>Photograph 19. <i>Silver Pin (Tupu), Pre-17th century, New York Metropolitan Museum of Art, (URL 9).</i></p>	<p>Photograph 20. <i>Coca Bag (Unkuna), 1200-1400, Chancay Valley, Amano Museum, Lima, (URL 10).</i></p>
			

Monteras (Montera con cinta labrada): In the Andes Mountains, the hats of the people draw special attention, and they emphasize the ethnic identity and gender of their bearers (Dransart, 2020, 138). Traditional hats, which vary extensively among the Andean communities, are secured with fine-woven straps called “sanq’apa” (Photograph 18) adorned with white beads (Anonymous, 2019, p. 4).

Tupu: It is the pin used to secure the shawl. Women in the Andes use these pins to fasten textile garments such as acsu or lliclla (Photograph 19).

Carrying cloth (Unkuna): It is a small rectangular fabric used for carrying food or snacks (Photograph 20). They are also known as “coca bags” (Anonymous, 2019, p. 4).

Women's garments have an opening called the “pheque”. It is for both the arms and the head. The reason is because the upper part of the fabric gets folded and the wearer wraps the fabric and ties the belt tightly around the waist, then fastens it on the shoulders (Bertonio 1612, p. 263 as cited in Dransart, 2020, p. 153). In the highland communities of southern Peru, women carry their babies under their clothes in a pouch on their bare skin (Dransart, 2020, p. 153).

In men's clothing, collars are designed vertically, while for women they are made horizontally; vertical lines are important for men and horizontal lines are so for women. The horizontal axis strengthens the feminine fertility symbol (Planas, 2013, p. 20).

3. PATTERNS AND COLORS UTILIZED IN PERUVIAN TEXTILE PRODUCTS

Ancient Peruvian textiles continue to obtain value and attract worldwide attention to this day. The non-existence of a fixed mechanical loom setup has permitted weavers to work with great freedom regarding both technique and design. As a result, Peruvians have developed skills differing greatly from European and classical cultures (Hoces de la Guardia Ch, S., Brugnoli, P., & Jélvez, P., 2011, p. 67-68). “These patterns, which have survived across the generations, also embody a very important cultural bond between the past and the present” (Çetin & Polat, 2019, p. 263).

The thinking process of Andean people¹¹ is based in dualism. “According to dualism, humans consist of two basic components that cannot be reduced to one another: the material body and the non-

¹¹ The Andean civilizations are complex societies consisting of various cultures and populations that have developed in the river valleys of the coastal deserts of Peru.

material soul" (Büyük, 2013, p. 134). Air and water, earth and heaven, movement and stasis, life and death, and the combination of these elements deliver more meaning for the symbols used. The use and combining of colors reinforce the symbolic language in Peruvian fabrics (Brommer et al., 1994, p. 25-26).

Most of the fabrics produced have designs referring to the special relationship between humans and nature (Joslyn, 2012, p. 41). The process of weaving and the patterns produced materialize the cosmological beliefs of the people. The dualistic cosmology of the Andean people embodies the belief that every element in the universe belongs to a balanced opposition. Usually, this dual paradigm is abstracted visually and transformed into geometric forms such as landscapes, social structures, spiritual realms and animals. The physical appearance and spiritual space thus become entwined. Various animal patterns have been integrated in the woven fabrics. A few sacred animals were used and thus their spiritual powers have been harnessed. The patterns are apparently chosen depending on the weaving technique to be used. Animal and human forms do not adhere to realistic proportions. Generally, both human and animal figures have large heads in relation to the bodies. Patterns are used to fill the space instead of depicting a real scene. The colors do not have significant inter-relations but appear to vary in regard of the fibers. If a pattern is repeated on the fabric, it is observed to not necessarily possess the same color. Even though a single pattern is used throughout the fabric in many products, the same color combination often remained not repeated (Schroeder, 1976, p. 8). The reason being the prevention of the colors from being in the same tones because of the natural colors of the fibers and the natural dyeing conditions.

Some symbols have been used for centuries. Among the most popular are people (folk heroes, famous people, people special or important to the weaver, supernatural beings) and animal figures (vultures, dogs and other local species), natural symbols (sun, moon, river, tree, flower, etc.). Often the meanings of these symbols vary across the generations, from society to society, and from weaver to weaver (Del Solar Dibós, 2017, p.15).

3.1. Patterns with Figures

<p>Photograph 21. <i>Tunic piece, patterns with figures, 900 BC, Culture: Chavín, Southern Shore of Peru, Amano Museum, Lima, (URL 10).</i></p>	<p>Photograph 22. <i>Embroidered coat, patterns with figures, 600 BC, Culture: Paracas, Museum of National Anthropology and Archeology, Lima, (URL 10).</i></p>	<p>Photograph 23. <i>Embroidered coat, patterns with figures, 600 BC, Culture: Paracas, Museum of National Anthropology and Archeology, Lima, (URL 10).</i></p>	<p>Photograph 24. <i>Tunic, patterns with figures, 600 BC, Culture: Paracas, Museum of National Anthropology and Archeology, Lima, (URL 10).</i></p>	<p>Photograph 25. <i>Tunic, patterns with figures, 600-1000 BC, Culture: Huari (Wari) - Tiahuanacoid, Amano Museum, Lima, (URL 10).</i></p>
				

Garments such as coats and tunics where animal figures and supernatural beings are used in their spiritual meanings are exhibited in the National Anthropology and Archeology Museum and Amano Museum (Photographs 21-22-23-24-25).

<p>Photograph 26. <i>Tunic, 600 BC, Paracas Peninsula, Museum of National Anthropology and Archeology, Lima, (URL 10).</i></p>	<p>Photograph 27. <i>Panel, 200 BC, Ocucaje Region/ Ica, (URL 10).</i></p>	<p>Photograph 28. <i>Hat, 800-1000 AD, Culture: Huari (Wari) Nazca Valley, Amano Museum, Lima, (URL 10).</i></p>	<p>Photograph 29. <i>Tapestry panel, 1200-1300 BC, Chancay Valley, Amano Museum, Lima, (URL 10).</i></p>
			

Humanoid creatures, felines with elongated wavy tails, snakes, centipedes and patterns of stylized birds have been used in hats and various fabrics (Photo 26-27-28-29).

<p>Photograph 30. <i>Panel, 1200-1400 AD, Chancay Valley, Amano Museum Lima, (URL 10).</i></p>	<p>Photograph 31. <i>Two layered weaving 1200-1400 AD, Chancay Valley, Amano Museum, Lima, (URL 10).</i></p>	<p>Photograph 32. <i>Tunic, 1200-1400 BC, Chancay Valley, Amano Museum, Lima, (URL 10).</i></p>
		

Patterns of birds resembling pelicans were found on the Chancay¹² textiles located close to the Pacific coast (Photograph 30). A pink background is the dominant color of all Chancay textiles, yellows, blacks and whites are the secondary colors. Abstract fish forms (Photograph 31), elements such as an iconographic wave representing the ocean, a step-like pattern that might represent mountains, and mythological double-headed birds are frequently found in Chancay art. Land, sea, and air depictions show the possibility of Chancay weavers being part of the cosmos (Photograph 32).

¹² The Chancay culture (1200-1450 AD) reigned mainly in the Chancay and Chillón valleys on the central coast of Peru. According to the items found in the large burial sites in the Chancay region; the Chancay's greatest known artistic achievements are their mastery in textiles. They produced plain woven fabrics, brocade and openwork textiles representative of decorative design.

<p>Photograph 33. Tapestry, 14th century, Peru, Victoria & Albert Museum, (URL 11).</p>	<p>Photograph 34. Panel, 1300-1470, Chimú, Peru, New York Metropolitan Museum, (URL 12).</p>	<p>Photograph 35. Panel, 900-1430, Lima, British Museum, (URL 13).</p>	<p>Photograph 36. Tunic, 7th-9th Century, Moche-Wari, New York Metropolitan Museum, (URL 14).</p>	<p>Photograph 37. Hat with Four Corners, 7th-9th Century, Culture: Wari, New York Metropolitan Museum, (URL 15).</p>
				

Big fish and birds consuming fish (Photograph 33), geometric animals connected by crosses (Photograph 34), bird motifs that are present in almost every culture throughout human history, geometric patterns, stylized pelicans are among the common patterns in fabrics (Photographs 35-36). The bird pattern, which is generally used in weaving, has many different meanings such as death, beauty, luck, misfortune, power, potency and reverence (A. Sürür, 1992, p. 203, as cited in Turan, 2012, p. 69).

Similar geometric designs (especially diamonds, crosses and cascading triangles) and stylized patterns representing zoomorphic forms such as plants, long-legged birds, winged llamas are seen in the products of the Wari and Tiwanaku¹³ cultures (Photograph 37).

<p>Photograph 38. Condor, (URL 16).</p>	<p>Photograph 39. Puma Tail (URL 16).</p>	<p>Photograph 40. Kolibri, two hummingbirds (Q'ente), (URL 16).</p>	<p>Photograph 41. Lama, (URL 16).</p>	<p>Photograph 42. Snake.</p>
				

Among the non-geometric patterns, frequently depicted in abstract form are; felines (Photograph 38-39), hummingbirds (Kolibri); which are symbolic of love and nutrition as well as rejuvenation and rebirth of life; two hummingbirds feeding one another called "Q'ente" (Photograph 40), llamas (Photograph 41), (Cartwright, 2015), snakes that have become symbols of renewal, fertility, products in constant states of revival and therefore being indispensable for human life and survival, lightning associated with rain, which is vital for agriculture (Photograph 42) (Brommer et al., 1994, p. 24-25), birds, sea creatures and plants. Andean cosmology characterizes "woven prayers" that the weavers still put on textiles as because of the significance of their appearance. This cosmology is believed to be organized around the gods of the sky, earth, and water. The sky was primarily represented by the vulture (Condor), the earth

¹³ Wari and Tiwanaku are two important civilizations in Ayacucho, located at the Bolivian coast of Lake Titicaca. There is evidence of Tiwanaku influence in the southwestern part of Arequipa and Wari influence in the rest of the region.

by the cat (especially the puma) (Seibold, 1992, p. 170 as cited in Joslyn, 2012, p. 45). The South American culture is known in the Inca Trilogy as the “Condor”, the God of the Upper World, the hook-like “Puma’s Claw” the God of Middle-earth or the physical world (Photographs 38-39). “Puma Tail” is used to represent the existence and importance of Puma the God of Middle Earth (Photograph 39). The sighting of a condor is considered to be a message coming from the heavens. The message carried by the condor varies across different societies (<https://www.mosqoy.org/textile-symbols>).

3.2. Geometric Patterns

The Incas preferred abstract geometric designs, especially checkerboard (Photographs 43-46) patterns that are duplicated on the fabric surface (Cartwright, 2015). The Andean realm, which synthesizes the traditions, techniques and textile technologies of the pinnacle of the Inca culture; has produced a great variety of clothes and accessories suitable for everyday use, where geometric designs (Photograph 46) are characterized by refined techniques. Their designs are based on the repetition of stylized figures arranged mathematically with a marvelous sense of symmetry (Photographs 44-45). The most common shapes are eight-pointed stars, diamonds, and various cross forms (Photographs 45-46-48), (Planas, 2013, p.24). The hook pattern originating from the Mochica¹⁴ culture of northern Huarmey Valley, conveys an optical appearance (Photograph 47).

<p>Photograph 43. <i>Geometric cross design, a detail.</i> <i>Museum of America, Madrid,</i> <i>(URL 17).</i></p>	<p>Photograph 44. <i>Geometric patter repetition.</i></p>	<p>Photograph 45. <i>Eight-pointed star.</i></p>	<p>Photograph 46. <i>Eight-pointed star and stylized animal patterns.</i> <i>Peru,</i> <i>Philadelphia Museum of art,</i> <i>(URL 18).</i></p>	<p>Photograph 47. <i>Huarmey Culture Tapestry, 600-900 AD, Culture: Huarmey, Amano Museum, Lima,</i> <i>(URL 19).</i></p>
				

Although the eight-pointed star patterns (Photograph 48) are prominent features of both the Chuquibamba¹⁵ and the newly identified tradition, the styles seem to differ. Most of the other patterns dissimilar. There are also distinctive differences in the color palettes used, because light green, yellow and bright red are characteristic of Chuquibamba textiles. The eight-pointed star is a pattern with ancient precursors. The patterns characteristically used in the belts, bags and

¹⁴ Pre-Inca Culture (300-1200 BC) They settled on the north coast between Lambayeque and Huarmey valleys. It is accepted to be one of the prominent cultures that existed in the Andes Mountains.

¹⁵ The Peruvian city of Arequipa has a long and rich history spanning nearly through 500 years. In Arequipa, Pre-Inca cultures such as the Incas, Churajon, Chuquibamba, Tiwanaku, and Wari are known to have existed. Arequipa Valley is economically important with its wide agricultural territories, its location between the coastal and high elevations, and many routes extending from the coast to the plateaus. In Arequipa, Churajon and Chuquibamba; two great local civilizations emerged in the archaeological period known as the Late Intermediate, after the fall of both Tiwanaku and Wari around 1000 AD.

carrying cloths of Chiribaya and Maytas textiles were adapted by the weavers for use in tunics, loincloths, dresses and other garments, both in the highlands and the coastal valleys (Dransart, 2020, p. 140). Some decorative designs have symbolic meanings that disclose the person's ethnic identity and their social rank. For example, the checkerboard pattern represents military officers and royal guards, while the four sectioned patterns represent the imperial territory. Although all information on these symbols cannot be obtained, patterns and colors are standardized and knowledge is carried on to the future (Photograph 49), (Mills, K. And others 2202,p. 14-18).

<p>Photograph 48. <i>Tunic, 1460-1540, Culture: Inca, New York Metropolitan Museum, (URL 20).</i></p>	<p>Photograph 49. <i>Tunic, Peru. Inca, c. 1500. (URL 21).</i></p>	<p>Photograph 50. <i>Heart pattern, (URL 22).</i></p>	<p>Photograph 51. <i>Inti pattern, (URL 22).</i></p>	<p>Photograph 52. <i>Lake, Diamond pattern, (URL 22).</i></p>
				

Hearts symbolizing love convey the meaning that the creator of this item was married, while the half-heart symbol usually means that the weaver was single (Photograph 50). The Sun God known as "Inti" in Inca beliefs, is used in patterns (Photograph 51). The importance of life and livelihood is represented by diamonds (Photographs 52-53) and waves (Photograph 54) symbolizing water and lakes (<https://www.mosqoy.org/textile-symbols>).

<p>Photograph 53. <i>Water and lake pattern.</i></p>	<p>Photograph 54. <i>Wave pattern, (URL 23).</i></p>	<p>Photograph 55. <i>Stylized bull pattern.</i></p>	<p>Photograph 56. <i>Stylized llama eyes.</i></p>
			

Red and white circles on a cloth symbolize bulls put into use especially for plowing in many Andean mountain villages (Photograph 55), while small white and yellow circles throughout the pattern symbolize llama eyes, possibly an extremely important animal in the Peruvian village life (Photograph 56).

The most common aquatic symbols in shawls / carrying cloths are the frog, the lizard and the geometric zigzag line called the "k'enko", which represents running water, lightning and the snake. These are animals or symbols that bring forth water rather than being water-dwelling animals. Water symbols are important for rituals and cleansing as solid images of reflected light. The zigzag pattern representing lightning and the river where the water is linked to the underworld and the thin colored referring to the rainbow lines connect the three realms. Weaving visually connects the three worlds in a single domain, and the weavers conduct their message towards the supernatural realm by linking their message with the demand for agricultural fertility (Joslyn, 2012, p. 46-47).

3.3. Colors

Peruvian clothes are mostly multi-colored. It is most unlikely to see an artisan dressed in national costume in plain dull colors. Usually, traditional clothing combines several bright colors and shades. The most popular colors are red, blue, pink, burgundy, purple and brown. However, dozens of other shades are commonly used in weaving. That is the reason to why Peru's national dresses look extremely festive and colorful (Anonymous, 2017).

Color and texture are the two basic sensory factors of the tactile-visual structuring of the aesthetic nature of fabrics. Color is defined as being an agent of distant stimulus that can convey more than one information. It is one of the most direct, instantaneous and impressive visual experiences people ever experience. The desire for expression and the fact that the color repertoire needs to be constantly enhanced and expanded was understood by the weavers of the Andes early on in history. The fibers most commonly used in Andean textiles are cotton and camel hair, both which possess variant natural colors (Hoces de la Guardia Ch, S., Brugnoli, P., & Jélvez, P., 2011, p. 68).

The main colors used in Inca textiles are black, white, green, yellow, orange, purple and red. Blue is rarely seen. These colors are made from natural dyes extracted from plants, minerals, insects and mollusks. Hundreds of additional shades have been obtained by mixing pigments. Colors also have certain connotations; for example, red represents conquest, rulership, and blood; green represents the rainforests, the people living there, ancestors, rain and agricultural growth, coca and tobacco. While black means creation and death, purple was accepted as the first color just like in the rainbow, and was associated with Mama Oclla, the founding mother of the Inca race (Cartwright, M., 2015).

Yellow represents the highest divinity in the Andean world, Inti or the Sun; the creator of all things, while red represents blood or passion that encourages people take action and stimulates fertility (Ministerio de Cultura, 2016, p. 52) (Photographs 57-58).

Photograph 57. <i>The use of the colors yellow and red in woven fabrics.</i>	Photograph 58. <i>The use of the colors yellow and red in woven fabrics.</i>
	

4. METHOD

This research initiated with the Peruvian Commercial Attaché inviting the author as a guest speaker to the V. International Jeweler Silversmith Congress in 2018. It has been stated that this invitation aims to strengthen intercultural relations and to collaborate on jewelry and fashion design. During this visit, local producers, trade centers and places where cultural products were displayed has been visited in many settlements, especially in the Peruvian cities of Arequipa, Lima and Cusco. Various projects have been planned that can act as conveyors of Peruvian culture into the future and that can raise awareness. One of the projects initiated regarding this, is the clothing design project.

In this study, the Peruvian culture was reflected in contemporary clothing design. Contemporary women's clothing designs, which are intended to be favored worldwide in comfort, are inspired by the patterns and clothing forms used in Peruvian culture.

The study, carried out using the field research method, consists of sections including literature review and means of application. The literature review contains museum catalogs, books, articles and personal studies from within the field. Being invited to Peru, the influence of the impressions gathered by the author during her visit, was the source of inspiration for the clothing designs materialized in the application section. The research is situated within the realm of Peruvian clothing and motifs.

The study is grouped under the main titles of the literature review and the application of clothing design practice. For this study, initially the literature and visual resources on the patterns and clothing forms that make up the Peruvian culture were collected and analyzed. The gathered information and photographs were organized in accordance with the intentions and presented in the introduction and literature sections of the article. Clothing designs were made in unison with the information acquired. The literature review section contains information about Peru, Peruvian traditional women's clothing and the patterns and colors used in Peruvian textiles. In the application section, there are nine clothing designs inspired by Peruvian culture.

The study is based clothing designs which drew inspiration from fabric artworks in Peruvian museums. In the forms of clothing, the examples that have continued the traditionality from past to the present have been put under examination. Traditional styles that have inspired newer designs have been subjected to review, and have been reinterpreted, highlighting their ergonomic, aesthetic and commercial components.

No changes were made regarding the designs in order to certify that the patterns and compositions of the work chosen out from museums and dated back to 1600 AD could be included intactly in the cultural memory. Due to this rationale, the exact same aesthetic imagery of the work has been implemented in the traditional clothing design.

In order to transform the work into readily accessible commercial products that can be used in daily life by including the aesthetic elements that mirror the Peruvian culture, it is necessary to use contemporary fabric and clothing production technologies. When selecting the raw materials used in the designs made in accordance of these principles, natural fibers that remain true to the traditional Peruvian culture were carefully chosen. The fabric production techniques that were chosen are knitted fabric and the patterning technique is the rotating print technique; intending that the garments, abiding to mass production principles, can easily span out to a wide range of consumers. The target audience of the designs are; young mothers and mid-level managers between the ages of 25-35, who like to wear custom designed products.

5. CLOTHING DESIGNS

In this section, there are nine clothing designs inspired by the Peruvian culture. The presentation of the designs consists of two parts. In the first, there is information about the artwork that inspired the design, and in the second part, there is information about the product identity of the design.

5.1. Clothing Design 1		
I N S P I R A T I O N	<p>Photograph 59. <i>Coat Piece, Peru, Culture: Paracas, 450–175 BC New York Metropolitan Museum, (URL 24).</i></p> 	
	<p>Discovered in the Wari Kayan necropolis in the Paracas Peninsula at the beginning of the century, this piece of coat is especially fascinating as it conveys the imaginary supernatural beings of Peruvian culture. In this composition, where rich colors and images are exhibited, the position of the patterns have changed, but the color schemes stay constant. The figures used as images in the coat; are depicted as engaging in actions such as falling, swimming, flying, dancing, and drowning.</p>	
C L O T H I N G D E S I G N		<p>Materials Used</p> <p>Terrycotton, Knitwear, Raised Back Three Thread and Artificial Leather.</p>
	<p>Model Specification</p>	<p>Inspired by the form of traditional Peruvian clothing, this design consists of a jacket, skirt, shawl, hat, belt and shoes. The front of the jacket, where anthracite colored knitwear fabric is used, is sealed using buttons and the invisible closing technique. The collar of the jacket is made of patterned terrycotton fabric. The back of the fabric is raised with additional volume, giving a fluffy appearance to the skirt. The terrycotton fabric on which the artwork is printed, is applied to the lower part of the pleated skirt. In the shawl, which is one of the complementary elements of traditional Peruvian women's clothing, patterned terrycotton and knitwear fabric are used together as overalls. The belt wrapped around the jacket and tied at the back is made of red terrycotton. The combination of fabrics for the suit is also used for the hat. The shoes made of patterned artificial leather are in harmony with the clothes.</p>
	<p>Composition Specification</p>	<p>The design size in the work was reduced and a new pattern was created, a rhythm is established using the soter report technique. Creating areas that allow the eye to relax was intended with the occasional use of black colored bands.</p>
	<p>Colors Used</p>	<p>Anthracite, the base color of the work, is reflected throughout the design. The belt is made of red terrycotton. Knitwear and three yarn fabrics are also in anthracite color.</p>
	<p>Technique Applied</p>	<p>The pattern taken from the work is printed on terrycotton fabric with the rotating print method. The back part of the three yarn knitted fabric used in the skirt is raised.</p>

5.2. Clothing Design 2

I N S P I R A T I O N	<p>Photograph 60. <i>Eight-pointed Star Tunic, Camel's hair, cotton, 1460–1540, Peru, Culture: Inca, New York Metropolitan Museum, (URL 25).</i></p>			
				
C L O T H I N G D E S I G N		<p>Materials Used</p>	<p>Terrycotton, Knitwear, Three thread fabric.</p>	
		<p>Model Specification</p>	<p>The hallmark of the design, which consists of two pieces; a jacket and a fluffy skirt, is the utilization of the bag worn on the back instead of the shoulder cloth accessory in traditional Peruvian women's clothing. To complement the garment, a hat and stockings were designed, similar in color to the hats in traditional Peruvian clothing. The pattern in the work is used by printing with three threads of two different proportions and terrycotton fabric. The skirt and the bag are made from three-thread fabric on which larger patterns are printed. In the second layered skirt, which has references to the traditional Peruvian skirts worn in layers, the pattern was made smaller and printed on terrycotton fabric. Both sides of the main skirt are printed. The fabric of the jacket, which is in the base color, is knitwear.</p>	
		<p>Composition Specification</p>	<p>In order to create a balance in the design, the pattern is used in two sizes and it is given some movement, preventing monotony. The principle of space and volume has been established with the flat base fabric used in the jacket.</p>	
		<p>Colors Used</p>	<p>Straw color was preferred for the jacket to match the orange and green in the pattern.</p>	
		<p>Technique Applied</p>	<p>The pattern in the work is printed on three-thread fabric and terrycotton fabrics in two different sizes. The skirt and bag are made from three-thread fabric on which larger patterns are printed. Both sides of the main skirt are printed.</p>	

5.3. Clothing Design 3

INSPIRATION	<p>Photograph 61. <i>Shoulder Cloth (lliclla), 17th – 18th Century, Peru, New York Metropolitan Museum, (URL 26).</i></p>		
			
CLOTHING DESIGN		<p>Materials Used</p>	<p>Knitwear, Three thread fabric.</p>
		<p>Model Specification</p>	<p>The design is enriched with the bag in the form of a shoulder cloth and a large pocket, and consists of two parts; the jacket and fluffy skirt. The bag in the shape of a shoulder cloth is designed for carrying babies. The front of the jacket sports a deep neckline that allows the baby to have contact with the mother's skin. To complement the dress, a hat and stockings were designed which bear similarity in color to the hats in traditional Peruvian clothing. The jacket and shoulder cloth-bag are made of tricot fabric and the pattern of the handiwork is printed exactly. The hat where the design is used is tied under the chin with bands that cover the ears. The design is brought together by using the same pattern on the shoes and socks.</p>
		<p>Composition Specification</p>	<p>Continuity is aimed by using vertical patterns in the jacket and a dynamic expression aimed by using diagonal patterns in the shoulder cloth. Concepts of movement, unity and balance are met in the design in reference to varied directions of the pattern and is used horizontally for the skirt and vertically for the pocket.</p>
		<p>Colors Used</p>	<p>No other color is used in this design but the original pattern.</p>
		<p>Technique Applied</p>	<p>The fabric chosen for the skirt is a three-thread. While the design of the handiwork was printed exactly on the inner side of the raised fabric, a novel pattern derived from the chosen lace forms was printed the fabric front.</p>

5.4. Clothing Design 4-5		
I N S P I R A T I O N	<p>Photograph 62. Rectangular piece, 1530-1570. Peru, Ica Valley, The George Washington University Museum, (URL 27).</p> 	
	<p>Indigenous women of the Andes continue to use traditional shoulder cloths fastened with silver shawl needles even in modern times. With its band and tapestry fabric structure, this sample fabric where the Spanish influence is reflected using lace patterns and Peruvian culture is protected, was produced as a shoulder cloth. Using lace patterns in this period is an innovative approach for the Peruvian weavers.</p>	
C L O T H I N G D E S I G N		<p style="text-align: center;">Model Specification</p> <p>Here the historical fabric has been interpreted for two different clothing designs. In the garment on the left, instead of a shoulder cloth, a vest was preferred which is a practical form of clothing. On the front fastening of the vest, a brooch (tapu), one of the traditional Peruvian accessories, is used. Here, the design consists of two parts, a dress with a fluffy skirt and a long vest. An impression of a belt is achieved by using a patterned corsage piece on the waist of the whole dress. A reference is made to the “puyto” by using a band design on the hem of the dress. The stability of the fluffiness of the garment was ensured by the petticoat worn inside the dress. A contemporary look is achieved with the long cardigan that can be used on both sides. As a complementary item for the garment, a modern form for the hat which is different from the traditional Peruvian hats was used. The pattern-clad part of the fabric is used on the hat which is tied under the chin with the bands that cover the ears. The design is brought together by using the same pattern in shoes and solid colors for the socks.</p>
	<p style="text-align: center;">Technique Applied</p>	<p>The fabric used in the dress and vest is knitwear. Regarding the long vest, the design is printed exactly on the knitwear fabric. The fabric chosen for the dress on the right is knitwear. The pattern of the artwork is printed on the front of the fabric, while solid color is used for the inner surface of the fabric. The inner side of the fabric is used in the form of a band at the waist and hem of the dress.</p>
	<p style="text-align: center;">Composition Specification</p>	<p>With the effect of space and volume, the eye can navigate through the design and reach harmony.</p>
	<p style="text-align: center;">Materials Used</p>	<p>Terrycotton, Knitwear, Raised Back Three Thread and Artificial Leather.</p>
	<p style="text-align: center;">Colors Used</p>	<p>Cinnamon and burgundy colors are used to match the pattern.</p>

5.5. Clothing Design 6

I N S P I R A T I O N	<p>Photograph 63. Tapestry Tunic, 7-9th century, Peru, Culture: Wari, New York Metropolitan Museum, (URL 28)</p>	<p>Photograph 64. Rectangular woven piece, 3rd Century BC - 1st Century AD, Peru, Culture: Paracas, New York Metropolitan Museum, (URL 29).</p>	
			
	<p>The thin tunic shown in Photograph 63 is structured with vertical bands. The wavy patterns on it are separated by a white border. A striking visual expression is created with the use of matching colors (pink, magenta, turquoise, red and brown) with the light brown background. Twisted and knotted long fringes are found on the rectangular cotton weaving piece in Photograph 64. The anthropomorphic figure on the surface, having a snake-like nose and hooks protruding from the lower eyelid and body, has the appearance of a large bird. In the composition of this design, seven snakes are seen to emerge from the head of the figure. Birds and a cat fill up the empty spaces around the figure.</p>		
C L O T H I N G D E S I G N		<p>Materials Used</p> <p>Terrycotton.</p>	
		<p>Model Specification</p> <p>In the one-piece dress, the band and wave-like patterns in the design of the work were separated and used as two separate patterns. Wave-like patterns are used in two different proportions, small and large. In addition, the number of designs has been increased by re-reporting the patterns horizontally and vertically. These new patterns are printed on terrycotton fabrics. An impression of clothes worn one on top of the other is created. The dress is complemented with large pockets referring to the carrying cloth (Unkuna). The pattern of another piece that enables integrity in color is used for the pockets. The base color of the design is also used to create the flat parts of the garment. Large sized patterns are also used on the hat and socks.</p>	
		<p>Composition Specification</p> <p>Color harmony is retained while choosing two different patterns. The main pattern is used in two different sizes, and the dress is given some movement with the aid of diagonal bands in different directions at the hem. With flat base fabrics, the pattern has been made more attractive as a design.</p>	
		<p>Colors Used</p> <p>The beige color used in the background of the pattern is used in the sleeves, under the breast pads and in the pockets of the garment.</p>	
		<p>Technique Applied</p> <p>Printed on terrycotton fabric.</p>	

5.6. Clothing Design 7

I
N
S
P
I
R
A
T
I
O
N

Photograph 65. Piece of tapestry, 1150 – 1450 AD, Peru, Ucla Fowler Museum, (URL 30).

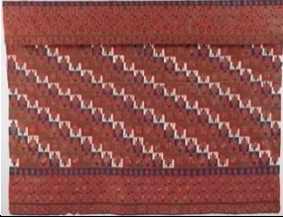

The figured tapestry panel is produced using light brown cotton warp (Z-twisted, S-plied) and multicolored camel's-hair scarf (Z-twisted, S-plied) threads. Camel's-hair warp threads and a plain weave are used on the edges of the woven fabric.

C
L
O
T
H
I
N
G
D
E
S
I
G
N

Materials Used	Knitwear, Three-thread Fabric, Terryotton, Artificial Leather	
Model Specification	The design consists of three parts: a jacket, a sweater, and a fluffy skirt. The sweater is a plain red knitwear. The pattern of the work is printed exactly on the three-thread fabric used in the skirt and jacket. Terryotton fabric was preferred for the front leg of the jacket. The new pattern obtained by reducing the size of the patterns on the edge border in the work was printed on the terryotton. The shoulders of the jacket are straightened to grant a uniqueness to the look. The fluffiness of the skirt is achieved by combining three layers of skirts of different lengths by securing them at the waist. The fabric in the middle segment is also terryotton. The patterns on the border edge of the design of the work were also used here. This fabric is also used for the belt worn over the jacket. The design is enriched by using the main pattern on the hat, socks and shoes, which are the complementary clothes.	
Composition Specification	The skirt is made of three-fold and bulky fabric, unlike the fitted jacket. Even though the shoulders of the jacket are pointed, the circular lines on the skirt creates harmony between the two contrasting parts. By using the same pattern as the jacket on the first and third layers of the skirt, an eye-like illusion is created in the clothing and the design is made to look like a single piece. While the plaques on the front of the jacket serve the sense of direction, they also make the red sweater worn underneath the garment visible.	
Colors Used	The knitwear sweater and top of the hat matches with the red color of the pattern used on the second layer of the skirt.	
Technique Applied	New patterns created based on the pattern of the work are printed on three-thread and terryotton fabrics.	

5.7. Clothing Design 8

I N S P I R A T I O N	<p>Photograph 66. Women's clothes, Camel hair, early 14th – 16th century, Peru, Culture: Chuquibamba, New York Metropolitan Museum, (URL 31).</p>		
			
C L O T H I N G D E S I G N		<p>Materials Used</p>	Knitwear, Artificial Leather
		<p>Model Specification</p>	Although trousers are not part of Peruvian traditional clothes, trousers, which are among the preferred clothing forms for women today, are included in this collection. The design consists of three parts. To complement the clothing, headwear, which is used quite extensively in Peruvian women's clothing, is included. The stripe effect of the border is used in the designed jacket, which is mostly made of tricot fabric. On the trouser pockets and shawls, knitwear with a line effect was preferred. Large pockets were installed in the shawls and trousers, which are used instead of bags in Peruvian women's clothing. Pockets are offered as an alternative to the bag for convenience in carrying objects or food. The hat, in which the main colors of the design are used, is tied under the chin with the bands that cover the ears.
		<p>Composition Specification</p>	By using the edges and the middle part in the original pattern vertically and diagonally in different sections of the clothes, it a surprising image was aimed to be created. Thus, it is thought that a dynamic effect will be created by scanning through the garment in the relevant directions. Each design item creates integrity within the overall unity.
		<p>Colors Used</p>	The color blue is used in the sweater, the hat and the bands of the shoes.
		<p>Technique Applied</p>	The new patterns inspired by the work, are printed on the knitwear fabric.

5.8. Clothing Design 9			
I N S P I R A T I O N	<p>Photograph 67. Warp Patterned Tunic, 1400-1600 AD, Inca Culture, Private Collection, (URL 32).</p>	<p>Photograph 68. Tapestry Tunic, 1200 AD, Peru, Culture: Chimú, Los Angeles County, Museum, (URL 32).</p>	
			
	<p>The multicolored, striped tunic seen in Photograph 67 belongs to the Inca period. The warp thread of the fabric, which is made up of lines of varied thickness, is alpaca. Borders are created with dobby weaves between the lines. In Photograph 68, in a gold-scaled tapestry tunic originating from the Chimú Culture; a group of trees are depicted with monkeys picking fruit for their helper holding the bag. This scene does not seem in accordance with the serious nature of gold. There are cat figures found in the lower row.</p>		
C L O T H I N G D E S I G N		<p>Materials Used</p>	Three-thread Fabric, Terrytotton, Artificial Leather
		<p>Model Specification</p>	The back of the three thread fabrics used in this dress designed as a coat, is covered with terrytotton fabric. The striped fabric pattern, being the first of the historical fabrics, was used here. The new pattern consisting of cat designs in the second piece of work is printed on terrytotton fabric. The striped pattern of the fabric is used on the body of the garment, and the monkey pattern is used on the sleeve and collar. The border used in the skirt area of the coat refers to the "puyto". Striped patterns are used on the hat and socks, and the cat pattern on shoes.
		<p>Composition Specification</p>	The striped pattern used throughout the coat maintains continuity while providing a slim look for the silhouette. With the different patterns used on the collar, sleeve and skirt of the garment, the clothing is taken further away from monotony. The purpose is to create an aesthetic perception by ensuring that the gaze follows the sleeve-collar-sleeve line and the hemline. A dynamic momentum is meant to be set with the wide neckline used for the flat shaped dress.
		<p>Colors Used</p>	No other color is used in this design but the original pattern.
		<p>Technique Applied</p>	The new designs based on the two works are printed on terrytotton and three-thread fabrics.

6. CONCLUSION

The beauty of Peruvian textile is widely known regarding the scale of admissions to museum exhibitions and publications throughout the globe. Characteristic Peruvian clothing forms that have survived through the centuries, are as well-known as these beautiful fabrics. Throughout the Peruvian landscape, which has a rich history of civilizations, different regions are represented by different patterns. Hand woven fabrics and the clothes produced from them, being part of local traditions because of these features are defined as being some of the basic elements of Peruvian Culture. The textile and ceramic pot collections unearthed from Peruvian graves provide an opportunity to examine the culture and handicrafts of Peru.

This study was carried out to mirror the patterns and clothing forms found in Peruvian culture onto contemporary clothing designs. Within the study, by keeping in mind the easily accessible economic value components of traditional Peruvian women's clothing; a collection was assembled in accordance with the fashion of the current day. Inspired by ten historical fabrics, the collection consists of nine looks. The designs are prepared for the target audience of middle-level women managers with children. While designing, components to meet the ergonomic needs of the target audience were especially taken into account. Features such as large pockets in various parts of the designs and a bag for carrying children are all designed with the inspiration derived from traditional clothing forms. Cotton and wool materials were carefully used in the designs. Increased visibility regarding the visual aspects of Peruvian culture was targeted while the patterns of the artifact fabrics were being transferred onto the fabric surfaces by the rotating print method. Traditional Peruvian women's clothing elements were carefully transformed into contemporary forms in every design. For example, the apparatus that Peruvian women add to their clothes for carrying children while still working is incorporated with these designs in the back bag. Also, effort was made to preserve the window, assisting the child's corporeal contact with the mother through an opening in the mother's clothing, as an aesthetic element in these designs.

As a conclusion, it can be stated that it is human responsibility to protect the cultural heritage of the world along with its own unique values, to recognize it correctly and bring it to the future. For this reason, it is recommended that these studies carried out in the sake of correct recognition of Peruvian culture and artifacts and projecting them into the future, set an example in terms of creating awareness about other cultures and similar studies ought to be increasingly executed.

REFERENCES

- Anonymous (2019a). Weavers of the clouds, textile arts of Peru. *Weavers of the clouds is a fashion and textile museum exhibition*. Accessed on June 01, 2020. Retrieved from <https://www.ftmlondon.org/wp-content/uploads/2019/01/FTM-WOTC-Handout-v5.pdf>
- Anonymous (2019b). *Textile symbols*. Accessed on July 02, 2020. Retrieved from <https://www.mosqoy.org/textile-symbols>
- Arslan, A. A. (2016). Sanat eğitiminde transkültürel yaklaşım. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 5(21), 363-372.

- Beaule, C. (2015). Andean clothing, gender and indigeneity in colonial period Latin America. *Critical Studies in Men's Fashion*, 2(1), 55-73.
- Brommer, B., De Bolle, J., Hughes, P., Pollet, L., Sorber, F., Verhecken, A. (1994). *Antwerpen rediscovery of pre-columbian textiles*. (Translations: Gospage, C., Tack, R.). Huize Dumortier Antwerp: Lamandart Publishers Ruiselede. Accessed on July 08, 2020. Retrieved from <http://paulhughesfinearts.com/perch/resources/rediscovery-of-pre-columbian-textiles.pdf>
- Büyük, C. (2013). Döalizm, bilinç ve tanrı. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (39), 133-158. Accessed on July 09, 2020. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/31167>.
- Cartwright, M. (2015). Accessed on July 30, 2020. Retrieved from *Inca Textiles*. <https://www.ancient.eu/article/791/inca-textiles/>
- Çetin, Y., & Polat, C. (2019). Geleneksel İğdir düğümlü dokumalarının teknik, renk, motif ve kompozisyon özellikleri. *İğdir University Journal of Social Sciences*, (19), 233- 265
- Del Solar Dibós, M. E. (2016). La recreación del challpi wathrako en la identidad wanka desde las primeras décadas del S. XX. Producción de fajas tejidas en el valle del Mantaro, Junín, Perú. *Nuevo Mundo Mundos Nuevos. Nouveaux mondes mondes nouveaux-Novo Mundo Mundos Novos-New world New worlds*.
- Del Solar Dibós, M. E. (2017). *LA MEMORIA DEL TEJIDO Arte textil e identidad cultural de las provincias de Canchis (Cusco) y Melgar (Puno)*. Lima: BIO PARTNERS S.A.C.
- Dransart, P. (2020). A highland textile tradition from the far south of Peru during the period of Inka domination. 136-156. *PreColumbian Textile Conference VIII / Jornadas de Textiles PreColombinos VIII* (2019).
- Femenías, B. (1994). Ethnic artists and the appropriation of fashion: Embroidery and identity in the Colca Valley, Peru. 330-341. *Textile Society of America Symposium Proceedings*.
- Heckman, A. M. (2015). *In a small village high in the peruvian andes, life stories are written in textiles*. Accessed on June 29, 2020. Retrieved from <https://www.smithsonianmag.com/travel/weaving-women-ausangate-peru-textiles-tradition-quechua-identity-180956468/>
- Heckman, A. M. (2006). Colorful messages: the revival of natural dyes in traditional cuzco textiles. 389-395. *Textile Society of America Symposium*.
- Hoces de la Guardia Ch, S., Brugnoli, P., & Jélvez, P. (2011). Registro cromático en textiles de la cultura Arica en el período intermedio tardío: caso inkuñas. *Boletín del Museo Chileno de Arte Precolombino*, 16(1), 67-92. Accessed on August 20, 2020. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.4067/S0718-68942011000100005>
- Hünerel, Z. S., & Birnaz, E. R. (2012). Halk kültürünün tanıtılmasında el sanatlarının yeri ve önemi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 179-190.
- Italia, B. (2002) *The countries Peru*. MN: ABDO Publishing Company.
- Joslyn, C. (2013). Representations of nature in andean textiles. *Journal of Global Initiatives: Policy, Pedagogy, Perspective*, 7(2), 4.
- Karkın, N. (2014). Sanat eğitiminde kültürlerarası estetik yakınlaşmalar ve karşılaştırmalar. Accessed on August 12, 2020. Retrieved from <http://izlekler.com/sanat-egitiminde-kulturlerarası-estetik-yakinlasmalar-ve-karsilastirmalar/>
- Meisch, L. A. (2006). Messages from the past: an unbroken inca weaving tradition in Northern Peru. 379-389. *Textile Society of America Symposium Proceedings*.

- Mills, Kenneth, Taylor, William B., and Graham, Sandra Lauderdale, eds. (2002). *Colonial Latin America : A documentary history*. Denver: Rowman & Littlefield Publishers.
- Ministerio de Cultura, (2016). Tejiendo nuestra historia. *Exebition Katalogue*. Lima, Peru. Accessed on August 13, 2020.
http://pachacamac.cultura.pe/sites/default/files/expotejiendo_catalogo_final.pdf
- Planas, E. (2013) *Perú: moda y textiles- Peru: fashion and textiles*. General management: Sandra López V. Editorial direction: Juan Miguel Marthans B. Translation: Isabel L. de Vendramini, Peru: Fashion and Textiles, Lima: Una publicación de la Comisión de Promoción del Perú para la Exportación y el Turismo. PromPerú
- Pracka, D. and Silva, E. (2013). Peruvian trajectories of sociocultural transformation. *Journal of Global Initiatives*, 7(2), 39-54.
- Steele, V. (2005). *Encyclopedia of clothing and fashion*. Farmington Hills: Thomson Gale.
- Schroeder, N. E. (1976). The weaving of original textiles influenced by pre-Columbian Peruvian weaving. Master of Arts. Iowa: Iowa State University Ames.
- Snodgrass, M. E. (2017). *World clothing and fashion: An encyclopedia of history, culture, and social influence*. Place of publication not identified: Routledge.
- Splitstoser, J. C., Dillehay, T. D., Wouters, J., & Claro, A. (2016). Early pre-Hispanic use of indigo blue in Peru. *Science advances*, 2(9), e1501623.
- Turan, A. (2012). *Artvin yöresinde el dokumacılığı*. Unpublished master thesis, Atatürk University, Erzurum.
- Urton, G. (1998). From knots to narratives: Reconstructing the art of historical record keeping in the Andes from Spanish transcriptions of Inka khipus. *Ethnohistory*, 409-438.
- Zorn, E. (2004). *Weaving a future: Tourism, cloth, and culture on an Andean Island*. Iowa City: University of Iowa Press.

VISUAL REFERENCES

Photograph 1-2-3-4. Author's archive, 2018.

Photograph 5. Splitstoser ve diğerleri, 2016; 2

Photograph 6. (URL 1). Accessed on December 10, 2020. Retrieved from.
<http://nationalclothing.org/america/27-peru/31-peruvian-national-costume-woven-clothing-from-alpaca-wool,-unique-patterns-and-bright-colors.html>

Photograph 7. Anonymous, 2019; 8-9

Photograph 8. Author's archive, 2018.

Photograph 9. Anonymous, 2019; 38

Photograph 10. Steele, 2005; 48

Photograph 11. (URL 2). Accessed on December 10, 2020. Retrieved from.
<https://sylwiatravel.com/have-you-ever-heard-about-peruvian-sandals-yankees/>

Photograph 12. (URL 3). Accessed on December 10, 2020. Retrieved from.
<https://daspetravel.com/have-you-ever-heard-about-peruvian-sandals-yankees/>

Photograph 13. (URL 4). Accessed on December 09, 2020. Retrieved from <https://emuseum.mfah.org/objects/113200/womans-jacket-or-juyuna;jsessionid=6C95F52C92B31E616EBCFFC41B3D1C6B>

Photograph 14. (URL 5). Accessed on December 09, 2020. Retrieved from <https://threadsofperu.com/pages/traditional-andean-clothing>

Photograph 15. (URL 6). Accessed on December 09, 2020. Retrieved from. <https://babogenglish.wordpress.com/2012/09/04/andes-region-peru/>

Photograph 16. (URL 7). Accessed on December 09, 2020. Retrieved from https://www.pbase.com/light_works/image/140806330).

Photograph 17. Del Solar Dibós, 2016; 2.

Photograph 18. (URL 8). Accessed on December 10, 2020. Retrieved from <https://threadsofperu.com/pages/traditional-andean-clothing>

Photograph 19. (URL 19). Accessed on December 10, 2020. Retrieved from. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/309228>

Photograph 20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32. (URL 10). Accessed on December 10, 2020. Retrieved from. <https://www.perutelegraph.com/peru-information/history-of-peru/the-colorful-fabrics-and-textiles-of-peru>

Photograph 33. (URL 11). Accessed on December 10, 2020. Retrieved from. <http://collections.vam.ac.uk/item/O69895/panel-unknown/>

Photograph 34. (URL 12). Accessed on December 10, 2020. Retrieved from. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/312796>

Photograph 35. (URL 13). Accessed on December 10, 2020. Retrieved from. https://www.britishmuseum.org/collection/object/E_Am1914-0731-61

Photograph 36. (URL 14). Accessed on December 10, 2020. Retrieved from. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/315786>).

Photograph 37. (URL 15). Accessed on December 10, 2020. Retrieved from. https://www.metmuseum.org/art/collection/search/308121?rpp=20&pg=1&rndkey=20140215&ao=on&ft=*&who=Wari&pos=12).

Photograph 38-39-40-41. (URL 16). Accessed on December 10, 2020. Retrieved from. <https://www.mosqoy.org/textile-symbols>

Photograph 42. (Brommer ve diğerleri, 1994; 151).

Photograph 43. (URL 17). Accessed on December 10, 2020. Retrieved from. <https://www.ancient.eu/image/3558/inca-geometric-textile-motif/>

Photograph 44. Planas, 2013; 23

Photograph 45. Planas, 2013; 25

Photograph 46. (URL 18). Accessed on December 10, 2020. Retrieved from. <https://philamuseum.tumblr.com/search/blanket>

- Photograph 47.** (URL 19). Accessed on December 10, 2020. Retrieved from. <https://www.perutelegraph.com/peru-information/history-of-peru/the-colorful-fabrics-and-textiles-of-peru>
- Photograph 48.** (URL 20). Accessed on December 10, 2020. Retrieved from. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/308120>
- Photograph 49.** (URL 21). Accessed on December 10, 2020. Retrieved from. <https://incaarthistory.weebly.com/textiles.html>
- Photograph 50-51-52.** (URL 22). Accessed on December 10, 2020. Retrieved from. <https://www.mosqoy.org/textile-symbols>
- Photograph 53.** Ramos, J. 2019. Accessed on December 10, 2020. Retrieved from. <https://www.kuodatravel.com/what-do-the-different-symbols-in-peruvian-textiles-mean/>
- Photograph 54.** (URL 23). Accessed on December 10, 2020. Retrieved from. <https://www.mosqoy.org/textile-symbols>
- Photograph 55-56.** Ramos, J. 2019. Accessed on December 10, 2020. Retrieved from. <https://www.kuodatravel.com/what-do-the-different-symbols-in-peruvian-textiles-mean/>
- Photograph 57-58.** (Ministerio de Cultura, 2016; 52-53).
- Photograph 59.** (URL 24). Accessed on December 09, 2020. Retrieved from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/316945>
- Photograph 60.** (URL 25). Accessed on December 09, 2020. Retrieved from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/308120>
- Photograph 61.** (URL 26) Accessed on December 09, 2020. Retrieved from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/316892>
- Photograph 62.** (URL 27) Accessed on December 09, 2020. Retrieved from <https://www2.gwu.edu/~textile/AheadofHisTime/timeline3.html>
- Photograph 63.** (URL 28) Accessed on December 09, 2020. Retrieved from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/833953>
- Photograph 64.** (URL 29) Accessed on December 09, 2020. Retrieved from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/318460>
- Photograph 65.** (URL 30) Accessed on December 09, 2020. Retrieved from <https://www.fowler.ucla.edu/product/x86-3950-tapestry-panel/>
- Photograph 66.** (URL 31) Accessed on December 09, 2020. Retrieved from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/317736>
- Photograph 67- 68.** (URL 32) Accessed on December 09, 2020. Retrieved from <https://www.perutelegraph.com/peru-information/history-of-peru/the-colorful-fabrics-and-textiles-of-peru>

Kitap İncelemesi:

Eralp, Osman Nuri. (2020). *Başka dünyalarda canlı mahlukât var mıdır?* İstanbul: Karakarga Yayınları, 96s.

Ercan Gürova^{1*}

* Sorumlu yazar

Corresponding author

¹Dr., Ankara Üniversitesi, Türkiye

Dr., Ankara University, Turkey

ercangurova@hotmail.com

ORCID ID 0000-0001-5446-9013

Makale geliş tarihi / First received : 06.12.2020

Makale kabul tarihi / Accepted : 02.01.2021

227

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazaraşığıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır:

- 1- Kitap incelemesi olduğundan etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur.
- 2- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *Turnitin*. Similarity Index 09%

Atıf bilgisi/Citation:

Gürova, E. (2021). Kitap incelemesi: Eralp, Osman Nuri. (2020). *Başka dünyalarda canlı mahlukat var mıdır?* İstanbul: Karakarga Yayınları, 96s. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 227-230.

ÖZ

Başka Dünyalarda Mahlukât Var Mıdır? bir veteriner ve bakteriyolog olan Osman Nuri Eralp tarafından yazılmış ve 1918 yılında basılmıştır. Kurmaca bir eserden ziyade kısmen deneme kısmen de makale tarzında yazılmış bir gezegenler kılavuzudur. Öte yandan, dünya-dışı varlıklar, üstün teknoloji, ileri medeniyet fikri, gelecek tasavvuru gibi konulara temas etmesi ve zamanın bilimsel anlayışını yansıtması bakımından kayda değer bir metin olarak bilim kurgu / fenni roman geleneğine ışık tutması beklenmektedir. Bu çalışmada eserin incelenmesi yapılmıştır.

ABSTRACT

Başka Dünyalarda Mahlukât Var Mıdır? was written by Osman Nuri Eralp, a veterinarian and bacteriologist, and published in 1918. Rather than being a fictional piece, it is partly an essay and partly a planetary guide written as an article. On the other hand, it is expected to shed light on the science fiction / scientific novel tradition as a remarkable text in terms of touching issues such as extraterrestrials, superior technology, advanced civilization idea, future imagination and reflecting the scientific understanding of the time. In this study we reviewed this work.

Anahtar kelimeler

Bilim kurgu, fenni roman, gezegenler

Keywords

Science fiction, scientific novels, planets

GİRİŞ

Bir veteriner ve bakteriyolog olan Osman Nuri Eralp tarafından kaleme alınıp 1918 yılında basılan *Başka Dünyalarda Canlı Mahlûkat Var mıdır?* adlı eser, ilk basımından 101 yıl sonra, 2019 yılında ilk defa Latin harfleriyle tekrar günümüz okuyucusu ile buluşma fırsatı bulabildi. Karakarga Yayınevi'nin "Kayıp Kitaplar Kütüphanesi" serisi altında yeniden kitaplaştırılan eserin günümüz Türkçesine çevirisini Merve Köken üstlenmiş, sadeleştirmesini ise Bilge Kösebalaban yapmıştır.

Kitabın yeni baskısında ön ve arka kapağında her ne kadar "Osmanlıca ilk bilim-kurgu eseri" veya "Türkiye'nin ilk bilim-kurgu eseri" şeklinde bir sınıflandırma ve tanım yapılmış olsa da Osmanlı edebiyatında adına "fenni roman" denilen türün ilk örneklerini 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında görmeye başlarız (Uyanık s. 11). Bu türün öncüsü ilk metinler arasında Ahmet Mithat Efendi'nin *Fenni Bir Roman yahut Amerika Doktorları* (1888), Molla Davudzade Mustafa Nazım'ın *Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslamiyye-i Rü'yet* (1913), Celal Nuri İleri'nin *Tarih-i İstikbal* (1913) adlı yapıtları ve Yahya Kemal Beyatlı'nın "Çamlar Altında Musahabe" (1913), Hasan Ruşeni Barkın'ın "Ruşeni'nin Rüyası – Müslümanların Megali İdeası Gaye-i Hayaliyesi" (1914) adlı hikâyeleri sayılabilir.

Eralp'in bu kısa eserine yakından bakıldığında tür olarak "bilim-kurgu" veya "fenni roman" demek doğru olmayacaktır. Eralp'in 1918 basımında alt başlık olarak kullandığı "Fizik, kimya ve astronominin bakış açısından gezegenlerde hayat şartlarının incelenmesi" ibaresinden de anlaşılacağı üzere *Başka Dünyalarda Canlı Mahlûkat Var mıdır?* kurmaca bir eserden ziyade kısmen deneme kısmen de makale tarzında yazılmış bir "gezegenler kılavuzu" dur.

Eralp'in bu kısa eserini üç bölüme ayırmak mümkündür. "Dünyada ve Gezegenlerde Hayat Meselesi" adını taşıyan ilk bölüm kitabın ana konusu olan başka dünyalarda canlı olup olmadığı sorusuna bilimsel cevaplar vermeye çalışır. Bilimsel araştırmanın yöntemi ve verilerinin gerçek bilgiye ulaşma sürecinde en güvenilir yol olarak görüldüğü, pozitivist bir bakış açısının hâkim olduğu bu satırların izi akılcılığı ve bilimi öne çıkaran Batılı aydınlanma düşüncesine kadar götürülebilir; bu sürecin başlangıcı Osmanlı Tanzimat aydınlarından ilk Türk materyalist ve pozitivist Beşir Fuat'a kadar uzatılabilir (Uyanık, s. 14). Bilimsel düşünceye yapılan vurgu Darwinizm (evrim ve doğal seçilime doğrudan atıfta bulunulması) ve Marksizm ideolojileri ile desteklenmektedir (s. 29-30).

Eserin ikinci bölümünde yazar gezegenleri (Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn-Uranüs-Neptün) ele almakta, bu gezegenlerin dünyaya olan uzaklığı, çapı, yoğunluğu, hacmi, kütlesi, yerçekimi bilgisi gibi dönemin bilimsel verilerini sunarken öte yandan gezegenlerdeki yaşama dair hayal ürünü tasvirlerle, yaratıklara, dev bitkilere ve hayvanlara yer verir. Merkür "ateşlerin, depremlerin, gürlemelerin dünyası"dır (s. 33). Yazar, Merkür'ün geleceğine dair öngörülerde bulunmayı da ihmal etmez ve ilerde meydana gelecek canlıları tarif eder (s. 34).

Bir başka gezegen Venüs ise "dev cüsseli bitki ve hayvanların, ejderhaların ve envaiçeşit bitkinin var olduğu cennet gibi bir dünya" şeklinde tasvir edilir (s. 35-37). "Fevkalade bir medeniyet ve ileri bilim dünyası" olan, "insanlardan daha zeki ve gelişkin" canlıların yaşadığı, "Dünya'nın gelecek hayatı" şeklinde tarif edilen Mars, alabildiğine övülen ütöpik unsurlar

içerir. Eralp, sanatçılar (şairler, edipler ve ressamalar) için de bir dünya kurmayı unutmaz; Jüpiter gezegeni “aklın, fikrin ve hayal gücünün” neşvünema bulduğu, göz kamaştırıcı fiziksel, zihinsel ve ruhsal bir güzellik sunar (s. 43). Yazarın incelediği ve hayalini kurduğu son gezegenler dizisi Satürn-Uranüs-Neptün üçlüsüdür. Dünyaya en uzak bu üç gezegenle ilgili olarak “uzayın ölmüş dünyası” tanımlaması yapılır ve güneşe uzaklığından dolayı “karlar altında kalmış, karanlık...bir ölümler alemi” ve “bir ebedi mezar” şeklinde gotik tabirler kullanılır (s. 46-47).

Eserin son bölümü “Dünya ve Bu Dünyalarda Hayatın Sonu” başlığını taşımakta ve daha önce bahsi geçen gezegenler ve Güneş ile ilgili özet yapıldıktan sonra fütüristik yorumlara yer verilmektedir. İnsanlığın geleceğine dair bu yorumlar olumsuz ve kötümserdir. Yazar, hayatın sona erdiği gezegenleri örnek göstererek şu anda üzerinde canlı yaşam bulunan gezegenlerin de bir gün tamamen öleceğini, yaşamın ebediyen son bulacağını, canlı formların “kâinat tarihinde hiçlik mertebesi(ne)” ineceğini ileri sürer (s. 50-51).

Sonuç olarak, kendisi de bir bilim insanı olan Osman Nuri Eralp’in kaleminden çıkan ve 1918 yılında basılan *Başka Dünyalarda Canlı Mahlûkat Var mıdır?* bilim kurgunun öncü yazarı kabul edilen Jules Verne gibi bilimsel araştırma ve düşünceyi önceleyen pozitivist bir anlayışın ürünü olsa bile ne Jules Verne’nin eserleri gibi kurmaca bir yapıya ne de Osmanlı Fenni Roman geleneğinde ilk olma özelliğine sahiptir. Döneminin bilimsel anlayışını yansıtan bir takım kesin yargılar ihtiva eder. Gezegenlere dair bölümlerde yazarın imgeleminin ürünü pasajlar olsa bile bu bölümler yeterince serimlenmez, olay örgüsü veya karakter oluşumuna yer verilmez. Sadece tasvirle sınırlı kalır. Dolayısıyla, eser bir “hayali gezegenler kılavuzu” olmaktan öteye gidemez. Buna rağmen, dünya-dışı varlıklar, üstün teknoloji, ileri medeniyet fikri, gelecek tasavvuru gibi konulara temas etmesi ve zamanının bilimsel anlayışını yansıtmaması bakımından hiç şüphe yok ki kayda değer bir metindir. Bundan sonraki akademik çalışmalarda göz önünde bulundurulması hem Türk Edebiyatı’nın zenginliğine katkı sunması hem de bilim kurgu / fenni roman geleneğine yeni bir ışık tutması bakımından önem teşkil edecektir.

KAYNAKÇA

Eralp, O. N. (2020). *Başka dünyalarda canlı mahlûkat var mıdır?* İstanbul: Karakarga Yayınları.

Uyanık, S. (2013). *Osmanlı bilim kurgusu: Fenni edebiyat*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Endüstri 4.0'ın Lojistik Boyutu: Lojistik 4.0

Logistics Dimension of Industry 4.0: Logistics 4.0

Dilek Gönçer Demiral¹

* Sorumlu yazar
Corresponding author

¹Dr. Öğr. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Türkiye
Assist. Prof. Dr., Recep Tayyip Erdogan University, Turkey
dilek.goncerdemiral@erdogan.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-7400-1899

Makale geliş tarihi / First received : 10.12.2020

Makale kabul tarihi / Accepted : 06.01.2021

Bilgilendirme / Acknowledgement:

- 1- Makalede etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur.
- 2- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *Turnitin*. Similarity Index 14%

Atıf bilgisi/Citation:

Gönçer Demiral, D . (2021). Endüstri 4.0'ın lojistik boyutu: Lojistik 4.0. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 231-251.

ÖZ

Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler işletmeler açısından büyük bir dönüşümü tetiklemektedir. Özellikle içinde bulunduğumuz Covid-19 pandemi süreci, işletmeleri teknolojik uygulamalara hızlıca geçiş yapmaları ve kısa sürede adapte olmaları konusunda zorlamaktadır. Bu dönemde e-ticaretin artışı ile birlikte lojistik faaliyetlerindeki hız, esneklik, kalite ve maliyet kavramları da en plana çıkmaktadır. Böylesine rekabet ortamında işletmeler teknoloji ve teknoloji ile birlikte gelen değişimleri iş süreçlerine uygulayarak rakiplerine göre farklılık yaratarak avantaj elde edebilirler. Dijitalleşme ile birlikte Endüstri 4.0'ın doğuşu birçok sektörü kökünden değişikliğe uğratacağı gibi lojistik sistemlerini de etkilediği ve daha da etkileyeceği aşikardır. Bu çalışmanın amacı, özellikle son dönemde ivme kazanan Endüstri 4.0 uygulamaları ile etki altında kalan Lojistik 4.0'ın önemine vurgu yapmak ve tarihsel gelişimleri ile birlikte bu kavramları detaylı bir şekilde açıklamaktır. Çalışma kavramsal nitelikte olup, lojistik alanındaki teknolojiler ve bu teknolojileri kullanan sektörlerden örnekler eşliğinde bilgilendirici niteliktedir. Lojistiğin gelişimini etkileyen teknolojiler olgunlaşmış, büyüyen, gelişen ve üstel teknolojiler olarak kategorize edilmiş olup, alt başlıklarla açıklanmış ve örneklendirilmiştir. Örneklerle birlikte teknolojinin ileri düzeydeki uygulamalarının varlığı da ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar kelimeler

Endüstri 4.0, Lojistik 4.0, Dijitalleşme, Lojistik Bilişim Sistemleri

ABSTRACT

Information technology developments trigger a major transformation for businesses. In particular, the Covid-19 pandemic process we are in forces businesses to transition to technological applications quickly and adapt in a short time. In this period, the concepts of speed, flexibility, quality and cost in logistics activities also come to the fore along with the increase in e-commerce. Businesses can gain advantage in such a competitive environment by making a difference compared to their competitors and by applying the technology and the changes that come with it to their business processes. It is obvious that the emergence of Industry 4.0 with digitalization will radically change many sectors and it has also affected and will further affect the logistics systems. This study is a conceptual framework and addresses the historical development of Industry 4.0 and its effects on Logistics 4.0. It includes the introduction of technologies that have an impact on the development of logistics and examples from different sectors and is an informative study for other studies to be conducted.

Keywords

Industry 4.0, Logistics 4.0, Digitalization, Logistics Information Systems

GİRİŞ

İşletmeler verimliliklerini ve karlılıklarını artırabilmek için her geçen gün iş süreçlerini iyileştirip daha iyi hizmet verebilecek yöntem arayışları içerisine girmektedirler. Ürün ve hizmetlerde farklılık yaratan, müşteri, kalite ve maliyet odaklı firmalar diğer rakiplerine göre rekabet avantajı sağlamaktadırlar. Bu da ancak, bilginin ve teknolojinin yeni iş modellerine en iyi şekilde uyarlanması ile gerçekleşebilmektedir. Günümüzde adını her alanda sıkça duyduğumuz Endüstri 4.0 veya Sanayi 4.0 bu anlamda işletmelere potansiyel çözümler sunmaktadır. Endüstri 4.0, işletmelerin dönüşüm sürecine yardımcı olan teknolojik araçlar içermektedir. Temelini dijitalleşmeden alan Endüstri 4.0'ın yenilikçi uygulamaları, birçok endüstri alanındaki gelişmeleri de oldukça hızlı bir şekilde tetiklemektedir. Barreto, Amaral, & Pereira (2017), Endüstri 4.0 devriminin sadece sanayide değil aynı zamanda, toplumda, ekonomide ve insan-makine etkileşimlerinin nasıl yönlendirilmesi gerektiği konusunda da köklü değişikliklere neden olduğunu ifade etmişlerdir. Üretimden satışa hatta müşteri hizmetlerine kadar birçok alan Endüstri 4.0'ın etkisinde kalmaktadır. Endüstri 4.0 dönüşümü işletmelere kalite maliyetlerinde %10-20, üretim maliyetlerinde %10-30, lojistik maliyetlerinde ise %10-20 oranında azalma sağlamaktadır (Aylak, Kayıkçı, & Taş, 2020).

Lojistik sektörünün, müşteri ihtiyaçlarına yönelik olarak yüksek verimlilik, esneklik, hızlı hareket etme ve karar alma ile ilgili karşı karşıya kaldığı zorlukları mevcuttur. İşletmelerin bu zorlukların üstesinden gelebilmesi modern teknolojileri kullanma ve yönetme şekline bağlıdır. Bu bir dönüşümü temsil etmektedir. Lojistik 4.0 veya "akıllı lojistik" olarak adlandırılan bu dönüşüm; lojistik operasyonlarında yüksek teknoloji sensörlerinin ve gelişmiş robotiklerin kullanımını, tüm tedarik zincirinin bilgi teknolojileri ile bağlantısını içermektedir (Jahn, Kersten, & Ringle, 2018). Bir tedarik zinciri içerisindeki tedarikçiler, üreticiler, perakendeciler ve müşteriler arasındaki işbirliği, koordinasyon ve iletişim dijitalleşme ve süreç otomasyonu ile sağlanabilmektedir (Tjahjono vd. 2017). Artık firmaların değil, tedarik zincirlerinin yarıştığı dünyamızda, Lojistik 4.0 işletmeler için büyük bir fark yaratan dönüşüm süreci olacaktır.

Covid-19 pandemi süreci nihai kullanıcı açısından olduğu kadar birçok endüstri dalında da teknolojinin hızla kullanımını gerektirmiştir. Bu süreç, işletmelerin iş modellerini zorunlu ve radikal olarak değişimlere uğratmıştır ve uğratmaya da devam edeceği aşikârdır. Bu dönem içerisinde e-ticaretin yaygınlaşması ve teslimatların artış göstermesi; yeni model ve yöntem arayışı içerisinde olan işletmelerin Lojistik 4.0'a hızlı bir şekilde adapte olmaları gerekliliğini doğurmuştur. Bu çalışmanın amacı, özellikle son dönemde ivme kazanan Endüstri 4.0 uygulamaları ile etki altında kalan Lojistik 4.0'ın önemine vurgu yapmak ve tarihsel gelişimleri ile birlikte bu kavramları detaylı bir şekilde açıklamaktır. Çalışma kavramsal nitelikte olup, lojistik alanındaki teknolojiler ve bu teknolojileri kullanan sektörlerden örnekler eşliğinde bilgilendirici niteliktedir. Lojistiğin gelişimini etkileyen teknolojiler olgunlaşmış, büyüyen, gelişen ve üstel teknolojiler olarak kategorize edilmiş olup, alt başlıklarla açıklanmış ve örneklendirilmiştir. Örneklerle birlikte teknolojinin ileri düzeydeki uygulamalarının varlığı da ortaya çıkarılmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

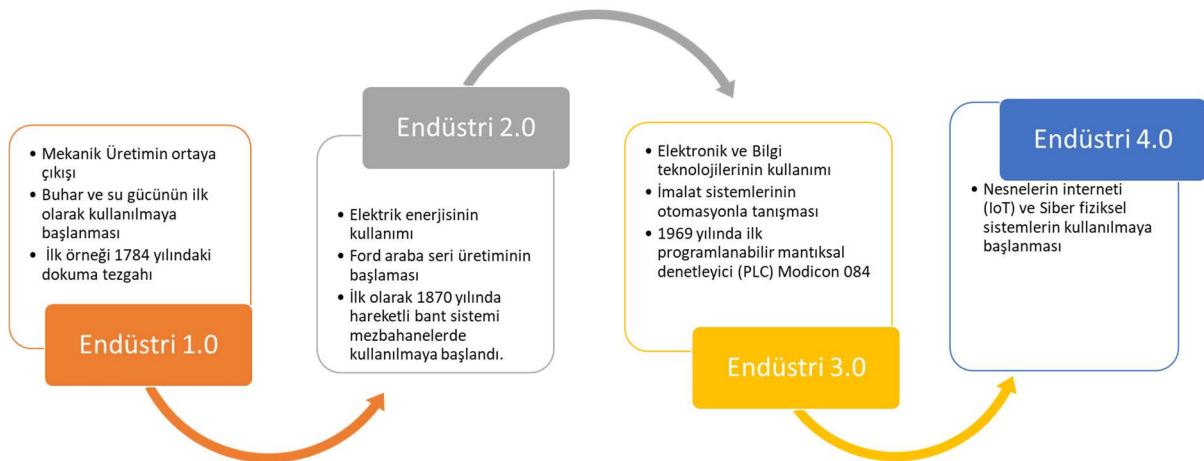
Endüstrinin Gelişim Süreci

Sanayi devrimleri, teknolojinin ilerlemesi ve gelişmesi ile birlikte kendini sürekli yenilemekte olup, insan hayatını etkileyen radikal değişimlerin olduğu dönemlerdir. Bu değişimlerden ilki 1712 yılında Buhar Makinesinin icadıdır. Bir bakıma buhar makinesinin buluşu ile Endüstri 1.0 (Sanayi Devrimi 1.0)'ın da temelleri atılmaya başlanmıştır. Su ve buhar teknolojisinin üretimde kullanılması ile birlikte insan merkezli atölye tipi üretimden, makine odaklı fabrika tipi üretime geçiş yaşanmıştır. Bu durum, üretimin artmasını sağlayarak, ülkelerin ekonomik anlamda gelişmesini de tetiklemiştir (Alçın, 2016). İngiltere'de başlamış olan Sanayi Devrimi 1.0, tüm dünyada yeni makinelerin artışı ile birlikte fabrikaların kurulmasını böylece üretimin ve verimliliğin artmasını sağlamıştır.

Endüstri 2.0 dönemi 1870-1914 yılları arasını içermektedir. Endüstride demirin yanında çelik ve diğer kimyasal maddeler kullanılmaya başlanmış olup, buhar enerjisinden elektrik enerjisine dönüşüm yaşanmıştır. Elektrik enerjisi ilk olarak 1870 yılında hareketli bant sisteminin mezbahanelerde kullanımı ile başlamıştır. Bu dönemin en önemli inovasyonu Henry Ford'un "Model T" ismi verilen seri otomobil üretimidir. Çalışan her eleman, montajın belirli alanlarında yer alır ve böylece üretim seri bir şekilde gerçekleşir (Seyhan, 2019). İkinci Sanayi Devriminin birçok etkisi halen daha mevcuttur. Buzdolabı, mikroskop, plastik boya gibi kullanılan ürünler bu döneme aittir (Arslan & Demirağ, 2017).

Endüstri 3.0 olarak isimlendirdiğimiz dönemde, elektronik, bilgi teknolojileri ve internet kullanımı ile birlikte üretimde otomasyona geçilmiştir. İşletmelerin amacı küreselleşme ile birlikte dünyaya açılmak olmuştur. Bu dönem, üretimde birçok farklı yaklaşımın doğmasını sağlamıştır; daha kaliteli ve ucuz üretim, üretimde etkinlik vb. Firmalar kendi ürettikleri ürüne odaklanmış, uzman olmadıkları işleri "dış kaynak kullanımı (outsourcing)" ile farklı firmalara devretmişlerdir. Bu dönemdeki bilişim, iletişim ve haberleşme alanındaki gelişmeler işletmelerin üretimi ve performansı açısından belirleyici rol oynamaktadır (Özsoylu, 2017).

Şekil 1. Endüstrinin Gelişim Evreleri

Kaynak: Kagerman, Wahlster ve Helbig (2013)'den uyarlanmıştır

Üçüncü sanayi devriminin ardından, internetin yoğun kullanımı sonucu, geleneksel endüstrinin güçlü yönlerinin, bilgi ve iletişim teknolojileri ile entegre edildiği bir süreç olan Endüstri 4.0 kavramı ortaya çıkmıştır. Henüz emekleme aşamasında olan Endüstri 4.0, fiziksel nesnelerin ve süreçlerin birbiri ile entegrasyonunu sağlayan, “akıllı” ürünler veya uygulamalar için gerekli olan teknolojileri içeren, içinde bulunduğumuz dönemdir (Hermann, Pentek, & Otto, 2016).

Endüstri 4.0

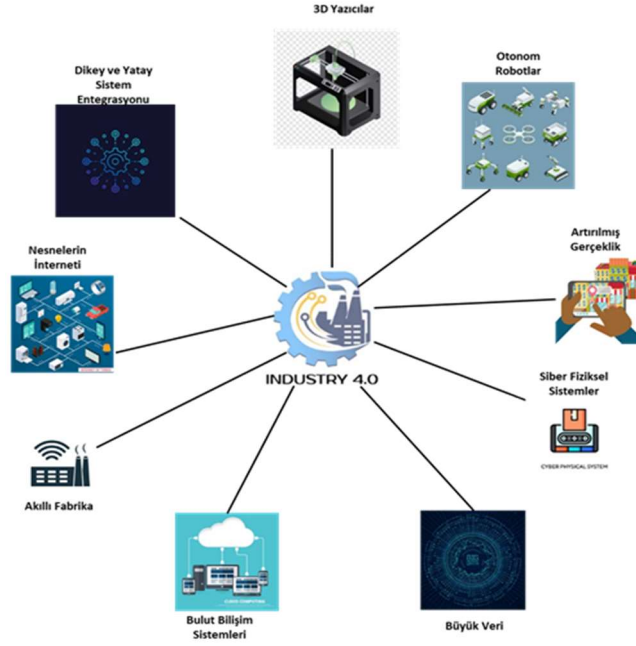
Endüstri 4.0 kavramı, dijital teknolojilerdeki gelişmeler için kullanılmaktadır. İlk üç devrim makineleşme, elektrik enerjisinin kullanımı ve bilgi teknolojisinin sonuçları iken (Lasi, Fettke, & Kemper, 2014), dördüncü devrim yeni ve daha verimli süreçler, yeni ürünler ve hizmetler sağlayan dijital teknolojilerinin kullanımı ile ilgilidir. İlk kez 2011 yılında Hannover Fuarı'nda Alman hükümetinin yüksek teknoloji projesinde kullanılmıştır. Endüstri 4.0 kavramı yazılım terminolojisine dayanmaktadır. Yazılım, versiyonlar ile karakterize edilir. Her versiyon, önceki versiyona kıyasla büyük bir değişikliğe işaret eder. “4” rakamı, 4. sanayi devrimi olarak yeni bir yazılım versiyonu anlamına gelir. “0” ise dördüncü sanayi devriminin yeni versiyonunun başlangıç noktasını işaret eder (Glistau & Machado, 2018).

Literatürde Endüstri 4.0'ın farklı tanımlamaları mevcut olmasına rağmen temelde aynı içeriklere sahiptir. Endüstri 4.0 , TÜSİAD (2016) tarafından siber-fiziksel sistemler ve dinamik veri işleme ile değer zincirlerinin uçtan uca bağlandığı sanayi devrimi; Barreto vd. (2017) tarafından, inovatif bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimini ve entegrasyonu; Büyüközkan & Güler (2019) tarafından, siber-fiziksel sistemleri ve nesnelerin interneti teknolojilerini temel alan devrim; Öztemel & Gürsev (2018) tarafından makine ağırlıklı imalattan dijital üretime dönüşüm şeklinde ifade edilmiştir. Endüstri 4.0'ı en iyi tanımlayan içeriklerden biri, siber-fiziksel sistemlerin kullanılmasıdır. Siber fiziksel sistemler, hesaplama, ağ oluşturma, gerçek ve fiziksel süreçlerin entegrasyonu anlamına gelip, yeni iş modellerinin ve süreçlerin oluşumuna temel oluşturur (Barreto vd., 2017). Siber fiziksel sistemler, işlemsel ve fiziksel yeteneklerin yeni yöntemler kullanılarak bütünleştirilmesi yoluyla, hem nesnelerle hem de insanlarla etkileşim sağlayan yeni nesil sistemlerdir (Şekkeli ve Bakan 2018). Rajkumar, Lee, Sha, & Stankovic (2010) siber fiziksel sistemleri, operasyonların bilgi işlem ve iletişim sistemleri ile izlendiği, koordine edildiği, kontrol edildiği ve entegre edildiği bir mühendislik sistemi olarak tanımlamaktadır. Siber fiziksel sistemlerin; sensörler, aktüatörler ve donanımlar fiziksel kısmını, yazılım modülleri ise siber kısmını temsil etmektedir (Yılmaz & Duman, 2019). Kısacası, siber fiziksel sistem teknolojileri, ürünlerin izlenmesinde, zincir içerisindeki elemanlarının güvenliğinin sağlanmasında, talep, stok ve satış hakkında bilgi sağlamada ve üretimdeki anormallikleri tahmin etmede kullanılabilir (Frazzon, Silva, & Hurtado, 2015).

Endüstri 4.0'ın yenilikçi uygulamaları, bilgi ve iletişim teknolojisinin üretim ve otomasyon teknolojisi ile birleştirilmesinin bir sonucudur (Henning, Wolfgang, & Johannes, 2013). Dijitalleşmeyi sağlayan teknolojilerin kullanımı ile birlikte akıllı üretim yaparak karar alma süreçlerini hızlandırmaktır (TOBB Report, 2018). Bu döneme aynı zamanda “Akıllı Fabrika Dönemi” veya “Akıllı Üretim Dönemi” de denilmektedir. Akıllı Fabrikalarda her makineyi yöneten bir bilgisayar yerine, tüm makinelerin denetimi tek bir bilgisayar tarafından yapılır. Böylece, otomasyon süreçlerinde tüm cihazlar ve makineler birbirleri ile haberleşerek, bir fabrikadaki süreçlerin baştan sonra kadar yönetilmesi sağlanır (“Endüstri 4.0 ve Sistem Entegrasyonları”, 2020). Akıllı fabrikalarda üretim hattı içerisindeki her bir bileşen birbirlerine

intranet veya internet ağı ile bağlanarak, üretimde hız, verimlilik ve esneklik artışı sağladığı gibi hataları, maliyetleri de düşürür. Bunların gerçekleşebilmesi için de büyük veri analizlerinden faydalanılır (TOBB Rapor, 2018). Akıllı fabrikalar, şimdiki üretim tesisleri ile karşılaştırıldığında kaynak kullanımını artırır, üretimin de müşteri talepleri ile eş zamanlı olarak gerçekleştirilmesini sağlar (Wan, Cai, & Zhou, 2015).

Şekil 2. Endüstri 4.0'ın Bileşenleri

Kaynak: BCG, 2016; Tüsiad, 2016.

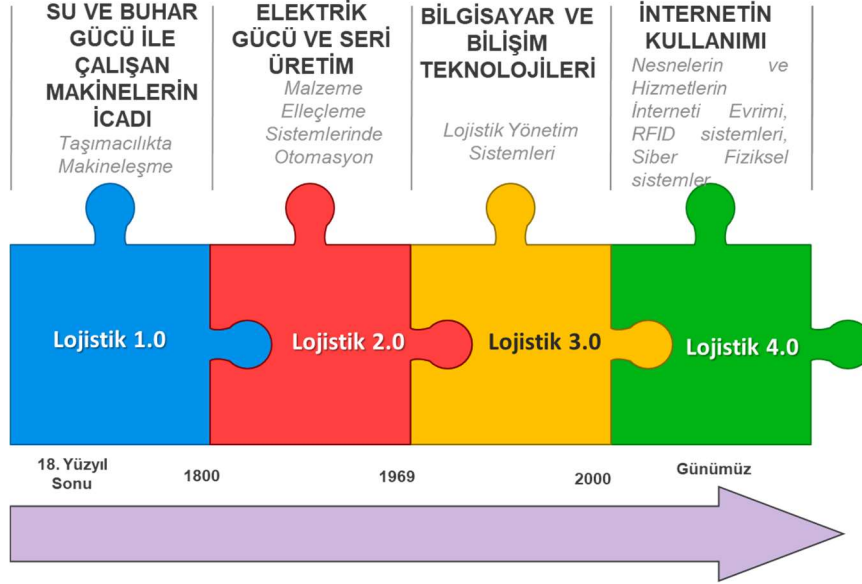
Endüstri 4.0 çözümleri taşıma, üretim, lojistik, enerji, bakım ve kalite gibi çeşitli maliyet unsurlarının azaltılmasında yardımcı olabileceği gibi, yeni iş modellerinin ve yeni planların kurulması ile de ek değer yaratır (Glistau & Machado, 2018). Endüstri 4.0, temelde 9 teknoloji ile açıklanabilir. Bunlar; Büyük Veri ve Analitiği, Otonom Robotlar, Simülasyon, Dikey ve Yatay Sistem Entegrasyonu, Nesnelerin İnterneti, Akıllı Fabrika, Siber-Fiziksel-Sistemler, Artırılmış Gerçeklik, Bulut Bilişim Sistemleri (Şekil 2). Kullanılan bu teknolojiler, tedarikçi, üretici ve müşteri düzeyinde farklı değişiklikler ve yenilikler sağlamakla birlikte, genel olarak operasyonel maliyetleri ve işletme maliyetlerini düşürmekte ve hizmet performansını artırmaktadır. Endüstri 4.0 sadece teknolojik uygulamalar ile betimlenmez. Kendisine has hedefleri ve özellikleri vardır (Keskinkılıç, Yıldız, & Tüzemen, 2018). Genel olarak yenilikçi iş süreçleri ile akıllı ağ oluşturma, operasyonların esnekliği ve mobilitesi, müşteriler ve tedarikçiler arasındaki uyum, akıllı fabrika olarak adlandırılan dijital üretim, Endüstri 4.0'ın esas amacıdır (Aylak vd., 2020). Yeni süreçlere adaptasyon ve katma değer yaratacak faaliyetlere odaklanma da diğer esasları arasında yer almaktadır.

Lojistik 4.0

Bilgi ve iletişim teknolojisindeki son gelişmeler, üretimde dijitalleşme ve otomasyon baskısının artmasıyla birleştiğinde, lojistik faaliyetlerin ve tedarik zincirlerinin de iyileştirilmesi için çeşitli fırsatların yolunu açmıştır (Strandhagen vd., 2017). Tüm sistemler, dünyada gerçekleşen teknolojik gelişmelerden, sanayi devrimlerinden, değişen konseptlerden etkilenmektedir (Galindo, 2016). Endüstri 4.0 ve Lojistik 4.0'ın benzerlikleri; dijitalleşme, otomasyon, ağ ve

mobilizasyondur (Pfohl, Yahsi, & Kurnaz, 2015). Bu bağlamda, Endüstri 4.0'ın hızlı gelişimi Lojistik 4.0'ın da doğmasını sağlamıştır. Şekil 3, Lojistik 4.0'ın evrimleşme sürecini göstermektedir.

Şekil 3. Lojistik 4.0'ın Evrimleşme Süreci

Kaynak: Galindo (2016: 25)'den uyarlanmıştır

Lojistikte üç dönem yaşanmıştır. İlk yenilik Lojistik 1.0 olarak adlandırdığımız, 18. Yüzyılın sonlarından itibaren su ve buhar gücünden faydalanan sistemlerin mekanikleşmesidir. Kırsal yaşamın sona erip, sanayileşmeye atılan ilk adımdır. Buhar makinesinin icadından sonra buharlı gemiler ve demir yolunun gelişmesi ile taşıma kapasiteleri artmış ve “taşımacılıkta makineleşme” gelişmiştir. Bu dönemde hayvan gücü ile yapılan taşımacılıktan, makinelerle taşımaya geçilmiş, yoğun olarak kullanılan karayolu yerini demiryolu ve denizyoluna bırakmış, bitmiş ürünler ve hammaddeler için depolar basit odalar şeklinde kullanılmaya başlanmış, depoya giren ve çıkan ürünlerde elleçleme manuel olarak yapılmıştır (Seyhan, 2019). 1960'lardan sonra elektrikli ve yanmalı motorlarla gerçekleşen seri üretim ile ikinci lojistik devrimi başlamıştır. Taşımacılıkta konteyner gemileri kullanılmaya başlanmış, elektriğin kullanımı ile birlikte depolardaki manuel ekipmanların yerini elektrik ile çalışanlar almış ve bu sayede ürünler raflara otomatik bir biçimde yerleştirilip çıkarılabilir hale gelmiştir. Bu durum otomatik depoya atılan ilk adımdır (Görçün, 2018). Lojistikte üçüncü inovasyon, bilgisayarların ve bilgi teknolojisinin icadı ile 1980'lerden itibaren başlar. Bu dönemde teknoloji temelli lojistik yönetim sistemleri kavramı gelişmeye başlamıştır. Depo Yönetim Sistemi ve Taşımacılık Yönetim Sistemi gibi önemli yazılımlar yaygınlaşmıştır. Tedarik zinciri bu dönemde küresel bir olgu haline almıştır. Üretim lojistiği sürecinde, ürünlerin taşınmasında konveyör bant sistemleri; bazı işletmelerde ise rotaları programlanmış son teknoloji robotlar kullanılmaya başlanmıştır (Galindo, 2016). İnternet kullanımının yaygınlaşması, nesnelere arası internet ve mobil işletim sistemlerindeki gelişmeler, RFID Sistemleri, Siber Fiziksel Sistemler vb. gibi teknolojik uygulamaların artması ve dijitalleşmenin ortaya çıkışı ile Lojistik 4.0 dönemine giriş yapılmıştır.

Literatürde Lojistik 4.0, "akıllı lojistik" olarak da tanımlanmaktadır. Timm & Lorig (2015) Lojistik 4.0 kavramını, donanım odaklı lojistikten yazılım odaklı lojistiğe dönüşüm olarak tanımlamıştır. Winkelhaus & Grosse (2020) müşteri taleplerini sürdürülebilir şekilde karşılanmasını dijital teknolojiler ile sağlayan lojistik sistem olarak ifade etmiştir. Bazı kaynaklara göre Lojistik 4.0 yeni bir yöntem, yeni bir araç seti, yeni bir paradigma olarak adlandırılmaktadır (Szymańska, Adamczak, & Cyplik, 2017). Bu yeni paradigma, makineler ve insanlar arasındaki iletişimi gerçek zamanlı olarak sağlayan, internet kullanımının artması ile gelişmiş dijitalleşmenin bir sonucudur (Barreto vd., 2017). Lojistik 4.0'daki esas amaç, mekanizasyon ve otomasyon arasındaki uyumu sağlayabilmektir (Galindo, 2016). Wang (2016), Lojistik 4.0'ın amacının iş gücü tasarrufunu ve standardizasyonu sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Kapasite kullanımını artırmak ve lojistik tesislerde yüksek düzeyde mobilitayı, modülerliği, uyumluluğu, iletişimi ve bilgiyi otonom süreçler ile birlikte kullanmak da Lojistik 4.0'ın hedeflerinden sayılmaktadır (Schlott, 2017). Teknoloji kullanımının artışı, toplumda heyecan verici olduğu kadar aynı zamanda bazı sektörlerde tedirginlik de yaratabilmektedir. Fakat, Lojistik 4.0, insanların işlerini ellerinden almaktan ziyade hataları minimize eden ve iş süreçlerinde bilginin gerçek zamanlı olarak paylaşıldığı dönüşüm sürecidir. Süreçlerin kontrol edilmesinde ve sistem hatalarına müdahale edilmesi gereken kısımlarda işgücüne her zaman ihtiyaç duyulmaktadır (Barreto vd. 2017).

Lojistik 4.0'ın teknolojik çözümleri, dronelar, otonom araçlar, sensörler, büyük veri, GPS, RFID, nesnelerin interneti kullanımına dayanmaktadır. Bunun yanında sanal gerçeklik gözlükleri, akıllı taşıyıcılar, kapılar, forkliftler ve otomatik araçlar da modern işletmeler tarafından kullanılmaktadır (DHL, 2015). Depolama, elleçleme, nakliye, dağıtım ve bilgi hizmetleri dâhil olmak üzere lojistiğin bazı temel unsurları, verimliliği artırmak için teknolojik gelişmelerle değişmeye zorlanmıştır (Horenberg, 2017). Lojistik alanındaki bu değişimler Scharma (2018)'ya göre 5 şekilde olacaktır;

1. Dijitalleşme :Pazarda 4PL hizmet sağlayıcıları artacak;
2. Şeffaflık :Özellikle tedarik zincirlerinde karar alma süreçleri iş birliğine dayalı ve daha verimli olacak;
3. Otonom :Karar verme ve öğrenme insan yapımı algoritmalara dayanacak ve daha az insan-makine etkileşimi sağlanacak;
4. Modülerleştirme :Süreçlerde esneklik sağlanacak;
5. Sevkiyat ve Dağıtım :Sevkiyat ve dağıtımda yeni teknolojik uygulamalar kullanılacak.

Lojistikte süreç verimliliği oldukça önemli bir göstergedir. Bu nedenle tüm Lojistik 4.0 uygulamalarının esas amacı verimliliği artırmaya yöneliktir (Horenberg, 2017). Tang & Veelenturf (2019) ve Szymańska vd., (2017) Lojistik 4.0'ın getireceği avantajları şu şekilde ifade etmiştir;

- **Hız** : Dronelar ve robotlar ile yüksek hızda teslimat sağlanacak.
- **Güvenirlilik** : Depolamada kullanılan robotlar ile depo süreçlerinde yüksek güvenilirlik sağlanacak.
- **İşletme Maliyetleri** : Akıllı sensörlerin ve otonom cihazların kullanımı ile stokların izlenebilirliğinin ile işletme maliyetleri düşürülecek.
- **Verimlilik** : Blockchain teknolojisi ile konteyner yüklemelerinde verimlilik artışı sağlanacak.

- **Standardizasyon** : Teknolojinin kullanımı ile lojistik süreçleri standart hale getirilecek.
- **İşgücü** : İşlerin makineler tarafından yapılması işgücü tasarrufunu sağlayacak.
- **Yenilik ve Değişiklik**: Yeni teknolojilerin ortaya çıkması farklı değişiklikleri de beraberinde getirecek.

Lojistik 4.0 ile tüm lojistik süreçlerini ve hatta tedarik zincirlerini değişime uğramaktadır. Lojistik 4.0'ın avantajlı olduğu birçok alan olmasına rağmen, yüksek yatırım ve bilgi teknolojileri maliyetleri dezavantajı olarak sayılabilir (Szymańska vd., 2017).

LOJİSTİK 4.0 - LİTERATÜR TARAMASI

Lojistik 4.0 ile ilgili çalışmalar son 5 yılda mevcuttur. Timm & Lorig (2015) lojistik süreçleri simüle etmek için Lojistik 4.0 kapsamında iki entegre yaklaşımı tartışmıştır. G. Wang, Gunasekaran, Ngai, & Papadopoulos (2016) büyük verinin önemine değinmiş olup, tedarik zinciri içerisindeki kullanım stratejilerini incelemiştir. Galindo (2016) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında Lojistik 4.0 kavramı detaylı bir şekilde ele alınmış, kullanılan teknolojilerden örnekler verilmiş ve RFID teknolojisine yönelik uygulamalı bir çalışma yer almıştır. Schlüter & Hettterscheid (2017) tedarik zinciri süreçlerinde dijitalleşirmeyi hızlandırabilecek uygulamalara yönelik teknolojik bir çerçeve sunmuştur. Barreto vd. (2017) Endüstri 4.0 ve Lojistik 4.0'ın benzer prensiplere sahip olduğunu ve bu yeni teknolojilerin işletmeler için büyük avantajlar yaratacağını konu almaktadırlar. Horenberg (2017) 3PL firmalarının katma değerli hizmetlerini iyileştirebilmek adına Lojistik 4.0 uygulamalarına yönelik olarak araştırma yapmıştır. Çalışmanın sonucunda 3PL firmalarının kullanmış olduğu dört teknoloji ile karşılaşılmıştır; blokzincir, otonom araçlar, elektronik pazar platformları ve 3D yazıcılar. Önden (2018) lojistik sektöründeki gelişmelere ve gelecekte insansız lojistik sisteminin çalışabilirliğine yönelik araştırmalarda bulunmuştur. Sonuç olarak yakın gelecekte lojistik sistemlerinde insansız araçların kullanılacağı öngörülmüştür. Klumpp & Ruiner (2018) lojistik ve tedarik zincirindeki robotik ve yapay zeka uygulamalarına yönelik düzenlemeleri ve gelecekteki sorunları ele almaktadır. Krajcovic, Grznar, Fusko, & Skokan (2018) akıllı lojistik uygulamalarının üretim sistemlerine entegrasyonunu konu almıştır. Akıllı üretim ve lojistik sistemleri için dijital ikiz kavramını incelemiştir. Şekkeli & Bakan (2018) Lojistik 4.0'ın temel özelliklerini ve potansiyel etkilerini tartışmaktadırlar. Skapinyecz, Illés, & Bányai (2018) yapmış oldukları çalışmalarında, dördüncü sanayi devriminin sunduğu fırsatlardan yararlanarak, lojistik süreçlerin verimliliğinin nasıl artırılacağını araştırmışlardır. Makale, Endüstri 4.0'ın teknolojik koşullarını, fırsatlarını ve zorluklarını sunmakta olup kurum içi ve kurumlar arası lojistik süreçler üzerindeki etkisini incelemektedir. Saatçioğlu, Kök, & Özispa (2018) Endüstri 4.0 kapsamında bir lojistik firması ile vaka analizi yapmıştır. Nesnelerin interneti, büyük veri, sensör/görüntü işleme ve otomasyon ağırlıklı olarak kullanılan teknolojiler arasında olduğu sonuçlarından biridir. Glistau & Machado (2018) üretimde ve lojistik alanındaki en önemli trend olan Endüstri 4.0 ve Lojistik 4.0 kavramlarını açıklamıştır. Özdemir & Özgüner (2018) Endüstri 4.0'ı detaylı bir şekilde incelemiş ve lojistik alanına etkilerini konu almıştır. Schmidtke, Behrendt, Thater, & Meixner (2018) dijitalleşirme ile endüstrinin en son dönüşümünü ele almakta ve gelecekteki "akıllı çözümler" üzerinde durmaktadır. Yılmaz & Duman (2019) Lojistik 4.0'ın gelişime açık alanlarını mercek altına almaktadır. Amr, Ezzat, & Kassem, (2019) önceki endüstriyel devrimler ve bunlarla ilişkili olarak lojistik alanındaki

değişiklikleri tarihsel bir arka plan aracılığıyla tanımlamaktadır. Edirisuriya, Weerabahu, & Wickramarachchi (2019) Lojistik 4.0 uygulamalarını yalın ve yeşil lojistik bakış açısı ile incelemiş, uygulanan lojistik faaliyetlerin Lojistik 4.0 dönüşümündeki zorluklarına değinmiştir. Büyüközkan & Güler (2019) çalışmalarında Lojistik 4.0 kapsamında var olan teknolojiler hakkında bilgi vermekte ve firmaların bu teknolojilerden beklentilerini sıralamaktadır. Çalışmanın sonucunda nesnelerin interneti ve büyük veri teknolojilerinin firmalara büyük etkisi olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Winkelhaus & Grosse (2020) Lojistik 4.0 ile ilgili literatür taramasını yapmıştır. 114 makalenin incelenmesinin ardından Lojistik 4.0'ı destekleyen çözümlerin; nesnelerin interneti, siber- fiziksel sistemler, büyük veri, bulut bilişim, mobil tabanlı sistemler, sosyal- medya oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Aylak vd., (2020) Endüstri 4.0 ile birlikte gelen değişimlerin lojistik alanındaki etkisini ölçmeye yönelik olarak farklı sektörlerden oluşan 65 işletmeye anket düzenlemiştir. Anket sonuçlarına göre, 2017 yılından sonra lojistik sektöründeki trendlerin; otonom lojistik, robotik ve otomasyon, nesnelerin interneti, bulut lojistik, büyük veri ve e-ticaret olacağı sonuçlarına ulaşmıştır. Karagöz (2020) lojistik hizmeti veren işletmelerin Lojistik 4.0'a bakış açılarını ve uygulamalarını incelemek üzere mülakat yöntemi kullanmış olup, araştırmanın sonucunda Lojistik 4.0 uygulamalarının giderek önemli hale geleceğini ortaya koymuştur. Alkış, Piritini, & Ertemel (2020) Endüstri 4.0 uygulamalarının lojistikteki operasyonel verimliliğe olan etkilerini incelemiş olup, sonucunda işletmelerin özellikle taşıma yönetiminde operasyonel verimlilik artışı sağladığını ortaya koymuştur. Çelik (2020) Endüstri 4.0 ile lojistik alanında yaşanan gelişmeleri ele almaktadır.

LOJİSTİĞİN GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN TEKNOLOJİLER

Lojistik sektörü oldukça hızlı ve benzeri görülmemiş bir dönüşüm içerisindedir. Lojistiğin geleceği inovasyon ve teknoloji ile döşenmiştir. Yapay zeka, nesnelerin interneti, 3D yazıcılar, artırılmış gerçeklik, bulut bilişim, blockzincir, RFID, drone vb. teknolojilerin bir kısmı lojistik alanında halihazırda uygulanırken, daha hızlı, daha ucuz, daha güvenilir, izlenebilir ve sürdürülebilir hizmetler sağlayabilmek adına yakın zamanda birçoğundan faydalanılacaktır. MHI (2015) tarafından, lojistik sektörünü etkileyen teknolojik uygulamalar olgunlaşmış, büyüyen, gelişen ve üstel teknolojiler olarak dört şekilde kategorize edilmiştir.

Olgunlaşmış Teknolojiler:

Hizmeti ve verimliliği iyileştirmeyi amaçlayan optimizasyon yazılımları, sensörler ve telematikler, bulut bilişim, büyük veri ve otomatik depolama olgunlaşmış teknolojiler olarak adlandırılmaktadır.

Optimizasyon Yazılımları: Günümüzde tedarik zinciri ve lojistik operasyonlarında optimizasyon yazılımları kullanılmaktadır. Bunun yanında daha standart hale getirilmiş hazır paketler de işletmeler tarafından tercih edilmektedir. Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP), EDI (Electronic Data Interchange), Depo Yönetim Sistemleri (WMS), Taşıma Yönetim Sistemleri (TMS), rota ve yük optimizasyon yazılımları gibi yazılım paketleri de diğer programlar ile entegre edilebilmektedir. Bu yazılımların kullanımı lojistik süreçlerde üretkenliği, esnekliği, çevikliği artırmakla birlikte operasyonlarda daha fazla izlenebilirlik, kontrol ve verimlilik sağlar. Tedarik zincirindeki aktörler arasındaki bilgi sistemi entegrasyonu ile şeffaflık ve görünürlüğün artması sağlanırken, kaynakların (işgücü, ekipman, materyal) yeterli düzeyde tahmini de bu yazılımlar sayesinde sağlanmaktadır (Barreto vd., 2017). UPS'in 2001 yılından bu yana kullanmış olduğu rotalama optimizasyon

yazılımı ile, 39 milyon galon yakıt tasarrufu sağlanmış, 364 milyon mil daha az mesafe yapılmıştır (“Lojistik Sektörü Büyük Veriden Nasıl Yararlanıyor?”, 2020).

Sensörler ve Telematikler: Telematik, gerçek zamanlı veri aktarımı sağlayan bir sürüş izleme teknolojisidir. Bu teknoloji, yazılımın ve kablosuz araçların bir araya gelmesi ile çalışmaktadır. Araçlara yerleştirilen telematikler aracın konum bilgisini, sürücünün sürüş biçimini ve kurallara uyup uymadığını GPS yolu ile karşı sunucudaki bilgisayara göndermekte ve kayıt altına almaktadır. Telematikler sayesinde taşımacılıkta sürüş performansları takip edilerek yakıt tasarrufu sağlanır, bakım maliyetleri düşer, maliyetlerde izlenebilirlik ve kontrol elde edilir. Teslimatların izlenmesi ve kontrol edilmesini sağladığı gibi aynı zamanda tedarik zincirleri içerisindeki kamçı etkisinin de önüne geçmektedir. (Pagano & Liotine, 2020).

Bulut Bilişim: Bulut bilişim, internet üzerinden, erişimde bulunulan yazılım uygulamaları, veri depolama hizmeti ve işlem kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (“Bulut Bilişim Nedir?”, 2020). Verilere ve hizmetlere her an her yerden erişebilmek bulut bilişim sistemi ile gerçekleşmektedir (Yılmaz & Duman, 2019). Bulut bilişimin avantajları daha düşük uygulama maliyetleri, daha düşük risk düzeyi ve müşteri ihtiyaçlarına yönelik esnekliğin, çevikliğin sağlamasıdır (Nowicka, 2014). Lojistik sektörü, tedarik zinciri boyunca bütünleştirilmesi gereken birçok aktörden oluşmaktadır. Bulut bilişim ile her şey otonom olabilir ve yöneticiler verileri kullanarak tedarik zinciri süreçlerindeki tüm aktörleri kontrol edip ve birbirine bağlayabilir (Hülsmann, 2015). Bulut bilişim, bilgi teknolojileri kaynaklarıyla (donanım, yazılım ve veri havuzları) tedarik zinciri içerisindeki aktörlerin işbirliğini sağlar ve güçlendirir. GT Nexus firması, tedarik zincirindeki şirketlerin lojistik verilerini gerçek zamanlı olarak paylaşmaları için bulut tabanlı bir platform sunmaktadır. Böylece, tedarik zinciri boyunca gerçek verilerin görünümü sağlanarak, aksaklıkların önüne geçilmiş olunur (Pagano & Liotine, 2020). Bulut tabanlı işbirliğine dayalı kaynak kullanımı, kuruluşlara ortalama %20,7 oranında tasarruf sağlayabilmektedir (McKeefry, 2014).

Büyük Veri: Büyük Veri, büyüyen veritabanları ve araçlarla yönetilmesi zorlaşan veri kümeleri için kullanılan terimdir. Zorluk, verilerin hacminin, hızının ve çeşitliliğinin değişmesinden kaynaklanmaktadır (Galindo, 2016). Günlük olarak üretilen veri miktarı oldukça fazla olup, anlamlı bilgiler çıkartabilmek için çeşitli uygulamalar kullanılmaktadır. Büyük veri, pek çok farklı veriyi bir arada kullanarak karar vermeyi mümkün kılan bir uygulama (Özsoylu, 2017) olmasının yanında maliyetleri düşürmede, ürün ve hizmet akışlarının iyileştirilmesinde oldukça avantajlıdır (Davenport, 2014). Lojistik sektöründe Büyük Veri'den yararlanmanın önemi son yıllarda gittikçe artmıştır. Kullanılan birçok teknoloji; RFID okuyucular, sensörler ve telematikler, GPS, ERP, VMS, taşıma yönetim sistemler vb. büyük miktarda veri üretmektedir. Tüm bunların yanında son yıllarda özellikle kullanımı ve önemi artan sosyal medya verileri de lojistik sektörünü şekillendirmektedir. Güzergah ve süreç optimizasyonunda, adres doğrulamada, vardiya planlanmasında, risk planlanmasında, müşteri deneyimi ile ilgili uygulamalarda büyük veriden faydalanılmaktadır. Büyük veri teknolojisinin müşteri alışkanlıklarını analiz etmede ve kişiye özel fırsatlar yaratarak müşteriyi kazanmada önemli rol oynadığı da bilinmektedir (Büyüközkan & Güler, 2019). UPS firması büyük veri sayesinde rota optimizasyonu ile 10 milyon galon yakıt tasarrufu sağladığı gibi teslimat sırasında oluşabilecek olan sorunları da minimize etmektedir. Dağıtım esnasında park etme gibi problemler de ölçülünerek

teslimat stratejileri oluşturulmaktadır ("Lojistiğin Kaderini Değiştiren Teknoloji: Yapay Zeka", 2020) . DHL firması da büyük veri kullanımı ile depodaki faaliyetleri anlık olarak ısı haritalarına dönüştürerek izleyebilmektedir (Önden, 2018).

Otomatik Depolama: ASRS (Automated Storage and Retrieval Systems) otomatik depolama ve boşaltma sistemleri, ürünün depodaki yerine yerleştirilmesi ile depolandığı yerden alınarak sevk edilmesini sağlayan bilgisayar kontrollü depolama sistemidir ("Otomatik Depolama Sistemi (AS/RS) Nedir?", 2020). Depolama ve boşaltma işlemlerini insan gücüne dayalı forkliftler ile yapan firmaların operasyonel işlemlerdeki hızları yavaş olmakta ve bu işlemlerin kontrolü de otomatik sistemlere göre daha zor yapılmaktadır (Soyaslan, 2012). Otomatik depolama sistemleri, sevkiyat, ürün yükleme ve indirme gibi operasyonlarda verimlilik sağlamak isteyen işletmeler tarafından tercih edilmektedir. AS/RS bilgisayar kontrolünde çalışan sistemler olduğu için, fire miktarı azdır, sevkiyatların doğruluğu yüksektir, depo alanının maksimum kullanımını sağlar, stokların gerçek zamanlı izlenmesine olanak tanımaktadır. AS/RS'ler, ürün sayısının ve çeşitliliğinin hızla arttığı günümüz ortamında depo operasyonlarında oldukça fazla verimlilik sağlamaktadır (Pagano & Liotine, 2020).

Büyüyen Teknolojiler:

Bu teknolojilerin firmalar tarafından benimsenme oranı %20 olup, 3-5 yıl içerisinde istikrarlı bir şekilde artışa geçmesi beklenmektedir (MHI, 2015). Mobilite, Giyilebilir Teknolojiler, Veri Analizi ve Sosyal Medya büyüyen teknolojiler olarak adlandırılır.

Giyilebilir Teknolojiler: Lojistikte özellikle toplama, paketlenme, sevkiyat faaliyetlerinde kullanılmaya başlanan giyilebilir teknolojiler, iş süreçleri ile entegre edilerek hem verimlilik artışı sağlar hem de zamandan tasarruf elde edilmektedir. Giyilebilir teknoloji (bileklik, saat, gözlük vb.) çalışanların hareket kabiliyetini artırırken, mevcut olan kaynakların kullanımını da maksimuma çıkarmaktadır. Örneğin, depo personeli takmış olduğu gözlük ile ürün, palet, ekipman üzerindeki barkoddan tüm bilgilere ulaşabilir veya araç yüklemesi yaparken, yükün yeri giyilebilir teknolojilerden biri ile tespit edilir, stoka işlenir. Personelin iki elinin kullanımını da sağladığı için hareket kabiliyetini yükselten bir uygulamadır ("Giyilebilir Teknolojiler Lojistik Sektöründe Kolaylık Sağlıyor", 2020). Giyilebilir teknolojiler, hareket halindeki personelin daha az zamanda, daha verimli iş yapmasına katkı sağlamaktadır.

Veri Analizi: Veri analizi, çok farklı kaynaklardan gelen büyük hacimli verilerin işlenmesini ve hesaplanmasını içermektedir. Günümüzde işletmelerin en değerli varlıkları verileridir. İşletmeler verilerin analizi ile iş süreçlerini geliştirebilecek bilgiler elde ederler ve böylece rekabet avantajı sağlamaktadır. Bilginin elde edilmesi ile beraber lojistik iş akışlarında ve tedarik zincirlerinin her düzeyinde karar vermeye yardımcı yeni modeller ortaya çıkarılabilir. Veri Madenciliği teknikleri ve "Predictive Analytics" (kestirimsel çözümleme) ile simülasyonlar kullanılarak, lojistik hizmetlerin daha uygun maliyetli ve hızlı yapılmasını amaçlayan çalışmalara "Anticipatory (öngörmeli) Logistics" adı verilmektedir. Bu teknikte belirli bir bölgedeki müşteri talepleri tahmin edilir ve envanterler bu tahminlere göre ayarlanır. Müşterilerin önceki satın almaları, önceki aramaları ve belirli kalemlere bakmak için harcadıkları zaman uygulamanın temelidir. Şu anda büyük perakende firmaları tarafından bu uygulama kullanılmaktadır. Satın alınabilecek ürünler hakkında önceden bilgi sahibi olunabildiği için, satın alma, stok yönetimi, pazarlama, depolama vb. gibi birçok faaliyette verimlilik sağlamaktadır. Kestirimsel çözümleme ile yaşanabilecek gecikmeler de

öngörülmektedir. DHL firmasının hava taşımacılığındaki gecikmeleri engellemek için geliştirdiği makine öğrenmesi bu uygulamaya örnektir. Makine öğrenmesine dayalı algoritma ile geçmişteki verilere dayanarak uçakların en kısa sürede gidilebileceği hava güzergahını tahmin eder. 58 farklı kriter ile belirlenen tahmini ulaşma süresini ve tahmini gecikme süresini hesaplar. Böylece iş süreçlerinin daha önceden planlanması sağlanır, operasyonlar daha verimli ve hızlı olur ("Lojistik Yönetiminde Yapay Zekânın Rolü", 2020). Amerika'da demiryolu taşımacılığında faaliyet gösteren Union Pacific firması yerleştirdiği görüntü ve ses sensörleri ile sürekli olarak trenleri izlemektedir. Oluşan verileri yorumlayıp, kullanılan ekipmanlar ile ilgili hasarlanma ve ömür analizlerinde bulunmaktadır. Hasar türünü %90 doğruluk payı ile analiz edebilmektedir. Böylece beklenmedik problemler minimize edilmiş olmaktadır ("Tedarik Zincirinde IoT Uygulamaları", 2020).

Mobilite: Mobil teknoloji, geleneksel teknolojilerden çok daha düşük bir maliyetle tedarik zinciri ve lojistik için bir dizi yeteneğe sahiptir. Bunlar, barkod tarama, belge yönetimi, GPS izleme, gerçek zamanlı saha iş gücü yönetimi, gönderi takibi ve gerçek zamanlı teslimat kanıtı gibi özellikleri içerir. Bu teknolojilerin çoğu artık yaygın olarak bulunabilen akıllı telefonlar ve tabletlerle kullanılmaktadır (Pagano & Liotine, 2020). Hem mobil hem de giyilebilir teknoloji için firmalar tarafından benimseme seviyeleri % 23'tedir ve önümüzdeki 3-5 yıl içinde % 64'e ulaşması beklenmektedir (MHI, 2015).

Sosyal Medya: Sosyal medyanın kullanımı gün geçtikçe artmakta olup, en etkin haberleşme yollarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İşletmeler için müşteriler ile etkileşimi artırmada önemli bir rol üstlenmektedir. Şirketler müşterilerle iletişimi geliştirebilir, işletme maliyetlerini ve riski azaltabilir, pazarlama ve üretkenliği artırabilir (Pagano & Liotine, 2020). Dünya devi olan Maersk firması, 2011 yılında belirlemiş olduğu sosyal medya stratejisi ile çok geniş bir ağ ile iletişime geçme fırsatını yakalamış olup, büyük başarı göstererek rakiplerinden bu anlamda farklılaşmaktadır.

Gelişen Teknolojiler:

Bu teknolojiler günümüzdeki rekabet ortamında yıkıcı yenilikler olarak görülmektedir. Bu bağlamda tedarik zincirini ve lojistik operasyonlarını öngörülemeyen şekillerde önemli ölçüde değiştirme potansiyeline sahiptirler. 3D yazıcılar, dronelar, otonom araçlar gelişen teknolojiler kategorisinde yer almaktadır.

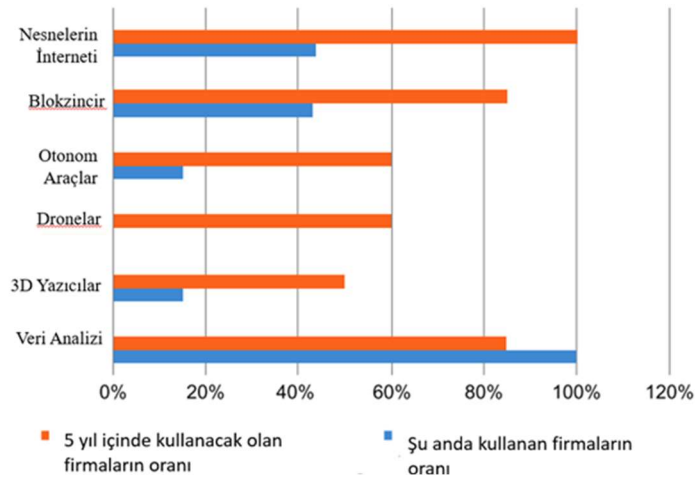
3D Yazıcılar: 3D yazıcılar tedarik zincirlerini ve küresel lojistik endüstrisini etkileyen en yıkıcı olaylardan biridir. Üç boyutlu yazıcıların lojistik ve tedarik süreçleri üzerinde doğrudan etkisi vardır (Mohr & Khan, 2015). Bazı lokasyonlarda üretim düşük maliyetli olabilse de, nakliye ve diğer dağıtım masrafları dâhil olmak üzere küresel bir lojistik ağını işletmek, büyük genel masraflar anlamına gelmektedir. 3D yazıcılar, işletmelerin yerel üretim merkezlerini stratejik pazarlara daha yakın konumlandırmalarını sağlayarak, bu genel maliyetleri düşürür. Böylece bir tedarik zincirinin uzunluğunu ve karmaşıklığını azaltırken aynı zamanda karbon ayak izini de azaltmaya yardımcı olur (Pagano & Liotine, 2020). 3D yazıcılar ayrıca yedek parça üretimi için de oldukça avantajlıdır. İhtiyaç anında üretileceği için, depolama ve yatırım maliyetlerinden tasarruf elde edilir (Yılmaz & Duman, 2019). Özellikle e-ticaretin artışı ile birlikte birçok firma aynı gün teslimat anlayışının yerini aynı saat teslimat anlayışına bırakmaktadır. Sipariş ile sevkiyatın arasındaki süre birçok işletmede saniyelere kadar inmektedir. Amazon firması merkezi fabrikalar yerine 3D

yazıcıları kamyonlara yükleyerek, gelen siparişlerin anında üretilerek dronelar ile teslimatının sağlanabileceği yeni bir planlama yapmaktadır.

Dronelar: Drone teknolojisinin depoda ve ürün teslimatlarında kullanımına rastlanılmaktadır. Depoda ürün sayım sonuçlarını, Depo Yönetim Sistemine hızlı ve hatasız şekilde aktararak zaman ve işgücü avantajı sağlar. Drone ile ürün teslimatı ilk olarak Amazon firması tarafından yapılmış olup, teslimat süresini oldukça kısaltmaktadır. Özellikle tüm dünyanın içinde bulunduğu pandemi sürecinde, anlık ihtiyaçlar için drone ile teslimat talebinin yoğunlaşabileceği öngörülebilmektedir. Amazon firması tarafından patenti alınmış, henüz proje aşamasındaki zeplin benzeri hava gemileri veya diğer ismi ile hava depoları kullanılarak ürün dağıtım süresinin kısılması amaçlanmaktadır. Drone teknolojisi ve e-ticaret bir araya gelerek mobil depo görevi gören zeplinler, dağıtımda inovatif bir yaklaşım sergilemektedir. Şekil 4. Tedarik zinciri kullanan firmaların teknoloji kullanım oranlarını göstermektedir. Şekle göre drone kullanımının 5 yıl içerisinde artacağı öngörülmektedir (Pagano & Liotine, 2020).

Otonom Araçlar: Akıllı sensörler, işlemciler, entegre sistemler, veri paylaşımı ve nesnelerin interneti alanındaki ilerlemeler, geleneksel manuel sürüşten, tamamen bilgisayarlar tarafından yönlendirilen otonom araçlara doğru bir yol almaktadır (Anderson vd., 2016). Otonom araçların lojistik alanındaki uygulamaları artmaktadır (Kalkınma Bakanlığı 2018). Bu araçlar, gerekli olan verileri elde etmek için tamamen sensörlerden destek almaktadır (Horenberg, 2017). Çoğu veri, aracın çevresini algılayan ve bir harita oluşturmasını sağlayan görüntü kameraları, radarlar ve ultrasonikler vasıtası ile alınır. Bu haritaya dayanarak, hareket planlama algoritmaları aracın hangi hareketleri yapması gerektiğine karar verir (Katrakazas, Quddus, Chen, & Deka, 2015). Dünyanın en büyük uluslararası lastik ve orijinal ekipman tedarikçilerinden olan Continental firması tarafından sürücüsüz araçlarla entegre olan kurye robotlar sayesinde ürün dağıtımını daha hızlı ve verimli olmaktadır. Otonom araçlarla yapılan bu teslimatlar için taşıma kapasitesinin daha fazla artacağı ve zaman kayıplarının azalacağı öngörülmektedir.

Şekil 4. Tedarik zinciri teknolojilerini kullanan ve önümüzdeki 5 yıl içinde kullanacak şirketlerin yüzdesi

Kaynak: (Pagano & Liotine, 2020)

Üstel Teknolojiler:

Tedarik zinciri yönetiminde ve lojistikte genel kullanıma girmeye yeni başlayan blokzincir, nesnelerin interneti, sanal gerçeklik, makine öğrenimi teknolojileri üstel teknolojiler olarak isimlendirilmektedir.

Blokzincir: Blokzincir; karşılıklı tarafların belirli kurallara göre antlaşmaları sonucunda, sanal varlıkların (öğelerin) dijital ortamda transfer olmasını sağlayan teknolojidir (Tekin, Öztürk, & Bahadır, 2020). Blokzincir, kıymetli evrak yönetim sistemine, çoklu onay mekanizmalarına dayalı olarak taraflara şeffaflık ve güven ortamı yaratmaktadır. Kayıtlara girmiş evraklar üzerinde değişiklik yapılamaması ve girilen verinin değiştirilememesi gibi özellikleriyle gümrük ve dış ticaret işlemlerine önemli katkılar sağlayabilmektedir. Hile, yetkisiz işlem, suistimal ile hataların giderilebilmesi blockchain ile daha kolay olduğu için lojistik sektörüne olumlu etkileri olmaktadır (Çelik, 2020).

Nesnelerin İnterneti: Nesnelerin interneti geleceği en parlak gözüken ve birçok alanda kullanımı olan teknolojilerden biridir. Her şeyin interneti olarak da adlandırılan bu teknoloji, sadece nesnelere değil, insanların, süreçlerin, verilerin, eş zamanlı ve kesintisiz olarak iletişim içerisinde olmasını sağlar (Witkowski, 2017). Fiziksel nesnelere barkodlama, RFID etiketleri veya sensörler ile donatıldıkça, ürünlerin, araçların veya diğer nesnelerin başlangıç noktasından varış noktasına kadar olan tüm nakliye ve dağıtım hareketleri izlenebilmektedir. Nesnelerin interneti teknolojisi ile etkileşime giren iyi tanımlanmış ve yapılandırılmış taşıma sistemleri yönetimi, yönetimin karar vermesinde kilit role sahip olup, tedarik zincirlerini de daha esnek ve verimli hale getirmektedir (Barreto vd., 2017). Taşımacılık alanında, bir ürünün tedarik zinciri boyunca takibi ve kontrolü; depolama alanında bir ürünün raf sisteminden sevkiyat alanına kadar takip edilmesi; depo içinde kullanılan araçlara rotalama yapılması gibi uygulamaları mevcuttur. Akıllı konteynerlerde RFID, GPS, wireless ve sensörlerin entegrasyonu sağlanarak, konteyner içindeki sıcaklık, ısı, nem, malzeme bilgisi, aracın nerede olduğu ile ilgili olarak kullanıcılara eş zamanlı bilgi verebilmektedir. Depo içerisindeki tüm kontrollerin sensörler tarafından yapıldığı, ürünlerin robotlar tarafından taşındığı, rafların ve taşıyıcıların nesnelerin interneti teknolojisi ile iletişim kurduğu, sevk edilecek olan ürün miktarının yapay zeka ile tahmin edildiği "akıllı depo" uygulamaları kullanımı artmaktadır. Akıllı depo teknolojileri ile işletmeler büyük yatırım maliyetlerine katlanarak operasyonlarında hız, zaman ve esneklik elde etmiş olmaktadır.

Sanal ve Artırılmış Gerçeklik: Sanal gerçeklik teknolojisi ile bilgisayarlardaki kamera yardımı sayesinde, bir nesneye bakıldığında daha önce entegre edilmiş olan dijital ya da elektronik içerikler görülebilmektedir. Bu da gerçek hayatta orada mevcut olmayan bir olayın varlığını hissettirmektedir (Çakır, Solak, & Tan, 2015). Lojistik alanında; depo kurulumunda depo içi ekipmanların ve rafların nereye yerleşeceğini, depo içi araç rotalarının belirlenmesini sağlar. Çalışanlara karşılaşılabilecekleri tehlike ve riskler ile ilgili olarak eğitimler verilmesini sağlayan sanal gerçeklik teknolojisi iş kazalarının önüne geçilmesine de imkân tanımaktadır. Lojistik şirketlerinden biri olan Adidas stoklarındaki 4000'den fazla ürünü, mağazalarındaki duvarlara yansıtarak tüketicilere farkındalık yaratmanın yanı sıra, ürünler ile ilgili bilgilere ulaşmalarını ve karşılaştırma yapmalarını da sağlamaktadır (Odabaşı 2017, s.45). Knapp firması, depo operasyonlarında artırılmış gerçeklik teknolojileri kullanarak karmaşıklığın ve insan hatalarının olasılıklarını yaklaşık olarak %40 oranında azaltmıştır (Baur ve Wee 2015).

Makine Öğrenimi: Makine öğrenimi yapay zekâ tekniklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Yapay zekâ uygulamaları lojistik alanında hızla gelişim göstermektedir. Görüntü uygulama ve işleme ile ilgili Amazon firmasının “Amazon Go” noktaları tamamen insansız olan mağazaları temsil etmektedir (Kayaalp, 2020). Alışveriş yapacak olan kişinin mağazadan yüz tanıma sistemi ile girmesi, ürünleri mobil aygıttaki uygulama üzerine ekleyip, mağazadan çıkarken de ödemenin otomatik olarak yapılması yapay zekânın kullanımının en etkin örneğidir. Tesla firması sürücüsüz araçlardaki radar sistemlerinin geliştirilmesinde makine öğrenmesinden faydalanmaktadır. Sürücülerin nasıl davrandıkları, belirli GPS lokasyonlarından toplanan araç verileri sayesinde izlenebilmektedir. Makine öğrenmesi yazılımları bu verilerin analizinde kullanılmakta ve sürücülerin nasıl davranacaklarına yönelik öngöründe bulunmaktadır (“Dünyanın En Zeki 13 Yapay Zeka Şirketi”, 2020).

Makinelerden farklı olarak, robotlar aynı anda birden fazla işi, daha hızlı, daha doğru yapabilmektedir. Çevrimiçi satışların hızla büyümesini karşılamak için yüksek düzeyde bir hız ve verimlilik gerektiren durumlarda robotlar tercih edilmektedir. Değişen dünya düzeninde e-ticaretin ve buna bağlı olarak da robotların kullanımı artacaktır. Özellikle depolarda en maliyetli ve zaman alıcı süreç olan sipariş toplamada robotlar tercih edilmektedir. Amazon firması tarafından kullanılan Kiwa robotları insan gücünün yapması gereken birçok işi otonom bir şekilde yapmaktadır.

SONUÇ

Araştırmada, Endüstri 4.0'ın tarihsel gelişimi ve lojistik sektörüne olan etkisi ile olgunlaşan Lojistik 4.0 kavramı ele alınmıştır. Lojistik 4.0 kavramını oluşturan teknolojik gelişimler, sektörel örneklerle zenginleştirilerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Henüz emekleme aşamasındayken Covid-19 pandemisi ile birlikte sıçrayışa geçen Lojistik 4.0'ın önemi bu çalışma ile daha da fazla vurgulanmış olup, sonraki araştırmalar için bilgilendirici nitelik taşımaktadır.

Özellikle içinde bulunduğumuz Covid-19 salgını ile birlikte birçok alanda, dijitalleşme hız kazanmıştır. İçinde bulunduğumuz yoğun rekabet ortamında teknolojiye ve teknoloji ile birlikte gelen değişimlere ve yeniliklere adapte olan firmalar büyük bir avantaj elde edecektir. İşletmelerin ayakta kalabilmeleri için bu yatırımları yapmaya mecbur kalacağı bir döneme giriş yapmaktayız. Bu yatırımlar için işletmelerin sermayeye ve altyapıya ihtiyacı olduğu kadar süreçlere teknolojik bakış açısı ile bakabilecek vizyon sahibi işgücünün varlığı da oldukça önemlidir.

Lojistik sektörü rekabetin yoğun yaşandığı ve değişimlerin sıkça olduğu bir alan olup, teknolojiye ve teknolojinin getireceği yeniliklere ihtiyaç duymaktadır. Otonom araçlar, robotlar, makine öğrenmesi, blokzincir, akıllı fabrikalar ve depolar, sensörler ile tedarik zinciri boyunca takip edilecek araçlar gibi birçok teknolojik uygulamanın kullanım alanları yakın bir gelecekte yaygınlaşarak lojistik sektörüne yön verecektir. Bu durum, lojistik sektöründe insan gücüne dayalı işlerin zamanla yok olmasına sebep olacağı gibi aynı zamanda yeni mesleklerin doğuşuna da imkân tanıyacaktır.

Bosworth & Kabay (2002) ve Goodrich & Tamassia (2014) teknolojik sistemlerin getirmiş olduğu avantajlara rağmen bu sistemlerin güvenlik açıkları da taşıdığını ifade etmektedir. Bu nedenle işletmeler için bilgi güvenliğinin sağlanması da en kritik ve zorlayıcı gereksinimlerinden biridir. İşletmeler yeterli düzeyde bilgi güvenliğini sağlamalı ve iş

sürekliliği için en etkili kontrol setlerini belirlemeli, uygulamalı, izlemeli ve değerlendirmelidir. Bu aşamada Lojistik 4.0 uygulamalarının başarılı olabilmesi ve sürekliliğinin sağlanabilmesi için verilerin güvenliğinin sağlanması ve teknolojik alt yapının da korunması işletmeler açısından büyük önem taşımaktadır.

Lojistik 4.0 kapsamındaki teknolojiler bu çalışmada teorik olarak sunulmuş olup, belirtilen teknolojilerin sektördeki uygulamalarına yönelik araştırmalar yapılması sonraki çalışmalar için yön gösterici olabilir. Ülke bazında bu teknolojileri kullanan firmalara yönelik anket veya mülakat yöntemleri ile çalışmalar yapıлып, kullanılan teknolojilerin düzeyi ve çeşidi ortaya konulabilir.

KAYNAKÇA

- Akıllı şehirlerin vazgeçilmez sürücüsüz araçlar ve robot kuryeler olacak. 13 Kasım 2020 tarihinde <https://www.lojistikcilerinsesi.biz/2019/02/09/akilli-sehirlerin-vazgecilmezi-surucusuz-araclar-ve-robot-kuryeler-olacak/> adresinden erişildi.
- Alçın, S. (2016). Üretim için yeni bir izlek: Sanayi 4.0. *Journal of Life Economics*, 3(2), 19–30.
- Alkış, G., Piritini, S., & Ertemel, A. V. (2020). The effect of Industry 4.0 applications on operational efficiency in the logistics sector. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(1), 371–395.
- Amr, M., Ezzat, M., & Kassem, S. (2019). Logistics 4.0: Definition and historical background. *NILES 2019 - Novel Intelligent and Leading Emerging Sciences Conference*, 46–49.
- Anderson, J., Kalra, N., Stanley, K., Sorensen, P., Samaras, C., & Oluwatola, O. (2016). *Autonomous vehicle technology: a guide for policymakers*. Santa Monica, California: Rand.
- Arslan, Ü. Ç., & Demirağ, Y. H. (2017). *Sanayi devrimi: sonuçları ve uluslararası sisteme yansımaları*. 15 Aralık 2020 tarihinde https://www.academia.edu/35814711/Sanayi_Devrimi_Sonuçları_ve_Uluslararası_Sisteme_Yansımaları adresinden erişildi.
- Aylak, B. L., Kayıkçı, Y., & Taş, M. A. (2020). Türkiye’de lojistik sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin dijital trendlerinin incelenmesi. *Journal of Yasar University*, 15(57), 98–116.
- Barreto, L., Amaral, A., & Pereira, T. (2017). Industry 4.0 implications in logistics: an overview. *Procedia Manufacturing*, 13, 1245–1252.
- Baur, C., & Wee, D. (2015). *Manufacturing’s next act*. 1 Aralık 2020 tarihinde <https://www.mckinsey.com/business-functions/operations/our-insights/manufacturings-next-act> adresinden erişildi.
- Bosworth, S., & Kabay, M. E. (2002). *Computer security handbook (fourth edition)*. UK: Wiley Publication.
- Bulut bilişim (cloud computing) nedir? 22 Ekim 2020 tarihinde <https://www.endustri40.com/bulut-bilisim-cloud-computing-nedir/> adresinden erişildi.

- Büyüközkan, G., & Güler, M. (2019). Lojistik 4.0 teknolojilerinin analizi için metodolojik yaklaşım. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi*, 8(1), 21–47.
- Çakır, R., Solak, E., & Tan, S. S. (2015). Artırılmış gerçeklik teknolojisi ile İngilizce kelime öğretiminin öğrenci performansına etkisi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 45–58.
- Çelik, R. (2020). Lojistik sektöründe kullanılan yeni bilişim sistemleri: lojistik 4.0 örneği. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 85–90.
- Davenport, T. (2014). *Big data*. İstanbul: Türk Hava Yolları Yayınları.
- DHL. (2015). *Internet of things in logistics*. 29 Kasım 2020 tarihinde www.dhl.com/content/dam/Local/Images/g0/New_aboutus/innovation/DHLTrendReport_Internet_of_things.pdf adresinden erişildi.
- Dünyanın en zeki 13 yapay zeka şirketi. 11 Kasım 2020 tarihinde <https://medium.com/t%C3%BCrkiye/d%C3%BCnyan%C4%B1n-en-zeki-13-yapay-zeka-%C5%9Firket-94745821ba35> adresinden erişildi.
- Edirisuriya, A., Weerabahu, S., & Wickramarachchi, R. (2019). Applicability of lean and green concepts in Logistics 4.0: a systematic review of literature. *International Conference on Production and Operations Management Society, POMS 2018*, 1–8.
- Endüstri 4.0 ve sistem entegrasyonları. 1 Kasım 2020 tarihinde https://www.akilfabrika.org/Endustri_4.0_ve_Sistem_Entegrasyonlari,cnt-6 adresinden erişildi.
- Frazzon, E. M., Silva, L. S., & Hurtado, P. A. (2015). Synchronizing and improving supply chains through the application of cyber-physical systems. *IFAC-PapersOnLine*, 48(3), 2059–2064.
- Galindo, L. D. (2016). *The challenges of logistics 4.0 for the supply chain management and the information technology*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Norwegian Üniversitesi, Norveç.
- Giyilebilir teknolojiler lojistik sektöründe kolaylık sağlıyor. 15 Ekim 2020 tarihinde <http://www.selectbilisim.com/giyilebilir-teknolojiler-lojistik-sektorunde-kolaylik-sagliyor> adresinden erişildi.
- Glistau, E., & Machado, N. I. C. (2018). Industry 4.0, logistics 4.0 and materials - chances and solutions. *Materials Science Forum*, 919, 307–314.
- Goodrich, M., & Tamassia, R. (2014). *Introduction to computer security (Second Edition)*. Boston: Addison-Wesley Professional.
- Görçün, Ö. F. (2018). Lojistikte teknoloji kullanımı ve robotik sistemler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(24), 351–368.
- Henning, K., Wolfgang, W., & Johannes, H. (2013). *Recommendations for implementing the strategic initiative Industrie 4.0 securing the future of German manufacturing industry. Final report of the Industrie 4.0*. Berlin, Almanya.
- Hermann, M., Pentek, T., & Otto, B. (2016). Design principles for Industrie 4.0 scenarios. *49th Hawaii International Conference on System Sciences Design*, 3928–3937.

- Horenberg, D. (2017). *Applications within Logistics 4.0: A research conducted on the visions of 3PL service providers*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, University of Twente, Netherlands.
- Hülsmann, T. (2015). Logistics 4.0 and the internet of things. *Workshop Platforms for Connected Factories of the Future*.
- Jahn, C., Kersten, W., & Ringle, C. M. (2018). Logistics 4.0 and sustainable supply chain management: Innovative solutions for logistics and sustainable supply chain management in the context of Industry 4.0. *Proceedings of the Hamburg International Conference of Logistics (HICL)*.
- Kalkınma Bakanlığı (2018). *Lojistik hizmetlerin geliştirilmesi: özel ihtisas komisyonu raporu*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı.
- Karagöz, B. (2020). Lojistik 4.0 uygulamaları ve lojistik firmalarının bakış açısı. *İnsan & İnsan*, (23), 37–51.
- Katrakazas, C., Quddus, M., Chen, W. H., & Deka, L. (2015). Real-time motion planning methods for autonomous on-road driving: State-of-the-art and future research directions. *Transportation Research Part C: Emerging Technologies*, 60, 416–442.
- Kayaalp, K. (2020). Tedarik zinciri ve lojistikte yapay zeka gelişimi ve entegrasyon süreci. *Lojistik Dergisi*, (2), 38–42.
- Keskinkılıç, M., Yıldız, İ., & Tüzemen, A. (2018). Lojistik ve kargo kurumlarının Lojistik 4.0 açısından değerlendirilmesi: Erzurum ilinde nitel bir uygulama. *IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade and Logistics*, 799-805.
- Klumpp, M., & Ruiner, C. (2018). Regulation for artificial intelligence and robotics in transportation, logistics and supply chain management: Background and developments. *Network Industries Quarterly*, 20(2), 3–7.
- Krajcovic, M., Grznar, P., Fusko, M., & Skokan, R. (2018). Intelligent logistics for intelligent production systems. *Communications - Scientific Letters of the University of Zilina*, 20(4), 16–23.
- Lasi, H., Fettke, P., & Kemper, H. (2014). Industry 4.0 business and information. *Systems Engineering*, 6(4), 239–242.
- Lojistiğin kaderini değiştiren teknoloji: yapay zeka. 1 Kasım 2020 tarihinde <https://www.globelink-unimar.com/lojistigin-kaderini-degistiren-teknoloji-yapay-zeka> adresinden erişildi.
- Lojistik sektörü büyük veriden nasıl yararlanıyor?. 22 Ekim 2020 tarihinde <https://www.globelink-unimar.com/lojistigin-kaderini-degistiren-teknoloji-yapay-zeka> adresinden erişildi.
- Lojistik yönetiminde yapay zekânın rolü. 1 Aralık 2020 tarihinde <https://www.lojistikcilerinsesi.biz/2020/04/13/lojistik-yonetiminde-yapay-zekanin-rolu-2/> adresinden erişildi.
- McKeffry. (2014). Collaborative sourcing reduces costs & time. 27 Kasım 2020 tarihinde <https://www.ebnonline.com/collaborative-sourcing-reduces-costs-time/> adresinden erişildi.

- MHI. (2015). *Supply chain innovation - making the impossible possible*. MHI Industry Report, April.
- Mohr, S., & Khan, O. (2015). 3D printing and supply chains of the future. *Technology Innovation Management Review*, 5(11), 20.
- Nowicka, K. (2014). Smart city logistics on cloud computing model. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 151, 266–281.
- Odabaşı, Y. (2017). *Pazarlama dijital dünyanın neresinde*. İstanbul: Brandmap.
- Otomatik depolama sistemi (as/rs) nedir? 5 Aralık 2020 tarihinde <https://www.biymed.com/forum/isyonetimi/lojistik-ve-tedarik-zinciri-yonetimi/lojistik-terimler-sozlugu/otomatik-depolama-sistemi-as-rs-nedir-otomatik-depolama-sistemi-as-rs-ne-demektir.html> adresinden erişildi.
- Önden, İ. (2018). İnsansız lojistik ağlarının geleceğinin değerlendirilmesi. *Irditech 2018 Uluslararası Ar-ge İnovasyon ve Teknoloji Yönetimi Kongresi*, 343–348.
- Özdemir, A., & Özgüner, M. (2018). Endüstri 4.0 ve lojistik sektörüne etkileri. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 6(4), 39–47.
- Özsoylu, A. F. (2017). Endüstri 4.0. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(1), 41–64.
- Öztemel, E., & Gürsev, S. (2018). Literature review of Industry 4.0 and related technologies. *Journal of Intelligent Manufacturing*, 31(1), 127–182.
- Pagano, A. M., & Liotine, M. (2020). *Technology in supply chain management and logistics*. Cambridge MA, United States: Elsevier.
- Pfohl, H.-C., Yahsi, B., & Kurnaz, T. (2015). The impact of Industry 4.0 on the supply chain. *Hamburg International Conference of Innovations ad strategies for logistics and supply chains*, 31–58.
- Rajkumar, R., Lee, I., Sha, L., & Stankovic, J. (2010). Cyber-physical systems: the next computing revolution. *Design Automation Conference*, 731–736.
- Saatçioğlu, Ö. Y., Kök, G. T., & Özispa, N. (2018). Endüstri 4.0 ve lojistik sektörüne yansımalarının örnek olay kapsamında değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(Special Issue), 1675–1696.
- Scharma, J. (2018). Industry 4.0 effects Logistics 4.0. 21 Ekim 2020 tarihinde <https://www.ioscm.com/blog/industry-4-0-effects-logistics-4-0/> adresinden erişildi.
- Schlott, S. (2017). Vehicle systems for logistics 4.0. *ATZ Worldwide*, 119(2), 42–47.
- Schlüter, F., & Hettterscheid, E. (2017). Supply chain process oriented supply chain process oriented. *Hamburg International Conference of Logistics*, 275–299.
- Schmidtke, N., Behrendt, F., Thater, L., & Meixner, S. (2018). Technical potentials and challenges within internal Logistics 4.0. *4th IEEE International Conference on Logistics Operations Management*, 1-10
- Şekkeli, Z. H., & Bakan, İ. (2018). Endüstri 4.0 etkisiyle Lojistik 4.0. *Journal of Life Economics*, 5(2), 17–36.

- Seyhan, Ç. (2019). *Lojistik 4.0: Endüstri 4.0'ın lojistik sektörüne uyarlanması üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Skapinyecz, R., Illés, B., & Bányai. (2018). Logistic aspects of Industry 4.0. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 448(1), 0–11.
- Soyaslan, M. (2012). *Sıvı gıda üretim sektörü için robotik tabanlı akıllı depolama sistemlerinin otomasyonu*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Osmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Strandhagen, J. O., Vallandingham, L. R., Fragapane, G., Strandhagen, J. W., Stangeland, A. B. H., & Sharma, N. (2017). Logistics 4.0 and emerging sustainable business models. *Advances in Manufacturing*, 5(4), 359–369.
- Szymańska, O., Adamczak, M., & Cyplik, P. (2017). Logistics 4.0 - A new paradigm or set of known solutions? *Research in Logistics and Production*, 7(4), 299–310.
- Tang, C. S., & Veelenturf, L. P. (2019). The strategic role of logistics in the Industry 4.0 era. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 129, 1-11.
- Tedarik zincirinde IoT uygulamaları. 28 Kasım 2020 tarihinde <https://corprenuers.org/tedarik-zincirinde-iot-uygulamaları/> adresinden erişildi.
- Tekin, M., Öztürk, D., & Bahadır, İ. (2020). Akıllı lojistik faaliyetlerinde blokzincir teknolojisi. *Journal of Urban Culture and Management*, 13(3), 570–583.
- Timm, I. J., & Lorig, F. (2015). Logistics 4.0- A challenge for simulation. *Theoretical and Applied Climatology*, 115(3), 143–158.
- Tjahjono, B., Esplugues, C., Ares, E., & Pelaez, G. (2017). What does Industry 4.0 mean to supply chain? *Procedia Manufacturing*, 13, 1175–1182.
- TOBB Rapor. (2018). *Akıllı fabrikalar geliyor*. 28 Kasım 2020 tarihinde <http://haber.tobb.org.tr/ekonomikfo-rum/2016/259/016_027.pdf> adresinden erişildi.
- TÜSİAD. (2016). *Türkiye'nin küresel rekabetçiliği için bir gereklilik olarak Sanayi 4.0*, Mart, 2016.
- Wan, J., Cai, H., & Zhou, K. (2015). Industrie 4.0: Enabling technologies. *International Conference on Intelligent Computing and Internet of Things*, 135–140.
- Wang, G., Gunasekaran, A., Ngai, E. W. T., & Papadopoulos, T. (2016). Big data analytics in logistics and supply chain management: certain investigations for research and applications. *International Journal of Production Economics*, 176, 98–110.
- Wang, K. (2016). Logistics 4.0 solution-new challenges and opportunities. *International Workshop of Advanced Manufacturing and Automation*, 68–74.
- Winkelhaus, S., & Grosse, E. H. (2020). Logistics 4.0: a systematic review towards a new logistics system. *International Journal of Production Research*, 58(1), 18–43.
- Witkowski, K. (2017). Internet of things, big data, Industry 4.0- innovative solutions in logistics and supply chain management. *Procedia Engineering*, 182, 763–769.
- Yılmaz, Ü., & Duman, B. (2019). Lojistik 4.0 kavramına genel bir bakış: geçmişten bugüne gelişim ve değişimi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 186–200.

Sosyal Demokrat Refah Devletlerinde Evrensel Temel Gelir: Finlandiya Örneği

Universal Basic Income in Social Democrate Welfare States: The Example of Finland

Ahmet Cem Esenlikci^{1*}

Mehmet Ali Engin²

* Sorumlu yazar

Corresponding author

¹Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Türkiye

PhD. Student, Istanbul University, Turkey

cesenlikci@ktu.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-4900-3398

²Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Türkiye,

PhD. Student, Marmara University, Turkey

mehmetaliengin@ktu.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-2217-7443

Makale geliş tarihi / First received : 07.12.2020

Makale kabul tarihi / Accepted : 07.01.2021

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar:

- 1- Araştırmacıların katkı oranları eşittir.
- 2- Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- 3- Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur.
- 4- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *Turnitin*. Similarity Index 10%

Atıf bilgisi / Citation:

Esenlikci, A.C., Engin, M.A. (2021). Sosyal demokrat refah devletlerinde evrensel temel gelir: Finlandiya örneği. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 252-266.

ÖZ

Esping-Andersen tarafından yapılan refah devleti sınıflandırmasında Sosyal Demokrat Refah Devletleri grubunda bulunan Finlandiya, Avrupa'da evrensel temel gelir uygulamalarının öncüsü olarak görülmektedir. Finlandiya'da temel gelir uygulaması ilk kez 1971 yılında Samuli Paronen tarafından önerilmiş ve sonrasında temel gelir uygulaması ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Finlandiya'da çeşitli dönemlerde yaşanan ekonomik krizler yüksek oranda ve uzun süreli işsizliğin ortaya çıkmasına sebep olmuş; işsizlik sorununun ortadan kaldırılmasında temel gelir uygulaması ön plana çıkmıştır. Juha Sipilä Hükümeti döneminde ilk kez ulusal temel gelir uygulaması tasarlanmış ve 2017-2018 yıllarını kapsayacak biçimde iki yıllık bir süre için hayata geçirilmiştir. Temel gelir uygulaması Finlandiya Sosyal Sigorta Kurumu olan Kela'dan işsizlik ücreti alan 25-58 yaş arası 2000 kişi üzerinde uygulanmıştır. Bu kişilere Kela tarafından vergilendirmeden muaf 560 avro aylık ücret ödemesi yapılmıştır. Bu çalışmada, özellikle son dönemde, COVID salgını nedeni ile gündeme gelen evrensel temel gelir konusu literatürde yer alan çalışmalar ile incelenmekte ve Finlandiya uygulaması ile değerlendirilmektedir. Yapılan değerlendirmede evrensel temel gelirin istihdam ve refah açısından oldukça etkili olmasına rağmen, maliyet açısından uygulanmasının çok mümkün olmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler

Evrensel Temel Gelir, Refah Devleti, Vatandaşlık Geliri, Finlandiya

ABSTRACT

In the welfare state classification made by Esping-Andersen, Finland, which is in the group of Social Democratic Welfare States, is seen as the pioneer of universal basic income practices in Europe. In Finland, basic income practice was first proposed by Samuli Paronen in 1971, and then many studies on basic income practice were carried out. The economic crises experienced in various periods in Finland caused the emergence of high and long-term unemployment; basic income application has come to the fore in eliminating the unemployment problem. For the first time in the Juha Sipilä Government, the national basic income practice was designed and implemented for a two-year period covering 2017-2018. The basic income application was implemented on 2000 people aged 25-58, who received unemployment wages from Kela, the Finnish Social Insurance Institution. These people were paid 560 Euro monthly fee exempt from taxation by Kela. In this study, the issue of universal basic income, which has come to the fore especially recently due to the COVID pandemic, is examined with the studies in the literature and evaluated with the Finland application. In the evaluation made, it was concluded that although universal basic income is quite effective in terms of employment and welfare, it is not very possible to apply in terms of cost.

Keywords

Universal Basic Income, Welfare State, Citizenship Income, Finland

GİRİŞ

Gün geçtikçe birçok ülkede kişiler arasındaki gelir dağılımı adaletsizliği artış göstermektedir. Yaşanan makroekonomik ve teknolojik gelişmeler sonucunda birçok kişi işgücü piyasası dışına itilerek işsiz kalmaktadır. Dönemsel olarak küresel çapta yaşanan ekonomik krizler sonucunda da pek çok ülkede işsizlik olgusu kronik hale gelmiştir. Dahası 2019 yılı sonunda Çin’de ortaya çıkan COVID19 virüsü 2020 yılı itibari ile bütün dünyayı etkisi altına almış; neredeyse bütün insanlar gelir kaybına uğramıştır. Küresel çapta yaşanan bu gelişmeler sonucunda gelir kayıplarının önlenmesi ve gelir dağılımı adaletsizliğindeki derinlemesine artışın önüne geçilmesi ihtiyacı evrensel temel gelir uygulaması düşüncelerini ön plana çıkmasını sağlamıştır. En temel tanımıyla evrensel temel gelir, kişilerin hayatlarını idame ettirebilmeleri için gerekli olan temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek geliri ifade etmektedir ve bu gelir hiçbir koşula tabi olmaksın devlet tarafından tüm vatandaşlara verilecektir.

Esping-Andersen’in yapmış olduğu refah devletleri ayrımı doğrultusunda Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin evrensellik, eşitlik ve sosyal haklar temel ilkeleri üzerine inşa edildiği görülmektedir. Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin üzerine kurulu olduğu ilkeler dikkate alındığında evrensel temel gelir uygulamalarının bu devletlerde diğer devletlere göre daha etkili bir biçimde gerçekleştirileceği ifade edilmektedir. Sosyal Demokrat Refah Devletlerinin etkili örneklerinden birini oluşturan Finlandiya, Juha Sipilä Hükümeti döneminde evrensel temel gelir uygulamasını 2017-2018 yılları arasında etkin bir şekilde uygulayan ilk devlet olmuştur. Üç bölümden oluşan bu çalışmada ilk bölümde refah devletinin ortaya çıkışı ve türleri; ikinci bölümde evrensel temel gelir kavramı; son bölümünde ise Finlandiya’da evrensel temel gelirin ortaya çıkışı ve evrensel temel gelir uygulamalarının gelişimi anlatılmaktadır.

REFAH DEVLETİ KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI, TANIMI VE SINIFLANDIRILMASI

Son yıllarda yeniden dünya gündemine oturan Refah Devleti, sosyal bilimciler arasında popüler bir konu olmaya devam etmektedir. Özellikle Çin’de ortaya çıkan ve daha sonra bütün dünyayı etkisi altına alan Covid19 pandemisi sonrası neredeyse tüm ülkelerde yurttaşlara çeşitli isimler altında maddi ve aynı yardımlar yapılmakta, Refah Devleti kavramı tartışmaya açılmaktadır. Devletlerin ne kadar “Refah Devleti” tanımı kapsamına girdiği yapılan yardımlara göre değerlendirilmekte, bu durum da Refah Devleti türlerinin önemini ortaya çıkarmaktadır.

Refah Devleti türlerine geçmeden önce kavramın ortaya çıkışı, tanımı ve gelişimi üzerinde durmak faydalı olacaktır. Refah Devleti kavramının tarihte ilk kez nerede ve kim tarafından kullanıldığı hakkında literatürde değişik görüşler bulunmaktadır. Rosanvallon (2004, s. 119) Refah Devleti kavramının Fransızcada ilk kez II. Cumhuriyet döneminde hem genişleyen devlet yetkilerine hem de aşırı bireyciliğe karşı çıkan Liberal düşünceye sahip aydınlar tarafından kullanıldığı görüşünü ortaya atmaktadır. Vivekanandan ve Kurian (2005, s. 1), Refah Devleti kavramının ilk kez İsveç Sosyal Güvenlik Sisteminin mimarı olan İsveç Sosyal Demokrat Partili politikacı Gustav Möller tarafından 1928 yılında seçim bildirgesinde kullanıldığını ifade etmektedir. Özdemir’e (2007, s. 16) göre ise kavram 1941 yılında Başpiskopos Temple tarafından yazılan bir kitapta ilk kez kullanılmıştır.

Kavram ile ilgili geçmişten günümüze çok sayıda tanım yapılmıştır. Literatürde Refah Devleti konusunda en çok referans gösterilen tanım şüphesiz Asa Briggs’e aittir. Asa Briggs Refah

Devletini piyasa güçlerinin eylemlerinin sonuçlarını siyaset ve yönetim ile değiştirmeyi amaçlayan örgütlü kamu gücünün kullanıldığı devlet türü olarak tanımlamıştır. Yine Briggs'e göre Refah Devleti toplumdaki bireylere ve ailelere minimum gelir garantisi sağlamalı, bireyleri ve aileleri işsizlik, yaşlılık, hastalık gibi sosyal risklerin üstesinden gelmeleri için destekleyerek söz konusu riskleri minimize etmeli ve statü ve sınıf ayrımı yapılmaksızın bütün yurttaşlara eşit sosyal hizmetler sunmalıdır. Bu üç koşul bir devletin Refah Devleti sayılması için olmazsa olmaz koşullardır (Brigs, 2000, s. 18).

Refah Devleti tanımlarının analizinde önemli konumda bulunan iki sosyal bilimci Richard Titmuss ve Harold Wilensky'dir. Titmuss'a göre Refah Devletinin varlığı yoksullara daha yüksek refah sağlamayı içermektedir. Ona göre refah devletinin sağladığı yeniden dağıtım mekanizması sosyal politikalar vasıtası ile zenginlerden yoksullara, çalışan insanlardan çalışmayan insanlara maddi ve maddi olmayan kaynakların yeniden tahsis edilmesini sağlamaktadır (Titmuss 1974'ten Aktaran Ştefan, 2015, s. 49).

Wilensky (2002, s. 211), Refah Devletini tanımlarken asgari yaşam standartlarını sosyal bir hak olarak dikkate almaktadır. Wilensky'nin bakış açısına göre sosyal haklar Refah Devleti kavramını anlamada temel nokta olarak görülmektedir. Refah Devletinde hükümet her yurttaş için asgari gelir, beslenme, sağlık, güvenlik, eğitim ve konut gibi sosyal hakları minimum seviyede sağlamakla yükümlüdür.

Özdemir (2004, s. 28), Refah Devletini genellikle sağlık, eğitim, gelirin korunması ve konut gibi temel sosyal hizmetlerin sağlanmasını amaçlayan devlet önlemleri şeklinde tanımlamaktadır. Devlet mekanizması vasıtası ile çeşitli gelir grupları arasında gelirin yeniden dağıtımını ve bu dağıtımın sağlanması için yasal mevzuatın hazırlanarak gerekli kurumların oluşturulması Refah Devletinin amacı olarak ifade edilebilmektedir.

Refah Devletlerinin sınıflandırılması ile ilgili geçmişten günümüze çok sayıda çalışma yapılmıştır. Konu ile ilgili ilk çalışma 1958 yılında Wilensky ve Lebaux tarafından yapılan ve Refah Devletlerini "kurumsal" ve "kalıntı" olarak ayıran çalışmadır. Yapılan çalışmada kalıntı refah devletlerinde refah sunma görevi aile ve piyasada iken kurumsal refah devletlerinde refahın sunulması devletin görevi olarak ifade edilmiştir (Abrahamson, 1999, s. 395). Refah devletinin sınıflandırması ile ilgili sonraki çalışma Richard Titmuss'a aittir. Titmuss çalışmasında üçlü bir sınıflandırmaya giderek refah devletlerini "kalıntı refah modeli" (devletin yoksulluğu asgari düzeye düşürdüğü model), "endüstriyel başarı-performans modeli" (istihdam durumunun refah durumunu yansıttığı model) ve "kurumsal yeniden dağıtım modeli" (ihtiyaçlara bağlı olarak yurttaşlarına evrensel hizmetler sunan model) olarak sınıflandırmıştır (Pierson, 1998, s. 778).

Sosyal korumada finansmanın kimin tarafından sağlandığı refah devletleri sınıflandırması için kullanılan önemli bir ayırmadır. Bu sınıflandırmaya göre refah devletleri "Beveridge Modeli", "Bismark Modeli" ve "Karma Model" olmak üzere üçe ayrılarak incelenmektedir. Beveridge Modelinde bir ülkede yer alan bütün yurttaşları kapsayan genel bir sigorta söz konusu iken Bismark Modelinde her çalışanın sosyal refah sistemine kendisi veya işvereni tarafından yaptığı katkı kadar faydalanması durumu söz konusudur. Karma Modelde ise bahsedilen iki sistem birlikte uygulanmasından oluşmaktadır. Refah devletlerini üçe ayırarak bir sınıflandırma yapılan diğer bir çalışmada Furniss ve Tilton tarafından yapılan çalışmadır. Çalışmada refah devletleri "sosyal refah devleti", "sosyal güvenlik devleti" ve "pozitif devlet"

olarak sınıflandırılmış, her modele sırası ile İsveç, İngiltere ve ABD örnek verilmiştir (Özdemir, 2005, s. 236-237).

Literatürde refah devletlerinin sınıflandırması ile ilgili en çok referans gösterilen çalışma Gosta Esping-Andersen tarafından 1990 yılında yapılan “The Three Worlds of Welfare Capitalism” isimli çalışmadır. Çalışmada Esping-Andersen refah devletlerini üçlü bir ayrıma tabi tutarak “Sosyal Demokrat Refah Modeli”, “Liberal Refah Modeli” ve “Muhafazakâr-Kıta Avrupası Refah Modeli” olmak üzere sınıflandırmıştır (Esping-Andersen, 1990, s. 26-27).

İsveç, Danimarka, Finlandiya, Norveç ve Hollanda'nın örnek ülkeler olarak gösterildiği Sosyal Demokrat Refah Modelinde evrensellik, eşitlik ve sosyal dayanışma öne çıkan ilkelerdir. Devletin temel refah sağlayıcı olduğu bu modelde, devlet yurttaşlarına çok sayıda sosyal haklar sağlamaktadır. Bu gruba giren ülkelerde yüksek istihdam ve sendikalaşma oranları mevcuttur. Almanya, Fransa, İtalya ve Belçika'nın yer aldığı Kıta Avrupası Refah Modelinde sosyal güvenlik konusu yüksek istihdamdan daha fazla ön plana çıkmaktadır. Aileye çok fazla önem verilen bu modelde refah hizmetlerinin sunulması konusunda aile en önemli aktördür. Yine aynı modelde devlet gelir kaybına uğrayan yurttaşlarına istihdam imkanları sağlamak yerine kaybettikleri gelir kaybını tazmin etme yolunu seçmektedir. ABD, Kanada ve Yeni Zelanda'nın örnek teşkil ettiği Liberal Refah Modelinde ise refah sağlama konusunda piyasa aktörleri önem arz etmekte ve devletin yurttaşlara sağladığı imkanlar minimum seviyede kalmaktadır. Liberal Modelde kamu istihdamı oldukça düşüktür ve tam istihdam kamu politikalarının bir hedefi değildir (Özdemir, 2007, s. 134-141).

EVRENSEL TEMEL GELİR

Devletin ülkede bulunan tüm yurttaşlara yalnızca toplumun bir ferdi olmaları sebebi ile elde ettikleri bütün gelir ve servetlerden bağımsız olarak temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde düzenli, koşulsuz ve mütevazı bir gelir bağlanması olarak tanımlanan evrensel temel gelirin tarihi çok eskiye dayanmaktadır. Evrensel temel gelir geçmişten bugüne yapılan çalışmalarda “vatandaşlık ücreti”, “devlet bonusu”, bölgesel temettü” gibi çeşitli isimlerle ifade edilmiştir (Van Parijs, 2004, s. 7-8).

Tarihsel perspektiften bakıldığında evrensel temel gelir düşüncesine çok sayıda yazar ve düşünürün katkı yaptığı görülmektedir. Evrensel temel gelirin temellerinin Thomas Moore'un Ütopya isimli kitabına dayandığı söylenmektedir. Kitapta Moore, ülkede hırsızlık vakalarının yaşanmasının önüne geçilmesinin ancak insanlara temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde bir gelir bağlanması ile sağlanabileceğini savunmaktadır. Yine çağdaş Katalan düşünür Joan Lluís Vives'in çalışmalarında da konu ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Daha önce çeşitli düşünürlerin fikirleri olsa da evrensel temel gelir ile ilgili en önemli ismin Amerikan devriminin önemli düşünürlerinden Thomas Paine olduğu görüşü ağır basmaktadır. Paine, 21 yaşına gelen her yurttaşa temel bir gelir sağlanması fikrini öne sürmüştür. Konu ile ilgili çalışmalar yaparak evrensel temel gelir düşüncesinin 19. yüzyıla taşınmasını sağlayan diğer önemli düşünürler Thomas Spence, Charles Fourier, Herbert Spencer ve Bernard Russell örnek gösterilebilir (Raventos, 2007, s. 14-15).

20. yüzyıla gelindiğinde evrensel temel gelire ilişkin uygulama örnekleri yavaş yavaş gelişmiş ülkelerde görülmeye başlamıştır. 1969 yılında ABD başkanı Nixon evrensel temel gelir benzeri bir plan olan aile yardımı planını senatoya sunmuştur. Plana göre vatandaşlara 1600 dolar yardım yapılması hedeflenmiştir. Teklif büyük bir tartışmaya sebep olmuşsa da Temsilciler

Meclisi'nden geçmiştir. Fakat liberallerin ve muhafazakarların oyları ile teklif ABD Senatosu tarafından reddedilmiştir (Bartlett, 2020).

ABD'nin Alaska eyaletinde vatandaşlık maaşı adı altında 1982 yılından itibaren yurttaşlara ödeme yapılmaktadır. Ödemeleri Alaska Daimi Fonu adındaki bir kuruluş organize etmektedir. Fonun geliri ise petrol gelirlerinin bir kısmından oluşmaktadır. Dönemin hükümeti tarafından petrol gelirlerinin gereksiz şekilde harcadığını düşünen halk çeşitli baskılar ile bir referanduma gidilmesini sağlamıştır. 1976 yılında yapılan referandum sonucunda petrol satışları sonucunda elde edilen gelirlerin bir kısmının Alaska Daimi Fonu'na devredilerek halka dağıtılması sonucu çıkmıştır. Söz konusu vatandaşlık maaşından yararlanmak için iki şart mevcuttur; bunlar kişinin en az 1 yıldır Alaska'da ikamet ediyor olması ve kişinin yaşıyor olmasıdır (Servante, 2017, s. 7-8).

2013 yılında bir vatandaşın evrensel temel gelir ile ilgili başarılı bir kampanya başlattığı İsviçre'de konu hükümetin her seviyesindeki paydaşların ve karar vericilerin odak noktasına oturmuş ve evrensel temel gelir konusu bütün dünya gündemine yerleşmiştir. Hükümet her İsviçre vatandaşına koşulsuz şartsız her ay 2500 İsviçre Frankı verilmesi hususu ile konuyu 5 Haziran 2016'da referanduma götürmüştür. Referandum sonucunda %76,9 oranı ile hayır oyu çıkmış ve İsviçre halkı evrensel temel gelir konusunu kapatmıştır (De Wispelaere ve Haagh, 2019, s. 237-238).

Avrupa'da evrensel temel gelir uygulaması için çalışma yapan bir diğer ülke Finlandiya'dır. 2015 yılında merkez sağ koalisyon tarafından ulusal temel gelir ile ilgili bir deneysel çalışmanın planlanıp uygulamaya geçirileceği ilan edilmiştir. Uygulanacak çalışmaya göre ülke çapında 20 ile 58 yaş aralığında yer alan 2000 işsize 2 yıl boyunca aylık 560 avro temel gelir verilmesi kararlaştırılmıştır. 2017 yılında sona eren deneysel çalışma için 2017 yılının ocak ayından bu yana analiz çalışmaları yapılmaktadır (Halmetoja vd.,2018, s. 1).

ABD ve Avrupa ülkeleri dışında da evrensel temel gelir uygulama örnekleri mevcuttur. Namibya'da 2008 yılında Otjivero ve Omitara köyleri pilot bölge seçilerek evrensel temel gelir uygulanmaya çalışılmıştır. Başkent Windhoek'in 100 km doğusunda olan bu köylerde yaşayan toplam 930 kişiye aylık 100 Namibya doları (Yaklaşık 8,6 avro) gelir bağlanmıştır. Hindistan'da vatandaşlık geliri ile ilgili biri UNDP diğeri UNICEF tarafından finanse edilen iki proje 2010 yılında başlatılmıştır. UNDP projesinde vatandaşlara ücretsiz yiyecek ve gaz yağı almaları ile nakit para almaları arasında tercihte bulunmaları yoluna gidilmiş ve vatandaşlar nakit parayı seçmişlerdir. UNICEF tarafından finanse edilen projede ise ülkenin en yüksek yetersiz beslenme seviyesine sahip olan Madhya Pradesh eyaletindeki 20 köy pilot bölge olarak seçilmiştir. Seçilen köylerdeki her yetişkin erkek ve kadına ayda 200 rupi (2,80 Avro), 14 yaşın altındaki her çocuk için aylık 100 Rupiyi verilmiştir. Bir yıl sonra yetişkinler için sağlanan gelir 300 rupi ye çocuklar için sağlanan gelir ise 150 Rupiyeye çıkarılmıştır (Perkiö, 2014, s. 5-7).

Bir ülkede bulunan bütün vatandaşlara karşılıksız olarak belirli bir gelir sağlanması konusu 2020 yılında yapılacak ABD seçimlerinde kendine yer bulmuştur. Seçimde Demokrat Parti başkan adayı Andrew Yang evrensel temel gelir fikrini seçim çalışmalarının temelinde oturtmuş ve 18 yaşını üzerindeki her ABD vatandaşına 1000 dolarlık bir gelir vadetmiştir. Andrew Yang'ın evrensel temel gelir fikri Elon Musk, Bill Gates, Mark Zuckerberg ve Jack Dorsey gibi önemli iş adamları tarafından desteklenmiştir. Fakat Yang'ın 2020 Şubat ayında yarıştan çekilmesi ile konu popülerliğini kaybetmiştir. Ayrıca COVID19 salgını neticesinde

İngiltere başbakanı Boris Johnson'un evrensel temel gelirin salgın sırasında uygulanabilecek ihtimallerden biri olduğuna dair açıklamaları ülke kamuoyunda yapılan haberlerden bilinmektedir (Uğur, 2020).

Evrensel temel gelirin tanımını yaptıktan, tarihçesinden ve bazı önemli ülke örneklerinden bahsettikten sonra konunun avantajları ve dezavantajlarına değinmek yerinde olacaktır. Literatüre bakıldığında konuya hem ekonomik hem de ideolojik yönden yaklaşan çalışmaların varlığı göze çarpmaktadır. Bu çalışmalar incelendiğinde evrensel temel gelirin avantajları ve dezavantajları şu şekilde sıralanabilmektedir (Amadeo, 2020):

Evrensel Temel Gelirin Avantajları

- a. Yoksulluğun azalmasına yardımcı olur.
- b. İhtiyaç sahibi yurttaşlar bürokrasi ile uğraşmadan basit bir şekilde gelire sahip olabilir.
- c. Sağlanan gelirler, ekonominin resesyon dönemlerinde toplam talebi arttırarak ekonominin canlanmasına katkıda bulunur.
- d. İşsizler daha iyi ve verimli çalışacakları bir iş buluncaya kadar iş aramaya devam ederler.
- e. İnsanlar okula dönme ve akrabalarına bakmak için evde kalma özgürlüğüne sahip olabilirler.
- f. Gelir sağlanması sonucu genç çiftlerin düşük doğum oranı olan ülkelerde aile kurmaları sağlanır ve nüfus artışı sağlanır.

Evrensel Temel Gelirin Dezavantajları

- a. Mal ve hizmetlere olan talep artışı nedeni ile enflasyon tetiklenebilir.
- b. Ortaya çıkan enflasyon sebebi ile uzun vadede refah artışı mümkün olmaz.
- c. Eğer sağlanan gelir miktarı az olursa yoksul aileler için gerçek bir fark yaratılmaz.
- d. Karşılıksız sağlanan gelir insanları tembelliğe alıştırebilir.
- e. İş gücüne katılım oranları düşebilir.
- f. Kamu bütçesine çok fazla yük binmesine sebep olabilir.
- g. Devletin artan gücü popülizme sebep olarak politikacıların keyfi davranmaları durumunu ortaya çıkabilir.

FİNLANDİYA'NIN TARİHİ, COĞRAFİ VE SOSYO-EKONOMİK YAPISI

Avrupa'nın kuzeyinde İskandinav yarımadasında bulunan Finlandiya Baltık Denizi'nin kıyısında yer almaktadır. Batısında İsveç, kuzeyinde Norveç ve doğusunda Rusya bulunan ülkenin başkenti Helsinki'dir. 2019 yılı istatistiklerine göre 5,5 milyon kişinin yaşadığı ülkede nüfusun ağırlığının ülkenin güneyinde özellikle de başkent Helsinki'de yoğunlaştığı görülmektedir. Helsinki bölgesi ülke nüfusunun yaklaşık %27'sine (1.5 Milyon) ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca Finlandiya'da nüfusu 100.000'den fazla olan toplam dokuz şehir bulunmaktadır. Ülkenin yüz ölçümü 338.000 km² olup ortalama nüfus yoğunluğu km² başına 18 kişidir (European Commission, 2020).

1995 yılında Avrupa Birliğine üye olan Finlandiya 2002 yılından itibaren birliğin para birimi olan Euro'yu kullanmaktadır. 2019 yılı istatistiklerine göre ülkede kişi başı milli gelir 43.485

Euro'dur. Finlilerin ortalama ömürleri yapılan çalışmalar sonucunda erkeklerde 78 yıl, kadınlarda ise 84 yıl olarak hesaplanmaktadır. Ülkenin resmi dili Fince'dir ve nüfusun %87,9'u bu dili kullanmaktadır. Nüfusun %5,2'si İsveççe konuşmaktadır. Finlilerin inanç yapısına bakıldığında nüfusun %70,9'unun Protestan olduğu görülmektedir. Ayrıca ülkede on binlerce Müslüman ve az sayıda da olsa Yahudi olduğu Finlandiya makamlarınca bilinmektedir (This is FINLAND, 2020)

Finlandiya'nın tarihine bakıldığında ülkenin orta çağdan 19. yüzyıla kadar 600 yıldan uzun bir süre İsveç'in bir parçası olduğu görülmektedir. Bu süre zarfında İsveç ve Rusya Finlandiya toprakları için sık sık savaşılmış, nihayet 1809 yılında ülke toprakları Rusya egemenliğine girmiştir. Rusya egemenliğinde bulunduğu dönemde Finlandiya özerk bir bölge konumunda olmuş, 20. yüzyılın başında ise bu özerklik Rusya tarafından kısıtlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonlarında Finlandiya Parlamentosu bağımsızlık ilan etmiş ve Rusya'nın boyunduruğundan kurtulmuştur. 1939 yılında Sovyetler Birliği'nin saldırısına uğrayan Finlandiya, 1944 yılına kadar Sovyetler Birliği ile iki savaş yapmış ve bu iki savaşta da mağlup olmuştur. 1990 yılına kadar Sovyetler Birliği hakimiyetinde olan ülke bu sürede tarım ülkesinden sanayi ülkesine dönüşmüştür. Nitekim 1990 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Finlandiya yeniden bağımsızlığına kavuşmuştur (Republic of Finland Ministry of Economic Affairs and Employment, 2018, s. 53-54).

Finlandiya'nın ekonomisi incelendiğinde ekonomik göstergelerin oldukça iyi olduğu göze çarpmaktadır. 2018 yılı rakamları ile ülkenin gayrisafi yurtiçi hasılası 276 milyar dolar, enflasyon oranı %1,2, işsizlik oranı ise %7,4 olarak kayda geçmiştir. Başlıca ihracat malları otomobil, yarış arabaları, petrol yağları, paslanmaz çelikten yassı hadde mamulü olan Finlandiya'nın ithal ettiği ürünlerde ise ham petrol, ilaç ve kara taşıtları için parçalar öne çıkmaktadır. İhracat ve ithalat partnerleri incelendiğinde ise İsveç, Almanya ve Hollanda her iki ticarete de yer alan ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır (T.C. Dış İşleri Bakanlığı, 2020).

Dünya Ekonomik Forumu tarafından hazırlanan ve ülkelerin rekabet gücünün hesaplandığı "Küresel Rekabet Gücü Index 4.0" isimli raporda 2019 yılı için 141 ülke içinde Finlandiya 11. sırada yer almaktadır. Yine aynı raporda Finlandiya organize suç oranlarının azlığı, polis hizmetlerine ulaşım, yargı bağımsızlığı, mülkiyet hakları, enflasyon, aktif nüfus içindeki dijital beceriler, KOBİ'lerin finansmanı gibi konu başlıklarında bütün ülkeler içinde birinci sırada yer almaktadır (World Economic Forum, 2019).

FİNLANDİYA'DA EVRENSEL TEMEL GELİRİN GELİŞİMİ

Finlandiya'da temel gelir uygulaması fikrini 1971 yılında öneren ilk yazar Samuli Paronen olmuş ve daha sonraki eserlerinin birçoğunda temel gelir fikrini yinelemiştir. Paronen eserinde herkese asgari geliri garanti edecek bir "bağımsız gelir" veya "yaşam geliri" önermiş ve bu gelirden yararlanmanın tek şartını "insan olmak" olarak ifade etmiştir (Andersson, 2000: 227). Daha sonrasında temel gelir 1980 yılında Osmo Soininvaara ve Osmo Lampinen tarafından yazılan Suomi 1980-Luvulla (1980'lerde Finlandiya) adlı bir kitapta, "vatandaşlık geliri" terimi altında tanıtılmıştır (Ikkala 2012: 66). Yayınlanan bu kitabı 1980'lerde oluşturulan daha somut temel gelir önerileri izlemiştir. 1980'lerde ve 1990'larda temel gelire ilgi hızla artmış ve fikir akademisyenler, politikacılar ve bireysel aktivistler tarafından gündeme getirilmiştir. Temel gelirle ilgili modeller tasarlanmış, raporlar, makaleler yayınlanmış ve seminerler

düzenlenmiştir. 1990'ların ortalarından itibaren ise siyasi partiler temel geliri gündemlerini koymaya başlamıştır (Perkiö, 2013, s. 4).

1986 yılında Ulusal Sosyal Refah Kurulu ilk olarak "Temel Geçim" ve daha sonra "Hanelerde Yoksulluk" ile ilgili bir rapor yayınlamıştır. Bu raporlarda, "gelir garantisi" terimi, temel gelir ile "geçim sübvansiyonu" arasında bir anlam ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Bu geçim sübvansiyonu, Finlandiya'da başta herhangi bir geliri olmayan tüm vatandaşlar için gelir garantisi oluşturmaktadır. Temel gelir tartışmalarına Mart 1987'deki Parlamento seçimleri öncesinde siyasetçilerde katılmışlar; fakat "temel gelir" ve "vatandaşlık maaşı" gibi kavramları kullanmamışlardır. Sağ partiler "negatif gelir", sol parti (komünistler) "vatandaşlık ücreti" kavramını kullanmış, Yeşiller Partisi temel gelir kavramının temel savunucusu olarak kavramı olduğu gibi kullanmış ve Sosyal Demokratlar ise şüpheli bir yaklaşım izlemiştir (İkkala, 2012, s. 67).

1987 yılında temel gelir Mecliste yaşanan tartışmalar sonucunda yeni bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Yeni temel gelir kavramı, işsiz kalan bireylere ödeme yapmak yerine, sosyal güvenliğin geçici istihdamı daha cazip hale getirmek için küçük ücretlerle birleştirilebileceği fikrini taşımıştır. Bu düşünce, Yeşiller Partisi Milletvekili Osmo Soini'na tarafından geliştirilmiş ve "temel gelir veya vatandaşlık ücreti, herkesin kazançlarının temelini oluşturmak için belirli bir miktar para alacağı anlamına gelir ve bu gelir, emek geliri ile doldurulacaktır" şeklinde ifade edilmiştir (Genel Oturum, 5 Ekim 1988). Bu yeni düşünce muhtemelen 1994'te gerçekleşen temel gelir tartışmasındaki söylemsel değişimin yolunu açmış ve temel gelirin değişen politik iklimle daha iyi yankı uyandıracak şekilde yeniden çerçevelenmesini sağlamıştır (Perkiö, 2019, s. 16).

1990'larda Finlandiya'nın yaşamış olduğu ciddi ekonomik krizin ardından temel gelir fikri, savunucuları tarafından sosyal politikada gelişen politik iklimle daha iyi yankı uyandıracak şekilde güçlü bir biçimde yeniden çerçevelenmiştir. Temel gelir, bürokratik kontrol ve yaptırımlara odaklanan geleneksel aktivasyon önlemlerinden farklı olsada, ağırlıklı olarak aktivasyon politikası için bir araç olarak anlaşılmıştır. Sosyal güvenliğe özgü teşvik tuzaklarını ortadan kaldırıp küçük bir güvenli geliri garanti ederek, temel gelirin bireylerin ekonomik faaliyetlerini arttırması beklenmektedir. 1990'ların ortasında ve sonunda hem Merkez Parti hem de Yeşiller Partisi (küçük bir liberal parti, Genç Finliler) aktivasyon perspektifinden temel geliri savunmuştur. Buna karşılık, Sol İttifak, gelir eşitsizliğini azaltmayı ve savunmasız işçiler için pazarlık gücünü arttırmayı amaçlayan ilerici bir "vatandaşlık gelirini" savunmuştur (Halmetoja vd., 2019, s. 320).

1998 yılında siyasi partiler temel gelir uygulamalarına yönelik ilk modellerini oluşturmuştur. Meclis seçim kampanyasında, Genç Finliler (o sırada mecliste iki sandalyeye sahip küçük bir liberal parti), küçükler için azaltılmış bir oranda ve emekliler için ise daha yüksek bir orana sahip, kısmi bir temel gelir için ayrıntılı bir öneride bulunmuşlardır. Merkez Parti ise (o sırada ikinci büyük parti), koşullu bir temel gelir fikrini de içerisinde bulunduran "iş reformu" önerisinde bulunmuştur (Merkez Partisi, 1998a, 1998b). 1999 meclis seçimlerinde Genç Finlilerin meclisteki varlığını yitirmesi ve Merkez Partisinin muhalefette kalması sonucunda oluşturulan temel gelir önerileri hayata geçirilememiştir (Andersson, 2000, s. 233; Koistinen ve Perkiö, 2014, s. 33).

2006'dan itibaren, birkaç yıl süren sessizlikten sonra, temel gelir tartışması sivil toplumda ve medyada hızla ortaya çıkmıştır. Yeşiller Partisi 2007 yılında parlamento seçimlerinden önce, kamu ekonomisi ve gelir dağılımı üzerindeki etkisini tahmin etmek için ilk kez mikro simülasyon (gerçek dünyadaki bir işlemin küçük boyutlu bir uygulaması) modellemesini kullanan kısmi bir temel gelir sisteminin uygulanması için bir model yayınlamıştır. Daha sonrasında Sol İttifak 2011 yılında parlamento seçimlerinden önce Yeşiller Partisinin temel gelir modelini daha geniş bir şekilde ele alan bir mikro simülasyon modeli oluşturmuştur. Her iki modelde konut yardımları, sosyal yardımlar ve kazançla ilgili faydalara dokunulmadan; referans noktası olarak asgari işsizlik, güvenliği sağlamak ve “temel geliri” gelir vergilendirmesi yoluyla finanse etmek üzerine kurulmuştur (Halmetoja vd., 2019, s. 321; Koistinen ve Perkiö, 2014, s. 33).

Son yıllarda, birçok kuruluş fayda sistemini düzene sokmak ve vergileri genellikle temel gelirin bazı unsurlarını içeren faydalarla entegre etmek için önerilerde bulunmuştur. Konu ayrıca ana akım medyada düzenli olarak yer almıştır. 2013'te tartışma, temel gelir savunuculuk grubu BİEN Finlandiya'nın bir vatandaşın inisiyatif kampanyası yürütmesiyle hızlanmış; nihayetinde gerekli miktarda imza toplamada başarısız olurken, girişim temel gelir için medyanın ilgisinin daha artmasını sağlamıştır (Halmetoja vd., 2019, s. 321). 2015 yılında iktidarda olan Başbakan Juha Sipilä Hükümetinin programında temel gelir uygulaması formüle edilen kilit projelerden birisi olarak ortaya çıkmaktadır. Temel gelir uygulamasının amacı sosyal güvenlik sisteminin daha katılımcı ve teşvik tabanlı yapılması, çalışma hayatında değişikliklere uygun olarak Fin sosyal güvenlik sistemi reformunun gerçekleştirilmesi, karmaşık fayda sisteminin basitleştirilmesi ve bürokrasinin azaltılması şeklinde ifade edilmiştir (Kela, 2015, s. 10). 1 Ocak 2017 de başlatılan temel gelir uygulaması iki yıllık süre için planlanmış ve 2018 yılının sonunda sona ermiştir.

FİNLANDİYA'DA EVRENSEL TEMEL GELİR UYGULMALARI

Finlandiya'da sosyal güvenlik sisteminin sorunlarının tartışılması uzun zamandır devam etmektedir. Özellikle 1990'larda yaşanan şiddetli ekonomik durgunluktan bu yana, Finlandiya Hükümeti birbiri ardına sosyal güvenlik sisteminde reform yapılması gerektiğini kabul etmiştir. Başbakan Juha Sipilä Hükümeti (2015-2019) ayrıca, değişen bir çalışma hayatının gereksinimlerini daha iyi karşılayacak, çalışma için daha fazla teşvik sağlayacak, daha az bürokrasi içerecek ve her şeyden önce mevcut sistemden daha az karmaşık olacak şekilde sosyal güvenlik sistemini reform etmeye çalışmıştır. Hükümet ayrıca temsili demokrasinin bir parçası olarak bir deney kültürünü teşvik etmeye çalışmıştır. Fikir, küçük ölçekte sosyal yardımlar ve hizmetler sunmak için farklı yeni modeller deneyerek, bu yeni modellerin ülke çapında uygulanma şekli hakkında yararlı bilgiler elde etmeyi sağlayacaktır (Kangas vd., 2019, s. 8).

2015 sonbaharında, Başbakanlık Ofisi temel gelir uygulamasını tasarlamak için ihale açmıştır. Katılımcı araştırma gruplarının bilimsel kalitesi ve yetkinliğinin değerlendirilmesinden sonra, temel gelir uygulamasının planlanması Finlandiya Sosyal Sigorta Kurumu'nun (Kela) Araştırma Departmanı tarafından yönetilen bir konsorsiyuma bırakılmıştır (Kangas vd., 2017, s. 87). Konsorsiyumun görevi kendisine çizilen çerçeve dahilinde, temel gelir uygulaması için farklı temel gelir modellerinin uygunluğunu incelemek olarak belirtilmiştir. Başbakanlık Ofisi tarafından verilen görev sonucunda konsorsiyum tarafından temel gelir uygulaması için dört farklı seçenek sunulmuştur (De Wispelaere vd., 20018, s. 6);

a. Tam Temel Gelir: Tam temel gelir, mevcut olan diğer sosyal sigorta temelli faydaların büyük bir kısmının yerini alacak bir model olarak ifade edilmektedir. Tam temel gelir uygulamasında, temel gelir seviyesinin mevcut temel sosyal güvenlikten daha yüksek olacağı anlamına gelmektedir. Finlandiya'da, özellikle yüksek temel gelirin otomasyonun neden olduğu teknolojik işsizliğe bir cevap olarak görüldüğü 1980'lerde bu tür modeller önerilmiştir. Tam temel gelir uygulaması Finlandiya'da, emek arzını azaltmaya yardımcı olacak ve bu şekilde iş ve servetin daha eşit dağılımına izin verecek ve insanlara ücretli iş dışında katılımcı fırsatlar sağlayacak bir araç olarak görülmüştür (Kela, 2016, s. 24).

b. Kısmi Temel Gelir: Finlandiya'da temel gelir uygulamaları konusundaki tartışmalarda temel gelir genellikle kısmi temel gelir olarak adlandırılmıştır. Bu anlamda temel gelir, sosyal sigorta temelli faydaların bir kısmının yerini aldığı ve temel gelir uygulamasının diğer sosyal güvenlik uygulamaları ile birlikte uygulandığı bir model olarak ifade edilmektedir. Finlandiya'daki en gelişmiş kısmi temel gelir modelleri Yeşiller Partisi (2007/2014) ve Sol İttifak (2011) tarafından öne sürülmüştür. Sosyal yardım, konut ödeneği ve kazanç ile ilgili faydalar her iki modelde de korunacaktır. Bu modeller üzerinde kayıt temelli mikro simülasyonlar yapılmış ve bunlardan kaynaklanan maliyet, teşvik ve gelir dağılımı etkilerinin değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Kısmi temel gelir modellerinde yaygın olarak vergilendirme yoluyla, orta gelirli ve yüksek gelirli kişilerin temel gelir yoluyla kazandığı ekonomik avantajları ortadan kaldıracaktır. Gelir dağılımı etkileri, temel gelirin seviyesine ve gelir vergisinde uygulanan ilerlemeye bağlı olarak değişim gösterecektir (Kela, 2015, s. 53).

c. Negatif Gelir Vergisi: İlk olarak 1960'larda Amerikalı ekonomistler tarafından önerilen negatif gelir vergisi, bir bireyin geliri kararlaştırılan asgari seviyenin altında kaldığında vergilendirme yoluyla gelir tazminatına dayanan bir sosyal güvenlik ve vergi planıdır. Tanımı açısından, negatif gelir vergisi temel gelire aynı değildir, ancak benzer sonuçlara sahip olabilmektedirler. Her iki model de asgari geliri garanti etmeyi ve iş için daha fazla teşvik sağlamayı amaçlamaktadır. Bu nedenle, kısmi temel gelir ile yapılan bir uygulama, negatif gelir vergisinin teşvik edici etkileri hakkında da bilgi sağlayacaktır. Negatif gelir vergisinin insanları modelden yararlananlar ve onu finanse edenler şeklinde daha açık bir biçimde böleceği gerçeği, kısmi temel gelire arasındaki en önemli fark olarak görülmüştür (Kela, 2016, s. 37).

d. Diğer Temel Gelir Modelleri: Başbakanlık Ofisi temel gelir uygulaması için başka alternatiflerin incelenmesi görevini de oluşturulan çalışma grubuna vermiştir. Temel gelir uygulaması için oluşturulan diğer modeller; katılım geliri/katılımcı sosyal güvenlik, evrensel kredi/aktif refah, seçenekler-temel hesap, konut ödeneği gibi alternatiflerden oluşmuştur (Kela, 2015, s. 76).

Başbakanlık Ofisi tarafından verilen görev sonucunda konsorsiyum tarafından temel gelir uygulaması için ayrıntılı bir biçimde oluşturulan dört farklı seçenek, 30 Mart 2016'da konsorsiyumun hükümete teslim ettiği ilk raporda kapsamlı bir şekilde tartışılmıştır. Bu rapora dayanarak hükümet ilk temel gelir uygulamasının kısmi temel gelir modellerine odaklanmasına karar vermiştir (Kangas vd., 2017, s. 88).

Temel gelir uygulamasının temel amacı, çalışma hayatındaki değişikliklere daha iyi cevap verebilmek, istihdama ve sosyal güvenlik sistemine daha etkin katılımı sağlamak, bürokrasiyi azaltmak ve kamu maliyesi ile ilgili sürdürülebilir bir şekilde karmaşık faydaları sistemini

basitleştirmek için etkili bir sosyal güvenlik reformunu gerçekleştirmek olarak belirtilmiştir (Kela, 2016, s. 58). Temel gelir uygulaması iki yıllık periyot için belirlenmiş olup, 1 Ocak 2017'den 31 Aralık 2018 kadar uygulanmasına karar verilmiştir. Temel gelir uygulamasının yönetimi Finlandiya Sosyal Sigortalar Kurumu'na (Kela) bırakılmıştır. Temel gelir uygulaması için Kela'dan işsizlik ücreti alan yaklaşık 175.000 kişinin oluşturduğu hedef grup arasından katılımın zorunlu olduğu bu uygulama için rastgele 25 ile 58 yaş arası 2000 kişi seçilmiştir. Seçilen 2000 kişiye Kela tarafından koşulsuz ve vergiye tabi olmayan 560 avro aylık olarak temel gelir ödemesi yapılmıştır. Yapılan temel gelir ödemesi kişiler bir işe girse bile kesilmeden devam etmiştir. Bununla birlikte yapılan temel gelir ödemesi işsizler için tahsis edilen sosyal yardımlardan düşülmüş ve bunun sonucunda işsizlerin gelir seviyesinde bir değişiklik oluşmamıştır. Vergi sisteminde herhangi bir değişiklik yoktur ve temel gelir istihdam gelirinden etkilenmemiştir. Böylece, temel gelir modeli önemli ölçüde istihdam edilenlerin harcanabilir gelirini arttırmıştır. Ancak, tüm nüfus için uygulanırsa pahalı bir model olacağı ifade edilmiştir (Hämäläinen vd., 2019, s. 1-3; Kangas vd., 2017, s. 88).

Finlandiya Sosyal Sigortalar Kurumu olan Kela, 2017-2018 yıllarında ülkede uygulanan evrensel temel gelir ile ilgili yapılan değerlendirmelerin sona erdiğini 2020 yılının mayıs ayında ilan etmiştir. Referans süresi olan 2 yıl boyunca temel gelir alan 2000 kişiye bir anket uygulanmıştır. Anket sonuçlarına göre evrensel temel gelirin istihdama kısmi de olsa olumlu şekilde yansıdığı ifade edilmiştir. Sonuçlara göre temel gelir alan 2000 kişinin söz konusu dönemde istihdam edilme sürelerinin diğer işsizlere göre 6 gün arttığı saptanmıştır. Ayrıca temel gelir alan insanların kendilerini zihinsel anlamda ve ekonomik refah anlamında diğer işsizlere göre daha iyi hissettikleri değerlendirme sonucu ortaya çıkmıştır (Kela, 2020).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Tarihi oldukça eskiye dayanan evrensel temel gelir düşüncesi, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeşitli projelerle birtakım ülkelerde hayata geçirilmiştir. Bu projelerin bazıları geçici bir süre denenmiş, bazıları ise uzun yıllar sürdürülmeye devam edilmiştir. Son dönemde farklı dünya görüşlerine sahip, siyasetin her iki tarafında da yer alan partiler tarafından öne sürülüp tartışılmaya başlanmış olsa da evrensel temel gelir düşüncesinin genellikle sosyal demokrat düşünceye sahip ya da sol tandanslı partiler tarafından benimsendiği göze çarpmaktadır. Bu durum, evrensel temel gelir konusunda bütün dünyada dikkatlerin sosyal demokrat refah devletlerine çevrilmesine sebep olmuştur. Esping-Andersen tarafından yapılan refah devleti sınıflandırmasında sosyal demokrat refah devletleri grubunda yer alan Finlandiya, evrensel temel gelir düşüncesinin uygulamaya konulması açısından önemli bir örnektir. Ülkede vatandaşlara temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek seviyede ve hiçbir koşul aranmaksızın bir gelir bağlanması konusu çeşitli tarihlerde çok sayıda tartışmaya konu olmuştur. Nitekim bu tartışmalar 2017 yılında bir uygulama ile neticelendirilmiştir. 2018 yılında sona eren uygulama sonucunda yapılan değerlendirmeler evrensel temel gelir çalışmasının istihdam ve refah açısından kısmi de olsa olumlu etkiler bıraktığını, ancak evrensel temel gelirin bütün topluma uygulanmasının maliyet açısından pek mümkün görünmediğini ortaya çıkarmıştır.

Günümüzde ortaya çıkan COVID19 virüs salgını evrensel temel gelir düşüncesini Avrupa'nın önemli ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yeniden gündeme getirmiştir. Konu kamuoyunda tartışılmakla birlikte ülkelerde bir uygulama ortaya konulamamıştır. Savunalar tarafından yoksulluğun ortadan kaldırılmasında, gelir adaletinin sağlanmasında ve herkesin insan onuruna yakışır bir hayat seviyesine kavuşmasında önemli bir politika

olarak gördüğü; karşıt görüşte olanların ise gerek maliyetli olduğu gerekse insanları işsizliğe ve tembelliğe sevk ettiğini düşündüğü evrensel temel gelirin önümüzdeki yıllarda da dönem dönem gündeme geleceği gerçeğini ortaya koymaktadır.

İncelenen çalışmalarda gelişmiş ülkelerde devlet tarafından yapılacak ödemelere dikkat çekilirken bazı az gelişmiş ülkelerde çeşitli uluslararası kuruluşların tam anlamı ile evrensel temel gelir olmasa da ona benzer çalışmalar yürüttükleri görülmektedir. Bu çalışmaların şüphesiz özelde uygulandıkları ülkelerde; genelde ise dünyada yoksulluğun azalması açısından önem taşıdığı açıktır. Ancak temel anlamda yiyecek ve temiz suya ulaşmada bile sıkıntı çeken az gelişmiş ülkeler için evrensel temel gelirin devlet tarafından karşılanması ekonomik anlamda mümkün görünmemektedir. Gelişmiş ülkelerde ise durum farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde, uygulanacak bir evrensel temel gelirin yurttaşları tembelliğe ve çalışmamaya özendirileceği yönünde bir algı bulunmaktadır. Konu ile ilgili gerçek sonuçlar, söz konusu fikrin geniş tabanlı bir toplulukta uzun vadeli uygulanması ile ortaya çıkacaktır.

Hangi ülkede yaşarsa yaşasın, bir insanın sırf vatandaşlık hakkı nedeni ile hiçbir işte çalışmadan, üretmeden belirli bir miktar gelir etmesi eşitlik ve emek perspektifinden bakıldığında doğru görülmemektedir. Fakat yoksulluk gibi bir gerçekte bütün varlığı ile karşımızda durmaktadır. Bu nedenle evrensel temel gelir yerine az gelişmiş ülkelere istihdam yaratacak yatırımların yapılması daha gerçekçi olacaktır. Bunun yanında bu ülkelerde sosyal yardım ve sosyal hizmet mekanizmalarının geliştirilmesi de yoksulluğun azalmasına yardımcı olacaktır. Gelişmiş ülkelerde ise yoksulluk sınırı altında yaşayanlara, çalışan yoksullara ve alt gelir gruplarına yönelik kira yardımı, elektrik, su ve doğalgaz faturalarının belirli kısımlarına kadar muafiyet, asgari ücretin vergi dışı tutulması gibi konularda uygulanmak üzere çeşitli politikalar geliştirilebilir. Bu politikalar, evrensel temel geliri ikame edebildiği ve başarılı olduğu sürece yoksullukla mücadelede aktif olarak kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Abrahamson, P. (1999). The welfare modelling business. *Social Policy & Administration*, 3(4), 394-415.
- Amadeo, K. (2020). Universal basic income, its prosand cons with examples. 13 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.thebalance.com/universal-basic-income-4160668> adresinden erişildi.
- Andersson, J. (2000). The history of an idea. Why did basic income thrill the Finns, but not the Swedes? In Van Der Veen, Robert and Groot, Loek (Eds). In *Basic income on the agenda: policy objectives and political chances*. Amsterdam: Amsterdam University Press; London: Eurospan, 224-237.
- Barlet, B. (2013). Rethinking the idea of a basic income for all. 13 Mayıs 2020 tarihinde <https://economix.blogs.nytimes.com/2013/12/10/rethinking-the-idea-of-a-basic-income-for-all/> adresinden erişildi.

- Briggs, A. (2000). The welfare states in historical perspective. C. Pierson ve F. G. Castles (Ed.). In *The welfare state: a reader*. Cambridge: Cambridge Polity Press. 16-29.
- De Wispealere, J., Haagh, L. (2019). Introduction basic income in European welfare states: opportunities and constraints. *Social Policy & Society*, 18(2), 237-242.
- De Wispealere, J., Halmetoja, A. ve Pulkka, V. (2018). The Finnish basic income experiment: a primer. Torry, Malcolm (Eds). In *The Palgrave International Handbook of Basic Income*. UK: Palgrave Macmillan, Cham.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. New Jersey: Princeton University Press.
- European Commission. (2020). Finland population: demographic situation, languages and religions. 13 Mayıs 2020 tarihinde https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/finland/population-demographic-situation-languages-and-religions_en adresinden erişildi.
- Halmetoja, A., De Wispealere, J. ve Perkiö, J. (2018). A policy cometin moominland? Basic income in the Finnish welfare state. *Social Policy & Society*, 18(2), 319-330.
- Hämäläinen, K., Kanninen, O. ve Verho, J. (2019). *Evaluation of the Finnish basic income experiment: first year results*. 14 Mayıs 2020 tarihinde https://www.academia.edu/39840243/The_Finnish_Basic_Income_Experiment_A_Primer adresinden erişildi.
- Ikkala, M. (2012). Finland: institutional resistance of the welfare state against a basic income. Caputo, Richard K. (Eds). In *Basic income guarantee and politics: international experiances and perspective on the viability of income guarantee*. New York: Palgrave Macmillan, 61-81.
- Kangas, O., etc. (2019). *The basic income experiment 2017–2018 in Finland: preliminary results*. Reports and Memorandums of the Ministry of Social Affairs and Health, 9, Finland: Ministry of Social Affairs and Health.
- Kangas, O., Simanainen, M. ve Honkanen, P. (2017). Basic income in the Finnish context. *Intereconomics*, 52(2), 87-91.
- Kela (2015). *From idea to experiment report on universal basic income experiment in Finland*. Helsinki: Authors and Research at Kela, Working papers.
- Kela (2020). Results of Finland's basic income experiment. 26 Mayıs 2020 tarihinde https://www.kela.fi/web/en/news-archive/asset_publisher/IN08GY2nIrZo/content/results-of-the-basic-income-experiment-small-employment-effects-better-perceived-economic-security-and-mental-wellbeing adresinden erişildi.
- Koistinen, P. ve Perkiö, J. (2013). Good and bad times of social innovations: the case of universal basic income in Finland. *Basic Income Studies*, 9(1-2), 25–57.
- Özdemir, S. (2005). Sosyal gelişim düzeyleri farklı refah devletlerinin sınıflandırılması üzerine bir inceleme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (49), 232-266.

- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme sürecinde refah devleti*. Genişletilmiş 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme sürecinde refah devleti*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Perkiö, J. (2013). Basic income proposals in Finland, Germany and Spain. Vienna, Austria: *Transform european network for alternative thinking and political dialogue discussion paper No. 2*.
- Perkiö, J. (2014). Universal basic income a new tool for development policy? *International Solidarty Work*.
- Perkiö, J. (2019). From rights to activation: the evolution of the idea of basic income in the Finnish political debate 1980–2016. *Journal Social Policy*, 1-22.
- Pierson, C. (1998). Contemporary challenges to welfare state development. *Political Studies*, *XVLI*, 777-794.
- Raventos, D. (2007). *Basic income the material conditions of freedom*. London: Pluto Press.
- Republic of Finland Ministry of Economic Affairs and Employment (2018). Welcome to Finland.
- Rosanvallon, P. (2004). *Refah devletinin krizi*. (çev. Burcu Şahinli). Ankara: Dost Kitabevi.
- Servante, D. (2017). *AB ve dünyadaki temel gelir tartışmaları*. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı.
- Ştefan, G. (2015). European welfare state in a historical perspective: a critical review. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 7(1), 25-38.
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı (2018). Finlandiya'nın ekonomisi. 14 Mayıs 2020 tarihinde <http://www.mfa.gov.tr/finlandiya-ekonomisi.tr.mfa> adresinden erişildi.
- This is FINLAND (2020). Finland in facts. 14 Mayıs 2020 tarihinde <https://finland.fi/facts-stats-and-info/finland-in-facts-2/> adresinden erişildi.
- Uğur, T. (2020). *Evrensel temel gelir (ubi) ajandası: bilmeniz gereken her şey!* 13 Mayıs 2020 tarihinde <https://medium.com/t%C3%BCrkiye/evrensel-temel-gelir-ubi-ajandas%C4%B1-bilmeniz-gereken-her-%C5%9Fey-3e1f60fd8648> adresinden erişildi.
- Van Parijs, P. (2004). Basic income: a simple and powerful idea for the twenty-first century. *Politics & Society*, 32(1), 7-39.
- Vivekanandan, B., Kurian, N. (2005). Introduction: welfare states and the future. B. Vivekanandan, ve N. Kurian (Ed.). In *Welfare states and the future*. New York: Palgra ve Macmillan. 1-13.
- Wilensky, H. (2002). The welfare state convergence and divergence, rich democracies political economy. In *Public economy and performance*. CA: University of California Press. 211-251.
- World Economic Forum (2019). *The global competitiveness report 2019*.

Serbest Nakit Akışları İle Sermaye Yapısının İşletme Etkinliği Üzerindeki Etkisinin BİST 100'de Uygulaması

The Effect of Free Cash Flow and Capital Structure on The Company's Efficiency and an Application in ISE 100

Mustafa Rimaz^{1*}

Yıldız Ayanoğlu²

* Sorumlu yazar
Corresponding author

¹Dr., Gazi Üniversitesi, Türkiye
Dr., Gazi University, Turkey
mustafa.rimaz@gmail.com,
ORCID ID 0000-0001-9708-2265

²Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye,
Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University, Turkey
yildiz.ayanoglu@hbv.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-1024-2105

Makale geliş tarihi / First received : 14.12.2020

Makale kabul tarihi / Accepted : 10.01.2021

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar:

- 1- Bu makale Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 12.06.2020 tarihinde birinci yazar tarafından ikinci yazarın danışmanlığında hazırlanıp savunulan "Serbest Nakit Akışının Şirket Etkinliği Üzerindeki Etkisi ve BİST 100'de Bir Uygulama" isimli yayınlanmamış doktora tezinden türetilmiştir. Makale herhangi bir sempozyumda sunulmamış, BAP tarafından desteklenmemiştir.
- 2- Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- 3- Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur.
- 4- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *Turnitin*. Similarity Index 14%

Atf bilgisi/Citation:

Rimaz, M., Ayanoğlu, Y. (2021). The effect of free cash flow and capital structure on the company's efficiency and an application in ISE 100. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 267-290.

ÖZ

Günümüzde işletmelerin nihayi amacının değer maksimizasyonu olduğu kabul edilmektedir. Bu amacı gerçekleştirmek için verilen kararlar: yatırım, finansman ve temettü dağıtım kararları olarak sınıflandırılabilir. İşletme değerini etkileyen finansman kararların başında başarılı bir nakit yönetiminin olduğu düşünülmektedir. Nakit yönetimi kararları ile sağlanacak nakit mevcudu, işletmenin iktisadi faaliyetlerini sürdürebilmesi ve net pozitif değere sahip projelere yatırım yapabilmesi bakımından büyük öneme sahipken, ihtiyaçtan fazla nakitin bulundurulması temsil maliyetlerinin ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Jensen, 1986 yılında ortaya koyduğu Serbest Nakit Akış Teorisinde, serbest nakit akışının kontrol altına alınmasıyla işletme değerinin artmasının sağlanabileceğini savunmaktadır. Bu teoriye göre serbest nakit akışı üzerinde düzenleyici role sahip olan faktörlerden biri işletmenin sermaye yapısı özellikle de yabancı kaynaklarıdır. Bu çalışma serbest nakit akışının sermaye yapısı ile birlikte işletme etkinliği üzerindeki etkisinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmada 2009-2018 döneminde BİST 100'de imalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren toplam 40 işletmenin verilerinden yararlanılmış, işletmelerin etkinliklerinin ölçülmesi için Charnes, Cooper ve Rhodes (CCR) - girdi yönelimli Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemi uygulanmıştır. İmalat sanayi sektöründe elde edilen bulgular, Jensen'ın Serbest Nakit Akışı Teorisiyle örtüşmüş olup, serbest nakit akışı ile işletme etkinliği arasında negatif; sermaye yapısı ile işletme etkinliği arasında pozitif (U biçimli), istatistiksel olarak anlamlı ilişki ortaya koymuştur. Diğer taraftan araştırmada bağımsız değişkenlerin işletme etkinliği üzerindeki etkilerinin gelecek dönemlerde tahmin edilebilirliği hakkında ayrı bir analiz yapılmıştır. Buna göre 2019 yılının ilk dokuz aylık verileri ele alınarak dönemin tamamı için tahmini etkinlik skorları, 2009-2018 dönemiyle ilgili geçmişe dönük tahmini etkinlik skorlarıyla karşılaştırılmıştır. Ulaşılan bulgular, imalat sanayi sektöründe, tüm değişkenler ile işletme etkinliği arasındaki ilişkilerin gelecek dönemlerde de aynı yönde olacağını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Etkinlik, VZA, Serbest Nakit Akışı, Sermaye Yapısı, Temsil Maliyeti

ABSTRACT

Nowadays, it is accepted that the ultimate goal of firms is value maximization. Decisions made to achieve this aim are classified as investment decisions, financial decisions and dividend distribution decisions. It is thought that successful cash management is the leading financial decision that affects the firm's value. While the amount of cash that is provided by cash management decisions has a great importance for the company to continue its economic activities and to invest in projects with net positive value, having more cash than needed may cause agency costs. Jensen, with the Free Cash Flow Theory put forward in 1986, argues that, if free cash flow be brought under control it can eventually increase the firm's value. According to this theory, one of the factors that have a regulatory role on free cash flow is capital structure of the firm especially its foreign resources. This study was carried out to examine the effect of the free cash flow with capital structure on firm's efficiency. In the research, the data of a total of 40 companies operating in the manufacturing industry sector in Istanbul Stock Exchange (ISE) 100 within the period of 2009-2018 were used, Charnes, Cooper and Rhodes (CCR)-input oriented Data Envelopment Analysis (DEA) method was applied to measure the efficiency of the firms. The findings obtained in the manufacturing industry sector coincided with Jensen's Free Cash Flow Theory, and statistically revealed that free cash flow and capital structure had significant negative and significant positive (U shaped) relationship with firms' efficiency respectively. On the other hand, a separate analysis was made about the predictability of the effects of independent variables on firm's efficiency in coming periods. For this reason, by considering the data of the first 9 months of 2019, estimated efficiency scores for the whole period were compared with the historical efficiency scores for the period of 2009-2018. Findings have shown that there will be similar relationships between all variables and firm's efficiency in the manufacturing industry sector in the future.

KeyWords: Efficiency, DEA, Free Cash Flow, Capital Structure, Agency Cost

INTRODUCTION

In terms of finance science, the main purpose of companies is to maximize their own value. In order to achieve this goal, it is highly important for financial managers to make right decisions regarding investment, finance and profit distribution policies. Therefore, in order to establish appropriate financing policies, the effects of the capital structure on the efficiency and value of the firm urgently should be investigated. On the other hand, considering the importance of cash management in terms of the value of the company and the continuity of the firm, the effects of cash flows are also worth investigating.

The success of cash management will contribute to the efficiency of the firm and thus to increase its value. Cash has a great importance in terms of enabling firm's operations to continue and invest in projects with net positive value. On the other hand, while cash amount exceeds various needs such as continuing activities and realizing potential investments may cause agency costs in enterprises. According to the Free Cash Flow Theory developed by Jensen in 1986, it was argued that the free cash flow should be brought under control to increase the firm's value.

In addition, firms aim to reach maximum efficiency by using their scarce resources effectively. Therefore, not only their equity capital, but also debts obtained from out of the company should be used effectively in firm's activities. This efficiency can be achieved by making a meaningful and positive difference between the cost of the resources obtained and the value created using these resources. Proper adjustment of the debt and equity components that form the capital structure according to the economic conjuncture will contribute to both increasing the profitability of the firm and maximizing its value.

The capital structure and free cash flow are among the many factors affecting the value of the firm. The company's free cash flow is the cash after all expenses which needed cash – out and amounts classified as capital expenditures and working capital. The optimum capital structure and the proper management of cash flows will both increase the value of the firm and enable the investors to continue their activities in line with their interests. For this reason, determining the relationship between free cash flow and capital structure on the efficiency of the firm will significantly help the relevant interest groups in their decisions about the company.

This study, which aims to clearly reveal the relationship between the capital structure, free cash flow and the efficiency of the firms, with ISE 100 application, consists of four sections.

In the first two sections of the study free cash flow and capital structure, in the third section, concepts related to the efficiency and its measurement methods are explained. Thus, the conceptual framework that constitutes dependent and independent variables in statistical analysis is explained in these sections. In order for the variables in the application part to be understandable, the basic concepts in this part are organized in a

holistic approach and under subheadings. Following previous sections related studies is presented in literature review. Finally, in the last section of the study, an application research on manufacturing firms of ISE 100 is conducted. In this part, the efficiency of the enterprises is calculated with the DEA method and the relationships between the variables are presented statistically. In addition, statistical relationships emerging between the created variables and analyzes were made to predict the efficiency of the firms in the future periods.

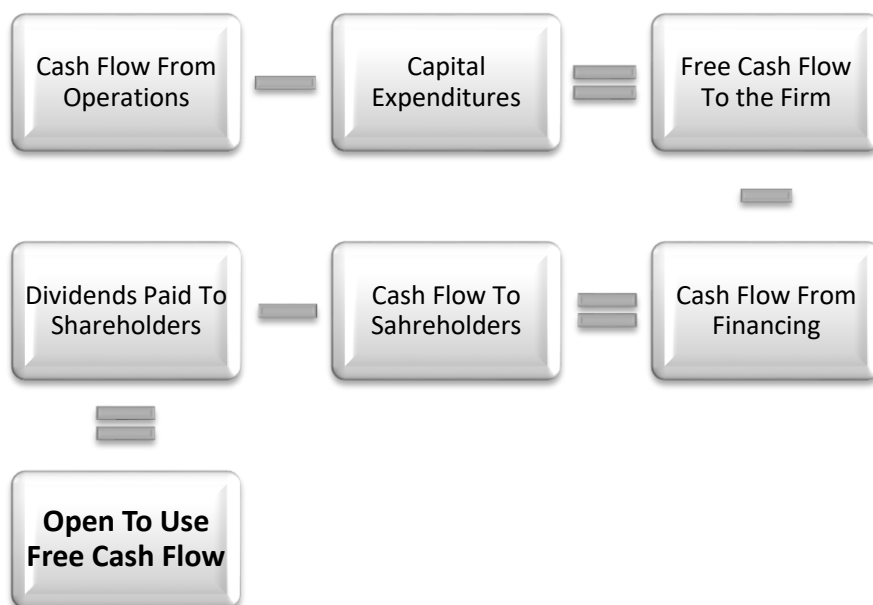
Free Cash Flow

The concept of free cash flow was first introduced by Jensen in 1986 and is defined as the part exceeding the cash required for the protection of assets and also for financing new investments (Richardson, 2006, p. 160). According to Mills et al. (2002, p. 38-39), free cash flow is the amount of cash remaining after the payments (profit share payments, current debt repayments, regular capital investment to maintain the existing activities) made in order for the firm to continue its activities. Free cash flow is also considered to be the remaining cash flow after deducting the capital expenditures required to maintain the existing capacity from the cash provided by the operating activities in the cash flow statement.

According to Karapınar and Zaif (2018, p.347), the deduction of investment expenditures from the cash flows provided from the firm's activities reveals free cash flows to the firm, and when the amount of financing activities is reduced from the free cash flow to the firm, free cash flow to the shareholders occurs and finally when the profit share paid to the shareholders is deducted from this amount, free cash flow available for use is calculated.

Calculation of free cash flow available for use could be shown on the figure as follows:

Figure 1. Calculation of open to use free cash flow

Since there is not a single and generally accepted application for calculating free cash flow, the study benefited from the Lehn Poulsen model (1989, p. 777), which is quite old and widely preferred in the literature.

$$FCF_{i,t} = \frac{INC_{i,t} - TAX_{i,t} - INTEP_{i,t} - DIV_{i,t}}{Total\ Assets_{i,t}}$$

INC_{i,t}: Operating Income Before Depreciation

TAX_{i,t}: Total Income Tax - Change in Deferred Tax Expenditure (Compared to the previous year)

INTEP_{i,t}: Gross Financing Expenses of Short and Long Term Liabilities

DIV_{i,t}: Total Dividend Paid to Shares

Total Assets_{i,t}: Total Assets at the End of the Period

i,t: the relevant amount of company i in year t

Total assets were added to the formula later by some authors using this model (Sheikh et al. 2012, p. 35; Demirci 2017, p. 289).

Investors and creditors who provide funds to the firm take into account whether the company has cash and liquid assets at a level that can repay. In addition, the amount of cash plays an important role in making investment and financing decisions. This situation reveals the agency cost between these two sides.

“The agency relationship is the decision making transfer of one or several persons (represented) to a certain degree, to make a contract with another person (agent) who will act for his (represented) own benefit. Considering that both parties act in a way that maximizes their benefit in the relationship of representation, it is obvious that the agent will not always act in accordance with the interests of the represented. Starting to use company's resources in line with the agents own interests instead of increasing the interests of the representator creates the agency cost. In terms of managers, the more part of the company's financing needs is met from within the enterprise, the more the enterprise gets out of the control of investors lending under certain conditions” (Yakar, 2011, p. 19). The agency cost resulting from a conflict of interest between the shareholders and the managers caused the Free Cash Flow Theory to be revealed by Jensen.

According to this theory, when the manager and shareholder goals differ, the free cash flow produced by the enterprise (especially if this amount is more than the amount required to protect existing assets and finance projects which net present value is positive) has risk potential (Richardson, 2006, p. 159). One of these risks is extravagant investments and it is considered as one of the ways in which managers do not act in the interests of firm owners (Lavorskyi, 2013, p. 2).

Free cash flow is important in evaluating relevant opportunities to increase firm's value. Managers can contribute to the development of the company by entering new product or service production with the free cash flow they have, as well as investments with positive net present value. However, the use of free cash flow by the enterprise should be taken under control (Richardson, 2006, p. 161).

Determining the Capital Structure of the Company

Every company needs financial resources to start and continue its economic activities. It is thought that the decision to procure these financial resources from inside or outside the company according to their cost levels, is one of the most important duties of financial managers. Managers can reduce the cost of capital and maximize the value of the firm by providing a balance between risk and revenue by making the right decisions.

When it comes to capital structure; in a narrow sense, the relationship between equity and debt has been tried to explain. A firm generally provides the funds it needs from two sources, debt, and equity. Although the debt is obtained from outside the company, equity can be provided both from within the company by using undistributed profits, reserve funds, etc. and from outside the company by taking new partners, issuing dividend shares etc. (Rimaz & Ayanoglu, 2020, p. 23).

According to Karadeniz and Kaplan (2016, p. 40), when choosing between debt and equity, the pros and cons of both sources should be calculated during making the capital structure decision. While evaluating the outside resource from these components, the advantages such as having the tax shield of the interest paid, the fact that its repayment remains constant depending on a certain maturity and the disadvantages such as ascending of the risk of the enterprise and the increase in the cost of capital over time should be taken into account. In addition, as a result of the activities, if the income or cash cannot be obtained to meet the principal and interest obligations related to the debt, the company will face the risk of bankruptcy. While evaluating the amount of equity from the components of the capital structure, its advantages such as not having a fixed burden and maturity on the company and contributing to the reduction of financial risk, priority right on firm's income, certainty in these revenues and also disadvantages such as the lack of tax shield effect in dividend payments, granting the right to participate in management should be considered together.

In finance literature, different studies have been conducted on whether there is an optimal capital structure and what the factors that affect decisions about this structure are, and theories have been developed on these subjects. These theories are generally divided into two groups as classical and modern approaches.

While classical capital structure theories try to explain the effects of capital structure decisions on the cost of capital and market value; modern capital structure theories have been developed to explain the variables that affect the capital structure decisions of enterprises (Karadeniz & Kaplan, 2016, p. 41).

In this study, financial leverage ratio ($\frac{Total\ Debt}{Total\ Assets}$) is used to represent the capital structure.

Efficiency and DEA as a Method to Measure Efficiency

Today, with globalization, the borders of countries have been crossed significantly. This situation has led to a rapid development of competition in the markets with the presence of multinational enterprises. Increasing competition has raised the pressure on companies day by day. In this fierce competitive environment, the continuity of firms depends on the effective continuity of their activities. For this reason, the performance of enterprises while carrying out their activities is considered as one of the most basic indicators in ensuring their continuity.

The efficiency is technically interpreted as the "output-input" ratio (Çoban, 2007, p. 23), according to Farrell (1957), it is also expressed as the success of the enterprise in producing the most possible output by using the input combination in the most appropriate and standard way. (Öztürk, 2009, p. 99). While the input is the resource or effort used to achieve a specific goal; output is the result obtained by using the input. To measure this concept numerically is the purpose of efficiency analysis, and the resulting index is called efficiency (Shin et al., 2018, p. 4).

In addition to ratio analysis, parametric and non-parametric methods are used to measure the financial efficiency of firms. Although there is strength and weakness of each method, the input-oriented model of Charnes, Cooper and Rhodes (CCR), which are non-parametric Data Envelopment Analysis (DEA) method models based on mathematical programming, was used in the measurement of efficiency.

DEA measures the relative performances of homogeneous decision-making units that have been measured with different scales or have different measurement units and have a large number of inputs and outputs, by converting a large number of outputs / inputs into a weighted sum of outputs / inputs (Tektüfekçi, 2010, p. 70). Unlike regression, the evaluations of this method are based on the best observed application (their weighted combination), not on any average (Toffalis & Sargeant, 2000, p. 1). It is determined that one or more of the decision-making units are full efficient. These are the reference set and the points where these units are located are called efficiency boundaries. It is assumed that all points on the border have 100% efficiency in DEA, the points below the border are said to be less effective and 'enveloped' by the border. This is the reason why the method is named (Toffalis & Sargeant, 2000, p. 3). Thus, the decision-making unit, which does not have 100% efficiency, is aimed to reach to efficiency border and be fully effective by making changes in its inputs or outputs.

Literature Review

Margaritis and Psillaki (2007, p. 1447) analyzed the relationship between efficiency and financial leverage using the data of 12,240 companies operating in New Zealand and

found evidence supporting the theoretical estimates of the Jensen and Meckling (1976) Agency Cost Model. In this study, the efficiency score was determined by DEA method. Using the quantile regression analysis method, it was observed that the causality effect of efficiency on leverage was positive at low and medium leverage level but negative at high leverage level. There is a negative relationship between firm size and leverage. While there is a positive relationship between tangible fixed assets and profitability level and leverage; It is concluded that there is a negative relationship between intangible assets and other assets and leverage.

Mok et al. (2007, p. 259), studied the role of leverage effect on firms' performance of the 238 toy producer companies, which were funded by foreign investment in South China. The researchers adopted a two-step approach in the study. In the first stage, they conducted Data Envelopment Analysis to estimate the technical efficiency of the sample firms, and in the second stage a regression analysis to examine the effects of leverage on efficiency and efficiency on profitability. Empirical results supported the view that the leverage ratio had a positive effect on the technical efficiency of the firm and that there was a positive relationship between technical efficiency and profitability.

Wang (2010, p. 408-418) investigated the effects of free cash flows and agency costs on the performance of enterprises listed on the Taiwan Stock Exchange. The results showed that the free cash flows resulting from the efficiency of the company's activities would contribute to the optimum performance of the enterprise. It was also stated that agency costs had a significant negative impact on corporate performance and stock returns. Discoveries revealed that free cash flows were positively associated with corporate performance criteria.

Bin Khidmat and Ur Rehman (2014, p. 1-25) examined whether there was a relationship between free cash flow, agency cost and operating performance in 123 enterprises belonging to eight different sectors listed on the Kerachi Stock Exchange (Pakistan) in the 2003-2009 period. The results indicated that there was a significant and positive relationship between free cash flows and agency cost, while revealing a significant negative effect of free cash flows on the performance of the firm. In addition, the impact of agency cost on firm's performance had also turned out to be significant and negative.

Hejazi and Moshtaghin (2014, p. 14-21) by considering the financial information of 101 enterprises listed on Tehran Stock Exchange in the 2007-2012 period; analyzed the effects of free cash flows and agency costs on dividend policy and leverage using a multivariate linear regression model. Researchers used the variables of size, risk, profit and growth to measure the agency cost level of firms; used the dividend and leverage mechanism to control the agency costs associated with free cash flow. Based on the results of the study, the agency cost of free cash flow had a significant positive effect on the dividend and leverage ratio. It had also been found that size and profitability had a significant positive effect on dividends and growth and risk did not have a significant effect on dividends.

Akpınar (2016, p. 290) examined 81 enterprises that were not in the financial sector, included in the BİST 100 index, in the 2010-2013 period, in order to determine the effect of capital structure on firm's performance. In the models in the panel data analysis, the company's return on equity and net profit margin were used as performance indicators, and short and long-term debt ratios and total debt ratio were applied as indicators of capital structure. Following the outcomes, it was revealed that the capital structure had a negative relationship with the firm's performance.

Floros and Voulgaris (2016, p. 385-401) analyzed the efficiency of the manufacturing sector in Greece during 1996-2011. Efficiency scores were calculated with DEA combined with Tobit analysis in order to observe that efficiency scores had a role in profitability and leverage. Depending upon the outcomes of 27 sub-sectors, it was determined that financial leverage did not affect the performance of the sectors in terms of technical efficiency, and sub-sectors with high technical efficiency had a higher level of profitability.

Ahmed et al. (2018, p. 49) examined whether there was a positive or negative relationship between free cash flow and firm's profitability. Data belonging to 28 companies listed on the Dhaka Stock Exchange of Bangladesh for the period of 2011-2016 were taken into consideration and analyzed by panel regression model. Return on equity and earnings per share were used as dependent variables to represent profitability and free cash flow as independent variables. As a function of the results, it had been determined that there was a positive relationship between free cash flow and the performance of the firm. This meant that managers could be able to reduce the agency cost if they were willing to use free cash flow properly for the purpose of generating greater return for shareholders.

Ali et al. (2018, p. 57) examined the effect of free cash flow on firm profitability by taking the data of 5 companies, operating in the automotive industry during the 2007-2010 period, listed on the German Stock Exchange. Regression results showed that there was a positive relationship between free cash flow and profitability. However, it had been demonstrated that financial leverage had a negative and insignificant effect on return on assets.

In the study which was applied by Siregar et al. (2019, p. 445), during 2012-2016 period the data of 16 agricultural enterprises, listed on the Indonesian Stock Exchange, were analyzed with the panel regression method to examine whether the capital structure and financial performance had an effect on the firms' value. Discoveries proved that capital structure and financial performance (ROA & ROE) had positive and significant effects on companies' value.

Considering the results obtained from the studies in the literature, in general, it is seen that Jensen's Free Cash Flow Theory has not been determined uniformly. For example, Margaritis and Pisillaki (2007) found a positive relationship between financial leverage and efficiency, while Akpınar (2016) concluded that there is a negative relationship

between capital structure and performance. Or Wang (2010), Ahmet et al. (2018) and Ali et al. (2018) determined that the relationship between FCF and performance is positive, while Bin khidmat and Ur Rehman (2014) concluded that there is a negative relationship between these two variables.

Research Method and Evaluation of Analysis Results

Due to the present research, it was aimed to determine whether there was a relationship between the free cash flows and capital structures of the manufacturing industry enterprises, traded in ISE 100 and their efficiency. After determining the average efficiency scores of the companies in 2009-2018 with the input oriented CCR DEA model, by the panel data method it was sought whether free cash flows and capital structures had a combined effect on efficiency or not. The reason for choosing the panel data method was that the data used in the calculation of dependent and independent variables had time and unit dimensions. The relationships between the created variables were estimated by selecting one of the Pooled Regression, Fixed Effects and Random Effects models belonging to the panel data method. The selection of the suitable model was decided by the Likelihood Ratio Test and Hausman Test. The process of which model to choose is summarized in the table below.

Table 1. Panel data model selection process

Panel Data Model Estimation Method			
Pooled Regression	Fixed Effects		Random Effects
Likelihood Ratio Test		Hausman Test	
P > 0.05	Pooled Regression	P > 0.05	Random Effects
P < 0.05	Fixed Effects	P < 0.05	Fixed Effects

As seen in Table 1, firstly one of the Pooled Regression or Fixed Effects models was selected with the Likelihood Ratio Test (by looking at the p value of the independent variables), the result obtained was compared with the Random Effects model by applying the Hausman Test in the second stage, and eventually the appropriate model was elected. After determining whether the cash flows and capital structure had an effect on the efficiency of the company as a result of the analysis, a second analysis was made in terms of whether the relationship between the dependent and independent variables in the regression model would continue in the future. Accordingly, the retrospective and future-predicted efficiency score for the 2009-2018 and 2019 periods, respectively, was calculated. Then, the change in this variable was compared with the changes in all other variables.

Determination of Efficiency Scores by DEA Method

The process followed in the calculation of the efficiency, which is the dependent variable in the study, is as follows:

a) Decision Making Units (DMUs) Selecting: financial report information included in the study dataset was taken from Turkey's Public Disclosure Platform (KAP) site. These firms must have been quoted to ISE until 31.12.2008, and during 2009 to 2018 they must have been:

- Operating in the manufacturing industry,
- Being active on the stock exchange continuously,
- all necessary data must have been available and,
- The book value of equity should not have been negative.

The information of the 40 firms included in the analysis as they met the previously mentioned criteria, are included in the table in Annex 1, where the average efficiency scores are presented.

b) Determination of Input and Output Variables: Input and output variables related to the research subject and how they are calculated are presented in Table 2.

Table 2. *Input and output variables used in DEA method*

Inputs	Outputs
1) Total Assets [natural logarithm of total assets]	1) Earnings Per Share [Earnings after interest and tax ÷ total number of shares]
2) Growth [(current year sales - previous year sales) ÷ past year sales]	
3) Capital Structure [Financial Leverage Ratio = Total Liabilities ÷ Total Assets]	2) Profit Before Interest Tax ÷ Rate of Sales
4) Operating Leverage [Percentage change of profit before interest and tax ÷ Percentage change in sales]	
5) Cash Ratio [Liquid Assets ¹ ÷ Short term liabilities]	
6) Cash Flow from Operating Activities [Taken from the cash flow statement]	
7) Free Cash Flow ² [FCF = (INC _{i,t} - TAX _{i,t} - INTEP _{i,t} - DIV _{i,t}) ÷ total assets]	

¹ Here, as cash and cash equivalents, "Cash and Equivalents" item in the financial status table of the companies is used. "According to the standard, cash includes cash in the enterprise and demand-deposits, and cash equivalents are short-term and highly liquid investments that can easily be converted into cash and whose exchange value is insignificant." Investments made in securities representing equity; It cannot be accepted as a cash equivalent due to the high risk in exchange value. For example, although stocks traded on the stock exchange are held for trading purposes and can be easily converted into cash at any time, they are not regarded as cash equivalents since they are disposed of with an amount above or below their value (Özerhan & Yanık, 2015, p. 86-87).

² The explanation of the abbreviations is included in the formula 1.

c) Choosing the Data Envelopment Model and Calculating Efficiency Scores: In the data envelopment analysis conducted in the study, the model which was introduced by Charnes, Cooper and Rhodes (1978), and known as the CCR model in the literature, was used. The reason for the application of input-oriented model was that the enterprises have control power over the input elements used in the model. Accordingly, improvement suggestions to be brought to ineffective firms can be made through input variables. Here, MATLAB-2018 Program was used in efficiency score calculations. The average efficiency scores of the enterprises are presented in the table in Annex 1.

Explanation of the Model to be Used in Creating and Testing Hypotheses

After determining the average efficiency scores of 40 enterprises in the data set using the input oriented CCR method, the phase of testing whether free cash flow and capital structure had a statistically significant effect on firm's efficiency had been started. The hypothesis and model established to determine the relationships between the dependent and independent variables of the research are as follows:

Hypothesis 1-0: Free cash flow with capital structure, had no significant effect on firm efficiency;

Hypothesis 1-1: Free cash flow with capital structure, had a significant effect on firm efficiency.

$$EFF_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 FCF_{i,t} + \beta_2 CS_{i,t} + \beta_3 CS_{i,t}^2 + \beta_4 \ln ASSET_{i,t} + \beta_5 \ln ASSET_{i,t}^2 + \epsilon_{i,t}$$

EFF - Efficiency Scores belonged to the firms

FCF - Free Cash Flow

CS - Capital Structure (Financial Leverage Ratio)³

LnASSET - Natural Logarithm of Total Assets⁴

In order to test the hypotheses, selected independent variables were used as ratios or natural logarithms. By developing the variables into the ratios, it was aimed to eliminate some differences which may have arisen from the scale such as the size of the company and the possible negative effects of that factor. Eviews 10 Program was used in hypothesis testing.

Testing Hypotheses and Evaluating Results

In the application of the panel data model, Likelihood Ratio Test and Hausman Tests were performed and it was decided according to which of the Pooled Regression, Fixed Effects and Random Effects models to determine the relationships between variables. The findings obtained as a result of the analyzes made are presented in Table 3.

³ Financial Leverage Ratio for capital structure (CS) = Total Liabilities / Total Assets (Akpınar, 2016, p. 294; Dessi & Robertson, 2003, p. 912; Vijayakumaran, 2017, p. 567; Sayman, 2012, p. 212).

⁴ LnAsset: the natural logarithm of total assets (Margaritis and Psillaki, 2007, p. 1455; Akpınar, 2016, p. 294; Demirci, 2017, p. 290).

Table 3. *The effect of free cash flow with capital structure on firm's efficiency*

Efficiency Score (Dependent Variable), Free Cash Flow and Capital Structure (Independent Variable)			
Variables	Coefficients		
	Pooled Regression	Fixed Effects Model	Random Effects Model
FCF	0.053 (0.558)	-0.177** (-2.425)	-0.139* (-1.942)
CS	-0.662*** (-3.671)	0.414** (2.111)	0.213 (1.152)
CS²	0.681*** (3.978)	-0.369** (-1.998)	-0.152 (-0.888)
Ln(asset)	0.311*** (3.241)	0.302*** (3.144)	0.287*** (3.153)
Ln(asset)²	-0.011*** (-3.561)	-0.010*** (-3.051)	-0.010*** (-3.234)
Invariable	-1.026 (-1.514)	-1.486** (-2.164)	-1.227* (-1.891)
	Peseran CD Statistics: 5.937 P- value: 0.0000	Peseran CD Statistics: 2.2240 P- value: 0.0261	Peseran CD Statistics: 1.716 P- value: 0.0861
	Likelihood Ratio Test F- Statistics: 18.315 P- value: 0.00000	Hausman Test Chi-square Statistics: 15.123 P- value: 0.0098	
With the margin of error of * 10%, ** 5% and *** 1% show that the coefficients are statistically significant at 90%, 95% and 99%, respectively. Values in parentheses correspond to the t-statistics of the estimates.			

When the Likelihood Ratio Test and Hausman Test results are examined in Table 3, it is clear that the Fixed Effects Model among the three models is valid. According to the results, the effects of all variables are statistically significant. Free cash flow is negatively related to firm efficiency, and a 1% change (increase) in this variable causes a 0.177% decrease on company's efficiency. It is observed that the capital structure and total assets positively affect the firm efficiency and the 1% change (increase) in these variables causes 0.414% and 0.302% change (increase), on the firm efficiency respectively. In addition, it is determined that the effect of these two variables on efficiency is not linear, but U-shaped.

The results achieved showed that both independent variables had a simultaneous effect on efficiency across the ISE 100 manufacturing industry sector. It was determined that the free cash flow and capital structure (financial leverage ratio) of the company had a negative and positive relationship with the firm efficiency, respectively. As a result of the analysis, the negatively significant relationship of efficiency with free cash flow overlapped with Jensen's (1986) Free Cash Flow Theory. Situations where the free cash flow level was high caused the agency cost to increase, reducing the performance and thus the efficiency of the enterprise.

On the other hand, according to the results regarding the capital structure, after the enterprises benefited from external financing to the optimum point, the effect of this external resource turned into negative on efficiency. Because when you pass this point, the uncertainty of obtaining the expected return by the shareholders increases, as the

risk will increase, and as a result, the rate of return demanded by the shareholders increases. Therefore, the use of a lower leverage by the enterprises should be perceived by the funders as a sign that the company is powerful (Margaritis & Psillaki, 2007, p. 1466). In addition, when the results of the total assets, which are the control variables, were examined, it was discernible that the enterprise scale (size) in the manufacturing industry sector had a positive effect on efficiency. However, this effect was also U-shaped. In other words, as the firm grew to an optimal level, its efficiency increased. After this optimum point, monitoring and representation costs arising from the hierarchical structure were thought to increase, reducing efficiency and firm's performance. Observed outcomes, confirmed that the hypothesis had a relationship option.

This result found about the effect of free cash flow on efficiency was consistent with the results of the study conducted by Bin Khidmat and Ur Rehman (2014, p. 1-25) as they argued free cash flow was negatively related to performance and contradicts with the study's finding which was led by Wang (2010, p. 408-418) who concluded free cash flow was positively correlated with performance.

Achieved results regarding the capital structure variable is in accordance with the findings of the study conducted by Margaritis and Psillaki (2007, p. 1447). This result also does not coincide with the findings of Akpınar (2016, p. 290), Karadeniz and Kaplan (2016, p. 38) where they asserted leverage negatively affects performance, Floros and Voulgaris (2016, p. 385-401) where they found out that leverage does not affect performance.

In the continuation of the research, the relationships which were determined statistically between the efficiencies of the enterprises and their free cash flows, capital structures and sizes were examined in terms of whether they will continue in the future periods or not.

a. Analysis of the Continuity of the Relationships Between Firm Efficiency, Free Cash Flow and Capital Structure in the Future Periods

In order to estimate the effects of the variables on firm's efficiency in the future periods, related to the regression model, namely free cash flow, capital structure and firm size, retrospective average efficiency score predictions were calculated using the data of the financial statements related to the variables considering the results obtained from the enterprises operating in the manufacturing industry for the period 2009-2018. Then, based on 9 months of 2019 data, the predicted-efficiency score for the future for this period was calculated.

Comparison of these historical and future scores was thought to contribute to the future predictions of the relationships between independent and dependent variables in Table 3 in section 6.3 of the study. The summary of these transactions and the results obtained are shown in Tables 4 and 5 below.

Table 4. Percentage change of the efficiency of firm with dependent and independent variables

A	$\frac{\sum(2009 - 2018)}{10}$	FCF _a	CS _a	ASSET _a	EFF _a
B	$\frac{(9 \text{ month} - \text{part of 2019} \times 4)}{3}$	FCF _b	CS _b	ASSET _b	EFF _b
C	$\frac{B - A}{A}$	$\frac{FCF_b - FCF_a}{FCF_a}$	$\frac{CS_b - CS_a}{CS_a}$	$\frac{ASSET_b - ASSET_a}{ASSET_a}$	-
Change		FCF	CS	ASSET	(EFF _b - EFF _a)
Manufacturing Industry		%52.5 Decrease	% 67.5 Increase	% 97.5 Increase	0.0507 Increase

Table 5. Future forecast status of the determined relationships of dependent and independent variables of the enterprises in the sector regarding efficiency

Efficiency Score and Related Statistics Results with DEA		Relation to Activity		
		FCF	CS	ASSET
		-	+	+
Retrospective and Future-Predicted Efficiency Scores and Future-Prediction of the Efficiency Score Statistics Results Obtained by DEA	%CHANGE	Decrease	Increase	Increase
	RESULT	Confirmed	Confirmed	Confirmed

In this analysis performed with the "Eviews 10" package program, instead of the efficiency scores calculated with DEA method for the period of 2009-2018, it was aimed to use the retrospective predicted efficiency score to be equivalent to the 2019 predicted efficiency score for the future. In addition, it was assessed that the average efficiency scores calculated with DEA in the 2009-2018 period, indicated a very low difference when compared to the retrospective efficiency scores. The average efficiency scores calculated by DEA method belonging to the sector are presented in Annex 1 of the research.

The retrospective estimated efficiency score average of the manufacturing industry enterprises for the period of 2009-2018 and the 2019 predicted-efficiency scores are displayed in Table 6 below.

Table 6. Predicted-Efficiency score average of manufacturing industry enterprises for the period 2009-2018 and future - predicted efficiency score ranking for the period 2019

Ranking	Firm Name	2009-2018 Predicted Efficiency Score Average	Ranking	Firm Name	2019 Future - Predicted Efficiency Score
1	Park Elektrik Production Mining Industry and Trade Inc.	0.9871	1	Karsan Automotive Industry and Trade Inc.	1.0000

2	Goodyear Tires Türk Inc.	0.9800	2	Aksa Akrilik Chemical Industry	0.9131
3	Sasa Polyester Industry Inc.	0.9751	3	Petkim Petrochemical Holding Inc.	0.9086
4	Bagfaş Bandırma Fertilizer Factories Inc.	0.9735	4	Borusan Mannesmann Pipe Industry and Trade Inc.	0.9045
5	Deva Holding Inc.	0.9675	5	Bagfaş Bandırma Fertilizer Factories Inc.	0.9034
6	Zorlu Energy Electricity Generation Inc.	0.9646	6	Soda Industry Inc.	0.9029
7	Ege Industry and Trade Inc.	0.9637	7	Kardemir Karabük Iron and Steel Industry and Trade Inc.	0.9022
8	Brisa Bridgestone Sabancı Tire Industry and Trade Inc.	0.9633	8	Aygaz Inc.	0.9009
9	Tüpraş-Türkiye Petroleum Refineries Inc.	0.9469	9	Göлтаř Gölle Region Cement Industry and Trade Inc.	0.9001
10	Çemtaş Steel Machinery Industry and Trade Inc.	0.9467	10	Goodyear Tires Türk Inc.	0.8980
11	Akenerji Electricity Generation Inc.	0.9459	11	Türk Tractor and Ziraat Machinery Inc.	0.8960
12	Kartonsan Karton Industry and Trade Inc.	0.9422	12	Ülker Biscuit Industry Inc.	0.8956
13	Soda Industry Inc.	0.9392	13	Kordsa Technical Textile Inc.	0.8956
14	Gübre Factories T.Inc.	0.9346	14	Afyon Cement Industry T.Inc.	0.8937
15	Aksa Akrilik Chemical Industry Inc.	0.9342	15	Gübre Factories T.Inc	0.8926
16	Aygaz Inc.	0.9313	16	Tofaş Türk Automobile Factory Inc.	0.8909
17	Kardemir Karabük Iron and Steel Industry and Trade Inc.	0.9260	17	Anadolu Glass Industry Inc.	0.8903
18	Doğtaş Kelebek Furniture Industry and Trade Inc.	0.9202	18	Tat Food Industry Inc.	0.8898
19	Petkim Petrochemical Holding Inc.	0.9152	19	Sasa Polyester Industry Inc.	0.8871
20	Otokar Automotive and Defense Industry Inc.	0.8891	20	Deva Holding Inc.	0.8848
21	Erbosan Erciyes Pipe Industry and Trade Inc.	0.8844	21	Trakya Glass Industry Inc.	0.8815
22	Karsan Automotive Industry and Trade Inc.	0.8729	22	Banvit Bandırma Vitaminli Feed Industry Inc.	0.8796
23	Türk Tractor and Ziraat Machinery Inc.	0.8244	23	Coca-Cola Beverage Inc.	0.8792

24	Borusan Mannesmann Pipe Industry and Trade Inc.	0.8184	24	Brisa Bridgestone Sabancı Tire Industry and Trade Inc.	0.8754
25	Kordsa Technical Textile Inc.	0.7987	25	Otokar Automotive and Defense Industry Inc.	0.8750
26	Banvit Bandırma Vitaminli Feed Industry Inc.	0.7956	26	Hürriyet Journalism and Printing Inc.	0.8699
27	Tat Food Industry Inc.	0.7912	27	Vestel Electronic Industry and Trade Inc.	0.8697
28	Ereğli Iron and Steel Factories T.Inc.	0.7878	28	Yataş Mattress and Duvet Industry and Trade Inc..	0.8680
29	Yataş Mattress and Duvet Industry and Trade Inc.	0.7434	29	Arçelik Inc.	0.8622
30	Vestel Electronic Industry and Trade Inc.	0.7419	30	Erbosan Erciyes Pipe Industry and Trade Inc.	0.8534
31	Arçelik Inc.	0.7306	31	Ege Industry and Trade Inc.	0.8479
32	Göлтаş Göller Region Cement Industry and Trade Inc.	0.7145	32	Akenerji Electricity Generation Inc.	0.8478
33	Afyon Cement Industry T.Inc.	0.6705	33	Zorlu Energy Electricity Generation Inc.	0.8474
34	Tofaş Türk Automobile Factory Inc.	0.6588	34	Doğtaş Kelebek Furniture Industry and Trade Inc	0.8469
35	Hürriyet Journalism and Printing Inc.	0.6369	35	Anadolu Efes Brewery and Malt Industry Inc.	0.8423
36	Ülker Biscuit Industry Inc.	0.5893	36	Tüpraş-Türkiye Petroleum Refineries Inc.	0.8351
37	Anadolu Glass Industry Inc.	0.5734	37	Ereğli Iron and Steel Factories T.Inc.	0.8334
38	Trakya Glass Industry Inc.	0.5340	38	Park Elektrik Production Mining Industry and Trade Inc.	0.8094
39	Anadolu Efes Brewery and Malt Industry Inc.	0.4845	39	Kartonsan Karton Industry and Trade Inc.	0.8054
40	Coca-Cola Beverage Inc.	0.4503	40	Çemtaş Steel Machinery Industry and Trade Inc.	0.7988

As it is presented, the efficiencies of the enterprises in general are between 70-99%, and only 25% (8) of the enterprises operating in the relevant sector have an estimated efficiency score below this figure.

The comparison of estimated efficiency score ranking of the enterprises during 2009-2018 and 2019 can provide valuable information in predicting the relationships between efficiency and other variables. Since it would not be possible to examine all the firms

with changing efficiency scores one by one, in terms of the scope of the study, here the relationships between the changes in the variables of three companies that showed a significant change in their efficiency scores were mentioned.

Afyon Cement Industry Trade Inc. while it was 33rd (0.6705) in the efficiency score table in the 2009-2018 period; it rose to the 14th place (0.8937) in the 2019 ranking. When the financial information about the firm was analyzed, it was revealed that the free cash flow decreased by 4.86 (486%), the capital structure increased by 0.74 and the firm size increased by 1.56. Contrary to the fact that capital structure and firm size did not change drastically, free cash flow here showed a greater change with a 486 percent decrease.

Gölaş Goller Region Cement Industry and Trade Inc. with an estimated efficiency score of 0.7145 in the 2009-2018 period stood in 32nd ranking, bypassing 23 companies in 2019 with an estimated efficiency of 0.9001, ranking 9th. changes in the financial data of this firm, a 4.41 (441%) decrease in free cash flow, an increase of 0.4081 in the capital structure and an increase in firm size of 0.4774 occurred.

Çemtaş Steel Machinery Industry and Trade Inc. while it was 10th in the efficiency ranking in the 2009-2018 period (with a score of 0.9467); It fell to 40th place (with a score of 0.7988) in the 2019 period. Looking at the financial data of this enterprise, free cash flow showed an increase of 0.3317 (it had positive free cash flow), its capital structure decreased by 0.2163, and the size of the firm increased by 1.064.

As can be observed, the results obtained from these enterprises with changing efficiency scores coincide with the direction and significance of related variables in the manufacturing industry sector. On the other hand, when the changes in the data of 40 enterprises in the mentioned industry are monitored, the free cash flow on the basis of the number of enterprises decreased in 52.5% of the total enterprises, the capital structure increased in 67.5% and the total assets increased in 97.5%.

When the estimated efficiency scores that did not change at a very high rate were compared, it was seen that the average of these scores increased from 0.8262 (2009-2018) to 0.8769 (2019). This result is consistent with the results obtained by DEA method (look Table 3) and proves that the variables of free cash flow, capital structure and firm size are significantly and negatively, significantly, and positively, significantly and positively associated with firm efficiency, respectively. This reveals that the relationship between all relevant variables can continue in approximately the same way in the future. These findings also overlap with Jensen's Free Cash Flow Theory. The changes in the variables of the enterprises in the manufacturing industry and their relations with the efficiency in DEA method are shown in the table 7 below.

Table 7. *The relationship of the variables across the manufacturing industry with the percentage change in the 2009-2018 and 2019 period and the efficiency in DEA method*

Percentage Change of Variables Based on Total Number of Firms			
Free Cash Flow	Capital Structure	Firm Size	Direction of Change
0.475	0.675	0.975	Increase
0.525	0.325	0.025	Decrease
-**	**	***	The Relationship Between the Related Variable and Efficiency in DEA
With margin of error of ** 5% and *** 1% shows that the coefficients are statistically significant at 95% and 99%, respectively.			

It is deduced from the financial information of the companies in the manufacturing industry that other factors had an effect on the company's efficiency. For example, while considering the negative effect of increasing free cash flow on efficiency; despite a very high increase in free cash flow, contrary to financial leverage ratio and firm size variables, for example Anadolu Cam Sanayi (1389% increase) and Trakya Cam Sanayi (1053% increase), related firm efficiencies had increased, or while free cash flow was decreasing and financial leverage ratio and the size of the firm were increasing, the efficiency of the firm was in a downward trend. According to the information obtained from some companies examined, the financing method of current and fixed assets is thought to contribute to the improve the efficiency of these enterprises. This means that 30% of the enterprises in the past 10 years can increase their efficiency and operate in a better condition by choosing the capital structure policy correctly.

CONCLUSIONS

Managing the cash holdings correctly increases its value by creating a positive effect on the firm. Successful cash management reduces the risk ratio of the enterprise and facilitates the resource transfer decisions of those who provide funds to the enterprise because the risk of their assets decreases. As firms grow, the control of agency costs becomes even more important. In Jensen's Free Cash Flow Theory, financial decisions to be made regarding elements such as capital structure, financing expense and dividend payment constitute the basic framework of this control.

Free cash flow can increase the value of the firm when taken under control. This theoretical expectation in particular in firms operating in the ISE 100 index is aimed to reveal whether it is valid. For this reason, the efficiency scores of enterprises during 2009-2018 period of the manufacturing sector were calculated separately via DEA - CCR input-oriented method. As a result of the statistical analysis made, the following findings were obtained:

- The effects of free cash flow and capital structure on efficiency were negative and positive, respectively. The negative relation of free cash flow with efficiency

overlapped with Jensen's Free Cash Flow Theory. The positive and U-shaped effect of the capital structure on efficiency indicates that the debt used by the company had a positive effect on efficiency up to its optimum point, and after this point its effect turned into negative (due to the risk arising from excessive borrowing).

- On the other hand, when looking at the discoveries achieved on total assets, which was control variable, it had a positive and U-shaped effect on efficiency. In other words, as the firm grew to an optimal level, its efficiency increased. In our opinion, after this optimum point, the monitoring and agency costs arising from the hierarchical structure increased, and efficiency and consequently the performance of the enterprise decreased.

In addition, in the study, an analysis was made about the predictability of the relationship between efficiency scores calculated by DEA method and free cash flow, capital structure and firm size in future periods. In this analysis, retrospective average estimated efficiency scores of the manufacturing industry were calculated by using the financial information of free cash flow, capital structure and firm size variables for the period 2009-2018.

With this calculation, based on the financial information for the first-nine-month of 2019, the Predicted-Efficiency score for the whole year was revealed. By making a comparison between these two estimated efficiency scores, the predictability of the relationships between the efficiency of the relevant sectors and the independent variables in the research in the future periods, in terms of the significance and direction of the variable coefficient, was evaluated.

When the estimated efficiency scores of enterprises in the manufacturing industry in the periods of 2009-2018 and 2019 were compared, it was appeared that these scores had increased from 0.8262 to 0.8769. In addition, free cash flow decreased in 52.5% of enterprises; the financial leverage ratio increased in 67.5% of the enterprises and the firm size increased in 97.5% of the total enterprises. These results are consistent with the statistical results obtained by DEA method, and it is predicted that free cash flow, capital structure and firm's size's respectively significant negative, positive and positive relationships, will continue in the same way in future periods.

Using different inputs and outputs in calculating the efficiency scores of enterprises in these sectors in future studies will naturally differentiate the outcomes obtained. In addition, by applying DEA-BCC method instead of DEA-CCR method used in this study, the probability of more firms to be effective will increase. In addition, firms' dividend payments that have been used in the calculation of free cash flow can be classified into two categories as dividend distributing and non-distributing entities, to find that whether there is a difference between these two categories. In summary, since there can be quite a lot of different studies on the subject in this field, the contributions to the literature can be increased.

REFERENCES

- Ahmed, W. U., Hasan, M. M. Hoquo, M. A. ve Alam, M.J. (2018). Impact of free cash flow on profitability: an empirical study on pharmaceutical company. *Journal of Jessore University of Science and Technology*, 3(01), 49-57.
- Akpınar, O. (2016). The impact of capital structure on firm performance: An application on Borsa Istanbul. *Kastamonu University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 290-302.
- Ali, U., Ormal, L. and Ahmad, F. (2018). Impact of free cash flow on profitability of the firms in automobile sector. *Journal of Economics and Management Sciences*, 57-67.
- Bin Khidmat, W. and Ur Rehman, M. (2014). The impact of free cash flows and agency costs on firm performance an empirical analysis of kse listed companies of Pakistan. *Journal of Financial Engineering*, 1-25.
- Çoban, O. (2007). Industrial productivity and efficiency in Turkish automotive industry. *Erciyes University Faculty of Economics and Administrative Sciences Journal*, 17-36.
- Demirci, N. S. (2017). The effect of free cash flows on company value: Dynamic panel data analysis on bist 100 index in the context of free cash flow theory. *Journal of Business Studies*, 283-299.
- Dessi, R. and Robertson, D. (2003). Debt, incentives, and performance: Evidence from UK panel data. *The Economic Journal*, 903–919.
- Floros, C. and Voulgaris, F. (2016). Efficiency, leverage and profitability: The case of Greek manufacturing sector. *Global Business and Economics Review*, 18(3/4), 385-401.
- Hejazi, R. and Moshtaghin, F.S. (2014). Impact of agency costs of free cash flow on dividend policy, and leverage of firms in Iran. *Journal of Novel Applied Sciences*, internet: www.jnasci.org, 14-21.
- Karadeniz, E., Kaplan, F. (2016). The effect of capital structure decisions on profitability: a research on borsa Istanbul tourism companies. *Journal of Travel and Hotel Management*, 13(3), 38-55
- Karapınar, A. and Zayıf, F. (2018). *Financial analysis*. 5th Edition. Ankara: Gazi Publishing House.
- Lavorskyi, M. (2013). *The impact of capital structure on firm performance: Evidence from Ukraine*. Unpublished MA Thesis, Kyiv School of Economics, Ukraine.
- Lehn, K. and Poulsen, A. (1989). Free cash flow and stockholder gains in going private transactions. *The Journal of Finance*, (3), 771-787.
- Margaritis, D. and Psillaki, M. (2007). Capital structure and firm efficiency. *Journal of Business Finance & Accounting*, 39(10), 1447–1469.
- Mills, J., Bible, L. and Masson, R. (2002). Defining free cash flow. *The CPA Journal*, 36-41.

- Mok, V., Yeung, G., Han, Z. and Li, Z. (2007). Leverage, technical efficiency, and profitability: An application of DEA to foreign-invested toy manufacturing firms in China. *Journal of Contemporary China*, 16(51), 259–274.
- Özerhan, Y. and Yanık, S. (2015). *TMS / TFRS compliant with IFRS / IAS*. Ankara: Türmob Publications.
- Öztürk, Y.E. (2009). Data envelopment analysis and its use in measuring hospital efficiency. *Selcuk University Social Sciences Vocational School Journal*, 1-2(12), 97-118.
- Richardson, S. (2006). Over-Investment of free cash flow. *Rev Acc Stud*, 11, 159-189.
- Rimaz, M. (2020). *The effect of free cash flow on the company's efficiency and an application in ISE 100*. Unpublished PhD Thesis, Gazi University Institute of Social Sciences, Department of Business Administration, Accounting and Finance Department, Ankara.
- Rimaz, M. and Ayanoglu, Y. (2020). Capital structure-free cash flow correlation: An analysis on manufacturing sector businesses in BİST 100. *Journal of Accounting and Auditing Overview*, 60, 19-36.
- Sayman, Y. (2012). *Effects of ownership structure on company's performance and capital structure: an application in manufacturing companies traded in the ISE*. Unpublished PhD Thesis, Ankara University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration, Ankara.
- Sheikh, M.J., Lazemi Chalak, S. and Mohammadnejad, S. (2012). Jarayanhaye naqdiye azad: Ahammiyat, karbord va naqshe an dar modiriyyate sud. *Motaleate Hesabdari va Hesabrasi*, 1(2), 30-43.
- Shin, K., Lee, D., Shin, K. and Kim, E. (2018). Measuring the efficiency of U.S. pharmaceutical companies based on open innovation types. *J. Open Innov. Technol. Mark. Complex.*, (4)34, 1-21.
- Siregar, R.Y.D., Anggraeni, L. and Pranowo, K. (2019). Impact of capital structure and firm financial performance on firm value: Evidence of agribusiness firms in Indonesia stock exchange. *Russian Journal of Agricultural and Socio-Economic Sciences*, (85)1, 445-451.
- Tektüfekçi, F. (2010). Evaluation of financial efficiency by data envelopment analysis (DEA) in ISTANBUL stock exchange (ISE) listed publicly traded technology companies. *Journal of Organization and Management Sciences*, (2)2, 69-77.
- Toffalis, C. and Sargeant, A. (2000). Assessing charities using data envelopment analysis. performance measurement 2000: past, present and future ed. a.d.neely. *Centre for Business Performance*, 1-9.

- Vijayakumaran, R. (2017). Capital structure decisions and corporate performance: evidence from Chinese listed industrial firms. *International Journal of Accounting and Financial Reporting*, 7(2), 562-576.
- Yakar, R. (2011). *Capital structure theories and an empirical study in the ISE*. Unpublished Master Thesis, Selçuk University, Konya.
- Wang, G. Y. (2010). The impacts of free cash flows and agency costs on firm performance. *J. Service Science and Management*, 3, 408-418.

Annex 1. Table of Average Efficiency Score of the Manufacturing Industry Sector for 2009 – 2018

Manufacturing Industry Efficiency Score Table - Results of CCR DEA Analysis		
Ranking	Firm Name	Efficiency Score Average for the 2009-2018 Period
1	Park Elektrik Production Mining Industry and Trade Inc.	0.9965
2	Bagfaş Bandırma Fertilizer Factories Inc.	0.9831
3	Goodyear Tires Türk Inc.	0.9799
4	Sasa Polyester Industry Inc.	0.9750
5	Deva Holding Inc.	0.9675
6	Ege Industry and Trade Inc.	0.9651
7	Zorlu Energy Electricity Generation Inc.	0.9646
8	Brisa Bridgestone Sabancı Tire Industry and Trade Inc..	0.9633
9	Çemtaş Steel Machinery Industry and Trade Inc.	0.9469
10	Tüpraş-Türkiye Petroleum Refineries Inc.	0.9468
11	Akenerji Electricity Generation Inc.	0.9459
12	Kartonsan Karton Industry and Trade Inc.	0.9422
13	Soda Industry Inc.	0.9391
14	Gübre Factories T.Inc.	0.9346
15	Aksa Akrilik Chemical Industry Inc.	0.9342
16	Aygaz Inc.	0.9313
17	Kardemir Karabük Iron and Steel Industry and Trade Inc.	0.9259
18	Doğtaş Kelebek Furniture Industry and Trade Inc.	0.9202
19	Petkim Petrochemical Holding Inc.	0.9152
20	Otokar Automotive and Defense Industry Inc.	0.8891
21	Erbosan Erciyes Pipe Industry and Trade Inc.	0.8842
22	Karsan Automotive Industry and Trade Inc.	0.8728
23	Türk Tractor and Ziraat Machinery Inc.	0.8243
24	Borusan Mannesmann Pipe Industry and Trade Inc.	0.8183
25	Kordsa Technical Textile Inc.	0.7987
26	Banvit Bandırma Vitaminli Feed Industry Inc.	0.7955
27	Tat Food Industry Inc.	0.7912
28	Ereğli Iron and Steel Factories T.Inc.	0.7877
29	Yataş Mattress and Duvet Industry and Trade Inc.	0.7434
30	Vestel Electronic Industry and Trade Inc.	0.7419
31	Arçelik Inc.	0.7305
32	Göлтаş Göller Region Cement Industry and Trade Inc.	0.7144
33	Afyon Cement Industry T.Inc.	0.6704
34	Tofaş Türk Automobile Factory Inc.	0.6588
35	Hürriyet Journalism and Printing Inc.	0.6393
36	Ülker Biscuit Industry Inc.	0.5893
37	Anadolu Glass Industry Inc.	0.5734
38	Trakya Glass Industry Inc.	0.5339
39	Anadolu Efes Brewery and Malt Industry Inc.	0.4844
40	Coca-Cola Beverage Inc.	0.4503

Gıda Kayıp ve İsrafının Azaltılmasında Gıda Bankacılığı

Food Banking in Reducing Food Loss and Waste

Mehmet Seçkin Aday^{1*}

Serpil Aday²

* Sorumlu yazar

Corresponding author

¹Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Türkiye
Assoc. Prof. Dr., Canakkale Onsekiz Mart University, Engineering Faculty, Turkey
mseckinaday@comu.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-5669-5812

²Öğr. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Meslek Yüksekokulu, Türkiye
Lec. Dr., Canakkale Onsekiz Mart University, Biga Vocational School, Turkey
serpiladay@comu.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-2896-1191

Makale geliş tarihi / First received : 22.12.2020

Makale kabul tarihi / Accepted : 11.01.2021

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar:

- 1- Makalede isim sıralaması katkı oranına göre yazılmıştır.
- 2- Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- 3- Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur.
- 4- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *iThenticate*. Similarity Index 06%

Atıf bilgisi/Citation:

Aday, M., Aday, S. (2021). Gıda kayıp ve israfının azaltılmasında gıda bankacılığı. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 291-310.

ÖZ

Gıda tedarik zincirinin çeşitli aşamalarında meydana gelen kayıplar sebebiyle, dünyada üretilen gıdaların üçte birlik kısmı yok olmaktadır. Bu durumun neticesinde, insanlar açlık ve yetersiz beslenme ile birlikte küresel olarak çözülmesi gereken gıda kaybı ve israf sorunlarına odaklanmıştır. Kaybolan veya israf edilen gıdanın üretimi için kullanılan su, enerji, toprak, emek ve sermaye girdilerinin miktarı düşünüldüğünde, durumun önemi daha açık hale gelmektedir. Buna ek olarak gelecekte insan nüfusunun artması gıdaya olan talebi de artıracaktır. Bu nedenle, tarımsal üretimin artırılması, insanlar için gerekli olan gıdanın karşılanması için bir çözüm yolu olarak görülmektedir. Fakat gıdaların üretiminde kullanılan kaynakların sınırlı olması; daha fazla üretmekten çok üretilen gıdanın korunmasına yönelik önleyici tedbirlerin alınmasına neden olmaktadır. Bu kapsamdaki çözüm yollarından bir tanesi olan gıda bankaları; işletmelerin stoklarında bulunup, çeşitli sebeplerden dolayı değerini kaybeden ve bu nedenle atılma ihtimali bulunan insan tüketimine uygun gıdaları, ihtiyacı olan insanlara ulaştırmada görev alan organizasyonlar olarak tanımlanmaktadır. Gıda bankaları bu sistem aracılığıyla hem açlık hem yoksulluk hem de israfın önlenmesine katkıda bulunmakta ve gıdaya herkesin adaletli biçimde ulaşmasını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Gıda bankaları sadece yoksul tüketicilere fayda sağlamamakta, ayrıca bağış yapan şirketlere de vergi avantajı yaratmaktadır. Bu nedenle, bu makalede gıda kayıp ve israfların nedenleri, kayıpların meydana geldiği gıda grupları, meydana gelen ekonomik kayıplar, gıda bankacılığının kapsamı, sağladığı avantajlar, uygulamada görülen zorluklar ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri hakkında bilgi verilmektedir.

Anahtar kelimeler

Gıda kayıpları, İsraf, Gıda bankacılığı

ABSTRACT

One third of the food produced in the world has been lost due to losses occurring at various stages of the food supply chain. This situation caused people to focus on food loss and wastage problems that need to be solved globally as well as hunger and malnutrition. When considered the amount of water, energy, land, labor and capital inputs used for the production of food lost or wasted, the importance of the situation becomes clearer. Moreover, the increase in the human population in the future will increase the food demand. For this reason, increasing agricultural production is seen as a solution to meet the food required for humans. However, the fact that the resources used in the production of food are limited causes preventive measures to be taken to protect the produced food rather than producing more. One of the solutions within this scope is the food banks. Food banks are defined as organizations participating to deliver the food which is proper for human consumption, is in the stocks of businesses and loses their nutritional value due to various reasons and are likely to be disposed of to the people in need. Through this system, food banks contribute to the prevention of hunger, poverty and waste, and aim to facilitate fair access to food for everyone. Food banks not only benefit poor consumers, but also provide tax advantage for grantor companies. For this reason, this study gives information about the reasons for food loss and waste, the food groups where the losses occur, the economic losses that occur, the scope of food banking, their advantages, the difficulties seen in practice and the solution suggestions for these problems.

Keywords

Food losses, Waste, Food banking

GİRİŞ

Resmi Gazete (RG)'de yer alan 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu'na göre, gıda genel anlamda; insanların tüketimi amacıyla işlenmiş, kısmen işlenmiş veya işlenmemiş formda bulunan her türlü madde olup, doğrudan insan tüketimine sunulmayan maddeleri kapsamamaktadır (RG, 2020). Gıdalar üretimden son tüketiciye ulaşınca kadar çeşitli aşamalardan geçmekte ve bu aşamalar gıda tedarik zincirini oluşturmaktadır. Bu zincirde, birbiriyle etkileşime giren çok sayıda üretici, işleyici, perakendeci ve tüketici bulunmaktadır. Bu aşamalar sırasında çeşitli nedenlerle gıdalar kayıp olmakta ve bunun neticesinde de israf ekonomisi karşımıza çıkmaktadır (De Gorter, Drabik, Just, Reynolds ve Sethi, 2020, s. 1). Bu kavramlardan bir tanesi olan gıda kayıpları; son tüketiciye ulaşmadan önce gıda tedarik zincirinde herhangi bir sebeple meydana gelen fireler olarak tanımlanmakta olup, gıda israfı ise tüketici seviyesinde herhangi bir sebeple atılan veya bozulmaya terk edilen ürünleri içermektedir (Oral, 2015, s. 5).

Dünya nüfusunun 2050 yılına kadar 9,8 milyara ulaşacağı tahmin edildiğinden, küresel gıda talebi de artacak olup, bu artışın gıda tedarik sistemi üzerinde baskı oluşturacağı beklenmektedir (Withanage, Dias ve Habib, 2021, s. 2). Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), küresel olarak her yıl 940 milyar \$ tutarında 1,3 milyar ton gıdanın kaybedildiğini veya israf edildiğini tahmin etmektedir (FAO, 2016). Yapılan araştırmalarda Türkiye'de yıllık israf edilen gıdanın 26 milyon ton olduğu belirtilmekte olup, ekonomik karşılığının ise 214 milyar ₺ olduğu düşünülmektedir. En fazla kayıp ve israf yaşanan ürün grubu ise meyve ve sebzelerdir ve üretilen yaş meyve ve sebzenin %25-40'lık kısmı boşa gitmektedir. Ayrıca Türkiye'de günlük 4,9 milyon adet (yıllık olarak 1,7 milyar adet) ekmeğın israf edildiği bildirilmektedir (TGDF, 2020).

Dünya çapında her yıl israf edilen gıdanın boyutu ve buna bağlı olarak meydana gelen çevresel ve sosyo-ekonomik yük nedeniyle, her ülke gıda israfının azaltılmasına yönelik çalışmalar yapmaktadır (Abdulla, Martin, Gooch ve Jovel, 2013, s. 138). Bu çalışmalardan bir tanesi de Türkiye'de gerçekleştirilmekte olup, Tarım ve Orman Bakanlığı ve Gıda Tarım Örgütü (FAO) iş birliğiyle yaratılan "Gıdanı Koru, Sofrana Sahip Çık" projesi; Türkiye'de gıda kayıplarının önlenmesi, azaltılması ve yönetimine yönelik oluşturulan strateji ve eylem planını içermektedir (TOB, 2020).

Gıda kayıp ve israflarının çeşitli sebepleri bulunmakta olup bunlar; yetersiz planlama, gereğinden fazla gıdanın alınması, endüstriyel işleme sırasındaki hatalar, yönetimsel, finansal ve teknik zorluklar ve tüketici davranışları olarak sınıflandırılabilir (Rohini, Geetha, Vijayalakshmi, Mini ve Pasupathi, 2020, s. 691-692). Bu nedenle, gıda kayıp ve israflarının önlenmesine yönelik tüm çalışmalar; gıda zincirindeki tüm paydaşlar için fayda sağlaması durumunda etkili olmaktadır. Bu kapsamda; üreticilere bu kayıpları azaltmak için yeterli teşvik sağlanması ve ürünlerini koydukları depolama koşullarının iyileştirilmesi, gıdaları işleyen fabrikaların kaliteli ürüne ulaşımının sağlanarak, kalite standardını yerine getirmeyen ürünlerin üretiminin engellenmesi ve perakende noktalarına erişimde kullanılan nakliye koşullarının iyileştirilmesi gibi çözümler gıda kayıplarının azaltılmasını sağlayabilmektedir (Vos, 2019, s. 148-149).

Gıda kayıp ve israflarının engellenmesinde kullanılan diğer bir yol ise gıda bankalarıdır. Gıda bankalarının organize yapıları ve uygulamaları ülkeler arasında farklılık gösterse de, bu girişimler genel olarak ihtiyaç sahiplerine gıda sağlamak için, gıda bağışlarının ve gönüllülerin

bir araya gelmesi olarak tanımlanmaktadır. Gıdalar; üreticilerden, firmalardan, perakendecilerden veya halktan gelen bağışlar yoluyla toplanmaktadır. Devletin rolü ise bu kapsamdaki faaliyetlerin kolaylaştırılmasına yöneliktir (Tarasuk, St-Germain ve Loopstra, 2020, s. 841). Gıda bankalarının gıda güvencesini destekleyici bir görevi de olup, muhtaç durumdaki insanlara uzun vadeli çözüm yerine kısa vadeli alternatifler sunma amacı da taşımaktadır (Bazerghi, McKay ve Dunn, 2016, s. 732). Aynı zamanda, bu kuruluşların bağış yoluyla faaliyetlerini sürdürmesi, arza olan talepteki istikrarsızlık ve öngörülemeyen talep tahminlerinden dolayı insanlara yeteri kadar gıdanın sağlanamaması gibi zorlukları da beraberinde getirmektedir (Irwin, Ng, Rush, Nguyen ve He, 2007, s. 17).

Literatürde gıda bankacılığı ile ilgili çalışmalarda, genellikle gıda bankalarının yoksulluk üzerindeki etkileri ve finansal bakımdan şirketlere sağladığı avantajlar irdelenmiştir. Bu çalışma ise gıda bankalarının gıda kayıp ve israfına yönelik rolünü içermesi bakımından özgünlük taşımaktadır. Bu kapsamda, makalede gıda kayıp ve israfların nedenleri, kayıpların yaşandığı gıda grupları, meydana getirdiği ekonomik kayıplar, gıda bankacılığının kapsamı, sağladığı avantajlar, karşılaşılan zorluklar ve bunlara yönelik öneriler hakkında bilgiler verilmiştir.

GIDA KAYIP VE İSRAFLARIN NEDENLERİ

Küresel gıda tedarik zinciri, nüfus ve çevresel baskıların bir sonucu olarak önemli zorluklarla karşı karşıyadır. Küresel nüfusun 2050 yılına kadar 2-3 milyar artacağı tahmin edildiğinde, gıda arzının da tahmini olarak %77 artması gerekecektir. Kuraklık, seller ve iklim değişikliği gibi sebeplerle tarımsal alanların ve temiz suyun azalması da zorlukları artıran diğer sebepler olacaktır (Verghese, Lewis, Lockrey ve Williams, 2015, s. 603).

Tarımsal üretim alanlarının azalmasının yanında, tedarik zincirinde yaşanan kayıp ve israfların da giderek artması sürdürülebilir gıda teması ve çevre güvenliği için de tehlike oluşturmaktadır. Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'nün raporlarına göre gıda kayıplarının yaklaşık %54'ünün üretim, hasat sonrası taşıma ve depolama sırasında meydana geldiği, %46'sının ise işleme, dağıtım ve tüketim aşamalarında oluştuğu bildirilmektedir. Bu gıda kaybı ve israfın; yalnızca küresel gıda güvencesini iyileştirmek için kaçırılan bir fırsat değil, aynı zamanda çevresel kaynakların da gereksiz yere kullanılması ile ilgili de bir problem yarattığı düşünülmektedir (Dhami, 2020, s. 38).

Gıda kaybı ve israfının nedenleri aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir (Reich ve Foley, 2014, s. 2);

- Arzın garanti altına alınması için mahsullerin fazla üretilmesi,
- Hasat yatırımlarının azalan getirisi nedeniyle mahsullerin hasat edilmemesi,
- Hasat, depolama, işleme ve dağıtımda meydana gelen aksaklıklar,
- Standardı sağlamayan ürünlerin israfına yol açan yüksek standartlar,
- Tüketicilerin kafasını karıştıran tarih etiketleri,
- Büyük porsiyon boyutları nedeniyle artan gıdaların yeniden tüketimindeki zorluklar,
- Gıda kayıplarının oluşumu ve etkileri konusunda yetersiz bilinçlendirme (Reich ve Foley, 2014, s. 2).

Üretici düzeyinde meydana gelen kayıpların başlıca nedeninin ise iki faktöre bağlı olduğu bildirilmiştir. Birincisi, alıcıların talep ettiği katı kalite standartlarının, yetiştiricileri ürünü hasat edilmeden bırakmaya zorladığını göstermektedir. İkincisi ise, satın alma fiyatlarının hasat maliyetini karşılamaya yetmediği zaman meydana gelen zararlardır (Johnson vd., 2019, s. 2). Mahsullerin fazla üretilmesi nedeniyle fiyatların gereğinden fazla düşmesi de, tüketicilerin daha fazla ürün almasına ve bu da israfın artmasına neden olmaktadır (Lintsen, Veraart, Smits ve Grin, 2018). Gelişmekte olan ülkelerdeki geleneksel depolama uygulamaları, temel gıda mahsullerini depo zararlılarına karşı korumayı garanti edememektedir. Ayrıca ürünler için uygun depolama yapılarının eksikliği, depolama yönetimi teknolojilerinin olmaması ve çeşitli mikroorganizmaların meydana getirdiği mikotoksinlerden kaynaklanan bozulmalar ürünlerde kayıpların oluşmasına neden olmaktadır (Tefera vd., 2011, s. 240). Bununla birlikte gıda kayıpları sadece üretim sırasında değil, hasat sonrası işleme ve dağıtımda da meydana gelmektedir (Kummu vd., 2012, s. 479). Ayrıca gıdalar; lojistik tesisler veya altyapı yetersizliğinden ve dağıtım koşullarında uygun sıcaklık koşullarının sağlanamamasından kayba uğramaktadır (Raut, Gardas, Narwane ve Narkhede, 2019, s. 1). Öte yandan, meyve ve sebzelerin %20-40'ı, tüketiciler ürünleri satın almadan genellikle görünüşleri beğenilmediğinden dolayı çöpe atılmaktadır. Bu israfın çoğu; meyve/sebzelerin şekli, boyutu, rengi, ağırlığı ve leke seviyesine ilişkin katı görünüş standartlarının takip edilmesinden kaynaklanmaktadır. Kusurlu "çirkin" meyve ve sebzeler besin değerini korumalarına rağmen, bunlar ya hasat edilmemekte ya da gıda perakendecileri bu ürünü satmak istemedikleri için hasat ve satış arasında israf edilmektedir (Yuan, Yi, Williams ve Park, 2019, s. 2667). Gıda ambalajları üzerinde yer alan tarih etiketlerinin ("Son Kullanma Tarihi" ve "Tavsiye Edilen Son Tüketim Tarihi"), tüketicilerde kafa karışıklığı yaratmasından dolayı, gıdalar tüketim tarihleri sona ermeden önce çöpe atılmakta ve bu da gıda israfının artmasına neden olmaktadır. Ayrıca tüketiciler, gıda güvenirliliği nedeniyle tarih etiketinde belirtilen zaman yaklaştıkça gıda ürünlerini israf etmektedir (Wilson, Rickard, Saputo ve Ho, 2017, s. 36). Ortalama porsiyon ve paket boyutları zamanla arttığından dolayı, günümüz tüketicileri aldıkları yiyeceklerin daha büyük bir kısmını israf etmektedir (Krishna ve Hagen, 2019, s. 15). Bununla birlikte tüketicilerin, yemekten kalanları tekrardan yememesinin en büyük nedenleri arasında, tekrar aynı yiyecekleri tüketmeyi sevmeme veya genellikle taze gıdaları tüketme istekleri sayılabilmektedir (Urrutia, Dias ve Clapp, 2019, s. 5). Ayrıca tüketiciler gıda israfı konusunda düşük eğitim seviyesine sahip olup, kendilerinin yarattığı gıda atıklarının, ülkenin gıda israfına katkısına ilişkin bilgiye sahip değillerdir (Graham-Rowe, Jessop ve Sparks, 2014, s. 16).

Gıda tedarik zincirindeki meydana gelen kayıpların engellenmesinde ilk aşama üretici kısmında başlamaktadır. Bu kapsamda çiftçiler arasındaki iletişim ve iş birliğinin artırılması sağlanarak, fazla üretimin önüne geçilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda, gıdalarda çok sıkı kalite standartları gerektirmeyen çiftlik marketleri yaygınlaştırılarak, yüksek kalite standartlarını sağlayamayan gıdalardaki kayıplar engellenmelidir (FAO, 2011, s. 10-11). Kayıpların meydana geldiği ikinci aşama ise dağıtım kısmıdır. Bu aşamada görülen en önemli sorun yetersiz ambalajlamadır. Bu amaçla ambalaj materyallerinin ve ambalaj tekniklerinin iyi seçilmesi, kayıpların azaltılmasında elzemdir (Verghese vd., 2015, s. 615-617). Tüketicilerin de "çirkin" gıdalara olan ön yargılarının önlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla, süpermarketlerde tadım standları açılarak, önyargıyla olumsuz yaklaşılan "çirkin" gıdaların tatlarının, görünüşü iyi olan gıdalarla karşılaştırıldığında farksız olduğu gösterilmelidir (De Hooge vd., 2017, s. 81). Perakendeciler, ödeme noktalarında otomatik fiyat indirimi yoluyla son kullanma tarihi

yaklaşmış olan gıdalar için indirimler uygulamalıdır (Stuart, 2009, s. 202). Bu şekilde tüketicilerin “iki ürün fiyatına üç ürün gibi” israfa neden olan promosyonları tercih etmemesi sağlanmalıdır. Devletler, gıda ambalajları üzerinde yer alan “Son Kullanma Tarihi” ve “Tavsiye Edilen Son Tüketim Tarihi” kavramlarına ilişkin açıklamaları bilinçlendirme kampanyaları yoluyla gerçekleştirmelidir. İsrafın çokça yaşandığı, oteller ve restoranlar gibi hizmet yerlerinde açık büfe konsepti yerine ölçülü porsiyonlarla hizmet verilmelidir (Halloran, Clement, Kornum, Bucatariu ve Magid, 2014, s. 298-299). Bununla birlikte devletlerin, altyapı ve dağıtım için gerekli olan yollar konusunda da yatırımlar yapması gerekmektedir. Özel sektöründe soğuk depolar konusunda yatırımlarını artırması önem arz etmektedir (FAO, 2011, s. 11).

KAYIPLARIN YAŞANDIĞI GIDA GRUPLARI

Sınıflandırma, gıdaların içsel özellikleri, mevsimsel üretim miktarları, biyolojik varyasyona bağlı kalite süreçleri, gıda tedarik zincirinin her adımında gereken kalite özellikleri, gıda tipine bağlı olarak değişen nakliye ve depolama gereksinimleri ve kontrol kıstaslarına göre farklılıkların belirlenmesini sağlamaktır (Lemaire ve Limbourg, 2019, s. 1223).

Richter ve Bokelmann (2016, s. 428) tarafından yapılan çalışmada, ürün kusurları, son kullanım tarihi ve teknik hatalar bakımından en fazla kaybın et ve balık endüstrisinde olduğu ve kötü planlama, ticaret standartları ve perakende gereksinimleri yüzünden en fazla kaybın ise meyve ve sebze endüstrisinde yaşandığı tespit edilmiştir. Diğer bir çalışmada da (Cicatiello, Franco, Pancino, Blasi ve Falasconi, 2017, s. 278-279) miktar olarak en fazla kaybın meyve ve sebzelerde meydana geldiği, bu ürün grubunu sırasıyla unlu mamüller ve süt ürünlerinin takip ettiği bulunmuştur. Meyve ve sebzelerde meydana gelen kayıpların en önemli nedeni çürümeler olup, unlu mamüllerdeki kayıplar ise tüketicilerin bu gibi ürünleri her zaman taze olarak bulmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca unlu mamüllerin fiyatının da düşük olması kayıpları artırmaktadır. Priefer, Jörissen ve Bräutigam (2016, s. 156) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da tüketici seviyesinde en fazla kaybın sırasıyla meyve sebze, tahıl ve süt ürünlerinde görüldüğü, et ve balık ürünleri bakımından kayıpların ise nispeten küçük olduğu belirlenmiştir. Hayvansal kökenli diyetlere nazaran insanların tahıl tabanlı diyetlere yönelmesi, bu ürün grubunda kayıpların fazlalaşmasına neden olmaktadır. Fakat et ürünlerinde kayıp her ne kadar küçük olsa da, et ürünlerinin üretimi için çok fazla kaynak kullanımının gerekmesi ve yüksek sera gazına neden olması gözden kaçırılmaması gereken konulardandır.

Kayıpların önemli bir düzeyde gerçekleştiği diğer ürün grubu ise konaklama endüstrisinde yer alan yemeklerdir. Otelcilik sektöründeki israfın, toplam gıda israfına katkısının yaklaşık %12 olduğu düşünüldüğünde, konaklama sektöründeki israfların hızla artması büyük bir endişe yaratmaktadır. Bunun en önemli sebebi, gelir ve turizmdeki büyümenin teşvik ettiği ev dışında yemek yeme eğilimidir (Dhir, Talwar, Kaur ve Malibari, 2020, s. 2). Avrupa Birliği genelinde konaklama sektörünün 12 milyon tonun üzerinde gıda israfına neden olduğu belirtilmiştir. Yalnızca İngiltere’de konaklama sektöründe yaklaşık 3 milyon ton gıda israf olmaktadır. İskandinav ülkelerinde ise bu değer yılda 0,45 milyon tonun üzerindedir (Filimonau ve De Coteau, 2019, s. 234).

Genel anlamda farklı gıda türlerinde bozulmayı hızlandıran etmenler bilinmeden, kayıpları engellemek mümkün değildir. Bu kapsamda süt ve süt ürünlerinde; depolama sıcaklığının yanlış seçimi, ortamdaki oksijen konsantrasyonu ve mikroorganizmalar raf ömrünü kısaltmaktadır (Lu ve Wang, 2017, s. 151). Et ve et ürünlerinde de mikrobiyal büyüme,

oksidasyon ve enzimatik otoliz reaksiyonları etin bozulmasından sorumlu temel mekanizmalar olarak göze çarpmaktadır. Bununla birlikte, hayvanın kesim sırasındaki yaşı, kesim koşulları, işleme, dağıtım, muhafaza yöntemleri ve ambalajlama türü de etteki bozulma reaksiyonlarını etkileyen diğer faktörlerdir (Dave ve Ghaly, 2011, s. 486). Meyve ve sebzelerde, nem kaybı, zedelenmeler, enzimatik yumuşama ve mikrobiyal büyümeler raf ömrünü sınırlandırırken, ortam sıcaklığı, ışık, oksijen, nem ve taşıma koşulları da bu reaksiyonların hızlanması veya yavaşlanmasına etki etmektedir. Tahıllarda ise nişasta retrogradasyonu, nem kazanımı ve oksidasyon bozulmayı sağlamakta, bu bozulma reaksiyonlarını ortamdaki nem, sıcaklık, oksijen ve taşıma şekli etkilemektedir (Singh ve Anderson, 2004, s. 5). Konaklama sektöründe yaşanan gıda kayıplarının sebebi olarak, servis tabaklarının büyüklüğü, insanları yiyebileceklerinden fazlasını almaya teşvik eden sabit fiyatlarla açık büfe teklifleri, müşterinin ihtiyaçlarını karşılamayan ayrı porsiyon sunumlarının kullanılması, talebi değerlendirmedeki zorluklar (müşteri sayısı) ve çeşitli hijyen kuralları verilebilmektedir (Priefer vd., 2016, s. 157).

GIDA KAYIP VE İSRAFLARININ EKONOMİK BOYUTU

Gıda ürünlerinde yaşanan kayıp ve israflar ülke ekonomilerine büyük zarar vermektedir. Çünkü bir gıdanın üretiminden tüketiciye ulaşıncaya kadar geçirdiği tüm aşamaları bir bütün olarak değerlendirdiğimizde tarımsal arazilerin hazırlanmasında kullanılan kaynaklar (iş gücü, su, gübre, zirai ilaç, mazot v.b.), üretim ve tedarik zincirinde harcanan zaman (ürünün temin edilmesi, taşınması ve depolanması için gereken zaman) da israf edilen gıdayla birlikte boşa harcanmaktadır (Vilariño, Franco ve Quarrington, 2017, s. 3). Bu nedenle gıda tedarik zincirindeki tüm paydaşlar; gıda kayıp ve israfının önlenmesi neticesinde meydana gelecek olumlu etkileri anladıklarında, bu sorunun önlenmesine katkı sağlayabileceklerdir (Ishangulyyev, Kim ve Lee, 2019, s. 5).

Ekonomik olarak, gıda kayıp ve israflarını azaltma girişimleri genellikle çiftçiler üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Çünkü bu tür girişimler gıda arzında artışa neden olabilir. Öte yandan, gıda kayıp ve israfında azalma, gıda işleyicilerinin daha düşük fiyatlarla daha fazla satış yapabilmesine olanak sağlarken, tüketicilerde ise gıdaların daha düşük fiyatlardan alınmasını sağlayarak tasarrufa neden olabilmektedir. Ayrıca, gelişmiş ülkelerde gıda kayıp ve israfını azaltma çabalarının, gelişmekte olan ülkelerdeki gıda fiyatlarını düşürebileceği, fakir insanları doyurmak için kullanılacak kaynakları kurtarabileceği ve tedarik zincirlerinde verimliliği artırabileceği düşünülmektedir (Abiad ve Meho, 2018, s. 312). Amerika Birleşik Devletleri'nde, perakende ve tüketici düzeyinde, gıda kaybının toplam değerinin 165,5 milyar \$ civarında olduğu bildirilmiştir (Buzby ve Hyman, 2012, s. 561). Yeni Zelanda'da tüketim aşamasında oluşan gıda kayıplarının yıllık 872 milyon \$ olduğu (Reynolds, Miroso ve Clothier, 2016, s. 2), Almanya'da perakende ve tüketici düzeyinde kişi başına 331 \$'lık zarar oluşturduğu tespit edilmiştir (Bräutigam, Jörissen ve Priefer, 2014, s. 684). Kanada'da ise gıda tedarik zincirinin tüm aşamaları hesaba katıldığında bu kaybın yıllık 26,6 milyar \$ olduğu bildirilmiştir (Gooch, Felfel ve Marenick, 2010, s. 15). Birleşik Krallık örneğinde ise, israf edilen toplam yiyecek ve içecek maliyetinin yaklaşık 15 milyar £/yıl olduğu belirlenmiştir (Quested ve Johnson, 2009, s. 28). Yapılan araştırmalarda Türkiye'de yıllık israf edilen gıdanın 26 milyon ton olduğu belirtilmekte olup, ekonomik karşılığının ise 214 milyar ₺ olduğu düşünülmektedir (TGDF, 2020). Dünya'da ise gıda kayıp ve israflarının değerinin her yıl 940 milyar \$'ına karşılık geldiği bildirilmiştir (FAO, 2016).

Bu sonuçlarla birlikte, yapılan araştırmalar gıda kaybı ve israfının sosyoekonomik etkilerini ayrıntılı olarak değerlendirmek için şu anda yeterli bilgi olmadığını da göstermektedir. Çünkü gıda kayıp ve israfiyla ilgili güvenilir ve tutarlı verilerin bulunması zor olduğundan, bölgeler ve ülkeler arasında karşılaştırma yapmak zorlaşmaktadır. Ayrıca bu kayıpları azaltmaya yönelik yatırımların çok maliyetli olacağı konusunda da tartışmalar vardır ve bu tartışmalar ne kadar "zarar"ın kabul edilebileceği sorusunu gündeme getirmektedir (Vilariño vd., 2017, s. 3-4).

GIDA BANKACILIĞI

Yoksulluk ve gıda israfı terimlerinin her ikisi de Birleşmiş Milletler tarafından önerilen "Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine" dahil edildiğinden, devletler tarafından öncelikli alan olarak nitelendirilmektedir. Bu amaçla gıda israfını azaltmayı ve olumlu bir sosyal etki yaratmayı amaçlayan alternatif çözümler neticesinde, gıda bankaları öne çıkmaktadır (Michelini, Principato ve Iasevoli, 2018, s. 205-206). Yoksulluk terimi gıda açısından değerlendirildiğinde, insanların yeterli kalite ve miktarda besine ulaşamaması veya gıdayı elde etmede yaşadıkları belirsizlikler anlaşılmaktadır (Vatansever Deviren ve Kurtuluş, 2020, s. 981). Gıda güvencesizliği olarak da adlandırılan bu kavram; ekonomik ve politik riskler ve iklim değişiklikleri gibi çeşitli risk faktörlerinden etkilenmekte olup, FAO tarafından Dünya'da Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu raporu olarak yayınlanmaktadır (FAO, 2019, s. 5). Gıda güvencesinin izlenmesinde; bulunabilirlik, erişilebilirlik, kullanılabilirlik ve istikrar gibi ölçütler kullanılmakta ve bu ölçütlere bağlı olarak hesaplanan "Küresel Gıda Güvenliği Endeksinden" yararlanılmaktadır (Koç ve Uzmay, 2019, s. 239).

Gıda bankalarının temeli gıda yardımıyla ilişkili olup, gıda yardımı da yiyecek, kupon kullanımı veya nakit yardımı gibi yollarla gerçekleştirilebilmektedir. Yiyecek yardımı, gıdaların bağışı yoluyla gerçekleşirken, kupon seçeneği belirli mağazalarda belirli miktar veya değerdeki gıdaya erişimi kapsamaktadır. Nakit yardımı ise insanlara beslenme ihtiyacını karşılamak için verilen parayla ilgilidir. Bununla birlikte gıda yardımı resmi veya gayri resmi de olabilmektedir. Yardımı alma durumu, devlet ve ihtiyaç sahibi arasında oluşturulan sözleşmelerle şekillendiriliyorsa resmi, eğer sivil toplum kuruluşları ve diğer hayır kurumları tarafından yönetilmekte ve uygulanmaktaysa gayri resmi olarak adlandırılmaktadır (Gentilini, 2013, s. 7-8).

Gıda bankacılığı sistemi kavramsal olarak 1967 yılında John Van Hengel isminde emekli bir iş adamının Amerika Phoenix şehrindeki girişimleriyle başlamıştır. Hengel, gönüllü olarak çalıştığı aşevinin yıllık bütçesinin çok düşük olmasından dolayı bedava ürün bulmak için arayışlara girmiştir. Bu kapsamda tarımsal alanlarda çeşitli sebeplerle hasat edilmeyen sebze ve meyveleri toplamış ve aşevine getirmiştir. Fakat bu ürünlerin aşevi için gereğinden fazla olmasından dolayı, bunları diğer yardım kuruluşlarına teslim etmiştir. Daha sonra marketlerden fazla ürünleri toplamak amacıyla, eski bir fırını depo olarak kiralamış ve gıda bankasının ilk temellerini atmıştır (FEBA, 2020). 1976 yılında vergi reformunun uygulamaya konulmasıyla ABD'de faaliyet gören diğer gıda bankaları da resmi bir kimliğe bürünmüş ve 1979'da "Amerika'nın İkinci Hasatı" ismiyle tek bir organizasyonda toplanmıştır. 2008 yılında ise ismi Feeding America (Amerika'yı Beslemek) olarak değiştirilmiş ve günümüzde de bu isimle faaliyetlerine devam etmektedir (Öğüz ve Akarçay, 2015, s. 3).

Avrupa'da ise ilk gıda bankası Paris'te 1984 yılında kurulmuştur. Daha sonra Fransa, İspanya ve İtalya tarafından 23 Eylül 1986'da kurulan Avrupa Gıda Bankaları Birliği (Sayın, 2013, s. 29),

farklı tarihlerde çeşitli ülkelerinde katılımıyla 2019 itibariyle 430 gıda bankasını içerecek şekilde genişlemiştir (FEBA, 2019).

Gıda israfının azaltılması da, gıda yardımının yönetimine dair politikalara bağlı olup, bu amaçla gıda bankaları kullanılabilir. Gıda bankaları üç yolla gıdayı tedarik etmektedir. Bunlardan birincisi bağışlar olup, bunlar aşırı sipariş nedeniyle meydana gelen stok fazlaları, iptal edilen siparişler, hava koşullarındaki değişiklikler, alıcı tercihlerinin değişmesi ve üretim hataları gibi çeşitli nedenlerden üreticiler, toptancılar ve perakendeciler tarafından sağlanan ürünlerdir. İkinci yol, doğrudan üreticilerden maliyet fiyatına gıdanın satın alınması iken üçüncü yol ise "İşbirlikçi Tedarik Programından" yararlanmaktır. Bu program vasıtasıyla gıda bankaları, diğer tedarikçiler veya üreticilerden bağış alarak, gerekli temel gıdaları (süt, kahvaltılık gevrekler, makarna) üretmek için üreticinin ihtiyaç duyduğu bazı bileşenleri sağlamaktadır (Booth ve Whelan, 2014, s. 1397).

Gıda bankalarındaki ürünler; çeşitli nedenlerle hasat edilmek istenmeyen gıdalardan elde edilebildiği gibi, endüstride gereğinden fazla üretilen gıdalardan da sağlanabilmektedir. Ayrıca marketlerde satılmayan gıdalar da gıda bankaları tarafından toplanabilmektedir. Fakat bu ürün kazanım stratejileri çeşitli zorluklar içerebilmektedir. Eğer fazla üretim yapan tarla veya fabrikalar, gıda bankalarına uzaksa teslim aşaması bir artı maliyet oluşturmaktadır. Bağışçılar, gıdaların kalitesi konusunda emin olmadıklarından sağlık riskleri ve buna bağlı oluşabilecek yasal yaptırımlara karşı endişe duymaktadır (Lipinski vd., 2013, s. 12). Gıda bankalarının sınırlı bütçeleri ve kamudan gelen mali desteklerde çeşitli kesintiler yaşaması da zorluklara neden olmaktadır. Bu finansal kısıtlar; hem hizmet hem de "ürün" kalitesini iyileştirmek için "yatırım" yapma olanaklarını sınırlamaktadır. Özellikle gıdaların alıcılara sunulma şeklinin çeşitliliği, alıcılarda bazen öfke ve utanç duygularına neden olabilmektedir (Caraher, Cavicchi, Van der Horst, Pascucci ve Bol, 2014, s. 1517).

Dünyadaki örneklere bakıldığında; 'Feeding America' (FA) organizasyonunun 200 üye gıda bankası içerdiği, 40 milyon insana yardım ettiği ve 3,6 milyar ton gıdanın israfını önlediği belirlenmiştir (FA, 2019, s. 8-11). European Food Bank (FEBA), kuruluşunun da 2019 yılında 430 gıda bankasına sahip olduğu, 9,5 milyon insana yardım ettiği ve 768 bin ton gıdanın yeniden dağıtımına çıkarıldığı rapor edilmiştir (FEBA, 2019, s. 3). Global FoodBanking Network (GFN) organizasyonu ile 44 ülkeye ulaşıldığı, 919 milyon kg gıdanın dağıtıldığı ve 16,9 milyon ton gıdanın insanla buluşturulduğu saptanmıştır (GFN, 2020, s. 6). Hindistan'da Delhi Foodbanking Network (DFN) aracılığıyla, 20 milyon adet yemek, 17 bin çocuğa ulaştırılmıştır (DFN, 2020). Hindistan'da diğer bir organizasyon olan India Foodbanking Network (IFN) ise bünyesindeki 30 gıda bankası ve 25'den fazla kurumsal ortağı ile günde yaklaşık 1 milyon adet yemeği ihtiyaç sahiplerine ulaştırmaktadır (IFN, 2020). Hong Kong'da ise "Feeding Hong Kong" organizasyonu ile 4,500 ton gıda israftan kurtarılmış ve sonuç olarak 10 milyon adet yemek insanlara verilmiştir (FHK, 2020). Mısır'da "Egyptian Food Bank" farklı ülkelerde 27 gıda bankasının kurulmasına yardımcı olmuş ve 2009-2012 yılında aylık olarak yaklaşık 15 milyon adet yemeği ihtiyaç sahiplerine ulaştırmıştır (EFB, 2020).

Sonuç olarak, gıda bankalarının ister gelişmiş ister gelişmemiş ekonomiye sahip tüm ülkelerde sayıca arttığı görülmektedir. Çünkü gıda bankaları; geçimlerini sağlaması için yeterli kaynakları olmayanlara değerli bir hizmet sunmakta, bağışta bulunan şirketlere kurumsal sorumluluk bakımından avantaj yaratmakta, bireysel bağışçılara ise başkalarını düşünmenin verdiği huzuru yaşatmaktadır. Fakat tüm bu avantajlarına karşılık, gıda bankaları çeşitli endişelere de neden

olmaktadır. Çünkü gıda bankalarının mevcudiyetinin aslında ülkelerde uygulanan ekonomik politikaların başarısızlığını gösterdiğine dair görüşler de bulunmaktadır (Ronson ve Caraher, 2016, s. 79-82).

TÜRKİYE'DE GIDA BANKACILIĞI

Türkiye'de Gıda Bankacılığı faaliyeti ilk olarak, Türkiye İsrافی Önleme Vakfının katkılarıyla Diyarbakır'da 20 Ocak 2004 tarihinde başlamış ve 2000 metrekarelik alanda faaliyet göstermek üzere Diyarbakır Gıda Bankası kurulmuştur. İkinci gıda bankası Konya'da, üçüncü gıda bankası ise Gaziantep'te faaliyetlerine başlamıştır (Akgül, 2004, s. 14). Bu bankaları takiben daha sonra birçok dernek ve vakıf gıda bankacılığı yapmak için kurulmuş ve işlev görmeye başlamıştır (Eren, 2012, s. 234). İçişleri Bakanlığı tarafından verilen bilgide Dernekler Bilgi Sistemine göre 2015 yılında 126 derneğin Gıda Bankacılığı faaliyetinde bulunduğu bildirilmiş olup, bu derneklerin 24.063.134,59 ₺ değerinde gıda yardımı yaptığı tespit edilmiştir (TBMM, 2018, s. 34). Çuhadar (2017, s. 692) tarafından yapılan çalışmada 2016 Şubat itibarıyla 22 vakfın bu faaliyette bulunduğu belirtilmiştir.

Türkiye'de özellikle Temel İhtiyaç Derneği (TİDER) gıda bankacılığı konusunda diğer sivil toplum kuruluşlarına yol gösteren bir kuruluş olarak görülmekte olup, faaliyetlerine 2010 yılında Gıda Bankacılığı Derneği adıyla başlamıştır (TBMM, 2018, s. 44). TİDER ayrıca 'The Global FoodBanking Network' organizasyonunun sertifikalı ve Türkiye'deki tek üyesidir. Bugüne kadar 626,280 kişi TİDER ağına kayıtlı gıda bankalarından faydalanmış olup, 4,402 ton gıda yardımı yapılmıştır. Destek market kapsamında çalışan organizasyon, ihtiyaç sahiplerini bölge kaymakamlıklarına yapılan başvuru sonucu belirlemektedir. Belirlenen kişiler telefonlarına gelen alışveriş limitini SMS aracılığıyla öğrendikten sonra, destek markette alışverişlerini yapmaktadırlar. Ödeme işlemi kasada para ile olmayıp, ihtiyaç sahiplerinin kendilerine gelen mesajı göstererek, alışveriş tutarının kendilerine tanınan limitten düşmesiyle gerçekleşmektedir. TİDER'in diğer bir farkı ise insanlara istihdam bakımından da yardım etmesidir (TİDER, 2020). Bununla birlikte TİDER, OXIVO grup ve Kadıköy Belediyesi, COVID-19 salgını nedeniyle insansız gıda bankacılığı kapsamında, "Otomat Gıda Bankası" konseptini oluşturmuş ve 12 Ağustos 2020 tarihinde açılış gerçekleştirilmiştir. Otomatların kapasitesi 20 dolapla sınırlı olup, bu dolaplarda gıda ve temizlik ürünlerini içeren ve bir ailenin bir aylık ihtiyacını karşılayabilecek iki farklı koli çeşidi bulunmaktadır. Gıda kolileri; un, yağ, bakliyat, salça ve tuz gibi ürünleri içermekte olup, koliler dışında çeşitli gıda ve temizlik maddelerini tekil olarak içeren bölümde yer almaktadır. Kadıköy Belediyesi tarafından tespit edilen ihtiyaç sahipleri, telefonlarına gelen SMS kodunu, otomatta yer alan panele girmek suretiyle istediği kolilere ulaşabilmektedir (Süzer, 2020).

Dikkat çeken diğer bir organizasyon ise, dünyada en başarılı 5. program seçilen "Fazla Gıda Platformu" dur. Bu platform, dernek ve vakıfları marketlerle buluşturarak hizmet vermektedir. Bu sisteme göre; marketler platforma bağışta bulunacağı ürününü ve bu ürünün ne zamana kadar teslim alınabileceğini girmektedir. Daha sonra verilen bu ilana uygun olan dernek ve vakıflara bildirim gitmekte ve bu kuruluşlar ilana başvurarak eşleştirme gerçekleşmektedir. Bu işlemi takiben lojistik faaliyet gerçekleştirilmekte, en son olarak ise muhasebe ve kalite kontrol işlemleri gerçekleştirilerek süreç tamamlanmaktadır. Platform, 7 aylık süreç içerisinde gıda bankası hizmeti veren 42 derneğe ulaşmış ve 122 ton gıda ürününü, 14,000 kişiye ulaştırmıştır (Silahlı, 2020).

Manisa Büyükşehir Belediyesi 2016 yılı itibariyle Manisa'nın 17 ilçesinde gıda bankası kurmuş olup, 2014-2016 yılları arasında 21,727 aile bu hizmetten faydalanmıştır. Ayrıca gıda bankasından yararlanmak için başvuran kişi sayısının 12,058 olduğu belirtilmiş olup, kriterlere uygun olan 7,412 kişinin gıda bankalarından düzenli olarak istifade ettiği bildirilmiştir (Manisa, 2020). Gaziantep Büyükşehir Belediyesi de bireysel başvuru veya muhtarlar vasıtasıyla mahalle taraması ile belirlenen 11,568 aileye ulaşmış olup, gıda bankası vasıtasıyla bunlardan 4,069 aileye gıda yardımı yapmıştır (Gaziantep, 2020). Çorum Belediyesi Gıda Bankası ise, salgın öncesi 8,000 aileye hizmet verirken, salgın sonrası ise 10,000 civarında aileye hizmet vermektedir (Çorum, 2020). Sakarya'da sosyal market kapsamında hizmet veren Gıda Bankacılığı Derneği ise 2020 Şubat ayından itibaren 85 ton erzak ve 8,500 aileye temel ihtiyaç yardımı yapmıştır (GBD, 2020). Boğaziçi Vakfı Gıda Bankası ise 2008 yılında İstanbul'da kurulmuş olup, bu bankadan 2010-2012 yılları arasında yaklaşık 1,200 kişi yararlanmıştır. Yapılan yardımın gıda bakımından değeri 1,2 milyon ₺'dir. Çorum Alaca Gıda Bankasının ise 2011-2012 yılları arasında yaptığı gıda yardımlarının değeri 475,000 ₺ civarındadır (Sayın, 2013).

Gıda Bankacılığı konusunda Türkiye'de yasal düzenlemeler ilk olarak 5035 sayılı Kanunla yapılmıştır. Bu düzenlemeyle birlikte Gıda Bankacılığı kapsamında Gelir ve Katma Değer Vergisi Kanununda değişiklik yapılarak, gıda bağışları gelir vergisi bakımından indirimine konu olmuş ve KDV istisnası getirilmiştir. Gıda bankacılığı kapsamında yapılacak olan bağış, bağışa konu dernek ve vakıflar ile uygulanması gereken usul ve esaslara dair düzenlemeler ise Maliye Bakanlığı tarafından 21 Mart 2004 tarihli tebliğle açıklanmıştır (Kala, 2020, s. 195-196). Gıda Bankacılığının tanımının yapıldığı ve gıda bankalarının da gıda işletmecisi statüsünde değerlendirildiği 5179 sayılı "Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun" ise 27 Mayıs 2004 tarihinde çıkartılmıştır (Çuhadar, 2017, s. 693). Gıda Bankacılığının gıda maddeleriyle birlikte, giyecek ve yakacak maddelerini de kapsayacak şekilde genişletildiği Gelir ve Katma Değer Vergisi Kanunu 5281 sayısıyla yürürlüğe girmiştir (Özden, 2019, s. 133). Belediyelerin de gıda bankacılığı yapmasına olanak sağlayan 5393 sayılı Belediye Kanunu ise 3 Temmuz 2005 tarihinde kabul edilmiştir (Çuhadar, 2017, s. 691). 5996 sayılı "Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu"nun 13 Haziran 2010 tarihinde yayımlanmasıyla gıda bankacılığının tanımının yapıldığı 5179 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Günümüzde ise, gıda bankacılığıyla ilişkili uygulamalar 5281 nolu Kanuna göre yürütülmektedir (Kala, 2020, s. 196).

GIDA BANKACILIĞININ SAĞLADIĞI AVANTAJLAR

Gıda bankacılığı sistemi, işletme sahiplerine, tüketicilere ve devlete birtakım avantajlar sağlamaktadır. Bu kapsamda perakendeciler, gıda bankalarını bertaraf yeri olarak kullanarak fazla gıda stoklarının meydana getirdiği maliyetlerin önemli kısmını telafi etmektedir. Bu amaçla finanse edilen gıda geri kazanım programları, yalnızca israf sorunlarına sıfır maliyetli bir çözüm sunmamakta olup, aynı zamanda çok fazla gıda üretilmesiyle ilişkili finansal riskleri azaltmanın da karlı bir yoludur. Çünkü firmalar satılamayan envanterleri elden çıkarmak için para ödememekte, bunları gıda bankalarına vererek maliyetlerden kısmaktadır. Ayrıca, firmalar yaptıkları bu bağışları pazarlama aracı olarak da kullanarak kurumsal imajlarına katkı sağlamakta ve aynı zamanda fiyatların raflarda yüksek seyirde kalmasına yardımcı olmaktadır (Lohnes ve Wilson, 2018, s. 363). Bununla birlikte firmalar bankalar sayesinde piyasa dengesinin de korunmasını sağlamaktadır. Çünkü firmalar ellerinde bulunan fazla ürünleri düşük fiyattan

sattığında piyasa istikrarı bozulmakta ve fiyat dengesi ortadan kalkmaktadır (Akartepe, 2016, s. 2).

Şirketler ayrıca gıda bankalarına yaptığı bağışlar nedeniyle vergi avantajı da elde etmektedir. Şöyle ki, gıda bankacılığı konusunda faaliyet yürütmeyen, fakat kamu yararı gözetilen dernek ve vakıflara makbuz karşılığında yapılan bağışlarda, indirim tutarı elde edilecek gelirin %5'i (kalkınmada öncelikli yerlerde ise %10) kadardır (Eren, 2012, s. 239). Eğer şirketler yardım veya bağış işlemini makbuz almaksızın gıda bankacılığı faaliyeti göstermeyen derneklere yapar ise, bu durum kanunen kabul edilmeyen gider olarak görüleceğinden ve dönem ticari karına ekleneceğinden sanki kar elde etmiş gibi görünecektir (Akartepe, 2016, s. 5). Fakat bu yapılan yardım ve bağışlar gıda bankacılığı kapsamında yapıldığında ise, oran kısıtlaması olmamakta ve maliyetin tamamı gider olarak kaydedilerek, hesaplanacak yıllık gelirden düşülebilmektedir. Ayrıca bu bağışlar KDV'den de muaftır (Kala, 2020, s. 198).

Bedelsiz olarak yardım sağlayan gıda bankaları, ihtiyaç sahibi tüketiciler açısından ise kısa vadeli olarak gıda ihtiyacını gidermesi açısından avantaj sağlamaktadır. Özellikle zor zamanlarda alınan bu yardımlar, tüketicilerin rahat nefes almasına yardımcı olmaktadır (Çankaya, 2006, s. 162). Gıda bankalarının meydana getirdiği diğer bir avantaj ise dini açıdan zekat yükümlülüğünü gidermek amacıyla kişilerin bu kurumları kullanmasıdır (Akartepe, 2016, s. 7-8).

Devletler ise, mali kaynak yetersizliğinden dolayı kamu yararı kapsamında gerçekleştirmediği faaliyetleri gıda bankaları aracılığıyla gerçekleştirebilmektedir. Bu kapsamda, gıda bankaları ülkedeki açlık ve yoksulluk düzeyini azaltarak, sosyal adaletin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır (Özden, 2019, s. 128-129). Ayrıca gıda bankaları çeşitli sebeplerle ellerinde fazla ürün bulduran işletmelerden bu ürünleri toplayarak ülkede meydana gelen büyük miktardaki israfın önüne geçilebilmesinde devlete yardımcı olmaktadır (Akartepe, 2016, s. 1).

Gıda Bankacılığı konusunda diğer ülkeler verilen teşvikler açısından değerlendirildiğinde; İngiltere'de KDV ve mali destek bakımından ayrıcalık bulunmamaktadır. Fransa ve İtalya'da KDV alınmamakta ve bağış yapan şirketler belirli oranlarda vergi indiriminden yararlanmaktadır. Belçika'da ise Gıda Bankaları Federasyonu'na kayıtlı olmak koşuluyla şirketlerden KDV alınmamakta fakat vergi indirimi uygulanmamaktadır (TBMM, 2018, s. 30). İspanya'da KDV bakımından ayrıcalık bulunmamakta olup, bağış yapan şirketler bağışladığı ürünlerin net değerinin belli bir oranını kurumlar vergisinden mahsup edebilmektedir. Yunanistan, Macaristan, Polonya ve Portekiz'de KDV uygulanmamaktadır. İsveç'te ise gıda bağışlarında KDV uygulanmaktadır (TBMM, 2018, s. 57-58).

GIDA BANKACILIĞINDA KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR

Gıda bankaları; gıda güvencesi, israf ve yoksulluğu azaltma konusunda sağladığı katkılar dışında, bazı zorlukları da içermektedir. Öncelikle gıda bağışının ön görülemeyen doğası nedeniyle, tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak zor olmaktadır. Bu nedenle talep arzı geçtiğinden dolayı, tüketicilere sunulan gıdalar beslenme ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz bulunmaktadır (Irwin vd., 2007, s. 17). Bu gibi durumlarda daha fazla müşteriye ulaşmak için, gıda seçimini sınırlama, verilen yiyecek miktarını azaltma ve talepleri reddetme olasılıkları da meydana gelmektedir (Tarasuk vd., 2014, s. 6). Bazı durumlarda ise gıda bankasına bağışlanan gıdaların kalitesi düşük olmakta veya gıda güvenliği açısından sıkıntılı ürünler içerdiğinden tüketiciler bunları tüketmemektedir (Teron ve Tarasuk, 1999, s. 383). Ayrıca tüketicilerin

aşağılanma korkusu nedeniyle, gıda bankası desteğine başvurmayı gerçekten çaresiz olana kadar erteleme durumları söz konusudur (Caraher vd., 2014, s. 1509). Bununla birlikte ihtiyaç sahiplerinin sübjektif kriterlere göre seçildiği ve bu nedenle gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşamadığı tespit edilmiştir (Özden, 2019, s. 130).

Ayrıca gıda bankalarının dağıtımını sağladıkları kolilerde, besinsel kaliteye ilişkin düzenlemelere sahip olmaması da sorun oluşturmaktadır (Handforth, Hennink ve Schwartz, 2013, s. 414). Gıda bankaları tarafından yapılan yardım gıda kolisi şeklinde ise genellikle meyve, sebze, et ve süt ürünlerini az içerdiğinden besinsel değerlerinin düşük olduğu da tespit edilmiştir. Bu ürünlerin gıda kolilerinde çok fazla yer almamasının nedeni ise bu gıdaların doğaları gereği depolanmalarının zor olması veya diğer gıdalara oranla daha az bağış yapılmasıdır (Irwin vd., 2007, s. 19). Bazı durumlarda şekerli içecekler ve atıştırmalık gıdaların bu tür dağıtımlarda büyük oranda yer alması ve bunların yüksek kalori içermesi nedeniyle, bu tür gıdaları tüketen ihtiyaç sahiplerinde obezite, diyabet ve kalp hastalığı riski de artmaktadır (Ross, Campbell ve Webb, 2013, s. 305-306).

Eğer gıda bankaları ihtiyaç sahiplerine araçlarla hizmet veriyorsa kolay bozulabilir gıdalar zaman kısıtlamalarına neden olmakta ve bu nedenle uzak noktalardaki ihtiyaç sahiplerine ulaşmada problem yaşanmaktadır. Bununla birlikte buralara araç göndermek için planlamada zorluklarla da karşılaşmaktadır (Davis, Sengul, Ivy, Brock ve Miles, 2014, s. 175-176). Gıda bankacılığının, insanların ihtiyaçlarını, onları üretime katmadan karşılaması nedeniyle sürekliliğe yol açabileceği ve çalışabilecek durumda olan insanların çalışma isteğini azaltarak tembelliğe sürükleyeceği de düşünülmektedir (Özden, 2019, s. 129).

Gıda bankalarının karşılaştığı en önemli zorluk ise, gıda bankalarının devamlılığını sağlamak için yeterli para olmaması veya bu hizmetlerin gerçekleştirilebileceği tesislerin yetersizliğidir (Wie ve Giebler, 2013, s. 83). Ayrıca yapılan gıda yardımları, kişilere nakit para yardımını içermediğinden, insanların gıda dışı ihtiyaçlarını karşılayamamalarına neden olmaktadır. Bununla birlikte gıda bankaları, yoksulluk ve açlık konusunda devletlerin sorumluluğunu özel sektöre yüklemesi bakımından da problem olarak görülmektedir (Caraher ve Furey, 2017, s. 11).

GIDA BANKACILIĞI SİSTEMİNİN ETKİNLİĞİNİN ARTIRILMASINA YÖNELİK ÖNERİLER

Türkiye’de faaliyet gösteren gıda bankalarının daha iyi biçimde işlev görmesi için TBMM (2018, s. 119-125) tutanaklarına göre yapılması gerekenler şu şekilde belirlenmiştir;

- İhtiyaç sahibi ailelerin belirlenmesi ve mükerrer yardımların önlenmesi amacıyla, gıda bankacılığı faaliyetinde bulunan dernek ve vakıfların hem birbirleriyle hem de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığıyla iş birliğine girmesi gerekmektedir.
- Gıda bankalarının çalışma standartlarının oluşturulması ve gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla nakliye ve depolama bakımından teknik kapasitenin artırılması ve nitelikli eleman çalıştırılması önem arz etmektedir.
- Özel sektörün gıda bağışı konusunda teşvik ettirilmesi ve bu durumun düzenli olması sağlanmalıdır. Şirketlerin bağış sırasında yaşadığı sıkıntıların ve çekincelerin azaltılması gerekmektedir.
- Tüm şirketlerin gıda bankacılığı konusunda bilgilendirilmesi ve şirketlere sağladığı avantajların çeşitli yollarla (reklam, çalıştay, broşür, kamu spotu) duyurulması lazımdır.

- Gıda bankalarında sunulan ürünlerde meydana gelebilecek problemlerden, başlıyayan şirketlerin sorumlu tutulmayacağına dair ifadeler, şirketlerin imajlarını korumasına katkı sağlayabilecektir.
- Gıda tedarik zincirinin çeşitli aşamasında meydana gelen kayıpların azaltılması amacıyla üreticiler, işleyiciler, nakliyeciler, perakendeciler ve devlet kurumlarının bilgilendirilerek, atıl durumda olan gıdaların gıda bankalarına yönlendirilmesi önem arz etmektedir.
- Gıda bankacılığı yapan dernek ve vakıfların zehirlenme riskini fazla gördüklerinden dolayı olumlu bakmadıkları artan sıcak yemeklerin, gıda bankalarına ulaştırılması için devlet ve özel şirketlerin soğuk zincir konusunda bu kuruluşları desteklemesi gerekmektedir. Bununla birlikte özellikle artan yemek miktarının fazla olduğu otel bölgelerinde yemekhanelerin kurularak, soğuk zincire gerek kalmadan israfın azaltılabileceği düşünülmektedir (TBMM, 2018, s. 119-125).

SONUÇ

Son yıllarda pazarın küreselleşmesi ve tüketicilerin beklentilerinin artması gibi nedenler gıda tedarik zincirini hem uzatmakta hem de daha karmaşık bir hal almasını sağlamaktadır. Üretici ve tüketici arasında geçen bu sürenin artması, gıda kayıplarının da çeşitli sebeplerden dolayı daha fazla artmasına neden olmaktadır. Tüketici aşamasında gerçekleşen ve gıda israfı olarak adlandırılan kayıplar ise sosyal ve ekonomik değişimlerin bir sonucu olup, çöpe giden gıdanın üretilmesi için gereken su, enerji, toprak, emek ve sermaye girdilerinin de boşa gitmesi demektir. Bu kapsamda, gıda israf ve kayıplarının azaltılmasında bir çözüm yolu olarak görünen gıda bankaları, insan tüketimi için uygun olduğu halde çeşitli sebeplerle atılması düşünülen gıdaların çeşitli vakıf ve dernekler vasıtasıyla ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasını amaçlamaktadır. Bu bankalar, sadece ihtiyaç sahiplerine yardım etmeyip aynı zamanda şirketlere de sosyal sorumluluk ve vergi avantajı yönünden fayda sağlamaktadır. Ülkedeki yoksulluğu önleme ve sosyal adaleti yerine getirme bakımından da devletlere yararı bulunmaktadır. Fakat tüm bu avantajlarının yanında, gerekli başlışların yapılmaması nedeniyle talebin karşılanmaması gibi çeşitli zorlukları da içermekte olup, bu ve benzeri sorunların çözülmesiyle daha etkin bir düzeye ulaşabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abdulla, M., Martin, R., Gooch, M. ve Jovel, E. (2013). The importance of quantifying food waste in Canada. *Journal of Agriculture, Food Systems and Community Development*, 3(2), 137-151.
- Abiad, M. G. ve Meho, L. I. (2018). Food loss and food waste research in the Arab world: A systematic review. *Food Security*, 10(2), 311-322.
- Akartepe, B. B. (2016). Türkiye’de gıda bankacılığı ve zekat ile ilişkisi. *İlemblog*, 4, 1-11.
- Akgül, A. (2004). Açlığın önlenmesinde gıda bankacılığı. *Türkiye İsrافی Önleme Vakfı*, 1-40.

- Bazerghi, C., McKay, F. H. ve Dunn, M. (2016). The role of food banks in addressing food insecurity: A systematic review. *Journal of Community Health*, 41(4), 732-740.
- Booth, S. ve Whelan, J. (2014). Hungry for change: The food banking industry in Australia. *British Food Journal*, 116(9), 1392-1404.
- Bräutigam, K. R., Jörissen, J. ve Priefer, C. (2014). The extent of food waste generation across EU-27: Different calculation methods and the reliability of their results. *Waste Management & Research*, 32(8), 683-694.
- Buzby, J. C. ve Hyman, J. (2012). Total and per capita value of food loss in the United States. *Food Policy*, 37(5), 561-570.
- Caraher, M., Cavicchi, A., Van der Horst, H., Pascucci, S. ve Bol, W. (2014). The “dark side” of food banks? Exploring emotional responses of food bank receivers in the Netherlands. *British Food Journal*, 116(9), 1506-1520.
- Caraher, M. ve Furey, S. (2017). Is it appropriate to use surplus food to feed people in hunger? Short-term band-aid to more deep rooted problems of poverty. *Food Research Collaboration*, 1-22.
- Cicatiello, C., Franco, S., Pancino, B., Blasi, E. ve Falasconi, L. (2017). The dark side of retail food waste: Evidences from in-store data. *Resources, Conservation and Recycling*, 125, 273-281.
- Çankaya, F. (2006). Yoksulluğun giderilmesinde yeni arayışlar: Gıda bankacılığı ve muhasebe işlemleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 155-172.
- Çorum. (2020). *Paranın geçmediği gıda bankası ihtiyaç sahiplerinin yüzünü güldürüyor*. 2 Ocak 2021 tarihinde https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/paranin-gecmedigi-gida-bankasi-ihtiyac-sahiplerinin-yuzunu-gulduruyor adresinden erişildi.
- Çuhadar, S. G. (2017). Sosyal politika ile klientalizm ilişkisi; gıda bankacılığı üzerinden bir değerlendirme. *Calisma ve Toplum*, 53(2), 681-703.
- Dave, D. ve Ghaly, A. E. (2011). Meat spoilage mechanisms and preservation techniques: A critical review. *American Journal of Agricultural and Biological Sciences*, 6(4), 486-510.
- Davis, L. B., Sengul, I., Ivy, J. S., Brock, L. G. ve Miles, L. (2014). Scheduling food bank collections and deliveries to ensure food safety and improve access. *Socio-Economic Planning Sciences*, 48(3), 175-188.
- De Gorter, H., Drabik, D., Just, D. R., Reynolds, C. ve Sethi, G. (2020). Analyzing the economics of food loss and waste reductions in a food supply chain. *Food Policy*, 101953.
- De Hooge, I. E., Oostindjer, M., Aschemann-Witzel, J., Normann, A., Loose, S. M. ve Almlı, V. L. (2017). This apple is too ugly for me!: Consumer preferences for suboptimal food products in the supermarket and at home. *Food Quality and Preference*, 56, 80-92.
- DFN. (2020). *Delhi Food Banking. What we do – serving to create a better future for Children Across India*. 2 Ocak 2021 tarihinde <https://www.delhifoodbanking.org/about-foodbank-india-food-charity-for-children/> adresinden erişildi.

- Dhami, K. S. (2020). Postharvest loss reduction for sustainable food and environmental security. *Food and Scientific Reports*, 1, 38-40.
- Dhir, A., Talwar, S., Kaur, P. ve Malibari, A. (2020). Food waste in hospitality and food services: A systematic literature review and framework development approach. *Journal of Cleaner Production*, 270, 122861.
- EFB. (2020). *Egyptian Food Bank. Our experience and achievements*. 2 Ocak 2021 tarihinde <https://www.egyptianfoodbank.com/en> adresinden erişildi.
- Eren, M. (2012). Fakirlere yardım etmek amacıyla kurulan gıda bankacılığının vergisel boyutu ve muhasebeleştirilmesi. *Mali Çözüm, Temmuz Ağustos*, 229-252.
- FA. (2019). *Feeding America. 2019 Annual report*. 3 Kasım 2020 tarihinde https://www.feedingamerica.org/sites/default/files/2020-06/FA_2019_AnnReport_d8.pdf adresinden erişildi.
- FAO. (2011). *Food and Agriculture Organization. Global food losses and food waste – extent, causes and prevention*. 3 Ekim 2020 tarihinde <http://www.fao.org/3/a-i2697e.pdf> adresinden erişildi.
- FAO. (2016). *Food and Agriculture Organization. Food waste: A global challenge, a local solution*. 1 Eylül 2020 tarihinde <http://www.fao.org/cfs/home/blog/blog-articles/article/en/c/449010/> adresinden erişildi.
- FAO. (2019). *Food and Agriculture Organization. Dünyada gıda güvenliği ve beslenme durumu - 2019*. 5 Eylül 2020 tarihinde <http://www.fao.org/3/ca5249tr/ca5249tr.pdf> adresinden erişildi.
- FEBA. (2019). *European Food Banks Federation. Annual report 2019*. 9 Eylül 2020 tarihinde https://lp.eurofoodbank.org/wp-content/uploads/2020/06/FEBA_2019_Annual_Report_FINAL.pdf adresinden erişildi.
- FEBA. (2020). *European Food Banks Federation. Our mission*. 16 Aralık 2020 tarihinde <https://www.eurofoodbank.org/en/mission-vision-values> adresinden erişildi.
- FHK. (2020). *Feeding Hong Kong. Our impact since 2011*. 2 Ocak 2021 tarihinde <https://feedinghk.org/> adresinden erişildi.
- Filimonau, V. ve De Coteau, D. A. (2019). Food waste management in hospitality operations: A critical review. *Tourism Management*, 71, 234-245.
- Gaziantep. (2020). *Gaziantep Büyükşehir Belediyesi. Gıda bankası bir yılda 11 bin kişiye ulaştı*. 2 Ocak 2021 tarihinde <https://www.gaziantep.bel.tr/tr/haberler/gida-bankasi-bir-yilda-11-bin-kisiye-ulasti> adresinden erişildi.
- GBD. (2020). *Gıda Bankacılığı Derneği. Sosyal market uygulamamız*. 2 Ocak 2021 tarihinde <https://www.gidabankaciligi.com.tr/gida-bankaciligi-sosyal-market-uygulamamiz/> adresinden erişildi.
- Gentilini, U. (2013). Banking on food: The state of food banks in high-income countries. *IDS Working Papers*, 2013(415), 1-18.

- GFN. (2020). *The Global FoodBanking Network. 2020 Annual report*. 17 Aralık 2020 tarihinde <https://www.foodbanking.org/wp-content/uploads/2020/12/GFN-2020-Annual-Report.pdf> adresinden erişildi.
- Gooch, M., Felfel, A. ve Marenick, N. (2010). Food waste in Canada: Opportunities to increase the competitiveness of Canada's agri-food sector, while simultaneously improving the environment. *Value Chain Management Centre, November*, 1-16.
- Graham-Rowe, E., Jessop, D. C. ve Sparks, P. (2014). Identifying motivations and barriers to minimising household food waste. *Resources, Conservation and Recycling*, 84, 15-23.
- Halloran, A., Clement, J., Kornum, N., Bucatariu, C. ve Magid, J. (2014). Addressing food waste reduction in Denmark. *Food Policy*, 49, 294-301.
- Handforth, B., Hennink, M. ve Schwartz, M. B. (2013). A qualitative study of nutrition-based initiatives at selected food banks in the feeding America network. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics*, 113(3), 411-415.
- IFN. (2020). *India Food Banking. Our network*. 2 Ocak 2021 tarihinde <https://www.indiafoodbanking.org/about/network> adresinden erişildi.
- Irwin, J. D., Ng, V. K., Rush, T. J., Nguyen, C. ve He, M. (2007). Can food banks sustain nutrient requirements? *Canadian Journal of Public Health*, 98(1), 17-20.
- Ishangulyyev, R., Kim, S. ve Lee, S. H. (2019). Understanding food loss and waste—Why are we losing and wasting food? *Foods*, 8(8), 297.
- Johnson, L. K., Bloom, J. D., Dunning, R. D., Gunter, C. C., Boyette, M. D. ve Creamer, N. G. (2019). Farmer harvest decisions and vegetable loss in primary production. *Agricultural Systems*, 176, 102672.
- Kala, E. S. (2020). Türkiye'de gıda bankacılığı mevzuatı ve uygulamaları. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 18(3), 190-211.
- Koç, G. ve Uzmay, A. (2019). Küresel gıda güvencesinin izlenmesi ve haritalanması üzerine bir değerlendirme. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 16(2), 237-244.
- Krishna, A. ve Hagen, L. (2019). Out of proportion? The role of leftovers in eating-related affect and behavior. *Journal of Experimental Social Psychology*, 81, 15-26.
- Kummu, M., De Moel, H., Porkka, M., Siebert, S., Varis, O. ve Ward, P. J. (2012). Lost food, wasted resources: Global food supply chain losses and their impacts on freshwater, cropland, and fertiliser use. *Science of The Total Environment*, 438, 477-489.
- Lemaire, A. ve Limbourg, S. (2019). How can food loss and waste management achieve sustainable development goals? *Journal of Cleaner Production*, 234, 1221-1234.
- Lintsen, H., Veraart, F., Smits, J. P. ve Grin, J. (2018). *Well-being, Sustainability and Social Development: The Netherlands 1850–2050*. London: Springer Nature.
- Lipinski, B., Hanson, C., Lomax, J., Kitinoja, L., Waite, R. ve Searchinger, T. (2013). Reducing food loss and waste. *World Resources Institute Working Paper*, 1, 1-40.
- Lohnes, J. ve Wilson, B. (2018). Bailing out the food banks? Hunger relief, food waste, and crisis in Central Appalachia. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 50(2), 350-369.

- Lu, M. ve Wang, N. S. (2017). *Spoilage of milk and dairy products. The microbiological quality of food* 151-178. Amsterdam: Elsevier.
- Manisa, B. (2020). *Manisa Büyükşehir Belediyesi. Gıda bankaları*. 2 Ocak 2021 tarihinde https://www.manisa.bel.tr/Projeler/d53_gida-bankalari.aspx adresinden erişildi.
- Michelini, L., Principato, L. ve Iasevoli, G. (2018). Understanding food sharing models to tackle sustainability challenges. *Ecological Economics*, 145, 205-217.
- Oral, Z. (2015). *Dünya'da ve Türkiye'de gıda israfı ve önlenmesine yönelik uygulamalar*. Yayınlanmamış AB uzmanlık tezi, T.C. Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı, Ankara.
- Öğüz, A. A. ve Akarçay, Ç. (2015). Türkiye'de uygulanan gıda bankacılığı sisteminin işleyişi ve vergisel avantajlarının diğer ülkelerle karşılaştırılması. *Öneri*, 11(44), 1-16.
- Özden, E. (2019). Vergi avantajları boyutuyla gıda bankacılığı sistemi. *Mali Çözüm*, 29, 123-143.
- Priefer, C., Jörisen, J. ve Bräutigam, K. R. (2016). Food waste prevention in Europe—A cause-driven approach to identify the most relevant leverage points for action. *Resources, Conservation and Recycling*, 109, 155-165.
- Quested, T. ve Johnson, H. (2009). *Household food and drink waste in the UK: Wastes & Resources Action Programme (WRAP)*.
- Raut, R. D., Gardas, B. B., Narwane, V. S. ve Narkhede, B. E. (2019). Improvement in the food losses in fruits and vegetable supply chain - a perspective of cold third-party logistics approach. *Operations Research Perspectives*, 6, 100117.
- Reich, A. H. ve Foley, J. A. (2014). Food loss and waste in the US: The science behind the supply chain. *University of Minnesota. Food Policy Research Center*, 1-4.
- Reynolds, C. J., Miroso, M. ve Clothier, B. (2016). New Zealand's food waste: estimating the tonnes, value, calories and resources wasted. *Agriculture*, 6(1), 9.
- Resmi Gazete (RG). (2020). *Veteriner hizmetleri, bitki sağlığı, gıda ve yem kanunu*. 15 Aralık 2020 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/06/20100613-12.htm> adresinden erişildi.
- Richter, B. ve Bokelmann, W. (2016). Approaches of the German food industry for addressing the issue of food losses. *Waste Management*, 48, 423-429.
- Rohini, C., Geetha, P. S., Vijayalakshmi, R., Mini, M. L. ve Pasupathi, E. (2020). Global effects of food waste. *Journal of Pharmacognosy and Phytochemistry*, 9(2), 690-699.
- Ronson, D. ve Caraher, M. (2016). Food banks: Big society or shunting yards? Successful failures. *Food poverty and insecurity: International food inequalities*, 79-88.
- Ross, M., Campbell, E. C. ve Webb, K. L. (2013). Recent trends in the nutritional quality of food banks' food and beverage inventory: Case studies of six California food banks. *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, 8(3), 294-309.
- Sayın, Z. (2013). *Sosyal sorumluluk kapsamında gıda bankacılığı sistemi ve bir uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Silahlı, O. (2020). *Türk gıda projesi dünyaya örnek*. 2 Ocak 2021 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/gundem/turk-gida-projesi-dunyaya-ornek-2557859> adresinden erişildi.
- Singh, R. P. ve Anderson, B. A. (2004). The major types of food spoilage: An overview. *Understanding and Measuring the Shelf-life of Food*, 3-23.
- Stuart, T. (2009). *Waste: Uncovering the global food scandal*. NewYork: WW Norton & Company.
- Süzer, H. S. (2020). *Türkiye’de bir ilk: Otomat Gıda Bankacılığı*. 2 Ocak 2021 tarihinde <https://www.serhansuzer.com/tr/turkiyede-bir-ilk-otomat-gida-bankaciligi> adresinden erişildi.
- Tarasuk, V., Dachner, N., Hamelin, A. M., Ostry, A., Williams, P., Bosckei, E., Poland, B. ve Raine, K. (2014). A survey of food bank operations in five Canadian cities. *BMC Public Health*, 14(1), 1234.
- Tarasuk, V., St-Germain, A. A. F. ve Loopstra, R. (2020). The relationship between food banks and food insecurity: Insights from Canada. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 31(5), 841-852.
- TBMM. (2018). Türkiye Büyük Millet Meclisi. Genel kurul karar cetveli. 20, 1-132.
- TOB. (2020). T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. *Gıdanı koru sofrana sahip çık*. 18 Aralık 2020 tarihinde <https://www.gidanikoru.com/> adresinden erişildi.
- Tefera, T., Kanampiu, F., De Groote, H., Hellin, J., Mugo, S., Kimenju, S., Beyene, Y., Boddupalli, P. M., Shiferaw, B. ve Banziger, M. (2011). The metal silo: An effective grain storage technology for reducing post-harvest insect and pathogen losses in maize while improving smallholder farmers’ food security in developing countries. *Crop Protection*, 30(3), 240-245.
- Teron, A. C. ve Tarasuk, V. S. (1999). Charitable food assistance: What are food bank users receiving? *Canadian Journal of Public Health/Revue Canadienne de Sante’e Publique*, 90(6), 382-384.
- TGDF. (2020). *Türkiye Gıda ve İçecek Sanayii Dernekleri Federasyonu. Türkiye’de gıda israfı*. 16 Aralık 2020 tarihinde <https://www.tgdf.org.tr/> adresinden erişildi.
- TİDER. (2020). *Temel İhtiyaç Derneği*. 8 Ekim 2020 tarihinde <https://www.tider.org/> adresinden erişildi.
- Urrutia, I., Dias, G. M. ve Clapp, J. (2019). Material and visceral engagements with household food waste: Towards opportunities for policy interventions. *Resources, Conservation and Recycling*, 150, 104435.
- Vatansever Deviren, N. ve Kurtuluş, G. (2020). Yoksullukla mücadelede gıda bankacılığının rolü. *Journal of International Social Research*, 13(73), 980-987.
- Verghese, K., Lewis, H., Lockrey, S. ve Williams, H. (2015). Packagings role in minimizing food loss and waste across the supply chain. *Packaging Technology and Science*, 28(7), 603-620.
- Vilariño, M. V., Franco, C. ve Quarrington, C. (2017). Food loss and waste reduction as an integral part of a circular economy. *Frontiers in environmental science*, 5, 1-5.

- Vos, R. (2019). Reducing food losses in developing countries: Simple technological solutions, complex adoption along supply chains. In J. V. Braun, M. S. Sorondo & R. Steiner (Eds.). *Reduction of food loss and waste 143-151*. Roma: Libreria Editrice Vaticana.
- Wie, S. ve Giebler, K. (2013). Nonfood-related challenges and resources affect functioning of food banks. *Journal of Foodservice Business Research*, 16(1), 76-84.
- Wilson, N. L. W., Rickard, B. J., Saputo, R. ve Ho, S. T. (2017). Food waste: The role of date labels, package size, and product category. *Food Quality and Preference*, 55, 35-44.
- Withanage, S. V., Dias, G. M. ve Habib, K. (2021). Review of household food waste quantification methods: Focus on composition analysis. *Journal of Cleaner Production*, 279, 123722.
- Yuan, J. J., Yi, S., Williams, H. A. ve Park, O. H. (2019). US consumers' perceptions of imperfect "ugly" produce. *British Food Journal*, 121, 2666-2682.

Farklı Sınıf Seviyesindeki Ortaokul Öğrencilerinin Sıvıların Kaldırma Kuvvetine İlişkin Kavramsal Anlamaları

Conceptual Understanding of Different Grade Level Middle School Students regarding Buoyancy of Liquids

Ela Ayşe Köksal^{1*}

Muhammed Ali Babacan²

* Sorumlu yazar

Corresponding author

¹Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türkiye
Assoc. Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir University, Turkey
eakoksal@ohu.edu.tr

ORCID ID 0000-0001-7309-1458

²Fen Bilimleri Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye,
Science Teacher, Ministry of National Education, Turkey,
m_ali_babacan@hotmail.com

ORCID ID 0000-0002-3974-1661

Makale geliş tarihi / First received : 02.10.2020

Makale kabul tarihi / Accepted : 17.01.2020

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar:

1- Araştırmacıların katkı oranı eşittir.

2- Makale Niğde Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Fen Bilgisi Öğretmenliği Bilim Dalı'nda ikinci yazarın ilk yazar danışmanlığında yaptığı yüksek lisans semineri olarak Mayıs 2016'da sunulmuş ve kabul edilmiştir. Çalışmanın bir bölümü 27-29 Nisan 2018 tarihleri arasında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nde düzenlenen X. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi'nde sunulmuş ve özeti yayınlanmıştır.

3- Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

4- Çalışma yüksek lisans semineri olarak hazırlanmış ve verileri 2015-2016 eğitim ve öğretim yılında toplanmıştır. Araştırmada kullanılan veri toplama aracı atf bilgileri verilen yayınlanmış çalışmalardan geliştirilmiştir.

5- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *iThenticate*. Similarity Index 26%

Atf bilgisi / Citation:

Köksal, E.A., Babacan, M.A. (2021). Farklı sınıf seviyesindeki ortaokul öğrencilerinin sıvıların kaldırma kuvvetine ilişkin kavramsal anlamaları. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 311-335.

ÖZ

Bu çalışma, ortaokul öğrencilerin sıvıların kaldırma kuvveti konusunda kavramsal anlamalarını incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Kayseri ili Yeşilhisar ilçe merkezinde bulunan bir ortaokulun 47 öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada “Kuvvet ve Hareket” ünitesinin birinci bölümünde yer alan, sıvıların kaldırma kuvveti konusu ile ilgili olan kazanımları içeren, anlatım ve gösteri deneyi yöntemlerinin kullanıldığı dersler planlanmıştır. Planlanan dersler farklı sınıf düzeyindeki gruplara ayrı ders saatlerinde anlatılmış ve sonrasında öğrencilere sıvıların kaldırma kuvvetine ilişkin kavramsal anlamaları testi uygulanmıştır. Verilerin analizinde öğrencilerin cevapları; anlama, kısmen anlama, belirli kavram yanlışları ile kısmen anlama, belirli kavram yanlışlığı, anlamama ve boş/cevapsız gibi kategorilere göre değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonucunda 6. sınıf öğrencilerinin kaldırma kuvvetinin tanımlanması ve cismin batan kısmının hacmiyle ilişkilendirilmesi hususunda yetersiz kaldığı görülmüştür. 8. sınıf öğrencileri kaldırma kuvvetini cismin batan kısmının hacmiyle ilişkilendirme ve batan cisme etki eden kaldırma kuvvetinin cismin ağırlığından küçük olduğunu fark etme hususunda zorluk yaşamaktadır. Tüm sınıf düzeylerinde denge durumunda yüzen cisme etki eden kaldırma kuvvetinin cismin ağırlığına eşit olduğunu fark etmede sıkıntı çekilmektedir. Kaldırma kuvvetini tanımlamada 8. sınıf öğrencileri 6. sınıf öğrencilerine göre daha başarılıdır. Sınıf düzeyinin yükselmesiyle birlikte öğrenciler kaldırma kuvvetini, cismin batan kısmının hacmiyle ilişkilendirmede daha başarılı olmuşlardır. Öğrencilerin sıvı içindeki cisme etkiyen kuvvetler ile ilgili soru seti haricinde soru gruplarına tutarlı yanıt verme oranları sınıf düzeylerine uygun olarak artmıştır. Sıvıların kaldırma kuvveti konusunun ortaokul düzeyinde verilebileceğine kanaat getirilmiştir.

Anahtar kelimeler

Sıvıların kaldırma kuvveti, ortaokul öğrencileri, kavramsal anlama, öğretim programı, öğrenci gelişimine uygunluk.

ABSTRACT

This study aimed to examine conceptual understanding of middle school students regarding the buoyancy of liquids. The study group of the study consists of 47 students studying at a middle school which is located in the district center of Yeşilhisar in Kayseri province in the academic year of 2015-2016. In the research, the “Force and Motion” unit subjects in the first part of the course, which includes the gains related to the buoyancy of liquids and the methods of narration and demonstration, were planned. Planned lessons were taught to different grade level groups in separate class hours, and then the conceptual understanding test of the buoyancy of liquids was applied to the students. In the analysis of the data, students' understanding was evaluated according to categories such as comprehension, partially comprehension, partially comprehension with certain misconceptions, certain misconception, no comprehension and blank/unanswered. As a result of the study, 6th grade students were observed to be insufficient in defining the buoyancy force and relating it to the volume of the sinking part of the object. 8th grade students were found to have difficulty in relating the buoyant force with the volume of the sinking part of the object and realizing that the buoyant force acting on the sinking object is lower than the weight of the object. All grade level students found it difficult to realize that the buoyant force acting on the sinking object is equal to the weight of the object. 8th grade students were more successful than 6th grade students in defining the buoyancy force. As the grade level increased, the students were more successful in relating the buoyancy force to the volume of the sinking part of the object. The rates of consistent responses to the question groups increased in accordance with the grade levels except for the set of questions about the forces acting on the object in the liquid. It was concluded that the subject of buoyancy force of liquids can be given at the middle school level.

Keywords

Buoyancy of liquids, middle school students, conceptual understanding, curriculum, developmentally appropriate for student

GİRİŞ

Ülkemizde fen okuryazarı bireyler yetiştirmek fen eğitiminin temel amaçlarından biri olarak belirlenmiştir. Araştıran sorgulayan, etkili kararlar verebilen, problem çözebilen, kendine güvenen, iş birliğine açık, etkili iletişim kurabilen, yaşam boyu öğrenen fen okuryazarı bireyler; fen bilimlerine ilişkin bilgi, beceri, tutum, algı ve değere; fen bilimlerinin teknoloji-toplum-çevre ile olan ilişkisine yönelik anlayışa ve psikomotor becerilere sahiptir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2015). Fen öğretiminin amacının öğrencilerin doğayı anlamalarını, tanımalarını ve doğa olaylarını bilimsel gerçeklerle açıklamalarını; yaşamları süresince karşılaşacakları bilimsel olayları açıklamada bilimsel yöntemi kullanmalarını sağlamak olduğu söylenebilir (Anagün ve Duban, 2014, s. 389). Fen olayları insanların yaşamında önemli bir yere sahiptir ve fenni anlamak ancak doğru bir fen eğitimi ile gerçekleşir (Armağan ve Yerer, 2015). Fen eğitiminin temel amaçlarından biri de öğrencilerde günlük yaşamda karşılaştıkları olaylarla ilgili kavramların ve kavramlar arası ilişkilerin oluşturulmasını sağlamaktır (Ünal ve Ergin, 2006).

Kavramlar; varlıklar, olaylar, insanlar ve düşünceler benzerliklerine göre gruplandığında gruplara verilen özel adlardır (Kaptan, 1999, s. 103). Zihinde doğru olarak yapılandırılmayan kavramlar, kavram yanlışlarına neden olmaktadır. Kavram yanlışlığı bilimsel olarak doğru kabul edilen bilgilerle uyumsuzluk gösteren düşüncelerdir (Celemt, Brown, & Zietsman 1989, s. 554-565 aktaran Yerer ve Öner Armağan, 2015, s. 859). Fen eğitimde, öğretim sürecinde öğrencilerin işlenen konularda geçen kavramlara ilişkin yoğunlukla var olan bilgilerinden kaynaklanan yanlış düşünceleri, görüşleri ve fikirleri kavram yanlışlığı olarak değerlendirilmektedir (Anagün ve Duban, 2014, s. 394).

Fen içeriği öğrencilerin günlük yaşamlarıyla ilgili birçok kavramdan oluşur (Apaydın, 2014). Öğrencilerin günlük yaşamlarında kaldırma kuvveti ile karşılaşabileceklerini düşünebiliriz. Ancak, Arşimet'in ünlü prensibiyle başlatılan yüzme ve batma hakkındaki bilimsel açıklamalar fizikçilerin bilimsel buluş ve gerekçelendirme süreciyle geliştirildiğinden öğrencilerin bu ilkeleri günlük yaşamlarında kendiliğinden keşfetmeleri beklenemez (Hardy, Jonen, Möller ve Stern, 2006). Bununla birlikte genellikle öğrencilerin geleneksel fen derslerine katılımı kavramsal anlamalarını yeniden yapılandırmaları için yeterli değildir (Hardy ve ark., 2006).

Piaget'den başlayarak kaldırma kuvveti ve yoğunluk konusunda pek çok çalışma yapılmıştır (Tenenbaum, Rappolt-Schlichtmann, & Zanger, 2004). Çocuklar bir cismin kaldırılması (kaldırma kuvveti) ile ilgili açıklamalarında dört temel düzeyde gitmektedir (Piaget (1930/1960 aktaran Tenenbaum ve ark., 2004): İlk aşamada çocukların açıklamaları gözlemlerine karşılık gelmemektedir. Çocuklar bunun yerine cisimlerin neden yüzdüğünü ahlaki nedenlere bağlamaktadır. İkinci düzey boyunca çocukların açıklamaları gözlemlerine bağlıdır. Bununla birlikte çocuklar güçlü ya da ağır olduğunda cismin yüzebileceğine inanma eğilimindedir. Üçüncü düzeye ulaştığında çocuklar gözlemlerini açıklamak için Piaget'in dinamik dediği nedenleri kullanmaya başlamaktadır. Örneğin neden yüzdüğünü açıklarken cismin hafifliğine vurgu yapacaktır. Son olarak da çocuklar üçüncü düzeye girdiğinde bir cismin neden battığını ya da yüzdüğünü açıklarken sıvı ile ilişkili olarak hem hacmi hem de ağırlığı düşünmeye başlayacaktır. Çocuklar yoğunluğu ve ağırlığı dördüncü düzeye girmeden ayıramazlar. Yoğunluk kavramını anlama kütle ve hacmin iki boyutunu aynı anda düşünmeyi gerektirmektedir (Hardy ve ark., 2006). Yoğunluk kavramını cisimlerin yüzme ve

batma bağlamına tamamen uygulayabilmek için ileri bir kavramsal değişimin olması gerekir (Hardy ve ark., 2006). Tekli cisimlerin özellikleriyle anmadan ziyade cisim ve çevreleyen sıvı cisimlerin yüzme ve batma nedeni olarak düşünülmelidir (Hardy ve ark., 2006). Hem yoğunlukların karşılaştırılması hem de kuvvetlerin karşılaştırılması kavramları kendiliğinden düşünmeyi ve kavramların kendiliğinden bütünleştirilmesini gerektirmektedir (Hardy ve ark., 2006). Öğrencilerin orantılar gibi formüllerin soyut kısımlarını kavramaya ihtiyacı olduğu düşüncesiyle yoğunluk ve kaldırma kuvveti konuları sadece lisede verilir (Hardy ve ark., 2006).

Akpınar ve Ergin'e (2007) göre kaldırma kuvvetini öğrenirken gereken zihinsel yapı şu şekildedir: Kaldırma kuvveti sıvının yoğunluğu, cismin sıvı ile yer değiştirdiği hacmi ile ilişkili iken cismin sıvı içerisindeki derinliğine bağlı değildir. Aynı cisme farklı derinliklerde etkiyen kaldırma kuvvetleri eşittir. Kaldırma kuvveti, cisim tarafından yer değiştirilen sıvının ağırlığına eşittir. Kaldırma kuvvetinin cismin kütlesi, şekli ile bir ilişkisi yoktur. Bunyamin ve Phang'a (2012) göre hem öğrenciler hem de öğretmenler için anlaması güç olan Arşimet prensibinde önemli olan, yer değiştiren sıvının ağırlığı olan kaldırma kuvveti ile cismin hacmini ilişkilendirmektir.

Zhang, Chen, Sun ve Reid'e göre (2004), cisme etkiyen kaldırma kuvvetinin yer değiştiren sıvının ağırlığına eşit olması cisimlerin yüzme ya da batmasına belirleyen fizik kuralıdır. Batan cisimler için kaldırma kuvvetinin büyüklüğünü etkileyen cismin hacmidir zira cismin hacmi, kaldırma kuvvetinin büyüklüğünü etkileyen yer değiştiren suyun hacmini belirler. Yüzen cisimler için kaldırma kuvveti daima ağırlığının büyüklüğüne eşittir. Bu iki kuvvet (ağırlık ve kaldırma) birbirini dengeler ve cismin suda dengede kalmasına neden olur. Dolayısıyla cismin kütlesi sadece bu durumda kaldırma kuvvetinin büyüklüğü ile ilişkili bir özelliğidir.

Hardy ve arkadaşları (2006) yüzme ve batma konusunda öğrencilere yer değiştiren suyun miktarının cismin kütlesine değil hacmine bağlı olduğunu keşfetme fırsatı verilmesini istemişlerdir. Bu araştırmacılara göre suyun yer değiştirmesini anlama, daha sonra yoğunlukların karşılaştırılması ve kaldırma kuvvetinin tespitine imkân sağlayacaktır. Dolayısıyla ilkokulda temel maddesel kavramla tanışan (aynı maddeden yapılmış katı cisimler suya daldırıldığında benzer şekilde davranır) çocuklara farklı maddelerin davranışları açıklanırsa kavram yanlışlarını erkenden gözden geçirme imkânı verilir ve bu çocuklar lisede yoğunluk ve kaldırma kuvveti formüllerinden daha çok fayda sağlayabilir.

Kuvvet, hareket ve sıvıların kaldırma kuvveti konularında yapılan çalışmalar (Apaydın, 2014; Özsevgeç ve Çepni, 2006; Yerer ve Öner Armağan, 2015; Yıldız ve Büyükkasap, 2006, Yürümezoğlu ve Oğuz, 2009) kavram yanlışlarını ortaya çıkarmak için yapılmıştır. Yerer ve Öner Armağan (2015), sıvı miktarının kaldırma kuvvetini etkilediği, yüzen cisimleri etkileyen kaldırma kuvvetinin cismin ağırlığına eşit olduğu gibi kavram yanlışlarını tespit etmişlerdir. Apaydın (2014), sekizinci sınıf öğrencilerinin kaldırma kuvveti konusuna ilişkin sorular sorulara verilen cevaplarda tutarsızlık olduğunu bulmuştur ve 8. sınıf öğrencilerinin suyun kaldırma kuvvetine yönelik bilgi yapılarının diSessa'nın (1993) parçacıklı bilgi yapısı teorisi ile örtüştüğünü belirtmiştir. Parçacıklı bilgi yapısı teorisine göre, öğrencilerin bilişsel yapısı parçacıklı ve bir örgü şeklinde birbiriyle ilişkili birçok düşünce biriminden meydana gelir. Başka bir deyişle naif bilişsel yapı her düzeyde birçok bilgi ya da düşünce parçacığından oluşmaktadır.

Özseveç ve Çepni (2006), farklı sınıflardaki öğrencilerin yüzme ve batma kavramlarını nasıl anladıklarını incelemek amacıyla bir çalışma yapmıştır. Yazarlar öğrencilerin kavramsal gelişimlerinin oldukça alt düzeyde olduğunu ve yüzme ve batma kavramları ile ilişkili olan yoğunluk kavramının öğrenciler tarafından doğru kullanılmadığını tespit etmiştir. Ayrıca çalışmalarında yüzme ve batma kavramlarının soyut olduğunu ve bilişsel gelişimle direkt ilişkili olmasından dolayı öğrencilerin zihinsel yeterliliklerinin konuyu kavramada büyük önem taşıdığını öne sürmüşlerdir. Yürümezoğlu ve Oğuz (2009), sıvıların kaldırma kuvveti konusunda yapılan etkinlik sonucunda fen bilgisi öğretmen adayları ve ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin birbirine yakın cevaplar verdiğini bulmuştur. Bu araştırmacılara göre öğretmen adaylarının sahip olduğu kavram yanlışlarını değiştirmek öğrencilere göre daha zorken 6. sınıf öğrencileri öğrenmeye daha açıktır.

Kaldırma kuvveti konusunda başarıyı artırmak için farklı yöntem ve teknikler kullanılabilir. Turan (2012), 8. sınıf kuvvet ve hareket ünitesinin öğretiminde çalışma yaprakları kullanmanın, öğretimi daha etkili hale getirdiğini ve öğrenci başarısını artırdığını bulmuştur. Yavuz (2007), 7. sınıf öğrencilerine kaldırma kuvveti öğretiminde yapılandırıcılığa dayalı öğretimin öğrencilerin fen dersine karşı olumlu tutumlarını artırdığını, sıvıların kaldırma kuvveti konusunda daha başarılı olduklarını ortaya çıkarmıştır. Akbulut (2010), sıvıların kaldırma kuvveti konusunda 8. sınıflarda probleme dayalı öğrenme uygulamasının öğrencilerin akademik başarılarında olumlu yönde katkı sağladığı sonucunu bulmuştur. Dayı (2011) ise 9 ve 11. sınıf öğrencilerinde düşünce deneylerinin kaldırma kuvveti konusunda kavramsal gelişimi desteklemekte olduğunu tespit etmiştir. Düşünce deneyleri kavramlar arası mantıksal ilişkilerle ilgili iddiaları, açıklamaların evrensel olarak geçerli olup olmadığına karar vermemize yardım edecek şekilde test eden deneylerdir.

Yapılan çalışmalar öğrencilerin bu konuda anlama gücünü çektğini, bu konu ile ilgili çeşitli kavram yanlışlarına sahip olduklarını ortaya koymaktadır. 8. sınıf öğrencilerinin anlamakta zorlandığı kaldırma kuvveti kavramı, öğretmenlerin de anlatımlarında sorunlar yaşadığı konulardan biri olarak bilinmektedir. Özellikle Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş sınavında öğrencilerin en çok yanlış yaptığı konuların başında gelmektedir.

Kaldırma kuvveti konusu fen bilimleri dersi öğretim programlarından 8. sınıf öğretim programında yer almakta iken, programın basitleştirilmesi ve sadeleştirilmesi çalışmaları sonucunda 2015 yılında Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından öğretim programından çıkarılmıştır (MEB, 2015). Ancak ağırlığı bir taşın ağırlığından çok fazla olan gemilerin su üzerinde yüzüp taşın ise batması, plastik bir top suya batırılmaya çalışıldığında bir gücün engel teşkil etmesi ve yüzme öğrenme konusu gibi günlük yaşamın birçok alanında sıvıların kaldırma kuvveti öğrencilerin karşısına çıkmaktadır. Fen eğitiminin temel amaçlarından birinin öğrencilerin günlük yaşamlarında karşısına çıkabilecek kavramların ve kavramlar arası ilişkilerin oluşturulmasını sağlamak olduğu düşünüldüğünde konunun ortaokul öğretim programında yer alması gerektiği düşünülmektedir (Ünal ve Ergin, 2006).

Bu çalışma ile kaldırma kuvveti konusunun ortaokulda kademeli olarak öğretiminin yapılabileceği tespit edilebilir. Bu sayede geçmişte ilk kez 8. sınıfta öğrencilerin karşısına çıkan ve sonrasında programdan tamamen kaldırılan kaldırma kuvveti konusunun hangi sınıf seviyesine daha uygun olduğu belirlenmiş olur. Kademeli öğretim sayesinde öğrencilerin öğrenme güçlükleri ve kavram yanlışları ortadan kalkabilir. Bu çalışma kaldırma kuvvetinin

öğretimi ve konunun programdaki yeri konusunda farklı sınıf düzeylerinde yapılacak çalışmalar için bir zemin oluşturabilir. Farklı yöntem ve tekniklerin kullanıldığı çalışmalar farklı sınıf düzeylerinde uygulanıp konunun öğretimindeki etkinliği belirlenebilir. Konu ile ilgili ön koşul öğrenmelere karar verilerek program değerlendirme çalışmalarında kullanılabilir.

Bu çalışmada farklı sınıf seviyesindeki ortaokul öğrencilerinin sıvıların kaldırma kuvveti konusundaki anlamalarını tespit etmek ve anlama düzeyleri arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Araştırma problemleri ise şu şekilde belirlenmiştir:

1. Sınıf düzeylerine göre öğrencilerin sıvıların kaldırma kuvvetiyle ilgili anlama düzeyleri nedir?
2. Sınıflar arasında kavramsal anlama bakımından bir farklılık var mıdır?
3. Öğrencilerin her bir soruda ve testin genelinde aldıkları puanlara göre sınıflar arasında bir farklılık var mıdır?

YÖNTEM

“Sıvıların Kaldırma Kuvveti” konusunda farklı sınıf düzeylerdeki ortaokul öğrencilerinin anlama düzeylerini tespit etmenin amaçlandığı bu çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden tarama yöntemi kullanılmıştır. Tarama yöntemi, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Tarama yöntemi var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamaktır (Karasar, 2014). Eğitim alanında kullanılan en yaygın betimsel araştırma yöntemi olup çeşitli öğrenci gruplarının başarılarını belirlemek için kullanılabilir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2010).

Fen derslerinde yaparak yaşayarak öğrenme etkinlikleri kavram öğretiminde ön plandadır. Fakat malzeme-laboratuvar-zaman yetersizliği ve kalabalık gruplar derste gösteri deneyi kullanmayı zorunlu kılabilenmektedir (Özden, 2005). Bu çalışmada, 8. sınıf “Kuvvet ve Hareket” ünitesinin birinci bölümünde yer alan, sıvıların kaldırma kuvveti konusu ile ilgili olan kazanımları içeren, anlatım ve gösteri deneyi yöntemlerinin kullanıldığı dersler planlanmıştır. Planlanan dersler aynı sınıf düzeyi dâhil olmak üzere okul müdürlüğünden izin alınarak 6 ve 7. sınıf gruplarına da ayrı ders saatlerinde anlatılmıştır. Bu şekilde her sınıfta iki ders saati boyunca üç etkinlik yapılmıştır. Öğrencilerle yapılan uygulama Tablo 1’de özetlenmektedir.

Tablo 1. SKKKAT Uygulaması Öncesi Yapılan Öğretim Etkinlikleri

Sırası	Konusu	2013 Fen Bilimleri Öğretim Programı 8. sınıf kazanımları	Yapılanlar
1	Kaldırma kuvvetinin fark edilmesi	Sıvı içindeki cisme, sıvı tarafından yukarı yönde bir kuvvet uygulandığını fark eder ve bu kuvveti kaldırma kuvveti olarak tanımlar	Aynı cismin, önce havada sonra tamamı su içerisinde olacak şekilde aynı dinamometre yardımıyla ağırlığı ölçüldü.
2	Kaldırma kuvvetine etki eden faktörler: Batan hacim	Bir cisme etki eden kaldırma kuvvetinin büyüklüğünün, cismin batan kısmının hacmi ile ilişkisini araştırır.	Cisim ve sıvı, cinsi değiştirilmeden aynı cisim, farklı hacimlerde su içerisine batırılarak ağırlıkları karşılaştırıldı.
3	Kaldırma kuvvetine etki eden faktörler: Yoğunluğun etkisi	Bir cisme etki eden kaldırma kuvvetinin büyüklüğünün, cismin daldırıldığı sıvının yoğunluğu ile ilişkisini araştırır	Aynı cismin ağırlığı aynı dinamometre ile önce tamamı su içindeyken sonra tamamı etil alkol içindeyken ölçülerek karşılaştırıldı.

Çalışmanın evrenini Kayseri’de merkez ilçe haricindeki tüm ilçe ortaokullarında okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Ulaşılabilir evren ise Kayseri ili Yeşilhisar ilçe merkezinde öğrenim gören bütün ortaokul öğrencileridir. Örnekleme, 2015-2016 eğitim öğretim yılı ikinci yarıyılında Yeşilhisar’daki bir ortaokula devam eden 50 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrenciler uygun örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Uygun örnekleme yöntemi, yakın çevrede en ulaşılabilir örnekleme grubunu tercih etmektir (Büyüköztürk ve ark., 2010). Araştırma, 15’i altıncı sınıftan, 17’si yedinci sınıftan ve 18’i sekizinci sınıftan olmak üzere okul mevcudunu oluşturan 50 öğrencinin 47’si ile yürütülmüştür. Her sınıf düzeyinden birer öğrenci veri toplama aşamasına okula gelmedikleri için katılamamıştır.

Veri toplama aracı olarak Sıvıların Kaldırma Kuvveti Kavramsal Anlama Testi (SKKKAT) kullanılmıştır. Öğretim etkinlikleri uygulaması sonrasında öğrencilere uygulanan testte 8. sınıf Fen Bilimleri dersi “Kuvvet ve Hareket” ünitesinin birinci bölümünde yer alan sıvıların kaldırma kuvveti ile ilgili olan kazanımlar yer almaktadır. Burada bahsedilenler 2013 yılı Fen Bilimleri Öğretim Programı için söz konusudur. Bir sonraki yıl 8. sınıflarda konu kaldırılmıştır. Kazanımlar, Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. SKKKAT Kazanım Listesi

Soru	İlgili olduğu kazanım
1	Sıvı içindeki cisme, sıvı tarafından yukarı yönde bir kuvvet uygulandığını fark eder ve bu kuvveti kaldırma kuvveti olarak tanımlar
2-4	Kaldırma kuvvetinin, cisme aşağı yönde etki eden kuvvetin etkisini azalttığı sonucuna varır
3-9	Denge durumunda, yüzen bir cisme etki eden kaldırma kuvvetinin cismin ağırlığına eşit olduğunu fark eder
5-8	Bir cisme etki eden kaldırma kuvvetinin büyüklüğünün, cismin batan kısmının hacmi ile ilişkisini araştırır.
6	Bir cisme etki eden kaldırma kuvvetinin büyüklüğünün, cismin daldırıldığı sıvının yoğunluğu ile ilişkisini araştırır
7	Batan bir cisme etki eden kaldırma kuvvetinin cismin ağırlığından daha küçük olduğunu fark eder
10	Bir cismin yoğunluğu ile daldırıldığı sıvının yoğunluğunu karşılaştırarak yüzmeye ve batma olayları için bir genelleme yapar.

Tablo 2’de görüleceği üzere 1, 2 ve 4. kazanımlar sıvı içindeki cisme etkiyen kuvvetleri ve bu kuvvetlerin birbiriyle ilişkisine dair bir bilgi yapısını ölçmektedir. Bu nedenle “Sıvı İçindeki Cisme Etkiyen Kuvvetler” soru seti olarak değerlendirilmiştir. 3, 7 ve 9. kazanımlar denge durumunda yüzen ya da batan bir cisme etkiyen kaldırma kuvveti ile cismin ağırlığı arasındaki ilişki kurmaya yönelik bir bilgi yapısını ölçmektedir. Bu sebeple “Kaldırma Kuvveti ile Cismin Ağırlığı Arasındaki İlişki” soru seti olarak değerlendirilmiştir. 5 ve 8. kazanımlar kaldırma kuvvetinin büyüklüğünü cismin batan kısmının hacmi ile ilişkisini kurmaya yönelik bir bilgi yapısını ölçmektedir. Bu yüzden “Kaldırma Kuvveti ile Cismin Batan Kısmının Hacmi Arasındaki İlişki” soru seti olarak değerlendirilmiştir. 6 ve 10. kazanımlar kaldırma kuvveti ile sıvının yoğunluğu arasında ilişki kurmaya dair bir bilgi yapısını ölçmektedir. Bu nedenle “Kaldırma Kuvveti ile Sıvının Yoğunluğu Arasındaki İlişki” soru seti olarak değerlendirilmiştir. Soru setleri hakkındaki bilgi Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. SKKKAT Soru Seti Listesi

Sorular	İlgili olduğu kazanım
1, 2, 4	Sıvı içindeki cisme etkiyen kuvvetler
3, 7, 9	Kaldırma kuvveti ile cismin ağırlığı arasındaki ilişki
5, 8	Kaldırma kuvveti ile cismin batan kısmının hacmi arasındaki ilişki
6, 10	Kaldırma kuvveti ile sıvının yoğunluğu arasındaki ilişki

Testte açık uçlu sorular bulunmakta ve bazı sorular iki bölümden oluşmaktadır. İki bölümden oluşan soruların ilk bölümünde öğrencilerden çoktan seçmeli soruda doğru seçeneği işaretlemesi, son bölümünde ise işaretlediği cevabın neden doğru olduğunun açıklamasını yapması istenmektedir (Bakınız Ek 1). Soru maddeleri daha önce yapılan farklı çalışmalardan (Kahraman ve Karataş, 2014; TIMSS, 2007a, TIMSS, 2007b) derlenerek araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Bazı soruların oluşturulmasında ise 8. sınıf okula yardımcı kaynak kitaplardan (Sınav Dergisi Yayınları, 2013) faydalanılmıştır. Tablo 4'te testte yer alan soruların öğrenme alanları ve bilişsel süreçleri ve soruların kaynakçası verilmiştir.

SKKKAT'nin görünüş ve içerik geçerliliği Eryılmaz ve Tatlı (2000) tarafından önerilen yöntemlerden ikisi kullanılarak incelenmiştir: (1) Sorular Tablo 4'te atıf bilgisi verilen araştırmacı ve uygulamalardan alınmıştır; (2) öğrenciler bu makalenin ikinci araştırmacısı tarafından sınıf ortamında anlatım ve gösteri yöntemlerinin uygulandığı etkinliklerden sonra testi almışlar ve soruları ve seçenekleri anladıklarını belirtmişlerdir. Testin güvenilirlik katsayısını hesaplamada Kuder-Richardson 20 (KR-20) formülü kullanılmıştır. Açık uçlu sorulara doğru yanıt; iki aşamalı sorularda her iki bölüme de doğru yanıt veren öğrencinin puanı 1 (doğru) diğerleri 0 (yanlış) olarak ikinci bir defa kodlanmıştır (Çetinkaya ve Taş, 2016). Yapılan KR-20 analizinde güvenilirlik .826 olarak bulunmuştur.

Tablo 4. SKKKAT Bilişsel Süreçleri ve Kaynakları

Soru	Öğrenme alanı	Bilişsel süreç	Kaynağı
1	Fizik	Bilme (Tanımlama)	Kahraman ve Karataş (2014)
2	Fizik	Uygulama (Bilgiyi yorumlama)	Kahraman ve Karataş (2014)
3	Fizik	Uygulama (Çözüm bulma)	Sınav Dergisi Yayınları (2013)
4	Fizik	Akl yürütme	Sınav Dergisi Yayınları (2013)
5	Fizik	Akl yürütme	Sınav Dergisi Yayınları (2013)
6	Fizik	Akl yürütme	Sınav Dergisi Yayınları (2013)
7	Fizik	Akl yürütme (Sonuç çıkarma)	Kahraman ve Karataş (2014)
8	Fizik	Akl yürütme	Kahraman ve Karataş (2014)
9	Fiziksel bilimler	Akl Yürütme	TIMSS (2007a)
10	Fizik	Akl Yürütme (Sonuç çıkarma)	TIMSS (2007b)

Öğrencilerin anlama seviyelerini belirlemek için veri analizinde Marek (1986, s. 32-35) tarafından geliştirildikten sonra Abraham ve arkadaşları (1992, s. 105-120) tarafından düzenlenen kategorilerden faydalanılmıştır (aktaran Şahin ve Çepni, 2011, s. 87). Öğrenci cevapları; anlama, kısmen anlama, belirli kavram yanlışları ile kısmen anlama, belirli kavram yanlışlığı, anlamama ve boş/cevapsız kategorilerine ayrılmıştır. İki bölümlü soruların ilk bölümündeki çoktan seçmeli sorulara verilen cevaplarda doğru seçenek 5 puan, yanlış seçenek 1 puan ve boş cevap 0 puan olarak değerlendirilmiştir. Soru değerlendirmede kullanılan ölçütler Tablo 5 ve 6'da verilmiştir. Çalışmaya katılan öğrenciler liste yöntemi ile sıralanmış ve her öğrenciye sıra numarası verilmiştir. Verilerin analizinde öğrenciler sıra numarasına göre Öğrenci 1, Öğrenci 2, Öğrenci 3 gibi isimlerle adlandırılmıştır.

Öğrencilere uygulanan test formları araştırmacılar tarafından okunduktan sonra Tablo 5 ve 6'daki ölçütlere göre değerlendirilmiştir. Araştırmacılar, örneklemin %20'sine karşılık gelen 10 öğrencinin cevap kâğıdını her soru için ayrı ayrı değerlendirip sınıflandırdıktan sonra bir araya gelerek yaptıkları kodlamaları karşılaştırmış, aynı olduğuna karar verince ikinci araştırmacı geri kalan formları değerlendirmeye devam etmiştir. Örneğin, sıvıların kaldırma kuvvetinin açıklanmasını isteyen 1. soruya verilen cevaplar incelendiğinde, Öğrenci 6'nın "Sıvının içine atılan maddeye uyguladığı kuvvettir" şeklinde yanıt verdiği görülmüştür. Bu

öğrenciye “anlama” düzeyinde olduğu için tam puan verilmiştir. “Belirli bir sıvının içerisinde bulunan maddeyi sıvının kaldırmaya çalışması” yanıtını veren Öğrenci 27’nin cevabı “kısmen anlama” kategorisinde değerlendirilmiştir. “Sıvı maddeye bir cisim attığımızda maddenin batıp batmaması ve suda duruşudur” diyen Öğrenci 28 ise “belirli kavram yanılması ile kısmen anlama” sınıfındadır çünkü cismin batan kısmı olmaksızın su üstünde durduğunu düşünmektedir. Bu düşüncenin temelinde cisme sıvı tarafından yukarıya doğru uygulanan kaldırma kuvvetinin büyüklüğünün cismin ağırlığından büyük olması gerektiği fikri yer almaktadır (Karaçam ve Gürsel, 2017). Öğrenci 26, soruyu “Suyun bir cisme uyguladığı basınca denir” olarak yanıtladığından “belirli kavram yanılması” olduğuna karar verilmiştir zira bilimsel olarak yanlıştır.

Tablo 5 ve 6, kavrama düzeylerine göre her bir sorudaki ve tüm testteki performanslarını puan olarak göstermek amacıyla da kullanılmıştır. Dolayısıyla açık uçlu bir soruyu doğru yanıtlayan ya da iki aşamalı soruda ise doğru seçeneği işaretleyip doğru açıklamayı yapan öğrenci 15 puan almıştır. Buna karşılık açık uçlu bir soruya yanıtı net olmayan öğrenci, 2 puan alırken iki aşamalı bir soruyu boş bırakan öğrenci, 0 puan almıştır. Söz konusu veriler Microsoft Excel bilgisayar programına girilmiştir. Bu şekilde hazırlanan dosya, istatistiksel testler için SPSS programıyla analiz edilmiştir. Öğrencilerin her bir test sorusundaki puanları toplanarak toplam puan elde edilmiştir. Öğrencilerin puanları Ek 2’de görülebilir. Örneğin Ek 2’ye göre ilk soruda öğrencilerden beşi istenilen cevabı vererek tam puan almış, 13 öğrenci tek yönlü cevap vermiş, 10 öğrenci kavram yanılması içeren cevap vermiş, sekiz öğrenci bilimsel olarak yanlış cevap vermiş, 8 öğrenci net olmayan cevap vermiş ve üç öğrenci de soruyu boş bırakmıştır.

Tablo 5. SKKKAT Açık Uçlu Soruların Değerlendirme Ölçütleri

Anlama düzeyi	Puan	Değerlendirme ölçütleri
Anlama	15	Geçerliği olan cevabın bütün yönlerini içeren yanıt. Kavramla ilgili tamamen bilimsel olarak kabul edilen cevap.
Kısmen anlama	13	Geçerliği olan cevabın sadece bir yönünü içeren yanıt. Geçerli cevabın bazı yönleriyle birlikte bazı yanlış açıklamaları içeren yanıt.
Belirli kavram yanılmasıyla kısmen anlama	8	Cevap kavramın anlaşıldığını gösterse de ifade bazı yönleriyle kavram yanılması içerir
Belirli kavram yanılması	3	Bilimsel olarak yanlış olan cevap.
Anlamama	2	Net olmayan cevaplar: Katılar da kaldırma kuvveti uygular, sıkıştırılan yayın bırakıldığında cisme uyguladığı kuvvet örnek olabilir.
Boş/Cevapsız	0	Boş, soruyu tekrarlama, “bilmiyorum”, “fikrim yok” şeklindeki yanıt.

Tablo 6. SKKKAT İki Bölümlü Soruların Değerlendirme Ölçütleri

Analizdeki kategoriler	Puanlar
Birinci bölüm – açıklama bölümü	
Doğru seçenek – doğru açıklama	15
Doğru seçenek – kısmen doğru açıklama	13
Yanlış seçenek – doğru açıklama	11
Yanlış seçenek – kısmen doğru neden	9
Doğru seçenek – kavram yanılması neden	8
Doğru seçenek – yanlış neden	7
Doğru seçenek – boş	5
Yanlış seçenek – kavram yanılması neden	4
Yanlış seçenek – yanlış neden	3
Yanlış seçenek – ilişkisiz/boş	1
Boş – ilişkisiz/boş	0

Sınıf ve kavrama düzeyleri arasındaki ilişkinin anlamlılığını tespit etmek için ANOVA kullanılmıştır. Grup varyanslarının eşitliği varsayımını test ederken Homogeneity of Variance testi, alt grupların ortalamaları ile ilgili grafiği görüntülemekte de Means Plot kullanılmıştır. Öğrenci yanıtları soru seti halinde ikinci bir kez değerlendirilerek bilgi yapıları incelenmiştir. Bu analizde soru setine verilen yanıtlar göz önüne alınarak Tutarlı-Tutarsız kategorileri oluşturulmuştur. Öğrencinin yanıtının tutarlı olması, benzer kazanımları ölçen sorular grup olarak ele alındığında benzer yanıtları veren ya da aynı kavramlarla ve kavramsal anlama ile soruları cevaplama demektir. Öğrenci aynı kavramlarla soru setini doğru olarak yanıtlıyorsa aynı bilişsel yapıyı kullanmış olduğundan “Tutarlı” olarak nitelendirilmiştir. Ek 2’de öğrencilerin yanıt kategorileri verilmiştir.

BULGULAR

Farklı Sınıf Düzeyindeki Öğrencilerin Sorulardaki Kavrama Düzeylerinin İncelenmesi

Çalışmada öğrencilere uygulanan testin birinci sorusu tek bölümden oluşmakta ve öğrencilerin sıvıların kaldırma kuvvetini açıklamasını istemektedir. Öğrenci yanıtlarının anlama düzeyine göre dağılımları Tablo 7’de verilmiştir. Tablo 7’ye göre 6. sınıf öğrencilerinin %6,6’sı kısmen anlama, %26,6’sı ise belirli kavram yanlışlığı anlama düzeyinde cevaplar vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin %23,6’sı anlama, %35,2’si kısmen anlama, %23,6’sı belirli kavram yanlışlığı anlama düzeyinde cevaplar vermiştir. 8. sınıf öğrencilerinin ise %5,5’i anlama, %44,5’i kısmen anlama, %11,1’i belirli kavram yanlışlığı anlama düzeyinde cevapları olmuştur. Bu soru için “Kısmen Anlama” düzeyindeki örnek öğrenci yanıtı “Cismin sıvı üzerinde kalmasını sağlayan batmasını engelleyen kuvvettir” şeklindedir. “Cismin suya uyguladığı kuvvet dolayısıyla cisim suya bastırıyor” şeklindeki ifade ise “Anlamama” olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 7. Birinci Soruya Verilen Cevapların Sınıf Bazında Anlama Düzeyine Göre Yüzdeleri

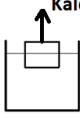
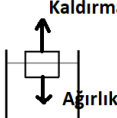
Anlama düzeyi	Altıncı sınıf	Yedinci sınıf	Sekizinci sınıf
Anlama	0	23,6	5,5
Kısmen anlama	6,6	35,2	44,5
Belirli kavram yanlışlığı ile kısmen anlama	26,6	23,6	11,1
Belirli kavram yanlışlığı	20	11,8	16,7
Anlamama	40	5,8	11,1
Boş/Cevapsız	6,8	0	11,1

Testin ikinci sorusunda “Kaldırma kuvvetinin, cisme aşağı yönde etki eden kuvvetin etkisini azalttığı sonucuna varır” kazanımı ölçülmektedir. Öğrencilerden suda yüzmekte olan cisim üzerine etki eden kuvvetleri (kaldırma kuvvetinin ve ağırlığın yönlerini) çizip açıklamaları istenmiştir. İkinci soruya verilen yanıtların anlama düzeyine göre dağılımları Tablo 8’de verilmiştir. Tablo 8’e göre 6. sınıf öğrencilerinin %6,7’si anlama, %33,2’si kısmen anlama, %40’ı belirli kavram yanlışlığı anlama düzeyinde cevaplar vermiştir. 7. sınıftakilerin %23,6’sı anlama, %35,2’si ise kısmen anlama düzeyinde cevaplar vermiştir. 8. sınıf öğrencilerinin %5,5’i anlama, %61,2’si kısmen anlama, %16,7’si ise belirli kavram yanlışlığı anlama düzeyinde cevaplar vermiştir. Bu soru için “Kısmen Anlama” ve “Anlama” düzeyindeki örnek yanıt çizimleri Şekil 1’de gösterilmiştir.

Tablo 8. İkinci Soruya Verilen Cevapların Sınıf Bazında Anlama Düzeyine Göre Yüzdeleri

Anlama düzeyi	Altıncı sınıf	Yedinci sınıf	Sekizinci sınıf
Anlama	6,7	23,6	5,5
Kısmen anlama	33,2	35,2	61,2
Belirli kavram yanlışları ile kısmen anlama	40	0	16,7
Belirli kavram yanlışları	6,7	0	0
Anlamama	6,7	23,6	11,1
Boş/Cevapsız	6,7	17,6	5,5

Şekil 1. İkinci Soruya Verilen Örnek Yanıtlar

Yanıt 1	Anlama düzeyi	Yanıt 2	Anlama düzeyi
	Kısmen Anlama		Anlama
Yerçekimi sayesinde cisim aşağı gitmeye çalışıyor. Su cismi kaldırmaya çalışıyor			

Üçüncü soru “Denge durumunda, yüzen bir cisme etki eden kaldırma kuvvetinin cismin ağırlığına eşit olduğunu fark eder” kazanımını ölçmektedir. Sorunun ilk bölümünde suda yüzen cisme etki eden kuvvetlerle ilgili olarak yanlış seçeneğin işaretlenmesi; ikinci bölümde o seçeneğin neden işaretlendiğinin açıklanması istenmiştir. Tablo 9, öğrencilerin ilk bölümde işaretledikleri seçeneğin doğru-yanlış olma durumunu göstermektedir. Bu bölümün devamında öğrencilerin yaptıkları açıklamaların dağılımları ise Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 9. Üçüncü Soru Birinci Bölümde Verilen Cevapların Sınıf Bazında Yüzdeleri

Seçenek	Altıncı sınıf	Yedinci sınıf	Sekizinci sınıf
Doğru seçenek	46,6	53	38,8
Yanlış seçenek	46,6	47	55,5
Boş	6,8	0	5,7

Tablo 9’a göre sınıf düzeyi fark etmeksizin öğrencilerin yaklaşık yarısı yanlış seçeneği işaretlemiştir. Tablo 10’a göre 6. sınıf öğrencilerinin %13,3’ü kısmen doğru açıklama yapmıştır. 7. sınıf öğrencilerinin %24,5’inin doğru, %16,7’sinin kısmen doğru açıklama yaptığı görülmüştür. 8. sınıf öğrencilerinin %27,7’si doğru, %5,5’i kısmen doğru açıklama yapmıştır. Bu soru için “Yanlış Neden” düzeyindeki örnek öğrenci yanıtı “Büyük olsaydı cisim tabana değerd” şeklindedir.

Tablo 10. Üçüncü Soru İkinci Bölümde Yapılan Açıklamaların Sınıf Bazında Yüzdeleri

Anlama düzeyi	Altıncı sınıf	Yedinci sınıf	Sekizinci sınıf
Doğru neden	0	24,5	27,7
Kısmen doğru neden	13,3	16,7	5,5
Kavram yanlışlı neden	13,3	0	11,1
Yanlış neden	60,1	29,4	22,3
İlgisiz neden/Boş	13,3	29,4	33,4

Dördüncü soru “Kaldırma kuvvetinin, cisme aşağı yönde etki eden kuvvetin etkisini azalttığı sonucuna varır” kazanımını ölçmektedir. Su içinde 7 N ölçülen bir cismin su dışındaki ağırlığı sorulmakta ve yanıtın açıklanması istenmektedir. İlk bölüme verilen cevap dağılımları Tablo 11’de özetlenmektedir. Bu tabloya göre öğrencilerin tamamına yakını 4. sorunun ilk bölümde doğru seçeneği işaretlemiştir.

Tablo 11. Dördüncü Soru Birinci Bölüme Verilen Cevapların Sınıf Bazında Yüzdeleri

Seçenek	Altıncı sınıf	Yedinci sınıf	Sekizinci sınıf
Doğru seçenek	100	94,2	100
Yanlış seçenek	0	5,8	0
Boş	0	0	0

4. soruda yaptıkları açıklamalara göre öğrencilerin anlama düzeyleri Tablo 12’de verilmektedir. Tablo 12’ye göre 6. sınıf öğrencilerinin %26,6’sı doğru, %53,3’ü kısmen doğru açıklama yapmıştır. 7. sınıf öğrencilerinin %58,8’i doğru; %5,9’i kısmen doğru açıklama yapmıştır. 8. sınıf öğrencilerinin %72,2’sinin doğru, %11,1’inin kısmen doğru açıklama yaptığı görülmüştür. Bu soru için “Kavram Yanılgılı Neden” düzeyindeki örnek öğrenci yanıtı “Kaldırma kuvveti cismin ağırlığını azaltmıştır” şeklindedir.

Tablo 12. Dördüncü Soru İkinci Bölüme Yapılan Açıklamaların Sınıf Bazında Yüzdeleri

Anlama düzeyi	Altıncı sınıf	Yedinci sınıf	Sekizinci sınıf
Doğru neden	26,6	58,8	72,2
Kısmen doğru neden	53,3	5,9	11,1
Kavram yanılgılı neden	13,4	17,6	11,1
Yanlış neden	6,7	11,8	5,6
İlgisiz neden/Boş	0	5,9	0

Testin beşinci sorusu “Bir cisme etki eden kaldırma kuvvetinin büyüklüğünün, cismin batan kısmının hacmi ile ilişkisini araştırır.” kazanımını ölçmektedir. Eşit miktarda sıvılar içine daldırılan cisim için dinamometreden okunan değere bakılarak kaldırma kuvveti ile ilgili çıkarım yapması ve yanıtını açıklaması istenmiştir. Tablo 13, öğrencilerin 5. sorunun ilk bölümünde işaretledikleri seçeneğin doğru-yanlış olma durumunu göstermektedir. Tablo 13’e göre öğrencilerin büyük bir kısmı doğru seçeneği işaretlemiştir.

Tablo 13. Beşinci Soru Birinci Bölüme Verilen Cevapların Sınıf Bazında Yüzdeleri

Seçenek	Altıncı sınıf	Yedinci sınıf	Sekizinci sınıf
Doğru seçenek	73,3	52,9	88,8
Yanlış seçenek	26,7	47,1	11,2
Boş	0	0	0

Öğrencilerin izleyen bölümde yaptıkları açıklamalara göre anlama düzeyleri Tablo 14’te verilmiştir. Tablo 14’e göre 6. sınıf öğrencilerinin %6,7’si kısmen doğru açıklama yapmıştır. 7. sınıf öğrencilerinin %17,5’i doğru, %11,5’i ise kısmen doğru açıklama yapmıştır. 8. sınıf öğrencilerinin %27,7’sinin doğru ve %33,3’ünün kısmen doğru açıklama yaptığı görülmüştür. Bu soru için “Yanlış Neden” düzeyindeki örnek öğrenci yanıtı “Cismin batan hacmi artıkça kaldırma kuvveti azaldı” şeklindedir.

Tablo 14. Beşinci Soru İkinci Bölüme Yapılan Açıklamaların Sınıf Bazında Yüzdeleri

Anlama düzeyi	Altıncı sınıf	Yedinci sınıf	Sekizinci sınıf
Doğru neden	0	16,5	27,7
Kısmen doğru neden	6,7	11,5	33,3
Kavram yanılgılı neden	6,7	11,5	22,2
Yanlış neden	33,3	54,8	11,2
İlgisiz neden/Boş	53,3	5,7	5,6

Testin altıncı sorusu “Bir cisme etki eden kaldırma kuvvetinin büyüklüğünün, cismin daldırıldığı sıvının yoğunluğu ile ilişkisini araştırır.” kazanımını ölçmektedir. Cisim farklı sıvılara daldırıldığında dinamometrelerde okunan değere göre kaldırma kuvvetinin bağlı olduğu değişkenin ne olduğu sorulmuş ve yanıtın açıklanması istenmiştir. Tablo 15, öğrencilerin ilk bölümünde işaretledikleri seçeneğin doğru-yanlış olma durumunu göstermektedir. Tablo 15’e göre öğrencilerin büyük bir kısmı doğru seçeneği işaretlemiştir.

Tablo 15. Altıncı Soru Birinci Bölüme Verilen Cevapların Sınıf Bazında Yüzdeleri

Seçenek	Altıncı sınıf	Yedinci sınıf	Sekizinci sınıf
Doğru seçenek	60	70,5	94,5
Yanlış seçenek	40	29,5	5,5
Boş	0	0	0

İkinci bölüme verilen yanıtların anlama düzeylerine göre yapılan değerlendirmeleri Tablo 16’da verilmiştir. Tablo 16’ya göre 6. sınıf öğrencilerinin %13,3’ü doğru ve %6,7’si kısmen doğru açıklama yapmıştır. 7. sınıf öğrencilerinin %5,8’i doğru; %27,5’i kısmen doğru açıklama yapmıştır. 8. sınıf öğrencilerinin %27,6’sının doğru, %50’sinin kısmen doğru açıklama yaptığı görülmüştür. Bu soru için “Kısmen Doğru Neden” düzeyindeki örnek öğrenci yanıtı “Sıvının cinsi değişmiş ama batan hacim değişmemiş değişseydi olurdu” şeklindedir.

Tablo 16. Altıncı Soru İkinci Bölüme Yapılan Açıklamaların Sınıf Bazında Yüzdeleri

Anlama düzeyi	Altıncı sınıf	Yedinci sınıf	Sekizinci sınıf
Doğru neden	13,3	5,8	27,6
Kısmen doğru neden	6,7	27,5	50
Kavram yanlışlı neden	20	11,7	5,6
Yanlış neden	13,3	27,5	5,6
İlgisiz neden/Boş	46,7	27,5	11,2

Testin yedinci sorusu “Batın bir cisme etki eden kaldırma kuvvetinin cismin ağırlığından daha küçük olduğunu fark eder.” kazanımını ölçmektedir. Eşit kütleli cisimlerin suyun içinde farklı seviyelerde dengede iken bu cisimlere etki eden kaldırma kuvvetleri arasındaki ilişki ve nedeni sorulmuştur. İlk bölümde işaretlenen seçenekle ilgili değerlendirme Tablo 17’de, bu yanıtın gerekçesi ile ilgili ikinci bölümün değerlendirmesi ise Tablo 18’de verilmektedir.

Tablo 17. Yedinci Soru Birinci Bölüme Verilen Cevapların Sınıf Bazında Yüzdeleri

Seçenek	Altıncı sınıf (%)	Yedinci sınıf (%)	Sekizinci sınıf (%)
Doğru seçenek	33,3	29,4	72,2
Yanlış seçenek	66,7	70,6	27,8
Boş	0	0	0

Tablo 17’ye göre 6 ve 7. sınıf öğrencileri büyük oranda yanlış seçeneği, 8. sınıf öğrencileri ise doğru seçeneği işaretlemiştir. Tablo 18’e göre 6. sınıf öğrencilerinin %6,7’si doğru, %6,7’si kısmen doğru açıklama yapmıştır. 7. sınıf öğrencilerinin %17,6’sı doğru, %5,8’i ise kısmen doğru açıklama yapmıştır. 8. sınıf öğrencilerinin %27,6’sının doğru ve %5,6’sının kısmen doğru açıklama yaptığı görülmüştür. Bu soru için “Kavram Yanlışlı Neden” düzeyindeki örnek öğrenci yanıtı “Yoğunluğu fazla olan cisme daha fazla kaldırma kuvveti uygulanır” olurken; “Yanlış Neden” düzeyindeki örnek öğrenci yanıtı “Cisim aşağı indikçe kaldırma kuvveti artar” şeklindedir.

Tablo 18. Yedinci Soru İkinci Bölüme Yapılan Açıklamaların Sınıf Bazında Yüzdeleri

Anlama düzeyi	Altıncı sınıf (%)	Yedinci sınıf (%)	Sekizinci sınıf (%)
Doğru neden	6,7	17,6	27,6
Kısmen doğru neden	6,7	5,8	5,6
Kavram yanlışlı neden	13,3	17,6	33,2
Yanlış neden	60	29,5	11,2
İlgisiz neden/Boş	13,3	29,5	22,4

Testin sekizinci sorusunda, “Bir cisme etki eden kaldırma kuvvetinin büyüklüğünün, cismin batan kısmının hacmi ile ilişkisini araştırır.” kazanımı ölçülmesi amaçlanmıştır. Öğrencilerden denizde yüzen bir dalgıca farklı konumlardayken (batan hacimleri farklı) etki eden kaldırma kuvvetlerini büyüklüklerine göre kıyaslaması ve yanıtını açıklaması istenmiştir. Öğrenci yanıtlarının anlama düzeylerine göre dağılımı Tablo 19’da gösterilmektedir. Tablo 19’a göre 6. sınıf öğrencilerinin %20’si anlama, %20’si kısmen anlama ve %13,3’ü belirli kavram yanlışlı anlama düzeyinde cevaplar vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin %17,7’si anlama, %17,7’si kısmen anlama, %5,8’i ise belirli kavram yanlışlı anlama düzeyinde cevap vermiştir. 8. sınıf öğrencilerinin %11,2’si anlama, %16,6’sı kısmen anlama ve %22,2’si belirli kavram yanlışlı anlama düzeyinde cevaplar verdikleri görülmüştür. Bu soru için “Belirli Kavram Yanlışlı ile Birlikte Kısmen Anlama” düzeyindeki örnek öğrenci yanıtı “2> 3> 4> 1. Çünkü 1’de su içinde değil. 2’de çok derinde. 4’te yarısı suda, o yüzden kaldırma kuvveti değişmiş” şeklindedir. “Anlama” düzeyindeki örnek öğrenci yanıtı ise şu şekildedir: “2 = 3> 4> 1 çünkü 2 ve 3’te dalgıcın batan hacmi aynı, kaldırma kuvvetleri de eşit olur. 4’te batan hacim azaldığından kaldırma kuvveti küçülmüş, 1’de havanın kaldırma kuvveti suyunkinden az.”

Tablo 19. Sekizinci Soruya Verilen Cevapların Sınıf Bazında Anlama Düzeyine Göre Yüzdeleri

Anlama düzeyi	Altıncı sınıf	Yedinci sınıf	Sekizinci sınıf
Anlama	20	17,7	11,2
Kısmen anlama	20	17,7	16,6
Belirli kavram yanlışlı ile kısmen anlama	13,3	5,8	22,2
Belirli kavram yanlışlı	33,4	17,7	16,6
Anlamama	13,3	35,3	11,2
Boş/Cevapsız	0	5,8	22,2

Testin dokuzuncu sorusu “Denge durumunda, yüzen bir cisme etki eden kaldırma kuvvetinin cismin ağırlığına eşit olduğunu fark eder.” kazanımını ölçmektedir. Öğrencilerden şekil ve büyüklüğü aynı olmasına rağmen farklı maddelerden yapılmış topların sudaki durumuna göre ağırlığı hakkında çıkarımda bulunması ve nedenini açıklaması istenmiştir. Öğrencilerin ilk bölümde seçtiği seçenekle ilgili değerlendirme Tablo 20’de buna gerekçe olarak ikinci bölümde yaptıkları açıklama ile ilgili değerlendirme ise Tablo 21’de bulunmaktadır.

Tablo 20. Dokuzuncu Soru Birinci Bölüme Verilen Cevapların Sınıf Bazında Yüzdeleri

Seçenek	Altıncı sınıf	Yedinci sınıf	Sekizinci sınıf
Doğru seçenek	93,3	70,5	88,8
Yanlış seçenek	6,7	29,5	11,2
Boş	0	0	0

Tablo 20’ye göre öğrenciler 9. sorunun ilk bölümünü büyük oranda doğru yanıtlamış, sınıf düzeyine göre bir karşılaştırma yapıldığında en çok doğru yanıtı veren 6. sınıf öğrencileri olmuş, bunları 8 ve 7. sınıf öğrencileri izlemiştir. Tablo 21’e göre 6. sınıf öğrencilerinin %13,3’ü kısmen doğru açıklama yapmıştır. 7. sınıf öğrencilerinin %17,6’sı doğru, %17,6’sı kısmen doğru

açıklama yapmıştır. 8. sınıf öğrencilerinin %5,6'sının doğru ve %16,6'sının kısmen doğru açıklama yaptığı görülmüştür. Bu soru için "Kavram Yanılgılı Neden" düzeyindeki örnek öğrenci yanıtı "Cisim batarsa ağırdır. Batanların ağırlığı fazladır" şeklindedir.

Tablo 21. Dokuzuncu Soru İkinci Bölüme Yapılan Açıklamaların Sınıf Bazında Yüzdeleri

Anlama düzeyi	Altıncı sınıf	Yedinci sınıf	Sekizinci sınıf
Doğru neden	0	17,6	5,6
Kısmen doğru neden	13,3	17,6	16,6
Kavram yanılgılı neden	40	23,5	38,8
Yanlış neden	26,7	35,2	11,2
İlgisiz neden/Boş	20	6,1	27,8

Testin onuncu sorusu "Bir cismin yoğunluğu ile daldırıldığı sıvının yoğunluğunu karşılaştırarak yüzmeye ve batma olayları için bir genelleme yapar." kazanımını ölçmektedir. Öğrencilerden farklı yoğunluklara sahip sıvıların bulunduğu kaba plastik bir disk eklendiğinde kaptaki maddelerin yoğunluklarıyla ilgili yargıda bulunması ve açıklaması istenmiştir. Öğrencilerin ilk bölümde seçtikleri seçeneğe göre yapılan değerlendirme, Tablo 22'de; buna gerekçe olarak yazdıklarına göre belirlenen anlama düzeyleri ise Tablo 23'te verilmektedir.

Tablo 22. Onuncu Soru Birinci Bölüme Verilen Cevapların Sınıf Bazında Yüzdeleri

Seçenek	Altıncı sınıf	Yedinci sınıf	Sekizinci sınıf
Doğru seçenek	86,6	70,5	64,8
Yanlış seçenek	6,7	29,5	17,6
Boş	6,7	0	17,6

Tablo 22'ye göre soruya en çok doğru yanıt verenler 6. sınıf öğrencilerini olmuş, onları 7. sınıf öğrencileri izlemiştir. Tablo 23'e göre 6. sınıf öğrencilerinin %33,3'ü doğru, %20'si kısmen doğru açıklama yapmıştır. 7. sınıf öğrencilerinin %47,1'i doğru; %5,8'i kısmen doğru açıklama yapmıştır. 8. sınıf öğrencilerinin %44,4'ünün doğru açıklama yaptığı görülmüştür. Bu soru için "Anlama" düzeyindeki örnek öğrenci yanıtı "Sıvılardan yoğunluğu büyük olan sıvı alta iner yoğunluğu küçük olan üstte kalır" şeklindedir.

Tablo 7. Onuncu Soru İkinci Bölüme Yapılan Açıklamaların Sınıf Bazında Yüzdeleri

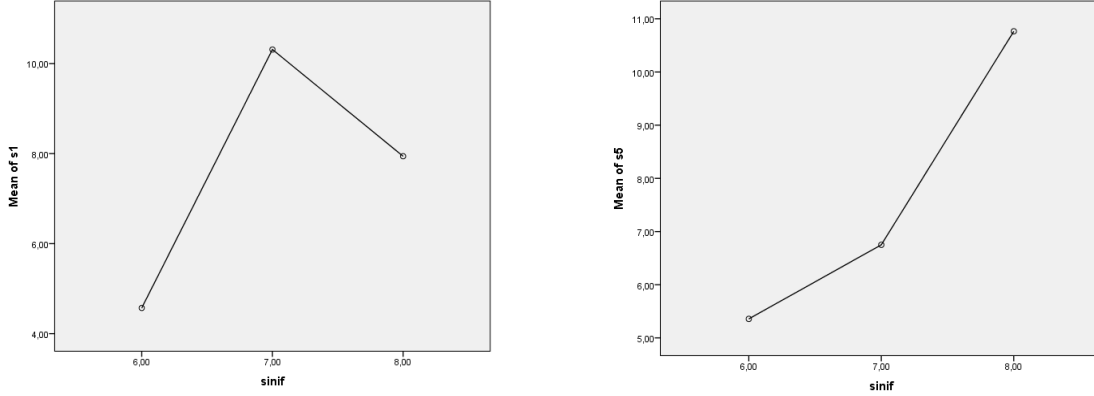
Anlama düzeyi	Altıncı sınıf	Yedinci sınıf	Sekizinci sınıf
Doğru neden	33,3	47,1	44,4
Kısmen doğru neden	20	5,8	0
Kavram yanılgılı neden	6,7	0	5,6
Yanlış neden	20	11,8	16,7
İlgisiz neden/Boş	20	35,3	33,3

SKKKAT Madde Puanlarına ve Toplam Puna Göre Sınıfların Karşılaştırılması

Sıvıların kaldırma kuvveti kavramının sınıflara göre anlaşılma düzeyleri ile arasındaki ilişkiyi araştırmak için her bir madde puanına değişken türdeşliği ve ANOVA testleri uygulanmıştır. Yapılan analizde sınıflar arasındaki değişken türdeşliğinin, sadece 1-5. sorular için sırasıyla; .044, .003, .006, .011 ve .026 düzeylerinde anlamlı olduğu görülmüştür. Bu sorularla ilgili kavramın sınıf düzeylerine göre anlaşılma düzeyi arasındaki ilişkiyi araştırmak için yapılan ANOVA testinde hem 1. soruda $F_{(2,44)} = 5,438$, $p = .008$ hem de 5. soruda $F_{(2,44)} = 7,039$, $p = .002$ anlamlılık düzeyinde gruplar arasında bir farklılığın olduğu gözlenmiştir. Sınıflar arasındaki farklılıklar Tukey HSD ile araştırılmıştır. Çoklu Karşılaştırmalar tablosuna bakıldığında 1. soruda 6 ve 8. sınıflarda sıvıların kaldırma kuvveti kavramını anlama düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar ($p = .005$) bulunduğu gözlenmiştir.

5. soruda ise hem 6 ve 8. sınıflarda hem de 7 ve 8. sınıflarda sıvıların kaldırma kuvveti kavramının gelişim düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar ($p = .003$ ve $p = .024$) bulunduğu gözlenmiştir. Şekil 2'deki ortalamalar grafiği incelendiğinde 1. soruda 6. sınıf öğrencilerinin 8. sınıftakilere göre daha düşük puana sahip olduğu; 5. soruda ise sınıf düzeyi ile puanların da arttığı görülmektedir.

Şekil 2. SKKKAT 1 ve 5. Sorularda Sınıflar Arasındaki Farkı Gösteren Ortalamalar Grafiği

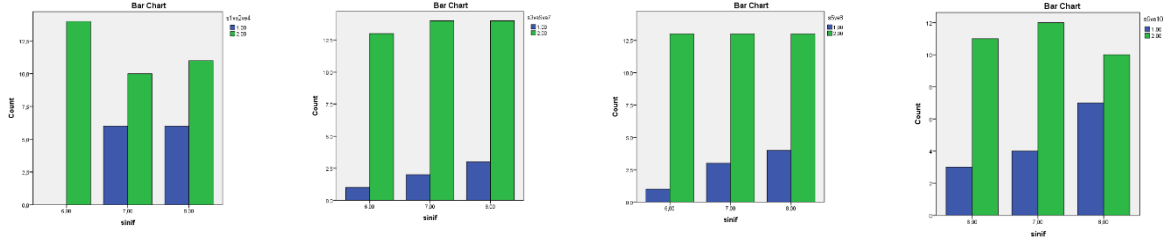

Sıvıların kaldırma kuvveti kavramının sınıflara göre anlaşılma düzeyleri arasındaki anlamlılığı araştırmak için toplam puanlara değişken türdeşliği ve ANOVA testi uygulanmıştır. Yapılan analizde sınıflar arasındaki değişken türdeşliğinin, .038 düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. Kavramın sınıflara göre gelişimi arasındaki anlamlılığı araştırmak için yapılan ANOVA testinde $F_{(2,44)} = 1,118$, $p = .336$ anlamlılık düzeyinde gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı bulunmuştur.

SKKKAT Soru Setlerinde Öğrenci Yanıtlarına Göre Sınıfların Karşılaştırılması

Sıvı içindeki cisme etkiyen kuvvetler soru setiyle ilgili olarak yapılan khi kare analizinde tutarlı yanıt verme yönünden öğrencilerin sınıf düzeyleri arasında anlamlı fark vardır ($X^2 = 6,857$, $sd=2$, $p=.032$). Kaldırma kuvveti ile cismin ağırlığı arasındaki ilişki soru setiyle ilgili olarak yapılan khi kare analizinde tutarlı yanıt verme yönünden öğrencilerin sınıf düzeyleri arasında fark yoktur ($X^2 = 7,762$, $sd=2$, $p=.683$). Kaldırma kuvveti ile cismin batan kısmının hacmi arasındaki ilişki soru setiyle ilgili olarak yapılan khi kare analizinde tutarlı yanıt verme yönünden öğrencilerin sınıf düzeyleri arasında fark yoktur ($X^2 = 1,511$, $sd=2$, $p=.470$). Kaldırma kuvveti ile sıvının yoğunluğu arasındaki ilişki soru setiyle ilgili olarak yapılan khi kare analizinde tutarlı yanıt verme yönünden öğrencilerin sınıf düzeyleri arasında fark yoktur ($X^2 = 1,697$, $sd=2$, $p=.428$). Şekil 3, soru setine aynı bilgi yapısıyla yanıt verdiği için "tutarlı" olarak adlandırılan öğrencileri (1 olarak mavi renkte gösterilen) ve bu soruları farklı bilgi yapısıyla yanıtladığı için "tutarsız" denilen öğrencileri (2 olarak yeşil renkte gösterilen) göstermektedir. Şekil 3'te ilk sırada verilen sütun grafiğine göre; ilk soru setinde (1, 2 ve 4. sorular) öğrencilerden 6. sınıfa gidenler sorularda tutarlı olamamış ve yanlış yanıt vermişlerdir. 7 ve 8'lerde bu soruları aynı bilgi yapısıyla doğru olarak yanıtlayan ve yanıtlarında tutarlı olan öğrenciler daha fazladır. Şekil 3'te 2-4. sırada verilen sütun grafiklerinden görüldüğü üzere diğer soru setlerinde (3, 7, 9; 5, 8; 6, 10) farklı sınıf düzeylerindeki öğrencilerin sınıf düzeyleri yükseldikçe tutarlı yanıt verme oranlarının yükseldiği ancak tutarsız olarak nitelendirilen yanıtlarının aynı kaldığı görülmektedir.

Şekil 3. SKKKAT Soru Setlerinde Öğrencilerin Bilgi Yapıları

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Sıvıların kaldırma kuvveti ile ilgili olarak uygulanan test sonucunda, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin genel olarak birbirine yakın sonuçlar elde ettiği, 6. sınıf öğrencilerinin daha düşük puanlar aldığı görülmektedir. Bu durum 6. sınıf öğrencilerinin bilişsel yapılarının kaldırma kuvveti konusuna henüz hazır olmaması ile ilgili olabilir. Özsevgeç ve Çepni (2006), yüzme ve batma kavramlarının soyut olduğunu ve bilişsel gelişimle direkt ilişkili olmasından dolayı öğrencilerin zihinsel yeterliliklerinin konuyu kavramada büyük önem taşıdığını öne sürmüşlerdir. Fakat farklı kazanımlarda elde edilen sonuçlar değişiklik göstermektedir. Bazı kazanımları ölçen sorularda 6. sınıf öğrencilerinin de yüksek puanlar aldığı görülmüştür. Bu durumun nedeninin soruların ölçtüğü kazanımlarla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Piaget'nin (1960 aktaran Tenenbaum ve ark., 2004) önerdiği üzere, soyut işlemler dönemine geçmeyen çocuklar ağırlık ve yoğunluk kavramını birbirinden ayıramamaktadır.

SKKKAT maddelerine verdiği yanıtlara göre öğrencilerinin kavram yanılığının neden kategorisindeki oranı %20'den büyük olan sınıf düzeylerinin kavram yanılığına sahip olduğu kabul edilmiştir. Tablo 7-23 değerlendirildiğinde birinci soruda 6. sınıf öğrencilerinin "Sıvı içindeki cisme, sıvı tarafından yukarı yönde bir kuvvet uygulandığını fark eder ve bu kuvveti kaldırma kuvveti olarak tanımlar" kazanımında kavram yanılığına sahip olduğu kabul edilmiştir. İkinci soruda öğrencilerin kaldırma kuvvetinin cisme aşağı yönde etki eden kuvvetin etkisini azalttığı yönündeki kazanımı kavradıkları görülmektedir. Aynı kazanımı ölçen üçüncü soruda bir sıkıntı görülmezken dokuzuncu soruda tüm öğrencilerin "Denge durumunda, yüzen bir cisme etki eden kaldırma kuvvetinin cismin ağırlığına eşit olduğunu fark eder" kazanımı ile ilgili olarak kavram yanılığına sahip oldukları tespit edilmiştir. Beşinci soruda 8. sınıf öğrencilerinin; sekizinci soruda 6. sınıf öğrencilerinin bir cisme etki eden kaldırma kuvvetinin büyüklüğünün, cismin batan kısmının hacmi ile ilişkilendirme kazanımında kavram yanılığının olduğu görülmüştür. Altıncı soruda öğrencilerin bir cisme etki eden kaldırma kuvvetinin büyüklüğünün, cismin daldırıldığı sıvının yoğunluğu ile ilişkisini araştırma kazanımını kavradığı görülmektedir (6. sınıf öğrencilerinin kavram yanılığları %20'dir). Yedinci soruda öğrencilerin batan bir cisme etki eden kaldırma kuvvetinin cismin ağırlığından daha küçük olduğu kazanımını kavrayamadıkları ve 8. sınıf öğrencilerinin kavram yanılığları olduğu görülmektedir. Onuncu soruda "Bir cismin yoğunluğu ile daldırıldığı sıvının yoğunluğunu karşılaştırarak yüzme ve batma olayları için bir genelleme yapar" kazanımının kavrandığı görülmektedir. Bu sonuçlar ışığında 6. sınıf öğrencilerinin kaldırma kuvvetini tanımlama; cismin batan kısmının hacmi ile ilişkilendirme hususunda yetersiz kaldıkları görülmüştür. 8. sınıf öğrencilerinin ise kaldırma kuvvetini cismin batan kısmının hacmi ile ilişkilendirme; batan bir cisme etki eden kaldırma kuvvetinin cismin

ağırlığından küçük olduğunu fark etme konusundaki eksikleri göze çarpmaktadır. Tüm sınıf düzeylerinde denge durumunda, yüzen bir cisme etki eden kaldırma kuvvetinin cismin ağırlığına eşit olduğunu fark etme yeterliği bulunmamaktadır. Bunlara rağmen öğrenciler kaldırma kuvvetinin büyüklüğünün, cismin daldırıldığı sıvının yoğunluğu ile ilişkisini kurabilmekte; cismin yoğunluğu ile daldırıldığı sıvının yoğunluğunu karşılaştırarak yüzme ve batma olayları için genelleme yapabilmektedir. Farklı sınıf seviyesindeki öğrencilerin kavrayabildiği kazanım yoğunluk ile ilişkilidir. Dolayısıyla bu kavram kaldırma kuvvetine etki eden bir faktör olarak sıvıların kaldırma kuvveti konusunun kademeli olarak öğretimi için yapılandırılabilir. Testin madde puanları ve toplam puan bazında sıvıların kaldırma kuvvetini kavramanın yıllara göre gelişimi araştırıldığında, 1 ve 5. sorular haricinde anlamlı bir fark gözlenmemiştir. 1. soruda 6 ve 8. sınıflar arasında ($p = .005$); 5. soruda ise hem 6 ve 8. sınıflarda hem de 7 ve 8. sınıflarda kavramsal anlama düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar ($p = .003$ ve $p = .024$) gözlenmiştir. Alt ve üst sınıf arasında kavramı anlama ve kullanma arasında bağlantı vardır.

SKKKAT soru setlerine öğrencilerin verdiği yanıtların tutarlılığı araştırıldığında sıvı içindeki cisme etkiyen kuvvetler soru seti haricinde sınıf düzeylerinde bir fark bulunamamıştır. Sıvı içindeki cisme etkiyen kuvvetler soru setinde tutarlı yanıt verme yönünden öğrencilerin sınıf düzeyleri arasında fark gözlenmiştir ($X^2 = 6,857$, $sd=2$, $p=.032$). Bu setin sorularında (1, 2 ve 4) öğrencilerden 6. sınıfa gidenler sorularda tutarlı olamamış ve yanlış yanıt vermişlerdir. 7 ve 8'lerde bu soruları aynı bilgi yapısıyla doğru olarak yanıtlayan ve yanıtlarında tutarlı olan öğrenciler daha fazladır. Bundan dolayı Hardy ve arkadaşları (2006), ilkokul öğrencilerine uyguladıkları öğretim programında çocukları cisimler suya daldırıldığında suyun cismi ittiğini keşfetmeye yönlendirmişlerdir. Araştırmacılar bu anlayışın kuvvetlerin daima çift olarak –etki ve tepkinin eşit ve zıt kuvvetleri- geldiğini kavramaya yardım edebileceğini belirtmişlerdir. Fen kavramlarını ilkokulda kavramış olmanın öğrencilere lisede sağlanacak olan öğrenme ortamından daha iyi yararlanmalarını sağladığını gösteren boylamsal çalışmalar yapılmasını da önermişlerdir. Kaldırma kuvveti ile cismin ağırlığı, batan kısmın hacmi ve yoğunluk arasındaki ilişki soru setlerinde öğrencilerin sınıf düzeyleri yükseldikçe tutarlı yanıt verme oranları artmakla birlikte tutarsız olarak nitelendirilen yanıtlarının aynı kaldığını görülmektedir. Apaydın (2014), kaldırma kuvvetine yönelik bilgi yapılarını incelediği çalışmada ortaokul öğrencilerinin hem kaldırma kuvveti-kütle hem de kaldırma kuvveti-batan hacim ilişkisine yönelik soru setlerinde tutarsız yanıtlar verdiklerini, bu yüzden parçacıklı bilgi yapısı teorisinin desteklendiğini rapor etmiştir. Farklı sınıf seviyesindeki ortaokul öğrencilerinin soru setlerindeki yanıtlarının incelendiği bu çalışmada da kaldırma kuvveti-batan hacim arasındaki ilişki bakımından öğrenci yanıtları tutarsızdır. Mevcut çalışmada Apaydın'ın (2014) kaldırma kuvvetinin kütle ile ilişkisi yerine ağırlık ve yoğunluk ile ilişkisi sorulmuştur ve bu soru setlerine verilen yanıtların tutarsız olduğu görülmüştür. Bu nedenle sıvı içindeki cisme etkiyen kuvvetler konusunda 6. sınıf öğrencilerin, kaldırma kuvveti ile ağırlık/batan hacim/yoğunluk konularında tüm öğrencilerin bilgi yapılarının parçalı olduğu ve bağlamdan etkilendiği fikri desteklenmiştir.

Öğrencilerin kaldırma kuvvetinin tanımlanmasında ağırlık, hacim ve yoğunluk kavramlarına dair hazır bulunuşluk düzeylerinin ilgili sorudaki yüksek doğru yanıt oranının, cevabı açıklama söz konusu olduğunda oldukça düşmesine neden olduğu düşünülmektedir. Kazanımlar dikkate alındığında ağırlık, hacim ve yoğunluk kavramlarının geçtiği 3, 5, 6, 7, 8, 9 ve 10 numaralı sorularda bu durum özellikle gözlenmektedir. Üçüncü sorunun ilk bölümüne

doğru yanıt verme oranı yarı yarıya; 5. ve 6. sorularda öğrencilerin en az yarından fazlası ilk bölüme doğru yanıt verirken, doğru nedeni açıklayanların oranı en fazla %28 olmuştur. Yedinci soruda doğru seçeneği işaretleme oranı daha değişken iken (%29-72 arasında) doğru neden %7-28 arasında açıklanmıştır. Sekizinci soruda anlama oranı da yarından azdır (%11-20). Dokuzuncu soruda doğru seçenek öğrencilerin yarısından fazla veya tamamına yakınına işaretlenmişken doğru neden en fazla %18 oranında açıklanmıştır. Onuncu soruda ise öğrencilerin yarından fazlası doğru seçeneği işaretlemişken, doğru nedeni açıklayan öğrenci oranı yarıya yakın ya da yarı yarıyadır.

Kaldırma kuvveti konusunda önce kütle, ağırlık, hacim ve yoğunluk kavramlarının öğrenilmesi gerekmektedir (Güneş, Taştan Akdağ ve Güneş, 2016; Ünal ve Coştu, 2005). Öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyi ve kavram yanlışları öğrenmelerini etkilemektedir (Güneş ve ark., 2016). Kaldırma kuvvetine etki eden ve etmeyen faktörlerin vurgulanması ve soyut kavram ve kuramlar için somut etkinlikler yapılmalıdır (Ünal ve Coştu, 2005). Bu amaçla animasyon, deney ve proje etkinliklerinden de yararlanılabilir (Güneş ve ark., 2016). Algodoo gibi sanal laboratuvar ortamlarında kaldırma kuvveti kanunları öğrenilebilir ve hipotezler test edilebilir (Hırça ve Bayrak, 2013).

8. sınıf Kuvvet ve Hareket ünitesi ile ilgili yapılan çalışmalar anlama ve yanlışların tespitine yönelik olup bunların giderilmesine yönelik az çalışma mevcuttur (Turan, 2012). Bu çalışmada ise gösteri deneyi ve anlatım yöntemleri kullanılmak suretiyle ortaokul öğrencilerinin sıvıların kaldırma kuvveti konusundaki kavramsal anlamaları araştırılmıştır. Ayrıca 6-8. sınıf öğrencileri için sıvıların kaldırma kuvveti kavramsal anlama testi geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Testin görünüş (face) ve içerik geçerliliği soruların önceki araştırmalardan seçilmesi ve sınıf etkinliklerinden sonra testin uygulanması sebebiyle öğrencilerin test sorularını anladıklarına kanaat getirilmesi sayesinde sağlanmıştır. Güvenirlilik analizi de gerçekleştirilen test, sıvıların kaldırma kuvvetine yönelik kavram yanlışlarını belirlemede kullanılabilecek bir ölçme aracıdır. Öğrencilerin kaldırma kuvvetine ilişkin anlamalarını belirlemede anlatım ve gösteri haricinde de yöntem ve teknik kullanılabilir, bu uygulamaların belirli sınıf düzeylerinde konunun öğrenilmesine katkısı araştırılabilir.

2015 programında kaldırma kuvveti konusu 8. sınıfta, basınç ise 7. sınıfta yer almaktadır. Şu andaki programda ise kaldırma kuvvetine hiç yer verilmezken basınç konusu bir üst sınıfa (8. sınıfa) dahil edilmiştir. Kaldırma kuvvetiyle alakalı kavramları aşamalılık açısından bir örnek üzerinden inceleyelim: Foundational Approach to Science Teaching (FAST) programı kaldırma kuvveti ünitesinde ortaokul öğrencilerine kavramları sırasıyla kütle, hacim, kütle ve hacim, cismin yoğunluğu, sıvının yoğunluğu ve bağıl yoğunluk halinde sunmaktadır (Paik, Song, Kim, & Ha, 2015). Ülkemizde 4. sınıfta itme-çekme kuvvetinden bahsedilmektedir. 6. sınıfta bileşke kuvvet kavramı geçmektedir. Hacim ve yoğunluk ise yine 6. sınıfın 4. ünitesi olan Madde ve Doğası'nda yer almaktadır. 7. sınıfta kütle-ağırlık konusunda öğrenciler bu kavramları öğrenmektedir. Şu an 8'de kuvvet konusunun devamı yoktur yerine basınç konusu vardır. Dolayısıyla bizde çocuklar erken yaşta kuvvet kavramıyla tanışmasına rağmen kütle konusu hacimden sonra verilmekte, hacim ise yoğunluk konusu içinde daha sonra işlenmektedir.

Bütüner ve Uzun (2011), fen ve teknoloji dersi öğretmenleriyle yaptığı çalışmada öğrencilerin matematik temelli sıkıntılarının en fazla kuvvet ve hareket ünitesinde yaşandığını ve öğrencilerin oran-orantı konusundaki bilgi eksikliğinin buna neden olduğunu tespit etmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenler her iki alanın paralel olarak yürütülmesini önermiştir. Nitekim 6. sınıf kuvvet-hareket ünitesi ilk dönem, oran-orantı ve birim dönüştürme konuları ikinci dönem verilmektedir. Cebesoy ve Yeniterzi'ye (2016) göre öğrencilerin matematik kavramlarındaki yetersizliği fenle ilgili anlamalarını etkileyebilir.

Biddulph ve Osborne (1984), Arşimet ilkesinin programdan çıkarılmasının yüzme-batma kavramını değersizleştirme eğilimini doğurduğunu belirtmiştir. Araştırmacılara göre çocuklar ağırlık ve hacim arasındaki ilişki gibi gayri resmi olarak önemli bilimsel kavramları geliştirmelerine yardımcı olan yüzen ve batan cisimler (yer değiştirme ve Arşimet İlkesi gibi daha gelişmiş fikirler hariç) hakkında temel düşüncelere sahiptir. Hatta Learning in Science Projesi ekibi yüzen ve batan cisimlerin ilköğretim için uygun bir konu olacağını önermiştir (Harlen & Osborne, 1983 aktaran Biddulph ve Osborne, 1984).

Kaldırma kuvveti ve basınç olmak üzere iki ana konudan oluşan Kuvvet ve Hareket ünitesi (Turan, 2012), programda sarmal olarak ilerlediğinden fiziğin temel alanlarından (Yerer ve Öner Armağan, 2015). Ortaöğretim 10. sınıf fizik dersi öğretim programında kaldırma kuvveti, basınç konusuyla birlikte aynı ünite içinde verilmektedir. Her çocuk tarafından deneyimlenen doğal bir olgu (fenomen) olan kaldırma kuvvetine dair açıklamaların, konunun en çok geçtiği anaokulu düzeyinde okul öncesi öğretmenliği öğrencileri için bile yetersiz ve eksik olması (Furlan & Fošnarič, 2014) sebeplerini sorgulamak yerine (Yerer ve Öner Armağan, 2015) öylesine kabul ettiğimiz bir kavramdır.

Bu çalışmada öğrencilerin sıvıların kaldırma kuvvetini kavrayacak düzeyde olduğu görülmüştür. Öğrencilerin konu için gerekli sarmal öğrenmeleri alt sınıf düzeylerinde görmeleri sebebiyle kaldırma kuvveti konusunun 8. sınıfta basınç konusunun devamında basınç kavramıyla ilişkilendirilerek verilmesi önerilmektedir. Zira sıvılarda basınç konusunda kaldırma kuvvetinin nasıl oluştuğu ifade edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, H. H. (2010). *Sıvıların kaldırma kuvveti ve yüzme kavramlarına yönelik probleme dayalı öğrenme uygulaması ve değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Akpınar, E. ve Ergin, Ö. (2007). İkili yerleşik öğrenme modeli ve fen öğretimi [Dual situated learning model and science teaching]. *İlköğretim Online [Elementary Education Online]*, 6(3), 390-396.
- Anagün, Ş. S. ve Duban, N. (2014). *Fen bilimleri öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Apaydın, Z. (2014). Ortaokul öğrencilerinin suyun kaldırma kuvvetine yönelik bilgi yapıları: görgüngübilimsel bir ilksel olarak yüzme. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 39(174), 402-424.
- Biddulph, F., & Osborne, R. (1984). Pupils' ideas about floating and sinking. *Research in Science Education*, 14, 114-124.
- Bunyamin, M. A. H. & Phang, F. A. (2012). Technological pedagogical and content knowledge among undergraduate education degree students at Universiti Teknologi Malaysia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 56(2012), 432-440.
- Bütüner, S. Ö. ve Uzun, S. (2011). Fen öğretiminde karşılaşılan matematik temelli sıkıntılar: Fen ve teknoloji öğretmenlerinin tecrübelerinden yansımalar. *Kuramsal Eğitim Bilim*, 4(2), 262-272.

- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem A.
- Cebesoy, Ü. B. ve Yeniterzi, B. (2016). 7th grade students' mathematical difficulties in force and motion unit. *Turkish Journal of Education*, 5(1), 18-32.
- Çetinkaya, M. ve Taş, E. (2016). "Vücudumuzda Sistemler" ünitesine yönelik üç aşamalı kavram tanı testi geliştirilmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(15), 317-330.
- Dayı, B. (2011). *Kaldırma kuvveti ve basınç konusundaki problemlerin çözümünde düşünce deneylerinin yeri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Eryılmaz, A. ve Tatlı, A. (2000). ODTÜ öğrencilerinin mekanik konusundaki kavram yanlışları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(18), 93-98.
- Furlan, P., & Fošnarič, S. (2014). Analiza razumevanja pojma plovnost v kontekstu njegovega prenosa od vzgojitelja na otroke [Analysis of understanding the concept of buoyancy in the context of its transfer from pre-school teachers to children]. *Journal of Elementary Education [Revija za Elementarno Izobraževanje]*, 7(1), 109-122.
- Güneş, T., Taştan Akdağ, F. ve Güneş, O. (2016). Lise öğrencilerinin sıvıların kaldırma kuvvetinin öğrenilmesine yönelik hazır bulunuşlukları ve kavram yanlışları. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(1), 20-32.
- Hardy, I., Jonen, A., Möller, K., & Stern, E. (2006) Effects of instructional support within constructivist learning environments for elementary school students' understanding of "floating and sinking". *Journal of Educational Psychology*, 98(2), 307-326.
- Hırça, N. ve Bayrak, N. (2013). Sanal fizik laboratuvarı ile üstün yeteneklilerin eğitimi: Kaldırma kuvveti konusu. *Genç Bilim İnsanı Eğitimi ve Üstün Zeka Dergisi*, 1(1), 16-20.
- Kaptan, F. (1999). *Fen bilgisi öğretimi*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Kahraman, F. ve Karataş, F. Ö. (2014). Yaşam temelli öğrenme yaklaşımıyla "sıvıların ve gazların kaldırma kuvveti" konusunun öğretimi. İ. Şahin ve diğerleri (Ed.). *International Conference on Education in Mathematics, Science & Technology (ICEMST2014) Proceeding Book* içinde (s. 561-571). Konya: Necmettin Erbakan University, Ahmet Kelesoglu Education Faculty. 20 Haziran 2020 tarihinde https://www.2014.icemst.com/ICEMST_Proceeding.pdf?rnd=217950368 adresinden erişildi.
- Karaçam, S. ve Gürsel, Ü. (2017). Lise öğrencilerinin sıvılarda kaldırma kuvveti kavramına yönelik görsel imgeleri ve imgenin kökleri. *Mehmet Akif Ersoy Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(41), 326-345.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2015). *İlköğretim kurumları fen bilimleri dersi öğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Özdener, N. (2005). Deneysel öğretim yöntemlerinde benzetişim (simulation) kullanımı. *The Turkish Online Journal of Education Technology*, 4(4), 93-98.

- Özsevgeç, T. ve Çepni, S. (2006). Farklı sınıflardaki öğrencilerin yüzme ve batma kavramlarını anlama düzeyleri. *Millî Eğitim*, (172), 297-311.
- Paik, S.-H., Song, G., Kim ve S. Ha, M. (2015), Developing a four-level learning progression and assessment for the concept of buoyancy. *Eurasia Journal of Mathematics Science and Technology Education*, 13(8): 4965-4986.
- Sınav Dergisi Yayınları. (2013). *Sekizinci sınıf fen ve teknoloji okula yardımcı konu anlatım- etkinlikler-testler*. Ankara: Sınav Dergisi Yayınları.
- Şahin, Ç. ve Çepni, S. (2011). “Yüzme- batma, kaldırma kuvveti ve basınç” kavramları ile ilgili iki aşamalı kavramsal yapılarıdaki farklılaşmayı belirleme testi geliştirilmesi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 8(1), 79-110.
- Tenenbaum, H. R., Rappolt-Schlichtmann, G., & Zanger, V. V. (2004). Children’s learning about water in a museum and in the classroom. *Early Childhood Research Quarterly*, 19(1), 40-58.
- TIMSS. (2007a). Açıklanan fen soruları 4. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Ölçme Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü. 6 Ocak 2021 tarihinde http://timss.meb.gov.tr/wp-content/uploads/2007_TR.rar adresinden erişildi.
- TIMSS. (2007b). Açıklanan fen soruları 8. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Ölçme Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü. 6 Ocak 2021 tarihinde http://timss.meb.gov.tr/wp-content/uploads/2007_TR.rar adresinden erişildi.
- Turan, G. (2012). *Sekizinci sınıf kuvvet hareket ünitesinin öğretiminde çalışma yapraklarının öğrencilerin başarılarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman.
- Ünal G. ve Ergin, Ö. (2006). Fen eğitimi ve modeller. *Millî Eğitim*, (171), 188-196.
- Ünal, S., & Coştu, B. (2005). Problematic issue for students: Does it sink or float? *Asia-Pacific Forum on Science Learning and Teaching*, 6(1), 1-16.
- Yavuz, G. (2007). *Yapılandırmacılığa dayalı öğretimin ilköğretim 7. sınıf sıvıların kaldırma kuvveti konusunda öğrencilerin başarılarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Yerer, H. ve Öner Armağan, F. (2015). Kuvvet ve Hareket ünitesindeki kavram yanlışlarının çalışma yaprakları ile belirlenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 12(2), 858-880.
- Yıldız, A. ve Büyükkasap, E. (2006). Fizik öğrencilerinin kuvvet ve hareket konusundaki kavram yanlışları ve öğretim elemanlarının bu konudaki tahminleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(30), 268-277.
- Yürümezoğlu, K. ve Oğuz, A. (2009). Hipotez tez sürecinde çocukların ve yetişkinlerin bilimsel düşünme eğilimleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(36), 340-350.
- Zhang, J., Chen, Q., Sun, Y., & Reid, D. J. (2004). Triple scheme of learning support design for scientific discovery learning based on computer simulation: Experimental research. *Journal of Computer Assisted Learning*, 20(4), 269-282.

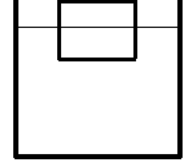
Ek 1. Öğrencilerin Sıvıların Kaldırma Kuvvetine İlişkin Kavramsal Anlamaları Testi

Sevgili öğrenciler,

Aşağıdaki sorular iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada, soruların doğru cevabını seçeneklerden bularak işaretleyiniz. İkinci aşamada ise seçtiğiniz seçeneğin niçin doğru olduğunu düşündüğünüzü, "Çünkü" ile başlayan ikinci bölüme yazınız. 1., 2. ve 8. soruda sorulan sorular için düşüncelerinizi yazınız. Başarılar...

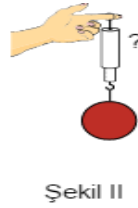
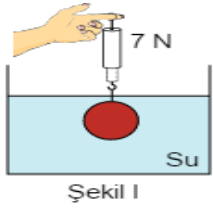
1. Kaldırma kuvveti denilince aklına ne geliyor? Açıklar mısın?

2. Şekilde, su içerisinde yüzmekte olan bir cisim görülmektedir. Bu cisim üzerine etki eden kuvvetleri şekil üzerinde çiz. Nedenini açıkla.

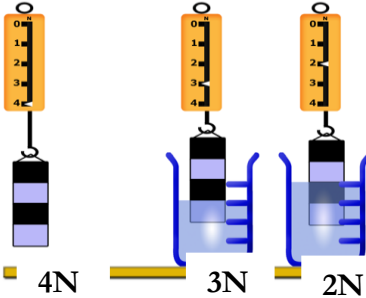
3. Yukarıdaki şekildeki su içerisinde yüzen cisme etki eden kuvvetler ile ilgili olarak verilenlerden hangisi **yanlıştır**?

- A) Su tarafından cisme kaldırma kuvveti uygulanır.
B) Kaldırma kuvvetinin büyüklüğü cismin ağırlığından büyüktür.
 C) Kaldırma kuvvetinin büyüklüğü cismin ağırlığına eşittir.
 D) Kaldırma kuvvetinin büyüklüğü cismin ağırlığından küçüktür.
 Çünkü,

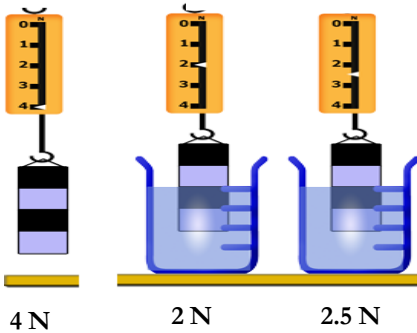
4. Şekildeki cismin ağırlığı su içerisinde 7 N ölçülmüştür. Aynı cisim suyun dışında ölçüldüğünde dinamometre kaç Newton'u gösterebilir?

- A) 4 B) 6 C) 7 **D) 8**
 Çünkü,

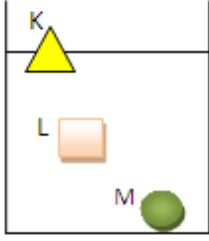
5. Şekilde eşit hacim bölmeli cisim, eşit miktarda sular içerisinde daldırılmıştır. Dinamometrelerde okunan değerler gösterilmiştir. Buna göre hangisi doğrudur?

- A) Kaldırma kuvveti cismin şekline bağlıdır.
 B) Kaldırma kuvveti sıvının cinsine bağlıdır.
C) Kaldırma kuvveti cismin sıvıya batan kısmının hacmine bağlıdır.
 D) Kaldırma kuvveti cismin ağırlığına bağlıdır.
 Çünkü,

6. Şekilde eşit hacim bölmeli cisim eşit miktarda su ve alkol içerisinde daldırılmıştır. Dinamometrelerde okunan değerler gösterilmiştir. Buna göre hangisi doğrudur.

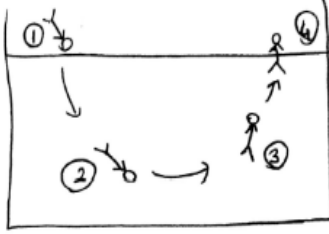
- A) Kaldırma kuvveti cismin hacmine bağlıdır.
B) Kaldırma kuvveti sıvıların cinsine bağlıdır.
 C) Kaldırma kuvveti sıvıların miktarına bağlıdır.
 D) Kaldırma kuvveti cismin ağırlığına bağlıdır.
 Çünkü,

7. Kütleleri eşit cisimlerden K yüzüyor, L askıda ve M cismi ise dibe batmış şekilde sıvı içerisinde dengededirler. K, L ve M cisimlerine etki eden kaldırma kuvvetleri arasındaki ilişki aşağıdakilerden hangisi gibi olur?

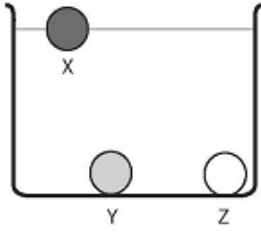
- A) $K > L > M$ B) $M = L > K$ C) $K = L = M$

Çünkü,

8. Bir dalgıcın deniz içerisinde yüzdüğü farklı konumlar şekilde numaralandırılmıştır. Buna göre 1, 2, 3 ve 4 konumlarında dalgıca etki eden kaldırma kuvvetlerini karşılaştır. Cevabının nedenini açıkla mısın?

Çünkü,

9. Türkan'ın aynı şekil ve büyüklükte ama farklı maddelerden yapılmış üç topu vardır. Türkan topları su dolu bir kabın içine koyduktan sonra X topunun yüzdüğünü fakat Y ve Z toplarının battığını gözlemliyor. **Y ve Z toplarına kıyasla X topunun ağırlığı** hakkında ne diyebilirsin?

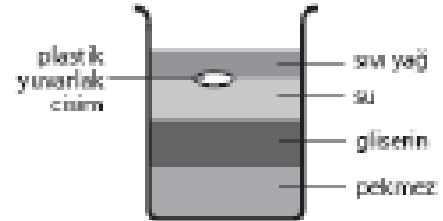
- A) **X topu Y ya da Z'den daha hafiftir.**
 B) X topu Y ya da Z'den daha ağırdır.
 C) X cismi Y'den daha hafif ve Z'den daha ağırdır.
 D) X topu Y'den daha ağır ve Z'den daha hafiftir.

Çünkü,

10. Volkan, boş bir kaba önce bir miktar pekmez koydu. Sonra bunun üzerine dikkatle bir miktar gliserin, daha sonra bir miktar su ve daha sonra da bir miktar sıvı yağ ekledi; kabta şekilde görülen tabakalar oluştu. Volkan bu kaba plastikten yapılmış yuvarlak bir cisim (disk) bıraktı. Kaptaki maddelerin yoğunluklarıyla ilgili aşağıdaki yargılardan hangisi doğrudur?

- A) Sıvı yağın yoğunluğu pekmezin yoğunluğundan fazladır.
 B) Plastik yoğunluğu sıvı yağın yoğunluğundan azdır.
C) Gliserinin yoğunluğu sıvı yağın yoğunluğundan fazladır.
 D) Pekmezin yoğunluğu suyun yoğunluğundan azdır.

Çünkü,

Ek 2. Öğrencilerin Yanıt Kategorileri

Öğrenci	Sınıfı	Soru 1	Soru 2	Soru 3	Soru 4	Soru 5	Soru 6	Soru 7	Soru 8	Soru 9	Soru 10	Toplam puan	1,2,4	3,7,9	5,8	6,10
1	8	13	13	15	15	15	13	13	3	13	1	114	1	1	2	2
2	8	3	13	1	15	8	13	5	0	1	1	60	2	2	2	2
3	8	0	0	5	13	13	13	8	8	8	15	83	2	2	2	1
4	8	3	2	1	7	7	1	1	2	8	3	35	2	2	2	2
5	8	3	13	1	8	8	13	5	2	8	1	62	2	2	2	2
6	8	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	150	1	1	1	1
7	8	13	13	3	8	13	15	15	3	7	8	98	2	2	2	2
8	8	13	13	5	15	8	13	5	13	13	3	101	1	2	2	2
9	8	2	2	1	15	13	7	7	0	1	1	48	2	2	2	2
10	8	2	8	3	15	1	5	3	0	5	5	47	2	2	2	2
11	8	13	13	15	15	15	15	15	8	8	15	130	1	2	2	1
12	8	0	13	4	15	8	8	4	0	5	0	57	2	2	2	2
13	8	13	13	15	15	15	15	15	8	13	15	137	1	1	1	1
14	8	8	8	3	15	13	13	4	13	8	15	100	2	2	1	1
15	8	13	13	13	15	13	13	8	15	5	15	123	1	2	1	1
16	8	13	8	15	15	15	15	15	3	8	15	122	2	2	2	1
17	8	8	13	4	15	3	13	4	13	7	3	83	2	2	2	2
18	7	2	0	3	7	3	3	3	2	3	3	29	2	2	2	2
19	7	13	13	1	15	7	5	7	3	1	5	70	1	2	2	2
20	7	15	13	3	8	3	13	3	8	7	3	76	2	2	2	2
21	7	3	2	1	15	3	7	1	2	7	15	50	2	2	2	2
22	7	8	2	1	5	5	1	1	2	1	1	27	2	2	2	2
23	7	8	2	13	15	3	3	1	2	3	0	50	2	2	2	2
24	7	8	2	3	8	3	13	4	2	7	15	65	2	2	2	1
25	7	3	13	1	13	3	5	1	2	8	5	54	2	2	2	2
26	7	13	13	7	15	15	8	3	3	8	11	96	1	2	2	2
27	7	8	15	5	15	13	15	13	13	15	11	123	2	2	1	1
28	7	13	0	9	9	5	1	1	0	5	5	48	2	2	2	2
29	7	13	0	3	3	3	5	3	3	3	5	41	2	2	2	2
30	7	15	13	15	15	8	7	15	13	8	13	122	1	2	2	2
31	7	15	13	15	15	15	3	15	15	15	15	136	1	1	1	2
32	7	15	15	15	15	15	13	15	13	13	15	144	1	1	1	1
33	7	13	15	15	15	3	13	4	15	8	15	116	1	2	2	1
34	6	3	13	7	13	5	13	7	13	8	15	94	2	2	2	1
35	6	2	8	7	13	1	1	5	2	5	5	49	2	2	2	2
36	6	8	3	3	13	8	8	13	15	8	13	92	2	2	2	2
37	6	0	0	3	13	5	1	3	3	3	3	34	2	2	2	2
38	6	8	2	1	15	5	1	7	13	7	0	59	2	2	2	2
39	6	8	8	7	15	3	3	7	3	5	15	74	2	2	2	2
40	6	2	8	3	13	3	15	3	3	13	15	78	2	2	2	1
41	6	3	13	13	15	7	3	3	2	7	13	79	2	2	2	2
42	6	2	8	7	8	3	8	8	3	8	13	68	2	2	2	2
43	6	2	8	4	13	5	5	8	13	7	7	72	2	2	2	2
44	6	3	13	4	7	5	5	3	3	8	5	56	2	2	2	2
45	6	2	8	3	13	7	8	1	8	7	3	60	2	2	2	2
46	6	8	15	13	15	13	15	15	15	13	15	137	2	1	1	1
47	6	13	13	7	8	5	5	3	8	8	15	85	2	2	2	2

'Sahada Askerlerin Bulunması' Yükümlülüğü İşgal İçin Hala Gerekli Midir?

Is The Requirement Of 'Boots On The Ground' Necessary Anymore For An Occupation?

Yunus Emre Gül^{1*}

* Sorumlu yazar
Corresponding author

¹ LLM, King's College London, UK
yunus_emre.gul@kcl.ac.uk
ORCID ID 0000-0002-8701-2236

Makale geliş tarihi / First received : 28.11.2020

Makale kabul tarihi / Accepted : 18.01.2021

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır:

- 1- Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur.
- 2- Bu makalede araştırma ve yayım etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *iThenticate*. Similarity Index 35%

Atıf bilgisi/Citation:

Gül, Y. E. (2021). Is the requirement of 'Boots on the ground' necessary anymore for an occupation? *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 336-346.

ÖZ

Modern savaşın getirdiği zorluklar, sivillere yönelik daha iyi koruma sağlanması ve devletlerin sorumluluklarını inkâr etmelerinin önlenmesi adına geleneksel konseptleri yeniden yorumlamayı yükümlülük haline getirmektedir. Bu nedenle, 'sahada askerlerin bulunması' yükümlülüğü işgalci gücün otoritesini uygulamasının tek yolu olarak kabul edilmemelidir, zira bugün bu husus bir kural olmaktan daha çok istisna haline gelmiştir. Bu noktada, Uluslararası İnsancıl Hukuk'un yegâne amacı olan sivillerin korunmasına dair yasal boşlukların önlenmesi adına, hangi fonksiyonların yabancı gücün etkin kontrolü altında olduğuna odaklanması ve bu fonksiyonlara ilişkin olarak yükümlülüklerin belirlenmesine odaklanması önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler

Geleneksel konseptler, sahada askerlerin bulunması, sorumluluklar, fonksiyonlar, Uluslararası İnsancıl Hukuk.

ABSTRACT

The challenges posed by modern warfare oblige us to reinterpret traditional concepts in order to offer better protection to civilians, and to prevent states to deny their responsibilities. Therefore, the requirement of 'boots on the ground' should not be accepted as the only way to exercise the authority of occupying power since it becomes the exception rather than the rule today. At this point, it is significant to focus on which functions are under the effective control of foreign power and impose duties related to these functions in order to prevent legal gaps with respect to the protection of civilians that is the very purpose of International Humanitarian Law.

Keywords

Traditional concepts, boots on the ground, responsibilities, functions, International Humanitarian Law.

INTRODUCTION

While the term 'boot' was first used in World War One as a substitute for 'soldier', 'boots on the ground' belongs to the law of occupation, since the territory will be considered occupied if there are 'soldiers on the ground', and the troops are applying 'effective control' on the enemy territory, which indicates that the 'control' reached a certain level, and in compliance with the Article 42 of the Hague Conventions (Regulations Respecting the Laws and Customs of War on Land, annexed to Hague Convention IV, 1907), the law of occupation shall be implemented (Trapp, 2018, p. 151; Why "Boots on the Ground"?, 2014). However, it should be noted that even if effective control had been established, the state of occupation 'does not transfer sovereignty' (Cuyckens, 2018, p. 70). It is a temporary phenomenon, and the control should be handed on the legitimate government when the time has come (Darcy & Reynolds, 2010, p. 216; Meray, 1975, p.518). At this point, the Occupying Power has a right to implement its authority, but this also brings obligations towards the local population (Meray, 1975, p.518). Also, there should be an international armed conflict to implement the law of occupation, and it cannot be applied when the territory is controlled by the consent of sovereign power (Albayrak, 2020, p. 452).

The notion of 'effective control' is based on the Article 42 of the Hague Regulations in which it is stated that

'Territory is considered occupied when it is actually placed under the authority of the hostile army. The occupation extends only to the territory where such authority has been established and can be exercised'.

While the US Army Field Manual directly copies this definition, the British Manual adopts it with minor changes (US Department of Army, 1956, p.138, para. 351; UK Ministry of Defence, 2004, p. 275, para. 11.2). Although the core notion of the law of occupation is based on the effective control, the term does not find any place in a treaty law, but it is widely used in legal discourse in order to determine the existence of the belligerent occupation (Ferraro, 2012b, p. 17, note 3; ICRC, 2015, p. 11; ICRC, 2016, para. 301). According to the updated commentary of Geneva Conventions, the term 'reflects a notion developed over time in the legal discourse pertaining to occupation to describe the circumstances and conditions for determining the existence of a state of occupation' (ICRC, 2016, para. 301).

Traditionally, three cumulative criteria should be met to establish effective control; (1) the physical presence of the occupying armed forces, (2) the exercise of authority by these forces without the consent of the occupied state, and (3) the incapability of the local government to exercise its powers (ICRC, 2015, p. 12). Although the last two conditions protect their places today, the presence of the armed forces on the territory, namely 'boots on the ground' does not seem to live longer. From this perspective, firstly, the *lex lata* approaches to 'boots on the ground' will be determined in this paper. Secondly, the challenges posed to these approaches will be identified. Finally, it would be briefly argued that the functional approach, which eliminates boots on the ground as a requirement, is more suitable for dealing with today's conflicts.

THE TRADITIONAL CONCEPT OF OCCUPATION

The traditional concept of occupation can be reviewed under two approaches, namely 'actual control' and 'potential control'. While the former approach accepts the territory as occupied only by establishing 'direct authority over a population', the latter focuses on the physical ability of foreign power to exert its authority (Benvenisti, 2015, p. 6; Roberts, 1984, p. 300). Therefore, as stated in *Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo* (Armed Activities Case), the actual control test requires the substitution of the authority by the foreign power, and it does not regard mere ability to enforce the authority as an occupation (Armed Activities Case, 2005, para. 173). The decision is criticized by Judge Kooijmans in his separate opinion by stating that the requirement of 'substitution of the occupant's authority' is 'an unwarranted narrowing of the criteria of the law of belligerent occupation as these have been interpreted in customary law since 1907' (Judge Kooijmans, 2005, para. 44). From another perspective, the conclusion of non-occupation by the Court despite the military presence of the Ugandan troops in some areas that belong to Congo, and the loss of the control over these areas by Congolese government, results in an 'awkward legal situation' in which 'no international entity had legal responsibility over the human rights conditions and basic needs of the local population in these areas' (Shany, 2005, p. 378). However, these criticisms did not preclude the adoption of requirement by the European Court of Human Rights (ECtHR), and the Court accepted 'boots on the ground' as a *sine qua non* requirement in order to reinforce the authority of occupying power (Chiragov and others v Armenia, 2015, paras. 94, 144).

On the other hand, even though it seems that there is a strong relationship between boots on the ground and the actual control, it still does not require to deploy soldiers on each square meter of the foreign territory since relevant factors such as the nature of the territory or the density of the population may change the necessary number of forces on the ground (US Department of Defence, 2015, p.764-765, para 11.2.2.1). However, even if there is a small number of foreign forces on the ground, they should be in a position to administer the occupied territory, and to enforce the authority of the occupying power when it is necessary (Sassòli, 2015, para. 14; US Department of Army, 1956, p. 140).

From the perspective of potential control, if the occupying power is in a position to maintain its authority despite the fact that some areas are beyond its actual control and even, they are in hands of resistance movements, the territory will be accepted as occupied (Oxford Manual, Art. 41; UK Ministry of Defence, 2004, p. 11.7.1). This position has found its place in the *Hostage Case* in which the Military Tribunal at Nuremberg recognized the existence of occupation by considering the physical ability of Germans to establish their authority over some parts of the territory whenever they want even if the partisans keep these areas under their control (The Hostage Case, 1949, p.1243). According to Shany, this approach prevents not only the avoidance of the implementation of human rights obligations by the occupier by 'de-linking the existence of occupation from the actual exercise of governmental authority by the military power vis-à-vis the local population' but also the creation of 'puppet-regimes', which was a common practice in World War II (WWII) by Occupying Powers, in order to control the country without having any responsibility (Meray, 1975, p. 519; Shany, 2005, p. 376-377).

In line with above judgement, 'the capacity to send troops within a reasonable time' is also another element which led the acceptance of the territory as occupied by the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia in the *Naletilic Case* (Prosecutor v Mladen Naletilic

and Vinko Martinovic, 2003, para. 217). Thus, the potential control can be distinguished from actual control, not because it requires parties to substitute all local authorities in the territory but suffices to regard a territory as occupied when the occupying power has a mere capacity to exercise its authority unless it is necessary to reoccupy that area (The Einsatzgruppen Case, 1948, p. 492; ICRC, 2016, para. 302). Although this approach interprets the effective control in a less strict manner compared to actual control, it still requires military presence at least close to the occupied area.

CHALLENGES OF THE TRADITIONAL CONCEPT

Today, there are significant challenges posed to the requirement of boots on the ground. First of all, to be named as an 'occupying power' politically has a negative impact on the prestige of states. This impression pushes states to deny their role over the territory and the application of the law of occupation by taking advantage of the non-existence of clear standards in order to identify the beginning and end of the occupation in the treaty law (ICRC, 2011, pp. 26-27; Ferraro, 2012b, p. 28). Thus, states try to relieve their responsibilities by handing over some of the control to local forces, or by converting it (Gross, 2012). At this point, removing boots from the ground is used as an important argument by occupying powers to evade their responsibilities arising from the law of occupation. A clear example is the Gaza conflict. Even if Israeli soldiers were withdrawn from the ground, they still exert effective control over the territory by controlling Gaza's airspace, territorial waters, registry of the population, land crossings, the capability of the Palestinian Authority, and even the ground by incursions (Bashi & Mann, 2007, pp. 10, 30-31). The remaining nature of occupation in Gaza after 2005 is also recognized by the UN Report (UN Human Rights Council, 2007, para. 6). This acknowledgement brought a significant result that is the acceptance of the violation of the Fourth Geneva Convention, which prohibits collective penalties against local population according to Article 33, by stating that

'The indiscriminate and excessive use of force against civilians and civilian objects, the destruction of electricity and water supplies, the bombardment of public buildings, the restrictions on freedom of movement and the consequences that these actions have had upon public health, food, family life and the psychological well-being of the Palestinian people constitute a gross form of collective punishment' (UN Human Rights Council, 2007, para. 22)

There is no doubt that Israeli occupation of Gaza cannot be determined within the traditional concept, but this does not prevent its effective control over the territory since it has 'the power to send troops at short notice in order to reimpose control and that it is sufficient that the local authorities are prevented from exercising full authority' (Darcy & Reynolds, 2010, p. 235-236, 243).

Even if states are aware of the state of occupation, they attempt to name their operations differently, e.g., 'rescue mission' or 'fraternal aid' (Roberts, 1984, p. 301). By giving such names, they try to emphasize the unique features of the situation and make clear the purpose of their actions due to the fact that occupation is perceived the same as aggression and oppression by the international community (Roberts, 1984, p. 301). Hence, the exploitation of the vague nature of the term by states in order to escape from the political risks proves that a more

comprehensive interpretation of the term, which does not necessarily require a military presence on the ground, must be adopted (ICRC, 2011, p. 27).

Secondly, the changing nature of warfare poses a significant challenge to the requirement of the boots on the ground. Even though advancing over the foreign territory was perceived as a valuable asset in the past, it does not necessarily provide a strategic value nowadays (Benvenisti, 2010, p. 944; 2012, p. 46–47). Rather, from the angle of today's belligerent party, it causes the loss of soldiers and forces the state to honour new obligations towards the civilian population (Benvenisti, 2010, p. 944; 2012, p. 46–47). Instead, they prefer the effective use of airpower which is no less different than being on the ground. While examining how the notion of war has changed till the first quarter of the 20th century, Colby states that the physical occupation of a territory is only 'a means of war instead of an end of war', and it does not aim 'any prospects of permanence' since nations give importance to obtain 'trade privileges and economic rights' in modern conflicts (Colby, 1925, p. 912).

Whilst Sassòli claims that '[w]ithout ground control, an Occupying Power cannot respect the many rights it is required to protect and to fulfil', and '[o]ccupation is a concept of the law of land warfare', and Dinstein agrees with him by stating that 'belligerent occupation cannot rest solely on either naval power or air power' since the effective control can be established "through the deployment of some 'boots on the ground'", an argument was developed in theory after the recognition of airpower's strategic importance in WWII that the authority of the occupying power can be maintained by controlling the airspace of a foreign territory (Dinstein, 2019, p. 50; Sassòli, 2015, paras. 13, 15; Scobbie, 2004, p. 15). This theory was realized in the Gulf War. While explaining revolutions brought by Gulf War, Warden found that it is sufficient to occupy a territory owing to airpower, and he claimed that ground troops should come into scene when the foreign power has illegal aims such as colonization or appropriation of the land (Warden III, 1998, p. 121). This is approved by an Israeli commander who claims that they are searching for how to control a territory 'from the air when it's no longer legitimate to hold or occupy that territory on the ground' (Li, 2006, p. 48). This is actually realized by Israel in the West Bank. Weizman states that

'The West Bank must currently be the most intensively observed and photographed terrain in the world. In a "vacuum-cleaner" approach to intelligence gathering, sensors aboard unmanned air vehicles (UAVs), aerial reconnaissance jets, early warning Hawkeye planes, and even an Earth-Observation Image Satellite, snatch most signals out of the air. Every floor in every house, every car, every telephone call or radio transmission, even the smallest event that occurs on the terrain, can thus be monitored, policed or destroyed from the air' (Weizman, 2002).

Hence, it is clear that states already have the capacity to occupy territory without placing any soldier on the ground, and it seems that after WWII, putting boots on the ground has already started to be perceived as illegal.

Last but not least, it is important to note that the law of occupation always favour the benefits of the civilian population in the occupied territory by approaching the intentions of the occupying power in a more cautious manner (Azarova, 2012). At this point, requiring boots on the ground by disregarding how occupying power avoids accountability results in a 'pick and choose' approach (Gross, 2017) which causes to 'turn the law from a "set menu", intended to

restrain and control the occupier, into dishes at a buffet from which the occupier can pick and choose as it likes' (Azarova, 2012). Therefore, it becomes important to apply flexible conditions in order to provide maximum protection to the local population. After emphasizing the necessity of flexible conditions to apply humanitarian and human rights obligations in occupied territories, Benvenisti gives the recent authorization of the Security Council to fight piracy on the Somali coast as an example. He argues that even if the establishment of effective control was 'highly unlikely', the Security Council authorized states on the condition that measures taken by states 'shall be undertaken consistent with applicable international humanitarian and human rights law' (UN Doc S/RES/1851, 2008), and obligations derived from these different bodies of law towards both pirates and Somali citizens were recognized (Benvenisti, 2010, p. 949). Hence, states should apply the law of occupation under International Humanitarian Law (IHL) despite lack of effective control when they have the capacity to fulfill their responsibilities, and it is not rational to give an opportunity to refrain from fulfilling their duties by applying a restrictive approach.

When these challenges are taken into account, 'boots on the ground' is not appropriate anymore for the purposes of IHL seeking today. Interestingly, the requirement of military presence has been already interpreted in a less strict manner at the beginning of the 20th century. Thomas Holland recognized the possibility of the exercise of the occupying power's authority 'beyond the places in which his forces are actually present' in his commentary on Article 42 of the Hague Regulations in 1908 (Holland, 1908, p. 52). His stance seems quite reformist since there was no other way to control the people than through the deployment of land forces at that time. The rationale behind this is when the threshold of control for the existence of occupation is determined at a high level, then states may utilize it in a very well manner. At this point, the approach should meet the concern regarding states' responsibility rather than giving the opportunity to use the law as a tool at their hands.

A STEP TOWARDS FUNCTIONAL APPROACH

There is not any provision in both Hague and Geneva Conventions that explicitly require 'boots on the ground' in order to apply the law of occupation. Although it can be stated that recent ECtHR decisions explicitly referred to that requirement, neither the reason behind it nor the role of this determination within the context of these decisions are clear (Gross, 2017, p. 111; Longobardo, 2018, p. 37). Nevertheless, placing troops on the territory should be held as an evidentiary test since they were accepted as the means to indicate the position of occupying power in order to fulfill its duties (Bashi & Mann, 2007, p. 76). However, when challenges of the traditional concept of occupation are taken into account, it is an inevitable consequence that the requirement of 'boots on the ground' should be reinterpreted. At this point, the functional approach which implicitly finds its place in the Article 6(3) of the Geneva Convention IV (Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, 1949) in which it is stated that '*...the Occupying Power shall be bound, for the duration of the occupation, to the extent that such Power exercises the functions of government in such territory...*' offers an insightful position to satisfy today's challenges, and it is crystallizing in the legal discourse.

As stated in the updated commentary of Geneva Conventions, developments in technology have made it possible for modern occupying powers to maintain their control over foreign territory or important aspects of civilian life without placing any boots on the ground (Bashi & Mann, 2007, p. 70; Ferraro, 2012a, p. 143,157; ICRC, 2016, para. 309). At this point, the extent of

authority which is maintained by the occupying power should be the focal point instead of the means used to exert its control (Bashi & Mann, 2007, p. 70; Ferraro, 2012a, p. 157; ICRC, 2016, para. 309). Therefore, even if the means of control change (for example by withdrawing boots from the ground), the ability of occupying power to exercise effective control may be continued. While the Commentary calls it 'functional approach', it states that this approach can

'be used as the relevant test for determining the extent to which obligations under the law of occupation remain incumbent on hostile foreign forces that are phasing out or suddenly withdrawing from an occupied territory while retaining a certain authority over it' (Ferraro, 2012a, p. 157; ICRC, 2016, para. 310).

In other words, the occupying power should bear responsibility depending upon the degree of control retained by itself (Sassòli, 2015, para. 49). This approach focuses on certain acts while determining the existence of occupation and liabilities derived from them rather than conceptual terms (Gross, 2017, p. 132). For instance, while the local authority can be responsible for the educational system because of regulating the curriculum of schools, the occupying power may still bear responsibility for the control of civilian movement that has an impact on education (Gross, 2012). Otherwise, occupying power may deprive the civilian population of legal protection by denying, transforming, or relinquishing its control whereas it exerts its authority over important functions of civilian life (Ferraro, 2012a, p. 158; Gross, 2017, p. 135; ICRC, 2016, para. 313).

CONCLUSION

In this article, I tried to demonstrate the requirement of 'boots on the ground' is not necessary anymore to establish effective control over foreign territory. At this point, first, the traditional concept of occupation was explained. Then, how the traditional concept faces challenges was questioned. It is obvious that today's world politics and the progress of human rights put significant pressure on occupying powers to accept their responsibilities as occupying powers, and the developments in military technologies ease this situation by making it possible to control a territory without locating any soldier on the ground. Therefore, it is very important to adhere to the 'functional approach' and obligate those powers to fulfill their responsibilities towards the civilian population and act according to the very purpose of IHL.

REFERENCES

- Albayrak, G. (2020). Uluslararası insancıl hukukta işgale ilişkin hukuki meseleler. *Selçuk Law Review*, 28, 2, 445-471.
- Azarova, V. (2012, April 24). Disingenuous 'disengagement': Israel's occupation of the Gaza strip and the protective function of the law of belligerent occupation. Retrieved from Opinio Juris website: <http://opiniojuris.org/2012/04/24/disingenuous-disengagement-israels-occupation-of-the-gaza-strip-and-the-protective-function-of-the-law-of-belligerent-occupation/> on 14 May 2020.
- Bashi, S., & Mann, K. (2007). *Disengaged occupiers: The legal status of Gaza*. Gisha: Legal Center for Freedom of Movement.

- Benvenisti, E. (2010). The Law on asymmetric warfare. In M. H. Arsanjani, J. Cogan, R. Sloane, & S. Wiessner (Eds.). *Looking to the Future: Essays on international law in honor of W. Michael Reisman* (929–950). Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
- Benvenisti, E. (2012). *The International Law of Occupation*. 2nd ed. UK: Oxford University Press.
- Benvenisti, E. (2015). Occupation and territorial administration. *Forthcoming in Routledge Handbook of the Law of armed conflict (rain liivoja and timothy maccormack, Eds., 2016)*. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2663115 on 14 May 2020.
- Chiragov and others v Armenia* (16 June 2015). ECtHR App no. 13216/05.
- Colby, E. (1925). Occupation under the laws of war. *Columbia Law Review*, 25(7), 904-922.
- Cuyckens, H. (2018). *Revisiting the law of occupation*. Leiden: Brill.
- Darcy, S., & Reynolds, J. (2010). An enduring occupation: The status of the gaza strip from the perspective of international humanitarian law. *Journal of Conflict and Security Law*, 15(2), 211-244.
- Democratic Republic of the Congo v. Uganda (2005). Case concerning armed activities on the territory of the Congo (*Judgment*) ICJ Rep 168.
- Democratic Republic of the Congo v. Uganda (2005). Case concerning armed activities on the territory of the Congo (*Separate Opinion of Judge Kooijmans*) ICJ Rep 142.
- Dinstein, Y. (2019). *The international law of occupation*. 2nd ed. UK: Cambridge University Press.
- Ferraro, T. (2012a). Determining the beginning and end of an occupation under international humanitarian law. *International Review of the Red Cross*, 94(885), 133–163.
- Ferraro, T. (2012b). *Occupation and other forms of administration of foreign territory*. Geneva: ICRC Geneva.
- Gross, A. (2012, April 23). Rethinking occupation: The functional Approach. Retrieved from Opinio Juris website: <http://opiniojuris.org/2012/04/23/rethinking-occupation-the-functional-approach/> on 14 May 2020.
- Gross, A. (2017). *The writing on the wall: Rethinking the international law of occupation*. UK: Cambridge University Press.
- Hague Convention (IV, 18 October 1907). *Respecting the laws and customs of war on land and its annex: regulations concerning the laws and customs of war on land*.
- Holland, T. E. (1908). *The laws of war on land*. Oxford: The Clarendon Press.
- ICRC. (2011). *International humanitarian law and the challenges of contemporary armed conflicts*. Geneva: ICRC.
- ICRC. (2015). *International humanitarian law and the challenges of contemporary armed conflicts*. Geneva: ICRC.
- ICRC. (2016). Commentary on the first Geneva Convention: Convention (I) for the amelioration of the condition of the wounded and sick in armed forces in the field. Retrieved from <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/full/GCI-commentary> on 15 May 2020,

- Institute of International Law. (1880). *The Laws of war on land*.
- International Committee of the Red Cross. (12 August 1949). *Geneva Convention relative to the protection of civilian persons in time of war (fourth Geneva Convention)*, 75 UNTS 287.
- Li, D. (2006). The Gaza Strip as laboratory: Notes in the wake of disengagement. *Journal of Palestine Studies*, 35(2), 38–55.
- Longobardo, M. (2018). *The use of armed force in occupied territory*. UK: Cambridge University Press.
- Meray, S. L. (1975). *Devletler hukukuna giriş II*. 4th ed. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Prosecutor v Mladen Naletilic and Vinko Martinovic* (31 March 2003). IT-98-34-T (Trial Judgement)
- Roberts, A. (1984). What is a military occupation? *British Yearbook of International Law*, 55(1), 249–305.
- Sargsyan v Azerbaijan* (16 June 2015). ECtHR App no. 40167/06.
- Sassòli, M. (2015). *Part II Specific Issues and Regimes, C Geneva Convention IV, 5 Occupied territories, Ch.67 The concept and the beginning of occupation*. Retrieved from Oxford Public International Law website: <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law/9780199675449.001.0001/law-9780199675449-chapter-67> on 16 May 2020,
- Scobbie, I. (2004). An intimate disengagement: Israel's withdrawal from Gaza, the Law of Occupation and of Self-Determination. *YB Islamic & Middle EL*, 11, 3–31.
- Shany, Y. (2005). Faraway, so close: the legal status of Gaza after Israel's Disengagement. *Yearbook of International Humanitarian Law*, 8, 369-383.
- Trapp, K. N. (2018). Boots (on the Ground). In J. Hohmann & D. Joyce (Eds.). *International law's objects*. UK: Oxford University Press. Retrieved from <https://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/oso/9780198798200.001.0001/oso-9780198798200-chapter-12> on 14 May 2020.
- UK Ministry of Defence. (2004). *The joint service manual of the law of armed conflict*. UK: The Joint Doctrine and Concepts Centre.
- United States v. Ohlendorf et al.* (1948). The einsatzgruppen case. 9, (Opinion and Judgment and Sentence).
- United States v. Wilhelm List et al.* (1949). The hostage case. 7. (Opinion and Judgment and Sentence)
- UN Human Rights Council. (29 January 2007). *Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights in the Palestinian territories occupied since 1967, John Dugard*. A/HRC/4/17.
- UNSC Res 1851. (16 December 2008). *UN Doc S/RES/1851*.
- US Department of Army. (1956). *Field manual 27-10*.
- US Department of Defence. (2015). *Law of war manual*.

- Warden III, J. A. (1998). Air theory for the twenty first century. In B. R. Schneider & L. E. Grinter (Eds.). *Battlefield of the future: 21st century warfare issues*. USA: Air University Press.
- Weizman, E. (2002). Control in the air. Retrieved from http://www.opendemocracy.net/conflict-politicsverticality/article_810.jsp on 14 May 2020.
- Why 'boots on the ground'? (2014, September 30). *BBC News*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/blogs-magazine-monitor-29413429> on 14 May 2020.

Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Sorunları ve Kaygılarının Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında İncelenmesi

Examining the Problems and Concerns of Parents with Disabled Children in the Context of Gender Roles

Emine Yarımday*¹

Jade Cemre Erciyes²

* Sorumlu yazar

Corresponding author

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye.

M.A. Stu., İstanbul Aydın University, Turkey.

emineyarimdag@stu.aydin.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-4407-3346

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye.

Asist. Prof. Dr., İstanbul Aydın University, Turkey.

cemreerciyes@aydin.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-4186-8901

Makale geliş tarihi / First received : 19.12.2020

Makale kabul tarihi / Accepted : 23.01.2021

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar:

1- Araştırmacıların katkı oranı eşittir.

2- Bu çalışma İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü'nde Dr. Öğr. Üyesi Cemre Erciyes danışmanlığında Emine Yarımday tarafından hazırlanan "Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Sorunları ve Kaygılarının Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında İncelenmesi" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

3- Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

4- Araştırma için İstanbul Aydın Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 31.08.2020 tarihli ve 2020/07 sayılı kararı ile onay alınmıştır.

5- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *Turnitin*. Similarity Index 13%

Atıf bilgisi/Citation:

Yarımday, E., Erciyes, J. E. (2021). Engelli çocuğu olan ebeveynlerin sorunları ve kaygılarının toplumsal cinsiyet rollerini bağlamında incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 347-373.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, engelli çocuğu olan ebeveynlerin toplumsal cinsiyet rollerini doğrutusunda çocuklarıyla ilişkilerinde rol ve sorumlulukları, yaşanan sorunların ve kaygıların ortaya konulmasıdır. Araştırmada özellikle toplumsal cinsiyet bağlamında inceleme yapılmasından dolayı aynı aile içerisinde olan 10 anne ve 10 baba olmak üzere 20 ebeveyn ile görüşülmüştür. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yöntem ile yürütülmüştür. Araştırmanın verileri literatür taraması ve alan bilgisi doğrutusunda araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme soruları aracılığıyla yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle toplanmış ve nitel yöntem ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda ebeveynlerin çocuklarına dair yaşanan sorunlar ve kaygılara dair görüşlerinin anne ve babalarda çok fazla değişiklik göstermediği ancak anlık sorun alanları doğrutusunda yaşanan kaygıların anneleri daha fazla etkilediği, engelli çocuklarının sorumluluklarına dair kadınların daha fazla rol aldığı, yaşanan sorunların anlık çözümlerinde babaların daha olumlu şeyler düşünebildikleri ancak bu sorunların genellenmesi ya da geleceğe dönük olmasında onların da çözüm getirme konusunda anneler kadar zorluk yaşadıkları görülmüştür. Annelerin sosyal destek aldıklarına dair daha olumlu görüşleri olduğu, babaların sosyal destek göremedikleri ya da çevrelerindeki bireylerin meşgul olmalarından kaynaklı destek alamadıkları sonucu ortaya çıkmaktadır. Ebeveynlerin yaşadıkları sorunlarda ise annelerin çocuklar ile daha fazla ilgilenmesinden kaynaklı kendi iyilik halleri ile ilgili problemler yaşadıkları, çocuklarına dair yapılan ayrımcı ve olumsuz tavırları babalara oranla daha fazla içselleştirdikleri ve bu sorunlarla baş edebilmek adına psiko-sosyal destek ihtiyacı duydukları sonucuna ulaşılmıştır. Psiko-sosyal desteğin ediniminde ise babaların daha isteksiz olduğu, annelerin ise bu destek sistemini almayı istedikleri görülmüştür. Bu bağlamda, sunulmakta olan sınırlı psiko-sosyal destek hizmetleri artırılarak, sosyal hizmetin savunucu, ara bulucu, vaka yöneticisi ve danışman rollerinin de yerine getirilmesiyle, engelli çocukların da ailelerinin de iyilik halinin sağlanması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler

Engellilik, ebeveyn, toplumsal cinsiyet, sosyal hizmet.

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the roles and responsibilities, problems and anxieties of parents in taking care of their disabled children within the context of gender roles. To reflect on the gender dimension 20 parents, 10 mothers and 10 fathers of the same family, were interviewed. The study was conducted with the phenomenological method, one of the qualitative research methods. The data was collected with semi-structured interview questions prepared by the researchers in line with the literature review and knowledge from the field of study. The obtained data were analysed according to the qualitative method. The study found out that, the lived issues and worries about their children experienced by the parents did not differ much among mothers and fathers, but whilst dealing with the existing issues mothers worried more, they played more roles in undertaking the care responsibilities of their children, while fathers had a more positive approach towards faced problems, but lived similar difficulties in regards to the problems in general and worries about the future. Mothers had a more positive perception of the social support they received while it was found out that fathers didn't feel they received any social support or people in their environment were too busy to give support. In terms of issues experienced by parents, it was concluded that mothers had problems with their own well-being due to their greater interest in their children, internalized discriminatory and negative attitudes by others towards their children more than fathers and needed psycho-social support to cope with these problems. In the acquisition of psycho-social support, it was observed that fathers were more reluctant, and mothers wanted to use this support system. In this context, besides the development of the existing but limited psycho-social support, the advocacy, caseworker and consultancy roles of social work should also be realised for the well being of the disabled children and parents.

Keywords

Disability, parent, gender role, social work

GİRİŞ

Engellilik; doğuştan, doğum sırasında ya da doğum sonrasında bireyin yaşamının her anında olabilen bazı sebeplerden kişinin yaşına, bulunduğu çevredeki sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak gerçekleştirilmesi beklenen davranışları yapamaması ya da bu davranışları gerçekleştirilmesinde kısıtlanmasıdır (World Health Organization, 1980, s. 28-29). Engellilik olağan bir durum olup bireylerin yaşamları boyunca kalıcı ya da geçici bir engelle sahip olma ihtimalleri bulunmaktadır (World Health Organization and The World Bank, 2011, s. 3). Kavram kullanımında alanda 'sakat', 'özürlü' ve 'engelli' terimleri karşımıza çıkmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün de açıklamasına göre sakatlık; bireyin bir fonksiyon kaybının olması ve bu durumdan daha çok fizyolojik olmakla birlikte psikolojik olarak da etkilenmesidir. Özürlülük; bireyin günlük faaliyetlerini gerçekleştirememesi ve faaliyetlerinin kısıtlanmasıdır. Engellilik ise; bireylerin cinsiyet, yaş, kültürel ve sosyal yaşamı içerisinde yaşamında gerçekleştirdiği faaliyetlerin yerine getirilememesi ya da bu davranışların kısıtlanmasıdır (World Health Organization, 1980, s. 29; Başbakkal ve Bilsin, 2014, s. 66; Yardımcı, 2015, s. 9). Bu üç kavramın alanda ve çalışmalarda kullanımında hem Türkçe hem de diğer dillerde karışıklıklar olmaktadır. Daha önce yasal mercilerce de kullanılmış olan özürlü kavramı; olağan olarak kabul edilen ile diğer durumun karşılaştırılması ve bireylere özürlü diyerek onun bir özrünün olduğu vurgusu yapıldığı düşünülerek kullanılmak istenmemekte, özellikle engelliler ve yakınları tarafından kullanılması reddedilmektedir (Küçükaslan, 2011). Özürlü kavramının kullanılmaması ile birlikte bazı kaynaklarda "sakatlık" teriminin bireyin yalnızca sakatlığına vurgu yapması ve bu nedenle bu kavramın kullanılması öngörülse de (Küçükaslan, 2011; Yardımcı, 2015, s. 9) resmi kurumlar, bakanlıklar ve sivil toplumda engellilik kavramı kullanılmakta olup yapılan araştırmada da bu doğrultuda engellilik kavramı kullanılmıştır. Engellilik; hamilelikte olan alkol ve madde kullanımı, yaşanan kronik rahatsızlıklar ve diğer durumlar gibi doğum öncesi, erken ya da zorlu doğum, bebeğin oksijensiz kalması, sarılık olması ve diğer durumlar gibi doğum sırasında ve sonrasında yaşanan sebepler ve kazalar, savaşlar, çevre kirlilikleri ile afetler gibi diğer nedenlerden kaynaklanabilmektedir (UNESCO, 1995 akt. Özata ve Karip, 2017, s. 410; Koca, 2010, s. 5; Scharf, Maphule, Pullen, Shrestha, Matherne, Roshan, and Koshy, 2017, s. 772-774). Engellilik bireyin yalnızca fizyolojik olarak yaş gereği yapması gereken davranışları değil aynı zamanda sosyal roller bağlamında da yerine getiremediği durumları içerisinde bulundurmaktadır. Bu doğrultuda engelin oluş şekline bakılmaksızın engel türleri; fiziksel-ortopedik engeli, zihinsel engel, görme engeli, işitme engeli, ruhsal-duygusal engel, dil-konuşma engeli ve süregelen hastalıklardır (World Health Organization and The World Bank, 2011, s. 3-5; Koca, 2010, s. 5).

Engelliliğin ne olduğuna dair yapılan araştırmalar ve bu alanda çalışmalar yürütebilmek için ortaya konulan yaklaşımlar bulunmaktadır. Engelin ne olduğunun açıklanması adına ortaya konulan ilk model 'Medikal Model'dir. Engeli daha çok tıbbi açıdan ve ortaya çıktığı ilk dönemde mental ve fiziki temellere dayandıran medikal model, engellileri normal olandan farklı olarak görmüş ve engellilerin tedavi edilmesi gereken kişiler olduğunu savunmuştur (Nazlı, 2012, s. 21; Arkan, 2002, s. 14-15; Lang, 2001, s. 3). Medikal model; engeli, bireyin fiziksel yapısındaki eksiklikleri ya da sakatlığı ortaya çıkaran durum olarak görmüş ve engelliliğin tanımını yaparken engeli olmayan kişiyi toplumun bir ögesi ve normal olarak, engelli bireyleri ise fiziken ve toplum tarafından normal olarak adlandırılan ve bilinen topluluklara ve topluma entegre olması gereken birey olarak ortaya koymuştur. Tam bu noktada medikal modelin bu

görüşlerini şiddetli bir şekilde eleştiren ve engelliliği açıklamak için ortaya konmuş olan sosyal model ortaya çıkmıştır. Fiziki ve hastalık temellerini bir yana koyan sosyal model, engelli bireyin toplumlarda var olduğunu ve esas engelin toplumlar tarafından ortaya konduğunu, yapılan ayrımcılıkların, erişilemeyen tüm hizmetlerin, engelli bireylerin toplumdaki dışlanması ve uzaklaştırılmasının ve özellikle engelli kişilerin hayatını kısıtlayan her şeyin aslında engeli ortaya çıkardığını belirtmiştir (Oliver, 1996, s. 30-34). Sosyal modelin ortaya konulması öncesinde savunulan medikal model; engellilerin ihtiyaçlarını nasıl, ne şartlar altında ya da hangi kaynaklarla karşıladığı, gündelik işlerini ne derece yürütebildikleri ve her bireyin hakkı olan sosyal hayatlarını yaşayıp yaşayamadıkları gibi noktalara odaklanmamaktadır. Bireyi çevresi bağlamında değerlendiremeyerek yalnızca onun engeline odaklanarak, sakatlığın tedavisinin önemi üzerinde durmuştur. Sosyal modelin öncüleri ise engelin yalnızca bireyin sakatlığı olmadığı ve bireyden kaynaklanmadığı toplumsal bir pencereyi de kapsadığı, patolojik temellerin ötesinde toplumun engeli ortadan kaldırması gerektiği düşünceğini savunmuşlardır (Altuntaş ve Atasü Topçuoğlu, 2014, s. 131-132).

Engellilik hareketinin ortaya çıkmasıyla, engellilerin haklarını gözetilen uluslararası hukukun gelişmesinin de katkısıyla bu iki yaklaşımda da eksik noktalar olduğu üzerinde durulmuştur. Medikal model engeli yalnızca tıbbi açıdan yorumlamakta, sosyal model ise topluma odaklanarak engelli bireylerin yaşadıkları ya da yaşayabilecekleri sağlık sorunlarını göz ardı etmektedir. Engelin tanımlanması ve engelli bireyler için hizmetlerin ortaya konulmasında esas önemli olanın engelli kişilerin birer birey olmalarından kaynaklı olarak her birey ile eşit oldukları ve sahip oldukları haklarına ulaşmaları bakışı açısından 'Hak Temelli Yaklaşım' ortaya çıkmıştır. Kaynağını uluslararası ve ulusal hukuka da dayandıran hak temelli yaklaşımın temeli; ekonomik farklılıklara, etnik kökene, toplumsal cinsiyete dayandırılarak ortaya konan bütün eşitizliklerin önüne geçerek bireylerin haklarına erişimlerinin sağlanmasıdır. Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulmuş olan ve 2008 yılında yürürlüğe giren Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'yi dayanağı olarak gören hak temelli yaklaşım; bireylerin herhangi bir ayrıma tabi tutulmadan, engeli olması ya da olmamasından bağımsız olarak var olduğunu, hakları olduğunu ve haklarını kullanabilmelerinin gerektiğini ortaya koymaktadır (Degener, 2017, s. 42-56). Gerard Quinn and Theresia Degener yazmış oldukları 'Human Rights and Disability' adlı yazılarında; "İnsan onuru, insan haklarının temel normudur. Her birey paha biçilemez bir değere sahip kabul edilir ve hiç kimse önemsiz değildir. İnsanlara sadece ekonomik ya da başka bir şekilde yararlı oldukları için değil, aynı zamanda doğuştan gelen öz değerleri nedeniyle de değer verilmelidir." (2002, s. 14) diye belirtmiş ve engellilerin hak ihlalinin de insan haklarının ihlali olduğunu, engellilerin haklarına erişmelerinin temel olduğu hak temelli yaklaşımı vurgulamışlardır.

'World Report on Disability' isimli raporda Dünya Sağlık Örgütü'nün (2011, s. 6) de açıkladığı üzere engellilere karşı yapılan birçok olumsuz davranış bulunmakta olup bu davranışlar gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkeler kadar gelişmiş ülkelerde de görülmektedir. Bu olumsuz tutumlar ve davranışlar arasında; engellilerin toplumdaki dışlanması, zorbalığa ve akran zorbalığına uğraması, engellilerin yolculuk yapması ya da ulaşmalarının gerçekleşmesi adına gerekli desteğin sağlanmaması ve hizmetlerin yerine getirilmemesi, işverenlerin engelli çalışanlara yer vermemesi ya da yer verdiğinde bireylerin olumsuz tutumlara maruz kalmaları gibi durumlar bulunmaktadır. Engelli bireylere karşı yapılan dışlanma ve ayrımcılık bireyin engelinin türüne, engelinin oranına, sahip olunan kültüre, sosyal çevreye ve bu gibi durumlara göre değişiklik gösterebilmekte; eşitizlik, ayrımcılık ve dışlanmanın bir diğer faktörü de engelli

kişinin cinsiyeti olabilmektedir. Bu duruma bir örnek olarak da engeli olan erkek çocukların kız çocuklarına oranla eğitime daha fazla katılımlarının olması gösterilebilmektedir (United Nations Children's Fund, 2013, s. 1-3). Toplumsal cinsiyetinden ya da engelinden bağımsız olarak her çocuğun okula devam etme, oyun oynama, yemek yeme gibi esas hakları bulunmaktadır. Bu konuda eşitliğin sağlanması adına ortaya konan sözleşmelerden biri de Engellilerin İnsan Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'dir. Sözleşmenin insan hakları bağlamında eşitliği sağlamasının yanı sıra önemli yanlarından biri de toplumsal cinsiyet eşitliğine değinmesidir. Sözleşme engelli kadın ve kız çocuklarının uğradığı eşitsizliğin önüne geçilmesi adına da önem arz etmektedir. Toplumsal cinsiyetlerinden bağımsız olarak insan hak ve özgürlüklerinden aynı biçimde yararlanması bakımından, yapılması gerekenler de bu sözleşmede düzenlenmiştir (Şenyurt Akdağ, Tanay Aksaç, Temur Şimşekcan ve Kara, 2016, s. 20-21).

Ebeveynlik, bireylerin çocuklarının var olması ile başlayan, çocukların yalnızca bakım değil her açıdan gelişimine destek olunan, çocuğun sosyalleşmesinde, eğitiminde ve her alanda yardımcı ve destek olunması gerektiren bir durumdur. Engelli çocuğu olan ebeveynlerin yaşamları, düşünceleri ve davranışları beklenenden farklı olabilmektedir. Ebeveynler, çocuğunun engelini öğrendiği andan itibaren öfke, inkar, durum ile kendi içinde pazarlık edilmesi, depresyon, depresyon ile baş edilmesi ve bu aşamaları yaşayarak ya da yaşamadan kabullenme durumu içerisine girebilmektedir (Ersoy ve Buluş, 2019, s. 764-765). Ebeveynler; engelli çocuklarının bakımı, sosyal hayata atılımı, eğitimi ve bütün yaşamsal faaliyetlerinde özellikle belli yaşlarda en önemli mekanizmadır (Kandel and Merrick, 2007, s. 1799-1800). Çocuk ve ebeveyn arasında kurulan bu ilişki zaman zaman farklılaşabilmektedir. Çocuk ile kurulan iletişime dayanan bu ilişki ebeveynlik stili olarak adlandırılmaktadır. Baumrind (akt. Lee, Daniels, and Kissinger, 2006, s. 253)'in belirttiği üzere dört tip ebeveynlik stili bulunmaktadır. Bunlar otoriter ebeveyn, ihmal eden ebeveyn, hoşgörülü ebeveyn ve demokratik ebeveyn'dir. Bu ebeveynlik stilleri engelli çocuğu olan anne ve babanın davranışlarını açıklayabilmektedir. Çocuğu ile daha çok ceza-ödül sistemine giden ebeveynler otoriter, çocuklarının her istediğini yapan ebeveynler hoşgörülü ebeveyn, çocuklarını görmezden gelen ve sorun ile ihtiyaçlarına karşı ihmalkarlık gösteren ihmal eden ebeveyn ve son olarak bütün kararları alan otoriter ebeveyn ve kararı çocuğa bırakan hoşgörülü ebeveyn anlayışlarının tersi olan ortak karar almayı ailede esas gören demokratik ebeveyn bu stilleri oluşturmaktadır (Kaya, Bozaslan ve Genç, 2012, s. 209-211).

Her çocuğun ebeveynlerin hayatına gelmesiyle birlikte ailede yaşanan belli değişimler olmaktadır. Çocuğun aileye katılımı ebeveynler arası ilişkiyi, ebeveynlerin akrabalarıyla olan ilişkisini ve ebeveynlerin sosyal çevreleri ile olan ilişkisini olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir. Engelli çocuğun aileye katılımı, büyüme ve gelişme aşamalarında da tüm aile sistemini, rol paylaşımlarını değiştiren; ebeveynlerin mesleklerini bırakmalarını, aile yapısının ve sosyal ilişkilerin yeniden yapılandırılmasını ortaya çıkarabilmektedir (Özşenol, Işıkhani ve Ünay 2003, s. 156-157; Kazak and Marvin, 1984, s. 67). Aile içinde yaşanabilecek bazı sorunlar; ilişkilerde farklılaşma, maddi zorluklar yaşanması, engeli olmayan çocuğun içine kapanabilmesi ya da aksine engelli kardeşine karşı fazla ilgi göstermesi, hizmetlere erişilmemesi sonucu stres, ebeveynlerin aşırı derece kaygı yaşamaları gibi durumlardır. Aile içinde yaşanan ve yaşanabilecek sorunlar ve buna karşılık çözüm önerileri; ebeveynlerin eğitim seviyesi, yaşı, dini görüşü, yaşanmışlıkları, deneyimi ve ekonomik durumları gibi faktörlere göre değişebilmektedir (Çetin, 2018, s. 140). Engelli çocuğun hayatlarına girişi ile ebeveynler yalnızca

aile içinde değil akraba, arkadaş, iş arkadaşları gibi sosyal çevrelerinde de sorunlar yaşayabilmektedir. Engelli çocuk için sosyal çevre ve sistemlerde yaşanabilen sorunlar; eğitim, sağlık, ulaşım ve diğer hizmetlere erişimin engelli bireyler için yetersiz ya da eksik olması, engelli olmayan bireyler tarafından engelli kişilerin dışlanması, farklı görülmesi, ayrımcı davranışlara maruz kalması, engelli bireylerin haklarını ihlal edebilecek şekilde yardım etme isteği ve bunun gibi durumlardır (Vash ve Crewe, 2004, s. 64; United Nations Children's Fund, 2013, s. 11-15; Çetin, 2018, s. 138-139). Engelli bireylerin eşitlikçi bir şekilde sosyal çevrede yer alması, hak ihlallerinin ortadan kalkması adına yapılacak şey makul uyumlaştırmadır. Makul uyumlaşma; engelli bireylerin diğer bireyler gibi temel özgürlükleri ve haklarını kullanması ve yararlanabilmesi adına gerekli uygun değişikliklerin yapılmasıdır. Makul uyumlaşmanın yapılması engelli bireylerin de haklarını tam olarak kullanabilmelerini ortaya koyacaktır (Şenyurt Akdağ, Tanay Aksaç, Temur Şimşekcan ve Kara, 2016, s. 10-11).

Engelli çocuğu olan ebeveynlerin yaşadıkları sorunlar ve kaygılar ebeveynlerin toplumsal cinsiyet rollerine göre de farklılık gösterebilmektedir. Toplumların kültürel ve sosyal birikimleri, bu birikimler ile birlikte ortaya çıkan değerler doğrultusunda toplumsal yapıda erkekler ve kadınlar arasındaki farklılıklardır. Bireyler atanmış cinsiyetlerinden kaynaklı toplumsal beklentilere maruz kalmışlar ve bu beklentiler zamanla kültürün de etkisiyle kalıplaşmış davranışlara dönüşmüştür. Kalıplaşmış olan ve yerine getirilmesi gereken bu davranışlar da toplumsal cinsiyet rollerini ortaya koymaktadır (Öztürk, 2015, s. 2; Blackstone, 2003, s. 335). Cinsiyet ve cins kavramı tanımlamasında biyolojik temelli yaklaşım ile bu kavramlar açıklanabilirken, toplumsal cinsiyet kavramı ise bireylere atanmış olan ve sosyal statüsünü belirleyen bir araç olarak da gösterilen roller olarak açıklanmaktadır. Bununla birlikte toplumsal cinsiyet kavramı kadın ve erkekler arasındaki farklılığı toplumdaki topluma da değişen rollerle de açıklayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Akkaş, 2019, s. 99). Bir başka anlatı ile bakacak olursak bireyler ve araştırma doğrultusunda ebeveynler; çocukluktan başlayarak sosyal ortam ile buluşmaya başladıkları andan itibaren çevrelerindeki insanları, nesnelere, etkinlikleri, meslekleri hatta bireysel özelliklerini bile içinde oldukları topluma göre şekillendirmeyi, başkalarının davranışını da uygun ve uygun olmayan şekilde ayrıştırmayı öğrenmektedirler. Bu öğretiler ve kadın-erkek cinsiyetine yansımaları doğrultusunda toplumsal cinsiyet rollerine göre ebeveynler arasında erkeğin çalışarak eve katkıda bulunan, evin geçiminden sorumlu olan; kadının ise ev ile ilgilenen, bulaşıkları yıkama, yemek yapma, genel temizlikten ve ek olarak çocukların bakımından sorumlu olan, bakım sağlayan rolde olduğu görülmektedir (Atasü Topçuoğlu, 2016, s. 13-14; Yaşın Dökmen, 2009, s. 25-35).

Yaşamları boyunca çevreleri tarafından gelebilen öğretiler tarafından bireyler toplumsal cinsiyet rollerine dair algılarını fark etmeden dahi oluşturabilmektedir. Bu doğrultuda kadınlara hassas, şefkatli, pasif ve bakım veren; erkeklere ise güvenli, korkusuz, bağımsız, para kazanan gibi kalıplaşan sıfatlar ve roller yüklenebilmektedir (Esen, Soylu, Siyez ve Demirgürz, 2017, s. 56). Toplumsal cinsiyet rollerine dair kalıplaşmış rollerin en fazla görüldüğü kurumlardan biri de ailedir. Aile içerisinde evin sorumluluğu, bulaşık yıkanması, temizlik yapılması ve çocuğun bakımı kadınlara yüklenmiş olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortaya koyan bazı rollerdendir. Engelli çocuğun aile içerisinde bulunması da eşitsizliğin daha fazla olmasına yol açabilecektir (Işık ve Akbaş, 2019, s. 95). Engelli çocuğun aileye gelmesi ile birlikte anneler evlilik öncesinde de görmüş oldukları kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda ev ile daha çok ilgilenen, çocukların bakımında büyük rol oynayan kişiler olmaktadır. Gelişen sosyal

düzenlemeler ve kadının emeğinin görünür olması sonrasında toplumsal cinsiyet rollerine yüklenen anlamların giderek azaldığı görülmektedir. Geleneksel rollerin azalması ile birlikte de bu roller arasındaki keskin farklar azalma eğilimi göstermektedir ancak engelli çocuğu olan ailelerde özellikle çocuğun bakıma ihtiyacının olması durumunda durum yine aynı olmakta kadınlar çocuk ile ilgilenen ve erkekler de çalışan kişi rolünde kalmaktadırlar (Powell ve Greenhaus, 2010, s. 1012; Tekindal, 2015, s. 3). Bu noktada önemli olan özellikle hak temelli yaklaşımın da doğrultusunda toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeterek engelli çocuğun gelişiminde ebeveynlerin ortak kararlar alarak sorumlulukların da paylaşım içerisinde olması ve demokratik ebeveyn tutumu ile çocuğun yetiştirilmesi ve bakımının sağlanmasıdır. Bu çalışmada yukarıda sunulan kavramsal çerçeve ışığında engelli çocuğu olan ebeveynlerin çocuklarının hak temelli olarak hayata katılabilmesi sürecinde karşılaştıkları sorunlar ve yaşadıkları kaygılar nitel araştırma deseninde, toplumsal cinsiyet ve sosyal hizmet perspektifinden incelenmektedir. Bu çerçevede araştırmanın cevap aradığı engelli çocuğu olan ebeveynlerin toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda, ebeveynlerin rol ve sorumlulukları, yaşanan sorunlar ile kaygıların neler olduğu sorusunu cevaplamak üzere bulgular engelli çocukların yaşadıkları zorluklar ve hizmetlere erişim, ebeveynlerin yaşadıkları sorunlar ve kaygıları, ebeveynlerin rol paylaşımları, pandemi süreci, çocuğun ve ebeveynin sosyal destekleri, ebeveynlerin çözüm önerileri başlıkları altında sunulmuştur.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Ebeveynlerin görüşlerinin alınması esasına dayanan bu araştırma nitel araştırma yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada da olduğu gibi nitel çalışmada öncelikli hedef nicel çalışmaya göre örnekleme daha derinlemesine incelemektir (Yıldırım ve Şimşek, 2003, s. 55). Karışık olabilen bir konuda ya da konularda ayrıntılı görüşme yapılması gereken araştırmalar nitel araştırmalardır. Bu araştırmalar da çalışmaya katılan bireylerle konuşarak, duygu ve düşüncelerini öğrenerek, bireylerin hikayelerini dinleyerek ve çalışmada bu hikayelere yer vererek gerçekleştir (Creswell, 2013, s. 48). Bu doğrultuda engelli çocuğu olan ebeveynlerin toplumsal cinsiyet rollerine göre sorunları ve kaygılarını öğrenmek adına nitel bir araştırma yürütülmüştür.

Araştırma nitel araştırma türlerinden fenomenolojik yaklaşım ile yürütülmüştür. Fenomenolojik çalışma birden fazla kişinin çalışmada yürütülen esas konu hakkında duygu ve düşünceleri ile deneyimlerinin ortak anlatımını ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda çalışmaya katılım gösteren bireylerin çevreleri ile olan ilişkileri ve çalışmaya konu olan durum hakkında etkileşimi incelenilmekte ve alınan bilgiler bütüncül olan genel bir perspektiften değerlendirilmektedir (Creswell, 2013, s. 77). Araştırma fenomenolojik yaklaşım ile birlikte ebeveynlerin duygu ve düşüncelerine yer vermek, sorunların ortaya konulması ve çözüm önerileri sunmak adına ortaya konmuştur.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul ili Kağıthane ilçesinde yaşayan, çocuğu özel eğitim okulu ve/veya rehabilitasyon merkezine devam eden ebeveynler oluşturmaktadır. Araştırmanın temeli toplumsal cinsiyet rolleri farkına dayandığından kartopu örnekleme yöntemi ile seçilmiş 10 ailede bulunan 10 anne ve 10 baba olmak üzere 20 ebeveyn ile görüşme yapılmıştır. Kartopu örnekleminin esası çalışmacının çalışmasına devam ederken çalışmaya katılımcıların

eklenmesidir. Araştırma Kağıthane ilçesinde bulunan birkaç ebeveyn ile başlamış ve daha sonra ebeveynlerin diğer ebeveynlere yönlendirmesi ile yine Kağıthane ilçesi içerisinde olan ebeveynler ile devam etmiştir. Kartopu örneklem tekniğinin temeli de alışılmış olarak diğerlerini etkileyen bireylerin olduğu alt-kültürlerin örneklemede kullanılmasıdır (Özen ve Gül, 2007, s. 413).

Katılımcılar araştırmaya katılmadan önce araştırma hakkında bilgilendirilmiş, araştırmaya katılmaya gönüllü olduklarını belirttikleri taktirde yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Araştırma için İstanbul Aydın Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 31.08.2020 tarihli ve 2020/07 sayılı kararı ile onay alınmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırma verileri 2020 yılı Ekim-Aralık ayları arasında araştırmacı tarafından hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme soruları aracılığıyla toplanmıştır. Görüşme soruları öncelikli olarak ebeveynler ve çocuklarına yönelik tanıtıcı bilgilerin alınması ile başlamaktadır. Hazırlanan görüşme soruları, alanda çalışan uzmanlardan görüşler alınarak ve uzmanların geri bildirimleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Ebeveynlere; çocuklarının yaşadıkları sorunlar, kendilerinin yaşadıkları sorunlar, ebeveynlikleri ve çocukları ile ilgilerine dair bilgiler, sosyal destekleri, pandemi döneminde yaşadıkları sorunlar, bütün sorunlara karşı çözüm önerileri, toplumsal cinsiyet rollerine dair rol ve sorumlulukların öğrenilmesine dair sorular sorulmuştur. Soruların anlaşılabilirliğini öğrenmek ve anlaşılır soruların düzeltilmesi adına engelli çocuğu olan bir anne ile pilot görüşme yapılmış sonrasında sorulara son hali verilmiştir.

Araştırmaya yüz yüze başlanmış ancak pandemi nedeniyle okulların ve rehabilitasyon merkezlerinin kapanması ve ülke genelinde alınan sokağa çıkma yasakları nedeniyle araştırmalar anne ve babalarla online platformlarda yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Birebirde yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerde ailelerden yazılı olarak Bilgilendirilmiş Onam Formu ile imzaları alınmış olup internet üzerinden yapılan görüşmelerde ise online olarak hazırlanmış Bilgilendirilmiş Onam Formu ebeveynler tarafından doldurulmuştur. Birebirde yapılan görüşmeler Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onay alınmış olunan Özel İlk Evre Eğitim Merkezi'nde, diğer görüşmeler ise online platformlarda ebeveynlerin uygun oldukları günler ve saatlerde yapılmıştır. Görüşmeler sırasında alınan ses kaydı ebeveynler tarafından izin alınarak yapılmıştır. Aynı aileden olan anne ve babalarda her görüşme ayrı ayrı yapılmış ve görüşmeler ortalama 20-45 dakika arasında sürmüştür.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler nitel betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Betimsel analize göre, elde edilen veriler araştırma soruları doğrultusunda hazırlanmış olan daha önce belirlenmiş temalara göre özetlenmiş ve yorumlanmıştır. Betimsel analiz ile yorumlanan araştırmanın verilerinde anne ve babaların görüşlerine yer vermek amacıyla doğrudan alıntı yöntemi de kullanılmıştır (Yıldırım ve şimşek, 2013, s. 256)

Araştırma için hazırlanan görüşme soruları çerçevesinde ebeveynlerle görüşme sırasında alınan ses kayıtları daha sonrasında analiz edilmiş ve bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Araştırmaya katılan ebeveynlerin cevabı ses kaydında duyulduğu şekilde doğrudan aktarılmış herhangi bir düzenleme yapılmamıştır.

BULGULAR**Tablo 1.** Araştırmaya Katılan Ebeveynler ve Çocuklarına İlişkin Bilgiler

Çocuklar	Cinsiyeti	Yaş	Engel Durumu	Ebeveynleri	Yaş	Çocuk Sayısı	Mezuniyet Durumu	Mesleği
Ç-1	Erkek	7	Fiziksel Engelli	A-1	46	1	Lisans	Ev Eksenli Çalışma
				B-1	39		Lisans	Yönetici
Ç-2	Erkek	21	Fiziksel ve Zihinsel Engelli	A-2	40	2	İlkokul	Ev Eksenli Çalışma
				B-2	50		İlkokul	İşçi
Ç-3	Erkek	17	Fiziksel Engelli	A-3	38	3	Lise	Çalışmıyor
				B-3	47		Lise	Tamirci
Ç-4	Erkek	5	Dil Konuşma Engelli	A-4	37	3	İlkokul	Çalışmıyor
				B-4	40		Lise	Otopark Görevlisi
Ç-5	Kız	17	Otizm /Mental Engelli	A-5	42	2	İlkokul	Çalışmıyor
				B-5	48		İlkokul	Mobilyacı
Ç-6	Kız	8	Zihinsel/ Fiziksel Engelli	A-6	33	3	Lise	Çalışmıyor
				B-6	38		İlkokul	Terzi
Ç-7	Kız	13	Zihinsel/ Fiziksel Engelli	A-7	35	1	Ortaokul	Çalışmıyor
				B-7	41		Lise	Şoför
Ç-8	Kız	12	Otizm	A-8	46	2	İlkokul	Çalışmıyor
				B-8	51		İlkokul	Bakkal
Ç-9	Kız	15	Zihinsel Engel	A-9	48	2	İlkokul	Çalışmıyor
				B-9	61		İlkokul	Serbest Meslek
Ç-10	Erkek	22	Otizm	A-10	46	2	Lise	Çalışmıyor
				B-10	52		İlkokul	Marangoz

Araştırma kapsamında 10 çocuğun hem anne hem babası ile görüşülerek 20 ebeveyn ile görüşme sağlanmıştır. Ebeveynler ve çocuklarına ait araştırmanın yorumlaması kısmında kullanabileceğimiz bazı bilgiler yukarıdaki gibidir. Aileler ve çocuklara ilişkin bilgiler verilirken Ç-(1,2,...), ebeveynlerini belirtirken de baba için B-(1,2,...) ve anne için A-(1,2,...) kodları kullanılmıştır.

Aileler ile yapılan görüşmelerde çocukların engelinin nedenlerine ilişkin alınan yanıtlara göre erken doğum, gebelik zehirlenmesi, akraba evliliği, doğum sırasında doktorun yanlış müdahalesi, doğum sonrası yaşanan travma olduğu öğrenilmiş olup ebeveynlerin çoğunluğu

tarafından verilen yanıt ise engelin nedeninin bilinmediğı doğum öncesinde bir sorun olmadığı ancak çocuğun yaşatlarına göre farklı gelişim göstermesinden kaynaklı engelin fark edildiğidir.

Makalenin cevaplamaya çalıştığı esas sorusu ve amacı engelli çocuğu olan ebeveynlerin sorunları ve kaygılarının toplumsal cinsiyet rollerine göre incelenmesine yöneliktir. Bu soruna yönelik elde edilen bulgular araştırma sorularının da çerçevesinde aşağıdaki başlıklar altında incelenmiştir.

Engelli Çocukların Yaşadıkları Zorluklar ve Hizmetlere Erişimleri

Kavramsal çerçevenin ortaya koyduğu gibi her çocuğun toplumsal yaşama eşit katılma hakkı vardır. Engelli çocukların eğitim, sağlık, ulaşım ve diğer hizmetlere erişiminde, görüşme yapılan ailelerin çoğunluğu çok fazla sorun ve eksiklik olduğunu belirtmiştir. Ebeveynlerden bazıları hizmetlerin yerinde ve iyi olduğunu belirtse de görüşme esnasında soruya yeniden dönerek zorluklar hakkında yorumda bulunmuşlardır. Yaşanan zorluklar ve hizmetlere erişim hakkında annelerin anlatılarında eğitim anlamında öne çıkan noktalar eğitim kurumlarının yetersizliği ve öğretmenlerin kalıcı olmamasına odaklanırken, babaların anlatıları eğitimin kalitesi ve erişilebilirlik sorunlarına odaklanmıştır. Bir anne *“Türkiye’de özel eğitim anaokulu bile yoktu yeni geldi. Kızımı gönderirken kaç yer aradım. Gerçekten o yaşta bir çocuğun da eğitim alması gerekiyor.”* (Katılımcı A-6) diye ifade ederken bir diğeri *“Okulda öğretmenlerin çok değişmesi sorun. Sürekli öğretmenler değişiyor çocuğun alışması uzun sürüyor.”* (Katılımcı A-8) demiştir. Babalardan biri ise *“Ama eğitim konusunda ben kızımın iyi bir eğitim aldığını düşünmüyorum.”* (Katılımcı B-5) demiştir. Erişim konusunda ise babaların *“Eğitimde evet eğitime erişimde tam değiliz. Mesela kızımın fizik tedavi alması gerekiyor ama götürüyoruz yürüyemediği için eşim götürüyordu onun da sırtı ağrıyor artık zorlanıyor.”* (Katılımcı B-7) ve *“Eğitim konusu ve verilen rehabilitasyon seansları bence yetersiz. Daha fazla fizik tedavi seansı verilmeli.”* (Katılımcı B-3) sözleri dikkat çekicidir.

Sağlık sistemi içinde ise en çok dile getirilen sorunlar anneler için hastaneye gitmedeki zorluklara odaklanmaktadır. Aşağıda 2 annenin bu konudaki anlatıları paylaşılmaktadır:

“Bu raporların çıkartılması başlı başına sorun. Benim çocuğum zaten yürüyemiyor belli ve raporu var. İlaç yazdırmaya gidiyorum mesela ya da bez raporu tekrar benim kızımı da getirmemi istiyorlar. Yani belli rapor var ve kızım yürüyemiyor gelebilse zorlanmasak zaten getiririm.” (Katılımcı A-7)

“Hastanedeki süreçler bir kabus, bir facia. Anlatamam size yaşadığım zorlukları. Bu çocukların özel olduğunu bildiği halde, raporu olduğu halde gittiğimiz her yerde bir şeyler isteniyor.” (Katılımcı A-2)

Babalar ise rapor çıkarma konusunda daha çok sistemsel sorunlara odaklanmaktadır:

“Rapor çıkarma sürecinde çok zorlandım. Heyet randevusu almak için inanır mısınız bir ay telefon başında sürekli randevu aradım.” (Katılımcı B-4)

Daha genel olarak süreci *“Bazı yaşanan durumlar çok zor olabiliyor. Fizik tedavi süreci, rapor alma süreci ve yaşanan psikolojik süreçler.”* (Katılımcı B-1) sözleriyle tanımlayan bir baba sistemsel altyapının yetersizliğinin ve hizmete erişimde yaşanan sıkıntıların uzun süreli etkilerinden bahsetmektedir.

Sağlık sistemlerinin, randevuların olduğu kadar hastanelere erişimdeki ulaşım sorunları da özellikle anneler tarafından dile getirilmiştir: *“Fizik tedavi için verilen seanslar çok az. Hastanelerde de zaten rapor almak çok zor bir de en ufak şeyde mesela çocuğu da götürmemizi istiyorlar çocuğum engelli ve çok zorlanıyorum götürmekte.”* (Katılımcı A-3). Bir başka anne ise yaşadığı sorunları dile

getirirken “Ulaşımın alakalı çok sıkıntı yaşıyoruz. Örneğin bulunduğum yerin hastanesinden oğlumu götürmek için araç istiyorum ancak hiç ulaşamıyorum.” (Katılımcı A-2) ifadesini kullanmıştır. Bir diğer anne ise sözleriyle sosyo ekonomik yetersizliklerin haklara ve hizmetlere erişme yönünde öne çıkardığı sorunları ortaya koymuştur:

“Eşim yeşil kartlı olduğu için biz üniversite hastanelerine gidemiyoruz sadece devlet hastanelerine gidebiliyoruz. Bu alanda biraz daha gelişmemiz gerekiyor.” (Katılımcı A-6)

Yine bir baba ulaşım ile ilgili sorunun çocuğun özel ihtiyaçlarından kaynaklandığına ve ulaşım hizmetindeki yetersizliğe dikkat çekmiştir: “Hastaneye ya da başka yere giderken ulaşım hizmetlerinden faydalanamıyoruz. Kalabalık ve oğlum da kalabalığa dayanamıyor.” (Katılımcı B-2).

Engelli çocukların genel anlamda yaşadıkları sorunlar ve hizmetlere erişimindeki eksiklikler hakkında ebeveynlerin görüşlerinin toplumsal cinsiyetlere göre farklılaşma göstermediği, ailelerin yaşanan durumlara karşı bilgilerinin benzer olduğu görülmüştür. Ebeveynler en fazla çocuklarının hastanedeki süreçlerde, rapor çıkarımında, eğitim hizmetine erişimde ve ulaşımın sağlanmasında sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Ebeveynlerin Yaşadıkları Sorunlar ve Kaygıları

Engellilik öncelikle engele sahip olan bireyin hayatını etkilemekte ve bu durumdan etkilenen kişi yine engelli birey olmakta ancak ebeveynler de kişisel, duygusal ve sosyal olmak üzere her açıdan bu durumdan etkilenmektedir. Ebeveynlerin yaşadıkları bu durumlar içerisinde engelli çocuğun gelişi ile birlikte ailede değişim ya da sorun yaşanması, ebeveynin vaktinin birçoğunu çocuğuna ayırması ve kendi kendine vakit ayıramaması dolayısıyla yaşanabilecek bazı sorunlar ve depresyon riski, çevre tarafından olumsuz tutumla karşılaşılması, olumsuz tutum ile karşılaşılmaması adına ailede yaşanan içine kapanıklık ve benzeri durumlardır (Çetin, 2018, s. 138-139). Yüksel ve Tanrıverdi, 2019 yılında yayınlamış oldukları yazılarında özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin yaşadıkları bazı sorunların; bulaşıcı hastalık gibi görülmesi, damgalanma/etiketlenme ve sosyal kabul ve destek görmeme olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırma kapsamında ise çocuklarının engeli nedeniyle bazı aileler özellikle ayrımcı, dışlayıcı tavırlara, bunun tam tersi olarak engeli olmasından kaynaklı fazla ilgi gösterilmesi ve rahatsız edici davranışlar, incitici bakışlar gibi durumlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle ayrımcı tavırların daha fazla yetişkinler tarafından olduğu, çoğunlukla aileler tarafından ifade edilmiş olup bu davranışların çocuklar tarafından yapılabildiği de alınan cevaplar arasındadır.

“Bireyler değil de dediğim gibi çocuklar tarafından yapılan bazı davranışlar beni üzüyor. Mesela bir doğum gününe gitmiştik arkadaşlarımda olduğu. Oğlum ile aynı yaşta olan bir çocuk ‘Ben böyle hasta bir çocuk ile aynı ortamda olmak istemiyorum.’ dedi benim oğlum için. Bu durumda insan çok kötü oluyor.” (Katılımcı A-1)

Yukarıda verilen anlatıda Katılımcı A-1 çocuklara odaklanırken Katılımcı A-7 ve Katılımcı A-2 yetişkinlerin bilinçsizliğinden şikayet etmiştir:

“Bunu çocuklar değil büyükler yapıyor. Çocuklar zaten anlamıyor bilmiyor. Bir şekilde çocuğu cevaplarıyla tatmin edebiliyorsun. En büyük sıkıntı büyükler.” (Katılımcı A-7)

“Ama çoğunluk hala bilinçsiz ve bizi onlar zorluyor. Engelinin ne olduğunu bilmiyorlar. Engelliye başka bir dünyadan gibi ya da acıyarak bakıyorlar. Saygı duymayı zaten hiç bilmiyorlar. Kırmadan dökmeden nasıl yardım ederiz bunu asla bilmiyorlar.” (Katılımcı A-2)

Ancak hem anneler hem de babalar ifadelerinde en rahatsız edici olanın “bakışlar” olduğunu, toplumun bilinçsizliğinin -rahatsız edici bakışlarla- hem çocuklar hem de kendileri için zorluk oluşturduğundan bahsetmişlerdir. Aşağıda 2 anne ve 3 babanın sözleri sunulmuştur:

“En çok haliyle ister istemez bakışlar rahatsız ediyor. Bir kere gördün baktım ikinci bakmanın hiçbir gereği yok. Normal bir insan o da böyle davranılması gerekiyor.” (Katılımcı A-5)

“A hasta mı nesi var, niye erken doğdu, ne hastalığı var. Yani bu kadar çok soru sorulması ve bakışlar yoruyor.” (Katılımcı A-7)

“...çevrede dışlamalar oldu. İnsanlar kötü baktığı için de oğlum çekiniyor. İnsanlar da garip garip bakıyor.” (Katılımcı B-10)

“Dalga geçilmesi zoruma gider. Acıtasyonlu bakılması ya da. Sosyal çevrede oluyor bu durum en çok.” (Katılımcı B-6)

“Dönüp bakmalar tabii bizi rahatsız ediyor. Ama alıştık bu duruma.” (Katılımcı B-5)

Bir anne sosyal çevredeki bakışlardan daha yıpratıcı olanın akrabaların bilinçsiz tepkileri olduğunu dile getirmekte, bir baba ise “engeli bilmemenin” güzel olmayan davranışlara yol açtığını dile getirmekte:

“Bazıları direkt çocuğuma kızılıyordu. Özellikle akrabalar. ‘Ya konuşsana, lal mısın?’, ‘Senin yaşlıların bak neler diyor’ gibi şeyler söylenince çok yıpranıyordum. Çocuklarım ağlayınca, saklanınca, acı çekince ben de üzüliyordum.” (Katılımcı A-4)

“Maalesef ki toplumumuzda engel kelimesi ile ilgili güzel bir yaklaşım yok. İnsanlar engeli bilmeden farklı yorumlayabiliyor. Ya da insanların davranışları farklı olabiliyor. Bu güzel değil.” (Katılımcı B-1)

Anne 6 ve Baba 2'nin herkesin başına gelebileceği vurgusu ve daha önce paylaşılan alıntısında Anne 5'in dile getirdiği “normal” insan olma vurgusu toplumun “bedensel bütünlük ve normallik” (abilizm) üzerinden tanımlanan sosyal yapısına dikkat çekiyor:

“Bazı insanlar öcü gibi davranıyor. Hayır öyle bir şey yok. O da benim benim gibi bir insan. Hepimiz de engelli adayınız yarın başımıza gelmeyecek diye bir şey yok ki.” (Katılımcı A-6)

“İnsanlar hiç benim başıma gelir diye düşünmüyor. Bu konuda tavırları hiç iyi değil.” (Katılımcı B-2)

Engelli çocuğu olan ebeveynler engelli çocuğu olmayan ebeveynlere oranla daha korumacı bir tavırda olabilmektedir. Hatta bu ebeveynler çoğu zaman çocuklarını sosyal çevreden izole edebilmektedir. Çocuğu engelli olan ebeveynlerin diğer ebeveynlere göre daha korumacı oldukları bilinmektedir (Vash ve Crewe, 2004, s. 83). Korumacı olan ebeveynlerin bazıları da sosyal çevreden izole olmak adına dışarıdan gelebilecek fikirleri önemsemediğini belirtmektedir. Sosyal çevreden çocuğun izole edilmesinde bu koruyucu tavrın daha çok annede olduğu, babalarda ise sosyal çevrenin ne dediğinin çok fazla önemsenmediği, çocuğunun iyiliği adına sosyal çevreden uzaklaşabildiği görülmektedir. Korumacı bir şekilde ya da çocuğuna karşı olumsuz tutumlar olacağını düşünerek çocuğunu sosyal çevre ile bir araya getirmemeye çalışan ebeveynlerin görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Ben zaten otobüse çok binmem mümkün olduğunca kalabalık ortama sokmadım çocuğumu. Çünkü biliyordum tepkileri zoruma giderdi.” (Katılımcı A-8)

“Kalabalık ve oğlum da kalabalığa dayanamıyor. Bu yüzden bazı ortamlara girmiyoruz.” (Katılımcı B-2)

“Çocuğum zaten dışarı çıkarken zorlandığı için çok da öyle ortamlara girmiyoruz.” (Katılımcı B-3)

“Hiç kimsenin benim çocuğum için dedikleri önemli değil. O yüzden duymamak gerekiyor bazen.” (Katılımcı A-4)

“Ben çok da takılmıyorum. Çocuğumun durumu da ortada sorun değil kimsenin yaptıkları.” (Katılımcı B-7)

Engelli ocuğun aileye katılımı ile birlikte anne, baba ve kardeş ilişkileri olmak üzere farklılıklar yaşanabilmektedir. Çocuğun gelişi ile birlikte aile, üzüntü ve stresli bir dönemden geçmektedir. Tanı konulması, ailenin çocuğa uyum sağlaması dönemlerinde aileler sorun yaşayabilmekte ancak bu sorunlar aileden aileye değişebilmektedir (Baykoç Dönmez, Bayhan ve Artan 2001, s. 32). Yapılan görüşmelerde ebeveynlerin cinsiyetlerinden bağımsız olarak çoğunluklu görüşün aile içinde farklı değişimler yaşandığına ancak bir sorun yaşamadıkları görülmüştür. Aile içinde yaşadıkları değişim ve sorunlara dair bazı ebeveynler “Aile içinde bir sorun yaşamadım. Hatta kendi ailem içinde destek gördüm.” (Katılımcı B-4) ya da “Aile içerisinde yaşadığım bir sorun olmadı. Aksine ailem en büyük destekimdi.” (Katılımcı A-1) sözleriyle ailenin olumlu desteğine örnek olsalar da ailelerin çoğunluğu kabullenme sürecinin zorluğundan ve ötekileştirici tepkilerden bahsetmektedir. “Kolay kabullenemedik engeli ailede. O zamana kadar otizm nedir bilmiyorduk çünkü.” (Katılımcı A-5) Bir yanda bu bilmeme halini yaşanmamalıla ilişkilendiren anlatılar varken; “Kabullenme sorunu yaşadık aile içinde. Sürekli hastanedeydik ve daha önce böyle bir Şey yaşamamıştık.” (Katılımcı A-10); te yanda bu bilmeme halinin yarattığı sağlık sorunlarına değinen anneler olmuştur: “znt oldu ilk başta, hastaneye git gel çok çabaladık. Hatta tansiyon, Şeker hastasıyım ben bu yüzden.” (Katılımcı A-8) Babalardan sadece biri sosyal çevreden dışlanma olduğundan bahsetmiştir: “Aile içinde bir Şey olmadı ama çevrede dışlamalar oldu.” (Katılımcı B-10)

Ancak, babaların nn anlatısı yaşamın yeniden yapılandırılarak iyilik halinin sağlandığına odaklanmaktadır:

“Kenetlendik daha bir bağ oluştu bizde. teleme, ayrı görme olmadı. Aile içinde bir sorun yaşamadık daha anlayışlı bir hale geldik. Bir hata olduğunda mesela ev içinde daha alttan almaya başladık.” (Katılımcı B-6)

“Ailem ile mesela bir yere gideceksek ya da program yaparken kızımıza göre belirliyoruz artık.” (Katılımcı B-5)

“...fizik tedavi sürecinde evimizin bir odasını fizik tedavi istasyonu yaptık.” (Katılımcı B-1)

Aile içinde ilişkilerin değişip dönüşmesiyle ilgili en güzel zeti, yaşanan olumsuzluklara rağmen değişimi “güçlenme” hali olarak tanımlayan Anne 6 dile getirmiştir: “Ben değişimin Şu Şekilde olduğunu düşünüyorum. Biraz daha glendik öyle hissediyorum.” (Katılımcı A-6)

ocuklarının bakımı ile ilgili zorluk yaşayabilen ve zor süreçler atlatmış olduklarını belirten ebeveynler ile yapılan görüşmelerde bazı ebeveynler tarafından psikolojik destek alındığı, psiko-sosyal desteklerinin olduğu ya da almak istedikleri belirtilmiş bazı ebeveynler tarafından da hiçbir zaman bu desteğe ihtiyaç olduğu hissedilmediği cevabı edinilmiştir. Çocukları ve kendileri ile ilgili sorun yaşamalarından dolayı psiko-sosyal destek ihtiyaçları konusunda bazı annelerin görüşleri ise Şu Şekildedir:

“Evet bazen insan gerçekten çok bunalabiliyor. Ailelerin bu Şekilde de düşünülmesi gerekli.” (Katılımcı A-3)

“Ben destek almıştım bir dönem belediyeden. İyi gelmişti. Ama sonra devam edemedim keşke etsem yine gitsem.” (Katılımcı A-10)

“Rehabilitasyonda çocuklarım ile ilgili destek alıyorum. İyi oluyor bilgiler alıyorum bazen derdimi anlatıyorum. Ama bunların arttırılması bireylere göre de olması gerekli.” (Katılımcı A-6)

Bir diğer yanda bazı anne ve babalar psiko-sosyal desteğin bir ihtiyaç olduğundan ama erişilemediğinden bahsetmişlerdir:

“Valla ben psikolojik destek çok isterdim ama çocuklarımı bırakabileceğim bir alan olursa evet çünkü ihtiyacım var böyle bir şeye.” (Katılımcı A-4)

“Anne ve baba destek alırsa çocuğuna da destek sağlayabilir. Babalar zaten çok az destek alıyor hiç destek almıyor gibi bir şey ama onların da ihtiyacı var. Sadece kabullenmiyorlar ihtiyaçları olduğunu.” (Katılımcı A-5)

“İyi bir psikoloji sizin çocuğunuz ile olan sürecinizi sevgi ve sabırla yürütmenizi sağlar. Lazım tabi bu gibi destekler aileler için..” (Katılımcı B-1)

“İhtiyacımız var hepimizin ama vaktim olmadı.” (Katılımcı B-9)

Aksine aşağıda anlatıları paylaşılan 3 baba ise böyle bir ihtiyaç duymadıklarından bahsetmişlerdir:

“Yok olmadı hiç genelde. Çevremdekilerle bile biraz zor konuşurum, konuşmayı sevmem çok.” (Katılımcı B-6)

“Hissetmedim böyle bir durum olmadı.” (Katılımcı B-7)

“Eşimin ihtiyaç duyduğu bir vakit olmuştu. Ama erkekler daha dayanıklı daha soğukkanlı olur derler ben hiç ihtiyaç duymadım. Her insanın yapısı farklı ama ben mesela ailelerin bir araya getirilerek kaynaşması etkinlikler yapmasını çok isterdim. Aileler oturur sorunlarını paylaşır sorun bulurlardı belki.” (Katılımcı B-5)

Yapılan görüşmelerde anne ve babaların görüşlerinden de anlaşılacağı üzere psiko-sosyal destek konusunda anneler ihtiyaçları olduğu ve almak istediklerini belirtmiş olup babalar ise bu desteğe ihtiyaç duymadığını ya da daha çok eşlerinin ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Kadınlara eşlerinin bu desteğe ihtiyaç duyup duymadıkları sorulmuş olup kadınlar kendilerinin daha çok ihtiyaç duyduklarını belirtmeleri ile birlikte bu desteğin çift taraflı verilmesinin önemi üzerinde de durmuşlardır.

Engelin öğrenilmesi sonrasında ailelerin kaygıları oluşmaya başlamakta olup yaşamları boyunca kaygıları olabilmektedir. Doğru ve Arslan'ın (2008) kaygı durumları ile ilgili yapmış oldukları çalışmalarında engelli çocuğa sahip olan annelerin çoğunluğunda sürekli kaygının ve kaygı durumunun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmamızda ise çocukları ve yaşamları hakkında ebeveynlerin kaygılarının sürekliliği ya da seviyesi hakkında bir bilgi alınmayıp ebeveynlerin kaygılarına dair görüşleri sorulmuştur. Edinilen cevaplar incelendiğinde anne ve babaların cevaplarının toplumsal cinsiyet rollerine bağlamında farklılaşmadığı her iki ebeveynin de çocuğun yaşamına dair benzer kaygıları olduğu görülmüştür. Konu hakkında ebeveynlerin görüşlerinde öne çıkan temalar ve bazı sözleri şu şekildedir:

Çocuğa bir şey olması kaygısı:

“Ona bir şey olması en büyük kaygımız.” (Katılımcı A-1)

“Eşimin de benim de kulağımızın yarısı oğlumuzun. Çünkü her an bir şey olabileceğinden korkuyoruz.”
(Katılımcı B-1)

Ben ölürsem kaygısı:

“Oğlumun nasıl bakarım endişesi ya da onun sağlık sürecini güzelce takip edebilir miyim endişesi başladı. Ve tabii ki ben öldükten sonra oğlumun ne olur düşüncesi başladı.” (Katılımcı A-2)

“En büyük kaygım ben ölürsem oğlumun nasıl olur. Keşke kimseye bağımsız olsaydı. Aklim hep onda kalıyor.” (Katılımcı B-2)

Çocuğun kendini anlatamaması, kendi kendine yetememesi kaygısı:

“En büyük kaygım çocuklarımın kendilerini ifade edememesi.” (Katılımcı A-4)

“Dilleri çözülmediği için kendilerini ifade edememeleri en büyük kaygım.” (Katılımcı B-4)

“Korkuyorum ileride kendisini anlatamaz, istediğini söyleyemez ne olacak kim bakacak diye.” (Katılımcı A-8)

“İleride ne olacak kaygım var. Konuşmasını, kendisini anlatmasını istiyorum. Benden sonra ne olacak kaygım var çünkü isteklerini söyleyemiyor, kendini anlatamıyor.” (Katılımcı B-8)

“Oğlumun ileride kötü davranılmasından çok korkuyorum. Bilmiyorum çünkü ileride ne olur.” (Katılımcı A-9)

“En büyük kaygım kendi işlerini kendi kendine yapamaması. İleride acaba bu durumda ne olur diye kaygı duyuyorum.” (Katılımcı B-9)

Yukarıda verilen anlatıların eşler arasında aynı temalar altında toplanması, ebeveynlerin bazı kaygılarında ortaklaştıklarını ortaya koymaktadır. Kaygılar detaylı incelendiğinde babaların daha çok uzun vadede özellikle çocukların bakımına yönelik kaygılarının olduğu, annelerin ise özellikle bakım veren rolü üstlenmesinden kaynaklı anlık sorunlara daha fazla hakim ve anlık kaygılara ise daha fazla sahip olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

Ebeveynlerin Rol Paylaşımları ve Çocukları Üzerindeki Sorumlulukları

Toplumsal cinsiyet nedeniyle toplumlar tarafından oluşturulan farklılıklar kalıplaşmış rolleri ortaya çıkarmıştır. Bu roller doğrultusunda evdeki iş bölümünde genelde kadınların temizlik, bulaşık, çamaşır gibi ev içerisinde çalışmayı gerektiren işlerde bulunduğu, erkeğin ise evin geçimini sağlayan kişi rolünde olduğu görülmektedir. Türkiye’deki aile yapısı incelendiğinde de yine ataerkil bir yapıda erkeğin karar konusunda biraz daha baskın olduğu ve evin geçimini sağladığı bilinmektedir (Ersoy, 2009, s. 217). Araştırma kapsamında toplumsal cinsiyet rollerinin ev içerisindeki yansımalarına bakılmak istenmiş ve alınan cevaplar ile ev içerisinde en çok annelerin yemek yapımı, ev ile ilgilenilmesi ve çocukların bakımı ile ilgilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Rol paylaşımı ile ilgili bazı anneler eşlerinin evdeki işleri yapmamasının nedeni olduğunu şu ifadelerle belirtmiştir: *“Bunların hepsini ben yapıyorum çünkü eşim 13-14 saat çalışıyor. Onun üstünden de yük almak gerekiyor.”* (Katılımcı A-1), *“O çalıştığı için zaten yorgun oluyor eve gelince daha çok çocuklarla vakit geçiriyor.”* (Katılımcı A-3), *“Bu işlerin hepsi benim hepsi. Eşim tabii destek olur evdeyse yorgun değilse ama yorgun oluyor genelde.”* Bazı anneler ise: *“Bana hiç destek olmaz. Diğer çocuğumuza da bir gün karşısına alıp gel ders yapalım dememiştir.”* (Katılımcı A-8) ve *“Evin genel temizliği çocuklar her şey benden sorumludur. Eşim sadece çöpü atar. Temizlik vs. yapmaz nerde...”* (Katılımcı A-2) ifadeleriyle eşlerinin kendilerine destek olmadıklarını belirtmiştir. Ev

işleri ile ilgili bazı babaların fikirleri şu şekildedir: “Bulaşığa falan pek yardım edemiyorum ama diğer şeylerde elimden geldiğince destek olmaya çalışıyorum.” (Katılımcı B-5), “Benim bazı ev işleriyle işim olmaz yapamam. Bazı durumlarda işte yardım ederim.” (Katılımcı B-10) ve “Muhakkak destek olduğum noktalar var ama çoğu eşimde tabi. Biz sabah çıkıyoruz akşam geliyoruz.” (Katılımcı B-7). Bu fikirler doğrultusunda ev içerisine dayalı işlerin kadınlara ait olduğu, araştırmaya katılan babaların çoğunluğunun çalışmadığı zamanlarda ev içerisindeki işlere destek olduğu ancak en çok çocuk ile ilgilenilmesi kısmında yardımcı olduğu; temizlik, yemek yapımı gibi işlerde destek olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Görüşme gerçekleştirilen 10 ailenin tamamında annelerin devamlı bir işlerinin olmadığı, babaların ise çalışmaya devam ettikleri öğrenilmiştir. Görüşme yapılan bir anne daha önce çalıştıklarını ancak engelli çocuklarının olması sonrasında işlerini bıraktıklarını şu sözlerle dile getirmiştir: “Ben üniversite mezunuyum daha önce bir bankada yönetici yardımcısıydım ama oğlum olduktan sonra işimi bırakmak zorunda kaldım.” (Katılımcı A-1). Yapılan görüşmelerde araştırmaya katılan çocukların 4’ünün günlük faaliyetlerinde tamamen aileye bağımlı olduğu, çocukların 6’sının ise kendi başına karşılayabildiği ihtiyaçlarının olduğu ancak çoğu faaliyetini yine ebeveynin desteği ile yapabildiği öğrenilmiştir. Çocuklarının yapamadığı günlük faaliyetlerde ise çocuğun cinsiyetinden bağımsız olarak annelerin destek olduğu, çocuğun istekleri ve ihtiyacında annesine yöneldiği bilgisi ailelerden alınmıştır. Ailelerin çoğunluğunda babaların iş saatleri dışında evde oldukları vakitte çocukların bakımında annelere destek oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Durum hakkında bazı annelerin görüşleri şu şekildedir:

“Eşim çok uzun saatler çalışıyor ve evde olduğu saatlerde de birlikte vakit geçiriyorlar.” (Katılımcı A-1)

“Yapamadığı şeylerde ben destek oluyorum. Eve gelince babası ilgileniyor.” (Katılımcı A-3)

“Genellikle ben yardım ederim. İşte bazen de eşim.” (Katılımcı A-9)

“Hiçbir fark yok, babaya da bana da söyler, bir şey yapamazsa ama genelde evde ben olduğum için bana söyler.” (Katılımcı A-5)

Babaların anlatıları ise bu durumu destekler niteliktedir. Babalar çalışan ebeveyn olduklarından çalışmaktan arta kalan zamanlarında ellerinden geleni yapmaktadırlar:

“Hangimiz müsaitsek o yapıyor. Ben işteyken eşim yapıyor ben geldikten sonra ben yapıyorum.” (Katılımcı B-2)

“Eşim evdeyken eşim, ben evdeyken ben yapıyorum.” (Katılımcı B-3)

“Eşim ilgilenir ama elimden geldiğince faydalı olmaya çalışıyorum yemek yerken olsun diğer şeylerde olsun.” (Katılımcı B-5)

“Akşam saatlerinde 10-11 gibi geliyorum ondan sonra ancak ne kadar yardım edebilirsem.” (Katılımcı B-8)

Türkiye’de ataerkil bir yapının devam ettiği ve toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında erkeklerin otoritesini koruduğu bu aile yapısının daha fazla olduğu (Kakaliçoğlu, 2019) belirtilmiş olmakla birlikte bu araştırmada hem anne hem de babalar çoğunlukla ev içerisinde karar alırken ortak karara vardıklarını ifade etmişlerdir. “Çoğunlukla kararları ortak alırız. Ben yapacaksam alacaksam ona o da bana. Birbirimize danışmadan karar almıyoruz.” (Katılımcı A-5), “Biz birlikte değerlendiririz eşimle kararları. Konuşuruz şunu yapalım bunu yapalım diye ortak veririz en sonunda.” (Katılımcı B-5). Hatta ailelerden biri karar alımına çocuklarını da kattıklarını ve bu süreci demokratik bir

şekilde yürüttüklerini ifade etmişlerdir: *“Toplu veririz kararları. Zaten sağlıklı bir çocuk yetiştirmek istiyorsan o çocukları göz ardı edemezsin. Onlara da danışmalısın.”* (Katılımcı A-4). Konu engelli çocuklar ile ilgili karar alınmasına gelindiğinde yine eşitlikçi bir tutumun olduğu ancak ailelerin büyük bir çoğunluğunda çocuğun bakımını üstlenmesinden kaynaklı karar mekanizmasının anne olduğu görülmüştür. Bu konudaki bazı görüşler: *“Çocuğum ile ilgili kararları da direkt ben alırım babamız pek anlamıyor.”* (Katılımcı A-2), *“Kızım ile daha çok ben ilgilendiğim için kararı ben alırım ama tabi ona da mutlaka haber veririm.”* (Katılımcı A-5), *“Oğlumuz ile alakalı karar süreçlerine eşim daha hakim.”* (Katılımcı B-1), *“Eşim biliyor genelde ihtiyaçları ya da diğer durumları o verir kararı.”* (Katılımcı B-8) şeklindedir.

Annelerin çocuklar ile daha çok ilgilendiği sonucu sonrasında ebeveynlerin çocuklarına karşı davranışlarının nasıl olduğu ve ebeveynlik stillerinden hangilerinin benimsendiği konusunda edinilen bilgiler şu şekildedir:

“Ben daha disiplinliyim. Çünkü çocuk benimle daha çok beraber ve bu nedenle o otorite ve zaman kavramını benim ayarlamam gerekiyor.” (Katılımcı A-1)

“Ben hem disiplinli hem de yerine göre müsamaha gösteren bir ebeveynim. Ama eşim biraz daha disiplinlidir.” (Katılımcı B-1)

“Ben elimden geldiği kadar çocuğumun ihtiyacını ona vermeye çalışıyorum ama bazı sınırlar da koyuyorum. Eşim dayanamıyor. Zaten derler ya kız çocuğu babaya düşkün diye. Baba da her istediğini yapıyor.” (Katılımcı A-8)

“Ben biraz daha alttan alırım. Eşim ilgilendiği için genelde eşim tavrını korur ona karşı.” (Katılımcı B-8)

“Ben disiplinli değilim, dayanamam ama eşim mesela yemek yerken bırak kendisi yesin der biraz daha ciddidir. Çocuğumuza döner hayır kendin alacaksın sana ceza der mesela bana göre daha disiplinlidir o.” (Katılımcı B-6)

“Ben daha otoritemi korurum. Katı değilim tabi tamamen ama sınırları ben koyuyorum. Eşim daha çok yapıyor dediklerini.” (Katılımcı A-6)

“Evet ben biraz daha hayırcıyım eşim biraz daha evetçi. Ben kuralları koyarım ama babası hiç kırmak istemez o yüzden ne derse yapar.” (Katılımcı A-10)

Ailelerin büyük bir çoğunluğunda annelerin çocuklarına karşı biraz daha otoriter konumda olduğu, çocuğa karşı kulların düzenlenmesi, ödül-ceza sisteminin yönetilmesi konularında annelerin etkin olduğu, babaların ise yine çocuğun cinsiyetinden bağımsız olarak daha hoşgörülü olduğu özellikle çocukların taleplerine karşı her zaman yerine getiren kişi rolü oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı ailede bulunan anne ve babaların benzer fikirde olması da sonucu doğrular nitelikte olup engelli çocuğu olan ailelerde hoşgörülü, ihmalkar, otoriter ve demokratik ebeveyn stillerinden en çok otoriter ve hoşgörülü ebeveynlik stiline uygulandığı bilgisi edinilmiştir.

Pandemi Sürecinde Çocuğun Bakımına Dair Yaşanan Zorluklar

İlk kez 2019 yılının Aralık ayında Çin merkezli ortaya çıkan Covid-19 virüsü hızlı bir şekilde yayılım göstermiş ve ülkemizde de ilk vakaların görüldüğü Mart ayında Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir (World Health Organization, 2020, s. 1). Pandemi döneminde bazı kurumların kapanması ve sokağa çıkma yasakları ile birlikte bu durumdan

etkilenen gruplardan biri de engelliler ve aileleri olmuştur. Aileler ile yapılan görüşmelerde babaların yarısının çalışmaya devam ettiği yarısının ise sokağa çıkma yasakları ve diğer yasaklar nedeniyle bir süre çalışmadıklarını ifade ettiği görülmüştür. Bu süreçte çocukların bakımı ile ilgili yine annelerin çoğunluklu rol oynadıkları babaların destek veren kişi rolünde olduğu kanısına varılmıştır. Pandemi döneminde çocukların bakımına ilişkin ikinci destek mekanizmasının diğer kardeşler olduğu bir anne tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: *“Eşim çalıştığı için biz evdeydik. Diğer kızım destek oldu bana o da evdeydi çünkü.”* (Katılımcı A-5). Bu dönemde engelli çocuk ve ebeveynlerin yaşadıkları zorluklar hakkında ailelerin fikirleri şu temalar etrafında toplanmaktadır:

Pandemi etkisiyle okul ortamında eğitim alamamanın olumsuz etkileri:

“Okulun kapalı olması bizi, çocuğumu çok etkiledi. Okulu çok seviyor çünkü. Evde çok bunaldı dışarı da çıkamadı.” (Katılımcı A-3)

“Çok fazla evde olduğu için de artık dışarı çıkmayı unuttu ve dışarı çıkınca aşırı tepki veriyor. Ve eğitime ara verildiği için başa dönmüşüz gibi oldu.” (Katılımcı A-5)

“Çocuğum çok sıkıldı evde. Okula gitmiyorlar dışarı gitmiyorlar. Bu durum beni de çocuğu da hepimizi etkiledi.” (Katılımcı A-9)

“Okullar en kötüsü oldu çünkü eğitimin ihmal edilmemesi gerekiyor. Uzaktan eğitim devam ediyor ama çok zor bizim çocuklarımız için uzaktan eğitim.” (Katılımcı A-6)

“En zorlayan şey okula gitmemeleriydi. Yaşları geçmeden her şeyi öğrenmelerini eğitim almalarını istiyorum.” (Katılımcı B-9)

Evde veya kısıtlı bir çevrede kalmanın olumsuz etkileri:

“Oğlumun korumak adına hayatımızı kısıtladık. Ya sadece evin yanındaki parka gittik ya da bahçemize indik. Diğer bütün şeyleri hayatımızdan çıkardık. Zaten faaliyetleri kısıtlıyken daha da kısıtlanması çocuğumuzu çok üzdü.” (Katılımcı A-2)

“Çocuklarını gezmeyi de sevdikleri için evde olmak zor. Hava soğuk olsa da dışarı çıkıp gezerdik, dışarıda yemek yerdik. Ama şimdi hep evde çok bunalıyor çocuklar.” (Katılımcı B-6)

“Evde kaldığı zaman sıkılıyor. Daralıyor hepimiz daralıyoruz aynı çocuk da bunalıyor.” (Katılımcı B-10)

Sağlık hizmetlerine erişimle ilgili sorunlar:

“Hastaneye gitmemiz gerekiyor mesela ilaçlarla ilgili ya da başka şeylerle ilgili korkuyoruz.” (Katılımcı B-5)

“İlacını alamadık kalmamıştı o sorun olmuştu. Nöbet geçirebilirdi o ilacı kullanmazsa. Sonra eczaneleri gezdim ve buldum. Hastaneler zaten biliyorsunuz gidilemiyordu.” (Katılımcı A-7)

Bulgular incelendiğinden anne ve babaların pandemi sürecinde yaşanan sonuçlara ilişkin düşüncelerinin benzer olduğu, bu süreçte en çok okul ortamında eğitim alınmamasından kaynaklı eğitim imkanlarına erişimin kısıtlanması, evde çocukların sıkılması, dışarı çıkamamaktan kaynaklı yaşanan stres, pandemi korkusundan kaynaklı sağlık hizmetlerine erişimde çekingen kalınması gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Çocuğun ve Ebeveynin Sosyal Destekleri

Engelli çocuklara sahip ailelerin çocuklarının bakımları, eğitim ihtiyaçlarının karşılanması ve diğer konularda destek olunması adına devlet kurumlarından aldıkları yardımlar bulunmaktadır. Görüşme yapılan ailelerin 5'i evde bakım ücreti, 2'si kaymakamlık yardımı aldığını, 3 aile de maddi durumlarının iyi olması ya da evde birden fazla kişinin çalışmasından dolayı herhangi bir kurumdan yardım almadığını belirtmiştir. Araştırmaya katılan bütün ailelerin çocukları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak açılmış olan özel rehabilitasyon merkezlerinde ücretsiz olarak rehabilitasyon desteği almaktadırlar.

Çocuklarının sorunları, kendi sorunları ve aile içerisinde de sorun yaşayabilen ebeveynler çoğu zaman sosyal destek sistemine ihtiyaç duyabilmektedir. Tamamen sorunların çözülmesi ya da ihtiyaçların karşılanması gibi bir durum olmasa da sosyal destekler ebeveynlerin streslerinin belli bir ölçüde azalmasına etki etmektedir. Aile içerisindeki destek de önemli olmakta ancak sosyal çevrenin desteğinin ebeveynlerin psiko-sosyal anlamda iyilik hallerini de artırabileceği düşünülebilir. Ebeveynlerin ihtiyacı olan bu sosyal destekler sorun ile başa çıkmada ya da zorluklarla baş etmede ebeveyni güçlendirme ve yetkinliğini artırma konusunda etkili olacaktır (Oğultürk, 2012). Çevreden aldıkları sosyal destekler, sorun anlarında yanında olan kişiler ve stres ile baş etme yöntemleri hakkında ebeveynlerin fikirleri şu şekildedir:

Destek görmeyenler (babalar):

"Yok öyle bir destek görmedim. Maddi zaten ihtiyacım yok ama manevi de olmadı." (Katılımcı B-9)

"Yok ben kimsenin tam olarak ilgilendiğini düşünmüyorum. Kimse kimseyi arayıp sormuyor bu zamanda zaten. Ben bir destek gördüğümü düşünmüyorum." (Katılımcı B-8)

Kısıtlı destek görenler:

"Uzaktalar ama ellerini çekmezler. Ara sıra arar destek olurlar." (Katılımcı A-9)

"Çok da gördüm diyemem sadece kısa süreli aramalarla nasıl diye sordular." (Katılımcı B-7)

"Herkes değil ama en yakınlarım hani bazı destek oldular." (Katılımcı A-8)

"Arkadaşlarımız da evet zaman zaman bize destek olmak adına aradılar. Tabi herkesin bir hayatı var çok da beklememek lazım." (Katılımcı B-3)

Sürekli destek görenler:

"Ben o konuda şanslıyım. Evet zorluklar yaşadım ama etrafımda çoğunlukla destek olundu. Hem sosyal açıdan hem de diğer açılardan." (Katılımcı A-5)

"Sosyal destek arkadaşlarımda ve sosyal çevremde hep vardı hep aradılar." (Katılımcı A-1)

"Arkadaşlarım özellikle ve ailem de destek oldular." (Katılımcı A-3)

"Evet özellikle annem babam İstanbul'da yaşıyorlar. Onlara giderim ara ara çok destek olurlar. Arkadaşlarım da öyle sağ olsunlar." (Katılımcı A-7)

Ebeveynlerin sosyal desteklere ilişkin görüşleri incelendiğinde benzer fikirlere sahip oldukları da görülmekte ancak çoğunlukla annelerin sosyal desteklerinin olduğuna dair inançları daha fazla iken konu hakkında babalar destek görmedikleri ya da diğer bireylerin de kendi hayatlarının olduğu ve meşgul olabileceklerinden sosyal desteği çok fazla hissedemedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ancak B-1'in sözleri bazı babalar desteğe ihtiyaç duymadıklarını şöylese

de özellikle çekirdek ailenin süreçle başa çıkmasında aile desteğinin sağlanmasının önemine vurgu yapmaktadır:

“Bunlar gerçekten bir ailede tek başına bir annenin ya da bir babanın halledebileceği şeyler değil. Anne babanın aynı yolda olması çok önemli. Çünkü tek başınıza bu süreçte duygusal destek beklediğiniz anlar oluyor.” (Katılımcı B-1)

Ebeveynlerin Zorluklara ve Sorunlara Karşı Çözüm Önerileri

Engelli çocuğa sahip ailelerde çocuklarının engeline bağlı da değişen zorluklar yaşanabilmekte çocuğun büyümesiyle birlikte çocuğun hizmetlere ulaşması, toplum tarafından kabul görmesi gibi durumlar da yine birçok zorluğu beraberinde getirmektedir. Ebeveynlerin çocuğuna ve birbirine karşı desteği bu noktada oldukça önemlidir. Ebeveynlerin de yaşadıkları zorluklarda destek alması gerekmektedir (Johnson ve Walker, 2006, s. 249). *“Bence bu konuda da bilmeyen kişiler için bilgilendirme çalışmaları yapılmalı. Örneğin oğlum gibi bebeğin hangi doktora gitmesi gerektiği, tedavisi ya da gerekiyorsa rapor alması gerektiğini aileler bilmeyebiliyor. O yüzden insanlara ulaşmalı ve bilgilendirme verilmeli. Bilgilendirilmeli ki kişiler hizmetlere erişmeli.”* Katılımcı A-1’in de belirttiği gibi ailelerin yaşanan zorlukların çözümüne karşı bilinçli olması ve bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Sosyal çevreden kaynaklı yaşanabilen sorunlar ile birlikte bazı hizmetlere erişim konusunda da aileler zorluk yaşayabilmektedir. Ailelerin yaşanan zorlukların çözümüne dair görüşleri de çeşitlilik göstermektedir. Babalar daha çok günlük sorunların çözümlerine odaklanırken anneler daha uzak çözümleri örneklemeye yatkınlık göstermiştir:

Yerel çözümler:

“Gittiğiniz bir noktada hiç işinizi halledemiyorsunuz hep oradan oraya gitmek gerekiyor. Ama çoğu şeyin bir arada olması gerek bu alanda.” (Katılımcı B-7)

“Öncelik durumunun düzenlenmesi gerekiyor. Rapor alacak kişinin öne geçirilerek normal randevusu olan kişilerden önce girebilmeleri gerekli.” (Katılımcı B-10)

“Örneğin Bağcılar’da Engelli Sarayı var çok güzel. Bunun her ilçede yapılması gerekir.” (Katılımcı B-9)

Bakım konusunda uluslararası örnekler:

“Ailelere hizmet verilirken aileler ile de konuşulmalı. Aileler gezilmeli ve ihtiyaçlarına bakılmalı. Yurt dışında her şey çok farklı. Orada hem çocukla ilgilenen bakıcılar oluyormuş. Hem de ebeveynlerle ilgileniliyormuş. Avrupa’dakinin yarısı olsa bizde yeterli.” (Katılımcı B-2)

“Almanya’da mesela bakıcı imkanı varmış. Aileler kendi başına vakit geçirebiliyorlarmış. Ailelere her konuda destek olunuyormuş. Engelli çocukları işlere koyuyorlarmış hatta, çalışabiliyorlarmış. Bizde de böyle bir şey olsa keşke.” (Katılımcı A-10)

Eğitim alanında:

“İlkokuldan başlayarak söylüyorum çocuklar ayrı ayrı yerde olmamalı. Yan yana yakın olmalı ve her çocuk birbirini görerek büyümeli. Kaynaştırmanın yapılması gerekli. Toplumdan uzaklaştırmadan bir arada kaynaştırarak devam etmek önemli olan.” (Katılımcı A-5)

“Eğitim konusunun devamı ve engelli bireylerin de okul sonrasında iş bulabilmesi konusunda çalışmalar yapılmalı. Başka ülkelerde duyuyoruz çocuk okulu bitse dahi işe konuluyor, kendi parasını kazanıyor. Bizde de böyle bir sistem olmalı.” (Katılımcı A-3)

“Eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesi ve alınan fizik tedavi gibi seansların arttırılması gerekir.” (Katılımcı B-3)

“Engelli eğitim sisteminin iyileştirilmesi lazım. Öğretmen bu konu üzerinde iyice eğitim almalı.” (Katılımcı B-5)

Sağlık:

“Benim çocuğum mesela bir acısı olduğunda ifade edemiyor. Sağlık alanında artık bu durumla ilgilenilmeli. Engelli çocuklar mesela anlatamıyor ya derdini. Bir makine olmalı ve çocuğun neresinde ne sorun olduğu ortaya çıkmalı.” (Katılımcı A-5)

Ebeveynlerin yaşadıkları sorun ve zorluk alanlarından birisi de akrabalar, komşular, arkadaşlar ya da diğer sosyal çevre öğeleri tarafından çocuklarına karşı gösterilen olumsuz tutumlardır. Ebeveynlere yaşanan olumsuz davranışlara, ayrımcı ve dışlayıcı tavırlara dair neler yapılabileceği sorulmuş ve alınan cevaplar aşağıdaki gibi olmuştur:

“Bu insanların eğitim görmesi bilgilendirilmesi lazım çünkü hala bilmiyorlar engelin ne olduğunu.” (Katılımcı B-8)

“İnsanların artık bilinçlenmesi ve engellileri benimsemesi gerekiyor.” (Katılımcı A-3)

“Toplum olarak bilinçlenmeliyiz. Mesela çocuğum olana kadar bilmiyordum belki ben de fark etmeden böyle birinin kalbini kırmış olabilirim. O yüzden empati yapılması ve bilinçlenmesi gerekli.” (Katılımcı A-6)

“Ailelerin çocuklarını eğitmeleri gerekli. Okullarda da kesinlikle engelliliğin ne olduğu ve nasıl hayat sürdükleri öğretmenler tarafından anlatılmalı. Anaokulundan başlatılarak..” (Katılımcı A-2)

“Bu durum ile ilgili en önemli noktanın aile olduğunu düşünüyorum. Her şey aileden geçer. Çocuklara anlattırsanız anlarlar çünkü.” (Katılımcı B-1)

“Engelli çocuklar ve engeli olmayan çocukların kaynaştırılması aynı ortama getirilmesi gerekli. Bir arada olup birbirlerini görmeleri gerekli.” (Katılımcı B-5)

“Çocuklar ayrı değil yan yana, yakın olmalı ve her çocuk birbirini görerek büyümeli. Kaynaştırmanın yapılması gerekli. Toplumdan uzaklaştırmadan bir arada kaynaştırarak devam etmek önemli olan.” (Katılımcı A-5)

“Televizyon kanalı olsun başka yerler olsun. Herkes bir engelli adayı ve insanların bu konuda bilinçlenmesi gerekli. Okullarda da, derslerde de artık çocuklar da bilgilenecek.” (Katılımcı B-2)

Yukarıda sunulan çözümler, yani çocukların ve toplumun bilinçlendirilmesi aslında hizmetlere erişimde doğru çözümler üretebilecek nesillerin yetişmesinde, mekansal ve toplumsal engellerin ortadan kalkmasıyla ebeveynlerin ve çocukların hak temelli olarak sosyal hayata katılımında, eğitim ve sağlık hakkına erişimde kaygı ve sorunlarının azalmasını sağlayacaktır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmanın bulguları incelendiğinde engelli çocukları olan ebeveynlerin genel anlamdaki kaygılarında toplumsal cinsiyetlerine yönelik olarak büyük farkların olmadığı ancak bu kaygıların anlık kaygılar ve anlık sorunlar bağlamında incelenmesinde annelerin sorunlara yönelik daha fazla fikirlerinin olduğu ayrıca anlık kaygılarının babalara oranla daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Deniz, Dilmaç ve Arıcak (2009) da yapmış oldukları araştırmada

kadınların erkeklere göre sürekli kaygılarının daha fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Sorumluluk bağlamında babaların çalışması ve kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı annelerin çocuklar üzerinde daha fazla sorumluluğunun olduğu babaların yalnızca gerekli olması durumunda ya da işten kalan vakitlerinde anneye destek oldukları, yaşanan sorunlara dair de annelerin biraz daha detaylı olarak sorunları aktarabildikleri, babaların ise sorunlara karşı daha olumlu bir tavırla yaklaştığı ancak sorunların geleceğe dair olması ve kaygıya dönüşmesi halinde yine annelere benzer fikirlerinin olduğu görülmüştür. Pandemi döneminde yaşanan sorunlara dair sunulan görüşler eğitimin kısıtlanması, sağlık hizmetlerinde erişimde sorunlar yaşanması ve evde çocukların sıkılması anlatılarında yoğunlaşmıştır. Duru ve Duyan (2017) engelli çocuğa sahip ailelerdeki toplumsal cinsiyet rollerine dair yayınladıkları literatür taramasında; araştırmaların genelinde annelere odaklanıldığı, sorumlulukların paylaşımında toplumsal cinsiyet rollerinin de etkisiyle annelerin daha fazla yer aldığı, bu durumun da anneler üzerinde yıpratıcı bir etkisi olduğunu belirtmektedir. Kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rollerinin etkilerinden biri de aile içerisinde karar verme mekanizmasıdır. Akbaş ve Işık (2019) özel gereksinimli çocukların aileleri ile yaptıkları araştırmada karar alma sürecinin ailelerde eşit bir şekilde ilerlediği, engelli çocukların durumlarına ilişkin karar alma konusunda ise yine eşitlikçi olmaya çalıştıkları ancak çocuğun sorumluluğunu üstlenmesinden kaynaklı annelerin karar alma konusunda daha fazla rol aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ersoy ve Buluş (2019) yapmış oldukları araştırmada, annelerin çocuklarının engel durumu ile baş edebilmelerinde sosyal desteğe ihtiyaç duyduklarını ve bu desteğin eşleri başta olmak üzere kendi aileleri ve arkadaşlarından geldiğini ifade ettiklerini tespit etmişlerdir. Yaptığımız bu araştırma kapsamında babalar tarafından sosyal çevre desteğinin hiç olmadığı ya da kısıtlı bir desteğin olduğu, anneler tarafından ise sosyal çevre desteğinin çoğu zaman fazlasıyla hissedildiği sonucu görülmektedir. Kandel ve Merrick (2007) engelli çocuğu olan ailelerin kabulleri, yönetimleri ve bu durumlar ile baş edilmesi adına yapılan araştırma verilerini derlemiş ve derleme sonucunda çocuğun engelinin türüne ve oranına göre ailelerin tepkisinin değişebileceği, son zamanlarda birçok ailenin olumlu başa çıkma stratejileri geliştirdiği, ailelerin mağdur ya da çaresiz olarak algılanmasının bir kenara bırakıldığı ve olumlu yapılanmanın ortaya çıktığını belirtmiştir. Çocuklarının engelinin öğrenilmesi sonrasında ebeveynlerin çevrelerinden sosyal destek bekledikleri görülmektedir. Özellikle annelerin yaşadıkları zorluklar ile ilgili psiko-sosyal destek ihtiyacı bulunmaktadır (Baykoç Dönmez, Bayhan ve Artan 2001, s. 36). Vural Yüzbaşı (2019) da engelli çocuğu olan anneler ile yapmış olduğu araştırmasında annelerin yaşamlarında eş, aile ve çevresi başta olmak üzere destek mekanizmasına ihtiyaç duydukları sonucuna ulaşmıştır. Araştırma sonuçlarımıza göre, babalar yapılan görüşmelerde kendilerinin iyilik hallerinin iyi olduğu, eşlerinin psikolojik anlamda zorlanabildikleri ve bu konuda psiko-sosyal desteklerin kendilerinden çok eşleri için uygun olabileceğini belirtmiştir. Anneler ise psiko-sosyal desteklerin sağlanması konusunda oldukça istekli olup kendileri ile birlikte eşlerinin de psiko-sosyal desteklerden yararlanmasının iyi olabileceğini belirtmişlerdir.

Değişen yaşam koşullarının etkisi ile birlikte, ebeveynlerin çocukları üzerindeki sorumlulukları, kaygıları ve beklentileri de değişmekte; bireylerin toplumsal cinsiyet eşitliğine dair görüşleri de bu durumdan etkilenmektedir. Budak ve Küçükşen (2018) de değişen toplumsal cinsiyet rolleri algısına yönelik yapmış oldukları araştırmada artık bireylerin cinsiyet eşitliğine dair olumlu

düşünce de olduklarını ifade etmektedirler. Araştırma kapsamında ebeveynlerle yapılan görüşmede toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda yine annelerin çalışmadığı, bazı durumlarda da çocuğunun engelini öğrendikten sonra işten ayrıldığı ve babaların çalıştığı, ev ile ilgili sorumlulukların kadın üzerinde olduğu görülmüştür. Chou, Kröger ve Pu (2017) de annelerin çalışmaması konusunda engelli çocukların anneleri ile yapmış oldukları araştırmada engelli çocuğa sahip olan annelerin çocukların bakım sorumluluğunu üstlenmesinden kaynaklı iş piyasasını terk etmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Görüşme yapılan babalar arasında ev işleri ve çocuk bakımı ile ilgilenmediğini belirten babalar olması ile birlikte çoğunlukla ilgilenme konusunda babalar çalıştıkları vakitten dolayı yardım edemediklerini, eve geldiklerinde eşlerine yardım ettiklerini, özellikle engelli çocuğun bakımında rol aldıklarını belirtmişlerdir. Anne ve babaların çocuklarına karşı davranışları farklılık gösterebilmekte olup Tanrıverdi (2015) engelli çocuğu olan ebeveynlerle yaptığı tez çalışmasında annelerin çocuklarına karşı daha kontrolcü oldukları, bu durumun da çocukların bakımında annelerin daha fazla rol oynamalarından kaynaklı olabileceği sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırma kapsamında da, bulgular bölümünde de belirtildiği üzere, annelerin kontrolcü yani otoriter ebeveyn olduğu, babaların ise çocukların isteklerine karşı daha hoşgörülü olduğu gözlenmiştir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar ve daha önce alanda farklı bağlamlarda yürütölen çalışmalarda elde edilen sonuçlar doğrultusunda ebeveynlerin belli başlı sorun ve kaygılar yaşadığı, bu sorun ve kaygıların daha çok anneler tarafında fazla olduğu, babaların da sorun ve kaygıların olduğu ancak durumu annelerin daha belirgin şekilde ve daha detaylı ifade ettikleri ortaya çıkmıştır. Babalar "erkeklik" rolü gereği "sorunlarını kabul etmeyen ve dile getirmeyen" taraftır, sorunlardan ve yapılması gerekenlerden bahsedildiğindeyse daha gerçekçi yaklaşan konumdadır. Kaygılar ve sorunların azaltılması ve ebeveynlerin baş etme becerilerinin geliştirilmesi adına araştırmacılar olarak bazı önerilerimiz şu şekildedir:

- Toplumsal cinsiyet rollerinin de etkisi ile özellikle annelerin çocukların bakımında daha fazla rol oynamaları annelerin iyilik halini etkilediğinden anneler başta olmak üzere engelli çocuğu olan ailelere sunulan psiko-sosyal destek mekanizmaları geliştirilmelidir.
- Annelerin de sosyalleşebilmeleri ve kendilerini geliştirebilmeleri, toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda aldıkları bakım rolünün ve sorumluluklarının azaltılması adına, engelli çocuklar için gündüzlü bakım evleri gibi merkezlerin hizmete başlaması gerekmektedir.
- Hem anne hem de babaların özellikle kaygı duydukları durum çocuklarının kendilerinden sonra bakımı olduğundan engelli bireylere yönelik bakım hizmetlerinin artırılması gerekmektedir.
- Ailelerin yaşadıkları bir diğer kaygı çocukların eğitimleri ve eğitim sonrasında yaşamlarını nasıl sürdürecekleri olduğundan verilen eğitimler engelli çocuklara maksimum fayda sağlanabileceği şekilde düzenlenmeli ve refah ülkelerinde olduğu gibi engelli bireylerin eğitimleri sonrasında istihdamına yönelik adımlar atılmalıdır.
- Özellikle fiziksel engelli çocukların ulaşım imkanlarından tam olarak faydalanabilmeleri adına çalışmalar yürütölmeli, yalnızca engellilere yönelik ulaşım ve engellilere yönelik merkezler yapılması yerine bütün mekanlar ve sunulan hizmetler yine hak temelli yaklaşım bağlamında ve makul uyumlaştırma doğrultusunda engellilerin hassasiyetlerine uygun olarak düzenlenmelidir.

- Ailelerin sosyal çevrelerinde en çok rahatsız oldukları durumun; ayrımcılığı ortaya koyan tavırlar, dışlanma ve yargılanma, rahatsız edici bakışlar olduğu öğrenilmiş olup bu durum ile ilgili engelli çocuğu olan ve olmayan ayırt edilmeksizin bütün ebeveynlere eğitim verilmeli, engelliliğin ne olup ne olmadığı hakkında bilgilendirme etkinlikleri yapılmalıdır.
- Ayrımcılığın çocuklar arasında da oldukça fazla olduğu aileler tarafından ifade edilmiş olup özellikle okullarda olmak üzere çocuklara engelin ne olduğu, kimlerin engelli olduğu ve doğru iletişim şekilleri hakkında eğitimler verilmeli, engellilik ve engel kavramları derslere entegre edilmelidir.
- Başta sosyal hizmet uzmanları olmak üzere engellilik alanında çalışan ya da çalışmayan bütün meslek elemanlarının kadın hakları ve engelli hakları temel olmak üzere hak temelli yaklaşım ile toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında engelli çocuğun ve ailelerin hizmetlere, dolayısıyla haklarına erişebilmeleri açısından savunucu, ara bulucu, vaka yöneticisi ve danışman rollerini üstlenmesi, bu doğrultuda çalışmalar yürütmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, E. ve Işık, A. (2019). Özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamına toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 8(2), 93-110.
- Akbaş, İ. (2019). Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları çerçevesinde ortaya çıkan toplumsal cinsiyet ayrımcılığı. *Ekev Akademi Dergisi*, ICOAEF Özel Sayısı, 97-118.
- Altuntaş, B. ve Atasü Topçuoğlu, R. (2016). *Engelli bakımı sosyal bakım ve kadın emeği*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Arıkan, Ç. (2002). Sosyal model çerçevesinde özür lülüğe yaklaşım. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 2(1), 11-25.
- Atasü Topçuoğlu, R. (2014). 1900-2000 yılları arasında Avusturya'da engellilere yönelik sosyal politika ve sosyal hizmetler: medikal modelden sosyal modele geçiş. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25(2), 127-144.
- Atasü Topçuoğlu, R. (2016). Kadın hareketleri ve feminist bilgi birikiminin sosyal hizmetlere ve sosyal çalışmaya getirdiği açılımlar üstüne düşünceler. Şaşman Kaylı, D., Şahin, F. (Derleyen). *Sosyal politikanın cinsiyet halleri - toplumsal cinsiyet ve sosyal hizmet içinde* (s. 9-25). Ankara: Nika Yayınları.
- Başbakkal, Z. ve Bilsin, E. (2014). Dünyada ve Türkiye'de engelli çocuklar. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 30(2), 65-78.
- Baykoç Dönmez, N., Bayhan, P. ve Artan, İ. (2001). Engelli çocuğu olan ailelerin yaşam döngüsü içinde karşılaştıkları sorunların incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 12(2), 31-43.

- Blackstone, A. (2003). Gender roles and society. Julia R. Miller, Richard M. Lerner, and Lawrence B. Schiamberg. (Eds.) *Human ecology: An encyclopedia of children, families, communities, and environments*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Budak, H. ve Küçükşen, K. (2018). Türkiye'nin sosyal transformasyon sürecinde y kuşağının "toplumsal cinsiyet rolü" tutumları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66), 561-576.
- Chou, Y. C., Kröger, T. and Pu, C. Y. (2017). Underemployment among mothers of children with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disabilities*, 31(1), 1-7.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri, beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. Çev. Ed. Bütün M. ve Demir, S. B. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çetin, K. (2018). Engelli çocuklara sahip ailelerin çocuklarını kabul-reddi ile sosyal destek ilişkisinin çeşitli değişkenlerce yordanması. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 137-154.
- Doğru, Y. ve Arslan, E. (2008). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyleri ile durumluluk kaygı düzeylerinin karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 543-553.
- Degener, T. (2017). A new human rights model of disability. Della Fina, V., Cera, R. ve Palmisano, G. (Ed.), *The united nations convention on the rights of persons with disabilities* içinde. (s. 41-60), İtaly: Springer International Publishing.
- Deniz, M.E., Dilmaç, B., Arıca, O.T. (2009). Engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin durumluk-sürekli kaygı ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 953-968.
- Duru, S. Ve Duyan, V. (2017). Engelli çocuğa sahip ailelerde toplumsal cinsiyet rolleri. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 200-211.
- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet kültürü içerisinde kadın ve erkek kimliği (Malatya örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 209-230.
- Ersoy, A, ve Buluş, S. (2019). Engelli çocuğu olan annelerde tükenmişlik: nitel bir çalışma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(3), 764-781.
- Esen, E. Soylu, Y., Siyez, D. M., ve Demirgürz, G. (2017). Üniversite öğrencilerinde toplumsal cinsiyet algısının toplumsal cinsiyet rolü ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesi. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 46-63.
- Johnson, C. P. and Walker, W. O. (2006). Mental retardation: management and prognosis. *Pediatrics in Review*, 27(7), 249-256.
- Kakaliçoğlu, C. (2019). *Modern toplumda değişen toplumsal roller bağlamında babalık ve babalık deneyimleri: İstanbul örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kandel, I. and Merrick, J. (2007). The child with a disability: parental acceptance, management and coping. *The Scientific World Journal*, 7, 1799-1809.

- Kaya, A., Bozaslan, H. ve Genç, G. (2012). Üniversite öğrencilerinin anne-baba tutumlarının problem çözme becerilerine, sosyal kaygı düzeylerine ve akademik başarılarına etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 208-225.
- Kazak, A. E., ve Marvin, R. S. (1984). Differences, difficulties and adaptation: stress and social networks in families with a handicapped child. *Family Relations*, 33(1), 67-77.
- Koca, C. (2010). *Engelsiz şehir planlaması bilgilendirme raporu*. Dünya Engelliler Vakfı.
- Küçükaslan, B. (2011). "Sakat' Politik'tir!", *Bianet*. 20 Temmuz 2020 tarihinde <http://bianet.org/bianet/toplum/132569-sakat-politiktir> adresinden erişildi.
- Lang, R. (2001). *The development and critique of the social model of disability*. Overseas Development Group. University of East Anglia. 25 Mart 2020 tarihinde <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.502.9898&rep=rep1&type=pdf> adresinden erişildi
- Lee, S. M., Daniels, M.H. and Kissinger, D.B. (2006). Parental influences on adolescent adjustment: parenting styles versus parenting practices. *The Family Journal*, 14(3), 253-259.
- Nazlı, A. (2012). "Öteki beden": bir ötekilik biçimi olarak engelli beden ve engellilik. *Sosyoloji Dergisi*, 27, 17-32.
- Oğultürk, N. (2012). *Zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin, aile işlevlerini etkileyen etmenler: Çankaya belediyesinden hizmet alan aileler üzerine bir değerlendirme*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Oliver, M., (1996). *Understanding disability: from theory to practice*. New York: Palgrave.
- Özata, M. ve Karip, S. (2017). Engelli bireylerin sağlık hizmetleri kullanımında yaşadıkları sorunlar: Konya örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 20(4), 409-427.
- Özen, Y., ve Gül, A. (2007). Sosyal ve eğitim bilimleri araştırmalarında evren örneklem sorunu. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 394-422.
- Özşenol, F., Işıkhana, V. ve Ünay, B. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 45(2), 156-164.
- Öztürk, A. B. (2015). *Kadınlarla eğitici eğitimi el kitabı*. 19 Nisan 2020 tarihinde <http://siginaksizbirdunya.org/images/files/kadınlarla-egitici-egitimi.pdf> adresinden erişildi.
- Powell, G.N. ve Greenhaus, J.H. (2010). Sex, gender, and decisions at the family-work interface. *Journal of Management*, 36(4), 1011-1039.
- Quinn G. ve Degener T. (2002). *Human rights and disability*. Geneva: United Nations.
- Scharf, R., Maphule, A., Pullen, P., Shrestha, R., Matherne, G., Roshan, R., ve Koshy, B. (2017). Global disability: empowering children of all abilities. *Pediatric Clinics of North America*, 64(4), 769-784.
- Şenyurt Akdağ, A., Tanay Aksaç, G., Temur Şimşekcan, N. ve Kara, Ö. (2016). *Toplumsal cinsiyet eşitliği ve engelli kadın el kitabı*. 2 Ocak 2021 tarihinde <http://engellikadin.org.tr/wp-content/uploads/2017/09/ToplumsalCinsiyetEngelliKadin.pdf> adresinden erişildi.

- Tanrıverdi, B. (2015). *İstanbul ili, Küçükçekmece İlçesi'nde engelli çocuğa sahip anne ve babaların durumluluk ve sürekli kaygı düzeyi ile ebeveyn stilleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Tekindal, M. (2015). *Engelli çocuğa sahip kadınların feminist grup çalışması deneyimi: bir karma yöntem araştırması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- United Nations Children's Fund. (2013). *Children with disabilities*. 10 Temmuz 2020 tarihinde https://www.unicef.org/sowc2013/files/SWCR2013_ENG_Lo_res_24_Apr_2013.pdf adresinden erişildi.
- Vash, C. L., ve Crewe, N. M. (2004). *Psychology of disability (2nd ed.)*. New York: Springer Pub.
- Vural Yüzbaşı, D. (2019). Engelli çocuğa sahip annelerin duygusal deneyimleri: bir olgubilim çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (46), 1-25.
- World Health Organization. (1980). *International classification of impairments, disabilities, and handicaps: a manual of classification relating to the consequences of disease*. Geneva: World Health Organization.
- World Health Organization and the World Bank. (2011). *World report on disability*. 15 Ağustos 2020 tarihinde <https://www.who.int/publications-detail/world-report-on-disability> adresinden erişildi.
- World Health Organization. (2020). *Coronavirus disease 2019 (Covid-19) situation report-97*. 1 Ekim 2020 tarihinde https://www.who.int/docs/defaultsource/coronaviruse/situation-reports/20200426-sitrep-97-covid-19.pdf?sfvrsn=d1c3e800_2/ adresinden erişildi.
- Yardımcı, S. (2015). Sakatlığın tarihsel inşası. K. Çayır, M. Soran, M. Ergün (der.). *Engellilik ve ayrımcılık: eğitimciler için temel metinler ve örnek dersler içinde*. (s. 7-17). İstanbul: Karekök Akademi.
- Yaşın Dökmen, Z. (2009). *Toplumsal cinsiyet- sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yüksel, H. ve Tanrıverdi, A. (2019). Özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin yaşadıkları sosyal sorunlar ve baş etme yolları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 20(3), 535-559.

İnsan Kaynakları Yönetiminde Yapay Zekâ Teknolojileri ve Uygulamaları

Artificial Intelligence Technologies and Practices in Human Resources Management

Canan Tiftik^{1*}

* Sorumlu yazar
Corresponding author

¹Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Türkiye
ctiftik@gelisim.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-8327-5282

Makale geliş tarihi / First received : 29.11.2020

Makale kabul tarihi / Accepted : 02.02.2021

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır:

- 1- Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur. Çünkü makale sistematik derleme araştırmasıdır.
- 2- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *Turnitin*. Similarity Index 16%

Atıf bilgisi / Citation:

Tiftik, C. (2021). İnsan kaynakları yönetiminde yapay zekâ uygulamaları. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 374-390.

ÖZ

Bilişim ve yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesine bağlı olarak işletmelerde ve işletmelerin insan kaynakları yönetiminde yapay zekâ teknolojileri kullanılmaya ve adapte edilmeye başlanmıştır. Yapay zekâ, sanal gerçeklik, robotlar, makine öğrenmesi, otonom araçlar, veri işleme ve benzeri teknolojilerin kullanımı hem akademik araştırmalara hem de sektörel uygulamalara konu olmaktadır. Bu teknolojiler, her iş kolunda kullanılmakta ve kullanım oranı da hızla artmaktadır. İnsan kaynakları yönetimi alanında yapay zekâ teknolojileri kullanılmaktadır ve gün geçtikçe kullanım alanı da genişlemektedir. Akademik çalışmalar açısından özellikle insan kaynakları yönetimi alanında yayınların ve araştırmaların yeterli seviyede olmadığı tespit edilmiştir. Bu noktadan hareketle, belirli ölçüde akademik alan boşluğunu doldurma amacıyla, yapay zekâ teknolojilerinin insan kaynakları yönetimi alanında yapılan akademik ve sektörel çalışmalar sistematik olarak taranmıştır. Bu tarama işleminde, keşfedici desenli nitel araştırma metodolojisi uygulanmıştır. Literatür taraması sonucunda yapay zekânın İKY alanında kullanımı açısından bir dizi olumlu ve olumsuz sektörel ve teorik bulguların raporlandığı tespit edilmiştir. Yapay zekânın, İKY fonksiyonunun belirli alt alanlarında kullanılabileceğine dair bulguların varlığına ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler

yapay zekâ, insan kaynakları yönetimi, organizasyonel değişim, yapay zekâ teknolojileri

ABSTRACT

Due to the development of information and artificial intelligence technologies, artificial technologies have started to be used and adapted in business enterprises and the human resources management function of those enterprises. The use of artificial intelligence, virtual reality, robotics, machine learning, autonomous tools, data processing and similar technologies are subject to both academics research and sectoral applications. These technologies are used in every line of business and the ratio of their use is increasing rapidly. Artificial intelligence technologies are used also in the field of human resources management and its utilization scope is expanding day by day. In terms of academic research, it was determined that academic publications and research studies are not at a sufficient level. From this point of view, academic and sectoral papers published in the fields of artificial technologies and human resources management were systematically reviewed in order to fill the research gap to a certain extent. In this reviewing process, qualitative research methodology with the exploratory pattern was applied. As a result of the literature review, it was determined that a series of positive and negative sectoral and theoretical findings were reported in terms of the use of artificial intelligence in the field of HRM. It was founded that there are findings that artificial intelligence can be used in certain sub-areas of HRM function.

Keywords

artificial intelligence, human resources management, organizational change, artificial intelligence technologies

GİRİŞ

Bilişim ve yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte, insan kaynakları yönetiminde yapay zekânın kullanımı arttığı ve yoğunlaştığı gözlenmektedir. İnsan kaynakları yönetimi içinde yapay zekâ teknolojileri; işletmelerdeki yönetici ve çalışanların iş yükünü hafifletmekte, işe doğru iş göreni tercih etmekte ve kabiliyet elde etmelerine destek vermekte, işyerinde personelin bulunma nispetinin tahminine yardımcı olur. Ayrıca, hata ihtimalinin ez aza indirilmesine, farklı birimlerde iş akışının muhafazasına, iş görenlerin daha fazla iştirakinin teminine ve karar vermede ön yargı tutumunu minimuma düşürmeye yararı olmaktadır.

Teknolojideki ilerlemeler, insanların günlük yaşamını kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda işletmeler yönünden; iş, güvenlik, emek, iktisat, toplumsal ilişkiler, psikoloji benzeri sahalarda farklı bir dönüşüme zorlamaktadır. Bu kapsamda yapay zekâ, sanal gerçeklik, robotlar, makine öğrenmesi, otonom gereçler, veri işleme vb. hızla ilerleyen yapay zekâ teknolojilerin kullanımına yönelik, büyük işletmeler önemli yatırımlar yapmaktadır. Yapay zekâ ürünü faaliyetleri de gittikçe kendine özgü bir endüstri durumuna gelmiştir. Böylece yapay zekâ uygulamaları, genelde iş dünyasının özel de ise işletmelerin insan kaynakları yönetiminin sürekli bir bileşeni haline gelmeye başlamıştır.

Yapay zekâ ihtilal niteliğindeki gelişimiyle beraber birçok sektörde varlık göstermeye başlamıştır. Örnek olarak, kanser tanıları, Endüstri 4.0, Instagram etkileri, otonom araçlar ve enerji şebekelerinin yönetimi, savunma ve uzay sanayi gibi pek çok alanda kullanılmıştır. Yapay Zekâ bilhassa, “Endüstri 4.0” konsepti bağlamında yeni nesil otomasyon ve üretim yöntemleriyle sanayi işletmeleri tarafından ilgi görmekte dikkatleri üzerine çekmektedir. (Ötleş, Çolak ve Ötleş, 2018).

Yapay zekâ teknolojileri, günlük yaşamın birçok alanında insanlar farkında olsa olmasa da kullanılmaya başlamıştır. Gün geçtikçe yapay zekânın, İnsan yaşamının ve iş dünyasının da vazgeçilmez bir parçası olması kaçınılmaz hale gelmektedir. Zira birçok alanda yapay zekâ entegreli yeni ürünler geliştirilmekte ve insanlar ile işletmelerin kullanımına sunulmaktadır.

Yapay zekâ, her yerde kullanılmaktadır. İşlerin geleceğini de etkilemektedir. Bu nedenle yapay zekânın işlerin işleyişini ve yapısını nasıl etkileyeceği konusunda dikkate alınması önem arz etmektedir. Zira düşünüldüğünden çok daha hızlı gelişme göstermektedir. Gelişmiş robotik ve yapay zekâ gibi otomasyon teknolojilerinin verimlilik ve ekonomik büyüme için ekonomik değer fazlalıkları oluşturabilmektedir. Otomasyonun, küresel ekonominin üretkenliğini yıllık Küresel GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla)’yi yüzde 0.8 ile 1.4 oranları arasında hızlandırabileceği tahmin edilmektedir (MGI, 2017). Bu durum, işyerlerinde insan işgücünün otomasyon ile yer değiştirmesi anlamına gelmektedir. 2030 yılına kadar mevcut insan işgücü ile yapılan iş ve işlemlerin yüzde 30’unun yapay zekâ destekli otomasyon sistemleri tarafından yapılacağı hesaplanmaktadır (MGI, 2017). Birçok sektörde başarılı bir şekilde kullanılan yapay zekâ teknolojileri, insan kaynakları yönetimi alanında da kullanılmaktadır. Deloitte tarafından yapılan araştırmaya göre şirketlerin yaklaşık % 40’ı sadece İKY alanında en azından bir çeşit Yapay Zekâ kullandığı belirlenmiştir (Deloitte, 2017). Yine Türkiye özeline yapılan bir sektörel araştırmada, Türkiye’deki şirketlerin yüzde 53’ü insan kaynakları ya da personel yönetimi için bir yazılım kullandıklarını belirttiği raporlanmıştır (Kolay İK, 2019).

Yapay zekâ teknolojisinin İKY(İnsan Kaynakları Yönetimi) sektöründe kullanılması, İKY odaklı sektörel ve akademik çalışmaların odağına girmektedir. YZ ve İKY kesişimine yönelik

kavramsal ve uygulamalı araştırmalara literatürde rastlanmaktadır. Jia vd. (2018) tarafından yapılan sektörel ve literatür taraması çalışmasında, yapay zekânın, İKY'nin altı temel fonksiyonuna uygulanabilir olduğu belirlenmiştir. Bunlar sırasıyla, strateji ve planlama, işe alma, eğitim ve geliştirme, performans yönetimi, ücret değerlendirme, çalışan ilişkileri yönetimidir. Sektörel başka bir araştırmada ise yapay zekâ çözümlerinin en etkili olduğu İKY alanlarının işe alma ve yetenek kazandırma alanları olduğu belirlenmiştir (Meister, 2017). IBM tarafından İKY Üst yöneticilerine yönelik yapılan araştırmada, katılımcıların yarısından fazlasının yapay zekâ teknolojilerinin, İK iş ve işlemleri, yetenek kazandırma ve yetenek geliştirme gibi temel İK boyutlarını dönüştürme gücünü kabul ettikleri tespit edilmiştir (IBM, 2017). YZ (Yapay Zekâ) teknolojileri ile ilgili yapılan akademik araştırmaları tespit etme amacıyla yapılan sektörel bir araştırmada, dünya genelinde hakemli dergilerde yayınlanan sadece 62 adet yapay zekâ, otomasyon ve robotik konuları içeren akademik makalelerin yayınlandığı tespit edilmiştir (CIPD, 2017). İKY (İnsan Kaynakları Yönetimi) alanında yapay zekâ teknolojilerinin kullanım potansiyeli ve kullanım sonuçlarına ait literatür bulgularının değerlendirilmesi, bu çalışmanın gerekçesi olmuştur.

Yapay zekâ, birçok alanda olduğu gibi insan kaynakları yönetimi alanında da kullanılan bir araçtır. Bu çalışmada da yapay zekânın insan kaynakları alanında kullanımı ve etkileri konu edilecektir. Çalışmanın amacı yapay zekânın insan kaynakları yönetiminin çeşitli unsurları ile etkileşimi ile ilgili literatürün geldiği noktayı tespit etmek ve gelecek çalışmaları derlenmiş bilgi sunmaktır. Bir başka ifadeyle, yapay zekânın insan kaynakları yönetimi alanında hangi uygulamalarda kullanıldığı hakkında sistematik analiz ve değerlendirme yapmaktadır.

Araştırma konusunun geldiği noktayı tespit etmek, literatürdeki boşluk ve atlamaları tespit ederek, yapılan bu tarama çalışmasının literatür içerisindeki yerini belirlemektir. Araştırma konusu ile ilgili olan bilgi ve fikirleri belirlemektir. Bu çalışmada İKY ve yapay zekâ alanlarında yapılan çalışmaları keşfedici desenli nitel araştırma metodolojisi benimsenmiştir. Araştırmacıya ulaşılabilir olan akademik, teknik ve mesleki yayınlardaki bilgi ve veriler incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde yapay zekâ kavramı incelenmiş ve yapay zekâ uygulamalarının neler olduğu tespit edilmiştir. Üçüncü bölümde ise yapay zekânın İKY alanındaki uygulamaları tespit edilmekte ve değerlendirilmektedir. Dördüncü bölümünde ise yapay zekânın, İKY uygulamalarına yönelik olumlu ve olumsuz etkileri tartışılmaktadır. Sonuç bölümünde ise İKY alanındaki yapay zekâ uygulamalarına yönelik yapılan literatür taraması bulguları özetlenmektedir. Bu çalışmanın alan yazına katkısı açısından, bir dizi araştırma önerileri formüle edilmektedir.

YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI

Bu bölümde yapay zekâ kavramı, yapay zekâ tür ve teknolojileri ile İKY fonksiyonu bağlamında yapay zekânın konumu hakkında tanımlamalar ve değerlendirmeler yapılmaktadır.

Yapay Zekâ Kavramı

Yapay zekâ, makinelerin karmaşık problemlere insanlar gibi çözümler üretmesini ve insanların düşünme biçimlerini taklit etmeyi sağlayan bir teknolojidir (Dilsizian ve Siegel, 2014). Sıfır ve birlerden oluşan kodların insan gibi düşünmesi, insan gibi analiz yapıp aynen insan gibi kararlar vermesini sağlamaktır (Tambe, Cappelli ve Yakubovich, 2019). Bir başka ifadeyle, bir tür insan

beynini taklit eden algoritmaların geliştirilmesi, eğitilmesi ve uygulanmasıdır. Farklı bir açıdan bakıldığında amaç zekâyı taklit etmek değil, aksine programı ya da yazılımı zeki hale getirme yönü merkezi alındığı anlaşılmaktadır.

Yapay zekâ, bilişim yazılımlarına, karmaşık problemlere insanlar gibi çözümler üretmesini ve insanlar gibi düşünme biçimlerini taklit ettirmenin sağlanması, öğretilmesi ve uygulanması şeklinde de tanımlanabilmektedir (DeCanio, 2016). Yapay zekâ araştırmalarının amacı ise insana özgü olan ve akıllı olarak tanımlanan davranışların makinelere ve yazılımlara yaptırılmasıdır. Makinelerin akıllı hale getirilmesi suretiyle insanlara faydalı olmalarını sağlamaktır (Niu, Tang, Xu, Zhou, ve Song, 2016). Yapay zekâ (makine zekâsı); kişiler ve öteki hayvanların gösterdiği doğal zekânın tersine, makinelerce gösterilen zekâ olarak tanımlanmaktadır. Diğer yandan yapay zekâ, kişilerin öğrenme ve sorun halletme benzeri öteki kişi zihinleriyle bağlantılandığı bilişsel fonksiyonlar olduğu zaman bir makine simülâtörünce uygulanmaktadır (Jain, 2017).

Yapay Zekâ Türleri ve Uygulamaları

Forrester araştırma ve danışmanlık firması tarafından yapılan yapay zekâ teknolojileri araştırma raporunda (Forrester, 2017), öne çıkan 10 yapay zekâ türü ve teknolojileri tespit edilmiştir. Doğal dil işleme, konuşma tanıma, sanal çağrı ve sohbet sistemleri, makine öğrenmesi platformları, yapay zekâ ile optimize edilmiş donanımlar, karar verme ve yönetim, derin öğrenme platformları, biyometrik analiz yazılımları, robotik otomasyon yazılımları, metin analizi yazılımları öne çıkan yapay zekâ türleridir. YZ teknolojileri, İKY iş ve işlemlerinin yürütülmesinde ve işletmelere somut ve soyut performans göstergeleri açısından önemli katkılar sağlayabilmektedir. YZ ile ilgili yapılan bir bibliyometrik analiz çalışmasında, YZ'nin bir uygulama merkezli bir disiplin olduğu tespit edilmiştir (Niu, Tang, Xu, Zhou, ve Song, 2016). Yine bu çalışmada YZ'nin uygulama alanlarının uzman sistemleri, optimizasyon çalışmaları, sınıflandırma çalışmaları tasarım, tahmin çıkarımları, çoklu- ajan sistemleri, simülasyon, teşhis etme, karar destek sistemleri, trend analizleri, bilgi sistemleri, olay temelli çıkarım yapma, yönetim, tespit etme, karar verme, hata teşhis etme, tanıma ve veri madenciliği olduğu belirlenmiştir (Niu, Tang, Xu, Zhou, ve Song, 2016).

Önceleri İKY iş ve işlemleri insanlarca yapılmaktayken, günümüzde teknolojik araçlara ve yapay zekâ yazılımlarına yaptırılmaya başlanmıştır. İKY fonksiyonu özelinde YZ kullanımı için çok sayıda iş ve işlemler bulunmaktadır. İşletme düzenlerinde kayıtlı bulunan binlerce kişiden oluşan aday havuzunu hiç dokunmadan kısa listelere indirgeyen, adayla ilgili her evrede kişiselleştirilmiş biçimde kendiliğinden iletişim sağlayan, içinde bütünleşik, firmalara özgü duruma getirilmiş değerlendirme vasıtalarıyla adayların elverişliliğini minimum hatayla otomatik olarak tespit eden, kullanılan vasıtaların faal oluşunu kendinde değerlendiren, iş başarısını sezme muvaffakiyetini sınavan, şirketin başarı neticeleriyle konuşup, iyi performansı makine öğrenmesi metoduyla öğrenip kendini faydalanılan vasıtaları çeviren, görüşme yapan ve öteki değerlendiricilerin tercih niteliğini devamlı sınavan, bütün öteki İK düzenleriyle etkileşim içinde olan, 'metrik'leri kendinde ilişkili duruma getirme ve benzeri işleri, yapay zekâ teknolojileri ile yapılabilmektedir (Tura, 2020).

İnsan Kaynakları Yönetimi

Bu bölümde insan kaynakları yönetiminin kapsamı, bileşenleri ve amaçlarına yönelik kapsam belirlenmekte ve ilgili kavramların tanımları ve açıklamaları değerlendirilmektedir.

İnsan Kaynakları Yönetiminin Kavramsal Çerçevesi

Literatürde insan kaynakları yönetiminin (İKY) kapsamı, uygulamaları ve sınırlamalarına ilişkin birçok husus tartışılıp yazılmıştır. İKY'ye ait pek çok tanım yapılmıştır. İKY'nin, personel yönetimi kavramının yerine geçtiği ya da birbirinin yerine geçecek şekilde kullanıldığı da gözlenmektedir. Farklı görüşte olanlar ise İKY'nin, insan kaynakları yönetiminin yerine ikame edilmediğini, bir biçimde personel yönetimine göre farklı bir işleyişi olduğunu ileri sürmektedir. Diğer taraftan, İnsan Kaynakları (İK) vazifelerinin işe alım, terfi, ödül sistemleri gibi yönetsel etkinliklerle büyük oranda ilgilendiği iddia edilmiştir (Osibanjo ve Adeniji, 2012).

İnsan kaynakları sahasında pek çok tanımlamalar yer almaktadır. İşletmede ya da bir organizasyonda üretken insan gücüne erişmek, bunu ilerletmek ve devamlılığı temin etmek için ortaya çıkarılan etkinlikler bütünü olarak ifade edilebilir. İnsan kaynakları fonksiyonu, iş görenleri hareketlendiren ve bu manada etkinlikleri faal duruma çeviren bir fonksiyondur. Bu bağlamda iş hayatının her sahasında etkinlik gösteren, işin kapasitesine uygun olarak iş görenlerin konulduğu bir saha olan insan kaynakları yönetimi işe seçme, mesleki planlaması, eğitim, maaş-bordro benzeri aşamaları de yapısında bulunduran bir örgüt fonksiyonu olarak kabul edilmektedir. Çağımızda kişilere ilişkin her halin önemi artmaktadır. Uygun işe uygun adayın seçilmesi ve devamlılığının temini insan kaynaklarının asli vazifelerinden olmuştur (Atay, 2011, s. 4).

Çağımız koşullarında işletmeler tespit etmiş oldukları hedeflerine erişebilmek için insan unsurunu öncelikli hale getirmiştir. İnsanlık tarihi süresince gerek üretici gerek tüketici pozisyonunda bulunmuş olduğundan gruplaşmalarda bulunarak örgütlerin meydana gelmesini önemli kılmıştır. Dolayısıyla, bu noktadan hareketle İKY, bir örgütün insan kaynağını temin etmek ve koordinesini sağlamak için dizayn edilmiş faaliyetleri içermektedir (Byars ve Rue, 2004).

İKY, kişi kabiliyetlerinin örgüt amaçlarına erişmek için etkili, randımanlı kullanımı temin etmek amacıyla idari sistemleri tasarlama olarak da tanımlanmaktadır (Mathis ve Jackson, 2007). Diğer yandan, İnsan Kaynakları Yönetimi; bütünleşik bir yapısal, kültürel ve personel teknikleri dizisinin kullanılarak, istikrarlı ve kabiliyetli bir iş gücünün ciddi olarak kullanımı ile rekabet üstünlüğü kazanmayı hedefleyen istihdam idaresine has bir yaklaşımdır.

İnsan Kaynakları Yönetiminin Amaçları

Bir faaliyet olarak İKY, birden çok kimsenin bulunduğu her yerde gerçekleşmektedir. İKY fonksiyonu çalışanları, fonksiyon ve işletme hedeflerini yerine getirmesinde çeşitli görev ve sorumluluk yüklenmektedir. Bu yükümlülükler, öncelikle fonksiyon seviyesinde başlamaktadır. Ev halkı temsilcisi, gereksinim duyulan ya da talep edilen her şeyi sağlamak ve içlerinde en güzelini tespit etmek amacıyla var olan bütün kaynaklar kullanılmaktadır. Esasında iş bölüşümü, aile fertlerinin felsefesine, erdemlerine ve ümitlerine dayanır. Bir örgütsel çevrede de kişileri yönetmek, insanlık tarihince iyi belgelenmiştir. Örgütsel yapılar geliştirilerek yönetsel ve lider kadrolar oluşturulmuş, kişilere rol ve yükümlülükler sağlanmış, hesap verebilirlik sistemleri meydana getirilmiş, ödül ve cezalar da verilmiştir. Bu kapsamda, iş bölümü, uzmanlık ve hesap verebilirlik belli bir hedefe ulaşacak şekilde sistematik olarak tasarlanmıştır (İtika, 2011). Bu açıklama ve tespitlerden hareketle, işletmelerin bir amacı olduğu gibi, işletme bölümlerinin de hem bölüme hem de işletmeye yönelik amacı bulunmaktadır. İKY fonksiyonun

da belirli amaçları bulunmaktadır. Becker ve diğerleri (1997, s. 39) tarafından tespit edilen İKY fonksiyonu amaçları aşağıda sıralanmıştır.

İşletmenin gereksinim duyduğu niteliğe, istikrarlı ve iyi güdülenmiş iş gücünü kazanmasını ve sürdürmesini temin etmek,

- Personele devamlı gelişim imkânları temin ederek kapasitelerini ve istihdam edilebilirliğini sağlamak,
- İşe alma ve seçme formaliteleri, başarıya dayalı özendirici ücretlendirme mekanizmaları ve işin gereksinimlerine bağlı idari geliştirme ve eğitim etkinliklerini kapsayan yüksek performanslı iş mekanizmaları geliştirmek,
- Personelin işletmedeki ortaklarına değer verildiğini benimseyen ve iş birliği ve itimat çevresini geliştirmeye destek olan yüksek sadakat yönetimi etkinliklerini geliştirmek,
- Takım çalışması ve elastikliğin geliyeceği bir çevre oluşturmak,
- Eşit şansların birçok kişiye ulaşılabilir olmasını temin etmek,
- Personeli yönetmede adil olma ve açıklığa önem veren etik yaklaşımı kabullenmek,
- Personelin fiziki ve zihni esenlik halini muhafaza etmek ve geliştirmektir.

Yapay Zekâ ve İnsan Kaynakları Yönetimi

Yapay Zekâ (YZ) teknolojileri, self-servis prosedürleri, işe seçme ve kabiliyet gelişimi, raporlama, bordro benzeri İnsan Kaynakları işlevlerini ilerletmede ciddi şanslar arz eder. Yapay zekâ, kabiliyetlerin revize edildiği bir yillarda hayat sürdürdüğümüzden işlerimizi ne şekilde yaptığımız hakkında çok büyük ve ciddi bir tesiri bulunmaktadır. Yapay zekâyâ önem veren İK yöneticileri, yapay zekâyı insan kaynakları ile bir araya getirmeye yönelik girişimlerde bulunmaktadır. Bu girişimlerinde altında yatan gerekçelere; yapay zekâ, iş görenlere daha çok potansiyel, daha çok zaman ve bütçe temin etmesi gösterilebilir.

Yapay zekânın insan kaynaklarınca kabullenilmesinin güçlükleri de vardır. Kabullenmenin önündeki güçlükler göz atılacaksa; kabiliyet eksikliği, elverişli biçimde eğitilen veya kalifiye insanlar aramak pahalı ve güç olma ihtimalindedir. Verilerin korunması ve gizli tutulmasına yönelik endişeleri giderici önlemler alınmalıdır. Depolanmış İK verilerine kontrollü bir biçimde erişim sağlanmalıdır. Yalnızca sorumlu kişiler tarafından erişilebilir olmalıdır. Süren geliştirme ve bakım; öteki revize edici teknolojilerdeki gibi Yapay Zekâ da derin öğrenme ve sistemli incelemeler ile güncellemeleri zorunlu kılar. Bütünleşme kabiliyetleri; SAAS yazılımına (hizmet olarak yazılım, software as a service) dönük İK eğilimi nedeniyle veri kullanabilme kapasitesi sınırlıdır. Sınırlı ispatlanmış uygulamalar; pek çok mamul ve hizmet sadece kavram ispata dayanarak icra edilebilir (Ernst ve Young, 2018).

Yapay zekâ (YZ) ile İKY (İnsan Kaynakları Yönetimi)'nin çalıştıkları birçok ortak konu bulunmaktadır. Bu ortak konular incelenirse; yinelenen ve düşük profilli görevlerin otomasyonu öne çıktığı görülecektir. Yapay zekâ, İKY'nin yinelenen, düşük profilli görevleri otomatikleştirme ve daha ciddi çalışmalara dikkat çekme fırsatı sağlamaktadır. İş yükü süresi çok olan İK (İnsan Kaynakları) iş ve işlemleri, yapay zekâ aracılığıyla aza indirilerek zamandan tasarruf edilebilmektedir. Böylece daha öncelikli ve önemli iş konularına odaklanabilme sağlanmaktadır. İKY, işletmenin ürettiği verilere, yöneticiler ya da İKY personeli de iş görenler hakkında üretilen verilere ulaşabilir. Bu hususta bir iş görenin iş geçmişi, takım bilgisi ya da başarı değerlendirme yetkisi olan her iş gören tarafından görülmektedir. İş gören bilgisini güncelleme ve görüntüleme; iş görenler bireysel verilerine ulaşabilir, mesela acil durum iletişim

bireyleri, adres, organizasyon ayrıntıları, tatil uyun günler, tatil isteklerinin onay durumunu yapay zekâ vasıtasıyla kolaylıkla görüntülemektedir. Grup eğitimi; grup idarecileri dijital eğitim şanslarını programlayabilirler. Kabiliyet eksikliği değerlendirmelerine esas bir grup meydana getirilir ve idareciler eğitimdeki gelişmeleri bu biçimde izleyebilirler (Ernst ve Young, 2018).

Her kuruluş belli bir çevrede belli şartlarda çalışmalarını sürdürmektedir. Bu çevre ve şartlarda bir farklılık olması halinde de kuruluşun çalışma işlevi etki altına girmektedir. Bu çevre ve şartlar; devlet politikaları, küreselleşme anlayışı ve teknik yenilikleri kapsayabilmektedir. Bunların arasında teknik yenilikler, en seri halde değişiklik gösteren unsurdur. Bir örgütü ve fonksiyonlarını da seri biçimde direkt olarak etkisine alabilmektedir. Çağımızda dijital zamanın patlaması içinde yapay zekâ bir işletmenin fonksiyonlarını yeniden tasarlamaktadır. Bu nedenle İKY fonksiyonu da plânlarını ona göre tekrardan biçimlendirmek mecburiyetini doğurmaktadır. Bu kapsamda, yapay zekâ, karar verme dâhil insanlar tarafından yapılan işlerin yerine getirilmesine imkân veren büyük bir teknolojidir.

YZ (Yapay zekâ) ile İKY (İnsan Kaynakları Yönetimi) fonksiyonu kesişim noktaları aşağıda Tablo 1.'de gösterilmiştir.

Tablo 1. İşgücü Analitiklerine YZ (Yapay Zekâ) Karşılık En Yaygın İK (İnsan Kaynakları) Operasyonlarına Karşılık Gelen İş Gücü Analitik (Yapay Zekâ) Tahmin Ve Çıkarım Görevleri (Kaynak: Tambe, Cappelli ve Yakubovich, 2019).

İK (İnsan Kaynakları) İşlevleri	Görev Tahmin ve Çıkarımı Yapma
İşe Alma-Olası Adayları Tespit Etme ve Bu Adayların İşe Başvurusunu Sağlama	İyi Adayları Bulabiliyor muyuz?
Seçme- İş Başvurusu Yapan Adaya İlgili İşe Ya Pozisyon Seçiminin Sağlanması	En İyi Adayları mı İşe Seçiyoruz?
İşe Yerleştirme- Seçilen Adayları İşletmeye ve İş Birimine Yerleştirme	Hangi Uygulamalar, Yeni İşe Alınan Çalışanları Hızlı Şekilde İşe Uygun Hale Getirebilir?
Eğitim ve Geliştirme	Hangi Eğitim Ve Geliştirme Faaliyetleri, Çalışanlara Uygundur ve Bu Faaliyetler Çalışanların Performansını Arttırıyor Mu?
Performans Yönetimi- İyi ve Kötü Performansın Belirlenmesi	İşletme ve İK Uygulamaları, İş Performansını Arttırıyor Mu?
İlerleme- Çalışanların Ödüllendirilmesi ve Yükselmesine Karar Vermek	İşe Alınan Çalışanlar Arasında En İyi Performansı Göstereni Tahmin Edebilir Miyiz?
Tutundurma	İşten Çıkarılacak Çalışanları Hangi Olasılıkla Belirleyebiliriz? Çıkarılanların Yerine Nasıl Doldurabiliriz?
Çalışanlara Sağlanan Faydalar	Çalışanları İlgilendiren Faydaların En Çok Hangileri Olduğunu Belirlemek Ve Bu Faydaları Onlara Tavsiye Edebilmek. Bu Faydaların Etkisinin Neler Olduğunu Bilebilmek (Örneğin, Bu Faydalar İşe Alma ve İşte Tutundurmaya Arttırıyor Mu?)

Son zamanlarda model tasarım ve doğal dil işleme alanında büyük ilerlemeler ile birlikte sınır ağlarının kullanılmasıyla derin öğrenme uygulaması, veri yönünden zengin olan işletmelerde gittikçe yaygınlaşmaktadır. Böylece makinelerin, insan gibi karar verme kabiliyetini sağlayan gerçek yapay zekâ teknoloji için çalışmalar yürütülmektedir. Diğer taraftan, çalışanların sevk ve

idaresiyle ilgili daha karmaşık kararları almada yardımcı olan yapay zekâ uygulamalarını kullanan işletmelerin sayısı ise yeterli değildir (Tambe, Cappelli ve Yakubovich, 2019, s. 15). Günümüzde ise İKY (İnsan Kaynakları Yönetimi) fonksiyonu, dijital devrime yönelme eğilimi göstermektedir. İKY, veri analizi, bulut bilişim ve yapay zekâdan faydalanarak kaynakları olabildiğince kolaylaştırmak ve çeşitlendirmek amacıyla farklı tekniklerden faydalanmaktadır. Birçoğu organizasyon; tarama, sohbet, işe uyum programı ve görüşme gibi destek veren İKY sistemlerinde chatbot (dijital asistan), robot işlem otomasyonu ve makine öğrenmesi ve benzeri yapay zekâ ya da dijital teknolojilerden yararlanılmaktadır.

Yeni teknolojilerin hızlı biçimde gelişmesi doğrudan etkilediği gibi işletmelerde de örgüt yapısı, gelecekte var olan örgüt stratejileri ve bu stratejileri yaşama aktaracak nitelikte personel seçme, personelin bireysel gelişim ve eğitimleri gibi İKY fonksiyonunu ilgilendiren birçok konuyu dolaylı şekilde etkilemektedir. Yapay zekâ, işe alımda İK idarecilerine; işe alım gereçleri ve ara etkinlikler de dâhil olarak pek çok çözüm üretmektedir. Beraber ya da ayrı olarak bu gereçler, insan kaynaklarında bir adayın işletmede gelecekte olacak başarılarını tahmin için daha önemli olmaktadır. Böylelikle yapay zekâ, İKY fonksiyonunu belirli düzeyde dönüştürmektedir (Ahmed, 2018, s. 971-978). Bununla beraber, yapay zekâ ve makine öğrenmesi ve benzeri yeni nesil dijital teknolojiler, işletmelerde yatırım açısından farklı dönüşüm dalgaları oluşturmaktadır. Örneğin International Data Corporation (IDC, Uluslararası Veri Firması) yapılan bir araştırmada, yapay zekâyâ yapılan yatırımın 2020 yılına kadar 8 milyar USD'den 47 milyar USD'ye yükseleceği tahmin edilmekte ve neredeyse tüm sektör ve işlerde yer alan işlerin yapısı ve işlevlerini değiştireceğini öngörülmektedir (Merlin ve Jayam, 2018, s. 1891).

LİTERATÜR TARAMASI BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

YZ (Yapay Zekâ) ve İKY (İnsan Kaynakları Yönetimi) ilişkisi ile kesişim alanlarına yönelik yapılan sistematik literatür taraması sonucunda bir dizi bulgu ve tespitlere ulaşılmıştır. Ulaşılan bulgu ve tespitlere yönelik tartışma ve değerlendirmeler, YZ (Yapay Zekâ)'nın İKY (İnsan Kaynakları Yönetimi) işlevlerine olan olumlu ve olumsuz etkileri başlıkları altında tasnif edilmiştir.

Yapay Zekânın İnsan Kaynakları Yönetimindeki Olumsuz Etkileri

İşletmeler tarafından kullanılan YZ (Yapay Zekâ) tabanlı İKY (İnsan Kaynakları Yönetimi) fonksiyonlarına yönelik farklı araştırmalar yapılmaktadır. Bu araştırmalarda YZ tabanlı İKY konularında eleştirel bulgular elde edilebilmektedir. İş başvurusu yapanlara yönelik yapılan mülakat verilerine dayalı nitel bir araştırmada, işletmelerin işe alma başvurusu işlemlerini yapan YZ teknolojisine, iş başvurusu yapanların teknoloji kabul düzeyleri yeterli düzeyde olmadığına ve bu başvuru sahiplerinin pasif bir duruma ittiğine yönelik bulgulara ulaşılmıştır (Ochman ve Laumer, 2020). Dolayısıyla, işletmelerin YZ tabanlı işe alma yöntemlerini kullanırken, işverenlerin teknoloji kabul durumlarını araştırmaları ve araştırma bulgularına göre YZ tabanlı işe alma yöntemleri kullanması yerinde olacaktır. Yoksa işletmeler aradığı nitelikli adayları tespit edemeyebilir. Öte yandan firma marka değerine zarar verici ya da hukuki sonuçlar doğuran durumlar ile karşılaşılabilir. Örneğin Amazon firmasının iş başvurusu alma yapay zekâ motorunun, cinsiyet ayrımcılığı yaptığı, erkeklere öncelik verdiği ortaya çıkmış ve Amazon söz konusu YZ'yı devre dışı bırakmıştır (Dastin, 2018).

Yapay zekâ, işletmelerin değişimi ile beklenti ve taleplere daha hızlı yanıt verme açısından işletme yapılarının basit hale geldiği, katma değer oluşturmayan etkinliklerin elendiği, karar

veren ve iş yapan arasındaki hiyerarşik katmanların azaldığı sade bir örgütlenme modeline sevk ederken, başka işletmeler ile stratejik ve operasyonel manada birbirine irtibatlı duruma getirmiştir. Teknolojik değişme kurumsal, sosyal ve iktisadi bağlamından farklı düşünülemeyeceği için yapay zekâ gerek onlardan etkilenen gerekse de onları tekrardan şekillendirmektedir. Yapay zekâ veriyi işleyip bilgiyi toplayan, elde edilen materyali depolayıp bilgiyi yayan ve iletişimi hızlandıran olumlu özelliklere sahiptir. Böylece, kullanıcılar, kullanıcıların işleri ve iş çevrelerinde ciddi etkiler oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışma ilişkilerinde ve toplumsal anlamda gündeme getirdiği yeni durumlar yapay zekânın çalışma hayatıyla olan bağlantısı öne çıkmaktadır (Beyhan, 2012, s. 401).

Yapay zekânın getirdiği fırsatlardan yararlanılarak esnek yönden yeniden ayarlanan çalışma ortamları ve mesai saatlerinin oluşturduğu stres de bir başka sorundur. Buna göre personelin bizzat kendisince iş programı ve zamanlaması yapılmadıkça esnek çalışma başarıya erişmemekte, beraberinde stres ve aile hayatına ilişkin sorunları da getirmektedir. Çalışma saatlerinin belirsiz hale gelmesi ve uzaması iş görenin zihni ve fiziki esenliğinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır (Sparks, Faragher ve Cooper, 2001, s. 489). Bu sorunlara ilişkin yapay zekâ uygulamalarının çözümü ne ölçüde olduğu tartışmalıdır. Yapay zekâ vasıtasıyla işletmelere özel bilginin dışarı gitmesi korkusu ve iş görenlerin yapay zekâyı mesai saatlerini işe ilişkin olmayan gayretlerle geçirme endişesi usulleri iş görenlerini daha yakından ve yoğun biçimde izleme ve denetlemeye sevk etmektedir.

Yapay zekâ teknolojisinin kullanımı, İKY iş ve işlemleri için bazı güçlükleri de yanında getirmektedir. İşletmeler YZ uygulamalarını kullandığında, ortaya çıkan maliyet giderini sağlamak zorluk çekmektedir. İKY fonksiyonu ve kullanılan YZ sistemleri ile oluşturulan iş ve işlemlerde kimi zaman uyum ve entegrasyon tam olarak sağlanamamaktadır. İşletme verileri, YZ uygulamaları içinde depolandığından bilgi güvenliğinin sağlanması işletmeler yönünden sorun oluşturmaktadır. İşletmeler büyük verilerin muhafaza edildiği sistemleri bulunur ve bunların idaresini temin etme hususunda da sorunlar yaşamaktadır. İnsan Kaynakları yönetimi etkinliklerini kavrayabilmek ve uygulayabilmek için personel eğitimleri işletmelerde ciddi bir yerdedir. Personel eğitimleri işletmelerde maliyet faktörü olabileceğinden yine işletmeleri zorlayabileceği söylenebilir (Shilpa ve Gopal, 2011, s. 10).

İşletmelerin ve şirketlerin işe alma süreçlerinde kullanmaya yönelik seçenekleri belirlerken, YZ yazılım ve teknolojilerini satın alma ve kullanma maliyeti sorun oluşturabilmektedir. Nitekim 2017 yılında yapılan sektörel bir araştırmada, İK profesyonellerinin ilk beş sorun şu şekilde sıralanmıştır: maliyet ve bütçe kısıtlılıkları %57, teknik uzmanlık %52, YZ teknolojisi henüz uygulanmaya hazır değil ve daha fazla geliştirilmesi lazım %40, yapılan yatırımın geri dönüşümü %40, etik sorunlar % 35 (CIPD, 2018).

YZ ile ilgili getirilen olumsuz eleştirilerden birisi ise küçük işletmelerin, yapay zekâ teknolojisini kullanma maliyetini karşılama zor olmasıdır. Bu eleştiriyi giderecek düşük maliyetli ve KOBİ'lerin kullanabileceği İK yapay zekâ yazılımları ticari olarak satışı yapılabilmektedir. Örneğin, İngiltere merkezli bir işe alım firması (15ten15), işe alım sektörü için yapay zekâ destekli bir yazılım geliştirmiştir (CIPD, 2018). Firma, KOBİ'lere bir defalık kullanıcı lisansı sağlamak ve platformu kullanmaları için destek sağlamaktadır. Özellikle bir veya iki çalışan istidam eden işletmeler için yapay zekâ destekli ve eş zamanlı ya da eş zamansız iş başvurusu yapan adaylar ile video görüşme teknolojisi desteği vermektedir. Böylece geleneksel yüz yüze

çalışan temin etme maliyetini ortadan kaldırabilmektedir. Aynı zamanda, bu yönde kendileri için YZ platformu geliştirme yatırımına gerek kalmamaktadır.

İKY alanında yapay zekâ kullanımına yönelik iyimser tutum ile realite arasındaki boşluğu farketme; bu yönde oluşan açığı kapatarak nasıl bir ilerleme yapılabileceğine dair yapılan başka bir araştırmada ise İKY iş ve işlemlerinde veri bilimi tekniklerinin kullanımının dört açıdan zorlukları tespit edilmiştir. Bunlar sırasıyla aşağıda verilmiştir (Tambe, Cappelli ve Yakubovich, 2019):

- İK olgularının karmaşık doğasının olması,
- Küçük veri kümelerinin getirdiği kısıtlamalar,
- Çalışanlar arasında adaleti sağlama ve yasal zorunluluklar ile bağlantılı etik sorunları,
- Veri tabanlı algoritmalar aracılığıyla yönetim anlayışına karşı çalışanların olumsuz tutum ve davranışlarıdır.

Yapay Zekânın İnsan Kaynakları Yönetimindeki Olumlu Etkileri

Son 20 senede teknoloji alanındaki dinamik değişiklikler, e-insan kaynakları yönetimi işlevlerinin elektronik ortama girmesini teşvik etmek ile kalınmamış, kabiliyet yönetimi, uluslararası insan kaynakları idaresinde evrensel mobil kabiliyetlerin ortaya çıkarılması, iş gücünün iş davranışlarının amaçlanan düzeylere çekilmesi, idareci/personel ilişkilerinin ilerletilmesi benzeri ciddi vazifeleri de üstlenmiştir (Fındıklı ve Bayarçelik, 2015, s. 64). Teknoloji merkezli elektronik İKY (e-İK) faaliyetleri, örgütlerde daha etkili ve stratejik odaklı bir İK işlevini meydana getirmede destek olmaktadır. Yapay zekâ sistemlerinin, verilerin hızlı ve doğru şekilde yorumlanmasına, böylelikle insan kaynağına dönük nitel ve nicel verilerin işletme stratejileriyle uyumlaştırılmasında rekabet üstünlüğü tein etmektedir (Khalil ve Accoume, 2014, s. 159).

İşletmelerde yer alan işe alma takımları kariyer portallarından devamlı biçimde aday araştırması sürdürmektedir. Bunu yapmak için “kariyer.net”, “Linkedin” benzeri vasitalardan yararlanmaktadır. Aday listelerinin hazırlanmasının ardından elverişli adaylarla mülakatların organizesi yapılmaktadır. Bu mülakatlar çoğu defa video konferans biçiminde de yapılmaktadır. Ardından aday, ilgili birim yöneticileri ile İK birimi tarafından mülakata alınmaktadır. Bir sonraki evredeyse adaylar üstünden kararlar alınıp süreç neticeye bağlanır. Esasen büsbütün insan yanlış hareketine açık bir düzenle işe kabulleri hayata geçirilmektedir. Bu hususta yapay zekânın verebileceği faydaları sıralayacak olursak; portallar üzerinden aday filtreleme işlemleri sırasında yaş, din, cinsiyet gibi tercihleri problem etmeyecek olan yapay zekâ, bu husustaki ön yargıları da önlemiş olacaktır.

İşletmelerde, iş başvurusu yapan adaylara ilişkin bilgiler veri tabanına kaydedilmekte ve depolanmaktadır. Bu rakam ve veriler gün geçtikçe artarak sürmektedir. Yapay zekâysa bu hususta adayları kendi filtreleyecek ve aday listeleri meydana getirecektir. Burada insanlara hissedilen gereksinim azalacak hatta tamamen sona erecektir. Mülakat organizasyonları hususunda da yapay zekâ bu rolü yerine getirmektedir. Video konferans mülakatlarındaysa adayların ses tonlarından, durum ve davranışlarından pek çok ipucunu toplayarak isabetli bilgilere erişecek ve bir neticeye varacaktır. Teknik incelemenin yanında adayın şahsiyetine ilişkin bütün değerlendirmeleri yapay zekâ yerine getirecektir (Yawalkar, 2019, s.20).

Facebook, Scholastic Aptitude Test, General Electric benzeri şirketler, personelin işe alım zamanlarında yeni kabiliyetleri tarama, mülakata alma ve tanımlama durumlarında dijital teknolojilerden faydalanmaktadır. İK personeli, işe alım yöneticileri yapay zekâ vasıtasıyla başvuruları değerlendirebilmekte ve başvuran adaylara hızlıca cevap verilmektedir. Diğer taraftan sohbet robotu sistemi ya da tele sekreter, bir kuruluştaki personelin işe alım sürecine ilişkin soru ve problemleri çözmede ciddi bir görev üstlenmektedir.

Organizasyonlarda çalışan personelin performans değerlendirmesi zor olan işlemlerden biridir. Değerlendirme yapacak olan yöneticiler, özellikle bazı hususlarda hatalı davranmaktadır. Yöneticiler kendilerine benzer personeli kendilerine daha samimi zannedip o biçimde değerlendirmeye gitmektedir. Yapay zekâ destekli değerlendirme yazılımları, ayırım olmaksızın tüm personeli aynı şekilde değerlendirmektedir.

Genel olan performansa ilişkin değerlendirmelerde birçok defa personelin özellikle son günlerindeki performansını dikkate alırlar. Bu durumu ise ayrımcılık olasılığını ister istemez artırır. Personelin özel yaşamına göre değerlendirme durumu ortaya koyabilirler. Yapay zekâ ifade edilen yönetici hatalarını ortadan kaldırmakta ve bu konuda geliştirilen bir yazılım sayesinde bireyin performansını bir sene süresince devamlı ölçebileceği bir sistem oluşturmaktadır (Yawalkar, 2019, s. 23).

Bir işte çalışan iş görenler için zorunlu bilgiler ve kabiliyetler devamlı değişmektedir. Bu değişimlere adapte olabilmek için eğitim alınması zorunluluğu doğar. Bu eğitimleri etkili bir biçimde sağlayacak yapay zekâ temelli eğitimler mevcuttur. Hangi tür eğitime gereksinim olduğunu tespit etmek ve onu izleme süreci zamanla sorun haline gelebilmektedir. Personeli geliştirecek olan eğitimlere erişebilmenin usulüyle yapay zekâ ile daha hızlı ve kolay olabilmektedir. Yapay zekâ vasıtasıyla, çalışılan birime ve teknolojiye elverişli eğitimler tespit edilebilir ve gerekli yönlendirmeler yapılabilir. Ayrıca işin yapılış biçimini inceleyerek çalışana farklı geliştirme seçenekleri sunulabilir. Eğitimden geri bildirim alma konusunda da yapay zekâdan yararlanılmaktadır.

Çağımızda dijital teknolojiler ve bilgisayarlar sanayideki rolünü eskisine göre geride bırakmıştır. Modern teknoloji ve bilgisayar endüstrileri vasıtasıyla veri analizi yapılabilen ve eğitim esnasında gerçek anlı geri bildirim temin edilebilmektedir. Diğer yandan endüstrilerden sağlanan tepkiler, gelişmelere esas fiillerin sürecini farklılaştırabilmektedir. Mesela firmalar zamandan tasarruf için personelin üretkenliğini yükseltmelerine destek olan Microsoft 365 uygulamasını kullanmaya başlamıştır. Ayrıca yapay zekâ aracı olarak, "Obie ve Niles" bilgi paylaşımında, "Engazify" geri bildirim sağlamada, "Duolingo" öğrenme alanında, "Wade ve Wendy" kariyer gelişiminde yararlanılmaktadır (Yawalkar, 2019, s. 22-23).

Yapay zekâ, yazılı ya da sözlü olan imtihanların incelenme ve görüşme seyrinin otomatik hale getirilmesinde oldukça büyük yardımcı olmaktadır. Bu konuda yazılan yazılımlar vasıtasıyla dijital mülakat yapılmakta ve yapay zekâ da aday tecrübesini geliştirmede destek olmaktadır. Ayrıca, "Amy" ve "Clara" gibi yazılımlar, mülakatların ve çalışmaya ilişkin yapılan toplantılarının programlanmasında kullanılmaktadır (Huet, 2016).

İnsan kaynakları pek çok enformasyonu dosyalama sistemiyle sağlar veya bu verileri muhafaza etmemeyi tercih etmektedir. Personele ait bilgileri çoğu defa "LinkedIn" portalı muhafaza etmektedir. İnsan kaynakları yapay zekâ temelli bir düzene geçtiğinde bu verileri muhafaza etmek çok daha basit durum alabilecektir. Bu izleme ve verilerle kabiliyet yönetimini daha

isabetli biçimde yerine getirmiş olacaktır. Firma yapay zekâyla personeli görevlerine daha elverişli bir konumda hazırlanacak ve bu bilgilerden yararlanacaktır (Bükrek, 2018).

Yapay zekâ, işyerinde istihdam olunan iş gören sayısının çokluğunu indirmeye de faydası bulunmaktadır. Ayrıca, işyerinin verimliliği artırmada farklı robotik işler icra edilmektedir. Bu işler; veri toplama, veri kopyalama, raporlama, eldeki verilerden zorunlu olan verileri tespit etmek, işlemek, İK ve bordro sistemlerine veri toplama benzeri işleri içermektedir. Bu veriler ile verimliliğin artırılması çalışılmaktadır (Yawalkar, 2019, s. 22-23).

İnsan kaynakları bilgi sistemleri, mali idarenin yerine getirilmesi yönünden kuruluşlara büyük oranda kolaylıklar vermektedir. İş yerinde harcanan zaman, iş gören devamsızlığı benzeri hususların düzen ile bütünleştirilmesi ödeme faaliyetlerini ve ücret idaresinin izlenmesine kolaylık sağlamıştır (Dorel ve Aleksandra, 2011, s. 5).

İnsan kaynaklarına ilişkin yapay zekâ teknolojilerin etkili olmasıyla işlevlerde meydana gelen değişimler bordro sistemlerine de etki etmiştir. 1960'lardan itibaren iş görenlerin maaşları ve maaşlarını etkileyen bütün sebepler bürolar vasıtasıyla yerine getiriliyordu. Bürolar da sistem bulunmadığında kâğıt üstünde aktiviteleri yürütüp maaş bordrolarını bu yöntemle meydana getiriyorlardı. Teknolojinin de tesiriyle birlikte bordro uygulamaları hızlı biçimde kâğıtla olan işlemleri ve ofis işlerini kaldırmıştır. Ayrıca bireysel verilerin muhafazası, devamsızlıklar, ücret hesaplamaları, izin zamanlarının izlenmesi benzeri bütün hususlar düzen üzerinden izlenilmektedir. Kuruluşlar bordro seyirlerinde ciddi kararların alınmasında isabetli işleyen bir düzeni kullanmaya karar vermelidir veya kendi düzenlerini izleyebilecekleri bir düzen geliştirmelidir (Dorel ve Aleksandra, 2011, s. 43).

İşletmelerde, İKY fonksiyonun iş yükünü en aza indirecek şekilde çoklu görev ve rolleri yerine getirmesi beklenmektedir. Teknoloji ve yapay zekâ kullanımı, sorunların tespiti ile çözülmesine ve İKY fonksiyonunun üretkenliğini artırmasına destek verebilir. Çağımızda, yapay zekâyı, iş yerinde ayrımcılığı bitirmek için de kullanılmakta ve iş yerlerinde saydamlığı sağlamaya destek olmaktadır. Böylece işletme hedeflerine uyumlu iş görenlerin tespiti ve istihdam edilmesinde etkili olabilmektedir. Diğer yandan, yapay zekâ etkinlikleri iş tanımları ile ilgili sorunları çözmekte de kullanılabilmektedir (Yawalkar, 2019, s. 22).

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

İnsan ve bilgisayar teknolojisinin etkileşiminde ciddi faktörlerden olan yapay zekâ, video görüşmeler, artırılmış gerçeklik, sohbet (chat) uygulamaları ve sosyal medya gereçleri vasıtasıyla insan kaynakları sahasına fayda vermeye başlamıştır. Bu hal insan kaynakları sahasının iş tanımını da değişikliğe uğratmaya başlamıştır. Bu günlerde tabletlerdeki ve akıllı telefonlardaki uygulamalar aracılığıyla hayatımıza girmiş olan yapay zekâ ürünleri, işletmecilik ve insan kaynakları yaşamının da olmazsa olmazlarında yerini almıştır. İnsan kaynakları sahasında, yapay zekâ işin tasarımından analizine, işe personel alınıp yerleştirilmesinden, performans ve eğitimine değin pek çok sahadaki tesirini gün geçtikçe artırmaktadır. Mesela, işe personel alımında yapay zekâdan faydalanarak engelli kişiler için daha çok iş ulaşılabilir duruma getirilebilir veya klişe yargılar bitirilebilir veya yükseltilmiş gerçeklikle stajyerlerin grup çalışma becerilerini sanal ortamda meslektaşları ile birlikte akran öğrenmesi yolu ile geliştirebilir (Reynolds, Fedorovich ve Williams, 2009). İK fonksiyonun eğitim ve geliştirme, işe alma, ücret-ödül yönetimi, performans değerlendirme bileşenlerinin etkili işleyişinin

sağlanmasına yönelik yapay zekâ uygulamalarının entegrasyonu ve sonuçlarına ölçen araştırmalar yapılabilir.

Yapay zekâ vasıtalarıyla iş görenlerin bilgileri sergilenip güncellenebilmektedir. Mesela iş görenin; bireysel adresine, şirket bilgilerine, tatil izin günlerine, tatil taleplerinin onay durumuna ve iş verilerine ulaşabilmektedir. İdareciler ya da insan kaynakları mensupları, bir iş görenin iş geçmişi, takım bilgileri ya da performans derecelendirmesi benzeri iş ve iş gören değerlendirme verilerine de ulaşabilmektedir. Diğer yandan, konuşmalı yapay zekâ vasıtasıyla iş görenler içinde en iyi performansı sergileyenler ve bekleyen işlem talepleri benzeri analitik ve esas performans göstergesi bilgilerini de temin edebilirler. Yapay zekâ ve makine dili, yapay zekânın işe alım, personel seçimi, performans analizi, personele ilişkin veri derleme, gerçek zamanlı bilgi temini ve doğru bilgi temini hususlarında bütünlük bir işlevi olan insan kaynakları fonksiyonu bileşenlerinde kullanılabilir.

Yapay zekâca donatılmış İKY fonksiyonu, işletmelerde süreç iyileştirme, öngörü süreçleri, teşhis etme süreçleri, sorun tespit etme, trend analizi ve çevre analizi yapma işlemlerinde etkili sonuçlar üretme potansiyel ve yeteneklerine sahip olduğunu ortaya koyan bulguların literatürde yer aldığı gözlenmiştir. Bu nedenle, işletmelerde yapay kullanımı, daha sorunsuz, esnek ve kullanıcı odaklı bir çalışan deneyimi oluşturmaya yardımcı olabilir. Yapay zekâ temelli İKY uygulamaları, işletmelerde istihdam edilen iş görenlerin verimliliğinin yükseltilmesi ve İKY pozisyonlarında istihdam edilen personelin etkinliğinin artırılmasına destek olma konusunda güçlü bir potansiyeli bulunmaktadır.

Sonuç olarak otomasyon, yapay zekâ ve diğer işletme teknolojileri, iş yapma pratiklerine ve istihdam uygulamaları üzerinde büyük değişiklikler yapmaktadır. Yapılan bir sektörel araştırmada, bu İKY fonksiyonun, işletmelerdeki otomasyon ve yapay zekâ ile ilgili stratejik karar alma süreçlerinde çok az etkiye sahip olduğu ve teknoloji değişikliğinin operasyonel sürecinde yer almadığı belirlenmiştir (CIPD, 2019).

Araştırma sonuçları, bu durumun aşağıda yer alan risklerin oluşmasına neden olacağına dikkat çekmektedir:

- İK fonksiyonun kabiliyeti ve insan yönetimi pratiklerini geliştirme yerine, verimliliği artırmanın tek yolu olarak teknolojiye gereğinden fazla yoğunlaşılması sakıncalar doğurabilir.
- İşleri ya da pozisyonları değiştirebilecek ya da boşa çıkacak çalışanlara zarar verebilir.
- Yeni teknolojinin uygulanmasında çalışanları katılımın olmaması ve görüşlerinin alınmaması güvensizliğe yol açabilir.
- İş kalitesi ve çalışanların huzuru bozulabilir. Örneğin, aşırı takip ve izleme, insanların becerilerinin körelmesine ya da iş yoğunluğu/stresine artışa neden olabilir.

KAYNAKÇA

Ahmed, O. (2018). Artificial intelligence in HR. *International Journal of Research and Analytical Reviews*, 5(4), 971-978.

Atay, S. (2011). *İnsan kaynakları yönetimine iş süreçleri yaklaşımı ve bir uygulama örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

- Becker, B. E., Huselid, M. A., Pickus, P. S., ve Spratt, M. F. (1997). HR as a source of shareholder value: Research and recommendations. *Human Resources Management*, 36(1), 39-47.
- Beyhan, A. (2012). Bilgi teknolojileri ve yeni çalışma ilişkileri. *Ege Akademik Bakış*, 12(3), 401-414.
- Bükrek (2018). *Yapay zekâ uygulama alanları*. 26 Haziran 2020 tarihinde <https://www.bukrek.com/insan-kaynaklarinda-yapay-zekâ> adresinden erişildi.
- Byars, L. ve Rue, L.(2004). *Human resource management*. 7th Ed. New York: McGraw-Hill/Irwin.
- CIPD (2019). *Automation, AI and technology: CIPD viewpoint factsheet*. 22 Haziran 2020 tarihinde <https://www.cipd.co.uk/news-views/viewpoint/automation-ai-technology#66500> adresinden erişildi.
- CIPD (2018). *The cost of AI for HR*. 22 Haziran 2020 tarihinde <https://www.cipd.co.uk/news-views/changing-work-views/future-work/thought-pieces/cost-of-ai-hr> adresinden erişildi.
- CIPD (2017). *The impact of emerging technologies on work*. 22 Haziran 2020 tarihinde <https://www.cipd.co.uk/knowledge/work/technology/artificial-intelligence-workplace-impact> adresinden erişildi.
- Dastin, J. (2018). *Amazon scraps secret ai recruiting tool that showed bias against women*. San Fransisco: Reuters.
- Decanio, S. J. (2016). Robots and humans—complements or substitutes? *Journal of Macroeconomics*, 49, 280–291.
- Deloitte (2017). *Rewriting the rules for the digital age: 2017 Deloitte global human capital trends report*. 20 Temmuz 2020 tarihinde <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/focus/human-capital-trends.html/> adresinden erişildi.
- Dilsizian, S. E. ve Siegel, E. L. (2014). Artificial intelligence in medicine and cardiac imaging: Harnessing big data and advanced computing to provide personalized medical diagnosis and treatment. *Current Cardiology Reports*, 16(1), 441.
- Dorel, D. ve Aleksandra, B. (2011). The role of information systems in human resource management. *Serbia: Institute of Economic Sciences*, 5(43), 1-20.
- Ernst ve Young. (2018). *The new age: Artificial intelligence for human resource opportunities and functions*. 27 Haziran 2020 tarihinde <http://www.ey.com> adresinden erişildi.
- Findıklı, M.A. ve Bayarçelik, E. B. (2015). Exploring the outcomes of Electronic Human Resource Management (E-HRM). *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 207, 424-431.
- Forrester (2017). *TechRadar: Artificial intelligence technologies, Q1 2017. A market research report*. 20 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.forrester.com/report/TechRadar+Artificial+Intelligence+Technologies+Q1+2017/-/E-RES129161#> adresinden erişildi.
- Huet, E. (2016). *The humans hiding behind the chatbots*. 21 Haziran 2020 tarihinde <http://www.bloomberg.com> adresinden erişildi.
- IBM (2017). *IBM institute for business value report*. 15 Temmuz 2020 tarihinde <http://www.ibm.com> adresinden erişildi.

- Itika, J. (2011). Fundamentals of human resource management: Emerging experiences from Africa. *African Public Administration and Management Series*, (2).
- Jain, S. (2017). Is artificial intelligence –the next big thing in HR (Human Resources)? *International Conference on Innovative Research in Science Technology and Management Modi Institute of Management and Technology*, Dadabari, Kota, Rajasthan.
- Jia, Q., Guo, Y., Li, R., Li, Y. ve Chen, Y. (2018). A conceptual artificial intelligence application framework in human resource management. *ICEB 2018 Proceedings*, 91.
- Khalil, G. ve Accoumeah, A. (2014). Critical success factors of the e-recruitment system. *Journal of Human Resources Management and Labor Studies*, 2(2), 159-170.
- Kolay, İ. K. (2019). *İnsan kaynaklarında dijitalleşme haritası raporu*. 23 Haziran 2020 tarihinde <https://kolayik.com/blog/insan-kaynaklari-dijitallesme-raporu-2018-2/> adresinden erişildi.
- Mathis, R. L. ve Jackson, J. H. (2007). *Human resource management*. 12th Edition. South-Western: Thomson.
- Merlin, P. R. ve Javam, R. (2018). Artificial intelligence in human resource management. *International Journal of Pure and Applied Mathematics*, 119(14), 1891-1895.
- Meister, J. (2017). *The future of work: The intersection of artificial intelligence and human resources*. 21 Haziran 2020 tarihinde <https://www.forbes.com/sites/jeannemeister/2017/03/01/the-future-of-work-the-intersection-of-artificial-intelligence-and-human-resources/?sh=451b03ba6ad2> adresinden erişildi.
- MGI (2017). *A future that works: Automation, employment and productivity*. McKinsey Global Institute. 17 Temmuz 2020 tarihinde <http://www.mckinsey.com> adresinden erişildi.
- Niu, J., Tang, W., Xu, F., Zhou, X. ve Song, Y. (2016). Global research on artificial intelligence from 1990–2014: Spatially-explicit bibliometric analysis. *ISPRS International Journal of GeoInformation*, 5(5), 66-92.
- Ochman, J. ve Laumer, S. (2020). AI Recruitment: Explaining job seekers' acceptance of automation in human resource management. *Proceedings of 15th International Conference on Wirtschaftsinformatik*, Postdam, Germany.
- Osibanjo, A. O. ve Adeniji, A. A. (2012). *Human resource management: Theory and practice*. Lagos: Pumarck Nigeria Limited.
- Ötleş, S., Çolak, U. C. ve Ötleş, O. (2018). *Endüstri için yapay zekâ 1*. 15 Temmuz 2019 tarihinde <https://egeplm.ege.edu.tr/files/egeplm/icerik/YapayZeka-1-2018.pdf> adresinden erişildi.
- Reynolds, R., Fedorovich, S. ve Williams, M. (2009). The human resource implications of computers. *Encyclopedia of Human Resources Information Systems: Challenges in e-HRM*. Information Science Reference, IGI-Global.
- Shilpa, V. ve Gopal, R. (2011). The implications of implementing electronic-human resource management (e-HRM) systems in companies. *Journal of Information Systems and Communication*, 2(1), 10-29.

- Sparks, K., Faragher, B. ve Cooper, C. L. (2001). Well-being and occupational health in the 21st century workplace. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 74(4), 489-509.
- Tambe, P., Cappelli, P. ve Yakubovich, V. (2019). Artificial intelligence in human resources management: Challenges and a path forward. *California Management Review*, 61(4), 15-42.
- Tura, R. (2020). *İnsan kaynakları yönetiminde yapay zekâ ve dijitalleşme*. 27 Haziran 2020 tarihinde <https://www.psylabsonline.com/ikda-yapay-zekâ-ve-dijitallesme/> adresinden erişildi.
- Yawalkar, V. V. (2019). A study of artificial intelligence and its role in human resource management. *International Journal of Research and Analytical Reviews*, 20-24.

Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü Öğrencilerinin Meslek Seçimlerinde Etkili Olan Aile ve Yakın Çevre Faktörlerinin İncelenmesi

Analysis of Family and Close Environmental Factors Affecting the Professional Choices of Gastronomy and Culinary Arts Department Students

Melih İçigen^{1*}

Ercan Geçgin²

* Sorumlu yazar

Corresponding author

¹ Öğr. Gör., Kapadokya Üniversitesi, Kapadokya Meslek Yüksekokulu, Türkiye
Lec., Cappadocia University, Cappadocia Vocational School, Turkey
melih.icigen@kapadokya.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-4173-505X

² Doç.Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türkiye
Assoc. Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir University, Turkey
ercangcn@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-9896-119X

Makale geliş tarihi / First received : 11.12.2020

Makale kabul tarihi / Accepted : 04.02.2021

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar:

- 1- Makalede isim sıralaması katkı oranına göre yazılmıştır.
- 2- Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- 3- Çalışmaya başlamadan önce Kapadokya Üniversitesi Etik Kurulundan izin alınmıştır. (31.12.2019 tarih Karar no: 2019.10).
- 4- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *Turnitin*. Similarity Index 11%

Atıf bilgisi / Citation:

İçigen, M., Geçgin, E. (2021). Gastronomi ve mutfak sanatları bölümü öğrencilerinin meslek seçimlerinde etkili olan aile ve yakın çevre faktörlerinin incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 391-414.

ÖZ

Bireyin geleceğini şekillendirebilmesini sağlayan en önemli yollardan biri meslek seçimidir. Meslek seçimi bireyin hem kişisel hem de toplumsal rollerinin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bu çalışma Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümünü seçen öğrencilerin bu seçimlerinde etkili olan aile ve yakın çevre faktörlerini incelemeye ve anlamlandırmaya dayanmaktadır. Bu nedenle araştırmada meslek seçiminde aile ve yakın çevre faktörlerinin etkisi fenomenolojik bakışla ele alınması amaçlanmıştır. Bu kapsamda nitel araştırma yöntemine uygun şekilde, Türkiye'nin farklı şehirlerinden Kapadokya Üniversitesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümünden 17 öğrenci ile Ocak- Şubat 2020 tarihleri arasında derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler esnasında öğrencilerin ifadeleri "Mesleğe Giden Yolda Programı Bilmek ve Tanımak", "Mesleğe İlgiyi Anlamak ve Anlamlandırmak", "Yakın Çevredeki Mesleki İdollerin Etkisi", "Aile Etkisi", "Aile Dışındaki Yakın Çevrenin Program ve Meslek İlgi ve Tercihindeki Etkisi", "İlgi ve Tercih Araştırma Mı Yoksa Yönlendirme Mi?", "Mesleğin Cezbediciliği", "Programı Tavsiye Etme Durumları", başlıklarıyla kategorize edilirken bölüm tercihinde öne çıkan iki kategori "Yeteneğine Göre Bilinçli Tercih Bulunanlar" ve İş İmkânına Göre Tercih Bulunanlar şeklinde ayrılmıştır. Bu çalışma sonucunda, öğrencilerin mesleği tercih etmesindeki etkili nedenin mesleğin cezbediciliği olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra bireylerin meslek hakkında bilgilerinin yüzeysel olduğu bu sebeple araştırmaya ve yönlendirilmeye ihtiyaç duydukları tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler

Meslek Seçimi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Aile, Çevre faktörü.

ABSTRACT

The choice of profession is one of the most important ways that enable individuals to know that shapes their future. This study is based on examining and making sense of the family and close environment factors that are effective in the choices of the students who have chosen the Gastronomy and Culinary Arts Department. For this reason, the effect of family and close environment factors on the choice of profession is aimed to be discussed with a phenomenological perspective. In this context, in accordance with the qualitative research methods, Cappadocia University from different cities of Turkey Gastronomy and Culinary Arts Department from 17 in-depth interviews with students was held in January-February 2020. During the semi-structured interviews, students' expressions were categorized under the titles "Knowing and Getting to Know the Program on the Way to the Profession", "Understanding and Understanding the Interest in the Profession", "The Influence of Professional Idols in the Near Environment", "Family Effect", "The Effect of the Near Environment Outside the Family on Program and Profession Interest and Preferences", "Research or Orientation in Interest and Preferences?", "The attractiveness of the profession", "Situations to Recommend the Program", The two prominent categories in the department's preference are "Those Who Make Conscious Choices According to Their Abilities" and "Those Who Prefer According to Job Opportunities". As a result of this study, it was determined that the most effective reason for students to choose the profession is the attractiveness of the profession. In addition, it has been determined that individuals' knowledge about the profession is superficial and therefore they need research and guidance.

Keywords

Choice of Profession, Gastronomy and Culinary Arts, Family, Environmental factor.

GİRİŞ

İnsanlığın varoluşunun ilk anlarında yaşamın gereklilikleri şu an içinde yaşadığımız döneme göre çok farklıydı (Erdoğan, 1999). Yaşam mücadelesi içerisinde hayatta kalabilmek ve adapte olabilmek için temel becerilere sahip olmak gerekliydi. En temel gereksinim olan yemek yeme ihtiyacı için avlanabilmek, toprağı işleyip yiyecek hazırlayabilmek, zorlu iklim şartlarından korunmak için giyinmek ve güvenlik için barınak yapmak gibi etkinlikleri yapabilmek yaşamak için yeterliydi. Gelecek kuşaklara ise bu becerileri öğretmek ebeveynlerin görevidi. Ancak hayat zaman içerisinde gittikçe karmaşık hale geldikçe işlerin bölüm ve paylaşımına daha fazla gerek duyulmaya başlandı (Vurucu, 2010).

Yaşanılan coğrafi şartlara göre aynı topraklar üzerinde yaşayan insanların bazıları barınma ihtiyacını karşılama, bazıları yemek hazırlama, diğer bir grup sıcak ve soğuktan korunacak kıyafetleri dikme, bir kısmı gelecek kuşağı eğitime gibi sorumluluklar almaya başladı. Böylece farklı iş kollarında ihtisaslaşma kavramı ortaya çıktı (Fidan Korkut-Owen, 2008). Geçmişte mesleğin, zanaatın kuşaktan kuşağa aktarıldığı dönemde, her meslek erbabı işinde kullandığı işlenmemiş malzemesini ham halinden kendisi hazırlamaya başlar ve işlerdi. Böylece zanaatkar, birbirinden tamamen ayrı olan birinci işi hammaddeyi üretmeyi yapıp sonra da ikinci iş olan ürünü işlemeyi bir arada yürütürdü. Günümüze geldikçe meslek sahibi sınırları belli olan bir işin, belli bir bölümünden anlayan ve yalnız onu yapan kişi haline gelmiştir. Uzmanlaşmayla birlikte teknolojinin ilerlemesi meslek sayısında büyük bir artışı doğurmuştur (Razon, 1983).

“Meslek” kavramını Türk Dil Kurumu (TDK); “Belli bir eğitim ile kazanılan sistemli bilgi ve becerilere dayalı, insanlara yararlı mal üretmek, hizmet vermek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, kuralları belirlenmiş iş” şeklinde tanımlamıştır. Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğüne göre ise mesleğin sosyolojik tanımı “Evle işyerinin ayrılmasının ve emek piyasalarının büyümesinin bir sonucu olarak ev eksenli işlerden ayrılan ekonomik etkinliktir” (Tubaterim, 2019). Mesleklerin ortaya çıkması ya da ortadan kalkması, o mesleğe duyulan ihtiyaca, onu icra edenlere ve yaşatan insanların olmasına bağlıdır. Günümüzde birçok meslek geçerliliğini ihtiyaç eksikliği ile teknolojik gelişmeler neticesinde yitirmiştir. Örneğin, bakırı kalaylayanlar, yorgan dikenler, nalbantlar günümüzde popülerliğini kaybetmiştir. Diğer yandan ise sosyal medya uzmanı, endüstri mühendisi, bilgisayar uzmanı, donanım uzmanı, tasarımcı gibi yeni meslekler ortaya çıkmıştır.

İnsanların meslekleri seçme süreçlerinden çok yönlü faktörlerin etkisinin olabileceğini söylemek gerekir. Bu etkenler toplumdaki değişimle birlikte aynı toplumda da zamanla değişim gösterebilmektedir (Köksalan ve Celkan, 2018). Bu değişimler sonucu zamanla modern hayatın, bir anlamda mesleki uzmanlaşmalara dayandığını söyleyebiliriz. Formel eğitim süreçleri ile elde edilen uzmanlaşma veya profesyonellik; kendine has sistematik bilgiye, kamusal çıkarı bireysel çıkarın önünde tutmaya, iş-çalışma ve sosyalleşme sürecine ortaklaşılacak etik değerlere uymayı ve buna dayalı oto-kontrol sistemine ve başarıyı teşvik edici ödül mekanizmalarına sahip olmayı gerektirmektedir (Barber, 1996, s. 45-46). Diğer taraftan mesleklerin kendine özgü uzmanlıkları, pratikleri ile davranış örüntülerini içeren ethosları ve bu ethosları çerçeveleyen geniş kapsamlı değer ve itibar göstergeleri de bulunur (Hughes, 1996, s. 28). Mesleğin toplumdaki statü ve değerinin de toplumsal ilişkilerin

dinamikliğine bağlı olduğunu, toplumsal değişme ile birlikte mesleklerin statüsünün de değişebildiğini ifade edebiliriz.

Meslek, insan hayatının bugünü ve yarını için mühim bir parçasıdır. İnsanın yaşam standardının oluşmasında ve bunun için gerekli olan parayı kazanmada en etkili araç olan meslek, insanın toplumsal itibarını belirlemede hatta mutluluğunda çok önemli bir role sahiptir (Kayıkçı ve Turan, 2019). Meslek kavramı için bireylerin doğuştan sahip oldukları yetenekleri yanı sıra almış oldukları eğitimle birlikte becerilerini ortaya koydukları çıktılar ile diğer insanlara dolaylı veya doğrudan faydalı olmaları gerektiği söylenebilir. Meslek, sadece bireyin yapacak olduğu işin yanı sıra bireyin gelecekteki yaşam standardını, yaşam şeklini ve sosyal hayatını belirleyici rol oynamaktadır. Bu nedenle meslek seçimi bireyler tarafından bilinçli bir biçimde yapılması bireyin kendi geleceğinde ve ülkenin geleceğinde mühim bir faktördür (Ensari ve Alay, 2017, s. 409).

Meslek kişi için sosyal ilişkilerinde saygın olma, toplumsallaşma sürecinde kendini ifade edebilme ve işe yaradığı duygusunu yaşatan bir etkinlik alanıdır. Bu sebeplerden ötürü kişinin yaşamında meslek seçimi önemli bir yer kaplar (Sarıkaya ve Khorshid, 2009, s. 394). Her mesleğin kendi içinde farklı vazife alanları, fiziki çalışma şartları, üniforma ya da iş kıyafetleri, iş esnasında kullanılan araç-gereçleri, iş bulma imkânları, mesleki eğitimin verildiği yer, eğitimin süresi ve içeriği ile meslekte ilerleyebilme gibi olanaklarıyla farklı özellikler barındırır (Köksal, 2016). Her insan, küçük yaşlardan itibaren büyüyünce ne olacağına dair hayaller kurup, düşüncelere kapılır, geleceği hakkında bazı hedefler belirler. Başlangıçta tamamen rol model algısıyla duygusal ve hayali olan meslek seçimi, yaşın büyümesiyle daha gerçekçi nedenlere dayandırılmaya başlar (Kuzgun, 1988, s. 80).

Günümüzde meslek seçimi ve kariyer geçmiş toplumlara nazaran daha çok önem arz ederken kişinin bulunduğu statü, onun yaşadığı toplumdaki yerini, etkileşimde olacağı kişileri, sosyal aktivitelerini ve yaşam kalitesini etkileyen pek çok faktörü belirleyen önemli bir etken olarak değerlendirilmektedir (Aydın, 2014). Geleceğini oluşturmak isteyen birey, yaşamının belirli dönemlerinde plan ve projeler yapar ve bu hedefler doğrultusunda küçük yaşlardan itibaren ileride yapmak istediği mesleğe yönelik fikirlerini belirtir. İçinde bulunulan yaşam şartları kendilerine bu imkânları sağladığı gibi bazı durumlarda; yaşanan ülkenin ekonomik durumu ve çevre koşulları buna imkân veremeyebilir. Dolayısıyla meslek seçimi bazı durumlarda çözülmesi zor olan bir durum haline gelebilmektedir (Yıldırım, 2018). Kişinin yaşamına doğrudan etkileri olan bu seçim günümüzde gittikçe güçleşmektedir. Teknolojinin her geçen gün ilerlemesiyle ortaya çıkan yeni iş ve meslek gruplarıyla kariyer alternatiflerinin çoğalmasına neden olmaktadır. Ayrıca toplumların hızlı demokratikleşme süreci ile alternatiflerin diğer alanlarda olduğu gibi meslek seçiminde de artması, fertlerin seçme özgürlükleri, alternatiflerin varlığı ve bu oluşan alternatiflerin özellikleri ile sınırlı kalmaktadır (Aydın, 2014).

Çocuklukla başlayan meslek seçimi ve kariyer tercihleri, kişinin hayatı boyunca süregelen ve devam eden bir süreçtir. Bireylerin farklı durumlar ve zamanlarda kariyerleri ile ilgili kararlar alması gerekmektedir. Kariyer ile ilgili yapılan seçimler çocukluk yıllarından itibaren aile ve yakın çevrenin yönlendirmesiyle başlamaktadır. Bu seçimler eğitim-öğretim kurumlarından orta öğretim ve lise yıllarında yapılan alan tercihleriyle, lise sonrası girilen üniversite bölümünün seçimiyle devam etmektedir. Üniversite eğitimi esnasında öğrencilerin kariyerlerine ilişkin daha net karar almaları ve bu doğrultuda plan yapmaları açısından kritik

olan önemli bir süreçtir (Aydın, 2014). Fertler yaptığı meslek seçimi ile yaşamını idame ettirebilmek için gerekli olan işini de seçmiş olur. Yaptığı iş ayrıca maddi ve manevi doyum sağlayıp kişinin yaşamında da geniş bir uğraşı alanı olur (Deniz, 2001). Bireyin mutsuzluğunun, verimsiz çalışmasının ve topluma faydalı işler sağlayamamasının en temel nedenlerinden biri ilgisinin, yeteneğinin ve beklentilerinin dikkate alınmadan yapıldığı meslek seçimlerinden kaynaklanmaktadır. Bireyin kişisel özellikleri ile seçilen mesleğin gereklilikleri birbiriyle eşleşmediğinde o mesleği devam ettirmek zorlaşacak hatta mümkün olmayacaktır. Mesleğini bu şartlarda devam ettirse bile sağlanan doyum düzeyi ve bireyin kendini gerçekleştirme düzeyi oldukça düşük olacaktır (Tuzcuoğlu, 2000). Bireyin meslek seçimi yaparken çocukluk, ergenlik, olgunluk dönemlerinde farklı kararlar almasında çeşitli etkenler önemli rol oynamaktadır. Bu etkenlerin en başında biyolojik faktörler, cinsiyet ve fiziksel özellikler gelirken, bireyin kendi istek ve hayalleri, yaşadığı çevrenin etkisiyle mesleğin toplumdaki yeri, getirdiği gelir ve mesleğe olan talep, eğitim döneminde ki okul başarısı ve öğretmenlerinin düşünceleri, hane içinde ebeveynlerin beklentisi ile ailenin sosyo-ekonomik düzeyi, ayrıca yakın çevresinin, akranlarının etkisi ve düşünceleri, yaşanan dönemin ekonomik durumu ve teknolojik gelişmeler ile meslek hakkındaki bilgi düzeyi vb. önemli birer belirleyici olmaktadır (Deniz, 2001). Ömürbek ve Usul'a (2008) göre bireylerin meslek seçiminde etkili faktörler bireyin meslek ile ilgili düşünceleri, meslekten kaynaklanan etkenler ve çevresel etkenler olarak üç ana başlıkta altında ele alınabilmektedir. Lise dönemindeki öğrencilerinin meslek seçimi yaparken baz aldığı kriterlerin değerlendirildiği bir çalışmada gençlerin meslek seçimindeki önceliğinin iş bulma imkânının kolaylığı, şöhret, para, saygınlık gibi mesleğin getirdiği ödüllerin yanı sıra, mesleğe yatkınlık, yetenek ile kişilik özellikleri ve ailenin istekleri şeklinde sıralanmıştır (Kıyak, 2006)

Meslek seçimi zorlu bir süreçtir ve meslek seçimini etkileyen faktörler arasında en çok demografik özellikler ile ailenin sosyal özellikleri ve çevreden gelen dış etkiler gibi değişkenlerin ele alındığı görülmüştür (Kartal vd. 2019). Lise öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörlerin incelendiği başka bir çalışmada öğrencilerin meslek seçimini etkileyen en önemli faktörlerden biri aile olarak değerlendirilmiştir (Bozgedik, 2017). Ayrıca araştırmada özellikle babaların çocukları üzerinde meslek seçiminde daha etkili oldukları bildirilmiş, aileye yönelik mesleki rehberlik hizmetlerinin artırılması gerektiğini vurgulanmıştır. Kartal ve ark. (2019) lisans, yüksek lisans, doktora eğitimi gören ve mezun durumdaki öğrencilerin meslek seçimini etkileyen faktörleri inceledikleri çalışmalarında, meslek seçimini etkileyen en önemli etkenlerin demografik özellikler, anne-baba eğitim öğrenim durumu olduğu belirlenmiştir.

Ailenin kültürel düzeyi ile içinde bulunduğu ekonomik düzeyi bireyin meslek seçimini olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilir. Refah düzeyi yüksek olan aileler, çocuklarının yetenekleri ve ilgilerine göre yönlendirme yaparak destek olurken, olanakları elverişsiz olan aileler ise çocuklarını itibar sağlayacak mesleklere yönlendirerek kısa zamanda büyük kazanç sağlamaları konusunda yönlendirme yapabilmektedirler (Vurucu 2010). Atli ve Gür (2019) çalışmalarında öğrencilerin meslek seçimi için önce iyi bir gelir olması gerektiğini vurguladıkları belirtilmektedir. Öğrenciler meslek seçimlerine kendilerinin karar verebileceğini ama aileleri ve okuldaki öğretmenlerinin de bu seçimde etkili olduğunu dile getirmişlerdir. Değirmenci (2018), meslek seçiminde kişinin; ilgi, yetenek ve özelliklerinin etkili unsurlar olduğunu, ailenin sosyal ve ekonomik düzeyinin meslek seçimine yönelik yapılan tercihlerde etkili olduğunu bildirmiştir.

Meslek seçimini yapacak olan bireyler önce ailede daha sonra ise okulda bir eğitim sürecinden geçerler. Okuldaki eğitimin ve öğretmenlerinin etkisi, bireylerin seçimlerde yönlendirici olabilmektedir. Böylece eğitim sistemleri topluma hazırlanan bireyleri kültürel açıdan istenilen davranışlarla şekillendirmektedir. Eğitim bu yönüyle bireyi, toplumu, ekonomiyi ve siyasal işlevleri yönlendiren önemli bir güce sahiptir. Bu yüzden eğitimin işlevinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Ensari ve Alay (2017), meslek seçiminde etkili olan faktörleri inceledikleri çalışmalarında meslek seçiminde yaşa göre, 17-20 yaş grubu arasındaki bireylerin öncelikli olarak aile beklentilerini dikkate alarak ve okuduğu okulda öğretmenlerinin yönlendirmelerinin etkisinde kaldıkları, 21-25 yaş aralığındaki bireylerin ise yapacakları mesleğin hayallerindeki iş olması, onu mutlu etmesi öncelikleriyken o mesleğe karşı ilgisinin olmasının da etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Bugünün çocukları ve gençleri yarının toplumunun birer parçaları olacaktır. Her toplum bu nedenle yeni kuşağı geleceğe hazırlamak zorundadır. Gençleri geleceğe hazırlamak ancak eğitim sistemlerini bu amaca uygun hale getirerek mümkün olabilecektir (Saribaş ve Babadağ, 2015). Eğitim sürecinde öğrencilerin ilgileri, yetenekleri ve istekleri göz ardı edilmemelidir. Meslek seçimini yapacak olan bireyin ilgilerine ve yeteneklerine uygun olması onların başarılı olmasını sağlayacaktır. Özel ilgi alanına ve yeteneğine uygun meslek seçimi yapamamış kişilerin hem sevmedikleri mesleklerin eğitimini alması ve başarısızlık yaşamalarına hem de mezuniyetten sonra mesleğini yapmayarak farklı iş kolları arayışına girmesine neden olacaktır. Yüksek öğretime geçişte öğrencinin toplam gelişiminin değerlendirmeye alınmaması, meslek standartlarının geliştirilmemiş veya uygulanmaya konmamış olması, ortaöğretimde genel liselerin ağırlıkta olması, mesleki ve teknik okulların alt yapı eksikliği ve mezunların iş piyasasının talebini karşılayamaması, Meslek Yüksek Okulu mezunlarının iş hayatındaki statülerinin belirsizliği, eğitim-insangücü-istihdam dengesinin kurulmamış olması, yükseköğretim öncesi yöneltme ve yönlendirme eksikliğidir (Kayadibi, 2001).

Makalenin genel tasarımından bahsedecek olursak; ilk olarak Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümünden kısaca bahsedilecek, ardından araştırmanın problemi, amacı ve yöntemi ele alınacak ve devamında ise bulgulara geçilecektir. Makalede bulgular belirli tematiklerle kategorik hale getirilerek başlıklar halinde sunulmuştur. Gerek yöntem ve gerekse bulguların teorik izahı derinlemesine olmasa bile mutevazı bir fenomenolojik çerçeve ile yorulanmaya çalışılmıştır. Araştırmada fenomenolojinin birden fazla tarzı söz konusudur. Bu açıdan bulguların yorumunda ağırlıklı olarak Schütz'ün (2018) fenomenolojik yaklaşımıyla sınırlı bir bakışı benimsenmiştir.

Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü Hakkında Kısa Bir Bilgi

2020 yılı itibarıyla Türkiye'de 40'tan fazla devlet üniversitesinde (fakülte ve yüksekokul düzeylerinde) ve 30'dan fazla vakıf üniversitesinde Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümünün var olduğunu ve aktif bir şekilde öğrenci alımı yaptığını görmekteyiz (YÖK Atlas, 2020a; YÖK Atlas, 2020b). Son yıllarda gerek devlet ve gerekse vakıf üniversitelerinde gastronomi ile ilgili çok sayıda bölümün açılmış olması bölüme talebin giderek yükseldiğine işaret etmektedir. Türkiye'nin turizm potansiyeli ve bu alandaki hizmet sektörünün gelişim dinamiği, bölüme ilgiyi arttıran etmenlerden sayılabilir. Televizyon ekranlarında yapılan yemek yarışmalarının ilgi çekmesi, dışarıda yemek yeme kültürünün yaygınlaşması ve ev ortamında da mutfak sanatlarına duyulan ilginin artması gibi faktörler de eklenebilir. Dolayısıyla gastronomi ve mutfak sanatlarının mesleki ilgi alanında rağbet görmesinin çok

geniş bir toplumsal, ekonomik ve kültürel bağlamı olduğunu not etmek gerekir. Günümüzde sosyal, kültürel ve ekonomik nedenlerden dolayı yiyecek içecek sektörü oldukça gelişmiştir. Bu gelişim yiyecek-içecek sektöründe çalışacak eğitilmiş ve kalifiye personel ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca her geçen gün gastronominin kültür ve turizm alanındaki önemi hızla artmaktadır (Aydemir ve Buyruk, 2018).

Gastronomiye verilen önemin gün geçtikçe artmasıyla birlikte gastronomi eğitimine verilen önem de artmaktadır. Gastronomi, eğitimi dinamik özellik gösteren bir sektöre uygun özelliklerde işgücü sağlayacak mesleki eğitimin önemli bir aşamasıdır (Şimşek, Solmaz ve Güleç, 2020). Bu bölümde öğrencilere mutfak yönetimi, yiyecek-içecek yönetimi, restoran yönetimi, kafe-bar yönetimi konularında eğitimler verilerek gastronomi alanında rekabet edebilecek bilgi ve becerilere sahip, mutfak kültürleri hakkında yetkin personel ve yönetici şefler yetiştirilmektedir (Ekincek, Göde, Önçel, ve Yolal, 2017).

Kapadokya Üniversitesi, 2005-2006 akademik yılında 'Kapadokya Meslek Yüksekokulu' adıyla kurulan ve 2017'de 'Kapadokya Üniversitesi' olarak yoluna devam eden ve merkezi Nevşehir/Ürgüp olan bir vakıf üniversitesidir. 2018 yılında açılan Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümü Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu içinde yer almaktadır. Sözel puan türünden yerleşilen bölüm ilk olarak 2018 yılında öğrenci kabulüne başlamıştır. Yüksek Kontenjanın %50 indirimle olan kısmın yanı sıra tam burslu şekilde de öğrenci almaktadır. 2019-2020 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistiklerine göre bölümün %50 indirimli kısmında 43'ü kız, 48'i erkek olmak üzere toplam 91 kayıtlı öğrenci bulunmaktadır. Yerleşme oranının % 100 olduğu 2020 yılında yerleşen 59 kişiden sadece 3'ü aynı şehirdendir. Çoğunluk İç Anadolu'dan olmakla birlikte diğer tüm coğrafi bölgelerden de yerleşenler olmuştur. Yerleşenlerin mezun oldukları lise alanlarında çoğunluk (%66,1) alan ayırımı olmayan liselerden iken sadece 4 kişi bölüme daha yakın bir lise alanından (Yiyecek İçecek Hizmetleri) mezun görünmektedir. Liseden mezuniyet yıllarına baktığımızda 2020'de mezun olup yerleşenlerin sayısı 16'dır ve çoğunluk 2019 ve öncesidir. 2020'de yerleşenlerin çoğunluğunun birinci ve ilk üç tercih olarak yerleştiğini belirtelim (toplamda % 70 üstü). 2019 ve 2018 yıllarındaki verilerin de 2020 ile genel olarak paralellik arz ettiğini belirtelim. Göze çarpan en önemli farklılık ise 2018'de 54 kişilik kontenjana karşılık 28 kişinin yerleşmiş olmasıdır. Burslu kısmında ise 9'u kız, 3'ü erkek, toplam 12 öğrenci kayıtlı görünmektedir (YÖK Atlas, 2020c; YÖK Atlas, 2020 d).

YÖNTEM

Araştırmanın Problem ve Amacı

Yiyecek ve içecek alanında üniversite okuyan ve eğitimini tamamlamakta olan öğrencilerin turizm sektörü içerisinde kariyer yapma isteğine yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Bu araştırmaların sonuçları incelendiğinde turizm eğitimi alan öğrencilerin sektörde kariyer yapma fikrine uzak olduklarını ama Gastronomi ve Mutfak Sanatları programında eğitim alan öğrencilerin ise sektöre yönelik görüşleri turizm bölümlerine göre daha pozitif olduğu söylenebilmektedir (Temizkan, 2020). Ayrıca Gastronomi ve Mutfak Sanatları programının son dönemde artan popülerliğini, yüksek öğretim kurumunun kontenjan ve yerleşen verileri incelendiğinde %99.1'lik yerleşim ile teyit edebilmekteyiz (YÖK Atlas, 2020). Programa olan ilgi ve istek neticesinde bu bölüme yerleşen öğrencilerin tercih ederken program hakkında bilgi düzeylerindeki belirsizlik araştırmanın problemini oluşturmaktadır. Bu çalışma,

probleminden yola çıkarak, geleceğini oluşturmak adına üniversiteye yerleşen bireyin hayatının bugünü ve yarınını etkileyecek olana meslek seçiminde öncelikle aile ve yakın çevre faktörlerinin ne derece yön verdiğini Gastronomi ve Mutfak Sanatları programı özelinde anlamayı ve anlamlandırmayı amaçlayarak yapılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi ve Çalışma Grubu

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji deseni, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Olgular yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi çeşitli biçimlerde karşılaşılabılıriz. Ancak bu olguları tam olarak anlamlandırdığımız anlamına gelmez. Bu sebeple bildiğimiz fakat tam anlamlandıramadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için fenomenoloji uygun bir araştırma deseni olarak değerlendirilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Genel anlamıyla fenomenoloji, Edmund Husserl'in 'ayraca almak' yöntemini geliştirerek bu dünyayı algılayışımızdan verili kabul ettiklerimizi çıkarmaya yönelik bilinçli deneyimin irdelenmesini hedefleyen yöntem ve bakış açısıdır (Smith ve Riley, 2016, s. 104). Deneyimin temel yapısı veya cevheri/özü betimlenirken fenomenin yapısını görmeye engelleyici unsurların etkisinden arınmak için önceki inanışlar paranteze alınır (Merriam, 2018, s. 25). Fenomenolojinin insan deneyimlerini yakından kavramaya yönelik yönteminden hareketle bu araştırmada, öğrencilerin meslek seçimleri sürecindeki deneyimlerini nasıl yorumladıkları ve anlamlandırdıkları açığa çıkarmak istenmiştir. Hem bireysel ve yakın çevre etkisine dair hem de genel olarak ulusal ve küresel gelişmelere dair farkındalığın meslek seçme ve bunun üniversite deneyimine etkisine dair bir betimleme amaçlanmıştır.

Fenomenolojik araştırma, bireylerin fenomenle ilgili yaygın veya ortak deneyimlerini anlamının önem arz ettiği bir problemten hareket edilir. Belirlenen ilgili fenomenin bütün yönleriyle betimlenebilmesi için yaşanmış deneyimlerin 'bilinçli' ve bir nesneye doğru yönelmiş olduğuna dikkat edilir ve ayrıca araştırmacının kendi deneyimlerini araç içerisine alması beklenir. Fenomenle ilgili deneyimleri olan kişilerden derinlemesine, çoklu mülakatlar veya diğer araçlarla veriler toplanır. Fenomenle ilgili yaşadığı deneyimler ve buna etki eden durum ile koşullar üzerine sorular sorulur. Genel olarak deneyimle ilgili dokusal ve yapısal betimlemeyi sağlayacak veriler elde edilir ve bu verilerden hareketle birtakım ortak anlam kategorileri, kümelerine veya gruplamalarına gidilerek analizler gerçekleştirilir (Creswell, 2013, s. 81-82). Bu araştırmamızda da üniversiteye giriş ve meslek seçimi süreci bir fenomen olarak kabul edilerek katılımcıların o süreçteki deneyimlerine ilişkin bilgiler elde edilmeye ve kendi pencerelerinden ortaya koydukları anlamlandırma biçimlerindeki ortaklıklar ve farklılıklar keşfedilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda katılımcılar amaçlı örneklemeye dayalı olarak Kapadokya Üniversitesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü öğrencilerinden seçilmiştir. Bu seçimde görüşmeye dahil etme kriterleri kullanılmıştır. Görüşmeye dahil edilme kriterlerinde gönüllü olmak, genel lise mezunu olmak ve Türkiye'nin farklı şehirlerinden gelmiş olmak göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca araştırmacılar tarafından görüşmeler sırasında veri doygunluğu elde edebilecekleri sayıda katılımcı ile görüşme yapılması planlanmıştır. Yarı yapılandırılmış sorularla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve ayrıca gözlemlerden de yararlanılmıştır. 2020 yılının Ocak ve Şubat aylarında gerçekleştirilen yüz yüze görüşmelerde

neden bu bölümü tercih ettikleri, tercih ederken nelere dikkat ettikleri, bölüm hakkında araştırma yapıp yapmadıkları, ailelerinin ve yakın sosyal çevrelerinin o süreçteki etkisinin ne olduğu gibi sorular sorulmuştur. Görüşmeler üniversitenin yerleşkesinde yapılmıştır. Farklı sınıflardan ve cinsiyetten öğrencilerin seçimine dikkat edilerek daha nitelikli bilgilere ulaşılmaya özen gösterilmiştir. Ayrıca kadın ve erkeklerin gastronomiye yaklaşımlarında ve tercihlerinde ne yönde benzerliklerin ve farklılıkların olduğu da mercek altına alınmaya çalışılmıştır. Veriler analiz edilirken kişilerin ismi kullanılmamıştır. Cinsiyete göre kısaltma kullanılarak ve parantez içinde görüşülen kişinin üniversiteye geldiği şehir ile yaşı yazılmıştır.

Öğrencilerin görüşme esnasında rahatlıkları ve açıkça ifadeleri araştırmada bilgi elde etme tekniği bakımından derinlemesine görüşmelerin gerçekleşmesine olanak sağlamıştır. Bölüm tercihinde bulunma sürecindeki deneyimler fenomenolojik nitel desene göre yorumlanmaya çalışılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanması amacıyla araştırmaya dahil edilme kriterlerini karşılayan ve gönüllü olarak katılımcı olan bireyler randevu verilerek görüşme planı yapılmıştır. Görüşme sırasında yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan soruların cevapları alınmış ve bu cevaplar ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Aynı zamanda araştırmacı tarafından bazı önemli noktalar not edilmiştir.

Verilerin değerlendirilmesinde öncelikle görüşme sırasında alınan ses kaydındaki veriler bilgisayar ortamında metin dosyasına dönüştürülmüştür. Bu ham veri analiz edilerek katılımcıların ifadeleri ayrıştırılmış ve kelimeler kodlanmıştır. Bu kodlama sonucunda ifadeleri "Mesleğe Giden Yolda Programı Bilmek ve Tanımak", "Mesleğe İlgiyi Anlamak ve Anlamlandırmak", "Yakın Çevredeki Mesleki İdollerin Etkisi", "Aile Etkisi", "Aile Dışındaki Yakın Çevrenin Program ve Meslek İlgi ve Tercihindeki Etkisi", "İlgi ve Tercih Araştırma Mı Yoksa Yönlendirme Mi?", "Mesleğin Cezbediciliği", "Programı Tavsiye Etme Durumları" temaları oluşturulmuştur. Bu temalar çerçevesinde veriler yorumlanmıştır.

Etik Hususlar

Çalışmaya başlamadan önce Kapadokya Üniversitesi Etik Kurulundan izin alınmıştır. (31.12.2019 tarih Karar no: 2019.10). Ayrıca görüşme öncesi katılımcılardan yazılı ve sözlü onam alınarak görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Katılımcılara çalışmanın amacı ile ilgili açıklama yapılarak kişisel verilerinin gizli tutulacağı hakkında bilgi verilmiştir.

BULGULAR

Kapadokya Üniversitesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü öğrencilerinden 19 ile 29 yaş aralığındaki 17 kişi (9 Kadın, 8 Erkek) ile çalışma gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerden 11'i birinci sınıf, 6'sı ise ikinci sınıfta okumaktadır. Görüşülen öğrencilerden yalnızca üçü tam burslu yerleşmiş olup diğer öğrenciler %50 burs ile programa yerleşmişlerdir. Görüşmeye katılan öğrencilerin "Adana, Muğla, İzmir, Eskişehir, Nevşehir, Aydın, Ankara, Kayseri, Hakkari, Isparta, Yalova, Mersin, Yozgat, Sivas" şehirlerden geldiği tespit edilmiştir. Yapılan görüşmeler en kısa 4 dakika 32 saniye, en uzununu 10 dakika 25 saniye olarak gerçekleşmiştir.

Mesleğe Giden Yolda Programı Bilmek ve Tanımak

Türkiye’de üniversite öğrenimi görmek isteyen adaylar, merkezi sınav sisteminden aldıkları puana göre lisans veya ön lisans tercihlerinde bulunarak bu üniversitelere yerleşmektedir. Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümünü tercih eden öğrenciler de diğer bölüm öğrencileri gibi sadece merkezi sınava girerek tercih yapmakta ve herhangi bir özel yetenek sınavına girmemektedirler. Bu bölüm alana ilişkin yetenekli ve ilgili olmayı gerektiren bir bölüm olmasına rağmen öğrencilerin bu alandaki becerileri değerlendirilmemektedir. Öğretim kadrosu iyi olan bir üniversitede eğitimin kaliteli olacağına şüphe yoktur. Ancak, meslek başarısında mezun olunan üniversitenin kalitesinden önce kişinin kalitesi etkili olmaktadır. Öğretim kadrosu yetersiz olan bir bölümde öğrenci öğrenmeye meraklı, çalışkan ise alanı ile ilgili araştırmalar ve çalışmalar yaparak kendini yetiştirebilir, yüksek lisans eğitimini daha farklı bir bölüm ya da fakültede devam ettirebilir. Fakat iyi bir üniversiteye girme uğruna istemediği bir bölüme giren bir kişi eğitim ortamından hoşnut olsa bile, eğitimin özünden tam olarak faydalanamayacağı için başarılı da olamayabilir (Kuzgun, 2019).

Meslek seçimi, bireyin bugünü ve geleceğinin inşasının ilk adımıyken, seçimi sonrası yaşayacaklarını bilmeden, incelemeyen, kişilik ve karakter ile yetenek yapısına uygun olup olmadığına bakmadan bu adımı atmak hem bireyin hem de Türkiye’nin geleceği için endişe vericidir. Araştırmada 17 öğrenciye “Gastronomi ve mutfak sanatları (GMS) bölümünü seçmeden önce bu bölümle ilgili bilginiz var mıydı?” sorusu sorularak seçtikleri meslek hakkında üniversiteye gelmeden önce bilgilerinin olup olmadığı değerlendirilmiştir. Katılımcılardan bazıları bu sorulara “çok az vardı”, “az vardı”, “çok yoktu”, “hayır, yoktu”, gibi cevaplar vermişlerdir. Örneğin katılımcılardan E1 (Adana, 22 yaşında) bu soruya “Sadece internet üzerinden yaptığım araştırmalar sonucu bir tercih yaptım, pek detaylı bilgim yoktu” şeklinde yanıt vermiştir.

E2 (Muğla, 20 yaşında), ise “Aşçılıkla ilgili bilgim vardı ama gastronomiyi sonra öğrendim.” diyerek cevap vermiştir.

E2’nin cevabı neticesinde “Gastronomi ve Mutfak Sanatları” programının tam olarak tanınmadığı ve mutfakta çalışmayı düşünen aşçı adaylarının ilk olarak “Aşçılık” programının akla geldiği görülmüştür.

K1 (Kuşadası, 19 yaşında), “Yoktu, ben öğretmenlik istiyordum, son anda Gastronomi ve Mutfak Sanatları okumaya karar verdim.” demiştir.

Verilen cevaplara baktığımızda, görüşmecilerin bölüm tercihinde bulunurken bölüm hakkında çok detaylı bilgi sahibi olmadıklarını ve ne ile karşılaşacaklarını tam olarak kestiremediklerini görmekteyiz. Öte yandan program/bölüm bilgisine sahiplik konusunun yanında bu programa ve programla bağlantılı meslek ilgisi de üzerinde durulması gerekli noktalardandır. Bir sonraki başlıkta detaylandıracağız ancak katılımcılar içinde bazılarının programa ilgisinin az ve bilgilerinin de sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Öğretmenlik ile gastronomi ve mutfak sanatları arasındaki farkı dikkate aldığımızda öğrencilerin tercih öncesinde ilgililiklerini tam olarak projelendiremediklerini not edebiliriz.

Mesleğe İlgiyi Anlamak ve Anlamlandırmak

Genç bireylerin meslek seçimine giden yolda program tercihi yaparken kendi potansiyellerini, yeteneklerini ve ilgilerini çok iyi tanımları gerektiği sıklıkla dile getirilir. Kişilik özellikleri

yönünden kendisini değerlendirebilmesi; ilgilerini ve yeteneklerini çok iyi idrak etmesi beklenir. Eğitim ortamında ilköğretim çağında bu ilgiler belirginleşmeye başlar, orta öğretime gelindiğinde ise gencinde ilgilerinde kesinleşme söz konusudur (Deniz, 2001).

Görüşmecilere yöneltilen “Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümünü seçmeden önce bu bölüme ilginiz var mıydı?” sorusuna katılımcıların çoğunluğu mesleğe ilgisinin olduğunu belirtmiştir. Diğer yandan bu ilginin ise daha çok yemek yapmaya duyulan merakla sınırlı kaldığı görülmüştür.

E3 (İzmir, 20 yaşında), “Evet, yemek yapmaya merakım vardı. Boş zamanlarımda mutfakta anneme yardım ediyordum.”

K2 (Hakkari, 29 yaşında), “Vardı, ben yemek yapmayı çok seven biriydim.”

K3 (Kayseri, 21 yaşında), “Vardı, sürekli mutfaktaydım.”

K9 (Sivas, 19 yaşında), “İlgim vardı fakat mesleğe dönüştürmeyi hiç düşünmemiştim.”

K4 (Isparta, 20 yaşında), “Evet, yemek ve tatlı yapmaya ilgim vardı.”

K7 (Mersin, 20 yaşında), “İlgim vardı, mutfağı seviyordum.”

Katılımcıların cevaplarındaki en dikkat çeken noktalardan biri meslek seçimlerinden önce ilgi duydukları alanı profesyonel iş ortamı dışında, evlerinde amatörce de olsa eyleme dönüştürmeleridir. Bölümün birçok farklı iş alanı imkanı olsa bile öğrencilerin, mesleğin icra edildiği mekansal bir boyut olan mutfak ile bağdaştırdıklarını verilen cevaplardan anlayabiliyoruz. Mutfak pratiklerine duyulan ilgiyi daha anlamlı hale getirme noktasında Schütz’ün (2018) fenomenolojik çözümlemesinden istifade edebiliriz.

Schütz (2018, s. 127-128), “olduğu gibi kabul edilen şeylerin alanı”nın, başka bir deyişle bize görüldüğü gibi olan alanın (onu deneyimlediğimiz ve yorumladığımız alan) ilgili olduğumuz verili zamandaki dünya kesimine karşılık geldiğini belirtir. “*Bütün düşünümüzü, projelendirmemizi, edimlerimizi güdüleyen ve bunun sonucu olarak düşüncemiz vasıtasıyla ulaşılması gereken amaçları belirleyen, bizim hâlihazırdaki ilgimizdir*” ifadesini kullanan Schütz (2018, s. 128), amaçlarımız açısından azalan ilgililikleri farklı bölgelere ayırır. Bunlardan *birincil ilgililik alanı*, eylemlerimiz aracılığıyla doğrudan değiştirdiğimiz, düzenlediğimiz, kısmen de olsa hükmettiğimiz (ustalık bilgisi taşıyan), dünyanın bizim erişimimizde olan tarafıdır. *İkincil ilgililik alanı*, birincil ile dolaylı bağlantılı, bizim egemenliğimiz altında olmayan diğer sahaları içerir. Bu sahalar projelendirilmiş amaçlara ulaşmak için birtakım araçların temini için gerekli şartları sağlarlar. Ana ilgimiz açısından bazı olasılıkları, şansları ve riskleri bu alanda dikkate alırız. Üçüncüsü mevcut ilgililerle hiçbir bağlantısı olmayan diğer alanlardır. Görece ilgisizdirler. Son ilgililik alanı ise mutlak ilgisizlikleri içermektedir. Buradaki herhangi bir değişikliğin amaçlarımızın gerçekleşmesine etki edemeyeceğine inanırız (Schütz, 2018, s. 128-129).

Katılımcıların yukarıdaki ifadelerine baktığımızda mutfak pratiklerine yönelik ilgililiğin genel olarak birincil ve ikincil alanda kaldığını söyleyebiliriz. Örneğin K3, K2 mutfak pratiklerini doğrudan deneyimlemeleri açısından ve yaşam dünyalarının önemli bir parçası olarak yemek yapma ediminde bulunmalarından dolayı birincil ilgililik alanına daha çok uymaktadırlar. Bunu her ne kadar mesleki bir edim olarak yapmamış olsalar da kendi yaşam dünyalarının birincil sahasına koydukları edimlerden biri haline dönüştürmüşlerdir. Öte yandan üçüncü

düzeyde ilgilik alanında bulunanların da olduğu söyleyelim. Örneğin K1 bir bakıma ikincil ilgililik alanın dışında konumlandırılabilir. İlginin mesleki bir projeye dönüştürmek isteyip istememek de önemli bir noktadır. K9'un ikincil düzeyde kalan ilgililiğini birincil düzeye doğru kaydıran bir planlamada bulunduğunu söyleyebiliriz.

Yakın Çevredeki Mesleki İdollerin Etkisi

Meslek, insan hayatı boyunca geçimini sağlamak için uğraşların ötesinde, bireyin sosyalleşme sürecinde kendini tanımlama ve yer edinmesini aynı zamanda kendini gerçekleştirmesine yardımcı olmaktadır (İlhan, 2008). Meslek algıları kişiden kişiye farklılıklar gösterebilmektedir. Mesleklerin toplumdaki yeri, işlevi ve saygınlığı mesleği yapan kişiye de prestij ve statü kazandırır. Böylece bireyin o mesleğe olan algısı değişmektedir (Yılmaz ve Tanrıverdi, 2017). Razon'a göre (1983), özellikle çocukluk çağında ve gençlerde ebeveynlerin dışında, hayranlık duyulan bir yetişkinin, belli bir meslek dalında çalışması, bu yetişkinin idol olarak alınmasına, bu sayede o rol modelin mesleğinin seçilmesine yol açabilir. Bunun dışında, aksi istikamette, idol olarak görülen kişinin belli bir iş alanında başarısız olması veya o işle ilgili olumsuz konuşması, bireyin o meslekten uzaklaşmasına neden olabilir. Gastronomi alanına dair toplumda bilinen meslek tipi olarak aşçılık öne çıkmaktadır. Mutfak sanatlarında ustalaşmış kişilerin gerek sosyal hayatta, gerekse de medyadaki varlığı bu alana yönelik dağınık ilgiyi daha anlamlı hale getirebilmekte, ikincil düzeydeki ilgililiğin birincil düzeye kaydırılması noktasında güdüleyici örnek olabilmektedir.

Aşçılık, yiyecek ürünlerinin hasatından başlanarak, malzemelerin seçimi ve teminine, teslim alınma sürecinden, depolanmasına, üretiminin yapılarak sunum aşamalarına kadar var olan bir sanat dalı olarak da kabul edilmektedir. Bu doğrultuda aşçılık eğitiminde dikkat edilen malzeme bilgisi, kaliteli malzeme seçimi ve tedarik etme, hijyen, üretim yönetimi, insan kaynakları yönetimi gibi birçok eğitim başlığı ile birlikte gastronominin araştırma konusunu da oluşturmaktadır. Gastronomi eğitimi ise bunlara ek olarak ayrıca insanlık tarihinde neyin, nasıl, neden yenildiği ve içildiğine odaklanan sosyal bir bilim dalıdır (Santich, 2007).

"Bu bölümü seçimde ailede ya da yakın çevrende seçimini etkileyecek idol olarak gördüğün biri var mı?" sorusuna katılımcılardan sadece üçü buna olumlu yanıt vermiştir.

E4 (Eskişehir, 22 yaşında), "Annem diyebilirim, çünkü onu aşkla izliyordum ve yardım etmek istiyordum."

K4 (Isparta, 20 yaşında), "Evet var, uzaktan aşçı olan bir akrabamız."

K5 (Kayseri, 19 yaşında), "Amcam"

Sınırlı da olsa bazı katılımcılar için mesleki ilgi ve merakın yapılandırılışında yakın çevrenin etkisi son derece yüksek olabilmektedir. K4 ve K5 bu açıdan farklılık arz etmektedirler. E4'ün rol model olarak aldığı kişinin ise meslekten ziyade bu pratiğini genel olarak toplumsal rol ve statü itibarıyla yaptığı söylenebilir.

Aile Etkisi

Ailenin öğrencinin meslek seçiminde çok yönlü bir etkisi olduğu söylenebilir. Belki bunda en önemli etken anne ve babanın çocuğa en yakın bireyler olması ve anne baba mesleğinin çocuk için bilinen bir meslek olması ayrıca anne baba mesleğinin her zaman olmasa da rol model olarak hazır bir seçenek olmasıdır. Ailede, özellikle ana- babanın istek ve beklentilerinin

çocuğun meslek seçiminde önemli bir etkisi olduğu da yadsınamaz. Ailenin tercihi ve kültürünün çocuğun meslek ve okul seçiminde insan hakları açısından dikkate alınması gereken yasal bir dayanak olması, çocuğun meslek seçiminde ailenin önemini göstermektedir (Kayıkçı ve Turan, 2019).

Ailelerin meslek seçimlerine etkisini görebilmek için yöneltilen “Bu bölümü seçmeden önce aileniz sizi bu bölüme yönlendirdi mi?” ve “Bu bölümü seçmeden önce aileniz sizi bu bölüme teşvik etti mi?” sorularına katılımcılar:

E5 (Nevşehir, 19 yaşında), “Evet, ben bu mesleği hobi olarak düşünüyordum. Ailem ‘bu işi profesyonelce meslek olarak yapmayı düşünmez misin’ dedi.”

E1 (Adana, 22 yaşında), “Yönlendirdiler hatta tercih yaparken tüm tercihlerim GMS üzerineydi.”

K2 (Hakkari, 29 yaşında), “Evet, kesinlikle. Ailem bana güvendiği için ben de kendime güveniyordum. Mesela bir yemek yaptığımda bana direk böyle bir bölümde okumam gerektiğini söylüyorlardı.”

E6 (Aydın, 20 yaşında), “Evet onların da katkısı vardı.”

E2 (Muğla, 20 yaşında), “Evet, ailem çok destek oldu.”

Yemek yapmaya duyulan ilginin aile içerisinde somut şekilde gerçekleştirilen bir pratik olması ve aile bireylerinden motive edici karşılıklar bulması, ailenin GMS tercihinde daha kararlı davranmayı sağlayan önemli sosyal çevrelerden biri olduğunu bize göstermektedir.

Verilen cevaplar neticesinde Schutz’a göre, kişi, tecrübelerinden ve geçmişinden kalan bilgi stokuna göre hareket eder ve aileler bu ortak bir bilgi stoğunu birbirlerinin ihtiyaçlarını anlamada ve karşılıklı etkileşimine yardımcı olmalarını sağlamada kullandıklarını görebiliyoruz. Bu durum perspektiflerin karşılıklılığı yani “biz ilişkisi” olarakta tanımlanmaktadır (Wallace ve Wolf, 2004).

Aile Dışındaki Yakın Çevrenin Program ve Meslek İlgisi ve Tercihindeki Etkisi

Meslek seçiminde her öğrencinin kendi yeteneğine ve ilgisine göre tercihte bulunması beklenen bir durumdur. Ancak kişisel özelliklerin yanı sıra çevresel ve ekonomik koşullar, deneyimler, rastlantılar gibi birçok faktör öğrencinin geleceği açısından etkili olabilmektedir (Özveren, Gülnar ve Özden, 2017).

“Bu bölümü seçmeden önce aile dışında yakın çevreniz sizi bu bölüme yönlendirdi mi?”, “Yakın çevreniz sizi nasıl yönlendirdi?” ve “Bu bölümü seçmeden önce yakın çevreniz sizi bu bölüme teşvik etti mi?” gibi sorulara katılımcıların çoğunluğu yakın çevreleri tarafından yönlendirildiklerini belirtmiştir.

Aile dışındaki yakın sosyal çevrede bulunan tanıdıkların veya sözünün itibarı olan kişilerin önerilerinin tercihlerde dikkate alındığını ancak bu önerinin öğrencilerin potansiyellerinin onlar tarafından fark edilmiş olmasının da rolünün olduğunu görmekteyiz.

K6 (Yalova, 19 yaşında), “Sevdiğim bir abim çok istedi bu bölümü okumamı. Mutfakta olmasam bile akademisyen olabileceğimi, öğretmenlik yapabileceğimi söyledi. Yapabilecek kabiliyet ve yetenekte olduğumu söyledi.”

Yakın çevrenin öğrenci tercihinin yön vermede daha baskın olmasının yanında ortaöğretimdeki yönlendirmenin zayıflığına da işaret sayılabilir. Öğrencinin kendi potansiyelini formel eğitim süresince henüz tam anlamıyla keşfedememiş olması ve geleceğe yönelik perspektifini yakın çevresinin etkisi ile şekillendirmeye çalışması, eğitim sistemindeki genel sorunlara dair de önemli bir temsil örneği sayılabilir.

E5 (Nevşehir, 19 yaşında), “Yakın çevrem, arkadaşlarım, abilerim dediğim kişiler bana GMS okusana, sen aşçılık istiyorsun ama bak bu bölümün böyle etkileri varmış, böyle güzel şöyle güzel diyerek ilgim daha da arttı.”

Sosyal çevrede bölümle ilgili algı ve bilginin yaygınlığı bölümün itibarı açısından dikkate değer sayılabilir. Diğer taraftan ‘aşçılık’ mesleğine dair yatkınlıkların sosyal çevre tarafından GMS’ye yönlendirilmesi, bir önceki görüşmecinin tutumuna benzer bir eğilimi gözler önüne sermektedir. Başka bir ifadeyle, mesleğe ilginin biçimlenişinde formel eğitim süreçlerinden ziyade yakın çevrenin etkisinin daha baskın olduğunu görüyoruz bu örneklerde.

K3 (Kayseri, 21 yaşında), “Evet çevremdekilerde tam bana uygun meslek olduğunu düşündüler.”

Bölüme daha önce yerleşmiş kişilerin hem deneyimlerini paylaşmaları hem de onlarla aynı ortamda sosyalleşme isteğinin de sosyal çevre etkisi bağlamında dikkate alınabilecek yönleri olabilmektedir:

K4 (Isparta, 20 yaşında), “Arkadaşlarımdan bazıları bu bölüme gelmemi çok istemişlerdi, onlar da yardımcı oldular.”

Aile dışı tanıdık çevrenin yanında eğitim sürecindeki aktörlerin de bazı görüşmeciler üzerinde etkili olduğunu şu açıklamalardan anlamaktayız:

K7 (Mersin, 20 yaşında), “Lisedeki hocalarım bölümün önünün açık olduğunu, her yerde çalışma imkânı var diye yönlendirdiler. Ben istediğim için de aileme açıklama yaparak destek oldular.”

K8 (Yozgat, 20 yaşında), “Evet, genelde okulun müdürü vardı hocamla aramız çok iyiydi. Ben ilk üniversite sınavına hazırlanırken bu bölümü konuşuyorduk, ben pastacılığı çok seviyordum hocam da biliyordu bu yüzden bana bu bölümü söyledi.”

Özellikle formel eğitimde meslek seçimine ve yönlendirmesine dair kurumsal düzeyde belirli standartların olmadığını, daha ziyade kişisel yakınlık veya diyalogun tercihlerde rol oynadığını yukarıda ifadelerden de çıkarsayabilmekteyiz. Türkiye’de mesleki yönlendirmelerin bireylerin küçük yaşlardaki yetenek ve potansiyellerini keşfetmeye ve bunları geliştirmeye dair kurumsal-akademik ağların yetersizliğine ilişkin de bu ifadeler bize temsili bir fotoğraf sunabilmektedir.

Sosyal çevrenin görüşlerini Türkiye’nin hem mevcut durumu ve istihdam olanakları hem de ileriye dönük ihtimalleri de içeren bağlamsal şekilde dikkate alanlara da rastlamaktayız:

E2 (Muğla, 20 yaşında), “Evet, tutulan bir meslek olduğundan gıda üzerine yoğunluk olduğu için sıkıntı yaşamayacağımdan, iş bulabilmemin rahat olacağından bahsettiler.”

Genel olarak yakın çevre, mesleğin getirilerinden, kariyer avantajlarından bahsederek katılımcıları yönlendirdiğini görmekteyiz. Bireylerin yeteneklerine güvenerek iyi yerlere

gelebileceklerini söyleyen yakın çevredeki kişiler böylece genç bireyde, özgüven artırıcı tesirler yaratabilmekte ve onu destekleyici yorumlarla teşvik edebilmektedir. Diğer taraftan daha önce de belirttiğimiz gibi yakın çevrenin tercihlerde daha fazla dikkate alınışının aynı zamanda formel eğitim sistemindeki yönlendirmenin de zayıflığına işaret olabilir.

Ailenin ve yakın çevrenin GMS tercihinin ve bu alana dair ilginin yapılandırılışına etkisini fenomenolojik tipeştirmelerle de anlamlandırılabilir. Özellikle bireylerin ilgililik sistemlerinin genel niteliği bize yol gösterebilir. Schütz (2018, s. 130), ilgililik sistemlerini gündelik yaşam dünyasının etkileşimleri çerçevesinde; 'içsel ilgililik sistemi' ve 'dayatılan ilgililik sistemi' şeklinde sınıflandırır. Bunların gündelik hayatta birbirine karışmış olabileceğinin ve nadiren saf haliyle var olan yapısal tipler olduğunun da altını çizer. İçsel ilgililik, kendi seçimlerimiz sonucu olan, bir problemi kendi düşünüşümüzle çözmeye ve gerçekleştirdiğimiz eylemlilikle de amaca ulaşmaya çalıştığımız, projelendirilmiş bir olgu durumuna işaret eder. Bizim kontrolümüzün dışında kalan, müdahale edemediğimiz toplumsal gerçeklikler ve olaylar hasebiyle içsel ilgililiklere dayatılan durumlar ise dışsal ilgililiklerdir (Schütz, 2018, s. 130-131). Bulgularımıza baktığımızda, GMS programına veya onu kendi yaşam dünyalarındaki anlamıyla 'mutfak' veya 'aşçılık' ile tipeştirmeleriyle sembolize edenler arasında birincil ilgililik düzeylerindeki içsel ilgililik sistemine göre hareket ettiklerini söyleyebiliriz. Ancak ikincil düzey sonrasında ilgililik azaldıkça dışsal tazyikler veya yönlendirmeler daha baskın hale gelmektedir. Örneğin, anlatımından hareketle K7 için dışsal ilgililik sisteminin daha etkili olduğunu söyleyebiliriz. İkincil düzeyde ilgililiğe sahip olanlarda da yoğun bir dışsal basıncın göze çarptığını belirtmemiz yararlı olacaktır. Söz gelimi kendi potansiyelinin başkaları tarafından fark edilip onlar tarafından yönlendirilmeleriyle dışsal ilgililikten içsel ilgililik sistemine doğru bir güçlü bir akış yaşadıklarını görmekteyiz. E5 buna örnek teşkil edebilmektedir.

İlgi ve Tercih Araştırma mı Yoksa Yönlendirme mi?

Katılımcılara yöneltilen "Bu bölüme araştırma ile mi geldin, yönlendirme ile mi geldin?" sorusuna araştırma yaparak geldiklerini ifade edenlerin azımsanmayacak sayıda olduğunu keşfetmekteyiz. Ancak bu araştırmanın çok yönlü gerekçelerle yapıldığını söylemeliyiz.

E7 (Ankara, 21 yaşında), "Araştırmam rahat iş bulup bulamayacağım üzerineydi ama seviyordum zaten."

E7'nin, sevdiği ve yapmaktan hoşlandığı hobisini mesleğe çevirmeden önce geleceğini garanti altına alıp alamayacağını, mezun olduktan sonra rahatlıkla bir işe yerleşebileceğine inandıktan sonra bölümü seçtiğini görebilmekteyiz.

E8 (Kayseri, 20 yaşında), "Araştırma ile Gastronomi ve Mutfak Sanatlarının ön lisans değil de lisans programı olduğunu öğrendim ve bunun devamında akademik olarak ilerleyeceğimi fark ettim. GMS'nın sanat olduğunu düşünürken bir bilim dalı olduğunu öğrendim."

Ön lisans programı olan Aşçılık ile lisans programı olan Gastronomi ve Mutfak Sanatlarının sıklıkla karıştırılması ile öğrencinin akademisyen olma hedeflerine lisans programına kayıt yaptırarak bir adım yaklaşabileceğini araştırması sonucu öğrendiğine rastlamaktayız.

K3 (Kayseri, 21 yaşında), "Her ikisi de abim bana "avukat olacağına, öğretmen olacağına, böyle bir meslek yap, sana yer açalım, kendi işini yap" dedi. Zaten her gün tatlı yaptırıyordu evde. Yakın çevremse "tam sana uygun bir meslek" dediler."

K8 (Yozgat, 20 yaşında), “İkisiyle de ilk başta yönlendirildim sonra araştırdım. Hocamla birlikte oturduk ilk başta mutfak, a la carte öyle bilgiler, şeker hamuru pastacılığı gibi bilgiler edindik ve bu bölüme gidersem daha iyi olacağını söyledi, öyle bir kaniya vardık birlikte. Sonra bu bölümün önünün çok açık olduğu ve hayallerimde bu bölüm olduğu için bu bölüme gidebileceğim söylendi.”

E5 (Nevşehir, 19 yaşında), “Yönlendirme diyebiliriz, ailemin desteği ve yakın çevrem anlattıkları merakımı ve ilgimi arttırdı ben de gastronomi kelimesini araştırdım, kaç yıllıktır ya da aşçılıktan farkı nedir? Sonra şef olursun, şef olmak için gir bu mesleğe gibi sözler söyleyip iyice kafamda bazı şeyler tam oturdu.”

K6 (Yalova, 19 yaşında), “Yönlendirmenin etkisiyle.”

Öğrencilerin özellikle çevresindekilerin yeteneklerine güvenerek bu mesleğe yönlendirmesi sonucu, araştırma yaparak bu bölüme geldikten sonra başarılı olabileceklerine inanarak bu bölümü tercih ettikleri açıklamalarıyla desteklenmektedir.

Üniversite sınavı sonrasında program tercihi süreci, bireyin yönelmeyi amaçladığı yeni bir ilgililik sistemine işaret eder. Geleceğini inşa etme yolunda gerek formel eğitim süreçlerinde gerekse sosyal çevresindeki toplumsal bilgiden yararlanarak, kendi ilgililik sistemiyle örtüşecek şekilde bir edimde bulunur. Bu tercih sürecindeki edimleri Schütz’un (2018) ‘bilgi stoku’ kavramı ve bilgi stoklarımızın içermiş olduğu tipler sistemini ve onu belirleyen ilgililik sistemleri çerçevesinde yorumlayabiliriz. Tercihle bulunan bireyin sahip olduğu bilgi stoku son derece karmaşık ve çok yönlü olmakla birlikte tüm olası tipik durumları ve tipik mesleki gelişim çizgilerini de içerebilmektedir. GMS programının aşçılıktan tutalım da yemek hizmetleri ile ilgili pek çok meslek tiplerini içinde barındıran geniş bir niteliği olduğunu öğrenciler araştırarak bulabilmektedirler. Diğer yandan bu programa dair toplumsal bilgi stokunda genelde sınırlı bir bilgi bulunmaktadır. Araştırma bulgularında öğrencilerin bazılarının anlatımlarında da görebildiğimiz kadarıyla genel bilgi stokunda ‘aşçılık’ tipi baskın imgedir. Ancak öğrenciler yerleştikten sonra programın sadece aşçılıkla sınırlı olmadığını da deneyimlemiş olmaktadır. Üniversitedeki eğitim ve etkileşimle birlikte ilgililik sistemlerinde dönüşümlerin yaşanması kaçınılmaz olmaktadır.

Öte taraftan program tercih sürecinin kendisi de tipiktir. Zira bu sürecin öznel-bağlamın ötesinde nesnel anlam-bağlama sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu noktada; ötekilere, doğrudan değil de dolaylı deneyimlerin aktarımına dayanan dünyanın bilgisi ne kadar anonimleşirse o derece öznel-anlam bağlamından nesnel-anlam bağlamına kayış fazlaşabilmektedir (Schütz, 2018, s. 255). Sosyal çevrenin yüklediği anlamın nesnelleştirme düzeyi yüksek anonimliklerin ürünü olması hasebiyle üniversite tercihlerinde nesnel-anlam bağlamını incelediğimiz örnekte kendini güçlü bir tazyikle hissettirdiğini ifade edebiliriz. Başka bir anlatımla; öğrencilerin yaşadığı deneyimler (tercih süreci), kendine özgü toplumsal bilgi stokunun birer parçası haline gelmiş deneyimlerin benzer tekrarını içeren tavırlara (yakın sosyal çevrenin) gönderme yapan tipik süreçlerdir. Beklentiler, gelecek tasarımları ve gelecek hakkındaki kestirimler son derece karmaşık olmakla birlikte şu anki duruma göre bir kestirimde bulunmaya çalışan bir sosyal çevreyi görmektediriz. Örneğin Türkiye özgülünde, ortaöğrenimin mezuniyet süreci ve sonrasında toplumsal durumu hakkındaki öngörü için rasyonel bir planlama (tüm kurumların eşgüdümü ile) dahi söz konusu değilken üniversite tercihinde bulunan bireylerin ve sosyal çevrenin geleceğe dair öngörüsünün ne derece sağlıklı

olabileceği de tartışmalıdır. Toplumsal bağlamda -gerekçeleri detaylandırılabilir- geleceğe dair kestirimde bulunmayı zorlaştıran durum, tercih süreçlerindeki tavırları da esnek hale getirmektedir. Toplumsal yaşam dünyasında genel ortak kanı, el altındaki bilgi stokuna bağlıdır ve söz konusu bilgi stoku da toplumsal alanın yapılandırılışı ile şekillenmiştir/şekillenmektedir. Toplumsal çevre belirli yönde bir ilgililik sistemini tesis etmeye çalışmaktadır.

Mesleğin Cezbediciliği

Bireylerin meslek seçimlerinde etkisi olan kişilik özellikleri, fiziksel özellikleri, mesleğe olan ilgisi, yetenekleri gibi bireysel özellikleri, yaşadığı kültürün bakış açısı, aile ve çevre etkileri gibi sosyal özellikleri, yaşamakta olduğu ülkenin eğitim sistemi, yasalar, ekonomik yapı ve iş bulma olanakları gibi politik ve ekonomik sistemsel özellikleri mevcuttur (Korkut Owen, vd. 2012).

E8 (Kayseri, 20 yaşında), "GMS için akademik kadronun olmadığını fark ettim, bundan dolayı akademik olarak ilerlemeye karar verdim. Bu sektörde ilerleyebileceğimi fark ettim, yeteneklerim doğrultusunda karar verdim."

K7 (Mersin, 20 yaşında), "Kariyer imkanları ve mutfakta olmayı sevdiğim için istiyorum."

E1 (Adana, 22 yaşında) "İleride bir otelde yönetici şef olabileceğimi düşünmek."

E3 (İzmir, 20 yaşında), "İnsanlara yemek yaptıkça onların hoşuna gitmesi kendime olan güvenimi artırıyor. İleride 'şef' kategorisine çıkabileceğimi gördüm."

Verilen cevaplar neticesinde seçim yaparken sektörün farklı kariyer imkanlarındaki çeşitliliğin cezbedici geldiği görülmüştür. Mesleğin çok yönlülüğünün farkına varılması ile gerek akademik yönden ilerlenebileceğinin keşfi gerek şef olunabileceği gerekse yönetici olabileceklerini düşünmelerini sağlamıştır.

Programı Tavsiye Etme Durumları

Görüşmenin sonunda bu bölümü okumaktan memnun oldukları gözlemlenerek, "Peki siz bu bölümü çevrenizdekilere tavsiye eder misiniz?" diye sorulduğunda elde edilen bazı yanıtlar şu şekilde olmuştur:

E6 (Aydın, 20 yaşında), "Ederim, soranlara da ediyorum. Bu sene yazın instagramdan birçok mesaj almıştım. Nasıl diye sordular. Ben de hem bölümü hem okulu anlattım."

K5 (Kayseri, 19 yaşında), "Evet, rahatlıkla ederim. Mutfaka ilgisi olanlar bu bölüme gelmeli."

K6 (Yalova, 19 yaşında), "Buraya gelip gördüklerimden sonra sıklıkla çevreme anlatıyorum neler yaptıklarımızı, üniversiteyi kazanamamış arkadaşlarıma da tavsiye ediyorum."

E7 (Ankara, 21 yaşında), "Bu işi seviyorum diyen herkese öneriyorum zaten. Belki evde yemek yapmak gibi değil ama mutfakta olmak güzel. O yüzden tavsiye ediyorum."

K8 (Yozgat, 20 yaşında), "Evet, ederim. Bana bu bölümü öneren hocama söylemişim zaten, iyi ki diye şimdi bende anlatıyorum."

Üniversite ortamındaki çok yönlü eğitsel ve sosyalleşme süreçlerinin programa kayıt yaptırma öncesi duruma göre çok ciddi bilinç farklılık yarattığını söyleyebiliriz. Diğer taraftan katılımcıların bazılarının ifadelerinden sosyal çevresindeki etkileşimlerle bölüme duydukları

aidiyetlerinin de yükselebildiğini bu ve diğer kazanımlarla birlikte daha fazla önerilerde bulduklarını ifade edebiliriz.

Bölüm Tercihinde Öne Çıkan İki Kategori

Görüşmelerden elde edilen bulgulardan hareketle, bireylerin bölüm tercihlerinde bulunurken etkide bulunan faktörler ile bireylerin eğilimlerine göre iki kategorinin öne çıktığını söyleyebiliriz. İlkinin, kendi yeteneğine ve ilgisine göre bilinçli karar verenler olarak düşünebiliriz. Kendi potansiyelinin farkında olan ve bunu rasyonel şekilde, yani amaçlarına uygun araçlar kullanmak gerektiğinin farkında olanların gösterdiği eylem biçimi diyebiliriz. İkinci kategoriye ise çok fazla yeteneği ve ilgisi olmasa da bir meslek sahibi olma gayesiyle ve ileride yükselme imkanlarını da göz önüne alarak ve yakın çevresinin bu yöndeki uyarılarına daha çok uyarak tercihte bulunanları dahil edebiliriz.

Yeteneğine Göre Bilinçli Tercihde Bulunanlar

Kariyer planlamasının en önemli adımı yeteneğe uygun meslek grubuna yönelmektir. İnsan gücü planlaması da ülke ekonomisinde hedeflenen bir milli gelir artışının gerektirdiği insan gücünün yetiştirilmesini içerir. Bu yüzden eğitim süreci ekonomiye katkı sunan önemli bir etkidir (Ergen, 2013). Ülkenin geleceğini etkileyen bir tercih sürecinde gençlerin yeteneklerinin çok daha erken yaşlarda belirlenmesi ve bu yetenekler doğrultusunda belli meslek gruplarına yönlendirilmesi gerekmektedir. Son yıllarda yapılan araştırmalar, yeteneklerin doğuştan var olduğunu ve nörolojik olarak yeteneklerin 15 yaşına kadar gelişim sürecini tamamladığını söylemektedir. Bu nedenle eğitimin ilk yıllarından itibaren çocukların yeteneklerinin mümkün olduğunca erken yaşlarda belirlenip geliştirilmeleri için planlanması gerekmektedir. Yetenek sadece matematikte, fen bilimlerinde, sanatta olan bir kavram olarak algılanmamalıdır. Bireyin kişiliği ve karakter özellikleri bu kavramlara olan becerilerimizi, yeteneklerimizi dile getirir. İçe dönük olmak, girişimci ruha sahip olmak, ekip çalışmasına yatkın olabilmek, sonuç odaklılık, ayrıntılara odaklanabilme birer kişilik özellikleridir ve ayrıca yeteneklerimizdir. Bu ve birçok özelliğimiz erken yaşlarda kendini belli eder. Önemli olan bu yeteneklerin iyi yönlendirilerek geliştirilmesidir. Kariyer planlaması eğitimin ilk adımlarından olan anaokulundan başlayarak hayatın sonuna kadar devam etmektedir. Öğrencilerin mesleki ilgilerinin, zihinsel yeteneklerinin, kişilik özelliklerinin, akademik başarılarının ve ailenin kültürel özelliklerinin birlikte ele alınması öğrencinin meslek seçimi yaparken doğru yönlendirilmesinde ve kariyer planlamasında önemlidir (Konuk, 2015).

Elde edilen cevaplarda kendi yetenek durumuna göre bilinçli hareket edip bölüm bilgisini araştırarak ve rasyonel planlamayla tercihte bulunanların olduğu görülmektedir. Meslek ethosunun içselleştirilmesinde ve mesleği severek gerçekleştirilmesinde bu eğilimin baskın olması olumlu bir gelişme olarak yorumlanabilir.

K2 (Hakkari, 29 yaşında), "Ben yapabildiğimi düşünüp karar verdim."

K9 (Sivas, 19 yaşında), "Gastronomi okuyanlar mezun olduktan sonra neler yapabilirler, nerede çalışırlar, öğretmenlik yapabilirler mi sorularımın cevabı ve yeteneğimi keşfetmem."

E2 (Muğla, 20 yaşında), "Bu meslek karakterimde vardı, insanlarla daha çok ilişki içerisinde olmak sevmeme ve seçmeme sebep oldu."

E4 (Eskişehir, 22 yaşında), "Küçüklüğümden beri yemek yapmayı çok seviyorum."

E5 (Nevşehir, 19 yaşında), “Meslekte kariyer açısından neler yapabileceğimi gördüğüm için ve şef olmak için.”

E7 (Ankara, 21 yaşında), “Mesleğin önünün açık olup olmaması benim için önemliydi.”

E8 (Kayseri, 20 yaşında), “Bu sektörde ilerleyebileceğimi fark ettim, yeteneklerim doğrultusunda karar verdim.”

İş İmkânına Göre Tercihle Bulunanlar

İnsanlar, doğdukları andan itibaren kendilerini sosyal bir çevrenin içerisinde bulurlar. Önce ailesi ile tanışır, sonrasında oyun arkadaşları ve derken okul hayatıyla beraber okul arkadaşlıkları gelişir (Keser, 2002). Sosyalleşme süreci durmadan devam eder. Yükseköğretime geçen bireyler kariyeri için mesleğine karar vererek, iş hayatındaki konumunu elde etmek isterler. Bu seçim aşamasında birçok faktör onları etkiler ve kararsız kalmaları, kendilerini doğru tanıyamamaları ve iyi yönlendirilmemeleri mesleğini seçememiş olan bireyler için ise zorlu bir süreç devam eder. Genellikle bu faktörler gözden geçirilirken gelecek planlaması sonucu çok fazla kariyer yapma seçeneği olan, işsiz kalma riski en aza indirgenecek meslek dalları halk arasında konuşmalarda sıkça tekrarlanır. Bu bireyin yetişmiş olduğu sosyal grupla çok büyük bir ilişki halindedir.

Elde edilen cevaplardan yola çıkarak bir kısım öğrenciyi de sadece gastronominin sağlayabileceği iş imkanıyla sınırlı bir çerçevede, çok fazla araştırma yapmadan, kısmen gösterdiği ilgi ile hareket edenler kategorisinde değerlendirebiliriz. Çok fazla yeteneği ve bilgisi olmasa da yakın çevrelerinin önerilerini dikkate almışlardır. Yeteneğine göre hareket etmekten ziyade bölümün potansiyeline göre yeteneğini geliştirme eğiliminde olanların da bu kategoride yer alabildiklerini vurgulayabiliriz.

K3 (Kayseri, 21 yaşında), “Önü açık bir meslek olması, iş imkânı çok fazla olması, eğlenceli meslek olması.”

K1 (Kuşadası, 19 yaşında), “İş bulmanın kolay olduğunu ve mesleğin eğlenceli olduğunu düşünüyorum. Her zaman sürebilecek bir meslek olduğu için tercih ettim.”

K8 (Yozgat, 20 yaşında), “Bölümün önü açık ama benim amacım kendi yerimi açabilmek.”

E6 (Aydın, 20 yaşında), “Ailem bana geleceğe dönük ve insanların olduğu sürece her türlü ilerleyebilecek bir meslek dedi. Beni en çok etkileyen iyi bir kariyer yapma imkanının olması.”

Tercih edilen programın mezun olduktan sonra rahatlıkla iş bulabilme imkanı sağlaması, kariyer imkanlarının fazlalığı, mesleğin sürdürülebilirliği açısından yorumlara en fazla kız öğrencilerin vermesi dikkat çekmektedir. Erkek popülasyonunun fazla olduğu bir meslekte rekabet edebilmek için fazla iş imkanının bulunması ile önünün açıklığı gibi imkanların olması ve zorluğun içerisinde eğlenceli olabileceğini düşünmeleri dikkat çekmektedir.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Meslek seçiminde önce çocukluk dönemindeki aile ortamında ebeveynlerini rol model olarak gören, gençlik dönemlerinde çevresini inceleyen, taklit eden ve yaş aldıkça birden çok etkeni bir arada düşünen ve bulundurmaya zorunda kalan birey her döneminden kalma merakla, ilgiyle, cinsiyetinin rolüyle, aldığı eğitimle, ailesinde gördükleriyle, çevresiyle olan iletişimiyle geleceğini kurarken bakış açısını geniş tutmak zorunda kalabilmektedir. Birey meslek seçimi

ile aynı zamanda yaşamını sürdürebilmek için gerekli olan işini de seçmiş olmaktadır. İş onun için sürekli bir uğraşı alanı oluşturur, maddi ve manevi doyum sağlar. Bu ise onun okul ortamında ve dışında bir eğitim sürecinden geçmesini gerektirir. Bireyin meslek seçimine odaklandığı her gelişim döneminde farklı kararlar almasında çeşitli etkenler önemli rol oynamaktadır (Deniz, 2001). Bir bireyin hayatına yön veren önemli hususlardan birisi de seçmiş olduğu mesleğidir. Bireyin seçmiş olduğu mesleği severek icra etmesi, kendisine olumlu katkılar sağlayabileceği gibi, ülkesine de olumlu katkılar sağlayacaktır (Gülşen ve Seyratlı, 2014, s. 15). Daha önceden yapılan çalışmalarda Erdem ve Kayran (2013), Balıkesir Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulu'nda eğitim görmekte olan öğrencilerin meslek seçimini etkileyen faktörleri ve meslek seçiminde dikkate aldıkları öncelikleri tespit etmeye çalışmışlardır. Bu araştırmada, öğrencilerin meslek seçimini etkileyen faktörler iş avantajları, aile ve çevre etkisi, kişisel özellikler en başı çekerken, Kurnaz, A. (2019), Aşçılık ve Gastronomi öğrencilerinin üniversite seçimini etkileyen faktörleri incelemesinde Tercih faktöründe en yüksek faktör yükünü alan "Arkadaşlarının tavsiyeleri tercihimde etkili olmuştur." önermesi olmuştur. Bu çalışmalar meslek seçiminde yakın çevre etkisinin rol alabileceğini göstermektedir.

Çalışmamızda katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucu, meslek seçiminde bireylerin meslek hakkında bilgilerinin ağırlıklı olarak yüzeysel olduğu bu sebeple araştırmaya ve yönlendirilmeye ihtiyaç duydukları tespit edilmiştir. Aile ve yakın çevrenin etkisiyle meslekte rol model olarak izlenebilecek idolün yalnızca dar bir çevre tarafından fark edildiği görülmektedir. İnternetin hayatımızın her alanına girmesiyle birlikte iki parmağımızın bir tık ucunda tüm bilgilere ulaşabilme kolaylığı sayesinde katılımcıların meslekleri ile bilgileri araştırma yoluyla edindiklerini görebiliyoruz. Bu araştırmalar esnasında genelde merak edilen konular iş bulma kolaylığı, kariyer fırsatlarının genişliği olmakla beraber, doğru bilginin kendilerini mesleği seçip seçmeme konusunda daha net kararlar alabilmelerine olanak sağlamıştır.

Ailelerin ve yakın çevre faktörleri incelendiğinde ailelerin meslek seçimlerinde yönlendirmeden ziyade çocuklarına pozitif anlamda destek olduklarını görebiliyoruz. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu yakın çevreleri tarafından bu mesleğe yönlendirildiklerini ve bu yönlendirmelerin gençlerin dikkatini çekip meslek üzerinde daha detaylı araştırma yapmalarını sağlamıştır. Schütz'a göre böylece bireylerin dünyayı, onlara toplumsal grupları tarafından verilen tiplendirmeleri kullanarak inşa etmekte olduklarını bize gösterir ve bu durumlarda insanların, gerçekte ilgili alışlagelmiş kabullerine dayanarak hareket ettiklerini söyler (Wallace ve Wolf, 2004). Bu da meslek seçimindeki çevrenin ve sosyal özelliklerin yön gösterici etkisinin varlığını hissettirdiğini ama gençlerin esas olarak sistemsel özellikleri önemsediklerini, bu sebeple yönlendirilme sonrası araştırmanın önemini görüşmeler neticesinde anlayabiliyoruz. Çevresel etkinin önerilerini dikkate alarak girmiş olduğu bölümden yaşayarak edindiği kazanımları yine sosyal çevresine aktarma kısmında çekinmeden rahatlıkla dile getirebileceklerini görmekteyiz.

Genel olarak baktığımızda, ikincil ve daha azalan ilgililik düzeylerine sahip bireylerin programa girişten sonra programa ilgililiklerinin daha da arttığını, toplumsal benliklerini programla ilgili şekillendirmeye doğru gittiklerini, aidiyet ve programla bağlantılı toplumsal kimliklerinin pekiştirmeye çalıştıklarını görmekteyiz.

Bulgular neticesinde fenomenolojik bir yorum ve analiz temelinde, öğrencilerin deneyimlerindeki ortaklıkları ve farklılıkları ayırt etme biçiminden hareketle iki kategorik çerçevede öğrenciler kümelendirilmiştir. İlk grupta yer alanların daha bilinçli tercihte bulduklarını, yüzeysel de olsa bölüm hakkında araştırmalar yaptıklarını, yakın çevrelerinin de bölüm tercihinde tamamlayıcı rol oynadığını söyleyebiliriz. İkinci gruptakiler ise mesleğin potansiyelini hesap ederek ama çok fazla yetenek ve bilgiye de temas etmeden hareket etmişlerdir. Ayrıca mesleğin kariyer olanaklarının çeşitliliğinin cezbedici olmasının seçimlerini pozitif yönde etkilediğini söyleyebiliriz.

Hem bireysel anlamda hem de yaşanan ülke için bir geleceği şekillendiren seçim olan meslek seçiminde eğitimin önemi bilinmektedir. Günümüzde artık çağdaş eğitim akımı olan öğrenci merkezli eğitimde öğrencinin okula gelinceye kadar birçok sosyal süreçten geçtiğini bilip, yaşam deneyimlerinin ve kendi doğuştan getirdiği yeteneklerinin farkına varılıp göz ardı edilmemesi gerekir. Öğrenci merkezli eğitim sistemi uygulamalarında öğrencilerin potansiyel değer ve yetenekleri iyi analiz edilerek bu doğrultuda yönlendirilmeleri gerekmektedir (Engin, 2005). Mutlu bir gelecek için bireylerin yapacaklarına doğru yöneltilmediği sürece hem mesleki başarıdan hem de ülke kalkınmasından söz edilemez.

KAYNAKÇA

- Aydın, Ç. (2014). *Üniversite öğrencilerinde kariyer kararsızlığının özsayı, denetim odağı ve mükemmeliyetçilik bakımından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı, Ankara.
- Aydemir, D. A., ve Buyruk, L. (2018). *Gastronomi ve mutfak sanatları eğitimi alan üniversite öğrencilerinin kariyer beklentileri: Lisans öğrencilerine yönelik bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Ankara.
- Atli A. ve Gür H. (2019). Lise öğrencilerinin meslek tercihleri ve bu tercihlerine etki eden faktörler. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(1), 32-53.
- Barber, B. (1996). *Meslekler sosyolojisinde bazı sorunlar*. Derleyen ve Çeviren: Zafer Cirhinlioğlu. Meslekler ve sosyoloji içinde. 43-65. Ankara: Gündoğan.
- Bozgedik, A. (2017). *Eğitimde yeni bir model olan temel lise öğrencilerinin üniversite ve meslek seçimini etkileyen faktörler*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Creswell, J.W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri-beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. Çev. Ed. M. Bütün- S. B. Demir. Ankara: Siyasal Kitap.
- Değirmenci, B. (2018). *Toplumsal cinsiyet algısının meslek seçimine etkisi üzerine bir uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Deniz, S. (2001). Bireyin meslek seçimini etkileyen kaynaklar: yeni teknolojilerden internet. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 6, 143-150.

- Ekincek, S., Göde Özgür, M., Önçel, S. ve Yolal, M. (2017). Gastronomy and culinary arts education in Turkey: Department heads' perspective. *Studia Ubb Negotia*, 62(1), 23-43.
- Engin, A. O. (2005). Eğitim ve öğretim etkinliklerinde yönelme ve yöneltme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 249-269.
- Ensari, M. Ş. ve Alay, H. K. (2017). Meslek seçimini etkileyen faktörlerin demografik değişkenler ile ilişkisinin araştırılması: İstanbul ilinde bir uygulama. *Humanitas*, 5(10), 409- 422.
- Erdem, B. ve Kayran M. F. (2013). Balıkesir üniversitesi turizm işletmeciliği ve otelcilik yüksekokulu öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörler üzerine bir araştırma. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 81-106.
- Ergen, H. (2013). Türkiye'de eğitimde planlama yaklaşımları ve kullanılan eğitim göstergeleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 151-167.
- Erdoğan, İ. (1999). İlk çağlardaki egemen iletişim biçimleri üzerine bir değerlendirme. *Kültür ve İletişim*, 2(2), 15-47.
- Hughes, E. C. (1996). Meslekler. Derleyen ve Çeviren: Zafer Cirhinlioğlu. *Meslekler ve sosyoloji* içinde. 25-41. Ankara: Gündoğan.
- İlhan, S. (2008). Yeni kapitalizm ve meslek olgusunun değişen anlamları üzerine. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 313-328.
- Kartal, K. S.; Ayyıldız, E. ve Selçuk, A. L. P. (2019). Meslek seçimini etkileyen faktörler ile kariyer planlama/tercih kriterleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi*, 3(5), 29-50.
- Kayadibi, F. (2001). Eğitim kalitesine etki eden faktörler ve kaliteli eğitimin üretime katkısı. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (3), 71-94.
- Keser, A. (2002). *Kariyer planlama ne zaman başlar*. 06 Aralık 2020 tarihinde www.kigem.com/kariyerplanlama-ne-zaman-baslar.html adresinden erişildi.
- Kıyak, S. (2006). *Genel lise öğrencilerinin meslek seçimi yaparken temel aldığı kriterler*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Konuk, E. (2015). Gençler için kariyer planlaması- yetenek yönetimi. 06 Aralık 2020 tarihinde, <https://www.dbe.com.tr/tr/cocuk-ve-genc/11/gencler-icin-kariyer-planlamasi-yetenek-yonetimi/> adresinden erişildi.
- Korkut-Owen, F. (2008). *Meslek seçimi, önemi ve meslek seçimini etkileyen etmenler*. 7 Aralık 2020 tarihinde https://korkutfidan.weebly.com/uploads/4/6/0/5/46053217/meslek_se%C3%87%C4%B0m%C4%B0_3.11.2008.doc#:~:text=Meslek%20se%C3%A7imini%20etkileyen%20etmenler%20%C3%A7ok%20say%C4%B1da%20ve%20de%C4%9Fi%C5%9Fik%20t%C3%BCrlerdedir.&text=Politik%2C%20ekonomik%2C%20yasal%20ve%20sisteme,%2C%20beklenmedik%20kar%C5%9F%C4%B1la%C5%9Fmalar%2C%20vb adresinden erişildi.

- Korkut Owen, F.; Kepir, D.; Özdemir, S.; Ulaş, Ö. ve Yılmaz, O. (2013). Üniversite öğrencilerinin bölüm seçme nedenleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3), 135-151.
- Köksal, K. (2016). Üniversite ve meslek tercihini etkileyen unsurlara yönelik bir alan araştırması. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 26(2), 39-69.
- Köksalan, B. ve Celkan, Y. B. (2018). Mesleklerin tanımlanması ve sınıflandırılması üzerine bir değerlendirme. *Turkish Studies Educational Sciences*, 13(19), 1219-1233.
- Kurnaz, A. (2019). Üniversite seçimini etkileyen faktörler: aşçılık ve gastronomi öğrencileri üzerine bir araştırma. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 612-627.
- Kuzgun, Y. (2000). *Meslek danışmanlığı kuramlar uygulamalar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kuzgun, Y. (2019). *Meslek seçiminde bilinmesi gerekenler*. 2 Ocak 2020 tarihinde <http://www.osym.gov.tr/TR,1369/meslek-seciminde-bilinmesi-gerekenler.html> adresinden erişildi.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma: desen ve uygulama için bir rehber*. Çev. Ed. Selahattin Turan. Ankara: Nobel.
- Sarıbaş, S. ve Babadağ, G. (2015). Temel eğitimin temel sorunları. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, 3(1), 18-34.
- Schütz, A. (2018). *Fenomenoloji ve toplumsal ilişkiler*. Türkçe Söyleyenler: A. Akan, S. Kesikoğlu. Ankara: Heretik.
- Smith, P. ve Riley, A. (2016). *Kültürel kurama giriş*. Çev. S. Güzelsarı-İ. Gündoğdu. Ankara: Dipnot.
- Ömürbek, V. ve Usul, H. (2008). Muhasebe mesleğinin seçilmesinde etkin olan etkenlerin faktör analiziyle incelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 37, 164-173.
- Özveren, H.; Gülnar, E. ve Özden, D. (2017). Hemşirelik öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Turkish Journal of Clinics and Laboratory*, 8(2), 57-64.
- Razon, N. (1983). Meslek seçimi ve mesleğe yönelme. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 8(43), 23-31.
- Sarıkaya, T. ve Khorshid, T. (2009). Üniversite öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen etmenlerin incelenmesi: Üniversite öğrencilerinin meslek seçimi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 393-423.
- Santich, B. (2007). The study of gastronomy: a catalyst for cultural understanding. *The International Journal of the Humanities*, 5(6), 53-58.
- Şeker, G. ve Kaya, A. (2018). Lise öğrencilerinin meslek seçiminde aile desteği: bir ölçek geliştirme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(49), 157-171.
- Şimşek, A; Solmaz, R; ve Güleç, E. (2020). Yök Atlas verilerine göre gastronomi ve mutfak sanatları bölümlerinin değerlendirilmesi: Ege Bölgesi örneği. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 127-137.

- Temizkan, S. P. (2020). Gastronomi ve mutfak sanatları lisans öğrencilerinin sektöre girme niyetleri. *International Travel and Tourism Dynamics: Overtourism*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Tubaterim (2019). *Türkçe bilim terimleri sözlüğü*. 10 Kasım 2019 tarihinde <http://www.tubaterim.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Turan, Ü. ve Kayıkçı, K. (2019). Lise son sınıf öğrencilerinin meslek seçiminde okul rehberlik hizmetlerinin rolü. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 14-33.
- Tuzcuoğlu, S. (2000). Benlik ve mesleki benlik kavramlarının öğrenim yılları ile ilişkisi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (12), 267-280.
- Vurucu, F. (2010). *Meslek lisesi öğrencilerinin meslek seçim yeterliliği ve meslek seçimini etkileyen faktörler*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, A. ve Tanrıverdi, H. (2017). Aşçıların meslek uyumu ve meslek algısı düzeyleri üzerine bir araştırma. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 621-639.
- YÖK Atlas (2020). *Gastronomi ve mutfak sanatları (Fakülte)*. 15 Ocak 2021 tarihinde <https://yokatlas.yok.gov.tr/meslek-lisans.php?b=19024> adresinden erişildi.
- YÖK Atlas (2020a). *Gastronomi ve mutfak sanatları (Fakülte)*. 09 Ocak 2021 tarihinde <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=19024> adresinden erişildi.
- YÖK Atlas (2020b). *Gastronomi ve mutfak sanatları (Yüksekokul)*. 09 Ocak 2021 tarihinde <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=29022> adresinden erişildi.
- YÖK Atlas (2020c). *Yükseköğretim girdi göstergeleri (2020 YKS)*. 09 Ocak 2021 tarihinde <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans.php?y=203851860> adresinden erişildi.
- YÖK Atlas (2020d). *Yükseköğretim girdi göstergeleri (2020 YKS)*. 09 Ocak 2021 tarihinde <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans.php?y=203851861> adresinden erişildi.
- Wallace R. A. ve Wolf A. (2004). *Çağdaş sosyoloji kuramları: klasik geleneğin geliştirilmesi*. Çev: Leyla Elburuz - M. Rami Ayas. İzmir: Punto Yay.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. 11.Baskı. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, Y. (2018). *Meslek seçiminde etkili olan faktörler: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nde çalışan memurlar üzerine bir anket uygulaması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Zonguldak.

Sosyal Medya Kullanımının Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi: Bilecik Bursa Eskişehir Örneği

*The Impact of Social Media Usage on Consumer Behaviour:
Example of Bilecik - Bursa – Eskişehir*

İbrahim Alkara^{1*}

* Sorumlu yazar
Corresponding author

¹Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye
Assist. Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey
ibrahim.alkara@bilecik.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-8575-2524

Makale geliş tarihi / First received : 06.12.2020

Makale kabul tarihi / Accepted : 06.02.2021

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır:

- 1- Makalede kullanılan veriler daha önce 1st International Symposium on Social and Educational Sciences Research (ISCER-2017)'de özet bildiri olarak sunulmuştur.
- 2- Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur. Makalemizde kullanılan veriler 2020 yılından önce yürütülen araştırmaya dayanmaktadır.
- 3- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *iThenticate*. Similarity Index 21%

Atf bilgisi / Citation:

Alkara, İ. (2021). Sosyal medya kullanımının tüketici davranışları üzerindeki etkisi: Bilecik Bursa Eskişehir örneği. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 415-446.

ÖZ

Günümüzde sosyal medya platformları toplumun her kesimi tarafından çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. Özellikle İnternet ağının yaygınlaşması ve İnternet'in dijital pazarlama aracı olarak öne çıkmasıyla birçok işletme ürünlerini elektronik ortamda son kullanıcıya sunmaktadır. Bu süreçte sosyal medya kullanıcıları satın aldıkları ürünlerle ilgili olumlu ya da olumsuz deneyim ve fikirlerini sosyal medya kanallarında paylaşmaktadır. Bu bağlamda çalışmada sosyal medya araçlarının -özellikle alışveriş yapmadan önce-tüketici tercihlerini etkilemedeki rolü araştırılmıştır. Araştırma, Bilecik, Bursa ve Eskişehir illerinde gerçekleştirilmiştir. Tesadüfi olmayan örneklem yoluyla 450 kişiye anket uygulanmış ve verilerin analizinde SPSS 17.0 programından faydalanılmıştır. Verilerin analizi için t test ve One Way Anova analizlerinden yararlanılmıştır. Yapılan t testi sonuçlarında alışveriş yapmadan önce sosyal medya kullanımında kadınların erkeklere oranla daha fazla araştırma yaptıkları ve satın almayı istedikleri ürünler hakkında yapılan olumsuz yorumlardan daha fazla etkilendikleri görülmüştür. Yapılan One Way Anova analizi sonuçlarında yaş guruplarından 25-34 yaş gurubunun diğer tüm yaş guruplarına göre alışveriş yapmadan önce alacağı ürünle ilgili yapılan yorumlardan çok daha fazla etkilendiği anlaşılmıştır. Coğrafi açıdan bakıldığında Bilecik'teki katılımcıların Bursa'daki ve Eskişehir'deki katılımcılara göre sosyal medyadaki olumlu yorumlardan daha az etkilendikleri gözlemlenmiştir.

Anahtar kelimeler

Sosyal medya, tüketici davranışı, satın alma, pazarlama.

ABSTRACT

Nowadays, social media platforms are used for various purposes by every segment of the society. Especially with the proliferation of the internet network and the prominence of the internet as a digital marketing tool, many businesses offer their products to the end user in electronic environment. In this process, social media users share their positive or negative experiences and ideas about the products they purchase on social media channels. In this context, the role of social media tools in influencing consumer preferences, especially before shopping, was investigated. The research was carried out in Bursa Bilecik and Eskişehir provinces. A questionnaire was applied to 450 individuals through non-random sampling. In the analysis of the data, SPSS 17.0 program was used. The t-test and Anova Analysis were used for the analysis of the data. It has been observed that women use social media more than men before shopping in the t test results and that their desire to buy is also more negatively affected by negative comments about products than men. In the One Way ANOVA analysis results, it was seen that the age group of 25-34 age group was much more influenced by the interpretations made about the product that would be obtained before shopping than all the other age groups. From a geographical point of view, participants in Bilecik were less affected by the positive comments in social media than participants in Eskişehir and Bursa.

Keywords

Social media, consumer behaviour, buying, marketing

GİRİŞ

Bilgi iletişim teknolojilerinin sürekli gelişmesiyle insanların sosyal hayatında da önemli değişimler meydana gelmiştir. Günümüzde bu gelişimin bir sonucu olarak doğan sosyal medya, yeni bir referans ve tanıtım alanı olarak da kullanılmaya başlanmıştır. İşletmelerin ürünlerini pazarlamada İnternet kanallarını çok daha etkin kullanması, tüketicilere ortam ve zamandan bağımsız olarak ürünlere ulaşma ve fiyat araştırması yapma imkanı vermektedir. Bu doğrultuda tüketiciler bir ürünü veya hizmeti satın almadan önce sosyal medya platformlarında söz konusu ürün/hizmet ile ilgili diğer tüketicilerin olumlu ya da olumsuz görüşlerine kolayca ulaşabilmektedir. Kitlesele ikna üzerine çalışan Cialdini'nin (2006) ifade ettiği gibi "toplumsal kanıt" ilkesi bağlamında önem taşıyan diğer kullanıcı/tüketici yorumları, sürü psikolojisinin pazarlama iletişimi üzerindeki yansımaları resmetmektedir. Bu bağlamda sosyal medya, diğer tüketicilerin görüşlerini daha görünür hale getirerek, bireylerin tercihlerini etkileyebilmektedir.

Çalışmada ifade edilen sosyal medya etkisini analiz edebilmek adına önce sosyal medya kavramına ve sosyal medya platformlarına odaklanılmakta; ardından sosyal medyanın türleri, avantaj ve dezavantajları bağlamında genel bir özeti sunulmaktadır. Araştırmanın ikinci başlığında süreci ve genel özellikleri üzerinden tüketici davranışı açıklanmakta; tüketici davranışını etkileyen temel faktörler üzerinde durulmaktadır. Alanyazın aşamasının son bölümünde ise sosyal medya pazarlaması (SMM) ve tüketici davranışı ilişkisi, ilgili çalışmalar temelinde özet şekilde açıklanmaktadır.

SOSYAL MEDYA VE SOSYAL MEDYA PLATFORMLARI

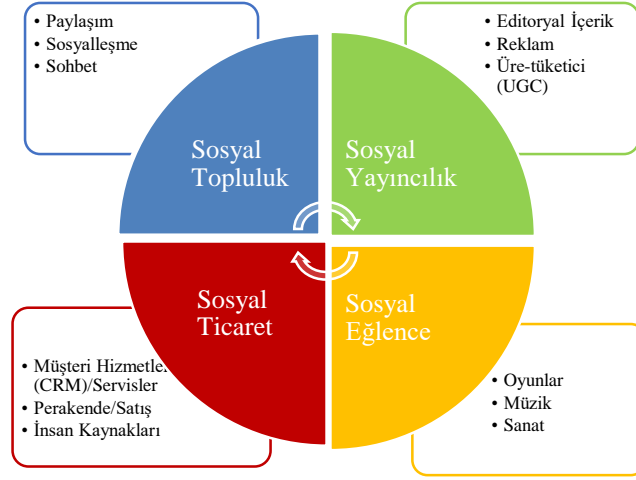
DARPA tarafından geliştirilen ARPA-Net projesi (1969) bağlamında vücut bulan günümüz İnternet yapısı, Web 2.0 aşaması ile birlikte "salt okunur" işleyişten "paylaşım" temelli bir yapıya kavuşmaktadır (Akar, 2010, s. 15-16). Web server, HTML, HTTP ve browser (tarayıcı) unsurlarından oluşan Web, ilk aşamasında (Web 1.0) ziyaretçilere; kullanıcılara yalnızca "okuyucu" olma imkanı sunmaktadır. İkinci evrede (Web 2.0) kullanıcıya "oku-yaz" olanakları sunan Web, sıradan kullanıcılara hazır formatlar; siteler üzerinden içerik yaratma (UGC; Üret-tüketici) hakkı tanımaktadır (O'Reilly, 2005). Bu bağlamda Web evrimi itibarıyla asimetrik ve etki odaklı bir evreden 1990'ların sonu itibarıyla sınırlan İnternet, sosyalleşme dinamikleri sunan bir akışa sahip olmaktadır. Web 2.0 aşaması ile gelen sosyal ağlar, mikrobloglar, medya paylaşım ağları, forumlar/topluluk ağları, Wikiler, imleme/etiketleme siteleri, sanal dünyalar gibi türleri/platformları kapsayan sosyal medya, kullanıcıların içerik oluşturup paylaşabildiği çevrimiçi araçlarına karşılık gelmektedir (Akar, 2010, s. 18-21). UGC (User Generated Content; kullanıcının ürettiği içerik), itibar/imaj yönetimi, grup/topluluk iletişimi, paylaşım, konum, ilişki, sohbet ve kimlik inşası gibi temel yapısal özellikleri olan sosyal medya kavramı (Akar, 2010, s. 16-19; Arıcı, 2020, s. 124-127), interaktif ve zengin Web hizmetlerini ve uygulamalarını kapsamaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Sosyal Medya Anatomisi (Kaynak: Arıcı, 2020, s. 124-127; Foreman, 2017; Tuten ve Solomon, 2017; Akar, 2010, s. 14-18; Tuncer, 2013, s. 9-21; Ketizmen, 2012, s. 86-92; Telli, 2012, s. 78-98.)

Sosyal Medya Özeti	
Web Aşamaları	Pre Web (Web öncesi; desktop dönemi), Web 1.0 (salt okunur; statik dönem), Web 2.0 (sosyal dönem; UGC dili)*, Web 3.0 (anlamli ağ/algorithm dönemli) ve Web 4.0 (yapay zeka ve daha akıllı Web aşaması)
Sosyal Medya Türleri	Bloglar, sosyal ağlar, mikrobloglar, medya paylaşım ağları, forumlar/topluluk ağları, Wikiler, imleme/etiketleme siteleri, sanal dünyalar, değerlendirme/inceleme siteleri, podcastlar ve diğerleri (RSS, mass-up uygulamalar, app'ler gibi)
Platform Örnekleri	Facebook (sosyal ağ), Twitter (mikroblog), TikTok (medya paylaşım ağ), Reddit (forum), Digg (etiketleme sitesi), GTA Online (sanal dünya), Wikiquote (Wiki türü), Zomato (değerlendirme ağ), Google Map (mass-up)
Avantajları	Basit, pratik, maliyetsiz, kişisel filtre ve kürsü, kişisel medya/kanal sahipliği; takibi, hız, eşzamansızlık, dinamik yapı ve içerik, anıdalık, demokratik katılım, azınlık temsili, etkileşim, multimedya, çok kanallı; çeşitli sosyalleşme ve beslenme, direkt iletişim ve geribildirim döngüsü, topluluk/imaj/itibar yönetimi, medya/etki ölçümü, viral akış, prosumer; birleşen üretici ve tüketici profili, ekonomik katkı ve istihdam olanağı, sanal temsil ve alternatif kimlik inşası
Dezavantajları	Anonim yapı, hukuksal boşluklar, problemlili sanal/soyut/yüzeysel kimlik ve ilişki dizaynı, bağımlılık, kontrolsüz akış; olumsuz e-Wom, linç kültürü, geleneksel medyayı kopyalayan statükocu yapı ve içerik, manipülatif/radikal/yanlı/propaganda dokulu dil ve söylem, bilgi kirliliği, sahte haber ve entropi, depresyon gibi psikolojik etki potansiyeli, zaman/işgücü/enerji/verim kaybı, etik ve ahlaki sınırları zorlaması, özel/kamusal alan belirsizliği, telif/intihal/spam içerik gibi sorunlar
Anahtar Sözcükler	UGC (üre-tüketici), itibar/imaj yönetimi, grup/topluluk iletişimi, paylaşım, konum, ilişki, sohbet, kimlik

Web evreleri bağlamında paylaşım, multi medya (çoklu ortam; video, ses, metin gibi farklı medya formatlarının bir arada olması) içerik, linkleşme, sosyal ağ oluşturma, simetrik (diyalog ve etkileşim odaklı) iletişim platformlarına zemin hazırlama gibi nitelikleriyle Web 2.0 dili, sosyal medya kavramını mümkün kılmaktadır. İlk olarak 2004 yılında O'Reilly tarafından tanımlanan "sosyal medya", yeni nesil Web sitelerini ve hizmetlerini tanımlamak için kullanılmaktadır (Kaplan ve Haenlein, 2010). İfade edildiği üzere odağı İnternet tabanlı paylaşım, sosyalleşme ve içerik üretme olan sosyal medya günümüzde, "topluluk yönetimi", "yayıncılık", "ticaret ağ" ve "eğlence" faktörlerinden oluşan (Görsel 1.0) kapsamlı ve işlevsel bir tanımlama olarak dikkat çekmektedir (Tuten ve Solomon, 2017, s. 43-46). Kullanıcılara karşılıklı sosyalleşme olanağı sunan sosyal medya platformları, yeni medyanın İnternet temelli bir yeniliği olarak etkileşim kavramını; dolayısıyla yeni nesil pazarlama iletişimini öne çıkarmaktadır.

Görsel 1. Günümüzde Sosyal Medyanın Kapsamı (zone of social media) (Kaynak: Tuten ve Solomon, 2017.)

TÜKETİCİ DAVRANIŞI VE TÜKETİCİ DAVRANIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Müşteri, alıcı veya tüketici şeklinde tanımlanan hedef kitlenin ürün ve hizmetleri elde etmeye; tüketmeye yönelik kararlarını kapsayan “tüketici davranışı”, araştırma alanı olarak bireylerin neyi, nereden, nasıl, ne zaman ve neden satın aldıklarına yönelik açıklamalar yapmayı amaçlamaktadır (Akturan, 2007, s. 238). Odabaşı ve Barış (2002, s. 29) tarafından “bireyin özellikle ekonomik ürünleri ve hizmetleri satın alma ve kullanmadaki kararları ve bunlarla ilgili faaliyetleri” şeklinde tanımlanan kavram, problemin veya ihtiyacın farkına varma, seçenekleri belirleme ve bilgi toplama, değerlendirme, satın alıp-almama ve satın alma sonrası değerlendirme aşamaları çerçevesinde pratiğe dönüşmektedir (Altunışık, Özdemir ve Torlak,2006, s. 60). Bu bağlamda bir proses olan tüketici davranışı, tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik satın almayı düşündükleri ürün ve hizmetlere dair kararlarını kapsamaktadır (Yağcı ve İlarıslan, 2010, s. 138). Gerçek (kişisel) ve hane halkı biçiminde bir hedef kitleyi karşılayan tüketici pazarı (İslamoğlu, 2013, s. 96), tüketici istekleri, ihtiyaç ve davranışları temelinde şekillenmektedir.

Satın alma sonrasını da kapsayan tüketici davranışı, değerlendirme, memnuniyet bağlamında sonraki satın almalara da etki etmekte ve tutumların oluşumuna yol açabilmektedir (Erdem, 2006, s. 69). Satın alma, tüketicilerin zihinsel ve sosyal faaliyetleri de içeren bir süreç olarak “üretici” tanımının tersini; dolayısıyla yarar sağlayan, kullanan veya tüketen bireyleri anlatmaktadır (Çabuk ve Yağcı, 2003, s. 70). Akış halindeki bir süreç olarak çok boyutlu özellikler içeren tüketici davranışı, psikolojik (içsel), sosyo-kültürel (dışsal), demografi gibi faktörlerden etkilenmektedir (Tablo 2). Kaotik özellikleri olan tüketici davranışı pazarlama iletişimi ve sosyal medya ilişkisi temelinde farklı davranış sonuçları üretebilmektedir.

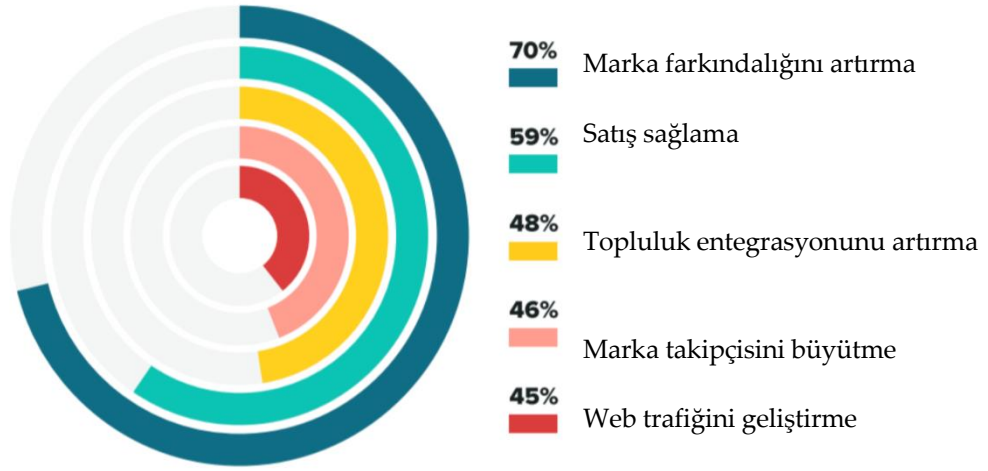
Tablo 2. Genel Olarak Tüketici Davranışı (Kaynak: Koç, 2015, s. 37-57; Odabaşı ve Barış, 2002, s. 30; Keskin ve Baş, 2015, s. 56-59; İslamoğlu ve Altunışık, 2008, s. 6; Özdemir, 2013, s. 45-56.)

Tüketici Davranışının Analizi	
Süreci	Problemin veya ihtiyacın farkına varma, seçenekleri belirleme ve bilgi toplama, değerlendirme, satın alıp-almama ve satın alma sonrası değerlendirme
Özellikleri	Güdülenmiş olması, dinamik süreç, karmaşık yapı, çevresel faktörlerden etkilenme, kişisel ve çeşitli, farklı roller (başlatıcı, etki eden, karar veren, satın alan, kullanan) içermesi, zamansal ve değişken işleyişi
Etkileyen Faktörler	“Psikolojik (öğrenme, güdülenme, algı, tutum ve kişilik)”, “sosyo kültürel (aile, yaşam tarzı, sosyal sınıf, kültür/alt kültür, referans gruplar, roller)”, “kişisel (demografi; cinsiyet, yaş, eğitim, gelir, coğrafya, rol ve statü)”, “ekonomik (gelir, dış etmenler, satın alma gücü)”, “pazarlama çabaları (4p; ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma)” ve “durumsal (zaman, konjonktür, doğa, fiziksel ortam, duygusal ve finansal durum)”
Anahtar sözcükler	İhtiyaç ve istek, tatmin, satın alma veya kullanma, karar, süreç, roller

SOSYAL MEDYA PAZARLAMASI (SMM) VE TÜKETİCİ DAVRANIŞI İLİŞKİSİ

Sosyal medya türlerinin ve platformlarının pazarlama iletişimi amaçlarıyla kullanımı işletmeler açısından hedef kitlelerine ulaşma ve zaman içinde satışları artırma noktasında önem taşımaktadır. Hemen hemen her marka Facebook, Instagram, Twitter, YouTube, LinkedIn, WhatsApp gibi sosyal medya platformları aracılığıyla hedef kitlelerine daha fazla entegre olabilmekte ve marka topluluklarını organize edebilmektedir. Düşük maliyetli, kişiselleştirilebilir, ölçümü kolay ve çok yönlü bir yapısı olan sosyal medya pazarlaması (Social Media Marketing; SMM), pazarlama iletişim uzmanlarınca farklı stratejilerle güçlü marka imajı oluşturma ve satışları artırma amaçlarıyla kullanılmaktadır. Pazarlama iletişimi uzmanlarının % 93 oranında düzenli olarak Facebook reklamlarını kullanması, KOBİ'lerin Twitter'ı yüzde 85 düzeyinde müşteri servislerini desteklemek için hayata geçirmesi, Instagram'da 800 milyon civarında hesabın en az bir işletmeyi takip etmesi, sosyal medyada bin gösterim başına maliyetin 2,50 ABD doları ile geleneksel medyadan ortalama üç kat daha ucuz olması, sosyal medya sayesinde arkadaşlarının önerileriyle bireylerin yüzde 80 seviyesinde yeni şeyleri denemeye daha istekli olması gibi istatistikler sosyal medya pazarlamasının önemini ve popülerliğini ortaya koymaktadır (OPS, 2018; Smith, 2019).

Marka bilinirliğini ve sadakatini artırma, çevrimiçi trafiği geliştirme, arama motoru sıralamasında yükselme, daha olumlu geribildirim; dönüş oranları elde etme, daha verimli ve kontrollü müşteri memnuniyeti sağlama, marka itibarını ve otoritesini pekiştirme, görünürlük ve viral etki yaratma, uygun maliyetle iletişim faaliyetlerini yönetme ve ölçme, içgörü ve pazar takibi yapma gibi temel stratejik avantajları olan sosyal medya pazarlaması, Social Media Examiner'a göre, pazarlamacıların yaklaşık % 96'sı tarafından kullanılmaktadır (BFM, 2019). Söz konusu kullanım oranı ve avantajları paralelinde Sprout'un 2019 Sosyal Endeksi incelendiğinde işletmelerin sosyal medyayı hangi amaçlarla tercih ettiği resmedilmektedir (Barnhart, 2019; Görsel 2).

Görsel 2. Markaların Sosyalleşme Motivasyonları (Kaynak: Barnhart, 2019; SproutSocial, 2019.)

Sosyal medyanın sektörel kullanımının yanı sıra akademik anlamda tüketici davranışı üzerindeki etkisini olumlayan birkaç çalışmaya değinmek yerinde görünmektedir. Wang, Yu ve Wei'nin (2012, s. 203-208) araştırmasında belirttiği gibi sosyal medya tüketici sosyalleşmesi ve artan popülaritesi ile önemli bir pazarlama konusu haline gelmekte; doğrudan ve dolaylı olarak satın alma kararlarını etkilemektedir. Pütter (2017, s. 7-11) de benzer bakış açısıyla sosyal medyanın değişen teknolojik dönemle birlikte -özellikle Facebook, YouTube ve Twitter gibi sosyal ağ platformlarında- tüketicilerin bağ/uyum geliştirebileceği ve markaya özgü içerikle etkileşime geçebileceği mekanizmalar şeklinde çalıştığını belirtmektedir. Pütter çalışmasında sosyal medyayı şirketlerin etkileşim kurma şeklini değiştiren, rekabet avantajı yaratan, stratejik bir yaklaşım olarak marka algısını ve satın alma niyetlerini etkileyen bir değişken olarak konumlandırmaktadır. Sangurde (2019: 49-51) de sosyal medya pazarlamasını, tüketiciyle alakalı yüksek kaliteli içerik oluşturmakla ilgili bir etkinlik olarak görmekte ve yaptığı çalışmada sosyal medyanın bilgi edinme (indirim, kampanya gibi) ve farkındalık (geleneksel medyanın aksine aktif seçim ve filtre işlevi) noktasında güçlü bir araç olduğunu vurgulamaktadır.

Voramontri ve Klieb (2018, s. 231) isimleri de sosyal medyanın bilgi arama ve alternatif değerlendirme aşamasında güven, memnuniyet ve keyif alma bağlamında geleneksel yöntemlere kıyasla daha etkili sonuç verdiğini ifade etmektedir. Tüketici davranışı süreçlerinden ilk iki adıma karşılık gelen bu değerlendirme, sosyal medya platformlarının ürün tekliflerini iletme ve müşteri ilişkileri yönetimi başlıklarında işlevselliğini resmetmektedir. Chui ve Manyika (2012), Forbes ve Vespoli, (2013) ve Rockendorf (2011) referansları da sosyal medya pazarlamasının (SMM) tüketicinin satın alma kararları üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Prasath ve Yoganathen, 2018). Öte yandan sosyal medyanın (turizm ürünü satın alma sürecindeki) tüketici davranışları üzerindeki etkisi araştıran Altınay, Güçer ve Bağ (2017, s. 396-397), satın alma öncesi ve sonrasında tüketici davranışı ile sosyal medya kullanım düzeyi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğuna işaret etmektedir.

Yapıları ve işlevleri itibarıyla diğer kullanıcıların görüşlerini ve davranışlarını etkileme potansiyeli olan sosyal medya mecraları (Constantinides ve Stagno, 2011, s. 9), özellikle UGC etkisiyle tüketicileri karar alma sürecinde güçlendirmekte; aktif yapmakta ve daha güçlü

etkilerle pazarlama iletişiminin parçası haline getirmektedir (Constantinides ve Fountain, 2008, s. 238). Bu bağlamda diğer kullanıcıların / tüketicilerin sosyal ağlardaki samimi deneyimleri, genel olarak tüketicilerin satın alıp almama yönündeki karar süreçlerini biçimlendirmektedir (Constantinides ve Stagno, 2011: 9-10; Alagöz ve İşlek, 2011, s. 935). İşlek (2012, s. 146), Keskin ve Baş (2015, s. 68) ve Olgun (2015, s. 502-504) referansları da araştırmalarında sosyal medya platformlarının ve SMM'nin tüketici davranışına satın alma öncesi ve sonrası süreçlerde etkide bulunduğunu göstermektedir.

LİTERATÜR ÖZETİ

Bu bölümde sosyal medyanın tüketici davranışları üzerine olan etkileriyle ilgili daha önce yapılan çalışmalar özetlenmektedir:

Chopra ve Gupta (2020) çalışmalarında, sosyal medyanın tüketici davranışlarına olan etkilerini belirlemek için Yeni Delhi'de 136 kişiye anket uygulamışlardır. Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların %46'sı satın alma kararlarının sosyal medyada yer alan tanıtım ve kampanyalardan etkilendiğini belirtmiştir (Chopra ve Gupta, 2020).

Voramontri ve Klieb (2018) Güneydoğu Asya'da yaptıkları çalışmalarında, tüketicilerin karmaşık satın almalar için karar verme sürecinde sosyal medyanın rolünü deneysel olarak araştırmışlardır. Uygulanan anket ile sosyal medya kullanımının önceden kazanılmış deneyimleri ne ölçüde etkilediği sorgulanmıştır. Araştırma bulguları, sosyal medya kullanımının bilgi arama ve alternatif değerlendirme aşamalarında tüketici memnuniyetini etkilediğini ve süreç nihai satın alma kararına ve satın alma sonrası değerlendirmeye doğru ilerledikçe tüketicilerin memnuniyetinin arttığını göstermektedir (Voramontri ve Klieb, 2018).

Narcı (2017) çalışmasında, sosyal medya pazarlamasının üniversite öğrencilerinin satın alma karar sürecine nasıl etki ettiğini belirlemek amacıyla sosyal medya kullanan ve online alışveriş yapan 384 lisans öğrencisine anket uygulamıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, sosyal medyada pazarlama faaliyetlerinin tüketicilerin satın alma kararlarını etkilediği görülürken bu etkilerin satın alma sonrası davranışlara da yansıdığı gözlemlenmiştir. Araştırmada yapılan istatistiksel analizlere bakıldığında satın alma davranışının cinsiyete göre farklılık gösterdiği görülmüştür. Bununla birlikte, sosyal medyada pazarlama algısının sosyal medyada geçirilen zamana göre farklılığı da incelenmiş; fakat herhangi bir farklılık bulunamamıştır (Narcı, 2017).

Özcan ve Akıncı (2017), çalışmalarında sosyal medyanın satın alma öncesi ve sonrası tüketici davranışlarına etkisini belirlemek amacıyla Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi Konaklama İşletmeciliği ve Seyahat İşletmeciliği Bölümü öğrencilerinden oluşan 250 kişiye anket uygulamıştır. Verilerin analizinde nicel araştırma yöntemlerinden faktör analizi, korelasyon analizi, t-testi ve regresyon analizi kullanılmıştır. Çalışmada, öğrencilerin yüksek düzeyde sosyal medya araçlarını kullandıkları saptanmıştır. Sosyal medya kullanımında, öğrencilerin bir ürün satın almadan önce çoğunlukla satın almak istedikleri ürünü sosyal medyada araştırdıkları ve ilgili ürün hakkında yapılmış tavsiyeleri dikkate aldıkları belirlenirken, satın alma sonrasında ise daha çok satın alınan üründen memnun kalınmadığında şikayet ve tavsiye etmeme ile ilgili paylaşımlarda bulduklarını belirlemişlerdir (Özcan ve Akıncı, 2017).

Sarıtaş ve Karagöz (2017) çalışmalarında, sosyal medya kullanımının tüketici davranışlarına etkisini araştırmak için üniversite öğrencilerine anket uygulamışlardır. Çalışmada sosyal

medyanın üniversite öğrencilerinde satın alma öncesi ve sonrasında tüketici davranışlarına nasıl etkilediğini belirlemek için regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre; sosyal medyanın tüketici satın alma öncesi ve sonrası tüketici davranışları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Çalışmada, sosyal medyanın tüketici davranışı ile olan ilişkisi incelenerek, üniversite öğrencilerinin sosyal medyada günlük ortalama 2-3 saatlik bir vakit harcadıkları ve satın alma kararlarında sosyal medyadan etkilendikleri tespit edilmiştir (Sarıtaş ve Karagöz, 2017).

Bacaksız (2017) çalışmasında, sosyal medyada tüketim algısının kadın tüketicilerin satın alma davranışına etkisi olup olmadığını belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın amacına ulaşabilmek için 350 kişilik bir katılımcı grubuna anket uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre kadın tüketicilerin, sosyal medyada tüketim algılarından olan deneyim, fayda ve bilişsel algılarının satın alma davranışına etkisinin olduğu belirlenmiştir. Çalışmada bir başka sonuç olarak, sosyal medya algısında gerçek zamanlı müşteri memnuniyeti gerçekleştiğinde ürünlere karşı satın alma isteklerinin daha çok arttığı ifade edilmiştir. (Bacaksız, 2017).

Yıldız (2014), sosyal medyanın tüketici davranışları üzerindeki etkilerini araştırdığı çalışmada üniversite öğrencilerinin Apple ve Samsung markalı ürünleri tercih etmelerinde sosyal medyanın etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada anket tekniği kullanılarak 627 öğrencinin görüşleri alınarak, elde edilen verilerin analizinde faktör ve Ki-Kare analizlerinden yararlanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, katılımcıların sosyal medyadan edindikleri bilgilere bağlı olarak memnun olabileceklerini düşündükleri ürünü tercih ettikleri ifade edilmektedir. Marka bakımından kıyaslandığında Apple kullanıcılarının oranının Samsung kullanıcılarının oranından daha fazla olduğu görülmüştür. Bir başka bulgu ise katılımcıların memnuniyetlerinin sağlanması kendi araştırmaları sonucunda olabileceği gibi, sosyal medyada yer alan yorumların etkisiyle olabileceği ve Apple kullanıcılarının Samsung kullanıcılarına göre sosyal medyada yer alan olumlu reklamlardan daha fazla etkileneceği şeklindedir. Çalışmada, markanın tercih edilmesinin sağlayan bir başka memnuniyet aracı ise müşteri sorunlarının daha hızlı çözülmesi olarak bulunmuştur (Yıldız, 2014).

Toksarı, Mürütsoy ve Bayraktar (2014) çalışmalarında tüketici algılarını etkileyen faktörlerde sosyal medyanın rolünü araştırmışlardır. Çalışmalarında, tüketicilerin algılarını etkileyen faktörlerden biri olan sosyal medyanın rolü incelenmiştir. Bunun için, Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F.'de öğrenim gören 418 öğrenciye anket uygulanmıştır. İlk olarak; tüketici davranışları, tüketici davranışlarını etkileyen faktörler, tüketicilerin algılarını etkileyen faktörler incelenmiş ve daha sonra sosyal medyanın tüketici davranışları üzerindeki etkinliği ölçülmeye çalışılmıştır (Toksarı, Mürütsoy ve Bayraktar, 2014).

Terkan (2014) çalışmasında, sosyal medyada pazarlama faaliyetlerinin tüketicide kalite yansımalarına olan önemli etkilerini kavramsal olarak açıklamış ve önceki araştırmalardan örneklerle sosyal medyadaki içeriğin önemini vurgulamıştır. Çalışmada sosyal medya, pazarlama ve sosyal medya ile pazarlamanın ürün kalitesine yansımaları tüketicilerin gözüyle incelenerek yorumlanmıştır (Terkan, 2014).

Saima ve Khan (2020) Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'de sosyal medya etkileyicilerinin (influencer) tüketicilerin satın alma niyetleri üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik bir araştırma yapmışlardır. Çalışmada verilerin toplanmasında Google formlardan yararlanılarak tasarlanan anket kullanılmış ve çevrimiçi olarak paylaşarak 76 kişiden oluşan örneklem

belirlenmiştir. Verilerin analizinde yapısal eşitlik modellemesinden faydalanılmış ve katılımcılar belirlenirken kota örnekleme tekniği benimsenmiştir. Araştırma bulgularına göre sosyal medya etkileyicilerinin güvenilirliği, bilgi kalitesi ve eğlendirme puanının etkileyicilerin güvenilirliği üzerinde dolaylı etkileri olduğu kadar tüketicilerin satın alma niyetinde de dolaylı etkileri olduğu bulunmuştur (Saima ve Khan, 2020).

Lisun (2020), çalışmasında dünyadaki ve özellikle Polonya ve Ukrayna'daki internet ve sosyal medya kullanıcılarının ana eğilimlerini analiz etmiştir. Yapılan analizin amacı 2014-2020 yılları arasında internet ve sosyal medya kullanıcılarını ana göstergelere bağlı olarak karakterize edilmesidir. Araştırmada ikincil verilerden yararlanılarak mevcut durum analiz edilmiştir. Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nin (ITU) Küresel Dijital Bakış Raporu 2019 ve 2020'den elde edilen verilere göre, geçen yıl internet kullanan kişi sayısının önceki yıllara göre arttığı ve her gün bir milyondan fazla kişinin ilk kez çevrimiçi olduğu verisine dikkat çekilerek, sosyal medya kullanıcılarının güncel verileri paylaşılmıştır. Bu verilere göre 2020 yılında sosyal medya kullanıcı sayısı, 2019 yılı Ocak ayına göre 152 milyon (%3) kişi artarak 4,54 Milyar kişiye ulaşmıştır. 2019 yılında mobil cihazlarla sosyal medya kullanan kişi sayısı 100 milyon kişi artışla (%2) 5,11 milyar eşsiz kullanıcıya ulaşmıştır. İnternet kullanıcıları dünya genelinde herhangi bir cihazla günde ortalama 6,42 saat internette zaman geçirmekteyken, Polonya'da 2019 yılında bu süre 6,02 saat olarak belirlenmiştir. 2014-2020 döneminde dünya çapında İnternet kullanıcılarının sayısı % 82 artarken (2,484' milyardan 4,540 milyara), dünya çapındaki sosyal medya kullanıcılarının sayısı aynı dönemde iki katına çıkmıştır (1,857 milyardan 3,800 milyara). Polonya'da İnternette reklamcılık alanında yapılan projelerden en büyük payı Facebook (%54,5) alırken bunu Instagram (%22,7) ve LinkedIn (%17,8) ve Influencers (%14) izlemektedir. Ukrayna'da paylaşılan reklam kampanyaları ise Facebook'ta (%38,5), Instagram'da (%33,5), LinkedIn'de %26 ve Influencers' da %26 oranında gerçekleşmiştir (Lisun, 2020).

Constantinides ve Stagno (2011), araştırmalarında sosyal medyanın yüksekokulların tercih edilmesinde bir pazarlama aracı olarak potansiyeli olup olmadığını belirlemeye çalışmışlardır. Çalışma, Hollanda'da gelecekte üniversite öğrencisi olacak ve lisede son iki yılı olan öğrencilerin katılımına açık olan ulusal bir anket yoluyla toplanan verilere dayanmaktadır. Verilerin analizinde ise küme ve faktör analizlerinden yararlanılmıştır. Araştırma bulguları, üç farklı segmentin varlığına işaret etmektedir. Bunlardan ilki Hollanda'da gelecekte sosyal medya temelinde üniversite öğrencisi olacak öğrencilerin sayısının tespit edilmesidir. Bir diğer önemli bulgu gelecekte üniversite öğrencisi olacak olan gençlerin sosyal medya kullanırken daha çok sosyal etkileşim ve bilgi arayışını amaçlamasıdır. Bunları amaçlayan öğrenci grubunun sosyal medyadaki içeriğe olan katkısı fotoğraf ve video paylaşımıyla sınırlı kalmaktadır. Diğer önemli bulgu ise üniversite tercihlerinde sosyal medya diğer iletişim kanallarıyla kıyaslandığında ikincil bir rol oynamaktadır (Constantinides ve Stagno, 2011).

Ather, Khan, Rehman ve Nazneen (2018) Pakistan'ın Peshawar kentinde sosyal medya pazarlaması ile tüketicilerin satın alma davranışları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemeye yönelik bir araştırma yapmışlardır. Bu amacı gerçekleştirmek için online olarak hazırlanan anket çalışması aktif sosyal medya kullanıcısı olan 100 kişiye e-posta yoluyla gönderilmiş ve farklı sosyal medya platformlarında paylaşılmıştır. Elde edilen veriler analiz edildiğinde sosyal medya pazarlaması ile tüketici satın alma davranışı arasında pozitif yönlü

bir ilişkinin olduğu ve sosyal medyanın etkili bir pazarlama aracı olarak kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır (Ather, Khan, Rehman ve Nazneen, 2018).

Choedon ve Chan (2020) Kore’de yaptıkları çalışmalarında, sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin (SMMA) Koreli kozmetik firmaları üzerindeki satın alma niyetine etkisini araştırmışlardır. Sosyal medyanın artan kullanımının, firmaların markalarının tüketicilerle ilişki kurma şeklini değiştirdiği ifade edilerek, marka değeri ve sosyal marka bağlılığı olan Koreli kozmetik firmalarında sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin satın alma niyetine etkisi araştırılmıştır. Çalışmada 332 kişiye anket uygulanmış ve veri analizi için 219 sosyal medya kullanıcısının cevapları uygun görülerek analiz edilmiştir. Sonuçlar, önceki çalışmalardan etkilenecek belirlenen beş temel sosyal medya ögesinin (eğlence, etkileşim, eğilim, özelleştirme ve e-wom) tamamının marka değeri, sosyal marka bağlılığı ve satın alma niyeti ile pozitif olarak ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Choedon ve Chan, 2020).

Galan, Lawley ve Clements (2015), üniversitelerin küresel boyutta artan bir şekilde sosyal medyayı bir pazarlama aracı olarak kullandıklarını belirttikleri araştırmalarında, uluslararası öğrenci statüsündeki yüksek lisans öğrencilerinin üniversite tercihlerini belirlemede, karar verme süreçlerinde sosyal medyadan nasıl ve neden etkilendiklerini araştırmışlardır. Gerekli veriye ulaşmak için bir Avustralya üniversitesinde öğrenim gören 12 uluslararası yüksek lisans öğrencisi ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre öğrencilerin karar vermede Facebook ve Youtube gibi platformların yanında blogları da kullandığı görülmüştür. Sosyal medya kullanımının en yaygın iki sebebi daha önce mezun olan öğrencilerin yaşam koşulları ve kurumla ilgili yorumlarının araştırılmasıdır. Karar verme sürecinde sosyal medya çoğunlukla bilgi arama ve değerlendirme aşamalarında kullanılmaktadır. Araştırmada elde edilen bulgular özellikle uluslararası eğitim pazarlaması için çalışan yöneticiler için bir bilgi kaynağı niteliğinde olup, bu alanda çalışan pazarlamacıların sosyal medyayı daha aktif kullanmaları tavsiye edilmiştir (Galan, Lawley ve Clements, 2015).

Khatib (2016), Suudi Arabistan’ın Asir bölgesinde sosyal medyanın tüketicilerin satın alma karar verme sürecini nasıl etkilediğini ve bu etkinin karar verme sürecinin çeşitli aşamalarında farklı boyutlarda olup olmadığını belirlemeye yönelik bir araştırma yapmıştır. Nicel araştırma yönteminin uygulandığı çalışmada birincil veriler Asir bölgesinde yaşayan 310 kişiye anket uygulanarak elde edilmiştir. Araştırmada sosyal medyanın etkisinin satın alma karar verme sürecinin çeşitli aşamalarına göre farklılaştığı görülmüştür. Etki özellikle alışveriş sonrası aşamada daha fazla iken bunu alışverişe karar verme aşaması takip etmiştir. Bilginin sosyal medya platformlarında erişilebilir ve elde edilebilir olmasına bağlı olarak tüketicilerin bilgi edinme aşamasında çok aktif rol oynadığı görülmüştür. Sosyal medyanın satın alma kararı aşamasındaki rolü ise tüketicilere çok çeşitli kıyaslama araçları sunması, satın alma kararlarında etkili olabilecek sosyal medya üzerinde tavsiye ve yorumların geniş bir şekilde ulaşılabilir olması şeklinde açıklanabilir. Araştırma sonuçları Suudi Arabistan’da satın alma davranışı sonrası tüketicilerin mevcut durumunu da ortaya koymaktadır. Katılımcıların birçoğu sosyal medyayı kullanarak seslerini duyurabildikleri ve şirketlerin diğer müşterileriyle daha etkili bir şekilde iletişim kurabildikleri konusunda ortak görüşe sahiptir (Khatib, 2016).

Ibrahim, Aljarah ve Ababneh (2020) araştırmalarında, sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin (SMMA) marka değeri (BE) ve satın alma niyeti (PI) ile ilişkilerini inceleyen bir meta-analiz çalışması yapmışlardır. Frekans değeri 6282 olan Toplam 15 makale bu ilişkilerin etki boyutunu ölçmek için belirlenmiş ve araştırmaya katılmıştır. Meta analizi sonuçları sosyal

medya pazarlama aktiviteleri (SMMA) ile marka değeri (BE) arasında büyük bir etkiyi temsil eden pozitif yönlü bir ilişki olduğunu gösterirken, sosyal medya pazarlama aktiviteleri (SMMA) ile satın alma niyeti (PI) arasında orta büyüklükte pozitif bir etki olduğu ifade edilmiştir. İki değişken kıyaslandığında sosyal medya pazarlama aktivitelerinin marka değeri üzerinde daha büyük bir etkisi olduğu görülmüştür (İbrahim, Aljarah ve Ababneh, 2020).

Madni (2014), sosyal medyanın son yıllarda hayatımızdaki etkisini belirlemeyi ve sosyal ağların Pakistan'daki tüketicilerin satın alma davranışları üzerindeki etkilerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırma örneklemini yaşları 18-50 yaş aralığında değişen, sosyal medya platformlarında en az bir sosyal medya hesabı olan 1000 tüketici oluşturmuş ve katılımcılara anket yapılarak veriler toplanmıştır. Araştırma sonuçları sosyal medyanın Pakistan'daki tüketici davranışı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle internette bir ürün satın almadan önce katılımcıların %53'ü forumlardan, web sitelerinden ve yaşıt değerlendirmelerinden bilgi edindiğini ifade ederken, tüketicilerin online işlemleri en çok tercih etme nedenlerinden birisi olarak katılımcıların %47'si uygunluk ve %43'ü ürünlerin eve ulaştırılmasının kolaylığı olarak ifade etmişlerdir (Madni, 2014).

AMAÇ VE YÖNTEM

Çalışma, sosyal medyada satın alma öncesi tüketici davranışını etkileyen durumların belirtildiği yargısal ifadeler katılımcıların verdiği cevapların katılımcıların demografik durumlarına göre anlamlı bir değişim gösterip göstermediğini belirlemek ve sosyal medya araçlarının tüketiciler üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın maliyet ve zaman koşulları göz önünde bulundurularak, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bursa, Bilecik ve Eskişehir illeri araştırma evrenini; tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme ile belirlenen 450 katılımcı ise araştırma örneklemini oluşturmaktadır.

Araştırmada tüketicilerin alışveriş yapmadan önce sosyal medyadan nasıl etkilendiklerini belirlemek amacıyla anket yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmada katılımcılara yöneltilen soru formu hazırlanırken İşlek (2012)'in "Sosyal Medyanın Tüketici Davranışlarına Etkileri: Türkiye'deki Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Araştırma" başlıklı çalışmasında kullanılan anket soruları yazarın onayı da alınarak, literatür taramasıyla güncellenerek kullanılmıştır. Araştırma örneklemini oluşturan Bilecik, Bursa ve Eskişehir illerinden katılımcılarla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların demografik durumları genel bulgular başlığında açıklanmış ve araştırma hipotezleri oluşturulmuştur. Hipotezlerin analizinde; nicel araştırma yöntemlerinde kullanılan frekans, t testi, Anava analizi gibi istatistik analiz yöntemlerinden yararlanılmıştır. Bu yöntemler belirlenmeden önce verilerin normal olarak dağılıp dağılmadığını belirlemek için verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri kontrol edilmiştir. Jondeau ve Rockinger (2003)' e göre alt boyutların çarpıklık ve basıklık katsayılarının +3 ile -3 arasında değiştiğinde bu alt boyutlarında normal dağılım parametrelerine uygun şartların olduğu ifade edilmektedir (Jondeau ve Rockinger, 2003). Bu yüzden araştırmada t testi ve Anova analizi kullanılmıştır. Basıklık değerleri ile ilgili tablo aşağıda görülmektedir.

Tablo 3. Sosyal Medya Kullanımı İle İlgili İfadeler İçin Skewness & Kurtosis Değerleri

Descriptives			
		İstatistik	Standart Hata
Sosyal ağlardaki hesaplarımı (Facebook, Google, vb.) düzenli olarak kullanıyorum.	Mean (Ortalama)	3,89	,066
	Median	5,00	
	Skewness	-,930	,117
	Kurtosis	-,502	,234
Kendi blogumda yazı yazar ve yayımlarım	Mean (Ortalama)	1,93	,062
	Median	1,00	
	Skewness	1,176	,117
	Kurtosis	,109	,234
Başkalarının yazdığı blogları okurum.	Mean (Ortalama)	2,37	,069
	Median	2,00	
	Skewness	1,356	,117
	Kurtosis	1,375	,234
Blog yazılarına yorum yaparım.	Mean (Ortalama)	1,79	,055
	Median	1,00	
	Skewness	1,387	,117
	Kurtosis	,961	,234
Kendi twitter hesabımda paylaşımlarda bulunurum.	Mean (Ortalama)	2,17	,068
	Median	1,00	
	Skewness	,783	,117
	Kurtosis	-,845	,234
Twitter'da Takip ettiğim kullanıcıların yazdıklarını okurum.	Mean (Ortalama)	2,40	,072
	Median	2,00	
	Skewness	,509	,117
	Kurtosis	-1,277	,234
Takip ettiklerim ve takip edenlerimle iletişim kurarım	Mean (Ortalama)	2,43	,063
	Median	2,00	
	Skewness	,477	,117
	Kurtosis	-,858	,234
Instagram hesabımda düzenli olarak paylaşımında bulunuyorum.	Mean (Ortalama)	3,37	,066
	Median	4,00	

	Skewness	-,431	,117
	Kurtosis	-1,007	,234
Instagram hesabımla birçok markayı takip edip, ürünlerini inceliyorum.	Mean (Ortalama)	3,20	,068
	Median	3,00	
	Skewness	-,278	,117
	Kurtosis	-1,244	,234
İlgi duyduğum işletmelerin Facebook ve diğer sosyal ağlardaki kurumsal sayfalarını beğenir ve takip ederim	Mean (Ortalama)	3,31	,062
	Median	3,00	
	Skewness	-,332	,117
	Kurtosis	-,893	,234
Hesabım olan sosyal ağlarda grup açarak kendi gurubumu oluştururum	Mean (Ortalama)	2,32	,063
	Median	2,00	
	Skewness	,673	,117
	Kurtosis	-,666	,234
Üye olduğum veya kendi açtığım guruba arkadaşlarımı davet ederim	Mean (Ortalama)	2,57	,063
	Median	2,00	
	Skewness	,375	,117
	Kurtosis	-1,026	,234
Sosyal Medyada düzenli olarak oyun oynuyorum	Mean (Ortalama)	2,76	,070
	Median	3,00	
	Skewness	,173	,117
	Kurtosis	-1,326	,234
Sosyal Medyada oyun oynarken insanlarla etkileşimde bulunup konuşuyorum	Mean (Ortalama)	2,37	,070
	Median	2,00	
	Skewness	,566	,117
	Kurtosis	-1,126	,234

BULGULAR

KATILIMCILARA AİT DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER

Araştırmanın hipotezlerinin belirlenmesinde ve ilişki analizlerinin kurulmasında kullanılmak amacıyla katılımcılara; cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek, ortalama aylık hane geliri ve yaşadıkları şehir gibi demografik sorular yöneltilmiştir. Elde edilen bilgiler frekans ve yüzde değerleri şeklinde aşağıda görülmektedir (Tablo 4, 5 ve 6).

Tablo 4. Katılımcıların Cinsiyet ve Yaş Durumları

Frekans ve Yüzdeler	Cinsiyet		Yaş					
	Erkek	Kadın	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65 ve üstü
Frekans	203	247	261	86	67	24	11	1
Yüzde	45,1	54,9	58	19,1	14,9	5,3	2,4	0,2

Araştırmaya katılan 450 kişinin 203'ü erkek, 247'si ise kadın katılımcılardan oluşmaktadır. Yaş değişkeni incelendiğinde katılımcıların %58'sini (261 kişi) 18-24 yaş; %19,1'ini (86 kişi) ise 25-34 yaş aralığı var etmektedir.

Tablo 5. Katılımcıların Eğitim ve Meslek Durumu

Katılımcıların Eğitim ve Meslek Durumu		
Katılımcıların Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde
İlköğretim	17	3,8
Ortaöğretim	29	6,4
Lise	147	32,7
Önlisans	139	30,9
Lisans	106	23,6
Yüksek Lisans	10	2,2
Diğer	2	0,4
Katılımcıların Meslek Durumu	Frekans	Yüzde
Öğrenci	248	55,1
Memur	20	4,4
Özel Sektör Çalışanı	57	12,7
İşçi	42	9,3
Emekli	19	4,2
Serbest Meslek	23	5,1
Akademisyen	2	0,4
Öğretmen	7	1,6
Çalışmıyor	26	5,8
Diğer	6	1,3

Tablo 5'te katılımcıların eğitim ve meslek durumları görülmektedir. Buna göre çalışmaya katılanların %32,7'sini oluşturan 147 kişi lise mezunuyken, bunu %30,9 ile ön lisans ve %23,6 ile lisans mezunları izlemektedir. Katılımcıların meslek durumlarına bakıldığında ise ilk sırayı %55,1'lik oranla (248 kişi) öğrenciler oluşturmakta, bunu %12,7 ile (57 kişi) özel sektör çalışanları ve %9,3'lük oranla (42 kişi) işçiler izlemektedir.

Tablo 6. Katılımcıların Gelir ve Coğrafi Bölge Durumu

Katılımcıların Gelir ve Coğrafi Alan Durumu			
Katılımcıların Aylık Hane Geliri Durumu	Frekans	Yüzde	
1000 TL veya daha düşük	70	15,6	
1001-1500	64	14,2	
1501-2250	100	22,2	
2251-3000	100	22,2	
3001-3750	53	11,8	
3751-veya daha yüksek	61	13,6	
Katılımcılara Anketin Uygulandığı Coğrafi Alan	Frekans	Yüzde	
Bilecik	300	66,7	
Bursa	50	11,1	
Eskişehir	100	22,2	

Tablo 6’da katılımcıların gelir ve anketi doldurdukları coğrafi bölge bilgisi görülmektedir. Buna göre katılımcıların %44,4’ü (200 kişi) 1501-2250 TL ve 2251-3000 TL gelir grubunda yer almaktadır. Katılımcıların ankete katıldıkları şehirler incelendiğinde %66,7’sinin Bilecik’te, %22,2’sinin Eskişehir’de ve %11,1’inin ise Bursa ilinde yaşadığı görülmektedir.

İNTERNETTE GEÇEN SÜRE VE EN ÇOK KULLANILAN SOSYAL MEDYA ARAÇLARI

Soru formunun ilk sorusunda katılımcılara günün kaç saatini internette geçirdikleri sorulmuştur. Tablo 7.’de görüldüğü üzere katılımcıların %33, 8’i günde 3-5 saat, %26,9’u ise 6-8 saat İnternet’te zaman geçirmektedir.

Tablo 7. İnternet’te Geçirilen Süre

Günde kaç saatinizi İnternet’te geçiriyorsunuz?		
Süre (saat)	Frekans	Yüzde
0-2	92	20,4
3-5	152	33,8
6-8	121	26,9
8 ve üstü	85	18,9
Toplam	450	100,0

Anketin ikinci sorusunda ise katılımcılara en çok hangi sosyal medya araçlarını kullandıkları sorulmuştur. Buna göre güncel sosyal medya platformları sıralanmış ve katılımcılardan en çok kullanma derecesine göre ifadeleri cevaplamaları istenmiştir. Aşağıda yer alan üç tabloda üç farklı sosyal medya platformu için sırasıyla “en çok” kullanıyorum cevabını veren katılımcıların frekans ve yüzde değerleri görülmektedir. Kullanım sıklığı ve önceliği ile ilgili olarak katılımcılar en çok Instagram, Snapchat, Youtube vb. sosyal medya araçlarını

kullandıklarını belirtmişlerdir. Söz konusu sosyal medya platformlarını Facebook, Google Plus, LinkedIn gibi sosyal ağlar izlemektedir.

Tablo 8. Birinci Sırada En Fazla Kullanılan Sosyal Medya Aracı

Medya Paylaşım Siteleri (Instagram, Snapchat, YouTube, Foursquare, Vine, WhatsApp)		
	Frekans	Yüzde
En çok	291	64,7
Çok	47	10,4
Orta	27	6,0
Az	22	4,9
En az	59	13,1
Toplam	446	99,1

Tablo 9. İkinci Sırada En Fazla Kullanılan Sosyal Medya Aracı

Sosyal Ağlar (Facebook, Google Plus, LinkedIn)		
	Frekans	Yüzde
En çok	230	51,1
Çok	64	14,2
Orta	44	9,8
Az	33	7,3
En az	70	15,6
Toplam	442	98,2

Son olarak 101 Okey, Tavla, Knight Online, Second Life gibi sanal dünyalar katılımcıların en çok zaman geçirdiği üçüncü mecra olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine katılımcıların %26'sı bu tarz sanal dünyaları en çok kullandığı sosyal medya aracı olarak belirtmişlerdir (Tablo 10).

Tablo 10. Üçüncü Sırada En Fazla Kullanılan Sosyal Medya Aracı

Sanal Dünyalar (101Okey, Tavla, Knight Online, Second Life vb. sanal oyun)		
	Frekans	Yüzde
En çok	118	26,2
Çok	62	13,8
Orta	56	12,4
Az	46	10,2
En az	137	30,4
Toplam	419	93,1

SOSYAL MEDYA KULLANIMI

Anketin üçüncü sorusunda katılımcılardan sosyal medya kullanımıyla ilgili 15 ifadenin yer aldığı bir ölçeği puanlamaları istenmiştir. Analiz yapılırken, 1: Hiçbir zaman, 2: Çok az, 3: Ara Sıra, 4: Oldukça sık, 5: Her zaman puanlaması uygulanarak, 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. (Tablo 11)

Tablo 11. Sosyal Medya Kullanımı

Sosyal Medya Kullanımı İle İlgili İfadeler	Erkek			Kadın			Toplam		
	Ort	N	Std. Sapma	Ort	N	Std. Sapma	Ort.	N	Std. Sapma
Sosyal ağlardaki hesaplarımı (Facebook, Google, vb.) düzenli olarak kullanırım.	3,94	203	1,374	3,83	247	1,383	3,88	450	1,379
Kendi blogumda yazı yazar ve yayımlarım.	1,98	203	1,335	1,90	247	1,263	1,94	450	1,295
Başkalarının yazdığı blogları okurum.	2,33	202	1,379	2,43	245	1,496	2,38	447	1,444
Blog yazılarına yorum yaparım.	1,85	203	1,189	1,76	246	1,124	1,80	449	1,153
Kendi Twitter hesabımda paylaşımlarda bulunurum.	2,15	203	1,378	2,23	247	1,473	2,19	450	1,430
Twitter'da takip ettiğim kullanıcıların yazdıklarını okurum.	2,30	203	1,459	2,53	247	1,553	2,42	450	1,515
Takip ettiklerim ve takip edenlerimle iletişim kurarım.	2,37	202	1,287	2,49	247	1,334	2,43	449	1,313
Instagram hesabımda düzenli olarak paylaşımında bulunurum.	3,15	203	1,413	3,55	246	1,317	3,37	449	1,374
Instagram hesabımla birçok markayı takip edip, ürünlerini incelerim.	2,93	200	1,410	3,44	245	1,400	3,21	445	1,427
İlgi duyduğum işletmelerin Facebook ve diğer sosyal ağlardaki kurumsal sayfalarını beğenir ve takip ederim.	3,24	203	1,287	3,38	246	1,303	3,31	449	1,296

Genel olarak üye olduğum tüm sosyal ağlarda bazı grup sayfalarını da beğenip izlerim.	3,13	202	1,231	3,34	247	1,693	3,24	449	1,505
Hesabım olan sosyal ağlarda grup açarak kendi gurubumu oluştururum.	2,38	203	1,331	2,31	245	1,338	2,34	448	1,334
Üye olduğum veya kendi açtığım guruba arkadaşlarımı davet ederim.	2,68	203	1,323	2,49	247	1,337	2,58	450	1,333
Sosyal medyada düzenli olarak oyun oynarım.	2,86	203	1,442	2,70	246	1,460	2,77	449	1,453
Sosyal medyada oyun oynarken insanlarla etkileşimde bulunup konuşurum.	2,65	203	1,503	2,20	247	1,419	2,40	450	1,473

Tablo 11’de katılımcıların sosyal medya kullanımına ilişkin vermiş olduğu cevapların cinsiyet değişkenine göre ortalama değerleri gösterilmiştir. Buna göre “Sosyal ağlardaki hesaplarımı (Facebook, Google, vb.) düzenli olarak kullanırım” ifadesi için erkek katılımcıların ortalaması 3,94; kadın katılımcıların ortalaması ise 3,83 olarak hesaplanmıştır. Her iki değişken için bu ifade en yüksek puanı almıştır. Böylece katılımcıların neredeyse tamamının sosyal medyayı düzenli olarak kullandığını söylemek mümkün görünmektedir. “Blog yazılarına yorum yaparım” ifadesi ise benzer şekilde her iki değişken için de en düşük puanı almıştır. Erkek katılımcıların ortalaması 1,85 (çok az) olarak hesaplanırken, kadın katılımcıların ortalaması 1,76 (çok az) olarak hesaplanmıştır. Dikkat çekici bir başka bulgu ise kadın katılımcıların “Instagram hesabımda düzenli olarak paylaşımında bulunurum” ifadesine verdikleri cevapların ortalamasının (3,55), erkeklere göre 0,40 puan daha yüksek olarak hesaplanmasıdır. Buna göre Instagram’ın kadınlar tarafından erkeklere oranla daha aktif bir şekilde kullanıldığını söylemek mümkündür.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ VE İLİŞKİ ANALİZLERİ

Araştırmada uygulanan anketin beşinci sorusunda katılımcılara sosyal medyada satın alma öncesi tüketici davranışını etkileyen yargısal ifadelerle katılım durumları sorulmuştur. Bu yargısal ifadelerle katılım düzeylerinin farklı demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla aşağıdaki hipotezler kurularak ilgili analizler yapılmıştır.

H₁: Sosyal medyada satın alma öncesi tüketici davranışını etkileyen yargısal ifadelerle katılım düzeyi cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark gösterir.

H₂: Sosyal medyada satın alma öncesi tüketici davranışını etkileyen yargısal ifadelerle katılım düzeyi coğrafi bölgelere göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H₃: Sosyal medyada satın alma öncesi tüketici davranışını etkileyen yargısal ifadelerle katılım düzeyi farklı eğitim grupları arasında anlamlı bir farklılık gösterir.

H₄: Sosyal medyada satın alma öncesi tüketici davranışını etkileyen yargısal ifadelerle katılım düzeyi farklı gelir grupları arasında anlamlı bir farklılık gösterir.

SATIN ALMA ÖNCESİ TÜKETİCİ DAVRANIŞINI ETKİLEYEN YARGISAL İFADELERE KATILIM DÜZEYİ İLE CİNSİYET İLİŞKİSİ

Cinsiyet guruplarının katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için belirlenen hipotezlere “t” testi uygulanmıştır. Analiz sonuçları ve bulgular Tablo 12’de görülmektedir.

Tablo 12. Sosyal medyada satın alma öncesi tüketici davranışını etkileyen yargısal ifadelerle katılım düzeyi cinsiyet ilişkisi

	Cinsiyet	N	Ort.	S.Sapma	S.d.	t	P (<0,05)
Bir ürün ya da hizmeti satın almadan önce sosyal medyada araştırma yaparım.	Erkek	202	3,67	1,317	446	2,220	0,027 *
	Kadın	246	3,93	1,176			
Sosyal medyada satın almayı düşündüğüm ürünlerle ilgili yer alan olumlu yorumlar tercihimde etkili olur.	Erkek	202	3,54	1,180	447	2,007	0,045*
	Kadın	246	3,77	1,141			
Sosyal medyada satın alacağım ürün ya da hizmet ile ilgili bilgi tüketici tarafından oluşturulmuşsa o bilgiye güvenirim.	Erkek	202	3,38	1,194	448	2,024	0,044*
	Kadın	246	3,60	1,107			
Sosyal medyada yer alan reklamların ürünün özelliklerini anlatması tercihimde etkili olur.	Erkek	203	3,31	1,158	448	2,724	0,007*
	Kadın	247	3,60	1,121			
Markaların sosyal medya üzerinde düzenlediği kampanyalar o markaya yönelme etki eder.	Erkek	203	3,20	1,179	448	2,975	0,003*
	Kadın	247	3,53	1,154			

Yapılan t testi sonucuna göre Tablo 12’de verilen ifadeler için “*H₁: Sosyal medyada satın alma öncesi tüketici davranışını etkileyen yargısal ifadelerle katılım düzeyi cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark gösterir*” hipotezi kabul edilmiştir. Ortalamalar açısından ele alındığında kadın katılımcıların ortalamalarının erkek katılımcılara oranla yukarıdaki tabloda verilen ifadeler açısından daha yüksek olduğu görülmektedir. “Sosyal medyada yer alan reklamların ürünün özelliklerini anlatması tercihimde etkili olur” ve “Markaların sosyal medya üzerinde düzenlediği kampanyalar o markaya yönelme etki eder” ifadeleri için kadınların erkeklere oranla daha yüksek ortalama değerlere sahip olduğu ve katılım düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir.

SATIN ALMA ÖNCESİ TÜKETİCİ DAVRANIŞINI ETKİLEYEN YARGISAL İFADELERE KATILIM DÜZEYİ İLE COĞRAFİ BÖLGE İLİŞKİSİ

Katılımcıların araştırmaya katıldıkları coğrafi bölgeye göre alışveriş yapmadan önce sosyal medyadan etkilenme düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını ortaya koymak amacıyla One Way Anova Analizi yapılmıştır. Ancak üç ayrı şehirdeki örneklem büyüklüğü arasında farklılıklar olduğu için, Anova alt testlerinden Gabriel kullanılmıştır.

Tablo 13. Sosyal Medyada Satın Alma Öncesi Tüketici Davranışını Etkileyen Yargısal İfadelere Katılım Düzeyi Ve Coğrafi Bölge İlişkisi

ANOVA						
	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler Ortalaması	F	Sig.(p)
Sosyal medyada satın almayı düşündüğüm ürünlerle ilgili yer alan olumlu yorumlar tercihimde etkili olur.	Gruplar arası	17,781	2	8,890	6,742	,001
	Gruplar İçi	588,108	446	1,319		
	Toplam	605,889	448			
Sosyal medyada satın alacağım ürün ya da hizmet ile ilgili bilgi tüketici tarafından oluşturulmuşsa o bilgiye güvenmem.	Gruplar arası	15,128	2	7,564	4,476	,012
	Gruplar İçi	753,647	446	1,690		
	Toplam	768,775	448			
Sosyal medyada satın almayı düşündüğüm ürünlerle ilgili yer alan olumsuz yorumlar tercihim olumsuz yönde etkiler.	Gruplar arası	9,834	2	4,917	3,273	,039
	Gruplar İçi	670,068	446	1,502		
	Toplam	679,902	448			
Satın alacağım ürün ya da hizmet ile ilgili sosyal medyada sadece daha önceden de tanıdığım kişilerin tavsiyelerine güvenirim.	Gruplar arası	11,284	2	5,642	3,492	,031
	Gruplar İçi	722,307	447	1,616		
	Toplam	733,591	449			

Tablo 13’de katılımcıların yaşadığı coğrafi bölgeye göre alışveriş yapmadan önce sosyal medyadan etkilenme düzeyleri arasındaki ilişkiyi gösteren Anova analizi sonuçları görülmektedir. Tabloda, $p < 0,05$ için anlamlı olan ifadeler gösterilmiştir. Diğer 10 ifade için anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu dört ifade için Gabriel testi sonuçlarına bakıldığında ise, “Sosyal medyada satın almayı düşündüğüm ürünlerle ilgili yer alan olumlu yorumlar tercihimde etkili olur” ifadesi için Bilecik’teki katılımcıların Eskişehir’deki katılımcılara göre

ortalama değerlerinin çok daha düşük ve p değeri 0,001 (<0,05) olduğu için “H₂: Sosyal medyada satın alma öncesi tüketici davranışını etkileyen yargısal ifadelere katılım düzeyi coğrafi bölgelere göre anlamlı bir farklılık gösterir” hipotezi kabul edilmektedir. “Sosyal medyada satın alacağım ürün ya da hizmet ile ilgili bilgi tüketici tarafından oluşturulmuşsa o bilgiye güvenmem” ifadesi için de benzer şekilde Bilecik’teki katılımcıların ortalama düzeyleri Eskişehir’deki katılımcılara göre daha fazla ve p değeri 0,017 (<0,05) itibariyle anlamlı bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 14. Anova Analizi (Gabriel Testi) Çoklu Karşılaştırma Coğrafi Bölge

Bağımlı Değişken	(I) Anketin Yapıldığı Yer	(J) Anketin Yapıldığı Yer	Mean Difference (I-J)	Std. Error	N	Ortalama	Sig.
Sosyal medyada satın almayı düşündüğüm ürünlerle ilgili yer alan olumlu yorumlar tercihimde etkili olur.	Bursa	Bilecik	,198	,177	49	3,73	,533
		Eskişehir	-,285	,200			,382
	Bilecik	Bursa	-,198	,177	300	3,54	,533
		Eskişehir	-,483*	,133			,001
	Eskişehir	Bursa	,285	,200	100	4,02	,382
		Bilecik	,483*	,133			,001
Sosyal medyada satın alacağım ürün ya da hizmet ile ilgili bilgi tüketici tarafından oluşturulmuşsa o bilgiye güvenmem.	Bursa	Bilecik	-,362	,199	50	2,18	,139
		Eskişehir	,040	,225			,997
	Bilecik	Bursa	,362	,199	299	2,54	,139
		Eskişehir	,402*	,150			,017
	Eskişehir	Bursa	-,040	,225	100	2,14	,997
		Bilecik	-,402*	,150			,017
Sosyal medyada satın almayı düşündüğüm ürünlerle ilgili yer alan olumsuz yorumlar tercihim olumsuz yönde etkiler.	Bursa	Bilecik	,445*	,187	50	3,88	,030
		Eskişehir	,250	,212			,548
	Bilecik	Bursa	-,445*	,187	299	3,43	,030
		Eskişehir	-,195	,142			,395
	Eskişehir	Bursa	-,250	,212	100	3,63	,548
		Bilecik	,195	,142			,395
Satın alacağım ürün ya da hizmet ile ilgili sosyal medyada sadece daha önceden de tanıdığım kişilerin tavsiyelerine güvenirim.	Bursa	Bilecik	-,137	,194	50	3,36	,829
		Eskişehir	,250	,220			,577
	Bilecik	Bursa	,137	,194	300	3,50	,829
		Eskişehir	,387*	,147			,020
	Eskişehir	Bursa	-,250	,220	100	3,11	,577
		Bilecik	-,387*	,147			,020

“Sosyal medyada satın almayı düşündüğüm ürünlerle ilgili yer alan olumsuz yorumlar tercihim olumsuz yönde etkiler” ifadesi için Bilecik’teki katılımcılarla Bursa’daki

katılımcıların katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Bilecik'te ankete katılan katılımcılar Bursa'da ankete katılanlara göre, sosyal medyadaki olumsuz yorumlardan çok daha az etkilenmektedir. Burada p değeri 0,030 (<0,05) olarak hesaplanmıştır. "Satın alacağım ürün ya da hizmet ile ilgili sosyal medyada sadece daha önceden de tanıdığım kişilerin tavsiyelerine güvenirim" ifadesi için p değeri 0,020 (<0,05) olarak hesaplanmıştır. Bilecik'teki katılımcılar ile Eskişehir'deki katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık olup, Bilecik'teki katılımcılar Eskişehir'deki katılımcılara göre önceden tanıdığı insanların sosyal medya paylaşımlarına daha fazla güvenmektedir.

SATIN ALMA ÖNCESİ TÜKETİCİ DAVRANIŞINI ETKİLEYEN YARGISAL İFADELERE KATILIM DÜZEYİ İLE EĞİTİM DURUMU İLİŞKİSİ

Araştırmaya katılan katılımcıların eğitim durumlarına göre alışveriş yapmadan önce sosyal medyadan etkilenme düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını ortaya koymak amacıyla One Way Anova Analizi yapılmıştır. Coğrafi bölgede olduğu gibi eğitim guruplarının örneklem büyüklükleri arasında farklılıklar olduğu için, Anova alt testlerinden Gabriel kullanılmıştır.

Tablo 15. Sosyal Medyada Satın Alma Öncesi Tüketici Davranışını Etkileyen Yargısal İfadelere Katılım Düzeyi & Eğitim Durumu İlişkisi

ANOVA						
	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler Ortalaması	F	Sig.(p)
Bir ürün ya da hizmeti satın almadan önce sosyal medyada araştırma yaparım.	Gruplarasası	29,693	6	4,949	3,280	,004
	Gruplar İçi	665,298	441	1,509		
	Toplam	694,991	447			
Sosyal medyada satın almayı düşündüğüm ürün ya da hizmetlerle ilgili yer alan bilgilerin yeterince güvenilir olduğuna inanırım.	Gruplarasası	15,986	6	2,664	2,361	,030
	Gruplar İçi	499,934	443	1,129		
	Toplam	515,920	449			
Sosyal medyada yer alan reklamların, ürünün özelliklerini anlatması tercihimde etkili olur.	Gruplarasası	17,062	6	2,844	2,199	,042
	Gruplar İçi	572,938	443	1,293		
	Toplam	590,000	449			

Tablo 15'de, katılımcıların eğitim durumuna göre alışveriş yapmadan önce sosyal medyadan etkilenme düzeyleri arasındaki ilişkiyi gösteren Anova analizi sonuçları görülmektedir. Tabloda $p < 0,05$ için anlamlı olan ifadeler gösterilmiştir. Diğer 11 ifade için anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu üç ifade için " H_3 : Sosyal medyada satın alma öncesi tüketici davranışını etkileyen yargısal ifadeler katılımlı düzeyi farklı eğitim gurupları arasında anlamlı bir farklılık gösterir" hipotezi kabul edilmiştir. Bu üç ifadeden "Bir ürün ya da hizmeti satın almadan önce sosyal

medyada araştırma yaparım” ifadesi için Gabriel testi sonuçları aşağıdaki tabloda görülebilmektedir.

Tablo 16. Anova Analizi (Gabriel Testi) Çoklu Karşılaştırma Eğitim Durumu

Bağımlı Değişken	(I) Eğitim Durumu	(J) Eğitim Durumu	Mean Difference (I-J)	Std. Error	N	Ortalama	Sig.
Bir ürün ya da hizmeti satın almadan önce sosyal medyada araştırma yaparım.	İlköğretim	Ortaöğretim	-,231	,375	17	2,94	1,000
		Lise	-,908*	,315			,029
		Önlisans	-,950*	,316			,019
		Lisans	-1,012*	,321			,014
		yüksek lisans	-1,159	,489			,306
	Ortaöğretim	İlköğretim	,231	,375	29	3,17	1,000
		Lise	-,677	,250			,078
		Önlisans	-,719*	,251			,049
		Lisans	-,780*	,257			,033
		yüksek lisans	-,928	,450			,511
	Lise	İlköğretim	,908*	,315	146	3,85	,029
		Ortaöğretim	,677	,250			,078
		Önlisans	-,042	,146			1,000
		Lisans	-,104	,157			1,000
		yüksek lisans	-,251	,401			1,000
	Önlisans	İlköğretim	,950*	,316	138	3,89	,019
		Ortaöğretim	,719*	,251			,049
		Lise	,042	,146			1,000
		Lisans	-,062	,159			1,000
		yüksek lisans	-,209	,402			1,000
	Lisans	İlköğretim	1,012*	,321	106	3,95	,014
		Ortaöğretim	,780*	,257			,033
		Lise	,104	,157			1,000
		Önlisans	,062	,159			1,000
		yüksek lisans	-,147	,406			1,000
	yüksek lisans	İlköğretim	1,159	,489	10	4,10	,306
		Ortaöğretim	,928	,450			,511
		Lise	,251	,401			1,000
		Önlisans	,209	,402			1,000
		Lisans	,147	,406			1,000
Diğer		-,400	,951	1,000			

Gabriel testi sonuçlarına göre bu üç ifade için özellikle orta öğretim, ön lisans ve lisans mezunları arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Eğitim düzeyi arttıkça sosyal

medyanın tüketici tercihlerinde etkili ve güvenilir bir araç olarak daha fazla kullanıldığı görülmüştür.

SATIN ALMA ÖNCESİ TÜKETİCİ DAVRANIŞINI ETKİLEYEN YARGISAL İFADELERE KATILIM DÜZEYİ İLE GELİR DURUMU İLİŞKİSİ

Araştırmaya katılan katılımcıların gelir durumlarına göre göre alışveriş yapmadan önce sosyal medyadan etkilenme düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını ortaya koymak amacıyla One Way Anova analizi yapılmıştır. Gelir gruplarının örneklem büyüklüklerinin birbirlerine yakın olması bu kez Anova alt testlerinden Scheffe Testini kullanmayı gerekli kılmıştır.

Tablo 17. Sosyal Medyada Satın Alma Öncesi Tüketici Davranışını Etkileyen Yargısal İfadelere Katılım Düzeyi & Gelir Durumu İlişkisi

ANOVA						
	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler Ortalaması	F	Sig.(p)
Sosyal medyada satın almayı düşündüğüm ürüne ya da hizmetlerle ilgili yer alan bilgilerin yeterince güvenilir olduğuna inanırım.	Gruplarasası	22,538	5	4,508	4,071	,001
	Gruplar İçi	489,426	442	1,107		
	Toplam	511,964	447			
Markalarla ilgili sosyal medyada paylaşılan olumlu videolar tercihimde etkili olur.	Gruplarasası	18,427	5	3,685	2,875	,014
	Gruplar İçi	562,818	439	1,282		
	Toplam	581,245	444			
Sosyal medyada edineceğim bilgilere göre, kullanmaktan memnun olacağımı düşündüğüm ürünü tercih ederim.	Gruplarasası	16,826	5	3,365	2,259	,048
	Gruplar İçi	657,071	441	1,490		
	Toplam	673,897	446			

Yapılan Anova analizi sonuçlarına göre “H₄: Sosyal medyada satın alma öncesi tüketici davranışını etkileyen yargısal ifadelere katılım düzeyi farklı gelir gurupları arasında anlamlı bir farklılık gösterir” hipotezi p değerleri 0,05’den küçük olarak hesaplanan ve Tablo 17’de görülen bu üç ifade için kabul edilmiştir.

Tablo 18. Anova Analizi (Scheffe Testi) Çoklu Karşılaştırma Gelir Durumu

Bağımlı Değişken	(I) Aylık Hane Geliri	(J) Aylık Hane Geliri	Mean Difference (I-J)	Std. Error	N	ORTALAMA	Sig.
Sosyal Medyada satın almayı düşündüğüm ürün ya da hizmetlerle ilgili yer alan bilgilerin yeterince güvenilir olduğuna inanırım.	1000 TL veya daha düşük	1001-1500 TL	-,066	,182	70	2,70	1,000
		1501-2250	-,230	,164			,853
		2251-3000	-,390	,164			,343
		3001-3750	-,753*	,192			,009
		3751 TL veya daha yüksek	-,398	,184			,458
3001-3750	1000 TL veya daha düşük	1001-1500 TL	,066	,182	64	2,77	1,000
		1501-2250	-,164	,168			,966
		2251-3000	-,324	,168			,593
		3001-3750	-,687*	,195			,032
		3751 TL veya daha yüksek	-,333	,188			,681
3001-3750	1000 TL veya daha düşük	1001-1500 TL	,753*	,192	61	3,10	,009
		1501-2250	,687*	,195			,032
		2251-3000	,523	,179			,131
		3001-3750	,363	,179			,533
		3751 TL veya daha yüksek	,354	,198			,667
		3001-3750	-,354	,198			,667

“Sosyal Medyada satın almayı düşündüğüm ürün ya da hizmetlerle ilgili yer alan bilgilerin yeterince güvenilir olduğuna inanırım” ifadesine Scheffe Testi sonuçlarına göre gelir durumu 3001-3750 TL olan katılımcılar, gelir durumu en düşük seviyede 1000 TL veya daha düşük düzeyde olan katılımcılara göre 3,10 ortalama ile daha fazla katılım göstermektedir. Diğer gelir düzeylerine bakıldığında da benzer şekilde gelir seviyesi arttıkça sosyal medyada yer alan bilgilerin güvenilir olduğuna olan inanç artmaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Gelişen bilgi teknolojileri ve İnternet’in yaygın bir şekilde kullanılmasıyla hem bireyler hem de işletmeler sosyal medyada kendi profillerini oluşturmakta ve karşılıklı etkileşimde bulunmaktadır. Sosyal medyada işletmeler ve bireyler tarafından yapılan marka ve ürünlerle ilgili paylaşımlar ise tüketicilerin satın alma öncesi tutumlarını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu çalışmada katılımcıların sosyal medya kullanımları ve demografik

durumları belirlendikten sonra satın alma eylemini gerçekleştirmeden önce sosyal medyadan nasıl etkilendikleri geliştirilen hipotezler kapsamında araştırılmıştır.

Araştırmaya katılanların büyük kısmı (%80)'i 4-8 saat arası internette zaman geçirmektedir. Literatürde daha önce yapılan çalışmalardan Lisun (2020)'un araştırmasında dünyadaki internet kullanıcıları herhangi bir cihazla günde ortalama 6,42 saat internette zaman geçirdiği görülmektedir. Ülkemiz için de araştırma sonuçlarına göre internette geçirilen sürenin dünya ortalamasına yakın düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcıların neredeyse tamamı ise sosyal medya sitelerini kullandıklarını belirtmiştir. Katılımcıların genel olarak bir ürün ya da hizmeti satın almadan önce sosyal medyada araştırma yaptığı, okuduğu yorumların tercihlerinde etkili olduğu, tüketiciler tarafından oluşturulan içeriğe daha fazla güvendikleri ve sosyal medyada yer alan reklamlardan etkilendikleri görülmüştür. Katılımcılar tarafından en çok kullanılan mecra Instagram olarak dikkat çekerken, bunu Youtube ve Facebook platformları izlemektedir. Bu bulgu Madni (2014)'nin çalışmasında ulaştığı sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Sosyal medyanın Pakistan'daki tüketici davranışı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunun belirtildiği çalışmada katılımcıların büyük çoğunluğu internette bir ürün satın almadan önce forumlardan, web sitelerinden ve akranlarının değerlendirmelerinden bilgi edindiğini belirtmiştir. Özellikle satın alma öncesi yorumların okunması ve satın alma tercihinde etkili olması her iki çalışmada benzer bulgu olarak görülmektedir. Khatib (2016)'in Suudi Arabistan'da yaptığı çalışmada da satın alma öncesi sosyal medyanın özellikle bilgi edinme amacıyla kullanıldığı ve işletmelerin kurumsal hesaplarının tüketicilere iletişim konusunda büyük kolaylık sağladığı belirtilmiştir. Çalışmadaki bulgular, kadın tüketicilerin alışveriş yapmadan önce işletmelerin kurumsal sosyal medya hesaplarından olumlu yönde etkilenmesi bakımından Khatib (2016)'in çalışmasını da desteklemektedir.

Demografik değişkenlerden cinsiyet değişkeni ele alındığında; kadın katılımcıların erkeklere oranla sosyal medyada yer alan reklam ve kampanyalardan daha fazla etkilendiği, daha fazla araştırma yaptığı ve olumlu yorumlardan daha fazla etkilendiği gözlemlenmiştir. Öte yandan eğitim düzeyi arttıkça sosyal medyanın tüketici tercihlerinde etkili ve güvenilir bir araç olarak daha fazla kullanıldığı ve eğitim düzeyi yüksek bireylerin satın alma öncesi sosyal medyada daha fazla araştırma yaptığı görülmüştür. Elde edilen bulgular ışığında eğitim düzeyine benzer şekilde gelir seviyesi arttıkça sosyal medyada yer alan bilgilerin güvenilir olduğuna olan inancın da arttığı tespit edilmiştir.

Çalışmada katılımcıların yaşadıkları şehirlerin sosyal medyadan etkilenmede anlamlı bir farklılık ortaya koyduğu bulunmuştur. Eskişehir'de yaşayan katılımcılara göre Bilecik'te yaşayan katılımcıların bir ürün almadan önce sosyal medyada yer alan olumlu yorumlardan daha az etkilendikleri görülmüştür. Bu bağlamda Pütter'in (2017) çalışmasında sosyal medyanın stratejik bir yaklaşım olarak kullanıldığında marka algısını ve satın alma niyetlerini etkileyen bir değişken olarak konumlandırabileceği sonucu, araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Özellikle satın alma öncesi karar verme sürecinde katılımcıların sosyal medyadaki yorumlardan ve paylaşımlardan etkilenmesi bunu desteklemektedir. Benzer şekilde satın alma öncesi ve sonrasında tüketici davranışı ile sosyal medya kullanım düzeyi arasında "pozitif yönlü bir ilişki" olduğunu ortaya koyan Altınay, Güçer ve Bağ (2017, s. 396-397)'in çalışması da araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Bu bağlamda

katılımcıların satın alma öncesi özellikle ürünlerle ilgili yorumları okuması ve araştırma yapması sosyal medya kullanımının tüketici kararlarını etkilediğini göstermektedir.

Araştırma Bursa, Bilecik ve Eskişehir illerinde yaşayan katılımcılar üzerinde gerçekleştirildiği için tüm sosyal medya kullanıcılarının görüşlerini yansıtmaları mümkün değildir. Ancak daha önce farklı örneklemeler üzerinde benzer ölçeklerle yapılan uygulamaların sonuçlarına benzer bulgular içermektedir. İşlek (2012) çalışmasında satın alma öncesi ve sonrasında tüketici davranışının sosyal medyadan nasıl etkilendiğini belirlemeye çalışmıştır. Araştırma sonucunda, sosyal ağ sitelerinin en çok kullanılan sosyal medya aracı olduğu ortaya çıkmıştır. Sosyal ağ siteleri haricinde sırasıyla, medya paylaşım siteleri izlemiştir. Çevrimiçi topluluklarda ise sosyal medya kullanıcılarının en fazla yorum ve paylaşımları okudukları belirtilmiştir. Sosyal medyada satın alma öncesi tüketici davranışına yönelik yargular incelendiğinde kullanıcıların öncelikle satın almak istedikleri ürünleri sosyal medya sitelerinde araştırdıkları ve bu platformu kullanan marka ve işletmeleri tercih ettikleri görülmüştür. Bu bulgularla değerlendirildiğinde araştırma sonuçları benzerlik göstermektedir. İşlek (2012)'in çalışmasında demografik değişkenlerin sosyal medyadan alışveriş yapmadan önce etkilenme düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmazken, bu çalışmada demografik değişkenler arasında kısmi düzeyde belli ifadeler için anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Daha önce yapılan çalışma bulgularından farklı olarak; araştırmaya katılanların %80 gibi büyük çoğunluğunu oluşturan katılımcıların günde ortalama 4-8 saat arası internette zaman geçiriyor olması ve sosyal medyada yer alan reklamların satın alma öncesi tercihlerini etkilemesi işletmelerin pazarlama faaliyetlerine yön vermede dikkate almaları gereken önemli bir bulgu olarak ifade edilebilir. Dijital pazarlama araçlarından sosyal medya pazarlamasını kullanan işletmeler, daha kaliteli ve çekici içerikler hazırlayarak tüketicilerin dikkatini çekmeli ve satışlarını artırmaya çalışmalıdır. Araştırma sonuçlarında katılımcıların en çok kullandığı sosyal medya platformu olarak Instagram'ı belirtmeleri ise işletmelere dijital pazarlama stratejilerini belirlemede yön verebilir. İşletmeler dijital pazarlama kanallarından kurumsal Instagram paylaşımlarını daha aktif kullanarak sosyal medyada daha geniş kitlelere ulaşarak satışlarını arttırabilirler.

Galan vd., (2015), üniversitelerin küresel boyutta artan bir şekilde sosyal medyayı bir pazarlama aracı olarak kullandıklarını belirttikleri araştırmalarında, uluslararası öğrenci statüsündeki yüksek lisans öğrencilerinin üniversite tercihlerini belirlemede, karar verme süreçlerinde sosyal medyadan nasıl ve neden etkilendiklerini araştırmışlar ve özellikle Facebook ve Youtube gibi mecraların öğrencilerin öğrenim göreceği okulları seçmede önemli bir rol oynadığını ifade etmişlerdir. Benzer bir çalışmada Constantinides ve Stagno (2011) sosyal medyanın yüksekokulların tercih edilmesinde bir pazarlama aracı olarak potansiyeli olup olmadığını belirlemeye çalışmışlardır. Bu çalışmada da ikincil bir öneme sahip olsa da sosyal medyanın üniversite tercihinde etkili bir rolü olduğu sonucuna varılmıştır. Sadece ürün değil bir çok hizmetin satın alma kararının verilmesinde sosyal medyanın belirleyici ve etkin bir rolü olduğu söylenebilir.

Genel anlamda çalışma sonuçları değerlendirildiğinde, her geçen gün önemi artan sosyal medya kanallarının ticari hayata olan etkisi bir kez daha yüzeye çıkmakta ve satın alma öncesi tüketici davranışlarına olan etkileri vurgulanmaktadır. Söz konusu tablo işletmelerin sosyal medya pazarlamasına daha fazla önem vermesi ve sosyal medya hesaplarını kurumsal bir şekilde yönetmelerinin gereğini resmetmektedir. Günümüzde dijitalleşmenin ve dijital

dönüşümün her geçen gün önemini artırması işletmelerin dijital mecraları daha aktif kullanmasını zorunlu hale getirmiştir. Bundan sonra yapılacak araştırmalarda sosyal medyanın genel etkilerine ek olarak, işletmelerin kullandığı dijital pazarlama araçlarının etkinliğinin ölçülmesi ve tüketiciler üzerindeki etkileri daha detaylı şekilde araştırılabilir. Çalışmadaki bulguların bundan sonra yapılacak araştırmalara yön vermesi umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akar, E. (2010). *Sosyal medya pazarlaması*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Akturan, U. (2007). Tüketici davranışlarına yönelik araştırmalarda alternatif bir teknik: etnografik araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 237-252.
- Alagöz, S. B. ve İşlek, S. M. (2011). Sosyal medyada kriz ve kriz iletişimi. *Uluslararası 9. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildirileri*, 931-942. Saraybosna, Bosna Hersek.
- Altınay, M., Güçer, E. ve Bağ, C. (2017). Consumer behavior in the process of purchasing tourism product in social media. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 381-402.
- Altunışık, R., Özdemir, Ş. ve Torlak, Ö. (2006). *Modern pazarlama*. Sakarya:Değişim Yayınevi.
- Arıcı, A. (2020). Dijital dönüşüm ve halkla ilişkiler. R. Koç (Ed.) *Dijitalleşen evrenden değişen dünyaya* içinde (s. 121-142). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ather S. M., Khan, N. U., Rehman, F. ve Nazneen, L. (2018). Relationship between social media marketing and consumer buying behavior. *Peshawar Journal of Psychology and Behavioral Sciences*, 4(2), 193-202.
- Bacaksız, P. (2017). Sosyal medyada tüketim algısı ve kadın tüketicilerde satın alma davranışına olan etkisi. *Yorum-Yönetim-Yöntem Uluslararası Yönetim-Ekonomi ve Felsefe Dergisi*, 5(1), 43-54.
- Barnhart, B. (2019). *How to find a social media marketing agency*. 15 Mayıs 2020 tarihinde <https://sproutsocial.com/insights/social-media-marketing-agency/> adresinden erişildi.
- BFM, (2019). *10 Advantages of social media marketing for your business*. 22 Nisan 2020 tarihinde <https://www.bluefountainmedia.com/blog/advantages-of-social-media-marketing> adresinden erişildi.
- Cialdini, R. (2006). *The psychology of persuasion*. NY: Harper Collins e-books.
- Constantinides, E. ve Fountain, S. (2008). Web 2.0: Conceptual foundations and marketing issues. *Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice*, 9(3), 231-244.
- Constantinides, E. ve Stagno, M. Z. (2011). Potential of the social media as instruments of higher education marketing: A segmentation study. *Journal of Marketing for Higher Education*, 21(1), 7-24.
- Chopra, C. ve Gupta, S. (2020). Impact of social media on consumer behaviour. *International Journal of Creative Research Thoughts*, 8(6), 1943-1961.

- Choedon, T ve Chan L. Y. (2020). The effect of social media marketing activities on purchase intention with brand equity and social brand engagement: Empirical evidence from Korean cosmetic firms. *Knowledge Management Research*, 21(3), 141-160.
- Çabuk, S. ve Yağcı, M.İ. (2003). *Pazarlamaya çağdaş yaklaşım*. İstanbul: Nobel.
- Erdem, A. (2006). *Tüketici odaklı bütünleşik pazarlama iletişimi*. Ankara: Nobel.
- Erdoğan, K. (2015). *Tüketici davranışı ve pazarlama stratejileri*. Ankara: Seçkin.
- Foreman, C. (2017). *10 types of social media and how each can benefit your business*. 18 Mart 2020 tarihinde <https://blog.hootsuite.com/types-of-social-media/> adresinden erişildi.
- Galan, M., Lawley, M. ve Clements, M. (2015). Social media's use in postgraduate students' decision-making journey: an exploratory study. *Journal of Marketing for Higher Education*, 25(2), 287-312.
- Ibrahim, B., Aljarah A. ve Ababneh, B. (2020). Do social media marketing activities enhance consumer perception of brands? A meta-analytic examination. *Journal of Promotion Management*, 26(4), 544-568.
- İslamoğlu, H. (2013). *Pazarlama yönetimi*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- İslamoğlu, A. H. ve Altunışık, R. (2008). *Tüketici davranışları*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- İşlek, M. S. (2012). *Sosyal medyanın tüketici davranışlarına etkileri: Türkiye'deki sosyal medya kullanıcıları üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Karaman.
- Jondeau, E. ve Rockinger, M. (2003). Conditional volatility, skewness, and kurtosis: existence, persistence, and comovements. *Journal of Economic Dynamics & Control*, 27(10), 1699–1737.
- Kaplan, A. M. ve Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68.
- Keskin, S. ve Baş, M. (2015). Sosyal medyanın tüketici davranışları üzerine etkisinin belirlenmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 51-69.
- Ketizmen, M. (2012). Mahremiyetten ödün verilmek istenmiyorsa, sosyal ağlardan kaçınılmalı. *Bilişim Dergisi*, 40(146), 86-93.
- Khatib, F. (2016). The impact of social media characteristics on purchase decision empirical study of Saudi customers in Aseer Region. *International Journal of Business and Social Science*, 7(4), 41-50.
- Kietzmann, J.H., Hermkens, K., McCarthy, I.P. ve Silvestre, B.S. (2011). Social media? Get serious! Understanding the functional building blocks of social media. *Business Horizons*, 54(3), 241-251.
- Koç, E. (2015). *Tüketici davranışı ve pazarlama stratejileri*. Ankara: Seçkin.
- Lisun, Y. (2020). Analysis of the social media marketing: Business environment and modern trends in Poland and Ukraine. *Modern Management Review*, XXV(27), 51-69.

- Madni, G., R. (2014). Consumer's behavior and effectiveness of social media. *Global Journal of Management and Business Research: E Marketing*, 14(8), 57-62.
- Narçı, M. T. (2017). Tüketici davranışları ve sosyal medya pazarlaması: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 2(3), 279 - 307.
- O'Reilly, T. (2005). *What is web 2.0*. 5 Nisan 2020 tarihinde <https://www.oreilly.com/pub/a/web2/archive/what-is-web-20.html> adresinden erişildi.
- Odabaşı, Y. ve Barış, G. (2002). *Tüketici davranışı*. İstanbul: MediaCat.
- Olgun, B. (2015). Sosyal medyanın tüketici satın alma davranışları üzerindeki etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 6(12), 484-507.
- OPS, (2018). *Online productivity solutions, why you should invest more on social media marketing*. 16 Mart 2020 tarihinde <https://opspl.com/infographic/why-you-should-invest-more-on-social-media-marketing/> adresinden erişildi.
- Özcan, B. ve Akıncı, Z. (2017). Sosyal medyanın üniversite öğrencilerinin tüketici davranışları üzerinde etkisi: Turizm fakültesi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(18), 141-154.
- Özdemir, Ş. (2013). Tüketici davranışlarının analizi. Ö. Torlak ve M. Özmen (Ed.). *Pazarlama ilkeleri içinde*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Prasath, P. ve Yoganathen, A. (2018). Influence of social media marketing on consumer buying decision making process. *SLIS Student Research Journal*.
- Pütter, M. (2017). The impact of social media on consumer buying intention. *Journal of International Business Research and Marketing*, 3(1), 7-13.
- Saima, J. M. ve Khan, M. A. (2020). Effect of social media influencer marketing on consumers' purchase intention and the mediating role of credibility. *Journal of Promotion Management*, 1-22.
- Sangurde, R. B. (2019). *Impact of social media on buying behaviour of consumer*. 12 Mayıs 2020 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/330618244_impact_of_social_media_on_buying_behaviour_of_consumer adresinden erişildi.
- Sarıtaş, A. ve Karagöz, Ş. (2017). Sosyal medya kullanımının tüketici davranışlarına etkisi: Üniversite öğrencileri örneği. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6(17), 359-374.
- Smith, K. (2019). *15 reasons why marketing through social media is a must for every small business*. 10 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.lyfemarketing.com/blog/marketing-through-social-media/> adresinden erişildi.
- SproutSocial, (2019). *Index edition XVI: Above & beyond*. 11 Mayıs 2020 tarihinde <https://sproutsocial.com/insights/data/index/> adresinden erişildi.
- Telli, A. (2012). Mısır Devrimi'nde sosyal medyanın rolü. *Bilge Strateji*, 4(7), 65-91.
- Terkan, R. (2014). Sosyal edya ve pazarlama: Tüketicide kalite yansıması. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 57-71.

- Toksarı, M., Mürütsoy, M. ve Bayraktar, M. (2014). Tüketici algılarını etkileyen faktörlerde sosyal medyanın rolü: Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(4), 1-28.
- Tuncer, A. S. (2013). Sosyal medyanın gelişimi. F. Z. Özata (Ed.). *Sosyal medya içinde*. (s. 2-24). Eskişehir: A.Ü. AÖF Yayınları.
- Tuten, T. L. ve Solomon, M. R. (2017). *social media marketing*. London: SAGE.
- Voramontri, D. ve Klieb, L. (2018). Impact of social media on consumer behaviour. *Int. J. Information and Decision Sciences*, 11(3), 209-233.
- Wang, X., Yu, C. ve Wei, Y. (2012). Social media peer communication and impacts on purchase intentions: A consumer socialization framework. *Journal of Interactive Marketing*, 26(4), 198-208.
- Yağcı, M. İ. ve İlarıslan, N. (2010). Reklamların ve cinsiyet kimliğı rolünün tüketicilerin satın alma davranışları üzerindeki etkisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(1), 138-155.
- Yıldız, Y. (2014). Tüketici davranışları üzerinde sosyal medya etkileri: Apple ve Samsung örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 5-15.

Divan Şiirinde “Nân-pâre” Kavramı ve Bu Kavramın Divan Şairleri Tarafından Kullanımı

The Concept of “Nân-pâre” in Divan Poetry and Its Use by Divan Poets

Vesile Albayrak Sak^{1*}

* Sorumlu yazar
Corresponding author

¹Dr. Öğr.Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye
Assist. Prof.Dr., Necmettin Erbakan University, Turkey
Albayrak_vesile@hotmail.com:
ORCID ID 0000-0001-5343-1099

447

Makale geliş tarihi / First received : 22.12.2020

Makale kabul tarihi / Accepted : 10.02.2021

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır:

- 1- Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur.
- 2- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *Turnitin*. Similarity Index 21%

Atf bilgisi / Citation:

Albayrak Sak, V. (2021). Divan Şiirinde “Nân-pâre” Kavramı ve Bu Kavramın Divan Şairleri Tarafından Kullanımı. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 447-461.

ÖZ

Osmanlı’da padişah’tan müneccime, vezirden çizmeceye çok çeşitli meslek mensubu insan genelde sanatla özelden şiirle uğraşmış; hem sayıca çok hem de zevkte çeşitlilik arz eden eserler ortaya çıkmıştır. İçinde bulunulan sosyal ve ekonomik koşullara bağlı olarak yardıma ihtiyaç duyan şairler gelenek çerçevesinde padişah ve şehzade başta olmak üzere geçimi ile ilgisi olan alt veya üst kademedeki kişilere hatta varlıklı kişilere başvurmuştur. Padişah ve devletin ileri gelenlerinin lütfuna mazhar olarak geçimini sağlayıp durumunu düzeltmeye uğraşan bu şairler kaside, gazel, kıt ‘a vb. eserler kaleme alarak in’âm, ihsân, atâ, lütuf, bahşîş, câize gibi gelenek itibarıyla var olan bu kavramlarla yardım talep etmişlerdir. Bu kavramlardan biri de “nân-pâre”dir. Kelime anlamı olarak ekmeğin parçası, ekmeğin dilimi anlamındaki ifade mecazen geçimini sağlayacak iş, memuriyet, gelir yani ekmeğin parası anlamında kullanılmış; zor durumda olan şairler içinde buldukları geçim sıkıntısını anlatmada bu kavramı tercih etmişlerdir. Çalışmamız nân ve pâre kelimelerinden oluşan bu kavramın divan şairleri tarafından hâllerinin arzında hangi anlamlarda ve nasıl kullanıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler

Divan şiiri, nân-pâre, divan.

ABSTRACT

In the Ottoman Empire, people who were the members of various professions, from sultan to astrologer, vizier to bookmaker, generally involved in art, especially poetry; works that vary in number and in terms of taste have emerged. Depending on the social and economic conditions, the poets in need of help, referred to the senior and junior administrative people who were related to their livelihood, and even to wealthy people, especially to the sultan and the shahzade. These poets, who earned their livelihoods and tried to improve their position by winning the favour of the sultan and the notables of the state, wrote eulogy, ode, verse, etc., and asked for help with concepts such as donation, gift, munificence, grace, tip, charity. One of these concepts is "nân-pâre". The expression, which means a piece of bread, a slice of bread, is used figuratively in the meaning of the job that will provide a living, civil service, income; our poets, who were in a difficult situation, preferred this concept to describe their financial hardship. Our study aims to reveal in what meanings and how this concept, which consists of the words nân and pâre, was used by our divan poets.

Keywords

Divan poetry, nân-pâre, divan.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti’nde sanata ve sanatçıya verilen değerin bir anlamda delili olan in’âmât defterleri, inâyât ve ihsan fermanları devletin şairleri koruyup kolladıklarının ve onları teşvik ettiklerinin somut göstergeleridir. Zira Gazneli ve Selçuklular döneminde oluşturulan edebî geleneği devralan (Armutlu, 2002, s. 878) 23 Osmanlı padişahının divan sahibi olması (Atalar, 1981, s. 427), ilk şiir söyleyen, şairlere aşırı ilgi gösteren (İpekten, 1996, s. 21) ve duygularını nazım hâlinde söylediği ifade edilen (Şardağ, 1982, s. 39) II. Murad’dan itibaren son müstakil divan sahibi III. Selim’e kadar sultanların şiire ve şaire artarak alaka göstermeleri bu teveccühün bir delilidir. Sultanların şairlere gösterdikleri bu teveccüh seferlerde dahi sürmüş, beş büyük sefere çıkan Kanuni Sultan Süleyman tarafından sefer sırasında dahi in’âmât yapılmıştır (Erünsal, 1984, s. 2).

Ekâbir, vüzerâ, ümerâ, kuzât gibi ifadelerle anılan sadrazam, vezirler, beylerbeyi, şeyhülislam, kazaskerler, kadılar, uç beyleri gibi meslek sahipleri kimi zaman padişah ve şehzadeye ulaşmada bir basamak teşkil etmişler kimi zaman da saray ve çevresine ulaşmaya muktedir olamamış şairlerin ulaştığı çevreler olmuşlardır (Güler ve Yaşar, 2007, s.7).

Edebî ve ilmî eserlerin yazarına geçimi için yeterince gelir kaynağı sağladığı dönem gelinceye kadar sanatkar ve âlim, hükümdarın ve seçkin sınıfın desteğine ihtiyaç duymuş (İnalçık, 2003, s. 1) devlet-sanat ilişkisi birlikteliğinin hem saltanat hem de sanatçı açısından karşılıklı memnuniyete dayanan boyutu olmuştur. Her iki tarafın da sanat noktasında üretici olması yani hâminin de şiir yazması, edebiyatla uğraşması onları sadece kendilerine şiir sunulan makam olmaktan çıkarmış (Durmuş, 2009, s. 16), şiirin dolayısıyla edebiyatın özel destekleyicisi konumuna getirmiş; saraylarını, konaklarını yüksek sanat anlayışının ortaya çıkmasını sağlayan sanat mekânları yapmıştır. Şiire ve şaire sunulan bu maddî ve manevî desteğin taşrayı da kapsamı şiirin diğer sanat dalları arasında daha güçlü olmasına sebep olmuştur.

1. Kültürümüzde Nân/Ekmek

Tahıl unundan yapılmış hamurun fırında, sacda veya tandırda pişirilmesiyle yapılan yiyecek olarak tanımlanan nân/ekmek, insanoğlunun en temel besinlerinden biri olarak tarihin her döneminde önemini korumuş; arpa, buğday, çavdar çeşidi ne olursa olsun yenilen her şey anlamını da ihtiva edecek şekilde geniş bir anlam evrenine sahip olmuştur. Tarihin en eski dönemlerinde yevmiyelerin ekmek üzerinden belirlenmesi, ekmeğin meşru yollardan kazanılmasının vurgulanması, toplumsal değerlerin yaşatılması ve aktarılmasında ekmeğe önemli rol yüklemiştir. Dinî ve kültürel hayatın her anına yansıyan bu kutsal değer edebî eserlere de yansımış, Türk dilinin ve edebiyatının en eski yazılı kaynağı olan Göktürk Kitabeleri’nden başlayarak bütün edebî eserlerimizde karşılığını bulmuştur. Yazıtlar’da “Ökinlig bişdi/ekinler oldu.” (Orkun, 1994, s. 279), Divan-ı Lugatî’t-Türk’te “Ol manga etmek uwuşdı/O bana ekmek ufalamakta yardım etti.” (Atalay, 1985, s. 185), Kutadgu Bilig’de “Tuz ekmeğini king tut kişiye yitür, kişi aybı körse sen açma yitür/Tuz ekmeğini çok tut kişiye yedir, kişinin aybını görsen sen açma, ört.” (Arat, 1979, s. 150) şeklinde ifadelerle yer alır. Tasavvufun Anadolu’daki önemli temsilcilerinden Mevlâna’nın Mesnevî’sinde de ekmek pek çok beyitte geçmektedir. Bu beyitlerden birinde, küflü ekmek yiyen ve kendisine açgözlü oluşunun nedenini soran bir adamın verdiği: “Sabrın sonucunda açlık, iki misli arttı mı arpa ekmeği bile bana helva gelir.” (İzbudak, 1991, s. 232) cevabında ise arpa ekmeği, nefsi sembolize eder.

Ekmek insan hayatıyla o kadar iç içedir ki bütün dinler tarafından kutsal sayılan bu besin Türk kültüründe üzerine yemin edilen, asla atılmayan, yerlerde bırakılmayan her daim yüceltilen “nân-ı azîz” olmuştur. Değerli ve kutsal maddelerin başında gelen ekmeğin, bir başka kutsal maddeyi, tuzu beraberine almış, gücünü kültür ve inanç sisteminden sağlayan bu maddeler anlam evrenini genişleterek edebiyatımızda vefa hakkını ifade için kullanılmıştır (Albayrak Sak, 2020, s. 96). Ekmeğe ve tuza verilen kıymet “nankör” kelimesiyle de kültürümüzde çokça kullanılmaktadır. Farsça nân/ekmek, kûr/kör birleşmesiyle oluşan kelime, gördüğü iyiliği unutan, tuz ekmeğin hakkını bilmeyen (Devellioğlu, 1992, s. 964), iyilikbilmez anlamındadır.

2. Nân-pâre Kavramı Hakkında

Nân-pâre geçim için verilen vazife; geçim vasıtasıyla çıraklık hakkında kullanılan tabir; memuriyet, bir iş isteği hakkında resmî makamlara verilen arzuhâllerle büyüklere yazılan isti’tafnâme (şefkat ve inayet dileği); ekmeğin parçası, ekmeğin dilimi anlamlarında kullanıldığı gibi zarurete düşenler için söylenen “nân-pâreye muhtaç” tabirinde ise hem ekmeğin parası hem de zarurete düşmüş anlamında (Pakalın, 1993, s. 654; Şemseddin Sami, 1317, s. 1452) kullanılmıştır. Türk kültüründe en temel besin öğelerinden olan, bazlama, büskeç, sünçü, pide (Ögel, 1978, s. 37) gibi adlarla da anılıp alın terinin, bereketin sembolü olan ekmeğe ait kavramlardan biri olarak da karşımıza çıkmaktadır.

İfadenin orduya asker sağlamak için geliştirilmiş Osmanlı dirlik sistemiyle ilgisi mevcuttur. Mülkiyeti devlete ait arazinin rakabesinin veya menfaatinin hazinede istihkakı bulunan kimseye ulu’l-emr tarafından verilmesi yerinde kullanılan *ikta* ve *a’da* ile cenk etmesi mukabelesinde tayin olunan yani fetih sırasında arazi-yi emriyye itibar edilen yerlerden sipahilerle zaimlere kılıç hakkı olarak verilen Beytü’l-mal hissesi olan *tımar* bu sistemin temelini teşkil eder. Ayrıca zeamet ve tımar gibi mukayyet olmayıp zevât-ı muhtelifeye sadareten azil ve tekâüt edilen vezirlere, harpte hüsn ü hizmeti sebk edenlere, tenkil-i eşkiyaya, sefere memur olanlara, bir mahallin muhafazasını yapanlara, bir kalenin tamirine memur edilenlere verilen şey veya küçük payeleri olan ilmiye ricaline tahsis olunan maaş demek olan *arpalık* (Pakalın, 1993, s. 1-495-84-85) ile birlikte bu düzen daha çok ordunun finansında kullanılmıştır.

Nân-pâre kavramına, Nizâmü’l-Mülk’ün Siyasetnâme’sinde de rastlanmaktadır. Büyük Selçuklu Devleti’ne otuz yıl vezirlik yapmış “vezir-i mâderzâd” olarak nitelendirilen devlet adamı Nizâmü’l-Mülk, bilgi, görgü ve tecrübesi; idarî, malî, askerî alanlarda aldığı tedbir ve düzenlemeleri ile Türk-İslam devletleri tarafından örnek alınmıştır. Siyasetnâme’de beş yerde kullanılan kelime “Vezirlerin ve Mutemetlerin Hâllerine Dair” başlıklı bir hikâyede de geçmekte, tımar sahibi bir askere eziyet edip nân-pâresini elinden alan Râst Ruşen isimli vezire Behrâm-ı Gûr’un verdiği ceza anlatılmaktadır (Nizâmü’l-Mülk, 2013, s. 29). Eserde kavram “arpalık, ikta sisteminde tahsis olunan yerler ve askerlere, memurlara yapacakları hizmetleri karşılığında ödenen ücret, aylık” olarak ifade edilmektedir.

3. Nân-pâre Kavramının Şiirlerde Kullanımı

Çeşitli ihtiyaçlara sahip şairler hâllerinin tercümanı olarak şiiri yüzyıllar boyunca kullanmışlardır ki zaten böyle bir geleneğin içinde yer alan padişah ve üst düzey devlet adamları için bu durum ne yadırganmış ne de kötü karşılanmıştır. Kalemine güvenen şairler için şiir XVI. yüzyıl şairlerinden Cinânî’nin III. Murad’a sunduğu “Kaside-i Câme”de olduğu gibi (Batislam, 2006, s. 12) bazen elbise veya Sâbit’in Halil Paşa’dan talep ettiği gibi saat; Fazıl

Ahmed Paşa'ya kasideler sunan Sünbülzâde Vehbî'de olduğu gibi bazen bir mansıp bazen de Haşmet gibi bağışlanması için bir af vesilesi olmuştur.

Sâmî'nin divanında III. Ahmed ve Şehid Ali Paşa'nın cömertliklerinden bahsetmesi ve Paşa'nın maiyetinde bir müddet Edirne'de yaşaması korunduğunun göstergesidir. Damad İbrahim Paşa'ya sunduğu bir kasidesinde ise babadan kalma eviyle eşyalarının yandığı ve maddî sıkıntı çektiği anlaşılmaktadır. Şair beyitte ayın yüzeyindeki leke ve noktaları, kanaat sofrasının ekme kırıntılarına benzetmiş, güneşin gücün kaynağı olduğunu söylemiştir.

Çün kurs-ı meh sirişte-i bâzû-yı mihr olur

Nân-pâre-i simât-ı kanâ'at didükleri

Sâmî (Kutlar Oğuz, 2017, s. 381)

Abdülhad Dede'ye intisap ederek Tokat Mevlevîhânesi'ne devam eden Ebû Bekir Kânî, Defterdar Osman Efendi'ye yazdığı kasidesinde ondan umduğu ihsanı *çörek*, kendisinin teşekkürünü de *nân- pârecik* kelimesiyle dile getirir. Şair, memuriyetten elde edilen gelirinin oldukça yetersiz olduğunu, inayete muhtaç olduğunu şu nükteli anlatım ile ifade etmektedir:

Sen çörek ben de saña **nân-pârecik** yapdurayum

İnşa'allah gör niçe sa'yı sevî meşkûr olur

Kânî (Yazar, 2017, s. 92)

Bir asra yakın bir ömür süren Sünbülzâde Vehbî Efendi, XVIII. yüzyılda sekiz Osmanlı padişahının devrini idrak etmiştir. Bu padişahlar; III. Ahmed (1703-1730), I. Mahmud (1730-1754), III. Osman (1754-1757), III. Mustafa (1757-1774), I. Abdülhamid (1774-1789), III. Selim (1789-1807), IV. Mustafa'dır (1807-1808) (Uzunçarşılı, 1988, s. 331-350). III. Selim adına tertip ettiği ve kasidelerin önemli bir yer tuttuğu divanında Sünbülzâde Vehbî, III. Selim'e sunduğu kasidelerle mansıp isteğini dile getirir. Mekke, olmazsa Kudüs kadılığına razı olduğunu söyleyen şaire III. Selim, birçok hediyeler ile şahsî elbiselerinden meydana gelen bir bohça hediye etmiştir. İtibarı gittikçe artan Vehbî'nin Sultan III. Selim'in saltanat yılları hayatının en parlak devresi olmuştur. Yine III. Selim döneminde "sultanüş-şuarâ" unvanını da alan ve mimarî eserler için düşürdüğü tarihler İstanbul'un çeşitli yerlerini süsleyen Vehbî'nin kadılık mesleğinden önce müderrislik yaptığı ve sunduğu kasideler münasebetiyle kurduğu dostlukların neticesinde Rumeli ve Anadolu'nun birçok yerinde kadılıklarda bulunduğu ancak fiyasko ile sonuçlanan İran elçiliği sonrasında ise kendisi gibi hâmilinin de gözden düşmesi sebebiyle gittikçe geçim sıkıntısı çektiği ifade edilir (Yenikale, 2017, s. 8). Kaside sunduğu devlet büyüklerinden yardım göremeyen şair 7 yıllık fakr u zaruret içinde bekleyişten sonra sadrazam Halil Hamid Paşa'nın yardımıyla kadılığa dönebilmiştir. Mansıp taleplerini kasidelerine borçlu olan Vehbî, III. Selim'e sunduğu 71 beyitlik kasidesinde; *sanmayın ki şu ay ve güneş halka ekme verir, cihanı dolaşan onun lütfunun ekme parçasıdır*, ifadeleriyle memduhu III. Selim'den inayet beklemiştir.

Nân-pâre-yi 'inâyetidir dehri seyr eden

Şanmañ şu kurş-ı mihr ü mehi halka nân verir

Vehbî (Yenikale, 2017, s. 297)

Toplum hayatındaki bozukluk, oğlunun ölümü, evinin soyulması, bulunduğu görevler esnasında sık sık azledilmesi sebebiyle derbeder bir hayat yaşamak zorunda kalan Malatyalı Şehrî, Kethüda Mustafa Ağa'ya yazdığı methiyede “Ey kerem sahibi, yüce huzura bir

arzuhâlim var, mübarek başın için başımdan geçenleri dinleyip ihsan kıl.” demekte ardından da “Yüce sofradan bana nân-pâreyi çok gördü. Künyemin üzerine zulüm kalemi ile hükümsüz diye bir çizgi çekti” şeklinde sitemlerini belirtmektedir ki dirlik sahibi olduğu, bir nedenden dolayı bunun elinden alındığı ve bu yüzden oldukça sıkıntılı günler geçirdiği (Demirel, 2017, s. 5) ifade edilmektedir.

Baňa çok gördi bir **nân-pâreyi** ol hân-ı ‘uzmâdan

Esâmum üzre çekdi kilik-i zulm ile haı-ı butlân Şehrî (Demirel, 2017, s. 51)

Asıl adı Mehmed olup Abbas Efendizâde sanıyla tanınan Haşmet, Râgıb Paşa’nın meclislerinde bulunmuş; Paşa’nın dostluğunu kazanarak ona kasideler sunmuş, hâriç ve daha sonra dâhil rütbesini elde etmiş, müderrislikte sahna kadar yükselmiştir. İzmir ve Bursa’ya sürgün edilen şair, Bursa’da sıkıntılı bir hayat geçirmemesine rağmen, bağışlanması için Râgıb Paşa’dan aracılık yapmasını ister. Bursa’da altı yıla yakın kalır, babasının mirasını harcayarak renkli bir hayat sürer (Aksoyak ve Arslan, 2018, s. 5). Gazelindeki bir beyitte, *Haşmet bildiğim şu ki o ihsana muhtaç olan, devletin yüksek tabakasına mensup kişilerin sayesinde çoğunlukla gam yer, diyerek sitem eder.*

Sâyesinde gam yer ekser hasret ol **nân-pâreye**

Bildiğim Haşmet kibâr-ı devlete mensûblar

Haşmet (Aksoyak ve Arslan, 2018, s. 147)

Nakşibendî şeyhlerinin büyüklerinden Behcet Ali Efendi’nin müridi olan, müderrislik yapan ve 1835’te vefat eden Bursalı İffet’in varlıklı bir aileden geldiği tahmin edilmektedir. İffet’in, önceleri zengin ve müreffeh bir hayat sürerken, hayatının bir döneminde belki de son dönemlerinde, bazı maddî ve manevî sıkıntılar yaşadığı ifade edilir (Arslan, 2018, s. 3). Bu durumu diğer kaynaklar belirtmemiş olmasına rağmen Gülzâr-ı İrfân şu cümlelerle ifade eder:

"Nice şuhûr u sâl gınâ-i hâl ile müreffehü'l-bâl iken, hayli zamân çille-i teng-destî ile perîşânü'l-hâl olduğundan mâ-’adâ, düşmen-i ehl-i dil olan sipîhr-i gaddâr beyyinesinden her ân gördüğü sûret-i cevri ü sitem ve her bâr yâr-ı gârî eczâ-i yedinden bulunan derd ü elem ve bi-hikmet-i Hudâ sâkî-i devrân elinden içdiği bâde-i endûh u gam idi." (Atlansoy, 1998, s. 377).

Dişleri yokken ekmek dilimi geldiğini söyleyen şair geç kalan lütuf için feleğe daha doğrusu ihsan sahiplerine sitem etmektedir.

Biz kâni’iz ki gayri çerâg eylesün felek

Nân-pâremiz ki nîstî-i dendân iken gelür İffet (Arslan, 2018, s. 37)

İffet Efendi, anladık bildik redifli gazelinde de *çeşit çeşit insan gördüğünü, bu insanlarda insanlığın yararına kullanılan bilgiden, hünerden, irfandan eser olmadığını belirtip cihanın alçaklarını bir ekmek parçasına anladık bildik*, diyerek zamaneden şikâyet etmektedir.

Ma’ârifden eser yok devlete magrûr u kâni’ hep

Birer **nân-pâreye** dúnân-ı dehri aňladık bildik İffet (Arslan, 2018, s. 54)

XVII. yüzyıl şiirini etkisi altına alan Sebki Hindî üslûbunun başlıca temsilcisi olan Nâ’îlî, Halvetiye tarikatının bir kolu olan, İbrahim Gülşenî’nin kurduğu Gülşeniyye tarikatı mensubudur. Babasının da çalıştığı Mâden kalemine memur olarak girip baş halifelîğe kadar yükselen şair kendi ifadelerine göre “fakr u zaruret” içinde yaşamış, kasidelerinde yaşadığı hayattan yakınmış, durumunu düzelterek bir koruyucu aramıştır. Hayatını bir düzene sokabilmek için padişahı başlatarak sadrazam, şeyhülislam, vezir, defterdar gibi devletin ileri gelenlerine kasideler sunan Nâ’îlî, Sadrazam Sâlih Paşa ile Defterdar Mehmed Paşa’ya yakınlaşp onlardan yardım görse de bu yardımlar geçici olmuş, bir süre sonra şair yine korumasız kalmıştır. Ömrünün son yıllarını sürgünde geçiren Nâ’îlî, IV. Mehmed’e sunduğu “şitâ’iyye” kasidesinde bu acıları dile getirmiş, bağışlanması için uğraşmıştır. Bağışlanan Nâ’îlî’nin İstanbul’a dönüp Fâzıl Ahmed Paşa’nın ilgisini ve yardımlarını gördüğü kasidelerinden anlaşılmaktadır (İpekten, 2019, s. 3). Şair, *sefillerle dolu yer ehline ekmek parçası yok, cihan sofrasının rızık yetiştireninin hikmetini bilen yok*, diyerek tasavvufî bir bakış açısıyla cihanın rızkını yetiştiren Allah’a dikkat çekmiştir.

İmtilâ-gâh-ı esâfil ehline **nân-pâre** yok

H’ân-ı dehrün hikmet-i rûzî-resânın kim bilür

Nâ’îlî (İpekten, 2019, s. 347)

İzzet Ali Paşa, divan şiirinin XVIII. yüzyılın ilk yarısında yetişen devlet adamı şairlerindedir. Mektupçuluk, defterdarlık, vezirlik, kaymakamlık gibi görevlerde bulunmuş, ilim heyetine dâhil edilmiş, Revan seraskeri iken orada vefat etmiştir. Kaynaklar onun liyakat sahibi, yetenekli, dürüst bir devlet adamı, cömert, nüktedan bir insan olduğu konusunda söz birliği etmiş gibidirler. Özellikle daha sonraki adıyla “Lâle Devri” diye anılan dönemi idrak etmiş, III. Ahmed döneminin ihtişamlı günlerini ve hazin sonunu görmüştür. Ancak bu hazin sona dair şiirlerinde bir işaret bulunmamaktadır (Kutlar Oğuz, 2019, s. 25). O, yaşadığı eğlenceli dönemi ve özelliklerini canlı bir şekilde anlatmayı, döneminin olumlu özelliklerini şiire yansıtmayı tercih etmiş görünse de gazelindeki bir beyitte:

Bu cihanın nân-pâresini elde edeyim dersen ay gibi artış ve eksilişi aynı bil, diyerek paşa dahi olsa inişli çıkışlı bir hayatın olabileceğini ifade etmiştir. 40 yaşına girmeden üç tuğla vezirlik payesi alan yani sayısı vazifenin derecesine ve ehemmiyetine göre değişen hükümdarlık, vezirlik, beylerbeylik, sancak beyliği gibi görev ve memuriyet işareti sayılan tuğların (Çoruhlu, 2012, s. 331) sahibi İzzet Ali Paşa azledilip sürülünce gurbette yaşamış, hayatının bir karesinde de olsa zorluk çekmiştir.

Tev’emân bil kâhiş ü efzâyışın çün kurş-ı mâh

Olayım dersen bu dehrîñ nâ’il-i **nân-pâresi**

İzzet Ali Paşa (Kutlar Oğuz, 2019, s. 238)

Divanından son derece sefil ve münzevî bir hayat yaşadığı anlaşılan ve Saîd mahlasıyla divan tertip eden Saîd Giray’ın hayatı hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. 1645’te Osmanlı hakimiyetini tanıyan Kırım Hanlığı geliştirilen bir sistemle Osmanlı tarafından tayin edilen hanın Giray unvanını almasıyla veliahdı (Nûreddinler) emniyet gereği İstanbul’da ikâmet ediyor, tedrisat görüyorlardı. Devlete itaat ve bağlılık için han kardeşlerinden birinin rehine olarak İstanbul’da ikâmeti mecburi idi. Saîd Giray’ın rehine olarak İstanbul’a gelmiş olabileceği, III. Osman’a yazdığı (ö. 1757) methiyeden de III. Ahmed, I. Mahmud ve III.

Osman’ın saltanatı yıllarında yaşamış olabileceği ifade edilir. Oğlu Halîm Giray’ın kardeşi Mengli Giray yerine III. Osman tarafından Kırım Hanlığı’na getirilmesi sebebiyle memnuniyetini ifade etmiştir. Ne var ki 1774’te Küçük Kaynarca antlaşmasıyla Kırım’ın bağımsızlığını elde edip Osmanlı’dan ayrılmasıyla olumsuz siyaset gütmüştür (Karaköse, 2017, s. 5-6).

Saîd Giray, İstanbul’da bulunduğu süre içerisinde geçim sıkıntısı çekmiştir. Sık sık, ekâbirin kerem sahibi olmadıklarını, hatta selamını almadan önce ceplerini kontrol ettiklerini dile getirir. İlim ve irfana rağbet edilmediğini, insanların paraya hürmet ettiklerini ifade eder. Borç içinde yaşadığını, borçlarını veremediğini ve borç bile bulamadığını anlatır. Divanda “karz” redifli iki gazel bulunmaktadır. Şair, Rûm elinde çok zor günler geçirmiş ve kendini adeta mahpus gibi hissetmiştir. “Rûm-ı şûm, kâfir Rûm” terkiplerini kullanmaktan kaçınmayan şair çok fazla maddî sıkıntı çektiğini, ilme sanata değer verilmediğini, ekâbirin cimriliğini dile getirir. Bir taraftan sıla özlemiyle yanarken, diğer taraftan kendini garip, değersiz ve yabancı hisseder. Terkib-i bendi tamamen İstanbul’daki yaşantısını ve duygularını dile getirmesinin yanında, “*Kuru ekmek parçasına kanaat et, üzülme, halkın malının gasbedildiği, buna engel olmanın güçleştiği dönemde gam yemektense kuru ekmek yemeye razı ol.*” diyerek bozulan düzenden de dem vurur.

Kâni’-i nân-pâre-i huşk ol Sa’îdâ gam yime

Gasb-ı mâl-i halka sâhib-i nevâl olmak da güç

Saîd Giray (Karaköse, 2017, s. 62)

Şair içinde bulunduğu durumdan ve yaşadığı sıkıntılardan, *cihanda kuru ekmek parasını kazanayım diye kendisini pervane gibi alçakların kapısında döndüren talihini* sorumlu tutar.

454

Cihânda dest-res olsun diyü nân-pâre-i huşkuñ

Beni pervâne-âsâ gird-i bâb-ı dîn iden tâli’

Saîd Giray (Karaköse, 2017, s. 91)

Saîd Giray, mansıp için baştan geçenlerin muradına erdiği görülmez mi, diyerek serzenişte bulunur. Şairin nân-pâre kavramını mansıp/mevki, makam anlamında kullandığını görüyoruz.

Bulur ‘ayş-ı şenî şîr-i nefesi eyleyen maktûl

Görülmez mi olur nân-pâreye nâ’il geçen serden

Saîd Giray (Karaköse, 2017, s. 108)

Mehmed Çelebi olarak anılan XVI. Yüzyıl şairi Hayretî, Vardar Yenicesi’ndendir. Hayatı Rumeli ve İstanbul’da geçen şairin mesleğinin sipahilik olduğu, kardeşi Yusuf-ı Sîneçâk gibi onun da Gülşenî tarikatına intisap ettiği anlatılır (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 1981, s. XII-XIV).

Hayretî aşağıdaki beytin alındığı *yok* redifli gazelinde şanssızlığından, vefasızlıktan bahsetmekte, aşk yarasından başka kendisini bir aydır yiyecek ekmek parçası olmayan bir öksüz olarak anlatmaktadır.

Koynumda dâğ-ı sîneden özge bir öksüzün

Bir aya deñlüce yinicek **nân-pâre** yok

Hayretî (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 1981, s. 251)

Enderunlu Ferîd İbrahim XIX. yüzyılın ilk yarısında İstanbul’da yaşamış son dönem Osmanlı şairlerinden olup 1842 yılında ölmüştür. Kaynaklarda Üsküdar Yeni Cami Mütevellisi ve Surre Emini Ferid İbrahim Bey olarak adı geçen, 1258/1842 tarihinde Surre-i Hümayun Emaneti hizmetiyle güney Hicaz’a gönderilen şairin II. Mahmud zamanında yaşadığı, onun saltanatı döneminde kendisine tevliyet ihsanında bulunduğu düşürdüğü tarihlerden anlaşılmaktadır. Sultan Mahmud’a yazdığı methiyede şair birinci beyitte, dört senedir beklediğini, bu gecikmiş ihsana nân-pârenin yetmeyeceğini dile getirmekte; ikinci beyitte ise yine çok zor durumda olduğunu belirterek geçim sıkıntısı derdine çare için adeta yalvarmakta, imdat istemektedir.

Dört sene böylece maflûb-ı tedâhülde kâlup

Bu güzesteğe yetişmez şanurım **nân-pâre** Ferîd (Çobanoğlu, 2006, s. 10)

Meded Allâh için ol şâh-ı cihân için

Ġayrı **nân-pâre** ile derdime eyle çâre Ferîd (Çobanoğlu, 2006, s. 10)

Osmanlı devlet teşkilâtında yazı işlerinin başında, defterdarlık, nişancılık gibi memûriyetlerde, eminlik ve müdürlüklerde bulunanlar için kullanılan hâcegân/hâcegânlık II. Mahmud’a kadar belli memûriyetlerde bulunanlara verilen unvanlar II. Mahmud’dan sonra padişahça bağışlanan bir rütbe olmuştur. Ferîd, nân-pâre olarak hâcegânlık vazifesini talep etmektedir.

Bir du’âcı bende-i dergâh-ı ‘adliñdir seniñ

Ġayrı bir **nân-pâre** ihsânıñla olsun hÿacegân

1227/1812 Ferîd (Çobanoğlu, 2006, s. 101)

Seyyid Ahmed Paşa’nın sakal bırakmasını tebrik etme amacıyla düşürdüğü tarihte de yine ihsan beklediğini ifade eder.

Ferîdâ yaz bu târîh-i tamâmıñ ‘arz-ı tebrîke

Ebû **nân-pâre** alup lihye irsâl eyledi esrâr

1227/1812 Ferîd (Çobanoğlu, 2006, s. 55)

Celali İsyanları bitmiş olsa da Urfa ve çevresinde yaptığı tahribatın hâlâ devam ettiği yıllarda toprağında mutlu olmayan ve İstanbul’a gitmeğe karar veren (İsen, 2012, s. 47) Nâbî, içindeki “azîmet et” sesine kulak vererek devletin başkentine geldiğini “Der Senâ-yı Musâhib-i Şehriyârî Mustafa Paşa” başlıklı manzumede anlatır. İlk zamanlarda İstanbul’da aradığını bulamayan şairin Musâhib Mustafa Paşa’nın yanına divan kâtibi olarak girmesiyle rahat hayat şartları içinde şiir ve sanat alanında inkişaf ettiği görülür. Paşa vasıtasıyla da IV. Mehmed’in iltifatına nail olur (Kaplan, 2012, s. 13). Bu durumu şair, şayet o kerem sahibi himmet edip rahat bir geçim sağlamasaydı...ifadeleriyle verir.

Şâyed ol pür-kerem idüp himmet

Sana bir **nân-pâre**-i râhat

Nâbî (Bilkan, 1997, s. I/405)

Şair yine Allah'ın takdir ettiği rızkı engellemeye çalışan insanlara kızarak Rezzâk'un/Allah'ın verdiği rızka kimsenin mani olamayacağını belirtir.

Men 'i **nân-pâre**müze kûşîş iden câhil-i dûn

Degül a men 'ine kâdir kerem-i Rezzâkun

Nâbî (Bilkan, 1997, s. II/795)

1650 civarında doğmuş olabileceği düşünülen Sâbit, imamlık, kadılık görevlerinde bulunmuş; kırk akçe maaşla müderrisliğe yükselip ma'zul olduktan sonra, bir süre görevden uzak kalmış, bu süreçte çok fazla sıkıntı çekmiştir. Şair, Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (ö. 1683)'ya çok fazla borcu olduğunu, kötü talihi ve acımasız kişilerin verdiği sıkıntı yüzünden acı çektiğini belirterek yardımını istemiştir. XVII. yüzyılın siyasî ve sosyal hayatına paralel olarak her gün el değiştiren mevki ve rütbeler şairin başını döndürmüş, mansıp isteğiyle devrin büyüklerine kasideler sunmuştur. Bosna kadılığı sırasında Halil Paşa'dan saat göndermesini isteyen şair, Paşa'nın kendisine gönderdiği saate ve hatta pirince duyduğu sevinci şu beyitle ifade eder:

H'ân-ı cûd-ı Halîl Pâşâdan

Toldı matbah erizle hınca hınç

Sâbit (Karacan, 1981, s. 42)

Fakirliğinden bahsile dostlarına bile selam vermekten çekindiğini söyleyen şair, Paşmakçızâde Seyyid Ali Efendi'yi övdüğü kasidesinde, *daima yardıma muhtaç kimse geçimini sağlayacak azıcık yardım ne zaman elime geçecek diye gözler durur*, diyerek beklentisini ifade eder.

Me'lûf-ı luţf u 'âţîfetüñdür bakup turur

Bir **nân-pâre**cikle ne gün behre-yâb olur

Sâbit (Karacan, 1981, s. 271)

Gazelindeki bir başka beyitte de, *kuru ekmek parçası/çok az gelire kanaat etmek mümkün değil. Nefsin arzusuyla haram kazanç sağlamak da zor*, diyen şairin yaşadığı sıkıntılarda ikilemde kaldığını da görüyoruz.

Şübhesiz **nân-pâre**-i huşke kanâ'at mümteni'

Ârzü-yı nefis ile meyl-i harâm itmek de güc

Sâbit (Karacan, 1981, s. 440)

Asıl adı Mehmed Sa'id (1850-1918) olan ve mahlası kendisine Ankara valisi Sırrı Paşa tarafından verilen Yozgatlı Fennî, "Sa'id" mahlasını da kullanmış, çeşitli sebeplerle gurbete çıkmıştır. Gittiği her yerde değişik kabiliyetleri sayesinde üdebâ meclislerine giren, meşhur kimselere mühürler kazıyan şair, şiirler, kasideler, nazireler yazmış ve önemli bulduğu olaylar için de tarih düşüren manzumeler, beyitler söylemiştir. Devrin padişahına, bir kısım vezir, vali ve paşalara yazdığı kasidelerin bazısını sahiplerine takdim etme fırsatını da bulamayan Fennî İstanbul'a gidip bizzat saray erkânına ulaşmayı ömrü boyunca hayal etmiş, bir defasında bu amaçla yola çıkmış ancak maddî imkânsızlıklar yüzünden Ankara'ya kadar varıp daha ileriye gidemediği için ümidi kırık olarak geri dönmüştür (Ergin, 1996, s. I-VIII). Şair *feleğe çatmış onun olgun kimselerin dişini sökmeden ya da zihinlerindeki zeok duygusunu gasbetmeden karşılıksız ekmek parçası vermediğini* belirtmiştir.

Ya dendânın söker ya gasb eder zevki dimâğından
Felek **nân-pâre**yi ehl-i kemâle bî-bedel vermez

Fennî (Ergin, 1996, s. 136)

1570-1631 yılları arasında yaşamış Hâletî, Hoca Sadeddin Efendi'den ders almış; Kahire, Bursa, Edirne İstanbul kadılıklarında bulunmuş, Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine atanmıştır. Ne var ki zaman zaman iftiralarla karşı karşıya kalmıştır. Sultan II. Osman'a sunduğu arzuhâlde şair pek çok sıkıntılar çektiğinden, devrin kendisini bunalttığından ve üzdüğünden, sahip olduğu hünerin akranları arasında hasede yol açtığından bahseder (Kaya, 2017, s. 22). Kaside, gazel, mesnevi vadilerinde üstat olan şair en çok da rubailerıyla şöhret kazanmıştır. Kaleme aldığı 615 rubaisi onun dünya ve hayat karşısında daha uhrevî bir yaklaşımı benimsediğini ortaya koyar. Hâletî 411 numaralı rubaisinde: *Feleğin gam sofrasında hüzüün ekmeği daima hazırdır. Himmet kilidinin yaptığı işi bilmez. Zamane demircisi her daim çilingirdir yani himmet kilidinin neden yapıldığını/himmetin nasıl elde edileceğini bilmez de ona türlü türlü anahtarlar uydurmaya çalışır, der.*

H'ân-ı ğam-ı çarh muntazırdur dâ'im
Nân-pâre-i ğuşsa mâ-hazardur dâ'im
Bilmez 'amel-i kilîd-i himmet nic' olur
Haddâd-ı zamâne kufl-gerdür dâ'im

Hâletî (Yerdelen, 1991, s. 228)

457

XVII. yüzyıl şairlerinden Fasîh Ahmed Dede rahat bir hayat sürmüş, hazine kâtipliği görevini terk edip 1670'li yılların başında Mevlevî şeyhi Gavsî Dede'ye intisap etmiştir (Çıpan, 1991, s. 9). *Bu fânîlik evinde/dünyada ay gibi güzel sevgili başta gerek, ey felek bize ekmeğin parçasını çok görme*, diyerek bunların gönlünde yeri olmadığını ifade etmiştir.

Bu h'ânçe-i fenâda meh-i nev serde gerek
Bir **nân-pâre**yi bize çok görme iy felek

Fasîh Ahmed Dede (Çıpan, 1991, s.174)

İlk Divan'ını 26 yaşında tertip eden Gelibolulu Mustafa Âlî, bu tarihten vefatına kadar “Âlî” mahlasıyla yaklaşık 34 yıl şiir yazmış, hayatının sonuna kadar yazdığı manzumeleri, değişik zamanlarda tertip edilen dört divanda toplamıştır. Çeşitli devlet görevlerinde bulunan şair, 1578'den sonra sık sık tayin ve azillerle karşılaşmış, III. Murad'a geçim sıkıntısı çektiğini ifade etmiştir. Şair *hilale benzettiği sevgiliyi felek meclisinde şaraba bulaşmış ekmeğin dilimi olarak anlatmaktadır.*

Bezm-i felekde şanma şafağ içre mâh-ı nev
Âlûdedür şarâb ile bir **nân-pâre**dür Âlî (Aksoyak, 2006, s. 662)

Bugünkü Bulgaristan sınırları içerisindeki Rusçuk'ta doğan Rusçuklu Zarîfi, Sa'diye tarikatına intisap edip şeyhlik makamına kadar yükselmiş; 1795 yılında vefat etmiştir. Dinî-tasavvufî muhtevaya sahip şiirler yazan şair, *kudretin acayip sırrıdır, hikmeti bilinmez, kimi*

ekmek parçası bulamazken kimi de tatlı helva yer, diyerek yarattığı tüm varlıklara rızkı ihsan eden Hakk'ın takdirine işaret eder.

‘Acâ’ib sırr-ı kudretidir bilinmez hikmeti anıñ
Kimi **nân-pâre**yi bulmaz kimi yer sükkerî halvâ

Rusçuklu Zarîfî (Gönel, 2013, s. 74)

6019 beyitten oluşan hamsesi ile XVIII. yüzyıl divan edebiyatının son hamsecisi Subhizâde Feyzî ise gazelindeki bir beyitte nân-pâre ifadesini diğer şairlerimizden farklı bir şekilde buse anlamında kullanmaktadır.

Bûs eylemem ‘izârını ben vaşluñ isterem
Zîrâ bu **nân-pâre** bozar iştiñâmuzı

Feyzî (İspirli, 1997, s. 698)

SONUÇ

Nân-pâre kavramı; arpalık, ikta sisteminde tahsis olunan yerler, ücret, aylık anlamlarıyla Büyük Selçuklu Devleti dönemine kadar uzanmaktadır. Osmanlı dirlik sisteminde de kullanılan kavram divan edebiyatında ise farklı anlamlarla karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti’nde geleneksel bir anlayışla devam ettirilen şairlerin korunması geleneği sefere çıkış, seferden dönüş, düğünler, kale fetihleri, elçi kabulleri, tayinler gibi türlü sebeplerle gerçekleştirilmiş; düzenli olarak yapılan in’âm, ihsân ve tasadduklar in’âmât defterlerinde ‘îdiyye, zemistânî, bahâriyye, sâlyâne gibi ifadelerle kayıt altına alınmıştır. Nân-pâre de şairlerin bu doğrultudaki taleplerinin beyanında kullandıkları ifadelerden biridir. Farsça nân ve pâre kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen nân-pâre ifadesi klasik Türk edebiyatında şairlerimiz tarafından gerçek, mecaz, tasavvufî ve başka anlamlarıyla ele alınmıştır. Paşa veya hâcegân meslekî durumu ne olursa olsun şairlerimiz bu kavramı şu anlamlarda kullanmışlardır:

1. Yoksulluklarının beyanında
2. Padişah, şehzade ve üst düzey memurların geçim sıkıntılarını ifade etmede, yeni mansıp talep etmede
3. Söz konusu kavram üzerinden dönemin eleştirisini yapmada
4. Tasavvufî manada rızkı ifade etmede
5. Diğer anlamlarda/bûse

Divan şairleri öncelikle gelirlerinin çok az olduğu, yetmediği noktasında bu kavramı kullanmışlardır. Kırılan, hassas bir duygu yapısına sahip şairler dünya ve hayat görüşlerinin karamsar olması sebebiyle her ne kadar yaşadıkları dünyayı geçici heves ve ızdıraplarla dolu bir yer olarak görsele, feleğın hükümlerine karşı koymanın imkânsız olduğunu söyleseler de sonuçta yaşadıkları çağın insanıdır. Divan şairlerine özgü bu hayata bakış anlayışı yine de onları yaşanan hayattan kopuk, münzevî bir hayata itmemiştir.

Bu ifadenin XVII. yüzyıldan başlayarak ilerleyen yüzyıllarda geçim sıkıntısı/ekmek parası noktasında kullanılması toplum hayatındaki değişikliklerin özellikle de ekonominin olumsuz yönde olduğunun ipuçlarını vermektedir. Dışta sürekli savaşlar, karada ve denizde

üst üste gelen yenilgiler, içte isyan ve türlü karışıklıklar devletin gücünün gittikçe zayıflamasına neden olmuş, otoritenin azalmasıyla birlikte her alanda huzursuzluk ve bozukluk başgöstermiştir. Divan edebiyatının siyasal ve toplumsal hayatın çalkantılarından etkilenmesi için uzunca bir süre geçmesi gerekse bile bu durum saray başta olmak üzere devlet büyüklerinin konaklarında şairlerin korunup gözetilmesini etkilemiştir. Ayrıca şairlerin farklı şiir anlayışına yönelmelerinde de toplumun bu bunalımlı hayatının etkilerini görmek mümkündür.

Divan şairlerimiz tasavvufî manada ise nân-pâre ifadesini rızık olarak mal-mülk çerçevesinde dünya ve içindekilerin geçici olduğunu, Hakk'ın her canlının rızıkına kefil olduğunu bu sebeple bu gibi şeyler için uğraşının gereksiz olduğunu ifade etmede kullanmışlar, tevekkül hâlindeki kişinin rızık endişesine düşmesinin yersizliğini ifade etmişlerdir.

Maddî ihtiyaçlar, devlet işlerinde büyük memurluk/makam ve sürgündeki şairin affedilme talebi gibi sebeplerle şairlerimiz arzuhâl niteliğinde kasideler yazmışlar, şiiri, sanat göstermeyi sorunlarını aşmada veya taleplerini gerçekleştirmede en kuvvetli yol olarak görmüşlerdir. Onların bu şekilde davranmalarında geleneğin de önemli yeri olmuştur. Osmanlı'nın sanatçıyı koruma geleneğinde taraflar yani hâmû ve şairler karşılıklı kazanımlar elde etmiş, bu alışverişin gerçek kazananı ise sanat olmuştur. Şiir yüzyıllar boyunca etkisi her dönem artarak devam eden en etkili araç hâline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Aksoyak, İ. H. ve Arslan M. (2018). *Haşmet divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 14 Ağustos 2020 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57256,hasmet-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Albayrak Sak, V. (2020). Mevlevî mutfak kültürünün divan şiirine yansımaları. *Aşçı Dede Ateşbaz-ı Veli* içinde. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Arat, R. R. (1979). *Yusuf Has Hâcib Kutadgu Bilig I. Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Armutlu, S. (2002). Gazneliler ve Selçuklular döneminde edebî gelenek. *Türkler Ansiklopedisi* içinde (c. 5, ss. 872-879). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Arslan, M. (2018). *Bursalı İffet divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 14 Ağustos 2020 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59882,bursali-iffet-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Atalar, M. (1981). Osmanlı padişahları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(1), 425-460.
- Atalay, B. (1985). *Divanü Lûgat-it-Türk tercümesi I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atlansoy, K. (1998). *Bursa şairleri Bursa vefeyatnamelerindeki şairlerin biyografileri*. Bursa: Asa Yayınları.
- Batıslam, D. (2006). 16. yüzyıl divan şairi Cinânî'nin hediye konulu iki şiiri. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 20, 7-15.

- Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî divânı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Çıpan, M. (1991). *Fasîh Ahmed Dede hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve Divan'ının tenkitli metni*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Çobanoğlu, F. (2006). *Enderunlu Ferîd İbrahîm Dîvânı'nın Metni ve İncelemesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çoruhlu, T. (2012). Tuğ. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* içinde (c. 41, ss. 331). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demirel, Ş. (2017). *Şehrî divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 14 Ağustos 2020 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56340,sehri-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Devellioğlu, F. (1992). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Durmuş, T. (2009). *Tutsan elini ben fakirin Osmanlı edebiyatında hamilik geleneği*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Ergin, A. Ş. (1996). *Yozgatlı Mehmed Said Fennî divanı*. Ankara: Yozgat Belediyesi Yayınları.
- Erünsal, İ. (1984). Türk edebiyatı tarihinin arşiv kaynakları II-Kanuni Sultan Süleyman Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri. *Osmanlı Araştırmaları, IV*, 1-17.
- Güler, K. ve Yaşar, K. (2007). Divan şiirinde câize (Şair, patron, hâmî ilişkisi) üzerine değerlendirmeler I. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18*, 1-35.
- İnalçık, H. (2003). *Şâir ve patron, patrimonyal devlet ve sanat üzerinde sosyolojik bir inceleme*. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- İpekten, H. (1996). *Divan edebiyatında edebî muhitler*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İpekten, H. (2019). *Nâ'ilî-i Kadîm divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
14 Ağustos 2020 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67155,naili-i-kadim-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- İsen, M. (2012). Geleneğe direnen bir şair: Nâbî. *Milli Folklor*, 5-8.
- İspirli, S. (1997). *Subhizâde Feyzî'nin hayatı, edebî kişiliği ve hamsesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- İzbudak, V. (1991). *Mesnevî V*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kaplan, M. (2012). *Hikmet şairi Yusuf Nâbî*. Ankara: Şanlıurfa Valiliği İl ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Karacan, T. (1981). *XVIII. yüzyıl şairlerimizden Sâbit ve edisyon kritikli divan metni*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Karaköse, S. (2017). *Sa'id Giray divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 14 Ağustos 2020 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55754,said-giray-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.

- Kaya, B. A. (2017). *Azmizâde Hâletî divânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 14 Ağustos 2020 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Kutlar Oğuz, F. S. (2017). *Arpaemînzâde Mustafâ Sâmî divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 14 Ağustos 2020 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56084,arpaeminizade-mustafa-sami-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Kutlar Oğuz, F. S. (2017). *Dîvân-ı İzzet ve Nigâr-nâme*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 14 Ağustos 2020 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/68921,divan-i-izzet-ve-nigar-name-pdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Nizâmü'l-Mülk (2013). *Siyasetname*. (Çev.) Mehmet Taha Ayar. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü II*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Şardağ, R. (1982). *Şair sultanlar*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şemseddin Sami (2009). *Kâmûs-i Türkî*. İstanbul: İkdâm matbaası (1317). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı tarihi, IV/ I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yenikale, A. (2017). *Sünbülzâde Vehbî divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yerdelen, C. (1991). *Azmîzâde Hâletî'nin rubaileri*. Yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Yapılandırmacı Yaklaşımına Dair Öz Yeterlik Algıları ve Buna Etki Eden Faktörlere İlişkin Görüşleri

Self Efficacy Perception of Social Studies Teachers about Constructivism and their Opinion about the Factors Affecting It

Mustafa Bada^{1*}

Cevdet Kırpık²

* Sorumlu yazar

Corresponding author

¹Mustafa Bada

Öğretmen, Türkiye

Teacher, Turkey

bada-07@hotmail.com

ORCID ID 0000-0002-3198-0406

²Cevdet Kırpık

Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye

Prof. Dr., Erciyes University, Turkey

cevdetk@erciyes.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-2183-1255

Makale geliş tarihi / First received : 24.12.2020

Makale kabul tarihi / Accepted : 10.02.2021

This article was checked by *Turnitin*. Similarity Index 14%

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar:

1- Yazarların katkı oranı eşittir.

2- Bu çalışma, Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde Prof. Dr. Cevdet Kırpık danışmanlığında Mustafa Bada tarafından 2018 yılında hazırlanan "Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Yapılandırmacı Eğitim Yaklaşımına İlişkin Görüşleri" adlı yüksek lisans tezinden elde edilen veriler temelinde oluşturulmuştur.

3- Araştırmamıza katkısı olan tüm öğretmenlere teşekkür ederiz.

4- Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

5- Makale verileri 2017- 2018 eğitim öğretim yılında 14 sosyal bilgiler öğretmeni ile görüşmeden elde edilmiştir.

6- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Bada, M., Kırpık, C. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yapılandırmacı yaklaşıma dair öz yeterlik algıları ve buna etki eden faktörlere ilişkin görüşleri. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 462-480.

ÖZ

Sosyal bilgiler bireylerin kendisini ve çevresini tanıyarak topluma adapte olmasını sağlayan bir disiplindir. Yapılandırmacılık ise öğrenilen bilgilerin, deneyimlerin üzerine inşa edilmesini amaçlayan bir yaklaşımdır. 2005-2006 eğitim öğretim yılından itibaren sosyal bilgiler öğretim programında yapılandırmacı anlayış benimsenmiştir. Bu araştırmanın amacı; sosyal bilgiler öğretmenlerinin yapılandırmacı yaklaşımı uygulamaya yönelik öz yeterlik algılarını ve bu algıları etkileyen durumları tespit etmektir. Araştırmanın çalışma grubu, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Kayseri ilinde görev yapan 14 sosyal bilgiler öğretmenidir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veri elde etmek amacıyla nitel araştırma tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmış ve sosyal bilgiler öğretmenleriyle görüşmeler yapılmıştır. Örneklem seçimi için ise amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Verilerin yorumlanmasında kuramsal anlamda çok açık kuramsal temele sahip olan araştırmalarda kullanılan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen verilere bakıldığında sosyal bilgiler öğretmenlerinin genel olarak yapılandırmacı anlayış konusunda kendilerini yeterli görmedikleri anlaşılmıştır. Ayrıca sosyal bilgiler öğretmenlerinin üniversitede çoğunlukla teorik eğitim aldıkları, uygulamalı etkinliklere yeterince yer verilmediği, staj eğitimlerinin yetersiz olduğu, deneyimli öğretmenlerin bu anlayıştan uzak olduğu, deneyimsiz öğretmenlerin ise farklı iş yükleri nedeniyle bu anlayışı uygulamaya vakit bulamadıkları, hizmet içi eğitimlerin amaca uygun olmayıp niteliksiz olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler

sosyal bilgiler öğretmen görüşü, uygulama düzeyi, öz yeterlik, yapılandırmacılık

ABSTRACT

Social studies is a discipline that enables individuals to adapt to society by recognizing themselves and their environment. Constructivism is an approach that aims to build on the knowledge and experience gained. The constructivist approach has been adopted in the social sciences curriculum since the 2005-2006 academic year. The purpose of this research is to determine the self-efficacy perception of social studies teachers and the situations affecting these perceptions in applying the constructivist approach. The studying research group is the 14 social sciences teachers serving at the ministry of the Turkish Republic National Education in the Kayseri. In this study, the qualitative method of research has been used. In order to obtain the data, a semi-structured interview form of the techniques of qualitative research has been prepared and interviews are performed with the social sciences teachers. A convenience sample, which is one of the purposive sampling methods, is used for the selection of the sample. In addition, the method of descriptive analysis is discussed in the interpretation of the data. When the obtained data are analyzed, it has been concluded that social studies teachers are generally insufficient in the matter of the constructivist approach. Furthermore, the consequences demonstrated that social studies teachers mostly receive theoretical education at universities, applied education is not given enough attention and insufficient internship opportunities. In addition, it is revealed that the experienced teachers are beyond this approach, inexperienced teachers cannot get around to perform this approach because of different workloads, and in-service training is not suitable for the purpose and not qualified.

Keywords

social studies teacher's view, practice level, self-efficacy, constructivism.

GİRİŞ

Sosyal bilgiler kavramı, insan ve onun sosyal çevresi ile ilişkisini inceleyen bir alandır. Sosyal bilgiler dersinde öğrenciler hem kendi toplumuna ait değerleri öğrenirken hem de başka millet ve toplumlara ait olan değerleri öğrenmekte ve kendisini değişen şartlara adapte etmektedir. Kısacası sosyal bilgiler kültürel mirası ve onun süregelen özelliklerini ele alır (Sağlamer, 1983, s. 6-7). Bu şekilde bireylerin topluma uyum sağlaması ve onun toplumun bir parçası haline gelebilmesi amaçlanmaktadır. Ancak kendi değerlerini bilen bireyler toplumun bir üyesi olur ve sosyal problemlerini çözebilir.

Sosyal bilgiler insanın ruhunu, ahlakını ve değerlerini düzene sokan, bireylerin eğitimi açısından son derece faydalı bir alandır. Ayrıca bu derste bireylerin özgürlüklerinin sınırları belirlenmekte, demokrasi, birlikte yaşam gibi kavramlar öğretilmektedir. Bu şekilde bireylerin devletine bağlılığı ve vatan sevgisi aşılanmaya çalışılmaktadır. Bireylerin iyi bir şekilde terbiye görmesi ve ahlaki terbiyenin kazandırılması bu dersin en önemli amaçları arasındadır (Bahar, 2007, s. 48). Sosyal bilgiler bir toplumda yaşayan bireyin, o toplumla yaşayışını, ilişkilerini, kültürünü, dünya milletleri arasındaki yerlerini ve çeşitli milletlerle ilişkilerini esas alan bir disiplindir (Kısakürek, 1988, s. 5).

Sosyal bilgiler dersinin bir amacı da bireylerin toplumsal sorunlarla baş etmesini sağlamaktır. Küreselleşen dünyada, insanların çevresine uyum sağlayabilmesi, demokratik nitelikler kazanabilmesi, becerili, düşünebilen etkin vatandaşlar yetiştirilmesi, sosyal bilgiler dersinin en önemli çalışma alanlarıdır (Doğanay, 2002, s. 17).

Yapılandırmacılık, bilginin doğasıyla ilgilenen bir dizi teori temelinde oluşturulmuş olup bilginin insanlar tarafından meydana getirildiği ve onların değerleri ve kültürlerinden etkilendiği inancına dayanır. Bu görüşün aksini savunan davranışçı yaklaşıma göre ise bilgi, insanın dışında ve onlardan bağımsız olarak oluşur, iyi bir eğitimin amacı daha önce başkaları tarafından oluşturulan kabul edilmiş bir bilgi ve beceriler bütününe öğrencilere aşılmasıdır (Scheurman, 1998, s. 6). Türkiye’de uzun yıllar boyunca uygulanan “Davranışçı Eğitim Kuramı”na göre ödül ve ceza, öğretim sürecindeki en önemli unsurlardır. Bu unsurları kullanarak insanlara ve hatta hayvanlara bile bir takım şeyler öğretilir. Bu yaklaşım insan davranışlarını, çevreden gelen uyarıcılara karşı organizma tarafından verilen tepki olarak tanımlamış ve bireyin bu süreçte pasif olduğunu savunmuştur (Aydın, H. 2000, s. 184).

Dünyada özellikle 1960’lı yıllarda eğitim alanında bir anlayış değişikliği yaşanmış ve yapılandırmacılık eğitimin merkezine konmuştur. Yapılandırmacılık, Bruner tarafından eğitim gündemine getirilmesine rağmen aslında temeli çok eski dönemlerde yaşamış Sokrates’e kadar dayanan bir yaklaşımdır. Montessori’nin geleneksel sınıf anlayışı yerine öğrencinin etkin olduğu bir süreci savunması ve Piaget’in sürekli değişim ve yeniliği savunan fikirleri yapılandırmacı anlayışın temellerini oluşturmuştur (Şimşek, 2004, s. 117).

Yapılandırmacı yaklaşıma göre eğitim bir tecrübedir. Öğrenme, deneyimden anlam inşa etmedir ve öğrencilerin ön bilgilerinin üzerine inşa edilir. Esasında burada çok önemli olan husus bilginin doğası ve öğrenenlerin anlamlı bilgiyi nasıl oluşturdukları meselesidir. Konu tarihi olarak Piaget’in bilişsel yapılandırmacılık ve Vygotsy’nin sosyal yapılandırmacılık yaklaşımı arasındaki ayırmadan kaynaklanmaktadır. Bilişsel yapılandırmacılık, bilginin bireysel etkileşim ve çevrenin analizi ile oluşturulduğu ve anlamlı hale getirildiği fikrine dayanmaktadır. Vygotsky’nin yaklaşımına göre bilgi sadece bireysel olarak zihinde oluşmaz,

daha ziyade öğrenenlerin fikirlerini ve inançlarını inşa ettikleri, yeniden oluşturdukları ve paylaştıkları sosyal bağlamdaki etkileşimlerle ilişkilidir. Burada öğrenci merkezlik ve deneyim ön plana çıkmaktadır. (Jadallah, 2000, s. 221).

Bireyler pasif olarak bilgiyi alan değil, bilgiyi aktif bir şekilde oluşturan inşa eden konumunda bulunmaktadır. Bireyler tarafından oluşturulan bu bilgi ise ona verilen bilgiden çok daha fazla ve değerlidir. Yapılandırmacı anlayışa göre bilginin kullanılabilirliği doğruluğundan daha önemlidir. Birey açısından bu bilgilerin işlevsel olabilmesi için kullanılabilirliği, başka bir ifade ile günlük yaşama aktarılması gerekmektedir. (Erden ve Akman, 2001, s. 171).

Bu yaklaşımda bilgiyi ezberletmek, öğretmek, doğrudan vermek değil, öğrencinin bilgiyi kendi çabasıyla öğrenmesi, araştırması ve kafasındaki önbilgilerle ilişkilendirerek bilgiyi kavraması önemlidir (Özden, 2011, s. 55). Akdağ (2009)'a göre; artık bilgiyi doğrudan almak değil, bilgiyi doğru yoldan almak ön plana çıkmıştır. Yapılandırmacı anlayış öğrencinin pasif değil, aktif olmasını savunmaktadır. Yapılandırmacılık bireylerin bilişsel potansiyellerini, hazırbulunuşluklarını ve onların bireysel öğrenme tercihlerini önemseyerek, bilgileri deneyimlerinin üzerine inşa etmelerini sağlayan bir yaklaşımdır (Öztürk ve Mutlu, 2017, s. 383).

Yapılandırmacı yaklaşıma getirilen tanımlara bakıldığında öğrenmenin önceki öğrenmelerin üzerine inşa edildiği ve bunun sağlanması için de uygun öğrenme ortamı ve süreçlerinin hazırlanması gerektiği ön plana çıkmaktadır. Bunun hazırlayıcısı ise öğretmendir. Bu noktada öğretmenin yapılandırmacı yaklaşıma dair bilgi, beceri ve tutumunun ne olduğu önem kazanmaktadır. Bilişsel yapılandırmacılık, öğretmenin, öğrencilerin önceki bilgileri ile herhangi yeni bir konu arasında ilişki kurabilmelerine imkân sağlayan araştırma ve keşfe dayalı bir öğrenme ortamı oluşturması şeklinde yorumlanmıştır. Vygotsky'nin yaklaşımına göre ise öğretmen ve diğer öğrencilerle etkileşim, öğrenme süreçlerinde hayati bir öneme sahiptir. Öğretmenin daha çok öğrencilerin bilgilerini test edebilecekleri ve oluşturabilecekleri sosyal etkileşim esasına dayalı planlama ve rehber olma özelliği vardır (Jadallah, 2000, s. 221). Sınıf, öğrencilerin sorular sorduğu, özgür düşündüğü, birbirleriyle ve öğretmenle etkileşim halinde olduğu bir ortamdır. Bu yaklaşımda öğretmenin rolü, öğrencilere kalıcı öğrenmeler edinmelerinde danışmanlık ve rehberlik yapmaktır (Kumar ve Teotia, 2017, s. 136). Yapılandırmacı anlayışta öğrencilerin sürece aktif bir şekilde dahil edilmesini başka bir ifadeyle bu anlayışın uygulamasının başarılı olmasını sağlayacak kişi öğretmendir (Dilaver ve Tay, 2011, s. 110). Yani artık eskisi gibi öğretmenin anlatıp öğrencinin not aldığı ve o notları ezberlediği bir sistem yerine öğretmenin ona rehber olup kendi yolunu bulmasını sağlaması söz konusudur (Özden, 2003, s. 72-73).

Eğitimin en önemli amaçlarından biri öğrencilerin bilgi, beceri, davranış ve değerlerini geliştirmektir. Bunlar öğrencilerin hızla değişen topluma başarılı bir şekilde katılmalarına yardım edecektir. "Hızla değişen toplum" ifadesi, öğrencilerin öğrendikleri bilginin mutlak olmadığını anlamaları için önemli bir yere sahiptir. Okul ve sınıf, çocuklar için çok önemli bir çevredir. Bu nedenle her bir öğretmen öğrencilerin öğrenme şekli ve özelliğinin belirlenmesine yardım etmeli, öğrencilerin anlamlı bir referans çerçevesi geliştirmelerine katkı sağlayacak olan bir ders planının nasıl yapılacağını ve uygulanacağını bilmelidir (Jadallah, 2000, s. 224-225).

Dünyada 1960'lerden itibaren yapılandırmacı yaklaşım lehine oluşan algı değişikliğinin yansımaları Türkiye'de de görülmüştür. Özellikle 2005-2006 eğitim-öğretim yılından itibaren ülkemizde bu anlayış benimsenmiş ve öğretim programlarımız bu yaklaşıma göre güncellenmiştir (Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2005). Bir ülkenin benimsemiş olduğu eğitim sistemi ne kadar güçlü bir temele dayanırsa dayansın, o sistemin uygulayıcısı olan öğretmenin üzerinde bir hizmet üretmesi mümkün değildir (Akçamete, 2005, s. 4). Bu bağlamda öğretmenlerin ülkede kabul edilen eğitim yaklaşımını benimsemesi ve bu yaklaşım konusunda kendilerini ne kadar yeterli hissettikleri başka bir deyişle öz yeterlik algısı önemli bir husustur.

Öz yeterlik, bir kişinin bir işe başlamasını, devam ettirmesini ve sonuca ulaşmasını sağlayan inancı ya da insanların belli bir performansa ulaşabilmesini sağlayacak gücü olarak tanımlanabilir (Bandura, 1986, s. 30). Bandura (1986)'ya göre öz yeterlik inancının gelişmesini sağlayan dört temel kaynak; *"deneyimler, dolaylı yaşantılar, sözel ikna ve bireylerin fiziksel, duygusal durumu"*dur. Bunların en önemli olanının ise deneyimlerdir. Bir konuda yeterli deneyime sahip olduğunda öz yeterlik inancı yükselir, içsel motivasyon artar, bu durum ise bizim o konuda başarılı olmamızı sağlar. Yaşantılar, eğer bireylerin başarısını artıracak yönde gelişmişse yüksek öz yeterlik algısı, aksi yönde gelişmişse düşük öz yeterlik algısı meydana gelmektedir. Bireylerin kendisine olan güvenini beslemek için başarı duygusunu tatması gerekmektedir. Öz yeterlik konusu bir işi yapmaya yönelmede ve o işi başarıyla sonuçlandırma da büyük öneme sahiptir. Bu konuda algısı yüksek olan kişiler karşılaştıkları problem durumunda daha kolay çözüm yolları üretebilirken, algısı düşük olanlar problemlerin nasıl çözülemeyeceğine odaklanmaktadır.

Kişinin bir konuda kendisine yönelik olumlu algısı o konuyla ilgili olan bütün alanlarda özgüvenini pekiştirmesi içsel motivasyonunu, başarısının sosyal çevresi tarafından takdir edilmesi ise dışsal motivasyonunu artıracaktır. Kişi hem içsel dünyası hem de sosyal çevresiyle ayrılmaz bir varlıktır. Burada unutulmaması gereken husus öz yeterlik kavramının kişinin sahip olduğu beceri ve yetenekler değil, bu beceri ve yeteneklere dair inancının olduğudur (Aydın, 2008, s. 10). Öz yeterlik inancı yüksek olan bireyler karşılaştıkları güçlüklerle karşı daha fazla emek harcayıp bu güçlüklerle baş etmek için daha fazla sabır gösterirler. (Timur, 2020, s. 2).

Yapılandırmacı yaklaşımın sosyal bilgiler dersinde uygulanmasına öğretmenlerin yaklaşımına, öğrenme ve öğretme süreçlerine etkisine dair yurt dışında ve yurt içinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Teague (2000) çalışmasında yapılandırmacılık ile geleneksel anlayışı karşılaştırmış, yapılandırmacılık anlayışının en önemli unsurunun öğrencilerin çevreleriyle etkileşim kurarak, bilgileri yapılandırdığı sonucunu elde etmiştir. Jancic ve Hus (2017) yapmış oldukları çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerinde yapılandırmacı anlayışı uygulama konusunda kıdem, meslek unvanı ve öğretilen sınıflar arasında herhangi bir anlamlı farklılık görülmediği, öğretmenlerin rolünün eskiye oranla azalmadığı, bununla birlikte öğretmenlerin daha çok geleneksel yöntemleri kullanmaya devam ettikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Kumar ve Teotia (2017) yapmış oldukları çalışmada yapılandırmacı anlayışın hem öğretmenlerde hem de öğrencilerde farklı bir bakış açısı sağladığı, öğrencilerin sınıf ortamına boş sayfa olarak gelmedikleri, öğretmenlerin almış olduğu eğitim, yaklaşım, yöntem ve teknik konusunda esneklik sağlayarak yeni bilgileri öğrencilerin deneyimlerinin üzerine inşa etmesi gerektiği bilgisine ulaşmışlardır. Ayrıca öğretmenlerin bu aşamada başarılı olabilmesi için

teorik ve uygulamalı çalışmaların dengeli yürütülmesi ve öğretmenlerin yapılandırmacılık konusunda ustalaşmasının önemli olduğunu belirtmişlerdir. Kumar (2019), yapmış olduğu çalışmada öğrencilerin eğitim sürecine katılımında öğretmenin öğrencilere yaklaşımının önemli olduğu, öğrencilerin sorgulamalarına izin verildiğinde öğrencilerde yaratıcılık becerilerinin geliştiği otoriter bir yaklaşımda olduğunda ise öğrencilerin yaratıcılık becerisinin baltalandığı sonucuna ulaşmıştır. Mohammed, Husam ve Kinyo (2020), yapılandırmacı yaklaşımın birçok ölçme ve değerlendirme aktiviteleri sunan alternatif bir yaklaşım olduğu ve bu anlayışın öğretmenleri klasik görevlerinden uzaklaştırdığı, hem öğretmen hem de öğrencilere seçenekler sunduğu sonucuna varmışlardır.

Ülkemizde 2005-2006 eğitim-öğretim yılından itibaren benimsenen yapılandırmacı yaklaşımın uygulanması konusunda sosyal bilgiler derslerinde bir takım sıkıntılar yaşanmaktadır. Bunlardan biri öğretmenlerin lisans düzeyinde aldıkları eğitim ile hizmet içi eğitimin yetersizliğinden kaynaklandığı söylenebilir. Ay, Ünlü ve Koçoğlu'nun (2015) sosyal bilgiler öğretmenliği programında öğrenim gören öğretmen adaylarıyla yapmış olduğu çalışmada, uygulama derslerinin yetersiz olduğu, teorik derslerin uygulamaya geçirilemediği, öğrencilerin öğrenmelerinin ezberle sınırlı kaldığı sonucuna ulaşmıştır. Özellikle ülkemizde yapılandırmacılıkla ilgili yapılan çalışmalarda sosyal bilgiler öğretmenlerinin, bu anlayış konusunda kendilerini yeterli görmedikleri, ders saatlerinin ve okulun fiziki olanaklarının bu anlayışı uygulamada yetersiz olduğu, programların öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamadığı, bu olumsuzlukların ise yapılandırmacı anlayışın uygulanmasını engellediği tespit edilmiştir (Arslantaş, 2006; Tahiroğlu, 2006; Akdeniz, 2008; Karadağ vd. 2008; Karacaoğlu ve Acar, 2010).

Dünyada eğitim konusunda güncel konularla ve yaklaşımlarla ilgili çalışmalar artmasına rağmen, yapılandırmacılığa ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin öz yeterlik algıları Türkiye'deki eğitim çalışmalarında kendisine yeterince yer bulamamıştır. Ülkemizde yapılan çalışmalara bakıldığında YÖK Tez Merkezi'nde Ağustos 2020 tarihi itibarıyla sosyal bilgiler alanında yapılandırmacılık konusunda yüksek lisans düzeyinde 12 ve doktora düzeyinde 2 olmak üzere toplam 14 tez yazıldığı görülmektedir. Yapılan bu çalışmaların bir kısmının müfredat bir kısmının ise karşılaşılan sorunlarla ilgili olduğu görülmektedir (Sarıaslan, 2005; Arslantaş, 2006; Aykaç, 2007; Çetin, 2007; Atbaşı, 2007; Başoğlu, 2009; Bulut ve Arslan 2010; Dinç ve Doğan, 2010; Kuş ve Çelikkaya, 2010; Akşit, 2011; Önen, Erdem ve Gürdal, 2011; Yılmaz ve Tepebaş, 2011, Yürüdü, Cımbız, 2017). Ancak sosyal bilgiler öğretmenlerinin yapılandırmacılık konusunda öz yeterlik algıları ve buna etki eden faktörlerle ilgili bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte yapılan çalışmalarda konuya dolaylı da olsa değinen çalışmalar bulunmaktadır (Tahiroğlu, 2006; Aykan, 2014).

Tahiroğlu (2006), *"İlköğretim okullarının ikinci kademesinde sosyal bilgiler dersi öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde karşılaştıkları güçlükler; Aksaray örneği"* isimli tez çalışması yapmıştır. Araştırma Aksaray ilinde görev yapan 80 sosyal bilgiler öğretmenine anket şeklinde uygulanmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin üniversitede gerekli becerileri tam manasıyla öğrenemedikleri, hizmet içi eğitimlere yeterince katılmadıkları, kendilerini yeterince geliştiremedikleri, araç- gereç temininde zorluklar yaşadıkları, okul çevresinin eğitimi olumsuz etkilediği sonucunu elde etmiştir.

Aykan (2014), *"Ortaokul öğretmenlerinin yapılandırmacı yaklaşım ile ilgili yeterlik düzeylerinin incelenmesi"* isimli çalışmasında ortaokulda görev yapan öğretmenlerin yapılandırmacılık

konusunda kendilerini orta düzeyde yeterli gördüklerini, bunun yanında yaş, cinsiyet, mesleki kıdem, lisansüstü eğitim durumlarının öz yeterlik algılarını etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Öğretmenin pedagojik yeterlikleriyle öz yeterlik algısı arasında kuvvetli bir ilişki olduğundan yeni anlayışın etkili bir şekilde uygulanabilmesi için öğretmenin öz yeterlik algı düzeyinin bilinmesi önemlidir. Bu çalışmada “Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yapılandırmacı anlayışa dair öz yeterlik algıları ile buna etki eden faktörler nelerdir?” sorusunun cevabı aranacaktır. Bu kapsamda onların yapılandırmacılıkla ilgili öz yeterlik algılarını etkileme potansiyeli taşıyan lisans düzeyinde aldıkları eğitimin niteliği, kıdeme esas çalışma süreleri ve hizmet içi eğitim faaliyetleri hakkındaki görüşleri analiz edilecektir. Bu araştırmada aşağıda yer alan sorulara yanıt aranmıştır.

1. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yapılandırmacı yaklaşıma yönelik öz yeterliklerine ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yapılandırmacılığa yaklaşımları hakkında öğretmen yetiştiren kurumlara ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Meslekte çalışma süresinin yapılandırmacılığa etkisine ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?
4. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yapılandırmacılık kapsamında hizmet içi eğitim faaliyetlerine ilişkin görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Bu çalışma 2017- 2018 eğitim öğretim yılında 14 sosyal bilgiler öğretmeni ile görüşme yöntemi ile gerçekleştirilen betimsel bir araştırmadır. Öğretmenlere uygulanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile yapılandırmacı anlayışa ilişkin öz yeterlik algılarının ve buna etki eden etmenlerin ortaya çıkarılması ve bu algıların değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

2.1. Katılımcılar

Çalışmaya katılan öğretmenlerin kıdem yılı, cinsiyet ve görev yeri incelendiğinde öğretmenlerin 7' sinin kadın, 7' sinin erkek olduğu, 7' sinin şehir merkezi, 7' sinin ise köyde çalıştığı, 10' unun 2-10 yıl, 4' ünün 14 yıl üzeri çalışma süresine sahip olduğu görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğretmenlere Ait Bilgiler

	Kodlama	Cinsiyet	Görev Yeri	Kıdem Yılı
1.Öğretmen	Ö1	Kadın	Şehir	14
2.Öğretmen	Ö2	Kadın	Şehir	3
3.Öğretmen	Ö3	Kadın	Köy	3
4.Öğretmen	Ö4	Kadın	Şehir	4
5.Öğretmen	Ö5	Kadın	Köy	7
6.Öğretmen	Ö6	Kadın	Köy	2
7.Öğretmen	Ö7	Kadın	Köy	5
8.Öğretmen	Ö8	Erkek	Şehir	27
9.Öğretmen	Ö9	Erkek	Köy	25
10.Öğretmen	Ö10	Erkek	Köy	10
11.Öğretmen	Ö11	Erkek	Şehir	12

12.Öğretmen	Ö12	Erkek	Köy	5
13.Öğretmen	Ö13	Erkek	Şehir	6
14.Öğretmen	Ö14	Erkek	Şehir	9

2.2. Veri Toplama Aracı

Katılımcı öğretmenlerin sosyal bilgiler derslerinde yapılandırmacı anlayışın uygulanmasına dair öz yeterlik algısı ve buna etki eden faktörlere ilişkin görüşlerini elde etmeyi amaçlayan bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda sosyal bilgiler öğretmenlerinin cevaplamaları için 4 adet açık uçlu soru hazırlanmıştır. Açık uçlu soruların avantajı, araştırmacıya incelediği konuyu esnek bir şekilde ele almasını sağlamasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırma sorularının iç tutarlılık geçerliliğini sağlamak için sosyal bilgiler alanında uzman iki kişinin görüşüne başvurulmuştur. Görüşme formuna son şekil verildikten sonra deneme amaçlı olarak katılımcılar dışında bir sosyal bilgiler öğretmeniyle görüşme yapılmış, yapılan bu görüşme ses kaydına alındıktan sonra yazıya aktarılmıştır. Ardından alan uzmanıyla yapılan görüşmede, görüşme formu sorularının yeterli olduğu, konuyu yeterli oranda kapsadığı, sorularında anlaşılır olduğu görüldükten sonra görüşme formuna son şekli verilmiştir.

2.3. Veri Toplama Süreci

Yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulduktan sonra Kayseri’de görev yapan katılımcı sosyal bilgiler öğretmenleriyle görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler katılımcıya uygun olan yer, zaman ve ders saatlerinin dışında gerçekleştirilmiş, katılımcının rızası alınarak ses kayıt cihazına kaydedildikten sonra yazıya aktarılmıştır.

2.4. Veri Analizi

Çalışmada elde edilen verilerin analiz edilmesi sürecinde nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Bu yaklaşım türü dört farklı aşamada gerçekleştirilmektedir. İlk aşamada araştırmacı sorulardan ve bu sorulara almış olduğu yanıtlardan hareket ederek genel bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu şekilde elde edilen verilerin hangi temayla ilişkilendireceği belli olur. Daha sonra araştırmacı oluşturmuş olduğu bu çerçeveye göre verileri okuyarak düzenler. Bu bölümde verilerin anlamlı ve mantıklı olacak şekilde bir araya getirilmesi dikkat edilecek önemli bir husustur. Üçüncü aşamada ise elde edilen veriler tanımlanmaya başlanır, gerekli olan bölümlerde doğrudan alıntılara başvurulabilir. Sürecin sonunda ise bulgular açıklanır ve ilişkiler güçlendirilmeye çalışılır. Bunun için de sıklıkla sebep-sonuç ilişkisinin kurulması ve bu ilişkilerin arasında karşılaştırmaların yapılması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 224).

Çalışmada elde edilen veriler öncelikle kodlanmış, ardından temalar belirlenmiş, sonrasında ise kodlar ve temalar arası bağlantı kurularak elde edilen bulgular araştırmacı tarafından yorumlanmıştır. Verilerin analizi bölümünde öğretmenler Ö1, Ö2..., Ö14 şeklinde kodlanmış ve öğretmenlerden elde edilen veriler sınıflandırılarak verilerin frekans dağılımları (f) tablolar aracılığıyla bulgular bölümünde incelenmiştir.

BULGULAR

Burada öğretmenlerin öz yeterlik algısı, üniversite lisans eğitimi ve meslekteki çalışma sürelerinin yapılandırmacı yaklaşıma etkisine ilişkin görüşleri ele alınmıştır.

3.1. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Yapılandırmacı Yaklaşımına Yönelik Öz Yeterliklerine İlişkin Görüşleri

Burada sosyal bilgiler öğretmenlerinin yapılandırmacılık konusunda öz yeterliğine ilişkin görüşleri ele alınarak öz yeterlikleri hakkında bilgi edinilmesi amaçlanmıştır. Öğretmenlerin yapılandırmacılık konusunda kendilerini yeterli hissedip hissetmemelerinin yanı sıra neden yeterli veya yetersiz oldukları, kendilerini bu konuda etkileyen durumların neler olduğunun bilinmesinde fayda vardır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yapılandırmacılık konusunda öz yeterliğine dair görüşleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Yapılandırmacılık Konusunda Öz Yeterliğe İlişkin Görüşler

Öğretmen Görüşleri	Frekans
Tam manasıyla yeterli hissetmiyorum	7
Yeterli hissetmiyorum	5
Yeterli hissediyorum	2

Tablo 2’ye bakıldığında katılımcılar, yapılandırmacılık konusunda kendilerini tam manasıyla yeterli hissetmediklerini söylemişlerdir. Kendilerini yapılandırmacılık konusunda olumsuz etkileyen nedenleri ifade edip, neler yapmaları gerektiği konusunda da görüş belirtmişlerdir. Katılımcılar yapılandırmacılık anlayışını derslerinde uygulayabilmek için öğretmenin, sürekli güncel kalmasının, yaratıcılık becerisinin gelişmesinin ve etrafında meydana gelen gelişmelere göre kendisini geliştirmesi gerektiğinin önemli olduğunu söylemişlerdir. Bazı katılımcılar çevresel koşulların (veli, izin vs.) kendilerini yapılandırmacılık konusunda olumsuz etkilediğini ve bu yüzden derslerinde yapılandırmacı uygulamalar yapamadığını ifade etmişlerdir. Bunun yanında özellikle mezuniyet tarihi ile şu an içinde bulunduğumuz tarih arasındaki sürenin fazla olmasının, öğretmenlerin değişim ve yenilikleri algılamasını da olumsuz etkilediğini bu durumun ise öğretmenlerin yapılandırmacı faaliyetler yapmalarının önüne geçtiğini belirtmişlerdir. Ayrıca bu katılımcılar yapılandırmacılığı sosyal bilgiler derslerinde daha etkin bir şekilde uygulayabilmek amacıyla daha çok araştırma yapmaları ve bazı durumlarda uzmanlardan yardım almaları gerektiğini belirtmişlerdir. Bu durum aşağıdaki öğretmenlerin görüşlerinde özetlenmiştir:

“Ben hiçbir zaman kendimi donanımlı hissetmiyorum. Zaman zaman eksikliklerimizi görüp telafi etmeye çalışıyoruz. Çocuklara her zaman hazırlıklı gelmelerini söylüyoruz. Ama yetersiz kaldığımız oluyor. Araştırma yapıp bilgilerimizin üzerine bilgiler katmamız gerektiğini düşünüyorum.” (Ö11)

“Bazı zamanlarda farklı yerlerden yardım almam gerekiyor. Bu bazı internet sitesi, ya da uzman öğretmen arkadaşlar olabiliyor. Onlardan aldığım her destek benim uzmanlaşmamı sağlıyor.” (Ö13)

Tablo 2’ye bakıldığında katılımcıların en çok vurguladığı diğer husus ise kendilerini yeterli hissetmemeleridir. Bu katılımcılar, yapılandırmacı anlayışın sürekli kendini yenilemeyi gerektirdiğini, bu nedenle kendilerinin bu duruma ayak uyduramadığını söylemişlerdir. Bu bağlamda katılımcılar almış oldukları eğitimle şimdiki dönem arasında geçen zamanın kendilerini olumsuz etkilediğini, yapılandırmacı uygulamalar yapamadıklarını ve bilgilerin unutulduğunu ifade etmişlerdir. Bu durumu Ö10 şu şekilde dile getirmiştir:

“Ben mezun olalı 12 sene oldu. 12 yıl öncesini düşünürsek tabii ki yeterli görmüyorum çünkü bilgi kendini sürekli yeniliyor. Yeni görüş ve yöntemler ortaya çıkıyor. Dolayısıyla yani şu anki ve üniversitede aldığımızı bilgi düzeyinin yeterli olmadığını düşünüyorum.” (Ö10)

Tablo 2’ye bakıldığında çarpıcı bir sonuç ise kendisinin yapılandırmacılık konusunda yeterli olduğunu düşünen öğretmen sayısının sadece iki olmasıdır. Kendisini yapılandırmacılık konusunda yeterli hisseden katılımcılar, bu konuda en önemli nedenin öğretmenin kişiliği ve bu anlayışa yatkınlık durumu olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bağlamda görüş belirten öğretmenler kendilerinin enerji dolu olduğunu ve yapılandırmacı anlayışı uygulayabilmek için yeterince iyi olduklarını söylemişlerdir. Bu durumu Ö8 aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

“Ben yaş itibari ile artık belli bir yere geldim ama ben sürekli spor yapan bir insanım. Özellikle de öğrencilerimle sürekli ders konusunda aktifim. Hala enerji doluyum. Dolayısıyla da öğrencileri sürece katmak için her şeyi yapabilirim. Kendimi bu konuda yeterli hissediyorum.” (Ö8)

3.2. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin, Yapılandırmacılığa Yaklaşımları Hakkında Öğretmen Yetiştiren Kurumlara İlişkin Görüşleri

Araştırmanın bu bölümünde sosyal bilgiler öğretmenlerinin yapılandırmacılık konusunda öğretmen yetiştiren kurumlara ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Öğretmen yetiştiren kurumların yapılandırmacılık konusunda verdiği eğitimin niteliği ve bu eğitimin hangi düzeyde sağlandığı yapılandırmacılığın sosyal bilgiler dersinde uygulanmasında önemli bir konudur. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yapılandırmacılık konusunda öğretmen yetiştiren kurumlara ilişkin görüşleri Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Öğretmen Yetiştiren Kurumlara Dair Öğretmen Görüşleri

Öğretmen Görüşleri	Frekans
Teorik eğitim aldık	12
Uygulamalı etkinlikler kısıtlıydı	6
Yapılandırmacılık eğitimi almadım	2
Verilen ve istenen eğitim çelişkiliydi	2
Yapılandırmacılığı sınav döneminde öğrendik	2
Öğretmenlik uygulaması ve okul deneyimi eğitimi çok yetersiz	2

Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların üniversite de almış oldukları eğitimin niteliğinin dışında, öğretmenlik uygulaması ve okul deneyimi eğitiminden, öğretim elemanlarının yapılandırmacı anlayış hakkındaki faaliyetlerinden bahsettikleri görülmektedir.

Tablo 3’te katılımcı öğretmenlerin en fazla vurguladıkları husus üniversitede teoriye dayalı eğitim almaları konusu olmuştur. Bu bağlamda katılımcılar derslerde verilen eğitimlerin anlatım gibi klasik yöntemlerle kendilerine aktarıldığını, bu durumun ise bilgi düzeyinde öğrenmelerin oluşmasına ve kendilerinde kalıcı öğrenmelerin gerçekleşmesini sağlamadığını ifade etmiştir. Bu konuda Ö12’nin ifadeleri şu şekildedir:

“Aldım ancak teorikte kaldı hep. Üniversitede pratikte bu konunun üzerine pek düşemedik.” (Ö12)

Tablo 3'e bakıldığında katılımcıların en fazla dile getirdiği durumlardan birisi de uygulamalı eğitim konusu olmuştur. Teorik eğitim alan katılımcılardan bazıları, uygulamalı faaliyetler konusunda kısıtlı olarak eğitim aldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar, bazı zamanlarda uygulamaların olduğunu ya da uygulamaların öğretim elemanlarına göre değiştiğini söylemişlerdir. Örneğin bu konuda Ö11'in görüşü şu şekildedir:

"Zaman zaman uygulamalar yapıyorduk, sınıfta arkadaşlarla beraber tiyatro yapıyorduk. Konu dağıtıp kendimiz anlatıyor ve arkadaşlarımızı öğrenci olarak görüyorduk. Orada eksikliklerimizi tespit ediyorduk. Ama tam olarak üniversitelerde verilmiyor." (Ö11)

Tablo 3 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin bir kısmı (2 kişi) yapılandırmacılık konusunda eğitim almadıklarını ifade etmişlerdir. Bu katılımcılar mezun oldukları fakültenin eğitim fakültesi olmaması ve mezun oldukları dönemde ülkemizde henüz yapılandırmacı eğitimin uygulamaya konmamasını gerekçe olarak göstermişlerdir. Bu durumu Ö8 aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

"Böyle bir eğitim almadım. Fen-Edebiyat Fakültesi tarih bölümü mezunuyum. 1989 yılında mezun oldum. O zamanki şartlara göre böyleydi." (Ö8)

Katılımcılar üniversitede aldıkları eğitimle ilgili olarak, stajyerlik döneminde verilen eğitimin az ve niteliksiz olduğunu ifade etmişlerdir. Bu şekilde görüş belirten katılımcılar üniversite son sınıfta bu eğitimleri aldıklarını ancak ders anlatma, etkinlik yapma gibi hususlarda ya fırsat bulamadıklarını ya da çok az fırsat bulduklarını söylemişlerdir. Bu bağlamda katılımcılar stajyerlik eğitiminin daha önceki sınıflardan itibaren başlamasını ve uygulama öğretmenlerinin bu konuda yeterli olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu durumu Ö10 şu şekilde dile getirmiştir:

"Aldığımız eğitim kitabı bilgileri almak oldu. Herhangi bir uygulama olmadı. İşte bunların staj döneminde iyi özümsemiş iyi uygulanması lazım. Okullarda buna yönelik öğretmenlerin stajyerine bilgiyi anlatması ve uygulatması lazım." (Ö10)

Lisans düzeyinde alınan eğitimde yapılandırmacı bir yaklaşım alıp almadıklarını ve almışlarsa niteliğini öğrenmeye yönelik soruya verilen cevaplardan biri ise katılımcıların yapılandırmacılığı sınavlar döneminde öğrenmeleridir. Bu şekilde görüş ifade eden katılımcılar, üniversitede yapılandırmacılık ile ilgili yöntem ve teknikleri derslerde işlediklerini; ancak hem yapılandırmacılık hem de yöntem ve tekniklerin mantığını KPSS'ye hazırlanma döneminde öğrendiklerini söylemişlerdir. Bu durumu Ö7 şu şekilde dile getirmiştir:

"KPSS sürecinde daha çok konu çalışırken işin içine girdik. O şekilde daha çok bilgilendim." (Ö7)

3.3. Meslekte Çalışma Süresinin Yapılandırmacılığa Etkisine İlişkin Öğretmen Görüşleri

Burada sosyal bilgiler öğretmenlerinin, meslekte çalışma süresinin yapılandırmacılığa etkisine ilişkin görüşlerine yer verilmiş, deneyimli veya mesleki kariyerin başlarında olmanın yapılandırmacılığa etkisi olup olmadığı, eğer varsa nasıl bir etkisi yaptığı ve nedenleri araştırılmaya çalışılmıştır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin meslekte çalışma süresinin yapılandırmacılığa etkisine dair görüşleri Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Meslekte Çalışma Süresinin Yapılandırmacılığa Etkisine İlişkin Görüşler

Öğretmen Görüşleri	Frekans
Deneyimli öğretmenler bu anlayışı uygulamaz	9
Yeni başlayan öğretmenler biliyor ama uygulayamıyor	4
Bir zaman uyguladıktan sonra uygulamaktan vazgeçer	3

Tablo 4 incelendiğinde, katılımcıların meslekte çalışma süresinin yapılandırmacılığa etkisinin dışında, bu anlayışın sürdürülememesi durumundan bahsettikleri görülmektedir. Tablo 4'e bakıldığında sosyal bilgiler öğretmenlerinin en çok vurguladığı husus, deneyimli öğretmenlerin yapılandırmacı anlayışı uygulayamadığı görüşü olmuştur. Bu doğrultuda görüş belirten katılımcılar; göreve yeni başlayan öğretmenlerin henüz bilgilerinin taze olması, daha istekli olması, güncel olan kavram, yöntem ve teknikleri iyi bilmesi gibi nedenlerle yapılandırmacılığı daha fazla uyguladıklarını ifade etmişlerdir. Sosyal bilgiler öğretmenleri, deneyimli öğretmenlerin ise bu anlayıştan haberi bile olmadığını ve klasik yöntemleri kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda Ö7'nin görüşleri şu şekildedir:

"Yeni başlayan öğretmenler bu anlayışı bildikleri için daha çok uyguluyorlar. Bu 10-20 yıllık gördüğüm öğretmenler zaten yeni yöntemlerden bihaber, kendi bildikleri klasik yöntemlerle devam ediyorlar." (Ö7)

Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların (4 kişi) ifade ettiği diğer bir husus ise göreve yeni başlayan öğretmenlerin yapılandırmacılığı bilmesi fakat uygulayamamasıdır. Bu konuda görüş belirten katılımcılar, genç öğretmenlerin yapılandırmacılığı bildiğini fakat hayata geçiremediğini, uygulamaya geçirebilmesi için en az üç-beş yıl gerektiğini vurgulamışlardır. Bu durumun nedeni olarak ilk yıllarda üzerlerinde stajyerlik baskısı, mesleği öğrenme telaşı, zaman yönetimi ile diğer öğretmenlerin baskısı gibi durumların etkisini gerekçe göstermişlerdir. Bu konuda görüş belirten katılımcılardan bazılarının görüşleri şöyledir:

"Genellikle üniversiteden yeni mezun olmuş öğretmenler bu anlayışı çok iyi biliyor fakat uygulayamıyor, hayata geçiremiyor. Ancak bu anlayışı en iyi uygulayan öğretmenler 3-5 yıl arasında deneyime sahip olan öğretmenler gördüğüm kadarıyla." (Ö13)

"İlk yılında öğretmen, öğretmenliği, sınıf yönetimini öğrendiği için açıkçası yapılandırmacılığı uygulamaya vakti kalmıyor. Ayrıca stajyer öğretmen üzerinde diğer öğretmenlerin baskısı oluyor." (Ö5)

Katılımcılardan üç kişinin belirttiği başka bir husus ise öğretmenlerin yapılandırmacı anlayışı bir süre uygulayıp sonra vazgeçmesi ifadesi olmuştur. Bu konuda görüş belirten öğretmenler, mesleğe başladığı ilk yıllarda heves ve meslek aşkıyla birlikte üniversitede almış olduğu eğitim anlayışını etkili bir şekilde uyguladıklarını ancak sonraki yıllarda öğrencilerin ilgisiz olması, beklenen desteğin sağlanmaması ve çevresel koşulların etkisiyle uygulamaktan vazgeçip, klasik yöntemlerle dersini sürdürdüklerini ifade etmişlerdir. Bu durumu Ö4 aşağıdaki şu şekilde dile getirmiştir:

"Bence yeni atanan öğretmenler daha fazla uyguluyor. Şimdi bir meslek aşkı var, heyecan da var yeni atanan öğretmen çok daha fazla uyguluyor; ama bir iki yıl geçtikten sonra ne kadar kendini yorsan da eğer o çocuk algılamıyorsa ya da anlamak istemiyor çalışmıyorsa, devamını getirmiyorsa bu tekniklerden vazgeçiyorsun." (Ö4)

3.4. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Yapılandırmacılık Kapsamında Hizmet İçi Eğitim Faaliyetlerine İlişkin Görüşleri

Hizmet içi eğitimlerin sıklığı, öğretmenlerin bu seminerlere katılma durumu, eğer katılmışlarsa bu eğitimlerin ne derece yapılandırmacı anlayışa uygun olduğu araştırılmaya çalışılmıştır. Ülkemizde öğretmenlere mesleki gelişim anlamında verilen eğitim ve kursların yapılandırmacı anlayışa uygun bir şekilde yapılması öğretmenlerin yeni sistemi daha iyi özümsemesi ve onu sosyal bilgiler dersinde etkin bir şekilde kullanması için önemli bir durumdur. Hizmet içi eğitim faaliyetlerine dair sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Hizmet içi Eğitim Faaliyetlerine İlişkin Görüşler

Öğretmen Görüşleri	Frekans
Bu tarz eğitimlere katılmadım	10
Seminerler başarısız ve yetersiz	5
Yapılandırmacılıkla ilgili seminer verilmiyor	5
Bu konuda seminerlere katıldım	4
Kurs veren öğreticiler niteliksizdi	3
Bu eğitimler bize hiç duyurulmadı	2
Gitmeye niyetim yok	2
Uygulamalı ve zorunlu seminerler yapılmalı	2
Deneyimli öğretmenlere öncelik verilmeli	1

Tablo 5'e bakıldığında sosyal bilgiler öğretmenlerinin, hizmet içi eğitim faaliyetlerine katılma durumunun dışında, seminerlerin niteliğinden, eğitimcilerin yeterlik düzeyinden ve eğitimlerin duyurulması durumlarından bahsettikleri görülmektedir.

Tablo 5 incelendiğinde katılımcıların büyük bir bölümü (10 kişi) bu tarz eğitimlere katılmadıklarını söylemişlerdir. Hizmet içi eğitimlere katılmadığını ifade eden katılımcılar, buldukları bölgelerde yapılandırmacılığa dair eğitimlerin verilmediğini, yapılandırmacılık dışında hizmet içi eğitimlerin nispeten daha fazla olduğunu ancak o eğitimlerde de kursiyerlerin bir şey öğrenmek amacıyla olmayıp göstermelik olarak seminerlere katıldıklarını, bu nedenlerden dolayı kursları faydasız görüp eğitimlere katılmamaya karar verdiklerini ifade etmişlerdir. Bu konuda Ö10 ve Ö14'ün görüşleri şu şekildedir:

"Doğrudan yapılandırmacılık olmasa da bu yaklaşıma benzer bir kursa katıldım. Ancak hem kursa katılan öğretmenler kursa ilgisizdi hem de kursu veren kişilerin bu yöntemle alakası yoktu." (Ö10)

"Hayır katılmadım. Bu konuda problem çözme, bilimsel araştırma yöntemleri ile ilgili seminerler veriliyor. Yapılandırmacı anlayış ile ilgili pek görmedim. Denk gelmedi bana." (Ö14)

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vurguladığı bir diğer husus ise seminerlerin başarısız ve yetersiz olduğudur. Bu bağlamda katılımcılar, hizmet içi eğitim faaliyetlerine katılan kursiyerlerin bu kurslara katılmaktaki amaçlarının yeni bir şeyler öğrenmek olmayıp nicelik olarak fazla sayıda seminere katılma durumu olması nedeniyle genellikle kursların bir an önce bitirildiğini, bu durumun ise kursların tam manasıyla başarıya ulaşmasını engellediğini ifade etmişlerdir. Bu konuda görüş belirten katılımcılardan bazılarının görüşü şöyledir:

"Hayır katılmadım. Çünkü bizim ülkemizde maalesef hizmet içi eğitim çok çok başarısız. Üç - dört farklı alanda katıldım. Herkes 'bitsin de gidelim' anlayışında olduğu için hiçbir verim alamadım ve bu tarz kurslara katılmama kararı aldım." (Ö6)

"Çünkü mahallî olarak yapılan seminerler genelde başarısız seminerler olduğu için gitme gereği duymadım açıkçası." (Ö1)

Katılımcıların en sık dile getirdiği durumlardan biri de yapılandırmacılıkla ilgili seminerler verilmediğidir (5 kişi). Bu doğrultuda görüş bildiren katılımcılar, çevresinde öğrencilerin aktif olmasını sağlayacak yöntem ve teknikleri içeren yapılandırmacı anlayışa uygun mahalli düzeyde başarılı seminerler verilmediğini, bu tarz verilen seminerlerin ise daha çok merkezi hizmet içi eğitim faaliyeti şeklinde gerçekleştirildiğini, bulunduğu bölgede bu eğitimlerin verilmesi durumunda katılmak istediklerini ve faydalı olacağını ifade etmişlerdir. Bu konuda görüş belirten Ö12'nin görüşleri şu şekildedir:

"Hayır katılmadım. Bildiğim kadarıyla böyle bir eğitim de olmadı. Olsa elbette ki katılırdım. Gerçekten verilen eğitim öğretici bir eğitimse, öğretmene bir bakış açısı kazandırmak içinse tabi ki seve seve katılırım." (Ö12)

Yapılandırmacılık konusunda hizmet içi eğitimlere katıldığını söyleyen sosyal bilgiler öğretmenleri (4 kişi), tam olarak yapılandırmacılık olmasa da bu anlayışa uygun yöntem ve teknikleri içeren seminerlerin yapıldığını kendilerinin de bu eğitimlere katıldıklarını ancak eğitimi veren kişilerin alanında yetersiz olması nedeniyle kendilerine çok fazla bir şey katmadığını, bu durumun ise öğretmenlerin yapılandırmacılığa dair olumsuz bir algı geliştirerek, bu anlayışı sorgulamalarına neden olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durumu Ö5 aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

"Evet, 1-2 tane direkt yapılandırmacılık olmasa da yöntem olarak yakın olan kursa katıldım. Ama bu kursları veren kişiler bu anlayıştan o kadar uzak kişilerdi ki bana hiçbir şey katmadığı gibi bu anlayışı sorgulamama neden oldu." (Ö5)

Ülkemizde yapılan hizmet içi eğitim faaliyetlerine ilişkin olarak katılımcıların görüşlerinden elde edilen çarpıcı bir sonuç ise uygulamalı ve zorunlu seminer yapılma önerisi olmuştur. Bu bağlamda görüş belirten katılımcılar, eğitim - öğretim döneminin başında ve sonunda yapılan mesleki çalışmaların öğretmene bir şey katmadığını, bu dönemlerde yapılandırmacı anlayışla ilgili yöntem ve teknikleri içeren eğitimlerin öğretmenlere zorunlu ve uygulamalı bir şekilde verilmesinin bu anlayışın sosyal bilgiler derslerinde etkili bir şekilde kullanılmasında büyük öneme sahip olacağını ifade etmişlerdir. Bu durumu Ö7 şu şekilde dile getirmiştir:

"Bunun bence seçmeli seminer değil de zorunlu olarak, okul başladığı dönemde bunun uygulamalı olarak tüm ülkede bütün öğretmenlere verilmesi gerekiyor." (Ö7)

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Araştırma sonucunda sosyal bilgiler öğretmenlerinin yapılandırmacılık konusunda öz yeterlik algısının olumsuz olduğu görülmüştür. Başka bir ifadeyle katılımcı öğretmenlerin yapılandırmacılık konusunda tam manasıyla kendini yeterli hissetmediği, yeterli hale gelmek için arayışlarda bulunduğu, bazı durumlarda kendilerini geliştirmeye fırsat buldukları ancak genel itibarıyla çevresel koşullar (veli, medya) ve kendilerinden kaynaklanan (yenilikleri takip edememe) nedenlerle bu konuda başarısız oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada öğretmenlerin yapılandırmacı eğitim ortamı oluşturma, konularla ve

kazanımlarla ilgili yapılandırmacı yöntem ve teknikler uygulama konularında kendilerini yeterli hissetmedikleri görülmektedir. Karaca (2017)'nin "*Ortaokullarda Görev Yapan Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Öğretiminde Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri*" isimli çalışmasında da bu konuyla ilgili benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Karaca (2017)'ya göre sosyal bilgiler öğretmenleri yapılandırmacı yöntem ve teknikler konusunda kendilerinin yeterli olduklarını düşünmemektedir. Ayrıca Yener (2014) yapmış olduğu araştırmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin değişen ve gelişen dünyaya ayak uyduramadığı, bilimsel araştırmaları takip edemediği, kendilerini yenileyemediği ve bu durumun ise etkili sosyal bilgiler eğitimini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Akşit (2011) yılında yapmış olduğu araştırmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin yapılandırmacı yöntem ve teknikler konusunda bilgi sahibi oldukları ancak bu etkinlikleri kısmen uygulayabildikleri saptanmıştır. Yurt dışında Slovenya'da 181 sosyal bilgiler öğretmeni ile yapılan çalışmada öğretmenlerin yarıdan fazlasının (%51.4) öğretmen merkezli geleneksel yöntemleri kullandıklarını göstermiştir (Jancic ve Hus, 2017, s.8).

Farklı branştaki öğretmenlerle yapılan çalışmalarda yapılandırmacı yaklaşım konusunda kendisini yeterli hisseden öğretmenlerin çoğunlukta olduğu görülmüştür. Araştırmanın bu sonucunu desteklenmeyen çalışmalar olduğu da görülmektedir. Gömleksiz (2005), Ağlagül (2009), Fidan ve Duman (2014) sınıf öğretmenleriyle yapmış oldukları çalışmalarda öğretmenlerin yapılandırmacılık konusunda kendilerini yeterli gördükleri sonucunu elde etmiştir. Ayrıca Demir vd.(2012), fen bilimleri öğretmenleri ile yapmış olduğu çalışmada fen bilimleri öğretmenlerinin öz yeterlik algısının güçlü olduğunu tespit etmiştir. Eskici ve Özen (2018), yapmış oldukları çalışmada sınıf öğretmenlerin yapılandırmacılık konusunda öz yeterlilik algılarının yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmada öğretmen yetiştirmeye kaynaklık eden fakültelerin öğretmen yetiştirme konusunda yetersiz olduğu, genel olarak öğretim elemanlarının yapılandırmacı yöntem ve teknikleri teorik bir şekilde aktarıp, uygulama konusunda çok fazla etkinliklere yer vermediği, katılımcıların yapılandırmacılığı KPSS'ye hazırlık döneminde öğrendikleri ve staj eğitiminin yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu konuda yapılan çalışmalarda benzer sonuçlar elde edilmiştir. Teotia (2017) yapılandırmacılık konusunda yapmış olduğu çalışmanın sonucu elde edilen bu bulguyu destekler durumdadır. Yener (2014), yapmış olduğu çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin mezun oldukları okullarda yöntem, teknik ile ilgili uygulamalı çalışmaların yetersiz olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tahiroğlu (2016) yaptığı çalışmada öğretmenlerin üniversitede gerekli olan becerileri tam manasıyla öğrenemedikleri sonucunu elde etmiştir.

Araştırmamızda meslekteki çalışma süresinin yapılandırmacı anlayışın uygulanmasını olumsuz etkilediği sonucu elde edilmiştir. Katılımcıların ifadelerinden, mesleki deneyim süresi fazla olan sosyal bilgiler öğretmenlerinin, öğrencilerin sürece katılmasını sağlayacak yöntem ve teknikleri kullanmadıkları; göreve yeni başlayan sosyal bilgiler öğretmenlerinin ise bu yöntemleri daha fazla kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu konuda yapılmış bazı çalışmalarda benzer sonuçlar elde edilmiştir. Akmehmetoğlu (2014) sosyal bilgiler, Aykan (2014) ortaokul öğretmenleri, Özdemir ve Kiroğlu (2011) sınıf öğretmenleriyle yapmış oldukları çalışmalarda mesleki deneyimi daha az olan öğretmenlerin yapılandırmacı yaklaşımı daha fazla uyguladıkları sonucuna ulaşmıştır.

Bu konuda Özmen (2003), Gömleksiz (2007) fen bilimleri, Dündar (2008) sosyal bilgiler, Karadağ vd., (2008), Ağlagül (2009) sınıf öğretmenleriyle yapmış olduğu çalışmalarda farklı sonuçlar tespit edilmiş olup deneyimli öğretmenlerin yapılandırmacı anlayışı uygulama düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yılmaz (2006) fen bilimleri, Fidan ve Duman (2014) sınıf öğretmenleri, Jancic ve Hus (2017) sosyal bilgiler öğretmenleriyle yapmış oldukları çalışmalarda ise mesleki kıdemini yapılandırmacı anlayışı uygulama konusunda herhangi bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Çalışmada ele alınan bir başka problem durumu ise öğretmenlerin öz yeterlik algılarına etki etme potansiyeli nedeniyle hizmet içi eğitim faaliyetlerine ilişkin görüşleriydi. Araştırmada öğretmenlerin büyük bir bölümünün hizmet içi eğitim faaliyetlerine katılmadığı, yapılandırmacıya uygun ve uygulamaya dayalı eğitimlerin verilmediği, kursların başarısız ve öğreticilerin alanında yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal bilgiler öğretmenleri bu seminerlerin kaliteli olmadığını ve amaca hizmet etmediğini bundan dolayı da katılmak istemediklerini belirtmiştir. Yener (2014)'in "*Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Öğretiminde Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Öğretmen Görüşleri, Muş İl Örneği*" adlı araştırmasında da bu konuyla ilgili benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Yener (2014) yapmış olduğu çalışmada, hizmet içi eğitim kurslarının yetersiz olduğu ve bu kurslarda sosyal bilgiler öğretmenlerine eğitimde kullanılan araç gereçleri ve yöntem, teknikleri tanıma ve uygulama fırsatı verilmediği, bu durumun ise öğretmenlerin yeni durum, yöntem ve tekniklere uyum sağlamasını zorlaştırdığı, öğretmenleri tam manasıyla yetiştiremediği sonucuna ulaşmıştır. Yine Karadağ vd. (2008) araştırmalarında hizmet içi eğitim faaliyetlerinin uygulamalı bir şekilde yapılmamasının, öğretmenlerin yapılandırmacı faaliyetleri öğrenmesini de olumsuz etkilediğini saptamışlardır. Tahiroğlu (2016) yaptığı çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin hizmet içi eğitimlere yeterince katılmadıklarını, kendilerini yeterince geliştiremediklerini tespit etmiştir.

Bulgular ve tartışma dikkate alındığında sosyal bilgiler öğretmenlerinin yapılandırmacı yaklaşım konusunda öz yeterlik algılarının düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bunda hizmet öncesi yani lisans döneminde alınan eğitimlerin yetersizliği, göreve başladıktan sonra öğretmenlere kendilerini geliştirecek yeterli hizmet içi eğitim imkânların sunulmaması, verilen hizmet içi eğitimlerin ise amaca uygun olmaktan uzaklığı önemli rol oynamaktadır. Öte yandan iyi eğitim alarak göreve başlayan öğretmenlerden bir kısmının ise zaman içerisinde öğrenci ilgisizliği, meslektaş baskısı ve iş yoğunluğu gibi nedenlerle heveslerinin kırılarak uygulamaktan vazgeçtikleri anlaşılmaktadır.

Yapılan bu çalışma örneklem sayısının az olduğu nitel bir çalışmadır. Konu ile ilgili daha fazla örneklemin çalışmaya dâhil edildiği nicel bir çalışma yapılabilir. Yapılan bu çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin özellikle üniversite eğitimi konusunda teorik çalışmaların yapıldığı uygulamalı çalışmalara yer verilmediği sonucundan hareketle sosyal bilgiler öğretmenliği üniversite eğitimi gören öğrencilerle üniversitede verilen eğitimin yapılandırmacıya uygunluğu konusunda çalışma yapılabilir. Yapılan bu çalışmada öğretmenlerin hizmet içi eğitim konusunda olumsuz tutuma sahip oldukları görülmüştür. Bu olumsuz tutumların nedenleri ayrıntılı bir şekilde incelenebilir. Meslekteki çalışma süresinin modern yöntem ve tekniklere etkisi ile ilgili bir çalışma yapılabilir. Hizmet içi eğitim, konferans, çalıştay ve sempozyum çalışmalarının yapılandırmacı anlayışa uygunluğu ile ilgili diğer branş öğretmenlerinin de dahil edildiği bir çalışma yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Ağlagül, D. (2009). *Beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde sınıf öğretmenlerinin yapılandırmacı öğrenme ortamı düzenleme becerilerinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Akçamete, A.G. (2005). *Öğretmen yetiştirme sorunları çalıştayı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Tekışık Eğitim Araştırma Geliştirme Vakfı.
- Akdağ, H., Turan, R. ve Sünbül, A. M. (2009). *Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar-1: Sosyal bilgilerin tanımı, amacı, önemi ve Türkiye'deki yeri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Akdeniz, N. (2008). *Altıncı sınıf sosyal bilgiler ders programının uygulanmasında karşılaşılan güçlükler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Akmehmetoğlu, H. (2014). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler öğretiminde karşılaştıkları sorunlar (Kastamonu İli Örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kastamonu.
- Akşit, İ. (2011). *İlköğretimde görev yapan sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler öğretiminde karşılaştıkları sorunlar (Denizli ve Erzurum İli Örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Arslantaş, S. (2006). *6. ve 7. sınıflarda sosyal bilgiler dersi program uygulamalarında karşılaşılan sorunların öğretmen görüşleri açısından incelenmesi (Malatya ili örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Aydın, H. (2000). Öğrenme ve öğretme kuramlarının eğitim iletişimine katkısı. *Kurgu Dergisi*, 14, 183-197.
- Aydın, N. (2008). *Sınıf öğretmeni adaylarının ve öğretmenlerinin çevre eğitimine yönelik öz yeterlik inançları üzerine sınıf düzeyi, kıdem ve değer yönelimlerinin etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Aykan, A. (2014). *Ortaokul öğretmenlerinin yapılandırmacı yaklaşım ile ilgili yeterlik düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Bahar, H. (2007). Immanuel Kant ve eğitim üzerine. Ata, B., Bağcı, Ş. (Ed.). *Sosyal bilgiler eğitimi açısından eğitim klasikleri incelemeler içinde*. (Birinci Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Bada, M. (2018). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yapılandırmacı eğitim yaklaşımına ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action; A social cognitive theory*. New Jersey: Englewood Cliffs Prentice Hall.
- Demir, S., Önen, F., ve Şahin, F. (2012). Fen bilgisi öğretmen adaylarının yapılandırmacı yaklaşımı uygulamaya yönelik öz yeterlilik inanç düzeylerinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*, 27-30.
- Dilaver, H. H. ve Akyürek Tay, B. (2011). *Sosyal bilgilerde yapılandırmacılık; Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Doğanay, A. (2005). Öğretimde kavram ve genellemelerin geliştirilmesi. Öztürk, C., Dilek, D. (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler eğitimi içinde*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

- Dündar, Ş. (2008). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi öğrenme ortamlarının yapılandırmacı özellikler açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Erden, M. ve Akman, Y. (2001). *Gelişim öğrenme-öğretme*. (10. Baskı). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Eskici, M. ve Özen, R. (2013). Öğretmenlerin yapılandırmacı yaklaşımı uygulamaya yönelik tutum ölçeği. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(4), 74-87.
- Fidan, N. ve Duman, T. (2014). Sınıf öğretmenlerinin yapılandırmacı yaklaşımın gerektirdiği niteliklere sahip olma düzeyleri. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 39(174), 143-159.
- Gömleksiz, M. N. (2007). Yeni ilköğretim programına ilişkin öğretmen görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Euraian Journal of Educational Research*, 27, 69-82.
- Jadallah, E. (2000). Constructivist learning experience for social studies education. *The Social Studies*, 91(5), 221-225.
- Jancic, P.ve Hus, V. (2000). Teachers' attitudes toward constructivist teaching of social studies in primary schools (with the emphasis on learning forms), *International Journal of Researc in Engineering and Techology, EISSN*, 2319-1163.
- Karaca, S. (2017). *Ortaokullarda görevli sosyal bilgiler öğretmenlerinin Sosyal bilgiler öğretiminde karşılaştıkları sorunlar (Çorum ili örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Amasya Üniversitesi, Amasya.
- Karacaoğlu, C.Ö. ve Acar, E. (2010). Yenilenen programların uygulanmasında öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 45-58.
- Karadağ, E. vd. (2008). Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı: Sınıf öğretmenleri görüşleri kapsamında bir araştırma. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXI(2), 383-402.
- Kıroğlu, K. (2011). *İlköğretim programları (1-5. sınıflar)*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kısakürek, M. A. (1988). *Sosyal bilgiler öğretiminin niteliği, kapsamı ve amaçları. Sosyal bilgiler öğretimi*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kumar, A. ve Teotia, A. (2017). Constructivism: A dynamic approach of teachinglearning social science at upper primary level. *International Journal of Management and Applied Science*, 3(5), 2394-7936.
- Mohammed, Husam, S. ve Kinyo, L. (2020), The role of constructivism in the enhancement of social studies education. *Journal of Critical Reviews*, 7(7), 2394-5125.
- Mutlu, N. ve Öztürk M. (2017). Sosyal bilgiler ve tarih derslerinde farklılaştırılmış öğretime yönelik öğretmen algıları ve uygulamaları. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 379-402.
- Özden, Y. (2003). *Öğrenme ve öğretme*. (5. Basım). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Özden, Y. (2011). *Öğrenme ve öğretme*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

- Özmen, Ş.G. (2003). *Fen bilgisi öğretmenlerinin yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına ilişkin görüşlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Sağlamer, E. (1983). *Sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Tekışık Matbaası Yayınları.
- Scheurman, G. (1998). From behaviourist to constructivist teaching. *Social Education*, 62(1), 6-9.
- Şimşek, N. (2004). Yapılandırmacı öğrenme ve öğretime eleştirel bir yaklaşım. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 3(2), 115-139.
- Tahiroğlu, M. (2006). *İlköğretim okulları ikinci kademesinde sosyal bilgiler dersi öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersi öğretiminde karşılaştıkları güçlükler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Teague, R. (2000). Social constructivism & social studies. *Retrieved August, 29*, 2-13.
- Timur, Ş. (2020). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çevre eğitimi öz-yeterlik düzeylerinin incelenmesi (Sakarya örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Aksaray Üniversitesi, Aksaray.
- Ünlü, İ., Koçoğlu, E. ve Ay, A. (2015). Sosyal bilgiler lisans programındaki uygulamaya yönelik öğretmen adayı görüşlerinin incelenmesi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 5(1), 371-386.
- Yaşar, Ş. ve Gürdoğan B., Ö. (2010). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin bakış açısıyla sosyal bilgiler. *9.Ulusal sınıf öğretmenliği eğitimi sempozyumu*, 20- 22 Mayıs 2010, Elazığ.
- Yener, Ş. (2014). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler öğretiminde karşılaştıkları sorunlara ilişkin öğretmen görüşleri: Muş il örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, B. (2006). *Beşinci sınıf öğretmenlerinin fen ve teknoloji dersinde yapılandırmacı öğrenme ortamı düzenleme becerileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Working with Resistance in Therapy: A Theoretical Evaluation

Terapide Dirençle Çalışmak: Teorik Bir Değerlendirme

Neslihan Yaman^{1*}

* Sorumlu yazar
Corresponding author

¹Dr., Marmara Üniversitesi, Türkiye
Dr., Marmara University, Turkey
nesli_balci@hotmail.com
ORCID ID 0000-0003-0324-2390

481

Makale geliş tarihi / First received : 03.12.2020

Makale kabul tarihi / Accepted : 13.02.2021

Bilgilendirme / Acknowledgement:

- 1- There is no situation requiring ethics committee permission or legal/special permission in this article.
- 2- This article is written according to the research and publication ethics.

This article was checked by *iThenticate*. Similarity Index 06%

Atıf bilgisi / Citation:

Yaman, N. (2021). Working with resistance in therapy: A theoretical evaluation. *IBAD Journal of Social Sciences*, (9), 481-495.

ÖZ

Danışanlar terapide kimi zaman kendilerini ifade etmekte zorlanabilir ya da terapiye karşı direnç gösterebilir. Danışmanlık seanslarında kendilerini ifade etmekte güçlük çeken, direnç gösteren danışanların birçok nedeni vardır. Danışanın direncini anlamak, terapötik ilişkiyi, direncin nedenlerini ve oluşturduğu diğer problemleri anlamak ya da müdahaleler yardımıyla danışanı motive etmek için faydalı olabilir. Bu bağlamda, bu makale psikolojik danışmanlık yaklaşımları dikkate alınarak danışan direncine genel tanımlar içinde odaklanmaktadır. Bu derleme makalesi sonucunda danışanların terapideki direncinin "problemleri sürdürme-deneyimin reddi ve çarpıtılması", "başa çıkma süreci", "paylaşma ya da paylaşmama: danışman kendini ifade etme" kavramları etrafında kümelendiği görülmektedir.

Anahtar kelimeler

Psikolojik Danışmanlık, Direnç, Özsavunma, İnkâr, Çarpıtma.

ABSTRACT

Clients sometimes have difficulties to express themselves in therapy or may resist the therapy process. There are many reasons of clients' who have difficulties to express themselves and resist in counselling sessions. Understanding the resistance of the client can be useful to understand the therapeutic relationship, the causes of resistance and other problems it creates, or to motivate the client with the help of interventions. In this context, this article focuses on client resistant within general definitions considering the psychological counselling approaches. As a result of this review article, it was determined that the resistance of the clients in therapy is clustered around the concepts of "maintaining the problems—denial and distortion of experience", "coping process", "to share or not to share: counsellor self-disclosure".

Keywords

Psychological Counselling, Resistance, Self-defence, Denial, Distortion.

INTRODUCTION

Client resistance is an area where there are several perspectives on the subject. There are many different viewpoints about the definitions of the process that clients have difficulties to express themselves to their counsellors in counselling sessions. For instance, Dent and Goldberg (1999) claimed that resistance is a result of negative attitudes which prevents people from improvements. Piderit (2000) also used a similar definition to explain the resistance however; he suggested that although one may have negative emotions preventing the change, the individual might have positive intentions about it. Corey (2004) also defines resistance as a situation that offers in-depth research into clients' personal problems and painful feelings. These situations are assessed differently by the approaches. It is generally seen as resistance. Also such behaviours are assessed as a rich source of information about clients.

There are many indicators of the emergence of resistance in therapy. These are (Voltan- Acar, 2012):

- Selective silences
- Protecting yourself
- Talking about side problems, not basic problems
- Failing to establish behavioral goals

Some of the resistant behaviours include; not attending sessions (forgetting the day/time of the session), coming late, questioning trust in the group, temporary silences, asking for advice, not setting behavioural goals, protecting other members, ignoring each other, not contributing to each other, talking too much or not speaking, talking about side problems rather than basic problems, stopping suddenly when speaking, trying to correct a word he said, slipping, wanting to socialize outside the group without speaking enough in the group, not doing the assigned homework, and dealing with other things in the sessions (Bölükbaşı, 2020; Koydemir, 2016; Ozer, 2017; Tuna, 2016).

Although there are many approaches to therapy, the notion of resistance is rooted in psychodynamic tradition (Watson, 2006). However, it is possible to come across as many resistance patterns as there are psychotherapy theories. For all approaches, the notion that resistance is a defense or a shield is common. In this article, it is considered important to talk about the way some important approaches deal with resistance in terms of providing a general perspective. Also, to work within a multicultural framework, it is important to use different techniques in therapy. In this context, common therapy approaches are discussed in this article. Accordingly, psychoanalytic approach and person-centred approach were mentioned as pure therapy types. Also, cognitive-behaviour approach, which is one of the integrated therapy approaches, and the multimodal approach, one of the eclectic approach types, have been emphasized.

Psychoanalytic Approach

In the psychoanalytic model, which first used the notion of resistance in the early 1900s, resistance may be any element that prevents therapeutic communication and prevents the client from revealing the previous subconscious material (but not all resistance is negative). Resistance refers to any thought, attitude, emotion, behavior that the client consciously or

unconsciously puts forward that strengthens the status quo and prevents the path of change (Corey, 2008). By the view of psychoanalytic approach, sometimes the clients show 'resistance' against their therapists. To give an example of a resistance statement: "Sometimes it feels like we are wasting our time. However, I come to therapy to solve my problems. Not to describe the things I love. It feels like you're just listening to me and walking around my problems". This attitude, as well as being an obstacle for the treatment, also bears a large amount of information which can be used for the good of clients. According to psychoanalytic approach, one type resistance is about the clients who are unwilling to end the therapies. Such clients stop making progress, become reluctant to being independent and feel sceptical about their potential. Shortly, they attempt to slow down the therapy process (Newman, 1994). Another kind of resistance sources from the abnormal relationships ranging from hostility to over flirtations between the clients and the therapist. It should also be noted that such emotional instabilities might sometimes occur because of the faulty attitude of a therapist. Nevertheless, majority of these cases happen owing to a client's personality (Layden, Newman, Freeman, & Morse, 1993). There are also other types of resistance mostly related to the clients' reluctance in communicating with the therapist. Such cases can usually be realised when the client expresses that s/he does not want to discuss in a session or when s/he simply gives cliché answers to the therapist's questions (Newman, 1994).

Resistance has been interpreted as an integral part of the therapy by many traditional psychodynamic therapists (Milman & Goldman, 1987). It is caused by an internal conflict between the one's desire to alter him/herself and fear of the change which sources from losing the seemingly safety of old habits. Therefore, the resistance could be regarded as an unconscious defence mechanism of psychological symptoms. Newman(1994) states that therapist should not indicate any sense of discomfort because of such resistance, instead s/he should take this into his/her advantage to understand and help the client better; such an attempt would be successful if the therapist is capable of transforming the resistance into a tool of empathy and tailor-made inventions for the clients. In the psychoanalytic approach, interpreting resistance before conflict is the standard procedure. Because if the conflict is interpreted first, the client can use his/her pre-existing defenses to reject those comments. Instead, if one interprets resistance first and emphasizes how the client uses silence to protect herself, less resistance may be encountered. In addition, according to the therapist who handles resistance with a psychoanalytic approach, when the client shows resistance, she/he is actually very close to gaining an insight. For this reason, instead of being seen as an antitherapeutic factor, resistance is analyzed and translated into a therapeutic factor. The therapist enables the client to confront her resistance, talks about the reasons and makes interpretations, and provides an insight into her/his resistance (Corey, 2008). The analytical approach does not aim for rapid changes in the therapy process. Psychoanalytic therapy takes a long time. Maybe resistance will continue for a very long time. However, when identified and interpreted over and over, clients begin to have a greater understanding of their resistance than before. In sum, major techniques include gathering life-history data, dream analysis, free association, and interpretation and analysis of resistance and transference.

Cognitive-Behavioural Approach

Cognitive-Behavioral therapists are similar to psychoanalysts in that they see resistance as an ordinary phenomenon, but they differ from them by attributing this to the effect of change on

people rather than unconscious forces (Newman, 1994). In this approach, irrational beliefs are seen as the source of resistance. Clients' references to therapy and how change will take place are the most important factors that determine resistance. Accordingly, adherence to treatment does not depend on resistance, but on the client's thoughts on resistance. In other words, it is thought that underlying the resistance are the "how to/ must" thoughts, unrealistic expectations and irrational beliefs observed in most clients. Although clients' beliefs that "it is very difficult to change" or "I will not succeed somehow even if I try" are not functional, such thoughts are not easy to change (Ellis, 2002). According to the cognitive approach, resistance in therapy is generally seen as "schematic resistance, approval resistance, moral resistance, procedure resistance". The schemas of the clients are decisive in the schematic resistance. For example, a scheme such as "smart person does not go to therapy" affects the client's approach to the therapeutic process. Resistance to affirmation refers to the client's intense expectations of being understood and approved by her/his counsellor. On the basis of moral resistance are the thoughts of the client, which manifest themselves with the words "how to/must". Resistance to the procedure is the type of resistance observed in clients who have difficulties in accepting the rules of the therapeutic process. The schematic processing of the clients also manifests itself in the therapy environment and may interfere with the therapeutic relationship (Leahy, 2003). Schemes, which have a personal content, can be briefly defined as the basic parts of the personality that add a systematic bias to the processing of information (Beck, Freeman, & Davis, 2004).

In addition, resistance is often viewed as non-compliance with treatment, which is often seen in forms such as not completing homework or tasks between sessions (Leahy, 2003). This non-compliance is explained using learning and reinforcement models. In this perspective, the factors that frequently contribute to resistance are the client's lack of skills, reinforcement conditions (eg, inappropriate reinforcers), and goal incompatibility between the therapist and the client. Shaping can be given as an example of many techniques used to increase compliance with the therapeutic process. For example, if non-compliance with therapy is caused by keeping goals too high, small behavioral goals can be planned and each step can be rewarded with appropriate reinforcers (Leahy, 2003). Cognitive-behavioural therapists use methods such as psycho-education, questioning irrational thoughts, enhancing cooperation, determining the returns and consequences of change in order to better adapt the client to therapy (Newman, 2002).

Person Centred Approach

In the individual-centred approach, resistance is a concept categorized by the therapist's inability to address the client's emotions and behaviours (Rogers, 2007). In other words, resistance is a natural form of defense created by the client who feels threatened against wrong counselling attitudes. According to this approach, Rogers's primary aim was to enter and understand the client's perception and inner world as deeply as possible. For the sake of such a compelling task, it is important to put aside the judgement and personal point of view, and to try to be a part of the client's experience; to become integral with the client. Rogers describes the relation between the client and therapist as the act of two subjective perceptions becoming one in the client's inner world on the purpose of creating an improved perception for the client. Rogers defines this process as the phenomena of therapy and he seeks to understand what actually happens in this mutual experience. The 'why' questions in this context seeks to

explain the experience with the help of knowledge about human nature and the dynamics of human behaviour. Rogers also stated that when the therapist enters the world of a client, s/he would find him/herself in a foreign land where s/he should not try to use his/her own authority to intervene events, instead, he should try to be attuned to it (Rogers, 1959).

Rogers (1959) introduces two psychological mechanisms which he termed as denial and distortion. The existence of denial and distortion is caused by a division between the experiences in organismic level and the acknowledgements in the 'self-concept'. These terms functions as the guardians of the conscious awareness; any new information which threatens the individual's perception of reality is not given access to his/her inner world. The self-concept is protected against alien experiences with the help of denial and distortion and the alien information, which is contradictory for the client's state of mind, is prevented from being identified as the self-experience. Thus, the individual's conscious awareness does not become obliged to strive against ambivalences or the individual's positive self-regard. Also Rogers (1951) describes these psychological mechanisms as follows:

- Denial: Denial happens when the individual's self-concept is in contradiction with his/her emotions. The new information is prevented from reaching the consciousness, since it might lead to the fall of positive self-regard. For example, a mother's role to take after her children might become a boring task however; conscious awareness does not allow this experience to be acknowledged. Since a caring maternal role, which is adopted by the aforesaid mother, contradicts with the feeling of boredom, the organismic experience is seen as a threat to the mother's world-view and consequently it is denied.
- Distortion: Distortion functions as a misinterpretation mechanism. While denial aims to ignore the information, distortion aims to manipulate it for the sake of self-concept and for resolving contradictions. The boredom concept in the mother example above could be interpreted as being worn out and thus, the acknowledged version of the boredom does not possess a threat against the self-concept.

Gillon (2007) claims that there is no place for psychological defence mechanism in healthy minds. Such people are completely open to any messages and the information they convey from the outer world. Every organismic experience, either good or bad, is received by the individual with no fear of contradiction. Such information flow would consequently lead to an unconditional positive regard, and the individual finds him/herself in a position where s/he does not worry about satisfying certain set of values. Eventually, the individual embraces every organismic experience without any separation. Reflection rather than confrontation seems important when working with resistance in individual-centred therapy (meeting client resistance with reflection rather than confrontation). For example, when working with substance addiction, when clients' resistance to substance use increases, it is important to implement client-centred approaches and interventions that allow clients to claim their own indecision about substance abuse (Sommers-Flanagan & Sommers-Flanagan, 2004).

Solution-Focused Brief Approach

Solution-focused therapy treats the concept of resistance as the client's unwillingness to change and the therapist's departure from the treatment system (Selekman, 1993). Besides, resistance is not seen as a useful concept. Collaborative approach to resistance is important, rather than power and control. Collaboration is the essence of solution-focused approach, for this reason,

resistance and denial irrelevant concepts in this approach. Therefore, it is vital for therapist to keep the communication channels open for the client. deShazer (1994), states that the notion of resistance prevents therapists because it implies that the clients do not want to change. If the therapist initiates a therapeutic relationship by seeking a negative reaction (resistance) from the client, there is a possibility that this will be discovered and reinforced. Treatment might become ineffective for a number of reasons; therapist's inadequate ability to establish empathy, losing the interest of the client by focusing on unimportant issues, or remaining limited to a single treatment method. In the existence of such problems, therapists are responsible for creating better conditions to revive cooperation (Sharry & Owens, 2000).

According to the solution-focused approach's perspective on the concept of resistance, there is no resistant client, there is therapist who cannot cooperate. Within this approach, therapists try to establish collaborative communication with clients, rather than dealing with situations resistant to change. Although the state of being useful and focusing on solution is temporarily suppressed by adverse conditions, clients have the ability to act in a solution-oriented manner (Gingerich & Eisengard, 2000). The important thing is to be receptive to the client and to give him time. For example, "patience of the therapist is needed in cases of willingness or prejudice towards therapy for such attitudes "Is it necessary to talk? What will change when you tell it? In such cases, the solution-focused approach suggests approaching with non-directive, game-based or expressive techniques that do not rely only on verbal communication (Gil, 2002). In addition, the use of metaphors is among the important techniques that can be used when working with resistance in solution-focused therapy (Zatloukal, Žákovský & Bezdičková, 2019).

Motivational Approaches

In terms of motivational approaches, resistance and noncompliance are usually interpreted as signs of conflicting emotions and reluctance to improve (Engle & Arkowitz, 2006; Westra & Arkowitz, 2010). The statement of "I don't understand why I have to go through the therapy process," said an alcohol-addicted client. Isn't it okay if I only get consultancy for my problem?" reflects an example of this. Low motivation can be a result of the actions of the therapist; lack of indirectness or requests regarding change (Beutler, Harwood, Michelson, Song, & Holman, 2010; Miller, Benefield & Tonigan, 1993; Patterson & Forgatch, 1985). Such incidents reveal that the client is being pushed by the therapist for a change s/he is not ready for, and the pressure causes the client to develop emotional contradictions about the change or treatment (Miller & Rollnick, 2002; Moyers & Rollnick, 2002). As a result of this, clients create a self-defence mechanism against change unconsciously. Maladjustment of the therapists also calls forth to the appearance of resistance signs. Misalliances are usually accompanied by lack of collaboration in therapies and evoke hostility against therapist's suggestions (Watson & McMullen, 2005). Resistance is most usually seen in people who are defensive and conservative, and clients who do not bear such characteristics get better results from the treatments. Last but not least motivation plays a key role in therapies; although it is hard to define and measure motivations, studies indicate that motivation gained during the treatment process is more beneficial than the motivation which already existed before therapies (Preston & Murphy, 1997).

Unlike traditional approaches, the motivational approach encourages thinking about how counselors' interaction styles can affect resistance in the therapeutic setting. In motivational

approaches, techniques of "avoiding discussion, rolling with resistance, expressing empathy, developing inconsistencies and supporting self-efficacy" are used in increasing intrinsic motivation and decreasing resistance (avoiding argumentation, rolling with resistance, expressing empathy, developing discrepancies, and supporting self-efficacy. Because arguing with the client speeds up resistance and defensive attitudes. Instead, the reluctance to change an existing behaviour is considered natural and understandable. It is also thought that instead of assuming that all clients are "ready for action", they may initially be indecisive about change. This consulting approach provides a perspective that facilitates movement throughout the change process (Miller & Rollnick, 2002)

Multimodal Approach

Multimodal approaches have an eclectic structure that aims to benefit from many interventions and strategies in therapy. 'Aim of Multimodal Therapy is to reduce psychological suffering and to promote personal growth as rapidly and as durably as possible'. Problems with resistance stem from numerous influences: "misinformation such as incorrect beliefs and assumptions, defensive reactions such as avoiding situations that trigger negative feelings, lack of self-acceptance" (Lazarus, 1981). This approach suggests that clients often suffer from a large number of problems. In this respect, one tries to look at resistance from multiple angles (Dryden & Mytton, 1999). Resistance is generally considered to be the main factors that make it difficult for clients to successfully cope with the problems they bring to therapy. Generally, problems interpreted as client's resistance are believed to actually involve the therapist's resistance. Therefore, putting the client in a single pattern in interaction with the client and evaluating it from there is seen as the main source of resistance (Lazarus, 2006).

Defensive reactions bear similarities with Freud's defensive mechanisms. They are basically a medium for self-distraction used for ignoring situations which are undesirable to realise. Lazarus (1997) states that the multimodal therapy is not a mixture of other theories but it is typical. Defensive reactions help individuals to overlook disturbing emotions by means of denial, losing touch with one's self and deception. Defensive reactions mostly occurs unconsciously and they can be observed in situations where the acceptance of a specific situation is painful (e.g. seriousness of an illness). Lazarus suggests that they are diversions such as the replacement of one necessity, which cannot be satisfied, with another. For example, a woman who is unable to give birth to a child may choose to satisfy her necessity for an offspring by means of animal caretaking. In the multimodal approach, there is little ground for stereotypical assumptions because, the method itself advises to be receptive to every possibility and to make use of different kind of techniques (Dryden & Mytton, 1999). The general goal of this approach when working with resistance is to adapt the treatment to the client by addressing factors such as the client's expectations, readiness for change, and motivation. The therapist's style (e.g. degree of direction and support) depends on the client's needs and the situation (Corey, 2013). Also, in the therapeutic process, a multifaceted evaluation is made, such as "behaviour, affect, sensation, imagery, cognition, interpersonal relationships, and biological factors". Also, a process of guided discovery, using open questions, helps the client to explore their own defensive attitudes. Additionally, Lazarus (2007) recommends a questionnaire created as a Multimodal Life History Inventory in studies on resistance. This inventory is intended to evaluate the motivation of the client towards the therapy process. After the first clinical evaluations in which this information belonging to

clients is reviewed, it is important to determine the appropriate therapeutic approaches and to create a modality profile. This multimodal framework then provides a basis for utilizing unique intervention techniques, bridging and tracking.

DISCUSSION

In this part, the ways of working with challenging clients and turning their difficulties to express themselves in counselling sessions to being more disclosure to their counsellors were discussed. Also information about counsellor self-disclosure which is seen crucial by some researchers to help clients to be more disclosure was presented.

Maintaining the Problems—Denial and Distortion of Experience

According to the perspective of Person Centred Approach, individuals who are in need of evaluations from outer sources become addicted to inflating their worth in order to protect their self-concept against any threats. When they encounter ambivalence, they suffer from incongruence and start feeling disturbed. Next, a psychological defence mechanism intervenes to remove the discomfort and the contradictions.

However, defence mechanisms most usually functions as a double edged sword; they both keep the person away from distress and cause disturbance because of the oppression of organismic experiences. There are also masters of managing these defence techniques. Such people rarely feel disturbance in their lives and do not even consider going through therapy sessions. However, isolating the self-concept for a long term inevitably produces catastrophic effects for those individuals; a triggering tragic event would force the individual face his/her hidden weaknesses. Because the person has not developed any ability to cope with instability, fear or confusion before, his/her whole world turns upside down. To sum, making excessive use of these defence mechanisms damages the user sooner or later. On the other hand, having an unconditional positive regard redeems the individuals by awakening them and helping them to understand that trying to fit in specific set of values is only an illusion preventing them from uniting with their inner self. Overcoming the defensive behaviours would eventually rewards the individuals with an opportunity to be truly him/herself and still be accepted (Dryden & Mytton, 1999).

Coping Process

There are many ways to deal with resistance and decrease the rate of defence mechanisms. Some of them will be expressed in this theme. Newman (1994) suggests some ways to encourage clients to express themselves much more in counselling sessions.

1. The question “Why the client resists” is an important one and it should be answered by the client. Engaging the client to discover the facts behind his/her resistance might be very beneficial for treatment process.
2. The types of resistance might change over time; clients may have different patterns of resistance in their treatment history. To reveal these differences, the client might be canalized by the therapist to examine him/herself, or s/he could even be asked directly. There could be several questions to ask such as: When and why did the client felt reluctant to receive help in the past? Is there any similar experience in the client’s memories which resembles the emotions

in his/her current resistance? Is the client's current resistance bears any similarity to his reluctance to change in the past?

3. Could there be a distinctive problem for the client that prevents him/her from changing? Sometimes, having a better grasp of the client's inner world, way of think, perception or values could illustrate the obstacles to change.

4. Fear factor is one that should be dealt with delicately; most clients have a sense that they have underlying fears waiting to surface when they comply to change. It could be comforting for the client if these fears are discussed. For instance, in some cases where the problems have deep roots, clients might get used to the safety of familiarity; it could be very challenging to give up excuses which are created for the deficiency of something (e.g. shyness and the depression of loneliness: feeling comfortable alone). Attempting such changes could be terrifying for the client and could induce resistance as a result (cf. Beck et al., 1990; Layden et al., 1993; Young, 1990). It is also possible for clients to feel that their lives would become much more compelling if they become subjected to change. Such processes could even lead to a sense that they would lose their identity. Mahoney (1991) termed such resistance as "self-preserving function". In order to show the seriousness of such resistance Mahoney (1991) exemplifies a case where the client considers the change and annihilation as equals.

5. Misunderstandings in communication can also lead to resistance. If the therapist cannot express him/herself clearly, or if the client cannot interpret the therapist's message accurately, the client might stop collaborating with the therapist.

6. Is the client advanced enough to understand that change is positive? Some client's might not be ready to change since they do not possess the necessary skills and understanding required to undergo such changes. Therapists could find out these deficiencies (problem-solving, planning, communication, rational responding, perspective-taking) (O'Donohue & Krasner, 1994) so that they could seize if the resistance is motivational or related to deficits.

7. However traditional psychoanalysts, therapists should seem neutral and anonymous medium to their clients, humanistic framework changed this attitude. In the late 1950s, therapists who adopt Roger's approach are the first practitioners of therapist self-disclosure (Farber, 2006). Some of the research results show that over 90% of therapists self-disclose to their clients (Mathews, 1989; Edwards & Murdock, 1994). Yalom (2002) claims that: "If therapist disclosure were to be graded on a continuum, I am certain I would be placed on the high end. Yet I have never had the experience of disclosing too much. On the contrary, I have always facilitated therapy when I have shared some facet of myself."

The solutions mentioned above are general ways for counsellors to deal with challenging clients in sessions. Each client has different traits and they need also different sensibilities. On the other hand, therapist self-disclosure is a controversial and discussed subject. Also "therapists are inhibited from talking honestly and comfortably about their boundary crossing and self-disclosure practices when they fear that their words and actions will be misconstrued as unethical." Therapist self-disclosure is a very broad term that has been defined differently by many researchers. One of the comprehensive definitions is made by Bloomgarden & Mennuti (2009) as "anything that is revealed about a therapist verbally, nonverbally, on purpose, by accident, wittingly, or unwittingly, inclusive of information discovered about them from another source."

Successful therapy is seen related to depending on a “good therapeutic relationship” or “alliance.” Therapists’ attitude is so crucial and determinant in this context. For instance, therapists who are too chit-chatty, willy-nilly about their personal life and personal experiences with their children, their families, their own trials and tribulations, may affect their clients’ motivation. Thus, clients are obliged to waste their time while they are listening to their therapists. Also this can decrease the clients’ trust to their therapists that is why they do not focus on their clients enough. On the contrary, therapist who has too distances to their clients. For this reason, clients may be lack of the richness of being connected with therapist. That is extremely harmful for the clients’ positive change. The best acceptable way is being neither “too much” nor “too little”. It is struggling issue for therapists that how they can make the best choices and the ideal amount of self-disclosure to give their clients. “Balance” is seen as the most outstanding term and the most effective way of change and healing process. It is clear that when the self-disclosure is used properly, clients feel themselves more comfortable to connect with their therapist and express their private sides (Bloomgarden & Mennuti, 2009).

CONCLUSION

Resistance can be defined as an element that prevents clients from living their unique worlds in the process, their inability to be here and now, their isolation from the therapeutic environment, and therapeutic communication in both individual and group counselling environments. However, despite this general definition, how we define and conceptualize resistance is largely based on our theoretical stance and our expectations from the client (Umucu & Voltan-Acar, 2011). As Benjamin Disraeli mentioned above “Actions may not bring happiness, but there is no happiness without action.” There are many different reasons of clients for having struggles to be open and expressive in counselling sessions. Therefore it is exactly difficult to suggest certain ways for counsellors to deal with it for each client. Therefore, identifying the processes which contribute to the clients’ process of change is not easy for counsellors. It is proposed that counsellors should try to find the right fit for each client and be careful with sensitivity their clients’ needs (Bloomgarden & Mennuti, 2009).

As it was mentioned in the literature review part, while some approaches define clients as “resistant”, others do not prefer to use this term. Although psychoanalytic approach emphasises the different types of client resistance, cognitive behavioural approach focuses on conflicting emotions and reluctance to improve. Nevertheless, person centred approach claims that counsellors should become integral with the client and also one in the client’s inner world. Also, this approach describes psychological mechanisms of clients as “denial” and “distortion”. On the other hand solution focused brief approach emphasises the importance of collaboration between clients and counsellor to open channels for client to grow. Finally, multimodal approach talks on defensive reactions and claims to be receptive to every possibility and to use of different kind of techniques. Nonetheless, as I mentioned above, some researchers give importance to counsellor self-disclosure. Kottler (2003) states that the therapist who uses therapy-relevant self-disclosure invites the client to follow the lead and cultivates trust, perceived similarity, credibility, and empathic understanding. Furthermore, when we look at the ways of helping clients to decrease their expressions and self-disclosure in sessions, it can be said that first point is trying to understand the reasons why clients resist. In conjunction with that having an unconditional positive regard, being consistent, having better grasp of the client’s inner world and expressing a positive way of communication are too

crucial. Additionally it could be useful to talk on the importance of change with clients to encourage them.

LIMITATIONS AND RECOMMENDATIONS

The limitation of Turkish resources that provide information about the concept of "resistance" encountered in the process of psychological counseling reveals the importance of this introductory article. In addition, although there are many therapy approaches used in the therapy process, some of them are included in this article. This is an important limitation of this article. In this respect, it is thought that conducting studies on how resistance is handled in both theory and practice in different therapy approaches and how to work with resistance will meet an important need.

REFERENCES

- Beck, A.T., Freeman, A., Davis, D.D., & Associates (2004). *Cognitive therapy of personality disorders*. New York: Guilford.
- Beutler, L.E., Harwood, T.M., Michelson, A., Song, X., & Holman, J. (2011). Resistance/reactance level. In: J. Norcross (Ed.). *Psychotherapy relationships that work*. Oxford: Oxford University Press.
- Bloomgarden, A. & Mennuti, R.B. (2009). *Psychotherapist revealed: therapists speak about self-disclosure in therapy*. New York: Routledge.
- Bölükbaşı, A. (2020). Bireysel psikolojik danışma sürecinde sessizlik öncesi ve sessizlik sonrası sözel tepkilerin incelenmesi. *Journal of Advanced Education Studies*, 2(1), 94-110.
- Corey, G.(2004). *Theory and practice of group counseling*. Belmont: Thomson Learning.
- Corey, G.(2008). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları*. (Çev. Tuncay Ergene). Ankara: Mentis Yayınları.
- Corey, G. (2013). *Case approach to counseling and psychotherapy*. USA: Brooks/core.
- deShazer, S. (1994). *Words were originally magic*. New York: Norton.
- Dent, E. & Goldberg S. (1999).Challenging "resistance to change". *The Journal of Applied Behavioral Science*, 35(1), 25-41.
- Dryden, W. & Mytton, J. (1999). *Four approaches to counselling and psychotherapy*. New York: Routledge.

- Edwards, C., & Murdock, N. (1994). Characteristics of therapist self-disclosure in the counseling process. *Journal of Counseling & Development*, 72(4), 384–389.
- Ellis, A. (2002). *Overcoming resistance: A rational emotive behavior therapy integrative approach*. New York: Springer.
- Engle, D.E., & Arkowitz, H. (2006). *Ambivalence in psychotherapy: Facilitating readiness to change*. New York: Guilford Press.
- Farber, B.A. (2006). *Self-disclosure in psychotherapy*. New York: Guilford Press.
- Sommers-Flanagan, J. & Sommers-Flanagan, R. (2004). *Counseling and psychotherapy theories in context and practice*. Canada: John Wiley & Sons, Inc.
- Gil, E. (2002). Play therapy with abused children. In F. W. Kaslow (Ed.) & R. F. Massey & S. D. Massey (Vol. Eds.). *Comprehensive handbook of psychotherapy*. (Vol. 3, pp. 59–82). New York: Wiley.
- Gillon, E. (2007). *Person-centred counselling psychology: An introduction*. London: Sage Publications.
- Gingerich, W.J. & Eisengart, S. (2000). Solution-focused brief therapy: A review of the outcome research. *Family Process*, 39(4), 477–498.
- Kottler, J. A. (2003). *On being a therapist*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Koydemir, S. (2016). Psikolojik danışma gruplarında geçiş aşaması. *Grupla psikolojik danışma içinde* (Ed. A. Demir & S. Koydemir). Ankara: Pegem Yayınları.
- Layden, M.A., Newman, C. F., Freeman, A., & Morse, S. B. (1993). *Cognitive therapy of borderline personality disorder*. Needham Heights, MA: Allyn and Bacon.
- Lazarus, A.A. (1981) *The practice of multimodal therapy: Systematic, comprehensive and effective psychotherapy*. New York: McGraw-Hill.
- Lazarus, A.A. (1997) *Brief but comprehensive psychotherapy: The multimodal way*. New York: Springer.
- Lazarus, A.A. (2006). *Brief but comprehensive psychotherapy: The multimodal way*. New York, NY: Springer.
- Lazarus, A.A. (2007) *Multimodal therapy*. In R. J. Corsini, & D. Wedding (Eds.). *Current psychotherapies*. Belmont, CA: Brooks Cole.
- Leahy, R.L. (2003). *Overcoming resistance in cognitive therapy*. NY: Guilford Press.
- Lipinska, D. (2009). *Person-centred counselling for people with dementia: Making sense of self*. London; Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Mathews, B. (1989). The use of therapist self-disclosure and its potential impact on the therapeutic process. *Journal of Human Behavior and Learning*, 6(2), 25–29.
- Miller, W.R., Benefield, R.G., & Tonigan, J.S. (1993). Enhancing motivation for change in problem drinking: a controlled comparison of two therapist styles. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61(3), 455–461.

- Miller, W.R., & Rollnick, S. (2002). *Motivational interviewing: Preparing people for change*. (2nd ed.). New York: Guilford Press.
- Milman, D.S., & Goldman, G. D. (Eds.). (1987). *Techniques of working with resistance*. US: Jason Aronson.
- Moyers, T. B., & Rollnick, S. (2002). A motivational interviewing perspective on resistance in psychotherapy. *Journal of Clinical Psychology, 58*(2), 185-193.
- Newman, C.F. (1994). Understanding client resistance: Methods for enhancing motivation to change. *Cognitive and Behavioral Practice, 1*(1), 47-69.
- Newman, C.F. (2002). A cognitive perspective on resistance in psychotherapy. *JCLP/In Session: Psychotherapy in Practice, 58*(2), 165-174.
- Özer, İ.Ö. (2017). A Bumb in Therapeutic Journey: Resistance. *Inonu University Journal of the Faculty of Education, 18*(3), 217-228.
- Patterson, G.R., & Forgatch, M.S. (1985). Therapist behavior as a determinant for client noncompliance: a paradox for the behavior modifier. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 53*(6), 846-851.
- Piderit, S. (2000). Rethinking resistance and recognizing ambivalence: A multidimensional view of attitudes toward an organizational change. *Academy of Management Review, 25*(4), 783-794.
- Preston, D.L. & Murphy, S. (1997). Motivating treatment-resistant clients in therapy. *Forum on Corrections Research, 9*(2), 39-43.
- Rogers, C.R. (1951). *Client-centred therapy: Its current practice, implications and theory*. London: Constable.
- Rogers, C.R. (1959). A theory of therapy, personality and interpersonal relationships as developed in the client-centred framework. In S. Koch (ed.). *Psychology: A study of science, Vol. III. Formulations of the person and the social context*. pp. 184-256. New York: McGraw-Hill.
- Rogers, C.R. (2007). The necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training, 44*(3), 240-248.
- Selekman, M.D. (1993). *Pathways to change*. New York: Guilford.
- Sharry, J. & Owens, C. (2000). 'The rules of Engagement': A case study of a group with 'angry' adolescents. *Clinical Child Psychology and Psychiatry, 5*(1), 53-62.
- Tuna, E. (2016). Psikoterapide direnci anlamak ve dirençle çalışmak. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi, 3*(3), 10-25.
- Umucu, E. & Voltan-Acar, N. (2011). Counselors' intervention of the cultural factors that have elements of resistance in group counseling. *Ege Journal of Education, 1*(12), 99-113.
- Voltan-Acar, N. (2012). *Grupla psikolojik danışma ilke ve teknikleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Watson, J. C., & McMullen, E. J. (2005). An examination of therapist and client behavior in high and low alliance sessions in cognitive-behavioral therapy and process experiential therapy. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice and Training*, 42(3), 297-310.
- Watson, J. C. (2006). *Addressing client resistance: Recognizing and processing in-session occurrences*. Retrieved January 29, 2021 from <http://counselingoutfitters.com/Watson>.
- Westra, H. A., & Arkowitz, H. (2010). Combining motivational interviewing and cognitive behavioural therapy to increase treatment efficacy for generalized anxiety disorder. In D. Sookman, & B. Leahy (Eds.). *Resolving treatment impasses with resistant anxiety disorders*. pp. 199-232. UK: Routledge.
- Yalom, I. D. (2002). *The gift of therapy: An open letter to a new generation of therapist and their patients*. New York: HarperCollins.
- Zatloukal, L., Žákovský, D. & Bezdíčková, E. (2019). Utilizing metaphors in solution-focused therapy. *Contemporary Family Therapy*, 41(2), 24–36.

Psikolojik Danışmanların Covid-19'a, Yüz Yüze ve Çevrimiçi Psikolojik Danışma Yapmaya, Yüz Yüze ve Çevrimiçi Eğitim Almaya İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi

A Study on Counselors' Views about the Covid-19, Performing In-Person and Online Counseling, and Receiving In-Person and Online Training

Fulya Yüksel Şahin ^{1*}

* Sorumlu yazar
Corresponding author

¹Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr., Yildiz Technical University, Turkey,
fusahin@yildiz.edu.tr
ORCID ID 0000-0003-3454-2142

Makale geliş tarihi / First received : 24.09.2020
Makale kabul tarihi / Accepted : 17.02.2021

Bilgilendirme / Acknowledgement:

- 1- Araştırma, 01.09.2020 tarihinde 5th International Scientific Research E-Congress'de, araştırmacı tarafından sözlü bildiri olarak sunulmuştur.
- 2- Uygulamaya katılan psikolojik danışmanlara teşekkür ederim.
- 3- Katılımcıların, Bilgilendirilmiş Onam Formu ile gönüllü olarak araştırmaya katılmaları sağlanmıştır.
- 4- Araştırma için Yıldız Teknik Üniversitesi Etik Kurulundan 15.02.2021 tarih ve E-73613421-604.01.02-2102150040 sayı ile izni alınmıştır.
- 5-Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *iThenticate*. Similarity Index 05%

Atıf bilgisi / Citation:

Yüksel Şahin, F. (2021). Psikolojik danışmanların Covid-19'a, yüz yüze ve çevrimiçi psikolojik danışma yapmaya, yüz yüze ve çevrimiçi eğitim almaya ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 496-522.

ÖZ

Araştırmanın amacı, psikolojik danışmanların Covid-19'a, yüz yüze ve çevrimiçi psikolojik danışma yapmaya, yüz yüze ve çevrimiçi eğitim almaya ilişkin görüşlerinin incelenmesidir. Araştırmanın çalışma grubunu, İstanbul'da bir devlet üniversitesinde yüksek lisans ve doktora düzeyinde öğrenim gören 10 yüksek lisans öğrencisi ve 5 doktora öğrencisi olmak üzere toplam 15 kişi oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak, "Kişisel Bilgi Formu" ve "Soru Formu" kullanılmıştır. Psikolojik danışmanların Soru Formuna verdikleri cevapların nitel analizi olarak, betimsel analiz yapılmıştır. Nitel analiz ile birlikte nicel analiz olarak, yüzdelik ve frekans değerleri de hesaplanmıştır. Araştırmanın sonucunda, psikolojik danışmanlar Covid-19'un tehlikeli olduğunu, Covid-19'la ilgili bireysel ve toplumsal olarak önlem alınması gerektiğini, zorlayıcı bir süreç olduğunu, önlemlerle kontrol edilebileceğini ve zarar verici olduğunu belirtmişlerdir. Covid-19'un kendilerinde korku, kaygı, üzüntü, öfke, sıkıntı, şaşkınlık, bıkkınlık ve umut duygularını oluşturduğunu belirtmişlerdir. Süreç içinde ailelerine ve kendilerine zaman ayırmaktan dolayı mutlu olduklarını da belirtmişlerdir. Araştırmanın sonucunda, psikolojik danışmanlar yüz yüze psikolojik danışma yapmanın etkili olduğunu, danışanın jest ve mimiklerine dikkati kolaylaştırdığını, terapötik ilişkiyi daha hızlı sağladığını, gizliliği ve kontrolü sağlamada etkili olduğunu, ancak; ekonomik olmadığını belirtmişlerdir. Psikolojik danışmanlar, çevrimiçi psikolojik danışma yapmanın ekonomik olduğunu ve ummadıkları biçimde verimli olduğunu belirtmişlerdir. Ancak, çevrimiçi psikolojik danışma yapmanın teknolojik sorunlarının olduğunu, gizlilikle ilgili sorunların yaşanabileceğini ve çevrimiçi psikolojik danışmanın tek başına yeterli olmadığını da belirtmişlerdir. Araştırmanın sonucunda, psikolojik danışmanların tamamına yakının yüz yüze eğitim almanın verimli olduğunu ve sosyalleşmeyi sağladığını, ancak; ekonomik olmadığını belirtmişlerdir. Çevrimiçi eğitimde verim almanın ise öğretim üyesine bağlı olduğunu, ekonomik olduğunu, teknolojik aksaklıklarının olduğunu, yorucu ve mekanik olduğunu da belirtmişlerdir. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular alan yazın çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Danışman, Covid-19, Yüz Yüze Psikolojik Danışma, Çevrimiçi Psikolojik Danışma, Yüz Yüze Eğitim, Çevrimiçi Eğitim

ABSTRACT

The study aims to investigate counselors' views about the Covid-19, performing in-person and online counseling, and receiving in-person and online training. The study group consists of a total of fifteen individuals, including ten master's and five PhD students from a state university in İstanbul. A "Questionnaire" and a "Personal Information Form" were used as the data collection instruments. The counselors' responses to the Questionnaire were subjected to descriptive analysis as part of qualitative analysis. In addition, percentage and frequency values were computed for quantitative analysis. In their responses, the counselors stated that the Covid-19 is dangerous, individual and social precautions should be taken against it, and it is a demanding process which is harming and can be taken under control through specific measures. They noted that the Covid-19 caused various emotions for them, including fear, anxiety, sorrow, anger, distress, confusion, exasperation, and hope. They also expressed their happiness to be able to spend more time with their families and for themselves in the process. As part of the study results, the counselors stated that performing in-person counseling is more effective in that it makes it easier to focus on the client's gestures and facial expressions, accelerates the therapeutic relationship, and is effective in ensuring privacy and control; however, it is not economical. The counselors also stated that performing online counseling is economical and surprisingly efficient. Yet, they also noted that online counseling might create technological problems and raise privacy issues and is not sufficient on its own. According to the study findings, nearly all of the counselors stated that receiving in-person training is efficient and good for socializing but is not economical. On the other hand, efficiency in online training depends on the instructor and online training is cost-effective but has technological setbacks, is tiring and mechanical. The study results are discussed in the light of the literature.

Key Words: Counselors, Covid-19, In-Person Counseling, Online Counseling, In-Person Training, Online Training

GİRİŞ

Aralık 2019'da, ilk olarak Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19, doktorlar tarafından solunum yolu hastalığı olarak tanımlanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü Covid -19'u, 11 Mart 2020 tarihinde küresel salgın olarak ilan etmiştir (WHO, 2020). Kısa sürede tüm dünyaya yayılmış olan bu hastalıktan milyonlarca insan olumsuz etkilenmiş ve hasta olmuştur. İki milyondan fazla insan hayatını kaybetmiştir. Hastanede yatarken hastalığın fiziksel etkilerini yaşayan Covid-19 hastası olan bireylerin ruhsal olarak da yoğun kaygı, endişe, mutsuzluk, hatta umutsuzluk duyguları içine girdiği söylenebilir. Ayrıca, Covid-19 hastasına sahip olan aileler de benzer duyguları yaşamakta; yakınına kaybeden aileler de yas dönemine girmektedirler. Aynı durum, yoğun bir biçimde çalışmak durumunda kalan sağlık çalışanları için de geçerlidir. Ayrıca, küresel kriz olan Covid-19'un sağlık, ekonomik, siyasi, sosyolojik, psikolojik ve eğitim vb gibi bir çok alanda olumsuz etkisi olmuştur ve olmaya da devam etmektedir.

Sağlık sistemi açısından güçlü bir sağlık altyapısına sahip olmama, sağlık sistemine, ilaçlara ve cihazlara ilişkin tedarik zincirlerinde çeşitli aksamaların yaşanması (Tüba, 2020), doktorlara ve diğer sağlık görevlilerine yönelik olarak yapılan bazı saldırgan davranışlar önemli sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. Sağlık sisteminde yaşanan sorunlar hem sağlık çalışanlarında, hem de diğer bireylerde endişe ve kaygı oluşturmaktadır. Ekonomik açıdan Covid-19'la birlikte genel olarak, küresel tedarik zincirlerinin işleyişinin bozulması, dünyadaki tüm şirketlerin bu durumdan olumsuz yönde etkilenmesi, çok sayıda şirketin kapanması, milyonlarca insanın işlerini kaybetmesi ve mali krizlerin başlaması önemli sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır (Cinel 2020). Ayrıca yaşlı olmak, fiziksel engele sahip olmak ya da hastalık (kanser, kalp yetmezliği vb gibi) gibi engeller de, bireylerin ekonomik gelir edinme kapasitesini daha da azaltmaktadır. Bu bireylerin diğer bireylere oranla, hastalıklarından ya da sahip oldukları engelden dolayı protez, tedavi ve geçim için daha fazla gelire ihtiyaçları bulunmaktadır (Yurdakul, 2010). Covid-19 döneminde bu bireyler daha da dezavantajlı duruma düşmüşlerdir. Covid-19 krizi devam ettiği taktirde, küresel ekonomi son iki yüzyılda görülen en büyük tehditle karşı karşıya kalacaktır (Cinel, 2020). Ekonomik sistemde yaşanan bu sorunlar, bireylerde endişe ve kaygı oluşturmaktadır. Siyasi açıdan devlet işlerini düzenleyen ve yürüten hükümetlerin Covid-19'la ilgili anlayışları ve yaptıkları düzenlemelerden halkın memnuniyet duymaması siyasilere değerlendirilmeleri açısından önemli bir kriter olarak karşımıza çıkacaktır. Karataş (2020), siyasal alanda Covid-19'la ilgili yapılan tartışmaların, demokrasi ile devlet gücü arasındaki ilişkiye dayalı olarak, güvenlik-özgürlük dengesine yönelik olarak yapıldığını belirtmektedir. Ayrıca, otoriter rejimler salgınla mücadelede gösterdikleri şeffaf olmayan performansları nedeniyle makbul sistemler olmayacaklardır. Covid-19'la ilgili olarak siyasal düzenler, salgının oluşturduğu kaotik duruma ilişkin halen küresel düzeyde çözümü üretmemişlerdir. Covid-19'la ilgili siyasal sistemde yaşanan sorunlar bireylerde endişe ve kaygı oluşturmaktadır. Sosyolojik açıdan salgın dönemlerinde genel olarak toplumsal dayanışma ve örgütlenmede artış görülmektedir. Ancak, ülkelerdeki dayanışma duygusuna aykırı olarak Covid-19 salgınıyla mücadele eden sağlık çalışanlarına halk tarafından bazı saldırıların da olduğu görülmektedir (Taştan, Tekin, Çetinöz ve Demirden, 2020). Covid-19 süreci, insanlarda dayanışmayı arttırması yanında, virüsün bulaşıcı olması nedeniyle birbirlerinden uzaklaşmalarına ve dışlamalarına da neden olabilmektedir. Bu durum, toplumsal dayanışmayı tehlikeye atmaktadır. Örneğin,

gençler, yaşlılar, yoksullar vb gibi gruplar, etiketlenip dışlanabilen grupları oluşturmaktadır (Karakaş, 2020). Sosyolojik olarak yaşanan sorunlar bireylerde endişe ve kaygı oluşturmaktadır. Eğitim sistemi açısından da Covid-19 salgınıyla birlikte, eğitim ve öğretim etkinliklerine ulaşmada, araç-gereç temininde sorunlar yaşanmaktadır. Salgınla birlikte, uzaktan eğitim sistemine geçiş kararı alınmış ve bu kararın tüm eğitim kurumlarında uygulanması istenmiştir. Ülkemizde, Kahraman'ın (2020) belirttiği gibi, Milli Eğitim Bakanlığı'nun EBA sistemi ve yükseköğretim kurumlarının kendi uzaktan eğitim sistemleri üzerinden tüm dersler uzaktan eğitimle yürütülmeye başlanmıştır. Bu süreçte de verilen eğitimin niteliği üzerinde tartışmalar başlamıştır. Eğitim sisteminde yaşanan sorunlar bireylerde endişe ve kaygı oluşturmaktadır. Psikolojik açıdan ise Covid-19'la birlikte tüm yaş grupları üzerinde yapılan çeşitli araştırmalarda ve açıklamalarda, salgının olumsuz etkilerinin olduğu görülmektedir. Örneğin; Figueiredo ve ark. (2021), Covid-19'la birlikte çocuklarda ve ergenlerde düzensiz gıda alımının arttığını; aile içinde tacize, istismara ve travmaya maruz kalma oranının arttığını; kişilerarası ve çevresel kısıtlanmayla birlikte sıkıntı ve umutsuzluk duygularının da arttığını belirtmektedirler. Bu çocuklarda ve ergenlerde ileriki dönemlerde, obezitenin, madde kullanımının, dikkat ve konsantrasyonda eksikliklerin, psikiyatrik bozuklukların ve intihar düşüncelerinin ortaya çıkması mümkündür. Türkiye Psikiyatri Derneği (2021), Covid-19'la birlikte, *okul öncesi çocuklarda*, anne ve babadan ayrılamama, korkular, becerilerde gerileme, konuşma sorunları, iştahsızlık, uyku sorunları, yatak ıslatma; *okul döneminde olan çocuklarda* yapması beklenen etkinlikleri yapamama, saldırganlık, huzursuzluk, konsantrasyonda zorlanma; ve *ergenlerde* ise içe kapanma, kaygı, üzüntü, huzursuzluk, saldırganlık, uyku ve yeme sorunları, alkol kullanımı gibi riskli davranışların ortaya çıkabileceğini belirtmektedir. Dernek, *yetişkin olan bireylerde* ise özellikle daha önceden ruhsal sorunları olan bireylerin ve sağlık hizmetlerini sunan personelin Covid-19 krizinin oluşturduğu strese karşı daha yoğun tepkileri verebileceklerini de belirtmektedir. Kaya (2020) da, Covid-19 hastalık belirtilerini yoğun olarak yaşayan bireylerde somatik belirti bozuklukları, yaygın kaygı bozuklukları, depresyon, ve hatta psikoz görülmesinin mümkün olabileceğini belirtmektedir. Nitekim, Aslan (2020), Covid-19'lu bireylerde davranış bozukluklarının, depresyon ataklarının ve kalıcı kronik yorgunluğun olduğunu; hasta olmayan bireylerin 1/3'ünde ise duygu durum bozukluğunun, nadiren psikozun ve demansın olduğunu belirtmektedir. Yapılmış olan araştırmalarda da Covid-19'un bireylerde en yaygın olarak depresyonu, kaygıyı (Campos, Martins, Campos, Maroco, Saadiq, ve Ruano, 2020; Huang ve Zhao, 2020; Zhang, Wang, Yin, Zhao, Xue, Peng, Min, ve Tian, 2020); koronafobi, umutsuzluğu, intihar düşüncelerini (Lee, Jobe, Mathis, ve Gibbons, 2020); ve damgalanma korkusunu (Junaid, Hassan ve Nazım, 2020) oluşturduğu bulunmuştur. Covid-19 bazı bireylerde de çaresizlik ve ölüm korkusunu arttırmıştır (Aykut ve Aykut, 2020). Covid-19 salgını ve sosyal izolasyon süreci, bireylerin ruh sağlığını olumsuz etkilemiş ve psikolojik yardıma olan ihtiyacı arttırmıştır (Bilge ve Bilge, 2020). Küresel kriz olarak tanımlanabileceği Covid-19 salgınıyla hem ulusal hem de uluslararası düzeyde, ortak bilimsel akıl ve dayanışma içerisinde çözümlere yönelik ortak çabaların gösterilmesiyle sağlık, ekonomik, siyasi, sosyolojik, psikolojik ve eğitim ve açılardan daha az zararlı kurtulmak mümkün olabilir.

İşte yukarıda belirtildiği gibi, insanın yaşamını bir çok yönden (sağlık, ekonomik, politik, sosyolojik, eğitim ve psikolojik vb gibi) tehdit eden ve bir çok alanda sorun oluşturan salgınlar

alanyazında "kriz" olarak tanımlanmaktadır. Kriz, daha önce kararlı bir denge halinde olan bireyde, beklenmedik bir altüst olma, ruhsal karmaşanın yaşanması şeklinde tanımlanmaktadır (Sayıl, 1977). Kriz, bireyin sahip olduğu kaynakları ve başa çıkma mekanizmalarını aşan, katlanılamaz bir zorluk olarak algılanan ya da yaşanan olay ve durumlardır (Gladding, 2013). Krizin, birey için taşıdığı anlama göre (tehdit, meydan okuma, kayıp gibi) gerginlik, kaygı ya da depresyon biçiminde yaşanabilir. Ayrıca, bütün bu duygular bedensel yakınmalar (örneğin; çarpıntı, nefes darlığı, uyku bozukluğu, halsizlik motor yavaşlama gibi) şeklinde de olabilir (Sözer, 1992). Kriz durumu, aynı zamanda birey için önemli bir stres kaynağıdır. Stres bilişsel, duygusal ve fiziksel dengeyi bozan gerçek ya da algılanan bir tehdit olup (Bilge ve Bilge, 2020); bireyin yaşamdan aldığı keyfi, verimliliği (Baltaş ve Baltaş, 1990) ve üretkenliği düşüren, sağlıklarını tehdit eden bir durumdur (Barrow, 1981). Nitekim Aslan (2020), Covid-19'la birlikte oluşan kaygı ve stresle birlikte beynin daha fazla stres hormonunu salgıladığını, aşırı stresin bağışıklık sistemini olumsuz etkileyerek bağışıklık sistemini baskıladığını; bütün bunların da virüsün bulaşma ve hastalık oluşturma yeteneğini daha da arttırdığını belirtmektedir. Ayrıca, stres altında olan bireyler korkulu, endişeli, depresif ya da öfkeli olabildiği için, saldırgan davranışlarının, sigara ve alkol kullanımı vb. gibi olumsuz davranışlarının arttığı da görülmektedir (Barrow, 1981). Bilge ve Bilge (2020) yapmış oldukları araştırmanın sonucunda, psikolojik sağlamlığı düşük, stresle işlevsel olmayan baş etme tarzını kullanan bireylerin Covid-19'a yönelik psikolojik sağlıklarını korumak için daha savunmasız olduklarını ve psikolojik yardım ihtiyacını daha fazla hissettiklerini bulmuşlardır. Ayrıca, Covid-19'un oluşturduğu kriz durumu, bireye bir yandan kişiliğini geliştirme olanağını verirken; diğer yandan da ruh sağlığının bozulabilmesi tehlikesini de beraberinde getirebilir. Bu nedenle, Covid-19'un oluşturduğu kriz ve strese bağlı olarak bireylere psikolojik yardımın verilmesi ruh sağlığının korunması ve ruh sağlığının bozulmasını önlenmesi açısından gerekli ve önemli görünmektedir. Bu açıdan psikolojik danışmanların görev ve sorumlulukları fazladır.

Sonuç olarak, hem kriz durumunu oluşturan, hem de stres kaynağı olan Covid-19 salgınında, ülkemiz insanları da, diğer ülkelerde yaşayan insanlar gibi bu durumdan olumsuz etkilenmişler ve hala etkilenmeye devam etmektedirler. Süreç içerisinde, çalışan çalışmayan milyonlarca kişi, Covid-19 salgını sürecine az ya da çok uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu süreçte, hem fiziksel hem de ruhsal sağlığın korunması en önemli konu haline gelmiştir. Tıp doktorlarının yanısıra, psikologlardan ve psikolojik danışmanlardan yardıma duyulan ihtiyaç daha da artmıştır. İnsanlar psikolojik danışmanlardan yardım beklerlerken, psikolojik danışmanların Covid-19'la ilgili düşüncelerinin ve duygularının ihmal edildiğini söylemek mümkündür. Psikolojik danışmanlar da diğer insanlar gibi Covid-19'dan olumsuz etkilenmişlerdir. Covid-19'dan etkilenmeleriyle birlikte, psikolojik danışma yardımını yakından yüz yüze ve uzaktan çevrimiçi vermeye devam etmektedirler. Bu psikolojik danışmanlardan bazıları da, aynı zamanda psikolojik danışma ve rehberlik alanında yüksek lisans ve doktora eğitimlerini sürdürmektedirler. Bu bağlamda psikolojik danışmanlara yönelik olarak araştırmanın yapılması önemli görünmektedir. Bu araştırmanın amacı da, psikolojik danışmanların Covid-19'a, yüz yüze ve çevrimiçi (sesli ve görüntülü görüşme/video konferans) psikolojik danışma yapmaya, yüz yüze ve çevrimiçi eğitim almaya ilişkin görüşlerinin incelenmesidir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırma, temel karma yöntem desenlerinden, birleştirme (çeşitleme) desenindedir (Creswell, 2017a). Bu çalışmada da, nitel ve nicel araştırma yöntemleri karmalanarak kullanılmıştır. Karma yöntem araştırması, nitel ve nicel verilerin bütünleştirilmesini gerektirir. Çünkü, nicel ve nitel yaklaşımları birlikte kullanmak, her iki yaklaşımı tek başına kullanmaya oranla araştırma problemlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlar (Creswell, 2017b). Birleştirme (çeşitleme) deseninde, nitel analizlerden elde edilen veriler, nicel verilere dönüştürülerek ortak tabloda sunulmuştur (Creswell, 2017a). Ayrıca, nitel araştırmanın deseni olgu bilim (fenomenoloji) desenindedir. Covid-19'a ortaya çıkan bir olgudur. Psikolojik danışmanların Covid-19'la ilgili görüşlerini ortaya çıkartmak esastır (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, İstanbul'da bir devlet üniversitesinde yüksek lisans ve doktora düzeyinde öğrenim gören ve "bireysel psikolojik danışma uygulaması dersi" süpervizyonunu alan 10 yüksek lisans öğrencisi ve 5 doktora öğrencisi olmak üzere toplam 15 kişi oluşturmuştur. Bu psikolojik danışmanlar hem yüz yüze, hem de çevrimiçi psikolojik danışma uygulamasını sürdürmekte olan kişilerden seçilmiştir. Katılımcıların 10'u kadın, 5'i erkektir.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama araçları olarak "Kişisel Bilgi Formu" ve "Soru Formu" kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Formda katılımcıların, cinsiyet ve öğrenim düzeylerine ilişkin sorular vardır.

Soru Formu

Soru Formu araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Formda, psikolojik danışmanların Covid-19'a, yüz yüze ve çevrimiçi psikolojik danışma yapmaya, yüz yüze ve çevrimiçi eğitim almaya ilişkin görüşlerini almaya yönelik sorular bulunmaktadır.

İşlem Yolu

Araştırmacı, araştırmanın amacı, elde edilen sonuçların nasıl kullanılacağı ve veri toplama araçları hakkında katılımcıları bilgilendirmiştir. Katılımcılar, "Bilgilendirilmiş Onam Formunu" imzalamışlar; ve gönüllü olarak araştırmaya katılmışlardır. "Kişisel Bilgi Formu" ve "Soru Formu" e-posta ile katılımcılara iletilmiş ve veriler toplanmıştır. Araştırma için Etik Kurul Onayı Yıldız Teknik Üniversitesi Etik Kurulu'ndan (Tarih:15.02.2021; Sayı: E-73613421-604.01.02-2102150040) alınmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma, temel karma yöntem desenlerinden, birleştirme (çeşitleme) desenindedir (Creswell, 2017a). Birleştirme (çeşitleme) deseninde, nitel analizlerden elde edilen veriler, nicel verilere dönüştürülerek ortak tabloda sunulmuştur (Creswell, 2017a). Araştırma verileri üzerinde hem nitel hem de nicel analizler yapılmıştır.

Psikolojik danışmanların "Soru Formu"na verdikleri yanıtların nitel analizi olarak, betimsel analiz yapılmıştır. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür. Bu analiz türünde araştırmacı görüştüğü ya da gözlemiş olduğu bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtabilmek amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verebilmektedir. Bu analiz türünde temel amaç elde edilmiş olan bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Betimsel analizde, Soru Formunda yer alan sorular, temaları oluşturmuştur. Bu araştırmada temalar; psikolojik danışmanların Covid-19'a, yüz yüze ve çevrimiçi psikolojik danışma yapmaya, yüz yüze ve çevrimiçi eğitim almaya ilişkin görüşleri biçimindedir. Psikolojik danışmanların görüşlerinde olumlu ve olumsuz olan bütün görüşlere dikkat edilmiştir. Analiz sonucunda oluşturulan temalar ve kategorileri en iyi biçimde açıklayan ve birebir alıntı olarak kullanılabilen cümleler belirlenmiş ve ilgili bölümlerde bunlara yer verilmiştir. Katılımcıların ifadelerinden yapılan alıntılarda, isimleri belirtilmemiş ve kodlama yapılmıştır. Bunun için harfler ve kod numaraları kullanılmıştır. Yüksek lisans öğrenimini gören psikolojik danışmanlar için "YLPD1'den YLPD10'a kadar; ve doktora öğrenimini gören psikolojik danışmanlar için DRDP1'den DRPD5'e kadar kod ve numara verilmiştir.

Nitel analizde geçerliği sağlamak için, toplanan veriler betimsel bir yaklaşımla sunulmuş; katılımcıların doğrudan alıntılarına yer verilmiştir. Olumlu ifadelerin yanı sıra olumsuz ifadeler de olduğu gibi verilmiştir. Araştırmacı, araştırmaya katılan psikolojik danışmanlarla birlikte bu süreci geçirmiştir (Lub, 2015; Creswell, 2017). Nitel analizde güvenilirliği sağlamak için ise temaların ve kodlarının kontrolü yapılmıştır. Kodlarla veriler sürekli olarak karşılaştırılmıştır (Creswell, 2017). Ayrıca, güvenilirliğini sağlamak için Soru Formundaki veriler, araştırmacı tarafından iki farklı zamanda (bir hafta aralıkla) gözden geçirilmiş, gerekli değişiklikler ve yeni kodlamalar yapılmıştır. Her iki çözümlemedeki tutarlılığa bakılmıştır. Miles ve Huberman'ın (1994) içsel tutarlılık olarak belirtmiş olduğu, kodlayıcılar arasındaki görüş birliği olan Benzerlik: Güvenirlik/Uzlaşma Yüzdesi= $\frac{\text{Görüş Birliği}}{\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}} \times 100$ formülü kullanılarak hesaplanır. Kodlayıcılar arası görüş birliğinin en az % 80 olması gerekir (Akt: Özdemir ve Avcı, 2019). Bu araştırmada, uzlaşma yüzdesi %95 olarak belirlenmiştir.

Araştırmada, nitel veriler nicel verilere dönüştürülerek, geçerlik ve güvenilirliğini arttırmak, yanlılığı azaltmak, tema ya da kodlar arasında karşılaştırmalar yapmak da amaçlanmıştır. Araştırmada, nitel analiz ile birlikte nicel analiz olarak, frekans değerleri ve yüzdelik değerler de hesaplanmıştır. Araştırmada, nitel verilerin sayısallaştırılması için kelime sıklık hesapları ve yüzde hesapları olmak üzere iki yöntemle gerçekleştirmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

BULGULAR

Belirtilen problem sorusunun /amacın ayrıntılı bir şekilde incelenmesi için 15 psikolojik danışmandan (10 yüksek lisans öğrencisi psikolojik danışman ve 5 doktora öğrencisi olan uzman psikolojik danışman) elde edilen veriler doğrultusunda, bulgular aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1'de, psikolojik danışmanların Covid-19'a, yüz yüze psikolojik danışma yapmaya, çevrimiçi psikolojik danışma yapmaya, yüz yüze eğitime ve çevrimiçi eğitime ilişkin

görüşlerinin incelenmesi teması altında 7 alt tema, kodlar, kodu ifade eden psikolojik danışmanlar ve kodun frekansı ve yüzdelik değerleri verilmiştir.

Tablo 1. Psikolojik Danışmanların Covid-19'a, Yüz Yüze ve Çevrim İçi Psikolojik Danışma Yapmaya, Yüz Yüze ve Çevrimiçi Eğitim Almaya İlişkin Görüşlerine Ait Bulgular

Alt Temalar ve Kodlar	f	%
1)Psikolojik Danışmanların Covid-19 İle İlgili Düşünceleri		
<ul style="list-style-type: none">• Tehlikeli(DRPD1/DRPD2/DRPD3/DRPD4/DRPD5/ YLPD1/YLPD2/YLPD3/YLPD4/YLPD5/YLPD6/YLPD7/YLPD8/YLPD9/ YLPD10) -“Covid-19'un ülkemizde de görülmeye başladığında tehlikenin ne kadar büyük olduğunu fark ettim” (YLPD5)	15	100
<ul style="list-style-type: none">• Önem Almaya Gerektirmekte(DRPD1/DRPD2/DRPD3/ DRPD4/YLPD1/YLPD2/ YLPD5/YLPD8/YLPD9/YLPD10) -“Bilimsel bilgi gerekliliğine inandığım için bilim kurulu tarafından söylenen maske, eldiven vb. bütün bireysel tedbirleri alıyorum” (DRPD3) -“Ekonomik, siyasi ve sağlık sektörü olarak gereken tedbirleri alınmalı” (YLPD2)	10	66.67
<ul style="list-style-type: none">• Zorlayıcı Bir Süreç(YLPD1/YLPD3/YLPD4/YLPD8/YLPD10) - “Covid-19 süreci kadar, Covid-19 sürecinden sonraki psikolojik etkiler, maddi sıkıntılar ve özellikle çocukların eğitimlerinin sekteye uğraması sebebiyle şu an kadar zorlayıcı bir süreç yaşayacağımızı düşünüyorum” (YLPD1) - “Sürece alışmak bir düzen kurmak zamanımı aldı. İlk başta bu konuda oldukça zorlandım” (YLPD4)	5	33.33
<ul style="list-style-type: none">• Önlemlerle Kontrol Edilebilir(YLPD2/YLPD5/YLPD8) -“Pek çok insanın aksine doğru ve sıkı tedbirlerle kısa bir sürede dünyanın bu salgını kontrol alabileceğini düşünenlerdenim” (YLPD2)	3	20
<ul style="list-style-type: none">• Zarar Verici(YLPD1/YLPD6) -“Covid-19'un sağlık dışında, ekonomiye, eğitim sistemlerine ve ilişkilere de çok zarar verdiğini düşünüyorum” (YLPD1)	2	13.33
2)Psikolojik Danışmanların Covid-19 İle İlgili Duyguları		
<ul style="list-style-type: none">• Kaygı, Korku, Endişe(DRPD1/DRPD2/DRPD3/DRPD4/DRPD5/ YLPD1/YLPD2/YLPD3/YLPD4/YLPD5/YLPD6/YLPD7/YLPD8/YLPD9/ YLPD10) -“Virüsün bulaşma hızının çok yüksek olması ve yeni bir virüs türü olması da beni kaygılandırıyor”. (YLPD7) -“Dışarı çıkmak durumunda kaldıktan sonra eve geldiğimde yaşadığım "virüs kapmış olabilirim", düşüncesi bende kaygı uyandırıyor. (YLPD10) -“ Babam 61 yaşında kronik koah hastası, kalbinde 3 stent takılı ve diyabet de eşlik ediyor. Bu hastalıklarına rağmen pandemi hastanesi olan çapa tıp fakültesinde çalışıyor ve hafta içi her gün metroyu kullanarak işe gidip gelmek zorunda. Her gün diken üzerinde geçiyor, ben kendi adıma acaba ne zaman bulaşacak, bulaşırsa atlatabilecek mi düşüncesinden, vefat ederse hayatımız nasıl olura kadar düşünürken buluyorum bazen kendimi”. (YLPD7)	15	100
<ul style="list-style-type: none">• Üzüntü(DRPD1/DRPD2/DRPD3/ YLPD5/YLPD6) -“Ertelemek zorunda olduğum bir düşüncüm, yanan uçak biletlerim var.Ülkemizde maddi açıdan çok kötü durumda olan, virüsten dolayı işini kaybeden insanlar var. Çok üzülüyorum”. (DRPD2)	5	33.33
<ul style="list-style-type: none">• Öfke (YLPD2/YLPD7/YLPD8/YLPD9) -“Olayların sorumlusu olduğunu düşündüğüm kişi, kurum ve devletlere karşı	4	26.67

yoğun bir öfke duyuyorum. Ve tabii ki dışarıda gezip tozan ve virüsü dalga dalga yayan umarsız insanlara da". (YLPD2)		
-“Yapmaktan keyif aldığım şeyleri virüs sebebiyle yapamadığımı düşündüğümde öfkeleniyorum.” (YLPD8)		
• Sıkıntı (DRPD5/YLPD5/YLPD7/YLPD10)	4	26.67
- “Sürekli evde olmak ve aynı şeyleri tekrar etmek canımı sıkıyan bir durum” (YLPD7)		
• Şaşkınlık (DRPD2/ YLPD5/ YLPD 10)	3	20
-“Tarihte hep salgınlar olmuş diye okurken şimdi tarihe tanıklık etmek, ilerideki kuşaklar tarafından okunacak bir dönemin kahramanı olmaktan ötürü ise oldukça şaşkınlığım”. (DRPD2)		
- Virüsün hızla yayılması ve ülkemize ulaşması bende öncelikle şaşkınlık meydana getirdi” (YLPD5)		
• Bıkkınlık (YLPD4/YLPD5)	2	13.33
-“Bu sürecin bitmesi için sabırsızlanıyorum. Bütün imkansızlıklar, baskılar bıkmışlık hissi uyandırıyor”. (YLPD5)		
• Özlem (DRPD3/YLPD8)	2	13.33
- “Evdeki izolasyon sürecimde, yürümeyi, dışarıda arkadaşlarımla vakit geçirmeyi, sosyalleşmeyi özledim” (DRPD)		
-“ Virüsün sebep olduğu sosyal izolasyon dolayısıyla yapamadığım aktivitelere olan özlemim arttı”. (YLPD8)		
• Umutsuzluk (YLPD5)	1	6.67
-“Covid-19'un uzun sürebileceğini düşünüyorum. Bu düşünce de beni kendi geleceğim ve ülkenin geleceği adına umutsuzluğa yönlendiriyor” (YLPD8)		
• Mutlu (DRPD3/YLPD5/ YLPD6/ YLPD9)	4	26.67
-“Okul ve iş hayatımdan dolayı evde ailemle pek vakit geçiremiyordum. Bu süreçte ailemle vakit geçirme şansına sahip olmak da beni sevindirdi”.(YLPD5)		
- “Salgından önce zamanımın çoğunu dışarıda geçirdiğim için şu anda evde olmanın verdiği huzur verici yanları keşfetmenin mutluluğunu yaşıyorum”.(YLPD9)		
• Umutlu (DRPD1/ DRPD3)	2	13.33
-“Covid-19'la ilgili ilaç ve aşı bulunacak.Normal yaşamımıza geri döneceğimiz konusunda umutluyum.” (DRPD3)		
3) Covid-19'un Psikolojik Danışmanların Yaşamlarına Olan Etkileri	15	100
• Yaşantıdaki Değişim (DRPD1/DRPD2/DRPD3 /DRPD4/DRPD5 / YLPD1/ YLPD2/YLPD3/YLPD4/YLPD5/YLPD6/YLPD7/YLPD8/YLPD9/ YLPD10)		
-“Ailemden ayrı ve izole yaşamama, çalışma düzeninin değişmesine, ilgi ve hobi alanlarının değişmesine sebep oldu.” (DRPD3)		
-“Evden çalışabileceğim bir iş ve eğitim ortamını hiç hayal etmiyordum ama bu süreç hepimize yeni deneyimler yaşattı. Herşey değişti. Bunların büyük ve güzel tecrübeler olduğunu düşünüyorum. Gerektiğinde böyle bir çalışma hayatı oluşturmaya dair de yeni fikirlerim oluştu”. (YLPD1)		
-“ Covid-19'la birlikte sahip olduğum tüm sosyal yaşam ve akademik yaşamım büyük çapta değişime uğradı (YLPD8)		
-“Uyku düzenim değişti”. (PDDR4)		
-“Daha fazla temizlik yapmaya başladım.” (DRPD5)		
-“Aile yaşamımızda tartışmalar arttı” (YLPD2/ YLPD7)		
• Sosyal Yaşamda İzolasyon (DRPD1/DRPD2/DRPD3/DRPD4/DRPD5 /YLPD1/YLPD2/YLPD4/YLPD5/YLPD6/YLPD7/YLPD8/YLPD9/YLPD10)	14	93.33
-“İlk başta sosyal bir izolasyon içine girdim. Daha önce bir çok insanla sosyal ilişkiler		

<p>çindeyken, işe giderken, doktora eğitimimde hocalarım ve arkadaşlarım ile yüz yüze iletişim halindeyken bu durum sona erdi”(DRPD1)</p> <p>-“Sosyal hayatım bir anda sıfıra indi. Her gün üniversitede arkadaşlarımla ve hocalarım ile etkileşim halindeyken bir gün sonra kendimi ne kadar süreceğini bilmediğim bir süreç içinde buldum”(YLPD2)</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Egzersiz Yapma, Dans Etme, Film İzleme, Kitap Okuma Sayısının Artması</u> (DRPD2/DRPD3/DRPD5/YLPD1/YLPD3/ YLPD7/YLPD10) <p>-“Evdeki kitap sayımızda bu süreçte bir artış oldu ve haftalık kitap okuma sayımız arttı”.(YLPD1)</p> <p>- “Egzersiz yapıyorum, dans ediyorum, izleyemediğim film ve dizileri izliyorum (YLPD3)</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Mesleki Gelişime Odaklanma</u> (DRPD5/YLPD1/YLPD3/ YLPD6/ YLPD7) <p>-“Canlı yayınlarla yapılan birçok seminere katılma fırsatım oluyor”. (DRPD5)</p> <p>-“Zamanımız fazla olduğundan dolayı mesleki gelişimimle ilgili yüksek lisans grubumla birlikte daha fazla çalışma yapmaya başladım”. (YLPD1)</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Farkındalığın Artması</u>(DRPD1/ YLPD1/YLPD3) <p>- “Covid-19 yaşama karşı daha farkında ve anlamlı bakma konusunda katkılar sağladı”. (DRPD1)</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Teknoloji Kullanımıyla İlgili Beceriler Kazanma</u>(DRPD5/YLPD1/YLPD7) <p>-“ Teknoloji kullanımı ile ilgili yeni beceriler kazandım” (DRPD5)</p>	7	46.67
<p>4) Psikolojik Danışmanların Yüz Yüze Psikolojik Danışma Yapmalarına İlişkin Görüşleri</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Etkili</u>(DRPD1/DRPD2/DRPD3/DRPD4/DRPD5/YLPD1/YLPD2/YLPD3/ YLPD4/YLPD5/YLPD6/YLPD7/YLPD8) <p>- “Yüz yüze danışmanlıkta bazı teknikleri (örneğin; boş sandalye tekniği) kullanmanın daha kolay olması, danışanın süreçten fayda görmesini daha da kuvvetlendiriyor. Ayrıca, danışan daha etkin oluyor, daha fazla yoğunlaşabiliyor, seanslara katılabilmek için daha fazla çaba sarf ediyor. Ev ödevlerini yapıyor, uygulamalara daha güvenle ve etkili katılıyor”. (DRPD4)</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Jest ve Mimiklere Dikkati Kolaylaştırıcı</u> (DRPD1/DRPD2/DRPD3/ DRPD4/DRPD5/YLPD1/YLPD3/YLPD6/YLPD/YLPD8/ YLPD9/ YLPD10) <p>-“Yüz yüze psikolojik danışma yapmam danışanın jest ve mimiklerini daha iyi gözleme fırsatı sunuyor” (DRPD4)</p> <p>-“Danışanın giyim tarzından, odaya girişinden çıkışından da yaşam tarzına ve davranışlarına ait ipuçları yakalayabilmemiz yüz yüze psikolojik danışmada avantaj sağlıyor” (YLPD10)</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Tercihimde Olan</u> (DRPD1/DRPD2/DRPD3/DRPD4/DRPD5/YLPD1/ YLPD6 /YLPD7) <p>-“Yüz yüze psikolojik danışma yapmayı çevrimiçi psikolojik danışma yapmaya tercih ediyorum”. (YLPD7)</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Terapötik İlişkinin Daha Hızlı Kurulması</u> (DRPD1/DRPD2/DRPD3/DRPD4/DRPD5/YLPD4/YLPD5/YLPD6) <p>-“Danışmanla danışanın, aynı ortamda bulunmasının, güven ilişkisini karşılıklı olarak olumlu etkilediğini ve terapötik ilişkinin daha kolay kurulduğunu düşünüyorum”. (DRPD3)</p> <p>- “Yüz yüze danışmanın avantajları danışan ile terapötik ilişkinin çevrimiçi danışmaya göre daha hızlı ve çabuk kurulmasıdır”. (YLPD4)</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Gizliliği Sağlayıcı</u> (DRPD5/YLPD1/YLPD3/YLPD5/YLPD9/YLPD10) <p>-“Gizlilik ile ilgili endişelerimiz olmaması neenile psikolojik danışmanı da danışanı</p>	13	86.67
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Jest ve Mimiklere Dikkati Kolaylaştırıcı</u> (DRPD1/DRPD2/DRPD3/ DRPD4/DRPD5/YLPD1/YLPD3/YLPD6/YLPD/YLPD8/ YLPD9/ YLPD10) <p>-“Yüz yüze psikolojik danışma yapmam danışanın jest ve mimiklerini daha iyi gözleme fırsatı sunuyor” (DRPD4)</p> <p>-“Danışanın giyim tarzından, odaya girişinden çıkışından da yaşam tarzına ve davranışlarına ait ipuçları yakalayabilmemiz yüz yüze psikolojik danışmada avantaj sağlıyor” (YLPD10)</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Tercihimde Olan</u> (DRPD1/DRPD2/DRPD3/DRPD4/DRPD5/YLPD1/ YLPD6 /YLPD7) <p>-“Yüz yüze psikolojik danışma yapmayı çevrimiçi psikolojik danışma yapmaya tercih ediyorum”. (YLPD7)</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Terapötik İlişkinin Daha Hızlı Kurulması</u> (DRPD1/DRPD2/DRPD3/DRPD4/DRPD5/YLPD4/YLPD5/YLPD6) <p>-“Danışmanla danışanın, aynı ortamda bulunmasının, güven ilişkisini karşılıklı olarak olumlu etkilediğini ve terapötik ilişkinin daha kolay kurulduğunu düşünüyorum”. (DRPD3)</p> <p>- “Yüz yüze danışmanın avantajları danışan ile terapötik ilişkinin çevrimiçi danışmaya göre daha hızlı ve çabuk kurulmasıdır”. (YLPD4)</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Gizliliği Sağlayıcı</u> (DRPD5/YLPD1/YLPD3/YLPD5/YLPD9/YLPD10) <p>-“Gizlilik ile ilgili endişelerimiz olmaması neenile psikolojik danışmanı da danışanı</p>	12	80
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Tercihimde Olan</u> (DRPD1/DRPD2/DRPD3/DRPD4/DRPD5/YLPD1/ YLPD6 /YLPD7) <p>-“Yüz yüze psikolojik danışma yapmayı çevrimiçi psikolojik danışma yapmaya tercih ediyorum”. (YLPD7)</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Terapötik İlişkinin Daha Hızlı Kurulması</u> (DRPD1/DRPD2/DRPD3/DRPD4/DRPD5/YLPD4/YLPD5/YLPD6) <p>-“Danışmanla danışanın, aynı ortamda bulunmasının, güven ilişkisini karşılıklı olarak olumlu etkilediğini ve terapötik ilişkinin daha kolay kurulduğunu düşünüyorum”. (DRPD3)</p> <p>- “Yüz yüze danışmanın avantajları danışan ile terapötik ilişkinin çevrimiçi danışmaya göre daha hızlı ve çabuk kurulmasıdır”. (YLPD4)</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Gizliliği Sağlayıcı</u> (DRPD5/YLPD1/YLPD3/YLPD5/YLPD9/YLPD10) <p>-“Gizlilik ile ilgili endişelerimiz olmaması neenile psikolojik danışmanı da danışanı</p>	8	53.33
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Terapötik İlişkinin Daha Hızlı Kurulması</u> (DRPD1/DRPD2/DRPD3/DRPD4/DRPD5/YLPD4/YLPD5/YLPD6) <p>-“Danışmanla danışanın, aynı ortamda bulunmasının, güven ilişkisini karşılıklı olarak olumlu etkilediğini ve terapötik ilişkinin daha kolay kurulduğunu düşünüyorum”. (DRPD3)</p> <p>- “Yüz yüze danışmanın avantajları danışan ile terapötik ilişkinin çevrimiçi danışmaya göre daha hızlı ve çabuk kurulmasıdır”. (YLPD4)</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Gizliliği Sağlayıcı</u> (DRPD5/YLPD1/YLPD3/YLPD5/YLPD9/YLPD10) <p>-“Gizlilik ile ilgili endişelerimiz olmaması neenile psikolojik danışmanı da danışanı</p>	8	53.33
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Gizliliği Sağlayıcı</u> (DRPD5/YLPD1/YLPD3/YLPD5/YLPD9/YLPD10) <p>-“Gizlilik ile ilgili endişelerimiz olmaması neenile psikolojik danışmanı da danışanı</p>	6	40

<p>da rahatlatan bir süreç".(YLPD10)</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Ortamı Düzenlemek, Kontrolü Sağlamak Mümkün</u> (DRPD5/YLPD1/YLPD3/YLPD8/YLPD10) <p>-Psikolojik danışma ortamını kullanacağımız tekniklere göre (örneğin; boş sandalye tekniği) düzenleyebilme imkânı tanıdığından dolayı, tekniğin uygulanmasında oluşabilecek materyale dayalı ve ortamsal problemlerin önüne geçebiliyorduk". (YLPD1)</p> <p>-"Danışma yapacağım ortamı hazırlamak, danışanımdan önce oraya ulaşip hazırlıklarımı yapmak, sekreter dosyama hazırlayarak sandalyeme oturmak bana kendimi iyi hissettiren unsurlardandır. Böyle olduğunda sürece dair kontrolümün çok daha fazla olduğunu hissediyorum". (YLPD8)</p>	5	33.33
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Danışanın Sorumluluğunu Arttırıcı</u> (DRPD4/YLPD1/YLPD4/YLPD8) <p>-"Danışanın farklı bir ortama gelerek, kendi vaktinden zamanından ayırarak ve özellikle mekân değiştirerek bir yardım almasının danışanın sorumluluk almasını kolaylaştırdığını düşünüyorum". (YLPD1)</p>	4	26.67
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Odaklanmayı Arttırıcı</u> (DRPD4/YLPD1/YLPD10) <p>-" Genel olarak yüz yüze iletişimin daha etkili ve danışanın farkındalığını daha aktif tutmasına yardımcı olduğunu düşünüyorum". (DRPD4)</p> <p>"Yüz yüze psikolojik danışma, psikolojik danışmanın odaklanmasını daha kolay sağlıyor". (YLPD10)</p>	3	20
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Mutluluk Verici</u> (DRPD2/YLPD2/YLPD9) <p>-"Yüzyüze psikolojik danışmada aynı havayı soluyarak, ilişkiyi her geçen gün daha da güçlendirmekten mutluluk duyuyorum". (DRPD2)</p>	3	20
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Ekonomik Değil (Zaman, Yer, Para, Ulaşım vb)</u>(DRPD2/DRPD3/DRPD4/DRPD5/YLPD1/YLPD4/YLPD7/YLPD10) <p>- "Yüz yüze danışmanın dezavantajı özellikle İstanbul'da danışanların trafik çekerek, yolda yorularak ve daha fazla zaman ayırmak zorunda kalarak danışmaya gelmeleri. Bir saatlik danışma süreci, gidilen yol ile beraber danışanın daha fazla vaktini alabiliyor, zaten zamanı koşturmakla geçen üniversite öğrencileriyle danışma yaptığım için bu durumu bir dezavantaj olarak görüyorum." (DRPD2)</p> <p>-Her danışan oturumlarımızı gerçekleştireceğimiz lokasyonlara yakın olmadığından dolayı herkes bu imkândan yararlanamıyordu. Bu yüzden yoğun bir süreçte olan danışanlar seansları bırakabiliyor". (YLPD1)</p>	8	53.33
<p>5) Psikolojik Danışmanların Çevrimiçi Psikolojik Danışma Yapmalarına İlişkin Görüşleri</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Ekonomik (Zaman, Yer, Para, Ulaşım vb)</u>(DRPD1/DRPD2/DRPD4/DRPD5/YLPD1/YLPD2/YLPD3/YLPD4/YLPD5/YLPD6/YLPD7/YLPD8/YLPD9/YLPD10) <p>-"Çevrimiçi psikolojik danışma, her an ve her yerde psikolojik danışma hizmeti almaya imkan tanıyor. Yoğun iş temposunda yüz yüze danışmaya gelemeyecek bireylere yönelik zaman tasarrufu sağlıyor. Psikolojik danışmanlara mesafe sınıfı tanımaksızın ulaşılabilme imkanını tanıyor" (DRPD1)</p> <p>-Ev ortamında kendi belirlediğim bir konumda danışmayı yapabilmek beni daha rahat hissettiriyor. Danışanımda da bu rahatlığı hissettiğimi söyleyebilirim. Yine masada çalıştığım için önemli noktaları sekreter dosyama not almam daha kolay oluyor". (YLPD6)</p> <p>-"Çevrimiçi psikolojik danışmanın en büyük avantajını kolay ulaşılabilir olması olduğunu düşünüyorum. Danışanlar evlerinden çıkmadan, istedikleri yerden (uygun ortam), tamamen kendi seçimleriyle istedikleri her psikolojik danışmandan psikolojik</p>	14	93.33

danışma yardımı alabilirler". (YLPD1)		
<ul style="list-style-type: none">• <u>Olumsuz Bakış Açım Değişti</u>(DRPD2/YLPD1/YLPD2/YLPD3/YLPD5/YLPD7/YLPD9) <p>-“İlk çevrimiçi psikolojik danışma deneyimimi bu süreçte yaşadım. Daha önce çevrimiçi psikolojik danışmaya sıcak bakmıyordum. Danışanla aynı odada olmanın yerini tutmaz diye düşünüyordum. Öte yandan çevrimiçi danışma yapmaya başlayınca düşündüğüm gibi olmadığını gördüm. Yine danışanlarımı anlayabiliyorum, duygularını yakalayabiliyorum. Süreç mekanik gitmiyor, danışanlarımın sürece katılmada da bir sıkıntılarının olduğunu görmüyorum. Rahat anlatabiliyorlar ve kendilerine dair farkındalık geliştirebiliyorlar”. (DRPD2)</p> <p>-“Çevrimiçi psikolojik danışmaya başlangıçta olumsuz bakıyordum. Etkili olmayacağını ve yüz yüze psikolojik danışmada kullandığımız teknikleri kullanmada problem oluşturacağını düşünüyordum. Terapötik ilişkinin de yüz yüze psikolojik danışma kadar sağlıklı bir şekilde kurulabileceğine dair inancım azdı. Fakat Covid-19 sürecinde haftada beş tane online danışma yapmaya başlamamla birlikte çevrimiçi psikolojik danışmanın yararlı olduğunu gördüm”(YLPD2).</p> <p>-“Çevrimiçi psikolojik danışmaya başlamadan önce o kadar fazla önyargılıydım ki bir ara ciddi anlamda dersten kalmayı bile göze almıştım. Psikolojik danışmanın yüz yüze yapılması gerektiğini ve asla bilgisayar aracılığıyla yapılmayacağını düşünüyordum. Kendime bunu denemek için bir fırsat verdiğimde bile eğer hoşlanmazsam ve etkili olduğunu düşünmezsem süreci sonlandırır ve yine dersten kalırım diyerek telkin etmişim kendimi. Ve çevrimiçi danışma yapmak zorunda bırakıldığım için çok öfkeliydim. Ancak ilk oturumdan itibaren hiç düşündüğüm gibi olmadığını fark ettim. Bu noktadan sonra tüm önyargılarım kırıldı ve yüz yüze psikolojik danışmada olduğu gibi yüksek motivasyon ve doyumla oturumlara devam ettim. Herhangi bir teknik aksaklık yaşamadım ve oturumların beklediğimden çok daha iyi geçtiğini fark ettim”. (YLPD3)</p>	7	46.66
<ul style="list-style-type: none">• <u>Verimli</u>(DRPD2/DRPD4/YLPD1/YLPD2/YLPD3/YLPD5/YLPD6/YLPD7/ YLPD9) <p>-“Çevrimiçi psikolojik danışmanın da etkili ve verimli olduğunu düşünüyorum”. (DRPD2)</p>	9	60
<ul style="list-style-type: none">• <u>Teknolojik Sorunları Var</u>(DRPD1/DRPD2/DRPD3/DRPD4/DRPD5 /YLPD1/YLPD2/YLPD3/YLPD4/YLPD7/YLPD8/YLPD9/YLPD10) <p>-“Çevrimiçi psikolojik danışma yaparken bazı teknolojik engeller ve ekipman sıkıntıları yaşanabiliyor. Bu ekipmanların hem psikolojik danışmada hem de danışanda var olması gerekiyor. Bu yüzden bazı danışanlar çevrimiçi yardıma çok ihtiyaç duysa da bağlantı kuracakları teknolojik aletlerinde oluşan kamera, ses sorunları sebebiyle de psikolojik danışma yardımını alma imkânı bulamayabiliyorlar. Ayrıca elektrik kesintileri, internet bağlantısının yokluğu ya da zayıflığı, kullanılan yazılım ya da programların güncel olmaması sebebiyle yaşanan sorunlar da danışma sürecinde problem yaratan ve odaktan kopmayı sağlayan durumlardan”. (YLPD1)</p>	13	86.67
<ul style="list-style-type: none">• <u>Gizlilikle İlgili Sorunları Olabilir</u>(DRPD2/DRPD4/DRPD5 /YLPD1/YLPD2/YLPD6/YLPD7/YLPD8) <p>-“Danışanın gizliliği ne derece sağlayabildiğinden emin olamıyorum. Bir anda danışanın bulunduğu odaya biri gelebiliyor veya başka bir odadan birisi danışana seslenip süreci bölebiliyor. Ortamın yüzyüze danışma ortamı kadar mahrem olmamasını bir dezavantaj olarak niteliyorum” (DRPD1)</p> <p>-“Oturumlar çevrimiçi ortamlarda gerçekleştirildiği için uygulamaların güvenliklerinden emin olmak da bir diğer dezavantaj”.(YLPD8)</p>	8	53.33
<u>Tek Başına Verimsiz</u> (DRPD3)	1	6.67

-“Çeşitli tekniklerin uygulanması konusunda da yüz yüze kadar etkili bir ortam olmadığını düşünüyorum. Yüzyüze başlanan bir sürecin çevrimiçi devam etmesi, çevrimiçi başlayan bir sürece göre çok daha sağlıklı ilerler gibi görünüyor”. (DRPD3)		
6)Psikolojik Danışmanların Yüksek Lisans / Doktora Eğitiminlerinin Yüz Yüze Yapılmasına İlişkin Görüşleri		
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Verimli</u>(DRPD1/DRPD2/DRPD3/DRPD4/DRPD5/YLPD1/YLPD2/YLPD3/YLPD6/YLPD7/YLPD8/YLPD9/ YLPD10) <p>-“Eğitimci ile öğrencinin aynı havayı soluması, bana eğitimcinin duygusal olarak da daha ulaşılabilir olduğu hissini veriyor. Tepkilerimin yanlış anlaşılma ihtimali daha az, çıkabilecek iletişim problemleri daha kolay çözülebilir gibi geliyor.Bu nedenle, daha verimli ve nitelikli”. (DRPD2)</p> <p>-“ Yüz yüze eğitimde etkileşimin daha yoğun olması verimi artıran önemli faktörlerden biri”. (YLPD7)</p>	13	86.67
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Motive Edici</u>(DRPD1/DRPD3/DRPD5/YLPD1/YLPD2/YLPD3/YLPD7/YLPD8/YLPD9/ YLPD10) <p>-“Öğrenme sürecinde ders aldığımız hocalarımızla ve arkadaşlarımızla yüz yüze bir ortamda buluşmak derse olan motivasyonu artırmaktadır” (DRPD1)</p> <p>-“Yüz yüze aldığım yüksek lisans eğitimimde sabah kalkıp hazırlanarak okula gitmek ve derslere katılmak kendime ve eğitimime yaptığım bir yatırım gibi geliyor. Sonrası için motive olmamı sağlıyor (YLPD8)</p>	10	66.67
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Odaklanmayı Arttırıcı</u>(DRPD4/DRPD5/YLPD1/YLPD2/YLPD4/YLPD6/ YLPD10) <p>-“Yüz yüze eğitim ders esnasında farkındalığın daha yüksek düzeyde olmasını ve dikkati daha fazla yoğunlaşabilmesini sağlıyor” (DRPD4)</p> <p>-“Yüksek lisans eğitiminin yüz yüze yapılması; eğitim dönemine iyi odaklanmamı sağlıyor”. (YLPD10)</p>	7	46.67
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Sosyalleşmeyi Sağlayıcı</u>(DRPD2/DRPD5/YLPD1/YLPD5/YLPD9) <p>- “Derste öğrendiklerimiz ya da günlük hayatımız hakkında arkadaşlarımla konuşmak, birlikte yemek yemek, kahve içmek ruhsal olarak da iyi hissettiren ve aldığım eğitimden daha çok keyif almamı sağlayan etmenler”. (DRPD5)</p>	5	33.33
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Değerli</u> (DRPD5/YLPD1) <p>-“İletişim içinde olmak, canlı canlı göz teması kurmak, iletişim kurarken karşımdaki kişinin beden dilini görebilmek çok değerli”. (DRPD5)</p>	2	13.33
<ul style="list-style-type: none"> • <u>İşbirliğini Sağlayıcı</u> (YLPD1) <p>-“Yüz yüze eğitim almak, grup çalışmaları yapmayı ve birlikte iş birliği ile çalışmayı arttıran bir ortam sağlıyordu”. (YLPD1)</p>	1	6.67
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Ekonomik Değil (Zaman, Yer, Para, Ulaşım vb)</u>DRPD2/YLPD1/YLPD4 /YLPD5/YLPD9) <p>- “Yüz yüze eğitim, ekonomik değil. Derslere yetişmem ve okulda bulunmam gerekiyor. Bunun için trafikte yaklaşık bir saat vakit geçirmem ve evden çıkmadan önce de hazırlık yapmam gerekiyor. Bu açıdan yüz yüze eğitim benden daha fazla zamanımı alıyordu. Bunu yüz yüze eğitimin olumsuz yanlarından sayabilirim”. (YLPD5)</p>	5	33.33
7)Psikolojik Danışmanların Yüksek Lisans/Doktora Eğitiminlerinin Çevrimiçi Yapılmasına İlişkin Görüşleri		
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Verim Öğretim Üyesine Bağlı</u> (DRPD2/ DRPD3/ YLPD1/ YLPD2/ YLPD3/ YLPD5/ YLPD6/ YLPD7/ YLPD8/ YLPD10) <p>-“Çevrimiçi derslerde, dersin işlenişi ve ders hocası faktörü çok önemli. Hoca kendisi anlatıp geçiyorsa, ben dahil olamıyorsam aldığım verim yüz yüze derse göre çok daha düşüyor. Karmaşının değil de düzenin olduğu; herkesin sırayla konuşma</p>	10	66.67

sistemini oturttuğu dersler benim için yüz yüze kadar verimli geçiyor". (DRPD2) -Çevrimiçi eğitimde, öğretim üyesi faktörü bence çok daha net öne çıkıyor. Daha hızlı adapte olan ve empati kurduğunu hissettiğimiz hocalarımızın dersleri benim açımdan çok daha verimli geçiyor (YLPD6) - Yüz yüze eğitimden çevrimiçi eğitime döndüğümüzde, "Bireysel Psikolojik Danışma Uygulaması" dersinde hocamız, yüzyüze işlenen ders formatında olduğu gibi, ders işleniş tarzında değişim yapmadan, dersi kolaylık işleyebilmemizi sağladı". (YLPD6) - "Öğretim görevlisinin ders işleyiş biçimi çevrimiçi süpervizyonu etkili kılan faktörlerden birisi.Çevrimiçi süpervizyonla, yüz yüze süpervizyonla arasında çok fazla fark görmüyorum. Hocamız, çevrimiçi süreci iyi yönetiyor, derse aktif katılmamızı sağlıyor, sorularıyla bizim gelişimimize katkı sağlarken dikkatimizi sürekli derste tutmamızı sağlıyor". (YLPD2) • <u>Ekonomik (Zaman, Yer, Para, Ulaşım vb)</u> (DRPD2/DRPD4/DRPD5/YLPD1 /YLPD4/YLPD6/ YLPD9) -"Bireysel olarak eğitime il dışından devam ediyorm çevirimiçi eğitimin zaman kullanımı açısından olumlu kısımlarını daha fazla hissetmeme sebep oluyor. Derslere hazırlanma imkanını daha fazla bulabiliyorum. Fiziksel olarak daha az yorulduğum için çalışmalarına daha fazla yoğunlaşabiliyorum. Özellikle lisans üstü eğitim alırken çalışan popülasyon için çevrimiçi eğitim önemli katkıları sağlayabilir."(DRPD4) -"Trafik çekmemek, uyanıp direkt derse girebilmek büyük bir lüks ve hoşuma gidiyor". (DRPD2) • <u>Verimli (DRPD1/YLPD2/YLPD8)</u> -"İnternet sorunu olmazsa, çevrimiçi eğitimin de en az yüz yüze eğitim kadar faydalı olduğunu düşünüyorum" (YLPD8) -"İçerik olarak yüz yüze eğitimde öğrendiğimiz bilgileri uzaktan eğitimle de edinebileceğimizi düşünüyorum. Böyle düşünmemde bireyle psikolojik danışma gibi üst düzey bir uygulama dersini dahi tek bir sorun yaşamadan uzaktan eğitimle çok verimli bir şekilde yürütmemiz etkili oldu". (YLPD2) • <u>Teknolojik Aksaklıkların Olması</u> (YLPD2/YLPD3/YLPD7/YLPD8/ YLPD9/YLPD10) - "Uzaktan eğitim alt yapısını kaliteli hale getirmeliler. Mevcut sistemde aksaklıklar var" (YLPD2) • <u>Verimi Düşürücü</u> (YLPD1/YLPD3/YLPD7/YLPD9/YLPD10) -"Bazı dersler için çevrimiçi eğitime gerek yok diye düşünüyorum. Özellikle sunum yoluyla dersi işlediğimiz hocalarımla dersler verimsiz geçiyor. Öfkeleniyorum. Çünkü bu sunumları evde zaten okuyabiliriz". (YLPD9) • <u>Yorucu</u> (YLPD1/YLPD4/YLPD7/YLPD9/YLPD10) -"Ekran karşısında anlatılanları dinlemek ve takip etmek yorucu bir şey. Tek bir odanın içinde bir dersten diğer derse geçmek yorucu olabiliyor". (YLPD4) • <u>Mekanik (DRPD1/DRPD2/DRPD3/DRPD5)</u> -"Sosyal ortamın olmaması nedeniyle mekanik buluyorum". (DRPD3)	7 3 6 5 5 4	46.67 20 40 33.33 33.33 26.67
---	----------------------------	--

Not: Psikolojik danışmanların ifadelerinde yer alan her kelime için frekans ve yüzdelik değerleri hesaplanmıştır.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, psikolojik danışmanların Covid-19'la ilgili düşünceleri şu şekildedir: Toplam 15 psikolojik danışmandan n=15'i (%100) Covid-19'un tehlikeli olduğunu; n=10'u (%66.67) Covid-19'la ilgili bireysel ve toplumsal olarak önlem alınmasının gerekli

olduğunu; n=5'i (%33.33) zorlayıcı bir süreç olduğunu; n=3'ü (%20) önlemlerle kontrol edilebileceğini; ve n=2'si (%13.33) zarar verici olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, psikolojik danışmanların Covid-19'la ilgili duyguları şu şekildedir: Toplam 15 psikolojik danışmandan n=15'i (%100) Covid-19'la ilgili kaygı, korku ve endişe; n=5'i (%33.33) üzüntü; n=4'ü (%26.67) öfke; n=4'ü (%26.67) sıkıntı; n=3'ü (%20) şaşkınlık; n=2'si (%13.33) bıkkınlık; n=2'si (%13.33) özlem; n=1'i (%6.67) umutsuzluk hissettiklerini belirtmişlerdir. Yine psikolojik danışmanlardan n=4'ü (%26.67) mutlu; ve n=2'si (%13.33) umutlu hissettiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, Covid-19'un psikolojik danışmanların yaşamlarına olan etkileri şu şekildedir: Toplam 15 psikolojik danışmandan n=15'i (%100) yaşamlarında değişiklik olduğunu; n=14'ü (%93.33) sosyal yaşamlarında izolasyon olduğunu; n=7'si (%46.67) egzersiz yapma, dans etme, film izleme ve kitap okuma sayısında artış olduğunu; n=5'i (%33.33) mesleki gelişime daha fazla odaklandığını; n=3'ü (%20) yaşamla ilgili farkındalığının arttığını; ve n=3'ü (%20) teknoloji kullanımıyla ilgili yeni becerileri kazandığını belirtmişlerdir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, psikolojik danışmanların yüz yüze psikolojik danışma yapmalarına ilişkin görüşleri şu şekildedir: 15 psikolojik danışmandan n=13'ü (%86.67) yüz yüze psikolojik danışma yapmalarının etkili olduğunu; n=12'si (%80) danışanın jest ve mimiklerine dikkati kolaylaştırıcı olduğunu; n=8'i (%53.33) tercihinde olduğunu; n=8'i (%53.33) terapötik ilişkinin daha hızlı sağlandığını; n=6'sı (%40) gizliliği sağlamada etkili olduğunu; n=5'i (%33.33) ortamı düzenlemede ve kontrolü sağlamada etkili olduğunu; n=4'ü (%26.67) danışanın sorumluluğunu arttırıcı olduğunu; n=3'ü (%20) odaklanmayı arttırdığını; n=3'ü (%20) mutluluk verici olduğunu belirtmişlerdir. Yine psikolojik danışmanlardan n=8'i (%53.33) yüz yüze psikolojik danışma yapmanın zaman, yer, para, ulaşım vb konularında ekonomik olmadığını belirtmişlerdir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, psikolojik danışmanların çevrimiçi psikolojik danışma yapmalarına ilişkin görüşleri şu şekildedir: 15 psikolojik danışmandan n=14'ü (%93.33) çevrimiçi psikolojik danışma yapmanın zaman, yer, para, ulaşım vb konularında ekonomik olduğunu; n=9'u (%60) verimli olduğunu; n=7'si (%46.67) olumsuz bakış açısının değiştiğini belirtmişlerdir. Yine psikolojik danışmanlardan n=13'ü (%86.67) teknolojik sorunların olduğunu; n=8'i (%53.33) gizlilikle ilgili sorunları olduğunu ve; n=1'i (%6.67) çevrimiçi psikolojik danışmanın tek başına yeterli olmadığını belirtmişlerdir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, psikolojik danışmanların yüksek lisans ve doktora eğitimlerini yüz yüze almalarına ilişkin görüşleri şu şekildedir: 15 psikolojik danışmandan n=13'ü (%86.67) yüz yüze eğitim almanın verimli olduğunu; n=10'u (%66.67) motive edici olduğunu; n=7'si (%46.67) odaklanmayı arttırdığını; n=5'i (%33.33) sosyalleşmeyi sağladığını; n=2'si (%13.33) değerli olduğunu; n=1'i (%6.67) işbirliğini sağladığını belirtmişlerdir. Yine psikolojik danışmanlardan n=5'i (%33.33) yüksek lisans ve doktora eğitimlerini yüz yüze almalarının zaman, yer, para, ulaşım vb konularda ekonomik olmadığını belirtmişlerdir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, psikolojik danışmanların yüksek lisans ve doktora eğitimlerini çevrimiçi almalarına ilişkin görüşleri şu şekildedir: 15 psikolojik danışmandan n=10'u (%66.67) çevrimiçi eğitimde verim almanın öğretim üyesine bağlı olduğunu; n=7'si (%46.67) zaman, yer, para, ulaşım vb konularda ekonomik olduğunu; ve n=3'ü (%20) verimli

olduğunu belirtmişlerdir. Yine psikolojik danışmanlardan n=6'sı (%40) teknolojik aksaklıklarının olduğunu; n=5'i (%33.33) verimi düşürdüğünü; n=5'i (%33.33) yorucu olduğunu; n=4'ü (%26.67) mekanik olduğunu belirtmişlerdir.

TARTIŞMA VE YORUM

Araştırmada, psikolojik danışmanların Covid-19'a, yüz yüze ve çevrimiçi psikolojik danışma yapmaya, yüz yüze ve çevrimiçi eğitim almaya ilişkin görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla elde edilen bulguların tartışma ve yorumu aşağıda sunulmuştur:

Psikolojik Danışmanların Covid-19'a İlişkin Görüşleri:

Araştırmanın sonucunda, psikolojik danışmanlar Covid-19'un tehlikeli olduğunu, Covid-19'la ilgili bireysel ve toplumsal olarak önlem alınmasının gerekli olduğunu, zorlayıcı bir süreç olduğunu, önlemlerle kontrol edilebileceğini ve zarar verici olduğunu belirtmişlerdir. Medyada ve çevremizde Covid-19 hastalarının haberlerini izlemek, hastaları görmek, tehdit edici süreç içinde işe gitme durumunda kalmak, günlük ihtiyaçları karşılarken "hastalık kapılabilir" düşüncesi ile huzursuzluk, mutsuzluk, kaygı endişe duygularını hissetmek; sınırlandırarak, her zaman yapılan aktivitelerin yapılamaması ya da zorunlu olarak engellenmesi herkesi ve psikolojik danışmanları da çok zorlamıştır.

Araştırmanın sonucunda, Covid-19 salgınıyla birlikte psikolojik danışmanların tamamı yaşamlarında değişiklik olduğunu; büyük bir çoğunluğunun sosyal yaşamlarında izolasyon yaşadıklarını; egzersiz yapma, dans etme, film izleme ve kitap okuma sayısında artış olduğunu; mesleki gelişime daha fazla odaklandıklarını; yaşamla ilgili farkındalıklarının daha da arttığını; ve teknoloji kullanımıyla ilgili yeni becerileri kazandıklarını belirtmişlerdir. Araştırmanın sonucunda, Covid-19 salgını psikolojik danışmanların yaşamlarında izolasyona neden olsa da; evde geçirilen zamanının olumlu bir biçimde değerlendirildiği de ortaya çıkmıştır. Bu bulgunun olası nedenleri şunlar olabilir: Araştırmaya katılan psikolojik danışmanların psikolojik danışma eğitimini almış olmalarının, yapmaları gerekenler konusunda bilgi ve farkındalık düzeylerinin daha yüksek olmasının; ve ayrıca alanda lisansüstü eğitim almalarının da süreci daha rahat yürütmelerinde etkili olduğunu belirtmek mümkündür. Bu durumun, psikolojik danışmanların fiziksel ve ruhsal sağlıklarını korumalarında önemli bir öge olduğu söylenebilir. Genel olarak, Covid-19 salgını sürecinde ve sonrasında yaşanan strese bağlı etkiler, bireyin sahip olduğu bireysel özelliklerine, psikolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerine; korona hastası olup olmamasına, hastalığından (Kaya, 2020) ya da yaşından dolayı damgalanıp damgalanmadığına, uzun sosyal temas yokluğuna maruz kalıp kalmadığına, sosyal medyadan yanlış bilgilendirilip bilgilendirilmediğine (Sood, 2020), aile içi şiddete uğrayıp uğramadığına, yakınlarında bu hastalığın olup olmadığına ve kayıpla sonuçlanıp sonuçlanmadığına göre farklılık gösterecektir (Saka, 2020). Özellikle bireyin yaşamını tehdit edebilecek olan Covid-19'un, kötümser düşünceleri oluşturabileceği (Eryılmaz, 2015); bunların da kaygı ve depresyona neden olabileceğini (Eryılmaz ve Şiraz, 2020) söylemek mümkündür.

Araştırmanın sonucunda, psikolojik danışmanların tamamı Covid-19'la ilgili kaygı, korku ve endişe hissettiklerini; ayrıca üzüntü, sıkıntı, şaşkınlık, bıkkınlık, özlem ve umutsuzluk hissettiklerini de belirtmişlerdir. Öte yandan, psikolojik danışmanlardan az bir kısmı da, kendisine ve ailesine zaman ayırmaktan dolayı mutlu ve umutlu hissettiklerini belirtmişlerdir.

Araştırmamın bulgularına benzer olarak Bray (2020), Covid-19 sürecinde psikolojik danışmanların stres, endişe, korku, savunmasızlık ve hayal kırıklığı biçiminde bir çok duyguyu yaşadıklarını belirtmektedir. Zhang, Wang, Yin, Zhao, Xue, Peng, Min, ve Tian (2020) tarafından yapılmış olan araştırmanın sonucunda, Covid-19 salgınında görev yapan sağlık çalışanlarında uykusuzluk, kaygı, depresyon, bedensel yakınmalar ve takıntı-zorlantı (obsesif kompulsif) belirtilerinin; Liu (2020) yüksek düzeyde travmatik stresin olduğunu bulmuşlardır. Benzer biçimde Huang ve Zhao (2020) yapmış oldukları araştırmanın sonucunda, sağlık çalışanlarında uyku sorunlarının diğer meslek grubunda çalışanlardan daha fazla olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca, Çin halkında genel kaygı bozukluğu yaygınlığının %35.1 ve depresif belirtilerin %20.1 düzeyinde görüldüğünü; ve bu belirtilerin gençlerde yaşlı bireylere oranla daha yüksek düzeyde olduğunu da bulmuşlardır. Lee, Jobe, Mathis, ve Gibbons (2020), kaygı, depresyon, umutsuzluk ve intihar düşünceleriyle koronofobinin ilişkili olduğunu da ortaya koymuşlardır. Sherman, Jobe, Mathis ve Gibbons (2020), şubat ve mart aylarında, Amerikan halkının stres ve kaygıyla başa çıkabilmek için kaygı giderici ilaçları kullanımında %34 artış olduğunu; koronafobinin yaygın kaygı, yüksek depresyon ve umutsuzlukla ilişkili olduğu da belirtmişlerdir. Valiente ve ark. (2021) Covid-19'la ilgili yüksek düzeyde kaygı duyan İspanyol halkında, madde kullanımının ve yalnızlığın arttığını bulmuşlardır. Campos, Martins, Campos, Maroco, Saadiq ve Ruano (2020) Covid-19 salgınındaki izolasyon nedeniyle, bireylerin % 61.3'ünde yüksek depresyon, % 44.2'sinde kaygı, % 50.8'inde stres olduğunu bulmuşlardır. Düşük ekonomik gelire sahip olan kadınlarda daha fazla psikolojik belirti olduğunu ve düşük eğitim düzeyine sahip olan bireylerin daha fazla depresif belirtiler gösterdiklerini de bulmuşlardır Ekiz, İlman ve Dönmez (2020), yapmış oldukları araştırmanın sonucunda, 18-70 yaşlarında olan katılımcıların sağlık kaygısının orta düzeyde olduğunu; Erdoğan, Koçoğlu ve Sevim (2020) yapmış oldukları araştırmanın sonucunda, 18-65 yaşlarında olan katılımcıların 1/3'ünde de umutsuzluğun ve 1/4'ünde kaygının orta ve üstü düzeyde gösterdiğini; Hatun, Dicle ve Demirci (2020) yetişkinler üzerinde yaptıkları araştırmanın sonucunda, korku, kaygı, öfke gibi olumsuz duyguların arttığını bulmuşlardır. Ayrıca, katılımcıların çoğunluğunun, Covid-19'la ilgili ülkemizde ve dünyada alınan sağlık, güvenlik ve ekonomik önlemleri yeterli bulmadıklarını da belirtmişlerdir. Bu durumun da, bireylerin kaygı ve umutsuzluk duygularını arttırdığı söylenebilir. Cao, Fang, Hou, Han, Xu, Dong ve Zheng (2020) tıp fakültesi öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmanın sonucunda, öğrencilerin Covid-19'la ilgili kaygı yaşadıklarını; Covid-19'a sahip olan tanıdığa sahip olmanın kaygılarını daha da arttırdığını; kentte yaşamının, düzenli gelire sahip olmanın, aile yanında yaşamının ve sosyal desteğe sahip olmanın ise kaygıya karşı koruyucu faktörler olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca Kaya'nın (2020) belirttiği gibi, karantinada olan, hastalık belirtilerini yoğun yaşayan ya da hastalığın yaygınlaştığını ve ağır seyrettiğini gören bireylerde yaygın kaygı bozuklukları, depresyon, somatik belirti bozuklukları ve hatta psikoz görülmesi muhtemeldir.

Psikolojik Danışmanların Yakından/Aynı Ortamda/Yüz Yüze Psikolojik Danışma Yapmaya ve Uzaktan/Farklı Ortamda/Çevrimiçi/E-Psikolojik Danışma Yapmaya İlişkin Görüşleri:

Araştırmanın sonucunda, psikolojik danışmanların büyük bir çoğunluğu aynı ortamda, yüz yüze psikolojik danışma yapmalarının etkili olduğunu; ayrıca danışanın jest ve mimiklerine dikkati kolaylaştırıcı olduğunu; tercihinde olduğunu; terapötik ilişkinin daha hızlı

sağlandığını; gizliliği; ortamı düzenlemede ve kontrolü sağlamada etkili olduğunu; danışanın sorumluluğunu arttırıcı olduğunu; odaklanmayı arttırdığını; mutluluk verici olduğunu belirtmişlerdir. Yine psikolojik danışmanlardan yaklaşık yarısı yüz yüze psikolojik danışma yapmanın zaman, yer, para, ulaşım vb konularında ekonomik olmadığını belirtmişlerdir.

Araştırmanın sonucunda, psikolojik danışmanların büyük bir çoğunluğunun farklı ortamda çevrimiçi psikolojik danışma yapmanın zaman, yer, para, ulaşım vb konularında ekonomik olduğunu; ayrıca ummadıkları biçimde verimli olduğunu da belirtmişlerdir. Yine, psikolojik danışmanlardan büyük bir çoğunluğunun çevrimiçi psikolojik danışma yapmanın teknolojik sorunlarının olduğunu; yaklaşık yarısının gizlilikle ilgili sorunları yaşayabileceği; ve çevrimiçi psikolojik danışmanın tek başına yeterli olmadığını belirtmişlerdir.

Uzaktan/çevrimiçi/e-psikolojik danışma yardımıyla, *aynı ortamda yüz yüze psikolojik danışmada olduğu gibi*, danışanın sorunlarının net ve tam olarak anlaşılmasından sonra, sorunların çözümlenmesine yardımcı olmak esastır. Psikolojik danışma/psikoterapi kuramları, ilkeleri, teknikleri, danışma sürecinin basamakları ve etik kuralları aynı şekilde uygulanır. Çevrimiçi/e-psikolojik danışmada, teknolojiden yararlanır. "Psikolojik danışma ve teknolojinin" birleşmesiyle verilen bir yardımdır. Bireysel, grupla, evlilik/aile danışması ve hatta oyun danışması şeklinde de verilir. Oyun danışmasında anne babayla işbirliği yaparak onların sahip oldukları kaynaklar kullanılır. Anne-babadan, ortamı düzenlemeleri, oyuncakları (bebekler, kuklalar vb gibi), hikaye kitaplarını, resim kağıdını, boya kalemlerini, kum, su vb. araç ve gereçleri hazırlamaları istenir. Psikolojik danışman terapötik oyun ile çocuğa uzaktan/çevrimiçi/e-psikolojik danışma yardımını verir (Yüksel-Şahin, 2021).

Çevrimiçi/e-psikolojik danışma yardımı, teknolojik koşulların ve internetin sağlanmasıyla birlikte eşzamanlı/senkron (örneğin; video konferans) ya da eşzamanlı olmayan /asenkron (e-posta) terapötik müdahaleler biçimde yürütülür (Poh Li, Rafidah ve Haslee, 2013). Bu açıdan bakıldığında eşzamanlı/senkron olan örneğin; video konferansta psikolojik danışmanla danışan yüz yüze iletişim kurarlar. En azından birbirlerinin yüzlerini görürler. Eşzamanlı olmayan/asenkron olan örneğin; e-posta yazışmasında, psikolojik danışmanla danışan yüz yüze iletişim kurmamaktadır. Bu bilgilerin ışığında, *"aynı ortamda/yakından/yüz yüze yapılan psikolojik danışma"* olarak; ve *"farklı ortamda/uzaktan/çevrimiçi (online)/e-danışma biçiminde yüz yüze yapılan ya da yüz yüze yapılmayan psikolojik danışma"* olarak tanımlamak uygun olabilir. Yalnızca yüzyüze ve çevrimiçi şeklinde açıklamak yeterli görünmemektedir (Yüksel-Şahin, 2021).

Çevrimiçi/e-psikolojik danışma yardımı, danışmanla, danışan arasında internet bağlantısı kurularak; bilgisayar, akıllı telefon, tablet vb gibi teknolojik araçları kullanarak oluşturulan terapötik etkileşimlerdir. (Cipoletta ve Mocellin, 2018). Önce, mektup ve telefon biçiminde başlayan bu yardım, günümüzde e -posta ve anında görüntülü iletişim sağlayan ara yüzlerle vermeye başlanmıştır (Özer, Yıkılmaz, Altınok ve Bayoğlu, 2016; Poh Li, Rafidah ve Haslee, 2013). Çevrimiçi psikolojik danışma, sesli ve görüntülü görüşme, sesli görüşme, e- posta, eş zamanlı yazışma (chat) ve avatar kullanımı ile yapılabilmektedir (Zeren, 2017).

Çevrimiçi psikolojik danışmanın en önemli avantajlarından birisi ruh sağlığı hizmetlerine erişebilirliği arttırmasıdır (Poh Li, Rafidah ve Haslee, 2013). Ancak, e-posta gibi metin tabanlı

danışmada, yanlış anlaşılabilir olabilir. Yüz ifadesi, beden duruşu vb gibi sözel olmayan mesajların yokluğu ise dezavantaj oluşturmaktadır (Poh Li, Rafidah ve Haslee, 2013). Çevrimiçi psikolojik danışma, ruhsal, bedensel, fiziksel, ekonomik sorunları yaşaması nedeniyle evinden çıkamayanlar; sürekli olarak seyahate çıkması gerekenler; yüz yüze danışmada kendilerini ifade etmekte güçlük çekenler; etiketlenmekten korkanlar; yüz yüze psikolojik danışma alabileceği kurumlardan uzakta oturanlar, kriz durumunda olan bireyler (Zeren, 2015) ve Covid-19 gibi salgın hastalığının olduğu durumlarda avantajlı bir yardım biçimidir.

Cipoletta ve Mocellin (2018), yapmış oldukları araştırmanın sonucunda, psikologların çevrimiçi psikolojik danışma yapmaya olumlu yaklaştıklarını bulmuşlardır. Zeren (2015), yapmış olduğu araştırmanın sonucunda, çevrimiçi psikolojik danışma yardımını alan danışanların memnuniyetlerinin yüksek olduğunu bulmuştur. Öte yandan, Buyruk-Genç, Amanvermez, Zeren ve Erus'un (2019) yapmış oldukları araştırmanın sonucunda, psikolojik danışmayı yarıda bırakan danışan oranının, çevrimiçi grupta %55.31, yüz yüze grupta ise %38.46 olduğunu bulmuşlardır. Bunun olası nedenleri, teknolojik sorunlar, danışanın kendi evinde özel bir alan oluşturamaması, psikolojik danışmanın danışmanlık becerilerini nasıl kullandığını ve danışanın danışma sürecinden ve psikolojik danışmandan beklentileri psikolojik yardıma devam edip etmeyeceğini belirleyecek önemli faktörler olarak sıralanabilir.

Li ve Leung (2020), yapmış oldukları araştırmanın sonucunda, Covid-19 salgını nedeniyle, birçok insan ruh sağlığı hizmetlerine erişemediği için çevrimiçi danışmanlığa ihtiyaç duyduklarını bulmuşlardır. Bray (2020), Covid-19 salgınıyla birlikte psikolojik danışmanların ekonomik kayba uğradıklarını; bu nedenle hızlıca çevrimiçi/e-danışmaya yöneldiklerini ve bunu da "evrim" olarak nitelendirdiklerini; evlerinde psikolojik yardım veren psikolojik danışmanların bu durumu stres verici olarak tanımladıklarını; dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan danışanlarda zorlandıklarını; salgından dolayı evinden dışarı çıkmayı tehlikeli bulan danışanlar için "maruz birkama tekniklerinin" uygulanmasının durduğunu; evde mahremiyeti sağlayamayan danışanların telefonla psikolojik yardım almayı tercih ettiğini; çocuklarla oyun danışmasının şaşırtıcı bir biçimde başarıyla yapabildiklerini ifade ettiklerini söylemektedir. Pierce, Perrin, Tyler, McKee ve Watson'ın (2021) Amerika'da görev yapan psikologlar üzerinde yapmış oldukları araştırmanın sonucunda, Covid-19 salgınından önce psikologların klinik çalışmalarında çevrimiçi psikolojik yardımcı/telepsikolojiyi %7.07 oranında kullandırlarken; Covid-19 salgınında bu oranın yaklaşık 12 kat arttığını ve %85.53 olduğunu; ve tüm klinik çalışmalarında ise %67.32 oranında kullandıklarını bulmuşlardır. Ayrıca, kadın psikologların çevrimiçi psikolojik yardımcı /telepsikolojiyi kullanma oranlarının daha yüksek olduğunu; kırsalda çalışan psikologlarda ise kullanım oranının daha düşük olduğunu da bulmuşlardır. Békés ve Aafjes-Van Doorn'un (2020) Amerika'da ve Avrupa'da yaşayan psikoterapistler üzerinde yapmış oldukları araştırmanın sonucunda, Covid-19 salgınında çevrimiçi psikolojik yardımcı vermek durumunda kalan terapistlerin çevrimiçi psikolojik yardımcı vermeye ilişkin görüşlerinin olumlu olduğunu; ve çevrimiçi psikolojik yardımcı vermeye gelecekte de devam edecekleri görüşünde olduklarını bulmuşlardır. Supriyanto ve ark. (2020) Endonezya'da okullarda çalışan okul psikolojik danışmanlarının Covid-19 salgınında, eşzamanlı olmayan /asenkon yardımda WhatsApp'ı, Facebook'u, Instagram'ı; ve eşzamanlı/senkron olan Zoom, Webex, Google Meeting ve Hangout'u kullanarak, öğrencilerin

sorunlarını çözmeye ve öğrenci potansiyelini geliştirmeye yardımcı olabildiklerini belirtmişlerdir. Psikolojik danışmanlar google formlar aracılığıyla öğrencilerin ihtiyaçlarını ve sorunlarını belirlemişlerdir. E-postayı sınırlılıkları nedeniyle daha az kullanmışlardır. WhatsApp'ı, Facebook'u, Instagram'ı öğrenci sorunlarını ve duygularını anlamada sınırlı bulduklarını da belirtmişlerdir. Psikolojik danışmanlar video konferansla acil psikolojik yardımda bulduklarını; ancak internete girişte sorunların yaşandığını ve teknolojik araçlarda eksikliklerin bulunmasının sorun olduğunu belirtmişlerdir. Supriyanto ve ark.'nın okul psikolojik danışmanlarının teknoloji çağına uyum sağlayarak, çevrimiçi yardımı sürekli olarak vermeleri gerektiğini önermişlerdir. Gerçekten de Covid-19 salgınıyla birlikte çevrimiçi/e-psikolojik danışma yardımının ve çevrimiçi/e-eğitimin gelecekte de yaygın olarak kullanılacağı düşünülmektedir.

Psikolojik Danışmanların Yakından/Aynı Ortamda/Yüz Yüze Eğitim Almaya ve Uzaktan/Farklı Ortamda/Çevrimiçi/E-Eğitim Almaya İlişkin Görüşleri:

Araştırmanın sonucunda, psikolojik danışmanların tamamına yakının aynı ortamda yüz yüze eğitim almanın verimli olduğunu; ayrıca motive edici olduğunu; odaklanmayı artırdığını; sosyalleşmeyi sağladığını; değerli olduğunu; ve işbirliğini sağladığını belirtmişlerdir. Yine psikolojik danışmanların bir kısmı yüksek lisans ve doktora eğitimlerini yüz yüze almalarının zaman, yer, para, ulaşım vb konularda ekonomik olmadığını belirtmişlerdir.

Diğer yandan araştırmanın sonucunda, psikolojik danışmanların büyük bir çoğunluğu uzaktan çevrimiçi eğitimde verim almanın öğretim üyesine bağlı olduğunu; ayrıca, zaman, yer, para, ulaşım vb konularda ekonomik olduğunu; ve verimli olduğunu belirtmişlerdir. Yine psikolojik danışmanlardan yarısından azı teknolojik aksaklıklarının olduğunu; verimi düşürdüğünü; yorucu ve mekanik olduğunu belirtmişlerdir. Eğitim etkinlikleri, yüzyüze ve uzaktan eğitim ile alt kategorisi olan çevrimiçi olarak yapılabilmektedir (Ergül, 2006). Yüz yüze eğitimde, öğretmen ya da öğretim üyeleri ve öğrenciler aynı ortamda ve karşılıklı etkileşim içerisinde olurlar. Çevrimiçi eğitimde ise iletişim teknolojilerinin kullanılmasıyla birlikte, öğretmen ya da öğretim üyeleri ve öğrenciler farklı ortamlarda ve karşılıklı etkileşim içerisinde olurlar. Covid-19'la birlikte tüm dünyada, milyonlarca öğrenci, veli, öğretmen, psikolojik danışman, öğretim üyesi, okulların ve üniversitelerin kapanmasından etkilenmişlerdir. Ülkemizde 123 üniversitede UZEM (Uzaktan Öğretim Uygulama ve Araştırma Merkezi) bulunması nedeniyle üniversiteler uzaktan eğitime geçmişlerdir.

Covid-19 salgını nedeni ile uzaktan eğitim uygulamalarına yöneliş, zorunluluk haline gelmiştir. 2020 yılında son derece gündemde olan uzaktan eğitimin /dijital öğrenmenin tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Kırık (2014), dünyada uzaktan eğitim çalışmasının ilk uygulamasının, 1728 yılında Boston gazetesinde "Steno Dersleri" ilan ile başladığını ve bu derslerin uzaktan eğitim aracılığıyla gerçekleştirileceğinin yazıldığını belirtmektedir. Posta yoluyla başlayan uzaktan eğitim günümüzde, sesli ve görüntülü olarak devam etmektedir. Ülkemizde ise 1953 yılında, Limasollu Naci markası ile yabancı dil eğitimi için mektupla öğrenme uygulaması başlamıştır. 1980'li yıllarda Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesinin açılması ile de yaygınlaşmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren, bilgisayar, diğer bilişim sistemleriyle, internette yaşanan gelişmelerle birlikte uzaktan eğitim uygulamaları çok daha kapsamlı bir duruma gelmiştir (Kırık, 2014).

Eşzamanlı (senkron) ya da eşzamanlı olmayan (asenkron) biçimde eğitim verilemese de, ders notlarının paylaşılması, ödev teslimi şeklindeki uygulamalar da çevrimiçi eğitim kapsamındadır. Özellikle gelişen donanım teknolojisi sayesinde sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik ve hatta karma gerçeklik gözlükleri ile de uzaktan eğitim (dijital öğrenme) projeleri üretilmeye başlanmıştır. Sağladıkları içeriklerin görüntü kalitelerinin yüksekliği ve bu sayede sundukları gerçekçilik seviyesi nedeniyle deneyimsel eğitimin günümüzdeki teknolojik karşılığı sanal gerçeklik ve bağlı teknolojiler olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenlerle uzaktan eğitimin, atıl bir seçenek ya da yüz yüze öğrenmede destek seçeneği olması yerine, eğitimin asli zemini haline dönüşeceği ve ana öğrenme yapısı haline geleceği öngörülmektedir (Telli Yamamoto ve Altun, 2020).

Hotaman (2020) çevrimiçi/e-eğitim ortamında, öğrencilerin kendilerini o topluluğun bir üyesi olarak görmelerini sağlamanın önemli olduğunu; ayrıca, öğrencilerin kendilerini yalnız hissetmemelerini sağlamanın da önemli olduğunu belirtmektedir. Öğrenciler ve öğretim üyeleri arasında iletişimin ve etkileşimin sağlanması gerekir. Bu noktada, öğretim üyesine görev düşmektedir. Öğretim üyeleri/öğretmenler öğrencilerinin kendileriyle ve birbirleriyle iletişim kurmalarını ve etkileşimi sağlamalarına yardımcı olmaları gerekir. Eşzamanlı video konferans yoluyla öğretim üyeleriyle öğrenciler birbirlerini görerek iletişim kurar ve etkileşimi sağlayabilirler. Ancak, Hotaman'ın (2020) belirttiği gibi, metin tabanlı çevrimiçi/e-ortamında, kişilerarası iletişim zorlaşmakta ve sosyalleşme sınırlanmaktadır. Bu durum, öğretim üyesi/öğretmen ile öğrenciler arasında psikolojik ve sosyal uzaklığa neden olabilmektedir. Öğrenme ortamında bulunan öğrencilerin diğer bireylerle iletişim halinde olmaları, onların kendilerini daha iyi geliştirmelerine olanak sağlayacak; memnuniyetlerini arttıracak ve okula ve derse devam etme olasılığını da arttıracaktır. Bu bilgilerin ışığında, uzaktan/çevrimiçi/e-eğitimde özellikle eşzamanlı video konferansın kullanımıyla, iletişim ve etkileşim sağlanarak derse bağlılık, verim ve memnuniyet artabilir.

Alanyazında yüzyüze eğitimle uzaktan eğitimin yararları ve etkileri konusunda farklı araştırma bulgularının olduğu görülmektedir (Karataş, 2003). Örneğin; Dell, Low ve Wilker (2010) yapmış oldukları araştırmanın sonucunda, hem lisans hem de lisansüstü bölümlerdeki öğrencilerin yüz yüze ve çevrimiçi olarak ders içeriğini öğrenebildiklerini ve akranlarıyla aktif bir biçimde müzakere ettiklerini bulmuşlardır. Bu nedenle, öğretim yöntemlerinin, ders ortamından (aynı ortamda, yüz yüze ya da farklı ortamda çevrimiçi) daha önemli olduğunu belirtmektedirler. Solak ve Çakır (2014) da yapmış oldukları araştırmanın sonucunda, aynı ortamda yüzyüze eğitimle, uzaktan eğitim arasında ders içeriğini (ingilizceyi) öğrenme açısından anlamlı bir farklılık olmadığını bulmuşlardır. Topu, Baydaş, Demirel ve Karaman'ın (2011), yüzyüze eğitimden uzaktan eğitime geçiş sürecini inceledikleri araştırmanın sonucunda, akademisyenlerin uzaktan eğitimde ders içeriği hazırlamada daha fazla hazırlık yaptıklarını ve bu işin zahmetli olarak gördüklerini; farklı türlerde materyalleri kullandıklarını; alternatif farklı değerlendirmelerin yapılabilmesinin sağlanması gerektiğini; uzaktan eğitimin motive edici olduğunu belirtmişlerdir. Birçok akademisyenin de uzaktan eğitimde, öğrencilerden anında geri bildirim alamayışlarının motivasyonlarını olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Çakın ve Külekçi-Akyavuz (2020) yapmış oldukları araştırmanın sonucunda, Covid-19 sürecinde yürütülen uzaktan eğitimde öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları, iletişimle ilgili olan sorunlar ve öğrencilerin eğitimiyle ilgili sorunlar olarak ortaya

koymuşlardır. İnternet yetersizliği nedeniyle öğrencilerle sıklıkla iletişimin kurulamamasını; öğretmenler tarafından, öğrenci takibinin yeterli düzeyde yapılamamasını; öğrencilerin yeterli olanak ve materyallere sahip olmamalarının planlanan etkinlikleri sınırlandırdığını; bazı öğrencilerin çevrimiçi yapılan dersten keyif almadıklarını ve uyum sorunlarını çektiklerini belirtmişlerdir. Kurnaz, ve Serçemeli (2020) yapmış oldukları araştırmanın sonucunda, uzaktan eğitimde akademisyenlerin farklı zamanlarda ve farklı yerlerde dersi işleyebilmelerinin; sisteme yüklenmiş olan bilgilere öğrencilerin istedikleri zaman ulaşabilmelerinin; anlatılan konuyu anlamayan öğrencilerin sistem üzerinden yeniden çalışabilme olanağını bulmalarının; maliyet açısından ekonomik olmasının avantajlı olduğunu belirttiklerini ortaya koymuşlardır. Ayrıca, akademisyenlerin uzaktan eğitimde, yeterli alt yapının olmamasını, bazı öğrencilerinin internetinin olmadığını; öğrencilerle etkileşimlerinde eksiklik olduğunu; öğrencilerini derse katılımlarının az olduğunu, teori ve pratiği birlikte sunamadıklarını; ve ölçme değerlendirmede sorun yaşadıklarını belirttiklerini de ortaya koymuşlardır. Stern (2004) yapmış olduğu araştırmanın sonucunda, çevrimiçi eğitimin akademisyenlere daha fazla iş yükü verdiğini belirtmektedir. Öğrencilerin ise kendi öğrenme stillerini bilmelerinin, çevrimiçi öğrenme sorumluluğunu almaya istekli ve motive olmalarının, başarılarında ana faktörler olduğunu belirtmektedir. Alan yazında, 18-24 yaşlarındaki öğrencilerin aynı ortamda yüz yüze eğitimde daha iyi öğrendiklerini düşünmeleriyle birlikte, çeşitli nedenlerden dolayı çevrimiçi dersleri seçtiklerini de göstermektedir. Aynı ortamda yüz yüze eğitim ya da farklı ortamda çevrimiçi eğitim iyi tasarlanmışsa, öğrencilerde gayretlilerse, öğrenme açısından her iki eğitim biçiminde de başarılı olmaktadır.

Sonuç olarak bu araştırmanın bulguları, psikolojik danışmanların Covid-19'u zarar verici ve zorlayıcı bulduklarını; kendilerinde korku, kaygı, üzüntü, öfke, sıkıntı, şaşkınlık, bıkkınlık duygularını oluşturduğunu; yüz yüze psikolojik danışma yapmanın etkili ve verimli olduğunu; çevrimiçi psikolojik danışma yapmanın ummadıkları biçimde verimli olduğunu; yüz yüze eğitim almanın verimli olduğunu; çevrimiçi eğitimde verim almanın öğretim üyesine bağlı olduğunu, ekonomik olduğunu, teknolojik aksaklıklarının olduğunu ve yorucu olduğunu ortaya koymuştur.

Öneriler

-Bu çalışmada, psikolojik danışmanların görüşleri nitel olarak daha derinlemesine incelenmiştir. Bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda, nitel çalışmaya ek olarak, daha fazla sayıda psikolojik danışmana çeşitli ölçeklerin uygulanmasıyla, araştırma daha da geliştirilebilir.

- Bu araştırmanın sonucunda, psikolojik danışmanların tamamının Covid-19 ile ilgili kaygılarının olduğu bulunmuştur. Psikolojik danışmanların kendileri, Covid-19'la ilgili kaygı, endişe ve üzüntü duygularının üstesinden gelemedikleri takdirde, mutlaka psikolojik danışma yardımını almalıdırlar.

-Covid-19'un yayılma hızının kesilmesi için, tıp doktorlarının yanı sıra, psikolojik danışmanların danışanlarını, öğrencileri, ve ailelerini "bilimsel bilgilerin ışığında" bilgilendirmesi çok önemlidir. Bu bilgilendirmelerin radyo, televizyon ve çevrimiçi olarak yapılması önemlidir.

-Uzaktan- farklı ortamda-çevrimiçi psikolojik danışma yardımıyla, yakından-aynı ortamda-yüz yüze psikolojik danışmada olduğu gibi, danışanın sorunlarının çözümlenmesine yardımcı olmak esas olduğu için, hem yüz yüze hem de çevrimiçi psikolojik danışma yardımı verilmelidir.

-Psikolojik Danışman yetiştiren Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programında,“çevrimiçi psikolojik danışma” dersi yer almalıdır.

-Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneğinin çalışmalarıyla birlikte, uzaktan/çevrimiçi/e-psikolojik danışma yardımının verilmesi teşvik edilmeli; teknolojik güvenlik açısından gerekli olan uzmanların desteği sağlanmalıdır.

-Salgın sürecinde önemi daha da artan uzaktan eğitimin, aktif bir seçenek olarak yapılandırılması gereklidir.

-Gelişen donanım teknolojilerinin kullanılarak, sanal gerçeklik gözlükleri ile de uzaktan eğitim (dijital öğrenme) projeleri üretilmeli ve uzaktan eğitimin verimi artırılmalıdır.

- Covid-19'la ilgili hem devletlerin küresel çapta ortak işbirliğiyle, hem de bireylerin ortak işbirlikleriyle önlem almaları gerekir.

KAYNAKÇA

- Aslan, S. (2020). Kovid 19 fizyoloji ve psikolojiyi nasıl etkiliyor? *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 8(88), 47-53.
- Aykut, S. ve Aykut, S. S. (2020). Kovid-19 pandemisi ve travma sonrası stres bozukluğu temelinde sosyal hizmetin önemi. *Toplumsal Politika Dergisi*, 1(1), 56-66.
- Baltaş, A. ve Baltas, Z. (1990). *Stres ve başa çıkma yolları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Barrow, C. A. (1981). *Stress management intervention: evaluation of effectiveness and designation of a model*. Unpublished doctoral dissertation, Sheffield Hallam University, Sheffield.
- Békés, V. ve Aafjes-Van Doorn, K. (2020). Psychotherapists' attitudes toward online therapy during the COVID-19 pandemic. *Journal of Psychotherapy Integration*, 30(2), 238-247.
- Bilge, Y. ve Bilge, Y. (2020). Koronavirüs salgını ve sosyal izolasyonun psikolojik semptomlar üzerindeki etkilerinin psikolojik sağlık ve stresle baş etme tarzları açısından incelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23-Ek 1, 38-51.
- Bray, B. (2020). Counseling's evolution under COVID-19. *Counseling Today*. 1 Ekim 2020 tarihinde <https://ct.counseling.org/2020/05/counselings-evolution-under-covid-19/> adresinden erişildi.
- Buyruk Genç, A., Amanvermez, Y., Zeren, S. G. ve Erus, S. M. (2019). Early separations: Dropout from online and face-to-face counseling. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 9(4), 1001-1030.
- Campos, J. A. D. B., Martins, B. G., Campos, L. A., Maroco, J., Saadiq, R. A. ve Ruano, R. (2020). Early psychological impact of the covid-19 pandemic in Brazil: A national survey. *Journal of Clinical Medicine*, 9(9), 2976.

- Hou, G., Han, M., Xu, X., Dong, J. ve Zheng, J. (2020). The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China. *Psychiatry Research*, 287, 112934.
- Cinel E.A. (2020). Covid-19'un küresel makroekonomik etkileri ve beklentiler. *Politik Ekonomik Kuram*, 4(1), 124-140.
- Cipoletta, S. ve Mocellin, D. (2018). Online counseling: an exploratory survey of Italian psychologists' attitudes towards new ways of interaction. *Psychotherapy Research*, 28(6), 909-924.
- Creswell, J. W. (2017a). *Karma yöntem araştırmalarına giriş*. (Çev. Ed: M. Sözbilir). Ankara: Pegem.
- Creswell, J. W. (2017b). *Araştırma deseni. nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (Çev. Ed: S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Çakın, M. ve Külekçi Akyavuz, E. (2020). Covid-19 süreci ve eğitime yansımaları: öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(2), 165-186.
- Dell, C.A., Low, C. ve Wilker, J. F. (2010). Comparing student achievement in online and face-to-face class formats. *MERLOT Journal of Online Learning and Teaching*, 6(1), 30-42.
- Ekiz, T., İlman, E. ve Dönmez, E. (2020). Bireylerin sağlık anksiyetesi düzeyleri ile Covid-19 salgını kontrol algısının karşılaştırılması. *Usaysad Dergi*, 6(1), 139-154.
- Erdoğan, Y., Koçoğlu, F. ve Sevim, C. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde anksiyete ile umutsuzluk düzeylerinin psikososyal ve demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23, 1-14.
- Ergül, H. (2006). Çevrimiçi eğitimde akademik başarıyı etkileyen güdülenme yapıları. *The Turkish Online Journal of Educational Technology – TOJET*, 5(1), 124-128.
- Eryılmaz, A. (2015). Sistem yaklaşımı açısından kötümserlik. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(4), 391-400.
- Eryılmaz, A. ve Şiraz, F. (2020). Covid-19 bağlamında kötümserliği ortaya çıkaran olaylarla durumlarla başa çıkma ve ergen öznel iyi oluşu ile ilişkisinin incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 292-303.
- Figueiredo C.S., Sandre, P. C., Portugal, L. C. L., Mázala-de-Oliveira, L. da Silva Chagas, Í. Raony, et al. (2021). Covid-19 pandemic impact on children and adolescents' mental health: Biological, environmental, and social factors. *Progress in Neuropsychopharmacology & Biological Psychiatry*, 106, 1-8.
- Gladding, S. (2013). *Psikolojik danışma: Kapsamlı bir meslek*. (Çev. Ed. N., Voltan Acar). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Hatun, O., Dicle, A. N. ve Demirci, İ. (2020). Koronavirüs salgınının psikolojik yansımaları ve salgınla başa çıkma. *Turkish Studies*, 15(4), 531-554.
- Hotaman, D. (2020). Online eğitimin başarısı açısından biçimlendirici değerlendirmenin önemi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(73), 729-738.

- Huang Y. ve Zhao N. (2020). Generalized anxiety disorder, depressive symptoms and sleep quality during COVID-19 outbreak in China: A web-based cross-sectional survey. *Psychiatry Research*, 288, 112954.
- Junaid, K., Hassan, A. ve Nazım, R. (2020). The psychological impact of Covid-19 pandemic on Pakistani population: managing challenges through mental health services. *Clinical Case Reports*, 26, 291-293.
- Kahraman, M. E. (2020). Covid-19 salgınının uygulamalı derslere etkisi ve bu derslerin uzaktan eğitimle yürütülmesi: temel tasarım dersi örneği. *Medeniyet Sanat - İMÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 6(1), 44-56.
- Karakaş, M. (2020). Covid-19 salgınının çok boyutlu sosyolojisi ve yeni normal meselesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40(1), 541-573.
- Karataş, S. (2003). Yüz yüze ve uzaktan eğitimde öğrenme deneyimlerinin eşitliği. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 2(3), 91-104.
- Kaya, B. (2020). Pandeminin ruh sağlığına etkileri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23, 123-124.
- Kırık, A. M. (2014). Uzaktan eğitimin tarihsel gelişimi ve türkiye'deki durumu. *Marmara İletişim Dergisi*, 21, 73-94.
- Kurnaz, E. ve Serçemeli, M. (2020). Covid-19 pandemi döneminde akademisyenlerin uzaktan eğitim ve muhasebe eğitimine yönelik bakış açıları üzerine bir araştırma. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2(3), 262-288.
- Lee, S. A. , Jobe, M.C., Mathis, A. A. ve Gibbons, J. A. (2020). Incremental validity of coronaphobia: Covid-19 anxiety explains depression, generalized anxiety, and death anxiety. *Journal of Anxiety Disorders*, 74, 1-4.
- Li, T. M. ve Leung, C.S.Y. (2020). Exploring student mental health and intention to use online counseling in Hong Kong during the Covid-19 pandemic. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 1-2.
- Liu, S., Yang, L., Zhang, C., Xiang, Y., Liu, Z., Hu, S., & Zhang, B. (2020). Online mental health services in China during the Covid-19 outbreak. *The Lancet Psychiatry*, 7(4), e17-e18.
- Lub, V. (2015). Validity in qualitative evaluation: linking purposes, paradigms, and perspectives. *International Journal of Qualitative Methods*, 1-8.
- Özdemir, H. ve Avcı, M. S. (2019). Müşteri affeder mi? (Zincir süpermarketlerde hizmet hataları ve telafileri üzerine nitel bir araştırma). *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(1), 549-564.
- Özer, Ö., Yıkılmaz, M., Altınok, A. ve Bayoğlu, F. (2016). Psikolojik danışmanların çevrimiçi (online) psikolojik danışmaya yönelik tutumlarının danışan perspektifinden incelenmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 58, 549-559.
- Pierce, B. S., Perrin, P. B., Tyler, C. M., McKee, G. B., & Watson, J. D. (2021). The COVID-19 telepsychology revolution: A national study of pandemic-based changes in U.S. mental health care delivery. *American Psychologist*, 76(1), 14-5.

- Poh Li, L. R., Rafidah, A. ve Haslee, H. S. (2013). Understanding the two sides of online counseling and their ethical and legal ramifications. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 103, 1243 – 1251.
- Saka, M.C. (2020). Covid-19 ve toplum ruh sağlığı. *Klinik Psikiyatri*, 23, 246-247.
- Sayıl, I. (1977). Psikiyatride krize müdahale kavramı ve bir uygulama. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(1), 353-363.
- Sherman A. L., Jobe, M. C., Mathis, A. A. & Gibbons, J. A. (2020). Incremental validity of coronaphobia: Covid-19 anxiety explains depression, generalized anxiety, and death anxiety. *Journal Of Anxiety Disorders*, 74, 1-4.
- Solak, E. ve Çakır, R. (2014). Face to face or e-learning in Turkish efl context. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*15, (3), 37-49.
- Sood, S. (2020). Psychological effects of the Covid-19 disease-2019 pandemic. *RHiME*, 7, 23-6.
- Sözer, Y. (1992). Psikiyatride kriz kavramı ve krize müdahale. *Kriz Dergisi*, 1(1) , 8-12.
- Stern, B.S. (2004). A comparison of online and face-to-face instruction in an undergraduate foundations of American education course. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 4(2), 196-213.
- Supriyanto,A., Hartini,S. Irdasari,W.N., Miftahul, A., Oktapiana,S. ve Mumpun, S. D. (2020). Teacher professional quality: counselling services with technology in Pandemic Covid-19. *Counsellia: Jurnal Bimbingan dan Konseling*, 10(2), 176 – 189.
- Taştan, C., Tekin, H. H., Çetinöz, E. ve Demirden, A. (2020). Kovid-19 salgını ve sonrası psikolojik ve sosyolojik değerlendirmeler. *Polis Akademisi Yayınları* 90. Rapor. No: 35. Ankara.
- Telli Yamamoto, G. ve Altun, D. (2020). Coronavirüs ve çevrimiçi (online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34.
- Topu, F. B., Baydaş Ö., Demirel T. ve Karaman, S. (2011). Yüz yüze öğretimden uzaktan öğretime geçişte öğretim elemanlarının rol değişimleri. *11th International Educational Technologies Conference*, 25 - 27 Mayıs, İstanbul, Türkiye.
- Tüba-Türkiye Bilimler Akademisi (2020). *Covid-19 küresel salgın değerlendirme raporu*. Ankara: TÜBA.
- Türkiye Psikiyatri Derneği (2021). Covid-19 ve çocuklar. 15 Ocak 2021 tarihinde <https://www.psikiyatri.org.tr/uploadFiles/2420201236-cocuklarCOVID.pdf> adresinden erişildi.
- Valiente, C., Contreras, A., Peinado, V., Trucharte, A., Martínez, A., ve Vázquez, C. (2021). Psychological Adjustment in Spain during the COVID-19 Pandemic: Positive and Negative Mental Health Outcomes in the General Population. *The Spanish Journal of Psychology*, 24, E8.
- World Health Organization (WHO). Report of the WHO-China Joint Mission on Covid-19 Disease 2019 (COVID-19). WHO, 2020. 1 Ocak 2020 tarihinde

<https://www.who.int/docs/default-source/Covid-19/a/who-china-joint-mission-on-Covid-19-finalreport.pdf> adresinden erişildi.

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayın.
- Yurdakul, F. (2010). Amartya Sen'in yoksulluk üzerine düşünceleri ve sen yoksulluk indeksi: Türkiye uygulaması. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 5(3), 293-303.
- Yüksel-Şahin, F. (2021). *Psikolojik danışmanlar için el kitabı*. Ankara. Nobel.
- Zeren, Ş. G. (2015). Yüz yüze ve çevrimiçi psikolojik danışma: danışanların sorunları ve memnuniyetleri. *Eğitim ve Bilim*, 40(182), 127-141.
- Zeren, Ş. G. (2017). Yüz yüze ve çevrimiçi psikolojik danışmada terapötik işbirliği: Psikolojik danışman adaylarının görüşleri. *Journal of Human Sciences*, 14(3), 2293-2307.
- Zhang, W. R., Wang, K., Yin, L., Zhao, W. F., Xue, Q., Peng, M. , Min, B.Q. ve Tian, Q., (2020). Mental health and psychosocial problems of medical health workers during the COVID-19 epidemic in China. *Psychotherapy and Psychosomatic*, 89(4), 242-250.